

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
5 C
10

M. FABII

QVINTILIANI INSTITVTIONVM ORATORIARVM LIBRI DVODECIM,

Summa diligentia ad fidem vetustißimorum codicum recogniti, ac restituti, cum rerum verbórumque Indice locupletißimo.

Declamationum Liber eiusdem.

LVGDVNI,

APVD THEOBALDVM

PAGANVM

1558.

M. FABII QVINTILIA-
NI VITA.

Marcus Fabius Quintilianus Romæ natus est: quibus consulibus, aut quo imperãte Cæsare, nõ legi. Verißima cõiectura adducor, ut fidem libris temporum non habeã, ubi legitur, Quintilianus Calagura urbe Hispaniæ oriũdus. Nam M. Valerius Martialis Calaguritani agri alumnus, cum Iberos memoria dignos suis epigrammatibus inserat, nullam de Quintiliano mentionem facit, sed eum separatim cum ueneratione nominat,

Quintiliane uagæ moderator summe iuuentæ,
Gloria Romanæ Quintiliane togæ.

Et ipse dicit, se, cùm esset adolescẽtulus, cognouisse Domitium Afrũ, & Senecã: qui ambo sub Nerone periere. Seneca in libro sexto Diuisionũ, Quintiliani declamatoris meminit, cuius adhuc extãt multæ declamationes acutæ & breues, stylo aliquantulùm remißiore. Is auus fuit M. Fabij Quintiliani, qui Romæ multis annis rhetoricẽ cũ summa laude docuit. Et ipse rursus Quintilianus mẽtionem facit patris, qui caußidicus fuit apud principem. Neq; notitia, neq; gratia caruit. Domitiani enim Cæsaris nepotũ cura ei delegata fuit. Disciplinæ eius castigatißimæ plenißimum testimonium Caius Cælius affert: qui sub tali præceptore tantũ profecit, ut sui temporis oratores facilè superauerit. Duxit uxorem ex nobili familia, ex qua liberos suscepit: quæ acerbißima fatorũ sorte in primo iuuẽtutis flore rapta fuit. Alterũ ex liberis, quũ librũ de causis corruptæ eloquẽtiæ edidisset, amisit: postea cũ rhetorices libros scriberet, Marcellũ unicũ parentis lumen ac solatium rogo dedit, testis & ipse infelix senex suarum lacrymarum. Eius filiola ex alia (ut credo)

uxore,

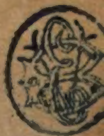
uxore, Tutilij equitis Romani filia, genita, nupsit Nouio Celeri, uiro claro. Quo tempore decesserit, affirmare nõ audeo, quoniam is qui tradit, fide caret.

EX ANGELI POLITIANI PRAEFATIONE IN M. FAB. Quintiliani Institutiones oratorias.

VINTILIANVM *uerò nõ nos quidem illum Ciceroni prætulerimus, sed has certè eius oratorias institutiones Rhetoricis Ciceronis libris pleniores uberioréſq; esse existimamus: nẽpe quæ ab ipsa quasi infantia, atque ipsis incunabulis instituendũ oratorem susceperint, summámq; eius eloquẽtiæ manum imposuerint. Itaq; ne ipse quidẽ Cicero satis quæ de arte oratoria scripserit, probasse omnia uidetur. Nam & Rhetoricos libellos, in ijs qui de Oratore sint, haud usquequaq; sequitur, & rudes inchoatósq; adolescẽti sibi excidisse è manibus affirmat, & ab his ipsis de oratore in alio ad Brutum libro identidem desciscit: neq; in hoc quoq; quem extremũ absoluerit, ulla de arte præcepta ponit, sed oratorẽ quasi ipsum informat, & quod dicendi sit optimum genus, decernit. Ergo ut Philosophi nostri non, cum in primis Aristotelẽ sequãtur, statim illũ Platoni anteponũt: ita nos quòd Quintilianũ quàm Ciceronem interpretari maluimus, non quidẽ Ciceronis sacrosanctam illam gloriã detrectauimus, sed ad Ciceronem festinantibus uobis egregiè consuluimus. Hæc igitur & de Quintiliano nostra ratio fuerit. Sed neq; inusitatas uias indagamus, cũ ueterũ libros autorũ in manus sumpserimus, qui tamẽ si minus in usum*

consuetudinémq; hominum aliquot iam antè seculis non uenerunt, non tam ipsorũ culpa, quàm fortunæ ac tẽporum iniuria effectũ est. Quid enim nunc attinet superiorum calamitatẽ temporum memoria repetere? quod sine summo dolore facere uix piè possumus: quibus insignes illi, atq; immortalitate dignißimi scriptores, partim à Barbaris cæsi, fœdéq; laniati sunt, partim ab his ipsis ad nostrorũ usq; parentũ memoriam uelut in carcerẽ coniecti, atq; in cõpedibus habiti, uix tandẽ aliquando, sicut erant semilaceri atq; trũci, multúmq; à seipsis immutati, suã hanc in patriam reuerterũt. Perquàm igitur inhumanũ facinus à nobis fieret, si de nobis, déq; maioribus nostris optimè meritos insigneis hos uiros, dudũ deposita capitis diminutione, iure postliminij ciuitatẽ repetẽtes, nõ uel quamlubentißimè agnoscamus, atq; in ipsam, quæ his maximè debet, latinitatẽ, suã in Rempublicam, suũ in ordinẽ, atq; adeò intra priuatos parietes nostros, intra nostrũ sinũ benignè admiserimus. Quod quidem si me nunc primùm autore adipiscẽtur, cur mihi tandẽ id uitio uertatur, aut cur nõ summa potius gratia ab omnibus habeatur, quòd quasi mea priuata pecunia publicum omniũ æs alienũ dissoluere nõ dubitarim? Postremò ne illud quidẽ magnifecerim, quòd horũ scriptorũ seculo corrupta iam fuisse eloquẽtia obijciatur. nã si rectius inspexerimus, nõ tam corruptã atq; deprauatã illã, quàm dicendi mutatũ genus intelligemus. Neq; autẽ statim deterius dixerimus, quod diuersum sit. maior certè cultus in secũdis est, crebrior uoluptas, multæ sententiæ, multi flores, nulli sensus tardi, nulla iners structura, omninóq; nõ tantũ sani, quin & fortes sunt omnes, & læti, & alacres, & pleni sãguinis atq; coloris. Quapropter ut plu-

rima summis illis sine ulla controuersia tribuerimus, ita priora in his aliqua, multóq; potiora existere iure contenderimus. Itaq; cùm maximum sit uitium, unum tandem aliquem solúmq; imitari uelle, haud ab re profectò facimus, si non minus hos nobis, quàm illos proponimus, si quæ ad nostrum usum faciunt, undique elicimus, atque (ut est apud Lucretium.)

Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
Omnia nos itidem depascimur aurea dicta.

Atq; hoc profectò est, quòd cũ diu Marcus Cicero Atticis illis limatis & emunctis oratoribus operã dedisset, post illa tamen & Rhodijs & Asiaticis oratoribus aures cõmodauit: quorum lenti illi quidem, atq; remißi: ij uerò inflati, uani, atq; iactantes: utriq; uerò minores Atticis, quasiq; ab ijs degenerantes existimarentur. Itaque egregiè nobilis pictor, qui cũ interrogaretur quonam in primis magistro profecisset, illo, inquit, populum intuens. & rectè id quidẽ. Nam cũ nihil in natura hominũ sit ab omni parte beatũ, plurium bona ante oculos ponenda, ut aliud ex alio hæreat: & quod cuiq; conueniat, aptandũ est. Est autem Quintiliano propositũ, oratorẽ eum instituere, qualẽ fuisse neminem memoriæ sit proditum: qui & moribus perfectus, & omni scientia, omniq; dicẽdi facultate sit absolutus. quapropter qui tãtæ moli sit destinatus, eum recèns natum, quasi de matris gremio suũ in sinum continuò accipit, nihilq; sibi reliqui facit, quod quidẽ ad educandum, erudiendum, informandúmq; illũ pertinere intelligat: nunquàm à se antè dimissurus, quàm cũ uiuendi, sciẽdi, dicẽdiq; omnibus numeris perfectum atq; absolutum, planéq; oratorem summum singularémq; reddiderit. Atque ad hunc unum terminum,

omnes non suas modò, sed omniũ, ut quique probatißimi forent, ueterum scriptorum sentẽtias, omniáq; præcepta quasi sagittas in scopum rectißimè collimat. Ac de intentione hactenus. Vtilitas autem tanta in his uoluminibus existit, quantam uix fortasse in unius alteriúsue ex omni Græcorum Latinorúmque copia inueneritis.

Marcus Fabius Quintilianus ex Hispaniæ oppido Calaguriæ, maximè propter obsessum in eo Sertorium insigni, Nerone imperãte, à Galba (qui & ipse deinde imperator fuit) Romã adolescẽs admodũ perductus est. Patre autem, quantũ colligimus, cùm erudito uiro, tum in Reipublicæ suæ administratione honestißimè uersato, usus est. Ipse cũ in ea tẽpora incidisset, quibus & Anneus Seneca, & Iulius Africanus, & Vibius Crispus, & Tracallus, & Afer Domitius, aliáq; Romanũ forũ præclarißima ingenia illustrarẽt: Domitiũ in primis senem iam colendũ sibi affectandúmq; proposuit, hominẽ cùm omnium eius ætatis oratorum eminẽtißimum, tum præcipua quadam facetiarũ atque urbanitatis laude memorandum. neq; illius solùm actiones, uerùm & domesticos sermones diligentißimè omnes obseruauit. Amauit etiam familiarißimè æqualem suum Iulium Secundũ, miræ facundiæ miræq; gratiæ uirũ: cui tametsi properata mors iniuriam fecit, magnum tamẽ sic quoq; inter laudata ingenia sibi locũ uindicat. Cum uerò & probatißimis moribus, & summa ingenij ui, & acerrimo studio Quintilianus esset, prima statim iuuẽta celebrare forũ, atque in summis patronorũ numerari occœpit: ad eámq; uirtutis & ingenij cõmendationem repentè peruenit, ut non solùm maximæ quæq; ad illum causæ deferrẽtur, sed & notarij qui eius dicẽtis uerba exciperent, uulgò à studiosis

homin

hominibus conducerentur. Quoties uerò cum alijs agebat; omnium non solùm concessu, sed & consensu fere ab ipso ponendæ causæ initium exigebatur. Primam uerò actionem iuuenili quadam cupiditate gloriæ ductus, eam emisit, quæ Næuij Arpiniani causam continebat, in qua quæsitum fuerat, præcipitatáne esset ab illo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Inter cæteras autē quas egit causas Quintilianus, duæ in primis insignes habētur: altera, quam pro regina Berenice apud eam dixit: altera, qua ream tuebatur, quæ subiecisse dicebatur mariti testamētum, & chirographum marito expirante hæredibus dedisse: quod uerum erat. Nam quia per leges institui uxor non poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommissum peruenirent. Et caput quidem quæri facile erat, si hoc diceret palàm, sed peribat hæreditas. Ita ergo figuratè causam egit, ut iudices illud intelligerent factum, delatores autem non possent apprehendere ut dictum: idque cum maxima Quintiliani laude utrunq; contigit. Verùm præter ingenium, quod in illo fuit eminentissimū, tantam etiam uim concipiendarū imaginū, quas phantasias uocant, habuisse accepimus, ut frequēter ita motus sit, ut non solùm lacrymæ illum, sed & pallor & uero similis dolor deprehēderent. Sed cùm diu iam in foro tanto successu tātaq; gloria uersatus foret, ut inde nō ingenteis modò opes, sed & Romanā ciuitatē, omniáq; nobilitatis iura cōsequutus esset, & iam maximus (ut Iuuenalis inquit) orator haberetur, honestissimū sibi agēdi causas finē statuēs, dum adhuc desideraretur, receptui cecinit, suámq; mox operā uir proculdubio hominū causa natus, ad præcipiēdi munus transferre coactus est. Quo loco adnotandū nobis est primū omnium, Quin-

 tilian

tilianum Romæ publicum iuuentutis gymnasium, & è fisco eximium stipendium accepisse: multique ex eius ludo quasi ex equo Troiano literarum proceres extiterūt, inter quos & Plinius ille iunior fuit, qui etiam in epistolis Quintilianum præceptorem suum libentißimè agnoscit: & Iuuenalem item fuisse (ut quidam arbitrantur) maximè uerisimile est, qui de illo his uerbis honorificè mentionem facit, Vnde igitur tot

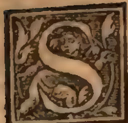
Quintilianus habet saltus? exempla nouorum
Fatorum transi: felix & pulcher, & acer,
Felix & sapiens, & nobilis, & generosus,
Appositam nigræ lunam subtexit alutæ.
Felix orator quoque maximus, & iaculator.
Et si perfrixit, cantat bene.

Erat autem in eo præter cætera adeò exprompta fidelísque memoria, ut quæ ex tempore aliquando dixisset, ad uerbum etiam repetita redderet: cuius rei sæpißimè periculum fecit, siquando interuentus aliquorum qui hunc honorem merentur, iterare declamationis partem coëgisset. Postquam uerò in erudiendis iuuenibus uiginti annos tanta sua gloria tantáque iuuētutis Romanæ utilitate posuit, ut ab ingeniosißimo Latinorū epigrammatum poëta, & uagæ iuuentutis moderator, & Romanæ togæ gloria uerè meruerit appellari: etiam hūc laborem deprecatus, studijs aliquando suis quietem impetrauit: atque ut non solùm ætatis suæ hominibus, sed & posteris quoq; consuleret, totum illud otium ad hos de oratoria institutione libros componēdos transtulit: quorum cùm tertiū iam in manibus uolumen haberet, Domitianus Augustus curam illi sororis suæ nepotum delegauit. Vxorē prætorij uiri filiam, omnes quæ in fœminam cadunt lau-

des(ut ipse inquit) supergressam, cùm nondum ætatis undeuigesimum explesset annum, duos enixam filios, amisit. Quorum alterum quintum iam annum egressum, miræ gratiæ, iucunditatis, ingeniiq; puerum, defleuit extinctum. Alter autẽ sui nomẽ parentis referens, iámq; ætatis decimum egressus annum, omnibus etiam quas uix illa capiat ætas, corporis animique laudibus cumulatus, & consulari nuper adoptione ad omnium spes honorũ prius admotus, atque auunculo prætori gener destinatus, & omnium spe sacris eloquẽtiæ candidatus, cùm octo mensium ualetudinẽ perpessus esset, infelici parenti hos ipsos etiam in pueri usum elucubranti libros, alterũ orbitatis uulnus inflixit. atq; hunc suum casum in horum librorũ sexto uir pius, sed omnium suorũ superstes, miserabiliter delamentatur. Hos autẽ qui nũc in manibus nostris libri uersantur, Victorio Marcello quum summa sibi amicitia coniuncto, tum eximio studiorum amore flagrãti, dicauit: de quibus, id quod de Carthagine Sallustius ait, silere satius puto, quàm pauca dicere. Ferebantur autẽ & alij duo sub Quintiliani nomine libri artis rhetoricæ, neque editi, ut ipse inquit, à se, neq; in hoc comparati. Nam alterum sermone per biduum habito, pueri quibus id præstabatur, exceperant: alterum pluribus sanè diebus, quantum notando consequi potuerant, interceptũ, boni iuuenes temerario editionis honore uulgauerant. Hos deinde composuit, in quibus eadẽ sunt aliqua, multa mutata, plurima adiecta. Fuit enim in homine, ut in nullo unquã, ingenuus quidam animus. Itaque omnia in his libris sedulò præcipit, & omisso interdum speciosiore styli genere, ad utilitatem se discentiũ summittit: omniáq; in ijs quæ secutus ipse est, quæ partim præceptis, partim ratione co-

gnouerit usurpata, sine ulla dissimulatione promit. Sed neq; ueterē prorsusque uulgatam opinionē suam damnare ipse in his libris est ueritus, neq; in tanta re homo candidissimus conscius esse sibi dissimulanti in ulla parte iudicij sui sustinuit. Præter hos autē, & unum librum de causis corruptæ eloquentiæ, & alterum item, qui nunc quoque extat, declamationum composuit. Miro autem candore ueterū ingenia uirtutésque omnium indicauit. Senecam tantùm damnare, inuisúmque habere est creditus: quod accidisse sibi ipse scribit, dum corruptum & omnibus uitijs deprauatum dicēdi genus reuocare ad seueriora iudicia contendit. Nam cum solus ferè Seneca in manibus adolescentium foret, non quidem ipsum omnino conabatur excutere, sed potioribus præferri non sinebat. Hactenus mihi de Quintiliano comperta sunt.

DOCTISS. HVMANISS.QVE VIRO, D. PETRO CASTELLANO TVTElensium Episcopo, anagnostæ Regio, Petrus Galandius S. P. D.

SAEPENVMERO mirari soleo, Antistes ornatissime, cur in tanta præclarorum ingeniorum multitudine, tanta bonorum autorum luce, qui quotidie nouo splendore prodeunt, tam pauci cùm in cæteris artibus summis, tum præcipuè in eloquentia, admirabiles existant. Ac possit aliquis iure quodammodo in alijs reconditioribus disciplinis linguæ Græcæ ignorantiam prætexere, cum ad hanc diem Latina ferè sola nobis in usu fuerit, & qui disciplinas eas tradere sunt aggressi, tam procul

procul à uera Græcorũ methodo abfuerint, ut nulla eos propinquitate cõtingere uideãtur. Nã & plurima aliena fide miſcendo Plinius, centones infercisse, & de medicina loquẽs Celſus, Latinè quidẽ, temerè tamẽ, multa pronuntiaſſe, & quod ait Perſius, coruos paßim ſecutus dici poteſt: & hoc præſtare philoſophi Seneca, quòd uitia ſtrenuè & Stoicè inſectetur. Porrò Ciceronẽ conſtat in eo genere ad Platonis æmulationẽ per dialogos philoſophiæ fruſta quædã ab alijs tractata concinnaſſe ad pompam potius & ſplendorem, quàm ulla methodi cõmoditate inſtitiſſe. Eloquẽtiam uerò, rerũ, ut Euripides ait, reginam, à nobis in hodiernum diem turpiter neglectã, quo ore excuſabimus? Ea enim non poëtis & hiſtoricis modò, quibus Græcis pares eſſe facilè poſſumus, uerũ etiam Ciceronis immortalibus orationibus, & ad eã uia perueniendi eiuſdem & Quintiliani præceptionibus certißima, tam ad uiuum expreſſa eſt, ut non æquatam hac parte Græciã ſolùm, uerùm etiam longißimo interuallo ſuperatam exiſtimẽ. Nam cum tenui, medio, & ſublimi, tribus dicendi generibus, quæ nobis docere, delectare, mouere, tria oratoris officia referũt, uniuerſa contineatur eloquentia: ijs ita omnibus ubertim effloruit Cicero, ut non modò qui in horum ſingulis excelluerunt apud Græcos plurimi, uerùm etiam Demoſthenem ipſum, cui hæc laus uni tanquã principi tribuitur, facilè præcipuis in eloquẽtia rebus anteuerterit. Nam ut cum eo Demoſthenes docendi diligentia atq; omni inueniendi acumine paria fecerit, ornatu tamẽ & ſalibus, commotioniſque & commiſerationis uehemẽtia cedat neceſſe eſt. Iam uerò de præceptis uiam ad eloquentiam communientibus ſi ſermo inſtituatur, quis Græcorum de Rhetorica libros,

magna,

magna superstitione atque ambitione ad ingenij ostentationem comparatos, cum Ciceronis & Quintiliani politißimis scriptis, quæ nihil superuacui, nihil impediti, nihil non ad artem pertinentis complectũtur, comparauerit? Et sanè peruulgata quædam Rhetorum præcepta negligẽs prætermiserit aut breuiter perstrinxerit Cicero, uiri Cõsularis & in eloquentia eminẽtißimi seruata dignitate: quid in Quintiliano, uiuo quodã præceptionum omnis generis exundãte gurgite, quod uel ad mores, uel ad docẽtis discentisq; utilitatem pertineat, desiderare poßis? Quo magis Ciceronis quibusdam simiis, nihil eius præter umbram & laruam habentibus, infensus sum, qui Quintilianum prolixum, & nullo certo docentẽ ordine clamitantes, de manibus studiosorũ excutere meditãtur. Cuius mentem, & susceptam à principio ad finem instituendi rationẽ, si intentis oculis acrius intueãtur, facilè obstinatũ in praua sententia animũ mutauerint. Tanta enim facundia, diligentia, dexteritate, industria ab imis fundamẽtis ad summa fastigia partibus omnibus expressam hanc eloquẽtiæ architecturã comperient, ut prauis affectibus depositis facilè cõfeßuri sint, nihil in eo genere ne mẽte quidẽ & cogitatione perfectius concipi posse. Tradiderunt Rhetorica uarij cùm Latini, tum Græci: quorum cùm alij tãquam neglectis carceribus metam solam spectarent, elementa, & omniũ disciplinarũ studia, sine quibus eloquentiæ corpus nullo modo coalescere potest, prætermiserũt. Alij ex difficultate inusitata, nominis & famæ cupiditate, his flexibus & Mæandris Rhetorica implicuerunt, ut è Dædali iuxta poëtas labyrintho te facilius quàm è sinuosis eorum diuisionibus explicare queas. Alij ea sermonis inopia & paupertate eadẽ tradere

dere sunt aggreßi, ut non modò nō inflammarent ad eloquentiæ studium bene dicendi cupidos, uerumetiā deterrerent. Pleriq; uerò cùm linguæ atq; animi diuortiū facerent, tam sunt subtiliter de rebus ijsdem nugati, ut de moribus, officio, & omni uirtutum usu, nō aliter conticuerint, quàm si ea ab oratoris professione alienißima fuissent. At Fabius cùm fastigia non posse consistere nisi bene iactis fundamentis iudicaret, ad ipsam pueri statim nati balbutientem infantiam, & minima quæq;, sine quibus maioribus locus esse nequit, demittere sese nō recusauit. À nutricibus enim, æqualibus, pædagogisq; sanctis iuxtà ac disertis incipiens, cùm puerum tanquam gremio fouendum suscepisset, ad præceptorem in schola publica præstantißimū, qui non acerbus studiorū exactor sit, sed per lusum & iucundā æmulationē aßiduus magis quàm uehemens excitator, deducit. Legere, scribere, pronuntiare singulari artificio docet exercitatione optima & grauißima paulatim ediscendi, memoriam firmat. Ipsius etiā præceptoris officia persequens, ut illi discipuli ingenium explorandū sit: ut ad eius naturam seipsum accommodare, optimis animū imbuere, mores suos austeritate & comitate temperare, ut alias omnes disciplinas ordine ante Rhetorica tradere (quod utinam nostris temporibus negligi, iure queri nō possemus) ut professionum discrimen facere, autorúmq; delectū habere debeat, grauißimè præcipit. Hinc rhetorices progymnasmatis breuiter percursis, summa eiusdē capita oratione locupletißima discutit, de ipsius utilitate, materia, simul & diuisione, totóq; genere & substantia. His accedunt ex libro tertio statim scitu perquàm necessariæ quæstiones de rhetorices origine & initio, progressu, perfectione,

partibus,

partibus, statibus, quæstionum & causarum generibus, in quibus inuentionis & dispositionis fontes aperiuntur. & hæc quidem tribus primis libris. Quatuor autem sequẽtibus in partibus orationis ordine quodam doctrinæ faciliori inuentionis & dispositionis usum ostendit. Et quanuis dispositionẽ coniunctam esse uelit cum inuentione, quam duplicem facit, unam quæ ad docẽdum, alteram quæ ad affectus mouendos pertineat: illam tamen peculiariter libro septimo describit, ubi quotuplex sit, quid sit, quanta sit eius utilitas, primùm in uniuersum: deinde in singulis causarum generibus & statibus prudẽtißimè docet. Elocutionem autẽ, quòd & difficillima, & in immensum effusa sit, cui memoriam & pronuntiationẽ adnectit, ad peculiarem tractationem in quatuor libros sequẽtes reijcit. Quibus cùm quicquid de arte dici potest, abundè edisseruißet, cúmq; ad partes diuisionis libro secundo factæ, de artifice, arte, & opere, respiceret, ultimo libro, qui mores ipsius oratoris, quæ causas suscipiẽdi, discendi agendíq; ratio, finísq;, & quæ post finem studia esse debeant, magna cum dignitate præscribit. Et ne parum alere facundiam & augere uires eloquentiæ posset, si aliorum more præcepta sterilia & nuda traderet, sine ulla subtilitatis affectatione, quæ robur omne naturæ & uirtutem artium debilitare concidendo solet, bonos medicos, qui cùm absynthiũ propinãt, prælito melle poculo fallũt, imitatus est. Ea enim tanto uerborum ornatu uelut ossa carne operuit, & sententiarum interiectarum grauitate tanquam neruosis toris adstrinxit, tanta sermonis copia, quæ à Cicerone breuitate constricta, rudioribus obscura esse poterant, latè persequendo explanauit, ut luce clariora omnia, omnia admirabilia,

lia, iucunda, amabiliáque iuuenibus reddiderit. Quem si quis obijciat nõ esse structuræ artificio, cõpositionísque concinnitate & numeris Ciceroni similem, respondebo, non propterea disertum & eloquentem non esse. An idcirco non habet orationem, quãtum in hac præceptorum traditione fieri potest, numerosam? Quænam rerum natura est, quæ in eodem genere nõ habeat complura dißimilia, consimili tamẽ laude digna? Id nos docent innumerabiles, quas auribus atq; oculis colligimus, uoluptates, quæ diuersæ nostros tamẽ sensus ita delectãt, ut difficillimum sit iudicare à qua maximè afficiantur. Quid Cæsar propriè elegantérque dicere cõtentus, Plinius, Suetonius, Titus Liuius, in quo Pollio patauinitatem notauit, Ciceroni dißimillimi: an propterea non legendi, non in diuerso genere suspiciendi? Quanquã in his institutionibus oratorijs, in quibus oratione perpetua uti nõ potest, minus id à Fabio requirẽdum erat, quàm in eius orationibus aut declamationibus: quæ si extarent hodie earum loco quæ supposititiæ Quintiliani nomine circumferũtur, quãplurimas uirtutes Tullianis proximas in his fortasse animaduerteremus. Atq; ut quod sentio, exẽplo planè familiari patefaciam, tantum utilitatis adferre eloquentiæ studiosis post Ciceronem mihi Fabius uidetur, quãtum medicinam tractantibus post Hippocratem Galenus. Ne igitur eum qui tot res tam dißipatas & genere distantes, uinculo tamen naturæ quodam inter se colligatas, nec aliter ad eum quem quærimus perficiendum, quàm flores & succos diuersorum generũ ad mellis suauißimum saporem, necessarias, in unum tanto facilitatis studio congesserit, perfricta fronte tanquã confusum aut prolixum uituperemus: neque præstantißimorum autorum,

rum, quos omnino duos in hoc genere habemus, perniciosum diuortium admittamus: nec uerò si nobis terra in Italiam uia pateat, mare ad magnas merces importandas accommodatius, intercludamus. Sed ut ad id unde digressa est, nostra reuertatur oratio, hanc ego fastidiosam & insolentem quorundam censuram, qui pro Cicerone non aliter umbram eius, quàm apud poëtas pro Iunone nubem Ixion, amplectuntur, inter cæteras causam statuo cur tam pauci hodie uerè eloquentes euadant: & Ciceronis amore inflammati, cutem summam atque extima quædam lineamenta, non animum aut spiritum assequãtur. Ac cùm me animo & cogitatione ad exquirendas huius eloquentium penuriæ causas attentius conuerto, longè maximam eloquentiæ pestem adferre mihi uidentur qui pro grauioris notæ autoribus, ineptissimos libellos (qui quotidie primo cogitationis impetu, tanquam è satis Cadmi serpentis dentibus emergunt) imperitæ iuuentuti obtrudunt. Cùm enim grauium autorum sententia, idem esse in animorum affectionibus atque saporibus coloribúsque cõstet, ut quemadmodum quo primùm colore simplex uellerum candor tingitur, elui, quem liquorem testa recens combiberit, abstergi non possit, sic quæ tenellis animis primùm insederunt, uitiosa præsertim, uix unquam mutari contingat: à prodigiosis eiusmodi libellis par erat adolescẽtes esse primis annis remotissimos, & Ciceroni Quintilianóque, qui acuere & alere ingenia possunt, addictissimos. In hos itaq; rei literariæ scopulos cum semel incurrerunt nullo iudicio præditi adolescentes, uel cùm uoluptatum studio laborem detrectant, uel ad quæstuosas artes præproperè festinant, facilè tanquam naufragio studiorum omnium facto, eloquentiæ

quentiæ & sapientiæ curam abijciunt: nõ alia quidem dementia, quàm qui riuulis aut potius turbidis lacunis contenti, lympidißimos fontes, & pleno torrentes alueo fluuios aspernantur. Quid aliud his qui ante tempus à grauium autorum monumentis abducuntur, contingere putandum est, quàm spurijs eiectis, qui certæ nutricis uberum beneficio priuati, nunquam uirile corporis robur colligunt? Qui poterunt auaritia atque ambitione quasi abortu quodam ad honores & sordidam aduocationum stipem præmaturè abrepti, sibi utiles, aut patriæ ciues salutares esse? Nulla seueriore disciplina in tuto collocatis moribus, nulla subnixi bonarum artium scientia, effreni uitæ licentia, & falsa doctrinæ persuasione tumẽtes, cùm se ad gubernacula Reipublicæ tractanda euehi uident, quid non sibi licere autumant? quàm insolescunt? in quæ flagitia sese non ingurgitant? quid fœcunditate inscitiæ suæ, immundo contactu ueluti Harpyiæ Vergilianæ non contaminant? Quid discordijs non committunt, & in rem priuatam conuertunt? Quem non uirum bonum religionis aut æquitatis aßimulatæ specie opprimere conantur? Itaque pro pacificatoribus, discordiarum flabella: pro religionis & legum assertoribus, proditores & perniciosißima busta: pro ciuibus honestis utilibus & salutaribus, probra, pestes & funera sunt Reipublicæ. Quis bene na[redacted]

b ioribus

ioribus affectibus ad ueram pietatem inflammant. Quibus eo minus ignoscendum esse puto, quòd omnibus ferè curijs & iudicijs exclusa hodie uetus illa fori Romani dicendi facultas, apud hos solos locum habere uideatur, quódq; ipsi in his rebus uersentur, quæ nullum ornamentorum, amplificationum, aut locorum communium genus respuant. Harum ego rerum causa, ut ad Quintiliani lectionem aliqua facilitatis illecebra studiosos adolescentes inuitarem, argumenta nostra singulis capitibus præfixa, sub incudem reuocaui, & castigatiora plenioráq; rursus typis excudi ad publicam utilitatem passus sum. Idq; eò feci lubentius, rogante & multis precibus præter cæteros à me contendente Vascosano nostro, huius Academiæ Typographo præstantißimo, cui in hoc genere denegare quidquã, magnoperè inhumanum iudicabam. Ea est enim hominis in arte typographica excellens industria, in conquirendis uetustis exemplaribus, conferendis & castigandis diligentia, in doctos homines, quorum opera utitur, liberalitas, in omnes beneuolentia, ut generosos eius conatus non adiuuare, studióq; honestißimo non obsequi, nefas esse existimem. Hæc ad te doctißimum hominem pro tua prudentia atque dignitate occupationúmque magnitudine nimis fortasse multa, pro rei uerò necessitate pauca admodum, scribenda duxi: non ut Quintiliano satis ex sese iudicijs sanis commendato, aliquam orationẽ nostra commendationem conciliarem; uerùm ut quid tu de restituenda perturbata disciplina uetere, & certo tradendarum artium constituendo ordine, non ita pridem sensisses, tibi in memoriam reuocarem. Memineram enim te ante annum Regis sapientißimi, humanißimi, atq; omnium literarum studiosißimi iussu id nõ animo solùm agitasse, ue-

usurp

usurpasse sermonibus, uerumetiã scriptis acutißimis mandauisse, & uehementer ei placuisse primam descriptionem tuam. Cúmque autoritate & gratia tantum hodie apud illum discendi cupidißimum, quantum mortalium nemo, ualeas, sisque reconditarũ omniũ artium cognitione, atq; insuper incomparabili eloquentia clarißimus: facilè rectam uiam qua ad eam perueniendum sit, tuis auspicijs alijs indicari & præscribi, & loco motã perturbatámq; ueterem instituendi rationem in gradum & pristinam dignitatem reponi posse sperauimus. Quam ad rem egregiè stabiliendam, quàm esset optandum à regia prouidentia & potestate, ut Critici prauis affectibus exuti, & disciplinis omnibus non leuiter tincti deligerentur, qui, ne statim cum nutricis lacte errorem sugere possemus, constitutam cum ratione formam retinerent, & ne in posterum libellorum nouorum peruersitate deprauari, extinctis naturæ igniculis, possent inconsiderati iuuenes, prouiderent. Nam quos adhuc experti sumus ficulnos planè censores, qui frugibus glandem anteponunt, & de literis non aliter quàm de coloribus cæci iudicant, quis aliquo iudicio præditus diutius ferat? Hæc me uehemens iuuandæ rei literariæ cura studiúmq; impulit ut ad te scriberem, & ut simul opus ipsum nostra industria illustratum mitterem, insignis cupiditas tibi significandi quantum laboris in eo, uetusta cum nouis exemplaria conferendo, cum doctis uiris communicando, animaduersione digna notando, obscura explicando, deprauata reponẽdo et corrigendo, exhaußissemus. Nam cùm omnes docti certatim tibi uelut Apollini Musarum choro præsidenti, non quantum merere hac eruditione & moribus, uerùm quantum possunt deferant, multis ego beneficijs, nec ijs uulgaribus, à te affectus, ingratißimus

sim omnium mortalium, nisi aliquo ingenij monumento, quanti te faciam, quantúmque tibi literæ debeant, apud omnes testatum relinquam. Vale. Parisijs è gymnasio nostro Becodiano.

M. FAB. QVINTILIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLAE SALVTEM.

ARGVMENTVM.

Causam edendi operis profert, quòd illud efflagitari vehementer intelligat: & beneuolentiam captat à sua modestia, & fide diligentiáque Tryphonis.

FFLAGITASTI quotidiano conuicio, ut libros quos ad Marcellum meum de institutione oratoria scripseram, iam emittere inciperem: nam ipse eos nondum opinabar satis maturuisse: quibus componendis (ut scis) paulò plus quàm biennium, tot alioqui negotijs districtus, impendi: quod tempus non tam stylo, quàm inquisitioni instituti operis propè infiniti, & legendis autoribus, qui sunt innumerabiles, datum est. Vsus deinde Horatij consilio, qui in arte poëtica suadet, ne præcipitetur editio, nonúmque prematur in annum, dabam ijs otium, ut refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpenderem. Sed si tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, permittamus uela uentis, & oram soluentibus bene precemur. Multum autem in tua quoque fide ac diligentia positum est, ut in manus hominum quàm emendatißimi ueniant.

M. FAB.

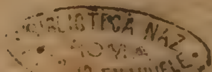
M. FAB. QVINTILIANI IN ORATORIAE INSTITVTIONIS LIBROS XII. AD MARCELLVM VICTORINVM PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Prooemium quatuor continet: causas condendi operis Marcello dicandi, Qualem oratorem instituat, Quo pacto vniuersum opus partiatur. Operis condendi causæ: vt inter opiniones varias facilior esset electio quid potissimum sequendum. Causæ copiosius etiam scribēdi quàm ab amicis efflagitatū erat, vt eos plenius sibi demereretur, ne alienis solùm vestigiis insistere videretur, si prioribus nihil adderet: ne duo libelli de rhetorica impoliti & māci diutius sub eius nomine circūferrētur. Causæ Marcello dicandi: quia amicissimus, quia literarum amore flagrans: quia instituendo eius filio plurimum profuturos putauerit.

Oratorem instituit perfectissimum, eloquentissimum, omnibus disciplinis & virtutibus instructissimum: atque in philosophorum arrogantiam inuehitur, vltimam hanc partem ab oratoribus separantium, & sibi vendicantium.

Totum opus in duodecim libros partitur: quorū primus elementa ante rhetoris officium cōtinet: Secundus rhetorices progymnasmata: Tertius, Quartus, Quintus, Sextus, Septimus, inuentionem & dispositionem, cum orationis partibus. Octauus, Nonus, Decimus, elocutionem. Vndecimus, memoriam & pronuntiationem. Duodecimus, vltimam partem definitionis oratoris, id est mores eius, virtutes, & officia. Primæ partes ad beneuolentiam sunt comparatæ, dum suam modestiam, & scribendi causas profert, Marcellóque opus dicat. Attentos reddit, oratorem instituendo, & pleniora omnia quàm vetera promittendo. Diuisio operis ad docilitatem pertinet.

OST impetratam studijs meis quietem, quæ per uiginti annos erudiendis iuuenibus impenderam, cùm à me quidam familiariter postularent ut aliquid de ratione dicendi componerem, diu sum equidem reluctatus: quòd autores utriusque linguæ clarißimos non ignorabam multa quæ ad hoc opus pertinerent, diligentißimè scripta posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorem mihi ueniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis, quòd inter diuersas opiniones priorum, & quasdam etiam inter se contrarias, difficilis esset electio: ut mihi si non inueniendi noua, at certè iudicandi de ueteribus, iniungere laborem non iniustè uiderentur. Quanuis autem non tam me uinceret præstandi quod exigebatur fiducia, quàm negandi uerecundia: latius se tamen aperiente materia, plus quàm imponebatur oneris, sponte suscepi: simul ut pleniori obsequio demererer amantißimos mei: simul ne uulgarem uiam ingressus, alienis demum uestigijs insisterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita sunt exorsi, quasi perfectis omni alio genere doctrinæ, summam in eloquentia manum imponerent: siue contemnentes tanquam parua quæ prius discimus studia, siue non ad suum pertinere officium opinati, quando diuisæ profeßionum uices essent: seu, quod proximum uero, nullam ingenij sperantes gratiam circa res etiamsi necessarias, procul tamen ab ostentatione positas: ut operum fastigia spectantur, latent fundamenta. Ego cùm nihil existimem arti oratoriæ alienum, sine quo oratorem non posse fieri fatendum est: nec ad ullius rei summam, nisi præcedentibus initijs perueniri: ad minora illa, sed

quæ

quæ si negligas, non sit maioribus locus, demittere me non recusabo: nec aliter quàm si mihi tradatur educandus orator, studia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus: quẽ cùm amicißimũ nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter hæc modò (quanquam sunt magna) dignißimum hoc mutuæ inter nos charitatis pignore iudicabamus, sed quòd erudiendo nato tuo, cuius prima ætas manifestum iter ad ingenij lumen ostendit, non inutiles fore libri uidebantur, quos ab ipsis discendi uelut incunabulis, per omnes quæ modò aliquid oratori futuro conferant artes, ad summam eius operis perducere destinabamus. Atque eo magis, quòd duo iam sub nomine meo libri ferebantur artis Rhetoricæ, neque editi à me, neque in hoc comparati. Nanque alterum, sermone per biduum habito, pueri quibus id præstabatur, exceperant: alterum pluribus sanè diebus, quantum notando consequi potuerant, interceptum, boni iuuenes, sed nimium amantes mei, temerario editionis honore uulgauerant. Quare in his quoque libris erunt eadem aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uerò compositiora, & quàm nos poterimus elaborata. Oratorem autem instituimus illum perfectum, qui esse nisi uir bonus non potest. Ideóque non dicendi modò eximiam in eo facultatem, sed omnes animi uirtutes exigimus. Neq; enim hoc concesserim, rationem rectæ honestǽque uitæ (ut quidam putauerunt) ad philosophos relegandam: cùm uir ille uerè ciuilis, & publicarũ priuatarúmq; rerum administrationi accommodatus, qui regere consiliis urbes, fundare legibus, emẽdare iudiciis poßit, nõ alius sit profectò quàm orator. Quare tametsi me fateor usurum quibusdam quæ philosophorũ libris continẽtur, tamẽ ea iure uerèq; contenderim

esse operis nostri, propriéq; ad artem oratoriam pertinere. An si frequentißimè de iustitia, fortitudine, temperantia, cæterisq; similibus sit disserendum, & adeò, ut uix ulla poßit causa reperiri, in quam non aliqua quæstio ex his incidat, eáque omnia inuentione atque elocutione sint explicanda, dubitabitur, ubicunque uis ingenij & copia dicendi postulatur, ibi partes oratoris esse præcipuas? Fueruntque hæc, ut Cicero apertißimè colligit, quemadmodũ iuncta natura, sic officio quoq; copulata, ut ijdem sapientes atque eloquentes haberentur. Scidit deinde se studium, atque inertia factum est ut artes esse plures uiderentur.

Lib.3. de Oratore.

¶ Nam ut primùm lingua esse cœpit in quæstu, institutúmque eloquentiæ bonis malè uti, curam morum qui diserti habebantur, reliquerunt. Ea uerò destituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore, ad formandos animos, statuendásque uitæ leges regreßi, partem quidem potiorem, si diuidi posset, retinuerunt: nomen tamen sibi insolentißimum arrogauerunt, ut soli sapientiæ studiosi uocarentur: quod neq; summi imperatores, neq; in consilijs rerum maximarum, ac totius administratione Reipublicæ præclarißimè uersati, sibi unquam uendicare sunt ausi. facere enim optima quàm promittere maluerũt. Ac ueterum quidem sapientiæ professorum multos & honesta præcepisse, & ut præceperunt, etiam uixisse, facilè concesserim: nostris uerò temporibus sub hoc nomine maxima in plerisque uitia latuerunt. Non enim uirtute ac studijs ut haberentur philosophi, laborabant, sed uultum, & tristitiam, & dissentientem à cæteris habitum peßimis moribus prætendebant. Nunc autem quæ uelut propria philosophiæ asseruntur, paßim tractamus omnes. Quis enim non de iusto, æquo ac

bono,

bono, modò non uir peßimus, loquitur? Quis non etiã rusticorũ aliqua de causis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietas ac differentia, omnibus qui sermonẽ curæ habent, debet esse cõmunis. Sed ea & sciet optimè & eloquetur orator: qui si fuisset aliquãdo perfectus, nõ à philosophorũ scholis uirtutis præcepta peterentur: nunc necesse est ad eos aliquãdo autores recurrere, qui desertam, ut dixi, partẽ oratoriæ artis, meliorẽ præsertim, occupauerũt, et ueluti nostrũ reposcere: nõ ut nos illorũ utamur inuentis, sed ut illos alienis usos esse doceamus. Sit igitur orator uir talis, qualis uerè sapiens appellari poßit: nec moribus modò perfectus (nam id mea quidẽ opinione, quãquam sint qui dissentiant, satis non est) sed etiã scientia, & omni facultate dicendi: qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad summam tendendum est, quod fecerunt pleriq; ueterũ: qui etsi nõdum quenquã sapientẽ repertũ putabant, præcepta tamen sapientiæ tradiderunt. Nam est certè aliquid consummata eloquẽtia, neq; ad eam peruenire natura humani ingenij prohibet: quod si non cõtingat, altius tamen ibunt qui ad summa nitentur, quàm qui præsumpta desperatione quò uelint euadendi, protinus circa ima substiterint. Quo magis impetrãda erit uenia, si ne minora quidẽ illa, uerùm operi quod instituimus, necessaria, præteribo. Nam liber primus ea quæ sunt ante officium rhetoris, continebit. Secũdò, prima apud rhetorẽ elemẽta, & quæ de ipsa rhetoricæ substãtia quærũtur, tractabimus. Quinq; deinceps inuentioni (nã & huic dispositio subiũgitur) quatuor elocutioni (in cuius partẽ memoria ac pronũtiatio ueniũt) dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipse informãdus est, ut qui mores eius, quæ in suscipiẽdis, discẽdis, agẽdis causis ratio, quod elo-

Orator perfectus nondum inuentus.

Operis diuisio.

quentiæ genus, quis agendi debeat esse finis, quæ post finem studia, quantum nostra ualebit infirmitas, disseramus. His omnibus admiscebitur, ut quisq; locus postulabit, dicendi ratio, quæ non eorum modò scientia, quibus solis quidam nomen artis dederũt, studiosos instruat, et (ut sic dixerim) ius ipsum rhetorices interpretetur, sed alere facundiã, uires augere eloquẽtiæ poßit. Nã plerunq; nudæ illæ artes, nimia subtilitatis affectatione frãgunt atq; cõcîdunt quicquid est in oratione generosius, & omnem succum ingenij bibunt, & ossa detegunt: quæ ut esse, & adstringi neruis suis debẽt, sic corpore operienda sunt. Ideóq; nos non particulã illã, sicut pleriq;, sed quicquid utile ad instituendũ oratorẽ putabamus, in hos duodecim libros cõtulimus breuiter oĩa demõstrãdo. Nã si quãtũ de quaq; re dici potest, prosequamur, finis operis nõ reperietur. Illud tamẽ in primis testandũ est, nihil præcepta atq; artes ualere, nisi adiuuãte natura. Quapropter ei cui deerit ingeniũ, nõ magis hæc scripta sunt, quàm de agrorum cultu sterilibus terris. Sunt & alia ingenita quidẽ adiumẽta, uox, latus patiens laboris, ualetudo, constantia, decor: quæ si modica obtigerũt, possunt ratione ampliari: sed nõnunquã ita desunt, ut bona etiã ingenij studiiq; corrumpãt: sicut et hæc ipsa sine doctore perito, studio pertinaci, scribendi, legendi, dicendi multa & continua exercitatione, per se nihil prosunt.

Quid circa primam pueri institutionem prouidendum sit: & quemadmodum prima elementa tradenda sint. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Patrem de filio, quò sit circa eius institutionem diligẽtior, nõ diffidere, sed spem optimã capere iubet: cũ vis percipiendi quæ traduntur, sit hominibus propria: vt auibus volandi facultas, & equis

equis currendi. Nutrices, pueróſque inter quos educabitur infans vitioſo ſermone, malíſque moribus infames, repudiandos: quia tenacius hæreant quæ rudibus annis percipiuntur. In parentibus etiam plurimum eruditionis optat. Pædagogos quoq; moribus probatis,& doctos eſſe vult, aut qui ſe doctos non eſſe intelligant. A ſermone Græco puerum incipere mauult,& quia Latinus pluribus in vſu vel nolentibus ſe præbeat, & quia diſciplinis Græcis prius inſtituendus ſit,vnde Latinæ fluxerũt, ita tamen,vt Latina ſtatim ſubſequãtur, & citò pariter eant. Eúmq; ſtatim vt fandi potens erit, literis inſtituendum,nec expectandũ annum ſeptimum,cùm initia literarum ſola memoria conſtent, quæ in pueris tenaciſsima eſt. Eundem docendum eſſe per luſum, & iucundam æmulationem, legere primùm, deinde ſcribere:quorum primum vt expeditiſsimè faciat, literarum formas prius quàm nomina, contextum & ſyllabas perdiſcat. ad quod profuturum ait,literas eburneas,aut quid ſimile, obiecisse, quo facilius ad diſcendum allici tenera illa ætas poſsit. Hinc ſyllabas omnes, & ſtatim difficillimas quaſque perdiſcendas: nec in continuanda lectione nimium properãdum, cùm hanc feſtinationem incommoda plurima conſequantur. Scribere verò & celeriter & rectè perdiſcere poſſe, ſi literæ ex ſolida materia tabellæ inſculpantur, quarum ſulcos ſtylo ſequens puer articulos firmet. Sed primam operam non in vulgaribus & fortè occurrentibus verbis ponendam, verùm iis & verbis & ſententiis, vnde plurimum fructus ad puerum redeat,qui etiam nomina quædam verſúſque difficultatis affectatæ,ſyllabis aſperrimæ coëuntibus catenatos celeriter proferre conſueſcat, vt os abſolutius, & ſermo expreſsior eſſe poſsit.

GITVR *nato filio, pater ſpem de illo primùm quàm optimam capiat. Ita diligentior à principiis fiet. Falſa enim eſt querela, pauciſsimis hominibus uim percipiendi quæ tradantur, eſſe conceſſam, pleroſque uerò laborem ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contrà plures reperias & faciles in excogitando, & ad diſcendum promptos. quippe id eſt homini naturale. ac ſicut*

aues

aues ad uolatũ, equi ad cursum, ad sæuitiã feræ gignũtur: ita nobis propria est mẽtis agitatio atq; solertia: unde origo animi cælestis creditur. Hebetes uerò & indociles non magis secũdum naturã hominis eduntur, quam prodigiosa corpora, & monstris insignia: sed hi pauci admodum. fuerit argumẽtum, quòd in pueris elucet spes plurimorũ: quæ cùm emoritur ætate, manifestum est non naturam defecisse, sed curam. Præstat tamen ingenio alius alium: concedo: sed ut plus efficiat, aut minus: nemo tamen reperitur, qui sit studio nihil cõsecutus. Hoc qui peruiderit, protinus ut erit parẽs factus, acrem quammaximè curã spei futuri oratoris impendat. Ante omnia, ne sit uitiosus sermo nutricibus: quas, si fieri posset, sapientes Chrysippus optauit: certè, quãtũ res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morũ quidẽ in his haud dubiè prior ratio est: rectè tamen etiam loquantur. Has primũ audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur. Et natura tenacißimi sumus eorũ quæ rudibus annis percipimus: ut sapor quo noua imbuas, durat: nec lanarũ colores quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt. Et hæc ipsa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora sunt. Nam bona facilè mutãtur in peius: nunc quãdo in bonum uerteris uitia? Non assuescat ergo, ne dum infans quidem est, sermoni qui dediscendus sit. In parentibus uerò quamplurimũ esse eruditionis optauerim. Verũ nec de patribus tantũ loquor. nam Gracchorũ eloquẽtiæ multum contulisse accepimus Corneliã matrẽ, cuius doctißimus sermo in posteros quoq; est epistolis traditus: & Lælij filia reddidisse in loquendo paternam eloquentiam dicitur: & Quinti Hortensij filiæ oratio apud Triumuiros habita, legitur nõ tantùm in sexus honorem. Nec tamẽ ij quibus discere ipsis nõ cõtigit, minorẽ curam docen

Nutrices probæ & disertæ.

Parentes eruditi.

Cicero in Bruto, & Val. lib. 8. titu 3.

docendi liberos habeant: sed sint propter hoc ipsum ad cætera magis diligentes. De pueris, inter quos educabitur ille huic spei destinatus, idem quod de nutricibus dictum sit. De pædagogis hoc amplius, ut aut sint eruditi planè, *Pædagogi optimi & eruditissimi.* quam primam esse curam uelim: aut se non esse eruditos sciant. nihil enim peius est ijs qui paulũ aliquid ultra primas literas progreßi, falsam sibi scientiæ persuasionem induerunt. Nam & cedere præcipiendi peritis indignantur, et uelut iure quodam potestatis, quo ferè hoc hominũ genus intumescit, imperiosi atq; interim sæuiẽtes, stultitiam suã perdocẽt. Nec minus error eorũ nocet moribus. Siquidem Leonides Alexãdri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibusdam eũ uitijs imbuit, quæ robustum quoq; et iam maximũ regẽ ab illa institutione puerili sunt prosecuta. Sicui multa uideor exigere, cogitet oratorem institui, rem arduam: etiã cùm ei formando nihil defuerit, præterea plura ac difficiliora superesse. Nam & studio perpetuo, & præstantißimis præceptoribus, & pluribus disciplinis opus est. Quapropter præcipiẽda sunt optima: quæ si quis grauabitur, nõ rationi defuerit, sed homini. Si tamen non continget quales maximè uelim, habere nutrices, pueros, pædagogos: at unus certè sit aßiduus dicendi non imperitus: qui si qua erunt ab his præsente alumno dicta uitiosè, corrigat protinus, nec insidere illi sinat: dum tamẽ intelligatur, id quod prius dixi, bonum esse: hoc, remedium. A sermone Græco puerum incipere malo: quia *A Græcis auspicandum.* Latinus, qui pluribus in usu est, uel nobis nolentibus se præbibet: simul quia disciplinis quoq; Græcis prius instituendus est, unde & nostræ fluxerunt. Non tamẽ hoc adeò superstitiosè uelim fieri, ut diu tãtùm loquatur Græcè, aut discat, sicut plerisq; moris est. hinc enim accidunt & oris

plurima

plurima uitia in peregrinū sonū corrupti, & sermonis, cui cùm Græcæ figuræ aßidua cōsuetudine hæserint, in diuersa quoq; loquendi ratione pertinacißimè durant. Non longè itaq; Latina subsequi debent, et citò pariter ire. Ita fiet, ut quū æquali cura linguā utrāq; tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidā literis instituēdos, qui minores septem annis essent, non putauerunt, quòd illa prima ætas et intellectū disciplinarū capere, & laborē pati non poßit. In qua sententia Hesiodū esse plurimi tradunt, qui ante Grammaticum Aristophanem fuerunt. nam is primus ὑποθήκας, in quo libro scriptū hoc inuenitur, negauit esse huius poëtæ. Sed alij quoq; autores, inter quos Eratosthenes, idē præceperunt. Melius autē, qui nullum tempus uacare cura uolunt, ut Chrysippus. nam is quāuis nutricibus trienniū dederit, tamē ab illis quoq; iam informandā quā optimis institutis mentē infantium iudicat. Cur autem nō pertineat ad literas ætas, quæ ad mores iam pertinet? Neq; ignoro, toto illo de quo loquor tempore, uix tantū effici, quantum cōferre unus postea poßit annus: sed tamē mihi, qui hoc senserunt, uidentur nō tam discentibus in hac parte, quàm docentibus pepercisse. Quid melius alioqui facient, ex quo loqui poterunt? Faciant enim aliquid necesse est. Aut cur hoc, quantulumcunq; est, usq; ad septē annos lucrū fastidiamus? Nam certè quamlibet parum sit quod contulerit ætas prior, maiora tamen aliqua discet puer eo ipso anno, quo minora didicisset. Hoc per singulos annos prorogatum, in summam proficit: & quantum in infantia præsumptum est temporis, adolescentiæ acquiritur. Idem etiam de sequentibus annis præceptum sit, ne quod cuique discendum est, serò discere incipiat. Non ergo perdamus primū statim tempus: atq; eo minus, quòd initia literarum sola

Latina statim Græca subsequi debent.

sola memoria constant: quæ non modò iam est in paruis, sed tum etiam tenacißima est. Nec sum adeò ætatum imprudens, ut instandum teneris protinus acerbè putem, exigendámq; plenã operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne studia qui amare nõdum potest, oderit, & amaritudinẽ semel præceptam, etiã ultra rudes annos reformidet. Lusus hic sit: & rogetur, & laudetur: & nonnũquam scisse se gaudeat. aliquãdo ipso nolente doceatur alius, cui inuideat. contẽdat interim, & sæpius uincere se putet. præmijs etiam, quæ capit illa ætas, euocetur. Parua docemus, instituendum oratorem profeßi: sed est sua etiam studijs infantia: & ut corporũ mox etiã fortißimorũ educatio à lacte cunísq; initiũ ducit: ita futurus eloquẽtißimus edidit aliquãdo uagitũ, & loqui primùm incerta uoce tẽtauit, & hæsit circa formas literarum. Nec si quid discere satis nõ est, ideo necesse nõ est. Quòd si nemo reprehendit patrẽ qui hæc nõ negligenda in suo filio putet, cur improbetur si quis ea quæ domi suæ rectè faceret, in publicũ promit? Atque eo magis, quòd minora etiam facilius minores percipiunt: & ut corpora ad quosdam membrorum flexus formari nisi tenera non possunt, sic animos quoque ad pleraque duriores robur ipsum facit. An Philippus Macedonum rex Alexandro filio suo prima literarum elementa tradi ab Aristotele summo eius ætatis philosopho uoluisset, aut ille suscepisset hoc officiũ, si non studiorum initia à perfectißimo quoq; tractari, pertinere ad summam credidisset? Fingamus igitur Alexandrum dari nobis impositum gremio, dignũ tanta cura infantẽ (quãquam suus cuiq; dignus est) pudeat'ne me in ipsis statim elementis etiam breuia docendi monstrare compendia? Neq; enim mihi illud saltem placet, quod fieri in plurimis uideo, ut literarum nomina

Infantia per lusum docenda.

Literarum traditio. nomina & contextum prius quàm formas paruuli discāt. Obstat hoc agnitioni earū, nō intendentibus mox animum ad ipsos ductus, dum antecedentem memoriam sequuntur. Quæ causa est præcipientibus, ut etiam cùm satis affixisse eas pueris recto illo quo primū scribi solent contextu uidentur, retroagant rursus, & uaria permutatione perturbēt, donec literas, qui instituūtur, facie norint, nō ordine. Quapropter optimè, sicut hominū, pariter & habitus et nomina edocebuntur. Sed quod in literis obest, in syllabis nō nocebit. Non excludo autē, id quod est notū, irritandæ ad discendum infantiæ gratia, eburneas etiā literarū formas in lusum offerre, uel si quid aliud, quo magis illa ætas gaudeat, inueniri potest, quod tractare, intueri, nominare, iucundū sit. Cùm uerò iam ductus sequi cœperit, non inutile erit eas tabellæ quamoptimè insculpi, ut per illos uelut sulcos ducatur stylus. Nam neq; errabit quēadmodum in ceris (cōtinebitur enim utrinq; marginibus) neque extra præscriptū poterit egredi: & celerius ac sæpius sequendo certa uestigia, firmabit articulos: neq; egebit adiutorio manū suā manu superimposita regētis. Nō est aliena res, quæ ferè ab honestis negligi solet, cura bene ac uelociter scribēdi. Nā cùm sit in studijs præcipuū, quóq; solo uerus ille profectus, & altis radicibus nixus paretur, scribere: tardior stylus cogitationē moratur, rudis et cōfusus intellectu caret: unde sequitur alter dictandi quæ ex his trāsferēda sunt, labor. Quare cùm semper et ubiq;, tū præcipuè in epistolis secretis et familiaribus delectabit ne hoc quidē neglectū reliquisse. *De syllabis.* Syllabis nullū compendiū est: perdiscēdæ omnes: nec, ut fit plerūq;, difficillima quæq; earum differēda: ut in omnibus scribēdis deprehendantur. Quinimò ne primæ quidem memoriæ temerè credendum:

repet

repetere, & diu inculcare, fuerit utilius: & in lectione quoq; nõ properare ad continuandã eam uel accelerandã: nisi cùm inoffensa atq; indubitata literarũ inter se coniunctio suppeditare sine ulla cogitandi saltẽ mora poterit: tũc ipsis syllabis uerba complecti, & his sermonem cõnectere incipiat. Incredibile est quantũ moræ lectioni festinatione adijciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermißio, repetitio, plus quàm possunt audentibus: deinde cùm errarunt, etiã ijs quæ iam sciunt, diffidentibus. Certa sit ergo in primis lectio, deinde cõiuncta, & diu lentior, donec exercitatione cõtingat emendata uelocitas. Nam prospicere in dextrũ (quod omnes præcipiunt) & prouidere, nõ rationis modò, sed usus quoq; est: quoniã sequẽtia intuenti, priora dicẽda sunt, & quod difficillimũ est, diuidenda intẽtio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit curasse, cùm scribere nomina puer (quemadmodum moris est) cœperit, ne hãc operã in uocabulis uulgaribus & forte occurrentibus perdat. Protinus enim potest interpretationẽ linguæ secretioris, quas Græci γλώσσας uocant, dum aliud agitur, ediscere, & inter prima elementa consequi rẽ postea propriũ tempus desideraturã. Et quoniã adhuc circa res tenues moramur: ij quoq; uersus qui ad imitationem scribendi proponẽtur, nõ otiosas uelim sentẽtias habeãt, sed honestũ aliquid monẽtes. Prosequitur hæc memoria in senectutem: & impressa animo rudi, usque ad mores proficiet. Etiã dicta clarorũ uirorũ, & electos ex poëtis maximè (nanq; eorũ paruis cognitio gratior est) locos ediscere inter lusum licet. Nam & maximè necessaria est oratori (sicut suo loco dicã) memoria: & ea præcipuè firmatur atq; alitur exercitatione: & in ijs de quibus nũc loquimur ætatib⁹, quæ nihildũ ipsæ ex se generare queũt, propè

Quæ scribendo proponẽda.

Aristoteles li. de Poët. & Fest. Pomp.

Lib. 11. ca. 2.

sola

sola est quæ iuuare curam docentium poßit. Non alienum fuerit exigere ab his ætatibus, quò sit absolutius os, & expreßior sermo, ut nomina quædam uersúsque affectatæ difficultatis ex pluribus asperrimè coëuntibus inter se syllabis catenatos, & uelut confragosos, quàm citatißimè uoluãt: χαλεποὶ Græcè uocãtur. res modica dictu: qua tamẽ omissa, multa linguæ uitia, nisi primis eximũtur annis, inemendabili in posterum prauitate durantur.

Vtrũ vtilius domi, an in scholis erudiãtur. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Refellit eorũ opiniones qui puerum à schola publica arcẽtes, domi institui volunt, duplici nitentes argumẽto, ꝙ in schola facilius corrumpantur, quódq; vnus magis vacaturus sit vni. Priorem causam ostendit ad scholas nõ pertinere, & retorquet in aduersarios: cùm pueri licentia parentũ corrupti, domo malos mores adferant, qui tamen præceptoris sancti & grauis vigilantia corrigi queant: qui vt talis sit, multis vndique stimulis vrgetur, cùm domesticus ille maiori securitate turpitudinẽ domi exercere pòssit. Secundum planè falsum ostendit, cùm contrà optimus quisq; præceptor maiori theatro & frequẽtia accendi soleat. Ergo vtilius publicè quàm domi institui: quãuis nõ sit incommodum futurum, si domesticus aliquis doctus & probus lateri puerorum adiungatur. Inserit & obiectiones duas, doctum illum præceptorem publicũ non se ad pueri captum accommodaturum: & numerum auditorum impedire præceptoris castigationẽ prælectionémque. Primũ ostendit esse falsum: secundum in speciem probabile, multis commodis compensat. His argumentis confirmat, quòd in scholis discat nõ reformidare homines: quòd amicitias contrahat perduraturas in extremam senectutẽ: quòd ibi prudentiam & sensum communem discat: quòd ex æmulatione inflammetur ad discendum: quòd audiat etiã quæ ad alios pertineant: quòd condiscipulorum facilitas accommodatior iucundiorem faciat imitationem. Postremò, quòd præceptor vno præsente nõ concipiat idem spiritus, nec effundat eas vires, quas in celebritate. His morem pueros instituendi laudatissimũ, suis olim præceptoribus familiarem, interserit.

Sed

SEd nobis iã paulatim accreſcere puer, & exire de gremio, ac diſcere ſeriò incipiat. Hoc igitur potiſsimũ loco tractãda quæſtio eſt, utiliúſne ſit domi atq; intra priuatos parietes ſtudẽtẽ cõtinere, an frequẽtiæ ſcholarũ et uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidẽ quũ ijs à quibus clariſsimarũ ciuitatũ mores ſunt inſtituti, tũ eminẽtiſsimis autoribus uideo placuiſſe. Nõ eſt tamẽ diſsimulandũ, eſſe nõnullos q ab hoc propè publico more priuata quadã perſuaſione diſſentiant. Hi duas præcipuè rationes ſequi uidẽtur: Vnã, quòd moribus magis cõſulant fugiẽdo turbã hominũ eius ætatis, quæ ſit ad uitia maximè prona: unde cauſas turpiũ factorũ ſæpe extitiſſe utinã falsò iactaretur. Alteram, q quiſquis futurus eſt ille præceptor, liberalius tẽpora ſua impẽſurus uni uidetur, quàm ſi eadẽ in plures partiatur. Prior cauſa prorſus grauis. Nã ſi ſtudijs quidẽ ſcholas prodeſſe, moribus autẽ nocere cõſtaret, potior mihi ratio uiuẽdi honeſtè, quàm uel optimè dicẽdi uideretur. Sed mea quidẽ ſentẽtia, iũcta iſta atq; indiſcreta ſunt. Neq; enim eſſe oratorẽ niſi bonum uirũ iudico: & fieri etiã ſi poſſet, nolo. de hac re igitur prius. Corrumpi mores in ſcholis putant: nã & corrũpũtur interim: ſed domi quoq; & ſunt multa eius rei exempla, tã læſæ hercle q̃ conſeruatæ ſanctiſsimè utrobiq; opinionis. Natura cuiuſq; totũ curáq; diſtat. Da mẽtem ad peiora facilem, da negligentiam formãdi cuſtodiendiq; in ætate prima pudoris nõ minorẽ flagitiis occaſionem ſecreta præbuerint. nã & eſſe poteſt turpis domeſticus ille præceptor: nec tutior inter ſeruos malos, quàm ingenuos parũ modeſtos, conuerſatio eſt. At ſi bona ipſius indoles, ſi nõ cæca ac ſopita parentum ſocordia eſt: & præceptorem eligere ſanctiſsimũ quemq; (cuius rei præcipua prudentibus cura eſt) & diſciplinam

quæ maximè seuera fuerit, licet: & nihilominus amicũ grauem uirum, aut fidelem libertum lateri filij sui adiungere: cuius aßiduus comitatus etiã illos meliores faciat, qui timebuntur. Facile erat huius metus remedium. Vtinam liberorum nostrorũ mores nõ ipsi perderemus. Infantiã statim delicijs soluimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos omnes et mẽtis & corporis frãgit. Quid non adultus cõcupiscet, qui in purpuris repit? Nondũ prima uerba exprimit, & iam coccum intelligit, iam conchylium poscit. Antè palatũ eorũ quàm os instituimus. In lecticis crescunt. si terrã attigerint, è manibus utrinq; sustinentiũ pendent. Gaudemus si quid licentius dixerint. Verba ne Alexandrinis quidẽ permittẽda delicijs, risu & osculo excipimus. Nec mirum: nos docuimus, ex nobis audierunt: nostras amicas, nostros cõcubinos uident. Omne conuiuiũ obscœnis canticis strepit: pudenda dictu spectantur. Fit ex his cõsuetudo, deinde natura. Discũt hæc miseri antè quàm sciant uitia esse inde soluti ac fluentes, nõ accipiunt è scholis mala ista, sed in scholas afferũt. Verùm in studijs magis uacabit unus uni. Ante omnia nihil prohibet esse istum nescio quem unum, etiam cum eo qui in scholis eruditur. Sed etiamsi iungi utrunq; nõ posset, lumen tamẽ illud conuẽtus honestißimi, tenebris ac solitudini prætulissem. Nam optimus quisq; præceptor frequentia gaudet, ac maiore se theatro dignũ putat. At uerò minores ex conscientia suæ infirmitatis hærere singulis, & officio fungi quodammodo pædagogorũ nõ indignãtur. Sed præstet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctißimum atq; incomparabilem magistrum domi habeat: num tamen ille totum in uno diem consumpturus est? aut potest esse ulla tã perpetua discentis intentio, quæ nõ ut uisus oculorũ obtutu continuo fatigetur,

Parentum indulgentia perniciosa.

tur, cùm præsertim multo plus secreti temporis studia desiderent? Neq; enim edis centi, scribenti, & cogitanti præceptor aßistit: quorũ aliquid agẽtibus, cuiuscunq; interuẽtus impedimento est. Lectio quoque non omnis nec semper præeunte uel interpretante eget. Quando enim tot autorũ notitia cõtingeret? Ergo modicũ tempus est, quo in totum diem uelut opus ordinetur. Ideóque per plures ire possunt etiã quæ singulis tradẽda sunt. Pleraq; uerò hanc cõditionẽ habent, ut eadẽ uoce ad omnes simul perferãtur. Taceo de partitionibus et declamationibus Rhetorũ: quibus certè quãtuscunq; numerus adhibeatur, tamen unusquisq; totum feret. Non enim uox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus sufficit: sed ut sol, uniuersis idẽ lucis calorísque largitur. Grãmaticus quoq; de ratione loquẽdi si differat, quæstiones explicet, historias exponat, poëmata enarret: tot illa discẽt, quot audient. Atenim emẽdationi prælectioniq; numerus obstat. Sit incommodũ (nam quid ferè undiq; placet?) mox illud cõparabimus cõmodis. Nec ego tamẽ eò mitti puerũ uolo, ubi negligatur. Sed neq; præceptor bonus maiore se turba, quàm ut sustinere eã poßit, onerauerit: & in primis ea habẽda cura est, ut is omnino fiat nobis familiariter amicus: nec officiũ in dicendo spectet, sed affectũ. ita nunquã erimus in turba. Nec sanè quisquã literis saltẽ leuiter imbutus, eũ in quo studiũ ingeniúmq; perspexerit, nõ in suam quoq; gloriã peculiariter fouebit. Sed ut fugiẽdæ sint magnæ scholæ (cui ne ipse quidẽ rei assentior) si ad aliquẽ meritò concurritur: nõ tamen hoc eoualet, ut fugiẽdæ sint omnino scholæ. Aliud est enim uitare eas, aliud eligere. Et si refutauimus quæ contrà dicuntur, iam explicemus quid ipsi sequamur. Ante omnia, futurus orator, cui in maxima celebritate, et in media Reipub. luce uiuendum

Partitionibus, id est, materiis diuisis discipulis, quæ dicitur παρεγχειρήσεις.

Non fugiendæ magnæ scholæ.

dum est, assuescat iam à tenero non reformidare homines, neq; illa solitaria et uelut umbratili uita pallescere. Excitanda mens & attollenda semper est, quæ in huiusmodi secretis aut languescit, & quendā uelut in opaco situ ducit: aut contra tumescit inani persuasione. Necesse est enim sibi nimium tribuat qui se nemini comparat. Deinde cùm proferēda sunt studia, caligat in Sole, & omnia noua offendit: ut qui solus didicerit quod inter multos faciēdū est. Mitto amicitias, quæ ad senectutē usq; firmissimæ durāt, religiosa quadā necessitudine imbutæ. Neq; enim est sanctius, sacris iisdem quam studiis initiari. Sēsum ipsum qui cōmunis dicitur, ubi discet, cū se à cōgressu, qui non hominibus solū, sed mutis quoq; animalibus naturalis est, segregarit? Adde, quòd domi ea sola discere potest, quæ ipsi præcipiētur: in schola, etiā quæ aliis. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi. proderit alicuius obiurgata desidia, proderit laudata industria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet cedere pari, pulchrum superasse maiores. Accēdunt omnia hæc animos: & licet ipsa uitiū sit ambitio, frequenter tamen causa uirtutum est. Non inutilem scio seruatum esse à præceptoribus meis morē, qui cùm pueros in classes distribuerant, ordinē dicēdi secundū uires ingenij dabant: et ita superiore loco quisq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia præbebantur. ea nobis ingēs palmæ cōtentio. ducere uerò classem, multò pulcherrimū. Nec de hoc semel decretū erat: tricesimus dies reddebat uicto certaminis potestatem. Ita nec superior successu curā remittebat, & dolor uictū ad depellendā ignominiā concitabat. Id nobis acriores ad studia dicendi faces subdidisse, quàm exhortationes docentium, pædagogorum custodiam, uota parentum, quantum animi mei coniectura collig

Sensus communis.

Ducere classem, id est primum locum tenere.

Semel, id est in perpetuū.

colligere possum, cōtenderim. Sed sicut firmiores in literis profectus alit æmulatio, ita incipientibus, atq; adhuc teneris, cōdiscipulorū quàm præceptoris, iucundior, hoc ipso quòd facilior, imitatio est. Vix enim se prima elementa ad spem tollere effingendæ, quam summā putant, eloquentiæ, audebūt: proxima amplectūtur magis: ut uites arboribus applicitæ, inferiores prius apprehēdendo ramos, in cacumina euadunt. Quod adeò uerum est, ut ipsius etiam magistri, si tamen ambitiosis utilia præferet, hoc opus sit, cùm adhuc rudia tractabit ingenia, nō statim onerare infirmitatem discentiū, sed temperare uires suas, & ad intellectū audientis descendere. Nam ut uascula oris angusti superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, uel etiam instillatis complentur: sic animi puerorum quātum excipere poßint, uidēdum est. Nam maiora intellectu uelut parum aptos ad percipiendum animos non subibunt. Vtile igitur est habere quos imitari primùm, mox uincere uelis. ita paulatim et superiorū spes erit. His adiicio, præceptores ipsos nō idem mentis ac spiritus in dicendo posse cōcipere singulis tātùm præsentibus, quod illa celebritate audientium instinctos. Maxima enim pars eloquentiæ cōstat animo. hunc affici, hunc cōcipere imagines rerum, & transformari quodammodo ad naturā eorū de quibus loquimur, necesse est. Is porrò quò generosior celsiórq; est, hòc maioribus uelut organis cōmouetur: ideóq; & laude crescit, & impetu augetur, & aliquid magnū agere gaudet. Est quædā tacita dedignatio, uim dicēdi tantis cōparatam laboribus, ad unum auditorem demittere pudet supra modū sermonis attolli. Et sanè concipiat quis mēte uel declamantis habitum, uel orantis uocem, incessum, pronuntiationē, illū deniq; animi & corporis motum, sudorē, ut

Elemēta pro. elemētarius, ut seruitia pro seruis.

 alia

talia præteream, & fatigationẽ, audiente uno, nónne quiddam pati furori ſimile uideatur? Non eſſet in rebus humanis eloquentia, ſi tantùm cum ſingulis loqueremur.

Qua ratione puerorum ingenia dignoſcantur, & quomodo tractanda ſint. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Duo tradit hoc capite, puerorum ingenia primùm perſpicienda, eóſque non temere cædendos eſſe. Nam cùm primum & præcipuum omnium in puero, quem in oratorem euadere deſideramus, ſit natura, qua inuita, nequicquam tentantur omnia, ad ſummam illam ſpem quenque alere conari, natura eius & ingenio non diligenter explorato, eſſe vehementer abſurdum. Signa quibus id colligi poſsit, hæc eſſe: Memoriam primum, quæ duas habet partes, facilè percipere, & fideliter continere. Deinde imitationem, non illam quidem vitiorum, aut rerum per ſe parum momenti habentium, vt eſt habitus & inceſſus, ſed omnium bonorum: nam vt à probitate ſeiuncta ſit imitatio, nullo pacto ferendum. Subiungit & hæc, ſi vltro interroget: ſi non ingenium tanquam præcox effundat ante tempus: ſi laude excitetur & iuuetur: ſi victus fleat: ſi luſu aliquo liberali cupiat interdum recreari. Poſtremò, temerè non eſſe cædendos, quia turpe & ſeruile ſit.

Qua imitanda.

TRadito ſibi puero, docendi peritus ingenium eius in primis naturámq; perſpiciat. Ingenij ſignũ in paruis præcipuum, memoria eſt. Eius duplex uirtus, facilè percipere, & fideliter continere. Proximum, imitatio: nam id quoq; eſt docilis naturæ: ſic tamen, ut ea quæ diſcit, effingat, nõ habitũ fortè et inceſſum, et ſi quid in peius notabile eſt. Non dabit mihi ſpẽ bonæ indolis, qui hoc imitandi ſtudio petet, ut rideatur. Nã probus quoq; in primis erit ille uerè ingenioſus: alioqui nõ peius duxerim tardi eſſe ingenij, quàm mali. Probus autẽ ab illo ſegni et iacẽte plurimũ aberit. Hic meus, quæ tradentur, non difficulter accipiet:

quædam

quædam etiam interrogabit: sequetur tamen magis quàm præcurret. Illud ingeniorum uelut præcox genus, non temerè unquam peruenit ad frugem. Hi sunt qui parua facilè faciunt: & audacia prouecti, quicquid illud possunt, statim ostendunt. Possunt autem id demum quod in proximo est: uerba continuant: hæc uultu interrito nulla tardati uerecundia proferunt, non multum præstant, sed citò. non subest uera uis, nec penitus immißis radicibus nititur: ut quæ summo solo sparsa sunt semina, celerius se effundunt: & imitatæ spicas herbulæ, inanibus aristis ante messem flauescũt. Placẽt hæc annis cõparata, deinde stat profectus, admiratio decrescit. Hæc cùm animaduerterit, perspiciat deinceps quonam modo tractandus sit discentis animus. Sunt quidam, nisi institeris, remißi: quidã imperia indignantur: quosdam continet metus, quosdam debilitat: alios continuatio extundit, in aliis plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui uictus fleat. hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit. in hoc desidiam nunquã uerebor. Danda est tamen omnibus aliqua remißio: non solùm quia nulla res est quæ perferre poßit continuum laborem: atque ea quoque, quæ sensu & anima carent, ut seruare uim suã poßint, uelut alterna quiete retenduntur: sed quòd studium discendi, uoluntate, quæ cogi non potest, constat. Itaq; & uirium plus afferunt ad discendum renouati ac recentes, & acriorem animum, qui ferè neceßitatibus repugnat. Nec me offenderit lusus in pueris: est & hoc signum alacritatis: neq; illum tristem, sempérq; demissum, sperare possum erectæ circa studia mentis fore, cũ in hoc quoq; maximè naturali ætatibus illis impetu, iaceat. Modus tamẽ sit remißionibus, ne aut odium studiorum fa-

Remißio.

Retẽduntur, id est, laxantur & recreantur.

ciant negatæ, aut otij consuetudinẽ nimiæ. Sunt etiam nonnulli acuendis puerorum ingeniis nõ inutiles lusus, quum positis inuicem cuiusq; generis quæstiunculis æmulantur. Mores quoq; se inter ludendum simplicius detegunt: modò nulla uideatur ætas tam infirma, quæ nõ protinus quid rectum prauúmque sit, discat, tum uel maxime formanda, cùm simulandi nescia est, et præcipiẽtibus facillimè cedit. Frangas enim citius quàm corrigas quæ in prauum indurauerunt. Protinus ergo nequid cupidè, nequid improbè, nequid impotentèr faciat, monendus est puer, habendúmq; in animo semper illud Virgilianum,

Georg. 2. –Adeò in teneris consuescere multum est.

Non esse cædendos pueros.

Cædi uerò discentes, quanquam & receptum sit, & Chrysippus non improbet, minimè uelim: primùm, quia deforme atque seruile est: & certè, quod conuenit, si ætatem mutes, iniuria. deinde, quòd si cui tam est mens illiberalis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut peßima quæque mancipia, durabitur. postremò quòd ne opus quidem erit hac castigatione, si aßiduus studiorũ exactor adstiterit. Nunc ferè negligentia pædagogorum sic emendari uidetur, ut pueri non facere quæ recta sunt cogantur, sed cur nõ fecerint puniantur. Deniq; cùm paruulum uerberibus coëgeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi potest hic metus, et maiora discẽda sunt? Adde, quòd multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecundiæ futura, sæpe dolore uel metu accidunt: qui pudor refringit animum, & abijcit, atq; ipsius lucis fugam & tædium dictat. Iam si minor in deligẽdis custodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutantur, quam det alijs quoque nonnũquam occasionem hic miserorũ metus. Non morabor

in parte

in parte hac. nimium est quod intelligitur. Quare hoc dixisse satis est, in ætatem infirmam, & iniuriæ obnoxiam, nemini debet nimium licere. Nunc quibus instituendus sit artibus qui sic formabitur, ut fieri poßit orator, & quæ in quaque ætate inchoanda, dicere ingrediar.

De Grammatica. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Puerum huic spei destinatum, legendi scribendíq; iam peritũ, bonis moribus, bono ingenio præditũ, Grammaticis tradendum præcipit. Grammatices facit duas partes, vnam rectè loquendi scientiam, quam horisticen alij, alij methodicen nominãt, quòd præcepta, primas rerũ finitiones, & methodum emẽdatè loquẽdi scribendíque tradat, sub qua scribendi rationem continet. Alteram poëtarum & historicorum enarrationem, quam exegeticen vocant, ad quam emendatam lectionem refert. In hac Grãmatices profeßione musicen propter rhythmum & metrum requirit. Astrológiæ etiam cognitionem, propter poëtas, qui siderum ortu & occasu tempora rerum declarare consueuerunt. Et philosophiam, propter locos plurimos in autoribus ex intima philosophia petitos, & propter Empedoclem Varronémque, qui præcepta sapientiæ uersibus tradiderunt. Addit & eloquentiã, vt omnia propriè & copiosè demonstrare queat. Hinc elementorũ vim statim tradendam: & non solùm quo pacto vocales à consonãtibus distinguãtur, & hæ rursus in semiuocales & mutas partiantur: verùm etiam quas literas à Græcis mutuemur scribendis eorum nominibus, nempe y & z, & in Latinis an Aeolicum digamma desideretur. Et qui sonus medius sit inter I & V. An redundent H & K & X. Quo pacto I & V transeant in consonantes, præpositæ vocalibus, vt Venus, Iuno. Quid in literis propriũ, quid commune. Quę mutationes accidant declinatione aut prępositione, vt seco secui, cadit, excidit. Quę cum quibus cognatio, vt R & S, Valerij Valesij, arbos labos. T & S, pultare, pulsare. & olim T cum D, Alexanter Alexander. Et pro aspiratione Digamma vel F. fordeũ, fœdus, pro hordeũ & hœdus. B pro P, F, & H. Byrrhus, Bruges, Belena. O pro V, & contrà, Hecoba, Culchides E & I, leber, Menerua. Hinc quot sint partes orationis, & quo

pacto

pacto earum numerus ad octo paulatim deductus sit, reiectis articulis, asseueratione, & attractione, vocabulo appellationéq; nomini subiectis. His cognitis ad declinationes nominum & verborum accedit: quibus neglectis, ambitiosi quidam suos discipulos humi adhuc reptantes, circa sublimiora ostentare volentes, præposterè docebant. Et primum declinare nomina & verba præcipit, doceri genera, nominum origines scrutari, vnde Burrhi, Agrippæ, Posthumi. Deinde sitne aliqua uis sexti casus apud Latinos, septimi apud Græcos. In verbis quoque præter accidentia nosse quæ sint anomala, vt in nominibus quæ heteroclita. Vt participia transeant in nomina uerbalia, vt sapiens, nutritor. Cuius rationis sunt illa impersonalia pasiua, Itur in antiquam syluam. Et illud, -Totis Vsqueadeo turbatur agris. Item & illud, Campus curritur. Vt quædam pasiua Positione, actiuam habeant significationem: vt pransus, potus. Vt quædam nomina transeant in aduerbia, noctu, diu. Et quædam his simile quid patiantur: vt dictu, factu.

Grammatices diuisio.

Criticorum veterũ censura.

PRimus in eo qui legẽdi scribẽdiq; adeptus erit facultatem, grammaticis est locus. Nec *refert, de Græco, an de Latino loquar: quãquam Græcum esse priorem placet. Vtriq; eadẽ uia est. Hæc igitur professio cùm breuissimè in duas partes diuidatur, rectè loquẽdi sciẽtiã, et poëtarũ enarrationẽ: plus habet in recessu, quàm in fronte promittit. Nam & scribẽdi ratio coniuncta cũ loquendo est, & enarrationẽ præcedit emendata lectio: & mistum his omnibus iudiciũ est: quo quidẽ ita seuerè sunt usi ueteres grãmatici, ut nõ uersus modò censoria quadã uirgula notare, & libros qui falsò uiderẽtur inscripti, tanquã subdititios summouere familia permiserint sibi: sed autores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec poëtas legisse satis est: excutiendũ omne scriptorum genus: nõ propter historias modò, sed uerba, quæ frequẽter ius ab autoribus sumũt. Tum nec citra musicẽ grammatice potest esse perfecta, cum ei de metris rhythmisque*

misque dicendum sit. Nec si rationem siderum ignoret, poëtas intelligat: qui (ut alia mittam) toties ortu occasúq; signorum in declarandis temporibus utuntur. Nec ignara philosophiæ, cùm propter plurimos in omnibus ferè carminibus locos ex intima quæstionum naturalium subtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclem in Græcis, Varronē ac Lucretium in Latinis: qui præcepta sapiētiæ uersibus tradiderunt. Eloquentia quoq; non mediocri est opus, ut de unaquaq; earum, quas demonstrauimus, rerum dicat propriè & copiosè. Quo minus sunt ferendi qui hanc artē ut tenuem ac ieiunam cauillantur: quæ nisi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris, corruet: necessaria pueris, iucūda senibus: dulcis secretorum comes: & quæ uel sola omni studiorū genere plus habet operis quàm ostentationis. Ne quis igitur tanquam parua fastidiat grāmatices elemēta: nō quia magnæ sit operæ, cōsonātes à uocalibus discernere, ipsásq; eas in semiuocalium numerum, mutarúmq; partiri: sed quia interiora uelut sacri huius adeuntibus apparebit multa rerum subtilitas, quæ non modò acuere ingenia puerilia, sed exercere altißimā quoq; eruditionē ac sciētiam poßit. An cuiuslibet auris est exigere literarum sonos? Non Hercule magis, quàm neruorum. At Grammatici saltem omnes in hanc descēdent rerum tenuitatē, desintne aliquæ nobis necessariæ literæ, non quum Græca scribimus (tum enim ab ijsdem duas mutuamur) sed propriè in Latinis, ut in his, Seruus, & Vulgus, Aeolicū digamma desideratur. Et medius est quidā V & I literæ sonus. Nō enim sic optimū dicimus, ut opimū. Et in Here, neq; E planè, neq; I auditur. An rursus aliæ redundent, præter illā aspirationis, quæ si necessaria est, etiam contrariam sibi poßit, & Et Q, quæ & ipsa

De literis, & earum potestate.

Duas. y et Z.

Nam in optimo media breui plenū sonum nō habet, vt in opimo longa.

& ipsa quorundam nominum nota est. Et K, cuius similis effectus speciésq;, nisi quòd paulùm à nostris obliquatur, Kappa apud Græcos: nūc tantū in numero manet. Et nostrarū ultima χ, qua tamen carere potuimus, si non quæsissemus. Atq; etiam in ipsis uocalibus Grammatici est uidere an aliquas pro cōsonantibus usus acceperit, quia Iam sicut Tā scribitur, & Quos ut Cos. Atq; ut uocales iungantur. aut enim unam lōgam faciūt, ut ueteres scripsere, qui geminatione earū uelut apice utebantur: aut duas, nisi quis putat etiā ex tribus uocalibus syllabā fieri, quod nequit, si nō aliquæ officio consonantiū fungantur. Quæret etiā hoc, quomodo duabus demū uocalibus in seipsas coëundi natura sit, cùm cōsonantiū coëat nulla, nisi alterā frangat. Atqui litera I sibi insidit. Coniicit enim est ab illo Iacit. Et V, quomodo nūc scribitur Vulgus & Seruus. Sciat
In Oratore. etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiiámq; geminata I scribere. Quod si est, etiā iungetur ut cōsonans. Quare discat puer quid in literis proprium, quid cōmune, quæ cū quibus cognatio: nec miretur cur ex Scamno fiat Scabellum: aut à pinna (quod est acutum) securis utrinq; habens aciē, Bipennis: ne illorum sequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc esse nomen existimant, pinnas auiū dici uolunt. Neq; has modò nouerit mutationes, quas afferunt declinatio, aut præpositio: ut secat secuit, cadit excidit, cædit cecīdit, calcat exculcat: & sic à lauādo lotus, & inde rursus illotus & mille alia: sed & quæ rectis quoq; casibus ætate transierunt. Nā ut Valesij & Fusij in Valerios Furiósque uenerunt, ita arbos, labos, uapos etiam & clamos ac lases, ætatis fuerūt. Et hæc ipsa S litera ab his nominibus exclusa, in quibusdā ipsa alteri successit: nā mertare atq; pulta-
Vau, vel si. re dicebant. Quin fœdū fœdúsq;, pro aspiratione, F, uel simili

ſimili litera utentes: nã contrà Græci aſpirare ſolent Φ: ut
pro Fundanio Cicero teſtẽ qui primam eius literã dicere
non poſſet, irridet. Sed B quoq; in locũ aliarũ dedimus ali
quãdo, unde Burrhus, & Bruges, & Balæna. Nécnon ea= Pyrrh⁹, Phry
dem fecit ex duello bellũ, unde Duellios quidã dicere Bel= ges, phalæna
lios auſi. Quid ſtlocum ſtlitéſque? Quid T literæ cũ D Cicero in O-
quædã cognatio? Quare minus mirũ ſi in uetuſtis operi= ratore.
bus urbis noſtræ, & celebribus templis legãtur Alexãter pro, Locum,
& Caſſantra. Quid O atq; V permutatæ inuicem? ut He= litéſq; Sext.
coba & notrix, Culchides, & Pulyxena ſcriberentur: ac Põp. fragm. 19.
ne in Græcis id tãtùm notetur, dederont, ac probaueront.
Sic ὀδυσσεὺς, quem ὀδυσσέα fecerunt Aeoles, ad Vlyxem
deductus eſt. Quid? non E quoq; I loco fuit? ut Menerua, Gell. li. 5. ca.
& leber, & mageſter, & Diioue & Veioue, pro Diioui 12.
& Veioui?* Sed mihi locum ſignare ſatis eſt. Nõ enim do= *aliàs, Deio
ceo, ſed admoneo docturos. Inde in ſyllabas cura tranſibit, ue victore,
de quibus in orthographia pauca annotabo. Tum uidebit non Deioui
ad quem hoc pertinet, quot & quæ ſint partes orationis: victori.
quanquã de numero parùm cõuenit. Veteres enim, quorũ De partibus orationis.
fuerũt Ariſtoteles quoq; atq; Theodectes, uerba modò &
nomina & cõuinctiones tradiderũt: uidelicet quòd in uer
bis uim ſermonis, in nominibus materiã, (quia alterum eſt
quod loquimur, alterũ de quo loquimur) in cõuinctioni=
bus aũt cõplexũ eorũ eſſe iudicauerũt, quas cõiunctiones
à pleriſque dici ſcio, ſed hæc uidetur ex συνδέσμῳ magis
propria translatio. Paulatim à philoſophis, ac maximè
Stoicis, auctus eſt numerus: ac primũ cõuinctionibus arti-
culi adiecti, pòſt præpoſitiones, nominibus appellatio, de=
inde pronomẽ, deinde miſtum uerbo participiũ, ipſis uer=
bis aduerbia. Noſter ſermo articulos nõ deſiderat, ideóque
in alias partes orationis ſparguntur. Sed accedit ſuperio=
ribus

ribus interiectio. Alij tamē ex idoneis dūtaxat autoribus octo partes secuti sunt, ut Aristarchus, & ætate nostra Palæmo, qui uocabulū siue appellationē nomini subiecerunt tanquā species eius. At ij qui aliud nomē, aliud uocabulū faciunt, nouē. Nihilominus fuerūt qui ipsum adhuc uocabulū ab appellatione diducerēt, ut esset uocabulum, corpus uisu tactúq; manifestum, domus, lectus: appellatio, cui uel alterū deest, uel utrunq;, uētus, cœlū, deus, uirtus. Adijciebant & asseuerationem, ut heu: & attractionē, ut fasceatim. quæ mihi nō approbantur. Vocabulū, an appellatio dicenda sit προσηγορία, & subijciēda nomini, nécne, quia parui refert, liberū opinaturis relinquo. Nomina declinare & uerba in primis pueri sciant: neq; enim aliter peruenire ad intellectū sequentiū possunt. quod etiā monere superuacuū fuerat, nisi ambitiosa festinatione pleriq; à posterioribus inciperēt: & dū ostentare discipulos circa speciosa malunt, cōpendio morarētur. At si quis & didicerit satis, & (quod nō minus deesse interim solet) uoluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & quæ sint duobus omnibúsue communia. Nec statim diligentē putabo, qui promiscua, quæ & epicœna dicuntur, ostenderit, in quibus sexus uterque per alterum apparet: aut quæ fœminina positione mares aut neutrali fœminas significāt, qualia sunt Muræna, & Glyceriū. Scrutabitur mille præceptor acer atq; subtilis origines nominū: ut quæ ex habitu corporis *Cicerones, Rufos Lōgósq; fecerūt: (*nisi erit aliud secretius, Syllæ, Burrhi, Galbæ, Plāci, Pāsæ, Scauri, taliáq;) et ex casu nascētiū: hinc Agrippa & Opiter & Cordus & Posthumus erūt. et ex iis quæ post natos eueniūt, unde Vopiscus. Iā Cottæ, Scipiones, Lænates, Serani sunt: & ex uarijs causis. Gētes quoq;

Nomen. Vocabulum. Appellatio.

Genus epicœnum.

Origines nominum.

* Allobros, Ciceros, Rufos.

* Vbi erit aliquid secre.

quoq; ac loca, & alia multa reperias inter nominum causas. In seruis iam intercidit illud genus quod ducebatur à domino, unde Marcipores, Publiporésque. Quærat etiã, sit ne apud Græcos uis quædam sexti casus, & apud nos quoq; septimi. Nã cùm dico, hasta percußi, non utor ablatiui natura: nec si idem Græcè dicam datiui. Sed in uerbis quoq; quis est adeò imperitus, ut ignoret genera & qualitates & personas & numeros? Literarij penè ista sunt ludi, & triuialis scientiæ. Iam quosdã illa turbabunt, quæ declinationibus non tenentur. Nam & quædã, participia, an uerbi appellationes sint, dubitari potest, quia aliud alio loco ualent, ut lectus, & sapiens. Quædam appellationibus similia, ut fraudator, nutritor. Iam, Itur in antiquam syluam, nónne propriæ cuiusdam rationis est? nã quod initium eius inuenias? cui simile Fletur accipimus: aliter ut,

Vis sexti casus apud Græcos & septimi apud Latinos.

Aeneid. 6.

In Andria.

Pãditur interea domus Omnipotẽtis olympi. Aliter ut, *Aeneid. 10.*

-Totis Vsque adeò turbatur agris- *Aegloga 1.*

Est etiam quidam tertius modus, ut urbs habitatur: unde & campus curritur, mare nauigatur. Pransus quoq; atq; potus diuersum ualent, quàm indicant. Quid quòd multa uerba nõ totũ declinationis ordinem ferunt? Quædam etiã mutãtur, ut fero in præterito. Quædam tertiæ demũ personæ figura dicũtur, ut licet, piget. Quædam simile quiddam patiuntur uocabulis in aduerbium transeuntibus. Nã ut noctu & diu, ita dictu & factu. Sunt enim hæc quoque uerba participialia quidem, nõ tamẽ qualia dicto factóq;.

De virtutibus & vitiis orationis. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Orationis virtutes & vitia aggreditur, virtutes tres esse numero, vt oratio sit emendata, dilucida & ornata. nam aptè dicere ornatui subiici. Hãc exigi verbis, primùm singulis, deinde cõiunctis. In singulis an Latina sint, peregrina, simplicia, composita, propria,

propria, translata, vsitata, aut ficta, considerari. In cõiunctis laudari verba bene rebus accommodata, in quibus meritò placeat bona vocalitas, quã Græci euphoniã vocent. Duo esse orationis nõ emẽdatę vitia, barbarismũ & solœcismũ. Et barbarismũ quidem esse in singulis verbis: fieríq; scripto vel dicto tribus modis. Primò, siquis nomẽ peregrinũ Latinæ orationi inserat. Secundò, animi natura, vt siquis quid dicat insolẽter, minaciter, aut crudeliter. Tertiò, partim scripto, partim dicto, additione, detractione, mutatione, trãsmutatione, diuisione, cõplexione, aspiratione, ectasi, systole, genere, numero, sonis, quales sunt iotacismi, lambdacismi, ischnotetes, plateiasmi, chilostomia. Accentu, cuius Græcis longè sit ratio difficilior, quàm Latinis, vt cùm acuta & grauis alia pro alia ponitur. vbi breuiter quæ ratio accentuum sit, prescribit: antepenultimã longam natura circũflecti, Rôma: longã positione acui, feruor: breuẽ in polysyllabis reiicere acutũ in antepenultimã, vt tártarus: monosyllaba, natura circũflecti, ros: breuia, aut lõga positione, acui, ób, lúx. Verùm hîc notãdum esse, tertiũ barbarismi genus in poëtis aut venia dignũ, aut etiã laudi duci. In prosa quoq; immutationẽ recipi: vt Canopitarũ apud Ciceronẽ, p pro b. literarũ adiectionem, vt in assentior. Quædã etiã iuncta sine reprehensione dici, quæ singula vitiosa sint, vt duapondo, trepondo. Solœcismũ cõplexu orationis fieri, etiã cũ in verbo est vitiũ. Adiectione, detractione, trãsmutatione, immutatione: atq; etiã in partibus orationis ꝑ varia earũ accidẽtia, per genera, tẽpora, personas, modos, numeros: per cõparationes, superlationes, atq. vbi patrium pro possesiuo ponitur: vbi quies ꝓ motu: & vt in summa dicã, vbi quæuis particula alterius officio seu potestate fungitur. Quędã etiã faciẽ solœcismi habere, quæ schemata sint: vt Thyestes tragœdia, ludi Floralia. His omnibus ad finẽ adiũgit sibi placere, vt in peregrinis quibus Latini pro suis vtũtur, accentuũ & casuũ rationẽ Latinã sequamur, quousq; patitur decor, quia in quibusdã cõsuetudo superet autoritatẽ, & quædã sint quę vtroq; modo nõ indecenter efferri possunt. Postremò, quæ ratio sit vocũ compositarũ: & Græcos componẽdis nominibus fingendísque, Latinis esse feliciores ostẽdit: & quæ propria & translata verba sint, definitione explicat.

IAm cum omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata sit (quia dicere aptè, quod est præcipu

præcipuum, pleriq; ornatui subijciunt) totidem uitia, quæ sunt supradictis contraria, emẽdatè loquendi regula, quæ grãmatices prior pars est, examinet. Hæc exigitur uerbis aut singulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo: nam duplex eorũ intellectus est: alter, qui omnia per quæ sermo nectitur, significat, ut apud Horatium: *Duplex verborum intellectus.*

Verbáque prouisam rem non inuita sequentur.

Alter, in quo est una pars orationis, lego, scribo. Quam uitantes ambiguitatẽ quidã dicere maluerunt, uoces, dictiones, locutiones. Singula sunt aut nostra, aut peregrina: aut simplicia, aut cõposita: aut propria, aut translata: aut usitata, aut ficta. Vni uerbo uitiũ sæpius quàm uirtus inest. Licet enim dicamus aliquid propriũ, speciosum, sublimè, nihil tamẽ horũ nisi in cõplexu loquẽdi seriéque cõtingit. Laudamus enim uerba bene rebus accommodata: sola est quæ notari poßit uelut uocalitas, quæ εὐφωνία dicitur: cuius in eo delectus est, ut inter duo quæ idem significant, ac tantũdem ualent, quod melius sonat, malis. Prima barbarismi ac solœcismi fœditas absit. Sed quia interim excusantur hæc uitia aut consuetudine, aut autoritate, aut uetustate, aut deniq; uicinitate uirtutum (nam sæpe à figuris ea separare, difficile est) ne quem tam lubrica obseruatio fallat, acriter se in illud tenue discrimen grammaticus intẽdat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim uitiũ quod fit in singulis uerbis, sit barbarismus. Occurrat mihi forsan aliquis, quid hic promisso tanti operis dignũ? aut quis hoc nescit, alios barbarismos scribẽdo fieri, alios loquẽdo? quia quod malè scribitur, malè etiã dici necesse est: quæ uitiosè dixeris, nõ utiq; & scripto peccãt. Illud prius adiectione, detractione, immutatione, transmutatione: hoc secundum,

De vocibus quibus singulis vitium sæpius quã virtus inest.

Euphonia.

Lib. 9. cap. 1.

Barbarism⁹.

Allusio ad illud in arte Poëti.

Quid dignũ tãto feret hic promissor hiatu?

diuisione, complexione, aspiratione, sono contineri? Sed ut parua sint hæc, pueri docentur adhuc: & grammaticos officij sui commonemus. Ex quibus si quis erit planè impolitus, & uestibulum modò artis huius ingressus, intra hæc quæ profitentium commentariolis uulgata sunt, consistet: doctiores multa adijcient: uel hoc primùm, quòd barbarismum pluribus modis accipimus. Vnum gente, quale sit, si quis Afrum uel Hispanum Latinæ orationi nomen inserat: ut ferrum quo rotæ uinciuntur, dici solet cãthus, quanquam eo tanquam recepto utitur Persius. sicut Catullus ploxenum circa Padum inuenit: & in oratione Labieni, siue illa Cornelij Galli est, in Pollionem, casnar assectator è Gallia ductum est. nam mastrucam, quod Sardum est, illudens Cicero ex industria dixit. Alterum genus barbarismi accipimus, quod fit animi natura, ut is à quo insolenter quid aut minaciter aut crudeliter dictum sit, barbarè locutus existimetur. Tertium est illud uitium barbarismi, cuius exempla uulgò sunt plurima, sibi etiam quisque fingere potest, ut uerbo cui libebit adijciat literam syllabámue, uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandem alio quàm rectum est loco ponat. Sed quidam ferè in iactationẽ eruditionis sumere illa ex Poëtis solent: & autores quos prælegunt, criminantur. Scire autem debet puer, hæc apud scriptores carminum aut uenia digna, aut etiam laude duci: potiúsque illa docendi erunt minus uulgata. nam duos in uno nomine faciebat barbarismos Tinca Placentinus (si reprehendenti Hortensio credimus) precula m pro pergulã dicens, & immutatione, cum c pro g uteretur: & transmutatione, cum r præponeret e antecedenti. At in eadem uitij geminatione Metieo Suffetieo dicens Ennius, poëtico iure defenditur.

Barbarismi tres species.

Satyra 5.

Ad Aemilium.

Pro Scauro, & de prouinciis consularibus.

Barbarismi apud poëtas aut venia digni, aut etiã laudi ducendi.

Ex Cicerone in Bruto.

Sed

Sed in prosa quoq; iam est quædã recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarum exercitum dicit, ipsi Canobon uocant: & Tharsomenum pro Thrasumeno multi autores, etiãsi est in eo transmutatio, uendicauerunt: similiter alia. nam siue est falsum * assentior, Sisenna dixit assentio, multiq; & hunc & analogiam secuti. siue illud uerum est, hæc quoque pars consensu defenditur. At ille pexus pinguisque doctor, aut illic detractionem, aut hîc adiectionẽ putabit. Quid quòd quædã quæ singula proculdubio uitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur? Nã & dua & tre & pondo, diuersorum generum sunt barbarismi: at duapondo & trepondo, usq; ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & rectè dici Messala confirmat. Absurdum forsan uideatur dicere, barbarismum, quod est unius uerbi uitiũ, fieri per numeros, aut genera, sicut solœcismum: scala tamẽ & scopa, contráq; hordea & mulsa, * licet literarum mutationem, detractionem, adiectionem non habeant, non alio uitiosa sunt, quàm quòd pluralia singulariter, & singularia pluraliter efferũtur: & gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoque notare contentus sum, ne arti culpa quorũdam peruicacium perplexæ, uidear & ipse quæstionẽ addidisse. Plus exigunt subtilitatis quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla eorũ tradi scripto non possunt, nisi cùm in uersus inciderunt, ut *διαίρεσις Europaï. & ei contrarium uicium, quod συναίρεσιν & συναλοιφὴν Græci uocant, nos complexionem dicimus, qualis est apud P. Varronem:

*Sentior. Vide Gel. lib. 2. cap. 25.

*musta.

*diuisio.

Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Nam si esset prosa oratio, easdem literas enuntiare ueris syllabis licebat. Præterea quæ fiunt spatio, siue cùm syllaba correpta producitur, ut,

Italiam fato profugus-

Ibidem. Seu longa corripitur, ut, Vnius ob noxã & furias-, extra carmẽ nõ deprehẽdas: sed nec in carmine uitia ducẽda sunt. Illa uerò nõ nisi aure exigũtur, quæ fiunt per sonos: quãquã per aspirationẽ, siue adijcitur uitiosè, siue detrahitur, apud nos potest quæri an in scripto sit uitiũ, si H litera est, nõ nota: cuius quidẽ ratio mutata cum tẽporibus est sæpius. Parcißimè ea ueteres usi etiã in uocalibus, cùm œdos ircósq; dicebant. Diu deinde* seruatũ ne consonãtibus aspiraretur, ut in Graccis, et triumpis. Erupit breui tẽpore nimius usus, ut chorone, chenturiones, præchones adhuc quibusdã inscriptionibus maneãt. qua de re Catulli nobile epigrãma est. Inde durat ad nos usq; uehementer, & comprehendere, & mihi: nã mehe quoq; pro me* apud antiquos Tragœdiarũ præcipuè scriptores in ueteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obseruatio est per tenores, quos quidẽ ab antiquis dictos tonores comperi, ut uidelicet declinato à Græcis uerbo, qui τόνους dicunt: uel accentus, quas Græci προσῳδίας uocãt, cùm acuta et grauis alia pro alia ponitur, ut in hoc Cámillus, si acuitur prima. Aut grauis pro flexa, ut Chétegus, & hîc prima acuta: nã sic media mutatur. Aut flexa pro graui, ut apici circũducta sequẽte, quã ex duabus syllabis in unã cogentes, & deinde flectentes, dupliciter peccãt, sed id sæpius in Græcis nominibus accidit: ut Atreῦs: quẽ nobis iuuenibus doctißimi senes acuta prima dicere solebant, ut necessariò secunda grauis esset. Item Terẽi, Nerẽiq;. Hæc de accentibus tradita. Cæterùm iam scio quosdam eruditos, nõnullos etiã grãmaticos sic docere ac loqui, ut propter quædã uocũ discrimina, uerbũ interim acuto sono finiant, ut in illis:

Aeneid. 4. -Quæ circum littora, circum Piscôsos scopulos-, ne si grau

H aspiratio. — *reseruatũ, obseruatum.* — *Cic. in Orat. De Arrio.* — *Vide Polit. c. 19. Miscell.* — *mee.* — *De accentuũ ratione.* — *A'treus.* — *Térei.* — *Nérei.*

ſi grauem poſuerint ſecundam, circus dici uideatur, non circuitus. Itẽ quantũ, quale, interrogãtes, graui: cõparãtes, acuto tenore concludunt: quod tamen in aduerbijs ferè ſolis ac pronominibus uindicant, in cæteris ueterẽ legẽ ſequuntur. Mihi uidetur conditionẽ mutare, quòd his locis uerba coniungimus. Nam cùm dico, circum littora, tanquam unum enuntio, diſsimulata diſtinctione: itaque tanquam in una uoce, una eſt acuta: quod idem accidit in illo,

–Troiæ qui primus ab oris. Aeneid. I.

Euenit ut metri quoq; conditio mutet accentum: ut,

–Pecudes, pictǽque uolúcres. Ibidem.

Nam uolúcres media acuta legã: quia etſi natura breuis, tamẽ poſitione longa eſt, ne faciat iambum, quẽ nõ recipit uerſus heroicus. Separata uerò hæc, à præcepto noſtro nõ recedẽt, aut ſi cõſuetudo uicerit, uetus lex ſermonis abolebitur: cuius difficilior apud Græcos obſeruatio eſt, (quia plura illis loquẽdi genera, quas Διαλέκτους uocant: et quod aliàs uitioſum, interim aliàs rectũ eſt) apud nos uerò rectiſsima ratio, ac etiã breuiſsima. Nãq; in omni uoce, acuta intra numerũ triũ ſyllabarũ cõtinetur, ſiue hæ ſint in uerbo ſolæ, ſiue ultimæ: & in his aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Triũ porrò de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit: eodẽ loco breuis, utiq; grauẽ habebit ſonũ: ideóq; poſitã ante ſe, id eſt ab ultima tertiam, acuet. Eſt aũt in oĩ uoce utiq; acuta, ſed nũquã plus una: nec ultimã unquã: ideóq; in diſſyllabis prior. Præterea nũquã in eadẽ, flexa et acuta, quoniã eadẽ flexa ex acuta. itaq; neutra claudet uocẽ Latinã. Ea uerò quæ ſunt ſyllabæ unius, erũt acuta aut flexa, ne ſit aliqua uox ſine acuta. Et illa ꝑ ſonos accidũt, quæ demõſtrari ſcripto nõ poſſunt, uitia oris & linguæ: ἰωτακισμοὺς & λαμβδακισμοὺς, ἰσχνότητας &

πλατειασμὸς, feliciores fingendis nominibus Græci uocãt: sicut κοιλοστομίαν, cùm uox quasi in recessu oris auditur. *Sunt etiã proprij quidã & ineuitabiles soni, quibus nõnunquã nationes reprehẽdimus. Remotis igitur omnibus quæ suprà diximus uitijs, erit illa quæ uocatur ὀρθοέπεια, id est emendata cum suauitate uocum explanatio. nã sic accipi potest recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus sunt, quorũ est solœcismus: quãquã circa hoc quoq; disputatũ est. nam etiam qui cõtextu uel cõplexu orationis accidere eũ confitentur, quia tamen unius emendatione uerbi corrigi poßit, in uerbo esse uitiũ, nõ in sermone cõtendunt: cũ siue amaræ corticis, seu medio cortice, per genus facit solœcismũ. quorũ neutrũ quidẽ reprehẽdo, cùm sit utriusq; Virgilius autor. Sed fingamus utrumlibet non rectè dictũ: mutatio uocis alterius in qua uitium erat: rectam loquẽdi rationẽ sic reddit, ut amari corticis fiat, uel media cortice. quod manifestæ calumniæ est: neutrum enim uitiosum separatũ est, sed compositione peccatur, quæ iam sermonis est. Illud eruditius quæritur, an in singulis quoq; uerbis poßit fieri solœcismus: ut si unum quis ad se uocãs, dicat, Venite. aut si plures à se dimittens, ita loquatur, Abi, aut, Discede. Nécnon cum responsum ab interrogatione dissentit, ut si dicenti, Quẽ uideo? ita occurras, Ego. In gestu etiã nõnulli putant idẽ uitium inesse, quum aliud uoce, aliud nutu uel manu demõstratur. Huic opinioni neque omnino accedo, neq; planè dissentio. nã id fateor posse accidere uoce una, nõ tamẽ aliter, quàm si sit aliquid quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa referatur: ut solœcismus ex cõplexu fiat eorũ quibus res significantur, & uoluntas ostenditur. Atq; ut omnem effugiam cauillationem, fit aliquando in uno uerbo, nũquam in solo uerbo.

*diuiditur.

De solœcismo.

Aeglog. 6. & Geor. 2.

An in gestu fiat solœcismus.

Per

Per quot autē & quas accidat species, nō satis cōuenit. Qui plenissimè, quadripertitam uolunt esse rationem, nec aliā quàm barbarismi: ut fiat adiectione: ut, Veni de Susis in Alexandriam. Detractione, Ambulo uiam, Aegypto uenio, Ne hoc fecit. Transmutatione, qua ordo turbatur, Quoq; ego, Enim hoc uoluit, Autē nō habuit. Ex quo genere an sit Igitur, in initio sermonis positum, dubitari potest, quia maximos autores in diuersa fuisse opinione uideo, cùm apud alios sit etiā frequens, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidam diducūt à solœcismo, & adiectionis uitiū, πλεονασμὸν: detractionis, ἔλλειψιν: inuersionis, ἀναστροφὴν uocant: quæ si in speciem solœcismi cadant, ὑπέρβατον quoq; appellari eodem modo posse. Immutatio sine controuersia est, cùm aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehēdimus, frequentissimè in uerbo, quia plurima huic accidūt, ideóq; in eo fiunt solœcismi per genera, tempora, personas, modos, siue cui status eos dici, seu qualitates placet, uel sex, uel (ut alij uolunt) octo: nam totidem uitiorum erunt formæ, in quot species eorū quidq;, de quibus suprà dictum est, diuiseris. Præterea numeros, in quibus nos singularem ac pluralem habemus, Græci & δυϊκόν. Quanquam fuerunt qui nobis quoq; adijcerent dualem, scripsêre, legêre: quod euitandæ asperitatis gratia mollitum est, ut apud ueteres pro malè merêris, malè merêre. ideóque quod uocant duale, in illo solo genere consistit, cùm apud Græcos & in uerbi tota ferè ratione, & in nominibus deprehendatur, & sic quoq; rarissimus eius sit usus, apud nostrorū uerò neminem hæc obseruatio reperiatur: quin è contrario,

Deuenêre locos-: &, Cōticuêre omnes-: &, Cōsedere duces-, apertè nos doceant, nihil horū ad duos pertinere: Aene. 1. et 6 Aeneid. 2. Metam. 13.

Dixêre quoq;, quã quã id Antonius Rufus ex diuerso ponit exẽplũ, de pluribus patronis præco pronũtiet. Quid? nõ Liuius circa initia statim primi libri, Tenuêre, inquit, arcem Sabini? & mox, In aduersum Romani subiêre? Sed quẽ potius ego quàm M. Tulliũ sequar? qui in Oratore, Nõ reprehẽdo, inquit, scripsêre: scripserũt esse uerius sentio. Similiter in uocabulis & nominibus fit solœcismus genere, numero, propriè autẽ casibus. Quicquid eorũ alteri succedet, huic parti subiungatur licet, per comparationes & superlationes: itémq; in quibus* patriũ pro possessiuo dicitur, uel contrá. Nam uitiũ quod fit per quantitatẽ, ut magnum peculiolum, erunt qui solœcismum putent, quia pro nomine integro positum sit diminutum. Ego dubito an id improprium potius appellem: significatione enim deerrat. Solœcismi porrò uitiũ nõ est in sensu, sed in cõplexu. In participio, per genus, & casum, ut in uocabulo: per tẽpora, ut in uerbo: per numerum, ut in utroque, peccatur. Pronomẽ quoq; genus, numerũ, casus habet: quæ omnia recipiũt huiusmodi errorẽ. Fiunt solœcismi, et quidẽ plurimi, per partes orationis: sed id tradere satis nõ est: ne ita demum uitium esse credat puer, si pro alia ponatur alia: ut uerbum, ubi nomẽ esse debuerit: uel aduerbium, ubi pronomen, & similia. Nam sunt quædam cognata, ut dicũt, id est eiusdem generis, in quibus qui alia specie quàm oportet utetur, nõ minus quàm ipso genere permutato deliquerit. Nã & an & aut, coniunctiones sunt: malè tamẽ interroges, hic, aut ille sit. Et ne ac non, aduerbia: qui tamen dicat pro illo, Ne feceris, Non feceris, in idẽ incidat uitium: quia alterũ negandi est, alterũ uetandi. Hoc amplius, intro & intus, loci aduerbia: Eo tamẽ intus, & Intro sum, solœcismi sunt. Eadẽ in diuersitate pronominũ, interiectionũ, præpositi

*Primitiuum.

An, aut.

Ne, non.

Intro, Intus.

præpositionum, accidunt. Est enim solœcismus in oratione cõprehẽsionis unius sequentiũ ac priorũ inter se inconueniẽs positio. Quædam tamẽ & faciẽ solœcismi habẽt, & dici uitiosa nõ possunt, ut tragœdia Thyestes, & ludi Floralia ac Megalesia: quanquã hæc sequenti tempore interciderũt, nunquã aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequẽtiora quidẽ apud poëtas, sed oratoribus quoq; permissa. Verùm schema ferè habebit aliquã rationem, ut docebimus eo quẽ paulò antè promisimus loco. Sed hoc quoque quod schema uocatur, si ab aliquo per imprudẽtiã factũ erit, solœcismi uitio nõ carebit. In eadẽ specie sunt, sed schemate carẽt, ut suprà dixi, nomina fœminina quibus mares utuntur, & neutralia quibus fœminæ. Hactenus de solœcismo. Neq; enim artẽ Grãmaticam componere aggreßi sumus: sed cùm in ordinẽ incurreret, inhonoratam transire noluimus. Hoc amplius, ut institutum ordinẽ sequar, uerba aut Latina aut peregrina sunt. Peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiã multa, uenerũt. Taceo de Tuscis & Sabinis, & Prænestinis quoque: nam ut eorum sermone utentẽ Vectium Lucillius insectatur: quemadmodum Pollio deprehẽdit in Liuio Patauinitatem: licet omnia Italica pro Romanis habeam. Plurima Gallica ualuerũt, ut rheda ac petoritum: quorũ altero Cicero tamẽ, altero Horatius utitur. Et mappã quoq;, usitatum Circo nomen, Pœni sibi uendicant: & Gurdos, quos pro stolidis accipit uulgus, ex Hispania duxisse originem audiui. Sed hæc diuisio mea ad Græcum sermonem præcipuè pertinet: nam & maxima ex parte Romanus inde cõuersus est, & confeßis quoq; Græcis utimur uerbis, ubi nostra desunt, sicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Inde illa quæstio exoritur,

Solœcismi definitio.

Schemata.

Lib. 9. cap. 1.

Ca. de decli. nominum.

Peregrina uerba.

Patauinitas Liuij.

Pro Milone

Ser. 1. Sat. 6.

Marti. li. 12.

Roma. sermo ex Græco cõuersus.

tur, an eadem ratione per casus duci externa, qua nostra, cõueniat. Ac si reperias grammaticũ ueterum amatorem, neget quicquã ex Latina ratione mutandum: quia cum sit apud nos casus ablatiuus, quẽ illi non habent, parum conueniat, uno casu nostro, quinq; Græcis uti. Quinetiã laudet uirtutẽ eorum, qui potentiorẽ facere linguam Latinã studebant, nec alienis egere institutis fatebantur: inde Castôrem media syllaba producta pronuntiarunt, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat, quorũ prima positio in easdẽ quas Castor literas exit: et ut Palæmo, ac Thelamo, & Plato (nã sic eũ Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerũt: quia Latinũ quod o & n literis finiretur, nõ reperiebant. Ne in a quidem atq; s literas exire temerè masculina Græca nomina recto casu patiebãtur: ideóq; & apud Cælium legimus, Pelia Cincinnatus: & apud Messalam, Bene fecit Euthia: & apud Ciceronem, Hermagora: ne miremur quòd ab antiquorum plerisq; Aenea & Anchisa sit dictus. Nam si ut Mecœnas, Suffenas, Asprenas dicerentur, genitiuo casu nõ e litera, sed tis syllaba terminarẽtur. Inde olýmpo & tyránno acutam mediã syllabã dederunt, quia duabus longis sequentibus primam breuem acui noster sermo non patitur. Sic genitiuus Achilli & Vlyßi fecit, sic alia plurima. Nunc recẽtiores instituerũt Græcis nominibus Græcas declinationes potius dare: quod tamẽ ipsum nõ semper fieri potest. Mihi autem placet Latinã rationẽ sequi, quousq; patitur decor. Neq; enim iam Calypsonem dixerim, ut Iunonem: quanquam secutus antiquos C. Cæsar utitur hac ratione declinandi. Sed autoritatẽ consuetudo superauit. In cæteris quæ poterunt utroque modo nõ indecenter efferri, qui Græcã figuram sequi malit, non Latinè quidem, sed citra reprehensionem loquetur.*

Propria nomina in o.

In as.

Rhet. 1. & in Bruto.

**Per synæresin ab Achilleus & Vlysseus.*

quetur. Simplices uoces, prima positione, id est natura sua constant: compositæ, aut præpositionibus subiunguntur, ut innocens: interdum repugnantibus inter se duabus, quale est imperterritus: alioqui possunt aliquãdo cõtinuari duæ, ut incompositus, recõditus, & quo Cicero utitur, subabsurdum. Aut è duobus quasi corporibus coalescunt, ut maleficus. Nam ex tribus nostræ utiq; linguæ non concesserim: quanuis capsis Cicero dicat compositum esse ex cape si uis: & inueniantur qui Lupercalia æquè tres partes orationis esse contendant, quasi luere per caprum. nam *Solitaurilia iam persuasum est esse ex sue, oue, & tauro. & sanè ita se habet sacrum quale apud Homerum quoque est. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coëunt. Cæterùm etiam ex præpositione & duobus uocabulis durè uidetur struxisse Pacuuius, -Nerëi

Repandirostrum incuruiceruicum pecus.

2.de Orat. In Orator. et Quintil. infrà lib.6.ca. de risu. Ouid.lib.II. Fast. * Suouetaurilia. Liu.de ca. prima lib.I. Odyssea 8.

Iungũtur autem aut ex duobus Latinis integris, ut superfui, subterfugi: (quanquã ex integris an cõposita sint, quæritur) aut ex integro et corrupto, ut maleuolus: aut ex corrupto et integro, ut noctiuagus: aut ex duobus corruptis, ut pedisequus: aut ex nostro & peregrino, ut bicliniũ: aut contrà, ut epitogiũ, & Anticato: aut ex duobus peregrinis, ut epirhedium. Nam cùm sit præpositio ἐπὶ Græca, rheda Gallicũ: nec Græcus tamen nec Gallus utitur composito: Romani suum ex alieno utroq; fecerũt. Frequenter autem præpositiones quoq; copulatio ista corrumpit: inde abstulit, aufugit, amisit: cũ præpositio sit ab, sola: & coit, cũ sit præpositio con: sic ignaui, & * erepti, & similia. Sed res tota magis Græcos decet, nobis minus succedit: nec id fieri natura puto, sed alienis fauemus: ideóque cũ κυρταυχένα mirati sumus, incuruiceruicũ uix à risu defendimus. —

Vide Crinit. lib.19.ca.5. Cic.in Orat. *è rep.

Propria

Propria sunt uerba, cùm id significant, in quod primùm denominata sunt. Translata, cùm alium natura intellectũ, alium loco præbent. Vsitatis tutius utimur: noua non sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferũt orationi: repudiata, etiam in iocos exeunt. Audendum tamen: nanque, ut Cicero ait, etiam quæ primò dura uisa sunt, usu molliuntur. Sed minimè nobis concessa est ὀνοματοποιΐα. quis enim ferat siquid simile illis meritò laudatis, λίγξε βιὸς, et σίζει ὀφθαλμὸς, fingere audeamus? Iam ne balare quidem aut hinnire fortiter diceremus, nisi iudicio uetustatis niterentur.*

Cic. 1. de natu. Deorum. Hom. 4. Ili. & Odyss. 9. ἄνεμ@.

De quatuor quibus sermo constat. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Profert quatuor quibus sermo cõstat: rationem, autoritatem, vetustatem, & consuetudinem. Rationem duobus constare, analogia præcipuè, & etymologia. Analogiam duplici ratione exigi, comparatione similium, & diminutione. Comparationẽ aut genere deprehendi, aut declinatione. Genere: vt cùm panis masculinum sit, sic etiam funis. Declinatione: vt cùm ornatus, quartæ sit: ita senatus. Diminutione: vt cuius generis sit diminutiuũ, eiusdem intelligatur esse & primitiuum, vt cùm funiculus masculini sit generis, eiusdem intelligatur funis. Primam etiam positionem ex obliquis inueniri: vt cùm cecidi à cado sit, sic & pepigi à pago. Verùm cùm analogia sibi plurimis in locis repugnet, rationem eius per omnia duci non posse. Quare eruditorum quorundam nimiam curiositatem circa hanc partem irridendam, qua per eam omnia defendere velint, cùm in plurimis vsui & consuetudini cedat. Addit, etymologiam, quam alij originationem, Cicero notationem vocauerit, habere in se multam eruditionem: vel cùm ex Græcis orta tractet, vel cùm ex historiis veterum, nomina hominum, locorum, gentium, vrbium, requirat: vt vnde Bruti, Publicolæ. Et hanc necessarium habere vsum quoties res de qua quæritur, interpretatione eget: vt si dicat Cicero asiduum ab asibus dandis locupletem. Verùm & hanc aliquando consuetudini seruire, vt in triquetra & meridie.

Quare

Quare hic non aliter quàm in analogia eruditos nimis curiosos idet, qui ad hanc omnia exigentes, ad fœdissima vsque ludibria ilabantur. Vetera orationi maiestatē afferre cū delectatione, nodò nō sint nimis crebra, & ab vltimis & iam obliteratis temoribus repetita: qualia sint Topper & Antigerio. Similem esse irca autoritatē rationem: quare videndum esse non solùm quid lixerint quantumuis magni, sed quid persuaserint. Nam hoc tēpore laturum neminem tuburchinabundum & lurchabundum, quibus Cato vsus sit. In consuetudine constituendum in primis quid consuetudinem vocari velimus: nempe loquendo consensum eruditorum, sicut viuendo consensum bonorum.

Est etiam sua loquentibus obseruatio, sua scribentibus. Sermo constat ratione, uetustate, autoritate, cōsuetudine. Rationem præstat præcipuè analogia, nonnunquam & etymologia. Vetera, maiestas quædam, & ut sic dixerim, religio commendat. Autoritas ab oratoribus uel historicis peti solet. nam poëtas metri necessitas excusat, nisi siquando nihil impediente in utroque modulatione pedum, alterum malunt: qualia sunt, -Imo de stirpe recisum. &, -Aëriæ quò congessere palumbes. &, -Silice in nuda. & similia Aeneid. xi. Aeg. 3. & 1. *cum summorum in eloquentia uirorum iudicium pro ratione, & uel error honestus est magnos duces sequentibus. Consuetudo uerò, certissima loquendi magistra: utendúmque planè sermone, ut numo, cui publica forma est.* Consuetudo. *Omnia tamen hæc exigunt acre iudicium, analogia præcipuè, quam proximè ex Græco transferentes in Latinum, proportionem uocauerunt. Eius hæc uis est, ut id quod dubiū est, ad aliquid simile de quo non quæritur, referat: ut incerta certis probet: Quod efficitur duplici uia: comparatione similium in extremis maximè syllabis, (propter quod ea quæ sunt è singulis, negantur debere rationem) & diminutione. Comparatio in nominibus, aut genus deprehendit, aut declinationem: Genus, ut si* Analogia.

quærat

quæratur, funis masculinũ sit, an fœmininum, simile illi sit panis. Declinationẽ, ut si ueniat in dubiũ, hac domu dicendum sit, an hac domo, & domuum an domorum: similia sint domus, anus, manus. Diminutio genus modò detegit: & ne ab eodem exemplo recedam, funem masculinum esse funiculus ostendit. Eadem in uerbis quoque ratio comparationis: ut si quis antiquos sequutus, féruere breui media syllaba dicat, deprehendatur uitiosè loqui, quòd omnia quæ

Fatendi.i. indicandi. e & o literis fatendi modo terminantur, eadem si in infinitis e literam media syllaba acceperunt, utique productam habent, prandeo pendeo spondeo, prandêre pendêre spondêre. At quæ o solam habẽt, dummodo per eandem literam in infinito exeant, breuia fiunt, lego dico curro, legĕre dicĕre currĕre, etiamsi est apud Lucillium,

Feruit aqua, & feruet: feruit nunc, feruet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditißimi liceat, si feruit putat illi simile currit & legit, feruo dicetur, ut curro & lego: quod nobis inauditũ est. Sed nõ est hæc uera cõparatio: nã feruit illi est simile seruit: quã proportionẽ sequẽti dicere necesse est feruîre, ut seruîre. Prima quoq; aliquãdo positio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos à me qui reprehẽderant quòd hoc uerbo usus essem, pepigi. Nã id quidẽ dixisse summos autores cõfitebantur, rationẽ tamẽ negabãt permittere. quia prima positio paciscor, cũ haberet naturã patiẽdi, faceret tempore præterito pactus sum. Nos præter autoritatẽ oratorum atq; historicorum analogia quoq; dictũ tuebamur. Nam cùm in XII. tabulis legeremus, Ni ita pagũt: inueniebamus simile huic, cadunt. inde prima positio, etiãsi uetustate exoleuerat, apparebat, pago, ut cado: unde non erat dubiũ sic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus non per omnia duci analogiæ

posse

posse rationẽ, cũ sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Quædã sine dubio conãtur eruditi defendere, ut cũ deprehẽsum est, lepus & lupus simili positione, quãtum casibus numerisque dissentiant: ita respondent, non esse paria, quia lepus epicœnũ sit, lupus masculinũ: quãquam Varro in eo libro quo initia urbis Romæ enarrat, lupum fœminã dicit, Ennium Pictorémq; Fabium secutus. Illi autẽ iidem cùm interrogãtur cur aper apri, & pater patris faciat: illud nomen positũ, hoc ad aliquid esse contendunt. Præterea quoniam utrunq; à Græco ductũ sit, ad eã rationẽ recurrunt, ut πατρὸς patris, κάπρου capri faciat. Illa tamẽ quomodo effugiẽt, ut nomina quæuis fœminina singulari nominatiuo u, s, literis finita, nunquã genitiuo casu in syllabã termi nãtur, faciat tamẽ Venus Veneris? Itẽ cũ e, s, literis finita, per uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadẽ ris syllaba terminatos, Ceres cogat dici Cereris? Quid uerò quæ tota positionis eiusdem, in diuersos flexus exeunt? cũ Alba faciat Albanos et Albẽses, Volo uolui & uolaui. Nã præterito quidẽ tempore uariè formari uerba prima persona o, litera terminata, ipsa analogia confitetur. Siquidẽ facit cado cecidi, spondeo spopõdi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudaui. Non enim cùm primùm fingerentur homines, analogia demissa cælo formã loquẽdi dedit: sed inuenta est postquã loquebãtur, & notatũ in sermone, quid quomodo caderet. itaq; non ratione nititur, sed exemplo: nec lex est loquendi, sed obseruatio: ut ipsam analogiã nulla res alia fecerit, quàm cõsuetudo. Inhærent tamẽ quidã molestißima diligẽtiæ peruersitate, ut audaci ter potius dicãt quã audacter, licet omnes oratores aliud sequantur: & emicauit, non emicuit: & conire, non coire. His permittamus et audiuisse, & sciuisse, & tribunale, &

faciliter, dicere. frugalis quoq; sit apud illos, nõ frugi: nam quo alio modo fiat frugalitas? Iidem cẽtũ millia nummûm, & fidem Deûm, ostendant duplices solœcismos esse, quãdo & casum mutant, & numerum. Nesciebamus enim, ac non consuetudini & decori seruiebamus: sicut in plurimis quæ Tullius in Oratore diuinè, ut omnia, exequitur. Sed Augustus quoq; in epistolis ad C. Cæsarẽ scriptis emendat quòd is calidum dicere quàm caldum malit: nõ quia illud nõ sit Latinũ, sed quia sit odiosum, et ut ipse Græco uerbo significauit, περίεργον. Atqui hanc quidam ὀρθοέπειαν solã putant, quã ego minimè excludo. Quid enim tam necessariũ, quàm recta locutio? Imò inhærendũ ei iudicio quoad licet: diu etiã mutãtibus repugnãdũ: sed abolita atq; abrogata retinere, insolẽtiæ cuiusdã est, et friuolæ in paruis iactãtiæ. Multũ enim literatus, qui sine aspiratione & pducta secũda syllaba salutauit, auete (est enim) & calefacere dixerit potius quàm qđ dicimus, & cõseruauisse: his adiiciat face, & dice, & similia. Recta est hæc uia: quis negat? sed adiacet & mollior, & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quàm q̃ obliquis casibus ducti, etiã primas sibi positiones nõ inuenire, sed mutare permittunt: ut cùm ebur et robur, ita dicta ac scripta summis autoribus, in o, literã secundæ syllabæ transferũt, quia sit roboris et eboris: sulfur autem & guttur, u, literam in genitiuo seruẽt: ideóq; etiam iecur & femur controuersiã fecerunt. quod nõ minus est licentiosum, quàm si sulfuri et gutturi subiicerent in genitiuo literam o mediam, quia esset eboris & roboris: sicut Antonius Gnipho, qui robur quidẽ & ebur atq; etiã marmur fatetur esse, uerùm fieri uult ex his robura, ebura, marmura. Quòd si animaduerterent literarũ affinitatem, scirent sic ab eo quod est robur, roboris fieri: quomo

C. Cæsarem, Agrippa, et Iulia filiũ, quẽ adoptauit Augustus. Sueto.

Gnipho grãmaticus, quẽ & Cicero, teste Tranquillo, audiit.

quomodo ab eo quod est miles limes, militis limitis: iudex uindex, iudicis uindicis: et quæ suprà iam attigi. Quid? nõ similes quoq; (ut dicebã) positiones, in longè diuersas figuras per obliquos casus exeunt? ut uirgo, Iuno: fusus, lusus: cuspis, puppis, & mille alia? cũ illud etiã accidat, ut quædam pluraliter non dicantur, quædã cõtra singulari numero, quædam casibus careant: quædã à primis statim positionibus tota mutentur, ut Iupiter. Quod uerbis etiã accidit, ut fero tuli: cuius præteritũ perfectũ, & ulterius nõ inuenitur. Nec plurimũ refert, nulla hæc, an prædura sint. Nam quid progenies genitiuo singulari, quid plurali spes faciet? Quomodo aũt quire & ruere, uel in præterita patiẽdi modo, uel in participia trãsibũt? Quid de alijs dicã, cũ senatus senatus senatui, an senatus senati senato faciat, incertũ sit? Quare mihi non inuenustè dici uidetur, aliud esse Latinè, aliud Grãmaticè loqui. Ac de analogia uel nimiũ. Etymologia, quæ uerborũ originẽ inquirit, à Cicerone dicta est notatio, quia nomẽ eius apud Aristotelẽ inuenitur συμβολον, quod est nota: nã uerbũ è uerbo ductũ, id est ueriloquiũ, ipse Cicero q finxit, reformidat. Sunt q uim potius intuiti, originationẽ uocẽt. Hæc habet aliquãdo usũ necessariũ, quoties interpretatiõe res de qua quæritur, eget: ut cũ M. Cælius se esse hominẽ frugi uult probare, nõ quia abstinens sit (nam id ne mentiri quidẽ poterat) sed quia utilis multis, id est fructuosus, unde sit dicta frugalitas. Ideoq; in definitionibus aßignatur etymologiæ locus. Nonnunquam etiã barbara ab emendatis conatur discernere, ut cũ Triquetrã dici Siciliam, an Triquedram: meridiẽ, an medidiẽ oporteat, quæritur, aliaq; quæ cõsuetudini seruiunt. Continet autẽ in se multã eruditionẽ, siue illa ex Græcis orta tractemus, quæ sunt plurima, præcipueq;

In Topic.

Aristot. lib. περὶ ἑρμηνείας.

Frugalitas.

Cic. in Orat.

puéq; Aeolica ratione(cui est sermo noster simillimus)declinata: siue ex historiarũ ueterũ notitia, nomina hominũ, locorũ, gentiũ, urbiũ requiramus, unde Bruti, Publicolæ, *Pici: cur Latiũ, Italia, Beneuẽtũ: quæ Capitolium, collẽ Quirinalem, & Argiletum appellandi ratio. Iam illa minora, in quibus maximè studiosi eius rei fatigãtur, qui uerba paulũ declinata, uariè et multipliciter ad ueritatẽ reducunt, aut correptis aut porrectis, aut adiectis aut detractis, aut permutatis literis syllabisue. Inde prauis ingeniis ad fœdißima usque ludibria dilabuntur: sítne Consul à consulendo, an à iudicãdo: nam & hoc consulere ueteres appellauerũt: unde adhuc remanet illud, Rogat, boni cõsulas: id est bonũ iudices. Senatui nomen dederit ætas: nã iidẽ Patres sunt: et Rex, rector: et alia plurima indubitata. Nec abnuerim tegulæ, regulǽq;, & similium his, rationẽ. Iam sit & claßis a calãdo, & lepus leuipes, & uulpes uolipes: etiámne à contrariis aliqua sinemus trahi? ut lucus, quia umbra opacus, parũ luceat? & ludus, quia sit lõgißimè ab lusu? et Dis, quia minimè diues? Etiámne hominẽ appellari quia sit humo natus? (quasi uerò nõ omnibus animalibus eadẽ origo, aut illi primi mortales antè nomen imposuerint terræ, quàm sibi) et uerba ab aëre uerberato? Pergamus: sic peruenimus eoúsq;, ut stella, luminis stilla credatur: cuius etymologiæ autorẽ, clarũ sanè in literis, nominari ea parte qua à me reprehẽditur, inhumanũ est. Qui uerò talia libris cõplexi sunt, nõia sua ipsi inscripserũt, ingenioséq; sibi uisus est Caius Granius cælibes dicere ueluti cælites, q onere grauißimo uacẽt, idq; Græco argumẽto. ἠιθέους enim eadẽ de causa dici affirmat. Nec ei cedit Modestus inuẽtione: nam quia Cælo Saturnus genitalia absciderit, hoc nomine appellatos q uxore careãt. At* L. Aelius pituitã, quia

*Pythici.

Consulere.

Caninius legit Valla in Dialecticis: alij Gabinius.

*Lælius.

quia petat uitam. Sed cui non post Varronem sit uenia, qui agrũ, quòd in eo agatur aliquid: & Graculos, quia gregatim uolẽt, dictos, Ciceroni persuadere uoluit, cũ alterum ex Græco sit manifestũ duci, alterũ ex uocibus auiũ? Sed huic tãti fuit uertere, ut Merula, qa sola uolat, quasi mera uolãs nominaretur. Quidã nõ dubitauerũt etymologiæ subiicere omnẽ nominis causã: ut ex habitu, quẽadmodũ dixi, lõgos, & rufos: ex sono, strepere, murmurare: etiã deriuata, ut à uelocitate dicitur uelox: & cõposita pleraque his similia, quæ sine dubio aliũde originẽ ducũt, sed arte non egent, cuius in hoc opere non est usus nisi in dubiis. Verba à uetustate repetita, nõ solũ magnos assertores habẽt, sed etiã afferũt orationi maiestatẽ aliquã, nõ sine delectatione: nã & autoritatẽ antiquitatis habẽt: & quia intermissa sunt, gratiam nouitati similẽ parant. Sed opus est modo, ut neq; crebra sint hæc, neq; manifesta, quia nihil est odiosius affectationẽ: nec utiq; ab ultimis & obliteratis repetita tẽporib⁹, qualia sunt topper, & antigerio, & exãclare, & prosapia, & Saliorũ carmina uix sacerdotibus suis satis intellecta. Sed illa mutari uetat religio, & cõsecratis utẽdũ est. Oratio uerò, cui⁹ summa uirtus est perspicuitas, q̃ sit uitiosa si egeat interprete? Ergo ut nouorũ optima erũt maximè uetera, ita ueterũ maximè noua. Similis circa autoritatẽ ratio. Nã etiã si potest uideri nihil peccare qui utitur iis uerbis quæ summi autores tradiderũt, multũ tamẽ refert nõ solùm quid dixerint, sed etiam quid persuaserint. Neq; enim tuburchinabũdũ & lurchabũdum iã in nobis quisquã ferat, licet Cato sit autor: nec hos lodices, quãquã id Pollioni placeat: nec gladiola, atq; Messala dixit: nec parricidatũ, qđ in Cælio uix tolerabile uidetur: nec collos mihi Calu⁹ persuaserit: quæ nec ipsi iã dice-

Lib. 4. de lingua Latina.

Supra pag. 48.

De uerbis uetustis: & quatenus iis utẽdum.

Affectatio odiosa.

De autoritate.

De consuetudine vide Gellium libr. 1. cap. 10.

dicerent. Superest igitur consuetudo: nã fuerit penè ridiculum, malle sermonẽ quo locuti sunt homines, quàm quo loquantur. Et sanè quid est aliud uetus sermo, quàm uetus loquendi consuetudo? Sed huic ipsi necessarium est iudiciũ, constituendúmque in primis, id ipsum quid sit, quod consuetudinem uocemus. Quæ si ex eo quòd plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit præceptum, non orationi modò, sed (quod maius est) uitæ. Vnde enim tantum boni, ut pluribus quæ recta sunt placeant? Igitur ut uelli, & comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaserint ciuitatem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione: at lauamus & tondemus & conuiuimus, ex consuetudine: sic in loquendo, non si quid uitiosè multis insederit, pro regula sermonis accipiendum erit. Nam ut transeam quemadmodum uulgò imperiti loquuntur, tota sæpe theatra, & omnem Circi turbam exclamasse barbarè scimus. Ergo cõsuetudinem sermonis, uocabo consensum eruditorum: sicut uiuendi, consensum bonorum.

De Orthographia. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Post rationem loquẽdi, ad scribendi regulam accedit: hanc Græcis orthographiã dictã, locũ habere in dubiis, quo apice signãdæ. neque enim in aliis desiderari, quia his quæ natura verbi satis pateant, apponere apicem sit ineptissimum. At in málus pro arbore, & pálus secundæ declinationis, longa nota monendos esse. Cõducere & ad hoc orthographiã, vt quo pacto præpositiones cum verbis iungendæ sint, sciamus: vt ex, cũ specto remanente s. exspecto: cũ pecto, remota s. expecto. Nã in iis solùm fieri, in quibus id dubij propter affinitatẽ suboriri possit. Præpositiones per d scribendas, vt ad: aduerbia & coniunctiones per t, at, set. Quædam quæ per b scribantur, magis efferri per p, obtinuit. Per n, scripta, commutari in m, immunis. In cópositione ma-

nè manentibus omnibus, mediā literarum cousonantē sequenti iungi, aru spex: quia fit à spectando. Cōtra in abstemius, priori, quia fit ex abstinentia temeti, abs temius. Orthographiam quoque consuetudini seruire. Olim semiuocales non fuisse geminatas. Ciceronis temporibus s, literam mediam vocalium longarum, vel subiectam lōgis, geminatam: vt diuisſio, caussas. Vsum fuisse, & diphthongi, vbi esset i, in pluralibus & in datiuis singularibus: quod superuacuum erat. Et ai, pro æ, in genitiuis & datiuis primæ: vt aulai, aquai. Quædam esse quæ scribantur aliter quàm enuntientur, Cneus, Caius. Alioqui sic scribendum esse quodque, quomodo sonat, nisi contrà consuetudo obtinuerit.

Nunc quoniā diximus quæ sit loquēdi regula, dicēdū quæ scribētibus custodiēda: qd' Græci ὀρθογραφίαν uocāt, nos rectè scribēdi sciētiā nominemus. Cuius ars nō in hoc posita est, ut nouerimus quibus quæq; syllaba literis cōstet (nā id quidē infra Grāmatici officiū est) sed totā, ut mea fert opinio, subtilitatē in dubiis habet: ut lōgis syllabis omnibus apponere apicē, ineptissimū est, quia plurimæ natura ipsa uerbi quod scribitur, patēt: sed interim necessarium, cū eadem litera aliū atq; alium intellectum, prout correpta uel producta est, facit: ut malus, utrū arborē significet, an hominē non bonum, apice distinguitur. Palus aliud priore syllaba lōga, aliud sequēti significat: et cùm eadē litera nominatiuo casu breuis, ablatiuo lōga est, utrū sequamur, plerūq; hac nota monēdi sumus. Similter putauerūt illa quoq; seruāda discrimina, ut ex præpositionē, si uerbū sequeretur specto, adiecta secūdæ syllabæ s litera, exspecto: sed si pecto, remota s scriberemus. Illa quoq; seruata est à multis differētia, ut ad, cū esset præpositio, d literam: cū autē coniunctio, t acciperet. Itē cum, si tempus significaret, per q, si comitē, per c: si uerò causam, per q, ac duas sequētes u u, scriberetur. Frigidiora his alia, ut quic quid, c quartā haberet, ne interrogare bis uideremur. Et quotid

Quando apicis appositio necessaria.

**per q, u, o, m: si comitē, per c, u, m.*

*Vide Vallã lib.6.cap.60.

quotidie, nõ cotidie, ut sit, quot diebus.* Verùm hæc iã inter ipsas ineptias euanuerũt. Quæri solet in scribẽdo, præpositiones, sonũ quẽ iũctæ efficiunt, an quẽ separatæ, obseruare cõueniat: ut cũ dico, obtinuit: secundã enim b literam ratio poscit, aures magis audiũt p. Et immunis, illud n, quod ueritas exigit, sequẽtis syllabæ sono uictũ, m gemina cõmutatur. Est etiã in diuidẽdis uerbis obseruatio, mediã literã consonantẽ priori an sequẽti syllabæ adiungas. Aruspex enim, quia pars eius posterior à spectãdo est, s, literã tertiæ dabit: abstemius, quia ex abstinentia temeti composita uox est, primæ relinquetur. Nam K, quidem in nullis uerbis utendũ puto, nisi quæ significat, etiam ut sola ponatur. Hoc eò non omisi, quòd quidã eam quoties a sequatur, necessariã credunt: cũ sit c litera, quæ ad omnes uocales uim suã perferat. Verùm orthographia quoq; consuetudini seruit, ideóq; sæpe mutata est. Nã illa uetustissima trãseo tẽpora, quibus & pauciores literæ, nec similes his nostris earũ formæ fuerũt, & uis quoq; diuersa: sicut apud Græcos o literæ, quæ interim lõga ac breuis, ut apud nos: interim pro syllaba quam nomine suo exprimit, posita est: ut Latinis ueteribus d plurimis in uerbis ultimã adiectam: quod manifestũ est etiã ex columna rostrata quæ est C. Duellio in foro posita. Interim g quoq;, ut in puluinari Solis qui colitur iuxta ædẽ Quirini, uesperug: quæ uespergineẽ accipimus. De mutatione etiã literarũ, de qua suprà dixi, nihil repetere hîc necesse. Fortasse enim sicut scribebãt, etiam ita loquebantur. Semiuocales nõ geminare, diu fuit usitatissimi moris: atq; ecõtrario usq; ad Acciũ & ultra, porrectas syllabas geminis, ut dixi, uocalibus scripserũt. Diutius durauit ut e, i, iũgẽdis, eadẽ ratiõe qua Græci ει, uterẽtur. ea casibus numerisq; discreta sunt, ut Lucillius

In uerbis diuidendis obseruatio.

Plin. li. 34. cap. 5.

Cap. 4.

cilius præcipit. Iā puerei uenēre, e postremū facito, atq; i,
Vt pueri plures fiant. ac deinceps idem,
Mendācei fureiq; addes e, cūm dare furi Iusseris.

Quod quidē cùm superuacuum est, quia i, tam longæ quàm breuis naturā habet: tum incommodum aliquando. Nam in iis quæ proximā ab ultima literam e habebunt, & i longa terminabuntur, illam rationē sequentes, utemur e gemina, qualia sunt hæc, aureei, argenteei, & similia. idq; iis præcipuè qui ad lectionem instituentur, etiam impedimento erit: sicut in Græcis accidit adiectione i literæ, quā non solùm datiuis casibus in parte ultima asscribunt, sed quibusdam etiam interponunt, ut in ληιστῆι, quia etymologia ex diuisione inter* syllabas facta, desideret eam literam. æ syllabā, cuius secundā nunc e literā ponimus, uariè per a & i efferebant, quidā semper ut Græci: quidā singulariter tantum, cùm in datiuum uel genitiuum casum incidissent, unde pictai uestis, & aquai, Virgilius amantissimus uetustatis, carminibus inserit. In iisdem plurali numero e utebātur, hi Syllæ, Galbæ. Est in hac quoque parte Lucilij præceptum: quod quia pluribus explicatur uersibus, si quis parū credat, apud ipsum in nono requirat. Quid quòd Ciceronis tēporib', paulúmq; infrà, ferè quoties s litera media uocalium longarum, uel subiecta lōgis esset, geminabatur? ut caussæ, cassus, diuissiones: quo modo & ipsum, & Virgiliū quoq; scripsisse, manus eorū docent. Atqui paulùm superiores, etiam illud quod nos gemina s dicimus iussi, una dixerunt, iusi. Etiā optimus, maximus, ut mediam i literā, quæ ueteribus u fuerat, acciperent, C. primùm Cæsaris inscriptione traditur factum. Here, nunc e littera terminamus: at ueterum Comicorum adhuc libris inuenio, Heri ad me uenit, quod idem in epi-

*in trisyllabis.

Aen.9.& 3

Vide Caliū. lib.14.ca.39 & Politianū miscella.cap. 43.

stolis Augusti, quas sua manu scripsit, aut emēdauit, deprehenditur. Quid? non Cato Censorius, dicam & faciam, dicem & faciē scripsit? eundēmq; in cæteris quæ similiter cadunt, modum tenuit? quod & ex ueterib⁹ eius libris manifestū est, & à Messala in libro de S. litera positū. Sibe & quase, scripū in multorū libris est: sed an hoc uoluerint autores, nescio: T. Liuiū ita his usum, ex Pediano comperi, qui & ipse eū sequebatur. hæc nos i litera finimus. Quid dicā uortices, & uorsus, cæteráq; ad eūdē modū, quæ primò Scipio Africanus in e literā secundā uertisse dicitur? Nostri præceptores ceruom seruómq;, u & o literis scripserūt, quia subiecta sibi uocalis, in unū sonū coalescere, & cōfundi nequiret: nunc u gemina scribuntur, ea ratione quam reddidi: neutro sanè modo uox quā sentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius Aeolicam illam ad hos usus F literā adiecerat. Illud nunc melius, quod, cui, tribus quas proposui literis enotamus: in quo pueris nobis, ad pinguē sanè sonū, *qu & oi utebantur, tantū ut ab illo qui, distinGueretur. Quid, quæ scribūtur aliter quam enuntiantur? Nā & Gaius C litera notatur, quæ inuersa Ↄ mulierē declarat: quia tam Caias esse uocitatas, quam Caios, etiā ex nuptialibus sacris apparet. Nec Cneus eā literā in prænominis nota accipit, qua sonat: *& columa, exempta n litera: & Cōsules, geminata s litera Coß. legimus: et Suburra quū tribus literis notatur, *c tertiā ostendit. Multa sunt generis hui⁹: sed hæc quoq; uereor ne modū tā paruæ quæstionis excesserint. Iudiciū autē suum grāmaticus interponat his omnibus. Nā hoc ualere plurimum debet. Ego (nisi quod consuetudo obtinuerit) sic scribendum quicque iudico, quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant uoces, & uelut depositū reddant legentibus. itaq; id expri-

Supràca. 4.

*Vide Polit. c. 89. miscell. Geneus Sexto Pōpeio scribitur à generando.

*& columa & Coß. exēpta n litera legimus.

*Suc. à pago succusano.

xprimere debẽt, quod dicturi sumus. Hæ fere sunt emen-
tè loquẽdi scribẽdiq; partes: duas reliquas, significan-
r ornatéq; dicẽdi, non equidẽ grãmaticis aufero: sed cũ
ibi, officia Rhetoris supersint, maiori operi reseruo. Re- *Lib.8.*
t autẽ illa cogitatio, quosdã fore, qui hæc quæ diximus,
trua nimiũ, & impedimenta quoq; maius aliquid agẽdi,
utent. Nec ipse ad extremã usq; anxietatẽ, & ineptas ca
llationes descendendũ, atq; his ingenia concidi & cõmi-
ui credo. Sed nihil ex grãmatica nocuerit, nisi quod su-
ruacuũ est. An ideo minor est M. Tullius orator, q̃ idẽ
rtis huius diligentißimus fuit, & in filio (ut in epistolis
pparet) recte loquẽdi usquequaq; asper quoq; exactor?
ut uim C. Cæsaris fregerũt editi de analogia libri? Aut
eo minus Messala nitidus, quia quosdã totos libellos nõ
uerbis modò singulis, sed etiã literis dedit? Non obstant
disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærẽtibus.

De lectione pueri. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Hactenus de his quæ ad methodicen grammaticam perti-
ant: nunc quæ ad historicen siue exegeticen, proponit. In le-
di ratione docendum puerum esse, vbi suspendere spiritum
eat, quo loco versum distinguere, vbi claudatur sensus, vnde
piat, quando attollenda vel submittenda vox, quid lentius,
rius, concitatius, lenius, dicendum. Lectionem virilem esse
ere, & cũ suauitate grauem. Et quia teneræ mentes altius tra
t quicquid rudibus annis insederit, placere, vt lectio ab Ho-
o & Virgilio incipiat, vt præter alia commoda sublimitate
ninis heroici animus assurgat, & magnitudine rerum spiri-
ducat. Vtiles esse etiam & tragœdos. Alere lyricos, si par-
perum præsertim quæ vacant obscœnitate, eligantur. Ele-
n quæ amat, repudiandam. Comœdiam quæ plurimùm ad
uentiam conferat, cùm mores erunt in tuto, inter præcipua
ndam. In quibus grãmatici officium sit, curare partes ora-
s sibi soluto versu reddi, & pedum proprietates: vt quæ bar-
bara,

bara, quæ impropria, deprehendat: ostendátq; vel venia digna propter necessitatem, vel etiam laudi ducenda: vt etiam demonstret quot quæq; verba modis intelligenda sint. Circa glossemata quoq;, id est voces minus vsitatas, pueros diligenter exerceat. Præterea tropos maiore cura, & figuras tum sententiarum tum verborum excutiat. His etiam vt accedat enarratio historiarũ non nimis operosa. Nam fabulas etiam contemptissimas persequi, 'esse insani. In omnibus doceat quæ in œconomia virtus, quid in decoro rerum, quid personæ cuique conueniat, quid in sensibus, vbi copia probabilis, vbi modus.

*Superest lectio: in qua puer ut sciat ubi suspendere spiritũ debeat, quo loco uersum distinguere, ubi claudatur sensus, unde incipiat, quando attollenda uel submittenda sit uox, quid quoq; flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum, demonstrari nisi in opere ipso non potest. Vnum est igitur quod in hac parte præcipiam: ut omnia ista facere poßit: intelligat. Sit autem * in primis lectio uirilis, & cum suauitate quadam grauis: & non quidẽ prosæ similis, quia carmen est, & se poëtæ canere testantur: non tamen in canticum dissoluta, nec plasmate (ut nunc à plerisq; fit) effœminata. de quo genere optimè C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse: Si cantas, malè cantas: si legis, cantas. Nec prosopopœias, ut quibusdam placet, ad comicum morem pronuntiari uelim: esse tamen flexum quendam, quo distinguantur ab iis in quibus poëta persona sua utetur. Cætera admonitione magna egent: in primis, ut tenere mẽtes, tracturǽq; altius quicquid rudibus & omnium ignaris insederit, non modò quæ diserta, sed uel magis quæ honesta sunt, discant: ideóque optimè institutum est ut ab Homero atque Virgilio lectio inciperet, quanquam ad intelligendas eorum uirtutes, firmiore iudicio opus esset. sed huic rei superest tempus: neque enim semel legentur. Interim & sublimitate heroici*

*poëtarum in primis lec. Vide Cæliũ Rhodi. lib. 5. cap. 24.

roici carminis animus assurgat, et ex magnitudine rerũ
ritum ducat, & optimis imbuatur. Vtiles Tragœdiæ.
unt & Lyrici: si tamen in his nõ autores modò, sed etiã
rtes operis elegeris. Nam & Græci licenter multa, &
ratium in quibusdam nolim interpretari. Elegia uerò,
iq; quæ amat, & Hendecasyllaba, quibus sunt commata
tadeorũ (nam de Sotadeis ne præcipiendum quidem est)
oueantur, si fieri potest: si minus, certè ad firmius ætatis
bur reseruẽtur. Comœdiæ, quæ plurimum conferre ad
oquentiã potest, cùm per omnes & personas & affectus
t, quẽ usum in pueris putem, paulò pòst suo loco dicam.
m cùm mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda
it. de Menandro loquor: nec tamen excluserim alios. Nã
tini quoq; autores afferẽt utilitatis aliquid. Sed pueris,
æ maximè ingenium alant, atq; animũ augeant, præle-
nda: cæteris quæ ad eruditionem modò pertinent, longa
as spatium dabit. Multum autẽ ueteres etiã Latini cõ-
rũt: quãquam pleriq; plus ingenio quàm arte ualuerũt.
primis copiam uerborũ: quorũ in Tragœdiis grauitas,
Comœdiis elegantia, & quidam uelut ἀττικισμὸς inue-
ri potest. Oeconomia quoq; in his diligentior, quàm in
eriſq; nouorum erit, qui omnium operũ solam uirtutem
ntentias putauerunt. Sanctitas certè, & ut sic dicam, ui-
litas ab his petẽda, quando nos in omnia deliciarum ge-
ra uitiáq;, dicendi quoq; ratione defluximus. Denique
edamus summis Oratoribus, qui ueterũ poëmata uel ad
dem causarum, uel ad ornamentum eloquentiæ assumunt.
am præcipuè quidem apud Ciceronẽ, frequenter tamen
ud Asiniũ etiam, & cæteros, qui sunt proximi, uidimus
nnij, Accij, Pacuuij, Lucillij, Terentij, Cæcilij, & aliorũ
seri uersus, summa non eruditionis modò gratia, sed etiã
iucundi

Pro Cælio, pro Cor. Balbo, in Antonium, in Pisonem.

iucunditatis: cum poëticis uoluptatibus aures à forensi asperitate respirēt. quibus accedit non mediocris utilitas, cùm sentētiis eorū uelut quibusdā testimoniis, quæ proposuere cōfirmēt. Verùm priora illa ad pueros magis, hæc sequentia ad robustiores pertinebunt, cùm Grammatices amor, & usus lectionis, non scholarū temporibus, sed uitæ spatio terminentur. In prælegendo Grammaticus & illa quidem minora præstare debebit, ut partes orationis reddi sibi soluto uersu desideret, et pedū proprietates: quæ adeò debēt esse notæ in carminibus, ut etiam in oratoria cōpositione desiderentur: deprehendátq; quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legē loquendi sunt posita: nō ut ex his utiq; improbētur Poëtæ (quibus quia plerunq; metro seruire coguntur, adeò ignoscitur, ut uitia ipsa aliis in carmine appellationibus nominētur. metaplasmos enim, & schematismos, et schemata, ut dixi, uocamus, & laudē uirtutis necessitati damus) sed ut cōmoneat artificialiū, & memoriam agitet. Id quoque inter prima rudimenta nō inutile, demōstrare quot quæq; uerba modis intelligēda sint. Circa glossemata etiā, id est uoces minus usitatas, nō ultima eius professionis diligentia est. Enimuero iam maiore cura doceat tropos omnes, quibus præcipuè non poëma modò, sed etiam oratio ornatur: schemata utraque, id est figuras quǽque λέξεως, quǽque διανοίας uocantur: quorum ego, sicut troporū, tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipuè uerò illa infigat animis, quæ in œconomia uirtus, quæ in decoro rerum: quid personæ cuique conuenerit: quid in sensibus laudandum, quid in uerbis: ubi copia probabilis, ubi modus. His accedat enarratio historiarum, diligens quidem illa, non tamē usque ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas,

Suprà ca. 5. de virtutibus & vitiis orationis.

Glossemata.

Libro 8.

ceptas, aut certè claris autoribus memoratas exposuisse tis est. Persequi quidem quod quisque unquam uel contemptißimorum hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, ut inanis iactantiæ est: & detinet atque obruit ingenia elius aliis uacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest. Atqui pleni sunt eiusmodi impedimentis Grammaticorum commẽtarij, uix ipsis qui composuerunt, satis noti. Nam Didymo quoque, quo nemo plura scripsit, accidisse compertum est, ut cùm historiæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam continebat. Quod euenit præcipuè in fabulosis usque ad deridicula, quædam etiam pudenda: unde improbißimo cuique pleraque fingendi licentia est, adeò ut de libris totis, & autoribus, ut succurrit, mentiatur tutò, quia inueniri, qui nunquam fuere, non possunt. Nam in notioribus frequentißimè deprehenduntur à curiosis. Ex quo mihi inter uirtutes Grammatici habebitur, aliqua nescire. *Nescienda aliqua.*

De officio Grammatici, & quæ primordia sint dicendi. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Perfectis duabus grammaticæ partibus, nempe methodice & historice, adiicit veluti corollarium Grammaticorum curæ quædam dicendi primordia: Fabellas primùm Aesopicas, & earum tractandarum rationem: chrias etiam & ethologias, atque sententias: & chriarũ plura genera, aliud in voce simplici, aliud in respondendo, aliud in facto, aliud huic penè par quod chriodes appellant.

ET finitæ quidem sunt partes duæ quas hæc profeßio pollicetur, id est ratio loquẽdi, & enarratio autorũ: quarum

quarum illam methodicen, hanc historicē uocant. Adiiciamus tamen eorum curæ quædam dicēdi primordia, quibus ætates nondum Rhetorem capienteis instituant. Igitur Aesopi fabellas, quæ fabulis nutricularū proximè succedunt, narrare sermone puro, & nihil se supra modum extollēte, deinde eandē gracilitatē stylo exigere condiscant: Versus primò soluere, mox mutatis uerbis interpretari: tum paraphrasi audacius uertere, qua & breuiare quædam, & exornare, saluo modò Poëtæ sensu, permittitur. Quod opus, etiam cōsummatis professoribus difficile, qui commodè tractauerit, cuicunq; discendo sufficiet. Sententiæ quoque & chriæ & ethologiæ* subiectis dictorū rationibus apud Grammaticos scribantur, quia initium ex lectione* ducunt. Quorū omnium similis est ratio, forma diuersa: quia sentētia uniuersalis est uox, ethologia* personis continetur. Chriarum plura genera tradūtur. Vnū, simile sententiæ, quod est positum in uoce simplici, Dixit ille, aut, Dicere solebat. Alterum, quod est in respondēdo: Interrogatus ille, uel, Cùm hoc ei dictum esset, respondit. Tertium huic non dißimile, cùm quis non dixisset, sed aliquid fecisset. Etiam in ipsis factis esse chriam putant: ut, Crates cùm indoctum puerum uidisset, pædagogum eius percußit. Et aliud pene par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, sed dicunt χρειώδες: ut, Milo quem uitulum assueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per eosdem ducitur casus, & tam factorum quàm dictorum ratio est. Narratiunculas à Poëtis celebratas, notitiæ causa non eloquentiæ tractandas puto. Cætera maioris operis ac spiritus, Latini Rhetores relinquendo, necessaria Grammaticis fecerunt: Græci magis operum suorum & onera & modum norunt.

Margin notes: Aesopi fab. [handwritten] | *ætiologia. | *ratione. | *ætiologia. | chriarū genera. | Cratis chria. [handwritten] | Chriodes Milonis. [handwritten]

An Oratori futuro necessaria sit plurium artium scientia. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Puerũ hactenus à grãmaticis doctũ, priusquã Rhetori tradatur, vt efficiatur orbis ille doctrinæ, quẽ Græci encyclopædian vocãt, mathematicis instituendũ contendit: quę etiã si in dicẽdo se nõ ostẽdũt & proferũt, vim tamẽ occultè suggerere, & tacitè sentiri cõfirmat. nec aliter ex iis oratorẽ consummatum effici, quàm antidota & pharmaca ex multis diuersas vires habentibus perfectissima, aut mel vario florũ ac succorũ genere suauissimũ euadere. Primã mathematicarũ Musicã tractat, cuius laudes primũ ab efficientibus, adiunctis, exẽplis, & testimoniis maiorũ celebrat. Deinde ad vsum eius accedit, eámq; apud veteres cõiunctam cũ Grãmatica fuisse probat. Oratorẽ etiã ab ea petere numeros qui in corpore sint, & in voce, quorũ alij ad gestũ, alij ad collocationẽ verborum, ad flexus vocis alij pertineãt. Deniq; de qua musica præcipiat ostendit, nẽpe nõ de effœminata, & impudicis modis fracta, sed de graui & sancta, rationísq; cognitionẽ habente: quæ ad mouẽdos leniẽdósque affectus plurimũ valeat. Geometriã probat oratori esse necessariã, eámq; latè accipiẽdo ad Arithmeticã & Astrologiã extendit. summas & cõputationes incidere frequẽter in causas, quę Arithmetices beneficio sint explicãdæ. Esse etiã & sæpe de terminis, mẽsuris, finibus & magnitudinibus cõtrouersias: quare lineares illas formas tenẽdas esse. Porrò maiorẽ geometriæ cum arte oratoria esse cognationem, propter ordinẽ vtrobiq; necessariũ. nam quod in demonstrando faciant Geometræ, vt ex prioribus probent insequentia, ex certis incerta: idem facere & Oratores dicẽdo. hinc secundum plerosque cum Dialectica maiorem habere affinitatem. Geometriæ vsum aliquẽ formis subiectis cõmonstrat: & formã quidem orbicularem esse omniũ capacissimã & perfectissimã, quadratam triangulis esse perfectiorem, triangula æquis lateribus, inæqualibus: & hanc se tollere vsque ad rationem mundi: vnde numeris cognoscimus certos esse siderum constitutósque cursus: quod & ad Oratorem pertinere subiectis exemplis probat.

HAec de Grãmatica, q̃ breuissime potui, nõ ut omnia dicerẽ, sectatus, quod infinitum erat: sed ut maximè

f necessar

necessaria: nũc de cæteris artibus, quibus instituẽdos prius quàm tradantur Rhetori, pueros existimo, strictim subiungã, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quam Græci ἐγκυκλοπαιδείαν uocãt. Nam iisdem ferè annis aliarum quoq; disciplinarum studia ingredienda sunt: quæ quia & ipsæ artes sunt, &* esse perfecta sine his orandi scientia nõ potest, nec rursus ad efficiẽdum Oratorem satis ualent solæ: an sint huic operi necessariæ, quæritur. Nã quid, inquiũt, ad agendam causam, dicendámue sententiam pertinet, scire quemadmodum in data linea cõstitui triangula æquis lateribus poßint? Aut quo melius uel defendet reum, uel reget cõsilia, qui citharæ sonos nominibus & spaciis distinxerit? Enumerent etiam fortasse multos quamlibet utiles foro, qui nec Geometrem audiuerint, nec Musicos nisi hac cõmuni uoluptate aurium intelligant. Quibus ego primũ hoc respondeo, quod & M. Cicero scripto ad Brutũ libro frequẽtius testatur, nõ eum à nobis institui Oratorẽ, qui sit, aut fuerit: sed imaginem quandam concepisse nos animo perfecti illius, ex nulla parte cessantis. Nam & sapientem formantes eum, qui sit futurus consummatus undiq;, & (ut dicunt) mortalis quidam Deus, nõ modò cognitione cœlestium uel mortaliũ putãt instituendũ, sed per quædã parua sanè si ipsa demũ æstimes, ducunt, sicut exquisitas interim ambiguitates: nõ quia Ceratinæ aut Crocodilinæ possint facere sapientem, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter Oratorem (qui debet esse sapiens) nõ Geometres faciet, aut Musicus, quæq; his alia subiũgã, sed hæ quoq; artes ut sit consummatus, iuuabunt. Nisi fortè antidotũ quidẽ, atq; alia quæ morbis aut uulneribus medẽtur, ex multis atq; interim cõtrariis quoq; inter se effectibus componi uidemus, quorum ex diuersis fit illa mistura una,

*Aliàs, & esse perfecta sine or. sc. possunt, nec rurs. &c.

Politianus Miscel. ca. 54. & 55.

una, quæ nulli earũ similis est quibus cõstat, sed ꝓprias uires ex omnib⁹ sumit: & muta animalia mellis illũ inimitabilẽ humanæ rõni saporẽ, uario florũ ac succorũ genere ꝑficiũt: nos mirabimur, si oratio, qua nihil præstãtius homini dedit Prouidẽtia, plurib⁹ artib⁹ eget: quæ etiã cũ se nõ ostẽdũt in dicẽdo, nec ꝓferũt, uim tamẽ occultã suggerũt, & tacitè quoq; sentiũtur. Fuit aliqs sine his disertus: at ego Oratorẽ uolo. Nõ multũ adiiciũt: sed æquè nõ erit totũ, cui uel parua deerũt: et optimũ quidẽ hoc esse cõueniet: cuius etiã si in arduo spes est, nos tamen præcipiamus omnia, ut saltẽ plura fiãt. Sed cur deficiat anim⁹? Natura enim ꝑfectũ Oratorẽ esse nõ ꝓhibet, turpitérq; desperatur, quicquid fieri põt. Atq; ego uel iudicio ueterũ poterã esse cõtẽtus. Nã quis ignorat Musicẽ (ut de hac primùm loquar) tantũ iã illis antiquis tẽporib⁹ nõ studij modò, uerũ etiã uenerationis habuisse, ut iidẽ Musici, & uates & sapiẽtes iudicarẽtur: mittã alios, Orpheus et Lin⁹: quorũ utrũq; diis genitũ, alterũ uerò, quòd rudes quoq; atq; agrestes animos admiratiõe mulceret, nõ feras modò, sed saxa etiã syluásq; duxisse, posteritatis memoriæ traditum est. Et Timagenes autor est omniũ in literis studiorũ antiqßimã Musicẽ extitisse: & testimonio sunt clarißimi poëtæ, apud quos inter regalia cõuiuia laudes Heroũ ac Deorũ ad citharã canebãtur. Iopas uerò ille Virg. nónne

canit errantem Lunam, Solisq; labores? & cætera.

Quibus certè palàm cõfirmat Autor eminentißimus, Musicẽ cũ diuinarũ etiã rerũ cognitione esse coniunctã. Quòd si datur, erit etiã Oratori necessaria. Siquidem (ut diximus) hæc quoque pars quæ ab Oratoribus relicta, à philosophis est occupata, nostri operis fuit: ac sine omnium talium scientia non potest esse perfecta eloquentia.

Cic. 3. de Orato. & Strabo 1. de geogra. lib. & 10.

Virgi. Aeglog. 4.

Hora. in art.

Apud Hom. Achilles, et Phemius. Odyß. 1.

Aenei. 1. & Aeglog. 4.

In proœmio.

Atq; claros nomine Sapiētiæ uiros, nemo dubitauerit studiosos Musices fuisse, quū Pythagoras, atq; eū secuti, acceptā sine dubio antiquitus opinionē, uulgauerint, mūdum ipsum eius ratione esse cōpositū, quā postea sit lyra imitata. Nec illa modò cōtenti dißimiliū cōcordia, q̄ uocāt ἁρμονίαν, sonū quoq; his motib⁹ dederūt. Nā Plato cū in aliis quibusdā, tū præcipuè in Timæo, ne intelligi quidē nisi ab iis qui hāc quoq; partē disciplinæ diligēter perceperint potest. Quid de philosophis loquor, quorū fons ipse Socrates iam senex institui lyra non erubescebat: Duces maximos & fidibus & tibiis cecinisse traditum, & exercitus Lacedæmoniorū Musicis accēsos modis. Quid autē aliud in nostris legionibus cornua ac tubæ faciunt? quorū concentus quantò est uehementior, tātò Romana in bellis gloria cæteris præstat. Non igitur frustra Plato ciuili uiro, quē πολιτικὸν uocant, necessariā Musicen credidit. Et ei⁹ sectæ, quæ aliis seuerißima, aliis asperrima uidetur, principes in hac fuere sententia, ut existimarent sapientū aliquos nōnullā operā his studiis accōmodaturos. Lycurgus durißimarū Lacedæmoniis legū autor, Musices disciplinam probauit. Atq; eā natura ipsa uidetur ad tolerandos facilius labores uelut muneri nobis dedisse. Siquidem & remiges cantus hortatur: nec solū in iis operibus, in quibus pluriū conatus præeunte aliqua iucunda uoce conspirat, sed etiā singulorū fatigatio quālibet se rudi modulatione solatur. Laudē adhuc dicere artis pulcherrimæ uideor, nōdum tamē eā Oratori cōiungere. Trāseamus igitur id quoq;, q̄ Grāmatice quondā ac Musice iunctæ fuerunt. Siquidē Archytas atq; Aristoxenus etiam subiectam Grāmaticen Musicæ putauerunt: & eosdem utriusq; rei præceptores fuisse, cùm Sophron ostendit Mimorū quidē scriptor,

Vide Macro. lib. 2. somnij Scipionis.

Cic. in Cato. Valer. lib. 2. ti. de Institu. anti. & Gel. lib. 1. cap. 11.

Li. 2. de leg. Stoicos intellige.

scriptor:sed quē Plato adeò probauit,ut suppositos capiti libros eius,cū moreretur , habuisse credatur:tū Eupolis, apud quē Prodamus & Musicen & literas docet.Et Maricas,qui est Hyperbolus, nihil se ex Musicis scire nisi literas cōfitetur.Aristophanes quoq; nō uno libro sic institui pueros antiquitus solitos esse demōstrat.Et apud Menandrū in Hypobolimæo,senex reposcenti filium patri,uelut rationē impendiorū quæ in educationē contulerat,opponens,psaltis se & geometris multa dicit dedisse.Vnde etiā ille mos,ut in cōuiuiis post cœnā circūferretur lyra:cui⁹ cū se imperitū Themistocles cōfessus esset, ut uerbis Ciceronis utar,habitus est indoctior.Sed ueterū quoq; Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Versus quoq; Saliorū habēt carmē. Quæ cū omnia sint à Numa Rege instituta,faciunt manifestū,ne illis quidē qui rudes ac bellicosi uidētur,curā Musices, quantā illa recipiebat ætas,defuisse.Deniq; in puerbiū usq; Græcorū celebratū est,Indoctos à Musis atq; Gratiis abesse. Verùm quid ex ea ꝓpriè petat futurus Orator, disseramus.Numeros Musice duplices habet,in uocibus,& in corpore. utriusq; enim rei aptus quidā modus desideratur. Vocis rationem Aristoxenus Musicus diuidit in ῥυθμὸν, &* μέλος ἔμμετρον: quorum alterū modulatione, alterū canore ac sonis cōstat.Num igitur nō hæc omnia Oratori necessaria?quorum unū ad gestū , alterū ad collocationē uerborū,tertiū ad flexus uocis,qui sunt in agēdo quoq; plurimi,pertinet. Nisi fortè in carminibus tantùm & in canticis exigitur structura quædā & inoffensa copulatio uocum, in agendo superuacua est:aut non compositio & sonus in oratione quoq; uariè pro rerum modo adhibetur, sicut in Musice. Nanque & uoce & modulatione grandia elatè , iucunda

Aristopha. in Nebu.

In ὑποβολιμαίῳ.

Tuscula.1.

* *Aliï legūt, & μέλος, et μέτρον. Vide Gell.li.16.c.18.& Boëtiū de Musica libro 1.*

dulciter, moderata leniter canit: totáq; arte cõsentit cum eorũ quæ dicũtur, affectibus. Atqui in orãdo quoq; intentio uocis, remißio flexus, pertinet ad mouẽdos audientiũ affectus: aliáq; & collocatiõis & uocis (ut eodẽ utar uerbo) modulatiõe cõcitationem Iudicũ, alia misericordiã petimus: cũ etiam organis, quibus sermo exprimi non potest, affici animos in diuersum habitum sentiamus. Corporis quoq; decẽs & aptus motus, qui dicitur εὐρυθμία, est necessarius: nec aliunde peti potest, in quo pars actionis non minima cõsistit: qua de re sepositus nobis est locus. Age, si habebit in primis curam uocis Orator, quid tam Musices propriũ? Sed ne hæc quidẽ præsumẽda pars est, ut uno interim cõtenti simus exẽplo C. Gracchi præcipui suorũ tẽporum Oratoris, cui cõcionãti cõsistens post eũ musicus, fistula quã τονόριον uocãt, modos quibus deberet intendi, ministrabat. Hæc ei cura inter turbidißimas actiones, uel terrẽti optimates uel iam timẽti fuit. Libet propter quosdam imperitiores, etiã craßiore, ut uocant, musa, dubitationẽ huius utilitatis eximere. Nã poëtas certè legendos Oratori futuro concesserint. num igitur hi sine Musice? At siquis tam cæcus animi est, ut de aliis dubitet: illos certè, qui carmina ad lyram cõposuerũt. Hæc diutius forẽt dicẽda, si hoc studiũ uelut nouũ præciperẽ. Cũ uerò antiquitus usq; à Chirone atque Achille ad nostra tempora apud omnes, qui modò legitimã disciplinã nõ sint perosi, durauerit, non est cõmittendũ ut illa dubia faciam defensionis solicitudine. Quanuis autẽ satis iam ex ipsis quibus summodò usus exẽplis, credam esse manifestum, quæ mihi, & quatenus Musice placeat: apertius tamẽ profitendũ puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in scenis effœminata, & impudicis modis fracta, nõ ex parte minima, siquid in nobis

Lib. 11.

Cic. 3. de Orato. & Gell. li. 1. cap. 11.

bis uirilis roboris manebat, excidit: sed qua laudes fortiũ canebantur, quáque & ipsi fortes canebant, nec psalteria & spadicas etiam uirginibus probis recusanda: sed cognitionem rationis, quæ ad mouendos leniendósque affectus plurimum ualet. Nam & Pythagoram accepimus, concitatos ad uim pudicæ domui afferendam iuuenes, iussa mutare in Spondeum modos tibicina, composuisse: & Chrysippus etiam nutricum quæ adhibentur infantibus, allectationi suũ quoddam carmen aßignat. Est etiã nõ inerudite ad declamandum ficta materia, in qua ponitur tibicen qui sacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo in insaniam, & per præcipitia delato, accusari, q; causa mortis extiterit: quæ si dici debet ab Oratore, nec dici citra scientiam Musices potest, quomodo non hanc quoq; artẽ necessariam esse operi nostro uel iniqui consentiant? In Geometria partem fatentur esse utilem teneris ætatibus. agitari nãq; animos, atque acui ingenia, & celeritatem percipiendi uenire inde, concedunt: sed prodesse eam, nõ ut cæteras artes, cùm perceptæ sint, sed cùm discatur, existimant. Id uulgaris opinio est. Nec sine causa summi uiri etiã impensam huic scientiæ operã dederunt. Nam quum sit Geometria diuisa in numeros atq; formas: numerorũ quidẽ notitia nõ Oratori modò, sed cuicũq; primis saltẽ literis erudito, necessaria est. In causis uerò uel frequentißimè uersari solet: in quibus actor, nõ dico si circa summas trepidat, sed si digitorũ saltẽ incerto aut indecoro gestu à cõputatione dissentit, iudicatur indoctus. Illa uerò linearis ratio, et ipsa quidẽ cadit frequẽter in causas: nã de terminis mẽsurisq; sunt lites: sed habet maiorẽ quãdã aliã cũ arte oratoria cognationẽ. Iã primũ ordo est geometriæ necessarius: nónne & eloquentiæ? Ex prioribus Geometria probat insequentia, & cer-

Cælius lib. 5. cap. 23.

Boëtius in proœmio de musica.

De Harmoniis multa Athenæus lib. 14.

Geometria

Arithmeticem sub Geometria cõprehẽdit, ut paulò pòst astrologiam.

*tis incerta: non'ne id in dicendo facimus? Quid? illa propositarum quæstionum cõclusio, nõ tota ferè cõstat syllogismis? propter quod plures inuenias qui dialecticæ similẽ, q̃ qui rhetoricæ fateãtur hãc artẽ. Verùm & Orator, etiã si rarò, nõ tamẽ nunquã, ꝓbabit dialecticè. Nã & syllogismis, si res poscet, utetur: & certè enthymemate, qui rhetoricus est syllogism⁹. Deniq; probationũ quæ sunt potẽtissimæ, γραμμικὰς ἀποδείξεις uulgò dicũtur. Quid autẽ magis oratio quàm probationem petit? Falsa quoq; uerisimilia, geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quasdam quas ψευδογραφίας uocãt, quibus pueri ludere solebamus. Sed alia maiora sunt. Nam quis non ita proponenti credat, Quorum locorum extremæ lineæ eandem mensuram colligunt, eorum spatium quoq; quod his lineis continetur, par sit necesse est? At id falsum est. Nam plurimum refert cuius sit formæ ille circuitus: reprehensique à Geometris sunt Historici qui magnitudines insularum satis significari nauigationis ambitu crediderunt. Nam ut quæque forma perfectißima, ita capacißima est. Ideóque illa circuncurrens linea si efficiet orbem, quæ forma est in planis maximè perfecta, amplius spatium complectetur, quàm si quadratum paribus oris efficiat. Rursus quadrata triangulis, triangula ipsa plus æquis lateribus quàm inæqualibus. Sed alia forsitan obscuriora: nos facillimum etiam imperitis sequamur experimentum. Iugeri mensuram, ducentos & quadraginta longitudinis pedes esse, dimidióque in latitudinem patere, non ferè quisquam est qui ignoret: & qui sit circuitus, & quantum campi claudat, colligere expeditum. At centeni & octogeni in quãque partem pedes, idem spatium extremitatis, sed multò amplius * diuisæ quatuor lineis areæ faciunt. Id si computare*

Aristote. in Poster. analyticis.

* clausæ.

putare quem piget, breuioribus numeris idem discat. nam deni in quadram pedes, quadraginta per oram, intra centum erunt. At si quindeni per latera, quini in fronte sint: ex illo quod amplectuntur, quartã deducent eodem circun ductu. Si uerò porrecti utrinq; undeuiceni singulis distẽt, non plures intus quadratos habebunt, quàm per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autem linea, eiusdem spatij erit cuius ea quæ centum continet. Ita quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ergo etiam id fieri potest, ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis. Nam in collibus uallibúsq; etiam imperito patet plus soli esse quàm cæli. Quid quòd se eadem Geometria tollit ad rationem usq; mundi? in qua cùm siderum certos cõstitutósque cursus numeris docet, discimus nihil esse inordinatum atq; fortuitũ: quod ipsum nonnunquam pertinere ad Oratorem potest. An uero cùm Pericles Athenienses Solis obscuratione territos, redditis eius rei causis, metu liberauit, aut cùm Sulpiti⁹ ille Gallus in exercitu L. Pauli de Lunæ defectione disseruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militũ animi terrerentur, nõ uidetur esse usus Oratoris officio? Quod si Nicias in Sicilia scisset, non eodem confusus metu pulcherrimum Atheniensium exercitum perdidisset: sicut Dion, cùm ad destruendam Dionysij tyrannidem uenit, non est tali casu deterritus. Sint exempla licet usus bellici, transeamúsq; quòd Archimedes unus obsidionem Syracusarum in lõgius traxit: illud utique iam proprium est ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæstiones, quarum difficilior alia ratione explicatio est, ut de ratione diuidendi, de sectione in infinitum, de celeritate augendi, linearibus illis probationibus solui solere: ut si est Oratori (quod proximus de-

Plutar. in vitam Periclis. Pli. lib. 2. ca. 12, Valer. li. 8. cap. 11. Thucy. li. 7.

Plutar. in vitã Dionis, et Marcelli.

Ca. de materia Rhetorices.

monstrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo sine Geometria esse poßit Orator.

De prima pronuntiationis & gestus institutione. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Comœdo & palæstritæ operā aliquā propter pronūtiationē, gestū, & motū, dandam censet. Non quia puerū fœmineæ vocis exilitate frangi, aut seniliter tremere, aut ebrietatis effingere vitia, & corporis cura mentē obruere oporteat, sed vt eorū imitatione oris vitia emendet: gestū & motū quantū Oratoris grauitas postulat, cōponat: quomodo narrādū, qua sit autoritate suadendum, quidq; singulis partibus agendū, discat. Ad quæ omnia plurimū profuturū sit, si electa ex grauibus orationibus ediscere, & stans ea dicere, & quemadmodum agere oporteat, cogatur.

Andum aliquid Comœdo quoque, dum eatenus, quà pronuntiandi scientiam futurus Orator desiderat. Non enim puerū quē in hoc instituimus, aut fœmineæ uocis exilitate frangi uolo, aut seniliter tremere. Nec uitia ebrietatis effingat, nec seruili uernilitate imbuatur: nec amoris, auaritiæ, metus discat affectum: quæ neq; Oratori sunt necessaria, & mētem præcipuè in ætate prima tenerā adhuc & rudem inficiunt. Nam frequēs imitatio transit in mores. Ne gestus quidē omnis ac motus à Comœdis petēdus est. Quanquā enim utrunq; eorū ad quēdam modum præstare debet Orator: plurimum tamen aberit à scenico, nec uultu nec manu nec excursionibus nimius. Nam siqua in his ars est dicentium, ea prima est, ne ars esse uideatur. Quod est igitur in his doctoris officiū? In primis uitia siqua sunt oris, emendet: ut expressa sint uerba, ut suis quæque literæ sonis enuntientur. Quarundam enim uel exilitate uel pinguedine nimia laboramus: quasdam uelut acriores parum efficimus, & aliis non dißimilibus, sed quasi hebetioribus permutamus. Quippe ρ literæ, qua Demosthenes quoque

Cælius lib. 7. cap. 22. Cic. 1. de Oratore. Vide Halicar. in arte.

quoq; laborauit, λ succedit: quarũ uis est apud nos quoq;. Et cùm C ac similiter T nõ ualuerũt, in G ac D molliuntur. Ne illas quidẽ circa S literam delicias hic magister ferret: nec uerba in faucibus patietur audiri, nec oris inanitate resonare: nec, quod minimè sermoni puro cõueniat, simplicẽ uocis naturã pleniore quodã sono circunlinire, qđ Græci κα]απεπλασμένον dicũt. sic appellatur cantus tibiarũ, quæ præclusis quibus clarescunt foraminibus, recto modo exitu grauiorẽ spiritũ reddunt. Curabit etiam ne extremæ syllabæ intercidãt, ut par sibi sermo sit: ut quoties exclamandum erit, laterũ conatus sit ille, nõ capitis: ut gestus ad uocẽ, uultus ad gestũ accõmodetur. Obseruãdum erit etiam, ut recta sit facies dicentis: ne labra distorqueantur: ne immodicus hiatus rictũ distendat: ne supinus uultus, ne deiecti in terrã oculi, ne inclinata utrolibet ceruix. Nã frõs pluribus generibus peccat. Vidi multos quorum supercilia ad singulos uocis conatus alleuarẽtur, aliorum cõstricta, aliorũ etiam dißidẽtia, cũ altero in uerticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoq; reb' momentũ est. Et nihil potest placere, quod nõ decet. Debet etiã docere Comœdus, quomodo narrandum, qua sit autoritate suadendum: qua cõcitatione cõsurgat ira, qui flexus deceat miserationem. Quod ita optimè faciet, si certos ex Comœdiis elegerit locos, et ad hoc maximè idoneos, id est actionibus similes. Iidem autẽ nõ ad pronũtiandũ modò utilissimi, uerùm ad augendam quoq; eloquentiã maximè accõmodati erũt. Et hæc, dum infirma ætas maiora nõ capiet. Cæterùm cũ legere orationes oportebit, cũ uirtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis ac peritus aßistat: neq; solùm lectione formet, uerũetiam ediscere electa ex his

Libr. 11. cap. de pronũtiatione.

*pronuntiationem.

ex his cogat, & ea dicere stantē clarè, & quemadmodum agere oportebit: ut protinus pronuntiatione * uocem & memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos putem, qui paulùm etiam palæstricis uacauerint. Non de his loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino consumitur, qui corporis cura mentem obruerunt (hos enim abesse ab eo quem instituimus, quàm longißimè uelim) sed nomē est idem iis à quibus gestus motúsq; formantur: ut recta sint brachia, ne indoctæ rusticǽue manus, ne status indecorus, nequa in proferendis pedibus inscitia, ne caput oculíq; ad alia corporis inclinatione dißideant. Nam nec hoc esse in parte pronuntiationis negauerit quisquam, nec ipsam pronuntiationem ab Oratore secernet. Et certè quod facere oporteat, non indignā dum est discere, cum præsertim hæc chironomia, quæ est (ut nomine ipso declaratur) lex gest⁹, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & à summis Græciæ uiris, & ab ipso etiā Socrate probata, à Platone quoque in parte ciuiliū posita uirtutum, & à Chrysippo in præceptis de liberorum educatione compositis non omissa. Nam Lacedæmonios quidē etiam saltationē quandam, tanquam ad bella quoq; utilem, habuisse inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus Romanis dedecori fuit: argumentum est, sacerdotum nomine ac religione durans ad hoc tempus saltatio: & illa in tertio Ciceronis de Oratore libro uerba Craßi, quibus præcepit ut Orator utatur laterum inclinatione forti ac uirili, non à scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiā à palæstra: cuius etiam disciplinæ usus in nostram usq; ætatem sine reprehensione descendit. A me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in his ipsis diu. Neq; enim gestum Oratoris componi ad similitudinem saltationis uolo, sed subesse aliquid ex

Odyss. 3 & 8. Iliad. 17. Li. 3. de Re. et de legi. 7.

Pyrrhichem.

Saliorum.

Inflexione, habet Cice.

hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes furtim decor ille discentibus traditus prosequatur.

An plura eodem tempore doceri prima ætas poſsit CAP. XII.

ARGVMENTVM.

Refellit eorum ſententiam, qui artes de quibus egit hoc primo libro, eodem tempore tradi vetabãt. Quod oportere probat ſimilibus, ab agricolis, citharœdis, & oratoribus. Efficientibus, à natura puerorum, priuſquam obduruerunt, aut laboris iudiciũ collegerunt, maximè docili, & laborum patientiſsima. Id probat effectis, quòd breuiſsimo tẽpore ſine cuiuſquam opera rectiſsimè omnia loqui conſueſcant, quòd nouitiis ſeruis vix tota vita cõtingit: quódq; nullo labore diſcurſationibus & reptationibus vnquam defatigentur. Poſtremò Platonis exemplo, cuiuis bono ingenio prædito ea omnia ineſſe poſſe contendit.

QVæri ſolet, an etiam ſi diſcenda ſint hæc, eodem tempore tamen tradi omnia & percipi poßint. Negant enim quidã, quia cõfundatur animus ac fatigetur tot diſciplinis in diuerſum tẽdẽtibus ad quas nec mẽs, nec corpus, nec dies ipſe ſufficiat: & ſi maximè patiatur hæc ætas robuſtior, tamẽ pueriles annos onerari nõ oporteat. Sed nõ ſatis perſpiciunt quantum natura humani ingenij ualeat: quæ ita eſt agilis et uelox, ſic in omnẽ partẽ, ut ita dixerim, ſpectat, ut ne poßit quidẽ aliquid agere tãtùm unum: in plura uerò, non eodem die modò, ſed eodem temporis momento uim ſuã impendat. An uerò citharœdi non ſimul & memoriæ, & ſono uocis, & pluribus flexibus ſeruiunt, cùm interim alios neruos dextra percutiunt, alios læua trahunt, cõtinent, probant, ne pes quidẽ otioſus, certã legẽ temporũ ſeruat, & hæc pariter omnia? Quid? nos agendi ſubita neceßitate deprehenſi, nónne alia dicimus, alia prouidemus, cũ pariter inuẽtio rerũ, electio uerborum*

*percurrunt.

Varietas suauissima.

uerborũ, cõpositio gestus, pronũtiatio, uultus, motúsq; desiderentur? Quæ si uelut sub uno conatu tam diuersa parent simul, cur non pluribus horis diuersa patiamur, cùm præsertim reficiat animos ac reparet uarietas ipsa, cõtráque sit aliquantò difficilius in labore uno perseuerare? Ideóq; & stylus lectione requiescit, & ipsius lectionis tædiũ uicibus leuatur. Quãlibet multa egerimus, quodã tamẽ modo recẽtes sumus ad id qđ incipimus. Quis nõ obtũdi poßit, si per totũ diẽ cuiuscũq; artis unũ magistrũ ferat? Mutatione recreabitur: sicut in cibis, quorũ diuersitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur. Aut dicãt isti mihi, quæ sit alia ratio discendi? Si Grãmatico soli deseruiamus, deinde Geometræ tantũ? omittamus interim qđ didicimus, mox trãseamus ad Musicũ, excidãt priora? & quũ Latinis studebimus literis, nõ respiciamus ad Græcas? & ut semel finiã, nihil faciamus nisi nouissimũ? Cur nõ idẽ suademus agricolis, ne arua simul & uineta, & oleas & arbustũ colãt? ne pratis & pecoribus, et hortis & aluearibus accõmodẽt curã? Cur ipsi aliquid forẽsibus negotiis, aliquid desideriis amicorũ, aliquid rationibus domesticis, aliquid curæ corporis, nõnihil uoluptatibus quotidie damus? quarũ nos una res quælibet nihil intermittẽtes fatiget. Adeò facilius est multa facere, quã diu. Illud quidẽ minimè uerendũ est, ne laborẽ studiorum pueri difficilius tolerẽt: neq; enim ulla ætas minus fatigatur. Mirũ sit forsitã, sed experimẽtis deprehẽdas. Nã & dociliora sunt ingenia priusquam obdurruerũt. Id uel hoc argumẽto patet, q, intra biẽniũ quã uerba rectè formare potuerũt, quãuis nullo instãte, omnia ferè loquũtur: at no uitiis nostris, per quot annos sermo Latinus repugnat? Magis scias, si quẽ iam robustũ instituere literis cœperis,

non

non ſine cauſa dici παιδομαθεῖς eos, qui in ſua quidq; arte optimè faciant. Et patientior eſt laboris natura pueris quàm iuuenibus. Videlicet ut corpora infantiũ, nec caſus quo in terrã toties deferuntur, tam grauiter affligit, nec illa per manus & genua reptatio, nec poſt breue tẽpus cõtinui luſus, & totius diei diſcurſus, quia põdus illis abeſt, nec ſe ipſi grauant: ſic animi quoq;, credo, quia minore conatu mouẽtur, nec ſuo niſu ſtudiis inſiſtunt, ſed formandos ſe tantummodo præſtant, nõ ſimiliter fatigãtur. Præterea ſecundum aliam ætatis illius facilitatem, uelut ſimplicius docenteis ſequũtur, nec quæ iam egerint, metiuntur. Abeſt illis etiam adhuc laboris iudiciũ. Porrò, ut frequenter experti ſumus, minus afficit ſenſus fatigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidem unquã plus erit: quia his ætatibus omnis in audiẽdo profectus eſt. Cùm ad ſtylum ſecedet, cùm generabit ipſe aliquid atq; cõponet, tum inchoare hæc ſtudia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum Grammaticus totum diem occupare non poßit, nec debeat, ne diſcentis animum tædio auertat: quibus potius ſtudiis hæc temporum uelut ſubſidia donabimus? Nam nec ego cõſumi ſtudentem in his artibus uolo: nec ut moduletur, aut muſicis modis cantica excipiat, nec utique ad minutißima Geometriæ opera deſcẽdat. Non comœdum in pronũtiando, nec ſaltatorẽ in geſtu facio: quæ ſi omnia exigerẽ, ſuppeditabat tamẽ tempus. Longa eſt enim quæ diſcit ætas, & ego non de tardis ingeniis loquor. Deniq; cur in his omnibus, quæ diſcenda Oratori futuro puto, eminuit Plato, qui non contentus diſciplinis quas præſtare poterant Athenæ, non Pythagoreorum, ad quos in Italiam nauigauerat: Aegypti quoq; ſacerdotes adiit, atque eorum arcana perdidicit? Difficultatis patrocinia prætextimus ſegnitiæ. neque enim

Plato. Cic. 4. Tuſc. & 5. Finiũ.

enim nobis operis amor est: nec quia sit honesta, atque pulcherrima rerũ eloquẽtia, petitur ipsa, sed ad uilẽ usum et sordidum lucrum accingimur. Dicant sine his in foro multi, & acquirant, dum sit locupletior aliquis sordidæ mercis negotiator, & plus uoci suæ debeat præco: ne uelim quidẽ lectorẽ dari mihi, quid studia referant, cõputaturũ. Qui uerò imaginẽ ipsam eloquentiæ diuina quadã mente conceperit, quiq; illam (ut ait nõ ignobilis tragicus*) reginã rerum orationẽ ponet ante oculos, fructumq; nõ ex stipe aduocationũ, sed ex animo suo, & cõtemplatiõe ac scientia petet, perpetuũ illũ, nec fortunæ subiectũ, facilè persuadebit sibi, ut tẽpora quæ spectaculis, campo, tesseris, otiosis deniq; sermonibus, ne dicã somno, et cõuiuiorum mora cõterunt, Geometræ potius ac Musico impendat, quantò plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis uoluptatibus? Dedit enim hoc ꝓuidẽtia hominibus munus, ut honesta magis iuuarẽt. Sed nos hæc ipsa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de studijs, quibus antequam maiora capiat, puer instituẽdus est: proximus liber uelut nouũ sumet exordiũ, et ad Rhetoris officia trãsibit.

* Euripides in Hecuba, vnde & Pacuuius apud No. Marcel. trãstulit. vide Cice. 2. de Orat. cir. medium.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SECVNDVS.

*

Quando sit Rhetori tradendus puer. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Agitat hoc capite tria, Quando Rhetori tradendus sit puer, Quousque Grammatici professio extendatur, Vnde Rhetoris inchoet. Prima, quæ præcipua est, ex aliis pendet. Rhetori tradendum

dendum esse puerū monet quando per iustam eruditionē poterit. neq; enim ætatis habendam rationem. Id autem verè æstimari non posse, nisi Rhetoris & Grammatici professiones suis terminis circunscribantur, & quasi certis cancellis includantur. Et Grammaticum quidem suæ artis appellatione, quę intra literas consistit, assumptis Poëtarum & Historicorū viribus, contentum esse debere. Rhetorem etiam prima suæ artis opuscula, vt sunt narrationes, laudes, vituperationes, loci communes, non oportere detrectare, quanuis consuetudo, huius aut ignauia aut fastu, vel illius temeritate licentiáque diuersum obtinuerit: quæ si locum habeat, Rhetore tardius: sinminus, eodem citius opus fore, etiam cùm Grammaticis puer operam dabit: neque enim incommodum esse, ut eodem tempore Grammatico & Rhetori diuersis horis det operam puer, quòd horum quisque rectius suas partes obiturus sit.

TENVIT *consuetudo, quæ quotidie magis inualescit, ut præceptoribus eloquentiæ, Latinis quidem semper, sed etiā Græcis interim, discipuli serius quàm ratio postulat, traderentur. Eius rei duplex est causa: quòd & Rhetores utique nostri suas partes omiserunt, & Grammatici alienas occupauerunt. Nam & illi declamare modò, & scientiam declamandi ac facultatem tradere, officij sui ducunt, ídque intra deliberatiuas iudicialésque materias: nam cætera ut professione sua minora despiciunt: & hi non satis credunt excepisse quæ relicta erant (quo nomine gratia quoq; his est habenda) sed ad prosopopœïas usque, & ad suasorias, in quibus onus dicendi uel maximum est, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta sint alterius nouißima: & ætas altioribus iam disciplinis debita, in schola minore subsideat, ac Rhetoricem apud Grammaticos exerceat. Ita, quod est maximè ridiculū, nō antè ad declamādi magistrū mittēdus uidetur puer, quàm declamare iam sciat. Nos suum cuiq; profeßioni modū demus.*

 mus.

mus. Et Grammatice (quam in Latinum transferētes, literaturā uocauerunt) fines suos norit, præsertim tantùm ab hac appellationis suæ paupertate, intra quā primi illi cō=stitêre, prouecta. Nā tenuis à fonte, assumptis Poëtarum Historicorúmq; uiribus, pleno iam satis alueo fluit: cùm præter rationē rectè loquendi, non parùm alioqui copiosam, propè omniū maximarū artium scientiā amplexa sit. Et Rhetorice, cui nomē uis eloquēdi dedit, officia sua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentē ad se laborem: quæ dū operæ cedit, iam penè possessione depulsa est. Nec inficiabor, ex iis aliquē qui Grammaticen profitentur, eousq; sciētiæ progredi posse, ut ad hæc quoq; tradenda sufficiat: sed cū id aget, Rhetoris officio fungetur, nō suo. Nos porrò quærimus, quādo iis quæ Rhetorice præcipit, percipiendis puer maturus esse uideatur. In quo quidē non id est æstimandum, cuius quisq; sit ætatis, sed quātum in studiis iam effecerit. Et ne diutius differam quando sit Rhetori tradēdus, sic optimè finiri credo, cùm poterit. Sed hoc ipsum ex superiore pendet quæstione. Nam si Grammatices munus usq; ad suasorias (*quæ sunt apud Rhetorē materiæ inter rudimenta dicēdi) prorogatur, tardius Rhetore opus est. Si Rhetor prima operis sui officia nō recusat, à narrationibus statim, & laudandi uituperādiq; opusculis cura eius desideratur. An ignoramus antiquis hoc fuisse ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut theses dicerent, & communes locos, & cætera circa complexum rerū personarúmq;, quibus ueræ fictǽq; controuersiæ cōtinentur? Ex quo palàm est quàm turpiter deserat eā partem Rhetorices institutio, quam & primā habuit, & diu solam. Quid autē est ex iis de quibus suprà dixi, quod non tum in alia quæ sunt Rhetorū propria, tum certè in illud

Cicero in Oratore.

*Hæc parenthesis non est in vetustis codicibus scriptis.

iudiciale causæ genus incidat? An non in foro narrandum est? qua in parte nescio an sit uel plurimum. Nõ laus ac uituperatio certaminibus illis frequenter inseritur? Nõ cõmunes loci? siue qui sunt in uitia directi, quales legimus à Cicerone compositos: seu quibus quæstiones generaliter tractantur, quales sunt editi à Quinto quoq; Hortẽsio: ut, sit'ne paruis argumentis credendum, & pro testibus, & in testes, in mediis litiũ medullis uersantur. Arma sunt hæc quodammodo præparanda semper, ut his, cùm res poscet, utaris. Quæ qui pertinere ad Oratorem non putabit, is ne statuam quidem inchoari credet, cùm eius membra fundẽtur. Neq; hanc (ut aliqui putabunt) festinationem meã sic quisquam calumnietur, tanquam eum qui sit Rhetori tradendus, abducendum protinus à Grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora sua: neq; erit uerendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim crescet, sed diuidetur qui sub uno miscebatur labor: & erit sui quisque operis magister utilior: quod adhuc obtinent Græci, à Latinis omissum est: & fieri uidetur excusatè, quia sunt qui labori isti successerunt. *Vt in Paradoxis.*

De moribus & officiis præceptoris. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Eligendum esse Rhetorices præceptorem maxima cura, sanctissimis præditum moribus, & omnibus quæ illam professionem deceant, officiis insignem: quia pueri tum adulti ferocientes, & iam ad libidinem procliuiores facti, grauitate & sanctitate docentis in officio contineri debent. Officia connumerat. Inuehitur in puerorum petulantiam, & assurgendi exultandíque aliis declamantibus licentiam, quos ex præceptoris uultu & iudicio pendere oportebat. Postremò pueros ab adolescentibus separandos censet, ne ab illis ad uitia illectari, & ante tempus corrumpi queant.

 Ergo

ERgo cùm ad eas in studiis uires peruenerit puer, ut quæ prima esse præcepta Rhetorũ diximus, mente cõsequi poßit, tradẽdus eius artis magistris erit. Quorũ inprimis inspici mores oportebit. Quod ego nõ idcirco potißimùm in hac parte tractare sum aggressus, quia nõ in cæteris quoq; doctoribus idem hoc examinandũ quàm diligẽtißimè putẽ, sicut testat⁹ sum libro priore: sed q̃ magis necessariã eius rei mentionẽ facit ætas ipsa discentiũ. Nam & adulti ferè pueri ad hos præceptores transferũtur, & apud eos iuuenes etiã facti perseuerãt: ideóque maior adhibẽda tũ cura est, ut et teneriores annos ab iniuria sanctitas docẽtis custodiat, & ferociores à licẽtia grauitas deterreat. Neq; uerò satis est summam præstare abstinentiã nisi disciplinæ seueritate cõuenientium quoq; ad se mores adstrinxerit. Sumat igitur ante omnia parẽtis erga discipulos suos animum, ac succedere se in eorum locum, à quibus sibi liberi traduntur existimet. Ipse nec habeat uitia, nec ferat. Nõ austeritas eius tristis, nõ dissoluta sit comitas: ne inde odium, hinc contẽptus oriatur. Plurimus ei de honesto ac bono sit sermo. Nã quo sæpius monuerit, hoc rarius castigabit. Minimè iracundus: nec tamen eorum quæ emendãda erunt, dißimulator. simplex in docendo, patiens laboris, aßiduus potius quàm immodicus. Interrogantibus libenter respondeat, non interrogantes percontetur ultro. In laudãdis discipulorũ dictionibus nec malignus, nec effusus: quia res altera tædium laboris, altera securitatẽ parit. In emendando quæ corrigenda erunt, non acerbus, minimeq; contumeliosus. nam id quidem multos à proposito studendi fugat, quòd quidam sic obiurgant, quasi oderint. Ipse aliquid, imò multa, quotidie dicat, quæ secũ audita referant. Licet enim satis exemplorum ad imitandum ex lectione

Cap. 1. & 2.

Præceptoris officia & res.

ctionē suppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipuéq; præceptoris, quē discipuli, si modò rectè sunt instituti, & amant, et uerentur. Vix autē dici potest quantò libētius imitemur eos, quibus fauemus. Minimè uerò permittenda pueris, ut fit apud plerosq;, assurgēdi exultandíq; in laudando licentia: quinetiā iuuenum modicum esse, cùm audient, testimoniū debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris discipulus pendeat, atq; id se dixisse rectè, quod ab eo probabitur, credat. Illa uerò uitiosissima, quæ iā humanitas uocatur, inuicē qualiacūq; laudandi, cùm est indecora & theatralis, & seuerè institutis scholis aliena, tū studiorū perniciosissima hostis. Superuacua enim uidetur cura, ac labor, parata, qcquid effuderint, laude. Vultū igitur præceptoris intueri tā qui audiunt, debēt, quàm ipse qui dicit. Ita enim probāda atq; improbāda discernent: sic stylo facultas continget, auditioni iudiciū. At nūc proni atq; succincti ad omnē clausulam non exurgunt modò, uerumetiā excurrūt, & cū indecora exultatione conclamāt. Id mutuū est, & ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & uana de se persuasio, usq; adeò, ut illo condiscipulorū tumultu inflati, si parū à præceptore laudentur, ipsi de illo malè sentiāt. Sed se quoq; præceptores intētè ac modestè audiri uelint. Nō enim iudicio discipulorū dicerē debet magister, sed discipuli magistri. Quin, si fieri potest, intendendus animus in hos quoq;, ut perspiciat quæ quisq; & quomodo laudet: & placere quæ bene dicet, non suo magis quàm eorum nomine delectetur, qui rectè iudicabunt.

Pueros adolescentibus sedere permistos, nō placet mihi. Nam etiamsi uir talis, qualem esse oportet studiis moribúsq; præpositum, modestam habere potest etiam iuuentutem, tamen uel infirmitas à robustioribus separāda est: &

carendum non solùm crimine turpitudinis, uerùm etiam suspitione. Hæc notãda breuiter existimaui. Nam ut absit ab ultimis uicijs ipse præceptor, ac schola ne præcipiendũ quidem credo. Ac si quis est qui flagitia manifesta in deligendo filij præceptore non uitet, iam hinc sciat cætera quoq; quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur, esse sibi hac parte omissa superuacua.

Cæsaris apophthegma.

An protinus præceptore optimo sit vtendum. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Refellit eorum opinionem qui puerum eminentissimo statim tradendum negabant, sed mediocri committendum, his argumentis persuasi, quòd & minores illi sufficerent docendis rudioribus, quódque eminentes ad minora sese demittere nollent. Sufficere minores non posse probat, cùm illi non minus, sed peius, & dedocenda doceant. Id Timothei musici exemplo confirmat. Optimum verò quenque non fastidire hanc curam, quia per initia ad summam tendendum esse intelligat, rationémque & viam maximè compendiariam noscat, per quem ad eloquentiam peruenerit. Inde aliquas obiectiones soluit, & quo pacto prudens & probus præceptor se ad mensuram discentis submittat, & magna perspicuitate, quæ prima sit eloquentiæ virtus, vtatur commemorat.

NE illorum quidem persuasio silentio transeunda est, qui etiam cũ idoneos Rhetori pueros putauerũt, nõ tamẽ continuò tradendos eminentissimo credunt, sed apud minores aliquãdiu detinent: tanquam instituendis artibus magis sit apta mediocritas præceptoris, cùm ad intellectũ atq; imitationem facilior, tum ad suscipiendas elementorũ molestias minus superba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, ut ostẽdam quantò sit melius optimis imbui, quantáq; in eluẽdis quæ semel insederint uitiis, difficultas consequatur: cũ geminatũ onus succedẽtes premat, & quidem

dem dedocendi grauius ac prius quàm docẽdi. Propter qđ Timotheum clarũ in arte tibiarum, ferunt duplices ab ijs quos alius instituisset, solitum exigere mercedes, quàm si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex. Vnus, q̃ interim sufficere illos minores existimãt: et bono sanè stomacho contenti sunt. Quæ quãquam & ipsa reprehẽsione digna securitas, tamẽ esset utcunq; tolerabilis, si eiusmodi præceptores minus docerẽt, non peius. Alter, ille etiã frequentior, q̃ eos qui ampliorẽ dicendi facultatem sunt consecuti, nõ putant ad minora descendere: idq; interim fieri, quia fastidiãt præstare hãc inferioribus curã: interim, q̃a omnino non poßint. Ego porrò eum qui nolit, in numero præcipientiũ non habeo: posse autẽ maximè, si uelit, optimũ quenq; contendo. Primum, quòd eũ cui eloquentia cæteris præstet, illa quoq; per quæ ad eloquẽtiã peruenitur, diligentißimè pcepisse credibile est. Deinde, quia plurimũ in præcipiẽdo ualet ratio, quæ doctißimo cuiq; planißima est. Postremò, quia nemo sic in maioribus eminet, ut eũ minora deficiant: nisi fortè Iouem quidẽ Phidias optimè fecit, illa autẽ quæ in ornamentũ operis eius accedunt, alius melius elaborasset: aut Orator loqui nesciet: aut leuiores morbos curare nõ poterit medicus præstãtißimus. Quid ergo? non est quædam eloquentia maior quàm ut eam intellectu consequi puerilis infirmitas poßit? Ego uerò cõfiteor: sed hunc disertum præceptorẽ, prudentem quoq;, & nõ ignarum docendi esse oportebit, summittentem se ad mensuram discẽtis: ut uelocißim⁹ q́sq; si fortè iter cũ paruulo faciat, det manũ, & gradũ suũ minuat, nec pcedat ultrà q̃ comes poßit. Quid si plerũq; accidit ut faciliora sint ad intelligẽdũ, et lucidiora multò, quæ à doctißimo quoq; dicũtur? Nã & prima est eloquẽtiæ uirtus, perspicuitas, et quo quisq;

Duplices pro duplo maiores.

Vide Pansaniã Heliacõn primo.

ingenio minus ualet, hoc se magis attollere et dilatare conatur: ut statura breues, in digitos eriguntur, et plura infirmi minantur. Nam tumidos, & corruptos, et tinnulos, & quocunque alio cacozeliæ genere peccantes, certum habeo non uirium, sed infirmitatis uitio laborare: ut corpora non robore, sed ualetudine inflantur: & recto itinere lapsi, plerunq; diuertunt. Erit ergo obscurior etiam quo quisque deterior. Non excedit mihi, scripsisse me in libro priore, cùm potiorem in scholis eruditionem esse, quàm domi dicerem, libentius se prima studia teneròsq; profectus ad imitationem condiscipulorum, quæ facilior esset, erigere. quod à quibusdam sic accipi potest, tanquam hæc quam nunc tueor, sententia, priori diuersa sit. Id à me procul aberit. nanque ea causa uel maxima est cur optimo cuiq; præceptori sit tradendus puer, quòd apud eum discipuli quoq; melius instituti, aut dicent quod inutile non sit imitari: aut siquid errauerint, statim corrigentur: at indoctus ille etiam probabit fortasse uitiosa, & placere audientibus iudicio suo coget. Sit ergo tam eloquentia quàm moribus præstantissimus, qui ad Phœnicis Homerici exemplum dicere ac facere doceat.

cap. 2.

Ilia. 9. & Cice. 3. de Orato.

De primis apud Rhetorem exercitationibus.

CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Primas apud Rhetorem exercitationes aggreditur, narrationis, præter eam quæ propria causarum est, quam in librum quartum differt, tres species facit, fabulam, argumentum, & historiam, hanc apud Rhetorem statim tractandam puero proponit: nam poëticas, quæ fabulosæ sunt, Grammaticis addixit: eámq; vult esse non ieiunam & aridam, sed splendentem: nec rursus sinuosam, aut poëtica licentia lasciuientem. Quorum vtrunq; cùm vitiosum sit, minus tamen esse copiæ quàm inopiæ vitium. In paruis etiam copiam illam redundantem maximè probandam: quia cùm sterilia nullo labore vincantur, facilè remedium sit vbertatis. Eam ob rem magistrum aridum, & ex sese nil nisi maciem & infirmitatem gignentem, in primis

mis euitandum. Atq; obiter quæ ratio sit emẽdandi quæ à pueris conscripta sunt, præscribit, nempe nimia seueritate non esse ad desperationem & diffidentiam redigendos, sed mediocri laude, & dictatis interdum totis ferè materiis: quas illi mirentur, & tanquam suas ament, excitandos, nec ferẽdam in illis extemporalem sine cogitatione garrulitatem, quã plurima incommoda consequantur. Narrationibus confirmationes & confutationes subiungit, rerũ non solùm à poëtis, verùm etiam ex ipsis annalium monumentis petitarum. Laudes clarorũ hominum ac vituperationes, simplices primùm, deinde comparatas annectit: ex quibus incredibilem manare vtilitatem ostendit. Hinc theses ex rerum comparatione, vt, viri militaris sítne maior gloria quàm iurisperiti. Deinde locos cõmunes in vitia citra complexũ personarum. alios item de testibus & argumentis nõ minus ad forẽses actiones pertinentes: quibus qui velut emblematis, nulla cognitione rerum instructi ad omnem occasionem vtuntur, vehementer improbat. Admiscet exercitationes quæ præparant ad coniecturales causas: vt cùm quæritur cur armata apud Lacedæmonios Venus. Atq; vltimo loco legum tractãdarum rationem ad laudem aut vituperationem, ad suasionem, aut accusationem pro consuetudine & iure ciuitatum, & quicquid circa has refelli aut astrui posit (quod genus propter difficultatem exercitationes omnes superet) diligenter exequitur.

HInc iam quas primas in docendo partes Rhetorum *putẽ, tradere incipiã: dilata parumper illa quæ sola uulgò uocatur arte* Rhetorica. *Ac mihi opportunus maximè uidetur ingressus ab eo cuius aliquid simile apud Grãmaticos puer didicerit. Et quia narrationũ, excepta qua in causis utimur, tres accipimus species:* Fabulã, *quæ uersatur in tragœdiis atq; carminibus, non à ueritate modò, sed etiam à forma ueritatis remotam:* Argumentum, *quod falsum, sed uero simile* Comœdiæ *fingunt:* Historiã, *in qua est gestæ rei expositio:* Grammaticis *autem poëticas dedimus: apud* Rhetorem *initium sit historia, tantò robustior, quantò uerior. Sed narrãdi quidem quæ nobis optima ra-* Cic. Rhet. 1. Lib. 1. ca. 4.

tio uideatur, tum demonstrabimus, cùm de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud satis est, ut sit ea neq; arida prorsus atq; ieiuna: (nam quid opus erat tãtum studiis laborẽ impendere, si res nudas atq; inornatas indicare satis uideretur?) neq; rursus sinuosa, & accersitis descriptionibus, in quas pleriq; imitatione poëticæ licẽtiæ ducũtur, lasciua. Vitium utrunq;: peius tamẽ illud quod ex inopia, quam quod ex copia uenit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi nec sperari potest: melior autem est indoles læta, generosiq; conatus, & uel plura iusto concipiens interim spiritus. Nec unquã me in his discẽtis annis offendat si quid superfuerit. Quin ipsis doctoribus hoc esse curæ uelim, ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant, & satiari uelut quodam iucũdioris disciplinæ lacte patiantur: Erit illud plenius interim corpus, qđ mox adulta ætas adstringat. Hinc spes roboris. Maciẽ nãq; & infirmitatẽ in posterũ minari solet protinus omnibus membris expressus infans. Audeat hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, sint licet illa nõ satis interim sicca & seuera. Facile remediũ est ubertatis, sterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimũ spei dabit, in qua ingenium iudicio præsumitur. Materiam esse primũ uolo uel abundãtiorẽ, atq; ultra quàm oporteat fusam. Multũ inde decoquẽt anni, multũ ratio limabit, aliquid uelut usu ipso deteretur, sit modò unde excìdi poßit, & quod exculpi. erit autẽ, si nõ ab initio tenuẽ nimiũ laminam duxerimus, & quã cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus sentire minus mirabitur qui apud Ciceronẽ legerit, Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipuè, magister aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis siccum & sine humore

Margin notes: Libro 4. — qualis esse debet narratio (handwritten) — 2. de Orat.

more ullo solum. Inde fiunt humiles statim, & uelut terrã spectantes, qui nihil supra quotidianum sermonem attollere audeant. Macies illis pro sanitate, & iudicij loco infirmitas est: & dũ satis putant uitio carere, in id ipsum incidunt uitiũ, quòd uirtutibus carẽt. ¶ Quare mihi ne maturitas quidẽ ipsa festinet, nec musta in lacu statim austera sint: sic & annos ferent, & uetustate proficient. ¶ Ne illud quidẽ quod admoneamus indignũ est, ingenia puerorum nimia interim emendationis seueritate deficere. nam & desperãt, & dolent, & nouißimè oderunt: &, quod maximè nocet, dum omnia timent, nihil conãtur. ¶ Quod etiam rusticis notũ est, qui frondibus teneris non putant adhibendam esse falcem, quia reformidare ferrũ uidentur, & cicatricẽ nõdum pati posse. ¶ Iucũdus ergo tũ maximè debet esse præceptor, ut remedia, quæ alioqui natura sunt aspera, molli manu leniantur: laudare aliqua, ferre quædam, mutare etiam, reddita cur id fiat ratione: illuminare, interponẽdo aliquid sui. Nonnũquam hoc quoq; erit utile, totas ipsum dictare materias, quas & imitetur puer, & interim tanquam suas amet. At si tam negligens ei stylus fuerit, ut emẽdationem non recipiat: expertus sum prodesse, quoties eãdem materiam rursus à me tractatam, scribere de integro iuberem: posse enim eum adhuc melius, quatenus nullo magis studia quàm spe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda est, & pro modo uirium exigẽdum & corrigendũ opus. ¶ Solebam ego dicere pueris aliquid ausis licẽtius aut lætius, laudare illud me adhuc, uenturũ tempus quo idẽ nõ permitterẽ. ita & ingenio gaudebant, & iudicio nõ fallebãtur. Sed ut eò reuertar, unde sum egressus: Narrationes stylo cõponi quãta maxima poßit adhibita diligẽtia uolo. Nã ut primò cùm sermo instituitur, dicere quæ audierint,

Virg. Geor. 2

utile

utile est pueris ad loquendi facultatem, ideóque & retro agere expositionem, & à media in utranq; partem discurrere, sanè meritò cogantur, sed ad præceptoris gremium, & dum aliud non possunt, & dum res ac uerba cōnectere incipiunt, ut protinus memoriā firmēt: ita cùm iam formā rectæ etq; emendatæ orationis accipiēt, extemporalis garrulitas, nec expectata cogitatio, & uix surgendi mora, circulatoriæ uerè iactationis est. Hinc parentū imperitorum inane gaudiū, ipsis uerò cōtemptus operis, & inuerecunda frons, & consuetudo peßimè dicendi, & malorū exercitatio, &, quæ magnos quoq; profectus frequenter perdidit, arrogās de se persuasio innascitur. Erit suū parādæ facilitati tēpus, nec à nobis neglig ēter locus iste transibitur. Interim satis est si puer omni cura, et summo quantū ætas illa capit, labore, aliquid probabile scripserit: in hoc assuescat, huius rei naturā sibi faciat. Ille demū in id quod quærimus, aut ei proximū poterit euadere, qui antè discet rectè dicere, quā citò. Narrationibus nō inutiliter subiūgitur opus destruendi cōfirmandiq; eas, quod ἀνασκευὴ & κα[τα]σκευὴ uocatur. Id porrò non tantùm in fabulosis & carmine traditis fieri potest, uerùm etiā in ipsis annaliū monumentis: ut si quæratur an sit credibile, super caput Valerij pugnātis sedisse coruū, qui os oculósq; hostis Galli rostro atq; alis euerberaret: sit in utrāq; partē ingens ad dicendum materia. ut de serpente, quo Scipio traditur genitus, & lupa Romuli, & Aegeria Numæ. Nam Græcis historiis plerūq; poëticæ similis est licētia. Sæpe etiā quæri solet de tempore, de loco, quo gesta res dicitur. Nōnunquam de persona quoq;, sicut Liuius frequentißimè dubitat, & alij ab aliis Historici dissentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, & uitupe-

Li.10.cap.7.

Liuius dec. 1.libr.7.
Gel.li.9.c.11
Gel.li.7.c.1
Li.dec.3.li.6 et dec.1.li.10.

rare improbos:quod nō simplicis utilitatis opus est.Nāq; & ingeniū exercetur multiplici uariáq; materia, & animus contemplatione recti prauíq; formatur,& multa inde cognitio rerum uenit:exemplisq;,quæ sunt in omni genere causarum potentissima,iam tum instruitur, cùm res poscet usurus.Hinc illa quoq; exercitatio subit comparationis,uter melior,utérue deterior: quæ quanquam uersatur in ratione simili, tamen & duplicat materiam, & uirtutum uitiorúmq; non tantùm naturam, sed etiam modum tractat.Verùm de ordine laudis, contráq;, quoniam tertia hæc Rhetorices pars est,præcipiemus suo tempore. Cōmunes loci(de iis loquor quibus citra personas in ipsa uitia moris est perorare, ut in adulterum, aleatorem, petulantem) ex mediis sunt iudiciis, & si reum adiicias, accusationes:quanquam hi quoq; ab illo generali tractatu ad quasdam deduci species solent,ut si ponatur adulter cæcus,aleator pauper, petulans senex.Habent autem nonnūquam etiam defensionem.Nā & pro luxuria, & pro amore dicimus,& leno interim parasitúsq; defenditur; sic ut nō homini patrocinemur, sed crimini.Theses autē quæ sumuntur ex rerum comparatione,ut rusticáne uita an urbana potior,Iurisperiti an militaris uiri laus maior, mirè sunt ad exercitationem dicendi speciosæ atq; uberes: quæ uel ad suadendi officium,uel etiā ad iudiciū disceptationémq; iuuant plurimum. Nam posterior ex prædictis locus,in causa Murænæ copiosissimè à Cicerone tractatur.Sunt & illæ penè totæ ad deliberatiuum pertinentes genus,ducendáne uxor,petendíne sint magistratus. Nanq; hæ personis modò adiectis suasoriæ erunt.Solebant præceptores mei,neq; inutili,& nobis etiam iucūdo generè exercitationis, præparare nos coniecturalibus causis, cùm quæ-

Libro.3.

Auso.sect.1. Lactanti⁹ de falsa religio. lib.1.cap.11. Proper.li.11.

quærere atq; exequi iuberent, cur armata apud Lacedæmonios Venus: & quid ita crederetur Cupido puer, ac uolucer, & sagittis ac face armatus: & similia, in quibus scrutabamur uoluntatem, cuius in controuersiis frequens quæstio est: quod genus chriæ uideri potest. Nam locos quidem, quales sunt de testibus sempérne his credendum: & de argumentis, an habenda etiam paruis fides: adeò manifestum est ad forenses actiones pertinere, ut quidam nec ignobiles in officiis ciuilibus, scriptos eos, memoriáeq; diligentißimè mandatos, in promptu habuerint, ut quoties esset occasio, extemporales eorum dictiones his uelut emblematis exornarentur. Quo quidem (nec enim eius rei iudicium differre sustineo) summã uidebantur mihi infirmitatem de se confiteri. Nam quid hi poßint in causis, quarũ uaria ac noua semper est facies, proprium inuenire, quomodo propositis ex parte diuersa respondere, altercationibus uelociter occurrere, testem rogare, qui etiam in iis quæ sunt communia, & in plurimis causis tractantur uulgatißimos sensus uerbis, nisi tanto antè præparatis, prosequi nequeant? Necesse est, his, cùm eadem iudiciis pluribus dicunt, aut fastidium moueant, uelut frigidi & repositi cibi: aut pudorem deprehensa toties audientium memoria infelix supellex: quæ, sicut apud pauperes ambitiosos, pluribus & diuersis officiis conteratur: cum eo quidem, quòd uix ullus est tam communis locus, qui poßit cohærere cum causa, nisi aliquo propriæ quæstionis uinculo copulatus: appareátq; eum non tam insertum, quàm applicitũ, uel quòd dißimilis est cæteris, uel quòd plerunq; assumi etiam parum aptè solet: non quia desideratur, sed quia paratus est: ut quidam sententiarum gratia uerbosißimos locos arcessunt, cùm ex locis debeat nasci sententia.

Ita

Ita sunt autem speciosa hæc & utilia, si oriuntur ex causa. Cæterum quamlibet pulchra locutio, nisi ad uictoriam tendit, utiq; superuacua, sed interim etiam contraria est. Verùm hactenus euagari satis fuerit. Legum laus & uituperatio iam maiores ac propè summis operibus suffecturas uires desiderant: quæ quidem Suasoriis magis an Controuersiis accommodata sit exercitatio, consuetudine & iure ciuitatum differt. Apud Græcos enim lator earum ad iudicem uocabatur: Romanis pro concione suadere ac dissuadere moris fuit. Vtroque autem modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nam et genera sunt tria, Sacri, Publici, Priuati iuris. Quæ diuisio ad laudem magis spectat, si quis eam per gradus augeat, quòd Lex, quòd Publica, quòd ad religionẽ Deûm comparata sit. Ea quidem de quibus quæri solet, communia omnibus. Aut enim de iure dubitari potest eius qui rogat, ut de P. Clodij, qui non ritè creatus Tribunus arguebatur: aut de ipsius rogationis, quod est uarium, siue nõ * trino fortè nundino promulgata, siue non idoneo die, siue contra intercessiones, uel auspicia, aliud'ue quid quod legitimè obstet, dicitur lata esse uel ferri, siue alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinent. Nam sunt hæ citra complexum personarum, temporum, causarum. Reliqua eadem ferè uero fictóque certamine huiusmodi tractantur. Nam uitium aut in uerbis est, aut in rebus. In uerbis quæritur, an satis significent, an sit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex sibi ipsa consentiat, an in populum ferri debeat, an in singulos homines. Maximè uerò commune est quærere, an sit honesta, an utilis. Nec ignoro plures fieri à plerísque partes: sed nos iustum, pium, religiosum, cæteráque his similia, honesto

Vide Demosthen. in ora. πρὸς Λεπτίνην καὶ κατὰ Τιμοκράτους.

Suet. in Cæsa. & Cic. in Ora. pro domo sua.

* Vide Macrobiũ lib. 1. Saturn. c. 19.

honesto cõplectimur. Iusti tamẽ species nõ simpliciter excuti solet. Aut enim de re ipsa quæritur, ut digná ne pœna uel præmio sit: aut de modo præmij, pœnǽue, qui tam maior quàm minor culpari potest. Vtilitas quoq; interim natura discernitur, interim tempore. Quædã an obtineri possint, ambigi solet. Ne illud quidẽ ignorare oportet, leges aliquãdo totas, aliquãdo ex parte reprehẽdi solere, cũ exemplũ rei utriusq; nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit eas quoq; leges esse, quæ non in perpetuũ rogẽtur, sed de honoribus aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis oratio est. Sed de his nihil hoc loco præcipi potest. Constant enim propria rerum de quibus agitur, non cõmuni qualitate. His ferè ueteres facultatem dicendi exercuerũt, assumpta tamen à Dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationẽ fori consiliorúmq; materias apud Græcos dicere, circa Demetrium Phalerea institutum ferè constat. An ab ipso id genus exercitationis sit inuentum (ut alio quoque libro sum confessus) parũ comperi: sed ne ij quidem qui hoc fortißimè affirmant, ullo satis idoneo autore nituntur. Latinos uerò dicendi præceptores extremis L. Craßi temporibus cœpisse, Cicero autor est: quorum insignis maximè Plotius fuit.

Cicer. in ora. pro lege agraria. *Demosthenis & Aeschinis.* *Libro 3. de Oratore.*

De lectione Oratorum & Historicorum apud Rhetorem. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Profuturum discipulis plurimum ait, si Rhetor eos Historiæ atque etiam magis Orationũ lectione instruxerit. Atq; hoc loco quod sit Rhetoris officium docet, nempe silentio facto vnũ aliquem per vices constituere lectorem. in quo virtutes demõstrare, vel, si ita incidat, vitia posit, vt reliqui protinus pronũtiatione quoque assuescant: tum diligenter partes omnes orationis, earum vim & proprietatem excutere: ne quid maneat intactum,

quid

quid elocutionis inuentionísue proprium,quæ prudentia diuidē-di,quæ subtilitas argumentandi: frequenter etiam suos interrogare,& eorum iudicium experiri.Fore etiam vtile,si corruptæ & vitiosæ orationes pueris nō quidem ad imitationem,sed vt vitari vitia facilius queant,proponantur. Neque interim prohibet vt vel ipse præceptor declamet,vel suos declamationibus exerceat: verùm multò plus collaturum discipulis, si hanc operam in grauium hominum orationibus posuerit. Et quia periculum est,sine delectu quemuis in manum sumere, optimos quosque & candidissimos,suaui copia & perspicuitate amabiles, quales Cicero & Liuius,eligendos censet. Atque autorum genera duo esse cauenda:horridum vnum,& iam obliteratę illius antiquitatis. alterum nouæ licentiæ lenociniis sine grauitate lasciuiens. Solidis tamē & iam firmis ingeniis in vtrisq; versari permittit, vt ex illis virile quiddam,ex his flosculos & nitorem detergendo rudis seculi squalori aptum colligere posśint.

Sed de ratione declamādi pòst paulò:interim, quia prima rhetorices rudimēta tractamus,non omittendū uidetur id quoq; ut moneam,quantū sit collaturus ad profectum discentiū rhetor,si quemadmodū à grāmaticis exigitur poëtarū enarratio,ita ipse quoq; historiæ,atq; etiā magis orationum lectione susceptos à se discipulos instruxerit:quod nos in paucis, quorū id ætas exigebat, & parentes utile esse crediderāt,seruauimus. Cæterùm sentientibus iam tum optima,duæ res impedimento fuerunt,quòd & longa cōsuetudo aliter docēdi fecerat legē,& robusti ferè iuuenes,nec hunc laborē desiderantes, exemplum nostrum sequebantur. Nec tamen etiam si quid noui uel serò inuenissem,præcipere in posterum puderet.Nūc uerò scio id fieri apud Græcos,sed magis per adiutores:quia nō uidentur tempora suffectura, si legentibus singulis præire semper ipsi uelint. Et hercle *prælectio,quæ in hoc adhibetur,ut facilè atq; distinctè pueri scripta oculis sequantur,etiā illa quæ uim cuiusq; uerbi,si quod minus usitatum* Cap.21.infrà.

incidat, docet, multum infra Rhetoris officiũ existimanda est. At demõstrare uirtutes, uel, siquãdo ita incidat, uitia: id professionis eius atq; promissi, qui se magistrũ eloquẽtiæ pollicetur, maximè propriũ est: eò quidem ualidius, ꝙ nõ utiq; hunc laborẽ docentiũ postulo, ut ad gremiũ reuocatis, cuius quisq; eorũ uelit libri lectioni deseruiãt. Nam mihi cùm facilius, tum etiã multò magis uidetur utile, facto silẽtio unũ aliquẽ (quod ipsum imperari ꝑ uices optimum est) cõstituere lectorem, ut protinus pronuntiationi quoq; assuescant: tũ exposita causa in quã scripta legetur oratio (nã sic clarius quæ dicẽtur, intelligi poterunt) nihil otiosum pati, quódq; in inuẽtione, quódque in elocutione annotandũ erit: quæ in procemio conciliandi Iudicis ratio: quæ narrãdi lux, breuitas, fides: quod aliquãdo consiliũ, & quàm occulta calliditas. Nanque ea sola in hoc ars est, quæ intelligi nisi ab artifice nõ poßit. Quanta deinceps in diuidẽdo prudẽtia, quàm subtilis & crebra argumẽtatio: quibus uiribus inspiret, qua iucunditate permulceat: quãta in maledictis asperitas, in iocis urbanitas. ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrumpat, animúmq; Iudicũ similem iis quæ dicit, efficiat. Tum in ratione eloquẽdi, quod uerbũ propriũ, ornatum, sublime: ubi amplificatio laudãda, quæ uirtus ei cõtraria: q̃d speciosè translatum, quæ figura uerborũ, quæ lenis & quadrata: sed uirilis tamẽ cõpositio. Ne id quidẽ inutile, etiã corruptas aliquãdo & uitiosas orationes, quas tamẽ pleriq; iudiciorum prauitate mirãtur, legi palàm pueris, ostẽdiq; in his quàm multa impropria, obscura, tumida, humilia, sordida, lasciua, effœminata sint: quæ nõ laudãtur modò à plerisq;, sed (quod peius est) propter hoc ipsum ꝙ sunt praua, laudantur. Nam sermo rectus, & secundum naturã enuntiatus,

tiatus, nihil habere ex ingenio uidetur: illa uerò quæ utcũque deflexa sunt, tanquam exquisitiora miramur: non aliter quàm distortis, & quocũq; modo prodigiosis corporibus apud quosdã maius est pretium, quàm iis quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt: atq; etiam qui specie capiuntur, uulsis, læuatísque, & inustas comas acu comentibus, & nõ suo colore nitidis, plus esse formæ putant, quàm posit tribuere incorrupta natura: ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex malis moribus. Nec solùm hæc ipse debebit docere præceptor, sed frequenter interrogare, & iudicium discipulorũ experiri. Sic audiẽtibus securitas aberit, nec quæ dicẽtur, perfluẽt aures: simulq; ad id perducẽtur, quod ex hoc quæritur, ut inueniãt ipsi, & intelligant. Nam quid aliud agimus docendo, eos quàm ne semper docendi sint? Hoc diligentiæ genus ausim dicere plus collaturum discẽtibus, quàm omnes omniũ artes, quæ iuuãt sine dubio multũ: sed latiore quadã cõprehensione, per omnes quidẽ species rerũ quotidie penè nascentiũ ire quî possũt? Sicut de re militari quãquã sunt tradita quædam præcepta cõmunia, magis tamẽ proderit scire, qua ducum quisq; ratione, in quali loco, tẽpore, sit usus sapiẽter, aut cõtrà. Nã in omnibus ferè minus ualẽt præcepta, q̃ experimenta. An uerò declamabit quidẽ præceptor, ut sit exẽplo suis auditoribus, non plus contulerint lecti Cicero ac Demosthenes? Corrigetur palàm siquid in declamando discipulus errauerit: non potẽtius erit emẽdare orationem? quinimo etiã iucundius. Aliena enim uitia quisq; reprehẽdi mauult, quàm sua. Nec deerant plura quæ dicerẽ: sed neminẽ hæc utilitas fugit: atq; utinã tam nõ pigeat facere istud, quàm non displicebit. Quod si potuerit obtineri, nõ ita difficilis supererit quæstio, qui legẽdi sint incipiẽ-

 tibus.

tibus. Nam quidā illos minores, quia facilior eorū intelle
ctus uidebatur, probauerūt: alij floridius genus, ut ad alē
da primarū ætatū ingenia magis accōmodatū. Ego opti-
mos quidē & statim, & semper, sed tamen eorū candidissi
*expositum mum quenq;, & maxime *expolitum uelim: ut Liuium à
*maior pueris magis quàm Salustiū: & hic historiæ *maioris est
autor: ad quem tamē intelligendum iam profectu opus sit.
Cicero, ut mihi quidem uidetur, & iucundus incipientib⁹
quoq; & apertus est satis: nec prodesse tantùm, sed etiam
amari potest, tum (quemadmodum Liuius præcipit) ut
quisq; erit Ciceroni similimus. Duo autem genera ma-
In epist. ad filiū: cuius meminit lib. 10. cap. 1. xime cauenda pueris puto: Vnum, ne quis eos antiquitatis
nimius admirator, in Gracchorū, Catonisq;, et aliorū simi
lium lectione durescere uelit. Fient enim horridi atq; ie-
iuni. Nam neq; uim eorum adhuc intellectu consequentur:
& elocutione, quæ tum sine dubio erat optima, sed nostris
temporibus aliena, contenti, quod est pessimum, similes si-
bi magnis uiris uidebūtur. Alterum, quod huic diuersum
est, ne recentis huius lasciuiæ flosculis capti, uoluptate
quadā praua deliniātur, ut prædulce illud genus, & pue-
rilibus ingeniis hòc gratius, quò propius est, adament. Fir
mis autē iudiciis, iámq; extra periculum positis, suaserim
& antiquos legere, ex quibus si assumatur solida ac uiri-
lis ingenij uis, deterso rudis seculi squalore, tum noster hic
cultus clarius enitescet: & nouos, quibus & ipsis multa
uirtus adest. Nec enim nos tarditatis natura dānauit: sed
dicendi mutauimus genus, & ultrà nobis, quàm oporte-
*licebit. bat, indulsimus. ita non tam ingenio illi nos superarunt, q̃
proposito. Multa ergo * oportebit eligere: sed curandum
erit, ne iis quibus permista sunt, inquinentur. Quosdā ue-
*semper. rò etiā quos totos imitari oporteat, & fuisse *nuper, &

nunc

nunc esse quidem, libēter non cōcesserim modò, uerùm etiā contenderim. Sed hi qui sint, non cuiusq; est pronuntiare. Tutius circa priores uel erratur: ideóq; hāc nouorum di*stulit lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.* *est imitatio

De diuisione. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Qua ratione pueri ad veram compositionem & plenā styli facultatem à præceptoribus perducendi sint, docet. Et primùm duplicem ostendit viam à diuersis vsu receptā, vnam, qua materias quas discipulis dabant in summa capita partitas, latius dicendo prosequebantur, & argumentis affectibúsque implebant: Alteram, qua easdem simplices proponere contenti, post declamationem in quo quisque errasset, ostendebant. quarum, si separandæ sint, priorem subiectis rationibus longè commodiorem esse probat. Vtranque rationem miscendam suadet, & primùm materias velut præformatas tradere secundum cuiusque vires: deinde cum profectu breuia quædam signare vestigia: postremò suis eos permittere viribus, auium exemplo, suos pullos ad volatum ita paulatim instituentium.

FVit etiam in hoc diuersum præcipientium propositum, quòd eorum quidā materias quas discipulus ad dicendū dabant, non contenti diuisione dirigere, latius dicendo prosequebātur: nec solùm probationibus implebāt, sed etiam affectibus. Alij cùm primas modò lineas duxissent, post declamationes, quid omisisset quisq; tractabant: quosdam uerò locos non minore cura, quam cùm ad dicendū ipsi surgerent, excolebant. Vtile utrunq;: & ideo neutrum ab altero separo: sed si facere tantùm alterum necesse sit, plus proderit demonstrasse rectam protinus uiam, quàm reuocare ab errore iam lapsos. Primùm, quia emendationem auribus modò accipiunt, diuisionem uerò ad cogitationem etiam & stylum perferunt: deinde, quòd libentius præcipientem audiunt, quàm reprehendentē. Si qui uerò paulò sunt uiuaciores, in his præsertim moribus, etiam

irascuntur admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamen minus uitia apertè coarguenda sunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta esse quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraq; autem ratio miscenda est, & ita tractanda, ut ipsæ res postulabũt. Nãq; incipientibus danda erit uelut præformata materia secundũ cuiusque uires. At cũ satis composuisse se ad exemplũ uidebuntur, breuia quædam demonstranda uestigia: quæ persecuti, iam suis uiribus sine adminiculo progredi poßint. Nõnunquam credi sibi eos oportebit, ne mala consuetudine semper alienum laborẽ sequendi, nihil per se conari & quærere sciãt. Quòd si satis prudenter dicẽda uiderint, iam propè consummata fuerit præcipientis opera. Si quid errauerint, adhuc erunt ad ducem reducendi. Cui rei simile quiddam facientes aues cernimus, quæ teneris infirmisque fœtibus cibos ore suo collatos partiuntur: at cùm uisi sunt adulti, paululum egredi nidis, & circunuolare sedem illam præcedentes ipsæ docent: tum expertas uires, libero cœlo suǽque ipsorum fiduciæ permittunt.

De ediscendo. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Consuetudinem sui temporis improbat, qua pueri quæ scribebant, omnia ediscebant & declamabant. Id quemadmodum aliquando permittere non inutile, maximè cùm aliquid politius & limatius scripserint, ita longè vtilius electos ex claris autoribus locos ediscere, & hanc operam in illis ponere censet, quod argumentis subiectis probat.

ILlud ex consuetudine mutandũ prorsus existimo in his de quibus nunc disserimus ætatibus, ne omnia quæ scripserint, ediscant, & certa, ut moris est, die dicãt: quod quidem maximè patres exigũt: atque ita demum studere liberos suos, si quã frequentißimè declamauerint, credũt, cùm

profi-

profectus præcipuè diligentia cõstet. Nã ut scribere pueros, plurimúmq; esse in hoc opere, planè uelim: sic ediscere electos ex orationibus uel historiis, aliòue quo genere dignorum ea cura uoluminum locos, multò magis suadeam. Nam & exercebitur acrius memoria, aliena complectendo, quàm sua: & qui erunt in difficiliore huius generis labore uersati, sine molestia, quæ ipsi composuerunt, iam familiarius animo suo affigent, & assuescent optimis, semperq; habebunt intra se quod imitẽtur: etiã non sentiẽtes, formã orationis illam quam mente penitus acceperint, expriment. Abundabunt autẽ copia uerborũ optimorum, & compositione, ac figuris iam non quæsitis, sed sponte & ex reposito uelut thesauro se offerentibus. Accedit his & iucunda in sermone bene à quoq; dictorũ relatio, & in causis utilis. Nam & plus autoritatis afferunt ea quæ nõ præsentis gratia litis sunt comparata, & laudem sæpe maiorẽ, quàm si nostra sint, conciliant. Aliquando tamẽ permittendum, quæ ipsi scripserint, dicere, ut laboris sui fructũ etiam ex illa quæ maximè petitur laude, plurimũ capiant. Verùm id quoq; tum fieri oportebit, cùm aliquid commodius elimauerint: ut eo uelut præmio studij sui donentur, ac se meruisse ut dicerent, gaudeant.

An secundum sui quisque ingenii docendus sit naturam. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Discrimina ingeniorum nosse, & quò quenq; natura ferat: & hinc quéq; maximè qui imbecillo est ingenio, secũdum vim naturámque ingenii sui docere, primam boni preceptoris virtutem esse dicit, liberaliore autem ingenio præditum, quem Oratorem fieri posse speramus, per omnia quæ Oratorem perficiunt, exercendum & versandum, Pancratiastæ exemplo, & Phonasci, qui non vno aliquo suarum artium aut certaminum genere, reliquis omisis, contenti, in omnibus excellere student.

Virtus præceptoris haberi solet, nec immeritò, diligẽter in iis quos erudiẽdos susceperit, notare discrimina ingeniorũ, & quò quenq; natura maximè ferat, scire. Nã est in hoc incredibilis quædam uarietas: nec pauciores animorũ penè q̃ corporũ formæ. Quod intelligi etiam ex ipsis Oratoribus põt, q tantũ inter se distãt genere dicẽdi, ut nemo sit alteri similis: quãuis plurimi se ad eorum quos probabãt, imitationẽ composuerint. Vtile deinde plerisq; uisum est ita quẽq; instituere, ut propria naturæ bona, doctrina fouerent, & in id potißimũ ingenia quò tenderent, adiuuarentur: ut siquis palæstræ peritus, cùm in aliquod plenũ pueris gymnasium uenerit, expertus eorũ omnimodò corpus, animumque discernat cui quisque certamini sit præparãdus: ita præceptorẽ eloquẽtiæ, cũ sagaciter fuerit intuitus cuius ingeniũ presso limatóq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aspero, nitido, urbano maximè gaudeat, ita se cõmodaturum singulis, ut in eo quo quisque eminet, prouehatur: q & adiuta cura natura magis eualescat: & qui in diuersa ducatur, nec in iis quibus minus aptus est, satis poßit efficere: & ea in quæ natus uidetur, deserendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim uel cõtra receptas persuasiones rationẽ sequenti, sentẽtia est) in parte uerũ uidetur. Nã proprietates ingeniorũ dispicere prorsus necessariũ est. In his quoq; certũ studiorũ facere delectũ nemo dissuaserit. Nãq; erit alius historiæ magis idoneus, alius cõpositus ad carmẽ, alius utilis studio iuris, ut nonnulli rus fortasse mittendi. Sic discernet hæc dicendi magister, quo modo palæstricus ille cursorem faciet, aut pugilẽ, aut luctatorẽ, aliud'ue quid ex iis quæ sunt sacrorum certaminum. Verùm ei qui foro destinabitur, non in unam partem aliquam, sed in omnia quæ sunt eius operis, etiam

Cicer. de opt. dicendi genere, et de clar. oratoribus.

De his Aristo. lib. 1. rhe. et Cælius lib. 7. cap. 51. antiquitat.

etiam si qua difficiliora discenti uidebuntur, elaborandum est. Nam & omnino superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. An si quis ingenio corruptus ac tumidus, ut plerique sunt, inciderit, in hoc eum ire patiemur: aridum atque ieiunum non alemus, & quasi uestiemus? Nam si quaedam detrahere necessarium est, cur non sit adiicere concessum? Neque ego contra naturam pugno. Non enim deserendum id bonum, si quod ingenitum est, existimo, sed augendum, addendúmque quod cessat. An uerò clarißimus ille praeceptor Isocrates, quem non magis libri bene dixisse, quàm discipuli bene docuisse testantur, cùm de Ephoro atque Theopõpo sic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus esse diceret: aut in illo lẽtiore tarditatem, aut in hoc penè praecipiti cõcitationẽ adiuuandã docẽdo existimauit, cùm alterũ alterius natura miscendũ arbitraretur? Imbecillis tamẽ ingeniis sanè sic obsequẽdũ sit, ut tantũ in id quò uocat natura, ducãtur. Ita enim quod solũ possunt, melius efficiẽt. Si uerò liberalior* natura cõtigerit, & in qua meritò ad spem Oratoris simus aggreßi, nulla dicendi uirtus omittẽda est. Nam licet sit aliquã in partẽ pronior, ut necesse est, caeteris tamen non repugnabit, atque ea cura paria faciet iis, in quibus eminebit: sicut ille (ne ab eodẽ exemplo recedamus) exercẽdi corpora peritus, non si docendũ Pancratiasten susceperit, pugno ferire uel calce tantũ, aut nexus modò, atque in his certos aliquos docebit, sed omnia quae sunt eius certaminis. Erit qui ex his aliqua non poßit? In id maximè quod poterit incumbet. Nam sunt haec duo uitanda prorsus: Vnũ, ne tentes quod effici nõ poßit. Alterũ, ne ab eo qđ quis optimè facit, in aliud cui minus est idoneus, transferas. At si fuerit qui docebitur, ille quẽ adolescentes senem uidimus, Nicostratus, omnibus in eo docẽdi partibus

Cic. 3. de Orat.

*materia.

De Nicostrato vide Pausaniam Heliacôn. 1.

similiter utetur: efficiétq; illum, qualis hic fuit, luctando, pugnãdóq; (quorũ utroq; certamine iisdẽ diebus coronabatur) inuictum. Et quãto id magis oratoris futuri magistro prouidendũ erit? Non enim satis est dicere presse tantùm, aut subtiliter, aut aspere: nõ magis q̃ phonasco acutis tãtũ, aut mediis, aut grauibus sonis, aut horũ etiã particulis excellere. Nam sicut cithara, ita oratio perfecta nõ est, nisi ab imo ad summũ omnibus intenta neruis consentiat.

De officio discipulorum. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Quia parum profuerit docere nisi discipuli se præbeant dociles: quo pacto id fieri possit, demonstrat, nimirum si pietatem in præceptores exerceant, & eos tanquam animorum parentes colant améntque.

PLura de officiis docentiũ locutus, discipulos id unum interim moneo, ut præceptores suos non minus quàm ipsa studia amẽt: & parentes esse nõ quidẽ corporum, sed mentiũ credant. Multũ hæc pietas confert studio: nam ita & libenter audient, & dictis credent, & esse similes concupiscent: in ipsos deniq; cœtus scholarum læti & alacres conuenient: emendati nõ irascentur, laudati gaudebunt, ut sint charissimi, studio merebuntur. Nam ut illorum officium est docere, sic horum præbere se dociles: alioqui neutrum sine altero sufficiet. Et sicut hominis ortus ex utroq; gignentium confertur, & frustra sparseris semina, nisi illa præmollitus fouerit sulcus: ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis accipientisque concordia.

De vtilitate & ratione declamandi. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Præexercitationes hactenus traditæ sunt, & orationũ membra à reliquis seiuncta: nunc corpus ipsum, declamationes iudiciales & suasorias, vltimum Rhetoris munus aggreditur: & primùm eas ab vtilitate commendat: deinde formam depingit, ostend

ostendítque quid sit earum proprium, nempe vt veris actionibus sint quàm simillimæ, quanuis plusculum nitoris assumere permittantur. Inuehitur in licentiam atque inscitiam declamatorum: & quatenus poëtica themata pertractanda iuuenibus permitti oporteat, statuit, nempe vt vberius luxuriantes crescant, & eloquentiæ vires maiores adiiciant.

IN his primis operibus, quæ nõ ipsa parua sunt, sed maiorũ quasi mẽbra atq; partes, bene instituto, ac satis exercitato, iam ferè tẽpus appetet aggrediendi suasorias iudicialésq; materias: quarũ antequã uiã ingredior, pauca mihi de ipsa declamãdi ratione dicenda sunt: quæ quidem ut ex omnibus nouißimè inuenta, ita multò est utilißima. Nã & cuncta illa de quibus diximus, in se ferè cõtinet, & ueritati proximã imaginẽ reddit: ideóq; ita est celebrata, ut plerisque uideretur ad formãdã eloquentiã uel sola sufficere. Neq; enim uirtus ulla perpetuæ duntaxat orationis reperiri potest, quæ nõ sit cũ hac dicendi meditatione communis. Eò quidẽ res ista culpa docentium recidit, ut inter præcipuas quæ corrumperent eloquentiã, causas, licentia atq; inscitia declamantiũ fuerit. Sed eo quod natura bonũ est, bene uti licet. Sint ergo & ipsæ materiæ quæ fingentur, quã simillimæ ueritati: & declamatio inquãtum maximè potest, imitetur eas actiones in quarũ exercitationem reperta est. Nã magos & pestilentiã, & responsa, & sæuiores Tragicis nouercas, aliáq; magis adhuc fabulosa, frustra inter sponsiones & interdicta quæremus. Quid ergo? Nunquã hæc supra fidẽ, & poëtica (ut uerè dixerim) themata, iuuenibus pertractare permittemus, ut expatientur, & gaudeãt materia, & quasi in corp⁹ eãt? Erat optimum: sed certè sint grandia & tumida, nõ stulta etiam, & acrioribus oculis intuẽti ridicula: ac si iã cedendũ est, impleat se declamator aliquãdo, dũ sciat, ut quadrupedes cũ uiri-*

* σωματῶσθαι Græci dicunt.

uiridi pabulo distētæ sunt, sanguinis detractione curãtur, & sic ad cibos uiribus cõseruãdis idoneos redeũt: ita sibi quoq; tenuãdos adipes, & quicquid humoris corrupti cõtraxerit, emittendũ, si esse sanus ac robustus uolet. Alioqui tumor ille inanis primo cuiusq; ueri operis conatu deprenendetur. Totũ autẽ declamãdi opus qui diuersum omnino à forensibus causis existimãt, ij profectò ne rationem quidem qua ista exercitatio inuenta sit, peruident. Nã si foro non præparat: aut scenicæ ostẽtationi, aut furiosæ uociferationi simillimũ est. Quid enim attinet iudicem præparare, qui nullus est? narrare qd' omnes sciãt falsum? probationes adhibere causæ, de qua nemo sit pronuntiaturus? Et hæc quidẽ otiosa tãtùm: affici uerò, & ira uel luctu permouere, cuius est ludibrij, nisi quibusdã pugnæ simulacris ad uerum discrimen aciémq; iustam consuescimus? Nihil ergo inter forense genus dicendi, atque hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. Vtinám que adiici ad consuetudinem posset, ut nominibus * uteremur! & perplexæ magis, & longioris aliquando actus cõtrouersiæ fingerentur, & uerba in usu quotidiano posita minus timeremus, & iocos inserere moris esset: quæ nos, quãlibet per alia in scholis exercitati sumus, tyrones in foro inueniunt. Si uerò in ostentationem cõparetur declamatio, sanè paululũ aliquid inclamare ad uoluptatem audientiũ debemus. Nam & iis actionibus quæ in aliqua sine dubio ueritate uersantur, sed sunt ad popularẽ aptatæ delectationẽ, quales legimus Panegyricos, totúmq; hoc demonstratiuum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnémq; artẽ (quæ latere plerunq; in iudiciis debet) non confiteri modò, sed ostentare etiã hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniã est iudiciorum consiliorúmque

* nominib⁹, intellige propriis.

Panegyrici.

rúmq; imago, similis eße debet ueritati: quoniã autẽ aliquid in se habet ἐπιδεικτικὸν, nõnihil sibi nitoris assumere. Quod faciunt actores Comici, qui nec ita prorsus, ut nos uulgò loquimur, pronuntiant, quod esset sine arte: nec procul tamẽ a natura recedũt, quo uitio periret imitatio: sed morẽ cõmunis hui⁹ sermonis decore quodã scenico exornãt Sic quoq; aliqua nos incõmoda ex his quas finxerim⁹ materiis cõsequẽtur, in eo præcipuè, q multa in his relinquũtur incerta, quæ sumimus, ut uidẽtur ætates, facultates, liberi, parẽtes, urbiũ ipsarũ uires, iura, mores, aliaq; his similia. Quin aliquãdo etiã argumẽta ex ipsis positionum uitiis ducimus. Sed hæc suo quæq; loco. Quãuis enim omne propositũ operis à nobis destinati eò spectet, ut Orator instituatur: tamẽ nequid studiosi requirãt, siquid erit quod ad scholas pertineat propriè, in transitu non omittemus.

An artis huius necessaria cognitio sit. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Naturam ad eloquentiam minimè sufficere, verùm artem adiungendam contendit, refellendo & ridendo eorum ineptiã inscitiámque, qui contempta arte, naturæ & ingenij viribus gloriantes, pro tersa, culta, nitida, & vbique consona oratione, hiulca, dissoluta, & monstrosa vtantur.

IAm hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua capere initiũ solẽt qui priora omiserũt: quanquã uideo quosdam in ipso statim limine obstaturos mihi, qui nihil egere huiusmodi præceptis eloquentiam putẽt: sed natura sua, & uulgari modo, & scholarũ exercitatione cõtenti, rideãt etiam diligentiã nostrã, exemplo magni quoq; nominis professorũ, quorũ aliquis, ut opinor, interrogatus quid esset σχῆμα & νόημα, nescire se quidẽ, sed si ad rẽ pertineret, esse in sua declamatione respõdit. Alius percõtanti, Theo

ti, Theodorêus, an Apollodorêus esset, Egò, inquit, parmularius sum. Nec sanè potuit urbanius ex cõfeßione inscitiæ suæ elabi. Porro hi, quia & beneficio ingenij præstantes sunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerũt: plurimos habẽt similes negligẽtiæ suæ, paucißimos naturæ. Igitur impetu dicere se, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus esse probatione aut dispositione in reb⁹ fictis: sed (cuius rei gratia plenũ sit auditorium) sententiis grãdibus, quarũ optima quæq; à periculo petatur. Quin etiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnũ aliquid quod ultro se offerat, pluribus sæpe diebus expectantes, aut murmure incerto uelut classico instincti, concitatißimũ corporis motũ non enũtiandis, sed quærendis uerbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia priusquam sensum inuenerint destimãt, quibus aliquid diserti subiungendum sit: eáq; diu secũ ipsi clarêque meditati, desperata connectendi facultate, deserunt: & ad alia deinceps, atq; inde alia nõ minus communia atque nota diuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in causas tantùm laborem suum, sed in locos intendunt: atque in his non corpori prospiciunt, sed abrupta quædam, ut fortè ad manum uenêre, iaculantur. Vnde fit, ut dissoluta & ex diuersis congesta oratio cohærere non poßit, similisque commentariis puerorũ sit, in quos ea quæ aliis declamantibus laudata sunt, regerunt. magnas tamen sententias, & res bonas (ita enim gloriari solent) elidunt. nam & barbari, & serui: & si hoc sat est, nulla est ratio dicendi.

Quare ineruditi ingeniosiores vulgò habeantur. CAP. XII.

ARGVMENTVM.

Hoc caput ex superiori pendet. rationes etenim profert

quibus

quibus moti imperiti,ineruditos & artis expertes melius artificibus & eruditis dicere iudicent:quia trahant,nō ducant : rumpāt, non soluant : effringant, non aperiant, quod illis videtur robustius. Quia diuisione(quæ speciem virium minuere videtur)non vtuntur:quia sine delectu omnia dicant, vnde copiosiores apparent:quia argumentis minus inhæreant:quia effusius maledicāt: quia inter sordes magis emicent eorum sententiæ : quia gestu, motu,& pronuntiatione impotentius se iactent : quæ tamen omnia à vera eloquentia sunt alienissima.

*NE hoc quidē negauerim, sequi plerūq; hanc opinionē,ut fortius dicere uideantur indocti. Primùm uitio malè iudicantium, qui maiorē habere uim credunt ea quæ non habēt artē:ut effringere,quàm aperire : rumpere, quàm soluere:trahere, quàm ducere,putant robustius. Nam & gladiator qui armorū inscius in pugnam ruit,& luctator qui totius corporis nisu in id quod semel inuasit, incumbit,fortior ab his uocatur: cùm interim & hic frequenter suis uiribus ipse prosternitur, & illum uehementis impetus,excipit aduersarij mollis articulus. Sed sunt in hac parte quæ imperitos etiam naturaliter fallant. Nam & diuisio cùm plurimum ualeat in causis,speciem uirium minuit:& rudia politis maiora, & sparsa compositis numerosiora creduntur. Est præterea quædam uirtutum uitiorùmque uicinia, qua maledicus pro libero,temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius, & sæpius uel cum periculo suscepti litigatoris,frequēter etiam suo. Affert & ista res opinionem,quia libentißimè homines audiunt ea quæ dicere ipsi *noluissent. Illud quoq; alterū quod est in elocutione ipsa periculū,minus uitat,conaturq; perditè:unde euenit nonnunquam, ut aliquid grande inueniat qui semper quærit quod nimium est: uerùm & rarò euenit, & cætera uitia non pensat. Propter hoc quoq; interdum uidentur indocti*

*voluissent.

copiam

copiã habere maiorem, q. dicunt omnia: doctis est & electio, & modus. His accedit, q. à cura docẽdi quod intenderint, recedunt. Itaq; illud quæstionũ & argumẽtorũ apud corrupta iudicia frigus, euitant: nihilque aliud quàm quo uel prauis uoluptatibus aures aßistentium permulceant, quærunt. Sentẽtiæ quoq; ipsæ, quas solas petunt, magis eminẽt, cùm omnia circa illas sordida & abiecta sunt: ut lumina nõ inter umbras (quemadmodum Cicero dicit) sed planè in tenebris clariora sunt. Itaq; ingeniosi uocẽtur ut libet, dum tamen constet, cõtumeliosè sic laudari disertum. Nihilominus confitendum est etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limã rudibus, et cotes hebetibus, & uino uetustatem: sed uitia detrahit: atque eo solo minus est quod literæ perpolierunt, quo melius. Verùm hi pronũtiatione quoq; famam dicendi fortius quærunt. Nam & clamant ubiq;, & omnia leuata (ut ipsi uocant) manu, emugiũt, multo discursu, anhelitu, iactatione, gestu, motu capitis furentes. Iam collidere manus, terræ pedem incutere, fœmur, pectus, frontem cædere, mirè ad pullatum circulum facit: cùm ille eruditus, ut in oratione multa summittere, uariare, disponere, ita etiam in pronuntiando suum cuiq; eorũ quæ dicet, colori, accommodare actũ sciat: & siquid sit perpetua obseruatione dignũ, modestus & esse & uideri malit. At illi hanc uim appellant, quæ est potius uiolentia: cùm interim non actores modò aliquos inuenias, sed (quod est turpius) præceptores etiã, qui breuẽ dicendi exercitationem consecuti, omissa ratione, ut tulit impetus, paßim tumultuentur, eósque qui plus honoris literis tribuerũt, & ineptos, & ieiunos, & trepidos, et infirmos, ut quodq; uerbũ contumeliosißimum occurrit, appellent. Verùm illis quidem gratulemur, sine labore, sine ratione, sine disciplina disertis: nos

tis:nos qñ & præcipiẽdi munus etiã pridem deprecati sumus,et in foro quoq; dicẽdi,quia honestißimũ finẽ putabamus,desinere dum desideraremur:inquirẽdo scribendóque talia consolemur otium nostrũ,quæ futura usui bonæ mentis iuuenibus arbitramur,nobis certè sunt uoluptati.

Quis modus sit in arte. CAP. XIII.

ARGVMENTVM.

Esse artẽ ad naturã adiungendã,cõtra imperitos ostẽdit. Nũc autẽ quis modus in arte statui debeat(ne in hanc etiã partẽ anili superstitione obstricti simus)docet nẽpe Rhetorices præceptis, quæ catholica vocent, ita adhærendum esse , vt intelligamus ea pro ratione loci,temporis,& personarũ , pro necessitate,aut occasione (quibus tota dicendi doctrina constat) mutari. Id probat & illustrat similitudine à bonis Imperatoribus, statuariis, & pictoribus ducta:qui etiam si de acie instituẽda, de statuis,& picturis faciendis,ordinẽ certum,constitutúmque habeant,de illo tamen plurima frequenter mutent , varios flexus auersionésque sequentes. Quare in omni actione duo spectanda monet , quid deceat,& quid expediat:ad quæ respicientes, artem dicendi non solis præceptis,verùm multo labore,assiduo studio,varia exercitatione,pluribus experimentis,altissima prudentia , præsentissimo consilio constare,cognoscamus.

NEmo autem à me exigat id præceptorũ genus, quod est à plerisq; scriptoribus artium traditũ , ut quasi quasdam leges immutabili neceßitate constrictas studiosis dicẽdi feram:utiq; procemium,& id quale:proxima huic narratio : quæ lex deinde narrandi: propositio post hanc, uel,ut quibusdam placuit,excursio:tum certus ordo quæstionũ,cæteráq; quæ uelut si aliter facere fas nõ sit, quidã tanquã iußi sequuntur. Erat enim Rhetorice res prorsus facilis ac parua,si uno et breui præscripto cõtineretur:sed mutantur pleraq; causis, tẽporibus,occasione,neceßitate. Atq; ideo res in Oratore præcipua consiliũ est,quia uariè & ad rerũ momenta conuertitur. Quid si enim præcipias

Imperatori quoties aciem instruet, dirigat frontẽ, cornua utrinq; promoueat, equites pro cornibus locet? Erit hæc quidẽ rectißima fortasse ratio, quoties licebit: sed mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumẽ obstabit, si collibus, syluis, asperitate alia prohibebitur. Mutabit hostium genus, mutabit præsentis cõditio discriminis: nunc acie directa, nũc cuneis, nunc auxiliis, nunc legione pugnabitur: nonnunquã terga etiam dedisse simulata fuga proderit. Ita procemium necessarium, an superuacuũ: breue, an longius: ad iudicem omni sermone directo, an aliquando auerso per aliquã figuram, dicendum sit: cõstricta an latius fusa narratio, continua an diuisa, recta an ordine permutato: causæ docebunt. Itémq; de quæstionũ ordine, cùm in eadẽ cõtrouersia aliud alij parti prius quæri frequẽter expediat. Neque enim rogationibus plebísue scitis sancta sunt ista præcepta, sed hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Non negabo autẽ sic utile esse plerũq;, alioqui nec scriberẽ: uerùm si eadem illa nobis aliud suadebit utilitas, hãc relictis magistrorũ autoritatibus sequemur. Equidem id maximè præcipiã, ac repetens iterũ iterúmq; monebo, Res duas in omni actu spectet Orator, quid deceat, quid expediat. Expedit autẽ sæpe mutare ex illo constituto traditóq; ordine aliqua, & interim decet: ut in statuis atq; picturis uidemus uariari habitus, uultus, status. Nam recti quidẽ corporis uel minima gratia est. Nempe enim aduersa sit facies, & demissa brachia, & iuncti pedes, et à summis ad ima rigẽs opus: flexus ille, & ut sic dixerim, motus, dat* actum quẽdam effictis. Ideo nec ad unũ modum formatæ manus, & in uultu mille species. Cursum habent quædam & impetum, sedent alia, uel incumbunt. nuda hæc, illa uelata sunt: quædam mista ex utroq;. Quid tam distortum & elaboratum, quàm

Aeneidos 3.

*aliàs, actũ quẽdam, & factum.

Plin.lib.34. cap.8.

quàm est ille discobolos Myronis? Si quis tamen ut paruũ rectũ improbet opus, nónne ab intellectu artis abfuerit, in quã uel præcipuè laudabilis est illa ipsa nouitas, ac difficultas? Quam quidẽ gratiã & delectationẽ afferũt figuræ, quǽq; in sensibus, quǽq; in uerbis sunt. Mutãt enim aliquid à recto, atq; hãc præ se uirtutẽ ferũt, quòd à cõsuetudine uulgari recesserũt. Habet in pictura speciẽ tota facies: Apelles tamẽ imaginẽ Antigoni látere tantùm altero ostẽdit, ut amißi oculi deformitas lateret. Quid? nõ in oratione aperiẽda sunt quædã, siue ostẽdi nõ debent, siue exprimi pro dignitate nõ possunt, ut fecit Timãthes, ut opinor, Cithnius, in ea tabula qua Colotẽ Teiũ uicit? Nã cùm in Iphigeniæ immolatione pinxisset tristẽ Calchantẽ, tristiorẽ Vlyssem, addidisset Menelao quàm summũ poterat ars efficere mœrorem: consumptis affectibus, nõ reperiẽs quo dignè modo patris uultum posset exprimere, uelauit eius caput, et suo cuiq; animo dedit æstimãdũ. Nónne huic simile est illud Sallustianũ, Nã de Carthagine tacere satius puto, quàm parũ dicere? Propter quæ mihi semper moris fuit, quamminimè alligare me ad præcepta quæ καθολικὰ uocant, id est (ut dicamus quomodo possumus) uniuersalia, uel perpetualia. Raro enim reperitur hoc genus, ut nõ labefactari parte aliqua, aut subrui poßit. Sed de his plenius suo quoque loco tractabimus. Interim nolo se iuuenes satis instructos, si quẽ ex his qui breues plerũq; circũferuntur, artis libellũ edidicerint, & uelut decretis Technicorũ tutos putẽt. Multo labore, aßiduo studio, uaria exercitatione, pluribus experimẽtis, altißima prudẽtia, præsentißimo cõsilio cõstat ars dicẽdi. Sed adiuuatur his quoq;, si tamen rectam uiam, non unã orbitam monstrent: à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur necesse est illã per funes ingredien

Plin. lib. 35. cap. 10.

Cic. in Orat. Pli. li. 35. ca. 10. et Valer. lib. 8. cap. 12.

In Iugurtha

gredientium tarditatem. Itaque & stratum militari labore iter sæpe deserimus compendio ducti: & si rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur: & si ianua tenebitur incēdio, per parietem exibimus. Late fusum opus est, & multiplex, & prope quotidie nouum, & de quo nunquam dicta erunt omnia. Quæ sunt tamen tradita, quid ex his optimum, & si quid mutari, adiici, detrahi melius uidebitur, dicere experiar.

Rhetorices etymon, & totius operis diuisio. CAP XIIII.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen nō aptè in Latinū sermonē transferri posse, atq; ideo Græco nomine nobis vtendū, quod & in multis retinendū sit, concludit. Deinde in partes, quæ rursus in alias libro tertio & quarto deducantur, diuidit: nempe in Artē, Artificem, & opus.

RHetoricen in Latinū transferentes, tū Oratoriā, tū Oratricem nominauerūt. Quos equidē non fraudauerim debita laude, quòd copiam Romani sermonis augere tentauerint. Sed nō omnia nos ducētes ex Græco sequūtur, sicut ne illos quidē, quoties suis utiq; uerbis signare nostra uoluerūt. Et hæc interpretatio nō minus dura est, quàm illa *Plauti essentia atq; entia: sed ne propria quidē. Nā oratoria sic effertur, ut elocutoria: oratrix, ut elocutrix. Illa aūt de qua loquimur Rhetorice, talis est, qualis eloquētia. nec dubiè apud Græcos quoq; duplicē intellectum habet. Nāq; uno modo fit appositū, ars Rhetorica, ut nauis piratica: altero nomē rei, qualis est philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc uolumus significare substantiā, ut Grāmatice literatura est, nō literatrix quēadmodū oratrix: nec literatoria, quēadmodū oratoria. Verùm in Rhetorice non sic. Ne pugnemus igitur cùm præsertim plurimis alioqui Græcis sit utendū. Nā certè & *Physicos, & Musicos, & Geome

* aliàs Flauij, vt & infra li. 3. c. 6. de statu. & lib. 8. cap 3. de ornatu.

* Philosophos.

Geometras dicam: nec uim afferam his nominibus indecora in Latinum sermonem mutatione. Denique cum M. Tullius etiam ipsis librorum quos hac de re primùm scripserat, titulis Græco nomine utatur, profectò non est uerendum ne temerè uideamur Oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Igitur Rhetorice (iam enim sine metu cauillationis utemur hac appellatione) sic, ut opinor, optimè diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ disciplina percipi debet: ea est bene dicendi scientia. Artifex est, qui percepit hanc artem, id est Orator, cuius est summa, bene dicere. Opus, quod efficitur ab artifice, id est bona oratio. Hæc omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequentia suo loco, nunc quæ de prima parte tractanda sunt, ordiar.

Quid sit Rhetorice, & quis eius finis. CAP. XV.

ARGVMENTVM.

Profert varias, atq; etiã inter se pugnãtes veterũ de Rhetorica, de fine eius, & oratore, opiniones: astruẽtibus aliis eam esse vim persuadendi, aliis κακοτεχνίαν, id est artis prauitatem, aliis vim inueniendi, aliis ducẽdi in id quod vellet actor, aliis scientiã circa quæstiones ciuiles versantem, artem aliis sed nõ virtutẽ putãtibus, aliis vsum solùm, atq; exercitationem dicẽdi, aliis quoque adulãdi peritiam, aliis etiã Oratorem & pessimũ virum esse asseuerantibus. Quorũ omnium opiniones refellit, & Rhetoricen bene dicendi scientiam: eius finem, bene dicere, non persuadere: & Oratorem virum bonum esse debere, concludit.

ANte omnia, quid sit Rhetorice: quæ finitur quidẽ uariè, sed quæstionẽ habet duplicem. aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione uerborum dissensio est. Prima ac præcipua opinionũ circa hoc differẽtia, quòd alij malos quoq; uiros posse Oratores dici putãt: alij (quorum nos sententiæ accedimus) nomen hoc, artémq; de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum autẽ qui di

cendi facultatem à maiore ac magis expetenda uitæ laudē secernunt, quidā Rhetoricen uim tantùm, quidam scientiā, sed nō uirtutē, quidam usum, quidam artem quidem, sed à sciētia & uirtute seiunctam, quidā etiā prauitatem quādam artis, id est κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi ferè aut in persuadendo, aut in dicendo appositè ad persuadendū, positum orandi munus sunt arbitrati. Id enim fieri potest ab eo quoq;, qui uir bonus non sit. Est igitur frequentißimus finis Rhetorices, uis persuadendi. Quod ego uim appello, pleriq; potestatē, nōnulli facultatē uocāt: quæ res ne quid afferat ambiguitatis, uim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originē ab Isocrate (si tamē re uera ars quæ circūfertur, eius est) duxit. Qui cū lōgè sit à uoluntate infamantium Oratoris officia, finē artis temere cōprehēdit, dicēs esse Rhetoricen persuadēdi opificē, id est πειθοῦς δημιουργόν. Neq; enim mihi permiserim eadē uti declinatione, qua Ennius M. Cethegū Suadæ medullā uocat. Apud Platonem quoq; Gorgias in libro qui nomine eius inscriptus est, idē ferè dicit: sed hāc Plato illius opinionē uult accipi, nō suā. Cicero pluribꝰ locis scripsit, Oratoris officiū esse, dicere appositè ad persuadendū. In Rhetoricis etiā, quos sine dubio ipse non probat, finē facit persuadere. Verùm & pecunia persuadet, & gratia, & autoritas dicētis, & dignitas, & postremò aspectus etiā ipse sine uoce, quo uel recordatio meritorū cuiusq;, uel facies aliqua miserabilis, uel formæ pulchritudo sententiā dictat. Nā & M. Aquiliū defendēs Antonius, quū scissa ueste cicatrices quas is pro patria pectore aduerso suscepisset, ostendit, nō orationis habuit fiduciā, sed oculis populi Romani uim attulit: quē illo aspectu maximè motū in hoc ut absolueret reum, creditū est. Sergium quidē Galbam miseratione sola, qua non suos modò

Cicero in Bruto & Catone.

De Orat. 1.

Cicero 2. de Orato. & 7. in Verrē act.

Vale. libr. 8. tit. 1.

modò liberos paruulos in concionẽ produxerat, sed Galli etiã Sulpitij filiũ suis ipse manibus circuntulerat, elapsum esse, cùm aliorũ monumentis, tũ Catonis oratione testatum est. Et Phrynẽ nõ Hyperidis actione, quanquã admirabili, sed cõspectu corporis, quod illa speciosissimũ alioqui, diducta nudauerat tunica, putãt periculo liberatã. Quæ si omnia persuadẽt, nõ est hic de quo locuti sumus, idoneus finis. Ideóq; diligẽtiores uisi sunt sibi, qui cum de Rhetorice idẽ sentirent, existimauerunt eã uim dicendo persuadendi. Quẽ finẽ Gorgias in eodẽ de quo suprà diximus libro, uelut coactus à Socrate facit. à quo nõ dissentit Theodectes, siue ipsius id opus est quod de Rhetorice nomine eius inscribitur: siue, ut creditũ est, Aristotelis: in quo est, finem esse Rhetorices, ducere homines dicẽdo in id quod actor uelit. Sed ne hoc quidẽ satis est cõprehẽsum. persuadẽt enim dicẽdo, uel ducũt in id quod uolũt, alij quoq;, ut meretrices, adulatores, corruptores. At cõtrà nõ ꝑsuadet semꝑ Orator: ut interim nõ sit proprius hic finis eius: interim sit cõmunis cũ iis qui ab Oratore ꝓcul absunt. Atqui nõ multũ ab hoc fine abest Apollodorus, dicens iudicialis orationis primũ & super omnia esse persuadere iudici, & sentẽtiã eius ducere in id quod uelit. Nã & ipse Oratorẽ fortunæ subiicit: ut si nõ persuaserit, nomẽ suũ retinere nõ possit.

Athenæus 13. Dipnos.

Vide Valer. lib. 8. cap. 15.

Quidã recesserunt ab euẽtu, sicut Aristoteles, qui dicit, Rhetorice est uis inueniendi omnia in oratione persuasibilia. Qui finis & illud uitiũ de quo suprà diximus, habet: et insuper, quod nihil nisi inuẽtionem complectitur, quæ sine elocutione nõ est oratio. Hermagoræ, qui finẽ eius esse ait persuasibiliter dicere, & aliis qui eandem sententiam non eisdem tantùm uerbis explicant, ac finẽ esse demonstrãt dicere quæ oporteat omnia ad persuadẽdum: satis respõsum

Lib. 1. Rhetoric.

est cùm persuadere non tantùm Oratoris esse conuicimus.

Addita sunt his alia uariè. Quidã enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modò uersari Rhetoricẽ putauerũt. quorum uerius utrum sit, in eo loco qui huius quæstionis proprius est, dicã. Omnia subiecisse Oratori uidetur Aristoteles, cùm dixit uim esse dicendi quid in quaq; re poßit esse persuasibile. Et Patrocles, qui non quidem adiicit, in quaq; re: sed nihil excipiendo, idẽ ostẽdit. Vim enim uocat inueniẽdi quod sit in oratione persuasibile. qui fines et ipsi solã complectuntur inuentionẽ. Quod uitiũ fugiẽs Theodorus, uim putat inueniendi & eloquẽdi cum ornatu credibilia in omni oratione. Sed cùm eodẽ modo credibilia quo persuasibilia etiã non Orator inueniat: adiiciendo, in omni oratione, magis quàm superiores cõcedit scelera quoque persuadentibus, pulcherrimæ rei nomẽ. Gorgias apud Platonẽ, persuadẽdi se artificẽ in iudiciis & aliis cœtibus esse ait: de iustis quoq; & iniustis tractare: cui Socrates persuadendi, nõ docendi concedit facultatẽ. Qui uerò non omnia subiiciebãt Oratori, soliciti⁹ ac uerbosius, ut necesse erat, adhibuerunt discrimina: quorũ fuit Ariston Critolaï Peripatetici discipulus, cuius hic finis est scientia uidendi & agẽdi in quæstionibus ciuilibus per orationẽ popularis persuasionis. Hic scientiam, quia Peripateticus est, non, ut Stoici, uirtutis loco ponit: popularẽ autẽ comprehẽdendo persuasionẽ, etiam contumeliosus est aduersus artẽ orãdi, quã nihil putat doctis persuasuram. Illud de omnibus qui circa ciuiles demũ quæstiones Oratorẽ iudicant uersari, dictũ sit, excludi ab his plurima Oratoris officia: illã certè Laudatiuã totam, quæ est Rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut iam ad eos ueniamus qui artem quidẽ esse eam, sed nõ uirtutem, putauerunt. Ita enim

Cap. 21. huius libr. de materia Rhetori.

Vide Ioach. Camerariũ hic.

dicit

dicit (ut ipsis eorũ uerbis utar qui hoc ex Græco transtulerunt) Ars inuẽtrix, & iudicatrix, et enũtiatrix decente ornatu secundum * mensionẽ eius quod in quoq; potest sumi persuasibile in materia ciuili. Itémq; Cornelius Celsus, qui finẽ Rhetorices ait, dicere persuasibiliter in dubia, et ciuili materia. Quibus sunt nõ dißimiles, qui ab aliis traduntur, qualis est ille, Vis dicẽdi & eloquẽdi de rebus ciuilibus subiectis sibi, cũ quadã persuasione, & quodã corporis habitu, & eorũ quæ dicet pronũtiatione. Mille alia, sed aut eadem, aut ex eisdem cõposita: quibus item cum de materia Rhetorices dicendũ erit, respõdebimus. Quidam eam neq; uim, neq; sciẽtiam, neq; artẽ putauerunt: sed Critolaus usum dicẽdi: nam hoc τριβὴ significat. Athenæus fallendi artẽ. Pleriq; autem dum pauca ex Gorgia Platonis, à prioribus imperitè excerpta, legere cõtenti, neq; hoc totum, neq; alia eius uolumina euoluũt, in maximũ errorem inciderunt: credúntq; eum in hac esse opinione, ut Rhetoricẽ non artem, sed peritiam quandam gratiæ ac uoluptatis existimet: & alio loco, ciuilitatis particulæ simulacrũ, et quartam partem adulationis: quòd duas partes ciuilitatis corpori aßignet, medicinã, & quam interpretantur exercitatricẽ: duas animo, legalem, atq; iustitiam: Adulationẽ autẽ medicinæ, uocet coquorũ artificium, & exercitatricis, mangonũ, qui colorẽ fuco, & uerũ robur inani sagina mentiantur: legalis, cauillatricẽ: iustitiæ, Rhetoricẽ. Quæ omnia sunt quidẽ scripta in hoc libro, dictáque à Socrate, cuius ꝑsona uidetur Plato significare quid sentiat: sed alij sunt eius sermones ad coarguendos qui contrà disputant cõpositi, quos ἐλεγκτικοὺς uocãt. alij ad præcipiendum, qui δογματικοὶ appellãtur. Socrates autẽ, seu Plato, eam quidem quæ tũ exercebatur Rhetoricẽ, talem putauit. nã &

*Aliàs, inuentionem.

Rhetorice κακοτεχνία falsò ex Platone.

Plato in Gorgia.

*Aliàs πολιτεύεσθε.

dicit his uerbis, τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ὑμεῖς *πολιτεύεσθε. Non ueram autē & honestā intelligit. Itaq; disputatio illa cōtra Gorgiā ita clauditur, οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράσσειν. Ad quod ille quidem conticescit, sed sermonē suscipit Polus iuuenili calore inconsideratior: cōtra quē illa de simulacro et adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc cōcitatior, qui tamen ad hanc perducitur clausulam, τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι, καὶ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων. ut appareat Platoni non Rhetoricē uideri malū, sed eam uerā nisi iusto ac bono nō contingere. Adhuc autē in Phædro manifestius facit hāc artē cōsummari citra iustitiæ quoq; scientiā nō posse: cui opinioni nos quoq; accedimus. An aliter defensionē Socratis, & eorū qui pro patria ceciderāt, laudē scripsisset? quæ certè sunt Oratoris opera. Sed in illud hominū genus, quod facultate dicendi malè utebatur, inuectus est. Nā & Socrates inhonestā sibi credidit orationē, quā ei Lysias reo cōposuerat: & tū maximè scribere litigatoribus quæ illi pro se ipsi dicerēt, erat moris: atq; ita iuri, quo nō licebat pro altero agere, fraus adhibebatur. Doctores quoq; eius artis parū idonei Platoni uidebantur, qui Rhetoricē à iustitia separarent, & ueris credibilia præferrent. nā id quoq; dicit in Phædro. Cōsensisse aūt illis superioribus uideri potest etiā Cornelius Celsus, cuius hæc uerba sunt, Orator simile tātùm ueri petit. Deinde paulò pōst, Nō enim bona cōscientia, sed uictoria, litigātis est præmium. Quæ si uera essent, peßimorū hominū foret, hæc tā perniciosa nocentißimis moribus dare instrumēta, & nequitiā præceptis adiuuare. Sed illi rationē opinionis suæ uiderint: nos aūt ingreßi formare perfectū Oratorē, quē in primis esse uirū bonū uolumus, ad eos quì

Cic. 1. de ora. Valer. lib. 6. titu. 4. & Laërt.

de hoc

de hoc opere melius sentiũt, reuertamur. Rhetoricẽ autẽ quidã eandẽ ciuilitatẽ esse iudicauerũt: Cicero sciẽtiæ ciuilis partẽ uocat. Ciuilis autẽ sciẽtia idẽ qđ sapiẽtia est. Quidã etiã philosophiæ, quorũ est Isocrates. Huic ei⁹ substãtiæ maximè cõuenit finitio, Rhetoricẽ esse bene dicẽdi scientiã. Nã & orationis omnes uirtutes semel cõplectitur, & protinus mores etiã Oratoris, cũ bene dicere nõ poßit nisi uir bonus. Idẽ ualet Chrysippi finis ille ductus à Cleãthe, sciẽtia rectè dicẽdi. Sũt plures eiusdẽ, sed ad alias quæstiones magis pertinẽt. Idẽ sentiret finis hoc modo cõprehẽsus, Persuadere quod oporteat, nisi q̃ artẽ ad exitũ alligat. Bene Areus, Dicere secundũ uirtutẽ orationis. Excludũt à Rhetorice malos & illi qui sciẽtiã ciuiliũ officiorũ eã putauerũt, si scientiã uirtutẽ iudicãt: sed angustè intráq; ciuiles quæstiones coërcẽt. Albutius nõ obscur⁹ professor atq; autor sciẽtiã bene dicẽdi esse cõsentit: sed exceptionibus peccat, adiiciẽdo, circa ciuiles quæstiones, & credibiliter. quarũ iã utriq; respõsum est. Probabilis et illi uolũtatis, q rectè sentire et dicere, Rhetorices finẽ putauerũt. Hi sunt ferè fines maximè illustres, & de quib⁹ præcipuè disputatur. Nã omnes quidẽ persequi, nec attinet, nec possum: cùm prauũ quoddã (ut arbitror) studiũ circa scriptores artiũ extiterit, nihil eisdẽ uerbis quæ prior aliquis occupasset, finiẽdi: quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utiq; quæ inuenero, sed quæ placebunt: sicut hoc, Rhetoricen esse bene dicendi scientiam, cùm reperto quod est optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis simul manifestum est illud quoque, quem finem, uel quid summum & ultimum habeat Rhetorice. quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit: nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est bene dicere.

Rhetor. s. | Aliàs, At bene artis di.

An uti

An vtilis ſit Rhetorice. CAP. XVI.

ARGVMENTVM.

Probat Rhetorices eſſe maximam vtilitatem dignitatémque. Et primũ refutat eorũ calumnias, qui in eam tanquã rem perniciosſam inuehi ſolent, in eam vitium conferentes, quod in homines ſceleratos erat conferendum: quo etiam modo medicinam, ſapientiam, magiſtratus, reprehenſioni obnoxia fieri, ſubiectis exemplis & ſimilibus docet. Deinde aliis contrariis, propriis & effectis eius dignitatem vtilitatémq; colligit, quòd deus nullo magis homines ſeparauerit à brutis, quàm dicendi facultate. Et velocitate quidem, firmitate, viribus, & magnitudine, à brutorũ quamplurimis homines ſuperari, eſſe etiam intellectum & vſum rationis in quibuſdam, proximè ad homines accedentem, verùm vim dicendi verè hominis propriã eſſe, qua etiã homo nõ ſolùm brutis, ſed aliis hominibus præſtet. Addit quòd nulla res plenius gratiã referat, quòd ea amici defendãtur, regatur Senatus populúſq;, exercitus quocunq; ducatur, quòd ea verbis etiã in cõmuni vſu poſitis, homines nõ loqui, ſed tonare ac fulgurare videantur.

Vt Picus Mirãdula aduerſus Hermolaum.

SEquitur quæſtio, an utilis Rhetorice. *Nam quidã uehementer in eã inuehi ſolẽt: &, quòd ſit indigniſsimũ, in accuſationẽ orationis utũtur orãdi uiribus:* Eloquen*tiam eſſe quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cuius fraude dãnẽtur interim boni: conſilia ducantur in peius: nec ſeditiones, modò turbǽq; populares, ſed bella etiã* inexpiabilia excitentur: cuius deniq; tũ maximè ſit uſus, cùm pro falſis contra ueritatẽ ualet. Nã & Socrati obiiciũt* Comici, *docere eũ quomodo peiorẽ cauſam meliorẽ faciat: & cõtrà* Tiſiam *&* Gorgiã *ſimilia dicit polliceri* Plato. *Et his adiiciũt exẽpla* Græcorũ Romanorúmq;, *& enumerãt qui pernicioſa nõ ſingulis tantũ, ſed rebus etiã publicis uſi eloquẽtia, turbauerint ciuitatũ ſtatus, uel euerterint: eóq; &* Lacedæmoniorũ *ciuitate expulſam: &* Athenis *quoq;, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut reciſam orãdi poteſtatẽ. Quo quidẽ modo nec duces erunt utiles, nec magiſtratus,*

**Inexpugnabilia.*

Ariſtopha. ἐν νεφέλαις.

In Gorgia. et Phædro.

nec

nec medicina, nec ipsa deniq; sapiẽtia. Nãm & dux Flaminius, & Gracchi Saturnini Glauciæ magistratus, & in medicis uenena, & in iis qui philosophorũ nomine malè utuntur, grauissima nonnunquã flagitia deprehensa sunt. Cibos aspernemur, attulerunt sæpe ualetudinis causas. Nunquam tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt. Non fabricetur militi gladius, potest uti eodẽ ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit uita, & (ne terrenis immorer) Solem Lunámq; præcipua siderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformẽ Pyrrhi pacẽ cæcus ille Appius dicendi uiribus diremisse? Aut non diuina M. Tullij eloquentia & contra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciã? & supplicationes, qui maximus honor uictoribus bellò ducibus datur, in tota meruit? Nõ perterritos militũ animos frequẽter à metu reuocat Orator? & tot pugnãdi pericula ineũtibus, laudẽ uita potiorẽ esse persuadet? Neq; uerò me Lacedæmonij atq; Athenienses magis mouerint, quã populus Romanus, apud quem summa semper Oratoribus dignitas fuit. Equidẽ nec urbiũ conditores reor aliter effecturos fuisse ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce cõmota: nec legũ repertores sine summa ui orãdi cõsecutos, ut se ipsi homines ad seruitutẽ iuris adstringerẽt. Quin ipsa uitæ præcepta, etiã si natura sunt honesta, plus tamen ad formãdas mẽtes ualẽt quoties pulchritudinẽ rerũ claritas orationis illuminat. Quare etiã si in utranque partẽ ualẽt arma facũdiæ, nõ tamẽ est æquũ id haberi malũ, quo bene uti licet. Verùm hæc apud eos fortasse querãtur qui summã Rhetorices ad persuadẽdi uim retulerunt, Si uerò est bene dicẽdi sciẽtia, quẽ nos finẽ sequimur, ut sit Orator in primis uir bonus: utilẽ certè eã esse cõfitendum est.

Liu. dec. 3. li. 2. & Cic. in Brut.

Li. li. 13. & Flo. Plin. li. 7. cap. 30.

L. tamẽ Crassus cẽsor magistros dicendi sustulit. Cicer. 3. de Ora. & Sueto. de claris Rheto.

est. Et hercle Deus ille princeps parẽs rerum, fabricatórque mundi, nullo magis hominẽ separauit à cæteris, quæ quidem mortalia essent, animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præstantiora in illis mutis, uidemus eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas citra docentẽ natura ipsa sciũt. Et pleraq; cõtra frigus ex suo corpore uestiuntur, & arma his ingenita quædã, & ex obuio ferè uictus: circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuã dedit, eiúsq; nos socios esse cũ diis immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neq; tã nos iuuaret, neq; tã esset in nobis manifesta, nisi, quæ concepissemus mẽte, promere etiã loquendo possemus: quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quinetiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia sunt cerarum & mellis, efficere, nõnullius fortasse rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciũt, muta atq; irrationabilia uocantur. Denique homines quibus negata uox est, quantulum adiuuat animus ille cælestis? Quare si nihil à Diis oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstant? Eò quidem magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifestum erit, si cogitauerimus, unde, & quousq; iã prouecta sit orãdi facultas, & adhuc augeri potest. Nam ut omittã, defendere amicos, regere cõsiliis senatũ, populũ, exercitum in quæ uelit ducere; quàm sit utile, conueniátq; bono uiro: non'ne pulchrum uel hoc

ipsum

ipsum est, ex communi intellectu, uerbísq; quibus utantur omnes, tantũ assequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare uidearis. *Cic. in Orat. ex Aristophane.*

An Rhetorice sit ars. CAP. XVII.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen artẽ esse probat testimoniis primùm, nõ Oratorũ modò, verùm etiam philosophorũ: & ex cõparatione aliarum artium, à minori. Item sub finẽ capitis à definitione eius, à pari, & effectis. In medio verò tredecim artem oppugnantium obiectiones interserit, & easdẽ refutat, quæ sunt huiusmodi: Non esse artem quod à natura sit, quoniam natura sola exercitatione non etiam arte iuuetur: Rhetoricẽ esse eiusmodi: ergo non esse artẽ. Secundò, Nihil quod ex arte fiat, ante artem fuisse: atqui orationes ante artem fuisse: ergo, &c. Tertiò, Non esse artis quod faciant qui non didicerint: atqui orasse Aeschinem & Demadem, qui nõ didicerant: igitur. Quartò, Omnes artes habere materiã, Rhetoricen non habere: ergo. Quintò, Nullam artem assentiri falsis opinionibus, Rhetoricen assentiri: ergo. Sextò, Omnes artes habere finem propositum, Rhetoricen non habere: ergo. Septimò, Artes scire quãdo finem sunt consequutæ, Rhetoricẽ nescire: ergo. Octauò, Non esse artem quæ vitiis vtatur, Rhetoricẽ vitiis vti: ergo. Nonò, Nullam artem esse sibi contrariam: Rhetoricen esse contrariam: ergo. Decimò, Nullam artem destruere quod effecerit: id accidere Rhetoricæ: ergo. Vndecimò, Nullam artem docere dicenda & non dicẽda: id accidere Rhetoricæ: ergo, Duodecimò, Artes non in opinionibus esse, sed in scientia, Rhetoricẽ esse in opinionibus: ergo. Decimotertiò, Nullam artem oppugnare diuerso tempore quod defenderit: id accidere Rhetorices operi: ergo. Quas omnes cauillationes refellit, aut propositionem assumptionémue negando: vel distinguendo, & quod ambiguum erat, interpretando: aut conclusionem non ex præmissis sequi ostendendo.

Finis nõ erit, si expatiari parte in hac, et indulgere uoluptati uelim. Trãseamus igitur ad eam quæstionẽ quæ sequitur, an Rhetorice ars sit. Quod quidẽ adeò ex iis qui præcepta dicẽdi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiã ipsis *Rhetori. 1.*

librorum

librorum titulis testatũ sit scriptos eos de arte Rhetorica: Cicero uerò etiã quæ Rhetorice uocetur, esse artificiosam eloquentiã dicat. Quod nõ Oratores tãtùm uindicarũt, ut studiis aliquid suis præstitisse uideãtur: sed cùm his philosophi & Stoici & Peripatetici pleriq; cõsentiunt. Ac me dubitasse cõfiteor, an hãc partẽ quæstionis tractãdã putarem. nam quis est adeò non ab eruditione modò, sed à sensu remotus hominis, ut fabricandi quidẽ, & texẽdi, & è luto uasa ducẽdi artẽ putet, Rhetoricen autẽ, maximũ ac pulcherrimũ (ut suprà diximus) opus, in tã sublime fastigium existimet sine arte uenisse? Equidẽ illos qui cõtrà disputarunt, nõ tã id sensisse q̃ dicerẽt, quã exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluisse, sicut Polycratẽ cũ Busirim laudaret, & Clytæmnestrã: quanquã is, q̃ his dißimile nõ esset, cõposuisse orationẽ, quæ est habita cõtra Socratẽ, dicitur. Quidã naturalẽ esse Rhetoricẽ uolũt, et tamẽ adiuuari exercitatione nõ diffitẽtur: ut in libris Ciceronis de
Lib. 1. Oratore dicit Antonius obseruationẽ quãdã esse, nõ artẽ. Quod nõ ideo, ut pro uero accipiamus, est positum, sed ut Antonij persona seruetur, qui dißimulator artis fuit. Hãc autem opinionem habuisse Lysias uidetur: cuius sententiæ talis defensio est, quòd indocti & barbari & serui pro se cùm loquũtur, aliquid dicãt simile principio, narrẽt, probent, refutent, & (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adiiciũt illas uerborũ cauillationes, Nihil quod ex arte fiat, ante artẽ fuisse: atqui dixisse homines pro se, et in alios, semper: doctores artis serò iam & circa Tisiam & Coraca primùm repertos. orationem igitur ante artem fuisse, eóque artẽ non esse. Nos porrò quando cœperit huius rei doctrina, nõ laboramus: quanquã apud Homerũ, et
Iliad. 9. præceptorem Phœnicem tum agendi, tum etiam loquendi, & ora

& oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoq; proposita eloquentiæ inter iuuenes, inuenimus: quin in cælatura clypei Achillis & lites sunt, & actores. Illud admonere satis est, omnia quæ ars cõsummauerit, à natura initia duxisse: aut tollatur Medicina, quæ ex obseruatione salubriũ atq; his contrariorum reperta est, &, ut quibusdam placet, tota constat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliquis antequàm hæc ars esset: & febrem quiete & abstinẽtia, nõ quia rationẽ uidebat, sed quia id ualetudo ipsa coëgerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars: casas enim primi illi sine arte fecerunt. Nec Musica: cantatur ac saltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita si Rhetorice uocari debet sermo quicũq;, fuisse eam antequàm esset ars, confitebor. Si uerò nõ quisquis loquitur, Orator est, et tum nõ tanquã Oratores loquebantur: necesse est oratorem factũ arte, nec ante artẽ fuisse fateantur. Quo illud quoq; excluditur quod dicunt, nõ esse artis id quod faciat qui nõ didicerit: dicere autẽ homines & qui nõ didicerunt. Ad cuius rei confirmationẽ afferũt Demadem remigem & Aeschinẽ Hypocritem oratores fuisse, falsò. Nã neq; Orator esse qui nõ didicit, potest: & hos serò potius quàm nunquã didicisse quis dixerit: quãquã Aeschines ab initio sit uersatus in literis, quas pater eius etiã docebat: Demadem neq; nõ didicisse certũ sit, & continua dicẽdi exercitatio potuerit tantũ, quãtuscunq; postea fuit, fecisse. Nam id potentißimũ discendi genus est. Sed & præstantiorem, si didicisset, futurũ fuisse dicere licet. Neq; enim orationes scribere est ausus, ut eum multũ ualuisse in dicẽdo sciamus. Aristoteles, ut solet, quærendi gratia, quædã subtilitatis suæ argumẽta excogitauit in Gryllo: sed idem & de arte Rhetorica treis libros scripsit, & in eorũ primo

Iliad. 3.
Iliad. 18.
Iliad. 6.

mo

mo non artem solùm eam fatetur, sed ei particulam ciuilitatis, sicut Dialecticis, aßignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit sibi inscriptione ipsa fidem, qua Rhetorices accusationẽ professus est. Nam de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaq; potentißimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæstio euadat. Prima his argumentatio ex materia est. Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod est uerum: Rhetorices nullam esse propriam: quod esse falsum in sequentibus probabo. Altera est calumnia, nullam artem falsis assentiri opinionibus, quia constitui sine præceptione nõ poßit, quæ semper uera sit: Rhetoricen assentiri falsis: non esse igitur artem. Ego Rhetoricen nõnunquam dicere falsa pro ueris confitebor, sed non ideo in falsa quoq; esse opinione concedam: quia longè diuersum est, sibi ipsi quid uideri, & ut alij uideatur, efficere. nam et Imperator falsis utitur sæpe: ut Hannibal, cùm inclusus à Fabio, sarmentis circa cornua boum deligatis, incensisque, per noctẽ in aduersos montes agens armenta, speciem hosti abeuntis exercitus dedit: sed illum fefellit, ipse quid uerũ esset, non ignorauit. Nec uerò Theopõpus Lacedæmonius, cùm permutato cum uxore habitu è custodia ut mulier euasit, falsam de se opinionẽ habuit, sed custodibus præbuit. Itẽ Orator cùm falso utitur pro uero, scit esse falsum, eóq; se pro uero uti: nõ ergo falsam habet ipse opinionẽ, sed fallit aliũ. Nec Cicero cùm se tenebras offudisse Iudicibus in causa Cluentij gloriatus est, nihil ipse uidit. Et pictor cùm ui artis suæ efficit ut quædã eminere in opere, quædã receßisse credamus, ipse ea plana esse non nescit. Aiunt etiã, omnes artes habere finẽ aliquẽ propositũ, ad quẽ tendãt. hũc modò null

Liu. lib. 3. tertia Decadis.

De Minyis hoc scribit in Melpomene Herodotus et Vale. libr. 4. cap. 6.

dò nullũ esse in Rhetorice, modò nõ præstari eũ qui promittatur. Mentiuntur. nos enim esse finẽ iam ostẽdimus, & quis esset diximus. Præstabit hũc semper Orator. semper enim bene dicet. Firmũ autẽ hoc quod opponitur, aduersus eos fortasse sit, qui persuadere finẽ putauerũt. Noster Orator, ársq; à nobis finita, nõ sunt posita in euentu. Tendit quidẽ ad uictoriã qui dicit: sed cũ bene dixit, etiã si nõ uincat, id quod arte cõtinetur, effecit. Nã et gubernator uult salua naue in portũ peruenire: si tamẽ tẽpestate fuerit abreptus, nõ ideo minus erit gubernator, dicétq; notũ illud, Dũ clauũ rectũ teneam. Et medicus sanitatẽ ægri petit: si tamẽ aut ualetudinis ui, aut intẽperãtia ægri, alio'ue quo casu summa nõ cõtingit, dũ ipse omnia secundũ rationẽ fecerit medicinæ fine nõ excidit. Ita Oratori bene dixisse finis est. Nam est ars ea, ut pòst paulũ clarius ostendemus, in actu posita, non in effectu. Ita falsum erit illud quoq; quod dicitur, Artes scire quãdo sint finẽ consecutæ, Rhetoricẽ nescire. nã se quisq; bene dicere intelligit. Vti etiã uitiis Rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur: quia & falsum dicat, & affectus moueat. Quorũ neutrũ est turpe, cùm ex bona ratione proficiscitur: ideóq; nec uitium. Nam & mendacium dicere, etiã sapienti aliquãdo concessum est: & affectus, si aliter ad æquitatẽ perduci iudex nõ poterit, necessariò mouebit Orator. Imperiti enim iudicãt, & qui frequenter in hoc ipsum fallendi sunt, ne errent. Nam si mihi sapientes iudices dentur, sapientum conciones, atq; omne concilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præsumpta, falsi'que testes: perquam sit exiguus eloquentiæ locus, qui propè in sola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas: arte pugnandum est, & adhi-

Eras. in Chiliad.

Cap. seq.

adhibēda quæ prosunt. nec enim qui recta uia depulsus est reduci ad eā nisi alio flexu potest. Plurima uerò ex eo cōtra Rhetoricen cauillatio est, quòd ex utraq; causæ parte dicatur. Inde hæc, Nullam esse artem sibi contrariā, Rhetoricen esse contrariā sibi. Nullā artē destruere quod effecerit: accidere hoc Rhetorices operi. Item, Aut dicēda eam docere, aut nō dicēda: itaq; uel per hoc nō esse artem, quòd non dicenda præcipiat: uel per hoc, quòd cū dicenda præceperit, etiā contraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea Rhetorice dici, quæ sit à bono uiro atq; ab ipsa uirtute seiuncta: alioqui ubi iniusta causa est, ibi Rhetorice nō est: adeò ut uix ex admirabili quodā casu posit accidere, ut ex utraq; parte Orator, id est uir bon⁹, dicat. Tamē quoniā hoc quoq; in rerū naturā cadit, ut duos sapiētes aliquādo iustæ causæ in diuersum trahant, quando etiā pugnaturos eos inter se, si ratio ita duxerit, credunt, respondebo propositis: atq; ita quidem, ut appareat hæc aduersus eos quoque frustra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non est cōtraria sibi. Causa enim cū causa, nō illa secum ipsa componitur. Nec si pugnent inter se qui idem didicerunt: idcirco ars, quæ utrique tradita est, non erit. Alioqui nec armorum, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi, inter se cōponūtur. Nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator est gubernatori aduersus. Nec imperatoria, quia imperator cū imperatore contendit. Item non euertit opus Rhetorice quod efficit. neq; enim positū à se argumentū soluit Orator, sed ne Rhetorice qdē: quia apud eos q in persuadendo finem putant, aut si quis (ut dixi) casus, duos inter se bonos uiros composuerit, uerisimilia quærentur. Non autem siquid est altero credibilius, id ei contrarium est quod
fuit

fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non est aduersum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquã non dicenda, nec dicẽdis contraria, sed quæ in quaq; causa dicenda sunt. Nõ semper autẽ, etiamsi frequentißime, tuenda ueritas erit, sed aliquando exigit communis utilitas, ut etiã falsa defendãtur. Ponũtur hæ quoque in secũdo Ciceronis de Oratore libro contradictiones, Artẽ earũ rerũ esse quæ sciãtur, Oratoris omnem actionẽ opinione non sciẽtia contineri: quia & apud eos dicat qui nesciant, & ipse dicat aliquando* quod nesciat. Ex his alterũ, id est an sciat iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artẽ: alteri respondendũ, Ars earũ rerũ est, quæ sciuntur. Rhetorice ars est bene dicẽdi, bene autem dicere scit Orator: sed nescit an uerũ sit quod dicit. Ne hi quidem qui ignẽ aut aquam, aut quatuor elementa aut corpora insecabilia esse, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla siderum, & mẽsuras solis ac terræ colligunt: disciplinam tamen suam, artem uocant. Quòd si ratio efficit, ut hæc non opinari, sed propter uim probationum scire uideantur: eadem ratio idem præstare Oratori potest. Sed an causa uera sit, nescit. Ne Medicus quidẽ, an dolorem capitis habeat qui se pati dicet: curabit tamẽ tanquã id uerũ sit, & erit ars medicina. Quid q̃ Rhetorice non utiq; propositũ habet semper uera dicendi: sed semper uerisimilia: scit autem eße uerisimilia quæ dicit. Adiiciunt his qui cõtrà sentiunt, quòd sæpe quæ in aliis litib' impugnarũt actores causarum, eadem in aliis defendant. Quod non artis, sed hominis est uitiũ. Hæc sunt præcipua quæ contra Rhetoricen dicantur: alia & minora, & tamẽ ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam esse artem, breuiter. Nam siue (ut Cleãthes uoluit) ars est po-

*quæ.

*In vetustis quibusdã codicib' & scriptis et impressis legitur, potestas via id est ordine efficiens.

testas * uiam ac ordinem efficiens: esse certè uiam atq; ordinem in bene dicendo nemo dubitauerit. siue ille ab omnib' ferè probatus finis obseruatur, artẽ cõstare ex præceptionibus cõsentientibus & coëxercitatis ad finẽ uitæ utilem: iam ostendimus nihil non horum in Rhetorice inesse. Quid quòd & inspectione & exercitatione, ut artes cæteræ, cõstat? Nec potest ars nõ esse, si ars est Dialectice, quod ferè constat: cùm ab ea specie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittenda sunt, quæ in re alius se inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea esse artem: & in eo quod qui didicerit, melius faciat, quam qui non didicerit, esse artem. Atqui nõ solùm doctus indoctum, sed etiam doctior doctum in Rhetorices opere superabit: neq; essent eius aliter tam multa præcepta, támque magni qui docerent. Id quod cùm omnibus confitendum est, tum nobis præcipuè, qui rationem dicendi à bono uiro non seperamus.

Generalis artium diuisio, & ex quibus sit Rhetorica. CAP. XVIII.

ARGVMENTVM.

Diuisionem artiũ facit in tria genera, vnũ vocat Theoreticũ, quod cõstat inspectione seu contẽplatione, vt astrologia. Alterũ practicũ, quod in actu cõsistit, vt saltatio. Tertiũ poëticũ, quod in effectu est, & post se opus relinquit, vt pictura. Rhetoricen verò maximè actu contineri, esse igitur practicam, quãuis ex aliis generibus multum assumat, vnde media videri posit.

CVm sint autem artiũ aliæ positæ in inspectione, id est cognitione & æstimatione rerũ, qualis est Astrologia, nullũ exigens actũ, sed ipso rei cuius studium habet, intellectu contẽta, quæ θεωρητικὴ uocatur. Aliæ in agendo, quarum in hoc finis est, & ipso actu* perficitur, nihilque post actum operis * relinquit, quæ πρακτικὴ dicitur, qualis est saltatio. Aliæ in effectu, quæ operis, qđ oculis subii-

*perficiũtur.

*relinquunt

subiicitur, consummatione finem accipiunt, quã ποιητικὴν appellamus, qualis est pictura: ferè iudicandũ est Rhetoricen in actu consistere. Hoc enim quod est officij sui perficit. atq; ita ab omnibus dictũ est. Mihi autẽ uidetur etiam ex illis cæteris artibus multũ assumere. Nã & potest aliquãdo ipsa res inspectione esse cõtenta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiã tacẽte: & si desierit agere, uel proposito, uel aliquo casu impeditus, nõ magis desinet esse Orator, quàm Medicus, qui curandi fecerit finem. Nã est aliquis, ac nescio an maximus etiã, ex secretis studiis fructus, ac tum pura uoluptas literarũ, cùm ab actu, id est opera recesserunt, & cõtemplatione sui fruuntur. Sed effectiuæ quoq; aliquid simile scriptis orationibus, uel historiis (quod ipsum opus in parte oratoria meritò ponimus) consequetur. Si tamen una ex tribus artibus habẽda sit, quã maximus eius usus actu cõtinetur, atq; est in eo frequẽtissima, dicatur actiua, uel administratiua. nã & hoc eiusdẽ rei nomen est.

*In scriptis codicibus legitur, consummationẽ, nõ finem accipiunt.

Vtra plus conferat eloquentiæ, ars an natura.

CAP. XIX.

ARGVMENTVM.

Consummatũ Oratorẽ fieri non posse, nisi ars cũ natura iungatur, contẽdit: & naturã quidẽ, si eas distrahi oporteat, arte meliorẽ esse. Si etiam ex æquo adsint mediocria vtraq;, plus adhuc efficere naturam. Perfectos verò plus arti debere quàm naturæ. Quæ similitudinibus à re rustica & statuaria sumptis illustrat.

Scio quæri etiã, naturáne plus ad eloquentiã cõferat, an doctrina. Quod ad propositũ quidem nostri operis nihil pertinet: nec enim cõsummatus Orator nisi ex utraq; fieri potest: plurimũ tamen referre arbitror, quam esse in hoc loco quæstionẽ uelimus. Nã si parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam sine doctrina multum ualebit, doctrina nulla esse sine natura poterit. Sim ex pari

An vtilis sit Rhetorice. CAP. XVI.

ARGVMENTVM.

Probat Rhetorices esse maximam vtilitatem dignitatémque. Et primũ refutat eorũ calumnias, qui in eam tanquã rem perniciosam inuehi solent, in eam vitium conferentes, quod in homines sceleratos erat conferendum: quo etiam modo medicinam, sapientiam, magistratus, reprehensioni obnoxia fieri, subiectis exemplis & similibus docet. Deinde aliis contrariis, propriis & effectis eius dignitatem vtilitatémq; colligit, quòd deus nullo magis homines separauerit à brutis, quàm dicendi facultate. Et velocitate quidem, firmitate, viribus, & magnitudine, à brutorũ quamplurimis homines superari, esse etiam intellectum & vsum rationis in quibusdam, proximè ad homines accedentem, verùm vim dicendi verè hominis propriã esse, qua etiã homo nõ solùm brutis, sed aliis hominibus præstet. Addit quòd nulla res plenius gratiã referat, quòd ea amici defendãtur, regatur Senatus populúsq;, exercitus quocunq; ducatur, quòd ea verbis etiã in cõmuni vsu positis, homines nõ loqui, sed tonare ac fulgurare videantur.

Vt Picus Mirãdula aduersus Hermolaum.

SEquitur quæstio, an utilis Rhetorice. Nam quidã uehementer in eã inuehi solẽt: & quòd sit indignißimũ, in accusationẽ orationis utũtur orãdi uiribus: Eloquentiam esse quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude dãnetur interim boni: consilia ducantur in peius: nec seditiones, modò turbǽq; populares, sed bella etiã inexpiabilia excitentur: cuius deniq; tũ maximè sit usus, cùm pro falsis contra ueritatẽ ualet. Nã & Socrati obiiciũt Comici, docere eũ quomodo peiorẽ causam meliorẽ faciat: & cõtrà Tisiam & Gorgiã similia dicit polliceri Plato. Et his adiiciũt exẽpla Græcorũ Romanorúmq;, & enumerãt qui perniciosa nõ singulis tantũ, sed rebus etiã publicis usi eloquẽtia, turbauerint ciuitatũ status, uel euerterint: eóq; & Lacedæmoniorũ ciuitate expulsam: & Athenis quoq;, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut recisam orãdi potestatẽ. Quo quidẽ modo nec duces erunt utiles, nec magistratus,*

**Inexpugnabilia.*

Aristopha. ἐν νεφέλαις.

In Gorgia, et Phadro.

nec

nec medicina, nec ipsa deniq; sapiētia. Nām & dux Flaminius, & Gracchi Saturnini Glauciæ magistratus, & in medicis uenena, & in iis qui philosophorū nomine malè utuntur, grauißima nonnunquā flagitia deprehensa sunt. Cibos aspernemur, attulerunt sæpe ualetudinis causas. Nunquam tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt. Non fabricetur militi gladius, potest uti eodē ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit uita, & (ne terrenis immorer) Solem Lunámq; præcipua siderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformē Pyrrhi pacē cæcus ille Appius dicendi uiribus diremisse? Aut non diuina M. Tullij eloquentia & contra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciā? & supplicationes, qui maximus honor uictoribus bellò ducibus datur, in tota meruit? Nō perterritos militū animos frequēter à metu reuocat Orator (& tot pugnādi pericula ineūtibus, laudē uita potiorē esse persuadet? Neq; uerò me Lacedæmonij atq; Athenienses magis mouerint, quā populus Romanus, apud quem summa semper Oratoribus dignitas fuit. Equidē nec urbiū conditores reor aliter effecturos fuisse ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce cōmota: nec legū repertores sine summa ui orādi cōsecutos, ut se ipsi homines ad seruitutē iuris adstringerēt. Quin ipsa uitæ præcepta, etiā si natura sunt honesta, plus tamen ad formādas mētes ualēt quoties pulchritudinē rerū claritas orationis illuminat. Quare etiā si in utranque partē ualēt arma facūdiæ, nō tamē est æquū id haberi malū, quo bene uti licet. Verùm hæc apud eos fortasse querātur qui summā Rhetorices ad persuadēdi uim retulerunt, Si uerò est bene dicēdi sciētia, quē nos finē sequimur, ut sit Orator in primis uir bonus: utilē certè eā esse cofitendum est.

Liu. dec. 3. li. 2. & Cic. in Brut.

Li. li. 13. & Flo. Plin. li. 7. cap. 30.

L. tamē Crassus cēsor magistros dicendi sustulit. Cicer. 3. de Ora. & Sueto. de claris Rheto.

est. Et hercle Deus ille princeps parẽs rerum, fabricatórque mundi, nullo magis hominẽ separauit à cæteris, quæ quidem mortalia essent, animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præstantiora in illis mutis, uidemus eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas citra docentẽ natura ipsa sciũt. Et pleraq; cõtra frigus ex suo corpore uestiuntur, & arma his ingenita quædã, & ex obuio ferè uictus: circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuã dedit, eiúsq; nos socios esse cũ diis immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neq; tã nos iuuaret, neq; tã esset in nobis manifesta, nisi, quæ concepissemus mẽte, promere etiã loquendo possemus: quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quinetiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia sunt cerarum & mellis, efficere, nõnullius fortasse rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciũt, muta atq; irrationabilia uocantur. Denique homines quibus negata uox est, quantulum adiuuat animus ille cælestis? Quare si nihil à Diis oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstant? Eò quidem magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifestum erit, si cogitauerimus, unde, & quousq; iã prouecta sit orãdi facultas, & adhuc augeri potest. Nam ut omittã, defendere amicos, regere cõsiliis senatũ, populũ, exercitum in quæ uelit ducere, quàm sit utile, conueniátq; bono uiro: non'ne pulchrum uel hoc ipsum

ipsum est, ex communi intellectu, uerbísq; quibus utantur omnes, tantũ assequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare uidearis. Cic. in Orat. ex Aristophane.

An Rhetorice sit ars. CAP. XVII.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen artẽ esse probat testimoniis primùm, nõ Oratorũ modò, verùm etiam philosophorũ: & ex cõparatione aliarum artium, à minori. Item sub finẽ capitis à definitione eius, à pari, & effectis. In medio verò tredecim artem oppugnantium obiectiones interserit, & easdẽ refutat, quæ sunt huiusmodi: Non esse artem quod à natura sit, quoniam natura sola exercitatione non etiam arte iuuetur: Rhetoricẽ esse eiusmodi: ergo non esse artẽ. Secundò, Nihil quod ex arte fiat, ante artem fuisse: atqui orationes ante artem fuisse: ergo, &c. Tertiò, Non esse artis quod faciant qui non didicerint: atqui orasse Aeschinem & Demadem, qui nõ didicerant: igitur. Quartò, Omnes artes habere materiã, Rhetoricen non habere: ergo. Quintò, Nullam artem assentiri falsis opinionibus, Rhetoricen assentiri: ergo. Sextò, Omnes artes habere finem propositum, Rhetoricen non habere: ergo. Septimò, Artes scire quãdo finem sunt consequutæ, Rhetoricẽ nescire: ergo. Octauò, Non esse artem quæ vitiis vtatur, Rhetoricẽ vitiis vti: ergo. Nonò, Nullam artem esse sibi contrariam: Rhetoricen esse contrariam: ergo. Decimò, Nullam artem destruere quod effecerit: id accidere Rhetoricæ: ergo. Vndecimò, Nullam artem docere dicenda & non dicẽda: id accidere Rhetoricæ: ergo, Duodecimò, Artes non in opinionibus esse, sed in scientia, Rhetoricẽ esse in opinionibus: ergo. Decimotertiò, Nullam artem oppugnare diuerso tempore quod defenderit: id accidere Rhetorices operi: ergo. Quas omnes cauillationes refellit, aut propositionem assumptionémue negando: vel distinguendo, & quod ambiguum erat, interpretando: aut conclusionem non ex præmissis sequi ostendendo.

Finis nõ erit, si expatiari parte in hac, et indulgere uoluptati uelim. Trãseamus igitur ad eam quæstionẽ quæ sequitur, an Rhetorice ars sit. Quod quidẽ adeò ex iis qui præcepta dicẽdi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiã ipsis librorum Rhetori. 1.

librorum titulis testatũ sit scriptos eos de arte Rhetorica: Cicero uerò etiã quæ Rhetorice uocetur, esse artificiosam eloquentiã dicat. Quod nõ Oratores tãtùm uindicarũt, ut studiis aliquid suis præstitisse uideãtur: sed cùm his philosophi & Stoici & Peripatetici pleriq; cõsentiunt. Ac me dubitasse cõfiteor, an hãc partẽ quæstionis tractãdã putarem. nam quis est adeò non ab eruditione modò, sed à sensu remotus hominis, ut fabricandi quidẽ, & texẽdi, & è luto uasa ducẽdi artẽ putet, Rhetoricen autẽ, maximũ ac pulcherrimũ (ut suprà diximus) opus, in tã sublime fastigium existimet sine arte uenisse? Equidẽ illos qui cõtrà disputarunt, nõ tã id sensisse q̃ dicerẽt, quã exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluisse, sicut Polycratẽ cũ Busirim laudaret, & Clytæmnestrã: quanquã is, q̃ his dißimile nõ esset, cõposuisse orationẽ, quæ est habita cõtra Socratẽ, dicitur. Quidã naturalẽ esse Rhetoricẽ uolũt, et tamẽ adiuuari exercitatione nõ diffitẽtur: ut in libris Ciceronis de Oratore dicit Antonius obseruationẽ quãdã esse, nõ artẽ. (Lib. 1.) Quod nõ ideo, ut pro uero accipiamus, est positum, sed ut Antonij persona seruetur, qui dißimulator artis fuit. Hãc autem opinionem habuisse Lysias uidetur: cuius sententiæ talis defensio est, quòd indocti & barbari & serui pro se cùm loquũtur, aliquid dicãt simile principio, narrẽt, probent, refutent, & (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adiiciũt illas uerborũ cauillationes, Nihil quod ex arte fiat, ante artẽ fuisse: atqui dixisse homines pro se, et in alios, semper: doctores artis serò iam & circa Tisiam & Coraca primùm repertos. orationem igitur ante artem fuisse, eóque artẽ non esse. Nos porrò quando cœperit huius rei doctrina, nõ laboramus: quanquã apud Homerũ, et præceptorem Phœnicem tum agendi, tum etiam loquendi, (Iliad. 9.)

& ora

& oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoq; proposita eloquentiæ inter iuuenes, inuenimus: quin in cælatura clypei Achillis & lites sunt, & actores. Iliad.3. Iliad.18. Iliad.6. *Illud admonere satis est, omnia quæ ars cōsummauerit, à natura initia duxisse: aut tollatur Medicina, quæ ex obseruatione salubriũ atq; his contrariorum reperta est, &, ut quibusdam placet, tota constat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliquis antequàm hæc ars esset: & febrem quiete & abstinẽtia, nõ quia rationẽ uidebat, sed quia id ualetudo ipsa coëgerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars: casas enim primi illi sine arte fecerunt. Nec Musica: cantatur ac saltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita si Rhetorice uocari debet sermo quicũq;, fuisse eam antequàm esset ars, confitebor. Si uerò nõ quisquis loquitur, Orator est, et tum nõ tanquã Oratores loquebantur: necesse est oratorem factũ arte, nec ante artẽ fuisse fateantur. Quo illud quoq; excluditur quod dicunt, nõ esse artis id quod faciat qui nõ didicerit: dicere autẽ homines & qui nõ didicerunt. Ad cuius rei confirmationẽ afferũt Demadem remigem & Aeschinẽ Hypocritem oratores fuisse, falsò. Nã neq; Orator esse qui nõ didicit, potest: & hos serò potius quàm nunquã didicisse quis dixerit: quãquã Aeschines ab initio sit uersatus in literis, quas pater eius etiã docebat: Demadem neq; nõ didicisse certũ sit, & continua dicẽdi exercitatio potuerit tantũ, quãtuscunq; postea fuit, fecisse. Nam id potentißimũ discendi genus est. Sed & præstantiorem, si didicisset, futurũ fuisse dicere licet. Neq; enim orationes scribere est ausus, ut eum multũ ualuisse in dicẽdo sciamus. Aristoteles, ut solet, quærendi gratia, quædã subtilitatis suæ argumẽta excogitauit in Gryllo: sed idem & de arte Rhetorica treis libros scripsit, & in eorũ pri-*

mo non artem solùm eam fatetur, sed ei particulam ciuilitatis, sicut Dialecticis, aßignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit sibi inscriptione ipsa fidem, qua Rhetorices accusationẽ professus est. Nam de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaq; potentißimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæstio euadat. Prima his argumentatio ex materia est. Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod est uerum: Rhetorices nullam esse propriam: quod esse falsum in sequentibus probabo. Altera est calumnia, nullam artem falsis assentiri opinionibus, quia constitui sine præceptione nõ poßit, quæ semper uera sit: Rhetoricen assentiri falsis: non esse igitur artem. Ego Rhetoricen nõnunquam dicere falsa pro ueris confitebor, sed non ideo in falsa quoq; esse opinione concedam: quia longè diuersum est, sibi ipsi quid uideri, & ut alij uideatur, efficere. nam et Imperator falsis utitur sæpe: ut Hannibal, cùm inclusus à Fabio, sarmentis circa cornua boum deligatis, incensisque, per noctẽ in aduersos montes agens armenta, speciem hosti abeuntis exercitus dedit: sed illum fefellit, ipse quid uerũ esset, non ignorauit. Nec uerò Theopõpus Lacedæmonius, cùm permutato cum uxore habitu è custodia ut mulier euasit, falsam de se opinionẽ habuit, sed custodibus præbuit. Itẽ Orator cùm falso utitur pro uero, scit esse falsum, eóq; se pro uero uti: nõ ergo falsam habet ipse opinionẽ, sed fallit aliũ. Nec Cicero cùm se tenebras offudisse Iudicibus in causa Cluentij gloriatus est, nihil ipse uidit. Et pictor cùm ui artis suæ efficit ut quædã eminere in opere, quædã receßisse credamus, ipse ea plana esse non nescit. Aiunt etiã, omnes artes habere finẽ aliquẽ propositũ, ad quẽ tendãt. hũc modò null

Liu. lib. 3. tertiæ Decadis.

De Minyis hoc scribit in Melpomene Herodotus et Vale. libr. 4. cap. 6.

dò nullũ esse in Rhetorice, modò nõ præstari eũ qui promittatur. Mentiuntur. nos enim esse finẽ iam ostẽdimus, & quis esset diximus. Præstabit hũc semper Orator. semper enim bene dicet. Firmũ autẽ hoc quod opponitur, aduersus eos fortasse sit, qui persuadere finẽ putauerũt. Noster Orator, ársq; à nobis finita, nõ sunt posita in euentu. Tendit quidẽ ad uictoriã qui dicit: sed cũ bene dixit, etiã si nõ uincat, id quod arte cõtinetur, effecit. Nã et gubernator uult salua naue in portũ peruenire: si tamẽ tẽpestate fuerit abreptus, nõ ideo minus erit gubernator, dicétq; notũ illud, Dũ clauũ rectũ teneam. Et medicus sanitatẽ ægri petit: si tamẽ aut ualetudinis ui, aut intẽperãtia ægri, alio'ue quo casu summa nõ cõtingit, dũ ipse omnia secundũ rationẽ fecerit medicinæ fine nõ excidit. Ita Oratori bene dixisse finis est. Nam est ars ea, ut pòst paulũ clarius ostendemus, in actu posita, non in effectu. Ita falsum erit illud quoq; quod dicitur, Artes scire quãdo sint finẽ consecutæ, Rhetoricẽ nescire. nã se quisq; bene dicere intelligit. Vti etiã uitiis Rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur: quia & falsum dicat, & affectus moueat. Quorũ neutrũ est turpe, cùm ex bona ratione proficiscitur: ideóq; nec uitium. Nam & mendacium dicere, etiã sapienti aliquãdo concessum est: & affectus, si aliter ad æquitatẽ perduci iudex nõ poterit, necessariò mouebit Orator. Imperiti enim iudicãt, & qui frequenter in hoc ipsum fallendi sunt, ne errent. Nam si mihi sapientes iudices dentur, sapientum conciones, atq; omne concilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præsumpta, falsí que testes: perquam sit exiguus eloquentiæ locus, qui propè in sola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas: arte pugnandum est, & adhi-

Eras. in chiliad.

Cap. seq.

adhibēda quæ prosunt. nec enim qui recta uia depulsus est reduci ad eā nisi alio flexu potest. Plurima uerò ex eo cōtra Rhetoricen cauillatio est, quòd ex utraq; causæ parte dicatur. Inde hæc, Nullam esse artem sibi contrariā, Rhetoricen esse contrariā sibi. Nullā artē destruere quod effecerit: accidere hoc Rhetorices operi. Item, Aut dicēda eam docere, aut nō dicēda: itaq; uel per hoc nō esse artem, quòd non dicenda præcipiat: uel per hoc, quòd cū dicenda præceperit, etiā contraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea Rhetorice dici, quæ sit à bono uiro atq; ab ipsa uirtute seiuncta: alioqui ubi iniusta causa est, ibi Rhetorice nō est: adeò ut uix ex admirabili quodā casu possit accidere, ut ex utraq; parte Orator, id est uir bon⁹, dicat. Tamē quoniā hoc quoq; in rerū naturā cadit, ut duos sapiētes aliquādo iustæ causæ in diuersum trahant, quando etiā pugnaturos eos inter se, si ratio ita duxerit, credunt, respondebo propositis: atq; ita quidem, ut appareat hæc aduersus eos quoque frustra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non est cōtraria sibi. Causa enim cū causa, nō illa secum ipsa componitur. Nec si pugnent inter se qui idem didicerunt: idcirco ars, quæ utrique tradita est, non erit. Alioqui nec armorum, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi, inter se cōponūtur. Nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator est gubernatori aduersus. Nec imperatoria, quia imperator cū imperatore contendit. Item non euertit opus Rhetorice quod efficit. neq; enim positū à se argumentū soluit Orator, sed ne Rhetorice q̄dē: quia apud eos q̄ in persuadendo finem putant, aut si quis (ut dixi) casus, duos inter se bonos uiros composuerit, uerisimilia quærentur. Non autem si quid est altero credibilius, id ei contrarium est quod

fuit

fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non est aduersum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquã non dicenda, nec dicẽdis contraria, sed quæ in quaq; causa dicenda sunt. Nõ semper autẽ, etiamsi frequentißimè, tuenda ueritas erit, sed aliquando exigit communis utilitas, ut etiã falsa defendãtur. Ponũtur hæ quoque in secũdo Ciceronis de Oratore libro contradictiones, Artẽ earũ rerũ esse quæ sciãtur, Oratoris omnem actionẽ opinione non sciẽtia contineri: quia & apud eos dicat qui nesciant, & ipse dicat aliquando *quod nesciat. Ex his alterũ, id est an sciat iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artẽ: alteri respondendũ, Ars earũ rerũ est, quæ sciuntur. Rhetorice ars est bene dicẽdi, bene autem dicere scit Orator: sed nescit an uerũ sit quod dicit. Ne hi quidem qui ignẽ aut aquam, aut quatuor elementa aut corpora insecabilia esse, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla siderum, & mẽsuras solis ac terræ colligunt: disciplinam tamen suam, artem uocant. Quòd si ratio efficit, ut hæc non opinari, sed propter uim probationum scire uideantur: eadem ratio idem præstare Oratori potest. Sed an causa uera sit, nescit. Ne Medicus quidẽ, an dolorem capitis habeat qui se pati dicet: curabit tamẽ tanquã id uerũ sit, & erit ars medicina. Quid q̃ Rhetorice non utiq; propositũ habet semper uera dicendi: sed semper uerisimilia: scit autem eße uerisimilia quæ dicit. Adiiciunt his qui cõtrà sentiunt, quòd sæpe quæ in aliis litib⁹ impugnarũt actores causarum, eadem in aliis defendant. Quod non artis, sed hominis est uitiũ. Hæc sunt præcipua quæ contra Rhetoricen dicantur: alia & minora, & tamẽ ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam esse artem, breuiter. Nam siue (ut Cleãthes uoluit) ars est po-

*quæ.

ſubiicitur, conſummatione finem accipiunt, quã ποιητι-κὴν appellamus, qualis eſt pictura: ferè iudicandũ eſt Rhetoricen in actu conſiſtere. Hoc enim quod eſt officij ſui perficit. atq; ita ab omnibus dictũ eſt. Mihi autẽ uidetur etiam ex illis cæteris artibus multũ aſſumere. Nã & poteſt aliquãdo ipſa res inſpectione eſſe cõtenta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiã tacẽte: & ſi deſierit agere, uel propoſito, uel aliquo caſu impeditus, nõ magis deſinet eſſe Orator, quàm Medicus, qui curandi fecerit finem. Nã eſt aliquis, ac neſcio an maximus etiã, ex ſecretis ſtudiis fructus, ac tum pura uoluptas literarũ, cùm ab actu, id eſt opera receſſerunt, & cõtemplatione ſui fruuntur. Sed effectiuæ quoq; aliquid ſimile ſcriptis orationibus, uel hiſtoriis (qđ ipſum opus in parte oratoria meritò ponimus) conſequetur. Si tamen una ex tribus artibus habẽda ſit, qa maximus ei⁹ uſus actu cõtinetur, atq; eſt in eo frequẽtiſſima, dicatur actiua, uel adminiſtratiua. nã & hoc eiuſdẽ rei nomen eſt.*

**In ſcriptis codicibus legitur, conſummationẽ, nõ finem accipiunt.*

Vtra plus conferat eloquentiæ, ars an natura.

CAP. XIX.

ARGVMENTVM.

Conſummatũ Oratorẽ fieri non poſſe, niſi ars cũ natura iungatur, contẽdit: & naturã quidẽ, ſi eas diſtrahi oporteat, arte meliorẽ eſſe. Si etiam ex æquo adſint mediocria vtraq;, plus adhuc efficere naturam. Perfectos verò plus arti debere quàm naturæ. Quæ ſimilitudinibus à re ruſtica & ſtatuaria ſumptis illuſtrat.

SCio quæri etiã, naturáne plus ad eloquentiã cõferat, an doctrina. Quod ad propoſitũ quidem noſtri operis nihil pertinet: nec enim cõſummatus Orator niſi ex utraq; fieri poteſt: plurimũ tamen referre arbitror, quam eſſe in hoc loco quæſtionẽ uelimus. Nã ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrina multum ualebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari

coëant, in mediocribus quidem utrisq; maius adhuc naturæ credam esse momentum, consummatos autem plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo, sicut terræ nullam fertilitatem habēti, nihil optimus agricola profuerit: è terra uberi utile aliquid etiā nullo colente nascetur. At in sōlo fœcūdo plus cultor quàm ipsa per se bonitas sōli efficiet. Et si Praxiteles signū aliquod ex molari lapide conatus esset exculpere, Pariū marmor mallem rude: at si illud idem artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quàm in marmore. Denique natura materiæ, ars doctrinæ est. hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars sine materia: materiæ etiam sine arte pretium est. Ars summa, materia optima melior.

An virtus sit Rhetorice. CAP. XX.

ARGVMENTVM.

Ex Stoicorū sententia Rhetoricen illā bene dicendi scientiam (non autē atechniā, aut matæotechniā, cacotechniámue, quibus homines vel ad suā impudentiā, vel stultitiā, aut etiā improbitatem abutuntur) virtutē esse probat, quę sibi in dicendis & nō dicendis cōsonet, quæ prima suæ facultatis semina in optimū finē à natura trahat. Adiungit etiā argumentū à pari: & quo differat à dialectica, ex Zenone explicat. A materia quam tractat, quæ nulla est citra honestorū ac inhonestorum, iusti & iniusti, virtutúmque omnium & vitiorum scientiam. Ab actione Rhetoris, quæ frequenter inter tumultus fortitudinem desideret. A minori, ex comparatione brutorum, in quibus inesse virtus dicitur. Vltimo loco obiectionem de homine improbo, qui interdum ex arte dicat, soluit à simili.

ILla quæstio est maior, an ex mediis artibus, quæ neque laudari per se, neq; uituperari possunt, sed utiles aut secus secundū mores utentiū fiunt, habēda sit Rhetorice: an sit, ut compluribus etiā philosophorū placet, uirtus. Equidem illud quod in studiis dicendi plerique exercuerunt & exercent, aut nullam artem, quæ ἀτεχνία nominatur, puto (multos enim uideo, sine ratione, sine literis, quà uel impu-

dentia

dentia uel fames duxit, ruentes) aut malam quasi artem, quam κακοτεχνίαν dicimus. Nam & fuisse multos, & esse nõnullos existimo, qui facultatem dicendi ad hominũ perniciem conuerterunt. Ματαιοτεχνία quoque est quædam, id est superuacua artis imitatio, quæ nihil sanè nec boni nec mali habeat, sed uanũ laborẽ: qualis illius fuit qui grana ciceris ex spatio distante missa, in acũ continuò & sine frustratione inserebat: quẽ cùm spectasset Alexander, donasse dicitur eiusdẽ leguminis modio. Quod quidẽ præmiũ fuit illo opere dignißimũ. His* ergo cõparãdos existimo, qui in declamationibus, quas esse ueritati dißimillimas uolunt, ætatẽ multo studio ac labore cõsumunt. Verùm hæc quã instituere conamur, et cuius imaginem animo cõcepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; est uera Rhetorice, uirtus erit. Quod philosophi quidẽ multis & acutis conclusionibus colligũt: mihi uerò etiã planiore ac propriè nostra probatione uidetur esse perspicuũ. Ab illis hæc dicuntur. Si cõsonare sibi in faciẽdis ac nõ faciẽdis, uirtutis est, quæ pars eius prudentia uocatur: eadẽ in dicẽdis ac nõ dicendis erit. Et si uirtutes sunt, ad quas nobis etiã antè q̃ doceremur, initia quædã ac semina sunt concessa natura, ut ad iustitiam, cuius rusticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiam si nõ perfectè, tamen ut inessent quædam (ut dixi) semina eius facultatis, manifestũ est. Non eadem aũt his natura artibus est, quæ à uirtute sunt remotæ. Itaq; cũ duo sint genera orationis, altera perpetua, quæ Rhetorice dicitur: altera cõcisa, quæ Dialectice: quas quidem Zeno adeò cõiunxit, ut hãc cõpressæ in pugnũ manus, illã explicitæ diceret similem, etiã disputatrix uirtus erit: adeò de hac, quæ speciosior atq; apertior est, nihil dubitabitur.

* ego.

Vide Cice. 2. de fi. in Ora. & in Parti.

bitur. Sed plenius hoc idem atque apertius intueri ex ipsis operibus uolo. Nã quid Orator in laudãdo faciet, nisi honestorũ ac turpium peritus? aut in suadendo, nisi utilitate proposita & perspecta? aut in iudiciis, si iustitiæ sit ignarus? Quid? nõ fortitudinẽ postulat res eadẽ, cũ sæpe cõtra turbulentas populi minas, sæpe cũ periculosa potentiũ offensa, nõnunquã, ut in iudicio Miloniano, inter circunfusa militũ arma dicendum sit; ut si uirtus non est, ne perfecta quidem esse poßit oratio? Quòd si ea in quoq; animaliũ est uirtus, qua præstat cætera uel pleraq;, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominẽ porrò ratione atq; oratione excellere cæteris certũ est: cur nõ tam in eloquentia quàm in ratione uirtutẽ eius esse credamus? Rectéq; hoc apud Ciceronem disserit Crassus. Est enim Eloquentia una quædã de summis uirtutibus. Et ipse Cicero in sua persona, cùm ad Brutũ in epistolis, tũ aliis etiã locis, uirtutem eã appellat. At procemiũ aliquãdo & narrationem dicit malus homo, & argumenta, sic, ut nihil sit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo: et tormenta sine gemitu feret malus seruus, tolerantia tamen doloris laude sua non carebit. Multa fiunt eadem, sed aliter. Sufficiãt igitur hæc, quia de utilitate suprà tractauimus.

Aristot. Politicorum 1. cap. 2.

Cice. 1. de Oratore.

Quæ sit materia Rhetorices. CAP. XXI.

ARGVMENTVM.

Varias de materia Rhetorices opiniones recenset, dicentibus aliis eam orationem esse, aliis argumenta persuasibilia, quæstiones ciuiles aliis, aliis totam uitam, aliis propter aliquam uirtutũ, locum ei in Ethice aßignantibus. Et concludit omnes res ad dicendum Oratori subiectas, materiãRhetorices esse. Probat autoritate Socratis in Gorgia & Phædro, & Ciceronis in De Oratore. Hinc varias obiectiones soluit: multiplicem eius esse materiam, circa quam versetur & alius, quod admittit. Nam idem fieri ostẽdit in minoribus artibus, in architectonice, & sculptura, atque

atque etiam in pari dialectica: de bono vtili & honesto disputare, non philosophi modò, sed etiam Oratoris esse. Omnium autem rerũ ita demũ peritũ esse debere, vt cũ illa ab artificibus acceperit & cognouerit, de illis longè melius ipsis artificibus dicat. Disputationem de instrumento in librũ duodecimũ differt.

MAteriam Rhetorices quidã dixerunt esse orationẽ: quã sententiã ponit apud Platonẽ Gorgias. Quæ si ita accipitur, ut sermo quacunq; de re compositus, dicatur oratio, nõ materia, sed opus est: ut statuarij, statua. nam & oratio efficitur arte, sicut statua. Sin hac appellatione uerba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciunt. Quidã argumẽta persuasibilia: quæ et ipsa in parte sunt operis, & arte fiũt, & materia egent. Quidã ciuiles quæstiones: quorũ opinio nõ qualitate, sed modo errauit. Est enim hæc materia Rhetorices, sed nõ sola. Quidã, quia uirtus sit Rhetorice, materiã eius totã uitam uocãt. Alij, quia nõ omniũ uirtutũ materia sit tota uita, sed pleræq; earũ uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, cõtinentia, proprijs officijs & suo fine intelligũtur: Rhetoricen quoq; dicũt in una aliqua parte ponendã: eiq; locũ in Ethice negotialem aßignant, id est πραγματικόν. Ego (neq; id sine autoribus) materiam esse Rhetorices iudico, omnes res, quæcũq; ei ad dicendũ subiectæ erunt. Nam Socrates apud Platonẽ dicere Gorgiæ uidetur, nõ in uerbis esse materiã, sed in rebus. Et in Phædro palàm nõ in iudicijs modò & concionibus, sed in rebus etiã priuatis ac domesticis Rhetoricẽ esse demõstrat. Quo manifestũ est hãc opinionẽ ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodã loco materiã Rhetorices uocat res quæ subiectæ sunt ei: sed certas demũ putat esse subiectas. Alio uerò, de omnibus reb' Oratori dicendum arbitratur, his quidẽ uerbis, Quanquã uis Oratoris, profeßióq; ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac

In Gorgia.

1. de Orat.

pol-

polliceri uideatur, ut omni de re, quæcũq; sit proposita, ornatè ab eo copioséq; dicatur. Atq; adhuc alibi, Verùm enim Oratori, quæ sunt in hominũ uita (quãdoquidẽ in ea uersatur Orator, atque ea est ei subiecta materia) omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Hanc autem quã nos materiã uocamus, id est res subiectas, quidã modò infinitã, modò nõ propriã Rhetorices esse dixerunt: eámq; artẽ circũcurrẽtem uocauerũt, quòd in omni materia diceret. Cũ quibus mihi minima pugna est. Nã de omni materia dicere eam fatentur: propriã habere materiam, quia multiplicẽ habeat, negãt. Sed neq; infinita est, etiã si est multiplex: et aliæ quoq; artes minores habent multiplicẽ materiam, uelut Architectonice. Nanq; ea in omnibus quæ sunt ædificio utilia, uersatur. Et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Nam sculptura etiam lignum, ebur, marmor, uitrũ, gẽmas præterea quæ suprà dixi, complectitur. Neq; protinus non est materia Rhetorices, si in eadem uersatur & alius. Nam si quæram quæ sit materia statuarij, dicetur æs: si quærã quæ sit excusoris, id est eius fabricæ quam Græci χαλκευτικὴν uocãt, similiter æs esse respondeãt. Atqui plurimũ statuis differunt uasa. Nec medicina ideo non erit ars, quia unctio & exercitatio cũ palæstrica, ciborũ uerò qualitas etiam cũ coquorum ei sit arte cõmunis. Quod uerò de bono, utili, iusto disserere, philosophiæ officiũ esse dicũt, nõ obstat. Nã cũ philosophũ dicũt, hoc accipi uolũt, uirũ bonũ. Cur igitur Oratorem, quem à bono uiro non separo, in eadem materia uersari mirer? cùm præsertim primo libro iam iam ostenderim, philosophos omissam hãc ab Oratoribus partẽ occupasse, quæ Rhetorices propria semper fuisset, ut illi potius in nostra materia uersentur. Deniq; cùm sit Diale-

In proœmio 1. lib.

Dialectices materia de rebus subiectis disputare, sit autem Dialectices oratio cõcisa, cur nõ eadẽ perpetuæ quoque materia uideatur? Solet à quibusdã & illud poni, Omniũ igitur artiũ peritus erit Orator, si de omnibus ei dicẽdum est. Possem hic Ciceronis respõdere uerbis, apud quem hoc inuenio, Mea quidẽ sentẽtia nemo esse poterit omni laude cumulatus Orator, nisi erit omniũ rerũ magnarũ atq; artium scientiã cõsecutus: sed mihi satis est eius esse Oratorẽ rei de qua dicet, nõ insciũ. Neq; enim omnes causas nouit, & debet posse de omnibꝰ dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq; de quibus dicendũ erit, interim discet: & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? nõ aut faber de fabrica meliꝰ, aut de musice musicus? Si nesciat Orator quid sit de quo quæritur, planè melius. Nã & litigator rusticus illiteratúsq; de causa sua melius quàm Orator qui nescit quid in lite sit, dicet: sed accepta à musico, à fabro, sicut à litigatore, melius Orator q̃ ipse q docuerit. Verùm & faber cũ de fabrica, & musicus cũ de musica, si quid cõfirmationem desiderauerit, dicet: non erit quidẽ Orator, sed faciet illud quasi Orator: sicut cũ uulnꝰ imperitus deligabit, nõ erit medicus, sed faciet ut medicus. An huiusmodi res nec in laudem, nec in deliberationẽ, nec in iudiciũ ueniũt? Ergo cũ de faciendo portu Hostiensi deliberatũ est, nõ debuit dicere sententiã Orator? Atqui opus erat ratione architectorũ. Liuores & tumores in corpore, crudelitatis an ueneni signa sint, nõ tractat Orator? At est id ex ratione medicinæ. Circa mensuras & numeros nõ uersabitur? dicamus has geometriæ esse partes. Equidẽ omnia ferè posse credo casu aliquo uenire in officiũ Oratoris: qd'si nõ accidet, nõ erũt ei subiecta. Ita sic quoq; rectè diximus materiã Rhetorices esse oẽs res ad dicẽdum ei

sub-

De Orat. 1.

Illum facere destinauerat Iul. Cæs. perfecit Claud. Imper.

mo non artem solùm eam fatetur, sed ei particulam ciuilitatis, sicut Dialecticis, aßignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit sibi inscriptione ipsa fidem, qua Rhetorices accusationẽ professus est. Nam de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaq; potentißimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæstio euadat. Prima his argumentatio ex materia est. Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod est uerum: Rhetorices nullam esse propriam: quod esse falsum in sequentibus probabo. Altera est calumnia, nullam artem falsis assentiri opinionibus, quia constitui sine præceptione nõ poßit, quæ semper uera sit: Rhetoricen assentiri falsis: non esse igitur artem. Ego Rhetoricen nõnunquam dicere falsa pro ueris confitebor, sed non ideo in falsa quoq; esse opinione concedam: quia longè diuersum est, sibi ipsi quid uideri, & ut alij uideatur, efficere. nam et Imperator falsis utitur sæpe: ut Hannibal, cùm inclusus à Fabio, sarmentis circa cornua boum deligatis, incensísque, per noctẽ in aduersos montes agens armenta, speciem hosti abeuntis exercitus dedit: sed illum fefellit, ipse quid uerũ esset, non ignorauit. Nec uerò Theopõpus Lacedæmonius, cùm permutato cum uxore habitu è custodia ut mulier euasit, falsam de se opinionẽ habuit, sed custodibus præbuit. Itẽ Orator cùm falsò utitur pro uero, scit esse falsum, eóq; se pro uero uti: nõ ergo falsam habet ipse opinionẽ, sed fallit aliũ. Nec Cicero cùm se tenebras offudisse Iudicibus in causa Cluentij gloriatus est, nihil ipse uidit. Et pictor cùm ui artis suæ efficit ut quædã eminere in opere, quædã receßisse credamus, ipse ea plana esse non nescit. Aiunt etiã, omnes artes habere finẽ aliquẽ propositũ, ad quẽ tendãt. hũc modò null

Liu. lib. 3. tertiæ Decadis.

De Minyis hoc scribit in Melpomene Herodotus et Vale. libr. 4. cap. 6.

dò nullũ eſſe in Rhetorice, modò nõ præſtari eũ qui pro-mittatur. Mentiuntur. nos enim eſſe finẽ iam oſtẽdimus, & quis eſſet diximus. Præſtabit hũc ſemper Orator. ſemper enim bene dicet. Firmũ autẽ hoc quod opponitur, aduerſus eos fortaſſe ſit, qui perſuadere finẽ putauerũt. Noſter Orator, árſq; à nobis finita, nõ ſunt poſita in euentu. Tendit quidẽ ad uictoriã qui dicit: ſed cũ bene dixit, etiã ſi nõ uincat, id quod arte cõtinetur, effecit. Nã et gubernator uult ſalua naue in portũ peruenire: ſi tamẽ tẽpeſtate fuerit abreptus, nõ ideo minus erit gubernator, dicétq; notũ illud, Dũ clauũ rectũ teneam. Et medicus ſanitatẽ ægri petit: ſi tamẽ aut ualetudinis ui, aut intẽperãtia ægri, alió'ue quo caſu ſumma nõ cõtingit, dũ ipſe omnia ſecundũ rationẽ fecerit medicinæ fine nõ excidit. Ita Oratori bene dixiſſe finis eſt. Nam eſt ars ea, ut pòſt paulũ clarius oſtendemus, in actu poſita, non in effectu. Ita falſum erit illud quoq; quod dicitur, Artes ſcire quãdo ſint finẽ conſecutæ, Rhetoricẽ neſcire. nã ſe quiſq; bene dicere intelligit. Vti etiã uitiis Rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur: quia & falſum dicat, & affectus moueat. Quorũ neutrũ eſt turpe, cùm ex bona ratione proficiſcitur: ideóq; nec uitium. Nam & mendacium dicere, etiã ſapienti aliquãdo conceſſum eſt: & affectus, ſi aliter ad æquitatẽ perduci iudex nõ poterit, neceſſariò mouebit Orator. Imperiti enim iudicãt, & qui frequenter in hoc ipſum fallendi ſunt, ne errent. Nam ſi mihi ſapientes iudices dentur, ſapientum conciones, atq; omne concilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præſumpta, falſíque teſtes: perquam ſit exiguus eloquentiæ locus, qui propè in ſola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas: arte pugnandum eſt, &

Eraſ. in Chiliad.

Cap. ſeq.

adhibēda quæ prosunt. nec enim qui recta uia depulsus est reduci ad eā nisi alio flexu potest. Plurima uerò ex eo cōtra Rhetoricen cauillatio est, quòd ex utraq; causæ parte dicatur. Inde hæc, Nullam esse artem sibi contrariā, Rhetoricen esse contrariā sibi. Nullā artē destruere quod effecerit: accidere hoc Rhetorices operi. Item, Aut dicēda eam docere, aut nō dicēda: itaq; uel per hoc nō esse artem, quòd non dicenda præcipiat: uel per hoc, quòd cū dicenda præceperit, etiā contraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea Rhetorice dici, quæ sit à bono uiro atq; ab ipsa uirtute seiuncta: alioqui ubi iniusta causa est, ibi Rhetorice nō est: adeò ut uix ex admirabili quodā casu poßit accidere, ut ex utraq; parte Orator, id est uir bon9, dicat. Tamē quoniā hoc quoq; in rerū naturā cadit, ut duos sapiētes aliquādo iustæ causæ in diuersum trahant, quando etiā pugnaturos eos inter se, si ratio ita duxerit, credunt, respondebo propositis: atq; ita quidem, ut appareat hæc aduersus eos quoque frustra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non est cōtraria sibi. Causa enim cū causa, nō illa secum ipsa componitur. Nec si pugnent inter se qui idem didicerunt: idcirco ars, quæ utrique tradita est, non erit. Alioqui nec armorum, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi, inter se cōponūtur. Nec gubernandi, quia naualibus præliis gubernator est gubernatori aduersus. Nec imperatoria, quia imperator cū imperatore contendit. Item non euertit opus Rhetorice quod efficit. neq; enim positū à se argumentū soluit Orator, sed ne Rhetorice qdē: quia apud eos q in persuadendo finem putant, aut si quis (ut dixi) casus, duos inter se bonos uiros composuerit, uerisimilia quærentur. Non autem si quid est altero credibilius, id ei contrarium est quod

fuit

fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non est aduersum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquã non dicenda, nec dicẽdis contraria, sed quæ in quaq; causa dicenda sunt. Nõ semper autẽ, etiamsi frequentißime, tuenda ueritas erit, sed aliquando exigit communis utilitas, ut etiã falsa defendãtur. Ponũtur hæ quoque in secũdo Ciceronis de Oratore libro contradictiones, Artẽ earũ rerũ esse quæ sciãtur, Oratoris omnem actionẽ opinione non sciẽtia contineri: quia & apud eos dicat qui nesciant, & ipse dicat aliquando* quod nesciat. Ex his alterũ, id est an sciat iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artẽ: alteri respondendũ, Ars earũ rerũ est, quæ sciuntur. Rhetorice ars est bene dicẽdi, bene autem dicere scit Orator: sed nescit an uerũ sit quod dicit. Ne hi quidem qui ignẽ aut aquam, aut quatuor elementa aut corpora insecabilia esse, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla siderum, & mẽsuras solis ac terræ colligunt: disciplinam tamen suam, artem uocant. Quòd si ratio efficit, ut hæc non opinari, sed propter uim probationum scire uideantur: eadem ratio idem præstare Oratori potest. Sed an causa uera sit, nescit. Ne Medicus quidẽ, an dolorem capitis habeat qui se pati dicet: curabit tamẽ tanquã id uerũ sit, & erit ars medicina. Quid q̃ Rhetorice non utiq; propositũ habet semper uera dicendi: sed semper uerisimilia: scit autem eße uerisimilia quæ dicit. Adiiciunt his qui cõtrà sentiunt, quòd sæpe quæ in aliis litib' impugnarũt actores causarum, eadem in aliis defendant. Quod non artis, sed hominis est uitiũ. Hæc sunt præcipua quæ contra Rhetoricen dicantur: alia & minora, & tamẽ ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam esse artem, breuiter. Nam siue (ut Cleãthes uoluit) ars est po-

*quæ.

ſubiicitur, conſummatione finem accipiunt, quã ποιητι=κὴν appellamus, qualis eſt pictura: ferè iudicandũ eſt Rhetoricen in actu conſiſtere. Hoc enim quod eſt officij ſui perficit. atq; ita ab omnibus dictũ eſt. Mihi autẽ uidetur etiam ex illis cæteris artibus multũ aſſumere. Nã & poteſt aliquãdo ipſa res inſpectione eſſe cõtenta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiã tacẽte: & ſi deſierit agere, uel propoſito, uel aliquo caſu impeditus, nõ magis deſinet eſſe Orator, quàm Medicus, qui curandi fecerit finem. Nã eſt aliquis, ac neſcio an maximus etiã, ex ſecretis ſtudiis fructus, ac tum pura uoluptas literarũ, cùm ab actu, id eſt opera receſſerunt, & cõtemplatione ſui fruuntur. Sed effectiuæ quoq; aliquid ſimile ſcriptis orationibus, uel hiſtoriis (qđ ipſum opus in parte oratoria meritò ponimus) conſequetur. Si tamen una ex tribus artibus habẽda ſit, qa maximus ei⁹ uſus actu cõtinetur, atq; eſt in eo frequẽtiſſima, dicatur actiua, uel adminiſtratiua. nã & hoc eiuſdẽ rei nomen eſt.*

*In ſcriptis codicibus legitur, conſummationẽ, nõ finem accipiunt.

Vtra plus conferat eloquentiæ, ars an natura.

CAP. XIX.

ARGVMENTVM.

Conſummatũ Oratorẽ fieri non poſſe, niſi ars cũ natura iungatur, contẽdit: & naturã quidẽ, ſi eas diſtrahi oporteat, arte meliorẽ eſſe. Si etiam ex æquo adſint mediocria vtraq;, plus adhuc efficere naturam. Perfectos verò plus arti debere quàm naturæ. Quæ ſimilitudinibus à re ruſtica & ſtatuaria ſumptis illuſtrat.

SCio quæri etiã, naturáne plus ad eloquentiã cõferat, an doctrina. Quod ad propoſitũ quidem noſtri operis nihil pertinet: nec enim cõſummatus Orator niſi ex utraq; fieri poteſt: plurimũ tamen referre arbitror, quam eſſe in hoc loco quæſtionẽ uelimus. Nã ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam ſine doctrina multum ualebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari

 coẽant,

coëant, in mediocribus quidem utrisq; maius adhuc naturæ credam esse momentum, consummatos autem plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo, sicut terræ nullam fertilitatem habẽti, nihil optimus agricola profuerit: è terra uberi utile aliquid etiã nullo colente nascetur. At in sŏlo fœcũdo plus cultor quàm ipsa per se bonitas sŏli efficiet. Et si Praxiteles signũ aliquod ex molari lapide conatus esset exculpere, Pariũ marmor mallem rude: at si illud idem artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quàm in marmore. Denique natura materiæ, ars doctrinæ est. hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars sine materia: materiæ etiam sine arte pretium est. Ars summa, materia optima melior.

An virtus sit Rhetorice. CAP. XX.

ARGVMENTVM.

Ex Stoicorũ sentẽtia Rhetoricen illã bene dicendi scientiam (non autẽ atechniã, aut matæotechniã, cacotechniámue, quibus homines vel ad suã impudentiã, vel stultitiã, aut etiã improbitatem abutuntur) virtutẽ esse probat, quę sibi in dicendis & nõ dicendis cõsonet, quæ prima suæ facultatis semina in optimũ finẽ à natura trahat. Adiungit etiã argumentũ à pari: & quo differat à dialectica, ex Zenone explicat. A materia quam tractat, quæ nulla est citra honestorũ ac inhonestorum, iusti & iniusti, virtutúmque omnium & vitiorum scientiam. Ab actione Rhetoris, quæ frequenter inter tumultus fortitudinem desideret. A minori, ex comparatione brutorum, in quibus inesse virtus dicitur. Vltimo loco obiectionem de homine improbo, qui interdum ex arte dicat, soluit à simili.

ILla quæstio est maior, an ex mediis artibus, quæ neque laudari per se, neq; uituperari possunt, sed utiles aut secus secundũ mores utentiũ fiunt, habẽda sit Rhetorice: an sit, ut compluribus etiã philosophorũ placet, uirtus. Equidem illud quod in studiis dicendi plerique exercuerunt & exercent, aut nullam artem, quæ ἀτεχνία nominatur, puto (multos enim uideo, sine ratione, sine literis, quà uel impu-

dentiæ

dentia uel fames duxit, ruentes) aut malam quasi artem, quam κακοτεχνίαν dicimus. Nam & fuisse multos, & esse nõnullos existimo, qui facultatem dicendi ad hominũ perniciem conuerterunt. Ματαιοτεχνία quoque est quædam, id est superuacua artis imitatio, quæ nihil sanè nec boni nec mali habeat, sed uanũ laborẽ: qualis illius fuit qui grana ciceris ex spatio distante missa, in acũ continuò & sine frustratione inserebat: quẽ cùm spectasset Alexander, donasse dicitur eiusdẽ leguminis modio. Quod quidẽ præmiũ fuit illo opere dignißimũ. His* ergo cõparãdos existimo, qui in declamationibus, quas esse ueritati dißimillimas uolunt, ætatẽ multo studio ac labore cõsumunt. Verùm hæc quã instituere conamur, et cuius imaginem animo cõcepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; est uera Rhetorice, uirtus erit. Quod philosophi quidẽ multis & acutis conclusionibus colligũt: mihi uerò etiã planiore ac propriè nostra probatione uidetur esse perspicuũ. Ab illis hæc dicuntur. Si cõsonare sibi in faciẽdis ac nõ faciẽdis, uirtutis est, quæ pars eius prudentia uocatur: eadẽ in dicẽdis ac nõ dicendis erit. Et si uirtutes sunt, ad quas nobis etiã antè q̃ doceremur, initia quædã ac semina sunt concessa natura, ut ad iustitiam, cuius rusticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiam si nõ perfectè, tamen ut inessent quædam (ut dixi) semina eius facultatis, manifestũ est. Non eadem aũt his natura artibus est, quæ à uirtute sunt remotæ. Itaq; cũ duo sint genera orationis, altera perpetua, quæ Rhetorice dicitur: altera cõcisa, quæ Dialectice: quas quidem Zeno adeò cõiunxit, ut hãc cõpressæ in pugnũ manus, illã explicitæ diceret similem, etiã disputatrix uirtus erit: adeò de hac, quæ speciosior atq; apertior est, nihil dubitabitur.

* ego.

Vide Cice. 2. de fi. in Ora. & in Parti.

bitur. Sed plenius hoc idem atque apertius intueri ex ipsis operibus uolo. Nā quid Orator in laudādo faciet, nisi honestorū ac turpium peritus? aut in suadendo, nisi utilitate proposita & perspecta? aut in iudiciis, si iustitiæ sit ignarus? Quid? nō fortitudinē postulat res eadē, cū sæpe cōtra turbulentas populi minas, sæpe cū periculosa potentiū offensa, nōnunquā, ut in iudicio Miloniano, inter circunfusa militū arma dicendum sit; ut si uirtus non est, ne perfecta quidem esse posit oratio? Quòd si ea in quoq; animaliū est uirtus, qua præstat cætera uel pleraq;, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominē porrò ratione atq; oratione excellere cæteris certū est: cur nō tam in eloquentia quàm in ratione uirtutē eius esse credamus? Rectéq; hoc apud Ciceronem differit Crassus. Est enim Eloquentia una quædā de summis uirtutibus. Et ipse Cicero in sua persona, cùm ad Brutū in epistolis, tū aliis etiā locis, uirtutem eā appellat. At procemiū aliquādo & narrationem dicit malus homo, & argumenta, sic, ut nihil sit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo: et tormenta sine gemitu feret malus seruus, tolerantia tamen doloris laude sua non carebit. Multa fiunt eadem, sed aliter. Sufficiāt igitur hæc, quia de utilitate suprà tractauimus.

Aristot. Politicorum 1. cap. 2.

Cice. 1. de Oratore.

Quæ sit materia Rhetorices. CAP. XXI.

ARGVMENTVM.

Varias de materia Rhetorices opiniones recenset, dicentibus aliis eam orationem esse, aliis argumenta persuasibilia, quæstiones ciuiles aliis, aliis totam uitam, aliis propter aliquam uirtutū, locum ei in Ethice asignantibus. Et concludit omnes res ad dicendum Oratori subiectas, materiāRhetorices esse. Probat autoritate Socratis in Gorgia & Phædro, & Ciceronis in De Oratore. Hinc varias obiectiones soluit: multiplicem eius esse materiam, circa quam versetur & alius, quod admittit. Nam idem fieri ostēdit in minoribus artibus, in architectonice, & sculptura, atque

atque etiam in pari dialectica: de bono vtili & honesto disputare, non philosophi modò, sed etiam Oratoris esse. Omnium autem rerũ ita demũ peritũ esse debere, vt cũ illa ab artificibus acceperit & cognouerit, de illis longè melius ipsis artificibus dicat. Disputationem de instrumento in librũ duodecimũ differt.

MAteriam Rhetorices quidã dixerunt esse orationẽ: quã sententiã ponit apud Platonẽ Gorgias. Quæ si ita accipitur, ut sermo quacunq; de re compositus, dicatur oratio, nõ materia, sed opus est: ut statuarij, statua. nam & oratio efficitur arte, sicut statua. Sin hac appellatione uerba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciunt. Quidã argumẽta persuasibilia: quæ et ipsa in parte sunt operis, & arte fiũt, & materia egent. Quidã ciuiles quæstiones: quorũ opinio nõ qualitate, sed modo errauit. Est enim hæc materia Rhetorices, sed nõ sola. Quidã, quia uirtus sit Rhetorice, materiã eius totã uitam uocãt. Alij, quia nõ omniũ uirtutũ materia sit tota uita, sed pleræq; earũ uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, cõtinentia, proprijs officijs & suo fine intelligũtur: Rhetoricen quoq; dicũt in una aliqua parte ponendã: eiq; locũ in Ethice negotialem aßignant, id est πραγματικόν. Ego (neq; id sine autoribus) materiam esse Rhetorices iudico, omnes res, quæcũq; ei ad dicendũ subiectæ erunt. Nam Socrates apud Platonẽ dicere Gorgiæ uidetur, nõ in uerbis esse materiã, sed in rebus. Et in Phædro palàm nõ in iudicijs modò & concionibus, sed in rebus etiã priuatis ac domesticis Rhetoricẽ esse demõstrat. Quo manifestũ est hãc opinionẽ ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodã loco materiã Rhetorices uocat res quæ subiectæ sunt ei: sed certas demũ putat esse subiectas. Alio uerò, de omnibus reb' Oratori dicendum arbitratur, his quidẽ uerbis, Quanquã uis Oratoris, profeßióq; ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac

In Gorgia.

2. de Orat.

pol-

Dialectices materia de rebus subiectis disputare, sit autem Dialectices oratio cōcisa, cur nō eadē perpetuæ quoque materia uideatur? Solet à quibusdā & illud poni, Omniū igitur artiū peritus erit Orator, si de omnibus ei dicēdum est. Possem hîc Ciceronis respōdere uerbis, apud quem hoc inuenio, Mea quidē sentētia nemo esse poterit omni laude cumulatus Orator, nisi erit omniū rerū magnarū atq; artium scientiā cōsecutus: sed mihi satis est eius esse Oratorē rei de qua dicet, nō insciū. Neq; enim omnes causas nouit, & debet posse de omnib⁹ dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq; de quibus dicendū erit, interim discet: & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? nō aut faber de fabrica meli⁹, aut de musice musicus? Si nesciat Orator quid sit de quo quæritur, planè melius. Nā & litigator rusticus illiteratúsq; de causa sua melius quàm Orator qui nescit quid in lite sit, dicet: sed accepta à musico, à fabro, sicut à litigatore, melius Orator q̃ ipse q docuerit. Verùm & faber cū de fabrica, & musicus cū de musica, siquid cōfirmationem desiderauerit, dicet: non erit quidē Orator, sed faciet illud quasi Orator: sicut cū uuln⁹ imperitus deligabit, nō erit medicus, sed faciet ut medicus. An huiusmodi res nec in laudem, nec in deliberationē, nec in iudiciū ueniūt? Ergo cū de faciendo portu Hostiensi deliberatū est, nō debuit dicere sententiā Orator? Atqui opus erat ratione architectorū. Liuores & tumores in corpore, crudelitatis an ueneni signa sint, nō tractat Orator? At est id ex ratione medicinæ. Circa mensuras & numeros nō uersabitur? dicamus has geometriæ esse partes. Equidē omnia ferè posse credo casu aliquo uenire in officiū Oratoris: qd' si nō accidet, nō erūt ei subiecta. Ita sic quoq; rectè diximus materiā Rhetorices esse oēs res ad dicēdum ei sub-

De Orat. 1.

Illum facere destinauerat Iul. Cæs. perfecit Claud. Imper.

*subiectas: quod quidē probat etiā sermo cōmunis. Nā cū aliquid de quo dicamus accepimus, positā nobis esse materiā frequenter etiā præfatione testamur. Gorgias quidem adeò Rhetori de omnibus putauit esse dicendū, ut se in auditoriis interrogari pateretur, qua quisq; de re audire uellet. Hermagoras quoq; dicendo materiam esse in causa & in quæstionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quæstiones si negat ad Rhetoricen pertinere, dissentit à nobis: si autem ad Rhetoricen pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil est enim quod nō in causam aut quæstionem cadat. Aristoteles tres faciendo partes orationis, Iudicialē, Deliberatiuam, Demonstratiuam, penè & ipse Oratori subiecit omnia, nihil enim nō in hæc cadit. Quæsitū à paucissimis etiam de instrumento est. Instrumentum uoco, sine quo formari materia, & * in id quod uelimus effici opus nō posit. Verùm hoc ego nō artem credo egere, sed artificem. Neq; enim scientia desiderat instrumentum, quæ potest esse consummata, etiā si nihil faciat: sed ille opifex, ut cælator cælum, & pictor penicilla. Itaque hæc in eum locum quo de Oratore dicturi sumus, differamus.*

Cic. 1. et 3. de Orat. item de finibus.

** Quidam codices non habent in.*

In lib. 12.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER TERTIVS.

De scriptoribus artis Rhetoricæ. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Repetit breuiter summa quædam capita ex libro secūdo, inde maximè vnde tractatus artis incipit, & transit ad sequētem operis partē, statímq; auditorem reddit attentū, à difficultate operis, propter inquisitionem diuersarū opinionum, vnde futurum ait, ut sequētibus minus nitoris aspersurus sit, quàm primis duobus libris: quos quare dicendi maiore suauitate condierit, ex

ex Lucretio respondet, vt iuuentutẽ ad cognitionẽ rerũ vtilium quidẽ, sed amari quiddam præ se ferentiũ, facilius alliceret: deinde se etiã metuere ait, ne hic liber eò minus gratus sit, quòd non à se inuẽta contineat: qua solicitudine contra inuidiam se ipsum præmunit. Et quia in nullo tanta erat diuersarũ opinionũ cógeries, quãta in hoc libro, recenset scriptores artis Rhetoricę Græcos primùm, deinde Latinos: & quo quisque affectu, & quando scripserit, prodit: post quos se operæ pretium facturũ existimat, si suam sententiam adferat, quæ nulli sectæ sit addicta sed, liberè de omnibus pronuntiet, vt ipse electuris liberum relinquat quod commodissimum videbitur, sequi.

VONIAM in libro secundo quæsitum est quid esset Rhetorice, & quis finis eius: artem quoq; eam esse, et utilem, & uirtutem, ut uires nostræ tulerunt, ostendimus: materiámq; ei res omnes de quibus dicere oporteret, subiecimus: iam hinc, unde cœperit, quibus constet, quo quæq; in ea modo inueniẽda atq; tractanda sint, exequar: intra quẽ modum, pleriq; scriptores artiũ cõstiterunt, adeò ut Apollodôrus contentus solis Iudicialibus fuerit. Nec sum ignarus, hoc à me præcipuè quod hic liber inchoat opus, studiosos eius desiderasse, ut inquisitione opinionũ, quæ diuersißimæ fuerũt, longè difficillimũ, ita nescio an minimè legẽtibus futurũ uoluptati: quippe quod propè nudã præceptorũ traditionẽ desideret. In cæteris enim admiscere tentauimus aliquid nitoris, nõ iactandi ingenij gratia (nãq; in id eligi materia poterat uberior) sed ut hoc ipso alliceremus magis iuuẽtutẽ ad cognitionẽ eorũ quæ necessaria studiis arbitrabamur, si ducti iucũditate aliqua lectionis, libẽtius discerent ea, quorũ ne ieiuna atq; arida traditio auerteret animos, & aures præsertim tã delicatas raderet, uerebamur. qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse cõplexũ: nãq; hac, ut est notũ, similitudine utitur:

Ac

Lucr. lib. 1. item 4.

Ac ueluti pueris absinthia tetra medentes
Cùm dare conantur, prius oras pocula circum
Aspirãt mellis dulci flauóq; liquore: & quæ sequũtur.

Sed nos ueremur ne parũ hic liber mellis, & absinthij multũ habere uideatur, sitq; salubrior studiis quàm dulcior. Quin etiã hoc timeo, ne ex eo minorẽ gratiã ineat, q pleraq; nõ inuẽta per me, sed ab aliis tradita, cõtinebit: habeat etiã quosdã qui cõtrà sentiãt et aduersentur, propterea q plurimi autores, quãuis eodẽ tenderẽt, diuersas tamẽ uias *munierũt, atq; in suã quisq; induxit sequẽtes. Illi aũt probant qualecũq; ingreßi sunt iter: nec facilè inculcatas pueris persuasiones mutaueris, quia nemo nõ didicisse mauult, quàm discere. Est autẽ, ut procedẽte libro patebit, infinita dissensio autorũ, primò ad ea quæ rudia atq; imperfecta adhuc erãt, adiiciẽtibus quod inuenissent scriptoribus: mox, ut aliqd sui uiderẽtur afferre, etiã recta mutãtibus. Nam primus post eos quos poëtæ tradiderũt, mouisse aliqua circa Rhetoricẽ Empedocles dicitur. Artiũ autẽ scriptores antiquißimi, Corax et Tisias Siculi: quos insecutus est uir eiusdem insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis (ut traditur) discipulus: Is beneficio longißimæ ætatis (nã cẽtũ & nouẽ uixit annos) cũ multis simul floruit: ideóq; & illorũ de quibus suprà dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem usq; durauit. Thrasymachus Chalcedonius cũ hoc, & Prodicus Ceius, & Abderites Protagoras, à quo decẽ millibus denariorũ didicisse artẽ, quã edidit Euathlus, dicitur: & Hippias Eleus, & quẽ Palamedem Plato appellat, Alcidamas Eleates. Antiphon quoq; & orationem primus omniũ scripsit, & nihilominus artem ipse cõposuit, et pro se dixisse optimè est creditus: etiã Polycrates, à quo scriptã in Socratẽ diximus orationẽ: & Theodôrus Byzãtius, ex iis & ipse

*inuenerũt.

Vide Gelliũ lib. 5. cap. 10.

Lib. 2. ca. 17. In Phædro. & Cicer. in Orat.

quos Plato appellat λογοδαιδάλους. Horũ primi cõmunes locos tractasse dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thrasymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem scriptum quicquam quod ornatum oratoriũ habeat: eius aliqua ferri. Equidẽ non reperio quicquã tanta eloquẽtiæ fama dignũ: ideóq; minus miror esse qui nihil ab eo scriptũ putent: hæc autẽ quæ ferũtur, ab aliis esse cõposita. His successere multi, sed clarißimus Gorgiæ auditorũ, Isocrates, quanquã de præceptore eius inter autores nõ cõuenit. nos autẽ Aristoteli credimus. Hinc uelut diuersæ secari cœperunt uiæ. Nam & Isocratis præstantißimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere: eóq; iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) pomeridianis scholis Aristoteles præcipere artem Oratoriam cœpit, noto quidẽ illo (ut traditur) uersu ex Philocteta frequẽter usus, *Cicero 3. de Orato. & 1. Tuscul.*

Αἰσχρὸν σιωπᾶν μὲν, καὶ Ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν.

Turpe esse tacere, & Isocratem pati dicere.

Ars est utriusq;, sed pluribꝰ eã libris Aristoteles cõplexus est. Eodẽ tẽpore Theodectes fuit, de cuius opere suprà dictũ est. *Lib. 2. ca. 15.* Theophrastus quoq; Aristotelis discipulus de Rhetorice diligẽter scripsit: atq; hinc uel studiosius philosophi quã Rhetores, præcipuéq; Stoicorũ ac Peripateticorum principes. Fecit deinde uelut propriã Hermagoras uiam, quã plurimi sunt secuti: cui maximè par atq; æmulus uidetur Athenæus fuisse. Multa pòst Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, et Halicarnasseus Dionysius. Præcipuè tamẽ in se cõuerterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæsaris Augusti fuit: & Theodorus Gadareus, qui se dici maluit Rhodiũ: quẽ studiosè audisse, cũ in eã insulã secessisset, dicitur Tyberius *Vide Strabo. lib. 17.* Cæsar. Hi diuersas opiniones tradiderũt, appellatíq; inde

l Apoll

tur: docet Rhetoricem principium à natura duxisse: studium & incrementum debere vtilitati: perfectionem, ab arte & exercitatione esse consecutam: Artem, vt medicinam, ex longa obseruatione factam. Refellit etiam eos qui curam dicendi à conditoribus vrbium, aut legum autoribus cœpisse, aut è defensione potius quàm ab accusatione, putabant.

NEc diu nos moretur quæstio, quæ Rhetorices origo sit. Nã cui dubiũ est quin sermonẽ ab ipsa rerũ natura geniti protinus homines acceperint? (quod certè principiũ est eius rei) huic studiũ et incrementũ dederit utilitas, summã ratio & exercitatio? Nec uideo quare curã dicẽdi putẽt quidã inde cœpisse, quòd ij qui in discrimẽ aliquod uocabantur, accuratius loqui defendẽdi sui gratia instituerint. Hæc enim ut honestior causa, ita nõ utiq; prior est: cũ præsertim accusatio præcedat defensionem: nisi quis dicit etiã gladiũ fabricatũ ab eo prius qui ferrũ in tutelã sui, q̃ qui in perniciẽ alterius cõparauit. Initiũ ergo dicẽdi dedit natura: initiũ artis, obseruatio. Homines enim sicut in medicina cũ uiderẽt alia salubria, alia insalubria, ex obseruatiõe eorũ effecerũt artẽ: ita cũ in dicẽdo alia utilia, alia inutilia deprehenderẽt, notarũt ea ad imitãdum uitandúmque, & quædã secundũ rationẽ eorũ adiecerũt ipsi quoq;: hæc cõfirmata sunt usu: tũ quæ sciebat quisq;, docuit. Cicero quidẽ initium orãdi cõditoribus urbiũ ac legumlatoribus dedit: in quibus fuisse uim dicẽdi necesse est: cur tamẽ hinc primã originẽ putet, nõ uideo, cũ sint adhuc quædam uagæ & sine urbibus ac sine legibus gentes, & tamen qui sunt in his nati, & legationibus fungãtur, & accusent aliqua ac defendant, & deniq; aliũ alio melius loqui credant. *In prologo Rhetoricorũ veterum.*

Quinque esse partes Rhetoricæ. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Tria hoc capite cõplectitur: partitionẽ Rhetorices, ordinem

partiũ,& appellationẽ. Partes ex quibus sermo nectitur, rebus & verbis constare, & esse numero quinq; ostẽdit, refellens eorum sententiam, qui eas vel plures vel pauciores fecerũt. Docet memoriã & actionẽ excludi non posse: iudiciũ contrà & ordinẽ nõ posse adiici, quòd illud tribus primis partibus sit permixtũ, ordo verò ad dispositionẽ referatur. In ordine partiũ primã esse inuentionẽ, secundã dispositionẽ, tertiã elocutionẽ, hinc memoriã & pronũtiationẽ subsequi. Vltimo loco vocandas esse partes contendit, quia totũ perficiãt: non opera, quia oratio opus dicatur. Non etiã elementa, quia essent solùm initia quæ totũ non constituerent: ostenditque quibus causis in hos errores inducti fuerint qui ita senserunt: hinc ad causarum genera transit, quæ ita rectius quàm Rhetorices genera vocata esse iudicat.

OMnis autẽ orãdi ratio, ut plurimi maximiq; autores tradiderũt, quinq; partibus cõstat, inuẽtione, dispositione, elocutione, memoria, pronũtiatione siue actiõe: utroq; enim modo dicitur. Omnis uerò sermo, quo quidem uolũtas aliqua enũtiatur, habeat necesse est & rẽ, & uerba. At si est breuis, & una conclusione finitus, nihil fortasse ultrà desiderat: at oratio lõgior plura exigit. Nõ enim tantũ refert quid, & quomodo dicamus, sed etiã quo loco. opus ergo est dispositione. Sed neq; omnia quæ res postulat dicere, neq; suo quæq; loco poterimus, nisi adiuuãte memoria. quapropter ea quoq; pars quarta erit. Verùm hæc cũcta corrũpit, ac propemodũ perdit indecora uel uoce uel gestu pronũtiatio. Huic quoq; igitur tribuẽdus est necessariò quintus locus. Nec audiẽdi quidã, quorũ est Albutius, qui treis modò primas esse partes uolunt, quia memoria atq; actio natura, nõ arte cõtingant: quarũ nos præcepta suo loco dabimus: licet Thrasymachus quoq; idẽ de actione crediderit. His adiecerũt quidã sextã partẽ, ita ut inuẽtioni iudiciũ subnecterẽt, quia primũ esset inuenire, deinde iudicare. Ego porrò ne inuenisse quidẽ credo eũ, qui nõ iudica-

iudicauit. nec enim cõtraria, cõmunia, stulta, inuenisse dicitur quisquã, sed nõ *uitasse. Et Cicero quidẽ in * Rhetoricis iudiciũ subiecit inuẽtioni: mihi autẽ adeò trib⁹ primis partibus uidetur esse permistũ, (nã neq; dispositio sine eo, neq; elocutio fuerit) ut ꝓnũtiationẽ quoq; uel plurimũ ex eo mutuari putẽ. Quod hoc audacius dixerim, q̃ in Partitionib⁹ oratoriis ad easdẽ de quibus suprà dictũ est, quinque peruenit partes. Nã cũ dupliciter primũ diuisisset, in inuẽtionẽ atq; elocutionẽ: res ac dispositionẽ inuẽtioni, uerba et ꝓnũtiationẽ elocutiõi dedit: quintãq; cõstituit cõmunẽ, ac uelut custodẽ omniũ memoriã. Idẽ in Oratore, quinque rebus cõstare eloquẽtiã dicit: in quib⁹ postea scriptis certior eius sententia est. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuisse, qui adiecerunt ordinẽ, cũ dispositionẽ dixissent: quasi aliud sit dispositio, quã rerũ ordine quã optimo collocatio. Diõ inuẽtionẽ modò et dispositionẽ tradidit, sed utrãq; duplicẽ, rerũ, ac uerborũ: ut sit elocutio inuẽtionis, ꝓnũtiatio dispositionis: his quinta pars memoria accedat. Theodorei ferè inuẽtionẽ duplicẽ, rerũ, atque elocutionis, deinde treis cæteras partes. Hermagoras, iudiciũ, partitionẽ, ordinẽ, quæq; elocutionis sunt, subiicit œconomiæ, quæ Græcè appellata ex cura rerũ domesticarũ, & hîc ꝑ abusionẽ posita, nomine Latino caret. Est & circa hoc quæstio, q̃ memoriã in ordine partiũ quidã inuẽtioni, quidã dispositioni subiũxerũt: nobis quartus eius locus maximè placet. Nõ enim inuẽta tantùm tenere ut disponamus, nec disposita ut eloquamur, sed etiã uerbis formata memoriæ mãdare debem⁹. Hac enim omnia quæcũq; in oratione collata sunt, cõtinẽtur. Fuerũt etiã in hac opiniõe nõ pauci, ut has non Rhetorices partes esse existimarent, sed opera Oratoris: eius enim esse inuenire, disponere, eloqui,

* indicasse
* Topicis

& cætera. Quod si accipimus, nihil arti relinquemus. Nã bene dicere, est Oratoris: Rhetorice tamen est bene dicẽdi sciẽtia: uel, ut alij putãt, artificis est persuadere: uis autem persuadẽdi, artis. Ita inuenire quidẽ et disponere, Oratoris inuentio autẽ & dispositio Rhetorices propria uideri potest. In eo plures dissenserũt, utrúmne hæ partes essent Rhetorices, an eiusdẽ opera, an (ut Athenæus credit) elementa, quæ uocant στοιχεῖα. *Sed neq; elementa rectè quis dixerit: alioqui tantũ initia erũt, ut mũdi uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora insecabilia: nec operũ rectè nomẽ accipiẽt, q̃ nõ ab aliis perficiũtur, sed et aliud ipsa perficiũt. Partes igitur. Nã cũ sit ex his Rhetorice, fieri nõ potest ut totũ ex partibus cõstet, nisi sint partes totius, ex qbus cõstet. Videntur autẽ mihi qui hæc opera dixerũt, eo* quoq; moti, quòd in alia rursus diuisione nollent in idẽ nomẽ incidere. Partes enim Rhetorices esse dicebãt laudatiuã, deliberatiuã, iudicialem. Quæ si partes sunt, materiæ sunt potius quàm artis. Nanq; in his singulis Rhetorice tota est, quia & inuẽtionẽ, & dispositionẽ, & elocutionẽ, & memoriã, & pronũtiationẽ quæcunq; earum desiderat. Itaq; quidam genera ea tria Rhetorices dicere maluerũt: optimè autem ij, quos secutus est Cicero, qui genera causarũ.*

[margin: * quidem]

[margin: Aristote. ad Theodec. li. 1. cap. 3.]

Tria esse genera causarum. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Genera causarum optimè genera dici docuit: nunc cõfutatis aliorũ opinionibus, tria esse numero colligit: Demõstratiuũ, Deliberatiuũ, & Iudiciale. Sed primùm hãc opinionẽ oppugnãtiũ argumẽta profert: plura esse genera, sed hoc numero cõprehẽsa frequẽtissima pro solis. Cõtra quos probat aliorũ argumẽtis & suis, solùm esse tria. Aliorũ sic: tot esse genera causarũ, quot auditorum: auditores omnes aut delectationẽ sequi, aut consilium capere, aut iudicare velle. Ergo esse tria solùm genera. Suis, hoc pacto: Oratoris officium esse in iudiciis, & extra. Quæ sunt extra,

tempus

tempus habere præteritum, vel futurũ: præterita laudari, futura in deliberationem cadere: ergo solùm esse tria genera. & rursus, Oratori certa esse omnia, aut dubia: certa laudari aut vituperari: dubia aũt in deliberationẽ, aut in iudiciũ cadere. Recenset diuersas multorum partitiones: & Platonem duobus aliis tertiũ genus prosomileticon (quod & didacticon dicimus) adiecisse, cuius vis è dialectica sit, in quo quęramus quid sit res, quæ partes eius, quę causæ, &c. Atq; ad extremũ omnia reduci ad illa tria, Demõstratiuũ, Deliberatiuum, & Iudiciale concludit. Et Demonstratiuum vocari à meliore parte laudatiuũ: quorũ vtrunq; à Græcis profluxisse potuerit, qui encomiasticon & epidicticon dicãt: nisi Latina interpretatione malimus esse cõtẽti, cùm qui laudatur, pingi & demõstrari videatur. Vbi breuiter, quo differat epidicticon ab encomiastico, docet. Ad finem eos improbat qui honestum, finem laudatiui: vtile, deliberatiui: æquum iudicialis pronuntiarent, cùm sint illi omnium generum communes.

SEd tria an plura sint, ambigitur. Nec dubiè propè oẽs utiq; summæ apud antiquos autoritatis scriptores Aristotelẽ secuti, q nomine tãtũ alio cõcionalẽ pro deliberatiua appellat, hac partitione cõtẽti fuerũt. Verũ et tũ leuiter est tentatũ, cùm apud Græcos quosdã, tũ apud Ciceronẽ in libris de Oratore, & nunc maximo temporũ nostrorũ autore propè impulsum, ut nõ modò plura hæc genera, sed etiã penè innumerabilia uideantur. Nã si laudãdi ac uituperãdi officiũ in parte tertia ponimus: in quo genere uersari uidebimur cũ querimur, cõsolamur, mitigamus, cõcitam⁹, terremus, cõfirmamus, præcipimus, obscurè dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mãdamus, renuntiamus, optamus, opinamur, et plurima alia? ut mihi in illa uetere persuasione permanenti, uelut petẽda sit uenia: quærẽdúmq;, quo moti priores, rẽ tam latè fusam, tã breuiter adstrinxerint. Quos qui errasse putãt, hoc secutos arbitrãtur, q in his ferè uersari tũ Oratores uidebãt. Nam*

Plinium intelligere videtur.

**persuasum.*

& laudes ac uituperationes scribebãtur, et ἐπιταφίους dicere erat moris, et plurimũ in cõsiliis ac iudiciis insumebatur operæ, ut scriptores artiũ pro solis cõprehẽderint frequẽtißima. Qui uerò defendũt, tria faciũt genera auditorũ: unũ, quod ad delectationẽ conueniat: alterũ, quod consiliũ accipiat: tertiũ, quod de causis iudicet. Mihi cũcta rimãti, talis quædã ratio succurrit, q̃ omne Oratoris officiũ aut in iudiciis est, aut extra iudicia. Eorũ de quibus iudicio quæritur, manifestũ genus est: ea quæ ad iudicẽ non ueniunt, aut præteritũ habent tẽpus, aut futurũ. Præterita laudamus aut uituperamus, de futuris deliberamus. Itẽ omnia de quibus dicẽdũ est, aut certa sint necesse est, aut dubia. Certa, ut cuiq; est animus, laudat aut culpat: ex dubiis partim nobis ipsis ad electionẽ sunt libera, de his deliberatur: partim aliorũ sentẽtiæ cõmissa, de his lite contenditur. Anaximenes iudicialẽ & concionalẽ generales partes esse uoluit, septẽ aũt species, hortandi, dehortãdi, laudãdi, uituperãdi: accusandi, defendendi, exquirẽdi, quod ἐξεταστικὸν dixit: quarũ duæ primæ deliberatiui, duæ sequẽtes demõstratiui, tres ultimæ iudicialis generis sunt partes. Protagorã transeo, qui interrogãdi, respõdẽdi, mãdandi, precãdi, quod εὐχωλὴν dixit, partes solas putat. Plato in Sophista, iudiciali & cõcionali tertiã adiecit προσομιλητικὴν, quã sanè permittamus nobis dicere sermocinatricem: quæ à forẽsi ratione disiungitur, & est accõmodata priuatis disputationibus: cuius uis eadẽ profectò est, quæ dialectice. Isocrates in omni genere inesse laudẽ ac uituperationẽ existimauit. Nobis & tutißimũ est autores plures sequi, & ita uidetur ratio dictare. Est igitur, ut dixi, unum genus quo laus ac uituperatio continetur, sed est appellatũ à parte meliore laudatiuũ. idẽ alij demonstratiuũ uocant.

Vide Aristot. rheto. 1. cap. 3.

In dialogo de ente.

utrunq;

utrunq; nomẽ ex Græco creditur fluxisse. Nã & ἐγκωμιαστικὸν & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν nõ tam demonstrationis uim habere, quàm ostentationis uidetur, & multum ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre. nam ut continet laudatiuum in se genus, ita non intra hoc solùm consistit. An quisquã negauerit Panegyricos ἐπιδεικτικοὺς esse? Atqui formã suadendi habẽt, et plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur: ut causarũ quidẽ genera tria sint, sed ea tũ in negotiis, tũ in ostẽtatione posita. Nisi fortè nõ ex Græco mutantes demonstratiuũ uocãt: uerùm id sequuntur, quòd laus ac uituperatio quale sit quicq; demonstrat. Alterũ est deliberatiuum: tertium, iudiciale. Cæteræ species in hæc tria incidũt genera: nec inuenitur ex his ulla, in qua nõ laudare aut uituperare, suadere aut dissuadere, intẽdere quid uel depellere debeamus. Illa quoq; sunt cõmunia, cõciliare, narrare, docere, augere, minuere, cõcitandis cõponẽdísue affectibus animos audiẽtium fingere. Ne his quidem accesserim, qui laudatiuam materiam honestorũ, deliberatiuã utilium, iudicialẽ iustorum quæstione contineri putant, celeri magis ac rotũda usi distributione, quàm uera. Stant enim quodammodo mutuis auxiliis omnia. Nam & in laude iustitia utilitásque tractantur, & in consiliis honestas: & raró iudicialem inueneris causam, in cuius non parte aliqua eorum quid quæ suprà diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

CAP. V.

ARGVMENTVM.

Quia locutus est de tribus generibus, & sequitur tractatio de statibus, orationis officia, & quæstionũ diuersitatem explicat, & præcedentes causas, ex quibus nascitur, repetit. Omnẽ enim orationem rebus & verbis cõstare tradit. Facultatem orãdi, natura, arte (cui subiicitur imitatio) & exercitatione consummari. Tria esse quæ præstet Orator, vt doceat, delectet, moueat: quæ non

ſemper in omnem orationem cadăt. Alia eſſe quæ probationem deſiderēt, alia quæ nō deſiderent: cōtrà Celſum, qui Oratorē ſolùm de incertis dicere voluit. Alias quæſtiones eſſe in ſcripto, de iure: alias de non ſcripto, in re. Et omnes eſſe aut finitas certis perſonis, locis, & temporibus incluſas, quæ hypotheſes dicãtur: aut ſeparatas ab omnibus circunſtantiis, quæ theſes vocentur, ad quas diſputando hypotheſes reducantur. Et quaſdã eſſe quęſtiones inter theſes & hypotheſes medias, theſéſq; nō minus ad Oratorē pertinere, quàm hypotheſes: atq; illas à Cicerone ſcientia & actione diſtingui. Prius, trium generũ eſſe, an ſit, quid ſit, quale ſit ſequẽs, duorũ: quomodo adipiſcamur, quomodo vtamur: eoſdémq; ſtatus in theſes cadere, qui in hypotheſes. Et alias eſſe in rebus ipſis, alias ad aliud referri. Poſtremò, hypotheſeos refert multa nomina, & varias ſecundum diuerſos finitiones,

Cice. in Bruto.

OMnis autem oratio conſtat aut ex his quæ ſignificãtur, aut ex his quæ ſignificãt, id eſt, rebus, et uerbis. Facultas orãdi conſummatur natura, arte, exercitatione: cui quartã partẽ adiiciũt quidã imitationis, quã nos arti ſubiicimus. Tria ſunt item quæ præſtare debet Orator, ut doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuiſio, quàm eorũ qui totũ opus in res & in affectus partiuntur. Non ſemper autem omnia in eam quæ tractabitur, materiã cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus: qui ut non ubiq; habent locũ, ita quocũq; irruperint, plurimum ualent. Præſtãtiſsimis autoribus placet, alia in Rhetorica eſſe quæ probationem deſiderent, alia quæ non deſiderent: cum quibus ipſe conſentio. Quidam uerò, ut Celſus, de nulla re dicturũ Oratorẽ, niſi de qua quæratur, exiſtimãt: cui cùm maxima pars ſcriptorum repugnat, tum etiam ipſa partitio: niſi fortè laudare quæ cõſtet eſſe honeſta, & uituperare quæ ex cõfeſſo ſint turpia, nõ eſt Oratoris officiũ. Illud iam omnes fatentur, eſſe quæſtiones aut in ſcripto, aut in nõ ſcripto. In ſcripto ſunt de iure: in nõ ſcripto de re. Illud

legale,

legale, hoc rationale genus: Hermagoras, atq; eum secuti, uocant νομικὸν, & λογικόν. Idem sentiunt qui omnē quæstionem ponunt in rebus, & in uerbis. Item cōuenit quæstiones esse aut infinitas, aut finitas. Infinitæ sunt, quæ remotis personis & tēporibus & locis, cæterisq; similibus, in utranq; partem tractantur: quod Græci θέσιν dicunt, Cicero propositū, alij quæstiones uniuersales ciuiles, alij quæstiones philosopho conueniētes, Athenæus partē causæ appellat. Hoc genus Cicero sciētia et actione distinguit: ut sit scientiæ, an prouidētia mundus regatur: actionis, an accedendum ad Remp. administrandam. Prius, trium generum, an sit, quid sit, quale sit. omnia enim hæc ignorari possunt. Sequens, duorum, quomodo adipiscamur, quomodo utamur. Finitæ autē sunt ex complexu rerū, personarum, tēporū, cæterorúmq;. hæ ὑποθέσεις à Græcis dicūtur, causæ à nostris. In his omnis quæstio uidetur circa res personásq; consistere. Amplior est semper infinita: inde enim finita descendit. Quod ut exemplo pateat, infinita est, An uxor ducenda: finita, an Catoni ducenda: ideóq; esse suasoria potest. Sed etiā remotæ à personis propriis, ad aliquid referri solent. Est enim simplex, an Respublica administrāda: refertur ad aliquid, an in tyrānide administrāda. Sed hîc quoq; subest uelut latēs persona: tyrannus enim geminat quæstionē, subéstq; & tēporis et qualitatis tacita uis: nōdum tamen hoc propriè dixeris causam. Hæ autē quas infinitas uoco, & generales appellātur. quod si est uerum, finitæ speciales erūt. In omni autē speciali utiq; inest generalis, ut quæ sit prior. Ac nescio an in causis quoque quicquid in quæstionē uenit qualitatis, generale sit. Milo Clodium occidit: iure occidit insidiatorē. nō ne hoc quæritur, an sit ius insidiatorē occidendi? Quid in coniecturis? non illa

In Topicis.

illa generalia, an causa sceleris odium? cupiditas? an tormentis credendũ? testibus an argumẽtis maior fides habẽda? Nã finitione quidẽ cõprehẽdi nihil nõ in uniuersum certũ erit. Quidã putãt etiam eas posse theseis aliquãdo nominari, quæ personis causisq; cõtineãtur, aliter tantũmodo positas: ut causa sit, cũ Orestes accusatur: Thesis, an Orestes rectè sit absolutus. cuius generis est, an Cato rectè Martiã Hortẽsio tradiderit. Hi thesin à causa sic distinguunt, ut illa sit spectatiuæ partis, hæc actiuæ. Illic enim ueritatis tãtùm gratia disputari, hîc negotiũ agi. Quanquã inutiles quidã Oratori putant uniuersales quæstiones, quia nihil prosit q̃ cõstet ducendã esse uxorẽ, uel administrãdam Rempublicã, si quis uel ætate uel ualetudine impediatur. Sed nõ omnibus eiusmodi quæstionibus sic occurri potest, ut illis, Sit´ne uirtus finis, Regatúrne prouidẽtia mundus. Quinetiam in iis quæ ad personã referuntur, ut non est satis generalẽ tractasse quæstionẽ, ita perueniri ad speciẽ, nisi illa prius excussa nõ potest. Nã quomodo an sibi uxor ducẽda sit, deliberabit Cato, nisi cõstiterit uxores esse ducẽdas? Et quomodo an ducere Martiã debeat quæretur, nisi Catoni ducẽda uxor est? Sunt tamẽ inscripti nomine Hermagoræ libri, qui cõfirmẽt illam opinionem, siue falsus est titulus, siue alius hic Hermagoras fuit. Nã eiusdẽ esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa cõposuit, cùm sicut ex Ciceronis quoq; Rhetorico primo manifestũ est, materiã Rhetorices in theseis & causas diuiserit? Quod reprehẽdit Cicero: ac thesin nihil ad Oratorẽ pertinere cõtendit, totũq; hoc genus quæstionis ad philosophos refert. Sed me liberauit *reprehẽdẽdi uerecũdia, & quòd ipse hos libros improbat, & quòd in Oratore, atq; iis quos de Oratore scripsit, libris, & Topicis, præcipit, ut à propriis personis

De Inuẽtiõe.

* respondẽdi.

Libro 3.

atque

atq; tēporibus auocemus cōtrouersiā, quia latius dicere liceat de genere quā de specie, & quod in uniuerso probatū sit, in parte probatū esse necesse sit. Status autē in hoc omne genus materiæ iidē qui in causas cadūt. Ad hoc adiicitur, alias esse quæstiones in rebus ipsis, alias quæ ad aliud referātur. Illud, an uxor ducēda: hoc, an seni ducēda. Illud, an fortis: hoc, an fortior, et similia. Causam finit Apollodor⁹, ut interpretatione Valgij discipuli eius utar, ita, Causa est negotiū omnibus suis partib⁹ spectās ad quæstionē: aut, Causa est negotiū, cuius finis est cōtrouersia. Ipsum deinde negotiū sic finit, Negotiū est cōgregatio personarū, locorum, tēporum, causarū modorū, casuū, factorū, instrumentorū, sermonū, scriptorū, & non scriptorum. Causam nūc intelligimus ὑπόθεσιν, negotiū περίστασιν. Sed ipsam causam quidē similiter finierunt ut Apollodorus negotiū. Isocrates causam esse ait quæstionē finitā ciuilē, aut rē cōtrouersam in personarū finitarum cōplexu. Cicero his uerbis, Causa certis personis, locis, tēporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisq; eorum.

Quid sit status: vnde ducatur; reus an actor eum faciat: quot & qui sint. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Quia nulla causa, nisi prius cognitio eius statu, tractari potest: antequam causarum genera sigillatim describat, quorum capite superiori facta fuerat mentio: tractationem statuum, qui in quoq; genere causarum sunt, aggreditur: quā omnem in tria capita summa diducit, quid sit status, vnde dicatur, quot & qui sint. Et priusquam statum definiat, nominis diuersam appellationem (quę obscuritatē gignere poterat) attingit. Inde qui statum primā causarum cōflictionem definierunt, rectè sensisse, sed nō satis elocutos ait, cùm potius id quod ex prima causarum cōflictione nascitur, statum dici oporteat. Et hanc conflictionem aut quęstionem, nō quāuis, quæ vel primo loco ponatur, aut extrinsecus

ſecus adducatur, ſtatũ vocandum, ſed quæ ſit cauſarum propria, de qua iudici ſentẽtia dicẽda ſit. Et ſimplices q̃dem cauſas vno ſtatu contentas eſſe, multiplices verò tot ſtatus habere, quot quæſtiones. Statũ ergo rectè dici concludit id quod in cauſa ſit potentiſsimũ, in quo cauſa ſtet, & maximè res tota vertatur: quod vt primũ cogitãdum ſit, ita non primũ exequendum. Adfert & aliã quorundam definitionẽ, ſtatum eſſe primam depulſionem eius cum quo agitur. Ex qua noua quæſtio oritur, quod ſecundũ eſt partitionis iam factæ mẽbrum: Vnde ſtatus ducatur, & vtrũ ſtatum ſemper faciat qui reſpõdet. Et primùm Celſum refutat, qui ſemper ſtatum naſci voluit ab eo qui ſuam propoſitionẽ confirmaret. quod falſum eſſe oſtẽdit: & eũ quidẽ in cõiecturalibus cauſis ex propoſitione naſci videri poſſe, quia magis cõiectura vtatur qui agit: alioqui ex depulſione colligi, quæ modò à reo, modo etiã ab actore fiat. Ab actore, vt in qualitate, cũ reus dicit ſe iure occidiſſe inſidiatorẽ, ſi neget actor inſidiatorẽ fuiſſe, depellit, ex quo naſcitur ſtatus. Ergo ab vtroq; naſci, ſed per depulſionem quã intentio præcedat. Tertio loco, qui huius diuiſionis vltimus eſt, quot & qui ſtatus ſint, docet. Profert varietatẽ opinionũ de numero ſtatuũ, obitérq; decẽ elemẽta (quæ nos prædicamẽta dicimus) ab Ariſtotele cõſtituta attingit, eſſentiã, qualitatem, quãtitatẽ, ad aliquid, vbi, quando, facere, pati, habere, cõpoſitum eſſe. Ex quibus quatuor prima ad ſtatus, reliqua ad quoſdã locos argumentorũ pertinere videantur. Quæ tamen alij nouẽ ſolùm numero poſuerint, perſonam, locum, tempus, opportunitatem, actũ, numerũ, cauſam, modũ, occaſionem. Sed hæc ſibi non placere, quia nec ſtatus omnes, nec argumentorum loci his elementis contineri poſsint. Deinde qui ſolùm qualitatis ſtatũ aut coniecturæ fecerint: & coniecturam à directione quàdam rationis ad veritatem, dictã oſtẽdit. Hinc qui duos, qui tres, quatuor, quinq;, ſex, ſeptem, octo, & qua diuerſitate tradiderint: quique rurſus omnes ad duo capita redegerint: nempe vt dicerent alios eſſe rationales, alios legales, & in rationalibus, vt Hermagoras, negotialem poſuerint. tum quid negotialis ſtatus ſit. & quo pacto Cicero in Rhetoricis præceptores ſecutus, non ſatis apta quędam de eo tradiderit: Vtque Hermagoras primũ tranſlationem addiderit, & legalem ſtatum in quatuor partitus ſit, in ſcriptum & ſententiã, in ratiocinatiuum, ambiguitatem, & leges cõtrarias, ſubiungit. Qua opinionum varietate de ſtatibus prolata & commemorata,

memorata, suam sentētiam interponit, excusata prius & mutata quā vsq; ad illa tempora eadem de re habuerat, séque Ciceronis & Hippocratis exemplo tuetur, quos non puduerit malè scripta retractate, & editos libros aliis postea scriptis damnare. Ergo se de statibus ita olim sensisse ait, vt rationales tres status faceret, coniecturam, finitionem, & qualitatem, vnum legalem, quem in quinq; partes subdiuideret, & scripti & voluntatis, legum cōtrariarum, collectiuum, ambiguitatis, & translationis. Verùm pòst aliquāto sanius eandem partitionē fecisse. Primùm, legalem non statum, sed quæstionis genus vocasse, & è quinq; specialibus sub legali comprehensis, translationem remouisse: quia etiamsi personæ, tempora, & actiones transferantur, nō sit tamē in translatione quæstio, sed in eo propter quod transferantur, ita si scripto nititur, succedere legitimis quæstionibus: si causa extrinsecus allata, statibus rationalibus. Addit etiam errare eos qui translationem accipiunt pro remotione. Et tandem suam ex Ciceronis autoritate de statibus sententiam pronūtiat. Tria esse quæ in omni disputatione quærantur, an sit, quid sit, quale sit. Et idcirco tres solùm status esse, finitionem, coniecturam, & qualitatem, quibus quæstiones finitæ & infinitæ contineantur. Neq; enim quidquā esse in rationali parte vel in legali, quod non his tribus explicetur, extra quos nihil quærendum sit. Attamen rudes instituentibus, non inutilem fore rationem latius fusam, vt doceamus quadruplicem in iure rationem esse defendendi: aut factum negando, aut nomen facti: aut iure defendendo: aut si nos hæc omnia deficiant, ad actionem aut translationem, vt aliquo iuris adiutorio elabi possimus, confugiendo. Tradit insuper in causis simplicibus vnicum tantùm statum, sed plures quæstiones: in coniunctis verò plures status vel eiusdem vel etiam diuersi generis esse posse: quòd subiectis è iure pluribus exēplis patefacit. Postremò causæ, iudicationis, continentis tractationem, capite de iudicialibus causis, quia in eo genere potissimùm existant, promittit.

ERgo cùm omnis causa contineatur aliquo statu, prius quàm dicere aggredior quomodo genus quodq; causæ sit tractandum; id quod commune est omnibus, quid sit status, & unde ducatur, & quot & qui sint, intuendum puto: quanquam id nōnulli ad iudiciales tantùm pertinere

materias

materias putauerunt. Quorum inscitiam, cùm omnia tria genera fuero executus, res ipsa deprehẽdet. Quod nos statum, id quidam constitutionem uocant, alij quæstionẽ, alij quod ex quæstione appareat. Theodorus generale caput, id est κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referantur omnia. Quorũ diuersa appellatio, uis eadẽ est: nec interest discentium, quibus quicq; nominibus appelletur, dũ res ipsa manifesta sit. Statũ Græci στάσιν uocãt: quod nomẽ nõ primũ ab Hermagora traditũ putãt, sed alij ab Naucrate Isocratis discipulo, alij à Zopyro Clazomenio: quãquã uidetur Aeschines quoq; in oratione contra Ctesiphontem uti hoc uerbo, cùm à iudicibus petit ne Demosthenẽ permittãt euagari, sed eũ dicere de ipso causæ statu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta uel ex eo quòd ibi sit primus causæ congressus, uel quòd in hoc causa consistat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc quid sit: Statum quidam dixerunt primã causarũ conflictionẽ: quos rectè sensisse, sed parũ elocutos puto. Nõ est enim status prima cõflictio, Fecisti, nõ feci: sed quod ex prima conflictione nascitur, id est genus quæstionis: Fecisti, nõ feci, an fecerit. Hoc fecisti, nõ hoc feci, quid fecerit. quia ex his apparet illud coniectura, hoc finitione quærendũ, atq; in eo pars utraq; insistit: erit quæstio coniecturalis, uel finitiui status. Quid si enim dicat quis, Sonus est duorum inter se corporum conflictio? Erret, ut opinor: non enim sonus est cõflictio, sed ex conflictione. Et hoc leuius: intelligitur enim utcunq; dictum. Inde uerò ingens malè interpretantibus innatus est error: qui quia primam conflictionem legerant, credidere statum semper ex prima quæstione ducẽdum: quod est uitiosissimum. Nam quæstio nulla non habet utique statum. constat enim ex intentione, & depulsione: sed aliæ sunt propriæ causarum, de quibus

ferenda

ferenda sentētia est: aliæ adductæ extrinsecus: aliquid tamē ad summā causæ cōferētes, uelut auxilia quædā: quo fit ut in cōtrouersia una plures quæstiones esse dicantur. Harū porrò plerūq; leuißima quæq; primo loco fungitur. Nāq; & illud frequēs est, ut ea quibus minus cōfidimus, cū tractata sunt, omittamus: interim spōte nostra uelut donātes, interim ad ea quæ sunt potentiora, gradū ex his fecisse cōtenti. Simplex autē causa etiāsi uariè defenditur, nō potest habere plus uno de quo pronuntietur: atque inde erit status causæ, quod & Orator præcipuè sibi obtinendū, & iudex spectandum maximè intelligit. in hoc enim causa cōsistet. Cæterū quæstionū possunt esse diuersi. Quod ut breuißimo pateat exēplo, cū dicit reus, Etiā si feci, rectè feci: qualitatis utitur statu. cùm dicit, Nō feci, coniecturā mouet. Semꝑ autē firmius est nō fecisse: ideóq; in eo statū esse iudicabo, qđ dicerē si mihi plus q̄ unū dicere nō liceret. Rectè igitur est appellata causarū prima cōflictio, nō quæstionū. Nā & pro Rabirio Posthumo Cicero prima parte orationis in hoc intēdit, ut actionē cōpetere in equitē Romanū neget: secūda, nullū ad eū pecuniā peruenisse, confirmat. statū tamē in eo dicā fuisse, qđ est potētius. Nec in causa Milonis circa primas quæstiones, quæ sunt ante procemiū positæ, iudicabo cōflixisse causam: sed ubi totis uiribus insidiator Clodius, ideóq; iure interfectus, ostenditur. Et hoc est qđ ante oīa cōstituere in animo suo debeat Orator, etiā si pro causa plura dicturus est, quid maximè liquere iudici uelit. Quod tamē ut primū cogitādū, ita nō utiq; primū dicēdū erit. Alij statū crediderūt primā eius cum quo ageretur,* deprecationē. Quā sentētiā his uerbis Cicero cōplectitur, In quo primùm insistit quasi ad repugnandum cōgressa defensio. Vnde rursus alia quæstio, an cum

In Topicis.

*Id est, depulsionem.

m semper

semper is faciat qui respōdet. Cui rei præcipuè repugnat Cornelius Celsus, dicēs nō à depulsione sumi, sed ab eo qui propositionē suam cōfirmet: ut si hominē occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare. si iure occisum reus dicit, trāslata ꝓbationis necessitate idē à reo fiat, & sit eius intētio. Cui nō accedo equidē. nam est uero propius q̃ contrà dicitur, nullā esse litē, si is cum quo agitur, nihil respōdeat: ideóq; fieri statum à respondente. Mea tamē sententia uariū id est, & accidit pro conditione causarū: quia & uideri potest propositio aliquando statū facere, ut in cōiecturalibus causis. utitur enim cōiectura magis qui agit. Quo moti quidā, eundem à reo inficialem esse dixerūt: et in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est qui intendit. Sed quia uidetur illis quoq; necessitatē hos status exequendi facere qui negat (is enim si dicat, Non feci, coget aduersariū coniectura uti: & si dicat, Nō habet legē, syllogismo) concedamus ex depulsione nasci statū. Nihilominus enim res eò reuertetur, ut modò is qui agit, modò is cum quo agitur, statū faciat. Sit enim accusatoris intētio, Hominem occidisti: si neget reus, faciet statum qui negat. Quod si confitetur, sed iure à se adulterum dicit occisum (nēpe legē esse certū est quæ permittat) nisi aliquid accusator respōdeat, nulla lis est. Nō fuit (inquit) adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris: ille statum faciet. Ita erit quidem status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore, nō à reo. Quid q̃ eadē quæstio potest eundē uel accusatorem facere, uel reum? Qui artē ludicrā exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne sedeat. qui se Prætori in hortis ostēderat, neq; erat productus, sedit in quatuordecim ordinibus. Nēpe intētio est, Artē ludicrā exercuisti. depulsio, Nō exercui artē ludicrā. quæstio, quid sit ar-

tem ludicram exercere. Si accusabitur theatrali lege, depulsio erit rei. si excitatus fuerit de spectaculis, & aget iniuriarum: depulsio erit accusatoris. Frequētius tamē illud accidet, quod est à pluribus traditū. Effugerūt has quæstiones qui dixerunt statū esse id quod appareat ex intentione & depulsione: ut, fecisti, non feci: aut, rectè feci. Viderimus tamē utrùm id sit status, an in eo status. Hermagoras statum uocat, per quē subiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiā partiū referātur. Nostra opinio semper hæc fuit, quum essent frequenter in causa diuersi quæstionum status, in eo credere statū causæ, quod esset in ea potentißimum, & in quo maximè res uerteretur. Id si quis generalē quæstionē, uel caput generale dicere malit, cū hoc mihi nō erit pugna: non magis quàm si aliud adhuc, quò idem intelligatur, eius rei nomē inuenerit: quanquam tota uolumina in hanc disputationem impendisse multos sciam. nobis statū dici placet. Sed cùm in aliis omnibus inter scriptores summa dissensio est, tum in hoc præcipuè uidetur mihi studiū quoq; diuersa tradendi fuisse: adeò nec qui sit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales quíue speciales sint status, conuenit. Ac primùm Aristoteles elementa decem constituit, circa quæ uersari uideatur omnis quæstio: Οὐσίαν, quam Flauius * essentiam uocat: neq; sanè aliud est eius nomē Latinū: sed ea quæritur an sit. Qualitatem, cuius apertus intellectus est. Quantitatē, quæ dupliciter à posterioribus diuisa est, quàm magnū, & q̃ multū sit. Ad aliquid, unde ductæ trāslatio & cōparatio. Post hæc, ubi, & quando: deinde facere, pati: habere, quod est quasi armatū esse, & uestitum esse. Nouißimè κεῖσθαι, quod est compositum esse quodammodo, ut * sedere, stare, iacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad status pertinere, cætera

Lib. Categoriarum.

*Plautus.

*calefacere, stare, irasci.

cætera ad quosdã locos argumẽtorũ uidẽtur. Alij nouẽ elementa posuerũt. Personã, qua de animo, corpore, extrà positis, quæratur: quod pertinere ad cõiecturæ & qualitatis instrumenta uideo. Tempus, quod χρόνον uocãt, ex quo quæstio, An is quẽ dum addicta est mater peperit, seruus sit natus. Locum, unde cõtrouersia uidetur, An fas fuerit Tyrãnũ in tẽplo occidere: an exulauerit qui domi latuit. Tempus iterũ quod καιρὸν appellãt. Hanc autem uideri uolunt speciẽ illius tẽporis, ut æstatẽ, uel hyemẽ. Huic subiicitur ille in pestilẽtia comessator. Actũ, id est πρᾶξιν: quod eò referũt, sciẽs cõmiserit, an insciẽs: neceßitate, an casu, & talia. Numerũ, qui cadit in speciẽ quãtitatis, An Thrasybulo triginta præmia debeãtur, qui tot tyrãnos sustulerit. Causam, cui plurimæ subiacẽt lites, quoties factũ non negatur, sed quia iusta ratione sit factũ, defenditur. Τρόπον, cùm id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factũ: hinc est adulter loris cæsus, uel fame necatus. Occasionem factorũ, quod est apertius, quàm ut uel interpretãdũ, uel exẽplo sit demõstrandũ: tamen ἀφορμὰς ἔργων uocãt. Hi quoq; nullã quæstionẽ extra hæc putant. Quidam detrahunt duas partes, numerũ, & occasionem: & prò illo quẽ dixi actu, subiiciũt res, id est πράγματα. Quæ ne prætermisisse uiderer, satis habui attingere. Cæterũ his nec status satis ostẽdit, nec omnes cõtineri locos credo: quod apparebit diligẽtius legẽtibus quæ de utraq; re dicã. Erunt enim plura multò, quàm quæ his elemẽtis cõprehẽdũtur. Apud plures autores legi, placuisse quibusdã, unũ omnino statum esse coniecturalẽ. Sed quibus placuerit, neq; illi tradiderũt, neq; ego usquã reperire potui. Rationẽ tamẽ hãc secuti dicũtur, q; res omnis signis colligeretur: quo modo licet qualitatis quoq; solũ statũ faciãt, quia ubiq; qualis sit

Thrasybulus Vide Iustinũ

lis sit cuiusq; rei natura, quæri potest. Sed utrocũq; modo sequeretur summa confusio. Neq; interest unũ quis statũ faciat, an nullũ, si omnes causæ sint cõditionis eiusdẽ. Cõiectura dicta est à coniectu,, id est directione quadã rationis ad ueritatẽ: unde etiã somniorum atq; omniũ interpretes coniectores uocantur. Appellatũ tamẽ est hoc genus uariè, sicut in sequẽtibus apparebit. Fuerũt qui duos status facerẽt: Archidemus cõiecturalẽ, & finitiuũ, exclusa qualitate, q̃a sic de ea quæri existimabat, quid esset iniquũ, quid iniustũ, quid dicto audiẽtem nõ esse: quod uocat, de eodẽ & alio. Huic diuersa sentẽtia eorũ fuit, q duos quidẽ stat⁹ esse uoluerũt, sed unũ inficialẽ, alterũ iuridicialẽ. Inficialis, quẽ nos dicimus coniecturalẽ, cui ab inficiando nomẽ alij in totũ dederunt, alij in partẽ, quia accusatorẽ cõiectura, reũ inficiatione uti putauerũt. Iuridicialis est qui δικαιολογικὸς Græcè dicitur. Sed quẽadmodũ ab Archidemo qualitas exclusa est, sic ab his repudiata finitio. nã subiiciũt eã iuridiciali: quærendúmq; arbitrãtur, iustũ'ne sit sacrilegiũ appellari quod obiiciatur, uel furtũ, uel amentiã. Qua in opinione Pãphilus fuit: sed qualitatẽ in plura partitus est: plurimi deinceps, mutatis tantũ nominibus, in rẽ de qua nõ cõstet, & in rẽ de qua cõstet. Nã est uerũ, nec aliter fieri potest, q̃ ut aut certũ sit factũ esse quid, aut nõ sit. Si nõ est certũ, cõiectura sit: si certũ est, reliqui status. Nã idẽ dicit Apollodorus, quum quæstionẽ aut in rebus extrà positis, quibus coniectura explicatur, aut in nostris opinionibus existimat positã, quorum illud πραγματικὸν, hoc περὶ ἐννοίας uocat. Idem, qui ἄπορον & προληπτικὸν dicũt, quo dubiũ & præsumptũ significatur: de quo liquet. Idẽ Theodorus, qui de eo an sit, & de accidẽtibus ei quod esse cõstat, id est περὶ οὐσίας καὶ συμ-

 βεβηκότων

βεβηκότων existimat quæri. Nã in his omnibus prius genus coniecturã habet, sequẽs reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uult esse, qualitatẽ, et de nomine, id est finitiuã: Theodorus, quid, quale, quãtũ, ad aliquid. Sunt & qui de eodẽ, & de alio, modò qualitatẽ esse, modò finitionem uelint. In duo et Posidonius diuidit, uocẽ, et res. In uoce quæri putat an significet quid, q̃ multa, q̃uo: in rebus cõiecturã, qđ κατ' ἄισθησιν uocat: & qualitatẽ: & finitionẽ, cui nomẽ dat κατ' ἔννοιαν: & ad aliquid. Vnde & illa diuisio est, alia esse scripta, alia inscripta. Celsus Cornelius duos & ipse fecit status generales, an sit, quale sit. Priori subiecit finitionẽ, quia æquè quæratur an sit sacrilegus q nihil se sustulisse de tẽplo dicit, & qui priuatã pecuniã cõfitetur sustulisse. Qualitatẽ, in rẽ & scriptũ diuidit. Scripto, quatuor partes legales, exclusa trãslatione: quãtitatẽ & mẽtis quæstionẽ, cõiecturæ subiecit. Est etiã alia in duos diuidẽdi status ratio, quæ docet aut de substãtia cõtrouersiã esse, aut de qualitate: ipsam porro qualitatẽ aut in summo genere cõsistere, aut in succedẽtibus. De substãtia est cõiectura. Quæstio enim tractatur rei, an facta sit, an fiat, an futura sit. Interdũ etiã mẽtis: idq; melius, q̃ quod iis placuit qui statũ eũdẽ facti nominauerũt, tanquã de præterito tantũ, & tãtũ de facto quæreretur. Pars qualitatis quæ est de summo genere, rarò in iudiciũ uenit: quale est, id'ne sit honestũ qđ uulgò laudatur. Succedẽtium autẽ aliæ de cõmuni appellatione, ut, sit'ne sacrilegus qui pecuniã priuatã ex tẽplo furatus est. Aut de re denominata, ubi & factũ esse certũ est, nec dubitatur quid sit qđ factũ est. Cui subiacẽt oẽs de honestis, iustis, utilib⁹, quæstiones. His etiã cæteri status cõtineri dicũtur, quia & quãtitas modò ad cõiecturam referatur, ut, maior'ne Sol quàm terra: modò ad qualitatẽ, quanta pœna quẽpiam, quãto'ue præmio sit

afficiiustum: & trãslatio uersetur circa qualitatẽ, et definitio pars sit translationis. quin & cõtrariæ leges, et ratiocinatiuus status, id est syllogismus, et plerunq; scripti et uoluntatis, æquo nitãtur: nisi q̃ hic tertius aliq̃ñ coniecturã accipit, quid senserit legis cõstitutor: ambiguitatẽ uerò semp̃ coniectura explicari necesse sit: q̃a cùm sit manifestũ uerborũ intellectum esse duplicẽ, de sola quæritur uoluntate. A plurimis tres sunt facti generales status, quib⁹ & Cicero in Oratore utitur, et omnia quæ aut in cõtrouersiã aut in cõtentionẽ ueniãt, cõtineri putat, Sitne, q̃d sit, quale sit: quorũ nomina apertiora sunt, q̃ ut dicẽda sint. Idẽ Patrocles sentit. Tres fecit & M. Antonius, his quidem uerbis, Paucæ res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascũtur, factum nõ factum, ius iniuria, bonũ malũ. Sed quoniã q̃d iure dicimur fecisse, non hunc solùm intellectum habet, ut lege, sed illũ quoq;, ut iustè fecisse uideamur: secuti Antonium apertius uoluerunt eosdẽ status distinguere. Itaq; dixerũt cõiecturalẽ, legalẽ, iuridicialẽ: qui et Virginio placent. Horum deinde fecerũt species, ita ut legali subiicerẽt finitionẽ, et alios qui ex scripto dicuntur: legũ contrariarum, quæ ἀντινομία dicitur: & scripti, et sentẽtiæ uel uoluntatis, id est κτ̀ ῥητὸν καὶ διάνοιαν: & μετάληψιν, quam nos uariè trãslatiuã, trãssumptiuã, trãspositiuã uocamus: συλλογισμὸν, quẽ accipim⁹ ratiocinatiuũ, uel collectiuũ: ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur: quos posui, quia & ipsi à plerisque status appellantur. quibusdam legales potius quæstiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenæus, προτρεπτικὴν στάσιν, uel παραινετικὴν, id est exhortatiuum, qui suasoriæ est proprius. συντελικὴν, qua coniecturam significari, magis ex his quæ sequuntur, quàm ex ipso nomine apparet. ὑπαλλακτικὴν: ea finitio est, muta-

Libro 2.

Ibidem.

tione enim nominis constat. Iuridicialē, eadē appellatione Græca, qua cæteri, usus. Nā est (ut dixi) multa in nominibus differētia. Sūt qui ὑπαλλακτικὴν translationē esse existimēt, secuti hāc mutationis significationē. Fecerūt alij totidē status, sed alios, an sit, quid sit, quale sit, quantū sit: ut Cæcilius et Theon. Aristoteles in Rhetoricis etiā sic omne opus diuidit, in ueritatē, & petenda ac fugienda, quod est suasoriæ: & eodē atq; alio partiēdo ad hoc peruenit, ut, an sit, quid, quale, quātū, & quàm multū sit, quærēdū putet. Quodā tamē loco finitionis quoq; uim intelligit, quo dicit quædā sic defendi, Sustuli, sed nō furtū feci: Percußi, sed nō iniuriā feci. Posuerat & Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis: ut in facto cōiectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actione ius intelligeretur. Iuri subiecerat trāslationē. Verùm hic legales quoq; quæstiones alio loco tractat ut species actionis. Fuerunt qui facerēt qnq;, cōiecturā, finitionē, qualitatē, quātitatē, ad aliquid. Theodorus quoq; (ut dixi) iisdē gn̄alibus capitibus utitur, an sit, quid sit, quale sit, quātum sit, ad aliquid: Hoc ultimū maximè in cōparatiuo gn̄e uersari putat: quoniam melius ac peius, maius & minus, nisi aliò relata non intelligūtur. Sed in illas quoq; trāslatiuas, ut suprà significaui, quæstiones incidūt, an huic ius agēdi sit, uel facere aliquid cōueniat, an cōtra hūc, an hoc tēpore, an sic. Omnia enim ista referri ad aliquid necesse est. Alij sex status putant: coniecturā, quā γένεσιν uocāt, & qualitatē: & proprietatem, id est ἰδιότητα, quo uerbo finitio ostēditur: & quātitatē, quā ἀξίαν dicūt: et cōparationē: & trāslationē, cuius ab hoc nouū nomē inuētū est* μετάστασις, nouū inquā in statu, alioqui ab Hermagora inter species iuridiciales usitatum. Aliis septem esse placuit: à quibus nec transla

[margin: *In Partitio.*]

[margin: * μετάληψις.]

translatio,nec quãtitas,nec comparatio recepta est: sed in horũ triũ locũ subditæ quatuor legales,adiectǽq; tribus illis rationalibus. Alij peruenerũt usq; ad octo,translatione ad septẽ superiores adiecta. A quibusdã deinde diuisa ratio est,ut status rationales appellarent,quæstiones (quemadmodum suprà dixi) legales. In illis de re,in his de scripto quæreretur. Quidã in diuersum hos status esse,illas quæstiones maluerũt. Sed alij rationales tres putauerunt,an sit,quid sit,quale sit: Hermagoras solus quatuor, cõiecturã,proprietatẽ,trãslationẽ,qualitatẽ,quã ꝑ accidẽtia,id est κατὰ συμβεβηκότα uocat,hac interpretatione, an illi accidat uiro bono esse,uel malo. Hanc ita diuidit,de appetẽdis et fugiẽdis,quæ est pars deliberatiua. De ꝑsona, ea ostẽditur laudatiua. Negotialẽ,quã πραγματικὴν uocat,in qua de rebus ipsis quæritur remoto personarũ cõplexu,ut,sitne liber qui est in assertione:an diuitiæ superbiã pariãt:an iustũ sit quid,an bonũ sit. Iuridicialẽ,in qua ferè eadẽ,sed certis destinatisq; ꝑsonis quærantur: an ille iustè hoc fecerit uel bene. Nec me fallit,in primo Ciceronis Rhetorico aliã esse* loci negotialis interpretationẽ,cũ ita scriptũ sit, Negotialis est,in qua quid iuris ex ciuili more et æquitate sit,cõsideratur:cui diligẽtiæ præesse apud nos Iuriscõsulti existimãtur. Sed qd' ipsi⁹ de his libris iudiciũ fuerit,suprà dixi. Sunt enim uelut regestæ in hos cõmẽtarios,quas adolescens deduxerat,scholæ:& siqua est in his culpa, tradẽtis est:siue eũ mouit,ꝙ Hermagoras prima in hoc loco posuit exẽpla ex quæstionibus iuris,siue ꝙ Græci πραγματικοὺς uocãt iuris interpretes. Sed Cicero quidẽ his pulcherrimos illos de Oratore substituit,ideóq; culpari tanquã falsa præcipiat, non potest. Nos ad Hermagorã. Translationẽ hic primus omniũ tradidit,quãquam semina

*Vocem lo... quidã tolli... Lib. 1. de I... uent.

eius quædã citra nomẽ ipsum apud Aristotelẽ reperiũtur.
Rheto.3. Legales aũt quæstiones has fecit, scripti et uolũtatis (quã ipse uocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν, id est dictũ, & exceptionẽ. quorũ prius ei cũ omnibus cõmune est, exceptionis nomẽ minus usitatũ) ratiocinatiuũ, ambiguitatis, legũ cõtrariarũ. Albutius eadem diuisione usus, detrahit translationẽ, subiiciẽs eã iuridiciali. In legalibus quoq; quæstionibus nullum putat esse qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuẽturos adhuc qui legere antiquos studiosius uolent: sed ne hæc quoq; excesserint modum, uereor. Ipse me paulùm in alia, q̃ prius habuerim, opinione nunc esse cõfiteor. Et fortasse tutißimũ erat famæ modò studẽti, nihil ex eo mutare quod multis annis nõ sensissem modò, uerũ etiam approbassem. Sed nõ sustineo esse conscius mihi dißimulãti, in eo præsertim opere, quod ad bonorũ iuuenũ aliquam utilitatẽ cõponimus, in ulla parte iudicij mei. Nã & Hippocrates clarus arte medicinæ, uidetur honestißimè fecisse, qui quosdã errores suos, ne posteri errarẽt, cõfessus est.
Lib. epist. ad Atticũ 13. Et M. Tullius nõ dubitauit aliquos iam editos libros aliis postea scriptis ipse dãnare, sicut Catulũ atq; Lucullum, et hos ipsos, de quibus modò sum locutus, artis Rhetoricæ. Etenim superuacuus foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius inuenire præteritis. Neq; tamẽ quicquã ex his quæ tum præcepi, superuacuũ fuit: ad easdẽ enim particulas hæc quoq; quæ nũc præcipiã, reuertẽtur. Ita neminẽ didicisse pœniteat. Colligere tãtũ eadẽ, ac disponere paulò significãtius conor. Omnib⁹ aũt satisfactũ uolo, nõ me hæc serius demonstrare aliis, q̃ mihi ipse ꝑsuaserim. Secundum plurimos autores seruabã treis rationales status, cõiecturã, qualitatẽ, finitionẽ: unum legalẽ. Hi mihi status generales erãt. Legalẽ in quinq; species partiebar, scripti & uoluntatis,

lūtatis, legū cōtrariarū, collectiuū, ambiguitatis, trāslationis: nūc quartū ex generalibus intelligo posse remoueri. Sufficit enim prima diuisio, qua diximus alios rationales, alios legales esse. ita nō erit status, sed quæstionum genus: alioqui et rationalis status esset. Ex his etiā quos speciales uocabā, remoui trāslationē: frequēter qdē, sicut omnes qui me secuti sunt, meminisse poßūt, testatus, & ipsis etiā illis sermonib⁹ me nolēte uulgatis, hoc tamē cōplexus, uix in ulla cōtrouersia trāslationis statū posse reperiri, ut non & alius in eadē rectè dici uideretur: ideóq; à qbusdā eū exclusum. Neq; ignoro multa trāsferri, cū in omnibus ferè causis in quib⁹ cecidisse quis formula dicitur, hæ sint quæstiones, an huic, an cū hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tēpore liceat agere, & siqua sunt talia: sed personæ, tēpora, actiones, cæteráq; propter aliquā causam trāsferūtur. ita nō est in trāslatione quæstio, sed in eo propter quod trāsferūtur. Nō debes apud Prætorē petere fideicōmissum, sed apud Cōsules: maior enim prætoria cognitione summa est. quæritur an maior summa sit: facti cōtrouersia est. Nō licet tibi agere mecū: cognitor enim fieri nō potuisti. iudicatio est, an potuerit. Nō debuisti interdicere, sed petere: an rectè interdictū sit, ambigitur. Quæ omnia succedūt legitimis quæstionibus. An nō præscriptiones, etiā in quibus maximè uidetur manifesta trāslatio, easdē omnes species habēt quas eæ leges qb⁹ agitur, ut aut de nomine, aut scripto & sentētia uel ratiocinatione quæratur, deinde status ex quæstione oriatur: translatio nō habeat quæstionē de qua cōtēdit Orator, sed propter quā contendit? Hoc apertius: Occidisti hominem, nō occidi: quæstio, an occiderit: status, cōiectura. Non est tale, Habeo ius actionis, nō habes: ut sit quæstio, an habeat, & inde status. Accipiat enim actionē, nec ne

necne, ad euentum pertinet, nō ad causam: & ad id quod pronūtiat Iudex, nō id propter qđ pronūtiat. Hoc illi simile est, Puniēdus es, nō sum: uidebit Iudex an puniendus sit: sed nō hîc erit quæstio, nec hîc status. Vbi ergo? Puniēdus es, hominē occidisti: non occidi: an occiderit. Honorandus sum, nō es: nō statū habet? Nō, ut puto. Honorādus sum, qa tyrannū occidi: nō occidisti: quæstio, & status. Similiter, nō rectè agis, rectè ago: non habet statū. Vbi est ergo? nō rectè agis, ignominiosus. quæritur an ignominiosus sit, aut an agere ignominioso liceat: & quæstio est, & status. Ergo trāslatiuū genus causæ est, ut cōparatiuū, et mutuæ accusationis. Atenim simile est illi, habeo ius, nō habes: occidisti, rectè occidi. Nō nego: sed nec res hæc statū facit. non enim sunt hæ ꝓpositiones, alioqui causa nō explicabitur, sed cū suis rationib⁹. Scelus cōmisit Horatius, sororē enim occidit: nō commisit, debuit enim occidere eam, quæ hostis morte mœrebat. quæstio, an hæc iusta causa. ita qualitas. Ac similiter in trāslatiōe, nō habes ius abdicādi, quia ignominioso nō est actio. habeo ius, qa abdicatio actio non est. quæritur qd sit actio. finiemus. nō licet abdicare: syllogismus. Itē cætera ꝑ omnes et rationales et legales status. Nec ignoro fuisse quosdā qui trāslationē in rationali quoq; genere ponerēt, hoc modo, Hominē occidi iussus ab Imperatore. dona tēpli cogēti tyrāno dedi. deserui, tēpestatibus, fluminib⁹, ualetudine impeditus: id est, nō ꝑ me stetit, sed ꝑ illa. A quib⁹ etiā liberius dissētio. Nō enim actio trāsfertur sed causa facti: qđ accidit penè in omni defensione. Deinde is qui tali utitur patrocinio, nō recedit à forma qualitatis. dicit enim se culpa uacare, ut magis qualitatis duplex ratio faciēda sit, altera, qua & factum defenditur: altera, qua tantū re⁹. Credēdū est igitur iis, quorū autoritatē secutus

[margin: ...i.dec.rli 1.]

cutus

cutus est Cicero, tria esse quæ in omni disputatione quæ-
rãtur, an sit, quid sit, quale sit. qđ ipsa nobis etiã natura
præscribit. nã primũ oportet subesse aliquid de quo ambi
gitur: qđ quid sit, & quale sit, certè non potest æstimari,
nisi prius esse cõstiterit: ideóq; ea prima quæstio. sed non
statim qđ esse manifestũ est, etiã quid sit apparet. Hoc quo
que cõstituto, nouißima qualitas superest: nec his explora
tis aliud est ultrà. His infinitæ quæstiones, his finitæ cõti-
nẽtur. Horũ aliqua in demõstratiua, deliberatiua, iudicia-
li materia utiq; tractãtur. Hæc rursus iudiciales causas et
rationali parte et legali cõtinet. Nec enim ulla iuris disce
ptatio, nisi finitiõe, qualitate, cõiectura potest explicari.
Sed instituẽtibus rudes, nõ erit inutilis latius primò fusa
ratio, etsi nõ statim rectißima linea tẽsa, facilior tamẽ &
aptior uia. Discãt igitur ante omnia quadripertitã in om-
nib⁹ causis esse rationẽ, quã primã intueri debeat qui actu
rus est. Nã ut à defensore potißimũ incipiã, lõgè fortißima
tuẽdi se ratio est, si qđ obiicitur, negari potest. Proxima, si
nõ id qđ obiicitur, factũ esse dicitur. Tertia honestißima,
qua rectè factum defenditur. Quibus si deficiamur, ultima
quidẽ, sed iã sola supest salus, aliquo iuris adiutorio elabẽ
di ex crimine qđ neq; negari neq; defendi potest, ut nõ ui-
deatur iure actio intẽdi. Hinc illæ quæstiones siue actionis,
siue trãslationis. Sũt enim quædã nõ laudabilia natura, sed
iure cõcessa, ut in XII. tabulis, debitoris corpus inter credi
tores diuidi licuit: quã legẽ mos public⁹ repudiauit. Et ali
quid æquũ, sed ꝓhibitũ iure: ut libertas testamẽtorũ. Accu
satori nihilo plura intuẽda sunt, q̃ ut ꝓbet factũ esse, hoc
esse factũ, nõ rectè factũ, iure se intẽdere. Ita circa species
easdẽ lis oĩs uersabitur, trãslatis tãtũ aliquãdo partibus:
ut in causis in quib⁹ de præmio agitur, rectè factũ petitor
prob

probat. Hæc quatuor uelut proposita formæq; actionis, quæ tũ generales status uocabã, in duo (ut ostendi) genera discedũt, rationale, et legale. Rationale simplicius est, quia ipsius tantũ naturæ contẽplatiõe cõstat. Itaq; in eo satis est ostẽdisse cõiecturã, finitionẽ, qualitatem. Legaliũ plures sint species necesse est, propterea q̃ multæ sunt leges, & uarias habẽt formas. Alia est cuius uerbis nitimur, alia cuius uolũtate: alias nobis, cũ ipsi nullã habem⁹, adiũgimus: alias inter se cõparamus: alias in diuersum interpretamur. Sic nascũtur hæc uelut simulacra ex illis trib⁹, interim simplicia, interim & mixta, ꝓpriã tamẽ faciẽ ostẽdẽtia, ut scripti et uolũtatis, quæ sine dubio aut qualitate aut cõiectura cõtinẽtur: & syllogismus, q̇ est maximè qualitatis: & leges cõtrariæ, quæ iisdẽ q̃b⁹ scriptũ & uolũtas, cõstãt: & ἀμφιβολία, quæ semper cõiectura explicatur. Finitio quoq; utrique generi, quódq; rerũ, quódq; scripti cõtemplatione cõstat, cõmunis est. Hæc oĩa etiã si in illos tres status ueniũt, tamẽ q̃a (ut dixi) habẽt aliq̃d uelut ꝓpriũ, uidẽtur demõstrãda discẽtibus: & permittẽdũ ea dicere uel stat⁹ legales, uel quæstiones, uel capita quædã minora: dũ sciãt, nihil ne in his q̃dẽ præter tria quæ prædiximus, quæri. At quãtũ, & q̃ multũ, & ad aliquid, & (ut nõnulli putauerũt) cõparatiuus, nõ eandẽ rationẽ habẽt. Sũt enim hæc nõ ad uarietatẽ iuris, sed ad solã rationẽ referenda: ideóq; semper in parte aut cõiecturæ aut qualitatis ponẽda sunt, ut qua mẽ-
Lib. 7. te, & quo tẽpore, & quo loco. Sed de singulis dicem⁹ quæstionibus cũ tractare præcepta Diuisionis cœperimus. Hoc inter omnes conuenit, in causis simplicibus singulos status esse causarũ: quæstionũ autẽ, quæ uelut subiacẽtes, ad illud quo iudicium continetur, referuntur, sæpe in unã cadere plures posse. Etiam credo aliquãdo dubitari, quo statu sit
uten-

utendũ cùm aduersus unã intentionẽ plura opponũtur: & sicut in colore dicitur narrationis, eum esse optimũ, quem actor optimè tueatur:ita hîc quoq; posse dici,eũ statũ esse faciendũ,in quo tuẽdo plurimũ adhibere uiriũ poßit Orator. Ideóq; pro Milone,aliud Ciceroni agẽti placuit,aliud Bruto cũ exercitationis gratia cõponeret orationem:cùm illc iure tãquã insidiatorẽ occisum,et nõ tamẽ nõ Milonis cõsilio,dixerit:hic etiã gloriatus sit occiso malo ciue. In cõiunctis uerò posse duos uel tres inueniri, uel diuersos: ut siquis aliud se nõ fecisse,aliud rectè fecisse defendat:uel generis eiusdẽ,ut siquis duo crimina uel omnia neget. Quod accidit etiã si de una re quæratur aliqua,sed eã plures petant,uel eodẽ iure,ut proximitatis:uel diuerso,ut cùm hic testamẽto,ille proximitate nitatur. Quoties aũt aliud alij petitori opponitur,dißimiles esse status necesse est:ut in illa controuersia,Testamẽta legibus facta,rata sint:Intestatorũ parẽtũ liberi hæredes sint:Abdicatus,ne quid de bonis patris capiat:Nothus ante legitimũ natus,legitimus filius sit,post legitimũ natus,tãtùm ciuis:In adoptionẽ dare liceat:In adoptionem dato redire in familiã liceat,si pater naturalis sine liberis decesserit: Qui ex duobus legitimis alterũ in adoptionẽ dederat,alterum abdicauerat,sustulit nothum: instituto hærede abdicato deceßit. Omnes tres de bonis cõtẽdũt. Nóθον,qui nõ sit legitimus,Græci uocãt:Latinũ rei nomẽ,ut Cato quoq; in oratione quadã testatus est, nõ habemus,ideóq; utimur peregrino. Sed ad propositum: Hæredi scripto opponitur lex, Abdicatus ne quid de bonis patris capiat:fit status scripti & uoluntatis, an ullo modo capere poßit,an ex uolũtate patris,an hæres scriptus. Notho duplex fit quæstio,ꝙ post legitimos natus sit, & ꝙ nõ sit ante legitimũ natus. Prior syllogismũ habet,an pro non

Bruti orati[o] pro Milon[e]

natis

natis sint habēdi, q̃ à familia sunt alienati. Altera scripti et uolūtatis. Nō enim esse hūc natū ante legitimū cōuenit: sed uolūtate legis se tuebitur, quā dicet talē fuisse, ut legitim⁹ esset nothus tū natus, cū alius legitimus in domo non esset. Scriptū quoq; legis excludet, dicēs, nō utiq; si postea legitimus natus nō sit, notho nocere: utetúrq; hoc argumento, finge solū natū nothū, cuius cōditionis erit? tātū ciuis? atqui nō erit post legitimū natus. filius? atqui nō erit ante legitimos natus. quare si uerbis legis stari non potest, uoluntate standū est. Nec quēquā turbet, q̃ ex una lege duo status fiāt. duplex est, ita uim duarū habet. Redire in familiā uolenti, dicitur ab altero. Primū, ut tibi redire liceat, hæres sum, idē status, q̃ in petitione abdicati. quæretur enim an poßit esse hæres abdicatus. Adiicitur cōmuniter à duobus, redire tibi in familiā nō licet: nō enim pater sine liberis deceßit. Sed in hoc propria quisq; eorū quæstione nitetur. Alter enim dicet abdicatū quoq; inter liberos esse: & argumentū ducet ex ipsa qua repellitur lege. Superuacuū enim fuisse prohiberi patris bonis abdicatū, si esset numero alienorū: nūc quia filij iure futur⁹ fuerit intestati hæres, oppositam esse legē, quæ tamē nō id efficiat ne filius sit, sed ne hæres sit. Status finitiuus, quid sit filius. Rursus nothus eisdē colligit argumentis, nō sine liberis patrem deceßisse, quibus in petitione usus est ut ꝓbaret esse se filiū: nisi fortè & hic finitionē mouet, an liberi sint etiā nō legitimi. Cadent igitur in unā cōtrouersiā uel specialiter duo legitimi status, scripti et uolūtatis, et syllogismus, et præterea finitio: uel tres illi, qui natura soli sunt, coniectura in scripto & uolūtate, qualitas in syllogismo, et quæ ꝑ se est aperta finitio. Causa quoq;, et iudicatio et cōtinēs est in omni genere causarū. Nihil enim dicitur cui nō insit ratio, & quò

iudiciũ referatur, et qđ rẽ maximè cõtineat. Sed qa magis hæc uariantur in litibus, & ferè tradita sunt ab iis qui de iudicialibus caussis aliqua cõposuerũt, in illã partẽ differã tur. Nunc quia in tria genera causas diuisi, ordinẽ sequar. *cap. huius lib. II.*

De demonstratiuo, quod constat laude & vituperatione. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Propositis tribus causarum generibus, à demõstratiuo (quod dignitate & facilitate cætera præcedit) orditur. Id ab Aristotele à parte negotiali remotum esse ait, & ad solam delectationem translatum: at Romæ etiam forẽsibus negotiis insertũ, & ex publico officio vel senatusconsulto magistratibus sæpe demandari solitũ. Esse tamen quasdã materias cõcedit ad solam delectationem cõparatas: vt laudes deorũ, quæ certæ sunt: quæ vt nõ desiderent probationẽ, quẽadmodũ quæ negotiis adhibentur, speciẽ tamen aliquã probationis habeant: ut si quis ad probandam diuinitatem Romuli adferat, quòd proiectus in profluentem, non potuerit extingui. Ornare & amplificare, laudis proprium esse ostendit, & laudari primùm deos, deinde homines, bruta quoque animantia: & carentia anima: vt vrbes, flumina. Facta quoque, & dicta, & res omnis generis, vt mortem, & somniũ. Tum quomodo quæq; laudãda sint, sigillatim fusissimè docet. hoc tamẽ vnũ ex arte admonet, habendã esse loci vbi quis laudet aut vituperet, magnã discretionem, cùm nõ iidem sint apud omnes mores, & persuasio publicè recepta, diuersa. Postremò circa solã qualitatis quæstionem non versari hoc genus: atq; in illud omnes status cadere posse, quanuis maximè qualitate contineatur, concludit.

AC potissimùm incipiã ab ea quæ cõstat laude ac uituperatione. Quod genus uidetur Aristoteles, atq; eũ secutus Theophrastus, à parte negotiali, hoc est πραγματικῆς, remouisse, totámq; ad solos auditores relegasse: & id eius nominis, qđ ab ostẽtatione ducitur, ꝓpriũ est. Sed mos Romanus etiã negotiis hoc munus inseruit. Nam & funebres laudationes pẽdent frequẽter ex publico aliquo officio; atq; ex senatusconsulto magistratibus sæpe mãdantur:

& laudare testẽ, uel cõtrà, pertinet ad momentũ iudicio-rũ: & ipsis etiã reis dare laudatores licet: et editi in cõpe-titores, in L. Pisonẽ, in Clodiũ et Curionẽ libri, uitupera tionẽ cõtinẽt, & tamẽ in Senatu loco sunt habiti sentẽtiæ. Neq; inficias eo, quasdã esse ex hoc genere materias ad so-lã cõpositas ostẽtationẽ, ut laudes deorũ, uirorúmq; quos priora tẽpora tulerũt. Quo soluitur quæstio suprà tra-ctata: manifestúmq; est errare eos qui nũquã Oratorẽ di-cturũ nisi de re dubia putauerũt. An laudes Capitolini Io-uis, perpetua sacri certaminis materia, uel dubiæ sunt, uel non oratorio genere tractãtur? Vt desiderat autẽ laus quæ negotiis adhibetur, probationẽ: sic etiã illa quæ ostẽtationi cõponitur, habet interim aliquã speciẽ probationis: ut qui Romulũ Martis filium, educatúmq; à lupa dicat, in argu-mentũ cælestis ortus utatur his, quòd abiectus in profluẽ-tem, nõ potuerit extingui: quòd omnia sic egerit, ut genitũ præside bellorũ Deo, incredibile nõ esset: q. ipsum quoque cælo receptũ tẽporis eius homines nõ dubitauerint. Quæ-dã uerò etiã in defensionis speciẽ cadent: ut si in laude Her-culis, permutatum cum Regina Lydiæ habitũ, & impe-rata (ut traditur) pensa Orator excuset. Sed propriũ lau-dis est, res amplificare, et ornare. Quæ materia præcipuè quidẽ in deos & homines cadit: est tamẽ & aliorum ani-malium, & carentium anima. Verùm in Deis generaliter primùm maiestatem ipsius eorũ naturæ uenerabimur: de-inde propriã uim cuiusq;, & inuẽta, quæ utile aliquid ho-minibus attulerint. Vis ostenditur, ut in Ioue, regẽdorum omnium: in Marte, belli: in Neptuno, maris. Inuenta, ut ar-tium, in Minerua: Mercurio, literarum: medicinæ, Apollì-ne: Cerere, frugũ: Libero, uini. Tum si qua ab his acta ue-tustas tradidit, cõmemorãda. Addunt etiam diis honorem

parent

parentes, ut siquis sit filius Iouis. Addit antiquitas, ut iis qui sunt ex Chao. Progenies quoque, ut Apollo ac Diana Latonæ. Laudandũ in quibusdã, quòd geniti immortales: in quibusdã, quòd immortalitatẽ uirtute sunt cõsecuti: qđ pietas principis nostri, præsentiũ quoq; temporũ decus fecit. Magis est uaria laus hominũ. Nam primùm diuiditur in tẽpora, quódq; ante eos fuit, quoq; ipsi uixerunt. In iis autem qui fato sunt functi, etiã quod est insecutũ. Ante hominem, patria, ac parẽtes, maioresq; erunt. quorũ duplex tractatus est. aut enim respondisse nobilitati, pulchrũ erit: aut humilius genus illustrasse factis. Illa quoq; interim ex eo quod ante ipsum fuit, tẽpore trahentur, quæ responsis uel auguriis futurã claritatem promiserint: ut eum qui ex Thetide natus esset, maiorem patre suo futurum cecinisse dicũtur oracula. Ipsius uerò laus hominis, ex animo, et corpore, & extrà positis peti debet. Et corporis quidem fortuitorúmq; cùm leuior, tum non uno modo tractanda est. Nam & pulchritudinem interim robúrq; prosequimur honore uerborũ, ut Homerus in Agamemnone atq; Achille. Interim cõfert admirationi multũ etiã infirmitas, ut cùm idem Tydea paruũ, sed bellatorẽ dicit fuisse. Fortuna uerò cùm dignitatẽ affert, ut in regibus principibúsq; (nãq; est hæc materia ostẽdendæ uirtutis uberior) tũ quo minores opes fuerũt, eo maiorem benefactis gloriam parit. Sed omnia quæ extra nos bona sunt, quǽq; hominibus fortè obtigerũt, nõ ideo laudãtur, q̃ habuerit quis ea, sed q̃ his honestè sit usus. Nã diuitiæ, & potẽtia, & gratia, cũ plurimũ uiriũ dent in utrãq; partẽ, certissimũ faciũt morũ experimentũ. aut enim meliores ꝓpter hæc, aut peiores sumus. Animi semper uera laus: sed nõ una per hoc opus uia ducitur. Nãq; aliâs ætatis gradus, gestarũq; rerũ ordinẽ sequi

Domitianũ intelligit.

Achillem intelligit ex Ouidij Met.

Iliad. 2.

Iliad. 5.

Cic. in Part.

 specio

speciosius fuit: ut in primis annis laudaretur indoles, tũ disciplinæ, post hoc operũ, id est factorũ dictorũq; cõtextus: aliâs in species uirtutũ diuidere laudẽ, fortitudinis, iustitiæ, cõtinẽtiæ, cæterarúmq;, ac singulis aßignare quæ secũdũ quanq; earũ gesta erũt. Vtra sit autẽ harũ uia utilior, cum materia deliberabimus: dũ sciamus gratiora esse audiẽtibus quæ solus quis, aut primus, aut certè cũ paucis fecisse dicetur: siquid præterea supra spẽ aut expectationẽ, præcipuè quod aliena potius causa, quàm sua. Tẽpus quòd finẽ hominis insequitur, nõ semper tractare cõtingit: non solùm quòd uiuẽtes aliquãdo laudam⁹, sed quòd rara hæc occasio est, ut referri poßint diuini honores, & decreta, ut publicè statuæ constitutæ. Inter quæ numerauerim ingeniorũ monumẽta quæ seculis probarentur. Nam quidã, sicut Menãder, iustiora posterorũ quã suæ ætatis iudicia sunt cõsecuti. Afferunt laudẽ liberi parentibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inuẽtoribus, necnõ institu-
Liui⁹ 1. et 2. ta quoq; autorib⁹, ut à Numa traditũ deos colere, & à Publicola fasces populo summittere. Qui omnis etiã in uituperatione ordo cõstabit, tãtũ in diuersum. Nã & turpitudo generis opprobrio multis fuit: & quosdã claritas ipsa notiores circa uitia, & inuisos magis fecit: & in quibusdã, ut in Paride traditũ est, prædicta pernicies: & corporis ac *fortunæ quibusdã mala cõtemptum, ut Therfitæ: at uerò quibusdã bona uitiis corrupta, odiũ attulerũt, ut Nirea imbellẽ, *Plisthnẽ impudicũ, à poëtis accepimus. Et animi totidẽ uitia, quot uirtutes sunt: nec minus q̃ in laudib⁹, duplici ratione tractãtur. Et post mortẽ adiecta q̃busdam ignominia est: ut Melio, cui⁹ domus solo æquata: Marcóq; Mãlio, cui⁹ prænomẽ è familia in posterũ exẽptũ est. Et parẽtes malorũ odimus. Et est cõditoribus urbiũ infame, cõ-
traxisse

Iliad. 6.
*forma.
Ilia. 2.
*clisthenem
Liu. dec. 1. li. 4. & li. 6.

traxisse aliquā perniciosam cæteris gentē, qualis est prim⁹ Iudaicæ superstitionis autor, & Gracchorū leges inuisæ: & si quod est exēplum deforme posteris traditū, quale libidinis uir Perses in muliere Samia instituere ausus dicitur primus. Sed in uiuētibus quoq; iudicia hominū uelut argumēta sunt morū, & honos aut ignominia ueram esse laudē uel uituperationē probat. Interesse tamē Aristoteles putat ubi quidq; laudetur, aut uituperetur. Nā plurimū refert q sint audiētiū mores, quæ publicè recepta persuasio: ut illa maxima quæ probāt, esse in eo qui laudabitur, credāt: aut in eo cōtra quē dicemus, ea quæ oderint. Ita nō dubiū erit iudiciū, qđ orationē præcesserit. Ipsorū etiam iudicū permiscēda laus semper. nā id beneuolos facit. quoties aūt fieri poterit, cū materiæ utilitate iungēda. Minus Lacedæmone studia literarū, q̄ Athenis, honoris merebūtur: plus patiētia, fortitudo. Rapto uiuere quibusdā honestū, aliis cura legū. Frugalitas apud *Sybaritas forsitā odio foret, ueterib⁹ Romanis summū luxuria crimē. Eadem in singulis differētia. Maximè fauet iudex, qui sibi dicentē *assentiri putat. *Idē præcepit illud quoq;, qđ mox Cornelius Celsus propè supra modū inuasit: quia sit quædā uirtutibus ac uitiis uicinitas, ut ēdū proxima deriuatione uerborū, ut pro temerario fortē, pro prodigo liberalem, pro auaro parcū uocem⁹: quæ eadē etiā cōtra ualēt. Quod quidē Orator, id est uir bonus, nūquā faciet, nisi forte cōmuni utilitate ducatur. Laudātur aūt urbes similiter atq; homines. Nā ꝑ parēte est cōditor: & multū autoritatis affert uetustas, ut iis q terra dicūtur orti: et uirtutes ac uitia circa res gestas: eadē q; in singulis. Illa ꝓpria, quæ ex loci positiōe ac munitione sunt. Ciues illis, ut hominibus liberi, decori. Est laus & operū, in qb⁹ honor, utilitas, pulchritudo,

Vide Calium li. 10 cap. 18. Lib. I. Rhet. ad Theodec.

*Vide Polit. ca. 15. Miscel. & Erasm. in prouer. Sybaritica mēsa.

*assentari.

* Aristot. I. Rhetor ad Theodectē.

tudo, autor spectari solet. Honor, ut in tẽplis: utilitas, ut in muris, pulchritudo uel autor utrobiq;. Est et locorũ, qualis Siciliæ apud Ciceronẽ. in qb⁹ similiter speciẽ & utilitatẽ intuemur: speciẽ, maritimis, planis, amœnis: utilitatẽ, salubrib⁹ fertilib⁹. Erit etiã dictorũ factorũq; laus generalis: eritq́ rerũ omnis modi. Nã et somni et mortis scriptæ laudes, et quorũdã à medicis ciborũ. Itaq; ut nõ cõsensi hoc laudatiuũ gen⁹ circa solã uersari honesti quæstionẽ, sic qualitate maximè cõtineri puto: quanq̃ oẽs tres stat⁹ cadere in hoc opus poßint, hisq; usum C. Cæsarẽ in uituperãdo Catone, notauerit Cicero. Totũ autẽ habet aliquid simile suasoriis: quia plerunq; eadem illic suaderi, hic laudari solẽt.

Act. 4. in Ver.

Topicis.

De suasoria seu deliberatiua, & Prosopopœia. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Suasoriæ finem solùm nõ esse vtilitatẽ contẽdit, & mentẽ eorum qui hoc genus ita finierũt, interpretatur: docétq; apud imperitos, aliquãdo honestũ ab vtili separandũ, quod apud sapientes nullo modo fiat. Eius esse duas partes, suadendi & dissuadendi, quarũ vtraq; vel priuata sit, vel publica. Procemio, quale est in iudicialibus, nõ egere, maximè si priuata sit: publicã verò esse liberiorẽ, breuiore tamen, & velut quodã capite & initio cõtentam. Narrationẽ in priuata nõ esse necessariã, extrinsecus tamen posse multa narrari. In cõcionibus esse illã sæpe necessariam ad affectus mouendos, quæ ordinẽ rei docet. Tria esse in suasoriis spectanda: Quid sit de quo deliberetur: Qui sint qui deliberẽt: Qui sit qui suadeat. Rem de qua deliberatur, certum esse fieri posse, aut nõ posse: si incertũ, ductu duplici pugnãdum. primùm qualitate, si fieri posset, faciendũ nõ esse. deinde cõiectura, quæ potentissima est, fieri nõ posse. Omnia consultari aut propter ipsa, aut propter aliud. propter ipsa, an militi stipendium constitui oporteat: propter aliud, an Romani Fabios dedant Gallis bellum minitantibus. Partes suadendi honestum, vtile (sub quo necessarium) & possibile: ad quæ fas, iustum, pium, magnum, facile, æquum, referantur, quæ in omnem consultationem non

c adant,

cadant. Omnẽ consultationem esse de dubiis. Nullã esse consultationem de sola iucunditate. Vtilitatẽ aliquando collidi cũ honestate, & contrà, periculáq; maiora minoribus opponi. Vtilia etiã ipsa inter se nõnunquam cõparari. Videndũ esse diligenter, quid cõsequuturi simus, & per quid: vt cõmoda, & incõmoda inter se cõferamus. Personã aut deliberantiũ aut nostrã diligenter spectandã. nam in consiliis autoritatem valere plurimũ, vt etiã exempla & experimẽta. Consultare aut plures, aut singulos: plures, aut Senatũ, aut populũ: aut Romanos, aut Fidenates: Singulos, aut Catonẽ, aut Marium, aut Scipionẽ: aut senem, aut iuuenem: quorũ omniũ maxima sit habenda ratio. Turpibus honesta aliquando suaderi, & quo pacto: contrà, bonis parum decora: ita tamen inhonesta suadenda esse, quasi inhonesta nõ sint: nam turpibus colorem esse dandũ. In persona suadentis multum referre, qui, qua vita, genere, ætate, fortuna: prouidendúmq; esse, ne quæ dicũtur, ab eo dissentiant qui suadet: quod factu non est facile: vnde fit vt Prosopopœiæ sint difficillimę in quibus ad reliquũ suasoriæ laborẽ personæ difficultas accedat. In scholis etiã materias fingi ad deliberãdũ, ex genere iudiciali & suasorio cõmixtas, iudicialibus similiores quàm suasionibus: vt cõsultatio de pœna Theodoti apud Caiũ Cæsarẽ. Vltimo loco inuentione & dispositione suasoriæ tractata, quæ illi elocutio cõueniat præscribit. Grauiter primùm declamatores accusat, qui dicẽdi genus in totũ diuersum in hoc à iudiciali putabant, abrupta initia, concitatam orationẽ, breuitatem & verborũ magnificentiam illi tribuentes. Exordia vt nõ sint tam longa, negat tamen abrupta esse oportere: nec orationem torrentem & concitatam admittit, cũ moderatione consilia maximè constent: magnificentiam non affectari, sed contingere, quia res grauissimæ in suasorias incidant. Porrò breuitatem, & aliquanto maiorem, inesse, propterea quòd quæstio simplicior sit, & membra habeat pauciora. ergo illis vt iudicialibus accommodandam secundum conditionem ipsius quæ tractabitur rei, dicendi rationem iubet.

DEliberatiuas quoq; miror à qbusdã sola utilitate finitas. Ac siquid in his unũ seq oporteret, potior fuisset apud me Ciceronis sentẽtia, q̃ hoc materiæ genus dignitate maximè cõtineri putat. Nec dubito q̃n hi q̃ sunt in illa

priore sentẽtia, secundum opinionẽ pulcherrimã, ne utile quidẽ, nisi quod honestum esset, existimarint. Et est hæc ratio uerißima, si cõsilium cõtingat semper bonorum atq; sapiẽtum. Verùm apud imperitos, apud quos frequẽter dicenda sententia est, populúmq; præcipuè, qui ex pluribus cõstat indoctis, discernẽda sunt hæc, et secundum cõmunes magis intellectus loquendum. Sũt enim multi qui etiã quæ credunt honesta, nõ tamẽ satis eadẽ utilia quoq; existimẽt: quæ turpia esse dubitare nõ possunt, utilitatis specie ducti probẽt: ut fœdus Numãtinũ, iugúmq; Caudinum. Ne qualitatis quidẽ statu, in quo & honestorũ & utilium quæstio est, complecti eas satis est. Nã frequẽter in his etiã cõiecturæ locus est: nõnunquàm tractatur aliqua finitio: aliquãdo etiam legales possunt incidere tractatus, in priuata maximè cõsilia, siquãdo ambigitur an liceat. De coniectura paulò pòst pluribus interim, éstne finitio apud Demosthenẽ, det Halõnesum Philipp⁹, an reddat? apud Ciceronẽ in Philippicis, quid sit tumultus? Quid? nõ illa similis iudicialiũ quæstio, de statua Seruij Sulpitij, an iis demũ ponẽda sit, qui in legatione ferro sunt interempti? Ergo pars deliberatiua (quæ eadẽ suasoria dicitur) de tẽpore futuro cõsultãs, quærit etiã de præterito: officiis cõstat duob⁹, suadẽdi, ac dissuadendi. Procœmio, quale est in iudicialibus, [illegible] ubiq; eget, quia cõciliatus est ei quisq;, quẽ cõsulit. Init[illegible] tamẽ quodcunq; debet habere aliquã procœmij speciem. nec enim abruptè, nec unde libuit, incipiẽdũ: quia est aliquid in omni materia naturaliter primũ. In Senatu, et utiq; in cõcionibus, eadẽ ratio quæ apud iudices, acquirẽdæ sibi plerũq; eorũ apud quos dicẽdũ sit, beneuolẽtiæ. Nec mirũ, cùm etiã in Panegyricis petatur audiẽtiũ fauor, ubi emolumẽtũ nõ in utilitate aliqua, sed in sola laude cõsistit. Aristoteles quidem,

De fœdere Numantino Cice. li. 3. Of. et Plutar. in vita Tiberij & C. Gracc.

De iugo Caudino Liu. decad. 1. lib. 1.

In Olynth.

Philip. 8.

Philip. 9.

Rheto. 3.

quidē, nec sine causa, putat et à nostra, et ab eius qui dissentiet, psona, duci frequēter in cōsiliis exordiū, quasi mutuātibus hoc nobis a iudiciali genere: nonnunquā etiam ut minor res maiórue uideatur. In demonstratiuis uerò procemia esse maximè libera existimat. Nam & lōgè a materia duci, ut in Helenes laude Isocrates fecerit: et ex aliqua rei uicinia, ut idē in Panegyrico cōqueritur plus honoris corporū quàm animorū uirtutibus dari: et Gorgias in Olympico laudās eos qui primi tales instituerūt cōuētus. Quos secutus, uidelicet Crispus Sallustius, in bello Iugurthino et Catilinario nihil ad historiā ptinentibus principiis orsus est. Sed nūc ad Suasoriā, in qua etiā quum procemio utemur, breuiore tamē & uelut quodā capite tantū et initio debebimus esse cōtenti. Narrationē uerò nūquā exiget priuata deliberatio, eius dūtaxat rei, de qua dicēda sententia est: qa nemo ignorat id de quo cōsulit. Extrinsecus possunt pertinētia ad deliberationē multa narrari. In concionibus sæpe est etiam illa quæ ordinē rei docet, necessaria,* affectus, ut quæ maximè, implēda. Nā & cōcitāda & leniēda frequēter est ira, & ad metū, cupiditatē, odium, conciliationem, impellendi animi. Nonnunquā etiam mouenda miseratio est, siue ut auxilium obsessis feratur, suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euersionē deflebimus. Valet autē in consiliis autoritas plurimum. Nā & prudētissimus esse haberiq; & optimus is debet, qui sententiæ suæ de utilibus atq; honestis credere omnes uelit. In iudiciis enim uulgò fas habetur indulgere aliquid studio suo: Consilia nemo est qui neget secundū mores dari. Græcorum quidē plurimi omne hoc officiū cōcionale esse iudicauerūt, et in sola Reipublicæ administratione posuerūt. Quin et Cicero in hac maximè parte uersatur. Ideóq; suasuris de pace, bello, co-

* In scriptis codicib. legitur, affectus, ut quæ maximè, postulanda. Impreßi ferè habent, ad (siue &) affectus, ut quæque maximè postulabit.

Aristot. I. Rhetoric.

2. de Orat.

n 5 piis,

piis, operibus, uectigalib⁹, hæc duo præcipuè nota esse uoluit, uires ciuitatis, et mores: ut ex natura cùm ipsarũ rerũ, tũ audiẽtiũ, ratio suadẽdi duceretur. Nobis maior in re uidetur uarietas. nã et cõsultantiũ & cõsiliorum plurima sunt genera. Quare in suadendo & dissuadẽdo tria primũ spectanda erunt, Quid sit de quo deliberetur, Qui sint qui deliberent, Qui sit qui suadeat. Rẽ de qua deliberatur, aut certũ est posse fieri, aut incertũ. Si incertũ, hæc erit quæstio sola, aut potentissima. Sæpe enim accidet ut prius dicamus, ne si possit qdẽ fieri, esse faciẽdũ: deinde fieri nõ posse. Cùm autem de hoc quæritur, cõiectura est, an Isthmos intercidi, an siccari palus Pontina, an portus fieri Hostiæ possit, an Alexãder terras ultra Oceanũ sit inuẽturus. Sed in iis quoq; quæ cõstabit posse fieri, coniectura aliquando erit: ut si quæratur an utiq; futurũ sit ut Carthaginẽ superent Romani, ut redeat Hãnibal, si Scipio exercitũ in Africam trãstuleri: ut seruent fidẽ Samnites, si Romani arma depośuerint. Quædã & fieri posse, et futura esse credibile est: sed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi cõiecturæ nõ erit locus, alia sunt intuẽda. Et primùm, aut propter ipsam rẽ de qua sentẽtiæ rogantur, cõsultabitur: aut ꝓpter alias interueniẽtes extrinsecus causas. Propter ipsam deliberant Patres conscripti, an stipendiũ militi cõstituant. Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ aut faciẽdi, ut deliberãt P.C. an Fabios dedãt Gallis bellũ minitãtibus. Aut nõ faciendi, ut deliberat C. Cæsar an perseueret in Germaniã ire, cùm milites passim testamẽta facerẽt. Hæ suasoriæ duplices sunt. Nã & illic causa deliberandi est, ꝙ bellũ Galli minitẽtur: esse tñ quæstio põt, dedẽdine fuerint etiã citra hanc denũtiationẽ, qui cõtra fas, cũ Legati missi essent, præliũ inierint, regẽmq; ad quẽ mãdata acceperant, trucida

Suet. in Cæsare. Vide Iustinum.

Liuius deca. 3. lib. 8.

Liuius deca. 1. lib. 4.

Deca. 1. li. 5.

Comment. 1.

trucidarint. Et hîc nihil Cæsar sine dubio deliberet, nisi propter hãc militũ perturbationẽ: est tamẽ locus quærẽdi, an citra hũc quoq; casum penetrandũ in Germaniã fuerit. Sẽper aũt de eo prius loquemur, de quo deliberari etiã detractis sequẽtib9 posset. Partes suadẽdi quidã putauerũt honestũ, utile, necessariũ. Ego nõ inuenio huic tertiæ locũ. Quãtalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere: de faciẽdo aũt deliberatur. Quòd si hãc uocãt necessitatẽ, in quã homines grauiorũ metu coguntur, utilitatis erit quæstio: ut si obsessi, & impares, et aqua cibóq; defecti, de faciẽda ad hostẽ deditione deliberẽt, & dicatur, necesse est: nẽpe sequitur ut hoc subiiciatur, alioqui pereũdũ est. ita propter id ipsum nõ est necesse, quia perire potius licet. deniq; nõ fecerũt Sagũtini, nec in rate Opitergina circũuẽti. Igitur in his quoq; causis aut de sola utilitate ambigetur, aut quæstio inter utile atq; honestũ cõsistet. Atenim siquis liberos procreare uolet, necesse habeat uxorẽ ducere, quis dubitat? sed ei qui pater uult fieri, liqueat, necesse est uxorẽ esse ducendã. Itaq; mihi ne cõsiliũ qdẽ uidetur, ubi necessitas est: nõ magis q̃ ubi constat quid fieri nõ posse. Omnis enim deliberatio de dubiis est. Melius igitur, qui tertiã partẽ dixerũt δυνατὸν, quod nostri possibile nominãt. quæ ut dura uideatur appellatio, tamẽ sola est. Quas partes nõ omnes in omnẽ cadere Suasoriã, manifestius est quàm ut docendũ sit. Tamẽ apud plerósq; earum numerus augetur, à quib9 ponũtur ut partes, quæ species sunt partium. Nã fas, iustũ, piũ, æquũ, mãsuetũ quoq; (sic enim sunt interpretati τὸ ἥμερον) & siqua adhuc adiicere quis eiusdẽ generis uelit, subiici possunt honestati. An sit aũt facile, magnũ, iucundũ, sine periculo, ad quæstionẽ pertinet utilitatis: qui loci oriũtur ex cõtradictione, Est quidem

Vt Casilinenses Dec.3.li.3.

Deca.3. li.1. Florus in Epis.li. 110.

Ari.3.Ethi. & Rhetor.1.

Possibile.

Arist.1.Rhetor. ad Alexandr.

dem utile, sed difficile, paruũ, iniucũdũ, periculosum. Tamen quibusdã uidetur esse nõnunquam de iucunditate sola consultatio, ut si de ædificando theatro, instituendis ludis deliberetur. Sed neminem adeò solutũ luxu puto, ut nihil causa suadẽdi sequatur præter uoluptatẽ. Præcedat enim semper aliquid necesse est, ut in ludis honor deorũ, in theatro nõ inutilis laborũ remißio, deformis & incõmoda turbæ, si id nõ sit, cõflictatio: & nihilomin⁹ eadẽ illa religio, cũ theatrũ ueluti quoddã illius sacri tẽplum uocabimus. Sæpe uerò & utilitatẽ despiciẽdã esse dicimus ut honesta faciamus: ut cũ illis Opiterginis damus cõsiliũ, ne se hostibus dedãt, quãquã perituri sint nisi fecerint. Et utilia honestis præferimus: ut cũ suademus ut bello Punico serui armẽtur. Sed tamẽ neq; hîc planè cõcedẽdum est esse id inhonestũ: liberos enim natura omnes, & eisdẽ cõstare elementis, & fortasse antiquis etiã nobilibus ortos, dici potest: et illic ubi manifestũ periculũ est, opponẽda alia: ut crudeli⁹ etiã perituros affirmem⁹ si se dediderint, siue hostis nõ seruauerit fidẽ, siue Cæsar uicerit, qđ esse uero similius. Hæc autẽ, quæ tantũ inter se pugnãt, plerunq; nominibus deflecti solent. Nã & utilitas ipsa expugnatur ab iis qui dicũt nõ solũ potiora esse honesta quã utilia, sed ne utilia quidẽ esse quæ nõ sint honesta: & cõtra qđ nos honestum, illi uanum, ambitiosum, stolidũ, uerbis quàm re probabilius uocant. Nec tantùm inutilibus cõparantur utilia, sed inter se quoq; ipsa: ut ex duobus eligamus, in altero quid sit magis, in altero quid sit minus. Crescit hoc adhuc. Nam interim triplices etiam suasoriæ incidunt: ut cùm Pompeius deliberauit, Parthos, an Aphricã, an Aegyptũ peteret. Ita non tãtùm utrũ sit meli⁹, sed quid sit optimũ, quæritur. Itémq; cõtrà. Nec unquã incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei

Florus in Epitome libr. 110.

Li. de 3 li. 4.

Plutar. in Põpeio.

rei quæ undiq; secundũ nos sit. Nã ubi cõtradictioni locus nõ est, quæ potest esse causa dubitandi? Ita ferè omnis Suasoria nihil est aliud quàm cõparatio. Vidẽdúmq;, quid cõsecuturi simus, & per quid: ut æstimari poßit, plus in eo quod petimus, sit cõmodi; an uerò in eo per quod petimus, incõmodi. Est utilitatis & in tẽpore quæstio, Expedit, sed nõ nunc. Et in loco, Non hîc. Et in persona, Nõ nobis, non cõtra hos. Et in genere agẽdi, Non sic. Et in modo, Nõ in tantũ. Sed personã sæpius decoris gratia intuemur, quæ et in nobis, & in iis qui deliberãt, spectanda est. Itaq; quãuis exempla plurimũ in cõsiliis possunt, quia facillimè ad consentiendũ homines ducũtur experimẽtis: refert tamẽ quorũ autoritas, & quibus adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberãtium animi, duplex cõditio. Nã cõsultãt aut plures, aut singuli: sed in utrisq; differentia: quia & in pluribus multũ interest Senat⁹ sit, an populus: Romani, an Fidenates Græci, an Barbari. & in singulis, Catoni petẽdos honores suademus, an C. Mario: de ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuẽda, sexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipuè discrimen dabunt. Et honesta quidẽ honestis suadere facillimũ est: si uerò apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuersam uitæ sectam, cauendum est. Et animus deliberãtis, nõ ipsa honesti natura, quam ille nõ respicit, permouẽdus: sed laude, uulgi opinione, & si parũ proficiet hæc uanitas, secutura ex his utilitate: aliquãto uerò magis obiiciendo aliquos, si diuersa fecerint, metus. Nã præter id quòd his leuißimi cuiusq; animus facillimè terretur, nescio an etiã naturaliter apud plurimos plus ualeat malorũ timor, q̃ spes bonorum: sicut facilior eisdẽ turpiũ, quã honestorũ intellectus est. Aliquãdo bonis quoq; suadẽtur parũ decora, dãtur parũ bonis cõsilia:

silia: in quibus ipsorum qui consulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit quæ statim cogitatio subire poßit legentem. Hoc ergo præcipis? & hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita scribit ad Brutũ, Propositis plurimis quæ honestè suaderi Cæsari possent, sim'ne bonus uir si hæc suadeam? Minimè. Suasoris enim finis est utilitas eius cui quisq; suadet, At recta sunt: quis negat? sed nõ est semper recti is in suadẽdo locus. Sed quia est altior quæstio, nec tantũ
Cap. 1. ad Suasorias pertinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo (qui summus futur⁹ est) libro. Nec ego quicquã fieri turpiter uelim: uerùm interim hæc uel ad scholarũ exercitationes pertinere credãtur. nam & iniquorũ ratio noscẽda est, ut melius æqua tueamur. Interim si quis bono inhonesta suadebit, meminerit non suadere tanquã inhonesta, ut quidã declamatores Sextũ Pomp. ad piraticam, propter hoc ipsum, quòd turpis & crudelis sit, impellunt: sed dãdus illis deformibus color: idque etiam apud malos. Nec enim est quisquã tam malus, ut malus uideri uelit. Sic Catilina apud Sallust. loquitur, ut rẽ sceleratißimã nõ malitia, sed indignatione uideatur audere. Sic Atreus apud Varium,

Iam fero (inqt) infandißima, iam facere cogor. Quanto magis eis quib⁹ cura famæ fuit, cõseruãdus est hic uel ambitus? Quare et eũ Ciceroni dabimus cõsiliũ ut Antoniũ roget, uel etiã ut Philippicas (ita uitã pollicente eo) exurat, nõ cupiditatẽ lucis allegabim⁹ (hæc enim si ualet in animo eius, tacẽtibus quoq; nobis ualet) sed ut se Reipublicæ seruet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eũ taliũ precũ pudeat. Et Caio Cæsari suadẽtes regnũ, affirmabimus stare iam Rẽpublicã nisi uno regente non posse. Nam qui de re nefaria deliberat, id solùm quærit, quomodo quã nimiũ peccare uideatur. Multũ refert etiam quæ sit psona

suad

ſuadẽtis: quia anteacta uita, ſi illuſtris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna, affert expectationẽ. Prouidendũ eſt, ne quæ dicuntur, ab eo qui dicit, diſſentiant. At his cõtraria ſummißiorẽ quẽdam modum poſtulant. Nã quæ in aliis libertas eſt, in aliis licẽtia uocatur. Et qbuſdã ſufficit autoritas, quoſdã ratio ipſa ægrè tuetur. Ideóq; lõgè mihi difficillimæ uidentur Proſopopœiæ, in quibus ad reliquũ Suaſoriæ laborẽ accedit etiam perſonæ difficultas. Nanq; idem illud aliter Cæſar, aliter Cicero, aliter Cato ſuadere debebit. Vtilißima uerò hæc exercitatio, uel quod duplicis eſt operis, uel quòd Poëtis quoq;, aut Hiſtoriarũ futuris ſcriptoribus plurimũ cõfert: uerùm et Oratoribus neceſſaria. Nã ſunt multæ à Græcis Latiniſq; cõpoſitæ orationes, quib⁹ alij uterẽtur, ad quorũ cõditionẽ uitámq; aptãda quæ dicebãtur fuerũt. An eodẽ modo cogitauit, aut eandẽ perſonã induit Cicero, cùm ſcriberet Cn. Põpeio, et cùm C. Appio, cæteriſue: ac nõ uniuſcuiuſq; eorũ fortunam, dignitatẽ, res geſtas intuitus, omniũ quibus uocẽ dabat, etiã imaginẽ expreßit? ut melius quidẽ, ſed tamẽ ipſi dicere uiderentur. Neq; enim minus uitioſa eſt oratio, ſi ab homine, quàm ſi à re cui accõmodari debuit, dißidet: ideóq; Lyſias optimè uidetur in iis quæ ſcribebat indoctis, ſeruaſſe ueritatis fidẽ. Enimuerò præcipuè declamatoribus cõſiderãdũ eſt, quid cuiq; perſonæ cõueniat: qui paucißimas cõtrouerſias ita dicũt ut aduocati: plerũq; filij, patres, diuites, ſenes, aſperi, lenes, auari, denique ſuperſtitioſi, timidi, deriſores fiũt: ut uix comœdiarũ actoribus plures habitus in pronũtiãdo cõcipiẽdi ſint, quã his in dicẽdo. Quæ omnia uideri poſſunt proſopopœiæ, quas ego ſuaſoriis ſubieci, qa nullo alio ab his quã perſona diſtãt. Quãquã hæc aliquãdo etiã in controuerſias ducitur, quæ ex hiſtoriis cõpoſitæ, certius
agen

agentiũ nominibus cõtinẽtur. Neq; ignoro plerunq; exercitationis gratia poni & poëticas et historicas, ut Priami uerba apud Achillẽ, aut Syllæ dictaturã deponẽtis in concione. Sed hæc in partes cedunt triũ generũ in quæ causas diuisimus. Nã & rogare, indicare, rationẽ reddere, et alia de quib⁹ supra dictũ est, uariè, atq; ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demonstratiua subiicere solemus. Frequẽtißimè uerò in his utimur ficta personarũ quas ipsi substituimus, oratione, ut apud Ciceronẽ pro Cælio in Clodiã, et Cæcus Appius, et Clodius frater, ille in castigationẽ, hic in rationẽ amorũ cõpositus alloquitur. Solẽt in scholis fingi materiæ ad deliberandum similiores cõtrouersiis, ex utroq; genere cõmistæ: ut cũ apud C. Cæsarẽ cõsultatio de pœna Theodoti ponitur Cõstat enim accusatione et defensione causæ, quod est iudicialiũ propriũ. Permista autẽ est et utilitatis ratio, an pro Cæsare fuerit occidi Põpeium: an timendũ à Rege bellũ si Theodotus sit occisus: an id minimè opportunũ hoc tẽpore, & periculosum, et certè longũ sit futurum. Quæritur & de honesto, deceátne Cæsarem ultio Põpeij: an sit uerẽdũ ne peiorẽ faciat suarum partiũ causam, si Põpeium indign[illegible] morte fateatur. Quod genus accidere etiã ueritati potest. Non simplex autẽ circa Suasorias error in plerísque declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diuersum, atq; in totum illi iudiciali cõtrariũ esse existimarunt. Nã & principia abrupta, & cõcitatam semper orationẽ, & in uerbis effusionẽ (ut ipsi uocãt) cultum affectauerunt, & earum breuiores utiq; cõmẽtarios quàm* iudicialis materiæ facere elaborarunt. Ego porrò ut procemio uideo nõ utiq; opus esse Suasoriis, ꝑpter quas dixi suprà causas: ita cur initio furioso sit exclamandũ, nõ intelligo, cùm proposita cõsultatione rogatus sentẽtiam, si modò

Iliad. 24. Vide Plutar. in Sylla.

*legalis.

modò est sanus, nō quiritet, sed quāmaximè potest ciuili et humano ingressu mereri assensum deliberantis uelit. Cur aūt torrēs, et utiq; æqualiter cōcitata sit in ea dicētis oratio, cū uel præcipuè moderationē rationēq; cōsilia desiderent? Neq; ego negauerim sæpius subsidere in controuersiis impetū dicēdi procœmio, narratione, argumētis: quæ si detrahas, id ferè superit, quo Suasoriæ cōstāt: uerū id quoq; æqualius erit, nō tumultuosius atq; turbidius. Verborum aūt magnificētia nō ualidius est affectāda Suasorias declamātibus, sed cōtingit magis. Nā et psonæ ferè magnæ fingētibus placēt, Regū, Principum, Populi, Senatus, & res ampliores. ita cū uerba rebus aptētur, ipso materiæ nitore clarescunt. Alia ueris cōsiliis rō est: ideóq; Theophrastus quāmaximè remotū ab omni affectatione in deliberatiuo gñe uoluit esse sermonē, secutus in hoc autoritatē præceptoris sui, quāquā dissentire ab eo nō timidè solet. Nāq; Aristoteles idoneā maximè ad scribēdū demōstratiuā, pximāq; ab ea iudicialē putauit: uidelicet quoniā prior illa tota esset ostētationis, hæc secunda egeret artis, uel ad fallendū, si ita poposcisset utilitas: cōsilia fide prudētiáq; cōstarent. Quibus in demōstratiua cōsentio. nam & oēs alij scriptores idē tradiderūt. In iudiciis aūt cōsiliisq; secūdū cōditionē ipsius quæ tractabitur rei, accōmodādā dicendi credo rōnē. Nā & Philippicas Demosthenis eisdē quibus habitas in iudiciis orationes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis sentētiæ et cōciones, nō minus clarū q̃ est in accusationibus ac defensionibus, eloquētiæ lumē ostēdūt. Dicit tamē idē de Suasoria hoc modo, Tota aūt oratio, simplex & grauis, & sentētiis debet ornatior esse q̃ uerbis. Vsum exemplorū nulli materiæ magis conuenire meritò ferè oēs cōsentiūt, cū plerūq; uideātur respōdere futura præteritis,

Quiritare, deos hominésque inclamare.

In Partitio.

tis, habeaturq; experimentū uelut quoddā rationis testimoniū. Breuitas quoq; aut copia non genere materiæ, sed modo cōstāt. Nā ut in cōsiliis plerunq; simplicior quæstio est, ita sæpe in causis minor. Quæ oīa uera esse sciet, siquis nō orationes modò, sed historias etiā (nāq; in his cōciones atq; sentētiæ plerūq; suadēdi ac dissuadēdi fungūtur officio) legere maluerit, quàm in cōmētariis Rhetorū consenescere. Inueniet enim nec in consiliis abrupta initia, & cōcitatius sæpe in iudiciis dictū, & uerba aptata rebus in utroq; genere, & breuiores aliquanto causarū orationes quàm sententiarū. Ne illa quidē in his uitia deprehendet, quibus quidā declamatores laborant, quòd & cōtrà sentientibus inhumanè conuitiantur, & ita plerunq; dicunt, tanquam ab iis qui deliberant, utiq; dissentiant: ideóq; obiurgantibus similiores sunt, quàm suadentibus. Hæc adolescētes sibi scripta sciant, ne aliter quàm dicturi sint, exerceri uelint, & in desuescendis morētur. Cæterùm cùm aduocari cœperint in consilia amicorum, dicere sententiam in Senatu, suadere siquid consulet Princeps: quod præceptis fortasse non credunt, usu docebuntur.

De partibus causarum iudicialium. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Pergit ad tertiū genus omniū difficillimū, quod officiis duobus cōstare intētionis & depulsionis, & partibus quinq; ait, procœmio, narratione, ꝓbatione, refutatione, & cōclusione. Repudiat eos qui partitionē, propositionē, & excessum adiiciebāt: quarum duæ priores sub cōfirmatione cōtineantur. Excessum verò, si in causa sit, esse adiutoriū aut ornamētū partis ex qua egreditur: sin extra causam sit, nō esse partem causæ. Refutationē inter partes retinēt. Nec vt quidq; primū dicendū, ita primū cogitandū. Ergo ante oīa intuendū, quod genus causæ, qui sit status, quid prosit, quid noceat, quomodo confirmandū & cōfutandum. Deinde quomodo narrandum. Postremò quo pacto exordio & peroratione

tione sit conciliandus iudex. Hoc igitur ordine inspiciendā materiam esse, sed scribendam eo quo apud iudicem dicimus.

NVnc de iudiciali genere, quod est præcipuè multiplex, sed officiis constat duobus, intētionis, ac depulsionis. cuius partes, ut plurimis autoribus placuit, quinq; sunt, procemiū, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His adiecerūt quidā partitionē, ꝓpositionē, excessum: quarū priores duæ probationi succedūt. Nā proponere quidē quæ sis ꝓbaturus, necesse est: sed & cōcludere. Cur igitur si illa pars causæ est, non & hæc sit? Partitio uerò dispositionis est species, ipsa dispositio pars Rhetorices, & per omnes materias totúmq; earū corpus æqualiter fusa, sicut inuētio, & elocutio. Ideóq; eam non orationis totius partē unā esse credendū est, sed quæstionū etiam singularū. Quæ nanq; est quæstio, in qua non promittere poßit Orator quid primo, quid secundo, quid tertio sit loco dicturus? quod est proprium partitionis. Quàm ergo ridiculum est, quæstionem quidem speciem esse probationis: partitionem autem, quæ sit species quæstionis, partem totius orationis uocari? Egreßio uerò uel (quod usitatius esse cœpit) excessus, siue est extra causam, non potest esse pars causæ: siue est in causa, adiutorium uel ornamentum partium est earū ex quibus egreditur. Nam si quicquid in causa est, pars causæ uocabitur: cur non argumentum, similitudo, locus communis, affectus, exempla, partes uocentur? Tamen nec iis assentior qui detrahunt refutationem, tanquam probationi subiectā, ut Aristoteles. hæc enim est quæ cōstituat, illa, quæ destruat. Hoc quoq; idem aliquatenus nouat, quod procemio nō narrationem subiūgit, sed propositionē. Verū id facit, quia propositio genus, narratio species uidetur: & hac non semper, illa uerò semper & ubiq; credit opus

esse. Verùm ex his quas cõstitui partibus, non ut quidque primũ dicẽdũ, ita primũ cogitandũ est: sed ante omnia intueri oportet q̃d sit genus causæ, quid in ea quæratur, quæ p̃sint, quæ noceant: deinde quid cõfirmãdũ sit, ac refellendũ: tũ quomodo narrãdũ. Expositio enim p̃bationũ est præparatio: nec esse utilis potest, nisi prius cõstiterit q̃d debeat de probatione p̃mittere. Postremò intuendũ quẽadmodũ iudex sit cõciliãdus. Neq; enim nisi totis causæ partibus diligẽter inspectis, scire possumus qualẽ nobis facere animũ cognoscẽtis expediat, seuerũ an mitẽ, cõcitatũ an remissum, aduersum gratiæ, an obnoxiũ. Neq; ideo tamẽ eos probauerim, qui scribẽdũ quoq; procemiũ nouißimè putãt. Nã ut cõferri materiã omnẽ oportet, et quid quoq; loco sit opus, cõstare debet antequam dicere aut scribere ordiamur: ita incipiendũ ab iis quæ prima sunt. Nã nec pingere quisquã aut fingere cœpit à pedibus: nec deniq; ars ulla consummatur ibi, unde ordiendum est. Quid fiet alioqui, si spatium cõponendi orationem stylo, non fuerit? non'ne nos hæc inuersa consuetudo deceperit? Inspicienda igitur materia est quo præcipimus ordine, scribenda quo dicimus.

De generibus iudicialium controuersiarum. CAP X.

ARGVMENTVM.

Genus iudiciale dixit esse multiplex: illud iam in species diuidit. primam simplicem, secundam coniunctam vocat, quæ etiam diuidatur bifariam: aut esse vnius generis, vt repetundarum. Aut plurium, vt furti & homicidij: quibus tertium genus adiicit comparatiuum, ad quod diuinationem, & mutuas accusationes, quæ anticategoriæ dicuntur, posse reduci ait: quarum duo sint genera: vnum quo litigatores idem crimen inuicem intentant: alterum quo diuersa. Postremò, genere causæ cognito, statum diligenter inspiciendum monet.

Cæter

CAeterùm causa omnis, in qua pars altera agẽtis est, altera recusantis: aut unius rei cõtrouersia constat, aut pluriũ. Illa simplex dicitur, hæc cõiuncta. Vna controuersia est per se furti, per se adulterij. Plures aut eiusdẽ generis, ut in pecuniis repetũdis: aut diuersi, ut siquis sacrilegij simul & homicidij accusetur. Quod nũc in publicis iudiciis non accidit, quoniam Prætor certa lege sortitur. Principium autẽ & Senatus cognitionibus frequens est, & Populi fuit. Priuata quoq; iudicia sæpe unũ iudicem habere multis & diuersis formulis solent: nec aliæ species erũt, etiam si unus à duobus dũtaxat eãdẽ rem, atq; ex eadẽ causa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus. quod accidere in hæreditariis litibus interim scimus: quia quãuis in multis personis, causa tamẽ una est, nisi si conditio personarum quæstiones uariauerit. Diuersum his tertiũ genus, quod dicitur cõparatiuũ, cuius rei tractatus in parte causæ frequẽs est: ut cùm apud Cẽtumuiros post alia quæritur & hoc, uter dignior hæreditate sit. Rarũ est autẽ ut in foro iudicia propter id solũ cõstituãtur, sicut diuinationes. quæ fiũt de accusatore cõstituẽdo, & nõnunquã inter delatores, uter præmiũ meruerit. Adiecerũt quidã numero mutuã accusationẽ, quæ ἀντικατηγορία uocatur: aliis uidelicet succedere hãc quoq; cõparatiuo generi existimãtibus: cui similis erit petitionũ inuicẽ diuersarũ: quod accidit uel frequẽtissimè. Id si & ipsum uocari debet ἀντικατηγορία (nã proprio caret nomine) duo erũt genera eius: alterũ, quo litigatores idẽ crimẽ inuicẽ intentãt: alterũ, quo aliud atq; aliud. cui & petitionũ cõditio par est. Cùm apparuerit genus causæ, tum intuebimur, negetur'ne factum quod intẽditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur: unde sunt status.

Quid sit quæstio, ratio, iudicatio, continens, & quatenus necessaria. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Genus causæ & statũ intuẽda præcepit, nũc vt omne dubium discutiat circa hũc, Hermagoræ & quorũdã aliorũ affectatam subtilitatẽ, & in particulas minutas cõcisam, reprehẽdit: qui quæstionẽ, rationẽ, cõtinẽs seu firmamẽtũ, & iudicationem, diuersas ante statũ particulas statuebãt. ostẽdit quid extra iudicia quęstio significet, et duplicẽ eius in iudiciis acceptionẽ, tũ q̃d per reliqua quæ statũ pręcedũt, significari autores velint. Veriúsq; multò & simplicius locutos affirmat q̃ illa omnia idẽ esse voluerũt, cũ absurdissimũ videatur, corpus orationis in parua momẽta & minutas partes cõcidẽdo cõsumere, quorũ cognitio superuacua futura sit, si quid in cõtrouersiam veniat, quid in eo & per quid velit efficere aduersarius, quídq; nos fuerimus diligenter intuiti.

HIS *inuentis, intuẽdũ deinceps* Hermagoræ *uidetur quid sit quæstio, ratio, iudicatio, continens, id est* συνέχον, *uel ut alij uocant, firmamẽtum. Quæstio latius intelligitur omnis de qua in utrãq; partẽ uel in plures dici credibiliter potest.* In *iudiciali autẽ materia dupliciter accipienda est:* Altero *modo, quo dicimus multas quæstiones habere controuersiã, quo etiã minores omnes cõplectimur: altero, quo significamus summã illã in qua causa uertitur. de hac nunc loquor, ex qua nascitur status, an factũ sit, quid factũ sit, an rectè factum sit.* Has Hermagoras *&* Apollodorus *& alij plurimi scriptores propriè quæstiones uocant:* Theodorus *(ut dixi) capita generalia: sicut illas minores, aut ex illis pendentes, specialia.* Nã *& quæstionẽ ex quæstione nasci, & speciẽ in species diuidi conuenit.* Hãc *igitur quæstionẽ ueluti principalẽ uocãt* ζήτημα. Ratio *autẽ est, qua id quod factũ esse cõstat, defenditur.* Et *cur nõ utamur eodẽ, quo sunt usi ferè omnes, exẽplo?* Orestes *matrẽ occidit. hoc cõstat. dicit se iustè fecisse:*

statum

status erit qualitatis. quæstio, an iustè fecerit. ratio, q Clytæmnestra maritũ suũ patrẽ Orestis occidit: hoc ἄιτιον dicitur. κρινόμενον autẽ iudicatio, an oportuerit uel nocẽtem matrẽ a filio occidi. Quidam diuiserũt ἄιτιον & ἀιτίαν, ut esset altera, propter quam iudiciũ constitutũ est, ut occisa Clytæmnestra: altera, qua factum defenditur, ut occisus Agamemnon. Sed tanta est circa uerba dissensio, ut alij ἀιτίαν causam iudicij, ἄιτιον autẽ facti uocent: alij eadem in contrariũ uertant. Latinorũ quidã hæc initiũ & rationẽ uocauerũt: quidam utrũq; eodem nomine appellant. Causa quoque ex causa, id est ἄιτιον ἐξ ἀιτίας nasci uidetur: quale est, Occidit Agamemnonem Clytæmnestra, quia ille filiam cõmunẽ immolauerat, & captiuã pellicẽ adducebat. Iidem putãt & sub una quæstione plures esse rõnes: ut si Orestes & alterã afferat matris necatæ causam, q responsis sit impulsus. Quot autẽ causas faciendi, totidẽ iudicationes. Nã & hæc erit iudicatio, an respõsis parêre debuerit. Sed & una causa plures habere quæstiones & iudicationes (ut ego arbitror) potest: ut in eo qui cũ adulterã deprehensam occidisset, adulterũ, qui tum effugerat, postea in foro occidit. Causa enim est una, adulter fuit: quæstiones & iudicationes, an illo tẽpore, an illo loco licuerit occidere. Sed sicut cùm sint plures quæstiones, omnẽsque suos status habeant, causæ tamẽ status unus sit, ad quẽ referuntur omnia: ita iudicatio maximè propria, de qua pronũtiatur. Συνέχον aũt (qđ, ut dixi, cõtinẽs alij, firmamẽtũ alij putãt, Cicero firmißimã argumẽtationẽ defensoris, et * appositißimã adiudicationẽ) quibusdã id uidetur esse, post qđ nihil quæritur: quibusdã id qđ adiudicationẽ firmißimũ affertur. Causa facti nõ in oẽs cõtrouersias cadit. Nã quæ fuerit causa faciendi, ubi factũ negatur? At ubi causa tractatur, Rheto. 2. *aptißimã.

 negant

negãt eodẽ loco esse iudicationẽ, quo quæstionẽ. Idq; et in Rhetoricis Cicero & in Partitionibus dicit. Nã in coniectura est quæstio ex illo, factũ, nõ factũ, an factũ sit. Ibi ergo iudicatio, ubi quæstio: quia in eadẽ re prima quæstio, & extrema disceptatio. At in qualitate, Matrem Orestes occidit, rectè, nõ rectè: an rectè occiderit, quæstio, nec statim iudicatio. Quãdo ergo? Illa patrẽ meũ occiderat. Sed nõ ideo tu matrẽ debuisti occidere: an debuerit, hîc iudicatio. Firmamentũ autem uerbis ipsius ponam, Si uelit Orestes dicere eiusmodi animũ matris suæ in patrẽ suũ, in seipsum ac sorores, in regnũ, in famam generis ac familiæ, ut meritò ab ea pœnas liberi sui potißimũ petere debuerint. Vtũtur alij & talibus exẽplis, Qui bona paterna cõsumpserit, ne cõcionetur. in opera publica cõsumpsit. quæstio, an quisquis cõsumpserit, prohibendus sit: iudicatio, an qui sic. Vel ut in causa militis* Mariani, qui C. Lusiũ Tribunũ uim sibi inferentem interfecit, quæstio, an iure fecerit. ratio, q̃ is uim afferebat. iudicatio, an indemnatũ, an Tribunũ à milite occidi oportuerit. Alterius etiã status quæstionẽ, alterius iudicationẽ putant. Quæstio qualitatis, an rectè Clodium Milo occiderit. Iudicatio coniecturalis, an Clodius insidias fecerit. Ponũt & illud, sæpe causam in aliquã rẽ dimitti, quæ nõ sit propria quæstionis, & de ea iudicari. A quibus multũ dissentio. Nã & illa quæstio, an omnes qui paterna bona cõsumpserint, cõcione sint prohibẽdi, habeat oportet suã Iudicationẽ. Ergo nõ alia quæstio, alia iudicatio erit, sed plures quæstiones, & plures iudicationes. Quid? nõ in causa Milonis ipsa coniectura refertur ad qualitatẽ? nam si est insidiatus Clodius, sequitur ut rectè sit occisus. Cum uerò in aliquam rem missa causa est, & recessum à quæstione, quæ erat cõstituta: hîc quæstio,

*Arunci. Plutarchus in Mario, et Valer. lib. 6. titu. 1. de pudicitia.

ubi

ubi iudicatio est. Paulùm in his secū etiā Cicero dissentit. Nā in Rhetoricis (quēadmodum suprà dixi) Hermagorā est secutus: in Topicis, ex statu effectam contentionē κρινόμενον existimat. Idq; Trebatio, qui iuris erat cōsultus, alludens, qua de re agitur appellat: quibus id cōtineatur, cōtinētia, quasi firmamēta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. At in Partitionibus Oratoriis, firmamentū, quod opponitur defensioni: quia cōtinēs quod primū sit, ab accusatore dicatur: ratio, à reo: ex rationis & firmamēti quæstione, disceptatio sit iudicationū. Verius igitur et breuius qui statū & cōtinens & iudicationē idem esse uoluerunt: continēs autē id esse, quo sublato, lis esse nō possit. Hi mihi uidentur utrāq; causam cōplexi, & quòd Orestes matrē, & q Clytæmnestra Agamemnonē occiderit. Iidem iudicationē & statū consentire semper existimarunt. Nec enim aliud eorū rationi conueniēs fuisset. Verùm hæc affectata subtilitas, circa nomina rerū ambitiosè laboret, à nobis in hoc assumpta solùm, ne parū diligēter inquisisse de opere qđ aggressi sumus, uideremur: simplicius aūt instituēti, nō est necesse p tam minutas rerū particulas rationē docendi cōcidere: quo uitio multi quidē laborarūt, præcipuè tamē Hermagoras, uir alioqui subtilis, et in plurimis admirandus, tātū diligētiæ nimiū solicitæ, ut ipsa eius reprehensio laude aliqua nō indigna sit. Hæc aūt breuior, et uel ideo lucidior multo uia, neq; discētē p ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momēta diducēdo cōsumet. Nā qui uiderit quid sit qđ in cōtrouersiā ueniat, quid in eo, et per quæ uelit efficere pars diuersa, quid nostra, qđ in primis est intuēdū: nihil eorū ignorare, de quibus suprà diximus, poterit. Nec est ferè quisquā, modò nō stultus, atq; ab omni prorsus usu dicēdi remotus, quin sciat et quid litē faciat,

 (quod

(quod ab illis causa uel cõtinẽs dicitur) et quæ sit inter litigãtes quæstio, & de quo iudicari oporteat: quæ omnia idẽ sunt. Nam & de eo quæstio est, quod in cõtrouersiam uenit: & de eo iudicatur, de quo quæstio est. Sed nõ perpetuò intendimus in hæc animũ, & cupiditate laudis utcunq; acquirendæ, uel dicẽdi uoluptate euagamur, quãdo uberior semper extra causam materia est, quia in cõtrouersia pauca sunt, extra omnia: & hîc dicitur de iis quæ accepimus, illic de quibus uolumus. Nec tam hoc præcipiendũ est, ut quæstionẽ, continẽs, iudicationẽ inueniamus, (nam id quidem facile est) quàm ut intueamur semper, aut certè si digreßi fuerimus, saltem respiciamus, ne plausum affectantibus, arma excidant. Theodori schola (ut dixi) omnia refert ad capita. His plura intelliguntur: Vno modo summa quæstio, item ut status: altero cæteræ quæ ad summã referuntur: tertio, propositio cũ affirmatione: ut dicimus, Caput rei est apud Menãdrum, κεφάλαιόν ἐστιν. In uniuersum autem quicquid probandum est, erit caput, sed id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant à scriptoribus artiũ tradita, uerbosius etiam quàm necesse erat exposuimus: præterea quæ partes essent iudicialiũ causarũ, suprà dictum est: proximus liber proœmia, id est exordia cõcipiet.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER QVARTVS.

PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Hac præfatione Poëtarum more deos in auxilium inuocat, & Domitiani numen, quod ad beneuolentiã eius emerendã non parum facit: cuius rei causam duplicem aßignat: & quia eius ex-

pectationi iudicióq; grauissimo respondendũ erat, qui sororis suæ filios instituẽdos sibi tradidisset: & quia quæ sequũtur, præcedẽtibus sunt longè difficiliora, quo posteriore sibi attẽtionẽ parat. Ea quę sint proponit, ordo causarũ iudicialiũ, officiũ exordij, narrãdi, cõfirmãdi & cõfutãdi ratio, vis perorationis: quæ vel mouẽdis affectibus, vel reficiẽda breui repetitione memoria cõstet.

ERFECTO, *Marcelle uictori, operis tibi dedicati tertio libro, & iam quarta ferè laboris parte transacta, nouæ insuper mihi diligẽtiæ causa, & altior solicitudo, quale iudiciũ hominũ emererer, accessit. Adhuc enim uelut studia inter nos cõferebamus: & si parũ nostra institutio probaretur à cæteris, cõtẽti fore domestico usu uidebamur, ut tui meiq; filij formare disciplinã satis putaremus. Cũ uerò mihi* Domitianus Augustus *sororis suæ nepotũ delegauerit curã, nõ satis honorẽ iudiciorũ cælestiũ intelligam, nisi ex hoc quoq; oneris magnitudinem metiar. Quis enim mihi aut mores excolẽdi sit modus, ut eos nõ immeritò pbauerit sanctissimus cẽsor: aut studia, ne fefellisse in his uidear* Principẽ *ut in omnib⁹, ita in eloquẽtia quoq; eminẽtissimũ? Quòd si nemo miratur* Poëtas *maximos sæpe fecisse, ut nõ solùm initiis operũ suorũ* Musas *inuocarent, sed prouecti quoq; lõgius, cùm ad aliquẽ grauiorẽ uenissent locũ, repeterẽt uota, & uelut noua precatione uterẽtur: mihi quoq; profectò poterit ignosci, si quod initio quũ primũ hãc materiã inchoaui, nõ fecerim, nũc omnes in auxiliũ* Deos, *ipsúmq; in primis, quo neq; præsentius aliud, neq; studiis magis propitiũ, numen est, inuocem: ut quantum nobis expectationis adiecit, tantũ ingenij aspiret, dexterq; ac uolẽs adsit, & me qualẽ esse credidit, faciat. Cuius mihi religionis non hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alia, qua sic procedit ipsum opus, ut maiora præteritis, ac magis*

magis ardua sint quæ ingredior. Sequitur enim ut iudicia liũ causarũ, quæ sunt maximè uariæ ac multiplices, ordo explicetur, quod procemij sit officiũ: quæ ratio narrandi, quæ probationũ sit fides, seu proposita cõfirmamus, seu cõtradicta dissoluimus: quãta uis in perorando, seu reficiẽda breui repetitione rerum memoria est iudicis, siue affectus (quod est longè potentissimum) commouendi. De quibus partibus singulis quidã separatim scribere maluerũt, uelut onus totius corporis ueriti, & sic quoq; complureis de unaquaq; earũ libros ediderũt: quas ego omnes ausus contexere, propè infinitũ mihi laborẽ prospicio, & ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed durãdũ est, quia cœpimus: & si uiribus deficiemur, animo tamẽ perseuerãdũ.

Proponit quæ deinceps tractãda sint 3.4.5.& 6.

De exordio CAP. I.

ARGVMENTVM.

In oratoris opere, id est oratione, primum locũ procemiũ obtinet, circa quod hæc consideranda dicit: Quid Procemiũ, Quot eius species, Quãdo insinuatione vtendũ, Quæ causa procemij, Quis vsus, quæ propria, & quomodo præstentur, Quæ varietas singulorũ generũ, Quę in eo intuenda, & quod optimum, Quæ eius figuræ, habitus & elocutio, & quãdo nõ est eius vsus, Quæ vitiosa exordia, Qualis eorũ finis. Procemiũ significãtius à Græcis dictũ quã à Latinis, ex eius etymologia: & esse id quod apud iudicẽ dici priusquã causam cognouerit, prosit, demõstrat. Eius esse duas species, principiũ, & insinuationẽ. Cuius tria sunt tẽpora: Vnũ, quãdo frons causæ parũ honesta est. Secundũ, quãdo dicendũ est apud fatigatos. Tertiũ, cũ aduersarij actio iudicũ animos occupauerit. Procemij vsum & officia, attẽtos dociles & beneuolos reddere. Beneuolentiã verò duci à personis, rebus, & adiunctis vtriq;. A personis quinq; modis: Actoris, patroni, litigatoris, rei, & iudicis. Actoris, ductum officio cognationis, amicitię, Reip. vel magni exẽpli uenisse ad agendũ dicendo, nõ auaritia vel ambitiõe, aut odio, nec contumeliosè vel in personam vel in ordinẽ quẽquam agendo, Patroni, eloquẽtiã actoris & gratiã timere simulãdo, cũ honore, aut etiã per contumeliã suspectam reddendo.

reddẽdo. Litigatoris, eius dignitatem allegãdo, aut infirmitatem cõmendãdo, aut sexũ, ætatẽ cõditionémue, ex quibus moueatur miseratio, proferẽdo. Rei, inuidiá, si potẽs sit: cõtemptũ, si vilis & abiectus: odiũ, si nocens aut turpis, ei conflando. Iudicis, eum modestè & ad causam accõmodatè laudãdo, opinionẽ domo allatã cõfirmãdo, vel detrahendo, metũ amouendo vel adhibẽdo.

A causa aliqua in vsum principij quæ maximè fauorabilia videbũtur, decerpẽdo, & augedo, cõtraria repellẽdo & minuendo, miseratione ab infelici nostro exitu, & superbo aduersarij si vincamur, mouẽdo. Ab iis quę personis adiũcta sunt, liberos, parẽtes, propinquitates, amicitias, rogationes, ciuitates, proferendo.

Ab adiũctis causę, locũ, tẽp⁹, habitũ, expectationẽ vulgi, actionẽ, ꝓponẽdo, optãdo, abominãdo, rogãdo, solicitũ agẽdo. Attẽtionẽ parari, res nouas, atroces, magnas, & ad exẽplũ vel ad ipsos iudices ꝑtinẽtes, neq; diu nos moraturos, neq; extra causam dicturos, ꝓmittẽdo: & ĩ his etiã optãdo, abominãdo, rogãdo, solicitũ agẽdo. Dociles fieri, vt in attẽtiõe, neq; diu nos moraturos, neq; extra causam dicturos promittẽdo, summámq; causę breuiter & dilucidè indicãdo. Quæ omnia quẽadmodũ in vna oratione nõnunquã præstãda sint, ita in omnibus locũ nõ habere: cùm sint quæ beneuolẽtiã, alia quæ docilitatẽ & attẽtionẽ desiderẽt. Quocirca genera causarũ, pro quorũ varietate aliud atq; aliud prę̃stãdũ est, esse cognoscẽda: quæ plurimi quinq; fecerint, honestũ, humile, dubiũ vel anceps, admirabile, obscurũ. nã turpe sub humili vel admirabili cõprehẽdi, & in ancipiti q̃dẽ iudicẽ maximè beneuolũ reddi oportere, in obscuro docilẽ, in humili attentum, in admirabili & turpi remediis per insinuationẽ opus esse: vt si persona laboremus, ad causam: si causa, ad personã confugiamus: si his destituamur, quod aduersarium lædat quæramus: aut si fatigati sunt, vrbanitate opportuna animum reficiamus: aut si persuasit illis aduersarius, nostras probationes promittendo, aduersas eluamus. Inuehitur in declamatores qui plura esse tribus suprà nominatis exordij munera volebant, quæ omnia in hæc tria recidere ostendit. Hinc generalẽ de exordij ratione præceptionem tradit, vt in eo intueamur, quid. apud quẽ, pro quo, contra quem: quo tẽpore, quo loco, qua vulgi fama, quo rerũ statu, qua iudicis opiniõe sit dicendũ. Laudatissima esse exordia demonstrat quæ ab actione partis aduersæ materiam trahant, quia suspecta nõ sint quasi domi meditata. Elocutionis item & actionis ge-

nis genus exordio conuenire maximè, in quo erunt omnia mediocria & modesta, sentẽtiæ, vox, vultus, cõpositio, à quo aberit verbũ omne insolens, audacius trãslatũ, ab obsoleta vetustate repetitũ, à poëtica licẽtia sumptũ, quódq; argumẽtosum nimis, vt est cõfirmatio: nec prorsus sine argumẽtationibus, vt est narratio: neq; luxu nimis diffluens, vt sunt perorationis loci: sed quod mediũ quiddã inter hæc omnia obtinebit: in quo turbari memoria sit lõgè turpissimũ futurũ. Breue aut lõgũ esse debere, prout causa erit perplexa, infamis, vel lõga, aut cõtrà. Figurari nõnũquã his schematib⁹ posse, occupatione, apostrophe, ꝓsopopœia loquẽtis. Eius vsum nõ esse, cùm iudex est satis præparatus, aut quando non indiget præparatione, cùm est nonnunquã occupatus, cùm angusta sunt tẽpora, cùm maior potestas ab ipsa re incipere cogit. Exordia uitiosa recenset, vulgare, commune, commutabile, separatum, translatum, longum. Postremò exordij vsum etiam in aliis partibus esse, & eius finem cum sequenti orationis parte commodissimè connectendum præcipit.

*QVod principiũ Latinè uel exordiũ dicitur, maiore quadã ratione Græci uidẽtur προοίμιον nominasse: qa à nostris initiũ modò significatur, illi satis clarè partẽ hãc esse ante ingressum rei de qua dicẽdũ sit, ostẽdũt. Nã siue propterea quòd οἴμη cantus est, & citharœdi pauca illa quæ antequã legitimũ *certamẽ inchoënt, emerẽdi fauoris gratia canũt, procemiũ *cognominauerũt: oratores quoq; ea quæ prius quàm causam exordiãtur, ad conciliãdos sibi iudicũ animos præloquũtur, eadẽ appellatione signarunt: siue ꝙ οἶμον iidẽ Græci uiã appellãt, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutũ: certè procemium est, quod apud iudicẽ prius q̃ causam cognouerit, prosit. Vitioséq; in scholis facimus, ꝙ exordio semper sic utimur, quasi causam iudex iã nouerit. Cuius rei licẽtia ex hoc est, ꝙ ante declamationẽ illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; cõtingere istud principiorũ gen⁹ secũdis actionib⁹ potest: primis qdẽ rarò unquã, nisi fortè apud eũ cui*

*carmen.
*vocauerunt

res aliunde iam nota sit, dicimus. Causa principij nulla est alia, quàm ut auditorem, quò sit nobis, in cæteris partibus accõmodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus, inter autores plurimos constat, si beneuolũ, attentũ, docilẽ fecerimus: nõ quia ista nõ per totam actionẽ sint custodiẽda, sed quia initiis præcipuè necessaria, per quæ in animũ iudicis, ut procedere ultrà poßimus, admittimur. Beneuolentiã aut à personis aut à causis duci accepimus: sed personarũ nõ est (ut pleriq; crediderunt) triplex ratio, ex litigatore, & aduersario, & iudice. Nã exordiũ duci nõnunquã etiã ab actore causæ solet. Quanquã enim pauciora de seipso dicit, & parcius, plurimũ tñ ad omnia momenti est in hoc positũ, si uir bonus creditur. Sic enim cõtinget, ut non studiũ aduocati uideatur afferre, sed penè testis fidẽ. Quare in primis existimetur uenisse ad agẽdum ductus officio uel cognatiõis, uel amicitiæ, maximéq; si fieri poterit, Reipublicæ, aut alicuius certè nõ mediocris exẽpli. Quod sine dubio multo magis ipsis litigatorib⁹ faciẽdũ est, ut ad agẽdũ magna atq; honesta rõne aut etiã neceßitate acceßisse uideantur. Sed ut præcipua in hoc dicẽtis autoritas, si oĩs in subeũdo negotio suspitio sordiũ aut odiorũ aut ambitionis abfuerit: ita quędã in his quoq; cõmẽdatio tacita, si nos infirmos et impares ingeniis cõtrà agẽtiũ dixerimus, qualia sunt pleraq; Messalæ proœmia. Est enim naturalis fauor ꝑ laborãtibus: & iudex religiosus libẽtißimè patronũ audit quẽ iustitiæ suæ minimè timet. Inde illa ueterũ circa occultãdã eloquẽtiam simulatio, multũ ab hac nostrorũ tẽporũ iactatione diuersa. Vitãdũ etiã, ne cõtumeliosi, maligni, superbi, maledici in quenquã hominẽ ordinémue uideamur, præcipuéq; eorũ qui lædi nisi auersa iudicũ uoluntate non possunt. Nã in iudicẽ ne quid dicatur, non modò palàm, sed

quod

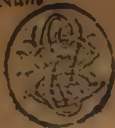
qđ omnino intelligi poßit, stultũ erat monere, nisi fieret.
*Etenim. *Etiã partis aduersæ patronus dabit exordio materiã: interim cũ honore, si eloquẽtiã eius ac gratiã nos timere fingẽdo, ut ea suspecta sint iudici, fecerimus: interim ꝑ contumeliam, sed hoc perquã rarò, ut Asinius pro Vrbiniæ hæredibus Labienum aduersarij patronũ inter argumenta malæ causæ posuit. Negat hæc esse procemia Cornelius Celsus, quia sint extra litẽ. Sed ego cũ autoritate summorũ oratorũ magis ducor, tum pertinere ad causam puto quicquid ad dicentẽ pertinet: cũ sit naturale, ut iudices iis quos libẽtius audiunt, facilius etiã credant. Ipsius autem litigatoris persona tractãda uariè est. Nã tũ dignitas eius allegatur, tũ cõmendatur infirmitas: nõnunquã contingit relatio meritorũ: de quibus uerecũdius dicendum erit sua quàm aliena laudanti. Multũ agit sexus, ætas, cõditio, in fœminis, senibus, pupillis, liberos, parẽtes, coniuges allegantibus. Nã sola rectũ quoq; iudicem inclinat miseratio. Degustanda tamẽ hæc procemio, nõ consumenda. Aduersarij uerò persona propè iisdẽ omnibus, sed è contrario ductis, impugnari solet. Nã & potentes sequitur inuidia, & humiles abiectósq; contẽptio, & turpes ac nocentes odiũ: quæ tria sunt ad alienandos iudicũ animos potentißima. Neq; hæc dicere satis est, quod datur etiã imperitis: pleraq; augenda aut minuenda, ut expediet. Hoc enim Oratoris est, illud causæ. Iudicẽ conciliabimus nobis non tantùm laudando eũ (quod & fieri cũ modo debet, & est tamẽ parti utriq; cõmune) sed si laudẽ eius ad utilitatem nostræ causæ coniunxerimus, ut allegemus pro honestis dignitatẽ illi suã, pro humilibus iustitiã, pro infelicibus misericordiã, pro læsis seueritatẽ, et similiter cætera. Mores quoq; (si fieri põt) iudicis uelim nosse. Nã prout asperi, lenes, iucũdi, graues, duri, remißi

erunt,

erũt, aut assumere in causam naturas eorũ quà cõpetent, aut mitigare quà repugnabunt, oportebit. Accidit autem interim hoc quoque, ut aut nobis inimicus, aut aduersario sit amicus, qui iudicat: quæ res utriq; parti tractanda est, ac nescio an ei magis, in quã uidetur propensior. Est enim nonnũquã prauis hic ambitus, aduersus amicos, aut pro his quibuscũ simultates gerãt, pronũtiandi, faciendiq;, iniustè ne fecisse uideantur. Fuerunt etiã quidã rerũ suarũ iudices. Nam & in libris obseruationum à Septimio editis, affuisse Ciceronẽ tali causæ inuenio: & ego pro Regina Berenice apud eã ipsam dixi. Similis hic quoq; superioribus ratio est. Aduersarius enim fiduciam partis suæ iactat, patronus timet cognoscentis uerecundiam. Præterea detrahenda uel confirmãda opinio siquã præcipuè domo uidebitur iudex attulisse. Metus etiã nonnunquã est amouendus: ut Cicero pro Milone, ne arma Pompeij contra se disposita putaret, laborauit. Nonnunquã adhibendus, ut idem in Verrem facit: sed adhibendi modus alter ille freques est & fauorabilis, ne malè sentiat populus Romanus, ne iudicia transferantur. alter autẽ asper & rarus, quo minatur corruptis accusationẽ, & id quidẽ in cõcilio ampliore utcũq; tutius, nam & mali inhibentur, & boni gaudent. Apud singulos uerò nũquã suaserim, nisi defecerint omnia. Quod si neceßitas exigit, non erit iam ex arte oratoria: nõ magis quàm appellare, etiã si id quoq; sæpe utile est: aut antequã pronuntiet, reũ facere. Nã & minari & deferre etiam nõ Orator potest. Si causa, conciliandi nobis iudicis materiã dabit, ex hac potißimũ aliqua in usum principij, quæ maximè fauorabilia uidebuntur, decerpi oportebit. quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut ex singulis quæstionibus singuli sensus in procemiũ conferãtur.

Act. 1

p Nam

Nã ille nõ hoc dicit, sed ad potẽtißimas quæstiones iudicẽ præparandum. In quo uitij nihil erat, nisi in uniuersum id præciperet: quod nec omnis actio patitur, nec omnis causa desiderat. Nã protinus à petitore primo loco, dum ignota iudici lis est, quomodo ex quæstionibus ducemus sentẽtias? nimirũ res erũt indicãdæ prius. Demus aliquas (nã id exigit ratio nõnunquã) etiamne potẽtißimas omnes, id est totam causam? sic erit in procemio peracta narratio. Quid uerò si (ut frequẽter accidit) paulò est durior causa? nõ beneuolẽtia iudicis petẽda ex aliis partibus erit, sed nõ antè cõciliato eius animo nuda quæstionũ committetur asperitas? Quæ si rectè semper initio dicendi tractarentur, nihil procemio opus esset. Aliqua ergo nõnunquã, quæ erunt ad conciliandũ nobis iudicẽ potẽtißima, nõ inutiliter interim ex quæstionibus in exordio locabũtur. Quæ sint porrò in causis fauorabilia, enumerare non est necesse, quoniam & manifesta erunt cognita cuiusq; cõtrouersiæ cõditione, & omnia colligi in tanta litium uarietate nõ possunt. Vt autẽ hæc inuenire & augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certè minuere, ex causa est. Miseratio quoq; aliquãdo ex eadẽ uenit, siue quid paßi sumus graue, siue passuri. Nec enim sum in hac opinione, qua quidã, ut eo distare procemiũ ab epilogo credã, quòd in hoc præterita, in illo futura dicãtur: sed quòd in ingressu parcius & modestius prætentanda est iudicis misericordia: in epilogo uerò liceat totos effundere affectus, et fictam orationẽ induere personis, et defunctos excitare, et pignora eorũ producere: quæ min⁹ exordiis sunt usitata. Sed hæc quæ suprà dixi, nõ mouere tãtũ, uerũ ex diuerso amoliri quoq; procemio opus est. Vt aũt nostrũ miserabilẽ, si uincamur, exitũ: ita aduersariorũ superbũ, si uicerint, utile est credi. Sed ex iis quoq;

quæ

quæ non sunt personarũ nec causarũ, uerùm adiuncta personis & causis, duci proœmia solẽt. Personis applicantur nõ pignora modò, de quibus suprà dixi, sed propinquitates, amicitiæ, interim regiones, etiã, ciuitatésq;, & si quid aliud eius quẽ defendimus, casu lædi potest. Ad causam extrà pertinet tẽpus, unde principiũ pro Cælio. Locus, unde pro Deiotaro. Habitus, unde pro Milone. Opinio, unde in Verrem. Deinceps, ne omnia enumerẽtur, fama iudiciorũ, expectatio uulgi. nihil enim horũ in causa, est ad causam tamẽ pertinet. Adiicit Theophrastus ab *actione principiũ, quale uidetur esse Demosthenis pro Ctesiphonte, ut sibi dicere suo potius arbitrio liceat rogãtis, quã eo modo quẽ accusator actiõe præscripserat. Fiducia ipsa solet opinione arrogantiæ laborare. Faciunt fauorẽ & illa penè cõmunia, non tamẽ omittẽda uel ideo, ne occupentur, optare, abominari, rogare, solicitũ agere: quia plerunq; attentum quoq; iudicẽ facit si res agi uidetur noua, magna, atrox, pertinens ad exẽplũ: præcipuè tamen si iudex aut sua uice aut Reipublicæ cõmouetur: cuius animus spe, metu, admonitione, precib⁹, uanitate deniq;, si id profuturũ credemus, agitandus est. Sunt & illa excitãdis ad audiendum non inutilia, si nos neq; diu moraturos, neq; extra causam dicturos existiment. Docilem sine dubio & hæc ipsa præstat attentio: sed & illud, si breuiter & dilucidè summam rei de qua cognoscere debeat, indicauerimus: quod Homerus atq; Virgilius operum suorũ principiis faciunt. Nam istius rei modus est, ut propositioni similior sit, quã expositioni: nec quomodo quicq; sit actũ, sed de quibus dicturus sit Orator ostẽdat. Nec uideo quod huius rei poßit apud Oratores reperiri melius exemplũ, quàm Ciceronis pro A. Cluentio, Animaduerti Iudices omnẽ accusatoris orationẽ in duas di-

Act. 1.

*oratione

uisam esse partes: quarum altera mihi niti & magnopere cõfidere uidebatur inuidia iam inueterata iudicij Iuniani: altera tantũmodo cõsuetudinis causa timidè & diffidẽter attingere rationẽ ueneficij criminũ, qua de re lege est hæc quæstio constituta. Id tamẽ totũ respondenti facilius est, quàm ꝓponenti: quia hîc admonendus iudex, illic docẽdus est. Nec me quãquã magni autores in hoc duxerint, ut nõ semper facere attẽtũ ac docilẽ iudicẽ uelim: nõ qa nesciã id quod ab illis dicitur, esse pro mala causa, qualis ea sit, nõ intelligi, uerùm quia istud non negligẽtia iudicis cõtingit, sed errore. Dixit enim aduersarius, & fortasse persuasit: nobis opus est eius diuersa opinione: quæ mutari non potest, nisi illum fecerimus ad ea quæ dicemus, docilem & attentum. Quid ergo? Imminuenda quædam, & eleuanda, & quasi contemnenda esse consentio, ad remittendam intentionem iudicis, quã aduersario præstat: ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quàm ut Cæsar minus se in rem tanquam non nouam intenderet? Quid pro Cælio, quàm ut res expectatione minor uideretur? Verũ ex iis quæ proposui, aliud in alio genere causæ desiderari palàm est. Genera porrò causarum plurimi quinq; fecerũt, honestũ, humile, dubiũ uel anceps, admirabile, obscurum: id est, ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. Sunt quibus rectè uideatur adiici turpe, qđ alij humili, alij admirabili subiiciunt. Admirabile autẽ uocant, quod est præter opinionẽ hominũ constitutum. In ancipiti maximè beneuolum iudicẽ, in obscuro docilẽ, in humili attẽtum parare debemus. Nam honestũ quidem ad cõciliationẽ satis per se ualet: in admirabili & turpi, remediis opus est. Et eò quidã exordiũ in duas diuidunt partes, principiũ, & insinuationẽ: ut sit in principiis recta beneuolen-

uolentiæ & attentionis postulatio: quæ quia esse in turpi causæ genere non posit, insinuatio surrepat animis, maximè ubi frons causæ non satis honesta est, uel quia res sit improba, uel quia hominibus parũ probetur: aut si facie quoq; ipsa premitur, uel inuidia consistentis ex diuerso patroni, aut patris, uel miserabilis senis, cæci, infantis. Et quidem quibus aduersus hæc modis sit medendũ, uerbosius tradunt, materiásq; ipsi sibi fingunt, & ad morẽ actionum prosequũtur: sed hæ cùm oriãtur ex causis, quarũ species consequi omnes nõ possumus, nisi generaliter comprehendantur, in infinitũ sunt extrahẽdæ. Quare singulis consiliũ ex propria ratione nascetur. Illud in uniuersum præceptũ sit, ut ab iis quæ lædunt, ad ea quæ prosunt, refugiamus. Si causa laborabimus, persona subueniat: si persona, causa: si nihil quod nos adiuuet, erit, quæramus quid aduersariũ lædat. Nam ut optabile est, plus fauoris mereri: sic proximũ, odij minus. In iis quæ negari non poterunt, elaborandum ut aut minora quàm dictum est, aut alia mente facta aut nihil ad præsentem quæstionem pertinere, aut emendari posse pœnitentia, aut satis iam punita uideantur. Ideóq; agere aduocato quàm litigatori facilius: quia & laudat sine arrogantiæ crimine, & aliquãdo utiliter etiã reprehendere potest. Nã se quoq; moueri interim finget, ut pro Rabirio Posthumo Cicero, dũ aditũ sibi ad aures faciat, et autoritatẽ induat uera sentientis, quo magis credatur uel defendenti eadẽ, uel negãti. Ideóq; hoc primũ intuemur, litigatoris an aduocati persona sit utendũ, quoties utrunq; fieri potest. Nam id in schola liberum est, in foro rarũ, ut sit idoneus rei suæ quisq; defensor. Declamaturus autẽ maximè positas in affectibus causas propriis personis debet induere. Hi sunt enim qui mandari non possunt: nec eadem

ui perferũtur alieni animi, quã sui, motus. His etiã de causis insinuatione uidetur opus esse, si aduersarij actio iudicũ animos occupauerit, uel si dicẽdũ apud fatigatos est: quorum alterũ promittendo nostras probationes, & aduersas eludẽdo, uitabimus: alterũ & spe breuitatis, & iis quibus attentũ fieri iudicẽ docuimus. Et urbanitas opportuna reficit animos, & undecũq; petita iudicis uoluptas leuat tædiũ. Nõ inutilis etiã est ratio occupãdi quæ uidẽtur obstare: ut Cicero dicit scire se mirari quosdã, quòd is qui per tot annos defenderit multos, læserit neminẽ, ad accusandum Verrẽ descenderit. deinde ostendit hãc ipsam sociorũ defensionẽ. quod schema πρόληψις dicitur. Id cùm sit utile aliquãdo, nũc à Declamatoribus quibusdã penè semper assumitur, qui fas non putant nisi à cõtrario incipere. Negãt Apollodorũ secuti, treis esse (de quibus diximus) præparandi iudicis partes: sed multas species enumerant, ut ex moribus iudicis, ex opinionibus ad causam extrà pertinentibus, ex opinione de ipsa causa, quæ sunt propè infinitæ: tũ iis, ex quibus omnes controuersiæ constant, personis, factis, dictis, causis, temporibus, locis, occasionibus cæteris. Quas ueras esse fateor, sed in hæc tria genera recidere. Nã si iudicẽ beneuolũ, attentũ, docilẽ habeo, quid amplius debeã optare, nõ reperio, cũ metus ipse, qui maximè uidetur esse extra hæc, & attẽtum iudicẽ faciat, & ab aduerso fauore deterreat. Verùm quoniã nõ est satis demõstrare discentibus quæ sint in ratione procemij, sed dicẽdũ etiã quomodo perfici facillimè possint: hoc adiicio, ut dicturus intueatur, quid, apud quẽ, pro quo, cõtra quẽ, quo tempore, quo loco, quo rerũ statu, qua uulgi fama dicendũ sit: quid iudicẽ sentire credibile sit antequã incipiamus: tũ qd aut desideremꝰ, aut deprecemur: ipsa illũ natura eò ducet,

Act. 1.

ut sciat

ut sciat quid primũ dicendũ sit. At nũc omne quod cœperint, prooemiũ putant, & ut quicq; succurrerit, utique si aliqua sententia blandiatur, exordiũ. Multa autẽ sine dubio ex aliis partibus sunt, aut aliis partibus causæ cõmunia: nihil tamen in quaq; melius dicitur, quàm quod æquè bene dici alibi non posit. Multũ gratiæ exordio est quod ab actione diuersæ partis materiam trahit, hoc ipso, q non compositũ domi, sed ibi atq; è re natũ, & facilitate famam ingenij auget, et facie simplicis sumptiq; è proximo sermonis fidẽ quoq; acquirit: adeò ut etiã si reliqua scripta atq; elaborata sint, tñ plerunq; uideatur tota extẽporalis oratio, cuius initium nihil præparatũ habuisse manifestũ est. Frequẽtissimè uerò prooemiũ decebit & sententiarum & cõpositionis et uocis & uultus modestia: adeò ut in genere causæ etiã indubitabili, fiducia se ipsa nimiũ exerere non debeat. Odit enim iudex ferè litigantis securitatẽ: cúmque ius suũ intelligat, tacitus reuerentiã postulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus ulla parte, uitandum: propter quod minimè ostentari debet in principiis cura, quia uidetur ars omnis dicentis contra iudicem adhiberi. Sed ipsum istud euitare, summæ artis est. Nã id sine dubio ab omnibus, & quidem optimè præceptum est, uerùm aliquatenus temporũ cõditione mutatur: quia quibusdã in iudiciis, maximéq; capitalibus, ut apud Cẽtumuiros, ipsi iudices exigunt solicitas et accuratas actiones: cõtemniq; se, nisi in dicẽdo etiam diligentia appareat, credũt: nec doceri tantùm, sed etiam delectari uolũt. Et est difficilis huius rei moderatio: quæ tamẽ ita temperari potest, ut uideamur accuratè, nõ callidè dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne qđ insolens uerbum, ne audacius translatũ, ne aut ab absoleta uetustate, aut à poëtica licẽtia sumptũ, in principio depre-

bendatur. Nõdum enim recepti sumus, & custodit nos recens audientium intentio. magis conciliatis animis, & iam calẽtibus, hæc libertas feretur, maximéq; cùm in locos fuerimus ingreßi, quorũ naturalis ubertas licẽtiã uerbi notari circunfuso nitore nõ patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi similis esse in procemio debet oratio, neq; tamẽ deducta semper, atq; circunlata, sed sæpe simplici atq; illaboratæ similis, nec uerbis uultúq; nimia promittens. Dißimulata enim, & ut Græci dicunt, ἀνεπίφατος actio, melius sæpe surrepit. Sed hæc prout formari animos iudicum expediet. Turbari memoria, uel cõtinuandi uerba facultate destitui, nusquã turpius: cũ uitiosum pœmiũ poßit uideri cicatricosa facies: & peßimus certe gubernator, qui nauẽ, dum portum egreditur, impegit. Modus autẽ principij, ꝓ causa. Nã breuius simplices, longius perplexæ suspectǽq; & infames desiderant. Ridẽdi uerò, qui uelut leges procemiis omnibus dederũt, ut intra quatuor sensus terminarẽtur. Nec minus euitãda est immodica eius lõgitudo, ne in caput excreuisse uideatur, et quo præparare debet, fatiget. Sermonẽ à persona iudicis auersum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, qdã in totũ à procemio summouẽt. nõnulla quidẽ in hãc persuasionẽ ratione ducti. Nã prorsus esse hoc magis secundũ naturã cõfitendũ est, ut eos alloquamur potißimũ, quos cõciliare nobis studemus. Interim tamen & est* hîc procemio necessarius sensus aliquis: & is acrior fit atq; uehemẽtior ad personam directus alterius. Quod si accidat, quo iure, aut qua tãta superstitione prohibemur dare per hanc figuram sententiæ uires? Nec enim istud scriptores artiũ, quia nõ liceat, sed quia non putent utile, uetãt. Ita si uincet utilitas, propter eandẽ causam facere debebimus, propter quam uetamur. Et Demosthenes

*Hoc procemium.

dutē ad Aeſchinē orationē in prooemio cōuertit, & Marcus Tullius cùm pro aliis quibuſdā, ad quos ei uiſum eſt, tū pro Ligario ad Tuberonē. Nā erat multo futura languidior, ſi eſſet aliter figurata. quod facilius cognoſcet ſi quis illā totā partē uehemētiſsimā, cuius hæc forma eſt, Habes igitur Tubero qđ eſt accuſatori maximè optādū, &c. cōuertat ad iudicē: tū enim uerè auerſa uideatur oratio, & langueſcat uis oīs dicētibus nobis, Habet igitur Tubero qđ eſt accuſatori maximè optādū. Illo enim modo preſsit atq; inſtitit, hoc tātū indicaſſet. Quod idē in Demoſthene, ſi flexū illi mutaueris, accidet. Quid? non Salluſtius directo ad Ciceronē, in quē ipſum dicebat, uſus eſt principio, et quidē protinus? Grauiter et iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli. ſicut et Cicero fecerat in Catilinā, Quouſq; tandem abutēre patientia noſtra? Ac ne quis Apoſtrophen miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ cauſa eſt in Cōmētariis (nā bis eundē defendit) Proſopopœia loquentis pro reo utitur: pro Rabirio uerò Poſthumo, eodémq; Scauro reo Repetūdarū, etiā exēplis: pro Cluentio (ut modò oſtēdi) partitione. Nō tamē hæc, quia poſſunt bene aliquādo fieri, paſsim faciēda ſunt, ſed quoties præceptū uicerit ratio: quo modo & ſimilitudine, dū breui, & trāslatione, atq; aliis tropis (quæ oīa cauti illi ac diligētes prohibēt) utemur interim: niſi ſi cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulò antè dixerā, diſplicet. Alia exordiorum uitia uerius tradiderunt. Quod in plures cauſas accōmodari pōt, uulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquādo tamen non inutiliter aſſumimus: magnis ſæpe Oratoribus nō euitatum. Quo & aduerſarius uti poteſt, commune appellatur. Quod aduerſarius in ſuā utilitatē deflectere poteſt, commutabile. Quod cauſæ nō cohæret, ſeparatum.

ratū. Quod aliūde trahitur, trāslatū. Præterea quod longum, quod cōtra præcepta est, quorū pleraq; nō principij modò sunt uitia, sed totius orationis. Hæc de Procemio, quoties erit eius usus. Nō semper aūt est. Nā et superuacuū aliquādo est, ut si sit præparatus satis etiā sine hoc iudex, aut si res præparatione nō egeat. Aristoteles quidē in totū id necessariū apud bonos iudices negat: aliqn̄ tamē uti, nec si uelimus, eo licet, cū iudex occupatus, cū angusta sunt tēpora, cū maior potestas ab ipsa re cogit incipere. Cōtráq; est interim procemij uis etiā nō exordio. Nā iudices & in narratione nōnunquā, & in argumētis, ut attēdant, & ut faueāt, rogamus: quo Prodicus uelut dormitātes eos excitari putabat: quale est Ciceronis, Tum C. Varenus, is qui à familia Anchariana occisus est: Hoc, quæso, Iudices, diligēter attēdite. Vtiq; si multiplex causa est, sua qbusq; partibus dāda præfatio est: ut, Audite nūc reliqua. &, Transeo nūc illuc. Sed in ipsis etiā ꝓbationib⁹ multa fungūtur ꝓœmij uice, ut facit Cicero pro Cluētio, dicturus cōtra Cēsores: pro Muræna, cū Seruio se excusat. Verū id frequētius est, quàm ut exēplis cōfirmādū sit. Quoties autē procemio fuerimus usi, tū siue ad expositionē trāsibimus, siue protinus ad probationē, id debebit in principio postremū esse, cui cōmodissimè iūgi initiū sequētiū poterit. Illa uerò frigida et puerilis est in scholis affectatio, ut ipse trāsitus efficiat aliquā utiq; sentētiā, et huius uelut præstigiæ plausum petat: ut Ouidius lasciuire in Metamorphosi solet, quē tñ excusare necessitas potest, res diuersissimas in speciē unius corporis colligētē. Oratori uerò quid est necesse surripere hāc transgressionē, et iudicē fallere, qui ut ordini rerū animū intēdat, etiā cōmonēdus est? Peribit enim prima pars expositionis, si iudex narrari nōdum sciet. Quapropter ut

Rheto. 3.

Metamorphosis Ouidij.

non

nō abruptè cadere in narrationē, ita nō obscurè trāscendere, est optimū. Si uerò lōgior sequetur ac perplexa magis expositio, ad eam ipsam præparādus erit iudex: ut Cicero sæpius, sed hoc præcipuè loco fecit, Paulo lōgius exor diū rei demōstrādæ repetam, quod quæso iudices ne molestè patiamini. principiis enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis. Hæc ferè sunt mihi de exordio cōperta. Pro Cluent.

De narratione CAP. II.

ARGVMENTVM.

Cōstituto ad audiendū per exordiū iudice, locū habet narratio, per quā quid in cōtrouersiā veniat, cognoscit. Circa quā hęc præcipuè tāgit: Quid narratio: Quæ eius propria, Quæ partes: An exordio semper subiungatur: An semper necessaria: Qui sit narrationis ordo: Quomodo in fictis narrationibus color veritatis tuēdus sit: & quot illæ sint. Quæ virtutes narrationis, aut quę vitia, & quæ elocutio: Quale initiū, & finis. Narrationē esse rei factæ, vel nō factæ: vtilem ad persuadendū expositionem definit. Narrationis tria esse ꝓpria: vt sit dilucida, breuis, & verisimilis. Dilucidā fore, si verbis propriis & significātibus exponatur: non sordidis, nō nimis exquisitis, si locis, tēporibus, personis, & causis distinguatur: si rebus cōsentiat pronūtiatio. Breuē, si inde cœperimus, vnde ad iudicē pertinet: si superuacua reciderimus: si partitione vtamur: si nimiā breuitatē, quę obscuritatem parit, vitauerimus: si in lōgis breui interfatione & cōmonitione vtamur. Credibilē, si omnia cōuenientia personis, locis, tēporibus, naturæ, cōsuetudini, hominū opinionibus, & causas rationésq; factis consentaneas ꝓtulerimus: si argumentorū semina per totā narrationē sparserimus: si verbis vulgaribus & cōmunibus, callida simplicitatis imitatione fuerimus vsi. Narrationē in iudiciis duplicē esse tradit: vnā ipsius causæ, alterā rerū ad causam pertinētiū. hāc locū habere vbi factū negatur, & longā etiā esse circa argumēta criminis, de anteacta vita, de causis ꝓpter quas innocēs in periculū deducatur, aliisq;, quibus quod obiicitur, incredibile fiat. Id Vlyssis à Teucro accusati exēplo apertius reddit. Hinc repetūdarū & ambitus causas, tot narrationes, quot obiiciātur crimina, habere posse. Subiungit & alias, nō ipsius causæ, sed ad causam pertinētes: quarū aliæ exēpli causa fiāt: aliæ excutiendi ali-

cuius

cuius extrinſecus criminis:aliæ augẽdi. Fictas etiã introduci monet,vel ad concitandos iudices,vel ad recreãdos aliqua vrbanitate:interdũ etiam per digreſsionẽ,decoris gratia. Quibus duabus formis cõtentus,aliarum plura genera facientiũ,vt perſonæ,loci,tẽporis,cauſarũ,&c.nimis ſubtiles diuiſiones nõ recipit. Narrationem ordine naturali exordio ſubiungendã aſſerit.Id tamen interdum cõditione cauſarũ mutari,vt ſi præiudiciis grauemur, vt in cauſa Milonis:aut multis anteactæ vitæ criminibus oneremur,vt in cauſa Cælij:quæ prius amolienda ſunt, quàm ad cauſam accedamus.Non eſſe ſemper narrandũ cõtendit,cũ cauſę tã breues ſunt,vt propoſitionẽ potius habeãt,quàm narrationẽ:aut cùm iudici omnia ſunt cognita,maximè vt nobis expedit. Adfert & alia actoris vel patroni propria tempora.Si narratio cõtra nos erit,nõ prætermittendã (vt quidã volebant) ſed extenuanda,melius interpretãda,aliis cauſis præmunienda,quę cõtra nos faciãt,cõtendit:quod quo pacto in tribus ſtatibus faciendum ſit, cõiectura,finitione,& qualitate,fuſiſsimè docet. Quòd ſi mixta erit,partẽ quæ pro nobis facit,prius eſſe tractandã,deinde aduerſus reliqua remediis vtendũ.ſi plura erunt quę proſunt,in mediis tanquam auxiliis ponenda quę obſtãt,minus viriũ ſic habitura. Narrationis ordinẽ eſſe vt quo pacto quid geſtum eſt, ſic à nobis cõmemoretur:niſi,vt ordinem inuertamus,magis expediet: nã pro re & tẽpore intuẽda varia quæ proſint:quod pluribus figuris fieri poteſt:ſimulãdo excidiſſe,quod vtiliore loco reducatur:aut expoſita re,cauſas quæ anteceſſerunt,ſubiungendo. Circa narrationes fictas(quarũ genus vnũ inſtrumentis adiuuetur, alterũ dicentis ingenio tuendũ ſit) curandũ primùm , vt quod fingitur,fieri poſsit:vt loco,perſonæ,tempori conueniat.& rationem credibilem ordinémq; habeat,nequa inter ſe pugnẽt : & ea fingenda,quæ nõ poſsint refutari per teſtes. Item quæ à defunctis, vel ab eo cui expediet,vel ab aduerſario , cui neganti nemo lubens credet. Vitioſa eſſe in narratione , Excurſum, Apoſtrophen,Proſopopœiam,Argumentationes,quæ tamen ratione cogente in eadem virtutũ obtinent locũ,præter argumentationes, quæ ab hoc loco ſunt alienæ Elocutionem , quantũ res patitur, debere excultã eſſe,omníq; venere exornatã,& verbis quaſi ſenſu tinctis,id eſt ſentẽtiæ cuiuſdã aut argumenti admonentibus diſtinctã,ad rẽ tamẽ accõmodatã,vt parua preſsè,grauia atrociter,triſtia miſerabiliter dicamus:ad quod plurimũ cõducet quæ

res

res quasi ante oculos ponit, hypotyposis, & narrantis autoritas, quæ & bona vita & sancto orationis genere paret. Narrationis initiũ esse à persona, vel à re: & personã poni interdũ cũ suis accidẽtibus, interdũ sine his. Finẽ eius perduci eò posse, vnde quæstio oritur, maximè à petitore: nam à defensore non semper item.

Maximè naturale est, & fieri frequentißimè solet, ac debet, ut præparato per hæc quæ suprà dicta sunt, iudice, res de qua pronuntiaturus est, indicetur. Ea est narratio. In qua sciens transcurrã subtiles nimium diuisiones quorundã plura eius genera facientiũ. Non enim solã uolunt esse illã negotij de quo apud iudices quæritur, expositionem, sed Personæ: ut, Marcus Acilius Palicanus, humili loco Picens, loquax magis quàm facundus. Loci, ut, Oppidum est in Hellesponto Lampsacum, Iudices. Temporis, ut Vere nouo, gelidus canis cũ mõtibus humor Liquitur- Causarũ, quibus historici frequẽtißimè utuntur, cũ exponunt unde bellum, seditio, pestilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocant: quod quis ignorat? Adiiciunt expositionem & præteritorum esse temporum, quæ est frequentißima: & præsentium, qualis est Ciceronis de discursu amicorum, Chrysogonus postquam est nominatus. & futurorum, quæ solis dari uaticinantibus potest. Nam ὑποτύπωσις non est habenda narratio. Sed nos potioribus uacemus. Pleriq; semper narrandum putauerunt: quod falsum esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues causæ, ut propositionem potius habeant quàm narrationem. Id accidit aliquando utrique parti, cùm uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure quæritur: ut apud Centumuiros, filius an frater debeat esse intestato hæres: pubertas, annis, an habitu corporis æstimetur. An cum est quidem narrationi locus, sed antè aut iudici nota sunt omnia, aut priore loco rectè exposita. Accidit

Pro cluent. *In Verrem act. 3.* *Pro Sexto. Rosc. Amer.* *Vide tit. qb. mod. tut. fin. in Instit.*

ab actore. cidit aliquando alteri, & sæpius actori, uel quia satis est proponere, uel quia sic magis expedit. Satis est dixisse, Certam creditã pecuniã peto ex stipulatione: legatũ peto ex testamẽto. Diuersæ partis expositio est, cur ea nõ debeãtur. Et satis est actori, & magis expedit sic indicare, Dico ab Horatio sororẽ suã interfectã. Nanq; & propositione iudex crimẽ omne cognoscit, & ordo & causa facti pro aduersario magis est. Reus cõtrà tunc narrationẽ subtrahit, cùm id quod obiicitur, nec negari nec excusari potest, sed in sola iuris quæstione cõsistit: ut in eo qui cùm pecuniam priuatã ex æde sacra surripuerit, sacrilegij reus est, cõfessio uerecũdior, quã expositio, Nõ negamus pecuniã de templo esse sublatã, calumniatur tamẽ accusator actiõe sacrilegij, cũ priuata fuerit, nõ sacra: uos autẽ de hoc cognoscitis, an sacrilegiũ sit admissum. Sed ut has aliquãdo nõ narrãdi causas puto, sic ab illis dissentio, qui nõ esse narrationẽ existimẽt, cũ reus, qd' obiicitur, tantũ negat. In qua est opinione Cornelius Celsus, qui cõditionis huius esse arbitratur plerásq; cædis causas, & omnes ambitus ac repetũdarũ. Nõ enim putat esse narrationẽ, nisi quæ summã criminis de quo iudiciũ est, continet: ac deinde fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narrasse Ciceronẽ: atqui ille et negauit ꝑuenisse ad Rabiriũ pecuniã, qua de re erat quæstio cõstituta: et in hac narratiõe nihil de crimine exposuit. Ego autem, magnos alioqui secutus autores, duas esse in iudiciis narrationũ species existimo: alterã ipsius causæ, alterã rerũ ad causam pertinentiũ expositionẽ. Nõ occidi hominem, nulla narratio est: cõuenit: sed erit aliqua, & interim etiã longa, circa argumenta eius criminis, de anteacta uita, de causis, ꝑpter quas innocens in periculũ deducatur, aliisq;, quibꝰ incredibile id quod obiicitur, fiat. Nec enim accusa-

tor

[Marginal note beside "Horatio": Zi. li. 2. de x.]

tor hoc tãtũ dicit, occidisti: sed quib⁹ id probet, narrat: ut in tragœdiis, cũ Teucer Vlyssem reũ facit Aiacis occisi, dicens inuẽtũ eũ in solitudine iuxta exanime corpus inimici cũ gladio cruẽto: nõ id modò Vlysses respondet, nõ esse a se id facinus admissũ, sed sibi nullas cũ Aiace inimicitias fuisse: de laude inter ipsos certatũ. deinde subiungit quomodo in eã solitudinẽ uenerit, iacẽtẽ exanimẽ sit cõspicatus, gladiũ è uulnere extraxerit. his subtexitur argumẽtatio. Sed ne illud quidẽ sine narratione est, dicẽte accusatore, Fuisti in eo loco, in quo tuus inimicus occisus est: nõ fui. dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quoq; causæ et repetundarũ, hoc etiã plures eiusmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In quibus ipsa quidẽ neganda sunt, sed argumẽtis expositione cõtraria resistendũ, interdũ singulis, interdũ uniuersis. An reus ambitus malè narrabit quos parẽtes habuerit, quẽadmodũ ipse uixerit, quibus meritis fretus ad petitionẽ descẽderit? Aut qui repetũdarũ insimulabitur, nũ & anteactã uitã, & quibus causis uel prouinciã uniuersam, uel accusatorẽ aut testẽ offenderit, nõ utiliter exponet? Quæ si narratio nõ est, ne illa quidẽ Ciceronis pro Cluẽtio prima, cuius est initium, A. Cluẽtius habitus. Nihil enim hic de ueneficio, sed de causis quib⁹ ei mater inimica sit, dicit. Ille quoq; sunt pertinẽtes ad causam, sed non ipsius causæ narrationes, uel exẽpli gratia, ut in Verrẽ de L. Domitio, qui pastorẽ, q̃ is aprũ quẽ ipsi muneri obtulerat, exceptũ esse à se uenabulo cõfessus esset, in crucẽ sustulit. Vel excutiẽdi alicuius extrinsec⁹ criminis: ut pro Rabirio Posthumo, Nã ut uẽtũ Alexãdriã est, Iudices, hæc una ratio à Rege proposita Posthumo est seruandæ pecuniæ, si curationẽ et quasi dispẽsationẽ regiã suscepisset. Vel augẽdi, ut describitur iter Verris. Ficta interim narratio intro- Actio. 7. Actio. 3.

duci

duci solet, uel ad cōcitandos iudices, ut pro Roscio cōtra Chrysogonū, cuius paulò antè habui mentionē. Vel ad soluēdos aliqua urbanitate, ut pro Cluētio cōtra fratres Cepasios. Interdū per digreßionē decoris gratia, qualis rursus in Verrē de Proserpina, In his quōdā locis mater filiā quæsisse dicitur. Quæ omnia eò pertinēt, ut appareat non utiq; non narrare eum qui negat, sed illud ipsum narrare quod negat. Ne hoc quidē simpliciter accipiendū quod est a me positū, superuacuā esse narrationē rei quā iudex nouerit. Quod sic intelligi uolo, si non modò factum quid sit, sciet: sed ita factū etiā, ut nobis expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta est, ut tantū cognoscat iudex, sed aliquātomagis ut cōsentiat. Quare etiāsi nō erit docēdus, sed aliquo modo afficiendus, narrabimus cū præparatione quadā, Scire quidē eū in summa quid actū sit, tñ rationē quoq; facti cuiusq; cognoscere ne grauetur. Interim propter aliquē in cōsilium adhibitum nos repetere illa simulemus: interim ut rei quæ ex aduerso proponatur, iniquitatē omnes etiā circūstantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit uariāda expositio, ad effugiendū tædiū nota audientis: sicut, Meministi. &, Fortasse superuacuū fuerit hîc cōmorari. Sed qd ego diutius, cū tu optimè noris? Illud quale sit, tu scias. & his similia. Alioqui si apud iudicē cui nota causa est, narratio semper uidetur superuacua, potest uideri nō semper esse etiā ipsa actio necessaria. Alterū est de quo frequentius quæritur, an sit utiq; narratio procœmio subiicienda. Quod qui opinātur, nō possunt uideri nulla ratione ducti. Nā cùm procœmiū idcirco cōparatū sit, ut iudex ad rē accipiēdā fiat cōciliatior, docilior, et intētior, et ꝓbatio nisi causa prius cognita nō poßit adhiberi: ꝓtinus notitia rerū instruēdus uidetur. Sed hoc quoq;

Actio. 6.

interim

interim mutat cõditio causarũ, nisi fortè Marcus Tullius in oratione pulcherrima quã pro Milone scriptã reliquit, malè distulisse narrationẽ uidetur tribus præpositis quæstionib⁹: aut profuisset exponere quomodo insidias Miloni fecisset Clodius, si reũ qui à se hominẽ occisum fateretur, defendi omnino fas nõ fuisset: aut si iam præiudicio Senatus damnatus esset Milo: aut si Cn. Põpeius, q propter aliquã gratiã iudicium militibus armatis clauserat, tanquam aduersus existimaretur. Ergo hæ quoq; quæstiones uim procemij obtinebũt, cùm omnes iudicẽ præparauerint. Sed aliter ꝓ L. Muræna postea quoq; narrauit, cũ obiecta diluit. Quod fiet utiliter, quoties crimẽ nõ repellendũ tãtùm, sed etiã transferendũ erit, ut prius his defensis uelut initium sit aliud culpãdi narratio: ut in armorũ ratione antiquior cauẽdi quam ictum inferẽdi cura est. Erunt quædã causæ (neq; id rarò) crimini quidẽ de quo cognitio est, faciles diluendo, sed multis anteactæ uitæ flagitiis & grauibus criminib⁹ oneratæ: quæ prius amoliẽda sunt, ut propitius iudex defensionẽ ipsius negotij, cuius propria quæstio est, audiat: ut si defendẽdus est M. Cælius, nónne optimè patronus occurrat prius cõuitiis luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quàm ueneficij, in quibus solis omnis Ciceronis uersatur oratio: deinde tum narret de bonis paulatim, totámq; deinde explicet causam, quæ est ipsius actione defensa? Sed nos ducit scholarũ cõsuetudo, in quib⁹ certa quædã ponũtur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil est diluẽdũ: Ideóq; narratio procemio semper subiungitur. Inde libertas declamatoribus, ut etiã secũdo partis suæ loco narrare uideantur. Nam quũ pro petitore dicũt, & expositione, tanquã prius agãt, uti solẽt: & cõtradictione, tanquã respondeãt: id qđ fit nõ rectè. Nã cùm sit declamatio, forẽsiũ actionũ meditatio,

tio, cur non utrũq; protinus locũ exerceat? Cuius rationis ignari, ex more cui aſſueuerũt, nihil in foro putãt eſſe mutandũ. Sed in ſcholaſticis quoq; nõnũquã euenit ut pro narratione ſit propoſitio. Nã qd exponet quæ zelotypũ malæ tractationis accuſat? aut qui Cynicũ apud Cẽſores reũ de morib⁹ facit, cũ totũ crimẽ uno uerbo in qualibet actionis parte poſito ſatis indicetur? Sed hæc hactenus. Nũc quæ ſit narrãdi ratio, ſubiungã. Narratio eſt rei factæ aut nõ factæ utilis ad pſuadendũ expoſitio. Vel (ut Apollodorus finit) oratio docẽs auditorẽ qd in cõtrouerſia ſit. Eã pleriq; ſcriptores, maximè qui ſunt ab Iſocrate, uolũt eſſe lucidã, breuẽ, ueriſimilẽ. Nec enim refert an pro lucida perſpicuã, pro ueriſimili probabilẽ credibilémue dicamus. Eadẽ nobis placet diuiſio: quãquã & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in una diſſenſerit, præceptũ breuitatis irridẽs, tanquã neceſſe ſit lõgã aut breuẽ eſſe expoſitionẽ, nec liceat ire p mediũ. Theodorei quoq; ſolã relinquunt ultimã partẽ, quia nec breuiter utique nec dilucidè ſemper ſit utile exponere. Quo diligẽtius diſtinguẽda ſunt ſingula, ut qd quoq; loco proſit, oſtẽdã. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut tota pro aduerſario, aut miſta ex utriſq;. Si erit tota pro nobis, cõtẽti ſimus iis tribus partib⁹, p quas efficitur quò iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec qſquã reprehẽſiõe dignũ putet, q propoſuerim eã quæ ſit tota p nobis, debere eſſe ueriſimilẽ, cũ uera ſit. Sũt enim plurima uera quidẽ, ſed parũ credibilia, ſicut falſa quoq; frequẽter ueriſimilia. Quare nõ minus laborãdũ eſt ut iudex quæ uera dicimus, q̃ quæ fingimus, credat. Sũt qdẽ hæ, quas ſuprà retuli, uirtutes, aliarũ quoq; partiũ. Nã et p totã actionẽ uitãda eſt obſcuritas, et modus ubiq; cuſtodiẽdus, & credibilia eſſe oportet omnia quæ dicuntur. Maximéque hæc in ea parte

custodiēda sunt, quæ prima iudicē docet: in qua si acciderit ut aut nō intelligat, aut nō meminerit, aut non credat, frustra in reliquis laborabimus. Erit aūt aperta narratio atq; dilucida, si fuerit primū exposita uerbis propriis et significātibus, & nō sordidis quidē, nō tamē exquisitis, & ab usu remotis: tum distincta rebus, personis, tēporibus, locis, causis, ipsa etiā pnuntiatione in hoc accōmodata, ut iudex quæ dicūtur, q̄ facillimè accipiat. Quæ quidē uirt⁹ negligitur à plurimis, qui ad clamorē dispositæ uel etiam fortè circūfusæ multitudinis cōpositi, nō ferūt illud intētionis silētiū: nec sibi diserti uidētur, nisi omnia tumultu ac uociferatiōe cōcusserint: rē indicare, sermonis quotidiani & in quēcūq; etiā indoctiorū cadētis, existimāt: cùm interim qd' tā quā facilè cōtemnūt, nescias præstare minus uelint, an poßint. Neq; enim aliud in eloquētia cūcta experti difficilius reperiēt, q̄ id quod se dicturos fuisse omnes putāt, postquā audierūt: qa nō bona iudicāt esse illa, sed uera. Tū aūt optimè dicit Orator, cùm uidetur uera dicere, At nunc uelut cāpū nacti expositionis, hîc potißimū & uocē flectunt, & ceruicem reponunt, & brachiū in latus iactant, totóq; & rerū & uerborum & cōpositiōis genere lasciuiūt: deinde (id quod sit monstro simile) placet actio, causa nō intelligitur. Verùm hæc omittamus, ne min⁹ gratiæ præcipiendo recta, quàm offensæ reprehendendo praua, mereamur. Breuis erit narratio ante omnia, si inde cœperimus rem exponere, unde ad iudicem pertinet: deinde si nihil extra causam dixerimus: tum etiam si reciderimus omnia, quibus sublatis, nec cognitiōi quicquā, nec utilitati detrahatur: solet enim esse quædam partiū breuitas, quæ longam tamen efficit summam. In portum ueni, nauim prospexi, quanti ueheret interrogaui, de pretio con-

ueni, cõscẽdi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus oram, proue
cti sumus. Nihil horũ dici celerius potest, sed sufficit dice-
re, è portu nauigaui. Et quoties exit⁹ rei satis ostẽdit prio
ra, debem⁹ hoc esse cõtẽti, quo reliqua intelligũtur. Quare
cũ dicere liceat, Est mihi filius iuuenis: omnia illa superua
cua, Cupidus ego liberorũ, uxorẽ duxi, natũ sustuli, filiũ
educaui, in adolescẽtiã pduxi. Ideóq; Græcorũ aliqui aliud
circũcisam expositionẽ, id est σύντομον, aliud breuẽ puta-
uerũt: q̃ illa superuacuis careret, hæc posset aliqd ex neces
sariis desiderare. Nos aũt breuitatẽ in hoc ponimus, nõ ut
minus, sed ne plus dicatur q̃ oporteat. Nã iterationes qdẽ,
& ταυτολογίας & περιαττολογίας, quas in narratiõe uitã
das quidam scriptores artiũ tradiderũt, transeo. Sũt enim
hæc uitia nõ tantũ breuitatis gratia refugienda. Nõ minus
aũt cauẽda erit, quæ nimiũ corripiẽtes omnia sequitur ob-
scuritas: satiúsq; est aliqd narratiõi superesse, quã deesse.
Nã superuacua cũ tædio dicũtur, necessaria cum periculo
subtrahũtur. Quare uitanda etiã illa Sallustiana (quãquã
in ipso uirtutis locũ obtinet) breuitas, & abruptũ sermo-
nis genus: quod ociosum fortasse lectorẽ minus fallit, audiẽ
tem transuolat, nec dũ repetatur expectat: cũ præsertim le
ctor non ferè sit nisi eruditus, iudicẽ rura plerũq; in decu-
rias mittãt, de eo pronũtiaturũ, qd' intellexerit: ut fortas-
se ubiq;, in narratione tamẽ utiq; præcipue, media hæc te-
nẽda sit uia dicẽdi, quãtũ opus est, quãtũ satis est. Quãtum
opus est aũt, nõ ita solũ accipi uolo, quãtũ ad iudicandum
sufficit: quia nõ inornata debet esse breuitas, alioqui sit in-
docta. nã & fallit uoluptas, & min⁹ lõga quæ delectãt ui
dẽtur: ut amœnũ ac molle iter etiãsi est spatij amplioris, mi
nus fatigat, q̃ dũrũ* arduũq; cõpẽdiũ. Nec enim mihi unq̃ *aridúmque
tanta fuerit cura breuitatis, ut nõ ea quæ credibilẽ faciũt
exposi

expositionẽ, inseri uelim. Simplex enim, & undiq; præcisa,
nõ tã narratio uocari potest, quã cõfusio. Sũt porrò mul
tæ cõditiõe ipsa rei lõgæ narrationes, quib⁹ extrema (ut
præcepi) proœmij parte ad intẽtionẽ præparãdus est iudex
deinde curãdũ, ut omni arte uel ex spatio eius detrahamus
aliquid, uel ex tædio. Vt minus lõga sit efficiemus, quæ po
terimus differẽdo, nõ tamẽ sine mentione eorũ quæ differe-
mus. Quas causas occidẽdi habuerit, quos assumpserit cõ
scios, quẽadmodũ disposuerit insidias, ꝓbationis loco dicã.
Quædã uerò ex ordine prætermittẽda, quale est apud Cice ronẽ, Moritur Fulcinius: multa enim quæ sunt in re, quia — *Pro Cecinna*
remota sũt à causa, prætermittã. At partitio tædiũ leuat.
Dicã quæ acta sint ante ipsum rei cõtractũ, dicã quæ in re
ipsa, dicã quæ postea. Ita tres potius modicæ narratiões ui
debũtur, q̃ una longa. Interim expediet expositiones breui
interfectione distinguere. Audistis quæ antè acta sunt, ac — *Interfatio.*
cipite nũc quæ insequũtur. Reficietur enim iudex priorũ
fine, & se uelut ad nouũ rursus initiũ præparabit. Si tamẽ
adhibitis his quoq; artibus in lõgũ exierit ordo rerũ, erit
nõ inutilis in extrema parte cõmonitio, qđ Cicero etiã in
breui narratione facit. Adhuc, Cæsar, Q. Ligarius omni
culpa caret. domo est egressus nõ modò nullũ ad bellũ, sed
ne ad minimã qdẽ belli suspicionẽ. et cætera. Credibilis au
tẽ erit narratio ante oĩa, si pri⁹ cõsuluerimus nostrũ animũ,
ne qđ naturæ dicam⁹ aduersum: deinde si causas ac rõnes fa
ctis præposuerimus, nõ oĩb⁹, sed de qb⁹ quæritur. Si perso
nas cõueniẽtes iis quæ facta credi uolemus, cõstituerimus:
ut furti reũ, cupidũ: adulterij, libidinosum: homicidij, teme
rariũ. Vel cõtrà, si defendem⁹. Præterea loca, tẽpora, & si
milia. Est aũt qdã etiã duct⁹ rei credibilis, qualis in Comœ
diis, & in Mimis. Aliqua enim naturaliter sequũtur & co

hæret, ut si bene priora narraueris, iudex ipse quod posteà sis narraturus, expectet. Ne illud quidẽ fuerit inutile, semina quædã probationũ spargere: uerùm sic, ut narrationẽ esse meminerimus, nõ probationẽ. Nõnũquã etiã argumẽto aliquo confirmabimus quod proposuerimus, sed simplici et breui: ut in ueneficiis. Sanus bibit, statim concidit, liuor ac tumor cõfestim est insecutus. Hoc faciũt & illæ præparationes, cũ reus dicitur robustus, armatus, solicitus, cõtrà infirmos, inermes, securos. Omnia deniq; quæ probatione tractaturi sumus, personã, causam, locũ, tẽpus, instrumentũ, occasionẽ, narratiõe deliberabimus. Aliquãdo si destituti fuerim⁹ his, etiã fatebimur uix esse credibile, sed uerũ, & hoc maius habẽdũ scelus: nescire nos quomodo factũ sit, aut quare: mirari, sed ꝓbaturos. Optimæ uerò præparationes erunt quæ latuerint, ut à Cicerone sunt qdẽ utilißimè prædicta omnia per quæ Miloni Clodi⁹, nõ Clodio Milo insidiat⁹ esse uideatur: plurimũ tamẽ facit illa callidißima simplicitatis imitatio: Milo aũt cũ in Senatu fuisset eo die quoad Senat⁹ est dimissus, domũ uenit: calceos & uestimẽta mutauit: paulisper dũ se uxor, ut fit, cõparat, cõmoratus est. Quàm nihil præparatò, nihil festinatò fecisse uidetur Milo! Quod nõ solũ reb⁹ ipsis uir eloquẽtißimus, qb⁹ moras & lẽtũ ꝓfectionis ordinẽ ducit, sed uerbis etiã uulgarib⁹ & quotidianis, & arte occulta cõsecutus est: quæ si aliter dicta eßent, strepitu ipsum iudicẽ, deinde patronũ excitaßẽt. Frigida uidẽtur ista plerisq;: sed hoc ipsum manifestũ est quõo iudicẽ fefellerit, qđ uix à lectore deprehẽditur. Hæc sunt quæ credibilẽ faciũt expositionẽ. Nã ne cõtraria aut sibi repugnãtia in narratiõe dicamus, si cui præcipiẽdũ est, is reliqua frustra docetur: etiãsi qdã scriptores artiũ hoc quoq; tanquã occultũ, & à se prudenter erutũ,

trad

tradunt. His tribus narrãdi uirtutibus adiiciũt quidã magnificẽtiã, quã μεγαλοπρέπειαν uocãt, quæ neq; in omnes causas cadit (nã quid in plerisq; iudiciis priuatis de re certa credita, locato et conducto, interdictis, habere loci põt supra modũ se tollẽs oratio?) nec semp est utilis, ut uel ꝓximo exẽplo Miloniano patet. Et meminerimus multas esse causas, in quibus cõfitendũ, excusandũ, summittendũ sit qđ exponimus: quibus omnibus aliena est illa magnificẽtiæ uirtus. Quare nõ magis propriũ narrationis est magnificè dicere, q̃ miserabiliter, inuidiosè, grauiter, dulciter, urbanè: quæ cùm suo quæq; loco sint laudabilia, nõ sunt huic parti propriè aßignata, et uelut dedita. Illa quoq; ut narrationi apta, ita cæteris partibus cõmunis est uirtus, quã Theodectes huic uni propriè dedit. nõ enim magnificã modò uult esse, uerũ etiã iucũdã expositionẽ. Sunt qui adiiciãt his euidẽtiã, quæ ἐνάργεια Græcè uocatur. Neq; ego quẽquã deceperim, ut dißimulẽ Ciceroni quoq; plures partes placere. *In Topicis.* Nã præterquã planã, & breuẽ, & credibilẽ, uult esse euidentẽ, moratam cũ dignitate. Sed in oratione morata debẽt *In Partitio.* esse oĩa cũ dignitate quæ poterũt. Euidẽtia in narratione, quãtũ ego intelligo, est qđẽ magna uirtus, cũ qđ ueri nõ dicẽdũ, sed quodãmodo etiã ostẽdẽdũ est: sed subiici ꝑspicuitati potest: quã quidã etiã cõtrariam interim putauerunt, quia in quibusdã causis obscurãda ueritas est. qđ est ridiculũ. Nã qui obscurare uult, narrat falsa pro ueris: in quo debet laborare ut uideãtur quàm euidẽtißima. Sed quatinus etiã *forte quadã peruenimꝰ ad difficilius narrationũ *forte genus, iam de his loquamur in qbus res cõtra nos erit: quo loco nõnulli prætereundam narrationẽ putauerũt. Et sanè nihil est facilius, nisi prorsus totã causam omnino nõ agere. Sed si aliqua iusta ratione huiusmodi susceperis litẽ: cuius

artis est, malam esse causam silentio cõfiteri? Nisi fortè tam hebes futurus est iudex, ut secundũ id pronũtiet, quod sciet narrare te noluisse. Neq; inficias eo, in narratiõe ut aliqua negãda, aliqua adijciẽda, aliqua mutanda, sic aliqua etiã tacẽda: sed tacẽda quæ tacere oportebit, et liberũ erit. Quod fit nonnunquã breuitatis quoq; gratia, quale illud est, Respõdit quod ei uisum est. Distinguamus igitur genera causarũ. Nã in quibus non de culpa quæritur, sed de actione, etiã si erunt cõtra nos themata, cõfiteri nobis licebit: Pecuniam de tẽplo sustulit, sed priuatam: non ideo sacrilegus est. Virginẽ rapuit, nõ tamẽ optio patri dabitur. Ingenuũ stuprauit, et stupratus se suspẽdit: nõ tamẽ ideo stuprator capite ut causa mortis punietur: sed decẽ millia, quæ pœna stupratori cõstituta est, dabit. Verũ in his quoq; cõfeßionibus est aliquid quod ex inuidia quã expositio aduersarij fecit, detrahi poßit, cũ etiam serui nostri de peccatis suis mollius loquãtur. Quædam enim quasi nõ narrãtes mitigabimus: Nõ quidẽ (ut aduersarius dicit) consiliũ furti in templũ attulit, nec diu captauit eius rei tẽpus: sed occasiõe & absentia custodũ corrupt⁹, et pecunia, quæ nimiũ quã in animis hominũ potest, uictus est. Sed qd refert? peccauit, et fur est. nihil attinet id defendere, cuius pœnã nõ recusamus. Interdũ quasi dãnemus ipsi: Vis te dicã uino impulsum? errore lapsũ? nocte deceptũ? uera sunt ista fortasse, tu tamẽ ingenuũ stuprasti: solue decẽ millia. Nõnunquã propositione præparari potest causa, et deinde exponi. Cõtraria sunt omnia tribus filiis, qui in mortẽ patris cõiurarãt. sortiti nocte singuli per ordinẽ cũ ferro cubiculũ intrarũt patre dormiẽte. cũ occidere eũ nemo potuisset, excitato omnia indicarũt. Si tamen pater, qui diuisit patrimoniũ, et reos parricidij defendit, sic agat, Quod cõtra legẽ sufficit,

parricid

parricidiũ obijcitur iuuenib⁹ quorũ pater uiuit, atq; etiã liberis suis adest. ordinẽ rei narrare q́dẽ nihil necesse est, cũ ad legẽ nihil pertineat: sed si cõfeßionẽ culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, et patrimonij, quod iã melius ab his administrari poterat, tenax custos. Deinde subiicitur, stimulatos ab ijs quorũ indulgẽtiores parẽtes erãt: semp̃ tamẽ eũ habuisse animũ, qui sit euẽtu deprehensus, ut occidere patrẽ nõ possent. Nec enim iureiurando opus fuisse, si alioqui hoc mẽtis habuissent: nec sorte, nisi quòd se quisq; eximi uoluerit. Omnia hæc qualiacũq; placidioribus animis accipiẽtur, illa breui primæ p̃positiõis defensiõe mollita. At cũ quæritur an factũ sit, uel quale factũ sit, licet oĩa cõtra nos sint, quomodo tamẽ euitare expositionem salua causæ ratione possumus? Narrauit accusator, nec ita, ut quæ essent acta tantũ indicaret: sed adiecit inuidiã, rẽ uerbis exasperauit, acceßerũt p̃batiões, peroratio incẽdit, et iræ plenos reliquit. Expectat naturaliter iudex q́d narretur à nobis. Si nihil exponimus, illa esse, quæ aduersarius dixit, & talia qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo? eadẽ exponem⁹? Si de qualitate agetur, cuius tũ demũ quæstio est, cũ de re cõstat, eadẽ, sed nõ eodẽ modo: alias causas, aliã rationẽ dabo. Verbis eleuare quædã licebit: luxuria, hilaritatis: auaritia, parsimoniæ: negligẽtia, simplicitatis noĩe lenietur. Vultu deniq;, uoce, habitu, uel fauoris aliq́d, uel miseratiõis merebor. Solet nõnũquã mouere lacrymas ipsa cõfeßio. Atq; ego libẽter interrogẽ, sintne illi defensuri quæ nõ narrauerint, nécne? Nã si neq; defenderint, neq; narrauerint, tota causa p̃detur. At si defensuri sũt, p̃ponere certè plerũq; id q́d cõfirmaturi sumus, oportet. Cur ergo nõ exponamus quod & dilui potest? Vt hoc cõtingat, utiq; indicandũ est. Aut quid inter probationem

q 5 & nar

& narrationē interest, nisi q narratio est probationis cōtinua ꝓpositio, rursus probatio narrationi cōgruēs cōfirmatio? Videamus ergo num expositio hæc lōgior demū esse debeat, & paulo uerbosior præparatione, et quibusdā argumētis (argumētis dico, non argumētatione, cui tū plurimū confert frequēs affirmatio) effecturos nos qđ dicimus: nō posse uim rerū ostēdi prima expositione: expectent, & opiniones suas differāt, et bene sperēt. Deniq; narrādū est utiq;, quicquid aliter quam aduersarius exposuit, narrari potest aut eò etiā procœmia sunt in his causis superuacua: quæ quid magis agūt, q̄ ut cognitioni rerū accōmodatiorē iudicē faciāt? Atqui cōstat nusquā eorū esse maiorē usum, q̄ ubi animus iudicis ab aliqua contra nos insita opinione flectēdus est. Coniecturales aūt causæ, in quibus de facto quæritur, nō tā sæpe rei de qua iudiciū est, q̄ eorū per quæ res colligēda est, expositionē habēt. Quæ cū accusator suspitiosè narret, reus leuare suspitionē debeat: aliter ab hoc atq; ab illo ad iudicē pferri oportet. At enim quædā argumēta turba ualēt, diducta leuiora sunt. Id quidē nō eò pertinet, ut quæratur an narrādū, sed quō narrandū sit. Nam congerere plura expositione quid prohibet, si id utile est causæ? & promittere, sed & diuidere narrationē, & probationē subiungere partibus, atq; ita transire ad sequētia? Nam ne iis quidē accedo, qui semper eo putāt ordine, quo quid actū sit, esse narrandū: sed eo modo quo expedit. Quod fieri plurimis figuris licet. Nam & aliquādo excidisse simulamus, cū quid utiliore loco reducimus: & interim nos reducturos reliquum ordinem testamur, quia sic futura sit causa lucidior. Interim re exposita, subiungimus causas quæ antecesserunt. Nec enim est una lex defensionis, certúmque præscriptum: pro re, pro tempore, intuenda quæ prosint:

prosint: atq; ut erit uulnus, ita uel curandũ protinus: uel si curatio differri potest, interim deligãdũ. Nec sæpius narrare duxerim nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: estq; non concessum modò, sed aliquando etiã necessarium, ut in causis repetundarum, omnibúsq; quæ simplices non sunt. Amẽtis est enim superstitione præceptorũ cõtra rationem causæ trahi. Narrationẽ ideo ante probationes ponere est institutũ, ne iudex, qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur si singula probãda aut refellenda erũt, non singula etiã narrẽtur? Me certè, quãtacũq; nostris experimẽtis habẽda est fides, fecisse hoc in foro, quoties ipsa desiderabat utilitas, probãtibus & eruditis, & iis qui iudicabãt, scio: & (quod nõ arrogãter dixerim, quia sunt plurimi quibúscũ egi, qui me refellere possint si mẽtiar) ferè ponendæ à me causæ officiũ exigebatur. Neq; ideo tamẽ non sæpius facere oportebit ut rerũ ordinẽ sequamur. Quædã uerò etiã turpiter cõuertuntur: ut si peperisse narres, deinde concepisse: apertum testamentum, deinde signatum: in quibus si id quod posterius est dixeris, de priore tacere optimũ est. Sũt quædam & falsæ expositiones, quarum in foro duplex est genus. Alterum, quod instrumentis adiuuatur: ut Publius Clodius fiducia testium, qua nocte incestum Romæ commiserat, Interamnæ se fuisse dicebat. Alterum, quod est tuendum dicẽtis ingenio. Id interim ad solam uerecundiã pertinet, unde etiã mihi uidetur dici Color: interim ad quæstionem. Sed utrũcunq; erit, prima sit curarũ, ut id quod fingimus, fieri poßit: deinde, ut & personæ & loco & tempori congruat, & credibilem rationẽ & ordinem habeat: si contingit etiã, ueræ alicui rei cohæreat: aut argumento quod sit in causa, confirmetur. Nanquæ tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiam produnt. Curandum præcipuè

(quod

(quod fingētibus frequēter accidit) ne qua inter se pugnēt. Quædā enim partibus blādiuntur, sed in summā nō consentiunt. Præterea, ne iis quæ uera esse cōstabit, aduersa sint. In schola etiā, ne color extra themata quæratur. Vtrobiq; autē Orator meminisse debebit actione tota quid finxerit, quoniā solēt excidere quæ falsa sunt: uerúmq; est illud qđ uulgò dicitur, Mendacē memorē esse oportere. Sciamus autem, si de nostro facto quæratur, unū nobis aliquid esse dicendū: si de alieno, mittere in plurimas suspitiones licere. Est tamē quibusdā scholasticis cōtrouersiis, in quibus ponitur aliquē nō respondere quæ interrogatur, libertas omnia enumerādi quæ respōderi potuissent. Fingenda uerò meminerimus ea quæ nō cadēt in testē. Sunt autē quæ nostro dicūtur animo, cuius ipsi tantū conscij sumus. Itē quod à defunctis: nec hoc enim est qui neget. Itēq; ab eo cui idē expediet: is enim non negabit. Ab aduersario quoq; : quia nō est habiturus in negādo fidē. Somniorū & superstitionū colores ipsa iā facilitate autoritatē perdiderūt. Nō est autē satis in narratiōe uti colorib⁹, nisi ꝑ totā actionē cōsentiāt: cùm præsertim quorundam probatio sola sit in asseueratione & perseuerantia: ut ille parasitus qui ter abdicatum à diuite iuuenem, & absolutum, tanquam suum filium asserit, habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatē sibi causam exponendi fuisse: & ideo à se parasiti personam esse susceptam, quia in illa domo filium haberet: & ideò illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non esset. Nisi tamen omnibus uerbis & amorem patrium, atque hunc quidem ardentißimum ostenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuene, quem periculosè mansuetum in illa domo, in qua tā inuisus sit, sciat: suspitione subiecti petitoris nō carebit. Euenit aliquando in scholasticis

contro-

cōtrouersijs, qđ in foro an poßit accidere, dubito, ut eodē colore utraq; pars utatur, deinde eũ pro se quisq; defendat: ut in illa cōtrouersia: Vxor marito dixit appellatã se de stupro à priuigno, & sibi cōstitutũ tempus, & locum: eadē cōtrà filius detulit de nouerca, edito tantũ alio tempore, ac loco: pater in eo quē uxor prædixerat, filiũ inuenit: in eo quē filius, uxorē: illã repudiauit: qua tacēte, filiũ abdicat. Nihil dici poteſt pro iuuene, qđ nō idē sit, p nouerca. Ponētur *tamē omnia cōmunia, deinde ex personarũ *etiam cōparatione, & indicij ordine, & silētio repudiatæ, argumēta ducētur. Ne illud quidē ignorare oportet, quædam esse quæ colorē nō recipiāt, sed tamē defendēda sint: qualis est ille diues, qui statuã pauperis inimici flagellis cecîdit, reus est iniuriarũ. Nã factũ eius modestũ esse nemo dixerit: fortaſſe ut sit tutũ, obtinebit. Quòd si pars expositionis pro nobis, pars cōtra nos erit, miscenda sit, an separanda narratio, cũ ipsa causæ conditione deliberandũ est. Nã si plura sunt quæ nocēt, quæ prosunt obruētur. Itaq; tunc diuidere optimũ erit, & ijs quæ partē noſtrã adiuuabũt, expositis & cōfirmatis, aduersus reliqua uti remedijs de qb⁹ suprà dictũ est. Si plura proderũt, etiã cōiungere licebit: ut quæ obſtãt in medio, uelut auxilijs noſtris posita, minus habeãt uiriũ. quæ tamē nō erũt nuda ponēda, sed ut & noſtra aliqua argumētatiōe firmemus, & diuersa cur credibilia nō sint, adijciamus: qa nisi diſtinxerimus, uerendũ est ne bona noſtra pmiſtis malis inquinētur. Illa quoq; de narratiōe præcipi solent, ne qua ex ea fiat excursio, ne auertatur à iudice sermo, ne alienæ p̄sonæ uocē demus, ne argumētemur: adijciũt quidã etiã, ne utamur affectibus. Quorũ pleraq; sũt frequētißimè cuſtodiēda: imò nũquã, nisi ratio coēgerit, mutãda: ut sit expositio perspicua & breuis.

breuis. Nihil qdẽ tam rarò poterit habere rationẽ, quàm excursio: nec unquã debebit esse nisi breuis, & talis, ut ui quadã uideamur affectus uelut recto itinere depulsi: quaPro cluent. lis est Ciceronis circa nuptias Saßiæ, O mulieris scelus incredibile, et præter hãc unã in omni uita inauditũ. O libidinẽ effrenatã, et indomitã. O audaciã singularẽ, nõ timuisse, si minus uim deorũ, hominũq; famã, at illa ipsam noctẽ, facésq; illas nuptiales? nõ limẽ cubiculi, nõ cubile filiæ, nõ parietes deniq; ipsos superiorũ testes nuptiarum? Sermo auersus à iudice, et breuius indicat interim, et coarguit magis. Qua de re idẽ quod de procemio dixerã, sentio, sicut de prosopopœia quoq;: qua tamẽ nõ Serui⁹ modò Sulpiti⁹ utitur pro Aufidia, Somnóne te languidũ, an graui lethargo
In Verrem act. 7. putem oppressum? sed M. quoq; Tullius circa nauarchos. Nã ea quoq; rei expositio est, ut, Adeas, tantũ dabis, et reliqua. Quid? pro Cluẽtio, Staleni Bulbiq; colloquiũ nonne
*celeritatem ad *credulitatẽ plurimũ & fidẽ confert? Quæ ne fecisse sine obseruãtia quadã uideatur, quanquã hoc in illo credibile nõ est, in Partitionibus præcipit, ut habeat narratio suauitatẽ, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia personarũ, omnes affectus. Argumẽtabimur in narratione, ut dixi, nũquã: argumẽtũ ponemus aliquãdo: quod facit pro Ligario Cicero, cũ dicit sic cũ prouinciæ præfuisse, ut illi pacẽ esse expediret. Inseremus expositioni et breuẽ cùm res poscet defensionẽ, et rationẽ factorũ. Nec enim narrãdum est tanquã testi, sed tanquã patrono. Rei ordo per se talis est, Quintus Ligarius legatus in Africã cum C. Considio profectus est. Quid ergo Marcus Tullius? Quint⁹ igitur, inquit, Ligarius, cùm esset adhuc nulla belli suspitio, legatus in Africã cum C. Considio profectus est. Alibi, Non modò nullũ ad bellum, sed ne ad minimam quidẽ suspitionem

nem belli. Et cùm esset indicaturo satis, Quintus Ligarius nullo se implicari negotio passus est, adiecit, Domũ spectãs, & ad suos redire cupiens. Ita quod exponebat, et ratione fecit credibile, & affectus quoq; impleuit. Quo magis mi ror eos qui nõ putãt in narratione esse utendũ affectibus. Qui si hoc dicũt, nõ diu, nec ut in epilogo, mecum sentiũt. Effugiẽdæ sunt enim moræ. Cæterũ cur ego iudicẽ nolim, cũ eum doceo, etiã moueri? Cur qđ in summa parte sum a-ctionis petiturus, nõ in primo statim rerũ ingressu, si fieri põt, cõsequar, cũ præsertim etiã in probationibus facilio re sim animo eius abusurus, occupato uel ira, uel miseratio ne? An nõ Marcus Tullius circa uerbera ciuis Romani oẽs breuißimè mouet affectus, nõ solũ cõditione ipsius, loco in-iuriæ, genere uerberũ, sed animi quoq; cõmẽdatione? Sum-mũ enim uirũ ostẽdit, qui cùm uirgis cæderetur, nõ inge-muerit, nõ rogauerit, sed tantũ ciuẽ se Romanũ esse, cũ in-uidia cædentis, & fiducia iuris clamauerit. Quid? Philoda mi casum nónne cùm per totam expositionẽ incendit inui-dia, tũ in supplicio ipso lacrymis impleuit, cùm flentes nõ tam narraret quàm ostẽderet, patrẽ de morte filij, filiũ de patris? Quid ulli epilogi possunt habere miserabile magis? Serum est enim aduocare iis rebus affectũ in peroratione, quas securus narraueris. Assueuit illis iudex, iámq; eas sine motu mentis accipit, quibus cõmotus nouis nõ est: & diffi-cile est mutare habitũ animi semel constitutum. Ego uerò (neq; enim dißimulabo iudicium meum: quãquam id quod sum dicturus, exemplis magis quàm præceptis ullis conti-netur) narrationẽ, ut si ullam partem orationis, omni qua potest gratia & uenere exornãdam puto. Sed plurimũ re-fert, quæ sit natura eius rei quam exponimus. In paruis er-go, quales sunt ferè priuatæ, sit ille pressus et uelut appli-

citus

Actio. 7. in Verrem.

Act. 3.

citus rei cultus: in uerbis summa diligentia, quæ in locis impetu ferũtur, et circũ.ectæ orationis copia latẽt: hîc expressa, et ut uult Zeno, sensu tincta esse debebũt: cõpositio dißimulata quidẽ, sed tamẽ quã iucũdißima: figuræ nõ illæ

fidem. poëticæ, et cõtra rationẽ loquẽdi autoritate ueterũ receptæ. Nã debet esse quãpurißimus sermo, & qui uarietate tædium effugiat, & mutationibus animũ leuet: ne in eundẽ casum, similẽ compositionẽ, pares elocutionũ tractus incidamus. Caret enim cæteris lenociniis expositio, & nisi cõmẽdetur hac uenustate, iaceat necesse est. Nec in ulla parte intẽtior est iudex: eóq; nihil rectè dictum perit. Præterea, nescio qũo, etiã credit facilius quæ audiẽti iucunda sunt, & uoluptate ad fidẽ ducitur. Vbi uerò maior res erit, & atrocia inuidiosè, et tristia miserabiliter dicere licebit: nõ ut consumantur affectus, sed ut tñ uelut primis lineis designentur: ut planè qualis futura sit imago rei, statim appareat. Ne sentẽtia quidem uelut fatigatũ intentione stomachũ iudicis reficere dissuaserim, maximè quidem breui in-

Pro Milone. teriecta, qualis est illa, Fecerũt serui Milonis qđ suos qsque seruos in re tali facere uoluisset. Interim paulo liberio

Pro Cluẽtio. re, qualis est illa, Nubit genero socrus, nullis auspiciis, nullis autoribus, funestis omnibus omniũ. Quod cũ sit factũ iis quoq; tẽporibus, quib⁹ omnis ad utilitatẽ potius quam ad ostentationem componebatur oratio, et erant adhuc seueriora iudicia: quãto nũc faciendum magis, cùm in ipsa capitis aut fortunarũ pericula irrupit uoluptas? Cui hominum desiderio quantũ dari debeat, alio loco dicã. Interim aliquid indulgendũ esse confiteor. Multũ confert adiecta

Hypotyposis. ueris credibilis rerũ imago, quæ uelut in rem præsentem perducere audiẽtes uidetur: qualis est illa M. Cælij in Antoniũ descriptio, Nãq; ipsum offendunt temulento sopore proflig

profligatũ, totis præcordiis stertẽtem, ructuosos spiritus geminare: præclarásque contubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circumiacere paßim: quæ tñ exanimatæ terrore, hostiũ aduẽtu percepto excitare Antoniũ conabantur: nomen inclamabant: frustra ceruicibus tollebant: blandius alia ad aurem inuocabat, uehementius etiã nonnulla feriebat. Quarũ cùm omnium uocẽ tactúmq; noscitaret, proximæ cuiusq; collum amplexu petebat: neq; dormire excitatus, neque uigilare ebrius poterat: sed semisomno sopore inter manus Cẽturionum cõcubinarúmq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius fingi, neq; uehemẽtius exprobrari, neq; manifestiꝰ ostẽdi põt. Ne illud quidẽ præteribo, quãtã afferat fidẽ expositioni, narrantis autoritas: quã mereri debemus ante omnia quidẽ uita, sed & ipso genere orationis. qd' quo fuerit grauius, sanctius, hoc plus habeat necesse est in affirmãdo quoq; põderis. Effugiẽda igitur in hac præcipuè parte omnis calliditatis suspicio: (neq; enim se usquã custodit magis iudex) nihil uideatur fictũ, nihil solicitũ: omnia potius à causa q̃ ab Oratore profecta credãtur. Sed hoc pati nõ possumus, et perire artẽ putamus, nisi appareat: cùm desinat ars esse, si apparet. Pẽdemus ex laude, atq; hãc laboris nostri ducimus summã. Ita quæ circunstantibus ostentare uolumus, iudicibus prodimus. Est & quædam repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur, sanè res declamatoria magis q̃ forensis, ideo reperta, ut q̃a narratio breuis esse debet, fusius et ornatius res posset exponi: qd' fit uel inuidiæ gratia, uel miserationis. Id rarò faciendũ iudico, neq; sic unquã, ut totus ordo repetatur. licet enim ꝑ partes idẽ consequi. Cæterùm qui uti ἐπιδιηγήσει uolet, narrationis rẽ loco stringat, & contẽtus indicare quid factũ sit, quo sit modo factum, ple-

Autoritas dicentis.

Ars nõ ostẽtanda.

Repetita narratio.

Narrationis initium. *nius se loco suo expositurũ esse ꝓmittat. Initiũ narrationis quidã utiq; faciendũ à persona putãt: eámq;, si nostra sit, ornãdã: si aliena, infamandã statim. Hoc sanè frequẽtißimũ est, q̃a personæ sunt inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cum suis accidentibus ponẽdæ, cùm id profuturũ est:*
Pro Cluẽtio. *ut, A. Cluẽtius habitus, fuit pater huiusce, Iudices, homo nõ solùm municipij Laninatis, ex quo erat, sed etiã regionis illius & uicinitatis, uirtute, existimatione, nobilitate facilè princeps. Interim sine his: ut, Q. Ligarius cũ esset.*
Pro Ligario. *Frequẽter uerò & à re: sicut pro Tul. Cicero, Fũdũ habet in agro Tigurino M. Tullius paternũ. Demosthenes ꝑ Ctesiphõte, τȣ γὰρ φωκαϊκȣ συςάν]ος πολέμȣ. De fine narrationis cũ his cõtẽtio est, qui ꝑduci expositionẽ uolũt eò, unde quæstio oritur.*
Narrationis uis. *Pro Cecinna.* *His reb⁹ ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, ut est cõsuetudo, de ui hominib⁹ armatis, sine ulla exceptiõe: tantũ, ut unde deiecisset, restitueret. restituisse se dixit. sponsio facta est. hac de spõsione uobis iudicandũ est. Id à petitore semꝑ fieri potest, à defensore nõ semper.*

De Egreſsione. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Antequam ad confirmationẽ veniat, quæ narrationẽ sequi debet, quorũdã refellit opiniones: qui inter has egreſsionẽ, vel partitionẽ, vel propositionẽ, tanquam partes & semper necessarias, collocabãt. Egreſsionẽ hoc capite tractat: cui locũ non esse necessarium inter cõfirmationẽ & narrationem, docet: narrationi tamẽ, & quæstionibus vel vniuersis vel singulis opportunè aliquãdo subiũgi, cũ res postulat, aut permittit. Opus ea esse, cùm narratio nullã dubitationẽ habẽs, circa finẽ atrox, velut spiritu erũpente indignatione, prosequẽda est. Quãdo etiã post merita cõmemorata inuehi volumus vt in ĩgratos. Itẽ quando aliquid asperum, quod tueri volumus, præparatione aliqua ꝑmolliẽdum erit. Hinc quid egreſsio, & quàm latè pateat, demonstrat.

ORdine ipso narrationẽ sequitur cõfirmatio. Probãda sunt enim quæ ꝓpter hoc exposuimus. Sed priusquam

quam ingrediar hanc partẽ, pauca mihi de quorũdam opinione dicenda sunt. Plerisq; moris est, prolato rerũ ordine protinus utiq; in aliquẽ lætũ ac plausibilem locum quam maximè poßint fauorabiliter excurrere. Quod quidẽ natum ab ostentatione declamatoria, iam in forũ uenit, postquam agere causas non ad utilitatẽ litigatorum, sed ad patronorum iactationẽ repertum est: ne si pressæ illi (qualis sæpius desideratur) narrationis gracilitati coniũcta argumentorũ pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi uoluptatibus oratio refrigescat. In quo uitiũ illud est, quòd sine discrimine causarũ atq; utilitatis, hoc, tanquã semper expediat, aut etiam necesse sit, faciũt: eò quòd desumptas ex his partibus, quarũ alius erat locus, sententias, in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda sint, aut quia alieno loco dicta sunt, dici suo nõ possunt. Ego autẽ confiteor hoc expatiandi genus nõ modò narrationi quidẽ, sed etiã quæstionibus uel uniuersis, uel interim singulis opportunè posse subiungi, cùm res postulat, aut certè permittit: atq; eo uel maximè illustrari ornariq; orationẽ: sed si cohæret & sequitur, non si per uim cuneatur, & quæ natura iuncta erãt, distrahit. Nihil enim tã est consequẽs, quàm narrationi probatio: nisi si excursus ille, uel quasi finis narrationis, uel quasi initiũ probationis est. Erit ergo illi nõnũquã locus: ut si expositio circa finẽ atrox fuerit, prosequamur eã uelut erũpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, si res dubitationẽ non habebit: alioqui prius est, quod obiicias, uerùm efficere, quàm magnũ: quia criminis inuidia pro reo est priusquã probatur. Difficillima est enim grauißimi cuiusq; sceleris fides. Idẽ fieri non inutiliter potest, ut si merita in aduersariũ aliqua exposueris, in ingratũ inueharis: aut si uarietatem criminũ narratione

 demonst

demõstraueris, quantum ab ea periculum intentetur, ostẽdas. Verùm hæc breuiter omnia. Iudex enim ordine audito festinat ad probationem, & quamprimũ certus esse sententiæ cupit. Præterea cauendum est ne ipsa *expositio uanescat, auersis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut non semper est necessaria post narrationem illa procursio, ita frequenter utilis ante quæstionem præparatio, utique si prima specie minus erit fauorabilis, si legẽ asperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus. Est hic locus uelut sequentis exordij, ad conciliandum probationibus nostris iudicẽ. Quod liberius hic & uehemẽtius fieri potest, quia iudici nota iam causa est. His igitur uelut fomentis, siquid erit asperum, præmolliemus, quò facilius, aures iudicum, quæ pòst dicturi erimus, admittant, ne ius nostrum oderint. Nihil enim facilè persuadetur inuitis. Quo loco tamẽ iudicis quoq; noscẽda natura est, iuri magis an æquo sit appositus: proindè enim magis aut minus erit hoc necessarium. Cæterùm res eadem & post quæstionem perorationis uice fungitur. Hanc partem παρέκβασιν Græci uocant, Latini egressum, uel egreßionem. Sed hæ sunt plures, ut dixi, quæ per totam causam uarios habẽt excursus: ut laus hominũ locorúmq;, ut descriptio regionũ, expositio quorundã rerum non solùm gestarũ, sed etiã fabulosarũ. Quo ex genere est in orationibus cõtra Verrem cõpositis Siciliæ laus, proserpinæ raptus, pro L. Cornelio popularis illa uirtutum Cn. Pompeij commemoratio: in quam ille diuinus Orator, uelut nomine ipso ducis cursus dicẽdi teneretur, abrupto quẽ inchoauerat sermone, diuertit *actutũ.

Παρέκβασις est (ut mea quidẽ fert opinio) alienæ rei, sed ad utilitatẽ causæ pertinẽtis, extra ordinẽ excurrens tractatio. Quapropter nõ uideo cur hũc ei potißimũ locũ aßig-

*positio.

Quæ res per egreßionem tractentur.

Act. 4. et 6.

*Ac tamen παρέκβασις.

Quid egresſio, & quàm latè pateat.

assignent, qui rerum ordinem sequitur: nõ magis quàm illud, cur hoc ita demũ propriũ putẽt, si aliquid in digressu sit exponẽdũ, cũ tot modis à recto itinere declinet oratio. Nam quicquid dicitur præter illas quinq; quas fecimus partes, egreßio est, indignatio, miseratio, inuidia, conuitium, excusatio, conciliatio, maledictorũ refutatio: similia his quæ nõ sunt in quæstione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus: atq; ea maximè iucundã & ornatam faciunt orationẽ, de luxuria, de auaritia, de religione, de officiis: quæ cũ sunt argumẽtis subiecta similiũ rerũ, quia cohærent, egredi non uidẽtur. Sed plurima sunt quæ rebus nihil secũ cohærentibus inserũtur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia sunt hæc, quorũ alia sic præparata afferimus: quædam ex occasione uel neceßitate dicimus, siquid nobis agẽtibus noui accidit, interpellatio, interuẽtus alicuius tumult⁹. Vnde Ciceroni quoq; in proœmio cũ diceret pro Milone, digredi fuit necesse, ut ipsa oratiũcula qua usus est, patet. Poterit aũt paulo lõgius exire, q præparat aliqd ante quæstionẽ, & qui finitæ probationi uelut commendationẽ adiicit. Atq ex media erũpit, citò ad id redire debet, unde diuertit.

Cic. pro Milone alia vsus oratione, quã quæ hodie extat.

De Propositione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Propositionem duplicem esse docet: Vnam quæ principalem quæstionem continet: Alteram quæ singulis argumentationibus præponitur. Vsum eius, vt causa sit & dilucidior, & magis moueat: Ea non esse semper opus: nempe quando narratio ibi finem habet, vbi initium quæstio: quo fit, vt quædam summa collectio expositioni, vel commonitio quædã Iudicis subiũgatur. Aliam etiam diuisionem propositionum facit, alias esse simplices, duplices alias, alias multiplices: & quo pacto hæ à partitionibus differant. alias item nudas, alias ratione subiecta, alias etiam vtriusque intentione constantes: ut ego illud, hoc ait aduersarius.

Lib.3.cap.9. SVnt qui narrationi propositionẽ subiũgãt tanquã partem iudicialis materiæ: cui opinioni respõdimus. Mihi autẽ propositio uidetur omnis cõfirmationis initiũ: qđ nõ modò in ostẽdenda quæstione principali, sed nonnunquam etiã in singulis argumẽtis poni solet, maximéq; in his quæ ἐπιχειρήματα uocãtur. Sed nũc de priore loquimur. Ea nõ semper necessaria est. Aliquãdo enim sine propositione quoque aliqua satis manifestũ est quid in quæstione uersetur: utiq; si narratio ibi finẽ habet, ubi initiũ quæstio: adeò ut aliquãdo subiũgatur expositioni, quæ solet in argumentis Pro Milone. esse summa collectio: Hæc sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superat⁹, ui uicta uis, uel potius oppressa uirtute audacia est. Sed nõnunquã ualde utilis est, præcipuè ubi res defendi nõ potest, de* iure quæritur: ut, p eo qui pe *al. fine. al. nomine. cuniã priuatã de tẽplo sustulit, sacrilegij agitur, De sacrilegio cognoscitis. ut iudex intelligat id unũ esse officij sui, quærere an id qđ obiicitur, sacrilegiũ sit. Itẽ in causis obscuris, aut multiplicib⁹. Nec semper ppter hoc solũ, ut sit causa lucidior, sed aliquãdo etiã ut magis moueat. Mouet aũt, si protin⁹ subtexãtur aliqua quæ prosint, Lex apertè scripta est, ut peregrinus qui murũ ascẽderit, morte mulctetur. peregrinũ te esse certũ est: quin ascẽderis murũ, nõ quæritur. quid superest, nisi ut te puniri oporteat? Hæc enim propositio cõfeßionẽ aduersarij premit, & quodammodo iudicãdi morã tollit: nec indicat quæstionẽ, sed adiuuat. Sunt autẽ propositiones & simplices, & duplices uel multiplices. Quod accidit non uno modo. Nã & plura crimina iũgũtur: ut cũ Socrates accusatus est quòd corrũperet iuuẽtutẽ, & nouas supstitiones introduceret. Et singula ex plurib⁹ colligũtur: ut cũ legatio malè gesta obiicitur Aeschini, quòd mẽtitus sit, quòd nihil ex mandatis fecerit,

quòd

quòd moratus sit, quòd munera acceperit. Recusatio quoque plures interim propositiones habet: ut contra petitionem pecuniæ, Malè petis: procuratori enim tibi esse nõ licuit: sed neq; illi cuius nomine litigas, habere procuratorem: sed neq; es hæres eius à quo accepisse mutuam dicor: nec ipsi debui. Multiplicari hæc in quantumlibet possunt, sed rem ostẽdisse satis est. Hæ si ponantur singulæ subiectis probationibus, plures sunt propositiones: si coniungantur, in partitionem cadunt. Est & nuda propositio, qualis ferè in coniecturalibus: Cædis ago, furtum obiicio. Est ratione subiecta: ut, Maiestatem minuit Caius Cornelius: nam codicem Tribunus plebis ipse pro concione legit. Præter hæc utimur propositione aut nostra, ut, Adulterium obiicio: aut aduersarij, ut, Adulterij mecũ agitur: aut cõmuni, ut, Inter me & aduersarium quæstio est, uter sit intestato propior. Nonnunquã diuersas quoq; iungimus, Ego hoc dico, aduersarius hoc. Habet interim uim propositionis etiam si per se nõ est propositio: ut cùm exposito rerũ ordine subiicimus, De his cognoscitis, ut sit hæc cõmonitio iudicis, quò se ad quæstionem acrius intendat, & quodam uelut iactu excitatus finẽ esse narrationis, & initium probationis intelligat: & nobis cõfirmationem ingredientibus, ipse quoque nouum quodammodò audiendi sumat exordium.

De Partitione. CAP. V.

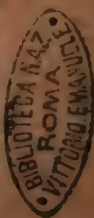
ARGVMENTVM.

Partitionem finit, & quando ea vtendum non sit, & contrà, & quibus ex causis, qui sit eius modus, lex, & officia, docet. Proponit primùm duas quorundã causas partitionẽ vetantiũ, itẽ aliorũ vltra tres propositiones extendi prohibentiũ, quas nõ approbat. Deinũ suas profert, propter quas aliquãdo partitione supersedere possimus. Primùm, quia plerunq; gratiora sint inuẽta subito, quàm antè præuisa. Quia iudex interdum fallendus sit, cùm propositio nimis est dura: quod facile fit, partitionẽ omittendo.

Quia congesta simul fortiora sint nostra, quàm partitione disiuncta. Quia in partitione si sit aliquid potentissimũ (quod ferè fit) reliqua sint superuacua. Inde exẽpla rectè & secus factæ partitionis à Cicerone proponit. Duplicẽ pugnãdi ductũ addit: per qualitatẽ primùm, deinde per cõiecturã, hoc pacto: si feci, rectè feci: sed nõ feci. Quem, quoties nostra negatio nõ erit satis potens, vt vno stare posśimus, aut etiã post rem cõfirmatã ex abundanti, Ciceronis pro Milone exẽplo permittit, & quomodo durior partitio sit tractãda, & quibus figuris, adiungit. Porrò eius vsum necessariũ esse, cùm plura vel obiicienda vel diluẽda sunt, atque utilem & iucundã fore, vt causa lucidior fiat, & iudex certo singularũ partium fine reficiatur. Modum autem eius esse, vt non nimis concisa & velut articulosa sit, cui frusta minuta plurimum autoritatis detrahant. Legem, vt sit lucida, aperta, breuis, nec vllo superuacuo onerata verbo, ne quid in ea desit, ne quid supersit, ne in species partiamur, qđ in genera partiri sit satis, aut cõtrà. Officia, vt quid sit de quo cõueniat, quid de quo ambigatur, proponat: in quo vt quidque propositum erit, ita tractãdum.

PArtitio est nostrarũ aut aduersarij propositionũ, aut utrarumq; ordine collata enumeratio. Hac quidã utẽdum semper putant, q̃ ea & fiat causa lucidior, & iudex intẽtior ac docilior, si scierit & de quo dicimus, & de quo dicturi postea sumus. Rursus quidã periculosum id Oratori arbitrãtur, duabus ex causis, q̃ nonnunquam & excidere soleant quæ promisimus, et siqua in partiẽdo præterierimus, occurrere. Quod quidẽ nemini accidet, nisi qui planè uel nullo fuerit ingenio, uel ad agẽdũ nihil cogitati præmeditatiq; detulerit. Alioqui quæ tam manifesta et lucida est ratio, q̃ rectæ partitionis? Sequitur enim naturam ducẽ, adeò ut memoriæ id maximum sit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidẽ probauerim, qui partitionẽ uetant ultra treis propositiones extẽdere. Quæ sine dubio si nimiũ sit multiplex, fugiet memoriam iudicis, & turbabit intentionẽ. Hoc tamen numero uelut lege non est alliganda, cùm posśit causa plures desiderare. Alia sunt

magis propter quæ partitione nõ semp sit utendũ. Primũ, quia pleraq; gratiora sunt, si inuẽta subitò, nec domo allata, sed inter dicẽdũ ex re ipsa nata uideantur. Vnde illa nõ iniucũda schemata, Penè excidit mihi: &, Fugerat me: &, Rectè admones. Propositis enim probationibus, omnis in reliquum gratia nouitatis præcerpitur. Interim uerò etiã fallẽdus est iudex, et uariis artibus subeũdus: ut aliud agi, quã quod petimus, putet. Nã est nõnũquã dura propositio, quã iudex si prouidet, nõ aliter reformidat, quàm q ferrũ medici prius quàm curetur, aspexit. At si re nõ antè proposita, securũ, ac nulla denũtiatione in se cõuersum, intrarit oratio, efficiet qđ promittenti nõ crederetur. Interim refugienda nõ modò distinctio quæstionũ est, sed omnino tractatio: affectibus perturbandus, & ab intentione auferendus auditor. Non enim solùm Oratoris est docere, sed plus eloquẽtia circa mouendũ ualet. Cui rei contraria est maximè tenuis illa et scrupulosè in parteis sectæ diuisionis diligẽtia eo tẽpore, quo cognoscẽti iudiciũ conamur auferre. Quid quòd interim quæ per se leuia sunt & infirma, turba ualẽt? Ideóq; cõgerenda sunt potius, et uelut eruptione pugnandum: quod tamen rarũ esse debet, & ex necessitate demũ, cùm hoc ipsum qđ dissimile rationi est, coẽgerit ratio. Præter hæc in omni partitione est utiq; aliquid potentissimũ, qđ cùm audiuit iudex, cætera tanquã superuacua grauari solet. Itaq; si plura uel obiiciẽda sunt, uel diluẽda, & utilis et iucũda partitio est: ut quid quaq; de re dicturi sumus, ordine appareat. At si unũ crimẽ uariè defendemus, superuacua: ut si ita partiamur, Dicã nõ talẽ esse hũc quẽ tueor, ut in eo credibile uideri possit homicidiũ: dicã occidendi causam huic nõ fuisse: dicã hunc eo tempore quo homo occisus est, trans mare fuisse. Omnia quæ antequam id

quod ultimũ est, exequeris inania uideri necesse est. Festinat enim iudex ad id quod potentißimũ est, & uelut obligatũ promisso patronũ, si est patientior, tacitus appellat: si uel occupatus, uel in aliqua potestate, uel etiã sic moribus cõpositus, cũ cõuitio efflagitat. Itaq; nõ defuerunt qui Ciceronis illã pro Cluentio partitionẽ improbarent, qua se dicturũ esse promisit primùm, neminẽ maioribus criminibus, grauioribus testibus in iudiciũ uocatũ, quàm Oppianicum: deinde, præiudicia esse facta ab ijs ipsis iudicibus, à quibus cõdemnatus sit. postremò, iudiciũ pecunia tentatũ nõ à Cluẽtio, sed cõtra Cluentiũ: quia si probari posset quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo tam erit aut iniustus, aut stultus, quin eũ fateatur optimè pro Muræna esse partitũ, Intelligo iudices treis totius accusationis partes fuisse, & earũ unam in reprehẽsione uitæ, alteram in cõtentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse uersatam. Nã sic & ostendit lucidißimè causam, & nihil fecit altero superuacuũ. De illo quoq; genere defensionis pleriq; dubitãt: Si occidi, rectè feci: sed nõ occidi. quò enim prius pertineret, si sequens firmũ sit? hæc inuicem obstare, & utroq; utentibus, in neutro haberi fidem. Quod sanè in parte uerũ est, & illo sequẽti (si modò indubitabile sit) solo utendum. At si quid in eo quod est fortius, timebimus, utraque probatione nitemur. Alius enim alio moueri solet: & qui factum putauit, iustũ credere potest: qui tanquã iusto nõ mouebitur, factũ fortasse non credet. Vt certa manus uno telo poßit esse contenta, incertæ plura spargenda sunt, ut sit & fortunæ locus. Egregiè uerò Cicero pro Milone insidiatorẽ primò Clodium ostendit: tum addit ex abundanti, etiam si id non fuisset, talem tamen ciuẽ cũ summa uirtute interfectoris & gloria necari potuisse.

Neque

Neque illum tamen ordinẽ, quo prius dixi, damnauerim: quia quædam etiamsi ipsa sunt dura, in id tamen ualent, ut ea molliant quæ sequuntur. Nec omnino sine ratione est qđ uulgò dicitur, Iniquum petendum, ut æquum feras. Quod tamen nemo sic accipiat, ut omnia credat audenda. Rectè enim Græci præcipiunt, Non tentanda quæ effici omnino non possunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defensione utemur, id laborandum est, ut in illam partem sequentem fides ex priore ducatur. Potest enim uideri qui tutò etiam confessurus fuit, mentiendi causam in negando non habere. Et illud utiq; faciendum est, ut quoties suspicabimur à iudice aliam probationem desiderari, quàm de qua loquimur, promittamus nos plenè & statim de eo satis esse facturos: præcipuéq; si de pudore agitur. Frequenter autem accidit, ut causa parum uerecũda, iure tuta sit: de quo ne inuiti iudices audiant, & auersi, frequentius sunt admonendi secuturam defensionem probitatis ac dignitatis: expectent paulùm, & agi ordine sinant. Quædam interim nos & inuitis litigatoribus simulandũ est dicere: quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legẽ. Nonnunquam quasi interpellemur ab his, subsistere. Sæpe auertenda ad ipsos oratio. Hortandi, ut sinant nos uti nostro consilio. Ita surrepetur animo iudicis, & dũ sperat probationem pudoris, asperioribus illis minus repugnabit. Quæ cũ receperit, etiam uerecũdiæ defensioni facilior erit. Sic utraq; res inuicẽ iuuabit, eritq; iudex circa ius nostrũ spe modestiæ attẽtior, circa modestiã iuris ꝓbatione procliuior. Sed ut nõ semper necessaria, aut etiam superuacua partitio est, ita opportunè adhibita plurimũ orationi lucis & gratiæ cõfert. Neq; enim id solũ efficit, ut clariora fiant quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conspectu iudicũ

positis:

positis: sed reficit quoq; audientem certo singularũ partiũ fine: nũ aliter quàm facientibus iter, multũ detrahunt fatigationis, notata inscriptis lapidibus spatia. Nã & exausti laboris nosse mensurã uoluptati est, et hortatur ad reliqua fortius exequẽda, scire quantũ supersit. Nil enim longum uideri necesse est, in quo quid ultimum sit, certũ est. Nec immeritò multũ ex diligẽtia partiendi tulit laudis Quintus Hortẽsius: cuius tamẽ diuisionẽ in digitos diductã, nõnunquã Cicero leuiter eludit. Nã est certus eius modus, et euitanda maximè concisa nimiũ & uelut articulosa partitio. Nã & autoritati plurimũ detrahunt multa illa non membra, sed frusta: & huius gloriæ cupidi, quò subtilius & copiosius diuisisse uideantur, & superuacua assumunt, & quæ natura singularia sunt, secãt: nec tam plura faciũt, quàm minora: deinde cùm fecerũt mille particulas, in eandem incidũt obscuritatem, cõtra quã partitio inuenta est.

Pro Quintio. & in Diui. in Q. Cæliũ.

Diuisa & simplex propositio quoties utiliter adhiberi potest, primùm esse debet aperta atq; lucida, (nã quid sit turpius, quàm id esse obscurum ipsum, quod in eũ solũ adhibetur usum, ne sint cætera obscura?) tũ breuis, nec ullo superuacuo onerata uerbo. Non enim de quo dicamus, sed de quo dicturi simus, ostẽdimus. Obtinendũ etiã, nequid in ea desit, nequid supersit. Superest autẽ sic ferè, cùm aut in species partimur quod in genera partiri sit satis: aut genere posito subiicitur species: ut, Dicã de uirtute, iustitia, cõtinẽtia: cùm iustitia atq; continentia uirtutis sint species. Partitio prima est, quid sit de quo conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod cõuenit, quid aduersarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ dicturi simus, quæ nostræ propositiões, quæ partis aduersæ. Turpissimũ uerò est, non eo ordine exequi, quo quidq; proposueris.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER QVINTVS.

PROLOGVS.

ARGVMENTVM.

Attentos hac præfatione reddit. docet enim quàm sit necessaria probationum tractatio ad cõfirmandũ, & confutãdũ: & quia sine probatione nulla controuersia sit: cùm omniũ aliarũ partiũ aliqua semper abesse posit. Addit alias causas, quia ad hãc partem omnia alia tendãt: quæ intueri nisi huc perueniamus, superuacuũ sit. Quorundã opiniones leuiter attingit: quorũ alij docere, vnicum Oratoris officiũ, alij tria, sed docere præcipuum dictitabant: quorũ vtrique huic parti plurimum tribuant.

VERVNT, & clari quidẽ autores quibus solùm uideretur Oratoris officium, docere. Nanq; & affectus duplici ratione excludendos putabant: primùm, quia uitium esset omnis animi perturbatio, deinde quia iudicem à ueritate depelli misericordia, uel ira, similibúsq;, non oporteret: & uoluptatem audiẽtium petere, cùm uincendi tantùm gratia diceretur, non modò agenti superuacuũ, sed uix etiam uiro dignum arbitrabantur. Plures uerò, qui nec ab illis sine dubio partibus rationem orandi summouerent, hoc tamẽ proprium, atq; præcipuũ crederent opus, sua confirmare, & quæ ex aduerso proponerentur, refutare. Vtruncunq; est (nec enim hoc loco meã interpono sententiã) hic erit liber illorum opinione maximè necessarius, quo toto hæc sola tractantur: quibus sanè & ea quæ de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiunt. Nam neq; procemij, neque narrationis est alius usus, quã ut iudicẽ præparent: & status

tus nosse, atque ea de quibus suprà scripsimus, intueri, superuacuum foret, nisi ad hanc perueniremus. Denique ex *quinque, quas iudicialis materiæ fecimus, partibus, quæcunq; alia potest aliquando necessaria causæ non esse: lis nulla est cui probatione opus non sit. Eius præcepta sic optimè diuisuri uidemur, ut prius in commune quæ ad omnes quæstiones pertinent, ostendamus: deinde quæ in quoque causæ genere propria sunt, exequamur.*

De Probationum diuisione. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quia finitio probationum cognita est, diuisionem aggreditur in artificiales & inartificiales: quæ vt arte non inueniantur, magnis tamen eloquentiæ viribus tractandę sint. Tum species earum enumerat.

Rhetorico. 1. AC *prima quidem illa partitio ab Aristotele tradita, cōsensum ferè omniū meruit, alias esse probationes quas extra dicendi rationē acciperet* Orator: *alias quas ex causa traheret ipse, & quodammodo gigneret. Ideóq; illas* ἀτέχνους, *id est inartificiales: has* ἐντέχνους, *id est artificiales uocauerūt:* Ex *illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormēta, tabulæ, iusiurandū, testes: in quibus pars maxima contētionū forēsium cōsistit. Sed ut ipsa per se carēt arte, ita summis eloquētiæ uiribus & * alleuanda sunt plerūq;, & refellēda. Quare mihi uidētur magnopere damnādi, qui totū hoc genus à præceptis remouerūt. Nec tamen in animo est, omnia quæ aut ꝓ his aut cōtrà dici solēt, cōplecti. Nō enim cōmunes locos tradere destinamus, quod esset operis infiniti, sed uiam quandā atq; rationem. Quibus demonstratis, nō modò in exequendo suas quisq; uires debet adhibere, sed etiā inueniendo similia, ut quæq; conditio litium poscet. Neque enim de omnibus causis dicere*

**eleuanda.*

Inartificialia à præceptis non remouenda.

quisq-

quisquam potest, saltem præteritis, ut taceam de futuris.

De Præiudiciis. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Præiudicia in tres species diuidit: quas finitione & subiectis exẽplis manifestas reddit. Confirmari autẽ eas ostendit similitudine rerũ de quibus quæritur, & iudicum autoritate. Refelli verò, dissimilitudinem ostendẽdo, negligẽtiam actorũ incusando, de personarũ contra quas iudicatum est, infirmitate, de testiũ corruptione, aut iudicum culpa (si manifesta est) conquerendo, aut iudicium posterius priori opponendo, aut si his omnibus destituamur, ad locum communem confugiendo. Multas præiudiciorum causas ad iniquè pronũtiandum valere: quod manifestum faciant Rutilij damnatio, Catilinæ & Clodij absolutio.

IAm præiudiciorum uis omnis tribus in generibus uersatur: Rebus, quæ aliquando ex paribus causis sunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur: ut de rescissis patrum testamentis, uel contra filios confirmatis: Iudiciis, ad ipsam causam pertinentibus, unde etiam nomen ductum est, qualia in Oppianicum facta dicuntur, & à Senatu aduersus Milonem. Aut cum de eadem causa pronuntiatum est, ut in reis deportatis, & assertione secunda, & partibus Centumuiralium, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Cõfirmantur præcipuè duobus: autoritate eorum qui pronuntiauerũt, & similitudine rerũ de quibus quæritur. Refelluntur autem rarò per contumeliam iudicum, nisi fortè manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscentium quisq; firmã esse alterius sententiam: & ipse pronuntiaturus non libenter exemplum quod in se fortasse recitat, facit. Confugiendũ ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquã dissimilitudinẽ causæ. Vix autẽ ulla est per omnia alteri similis. Si id nõ continget, ac eadẽ causa erit: aut actorũ incusanda negligẽtia, aut de infirmitate personarũ querẽdũ, cõtra

Exempla. Vide Valer. lib. 7. cap. 7. & 8.

Pro Cluent.

Pro Milo.

quas

quas erit iudicatum: aut de gratia quæ testes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorãtia: aut inueniẽdum quod causæ postea accesserit. Quorum si nihil erit, licet tamẽ dicere multas iudiciorum causas ad iniquè pronuntiandũ ualere: ideóq; damnatum Rutilium, absolutos Clodium atq; Catilinam. Rogandi etiam Iudices, ut rem potius intueantur ipsam, quàm iureiurando alieno suum donent. Aduersus consulta autẽ senatus, & decreta principum uel magistratuum, remedium nullum est, nisi aut inuenta quantulacunq; causæ differentia, aut aliqua uel eorundem uel eiusdem potestatis hominũ posterior constitutio, quæ sit priori contraria: quæ si deerunt, lis non erit.

De Rutilij damnatione uide Florum lib. 3.

De Rumore & Fama. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Contra famam, aut pro ea, statu finitiuo litigantium vtrique contendendum: & finitiones diuersas, exemplis in vtranq; partem confirmandas esse monet.

Cicero in Topicis.

FAmam atq; rumores pars altera consensum ciuitatis, & uelut publicũ testimonium uocat: altera sermonẽ sine ullo certo autore dispersum, cui malignitas initiũ dederit, incrementum credulitas: quod nulli non etiam innocentissimo possit accidere fraude inimicorum falsa uulgãtium. Exempla utrinque non deerunt.

De Tormentis. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Circa tormẽta, generalia quædam specialia tangit. Primùm, vt in fama, diuersam tormentorum descriptionem ex accidentibus in vtramuis partem generaliter adferri docet. Hinc propria considerari, quis, quem postulet aut offerat, in quẽ, ex qua causa, quo quæsitore, &c. quæ variè in vtranq; partem tractari possint.

Vide Arist. in Rhetor. ad Alex. Cice. in Part. et Valer. li. 8. ca. 4

SIcut in tormẽtis quoq;, qui est locus frequẽtissimus, cũ pars altera, quæstionẽ, uera fatendi necessitatẽ uocet,

altera

altera sæpe etiam causam falsa dicẽdi, q̃ aliis patientia facile mendaciũ faciat, aliis infirmitas necessariũ. Quid attinet de his plura? Plenæ sunt orationes ueterum ac nouorũ. Quædam tamen in hac parte erunt propria cuiusque litis. Nam siue de habenda quæstione agetur, plurimum intererit, quis, & quẽ postulet aut offerat, & in quem, & ex qua causa: siue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis & quo modo sit tortus, an credibilia dixerit, an inter se cõstãtia: perseuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutarit: prima parte quæstionis, an procedente cruciatu. Quæ utrinq; tam infinita sunt, quàm ipsa rerũ uarietas.

De Tabulis. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Docet circa tabulas dupliciter peccari, aut fraude signatorũ, aut ignorantia, & hoc genus postremum refelli, aliud etiam accusari. Tum vnde argumenta ad tabulas refellendas trahantur, & quàm variè, explicat.

Contra tabulas quoq; sæpe dictũ, sæpe dicendũ est, cũ eas nõ solùm refelli, sed etiã accusari, sciamus esse usitatũ. Cùm sit autẽ in his aut scelus signatorũ, aut ignorantia: tutius ac facilius id qđ secũdo loco diximus, tractatur, q̃ pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumenta ex causa trahit, si fortè aut incredibile est id actũ esse quod tabulæ cõtinẽt: aut (ut frequẽtius euenit) aliis probationibus æquè inartificialibus soluitur: si aut is in quẽ signatũ est, aut aliquis signator dicitur abfuisse, uel prius esse defunctus: si tẽpora nõ cõgruũt: si uel antecedẽtia uel insequentia tabulis repugnant. Inspectio ipsa sæpe etiam falsum deprehendit.

De Iureiurando. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Iurisiurandi formas quatuor describit: oblationem sui, recusationẽ alieni, delationẽ aut exactionem alieni, aut recusationem

 sui,

sui,& quo pacto singulæ quæq; tractandæ sint. Præterea ex sententia seniorũ quos puer audierat, iusiurandũ nõ esse facilè deferendũ alteri: nec optionẽ iudicis aduersario permittendam, neq; ex aduocatis partis aduersæ iudicem eligendum præcipit.

*nõ respuũt.

IVsiurandum litigatores aut offerunt suum, aut* nõ recipiunt oblatũ: aut ab aduersario exigunt, aut recusant cùm ab ipsis exigatur. Offerre suum sine illa cõditione, ut uel aduersarius iuret, ferè improbum est. Qui tamẽ id faciet, aut uita se tuebitur, ut cùm nõ sit credibile peieraturũ: aut ipsa ui religionis: in qua plus fidei cõsequetur si id egerit, ut non cupidè ad hoc descendere, sed ne hoc quidem recusare uideatur: aut si causa modò patietur litis, ꝓpter quam deuoturus se ipse non fuerit: aut si præter alia causæ instrumẽta adiicit ex abundanti hãc quoq; cõscientiæ suæ fiduciam. Qui nõ recipiet conditionem, à multis cõtemni iurisiurandi metum dicet: cùm etiã philosophi quidam sint reperti, qui deos habere curam rerum humanarum negarent: eũ uerò qui nullo offerẽte iurare sit paratus, et ipsum uelle de causa sua pronũtiare: & quàm id quod offert, leue ac facilè credat, ostendere. At is qui defert, agere modestè uidetur, cùm litis aduersarium iudicem faciat, & eũ cuius cognitio est, onere liberet, qui profectò alieno iuriiurãdo stari quàm suo malit. Quo difficilior recusatio est, nisi fortè res est ea, quam credibile sit notam ipsi non esse. Quæ excusatio si deerit, hoc unum relinquetur, ut inuidiam sibi quæri ab aduersario dicat, atq; id agi, ut in causa in qua uincere non poßit, queri poßit. Itaque hominem quidem malum occupaturum hanc conditionem fuisse, se autem probare malle quæ affirmet, quàm dubium cuiquã relinquere an peierarit. Sed nobis adolescentibus seniores in agendo facti præcipere solebant, ne unquam iusiurandum deferremus: sicut neque optio iudicis aduersario esset

Cic. de natura Deorũ 1.

esset permittenda: nec ex aduocatis partis aduersæ iudex eligēdus. Nam si dicere contraria turpe aduocato uideretur, certè turpius habendum, facere quod noceat.

De Testibus. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Testimonia primùm aut diuina esse aut humana tradit: & diuina duobus modis tractari, generaliter, & specialiter: de quibus ad finē capitis loquitur, vbi varias eorū species enumerat. Humanorū fieri alia per tabulas, alia à presentibus. Tabularū aut refellendarū aut cōfirmādarū rationē, quia sit facilior, primo loco explicat, deinde ad testes præsentes aggreditur: eósq; dupliciter aut defendi aut oppugnari posse, vel actione perpetua, vel interrogatione cōcisa, ostēdit. In actionibus tribus modis. Primò locis cōmunibus in vtrāq; partē pro testibus, & cōtrà, generaliter. Secūdò specialiter, ita tamē, vt multos inuadamus: vt si Græcorū testimonia eleues, aut eorū qui in causis repetūdarū se reo numerasse pecunias dicūt. Tertiò aduersus singulos: qđ genus vel orationi permixtū est, vel separatim editū: vt in Vatiniū. His peractis, ad modū interrogādi accingitur: & testiū duo facit genera, vnū volūtariorū, aliud quibus lege testimoniū denūtietur: quorū alij cupidi sint reo nocēdi, alij verū inuiti dicturi: quod interim accusatori vel cognitū sit, vel incognitū. Quæ omnia quomodo variè ab accusatore & patrono versanda sint & pertractāda, non minus doctè quàm fusè explicat. In testibus tamē interrogādis testē probè nosse præcipuū esse monet, vt pro sua natura quò volumus facilè perducat. Atq; omnē interrogationē esse aut in causa aut extra causam docet. In causa rē altius repetēdo, vnde nihil suspecti sit, per Socraticam inductionem extorquendū etiam ab inuitis quod nobis prosit. Extra causam de vita testium, de amicitia aut inimicitiis cum reo, & cæteris huiusmodi interrogandum, ex quibus vel lædendi cupiditas vel mendaciū deprehendi possit. Interrogationis hanc legem esse addit, vt sit circūspecta, vt verbis quammaximè è medio sumptis constet. Porrò testes cum tabulis absentium collidi, argumenta quoque cum testibus, & testes cum aliis testibus. Postremò voces per vinū, somnium, dementiam, vel à paruulis emissas, ad confirmationē aut destructionem sui magnam Oratoris industriam in vtranuis par

uis partem exigere:& testimonia desiderata, vbi cætera desint, vt pro Cluentio, plurimum virium habere demonstrat.

MAximus tamen patronis circa testimonia sudor est. Ea dicũtur aut per tabulas, aut à præsentibus. Simplicior cõtra tabulas pugna. Nã & minus obstitisse uidetur pudor inter paucos signatores, & pro diffidẽtia premitur absentia. Si reprehẽsionẽ non capit ipsa persona, infamare signatores licet. Tacita præterea quadã significatione refragatur his omnib⁹, q nemo per tabulas dat testimoniũ nisi sua uolũtate: quo ipso nõ esse amicũ ei se cõtra quẽ dicit, fatetur. Neq; tamẽ ꝓtinus cesserit Orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus cõtra inimicũ possit uerũ (si integra sit ei fides) dicere. Sed latè locus uterq; tractatur. Cũ præsentibus uerò ingẽs dimicatio est, ideóq; uelut duplici cõtra eos próq; his acie cõfligitur, actionũ, & interrogationũ. In actionibus primùm generaliter pro testibus, atq; in testes dici solet. Est hic cõmunis locus, cùm pars altera nullã firmiorẽ probationẽ esse cõtendit, quàm quæ sit hominũ sciẽtia nixa: altera ad detrahẽdã illis fidẽ, omnia per quæ fieri soleãt falsa testimonia, enumerat. Sequẽs ratio est, cùm specialiter qdẽ, sed tamẽ multos pariter inuadere patroni solẽt. Nã & gẽtiũ simul uniuersarũ eleuata testimonia ab Oratoribus scimus, & tota genera testimoniorũ: ut de auditionib⁹: nõ enim ipsos esse testes, sed iniuratorũ afferre uoces. ut in causis repetũdarũ, q se reo numerasse pecunias iurãt, litigatorũ nõ testiũ habẽdos loco. Interim aduersus singulos dirigitur actio: qđ insectationis genus & permistũ defensioni legimus in orationib⁹ plurimis, & separatim editũ, sicut in Vatinium testẽ. Totum igitur excutiamus locũ, quãdo uniuersam institutionem aggreßi sumus. Sufficiebant alioqui libri duo à Domitio

cic. pro Flacco.

cice. pro Cecinna.

Afro

Afro in hãc rem compositi, quẽ adolescẽtulus senem colui, ut nõ lecta mihi tantùm ea, sed pleraq; ex ipso sint cognita. Is uerißime præcepit, primũ esse in hac parte officiũ Oratoris, ut totam causam familiariter norit: quod sine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo contingat, explicabimus, quum ad destinatum huic parti locũ uenerimus. Ea res suggeret materiam interrogationi, & ueluti tela ad manum subministrabit. Eadẽ docebit, ad quæ iudicis animus actione sit præparãdus. Debet enim uel fieri uel detrahi testibus fides oratione perpetua: quia sic quisq; dictis mouetur, ut est ad credendũ uel nõ credendũ antè formatus. Et quoniã duo genera sunt testiũ, aut uolũtariorũ, aut eorũ quibus iudex in publicis iudiciis lege denũtiare solet: quorũ altero utraq; pars utitur, alterum accusatoribus tantùm concessum est: separemus officiũ dantis testes, & refellẽtis. Qui uolũtariũ producit, scire quid is dicturus sit, potest: ideóq; faciliorẽ uidetur in rogãdo habere rationẽ. Sed hæc quoq; pars acumẽ & uigilantiã poscit: prouidendúmq;, ne timidus, ne incõstans, ne imprudens testis sit. Turbãtur enim, & à patronis diuersæ partis inducuntur in laqueũ: & plus deprehẽsi nocent, quàm firmi & interriti profuissent. Multũ igitur domi antè uersandi: ac uariis percontationibus, quales haberi ab aduersario possunt, explorandi sunt. Sic fit ut aut cõstent sibi, aut siquid titubauerint, opportuna rursus eius à quo producti sunt, interrogatione uelut in gradũ reponãtur. In his quoq; adhuc qui constiterint sibi, uitandæ sunt insidiæ. nam freq̃ẽter subiici ab aduersario solẽt, & omnia profutura polliciti, diuersa respõdent, & autoritatẽ habẽt nõ arguentiũ illa, sed cõfitentiũ. Explorandũ igitur quas causas lædendi aduersariũ afferant; nec id sat est, inimicos fuisse, sed an desierint, an per

hoc ipsum reconciliari uelint: ne corrupti sint: ne pœnitentia propositū mutauerint. Quod cùm in iis quoq;, qui ea quæ dicturi uidētur, re uera sciunt, necessariū est præcauere: tum multo magis in iis qui se dicturos quæ falsa sunt, pollicētur. Nā & frequētior eorū pœnitētia est, & promissum suspectius: & si perseuerauerint, reprehensio facilior. Eorum uerò quibus denuntiatur, pars testiū est quæ reū lædere uelit, pars quæ nolit. Idq́ue interim scit accusator, interim nescit. fingamus in præsentia scire. in utroque enim genere summis artibus interrogantis opus est. Nam si habet testē cupidū lædendi, cauere debet hoc ipsum, ne cupiditas eius appareat: nec statim de eo quod in iudiciū uenit, rogare, sed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi qd' maximè dicere uoluit, uideatur expressum. Nec nimiū instare interrogationi, ne omnia respondēdo testis fidē suam minuat: sed in tantū euocare eū, quantū sumere ex uno satis sit. At in eo qui uerū inuitus dicturus est, prima felicitas interrogātis est extorquere quod is noluerit. Hoc non alio modo fieri potest, quā lōgius interrogatione repetita. Respondebit enim quæ nocere causæ non arbitrabitur: ex pluribus deinde quæ cōfessus erit, eò perducetur, ut quod dicere nō uult, negare nō poßit. Nā ut in oratione sparsa plerūq; colligimus argumenta, quæ per se nihil reum aggrauare uideātur, cōgregatione deinde eorū factū cōuincimus: ita huiusmodi testis multa de anteactis, multa de insecutis, loco, tempore, persona, cæteris, est interrogādus, ut in aliquod responsum incidat, post quod illi uel fateri quæ uolumus neceße sit, uel iis quæ iam dixerit, repugnare. Id si non cōtingit, reliquū erit ut eum nolle dicere manifestum sit: protrahendúsq;, ut in aliquo quod uel extra causam sit, deprehendatur. Tenendus etiam diutius, ut omnia

ac plura quàm res desiderat, pro reo dicẽdo, suspectus iudici fiat: quo non minus nocebit, quàm si uera in reũ dixisset. At si (qđ secũdo loco diximus) nesciet actor quid propositi testis attulerit: paulatim, & (ut dicitur) pedetentim interrogando experietur animum eius, & ad id respõsum quod eliciẽdum erit, per gradus ducet. Sed quia nõnunquã sunt hæ quoq; testium artes, ut primò ad uoluntatẽ respõdeant, quò maiore fide diuersa postea dicant: est Oratoris, suspectum testem dum prodest, dimittere. Patronorum in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio est. Difficilior hoc, q̃ rarò unquã possunt ante iudicium scire quid testis dicturus sit. Expeditior, quòd cùm interrogãdus est, sciunt quid dixerit. Itaq; in eo quod incertum est, cura & inquisitione opus est, quis reum premat, quas & quibus ex causis inimicitias habeat: eáq; in oratione prædicenda atq; amolienda sunt, siue odio conflatos testes, siue inuidia, siue gratia, siue pecunia uideri uolumus. Et si deficietur numero pars diuersa, paucitatẽ: si abundabit, conspirationẽ: si humiles producet, utilitatem: si potentes, gratiam oportebit incessere. Plus tamẽ proderit causas propter quas reum lædant, exponere: quæ sunt uariæ, & pro conditione cuiusq; litis aut litigatoris. Nam cõtra illa quæ suprà diximus, simili ratione responderi locis cõmunibus solet, quia & in paucis atq; humilibus accusator simplicitate gloriari potest, quòd neminem præter eos* qui possunt scire, quæsierit: & multos atq; honestos commendare aliquanto est facilius. Verùm interim & singulos ut exornare, ita destruere contingit, aut recitatis in actione, aut testibus nominatis. Quod iis temporibus, quibus testis non nisi post finitas actiones rogabatur, et facilius et frequẽtius fuit. Quid autẽ in quẽq; testium dicendum sit, sumi nisi ex

Hæc facit Cicer. pro Flac.

* quos putarit.

ipsorũ personis nõ potest. Reliquæ interrogãdi sunt partes. Qua in re primũ est, nosse testẽ. nã timidus terreri, stultus decipi, iracũdus cõcitari, ambitiosus inflari potest: prudẽs uerò & cõstans, uel tãquã inimicus & peruicax dimittẽdus statim, uel nõ interrogatione, sed breui interlocutione patroni refutãdus est: aut aliquo, si cõtinget, urbanè dicto refrigerãdus: aut si qd in eius uitã dici poterit, infamia criminũ destruẽdus. Probos quosdã et uerecundos nõ asperè incessere profuit. nã sæpe qui aduersus insectantem pugnassent, modestia mitigantur. Omnis autẽ interrogatio, aut in causa est, aut extra causam. In causa, sicut accusatori præcepimus, patronus quoq; altius, et unde nihil suspecti sit, repetita percontatione, priora sequẽtibus applicãdo, sæpe eò perducit homines, ut inuitis qd' prosit extorqueat. Eius rei sine dubio nec disciplina ulla in scholis, nec exercitatio traditur: & naturali magis acumine, aut usu cõtingit hæc uirtus. Si quod tamẽ exemplũ ad imitationem demõstrãdũ sit, solũ est quod ex dialogis Socraticorũ, maximéq; Platonis, duci potest: in quibus adeò scitæ sunt interrogationes, ut cũ plerisq; bene respõdeatur, res tñ ad id quod uolunt efficere, pueniat. Illud fortuna interim præstat, ut aliquid qd' inter se parũ cõsentiat, à teste dicatur: interim (qd' sæpius euenit) ut testis testi diuersa dicat. Acuta autẽ interrogatio, ad hoc qd' casu fieri solet, etiã ratione perducet. Extra causam quoq; multa quæ prosint, rogari solent, de uita testiũ aliorũ, de sua quisq;, si turpitudo, si humilitas, si amicitia accusatoris: si inimicitiæ cũ reo: in quibus aut dicant aliquid quod prosit, aut in mendacio uel cupiditate lædendi deprehẽdantur. Sed in primis interrogatio debet esse circunspecta, quia multa contra patronos uenustè testis sæpe respondet, eiq; præcipuè uulgò fauetur.

tur. Tum uerbis quãmaximè ex medio sumptis: ut qui rogatur (is aũt est sæpius & imperitus) intelligat, aut ne intelligere se neget, qd' interrogantis nõ leue frigus est. Illæ uerò peßimæ artes, testẽ subornatũ in subsellia aduersarij mittere, ut inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra reum, cum quo sederit: uel cùm adiuuisse testimonio uidebitur, faciendo ex industria multa immodestè atq; intemperanter, per quæ nõ à se tantùm dictis detrahat fidem, sed cæteris quoq; qui profuerant, auferat* autoritatẽ. Quorũ mentionem habui, non ut fierent, sed ut uitarentur. Sæpe inter se collidi solent, inde testatio, hinc testes: locus utrinq;. Hæc enim se pars iureiurando, illa consensu signãtiũ tuetur. Sæpe inter testes & argumẽta quæsitũ est. Inde scientiam in testibus & religionẽ, ingenia esse in argumẽtis dicitur: hinc testem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumẽta ex natura duci: in his iudicẽ sibi, in illis alij credere. Cõmunia hæc pluribus causis, multùmq; iactata sunt, semperq; iactabuntur. Aliquando utrinq; sunt testes, & quæstio sequitur, ex ipsis, utri meliores uiri. ex causis, utri magis credibilia dixerint. ex litigatoribus, utri gratia magis ualuerint. His adiicere si quis uolet ea quæ diuina testimonia uocantur, ex respõsis, oraculis, ominibus, duplicẽ sciat eorũ esse tractatum: generalẽ alterũ, in quo inter Stoicos & Epicuri sectã secutos pugna ꝑpetua est, regatúrne prouidẽtia mundus. specialẽ alterũ, cõtra parteis diuinationis, ut quæq; in quæstionem cadit. Aliter enim oraculorũ, aliter aruspicũ, augurũ, cõiectorũ, & mathematicorũ fides cõfirmari, aut refelli potest, cùm sit rerũ earũ ratio diuersa. Circa eiusmodi quoq; instrumenta firmanda, uel destruenda, multũ habet operis oratio, siquæ sint uoces per uinum, somnũ, dementiã emissæ,

*utilitatem.

Val. lib. 1. cap. 7.

se, uel excepta paruulorũ indicia, quos pars altera nihil fingere, altera nihil iudicare dictura est. Nec tantũ præstari hoc genus potest, sed etiã ubi non est, desiderari solet: Pecuniam dedisti, quis numerauit? ubi? unde? Venenum arguis, ubi emi? à quo? quanti? per quem dedi? quo conscio? Quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quambreuissimè potui.

De probatione artificiali. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Absolutis argumentationibus inartificialibus, artificiales aggressurus, in eos inuehitur qui locis cõmunibus, & iis solis quę ad delectandũ & mouẽdos affectus pertinent, deliniti, argumẽtorũ tractationẽ tanquã asperã refugiunt, cùm delectatio & affectuũ cõmotio parũ prosint, nisi prius argumẽtatione doceamus. Deinde generales quasdã probationũ diuisiones facit, alias in rebus esse, alias in personis: alias ꝑ se inspici, alias ad aliud referri: alias ab antecedentibus, ex cõsequentibus alias, alias etiã ex pugnãtibus, quæ vel ex præterito tẽpe, vel ex p̃senti vel ex futuro petãtur. Rursus alias esse necessarias, credibiles alias, aliàs nõ repugnãtes. Postremò ꝓpositionũ hypotheticarũ species quatuor enumerat.

PArs altera probationũ, quæ est tota in arte, cõstãtq; rebus ad faciendã fidem appositis, plerũq; aut omnino negligitur, aut leuissimè attingitur ab iis q̃ argumẽta uelut horrida et cõfragosa uitantes, amœnioribus locis desident: neq; aliter q̃ ij qui traduntur à Poëtis gustu cuiusdã Odyss. 10. *apud Lotophagos graminis, & Sirenũ cantu deliniti, uo-* Odyss. 12. *luptatẽ saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginem sequuntur, ipsa, propter quã dicitur, uictoria cedũt. Atqui cætera quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxiliũ atq; ornamẽtũ argumentorũ comparãtur, neruisq; illis quibus causa cõtinetur, adiiciũt superinducti corporis speciẽ: ut si fortè quid factũ ira uel metu uel cupiditate dicatur, latius quæ cuiusq; affectus natura sit, ꝓsequamur.*

Iisdem

Iisdem laudamus, incusamus, augemus, minuimus, describimus, deterremus, querimur, cõsolamur, hortamur. Sed horũ esse opera in rebus aut certis, aut de quibus tãquã certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliquid in delectatione, multũ uerò in cõmouẽdis affectibus: sed hæc ipsa plus ualent cùm se didicisse iudex putat: quod cõsequi nisi argumẽtatione, aliáq; omni fide rerũ non possumus. Quorũ priusquam partior species, indicandũ reor, esse quædã in omni probationũ genere cõmunia. Nam nec ulla quæstio est quæ non sit aut in re aut in persona: nec esse argumentorũ loci possunt, nisi in iis quæ rebus aut personis accidũt: eáq; aut per se inspici solẽt aut ad aliud referri. nec ulla cõfirmatio, nisi aut ex antecedẽtibus, aut ex cõsequentibus, aut ex pugnãtibus: & hæc necesse est aut ex præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex sequẽti petere. Nec ulla res probari nisi ex alia potest: eáq; sit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumẽta uerò reperiũtur aut in quæstionibus, quæ etiã separatæ à cõplexu rerũ personarúmq; spectari per se possint: aut in ipsa causa, cũ inuenitur aliquid in ea nõ ex cõmuni ratione ductũ, sed eius iudicij de quo cognoscitur, propriũ. Probationũ præterea omniũ aliæ sunt necessariæ, aliæ credibiles, aliæ nõ repugnãtes. Adhuc, omniũ probationũ quadruplex ratio est, ut uel quia aliqd est, aliud non sit: ut, dies est, nox nõ est. uel quia est aliquid, & aliud sit: ut, Sol est super terram, dies est. uel quia aliquid non est, aliud sit: ut, nox non est, dies est. uel quia aliquid non est, nec aliud sit: ut, non est rationale, nec homo est. His in uniuersum prædictis partes subiiciam.

De Signis. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Artificiales probationes in tres species diuidit, signa, argumenta

menta,& exempla. Quare signa ab argumentis separet, duplicem causam asignat. Primã, quia signa ad probationes inartificiales propius quã ad argumẽta accedãt. Secũdã, quia si certa sint, argumẽta nõ sint, quia nõ sit ibi quæstio: si dubia, aliis egeãt ad cõfirmationẽ sui: quare neutro modo sint argumẽta. Verũ hæc posterior ratio doctis nõ ꝓbatur. Signa diuidit in necessaria & verisimilia. Necessaria definit esse quæ se habere aliter nõ possunt: quorũ aliqua recurrãt in cõtrariũ, vt spirare & viuere: alia nõ, vt moueri & ingredi. Verisimilia definit esse quæ sola ad tollẽdam dubitationẽ nõ sufficiant, sed adiũcta cæteris plurimũ valeãt, vt sanguis, adiũctis inimicitiis, & minis, ad probandã cædẽ. Hermagorã nõ probat, qui adiũcta sub hæc signa retulit. Et signũ generaliter definit id esse quod ex eo de quo quæritᵣ natũ, sub oculos venit. Et quomodo prognostica ad signa reduci queãt, ostendit.

Omnis igitur probatio artificialis constat aut signis, aut argumẽtis, aut exẽplis. Nec ignoro plerisq; uideri signa partẽ argumẽtorũ: quæ mihi separãdi ratio hæc fuit prima, quòd sunt penè ex illis inartificialibus. Cruẽta enim uestis, & clamor, & liuor, & talia, sunt instrumẽta, qualia tabulæ, rumores, testes: nec inueniũtur ab Oratore, sed ad eũ cum ipsa causa deferũtur. Altera, quòd signa siue indubitata sint, nõ sunt argumenta: quia ubi illa sunt, quæstio non est: argumẽto autẽ nisi in re cõtrouersa locus esse nõ potest, siue dubia, nõ sunt argumẽta, sed ipsa argumẽtis egẽt. Diuidũtur autẽ in has primas duas species, q̃ eorũ alia sunt (ut dixi) quæ necessaria sunt, quæ Græci uocant τεκμήρια: alia non necessaria, quæ σημεῖα. Priora illa sunt, quæ aliter habere se non possunt: quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidentur. Nam ubi est signum insolubile, ibi ne lis quidem est. Id autem accidit, cùm quid aut necesse est fieri, factúmue esse, aut certè omnino non potest fieri, uel esse factum: quo in causis posito, lis non est nisi facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi solet. Nam & coisse eam cum uiro, quæ peperit, quod est præteriti: & fu-

Vide censuram Agricolæ de hoc loco libr. 1. cap. 22.

& fluctus esse, cùm magna uis uenti in mare incubuit, quod coniuncti: & eum mori, cuius cor est uulneratum, quod futuri, necesse est. Nec fieri potest ut ibi sit meßis, ubi satum non est, ut quis Romæ sit, cùm est Athenis: ut sit ferro uulneratus, qui sine cicatrice est. Sed quædã & retrorsus idem ualent, ut uiuere hominem, qui spirat: & spirare, qui uiuit. Quædam in contrariũ non recurrunt. Nec enim quia mouetur qui ingreditur, idcirco etiam ingreditur qui mouetur. Quare potest & coisse cũ uiro, quæ nõ peperit: & non esse uentus in mari, cùm esset fluctus: nec utique cor eius uulneratũ esse, qui perit: ac similiter satũ fuisse potest, ubi non fuit meßis: fuisse Romæ, qui fuit Athenis: nec fuisse ferro uulneratũ, qui habet cicatricem. Alia sunt signa non necessaria, quæ εἰκότα Græci uocant: quæ etiamsi ad tollendã dubitationẽ sola nõ sufficiunt, tamen adiuncta cæteris, plurimũ ualent. Signum uocant (ut dixi) σημεῖον, quanquã id quidã indiciũ, quidã uestigiũ nominauerunt, per quod alia res intelligitur, ut per sanguinem cædes. At quia sanguis uel ex hostia respersisse uestẽ potest, uel è naribus profluxisse: nõ utiq; qui uestẽ cruentam habuerit, homicidiũ fecerit. Sed ut per se nõ sufficit, ita cæteris adiunctum, testimonij loco ducitur, si inimicus, si minatus antè, si eodẽ loco fuit: quibus signũ cùm acceßit, efficit ut quæ suspecta erãt, certa uideãtur. Alioqui sunt quædã signa utrique parti cõmunia, ut liuores, tumores. Nam uideri poßũt & ueneficij, & * cruditatis. Et uulnus in pectore, sua manu, et aliena perisse dicẽtibus in quo est. Hæc perinde firma habẽtur, atq; extrinsecus adiuuantur. Eorũ autẽ quæ signa sunt quidẽ, sed nõ necessaria, genus Hermagoras putat nõ esse uirginem Atalantam, quia cum iuuenibus per syluas uagetur. Quod si receperimus, uereor ne omnia quæ ex facto

* Aliàs, crudelitatis, ut lib. 2. cap. 11. pag. 157. ubi etiam crudelitatis legi potest.

cto ducuntur, signa faciamus. Eadem tamen ratione quā signa, tractantur. Nec mihi uidentur Areopagitæ cū damnauerūt puerum coturnicū oculos eruentem, aliud iudicasse, quàm id signum esse perniciosissimæ mentis, multisq; malo futuræ, si adoleuisset. Vnde Spurij Melij, Marciq; Manlij popularitas, signum affectati regni est existimatū. Sed uereor ne lōgè nimium nos ducat hæc uia. Nam si est signū adulteræ, lauari cum uiris, erit & conuiuere cum adolescentibus, deinde etiam familiariter alicuius amicitia uti: ut fortasse corpus uulsum, fractum incessum, uestem muliebrem, dixerit mollis & parum uiri signa, sicui (cùm signum id propriè sit, quod ex eo de quo quæritur, natum sub oculos uenit) ut sanguis è cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideantur. Ea quoque quia plerunq; obseruata sunt, uulgò signa creduntur, ut prognostica,

Li. lib. ab vr. cond. 4. et 5.

Georg. 1.

-Vento rubet aurea Phœbe:
Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce:

si causas ex qualitate cæli trahunt, sanè ita appellentur. Nam si uento rubet Luna, signum uenti est rubor. Et si, ut idem Poëta colligit, densatus & laxatus aër facit ut sit inde ille auium concentus, idem sentiemus. Sunt autem signa etiam parua magnorum, ut uel hæc ipsa cornix. Nam maiora minorum esse nemo miratur.

Ibidem.

De Argumentis. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Post signa, argumenta aggreditur, quorū nomine enthymemata, epicheremata, & apodixes cōplectitur, quorū omniū varia significata & diuersas acceptiones apud Græcos esse ostēdit: ipse verò q̄d p̄ illa intelligi velit, explicat, nēpe p̄ enthymema rhetoricū syllogismū imperfectū, ex cōsequētibus ꝓpriè vel repugnātibus: per epicherema ratiocinationē rhetoricā syllogismo affinē: p̄ apodixin euidentē ꝓbationē demōstrationib' aptā: p̄ argumentū rationē ꝓbationē præstātem qua p̄ aliud colligat' aliud,

quo

quo quod dubiũ erat, cõfirmetur. Quare in omni causa cognoscendũ, aliqua habenda esse pro certis: vt deos esse, & pietatẽ præstandã parentibus: & quæ sensibus percipiuntur, vt visu & auditu. Alia credibilia, quorum tria sint genera. Primũ firmissimũ, vt liberos à parentibus amari. Alterum propensius, vt qui rectè valeat, in crastinũ peruenturũ. Tertiũ nõ repugnãs, in domo furtũ factũ ab eo qui domi fuit. Quæ vt optimè tractentur, vim naturãq; rerũ omniũ exploratissimã habere cõueniat. Locos definit esse argumentorũ sedes. Cognitionis eorũ cõmoda ꝓponit: deinde diuidit in locos personarũ & rerum, inter quos quasi medios locos factorum ponit, Personarũ vnde argumẽta sumãtur, hos enumerat, à Genere, Natione, Patria, Sexu, Aetate, Educatione, Habitu, Fortuna, Conditione, Natura animi, Victu, Studiis, Antè actis dictísq;, & Nomine. His locos factorũ ex causis impultricibus subiungit, quæ in oẽs tres status cadãt: sed bifariã diuiduntur. aut enim nos mouent propter bonorũ adeptionẽ, incrementum, cõseruationem, & vsum: aut malorum euitationẽ, liberationẽ, imminutionẽ, conuersionẽ. Et ex quibus praua facta veniunt, qualis est Ira, Odiũ, Inuidia, Cupiditas, Spes, Ambitus, Audacia, Metus. Et fortuita, vt ebrietas, ignorãtia, quæ aliquãdo ad veniã, aliquãdo ad criminis probationẽ valeãt. Itẽ à loco, qui ad oẽs tres status pertineat. Et à tẽpore, quorum aliud generale sit, vt olim: aliud speciale, vt æstate, hyeme, quæ etiã ad oẽs status vim adferant. A casu, à facultatibus, quæ in cõiecturis maximè sint intuendæ. Ab instrumento & modo, id est vt quicq; sit actum. Deinde rerũ locos recenset, & finitionẽ primùm, cui genus, speciem, propriũ & differens subiicit, ostendítq; eã fieri vi sua, etymologia quoq;, & partium enumeratione. Et genus ad probãdam speciẽ nihil habere viriũ, verùm ad refellendã satis: quia nõ sequatur, si arbor sit, platanũ esse: sed cõtrà, quia platanus sit, arborẽ. In specie cõtraria omnia. Proprium definit esse qđ soli accidat, vt homini sermo: & quod etiã nõ soli, vt igni calefacere, quibus finitio cõstituatur, cùm differentibus cõtrà soluatur. His diuisionẽ subiungit, qua ex Ciceronis sentẽtia, adiuuari finitionem credit: & quid à partitione differat, ostendit. Ex diuisione argumẽtũ ex remotione nasci, qua modo totũ efficitur falsum partes oẽs negãdo, modò vnũ verũ, oĩa præter vnũ negãdo: quò dilẽmata quoq; referãtur. His reliqua subiũgit, Ab initio ad sũmã, & cõtrà: Ab incremẽto, A similib⁹, A dissimilib⁹, à Cõtrariis,

trariis, A repugnātibus: A Cōsequentibus, ab Adiunctis, quorū multæ sint species. Ex iis quæ sub eādē rationē cadunt. Ab efficientibus & Effectis, siue à causis & euentis, à Cōiugatis, ex Appositis seu Cōparatis, vt maiori, minori, pari: à quib⁹ exēpla vim suā trahāt. Itē à fictione quoties cōfessa desunt. Postremò à circunstātia, Ex ipso causarū cōplexu, quę cuiusq; causę propria, & cum nulla alia cōmunia, quę quomodo elici ex causis debeant, exēplo luculento de Thessalis & Thebanis subiecto demōstrat: vnde locorū cognitionē generalē & pręceptorū artis mācā esse monet, nisi magna prudentia quę singularū causarū sint ꝓpria cognoscamus: quę omnia vt nō in omnē orationē cadant, ita debere cognita & perspecta esse, vt statim in prōptu sint & occurrant quę in quāq; causam incurrere debeāt: quam velocitatē studio exercitatā ita nobis parare debeamus, vt intentionē nostrā non magis remorentur, quàm citharœdi manuum sonorum diuersitas, aut scribentium articulos literæ syllabæue retardent.

*NVnc de argumentis. Hoc enim nomine complectimur omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant: quāquā apud illos est aliqua horū nominū differentia, etiam si uis eôdem ferè tendit. Nam enthymema (qđ nos cōmentū sanè aut cōmentationē interpretemur, quia aliter nō possumus, Græco melius usuri) unū intellectū habet, quo omnia mente concepta significat, sed nunc de eo non loquimur: alterum, quo sententiā cum ratione: tertium, quo certam quandam argumēti conclusionem, uel ex consequentibus, uel ex repugnantibus: quanquā de hoc parum conuenit. Sunt enim qui illud prius epicherema dicāt: pluresque inuenias in ea opinione, ut id demū quo pugna constat, enthymema accipi uelint. Et ideo illud Cornificius contrarium appellat: hunc alij rhetoricum syllogismū, alij imperfectū syllogismū uocauerūt, quia nec distinctis, nec totidē partibus cōcluderetur: quod sanè nō utiq; ab Oratore desideratur. Epicherema Valgius aggreßionem uocat, *Celsus aūt iudicat nō nostram administrationē, sed ipsam*

Lib. 4. ad Herenniū.

** al. Verrius al. Verius autem iudicio.*

rem

rem quã aggredimur, id est argumẽtum quo aliquid probaturi sumus, etiam si nondũ uerbis explanatum, iam tamẽ mente conceptũ, epicherema dici. Aliis uidetur nõ destinata, uel inchoata, sed perfecta oratio hoc nomẽ accipere ultima specie. Ideóq; propria eius appellatio, & maximè in usu posita, est, qua significatur certa quædã sententiæ cõprehensio, quæ ex tribus partibus cõstat. Quidã epicherema rationẽ appellarũt, Cicero melius ratiocinationẽ: quãquã & ille nomen hoc duxisse magis à syllogismo uidetur. Nam & statũ syllogisticũ, ratiocinatiuum appellat, exẽplísq; utitur philosophorũ. Et quoniã est quædã inter syllogismũ et epicherema uicinitas, potest uideri hoc nomine rectè abusus. Ἀπόδειξις est euidẽs probatio, ideóque apud Geometras γραμμικὰς ἀποδείξεις dicũtur. Hãc & ab epicheremate differre Cæcilius putat solo genere cõclusionis, & esse apodixin imperfectũ epicherema, eadem causa qua diximus enthymema à syllogismo distare. Nã & * epicherema syllogismi pars est. Quidã inesse epicherematí apodixin putant, et esse partẽ eius confirmantẽ. Vtrũq; aũt quãquã diuersi autores, eodem modo finiunt, ut sit ratio per ea quæ certa sunt, fidẽ dubiis afferens. quæ natura est omniũ argumentorum. neq; enim certa incertis declarantur. Hæc omnia generaliter πίστεις appellant: qđ etsi propria interpretatione dicere fidẽ possumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentũ quoq; plura significat. Nã & fabulæ ad actus scenarũ compositæ, argumẽta dicuntur: & orationũ Ciceronis uelut thema ipse exponẽs Pedianus, Argumentum, inquit, tale est. & ipse Cicero ad Brutũ ita scribit, Veritus fortasse ne nos in Catonẽ nostrũ trãsferamus illinc mali quid, etsi argumẽtũ simile nõ erat. Quo apparet omnẽ ad scribẽdum destinatam materiam ita

In Rheto. & alibi.

*enthymema.

t appellari.

appellari.nec mirum, cùm id inter opifices quoq; uulgatũ sit:unde Virgilio Argumentũ ingens:uulgóq; paulo numerosius opus dicitur argumentosum. Sed nunc de eo dicendũ argumento est, quod probationẽ, indicium, fidem, aggressionẽ, eiusdem rei nomina, Celsus facit, parum distinctè, ut arbitror. Nã probatio et fides efficitur nõ tãtùm per hæc quæ sunt rationis, sed etiã per inartificialia. Signũ autem, quod ille indiciũ uocat, ab argumentis iam separaui. Ergo cùm sit argumentũ, ratio probationem præstans, qua colligitur aliud per aliud, et quæ quod est dubiũ, per id quod dubium non est, confirmat: necesse est esse aliquid in causa quod probatione nõ egeat. Alioqui nihil erit quo probemus, nisi fuerit qđ aut sit uerũ, aut uideatur, ex quo dubiis fides fiat. Pro certis aũt habemus primùm quæ sensibus pcipiũtur, ut quæ uidemus, audimus: qualia sunt signa. Deinde ea in quæ cõmuni opinione cõsensum est, Deos esse, præstandam pietatem parentibus. Præterea quæ legibus cauta sunt, quæ persuasione etiam si nõ omnium hominũ, eius tamen ciuitatis aut gẽtis in qua res agitur, in mores recepta sunt: ut pleraq; in iure nõ legibus sed moribus constant. Siquid inter utrãq; partẽ conuenit, siquid probatum est, deniq; cuicũq; aduersarius nõ contradicit. Sic enim fiet argumentũ, Cùm prouidentia mundus regatur, administranda est Respub. ut administrãda Respublica sit, si liquebit mũdum prouidẽtia regi. Debet etiã nota esse rectè argumẽta tractaturo, uis & natura omnium rerũ, et quid quæq; earum plerunq; efficiat. hinc enim sunt quæ εἰκότα dicuntur.

Aenei. 7. circ. fi.

Credibilium autẽ genera sunt tria. Vnum firmißimum, qđ ferè accidit, ut liberos à parẽtibus amari. Alterũ uelut propẽsius, Eũ qui rectè ualeat, in crastinũ peruẽturũ. Tertiũ tantùm non repugnans, In domo furtum factum ab

eo qui

eo qui domi fuit. Ideóq; Aristoteles in secundo de arte Rhetorica libro diligētissimè est executus quid cuiq; rei, & q̃d cuiq; homini soleat accidere: & quas res, quósq; homines, q̃bus rebus aut hominibus uel cōciliasset uel alienasset ipsa Natura: ut diuitias q̃ sequatur, aut ambitū, aut superstitionē: q̃d boni p̱bēt, quid mali petant, quid milites, quid rustici: quo quæq; modo res uitari uel appeti soleat. Verū hoc exequi mitto. Nō enim lōgū tātū, sed etiā impossibile, ac potius infinitū est, præterea positū in cōmuni omniū intellectu. Siquis tamē desiderauerit, à quo peteret, ostēdit. Omnia aūt credibilia, in q̃b' pars maxima cōsistit argumētationis, ex huiusmodi fontibus fluūt, An credibile sit à filio patrē occisum, incestū cū filia cōmissum: & cōtrà ueneficiū in nouerca, adulteriū in luxurioso. Illa quoq;, An scel' palàm factū, an falsum dixerit p̱pter exiguā summā: quia suos quisq; horū uelut mores habet, plerūq; tamē, nō semper: alioqui indubitata essēt, nō argumēta. Excutiamus nūc argumētorū locos quāquā quibusdā ij quoq; de q̃bus suprà dixi, uidētur. Locos appello, nō ut uulgò nūc intelligūtur, in luxuriā, & adulteriū, & similia: sed sedes argumentorū, in quibus latent, ex quibus sunt petenda. Nam ut in terra non omni generantur omnia, nec auem aut feram reperias, ubi quæq; nasci aut morari soleat, ignarus: & piscium quoq; genera alia planis gaudēt, alia saxosis, regionibus etiā littoribúsq; discreta sunt, nec Helopem nostro mari, aut Scarū ducas: ita nō omne argumētū undiq; uenit: ideóq; nō passim quærendū est. Multus alioqui error est: et exhausto labore, q̃d nō ratione scrutabimur, nō poterimus inuenire nisi casu. At si scierimus ubi quicq; nascatur, cū ad locū uētū erit, facilè q̃d in eo est, peruidebimus. In primis igitur argumenta sæpe à persona ducenda sunt: cùm sit, ut

Horat. in arte poët.

dixi, diuisio ut omnia in hæc duo partiamur, res, atq; personas: ut causa, tempus, locus, occasio, instrumentũ, modus, & cætera, rerũ sint accidentia. Personis autẽ non quicquid acccidit, exequendum mihi est, ut pleriq; fecerũt, sed unde argumẽta sumi possunt. Ea porrò sunt genus: nam similes parentibus ac maioribus suis filij plerunq; creduntur: & nonnunquã ad honestè turpitérq; uiuendũ inde causæ fluunt. Natio: nam & gentibus proprij mores sunt: nec idem in Barbaro, Romano, Græco, probabile est. Patria: quia similiter etiã ciuitatũ leges, instituta, opiniones habent differentiã. Sexus: ut latrociniũ facilius in uiro, ueneficiũ in fœmina credas. Aetas: quia aliud alijs annis magis cõuenit. Educatio & disciplina: quoniam refert à quibus, & quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis: ducitur enim frequẽter in argumentũ species libidinis, robur petulãtiæ his cõtraria in diuersum. Fortuna: nec enim idem credibile est in diuite, ac paupere: propinquis, amicis, cliẽtibus abũdãte, & his omnibus destituto. Cõditionis etiã distãtia est. nam clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an cælebs, parẽs liberorũ an orbus sit, plurimũ distat. Animi natura: etenim auaritia, iracũdia, misericordia, crudelitas, seueritas, aliáq; his similia afferũt fidẽ frequenter, aut detrahunt: sicut uictus, luxuriosus, an frugi, an sordidus, quæritur. Studia quoq;: nã rusticus, forensis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendum & quid affectet quisq; locuples uideri an disertus, iustus an potẽs. Spectantur antè acta dictáq;. Ex præteritis enim æstimari solẽt præsentia. His adiiciunt quidã cõmotionẽ, hanc accipi uolunt temporarium animi motũ, sicut irã, pauorem. Consilia autem, & præsentis & præteriti & futuri tem-

ri tẽporis: quæ mihi etiamsi personis accidunt, referẽda tamen ad illã partẽ argumentorũ uidentur, quã ex causis ducimus: sicut habitus quidam animi, quo tractatur amicus, inimicus. Ponũt in persona et nomẽ, quod quidẽ ei accidere necesse est: sed in argumẽto raro cadit: nisi cùm aut ex causa datum est, ut sapiens, magnus, planus: aut & ipsum alicuius cogitationis attulit causam, ut Lẽtulo cõiurationis, quòd libris Sibyllinis Aruspicúmq; respõsis dominatio dari tribus Corneliis dicebatur, séq; eum tertiũ esse credebat post Syllã Cinnamq;, quia & ipse Cornelius erat. Nã & illud apud Euripidẽ frigidũ sane, quòd nomẽ Polynicis ut argumẽtũ morũ frater incesßit. Iocorũ tamẽ ex eo frequẽs materia, qua Cicero in Verrẽ nõ semel usus est. Hæc ferè circa personas sunt, aut his similia. Nec enim cõplecti omnia uel hac in parte, uel in cæteris possumus cõtenti rationem plura quæsituris ostendere. Nũc ad res trãseo, in quibus maximè sunt personis iũcta quæ agimus, ideóq; prima tractãda. In omnibus porrò quæ fiũt, quæritur aut quare, aut ubi, aut quãdo, aut quomodo, aut per quæ facta sunt. Ducũtur igitur argumẽta ex causis factorũ, uel futurorũ: quorũ materiã, quã ὕλην alij, δύναμιν alij nominauerũt, in duo genera, sed quaternas utriusq; diuidũt species. Nam ferè uersatur ratio faciẽdi circa bonorũ adeptionẽ, incremẽtũ, cõseruationẽ, usum: aut* malorũ euitationẽ, liberationẽ, imminutionẽ, cõuersionem. nanq; & hæc in deliberãdo plurimùm ualẽt. Sed has causas habẽt recta: praua cõtrà ex falsis opinionibus ueniũt. Nã est his initiũ ex his quæ credũtur bona aut mala, inde errores existunt, & pesßimi affectus: in quib⁹ sunt ira, odiũ, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, cateráque generis eiusdem. Accedunt aliquando fortuita, ebrietas, ignorantia. Quæ

In Phœniciis.

*in scrip. codici. legitur dũtaxat, aut malorũ euitationem, & imminutionẽ. nanq; & hæc, &c.

interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminis: ut siquis dum alij insidiatur, alium dicatur interemisse. Causæ porrò non ad conuincendum modò quod obiicitur, sed ad defendendū quoq; excuti solent, cùm quis se rectè fecisse, id est honesta causa contendit. qua de re latius in tertio libro dictum est. Finitiones ex causis interim pendent.
Cap. 6. An tyrannicida, qui tyrannum à quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit. An sacrilegus, qui ut hostes urbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducūtur argumenta & ex loco. Spectatur enim ad fidē probationis, mōtanus an planus, maritimus an mediterraneus, consitus an incultus, frequens an desertus, propinquus an remotus, opportunus consiliis an aduersus. quā partem uidemus uehementissimè pro Milone tractasse Ciceronē. Et hæc quidem ac similia ad coniecturā frequentius pertinent: sed interim ad ius quoq;, priuatus an publicus, sacer an profanus, noster an alienus: ut in persona, magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæstiones oriuntur: Priuatam pecuniā sustulisti, uerùm quia de templo, non furtū, sed sacrilegium est. Occidisti adulterum, quod lex permittit: sed quia in lupanari, cædes est. Iniuriā fecisti: sed quia magistratui, maiestatis actio est. Vel cōtrà, Licuit; quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controuersiā argumenta, præstant circa iuris lites materiā quæstionum. Ad qualitatē quoq; frequēter pertinet locus. Neq; enim ubiq; idē aut licet, aut decorū est. Quinetiā in qua quicq; ciuitate quæratur, interest. Moribus enim & legibus distant. Ad cōmendationē quoq; & inuidiam ualet. Nā & Aiax apud Ouidiū, Ante rates, inquit, agimus causam, & mecū confertur Vlysses. Et Miloni inter cætera obiectū est, quòd Clodius in monumentis ab eo maiorū suorū esset occisus. Ad suadendi momenta

menta idem ualet, sicut tēpus, cuius tractatum subiungam. Eius aūt (ut alio loco iam dixi) duplex significatio est. Generaliter enim et specialiter accipitur. Prius illud est, Nūc, Olim, Sub Alexandro, Cùm apud Ilion pugnatū est. deniq; præteritū, instans, futurū. Hoc sequēs habet & cōstituta discrimina, æstate, hyeme, noctu, interdiu: & fortuita, in pestilētia, in bello, in conuiuio. Latinorū quidā satis significari putauerunt, si illud generale, hoc speciale uocarent. Quorū utrorunq; ratio & in consiliis quidem, & in illo demōstratiuo genere uersatur: sed in iudiciis frequētissima est. Nam & iuris quæstiones facit, et qualitatē distinguit, & ad coniecturam plurimū confert: ut cùm interim probationes inexpugnabiles afferat, quales sunt si dicatur (ut supra posui) signator, qui ante diē tabularū decessit: aut cōmisisse aliquid uel cū infans esset, uel cùm omnino natus nō esset. præter id, quod omnia facilè argumēta aut ex iis quæ ante rem facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut insequētibus ducuntur. Ex antecedētibus, Mortē minatus es, noctu existi, proficiscētem antecessisti. Causæ quoq; factorū, præteriti sunt tēporis. Sed tēpus subtilius quidā quàm necesse erat diuiserūt, ut esset iuncti, sonus auditus est: adhærētis, clamor sublatus est: insequētis illa, latuisti, profugisti, liuores & tumores apparuerūt. Iisdem temporū gradibus defensor utetur ad detrahēdā ei quod obiicitur, fidem. In his omnis factorū dictorúmq; ratio uersatur, sed dupliciter. Nam fiunt quædam, quia aliud postea futurum est: quædā, quia aliud antea factum est: ut cùm obiicitur reo lenocinij speciosæ marito, quòd adulterij damnatā quandam emerit: aut parricidij reo luxurioso, q̄ dixerit patri, Nō amplius me obiurgabis: Nam & ille non quia emit, leno est: sed quia leno erat, emit. Nec hic q̄a sic erat locutus, occidit: sed quia

Suprà pa. 180.

Cap. de tabulis.

A casu. erat occisurus, sic locutus est. Casus autẽ, qui & ipse præstat argumẽtis locũ, sine dubio est ex insequẽtibus: sed quadã proprietate distinguitur: ut si dicã, Melior dux Scipio quàm Annibal: uicit Annibalẽ. Bonus gubernator: nũquã fecit naufragiũ. Bonus agricola: magnos sustulit fructus. Et contrà, Sumptuosus fuit, patrimonium exhausit, turpiter uixit: uel, omnibus inuisus est. Intuẽdæ sunt, præcipuéq; in coniecturis, & facultates. Credibilius est enim occisos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores, à uigilãtibus dormientes, à præparatis inopinantes. Quorũ contraria in diuersum ualent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudiciis ad duas res solemus referre, an uoluerit quis, an potuerit. nam & uoluntatem spes facit. Hinc illa apud Ciceronem coniectura. Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio: Ille cum seruis robustis, hic cũ mulierum comitatu: ille in equo, hic in rheda: ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet instrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis & copiæ. Sed ex instrumento aliquãdo etiam signa nascuntur, ut spiculum in corpore inuentum. His adiicitur modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur quemadmodum quid sit factum: id quod tum ad qualitatẽ scriptúmq; pertinet: ut si negemus adulterum ueneno licuisse occidere, sed ferro oportuisse. tum ad coniecturam quoq;: ut si dicam bona mente factum, ideóq; palàm: mala, ideóq; ex insidiis, nocte, in solitudine.

A facultate quæ in coniecturis præcipuè intuenda est.

Ab instrumento.

A modo.

Is rebus autem omnibus de quarum ui aut natura quæritur, quásq; etiam citra complexum personarum, cæterorúmque ex quibus fit causa, per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, an sit, quid sit, quale sit. Sed quia sunt quidam loci argumẽtorũ his omnibus communes, diuidi hæc tria genera non possunt: ideóq; locis potius.

An sit, qd sit, quale sit.

tius, ut quosq; incurrent, subiicienda sunt. Ducuntur igitur argumẽta ex finitione, seu fine: nam utroq; modo traditur. Eius duplex ratio est. Aut enim simpliciter quæritur, sitne hoc uirtus: aut antecedente finitione, quid sit uirtus. Id aut uniuersum uerbis complectimur, ut, Rhetorice est bene dicẽdi scientia: aut per partes, ut, Rhetorice est rectè inueniendi, & disponẽdi, & eloquendi cũ firma memoria, & cũ dignitate actionis, scientia. Præterea finimus aut ui, sicut superiora: aut ἐτυμολογία, ut aßiduum ab ære dando, & locupletem à locorũ, pecuniosum à pecorum copia. Finitioni subiecta maximè uidentur genus, species, differens, proprium. Ex his omnibus argumẽta ducuntur. Genus ad probandã speciem minimũ ualet, plurimũ ad refellendam. Itaq; non quia est arbor, platanus est: at quod non est arbor, utiq; platanus non est. Nec quod non est uirtus, utiq; non potest esse iustitia. Itaq; à genere perueniendum est ad ultimã speciẽ: ut homo est animal, nõ est satis, id enim genus est: mortale, etiã si est species, cũ aliis tamen communis finitio: rationale, nihil supererit ad demõstrandũ quod uelis. Contrà species firmã probationẽ habet generis, infirmã refutationẽ. Nã quod iustitia est, utiq; uirtus est: quod nõ est iustitia, põt esse uirtus, si est fortitudo, cõstãtia, cõtinẽtia. Nunquã itaq; tolletur à specie genus, nisi ut omnes species quæ sunt generi subiectæ, remoueantur: hoc modo, Quod neq; immortale est, neq; mortale, animal non est. His adiiciũt propria, et differẽtia. Propriis cõfirmatur finitio, differẽtibus soluitur. Proprium aũt est aut qđ soli accidit, ut homini sermo, risus: aut qđ utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere. Et sunt eiusdẽ rei plura propria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaq; quodcũq; propriũ deerit, soluet finitionẽ: non utiq; quodcunq; erit, confirmabit. Sæpißimè

Ex finitione.

Cicero in Topicis.

Genus.

Species.

Proprium.

autem quid sit propriũ cuiusq;, quæritur: ut si per ἐτυμολογίαν dicatur, Tyrannicidæ propriũ est tyrannũ occidere, negemus. non enim si traditũ sibi eũ carnifex occiderit, tyrãnicida uocetur: nec si imprudẽs, uel inuitus. Quod aũt

Differens. propriũ nõ erit, differẽs erit: ut aliud est seruũ esse, aliud seruire: qualis esse in addictis quæstio solet. Qui seruus est, si manumittatur, fit libertinus, nõ idẽ addictus: et plura, de quibus alio loco. Illud quoq; differẽs uocãt, quũ genere in species diducto, species ipsa discernitur. Animal, genus: mortale, species: terrenũ uel bipes, differẽs. Nondum enim propriũ est, sed iã differt à marino uel quadrupede. Quod nõ tam ad argumẽtũ pertinet, q̃ ad diligentẽ finitionis cõprehensionẽ. Cicero genus & speciem, quam eandem formã uocat, à finitione diducit, et iis quæ ad aliquid sunt, subiicit: ut si is cui argẽtũ omne legatũ est, petat signatũ quoq;, utatur genere: at si quis cùm legatũ sit ei quæ uiro materfamilias esset, neget deberi ei quæ in manũ nõ cõuenerit, specie: quoniã duæ formæ sint matrimoniorũ. Diuisione autẽ adiuuari finitionẽ docet, eámq; differre à partitiõe: q̃ hæc sit totius in partes, illa generis in formas. Partes incertas esse, ut q̃bus cõstet Respublica: formas certas, ut quot sint species Rerũpublicarũ, quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorũ, quæ unius potestate regerẽtur. Et ille quidẽ nõ his exẽplis utitur, quia scribẽs ad Trebatiũ, ex iure ea ducere maluit: ego apertiora posui. Propria uerò ad coniecturæ quoq; p̃tinẽt partẽ: ut q̃a propriũ est boni, rectẽ facere: iracũdi uerbis excãdescant. At cõtrà quædã in quibusdã utiq; non sunt, & ratio quãuis ex diuerso, eadẽ est. Diuisio & ad probandũ simili uia ualet, & ad refellẽdum. Probãti interim satis est unũ habere, hoc modo, Vt sit ciuis, aut natus sit oportet, aut factus. Negãti, utrũq; tollendum

est, nec

est, nec natus nec factus est. Fit hoc et multiplex, idq; est argumentorũ genus ex remotione, quo modo efficitur totũ falsum, modò id quod relinquitur, uerũ. Totum falsum est hoc modo, Pecuniã te credidisse dicis: aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti. Si neque domi habuisti, neq; ab aliquo accepisti, & cætera, nõ credidisti. Reliquũ fit uerũ sic, Hic seruus, quẽ tibi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamento relictus, aut ex hoste captus: aut alien⁹. deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum, & cũ cura intuendũ genus: quia si in proponẽdo unũ quodlibet omiserim⁹, cùm risu quoq; tota res soluitur. Tutius qđ Cicero pro Cecinna facit, cùm interrogat, Si hæc actio nõ sit, quæ sit? Simul enim remouẽtur omnia. Vel cùm duo ponẽtur inter se cõtraria quorũ tenuisse utrũlibet sufficiat: quale Ciceronis est, Vnũ quidẽ certè, nemo erit tã iniquus Cluẽtio, qui mihi nõ cõcedat, si cõstet corruptũ illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico esse corruptũ. si doceo nõ ab Habito, uinco ab Oppianico: si ostẽdo ab Oppianico, purgo Habitũ. Fit etiã ex duobus, quorũ necessaria est alterutrũ eligendi aduersario potestas: efficitúrq;, ut utrũ elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio, Vtrũ cùm Cottã appetisset, aut cũ ipse sese conaretur occidere, telũ ei è manibus ereptũ est? Et ꝑ Vareno, Optio uobis datur, utrũ uelitis casu illo itinere Varenũ usum esse, an huius persuasu et inductu. Deinde utraq; facit accusatori cõtraria. Interim duo ita ꝓponũtur, ut utrũlibet electũ, idẽ efficiat: quale est, Philosophandũ est, etiam si nõ est philosophãdũ. Et illud uulgatũ, Quò schema, si intelligitur? quò, si non intelligitur? Et, Mẽtietur in tormẽtis, qui dolorẽ pati potest: mẽtietur, qui nõ potest. Vt sunt autẽ tria tẽpora, ita ordo rerũ

Pedianus in diuinationẽ Ciceronis & Gell. libr. 5. cap. 15.

tribus momētis cōsertus est: habēt enim omnia initiū, incrementū, summam: ut iurgiū, deinde cædes. Est ergo hîc quoq; argumentorū locus inuicē probantium. Nam & ex initiis summa colligitur: quale est, Non possum togā prætextā sperare, cùm exordiū pullum uideā & cōtra, Non dominationis causa Syllam arma sumpsisse, argumentū est dictatura deposita. Similiter & ex incremēto in utranque partem ducitur ratio, cùm in cōiectura, tū etiā in tractatu æquitatis, an ad initiū summa referēda sit: id est an ei cædes imputāda sit, à quo iurgiū cœpit. Est argumentorū locus ex similibus, Si cōtinētia uirtus, utiq; & abstinētia. Si fidē debet tutor, & procurator. Hoc est ex eo genere, qđ ἐπαγωγὴν Græci uoāt, Cicero inductionē. Ex dißimilib⁹, Non si lætitia bonum, & uoluptas. Non quod mulieri, idem pupillo. Ex cōtrariis, Frugalitas bonū, luxuria enim malum. Si malorū causa bellū est, erit emēdatio pax. Si ueniam meretur qui imprudēs nocuit, nō meretur præmium qui imprudēs profuit. Ex pugnantibus, Qui est sapiens, stultus nō est: Ex cōsequētibus, siue adiūctis, Si est bonum iustitia, rectè iudicandū. Si malū perfidia, nō est fallendū. Idem retro: Nec sunt his dißimilia, ideóq; huic loco subiicienda, cùm & ipsa naturaliter congruāt: Quod quis non habuit, nō perdidit. Quē quis amat, sciens nō lædit. Quē quis hæredē suum esse uoluit, charū habuit, habet, habebit: Sed cùm sint indubitata, uim habent penè signorū immutabilium. Sed hæc cōsequētia dico ἀκόλουθα. est enim cōsequens sapientiæ bonitas. Illa sequentia ἑπόμενα, quæ postea facta sunt, aut futura. Nec sum de nominib⁹ anxius. uocet enim ut uoluerit quisq;, dum uis rerū ipsa manifesta sit appareátq;, hoc tēporis, illud esse naturæ. Itaq; non dubito hæc quoq; cōsequentia, quanuis ex prioribus dent ar

gumen

gumentū ad ea quæ sequūtur. Quorum quidā duas species esse uoluerunt: actionis, ut pro Oppido, Quos educere inuitos in prouinciā nō potuit, eos inuitos retinere qui potuit? Tēporis, in Verrē, Si finē Prætoris edicto afferunt Calendæ Ianuarij, cur nō initiū quoq; edicti nascatur à Calendis Ianuarij? Quod utrūq; exemplū tale est, ut idē in diuersum, si retroagas, ualeat. Cōsequēs enim est, eos qui inuiti duci non potuerint, inuitos non potuisse retineri. Illa quoq; quæ ex reb⁹ mutuā cōfirmationē præstātibus ducūtur, quæ proprij generis uideri quidam uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα. Cicero ex rebus sub eandem rationē uenientibus, fortiter cōsequētibus iunxerim: Si portorium Rhodiis locare honestū est, & Hermacreonti conducere. &, Quod discere honestū, & docere. Vnde illa, nō hac ratione dicta, sed efficiēs idē Domitij Afri sententia est pulchra, Ego accusaui, uos damnastis. Est inuicē cōsequens & quod ex diuersis idē ostendit: ut qui mundū nasci dicit, per hoc ipsum & deficere significet, q̄a deficit omne quod nascitur. Simillima est his argumētatio qua colligi solēt ex iis quæ faciūt ea quæ efficiūtur, aut cōtrà: qđ genus à causis uocāt. Hæc interim necessariò fiūt, interim plerūq;, sed nō necessariò. Nā corpus in lumine utiq; umbrā facit, & umbra ubicunq; est, ibi esse corpus ostendit. Alia sunt, ut dixi, non necessaria, uel utrinq;, uel ex altera parte. Sol colorat: nō utiq; qui est coloratus, à sole est. Iter puluerulentū facit: sed nec omne iter puluerē mouet: nec quisquis est puluerulētus, ex itinere est. Quæ utiq; fiūt, talia sunt. Si sapiētia bonū uirū facit, bonus uir est utiq; sapiēs. Ideóq; boni est honestè facere: mali, turpiter: & q̄ honestè faciūt, boni: q̄ turpiter, mali rectè iudicātur. Ad hoc, exercitatio plerūq; robustū corpus facit: sed nō quisquis est robustus, exercita-

Actio. 3.

De inuētiōe.

exercitatus: nec quisquis exercitatus, robustus est. Nec quia fortitudo præstat ne mortẽ timeamus, quisquis mortẽ nõ timuerit, uir fortis erit existimandus. Nec si capitis dolorẽ facit, inutilis hominibus Sol est. Et hæc ad hortatiuũ maximè genus pertinẽt. Virtus facit laudẽ, sequẽda igitur: at uoluptas infamiã, fugiẽda igitur. Rectè aũt monemur, causas nõ utiq; ab ultimo esse repetẽdas: ut Medea, Vtinã ne in nemore Pelio-. Quasi uerò id eam fecerit miserã aut nocentem, quòd illic ceciderit Abiegna ad terram trabes. Et Philocteta Paridi, *Si imperasses tibi, ego nunc non essem miser. Quo modo peruenire quò libet, retro causas legentibus licet. His illud adiicere ridiculũ putarem, nisi eo Cicero uteretur, quod coniugatũ uocant: ut, Eos qui rem iustam faciant, iustè facere. quod certè nõ eget probatione. Quod cõpascuũ est, cõpascere licere. Quidã hæc quæ uel ex causis uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant ἐκβάσεις, id est exitus. Nam nec hîc aliud tractatur, quàm quid ex quoq; eueniat. Apposita, uel comparatiua dicuntur, quæ minora ex maioribus, maiora ex minoribus, paria ex paribus confirmantur. Coniectura ex maiore, Si quis sacrilegiũ facit, faciet & furtum. Ex minore, Qui facilè ac palàm mentitur, peierabit. Ex pari, Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimoniũ accipiet. Iuris confirmatio est eiusmodi, Ex maiore, Si adulterũ occidere licet, & loris cædere. Ex minore, Si furẽ nocturnũ occidere licet, quid latronẽ? Ex pari, Quæ pœna aduersus interfectorẽ patris iusta est, eadẽ aduersus matris. Quorum omniũ tractatus uersatur in syllogismis. Illa magis finitionib⁹ aut qualitatibus prosunt, Si robur corporibus bonum non est, minus sanitas. Si furtũ scelus, magis sacrilegiũ. Si abstinentia uirtus,

Ennius in Medea.
Accius.
*Si par tibi esses, non ego nũc essem miser.
Vide Rodolphũ li.1.c.10.

tus, & cõtinentia. Si mundus prouidẽtia regitur, administranda est Respublica. Si domus ædificari sine ratione nõ potest, quid agendũ in naualium cura, et armorũ? Ac mihi quidẽ sufficeret hoc genus, sed in species secatur. Nam & ex pluribus ad unũ, & ex uno ad plura (unde est, Quod semel, & sæpius) & ex parte ad totum, & ex genere ad speciem, & ex eo quod continet, ad id quod continetur, & ex difficilioribus ad faciliora, & ex longè positis ad propiora, & ad omnia quæ cõtra sunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora & minora, aut certè uim similem obtinẽt: quæ si persequamur, nullus erit ea cõcidendi modus. Infinita est enim rerum comparatio, iucũdiora, grauiora, magis necessaria, honestiora, utiliora. Sed mittamus plura, ne in eam ipsam quã uito loquacitatẽ incidam. Exemplorũ quoq; ad hæc infinitus est numerus, sed paucißima attingã. Ex maiore, ꝓ Cecinna, Quod exercitus armatos mouet, id aduocationẽ togatorum non uidebitur mouisse? Ex faciliore, in Clodium & Curionem, Ac uide an facilè fieri tu potueris, cùm is factus non sit, cui tu cõceßisti. Ex difficiliore, Vide quæso Tubero, ut q̃ de meo facto nõ dubitẽ, de Ligarij audeam cõfiteri. Et ibi, An sperandi Ligario causa nõ sit, cùm mihi apud te locus sit etiã pro altero deprecãdi? Ex minore, pro Cecinna, Itáne uerò scire esse armatos sat est ut uim factã probes, in manus eorum incidere non est satis? Ergo ut breuiter contrahã summã, ducuntur argumenta à personis, causis, locis, tempore (cuius tres partes diximus, præcedens, coniunctum, insequens) facultatibus (quibus instrumẽtũ subiecimus) modo (id est ut quicq; sit factũ) finitione, genere, specie, differẽtibus, proprijs, remotione, diuisione, initio, incrementis, summa, similibus, dißimilibus, pugnãtibus, consequẽtibus, efficien

efficientibus, effectis, euẽtis, iugatis, comparatione, quæ in plureis diducitur species. Illud adiiciendum uidetur, duci argumẽta non à confessis tantùm, sed etiam à fictione, quod Græci καθ' ὑπόθεσιν uocant. Et quidem ex omnibus iisdẽ locis quibus superiora, quia totidẽ species esse possunt fictæ, quot ueræ. Nã fingere hoc loco est proponere aliqd: quod si uerũ sit, aut soluat quæstionem, aut adiuuet: deinde id de quo quæritur, facere illi simile. Id quò facilius accipiant iuuenes nõdum scholam egressi, primò familiaribus magísq; usitatis exẽplis ostendã. Lex est, Qui parentes nõ aluerit, uinciatur. Non alit quis, & uincula nihilominus recusat. Vtitur fictione, si miles, si infans sit, si Reipublicæ causa absit. Et illa contra optionẽ fortiũ, si tyrãnidẽ petat, si templorũ euersionem. Plurimúmq; ea res uirium habet contra scriptum. Vtitur his Cicero pro Cecinna, Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus. Si me uillicus tuus solus deiecisset, nõ familia deiecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Si uerò ne habeas quidẽ seruum præter eum qui me deiecerit: & alia in eodẽ libro plurima. Verùm eadem fictio ualet & ad qualitates, Si Catilina cũ suo consilio nefariorũ hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murænã. Et ad amplificationem, Si hoc tibi inter cœnã in illis immanibus poculis tuis accidisset. Sic &, Si Respub. uocẽ haberet. Has ferè sedes accepimus probationũ in uniuersum: quas neq; generatim tradere sat est, cùm ex qualibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur: neq; per singulas species exequi patitur natura rerũ: quod qui sunt facere conati, duo pariter subierunt incõmoda, ut & nimium dicerent, nec tamen totũ. Vnde plurimi cùm in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnẽ etiam quẽ ex ingenio suo potuerãt habere conatum,

Cic. pro Murana.

Philip. 2.

conatũ, uelut adstricti certis legũ uinculis perdiderũt: & magistrũ respicientes, naturã ducem sequi desierunt. Nam ut ꝑ se non sufficit scire omnes probationes aut à personis aut à rebus peti, quia utrũq; in plura diuiditur: ita ex antecedẽtibus & iunctis & insequẽtibus trahenda esse argumẽta qui acceperit, protinus in hoc sit instructus, ut q̃d in quaq; causa dicendũ sit, ex his sciat: præsertim cũ plurimæ probationes in ipso causarũ complexu reperiantur, ita ut sint cum alia lite nulla cõmunes, eǽq; sint & potentißimæ, & minimè obuiæ, quia communibus ex præceptis propria inuenienda sunt. Hoc genus argumentorũ sanè dicamus ex circũstantia, quia περίστασιν dicere aliter nõ possumus: uel ex iis quæ cuiusque causæ propria sunt: ut in illo adultero sacerdote, qui lege qua unius seruãdi potestatẽ habebat, se ipse seruare uoluit, propriũ est cõtrouersiæ dicere. Nõ unũ nocentẽ seruabis, quia te dimisso adulterã occidere non licebit. Hoc enim argumẽtũ lex facit, quæ prohibet adulterã sine adultero occidi. Et illa, in qua lex est, ut argentarij dimidiũ ex eo quod debebãt, soluerẽt, creditum suũ totum exigerent. Argẽtarius ab argẽtario solidũ petit. Propriũ ex materia est argumentũ creditoris, idcirco adiectũ esse in lege, ut argentarius totũ exigeret. Aduersus alios enim non opus fuisse lege: cùm omnes præterquã ab argentariis totũ exigẽdi ius haberent. Cùm multa autẽ nouantur in omni genere materiæ, tũ præcipuè in iis quæstionibus quæ scripto constant, quia uocũ est in singulis ambiguitas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et hæc ipsa pluriũ legũ aliorúmue scriptorũ uel congruentium uel repugnantium complexu uariẽtur necesse est: cũ res rei, aut ius iuris quasi signũ est: Non debui tibi pecuniam, nũquam me appellasti. Vsurã non accepisti, ultro à me mutuatus es. Lex est, Qui

u patri

patri proditionis reo non affuerit, exhæres sit. Negat: nisi si pater absolutus sit. Quid signi? Lex altera, Proditionis dãnatus, cũ aduocato exulet. Cicero pro Cluẽtio P. Popiliũ & Tib. Guttam dicit non iudicij corrupti, sed ambitus esse damnatos. Quid signi? quòd accusatores eorũ, qui erãt ipsi ambitus damnati, è lege sint post hanc uictoriam restituti.

Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponendum, quàm quomodo sit quod proposueris, probandũ. Hîc omnino uis inuẽtionis, si nõ maior, certè prior. Nam ut tela superuacua sunt nescienti quid petat: sic argumenta, nisi præuideris cui rei adhibenda sint. Hoc est quod comprehẽdi arte non posit. Ideóq; cũ plures eadẽ didicerint, generibus quidem argumentorũ similibus utentur: alius tamen alio plura, quibus utatur, inueniet. Sit exẽpli gratia proposita controuersia, quæ minimè communes cum aliis quæstiones habet: Cùm Thebas euertisset Alexãder, inuenit tabulas quibus centum talenta mutua Thessalis dedisse Thebanos continebatur. Has, quia erat usus commilitio Thessalorũ, donauit his ultro. postea restituti à Cassandro Thebani reposcunt Thessalos. Apud Amphictyonas agitur. Centum talenta & credidisse eos constat, & non recepisse. Lis omnis ex eo quòd Alexander ea Thessalis donasse dicitur, pendet. Constat illud quoq;, non esse his ab Alexandro pecuniã datam. Quæritur ergo, an perinde sit quod datum est, ac si pecuniam dederit. Quid proderunt argumẽtorum loci, nisi hæc prius uidero, nihil eum egisse donando, non potuisse donare, non donasse? Et prima quidem actio facilis ac fauorabilis, repetentium iure, quod ui sit ablatum: sed hinc aspera & uehemẽs quæstio exoritur de iure belli, dicentibus Thessalis hoc regna, populos, fines gentium atque urbium contineri. Inueniendum contrà est quo di-

stet hæc causa à cæteris quæ in potestatem uictoris uenirent: nec circa probationem res hæret, sed circa propositionem. Dicamus in primis in eo quod in iudicium deduci potest, nihil ualere ius belli: nec armis erepta, nisi armis posse retineri. Itaq; ubi illa ualeāt, nō esse iudicem: ubi iudex sit, illa nihil ualere. Hoc inueniēdum est, ut adhiberi poßit argumentū. Ideo captiuos, si in patriā suam redierint, liberos esse, quia bello parta, non nisi eadem ui poßideantur. Propriū est & illud causæ, quòd Amphictyones iudicant: ut alia apud Centūuiros, alia apud priuatū iudicē in iisdē quæstionibus ratio sit. Tum secūdo gradu nō potuisse donari à uictore ius, quia id demū sit eius, quod ipse teneat: ius, quòd sit incorporale, apprehēdi manu nō posse: Hoc reperire difficilius, quàm cùm inueneris, argumētis adiuuare: ut alia sit conditio hæredis, alia uictoris: quia ad illum ius, ad hunc res trāseat. Propriū deinde materiæ, ius publici crediti trāsire ad uictorē nō potuisse, quia quod populus crediderit, omnibus debeatur: & quādiu quilibet unus superfuerit, esse eum totius summæ creditorē: Thebanos autem nō omnes in Alexādri manu fuisse Hoc nō extrinsecus probatur, quæ uis est argumenti, sed ipsum per se ualet. Tertij loci pars prior magis uulgaris, non in tabulis esse ius: itaq; multis argumentis defendi potest. Mens quoq; Alexandri duci debet in dubium, honorarit eos, an deceperit. Illud iam rursus materiæ propriū, & uelut nouæ controuersiæ, quòd restitutione recepiße ius, etiā si quod amiserint, Thebani uidentur. Hic & quid Cassander uelit, quæritur: sed uel potentißima apud Amphictyonas æqui tractatio est. Hæc nō idcirco dico, quòd inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducuntur, cognitionem putem, alioqui nec tradidissem: sed ne si qui cognouerint ista,

si cætera negligant, perfectos se protinus atq; consummatos putẽt: & nisi in cæteris quæ mox præcipiẽda sunt, elaborauerint, mutã quandam sciẽtiã cõsecutos intelligant. Nec enim artibus editis factũ est ut argumẽta inuenirem⁹: sed dicta sunt omnia antequã præciperẽtur: mox ea scriptores obseruata & collecta ediderũt. Cuius rei ꝓbatio est, ꝙ exẽplis eorũ ueteribus utũtur, & ab Oratoribus illa repetũt: ipsi nullũ nouũ, & quod dictũ nõ sit, inueniũt. Artifices ergo illi, qui dixerũt: sed habẽda iis quoq; gratia est, per quos labor nobis detractus est. Nã quæ priores beneficio ingenij singula inuenerũt, nobis & nõ sunt requirenda, & nota omnia. Sed nõ magis hoc sat est, quàm palæstrã didicisse, nisi corpus exercitatiõe, cõtinẽtia, cibis, ante omnia natura iuuetur: sicut cõtrà ne illa quidẽ satis sine arte profuerint. Illud quoq; studiosi eloquẽtiæ cogitẽt, neq; omnibus in causis ea quæ demõstrauimus, cũcta posse reperiri: neq; cùm proposita fuerit materia dicẽdi, scrutanda singula, & uelut ostiatim pulsanda, ut sciãt an ad probandũ id quod intendimus, fortè respõdeãt: nisi cùm discũt, & adhuc usu carẽt. Infinitã enim faciet ipsa res dicẽdi tarditatẽ, si semper necesse sit ut tẽtantes unũquodq; eorũ, quod sit aptũ atq; cõueniẽs, experiẽdo noscam⁹: nescio an etiã impedimẽto futura sint, nisi & animi quædã ingenita natura, et studio exercitata uelocitas, rectà nos ad ea quæ conueniunt causæ, ferãt. Nam ut cantus uocis plurimũ iuuat sociata neruorũ cõcordia, si tamẽ tardior manus, nisi inspectis dimensisq; singulis quibus quæq; uox fidibus iũgẽda sit, dubitet, potius fuerit esse contentũ eo, quod simplex canendi natura tulerit: ita huiusmodi præceptis debet quidem aptata esse & citharæ modo intenta ratio doctrinæ: sed hoc exercitatione multa consequendum, ut quemadmodum illorum

μελέτη πάντα δύναται.

rum

rum artificum, etiam si aliò spectent, manus tamen ipsa consuetudine ad graues, acutos, mediósque horum sonos fertur: sic Oratoris cogitationem nihil moretur hæc uarietas argumentorum & copia, sed quasi offerat se, & occurrat: & ut literæ syllabǽque scribentium cogitationem non exigunt, sic rationes sponte quadam sequantur.

De Exemplis. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Ad exēpla, tertiū huius diuisionis mēbrū, accedit, quæ Græci paradigmata vocēt, quo nomine omnia similia quoq; cōplectātur: qđ & se facturū hoc capite promittit: quāuis Latinos sciat, exēplū rerū gestarū autoritatē, & simile quod Græci dicūt parabolā, vocare maluisse. His adiūgit quæ extrinsecus in causam adhibētur vulgò recepta & persuasione populari, autoritatésue, vt si quid ita diis respōsum, visum gētibus, populis, sapiētibus viris, claris ciuibus, illustrib⁹ poëtis, nō quidē causis accōmodata, aut earū ꝓpria: nā sic sub testimonia quæ inartificialia sunt, caderēt: sed liberis odio & gratia mētibus tātùm dicta factáq;, quia aut honestissima aut verissima videbātur, quæ aliūde accersita, per se nihil valeāt, nisi ad aliquā præsentis disceptationis vtilitatem ingenio applicentur. Quid sit inductio Socratica, & quomodo à ratiocinatione differat, exponit: nēpe vt in argumētatione cōcludatur quod in inductione interrogetur. Omnia ex hoc loco ducta, aut similia esse, aut dissimilia, aut contraria, aut ex maiori, aut ex minori, aut pari ostēdit. Exēplū definit, aut rei gestæ, aut tanquā gestæ, vtile ad persuadendū id quod intēderis, cōmemorationē. Intuēdū esse an totū simile sit, an ex parte: vt ex eo aut omnia sumamus, aut quæ erūt vtilia. Exempla quædā tota aliquando cōmemorari, quædā strictim attingi. Fabulosorū exemplorū, Aesopicorū Apologorū, & Prouerbiorū eandē rationem esse: maximè si veris subiungātur: & plurimū posse præsertim in animis simplicium, & imperitorum. Similitudinem & eius species exequitur, parabolam, analogiam, & imaginem: quas etiā definitione explicat. Et imaginis quidem, quam icona Greci vocant, rariorem vsum, formarum aliarum frequentiorem esse commonet, quæ in controuersiis maximè sint efficaces, si ex iure ciuili petātur. Exempla profert ex Ciceronis Topicis, quibus faci-

lè occurri posſit argumentatione ex diſsimilibus ſumpta. Quare adhibendum magna cura iudicium, ne fallaces ſimilitudines nos pro veris & germanis decipere poſsint.

*TErtium genus ex iis quæ extrinſecus adducuntur in cauſam, Græci uocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter uſi ſunt in omni ſimilium appoſitione, & ſpecialiter in iis quæ rerum geſtarum autoritate nituntur. Noſtri ferè ſimilitudinem uocare maluerunt, quod ab illis παραβολὴ dicitur: hoc alterum, exemplum: quanquam & hoc, ſimile eſt: & illud, exemplū. Nos quo facilius propoſitum explicemus, utrunq; παράδειγμα eſſe credamus, & ipſi appellemus exēplum. Nec uereor ne uidear repugnare Ciceroni, qui collationem ſeparat ab exemplo. Nam idem omnem argumentationem diuidit in duas partes, inductionem, & rationem, ut pleriq; Græcorum in παραδείγματα & ἐπιχειρήματα: dixerúntq; παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nam illa qua plurimum Socrates eſt uſus, hanc habuit uiam, ut cùm plura interrogaſſet quæ fateri aduerſario neceſſe eſſet, nouiſſimè id de quo quærebatur, inferret, cui ſimile conceſſiſſet. Id eſt inductio. Hoc in * oratione fieri nō poteſt: ſed quod illic interrogatur, hîc ferè ſumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, Quod eſt pomum generoſiſſimum? non'ne quod optimum? concederetur. Quid equus? qui generoſiſſimus? non'ne qui optimus? & plura in eundem modū. Deinde, cuius rei gratia rogatum eſt, quid homo? non'ne is generoſiſſimus, qui optimus? fatendū erit. Hoc in teſtium interrogatione ualet plurimum, in oratione perpetua diſsimile eſt. etenim ſibi ipſe reſpōdet Orator. Quod pomum generoſiſſimum? puto quod optimum: & equus, qui velociſſimus: ita hominū, non qui claritate naſcēdi, ſed qui uirtute, maximè excellet. Omnia igitur ex hoc genere ſumpta neceſſe eſt au ſimilia eſſe, aut diſſimilia,*

De Inuēt. 1.

* ratiocinatione.

aut

aut cōtraria.* Similitudo assumitur interim et ad orationis ornatū, sed illa cùm res exiget: nunc ea quæ ad probationem pertinēt, exequar. Potentißimum autem est inter ea quæ sunt huius generis, qđ propriè uocamus exemplū, id est rei gestæ, aut ut gestæ, utilis ad* persuadendū id qđ intenderis, cōmemoratio. Intuendum igitur, totū simile sit, an ex parte: ut aut omnia ex eo sumamus, aut quæ utilia erūt. Simile est. Iure occisus est Saturninus, sicut Gracchi. Dißimile, Brutus occidit liberos proditionē moliētes, Mālius uirtutē filij morte multauit. Cōtrariū, Marcellus ornamēta Syracusanis hostibus restituit, Verres eadē socijs abstulit. Et probandorum & culpandorum ex his confirmatio eosdem gradus habet. Etiam in iis quæ futura dicemus, utilis similiū admonitio est: ut siquis dicēs Dionysium idcirco petere custodes salutis suæ, ut eorū adiutus armis tyrannidem occupet: hoc referat exemplum, eadem ratione Pisistratū ad dominationem peruenisse. Sed ut sunt exempla interim tota similia, ut hoc proximū: sic interim ex maioribus ad minora, ex minorib⁹ ad maiora ducūtur. Si propter matrimonia uiolata urbes euersæ sunt, quid fieri adultero par est? Tibicines cùm ab urbe discessissent, publicè reuocati sunt: quāto magis principes ciuitatis uiri, et bene de Republica meriti, cū inuidiæ cessérint, ab exilio reducēdi? Ad exhortationē uerò præcipuè ualent imparia, Admirabilior in fœmina q̄ in uiro uirtus. Quare si ad fortiter faciēdū accēdatur aliquis, nō tātū afferēt momēti Horatius et Torquatus, quātū illa mulier cuius manu Pyrrh⁹ est interfectus: et ad moriēdū nō tā Cato et Scipio, q̄ Lucretia: qđ ipsum est ex minorib⁹ ad maiora. Singula igitur horū generū ex Cicerone (nā unde potius?) exēpla ponamus. Simile est hoc pro Muræna, Etenim mihi ipsi accidit, ut cū

*Dißimilitudo.

*suadendum.

In Verrem act. 3.

Valer. lib. 2. titu. de instit. antiq.

duobus patritiis, altero improbissimo atq; audacissimo, altero modestissimo atq; optimo uiro peterē: superaui tñ dignitate Catilinā, gratia Galbā. Maius minoris, pro Milone, Negāt intueri lucē esse fas ei qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tādē urbe hoc homines stultissimi disputant? nēpe in ea, quæ primū iudiciū de capite uidit M. Horatij fortissimi uiri, qui nōdum libera ciuitate, tñ populi Romani comitiis liberatus est, cùm sua manu sororem esse interfectā fateretur. Minus maioris, Occidi, nō Spuriū Melium, qui annona leuāda, iacturáq; rei familiaris, quia nimis amplecti plebē putabatur, in suspitionē incidit regni appetendi, &c. deinde, Sed eū (auderet enim dicere, cū patriā periculo liberasset) cuius nefariū adulteriū in pul-

casus. uinaribus: & totus in Clodiū locus. Dissimile plures causas habet. fit enim genere, modo, tēpore, loco, cæterísq;, per quæ ferè omnia Cicero præiudicia quæ de Cluentio uidebātur facta, subuertit: Cōtrario uerò exēplo cēsoriā notam, laudādo Censorē Aphricanū, qui eum quē peierasse

Vale. lib 4. tit. de Animi moderat. conceptis uerbis palàm dixisset, testimonium etiā pollicitus siquis contradiceret, nullo accusante, traducere equum passus est. quæ quia erāt longiora, nō suis uerbis exposui. Breue autem apud Virgilium contrarij exemplum est,

Aeneid. 2. At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo.

Quædam autē ex iis quæ gesta sunt, tota narrabimus: ut Cicero pro Milone, Pudicitiam cùm eriperet militi Tribunus militaris in exercitu Caij Marij, propinquus eius Imperatoris, interfectus ab eo est, cui uim afferebat. Facere enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit: atq; hūc ille summus uir scelere solutū, periculo liberauit. Quædā significare satis erit, ut idem, ac pro eodem, Neq; enim posset aut Hala

ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut me Consule Senatus non nefarius haberi, si sceleratos interfici nefas esset. Hæc ita dicentur, prout nota erunt, uel utilitas causæ aut decor postulabit. Eadem ratio est eorũ quæ ex Poëticis fabulis ducũtur, nisi quòd iis minus affirmationis adhibetur: cuius usus qualis esse deberet, idem optimus autor ac magister eloquentiæ ostendit. Nam huius quoq; generis eadem in oratione reperietur exemplũ: Itaq; hoc, iudices, non sine causa etiã fictis fabulis doctißimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris ulciscendi causa matrem necauisset, uariatis hominum sententiis, non solùm humana, sed etiam sapiẽtißimæ Deæ sententia liberatũ. Ille quoque fabulæ, quæ etiamsi originẽ non ab Aesopo acceperũt (nam uidetur earum primus autor Hesiodus) nomine tamẽ Aesopi maximè celebrantur, ducere animos solent, præcipuè rusticorum, & imperitorum: qui & simplicius quæ ficta sunt audiunt, et capti uoluptate, facilè iis quibus delectãtur, consentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa plebem cum Patribus in gratiam traditur reduxisse nota illa de membris humanis aduersus uentrem discordantibus fabula. Et Horatius ne in poëmate quidem humilem generis huius usum putauit, in illis uersibus, Pro Milone. Liuius Dec. 1. lib. 2.

Olim quod uulpes ægroto cauta leoni, &c. Epist. lib. 1 epist. 1.

Αἶνον Græci uocãt, & αἰσωποποίητον, ut dixi, λόγους μυθικοὺς: nostrorũ quidã nõ sanè recepto in usum nomine apologationẽ. Cui cõfine est παροιμίας genus illud, qđ est uelut fabella breuior, et ꝑ allegoriã accipitur: Nõ nostrũ, inquit, onus: bos clitellas? Proximas exempli uires habet similitudo, præcipuéq; illa quæ ducitur citra ullã trãslationũ misturã ex rebus penè paribus. Vt qui accipere in Campo consueuerũt, iis candidatis quorũ nummos suppressos esse Cicero pro Cluentio.

putant, inimicißimi solent esse: sic eiusmodi Iudices infesti tum reo uenerant. Nam παραβολή, quam Cicero collationē uocat, longius res quæ cōparētur, repetere solet. Nec hominū modò inter se opera similia spectātur, ut Cicero pro Muræna facit, Quòd si è portu soluentibus, ij qui iam in portū ex alto inuehuntur, prædicere summo studio solent et tempestatum rationē, & prædonū, & locorū: q natura fert, ut iis faueamus qui eadē pericula quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo me tandem animo esse oportet propè iam ex magna iactatione terrā uidentē, in hunc, cui uideo maximas Reip. tempestates esse subeundas? Sed & à mutis atq; etiam inanimis interim huiusmodi ducitur. Et quoniā similiū alia facies in tali ratione, admonēdū est, rarius esse in oratione illud genus qd' εἰκόνα Græci uocāt (quo exprimitur rerū aut psonarū imago: ut Caßius, Quis istā faciē planipedis senis torquens?) q̄ id quo probabilius fit qd' intēdimus: ut si animū dicas excolendū, similitudine utaris terræ, quæ neglecta sentes atque dumos, culta fructus creat: aut si ad curā Reip. horteris, ostendas apes etiā; formicásq;, nō modò muta, sed etiā parua animalia, in cōmune tñ laborare. Ex hoc genere dictū illud est Ciceronis, Vt corpora nostra sine mēte, ita ciuitas sine lege, suis partibus ut neruis ac sanguine et mēbris uti nō potest. Sed ut hac corporis humani pro Cluentio, ita pro Cornelio, equorū: pro Archia, saxorum quoq; usus est similitudine. Illa (ut dixi) propiora, ut remiges sine gubernatore, sic milites sine Imperatore nihil ualere. Solēt tamē fallere similitudinū species: ideóq; adhibēdū est his iudiciū. Neq; enim ut nauis utilior noua quàm uetus, sic amicitia: uel ut laudāda quæ pecuniam suā pluribus largitur, ita quæ formam. Verba sunt in his similia, uetustatis, & largitionis: uis quidē longè diuersa,

uersa, pecuniæ, & pudicitiæ. Itaq; in hoc genere maximè quæritur, an simile sit quod infertur. Etiã in illis interrogationibus Socraticis, quarũ paulò antè feci mẽtionẽ, cauẽdũ ne incautè respõdeas: ut apud Aeschinẽ Socraticũ malè respõdit Aspasia Xenophõtis uxor: quod Cicero his uerbis trãsfert, Dic mihi, quæso, Xenophõtis uxor, si uicina tua melius habeat aurũ, quam tu habes, utrũ illius, an tuũ malis? Illi⁹, inqt. Quid si uestẽ & cæterũ ornatũ muliebrẽ pretij maioris habeat, q̃ tu habes, tuũ, an illius malis? Illius uerò, respõdit. Age, inqt, si uirũ illa meliorẽ habeat, quàm tu habes, uirum'ne tuũ, an illi⁹ malis? Hîc mulier erubuit, meritò: malè enim respõderat, se malle alienũ aurum quàm suũ: nã est id improbũ. At si respõdisset, malle se aurũ suũ tale esse, quale illud esset, potuisset pudicè respõdere, malle se uirũ suum talẽ esse, qualis melior esset. Scio quosdam inani diligẽtia per minutißimas ista partes secuisse, & esse aliquid minus simile, ut simia homini, et ut marmora deformata prima manu aliquid plus, ut illud, Non ouũ tã simile ouo. Et dißimilibus inesse simile, ut est formicæ & elephãto genus, quia sunt animalia. Et similibus dißimile,

De Inuent.

Plautus in Capt.

–Vt canibus catulos, & matribus hœdos:

Virg. Aeglog. 1.

differunt enim ætate. Contrariorũ quoq; aliter accipi opposita, ut noctẽ luci: aliter noxia, ut frigidã febri: aliter repugnãtia, ut uerũ falso: aliter disparata, ut dura nõ duris. Sed quid hæc ad præsens ꝓpositũ magnopere pertineãt, nõ reperio. Illud est annotandũ magis, argumẽta duci ex iure simili: ut Cicero in Topicis, Ei cui domus usus fructus relictus sit, nõ restituturũ hæredem si corruerit, quia nõ restituat seruũ si is decesserit. Ex cõtrario, nihil obstat quò minus iustũ matrimoniũ sit mente cœuntium, etiam si tabulæ signatæ nõ fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si

mentem

mentem matrimonij non fuisse constabit. Ex dißimili, quale est Ciceronis pro Cecinna: Vt siquis me exire domo coëgisset armis, haberem actionē: siquis introire prohibuisset, non haberem? Dißimilia sic deprehēdūtur, Non si qui argentū omne legauit, uideri potest signatam quoq; pecuniā reliquisse: ideo etiā quod est in nominibus, dari uoluisse creditur. Ἀναλογίαν quidā a simili separauerū:, nos eam subiectam huic generi putamus. Nam ut unū ad decem, sic decē ad centum, simile certè est: & ut hostis, sic malus ciuis, quāquam hæc ulterius quoq; procedere solent. Si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis domini cū ancilla. Si mutis animalibus finis uoluptas, idem homini. Cui rei facillimè occurrit ex dißimilibus argumentatio, Nō idem est dominum cum ancilla coisse, quod dominā cum seruo. Nec si mutis finis uoluptas, rationalibus quoq;: imò ex contrario, quia mutis, ideo non rationalibus. Adhibetur extrinsecus in causam & autoritas. Hæc secuti Græcos, à quibus κρίσεις dicūtur, iudicia aut iudicationes uocāt, nō de quibus ex causa dicta sententia est: (nam ea quidē in exēplorū locum cedunt) sed siquid ita uisum gētibus, populis, sapiētibus uiris, claris ciuibus, illustribus poëtis, referri potest Ne hæc quidē uulgò dicta, et recepta ꝑsuasione populari, sine usu fuerint testimonia. Sunt enim quodammodo uel potentiora etiā, ꝙ non causis accōmodata, sed liberis odio & gratia mētibus: ideo tantū dicta factáq;, ꝗ aut honestissima, aut uerißima uidebantur. An uerò me de incōmodis uitæ differentē non adiuuabit earū persuasio nationū, quæ fletibus natos, lætitia defunctos prosequūtur? Aut si misericordiā cōmendabo iudici, nihil proderit ꝙ prudētißima ciuitas Athaeniensiū, nō eā pro affectu, sed ꝓ numine accepit? Nā illa septem præcepta sapientū, nónne quasdam uitæ le-

*tæ leges existimamus? Si causam ueneficij dicat adultera, non Marci Catonis iudicio damnata uideatur, qui nullam adulteram non eandem esse ueneficam dixit? Iam sententiis quidem Poëtarum non orationes modò sunt refertæ, sed libri etiam Philosophorum: qui quanquam inferiora omnia præceptis suis ac literis credunt, repetere tamen autoritatem à plurimis uersibus non fastidierunt. Neq; est ignobile exemplum, Megareos ab Atheniensibus, cùm de Salamine contenderent, uictos Homeri uersu, qui tamen ipse non in omni editione reperitur, significans Aiacem naues suas Atheniensibus iunxisse. Ea quoq; quæ uulgò recepta sunt, hoc ipso quòd incertum autorem habent uelut omniũ fiunt: quale est, Vbi amici, ibi opes. & , Conscientia mille testes. & apud Ciceronem. Pares autem (ut est in uetere prouerbio) cum paribus facillimè congregantur. Neque enim durassent hæc in æternum, nisi uera omnibus uiderentur. Ponitur à quibusdam, & quidem in parte prima, Deorũ autoritas, quæ est ex responsis: ut Socratem esse sapientißimum. Id rarum est: tamẽ utitur eo Cicero in libro de Aruspicum responsis: & in concione contra Catilinam, cùm signum Iouis columnæ impositum populo ostendit: & pro Ligario, cùm causam C. Cæsaris meliorem, quia hoc dij iudicauerint, confitetur. Quæ cùm propria causæ sunt, diuina testimonia uocantur: cùm aliunde arcessuntur, argumenta. Nõnunquã contingit iudicis quoq;, aut aduersarij, aut eius qui ex diuerso agit, dictũ aliquod aut factum assumere ad eorum quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt q̃ exẽpla & has autoritates, probationũ inartificialium esse arbitrarentur, quòd ea non inueniret Orator, sed acciperet. Plurimũ autẽ refert. Nã testis, & quæstio, & his similia, de ipsa re quæ in iudicio est, * pronuntiant:*

Iliad. β. Plau. in Trucul. De Senectu. Actione 3. *renuntiant

extrà

extrà petita, nisi ad aliquam præsentis disceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per se ualent.

De vsu argumentorum. CAP XII.

ARGVMENTVM.

Posteaquã vnde argumẽta ducerentur, ostendit: queadmodũ iis oporteat vti, apertissimè docet. Ergo de argumẽtorũ vsu loquitur, de quo tredecim præcepta tradit. Primũ, argumẽtũ oportere esse cõfessum: qa dubia dubiis probari nõ possint. Secundũ, Quædã esse quę aliis ꝓbãda sint: vt iure occidit, qa erat insidiator: ꝓbãdũ erit insidiatorẽ eũ fuisse. Tertiũ, illa esse firmissima, quę ex dubiis facta sunt certa: vt si cõuincat qui negabat. Quartũ, argumẽta, si infirma sunt, cõgregãda: si firma, singulis instandũ. Quintũ, quædã argumẽta nõ nuda ponenda, sed amplificatione vestiẽda, vt q̃ cuiusq; affectus vis sit, iræ aut odij, dicat. Sextum, ꝓferẽdã esse causam cuiusq; affectus: vt si odiũ est, ex inuidiáne, an ex iniuria: & vetus, an nouũ, atq; erga quẽ intelligat. Septimũ, nõ esse omnib⁹ argumẽtis quæ inuenerimus, iudicẽ onerãdũ, qa tædiũ adferãt, & fidẽ detrahãt. Octauũ, in rebus apertis nõ esse argumẽtãdũ. Nonũ, patheticas ꝓbationes ex affectibus ductas, multũ valere: & potentissimũ esse, si qui iis vtit, vir optimus sit, & habeat. Decimũ, intuendũ q sit apud quẽ dicimus, & quod illi maximè ꝓbabile videat, requirendũ. Vndecimũ, ꝓbationes ex asseueratione inter cætera etiã aliquid posse, Ego hoc feci, tu mihi dixisti, &, O facinus indignũ. Duodecimũ, ꝓbatiões ex sua cuiusq; persona firmiores esse, vt si dicat adultera venefica, meretrix ꝓterua, sceleratus filius quẽ accuset parẽs. Decimũtertium, argumenta prout causæ cuiusq; ratio postulabit, ordinanda, vno excepto, ne à potẽtissimis ad leuissima decrescat orõ: nã in principio aut medio poni posse si causa exiget, nunquã verò in fine, nisi totã causam debilitare velimus. Postremò breuitatis suæ in tractãdis argumẽtis rationẽ reddẽs, declamatores ineptos taxat, omnia ad voluptatem referentes, nõ ad imitationem veritatis

HAec ferè de ꝓbatiõe uel ab aliis tradita, uel usu percepta in hoc tẽpus sciebã. Nec mihi fiducia est, ut ea sola esse cõtendã: quinimo hortor ad quærẽdũ, & inueniri posse fateor: quæ tamẽ adiecta fuerint, nõ multũ ab his abhorrebũt. Nũc breuiter queadmodũ sit utendum his, subiungam

iungam. Traditũ ferè est, argumentũ oportere esse confessum. Dubiis enim probari dubia quì possunt? Quædã tñ quæ in alterius rei probationẽ ducimus, ipsa probãda sunt. Occidisti uirũ, eras enim adultera. Prius de adulterio cõuincẽdum est: ut cùm id cœperit esse pro certo, fiat incerti argumẽtũ. Spiculum tuũ in corpore occisi inuẽtũ est. negat suũ. ut probationi prosit, probãdum est. Illud hoc loco monere inter necessaria est, nulla esse firmiora, quàm quæ ex dubiis facta sunt certa. Cædes a te cõmissa est, cruentam enim uestẽ habuisti. Non est tam graue argumentũ si fatetur, quàm si cõuincitur. Nã si fatetur, multis ex causis potuit cruẽta esse uestis. Si negat, hic causæ cardinẽ ponit: in quo si uictus fuerit, etiã in sequẽtibus ruit. Non enim uidetur in negando mẽtiturus fuisse, nisi desperasset id posse defendi si confiteretur. Firmißimis argumẽtorũ singulis instandũ, infirmiora congreganda sunt: quia illa per se fortia, nõ oportet circũstantibus obscurare, ut qualia sunt appareãt: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio sustinẽtur. Itaq; si nõ possunt ualere quia magna* sunt, ualebũt quia multa sunt, quæ ad eiusdem rei probationẽ omnia spectant: ut si quis hæreditatis gratia hominẽ occidisse dicatur, Hæreditatem sperabas, & magnam hæreditatem, & pauper eras, & tum maximè à creditoribus appellabaris: & offenderas eum cuius hæres eras, et mutaturum tabulas sciebas. Singula leuia sunt, & cõmunia: uniuersa uerò nocent, etiam si non ut fulmine, tamẽ ut grandine. Quædam argumẽta ponere satis nõ est, adiuuanda sunt: ut si cupiditas causas sceleris fuit, quæ sit uis eius: ira, quãtũ efficiat in animis hominũ talis affectio. Ita et firmiora erũt ipsa, & plus habebũt decôris, si nõ nudos et uelut carne spoliatos artus ostẽderint. Multũ etiam refert, si argumento nitemur odij, utrũ hoc

*non sunt.

ex

ex inuidia sit, an ex iniuria, an ex ambitu: uetus, an nouum: aduersus inferiorẽ, parem, an superiorẽ: alienũ, an propinquũ. Suos habẽt omnia ista tractatus, & ad utilitatẽ partis eius quã tuemur, referẽda sunt. Nec tamẽ omnibus semper, quæ inuenerimus, argumẽtis onerãdus est iudex: quia & tædiũ afferunt, & fidẽ detrahunt. Neq; enim potest iudex credere satis esse ea potẽtia, quæ nõ putamus ipsi sufficere qui dicimus. In rebus uerò apertis argumẽtari tam sit stultũ, quàm in clarißimũ solem mortale lumen inferre. His quidã probationes adiiciũt quas παθητικὰς uocãt, ductas ex affectibus. Atq; Aristoteles quidẽ potẽtißimũ putat ex eo qui dicit, si sit uir optimus: qđ ut optimũ est, ita longè quidẽ, sed sequitur tñ, uideri. Inde enim illa nobilis Scauri defensio, Quintus Varius Sucronẽsis ait Aemilium Scaurũ Rẽpub. populi Romani prodidisse: Aemilius Scaurus negat. Cui simile quiddã fecisse Iphicrates dicitur, qui cũ Aristophontẽ, quo accusante similis criminis reus erat, interrogasset an is accepta pecunia Rempubl. proditurus esset, isq; id negasset: Quod igitur, inqt, tu nõ fecisses, ego feci? Intuendũ aũt & qui sit apud quẽ dicimus: & id qđ illi maximè probabile uideatur, requirendũ. Qua de re locuti sumus & in Procemij & Suasoriæ præceptis. Altera ex *asseueratione probatio est, Ego hoc feci. Tu mihi hoc dixisti. &, O facinus indignum. & similia. Quæ non debent quidẽ deesse orationi, & si desunt, multum nocent: non tamen habenda sunt inter magna præsidia, cùm hoc in eadem causa fieri ex utraq; parte similiter poßit. Illæ firmiores, ex sua cuiusq; persona probationes, quæ credibilẽ rationẽ subiectam habent: ut uulneratus aut filio orbatus nõ fuerit aliũ accusaturus, quàm nocẽtẽ: quãdo si negotiũ innocenti facit, liberet eum noxa qui admiserit. Hinc & patres aduersus

Rheto. 2.

Valer. Maximus libr. 3. cap. 7.

*affirmatione.

uersus liberos, et aduersus suos quisq; necessarios autoritatem petunt. Quæsitum etiam, potentißima argumenta primóne ponẽda sint loco, ut occupent animos: an summo, ut inde dimittãt: an partita primo summóq;, ut Homerica dispositione in medio sint infirma: an à minimis crescant. Quæ prout ratio causæ cuiusq; postulabit, ordinabũtur, uno (ut ego censeo) excepto, ne à potentißimis ad leuißima decrescat oratio. Ego hæc breuiter demonstrasse cõtentus, ita posui, ut locos ipsos & genera quàm possem apertißime ostẽderem. Quidam executi sunt uerbosius, quibus placuit proposita locorũ cõmunium materia, quo quæq; res modo dici posset, ostendere: sed mihi superuacuum uidebatur. Nam & ferè apparet quid in inuidiam, quid in auaritiam, quid in testẽ inimicũ, quid in potentes amicos dicendum sit. Et de omnibus his omnia dicere infinitũ est, tã hercule, quàm si controuersiarũ, quæ sunt, quǽq; futuræ sunt, quæstiones, argumẽta, sententias tradere uelim. Ipsas aũt argumẽtorũ uelut sedes, nõ me quidẽ omnes ostendisse cõfido, plurimas tamẽ. Quod eo diligẽtius faciendũ fuit, quia declamationes quibus ad pugnam forẽsem uelut præpilatis exerceri solebamus, olim iam ab illa uera imagine orandi recesserunt, atq; ad solam cõpositæ uoluptatẽ, neruis carent, nõ alio medius fidius uitio dicẽtiũ, quàm quo mãcipiorũ negotiatores, formæ puerorũ uirilitate excisa lenocinãtur. Nã ut illi robur ac lacertos, barbámq; ante omnia, & alia quæ natura pp̃ria maribus dedit, parũ existimãt decôra: quǽq; fortia, si liceret, forẽt, ut dura molliũt: ita nos habitũ ipsum orationis uirilẽ, et illam uim strictè robustéq; dicẽdi, tenera quadã elocutionis cute operimus: et dũ læuia sint ac nitida, quãtũ ualeãt, nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturã intuenti nemo nõ uir spadone formosior erit:

Iliad 4 vbi imbecilliores Nestor in medio collocat.

nec tam auersa unquam uidebitur ab opere suo Prouidentia, ut debilitas inter optima inuenta sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo, quod si nasceretur, monstrũ erat. Libidinem iuuet ipsum effœminati sexus mẽdacium, nunquã tamẽ hoc continget malis moribus regnũ, ut siqua pretiosa fecit, fecerit & bona. Quapropter eloquentiam licet hanc (ut sentio enim dicã) libidinosam resupina uoluptate auditoria probent: nullã esse existimabo, quæ ne minimũ quidẽ in se indicium masculini & incorrupti, ne dicam grauis et sancti uiri, ostendet. An uerò statuarũ artifices, pictorésq; clarißimi, cùm corpora quàm speciosißima fingendo pingendóue efficere cuperent, nũquam in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam aut Megabyzum aliquẽ in exemplum operis sumerent sibi, sed Doryphoron illũ aptũ uel militiæ uel palæstræ, aliorúmq; iuuenũ bellicosorũ & athletarũ corpora, quæ esse decora uerè existimarint: nos qui Oratorem studemus effingere, nõ arma, sed tympana eloquẽtiæ demus? Igitur & ille quẽ instituimus, adolescẽs, quam maximè potest componat se ad imitationẽ ueritatis: initurúsq; frequẽter forensium certaminũ pugnam, iam in schola uictoriam spectet, & ferire uitalia ac tueri sciat: & præceptor id maximè exigat, & inuẽtum præcipuè probet. Nã ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis *mallent. Nunc illud mali est, quòd necessaria plerunq; silentio transeũt, nec in dicendo uidetur inter bona utilitas: Sed hæc & in alio nobis tractata sunt opere, et in hoc sæpe repetenda. Nũnc ad ordinem inceptum reuertamur.

Plutarchus in vita Alexan. Plin. li. 35. c. 10. & li. 34. cap. 8. & Cic. in Orat.

*gaudent.

De refutatione. CAP. XIII.

ARGVMENTVM.

Confirmationẽ ordine sequitur refutatio. Eam dupliciter accipi docet, pro defensoris actione tota, & quarta orationis parte,

quæ

quæ ex aduerso dicta vtrinq; refellit,& cõfirmationi subiũgitur. Vtriusq; eãdẽ esse cõditione,& ex iisdẽ locis argumẽta sumi ad cõfutãdũ,qui sumebãtur ad cõfirmãdũ:eundẽ quoq. in vtraque elocutionis habitũ.Defendere quàm accusare multo esse difficilius,ex officiorũ vtriusq; cõparatione probat. Refutãti esse duo intuẽda:q̃d & quomodo quidq; obiectũ sit. Et illud, sit'ne causę proprium,an extrà ad causam pertinẽs. Si causæ sit propriũ, aut negãdũ factũ,aut nomẽ facti,aut iure defendendũ : aut cùm his nõ erit locus,trãsferendũ,tũ quæ negãda,defendẽda vel transferenda sint,tradit. Deprecationẽ verò merã,apud iudices seueros locũ nõ habere:verùm apud principẽ,aut populũ liberũ prò suo arbitratu iudicãtẽ,valere aliquando:sed tũc ad deliberatiuas potiùs quàm ad iudiciales pertinere:id tamẽ raro sine aliqua defensionis specie fieri,quæ via defendẽdi quinquepartita ad tres status referatur:cõiecturã, finitionẽ,& qualitatẽ,sub qua trãslatio & deprecatio cõtineantur.Si plura sint quæ aduersarius obiicit, & infirma,aut molesta,quæ facile dilui queant,simul inuadẽda: si in turba valitura sunt,separãda.quod reo sæpius expediet,quàm accusatori,cuius est multa simul cõgerere. Si refutatu difficilia erũt,efficere oportere vt nostra cũ illorũ argumentis cõparata, valẽciora videantur.Falsa ab aduersario obiecta,obscura,sine teste aut argumẽto facta,satis esse negare.Cõtraria superuacua,& stulta reprehẽdere oportere:quod ad causam nõ pertinet,cõtemnere:q̃d nobis obiicitur velut aduersum,ostẽdere causæ nostræ cõiũctũ esse,& pro nobis facere.Cõtra similia dissimile quid assumẽdũ. Itidẽ cõtra iudicata & exẽpla agẽdũ:quæ si dubia sint, fabulosa esse vocãda.Rationẽ intuẽdi quid aduersarij obiiciant, docuit Iam quomodo proponãt,intuendũ monet.Si minus efficaciter locutus est,eius verba ponenda:si contra eos efficaciter, eandẽ rem verbis mutatis & mitioribus proferẽdam. nec vnquã eius dicta cũ sua cõfirmatione ponẽda,nisi irridere illũ velimus. Si erit ordo rei quã narrat,incredibilis,totũ crimen exponendũ: si cõtextu nocebit , per partes dissoluendũ.Vitiosè proposita,& reprehẽsu facilia hæc esse:cõmunia,cõtraria,quæ in actione aduersarij inuenieda sint:dubia pro necessariis posita:controuersa pro cõfessis,cõmunia plurib' pro propriis,vulgaria,superuacua, serius cõstituta,& supra fidẽ.Itẽ si crimẽ augeat,cùm est ꝓbãdũ: si de facto disputet,cũ de autore quærit:si impossibilia aggrediatur:si pro effectis vixdum inchoata relinquat:si quæstionis sum-

mam nõ intueatur: si nõ ad proposita respondeat, quod tamen permittat; cũ mala causa adhibitis extrinsecus remediis tuendã est: qđ optimè fit cũ pro criminibus virtutes cõmemorãtur. Refutãtiũ duo genera notat: Vnũ eorũ qui cõtendit his quæ meditata domo attulerũt, aduersariis nõ respõdẽt. Alterũ eorũ qui nimia diligẽtia omnibus verbis & sentẽtiolis respõdendũ putãt. Vitã quoq;, vultũ, incessum, habitũ rectè incusari. Nõnulla etiã minuẽdę inuidiæ causa, quæ asperius dicta sunt, eludi, quod patronis maximè cõceditur. Declamatorũ vitia reprehẽdit, & quid ad ipsos pertineat, quóq; à veris actionibus declamatio differat, ostẽdit. Locos cõmunes, ad probationẽ singulorũ argumẽtorũ, aut pluriũ etiã aliquãdo multũ valere, aliquãdo ad totius causæ inclinationẽ: qui an singulis quæstionibus subiiciẽdi sint, an totã causam docẽdi prius iudices, cũ ipsius causæ vtilitate deliberãdũ. Confirmationis & refutationis pro varietate personarũ hunc ordinem esse cõtendit, vt actor sua prius cõfirmet: tũ opposita ab aduersario refutet: defensor verò à refutatione incipiat.

REfutatio dupliciter accipi potest. Nam & pars defensoris tota est posita in refutatione: & quæ dicta sunt ex diuerso, debẽt utrinq; dissolui: & hæc est propriè, cui in causis quartus aßignatur locus. Sed utriusq; similis cõditio est. Neq; uerò ex aliis locis ratio argumentorũ in hac parte peti potest, quàm in confirmatione: nec locorũ aut sententiarum, aut uerborum & figurarũ alia est conditio. Affectus plerunq; hæc pars mitiores habet. Non sine causa tamen difficilius semper est creditũ (quod Cicerò sæpe testatur) defendere, quàm accusare: Primũ, quòd est res illa simplicior. proponitur enim uno modo, dissoluitur uariè: cùm accusatori satis sit plerunq;, uerum esse id quod obiecerit: patronus neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, derideat: quare indirecta ferè, atque, ut sic dixerim, clamosa est actio. Hinc mille flexus & artes desiderantur. Accusator præmeditata pleraq; domo affert: patronus etiã inopinatis frequenter

In Orat.

quenter

quẽter occurrit. Accuſator dat teſtẽ: patronus ex re ipſa refellit. Accuſator criminũ inuidia, etſi falſa ſit, materiam dicẽdi trahit, de parricidio, ſacrilegio, maieſtate: quæ patrono tantũ negãda ſunt. Ideóq; accuſationib⁹ etiã mediocres in dicẽdo ſuffecerũt: bonus defenſor nemo, niſi qui eloquẽtiſsimus fuit. Nã ut quod ſentio ſemel finiã, tãto eſt accuſare q̃ defendere, quãto facere quã ſanare uulnera facilius. Plurimũ aũt refert, & quid pretulerit aduerſarius, & quomodo. Primũ igitur intuẽdũ eſt, id cui reſponſuri ſumus, ꝓpriũ ſit eius iudicij, an ad cauſam extrà arceſsitũ. Nã ſi eſt ꝓpriũ, aut negãdũ aut defendẽdũ, aut trãsferendũ. extra hæc in iudicijs ferè nihil eſt. Deprecatio quidẽ, quæ eſt ſine ulla ſpecie defenſionis: rara admodũ, & apud eos ſolos iudices, qui nulla certa pronũtiãdi forma tenentur: quãquã illæ quoq; apud C. Cæſarẽ & Triũuiros pro diuerſarũ partiũ hominibus actiões, etiã ſi precib⁹ utũtur, adhibẽt tamẽ patrocinia: niſi hoc nõ fortiſsimè defendẽtis eſt, dicere, Quid aliud egim⁹ Tubero, niſi ut qđ hic poteſt nos poſſemus? Quòd ſiquãdo apud principẽ, aliúm ue cui utrũ uelit liceat, dicẽdũ erit, dignũ quidẽ morte eũ ꝓ quo loquemur, clemẽtia tamẽ ſeruãdũ eſſe uel talẽ: primũ omniũ nõ erit res nobis cũ aduerſario, ſed cũ iudice: deinde forma deliberatiuæ magis materiæ, q̃ iudicialis utemur. Suadebimus enim ut laudẽ humanitatis potius quam uoluptatem ultionis cõcupiſcat. Apud iudices quidẽ ſecundũ legẽ dicturos ſententiã, de cõfeſsis præcipere ridiculũ eſt. Ergo quæ neq; negari neq; transferri poſſunt utiq; defendenda ſunt, qualiacunq; ſunt: aut cauſa * cadendum. Negãdi duplicem oſtẽdimus formam: aut nõ eſſe factũ, aut nõ hoc eſſe, qđ factũ ſit. Quæ neq; defendi neq; transferri poſſunt, utiq; negãda: nec ſolùm ſi finitio poteſt eſſe pro nobis, ſed etiam ſi

Pro Ligario.

* cedendum.

nuda inficiatio superest. Testes erunt? multa in eos dicere licet. Chirographum? de similitudine literarũ disserendũ? Vtiq; nihil erit peius quam cõfessio. Vltima est actionis cõtrouersia, cũ defendendi negandiue non est locus, trãslatio. Atqui quædã sunt quæ neq; negari neq; defendi neq; trãsferri possunt. Adulterij rea est, quæ quum anno uidua fuisset, enixa est. lis nõ erit. Quare illud stultißime præcipitur, quod defendi nõ poßit, silẽtio dißimulandum, si quidẽ est id de quo iudex pronũtiaturus est. At si extra causam sit adductum, & tamen coniũctum, malim quidem dicere, nihil id ad quæstionẽ, nec esse in his morandum, & minus esse quàm aduersarius dicit: tamẽ uelut huic simulationi obliuionis ignoscam. Debet enim bonus aduocatus pro rei salute breuẽ negligentiæ reprehẽsionẽ non pertimescere. Vidẽdum etiam, simul nobis plura aggrediẽda sint, an amoliẽda singula. Plura simul inuadimus, si aut tam infirma sunt, ut pariter impelli poßint: aut tam molesta, ut pedem conferre cũ singulis nõ expediat. Tũ enim toto corpore enitendũ, & ut sic dixerim, directa fronte pugnandũ est. Interim si resoluere ex parte diuersa dicta difficilius erit, nostra argumẽta cum aduersariorũ argumentis conferemus, si modò, hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uerò turba ualebunt, diducenda erũt: ut quod paulò antè dixi: Hæres eras, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturũ tabulas testamenti sciebas. Vrgent uniuersa. At si singula quæq; dissolueris, iã illa flamma quæ magna congerie conualuerat, diductis quibus alebatur, concidet: ut si uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet transitũ præbẽt. Itaq; & propositio quoque secundum hanc utilitatem accõmodabitur, ut ea nunc singula ostendamus, nunc cõplectamur uniuersa. Nam interim

terim qđ pluribꝰ collegit aduersarius, sat est semel proponere: ut si multas causas faciēdi quod arguit, reo dicet accusator fuisse, nos nō enumeratis singulis, semel hoc intuendū negemus, quia nō quisquis causam faciendi sceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamē accusatori congerere argumenta, reo dissoluere expediet. Id autem quod erit ab aduersario dictū, quomodo refutari debeat, intuendum est. Nam si erit palàm falsum, negare satis est: ut pro Cluentio Cicero, cū quē dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuum. Palàm etiā contraria & superuacua et stulta reprehēdere, nullius est artis: ideóq; nec rationes eorum nec exempla tradere, necesse est. Id quoque (obscurum uocāt) qđ secretò et sine teste aut argumēto dicitur factū, satis natura sua infirmum est. Sufficit enim quòd aduersarius non probat. Item si ad causam non pertinet. Sed tamen interim oratoris est efficere ut quid aut cōtrariū esse, aut à causa diuersum, aut incredibile: aut superuacuum, aut nostræ potius causæ uideatur esse coniunctum. Obiicitur Oppio, quòd de militū cibariis detraxerit, asperum crimen: sed id contrariū ostendit Cicero, quia iidem accusatores obiecerint Oppio, quòd is uoluerit exercitū largiendo corrumpere. Testes in Corneliū accusator lecti à Tribuno codicis pollicetur: facit hoc Cicero superuacuum, quia idē fateatur ipse. Petit accusationē in Verrem Quintus Cæcilius, q̃ fuerat quæstor eius: ipsum Cicero ut pro se uideretur effecit. Cætera quæ proponūtur, cōmunes locos habēt. Aut enim coniecturа excutiuntur, an uera sint: aut finitione, an ꝓpria: aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, et cætera quæ ei generi accidūt. Eaq; nō modò in propositionibus aut rationibus, sed in toto genere actionis intuenda. An sit crudelis, ut Labieni Rabi- *In Diuinat.*

rium lege perduellionis: Inhumana, ut Tuberonis Ligariũ exulem accusantis, atq; id agentis, ne ei Cæsar ignoscat. Superba, ut in Oppium ex epistola Cottæ reum factũ. Proinde præcipites, insidiosæ, impotẽtes deprehẽdũtur. Ex quibus tamẽ fortißime inuaseris quod est aut omnibus periculosum, ut dicitur Cicero pro Tullio, Quis hoc statuit unquã, aut cui concedi sine summo omniũ periculo potest, ut eum iure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat ne ipse posterius occideretur? Aut ipsis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equestrem ordinẽ admittant. Nonnunquã tamen quædam bene contemnũtur, uel tanquã leuia, uel tanquã ad causam nihil pertinẽtia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc simulatio interim hucusq; procedit, ut quæ dicẽdo refutare nõ possumus, quasi fastidiendo calcemus. Quoniã uerò maxima pars eorũ similibus constat, rimandum erit diligentißimè, quid sit in quoq; quod assumitur, dißimile. Id in iure facilè deprehenditur. Est enim scriptũ de rebus utiq; diuersis, tantóq; magis ipsarũ rerum differentia potest esse manifesta. Illas uerò similitudines quæ ducuntur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile est eludere. Exempla rerũ uariè tractãda sunt, si nocebunt. quæ si uetera erunt, fabulosa dicere licebit: si indubia, maximè quidem dißimilia. Neq; enim fieri potest, ut paria sint omnia: ut si Nasica post occisum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius est interfectus: Melium regni affectatorẽ fuisse, à Graccho leges modò latas esse populares: Halam magistrum equitum fuisse. Nasicam priuatum esse dicatur. Si defecerint omnia, tũ uidendum erit, an obtineri poßit ne illud quidem rectè factũ. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obseruandum. Quod aũt posui, referre, quo quicq; modo accusator dixerit,

rit, huc pertinet, ut si est minus afficaciter elocutus, ipsa eius uerba ponãtur: si acri & uehemẽti fuerit usus oratione, eandem rem nostris uerbis mitioribus proferamus: ut Cicero pro Cornelio: Codicem attigit. et protinus cũ quadam defensione: ut si pro luxurioso dicẽdum sit, Obiecta est paulo liberalior uita. Sic et pro sordido parcum, pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquam committendum est, ut aduersariorũ dicta cum sua confirmatione referamus, aut etiã * loci alicuius executione adiuuemus, nisi cùm eludenda: Apud exercitum mihi fueris, inquit: tot annis forum non attigeris: abfueris tandiu: & cùm tam longo interuallo ueneris, cũ iis qui in foro habitarint, de dignitate contendas? Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur: ut Cicero pro Scauro contra Bostarem facit, uelut orationẽ diuersæ partis imitatus. Aut pluribus propositionib9 iũctis: ut pro Vareno, Cùm iter per agros & loca sola faceret cũ Populeno, in familiam Ancharianã incidisse dixerunt: deinde Populenũ occisum esse: illico Varenum uinctũ adseruatum, dum hic ostenderet quid de eo fieri uellet. Quod est utiq; faciendũ, si erit incredibilis rei ordo, et ipsa expositione fidẽ perditurus. Interim per partes dissoluitur quod contextu nocet: & plerunq; id est tutius. Quædã contradictiones natura sunt singulæ. id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur, nõ tantùm quia utriusq; sunt partis, sed quia plus prosunt respõdẽti. Neque enim pigebit, quod sæpe monui, referre. Commune qui prior dicit, contrarium facit. Est enim contrariũ, quo aduersarius bene uti potest. Atenim nõ uerisimile est tantũ scelus M. Cottam esse commentũ. Quid? hoc uerisimile est, tantum scelus Oppium esse conatũ? Artificis autem est inuenire in actione aduersarij, quæ inter semet ipsa pugnẽt,

*loci alicu. excusione.

Cicero pro Murana.

aut pugnare uideantur: quæ aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt: ut in causa Cæliana, Clodia aurum se Cælio commodasse dicit, quod signũ magnæ familiaritatis est: uenenũ sibi paratũ, quod summi odij argumentum est. Tubero Ligariũ accusat, quòd is in Africa fuerit: & queritur q ab eo ipse in Africam nõ sit admissus. Aliquando uerò præbet eius rei occasionẽ minus considerata ex aduerso dicẽtis oratio: quod accidit præcipuè cupidis sententiarum, ut ducti occasione dicendi, nõ respiciant quid dixerint, dum locum præsentem nõ totam causam intuentur. Quid, tam uideri potest contra Cluentium, quàm censoria nota? Quid tam cõtra eũ quam filiũ ab Egnatio corrupti iudicij quo Cluẽtius Oppianicũ circumuenisset, crimine exhæredatum? At hæc Cicero pugnare inuicẽ ostẽdit. Sed tu Acci cõsideres censeo diligẽter, utrũ censoriũ iudiciũ graue uelis esse, an Egnatij. Si Egnatij, leue est quod cẽsores de cæteris subscripserũt. Ipsum enim Egnatiũ quẽ tu grauẽ esse uis, ex senatu eiecerunt. Sin autẽ censoriũ, hunc ipsum Egnatiũ quem pater cẽsoria subscriptione exhæredauit, censores in senatu, cũ patrẽ eiicerent, retinuerunt. Illa magis uitiosè dicuntur, quàm acutè reprehenduntur, argumentũ dubium pro necessario, cõtrouersum pro cõfesso, cõmune pro proprio, uulgare, superuacuum, constitutum contra fidem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandũ est: de facto disputent, cùm de autore quæratur: impoßibilia aggrediãtur, pro effectis relinquãt uix dum inchoata: de homine dicere quàm de causa malint: hominum uitam rebus aßignent: ut siquis decemuiratum accuset, nõ Appium. manifestis repugnent: dicant quod aliter accipi poßit: summam quæstionis non intueantur: non ad proposita respondeant: quod unum aliquando recipi potest, cum

mala

mala causa adhibitis extrinsecus remediis tuēda est: ut cùm peculatus reus Verres, fortiter & industriè tuitus contra piratas Siciliā dicitur. Eadem aduersus cōtradictiones nobis oppositas præcepta sunt: hoc tamē amplius, quòd circa eas multi duobus uitiis diuersis laborāt. Nam quidam etiā in foro tanquam rem molestam & odiosam prætereūt: & iis plerūq; quæ cōposita domo attulerūnt, contenti, sine aduersario dicunt: & scilicet multo magis in scholis, quibus nō solùm cōtradictiones omittuntur, uerùm etiā materiæ ipsæ sic plerunq; finguntur, ut nihil dici pro parte altera poßit. Alij diligentia lapsi, uerbis etiam uel sententiolis omnibus respondendū putant: quod est & infinitum, & superuacuū. non enim causa reprehēditur, sed actor: quē ego semper uideri malim sic disertū, ut si dixerit quod rei prosit, ingenij credatur laus esse, nō causæ: si fortè quod lædat, causæ, non ingenij culpa. Itaq; illæ reprehensiones, aut obscuritatis, qualis in Rullū est: aut infantiæ in dicendo, qualis in Pisonem: aut inscitiæ rerū uerborúmq;, & insulsitatis etiā, qualis in Antoniū est* animo dātur, ut iustis odiis: súntq; utiles ad conciliandum iis quos inuisos facere uoluerit, odiū. Alia respondendi patronis ratio: & aliquādo tamen eorum non oratio modò; sed uita etiam, uultus deniq;, incessus, habit° rectè incusari solet: ut aduersus Quintium Cicero, non hæc solùm, sed ipsam etiā prætextam demissam ad talos, insectatus est. Presserat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquam eleuandæ inuidiæ gratia, quæ asperius dicta sunt, eluduntur: ut à Cicerone Triarius. Nam cùm Scauri columnas per urbem plaustris uectas esse dixit, Ego porrò, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui. Et magis hoc in accusatore concessum est, quibus conuitiari

Actione 7.

Phil. 2. & 3.
* accōmodatur iustis od.

Pro Cluen.

aliq

aliquando patrocinij fides cogit. Illa uerò aduersus omnes & recepta, & nō inhumana, cōquestio, si callidè quid tacuisse, breuiasse, obscurasse, distulisse dicūtur. Defensionis quoq; permutatio reprehēditur sæpe, ut Accius aduersus Cluentiū, Aeschines aduersus Ctesiphōtē facit: cùm ille Ciceronē lege usurū modò, hic minimè de lege dicturū Demosthenē quæritur. Declamatores uerò in primis sunt admonēdi, ne cōtradictiones eas ponāt, qb⁹ facillimè responderi possit: neu sibi stultū aduersariū fingāt. Facimus aūt, quòd maximè uberes loci, popularésq; sentētiæ nascūtur, materiā dicēdi nobis quod uolumus ducētibus: ut nō sit inutilis ille uersus, Non malè respondit, malè enim prior ille rogarat. Fallet hæc nos in foro cōsuetudo, ubi aduersario, nō ipsi nobis respōdebimus. Aiunt Acciū interrogatū cur causas nō ageret, cùm apud eum in Tragœdiis tāta uis esset: hāc reddidisse rationē, quòd illic ea dicerētur quæ ipse uellet, in foro dicturi aduersarij essent quæ minimè uellet. Ridiculū est ergo in exercitationibus quæ foro præparātur, prius cogitare quid respōderi, quàm quod ex diuerso dici possit. Et bonus præceptor nō minus laudare discipulū debet si quid pro diuersa, quàm si quid pro sua parte acriter excogitarit. Rursus *aliquid in scholis permittēdū semper, in foro rarò. Nam loco à petitore primo cōtradictione uti quî possumus, ubi uera res agitur, cū aduersarius adhuc nihil dixerit? Incidūt tamen pleriq; in hoc uitiū uel cōsuetudine declamatoria, uel etiā cupiditate dicendi: dántque de se respōdētib⁹ uenustissimos lusus, cū modò se uerò nihil dixisse, neq; tā stultè dicturos: modò bene admonitos ab aduersario, & agere gratias, quòd adiuti sint, iocantur: frequētissimè uerò id quod firmissimum est, nūquā iis respōsurum aduersarium fuisse, quæ proposita non essent, nisi ill

Accius trag.

*illud

nisi illa sciret uera esse, & ad fatendū conscientia esset impulsus: ut pro Cluentio Cicero, Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renūtiari, me habere in animo causam hāc præsidio legis defendere. itáne est? ab amicis imprudentes uidelicet pdimur? & est nescio quis de iis quos amicos nobis arbitramur, qui nostra cōsilia ad aduersariū deferat? Quisnā hoc tibi renūtiauit? quis tam improbus fuit? cui ego aūt narraui? Nemo (ut opinor) in culpa est, nimirū tibi istud lex ipsa renūtiauit. At quidam cōtradictiōe non cōtēti, totos etiā locos explicant, scire se hoc dicturos aduersarios, & ita persecuturos. Quod factū uenustè nostris temporibus elusit Vibius Crispus, uir ingenij iucūdi & elegātis: Ego uerò, inqt, ista nō dico. quid enim attinet illa bis dici? Non nunquā tamē aliquid simile cōtradictioni poni potest, si qd ab aduersario testationibus comprehensum, in aduocationibus iactatū. Respōdebimus enim rei ab illis dictæ, nō à nobis excogitatæ: aut si id genus erit causæ, ut proponere possimus certa, extra quæ dici nihil possit: ut cùm res furtiua in domo deprehēsa sit, dicat necesse est reus, aut se ignorante illatam, aut depositā apud se, aut donatam sibi. quib⁹ omnibus etiam si proposita non sint, responderi potest. At in scholis rectè & cōtradictionibus occurremus, ut in utrūque locū, id est primū & secūdū, simul exerceamur. quod nisi fecerimus, nūquā utemur cōtradictione. non enim erit cui respōdeamus. Est & illud uitiū, nimiū soliciti, et circa omnia momēta luctātis. Suspectam enim facit iudici causam, & frequēter quæ statim dicta omnē dubitationē sustulissent, dilata, ipsis præparationibus fidē perdūt, quia patronus & aliis crediderit opus fuisse. Fiduciā igitur Orator præ se ferat, semperq; ita dicat, tāquā de causa optimè sentiat. Quod (sicut omnia) in Cicerone præcipuū est.

Nam

Nam illa summa cura securitatis est similis, tantáq; in oratione autoritas, ut probationis locum obtineat, dubitare nobis nō audētib⁹. Porrò qui scierit quid pars aduersa, qd nostra habeat ualētißimum, facilè iudicabit quib⁹ maximè rebus uel occurrendū sit, uel instandum. Ordo quidē in parte nulla minus affert laboris. Nam si agimus, nostra cōfirmāda sunt primū: tū quæ nostris opponūtur, refutāda. Si respōdebimus, prius incipiendū est à refutatione. Nascūtur autē ex his quæ cōtradictioni opposuimus, aliæ cōtradictiones, eúntq; interim lōgius: ut gladiatorū manus quæ secūdæ uocātur, fiūt & tertiæ, si prima ad euocādū aduersarij ictū prolata erat: et quartæ, si geminata captatio est, ut bis cauere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio et ultrà ducit. Sed illa etiā quā suprà ostēdit simplicē ex affectibus atq; ex affirmatiōe sola probationē recipit refutatio: qualis est illa Scauri, de qua suprà dixi: quin nescio an etiā frequētior, ubi qd negatur. Videndū præcipuè utriq; parti, ubi sit rei summa. Nā ferè accidit ut in causis multa dicātur, de paucis iudicetur. In his probādi refutandiq; ratio est, sed adiuuāda uirib⁹ dicētis, & adornāda. Quālibet enim sint ad dicēdū qđ uolumus accōmodata, tamē erūt infirma, nisi maiore quodā Oratoris spiritu impleātur. Quare & illi cōmunes loci de testib⁹, de tabulis, de argumētis, aliisq; similibus, magnā uim animis iudicum afferūt, et hi proprij quibus factū quoq; laudamus, aut contrà, iustum uel iniustum docemus, maius aut minus, asperius aut mitius. Ex his autē alij ad comparationē singulorū argumentorū faciūt, alij ad pluriū, alij ad totius causæ inclinationem. Ex quibus sunt qui præparēt animū iudicis, sunt qui cōfirmēt. Sed præparatio quoq; aut cōfirmatio, aliquādo totius causæ est, aliquādo partium, & perinde ut cuique

conue=

conueniunt, subiicienda. Ideóque miror inter duos diuersarum sectarum uelut duces nõ mediocri contentione quæsitum, singulísne quæstionibus subiiciendi essent loci, ut Theodoro placet: an prius docendus iudex quam mouendus, ut præcipit Apollodorus: tanquam perierit hæc ratio media, & nihil cum ipsius causæ utilitate sit deliberãdum. Hæc præcipiunt qui ipsi nõ dicunt in foro: ut acies à securis otiosisq; compositæ, ipsa pugnæ necessitate turbentur. Nanque omnes ferè qui legem dicendi quasi quædam mysteria tradiderunt, certis non inueniendorum modò argumentorum locis, sed concludendorum quoque nos præceptis alligauerunt: de quibus breuissimè prælocutus, quid ipse sentiam, id est quid clarissimos Oratores fecisse uideam, non tacebo.* *apes.

Quid Enthymema, & quotuplex: quibus constet epicherema, & quomodo refellatur. CA. XIIII.

ARGVMENTVM.

De argumentorũ inuẽtione, quæ è locis eruantur, déq; eorum vsu tam ad confirmandũ quàm ad confutandũ, locutus, de eorũdem dispositione & forma tractare aggreditur. Et quia Rhetores frequẽtissimè enthymematis & epicherematis vtãtur, de his præcipuè loquitur. Quid sit enthymema, repetit: duplex esse ostẽdit: ex consequentibus cum propositione & coniuncta probatione: & ex repugnantibus, quod aliquãdo multiplicetur coniunctis multis cõtrariis. Quorũ omniũ optimũ illud esse cẽset, cui, proposito contrario, vel dissimili, ratio statim subiungitur, exẽplum eius ꝓfert ex Demosthene tũ quo differat à syllogismo, & rectè à quibusdã syllogismũ imperfectũ vocari, docet. Epicherematis partes secundũ varias opiniones enumerat. nã quid sit, suprà capite de argumẽtis dixit. duas, tres, quatuor, quinq; secundũ diuersos recenset. Secundũ Ciceronẽ quinq,: propositionẽ, rationẽ, assumptionẽ, eius probationẽ, & cõclusionẽ. Verũ quia ratio propositioni, & probatio assumptioni succedant, ipse eorũ sententiã comprobat, qui tres solummodo partes epicherematis fecerunt, propositionem, assumptionem, & cõclusionem: in quibus forma

non sit semper eadē. Nam aliqñ idem cōcludi quod intendi: aliquādo nō idē, sed quod vim habeat parē: aliqñ etiam diuersum: & propositionē, assumptionémq; aut cōfessas esse, quæ probatione nō egeant: aut dubias, quæ eadē egeant. Hanc inter syllogismū & epicherema differentiā assignat, ꝙ syllogismorum variæ formæ sint, & vera colligant veris, nec partium ordinem mutēt, quasi immutabili necessitate constricti: minutius etiam & scrupulosius omnia scrutentur, & ad liquidū cōfessúmq; magis perducere velint: cùm epicheremata circa credibilia versentur, partium ordinē & numerū freqūeter mutent, & inuertant, nō concisè & minutim, sed amplè, latè, copiosè, ornatè, eloquētiæ magna vi vbiq; affusa, quod susceperūt probent. Postremò refellēdi epicherematis rationē subiungit, nēpe propositionē assumptionémue falsam, aut non ex iis conclusionem sequi ostendendo.

IGitur enthymema, & argumentū ipsum, id est rem quæ probationi alterius adhibetur, appellant & argumenti elocutionē. Eam uerò dixi duplicē. Ex cōsequētibus, quod habet propositionē, coniunctámq; ei protinus probationē: quale pro Ligario, Causa tum dubia, quòd erat aliquid in utraq; parte quod probari posset: nūc melior ea certè iudicanda est, quā etiā dij adiuuerūt. Habet enim propositionē, probationémq;, nō habet cōclusionē. Ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnātibus uerò, quod etiam solum enthymema quidam uocāt, fortior multo probatio est. Tale est Ciceronis pro Milone, Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius uitam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Quod quidē etiā aliquādo multiplicari solet, ut est ab eodem & pro eodē reo factū, Quē igitur cum omniū gratia noluit, hunc uoluit cū aliquorū querela? quem iure, quem loco, quē tempore, quē impunè non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tēpore, cū periculo capitis nō dubitauit occidere? Optimū autem uidetur enthymematis genus, cùm proposito dißimili uel contrario ratio subiungitur:

quale est Demosthenis, Non enim siquid unquã cõtra leges factũ est, idq; tu es imitatus, idcirco te cõuenit pœna liberari: quin è cõtrario damnari multo magis. Nam ut si quis eorũ damnatus esset, tu hæc non scripsisses: ita damnatus tu si fueris, nõ scribet alius. Epicherematos & quatuor, & quinq;, & sex etiam factæ sunt partes à quibusdam. Cicero maximè quinque defendit, ut sit propositio, deinde ratio eius, tum assumptio, & eius probatio, quinta complexio: quia uerò interim & propositio non egeat rationis, & assumptio probationis, nonnunquam etiam complexione opus nõ sit, & quadripartitam, & tripartitã, & bipartitam quoq; fieri posse ratiocinationẽ. Mihi & plurimis nihilo minus autoribus tres summùm uidentur. Nam ita se habet natura, ut sit de quo quæratur, & per qđ probetur: tertium adiici potest uelut ex consensu duorum antecedentium. Ita erit prima intẽtio, secũda assumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ, ac secundæ partis exornatio, eisdẽ cedere possunt, quibus subiiciuntur. Sumamus autẽ ex Cicerone quinq; partium exemplum. Melius gubernãtur ea quæ cõsilio regũtur, quàm quæ sine cõsilio administrantur. Hanc primã partẽ numerãt: eam deinceps rationibus uariis, & quàm copiosissimis uerbis approbari putant oportere. Hoc ego totũ cum sua ratione, unum puto: alioqui si ratio pars est, est aũt uaria ratio, plures partes esse dicãtur. Assumptionẽ deinde ponit: Nihil autem omnium rerum melius quàm omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt probationẽ, de quo idẽ qđ suprà dico. Quintò inducũt loco cõplexionẽ, quæ aut id infert solũ, qđ ex omnibus partibus cogitur, hoc modo, Consilio igitur mundus administratur. aut unũ in locũ cùm cõduxerit breuiter propositionẽ

De Inuen. lib. 1.

Rheto. 1.

& assumptionē, adiungit quid ex his conficiatur, ad hunc modum, Quòd si melius geruntur quæ consilio, quàm quæ sine cōsilio administrātur: nihil aūt omnium rerum melius quàm omnis mundus administratur: cōsilio igitur mundus administratur. Cui parti consentio. In tribus autē quas fecimus partibus, non est forma semper eadem, sed una, in qua idem concluditur quod intenditur. Anima immortalis est. Nā quicquid ex seipso mouetur, immortale est: anima autē ex seipsa mouetur: immortalis igitur est anima. Hoc fit nō solùm in singulis argumētis, sed in totis causis quæ sunt simplices, & in quæstionibus. Nam & hæ primā habent propositionem, Sacrilegium cōmisisti, hominē occidisti. Non quisquis hominē occidit, cædis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc est in causis & quæstionibus lōgior, quàm in singulis argumentis. Et plerunq; summa complexione, uel per enumerationē, uel per breuē conclusionē testantur quid effecerint. In hoc genere propositio dubia est. de hac enim quæritur. Altera est complexio nō par intentioni, sed unam habens parem. Mors nihil ad nos. nam quod est dissolutū, sensu caret: quod autē sensu caret, nihil ad nos. In alio genere nō eadem propositio est, quæ cōnexio. Omnia animalia meliora sunt quàm inanima, nihil autē melius est mundo, mundus igitur animal. Hic potest uideri de re contētio. Potuit enim sic cōstitui ratiocinatio, Animal est mundus, omnia enim animalia meliora sunt quàm inanima. Cæterū hæc propositio aut confessa est, ut proxima: aut probanda, ut, Qui beatam uitam uiuere uolet, philosophetur oportet. Nō enim conceditur. Cætera sequi, nisi confirmata prima parte, nō possunt. Est & assumptio interim cōfessa: ut, Omnes autē uolunt beatam uitam uiuere. Interim probanda, ut illa, Quod est dissolutū, sensu caret: cū soluta corpore ani

Platonis argumentatio in Axiocho.

re ani

ri animi, an sit immortalis, uel ad tempus certũ maneat, sit in dubio. Quam assumptionem alij rationẽ uocant, alij epicheremi. Epicherema autẽ nullo differt à syllogismis, nisi quòd illi & plures habent species, & uera colligunt ueris: epicherematis frequẽtior circa credibilia est usus. Nam si cõtingeret semper controuersa confeßis probare, uix esset in hoc genere usus Oratoris. Nam quid ingenio est opus ut dicas, Bona ad me pertinent, solus enim sum filius defuncti, uel solus hæres cùm iure bonorũ poßeßio testati secundum tabulas testamẽti detur: ad me igitur pertinẽt? Sed cũ ipsa ratio in quæstionẽ uenit, efficiendũ est certũ id qđ probaturi sumus, qđ incertũ est: ut si ipsa forte intẽtione dicatur, Aut filius non es, aut non es legitimus, aut nõ est solus. Itémq;, Aut hæres non es, aut iustum testamentũ nõ est, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendũ est iustũ, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tum est necessaria illa summa connexio, cùm interuenit oratio largior. Aliquando sufficiunt intentio ac ratio, Silent leges inter arma, nec se expectari iubent, cùm ei qui expectare uelit, antè iniusta pœna luenda sit, quàm iusta repetenda. Ideóq; id enthymema quod est ex consequentibus, rationi simile dixerunt. Sed & singula quoq; interim rectè ponuntur: ut ipsum illud, Silent leges inter arma. Et à ratione fas est incipere, deinde concludere: ut ibidem, Quòd si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderet, interfici impunè uoluerunt: quis est qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendũ putet? Variat autẽ hic adhuc, et rursus rationẽ tertio loco ponit, Cùm uideat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinẽ: Insidiatori autem & latroni quæ potest inferri Pro Milone.

iniusta nex: hæc intẽtio. Quid comitatus nostri, quid gladij uolũt: hæc ratio. Quos habere certè nõ liceret, si uti illis nullo pacto liceret. hæc ex intentione & ratione cõnexio.

Huic generi probationis trib⁹ occurritur modis, id est per omnes partes. Aut enim expugnatur intẽtio, aut assumptio, aut cõclusio, nõnũquã omnia: sed hæc omnia tria sunt. Intẽtio expugnatur, Iure occidi eũ, qui insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quæstio est, an sit ei fas lucẽ intueri, qui à se hominẽ necatũ esse fateatur. Expugnatur assumptio omnib⁹ iis quæ de refutatiõe diximus. Et ratio quidẽ nõnunquã est uera, cùm eius propositio uera nõ sit. Interim ueræ propositionis falsa ratio est. Virtus bonũ est, uerũ est si quis rationẽ subiiciat, q̧ ea locupletes faciat, ueræ intẽtionis falsa sit ratio. Connexio aut uera negatur, cùm aliud colligit q̃ id quod ex priorib⁹ cõficitur: aut nihil ad quæstionẽ dicitur pertinere. Non est uera, sic, Insidiator iure occiditur. nã qui curauit ut uim afferat ut hostis, debet etiã ut hostis repelli. rectè igitur Clodius ut hostis occisus est. Nõ utiq;. Nõdũ enim Clodiũ insidiatorẽ ostẽdimus: sed fit uera cõnexio, Rectè igitur insidiator ut hostis occiditur. Nihil ad nos. nondũ enim Clodius insidiator apparet. Sed ut potest esse uera cõnexio, & tamen falsa intẽtio, & ratio: ita si illa uera sunt, nunquã est falsa cõnexio. Enthymema ab aliis oratorius syllogismus, ab aliis pars dicitur syllogismi, propterea quòd syllogismus utiq; cõclusionẽ et propositionẽ habet, & per omnes partes efficit quod proposuit: enthymema tantùm intẽtũ intelligi cõtentũ sit. Syllogismus talis, Solũ bonũ uirtus: nã id demũ bonum est quo nemo malè uti potest. uirtute nemo malè uti potest. bonũ est ergo uirtus. Enthymema ex cõsequẽtibus, Bonũ est uirtus, qua nemo malè uti potest. Et cõtrà, Non est bonũ pecuniæ

cunia:nō enim bonum, quo quisquā malè uti potest:pecunia potest quis malè uti:nō igitur bonum est pecunia. Enthymema ex pugnantibus, An bonū est pecunia, qua quisq; potest malè uti? Si pecunia quæ est in argēto signato, argētum est: qui argētum omne legauit, & pecuniā quæ est in argēto signato, legauit. Argentū autē omne legauit: igitur & pecuniā quæ est in argēto, legauit. Habebit formā syllogismi. Oratori satis est dicere, Cùm argētū legauerit omne, pecuniā quoq; legauit, quæ est in argēto. Peregisse mihi uideor sacra tradentiū artes, sed cōsilio locus superest. Nāq; ego ut in oratione syllogismo quidem aliquando uti nefas nō duco, ita constare totam, aut certè confertam esse aggreßionū & enthymematum stipatione minimè uelim. Dialogis enim & dialecticis disputationibus erit similior, quàm nostri operis actionib9, quæ quidē inter se plurimū differunt. Nāq; illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes, minutius & scrupulosius scrutātur omnia, & ad liquidū confessúmq; perducūt: ut qui sibi & inueniendi & iudicādi uendicent partes, quarum alteram τοπικὴν, alteram κριτικὴν uocant. Nobis ad aliorū iudicia cōponēda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atq; aliarū certè ignaros literarū loquendum est: quos nisi & delectatione allicimus, & uiribus trahimus, & nonnūquā turbamus affectibus: ipsa quæ iusta ac uera sunt, tenere nō possumus. Locuples & speciosa uult esse eloquētia: quorū nihil consequetur, si conclusionibus certis & crebris, & in unā propè formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seruitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis: non uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latißimi amnes totis uallibus fluat, ac

 sibi

sibi uiam, siquando non acceperit, faciat. Nam quid lege miserius illa uelut præformatas infantibus literas persequentium, & ut Græci dicere solent, quem mater amictū dedit, solicitè custodientiū? Propositio ac conclusio ex consequentibus & repugnãtibus nõ inspiret, non augeat, nõ mille figuris uariet ac uerset: ut ea nasci, & ipsa prouenire natura, non manufacta, & arte suscepta, magistrū fateri ubiq; uideantur? Quis unquam sic dixit Orator? Non'ne apud ipsum Demosthenem paucißima huiusmodi reperiuntur? Quæ apprehensa Græci magis (nam hoc solū nobis peius faciunt) in catenas ligãt, & inexplicabili serie connectūt, & indubitata colligūt, & probant confessa, & se antiquis per hoc similes uocant. Deinde interrogati, nunquã respõdebunt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adiiciendum, ne iis quidem consentire me, qui semper argumenta sermone puro & dilucido & distincto, cæterùm minimè lato ornatóq; putant esse dicenda. Nanq; ea distincta quidem ac perspicua debere esse confiteor: in rebus uerò minoribus etiã sermone ac uerbis quammaximè propriis, & ex usu. At si maior erit materia, nullum ornatum his, qui modò non obscuret, subtrahendum puto. Nam & sæpe plurimum lucis affert ipsa translatio, cùm etiam ipsi Iurisconsulti, quorū summus circa uerborum proprietatem labor est, littus esse audeant dicere, quà fluctus eludit. Quóq; quid natura magis asperum, hòc pluribus condiendum est uoluptatibus: & nimis suspecta argumẽtatio, dissimulatione: & multū ad fidem adiuuat audientis uoluptas: nisi fortè existimamus Ciceronem malè in hac ipsa argumentatione dixisse, silere leges inter arma, & gladiū nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut sint ornamento, non impedimento.

Græcorum adagium.

Iurisconsultorū labor circa verborum proprietatē.

M. FAB.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SEXTVS.

Procœmium, in quo de fortuna sua queritur.

ARGVMENTVM.

Hęc pręfatio, materię quæ libro sexto tractatur, aptißima est: maioribus enim affectibus abundat, & hic liber perorationē tractat, quæ mouēdis in omnē partē affectibus accōmoda est. Deplorat immaturū filij maioris interitū, qui cùm singularibus ingenij animíq; virtutibus emineret, ad hoc opus scribendū edendúmue, sibi parēti, pręter tres alias causas, quas initio repetit, veluti calcar dū viueret subiiciebat. Cuius morte, vt antè vxoris & filij minoris, cū scriberet de corruptę eloquētiæ causis, debilitatus, opus iā lōgè progressum intermisisse, & studia sua distulisse fatetur: at tandē ꝓculcatis doloribus, & spretis oībus fortunę ludibriis, ad opus inceptū redire: & quia clari viri aduersorū solatiū à literis petāt, & quia gloriosius sit, aliorū q̃ priuatis cōmodis insudare: qui totus locus ad cōciliandam beneuolentiam pertinet.

HAEC Marcelle Victori ex tua uolūtate maximè ingressus, tum siqua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset utilitas, nouißimè penè, et neceßitate quadam officij delegati mihi, sedulò laborabam, respiciens tamen illam curam meæ uoluptatis, qui filio, cuius eminens ingenium, solicitam quoq; parētis diligentiā merebatur, hanc optimā partem relicturus hæreditatis uidebar: ut si me, quod æquū et optabile fuit, fata intercepissent, præceptore tamen patre uteretur. At me fortuna id agentē diebus ac noctibus, festinantémq; metu meæ mortalitatis, ita subitò prostrauit, ut laboris mei fructus ad neminem minus q̃ ad me pertineret. Illum enim de quo summa conceperam, & in quo spem uni-

cam senectutis meæ reponebam, repetito uulnere orbitatis amisi. Quid nunc agam? aut quem ultrà esse usum mei diis reprobãtibus credam? Nam ita fortè accidit, ut eum quoq; librũ quem de causis corruptæ eloquentiæ emisi, iam scribere aggressus, simili ictu ferirer. Tũc igitur optimũ fuit, infaustum opus, & quicquid hoc est in me infeliciũ literarum, super immaturũ funus cõsumpturis uiscera mea flammis iniicere, neq; hanc impiam uiuacitatem nouis insuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoscat, si studere amplius possum? ac nõ oderit hanc animi mei firmitatẽ, si quis in me est alius usus uocis, quàm ut incusem deos, superstes omnium meorũ: nullam terras despicere prouidentiam tester? si nõ meo casu, cui tamẽ nihil obiici, nisi q; uiuam, potest: at illorum certe, quos utiq; immeritos mors acerba damnauit: erepta mihi prius eorundem matre, quæ nondũ expleto ætatis undeuicesimo anno duos enixa filios, quãuis acerbißimis rapta fatis, felix deceßit. Ego uel hoc uno malo sic eram afflictus, ut me iam nulla fortuna posset efficere felicem. Nam cùm omni uirtute quæ in fœminas cadit, functa, insanabilẽ attulit marito dolorem: tum ætate ea puellari, præsertim meæ comparata, potest & ipsa numerari inter uulnera orbitatis. Liberis tamẽ superstitibus oblectabar: & quod nefas erat, sæua, sed optabat ipsa, me saluo maximos cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor quintũ egressus annũ, ut in malis agerẽ, prior alterũ ex duobus eruit lumen. Non sum ambitiosus in malis, nec augere lacrymarũ causas uolo: utinámq; esset ratio minuendi. Sed dißimulare quî possum? quid illi gratiæ in uultu, quid iucũditatis in sermone, quos ingenij igniculos, quã præstantiam placidæ, & (quod scio uix posse credi tantùm) altæ mẽtis ostenderit? qualis amorem quicunq;

alienus

alienus infans mereretur. Illud uerò insidiãtis, quo me ualidius cruciaret, fortunæ fuit, ut ille mihi blandißimus, me suis nutricibus, me auiæ educãti, me omnibus qui solicitare solent illas ætates, anteferret. Quapropter illi dolori, quẽ ex matre optima, atq; laudẽ omnem supergressa, paucos ante menses ceperã, gratulor. Minus enim est q̃ flendum meo nomine, quàm quod illius gaudendũ est. Vna post hæc Quintiliani mei spe ac uoluptate nitebar: & poterat sufficere solatio. Non enim flosculos, sicut prior, sed iam decimũ ætatis ingressus annum, certos atq; deformatos fructus ostenderat. Iuro per mala mea, per infelicẽ conscientiã, p illos manes numina doloris mei, has me in illo uidisse uirtutes ingenij, non modò ad percipiẽdas disciplinas, quo nihil præstantius cognoui, plurima expertus, studiiq; iam tum nõ coacti (sciũt præceptores) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis: ut prorsus poßit hinc esse tanti fulminis metus: q̃ obseruatũ ferè est, celerius occidere festinatam maturitatem: & esse nescio quã, quæ spes tantas decerpat, inuidiam, ne uidelicet ultrà q̃ homini datũ est, nostra prouehantur. Etiã illa fortuita aderant omnia, uocis iucũditas claritásq;, oris suauitas, et in utracunq; lingua, tanquã ad eã demũ natus esset, expressa proprietas omniũ literarũ. Sed hæc spes adhuc: illa maiora, constantia, grauitas, cõtra dolores etiã ac metus robur. Nã quo ille animo, qua medicorũ admiratione, mẽsiũ octo ualetudinẽ tulit? ut me in supremis cõsolatus est? q̃ etiã deficiens, quámq; non tunc ipsum illũ alienatæ mẽtis errorem circa solas literas habuit? Tuósne ego, ô meæ spes inanes, labẽtes oculos, tuũ fugientẽ spiritũ uidi? Tuum corpus frigidũ exangue complexus, animã recipere, aurámq; cõmunẽ haurire amplius potui? dignus his cruciatibus quos fero, dignus his cogi-

tationibus. Tene consulari nuper adoptione ad omniũ spes honorũ patris admotũ, te auunculo prætori generũ destinatũ, te omniũ spe Atticæ eloquẽtiæ candidatũ, superstes parens tantùm ad pœnas, amisi? Et si nõ cupido lucis, certè patientia uindicet te reliqua mea ætate. Nam frustra mala omnia ad crimen Fortunæ relegamus. Nemo nisi sua culpa diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuendi ratio quærenda est: credendúmq; doctißimis hominibus, qui unicũ aduersorũ solatium literas putauerunt. Siquando tamẽ ita resederit præsens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inseri poßit, nõ iniustè petierim moræ ueniam. Quis enim dilata studia miretur, quæ potius nõ abrupta esse mirandũ est? Tũ siqua minus fuerint effecta iis quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ aut fortunæ remittãtur: quæ siquid mediocriũ alioqui nostro ingenio uiriũ fuit, ut non extinxerit, debilitauit tamẽ. Sed uel propter hos nos cõtumacius erigamus, q̃ illam ut perferre nobis difficile est, ita facile cõtẽnere. Nihil enim sibi aduersus me reliquit, et infelicẽ quidẽ, sed certißimã tñ attulit mihi ex his malis securitatẽ. Boni autẽ cõsulere nostrũ laborẽ uel propter hoc certum est, q̃ in nullum iam propriũ usum perseueramus, sed omnis hæc cura ad alienos, ut aliẽnis utilis (si modò q̃d utile scribimus) spectat. Nos miseri, sicut facultates patrimonij nostri, ita hoc opus aliis paramus, aliis relinquemus.

Plin. lib. 2. cap. 7.

De Conclusione, seu Peroratione. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Perorationem variè vocari docet, eiúsq; duplicem rationem esse, vnam quæ argumentorũ repetitione, alterã quæ affectibus constet. Priorem, enumerationem vocari: cuius officium sit memoriam reficere, & totã causam ante oculos ponere: Legem siue modum, breuiter per capita decurrere: Elocutionẽ, quæ omnia grauiter & cũ põdere dicat, sentẽtiis aptis excitet, & figurarũ varietate

rietate distinguat, locum habere in causis multiplicibus, & quæ pluribus argumētis defensæ sunt, & tā actori quàm patrono cōmunē esse. Alterā, quæ affectuū cōmotione cōstat, vtriq; cōmunē esse, magis tamē actori quàm patrono, & verbis fieri vel rebus: Verbis totā causam veluti sub oculos statuēdo: qd[r] maximè miserabile vel inuidiosum videbitur, quo moueri iudex possit, latius prosequēdo: Atrocissima quę obiiciūtur, faciēdo: & variis circūstātiis amplificādo, vt à loco, à tēpore, à personis, & reliquis similibus in omnē partē: quod propriè accusatoris est, ad quē miserationē mouere nonnūquā etiā ptinere ait: cùm casum eius quē vlciscitur, aut liberorū aut parētū solitudinē cōquerit: aut futuri tēporis imagine quid accusatori vel iudicib[9] futurū sit, si reus absoluatur, præmonet. Sed affectus frequētius moueri, iudicē à miseratione auertendo: quid dicturū facturúmue aduersariū putet, occupando: quid iudices rogātibus respōdere debeāt, docendo. A[\] defensore quoq; maximos affectus & miserationē moueri ostēdit: de aduersariorū calumnia, cōspiratione, aut crudelitate cōquerendo: dignitatē rei, studia fortia, cicatrices bello susceptas, nobilitatē, aut maiorū merita commendando: quæ omnia variis circunstantiis amplificāda sint. Per prosopopœias aut se ipsum, aut res mutas, aut ipsum reū loquentē inducēdo. Miserationē tamen vt nō longā esse oportere: ita ad finē vsq; orationis attolli semper, atq; crescere debere, admonet. Hactenus verbis, nūc etiā rebus & factis magnos affectus moueri ostendit, miserabilia quædam faciēdo. Reos qui periclitātur, squallidos, deformes, aut eorum liberos parentésue producendo, per eosdē obsecrando, deos inuocando, cicatrices aduerso pectore pro Republ. susceptas ostentando, vt in causa Aquilij fecit Antonius: gladiū cruentum, vestes sanguine perfusas proferendo: vt in funere Cæsaris, stratos iacendo, genua complectendo, nisi personæ grauitas, aut vita anteacta, aut rei conditio prohibeat, cùm omnia cum dignitate facienda sint: neque quicquam sit tam risu dignum aut etiam odiosum, quàm mimica scenicáue ad cōmouendos affectus gesticulatio. In causis quoque priuatis esse perorationis genus vtrunque, & quod ex argumentorum enumeratione est, quódque ex lacrymis constat: nisi fortè causa sit parua, aut leuis: quæ nihil tale recipiat. Porrò ad lacrymas mouendas aggredi quenquā prohibet, nisi summis ingenij viribus præditus sit. Discutere miserationem nō esse minus epilogi pro-

prium,

prium, quàm mouere: cùm oratione cõtinua, tũ etiã vrbanè dictis, quibus iudex à lacrymis ad iustitiã reducatur. Et leniores interdum esse epilogos, quibus aduersariis satisfacimus aliqua dignitate & modestia præditis. Postremò affectus non solùm in procemio & epilogo esse, verũetiã per totã orationẽ spargi, vbi crimina exposita sint, quãuis præcipuè in epilogo dominentur.

PEroratio sequebatur, quã cumulũ quidã, cõclusionẽ alij uocãt. Eius duplex ratio est, posita aut in reb⁹, aut in affectibus. Rerũ repetitio & cõgregatio, quæ Græci dicitur ἀνακεφαλαίωσις, à quibusdã Latinorũ enumeratio, et memoriã iudicis reficit, et totã simul causam ponit ante oculos, & etiãsi per singula minus mouerat, turba ualet. In hac quæ repetemus quãbreuissimè dicenda sunt, &, qđ Græco uerbo patet, decurrendũ per capita. Nã si morabimur, nõ iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autẽ enumerãda uidentur, cũ pondere aliquo dicẽda sunt, & aptis excitanda sentẽtiis, & figuris utiq; uariãda: alioqui nihil est odiosius recta illa repetitione uelut memoriæ iudicũ diffidẽtis. Sũt autẽ innumerabiles: optiméq; in Verrem Cicero, Si pater ipse iudicaret, quæ diceret, cùm hæc probarẽtur? & deinde subiecit enumerationẽ. Aut cũ idẽ in eundem, per inuocationem deorũ spoliata à Prætore tẽpla dinumerat. Licet & dubitare nunquid nos fugerit, & quid respõsuri sint aduersarij his & his: aut quã spẽ accusator habeat omnibus ita defensis. Illa uerò iucundissima, si cõtingat aliquod ex aduersario ducere argumẽtũ: ut si dicas, Reliquit uerò hãc partẽ causæ. aut, Inuidia premere maluit. aut, Ad preces cõfugit. et, Meritò, cũ sciret hæc et hæc. Sed nõ sunt singulæ species prosequẽdæ, ne sola uideantur, quæ fortè nũc dixero: cũ occasiones & ex causis, & ex dictis aduersariorũ, et ex qbusdã fortuitis quoq; oriãtur. Nec referenda modò nostra, sed postulandũ etiã ab aduersariis,

sariis,ut ad quædam respondeāt. Id autē,si & actionis superererit locus,et ea proposuerimus,quæ refelli nō possunt. Nā prouocare quæ desint fortia,nō arguentis est, sed monentis. Id unū epilogi genus uisum est plerisq; Atticorum, & philosophis ferè omnibus,qui de arte Oratoria scriptū aliquid reliquerūt. Id sensisse Atticos credo,quia Athenis affectus mouere etiā per præconē probibebatur Orator. Philosophos minus miror,apud quos uitij est loco, affici: nec boni mores uidentur: sic à uero iudicē auerti: nec cōuenire bono uiro uitiis uti. Necessarios tamē affectus fatebūtur, si aliter obtineri uera & iusta et in cōmune profutura nō poßint. Cæterùm illud cōstitit inter omnes,etiā in aliis partibus actionis,si multiplex causa sit, & pluribus argumētis defensa,utiliter ἀνακεφαλαίωσιν fieri solere: sicut nemo dubitauerit multas esse causas,in quibus nullo loco sit necessaria,si breues & simplices fuerint. Hæc pars perorationis accusatori patronóq; æquè cōmunis est. Affectibus quoq; eisdē ferè utūtur: sed rarius hic, ille sæpius ac magis. Nā huic cōcitare iudices, illi flectere cōuenit. Verùm & accusator habet interim lacrymas ex miseratione eius rei quē ulciscitur: & reus de indignitate calūniæ conspirationis uehemētius interim queritur. Diuidere igitur hæc officia,cōmodißimū,quæ plerūq; sunt,ut dixi, proœmio similia,sed liberiora,plenioráq;. Inclinatio enim iudicū ad nos,petitur initio parcius,cùm admitti satis est,& oratio tota superest. In epilogo uerò est,qualē animū iudex in cōsiliū ferat,& iā nihil amplius dicturi sumus,nec restat quò seruemus. Est igitur utrisq; cōmune,cōciliare sibi, auertere ab aduersario iudicē: cōcitare affectus,& cōponere. Et breuißimū quidē hoc præceptū dari utriq; parti potest, ut totas causæ suæ uires Orator ante oculos ponat: et cùm uid-

Vide Aristotelem in principio Rhetori li. 1

uiderit quid inuidiosum, fauorabile, inuisum, miserabile aut sit in rebus, aut uideri possit: ea dicat, quibus, si iudex esset ipse, maxime moueretur. Sed certius est ire per singula. Et quæ conciliant quidē accusatorē, in præceptis exordij iam diximus. Quædam tamē quæ illic ostendere satis est, in peroratione implenda sunt magis. si contra impotentem, inuisum, perniciosum suscepta causa est: si iudicib⁹ ipsis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura absolutio. Nā egregie in Vatinium Caluus, Factum, inquit, ambitū scitis omnes, & hoc uos scire omnes sciunt. Cicero quidem in Verrem etiam emendari posse infamiam iudiciorū damnato reo dicit: quod est unum ex supradictis. Metus etiam si est adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locum fortiorē quàm in procemio. Qua de re quid sentirem, alio iam libro exposui. Concitare quoq; inuidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit: quorum inuidiam gratia, odiū turpitudo, iram offensio iudicis facit, si contumax, arrogans, securus sit, qui non ex facto modò, dictóue aliquo, sed uultu, habitu, aspectu moueri solet. Egregieq; nobis adolescētibus dixisse accusator Cossutiani Capitonis uidebatur, Græcè quidē, sed in hunc sensum, Erubescit Cæsarē timere. Summa tamen concitādi affectus accusatori in hoc est, ut id quod obiicit, aut quàm atrocissimum, aut etiam, si fieri potest, quàm maximè miserabile esse uideatur. Atrocitas crescit ex his, quid factum sit, à quo, in quē, quo animo, quo tēpore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulsatū querimur: de re primùm ipsa dicendū: tum si senex, si puer, si magistratus, si probus, si bene de Repub. meritus. Etiam si percussus sit à uili aliquo contēptóq;: uel ex contrario à potente nimium, uel ab eo à quo minimè oportuit. Et si die fortè solēni, aut iis tēporibus,

Act. 2.
Act. 7.
Lib. 4.

bus, cùm iudicia eius rei maximè exercerentur, aut in sollicito ciuitatis statu. Itē in theatro, in templo, in concione. Crescit inuidia etsi nō errore, nec ira: uel etiā si fortè ira, sed iniqua, q patri affuisset, quod respondisset, q honores contrà peteret: & si plus etiā uideri potest uoluisse quàm fecit. Plurimū tamen affert atrocitatis modus, si grauiter, si contumeliosè: ut Demosthenes ex parte percußi corporis, ex uultu ferientis, ex habitu inuidiam Midiæ quærit. Occisus est, utrū ferro, an igne, an ueneno, uno uulnere an pluribus, subitò an expectatione tortus, ad hanc partē maximè pertinet. Vtitur frequēter accusator & miseratione, cùm aut eius casum quē ulciscitur, aut liberorū aut parentū solitudinē conqueritur. Etiam futuri temporis imagine iudices mouet, qui maneant eos casus, qui de ui & iniuria questi sunt, nisi uindicētur: fugiēdum de ciuitate, cedendum bonis, aut omnia quæcūq; inimicus fecerit, perferenda. Sed sæpius id est accusatoris, auertere iudicē à miseratione qua reus sit usurus, atq; ad fortiter iudicandū concitare. Cuius loci est etiā occupare quæ dicturum facturúmue aduersariū putes. Nam & cautiores ad custodiam suæ religionis iudices facit, & gratiā responsuris aufert, cùm ea quæ prædicta sunt ab accusatore, iam si pro reo petētur, nō sint noua: ut Seruius Sulpitius contra Aufidiā, ne signatorum ab ipsis discrimen obiiciatur sibi, præmonet. Necnō ab Aeschine, quali sit usurus Demosthenes actione, prædictum est. Docēdi interim quoq; Iudices, quid rogantibus respondere debeant: quod est unū repetitionis genus. Periclitantē uerò commendat dignitas, & studia fortia, & susceptæ bello cicatrices, & nobilitas, & merita maiorū. Hoc quod proximè dixi, Cicero atq; Asinius certatim sunt usi: pro Scauro patre hic, ille pro filio. Cōmendat

Miserationē accusator etiā interdū mouet.

dat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factum honestum uidetur: præcipuè bonitas, humanitas, misericordia. Iustè enim tunc petere ea quisq; uidetur à iudice, quæ alijs ipse præstiterit. Referenda pars hæc quoq; ad utilitatem Reipub. ad iudicum gloriã, ad exemplũ, ad memoriam posteritatis. Plurimum tamen ualet miseratio, quæ iudicem flecti non tantùm cogit, sed motum quoq; animi sui lacrymis confiteri. Hæc petẽtur aut ex iis quæ passus est reus, aut ex iis quæ tum maximè patitur, aut ex iis quæ damnatum manent: quæ & ipsa duplicantur cùm dicimus ex qua illi fortuna, & in quã recidendum sit. Affert in his momentum & ætas, & sexus, & pignora: liberi, dico, & parentes, & propinqui. Quæ omnia tractari uariè solent. Nonnunquam etiam & ipse patronus has partes subit: ut Cicero pro Milone, Ò me miserum, ô me infelicem Reuocare me tu in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero? Maximéq; si (ut tunc accidit) non conuenient ei qui accusatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicantem, qui à se uirum nobilẽ interfectũ, quia id fieri oportuisset, fateretur? Ergo & ille captauit ex illa præstantia animi, fauorẽ, & in locum lacrymarũ eius ipse successit. His præcipuè locis utiles sunt prosopopœiæ, id est fictæ alienarum personarum orationes: quales litigatorẽ decent, uel patronum. Mutæ tamẽ res mouent, aut cùm ipsis loquimur, aut cùm ipsas loqui fingimus. Ex personis quoq; trahitur affectus. Non enim audire iudex uidetur aliena mala deflentes, sed sensum ac uocem auribus accipere miserorum: quorũ etiã mutus aspectus lacrymas mouet: quantóq; essent miserabiliora si ea dicerent ipsi, tanto sunt quadam sua portione ad efficiendum potentiora, cùm uelut ipsorum ore dicuntur: ut scen

ut scenicis actoribus eadē uox, eadem pronūtiatio plus ad mouēdos affectus sub persona ualet. Itaq; idē Cicero quāquam preces nō dat Miloni, eúmq; potius animi præstātia cōmendat: accōmodauit ei tamē & uerba, & conuenientes etiā forti uiro conquestiones. O frustra, inqt, mei suscepti labores. O spes fallaces. O cogitatiōes inanes meæ. Nūquā tamen debet esse longa miseratio: nec sine causa dictum est, Nihil facilius q̄ lacrymas inarescere. Nam cùm etiā ueros dolores mitiget tēpus, citius euanescat necesse est illa quā dicendo effinximus, imago: in qua si moramur, lacrymis fatigatur auditor, & requiescit, et ab illo quē ceperat impetu, ad rationem redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus: & affectū cùm ad summū perduxerimus, relinquamus: nec speremus fore, ut aliena quisquā diu ploret. Ideóq; cùm in aliis, tum maximè in hac parte debet crescere oratio: quia qcquid nō adiicit prioribus, etiā detrahere uidetur: & facilè deficit affectus qui descēdit. Non solū autē dicēdo, sed etiā faciendo quædam, lacrymas mouemus: unde & producere ipsos qui periclitētur, squalidos atq; deformes: & liberos eorū ac parētes, institutū, & ab accusatoribus ostendi cruētum gladiū, & lecta è uulneribus ossa, et uestes sanguine perfusas uidemus, et uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari. Quarū rerū ingēs plerūq; uis est, uelut in rem præsentē animos hominū ducentiū. Et populū Romanū egit in furorē prætexta Caij Cæsaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectū eū, corpus deniq; ipsum impositū lecto erat: uestis tamē illa sanguine madēs, ita repræsentauit imaginē sceleris, ut non occisus esse Cæsar, sed tū maximè occidi uideretur. Sed nō ideo probauerim, quod factū & lego, & ipse aliqn̄ uidi, depictam tabulam supra Iouem in imaginem rei, cuius atrocitate iudex

Cicero in Partit. & de Inuent. 1.

Suet. in vita Cæsaris, & Appianus lib. 2. bel. ciuil.

erat cõmouendus. Quæ enim est actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis quàm orationẽ pro se putet locuturam? At sordes, & squallores, et propinquorũ quoq; similem habitũ scio profuisse, & magnũ ad salutem momentum preces attulisse. Quare & obsecratio illa iudicũ per charißima pignora, utiq; si & reo sint liberi, cõiux, parẽtes, utilis erit. Et deorũ etiã inuocatio, uelut ex bona conscientia profecta uideri solet. Stratũ deniq; iacere, & genua cõplecti: nisi tamen persona nos, et anteacta uita, et rei cõditio prohibebit. Quędã enim tam fortiter tuẽda, quàm facta sunt. Verùm sic est habẽda autoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondam inter hæc omnia potentißimũ id, quo Luciũ Murænã Cicero accusantibus clarißimis uiris eripuisse præcipuè uidetur. Persuasit enim nihil esse ad præsentẽ rerũ statũ utilius, quàm pridie Calend. Ianuarias ingredi Cõsulatũ. Quod genus nostris tẽporibus totũ penè sublatũ est, cùm omnia curæ tutelæq; unius innixa, periclitari nullo iudicij exitu poßint. De accusatoribus & reis sum locutus, q̃a in periculis maximè uersatur affectus. Sed priuatæ quoq; causæ utrũq; habent perorationis genus: et illud quod est ex enumeratione probationũ, et hoc quod ex lacrymis: si aut statu periclitari, aut opinione litigator uidetur. Nã in paruis quidẽ litibus has tragœdias mouere, tale est, quale si personã Herculis et cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignũ quidẽ admonitione, ingẽs in epilogis meo iudicio uerti discrimẽ, quõ se dicenti, qui excitatur, accõmodet. Nã & imperitia, & rusticitas, & rigor, et deformitas afferunt interim frigus: diligẽterq; hæc sunt actori prouidẽda. Equidẽ repugnanteis eos patrono, & nihil uultu cõmotos, & intẽpestiuè ridentes, & facto aliquo uel ipso uultu risum mouentes sæpe etiã uidi, præcipuè

Vide chiliades.

cipuè uero cùm aliqua uelut scenicè fiunt. Trãstulit patronus aliquãdo puellam, quæ soror esse aduersarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduersa subsellia, tãquã in gremio fratris relicturus. at is à nobis præmonitus discesserat. Tũ ille alioqui uir facundus, inopinatæ rei casu obmutuit, & infantẽ suã frigidißimè reportauit. Alius imaginẽ mariti pro rea proferre magni putauit: at ea sæpius risum fecit. Nã & ij quorũ officij erat ut traderẽt eam, ignari qui esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerebant palam, & prolata nouißime, deformitate ipsa, nã (senis cadaueri infusa) præteritã quoq; oratiõis gratiã perdidit. Nec ignotum quid Glyconi, cui Spiridion fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quẽ in ius productũ, quid fleret interrogabat, ex pædagogo se uellicari respõdit. Sed nihil illa cõtra Cepasios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorũ. Omnia tamẽ hæc tolerabilia, qb⁹ actionem mutare facile est. at q à stylo nõ recedũt, aut cõticescũt ad hos casus, aut frequẽtißimè falsa dicũt. Inde est enim, Tẽdit ad uestra genua supplices manus. et, Hæret in cõplexu liberorũ miser. &, Reuocat ecce me. etsi nihil horũ is de quo dicitur, faciat. Et è scholis hæc uitia. in quib⁹ omnia liberè fingimus, & impunè, qa pro facto est quicqd uolumus. nõ admittit hoc idẽ ueritas fori. Egregiéq; Caßius dicẽti adolescẽtulo, Quid me toruo uultu intueris Seuere? Nõ me hercule, inqt, faciebã, sed sic scripsisti, ecce. & q̃ potuit truculẽtißimè eũ aspexit. Illud præcipuè monẽdũ, ne qs nisi summis ingenij uiribus ad mouẽdas lacrymas aggredi audeat. Nã ut est lõgè uehemẽtißimus hic cũ inualuit affectus, ita si nihil efficit, tepet: quẽ melius infirm⁹ actor tacitis iudicũ cogitationib⁹ reliqsset. Nã & uult⁹, & uox, & ipsa illa excitati rei facies, ludibrio etiã plerũq; sunt hominib⁹ quos nõ per

mouerunt. Quare metiatur ac diligēter æstimet uires suas actor: & quantū onus subiturus sit, intelligat. Nihil habet ista res mediū, sed aut lacrymas meretur, aut risum. Nō *autem cōmouere tantùm miseratione, sed etiā discutere, epilogi est propriū quū oratione cōtinua, quæ motos lacrymis iudices ad iustitiā reducat, tū etiā quibusdā urbanè dictis: quale est, Date puero panē, ne ploret. Et corpulēto litigatori, cuius aduersari⁹ itē puer circa iudices erat, ab aduocato latus, Quid faciā? ego te baiulare nō possum. Sed hæc tamē nō debēt esse mimica. Ita neq; illū ꝓbauerim, qui inter clarißimos sui tēporis Oratores fuit, qui pueris in epilogū productis, talos proiecit in mediū, quos illi diripere cœperūt. Nāq; hæc ipsa discriminis sui ignorātia potuit esse miserabilis. Neq; illū, qui cùm esset cruētus gladi⁹ eius ab accusatore prolatus, quo is hominē probabat occisum, subitò ex subselliis ut territ⁹ fugit, et capite ex parte uelato, cū ad agētem ex turba prospexisset, interrogauit an iā ille cū gladio receßisset. Fecit enim risum, sed ridiculus fuit. Discutiēdæ tamen oratione huiusmodi scenæ. Egregieq; Cicero, q & cōtra imaginē Saturnini pro Rabirio grauiter, & cōtra iuuenē cuius subinde uulnus in iudicio resoluebatur, pro Vareno multa dixit urbanè. Sunt & illi leniores epilogi, quib⁹ aduersario satisfacimus: si fortè sit eius persona talis, ut illi debeatur reuerētia, aut quum amicè aliqd cōmonemus, & ad cōcordiā hortamur: qd' est gen⁹ egregiè tractatū à Paßieno, cū Domitiæ uxoris suæ pecuniariā litē aduersus fratrē eius Aenobarbū ageret. Nā quū de neceßitudine multa dixisset, de fortuna quoq;, qua uterq; abūdabat, adiecit, Nihil uobis minus deest, quàm de quo cōtenditis. Omnes aūt hos affectus, etiā si quibusdā uidētur in procœmio atq; in epilogo sedē habere, in quibus*

sanè

sanè sunt frequẽtißimi, tamen aliæ quoq; partes recipiũt, sed breuiores, ut cũ ex his plurima sint reseruãda. At hic, si usquã, totos eloquẽtiæ aperire fontes licet. Nã ex his si bene diximus reliqua, poßidemus iam iudicũ animos: & cõ fragosis atq; asperis euecti, tota pãdere possumus uela: & cùm sit maxima pars epilogi, amplificatio, uerbis atq; sententiis uti licet magnificis, atq; ornatis. Tũc est commouẽdũ Theatrũ, quum uentũ est ad ipsum illud, quo ueteres tragœdiæ comœdiæq; claudũtur, Plaudite. In aliis autẽ partibus tractandus affectus erit ut quisq; nascetur. Nã neq; exponi sine hoc res atroces & miserabiles debẽt. Cùm de qualitate alicuius rei quæstio est, probationibus uniuscuiusq; rei rectè subiũgitur. Vbi uerò cõiunctã ex pluribus causam agimus, etiã necesse erit uti plurib⁹ quasi epilogis: ut in Verrẽ Cicero fecit. Nã et Philodamo, et Nauarchis, & cruciatis ciuibus Romanis, & aliis plurimis suas lacrymas dedit. Sũt q hos μερικοὺς ἐπιλόγους uocẽt, quo partitã perorationem significãt. Mihi nõ tã partes eius q̃ species uidẽtur. Siquidẽ hæc epilogi & perorationis nomina ipsa apertè satis ostendunt hanc esse cõsummationẽ orationis. Act. 3. et 7.

De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sint. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Quid in affectibus mouẽdis fieri oporteret, executus, hoc capite quo id modo consequi poßimus ostẽdit. Primùm omniũ affectuũ cõmouẽdorũ laudes simpliciter & comparatẽ prædicat: iisq; eloquẽtiã verè regi, & suas vires omnes diffundere demonstrat. Affectus diuidit in Pathos & Ethos, id est in concitatos & mites cõpositósq;: quorũ hi comœdiæ, tragœdiæ alij similes videri poßint. Quid vtriusq; propriũ, & quomodo inter se differãt, amplè docet. Nẽpe hos vniuscuiusq; personæ mores, & rerũ omniũ naturã magna cũ delectatione, procul ab ira, odio & furore exprimere: illos totos circa iram, odiũ, metum, inuidiã, & misera

tionem versari: per quæ orationis grauitas, aut attrocitas, vim rebus indignis, asperis, aut inuidiosis addat. In qb⁹ hoc præcipuũ & summũ esse cōtēdit, vt qui cōmouere alios velimus, priùs cōmoueamur: & qui lacrymas aliis excutere conamur, in fletũ primùm prorũpamus ipsi. Id facilē fieri posse, si quas Græci phātasias, Latini visiões vocāt, animis cōcipiamus, p quas rerũ absentiũ imagines ita nobis repręsentem⁹, vt cernere videamur ipsi, vt q in quaq; re acerba accidere soleāt, imaginemur, & oculis animisq; subiiciam⁹. sic enim fore vt ἐνάργεια, quā euidētiā dicim⁹, cōsequat: quæ alios quoq; nō vulgariter & pmoueat & pturbet.

QVanuis autem pars hæc iudicialium causarum sit summa, præcipuéq; cōstet affectibus, & aliqua de his necessariò dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem locum istum in unam speciem concludere. Quare adhuc opus superest, cùm ad obtinenda quæ uolumus, potentissimum, tum supradictis multo difficilius, mouendi iudicum animos, atq; in eum quem uolumus habitum formandi, & uelut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quā quo id modo cōsequi possemus, ostenderē. Nunc altius omnis rei repetenda ratio est. Nam & per totā (ut diximus) causam locus est affectibus: & eorũ nō simplex natura, nec in trāsitu tractanda, quo nihil maius afferre uis orādi potest. Nam cætera forsitan tenuis quoq; & angusta ingenij uena, si modò uel doctrina uel usu sit adiuta, generare atq; ad frugem aliquam perducere queat. Certè sunt, sempérq; fuerũt non parũ multi, qui satis peritè, quæ essent probationibus utilia reperirent: quos equidem non cōtemno, sed hactenus utiles credo, nequid per eos iudici sit ignotum: atq; (ut dicam quod sentio) dignos à quibus causas diserti docerentur. Qui uerò iudicem rapere, & in quem uellet habitum animi posset perducere, quo dicto flendũ & irascendum esset, rarius fuit. Atq; hoc est quod dominatur in iudic

Nota uerissimam doctrinam.

iudiciis. hæc eloquentiam regunt. Nãq; argumenta plerũque nascuntur ex causa, & pro meliore parte plura sunt semper: ut qui per hæc uicit, tantũ non defuisse sibi aduocatum sciat. Vbi uerò animis iudicũ uis afferenda est, & ab ipsa ueri contẽplatione abducenda mens, ibi propriũ Oratoris opus est. Hoc non docet litigator: hoc libellis nõ continetur. Probationes enim efficiunt sanè ut causam nostrã meliorem esse iudices putẽt: affectus præstant ut etiam uelint. Sed id quia uolunt, credunt quoq;. Nam cùm irasci, fauere, odisse, misereri cœperint, agi iam rem suam existimant: & sicut amantes de forma iudicare non possunt, quia sensum oculorum premit amor; ita omnem inquirendæ ueritatis rationem iudex amittit occupatus affectibus: æstu fertur, & uelut rapido flumini obsequitur. Ita argumenta ac testes quid egerint, pronuntiatio ostendit: commotus autem ab Oratore iudex, quid sentiat, sedens adhuc atque audiens confitetur. An cùm ille, qui plerisq; perorationibus petitur, fletus erumpit, non palam dicta sententia est? Huc igitur incumbat Orator, hoc opus eius, hic labor est: sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata sunt. adeò uelut spiritus operis huius atque animus est in affectibus. Horum autem, sicut antiquitus traditum accepimus, duæ sunt species: Alteram Græci πάθος uocant, quam nos uertentes rectè ac propriè affectum dicimus: Alteram ἦθος, cuius nomine, ut ego quidem sentio, caret sermo Romanus, mores appellantur: atque inde pars quoque illa philosophiæ ἠθικὴ, moralis est dicta. Sed ipsam rei naturam spectanti mihi, non tam mores significari uidentur, quam morum quædam proprietas. nam ipsis quidem omnes habitus mentis continentur. Cautiores, uoluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerunt. Affectus

igitur hos concitatos, illos mites atq; cõpositos esse dixerunt. in altero uehementer cõmotos, in altero lenes, deniq; hos imperare, illos persuadere. hos ad perturbationẽ, illos ad beneuolentiã praeualere. Adiiciunt quidã peritorũ πάθος temporale esse. Quod ut accidere frequẽtius fateor, ita nonnullas credo esse materias, quae continuũ desiderent affectũ. Nec tamẽ minus artis aut usus hi leniores habent, uiriũ atq; impetus non tantundẽ exigũt. In causis uerò etiã pluribus uersantur, imò secundũ quẽdam intellectũ in omnibus. Nam cùm nisi ex illo & hoc loco nihil ab Oratore tractetur, quicquid de honestis, & utilibus, deniq; faciendis & nõ faciẽdis dicitur, huc uocari potest. Quidam cõmendationẽ atq; excusationẽ propria huius officij putauerunt: nec abnuo esse ista in hac parte, sed nõ cõcedo ut sola sint: quin illud adhuc adiicio, πάθος atq; ἦθος esse interim ex eadem natura, ita ut illud maius sit, hoc minus: ut amor πάθος, charitas ἦθος. Interdũ diuersa inter se, sicut in epilogis. Nãq; πάθος concitat, ἦθος solet mitigare. Propria tamẽ mihi huius nominis exprimẽda natura est, quatenus appellatione ipsa non satis significari uidetur. ἦθος quod intelligimus, quódq; à docẽtibus desideramus, id erit, quod ante omnia bonitate cõmẽdabitur: non solùm mite ac placidũ, sed plerũq; blandum & humanũ, & audientibus amabile atq; iucundũ: in quo exprimẽdo summa uirtus ea est, ut fluere omnia ex natura rerũ hominúmq; uideantur, quò mores dicẽtis ex oratione pelluceant, et quodammodo agnoscantur. Quod est sine dubio inter cõiunctas maximè personas, quoties perferimus, ignoscimus, satisfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio. Sed tamen alia patris aduersus filiũ, tutoris aduersus pupillum, mariti aduersus uxorẽ moderatio est. Hi enim prae se ferunt eorũ ipsorum

à quibus læduntur, charitatem: neq; alio modo inuisos eos faciunt, quam q amare ipsi uidentur. Alia cùm senex adolescentis, alia cùm conuitium honestus inferioris fert. Hîc enim tantùm concitari, illic etiam affici debet. Sunt & illa ex eadem natura, sed motus adhuc minoris, ueniam petere, adolescentiæ defendere amores. Nõnunquã etiã leuis alieni caloris derisus ex hac forma uenit: sed nõ his ex locis tantũ, uerùm aliquãtò magis propriæ sunt uirtutes simulationis, satisfaciendi, rogandi, & εἰρωνείας, quæ diuersum ei quod dicit, intellectum petit. Hinc etiam ille maior ad concitandum odium nasci affectus solet, cũ hoc ipso quòd nos aduersariis submittimus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio. Nanq; eos graues & intolerabiles id ipsum demõstrat, quòd cedimus: & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis, plus inuidiam quàm conuitiũ posse. nam inuidia aduersarios, conuitiũ nos inuisos facit. Ille iam penè medius affectus est, ex amoribus & ex desideriis amicorũ & necessariorum. Nam & hoc maior est, & illo minor. Non parum significãter etiã illa in scholis ἤθη dixerimus, quibus plerunq; rusticos, superstitiosos, auaros, timidos, secundum conditionẽ propositorũ effingimus. Nã sic ἤθη mores sunt, cùm hos imitamur, & ex his ducimus orationẽ. Deniq; hoc omne, bonũ & comem uirum poscit. Quas uirtutes cùm etiã in litigatore debeat Orator, si fieri potest, approbare, utiq; ipse aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimũ causis, quibus ex sua bonitate faciet fidem. Nam qui dum dicit, malus uidetur, utiq; malè dicit. non enim uidetur iusta dicere, alioqui ἦθος uideretur. Quare ipsum etiã dicendi genus in hoc placidũ debet esse ac mite: nihil superbũ, nihil elatũ saltẽ ac sublime desideret: propriè, iucũdè, credibiliter dicere, sat est. Ideóq; et

medius ille orationis modus maximè conuenit. Diuersum est huic quod πάθος dicitur, quódq; nos affectū propriè uocamus: & ut proximè utriusq; differentiā signem; illud comœdiæ, hoc tragœdiæ simile. Hæc pars circa irā, odiū, metum, inuidiam, miserationem, ferè tota uersatur. Quæ quibus ex locis ducenda sint, & manifestum omnibus, & à nobis in ratione procœmij atq; epilogi dictum est. Et metū tamen duplicē intelligi uolo: quem patimur: & quem facimus. Et inuidiam: nanq; altera inuidum, altera inuidiosum facit. Hoc autē hominis, illud rei est, in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur grauia per se, parricidium, cædes, ueneficium: quædam efficienda sunt. Id autē contingit, aut cùm magnis alioqui malis grauius esse id qđ passi sumus, ostenditur: quale est apud Virgilium,

Aeneid. 3. Ô felix una ante alias Priameïa uirgo,
Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis
Iussa mori. – Quàm miser enim casus Andromachæ, si cōparata ei felix Polyxena? Aut cùm ita exaggeramus iniuriā nostrā, ut etiā quæ multo minora sunt, intoleranda dicamus: Si pulsasses, defendi non poteras: uulnerasti. Sed hæc diligētius, cùm ad amplificationē uenerimus, dicemus.

Lib. 8. Interim notasse cōtentus sum, nō id solùm agere affectus, ut quæ sunt ostendantur acerba ac luctuosa, sed etiam ut quæ tolerāda haberi solent, grauia uideātur: ut cū in maledicto plus iniuriæ, q̃ in manu: in infamia plus pœnæ dicimus, q̃ in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ uis est, ut iudicē non ad id tantùm impellat, in quod ipsa rei natura duceretur: sed aut qui nō est, aut maiorē quam est, faciat affectum. Hæc

Δείνωσις. est illa quæ δείνωσις uocatur, rebus indignis, asperis, inuidiosis addēs uim oratio: qua uirtute præter alios plurimū Demosthenes ualuit. Quòd si tradita mihi sequi præcepta

suffice

sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorum quæ legi uel didici, quod modò probabile fuit, omittẽdo: sed mihi in animo est, quæ latẽt penitus, ipsa huius loci aperire penetralia: quæ quidem nõ aliquo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa duce accepi. Summa enim (quantũ ego quidem sentio) circa mouẽdos affectus in hoc posita est, ut moueamur ipsi. Nam & luctus & iræ & indignationis aliquãdo ridicula fuerit imitatio, si uerba uultúmq; tantùm non etiã animũ accommodauerimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugẽtes utiq; in recẽti dolore disertissimè quædam exclamare uideantur, & ira nonnũquã indoctis quoque eloquentiã faciat, quàm quòd illis inest uis mẽtis, & ueritas ipsa morũ? Quare in iis quæ uerisimilia esse uolemus, simus ipsi similes eorũ qui uerè patiuntur, affectibus: & à tali animo proficiscatur oratio, qualem facere iudicẽ uolet. An ille dolebit, qui audiet me, cùm hoc dicã, nõ dolẽtem? Irascetur, si nihil ipse qui in irã concitat, idq; exigit, simile patietur? Siccis agenti oculis lacrymas dabit? fieri nõ potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore: nec res ulla dat alteri colorẽ, quẽ ipsa non habet. Primũ est igitur, ut apud nos ualeãt ea quæ ualere apud iudicem uolum⁹: afficiamúrq; antequã afficere conemur. At quomodo fiet ut afficiamur? Neq; enim sunt mot⁹ in nostra potestate. Tẽtabo etiã de hoc dicere. Quas φαντασίας Græci uocant, nos sanè uisiones appellemus: per quas imagines rerũ absentiũ ita repræsentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentes habere uideamur. has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidam dicunt εὐφαντασίωτον, qui sibi res, uoces, actus, secundum uerum optimè finget: quod quidem nobis uolẽtibus facilè continget. Nam ut inter otia animorũ, & spes inanes, & uelut

somn

somnia quędã uigilãtiũ, ita nos hę, de quibus loquimur, imagines ꝓsequũtur, ut peregrinari, nauigare, prœliari, populos alloqui, diuitiarũ quas nõ habemus, usum uideamur disponere: nec cogitare, sed facere, hoc animi uitiũ ad utilitatem nõ transferamus? Vt hominem occisum querar, non omnia quæ in re præsenti accidisse credibile est, in oculis habebo? non percussor ille subitus erumpet? non expauescet circunuentus? exclamabit? uel rogabit? uel fugiet? nõ ferientem, non concidentem uidebo? non animo sanguis, & pallor, & gemitus, extremus deniq; expirãtis hiatus insidet? Insequetur ἐνάργεια, quæ à Cicerone illustratio & euidentia nominatur: quæ non tam dicere uidetur, quàm ostẽdere: & affectus non aliter, quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur. An non ex his uisionibus illa sunt,

De Ora. 3. et Acad. quæst. lib. 4.

Excußi manibus radij, reuolutáq; pensa? &,

-Leuiq; patens in pectore uulnus? Et equus ille in funere Pallantis, -positis qui insignibus-

It lacrymãs, guttisq; humectat grãdibus ora? Quid? nõ idẽ poëta penitus ultimi fati cepit imaginẽ, ut diceret,

Aen. 9. et 10.

-Et dulceis moriens reminiscitur Argos?

Æneid. 11.

Vbi uerò miseratione opus erit, nobis ea de quibus queramur, accidisse credamus, atq; id animo nostro persuadeamus. Nos illi sim⁹, quos grauia, indigna, tristia passos queramur. Nec agamus rẽ quasi alienã, sed assumamus parũper illũ dolorẽ. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones atq; comœdos, cùm ex aliquo grauiore actu personã deposuissent, flentes adhuc egredi. Quòd si in alienis scriptis sola ꝓnuntiatio ita falsis accedit affectibus, qd nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moueri periclitãtiũ uice poßimus? Sed in schola rebus quoq; ipsis affici cõuenit, eásq; ueras sibi fingere, hoc magis,

Huc refert Polũ histrionem, de quo Gellius li. 7. cap. 5.

magis, quòd illic ut litigatores loquimur frequẽtius, quã ut aduocati. Orbũ agimus, & naufragũ, & periclitãtẽ: quorũ induere personas qd attinet, nisi affectus assumim⁹? Hæc dißimulanda mihi nõ fuerunt, quibus ipse, quãtuscũque sum, aut fui, (nam peruenisse me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus sum, ut me non lacrymæ solùm deprehenderint, sed pallor, & uero similis dolor.

De Risu. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Risus excitati vim, excitandi difficultatẽ, difficultatis causas, vnde facultas eius, quàm variè nominetur, quo loco, quibus eius speciebus, & quomodo vtendũ, quis eius modus, & quæ Oratori in risu cauẽda, quomodo diuidatur, vnde petatur, & ex quibus locis, & quid vrbanitas sit, hoc capite tradit. Vim habere docet ad affectus tristes soluẽdos exẽplo iuuenũ Tarentinorũ, qui Pyrrhũ risu placarũt: ad auertẽdũ ab intentione, ad reficiendũ, & renouandũ. Difficultatẽ eius mouẽdi ex eo colligit, ꝙ Demosthenes & Cicero eo in genere perfecti esse nõ potuerint, cùm hic in eo nimius, ille procul ab excitãdi risus facultate abfuerit: Causas difficultatis has esse cõtendit, quia risus plerũq; sit anceps, ratio, ꝓpter varia hominũ iudicia: qui nõ ratione aliqua de dictis ridiculis iudicẽt, sed quodã animi latẽte motu: quòd etiam salsè dicta parũ sint honorifica, quódq; eius rei nulla sit exercitatio, nulli præceptores. Facultatẽ risus excitãdi in natura esse & occasione positã, nõ in arte, quãuis eius rei nõnulla obseruatio sit & præcepta tradita. Ridiculi hæc nomina tradit, vrbanũ, cui rusticũ opponit: venustũ, salsum, facetũ, iocosum, dicax: & qd quódque significet, explicat. His quo quis loco vtatur, & quomodo, apud quẽ, ex qua causa, plurimũ referre affirmat: cùm aliis in cõuictu & sermone quotidiano sit vtẽdũ, aliis in pugna forẽsi: vbi Oratori cauenda hæc monet, vultũ gestúmq; distortũ, dicacitatem scurrilẽ, & scenicã obscœnitatẽ, affectationẽ & captationẽ ridiculi: iocũ in atroci causa aut miserabili, dictum petulans, superbum, loco & tempori alienum: præparatum, domo allatum: quod in plures conuenit, & multorum studia labefactat. Ridiculum diuidit, vt sit aliud in rebus aut factis, aliud in verbis seu dictis: quibus tertium genus adiicit, quod in decipiendis expectation

ctationibus, dictísq; aliter accipiendis versetur: quod è mediis rebus vocat: in quibus risum petamus vel ex nobis, vel ex aliis. Ex aliis, reprehendendo, refutãdo, eleuãdo, repercutiẽdo, eludendo. Ex nobis, nostra ridicula indicãdo, & aliqua subabsurda, nõ qdẽ per imprudẽtiã, sed per simulationẽ, ꝑ quã venustissima futura sunt. In his risum cõciliari ostẽdit aut ex corpore, aut ex animo, aut ex iis q̃ extrà sunt posita, trib⁹ modis: vel ea ostẽdẽdo, & sub oculos subiiciẽdo, vel narratione explicãdo, vel dicto notãdo: quæ singula subiectis exemplis manifesta facit. Ex quibus locis petatur risus, infinitũ esse ait. vt tamen confusionẽ tollat, ex his peti tradit: ex locis argumentorũ, ex tropis, ex figuris dictionum & sententiarũ: quorũ omnium species dinumerat. Ridiculum ex verbis, quibus modis venustè fiat, quatenus amphibolias & ænigmata recipiat, primùm exequitur. Hinc quæ ex vi rerũ fiant multo acriora & elegantiora, tractat, quorum vsum exemplis è figuris sententiarum, tropis & locis argumentorũ, latissimè docet. His perfectis tertium propositę diuisionis membrũ aggreditur, quod mediũ inter res & verba vocauit, & ad decipiẽdas expectationes, vel dicta aliter intelligenda accommodatum esse dixit, & omnium longè venustissimũ, quod per inopinatũ fiat, occurrendo, simulando, dissimulando, ambiguum aliquid ponendo, aliena aut sua fingendo, contra simulantem simulando. Inter quæ leuia ridicula iucundissima esse contendit, quæ vrbana dici debeant. Postremò quib⁹ vrbanitas adiuuetur, & quid sit, contra Domitium Marsum definit, nempe Latinis virtutem esse, qua nihil absonum, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque sensu, neque verbis, neque, ore, gestúue possit deprehendi, qualis Græcis Atticismos fuit.

HVic diuersa uirt⁹, quæ risum iudicis mouẽdo, et illos tristes soluit affect⁹, & animũ ab intẽtione rerũ freq̃uẽter auertit, & aliquãdo etiã reficit, & à satietate uel à fatigatiõe renouat. Quãta sit autẽ in ea difficultas, uel duo maximi Oratores, alter Græcæ, alter Latinæ eloquẽtiæ principes, docẽt. Nã ꝑleriq; Demostheni facultatẽ hui⁹ rei defuisse credũt, Ciceroni modũ. Nec uideri ꝑõt noluisse Demosthenes, cuius pauca admodũ dicta, nec sanè cæteris

eius

eius uirtutibus respõdentia palàm ostẽdunt nõ displicuisse illi iocos, sed nõ contigisse. Noster uerò nõ solùm extra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus habitus est nimius risus affectator. Mihi quidẽ, siue id rectè iudico, siue amore immodico præcipui in eloquẽtia uiri laboro, mira quædã uidetur in eo fuisse urbanitas. Nã & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus, & interrogãdis testibus plura q̃ quisquã, dixit facetè: & illa ipsa quæ sunt in Verrem dicta frigidius, aliis aßignauit, & testimonij loco posuit: ut quo sunt magis uulgaria, eo sit credibilius illa ab Oratore nõ ficta, sed paßim esse iactata. *Vtinã Quintus, et libertus eius Tyro, aut alius quisquis fuit qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorũ numero indulsissent, & plus iudicij in eligẽdis q̃ in cõgerẽdis studij adhibuissent: minus obiectus calumniãtibus foret: qui tñ nũc quoq;, ut in omni eius ingenio, facilius quid reiici, q̃ quid adiici poßit, inueniẽt. Affert autẽ summã rei difficultatẽ, primùm, q; ridiculũ dictũ plerunq; falsum est, hoc semper humile, sæpe ex industria deprauatũ: præterea nunquã honorificũ, tũ uaria hominũ iudicia in eo, quia nõ ratione aliqua, sed motu quodam, nescio, an enarrabili, iudicatur. Neq; hoc ab ullo satis explicari puto, licet multi tentauerint. Vnde risus quidem nõ solùm facto aliquo dictóue, sed interdũ quodã etiã corporis tactu laceßitur. Præterea nõ una ratione moueri solet. Neq; enim acutè tantũ ac uenustè, sed stultè, iracundè, timidè dicta aut facta ridentur. Ideóq; anceps eius rei ratio est, quòd à derisu non procul abest risus. Habet enim, ut Cicero dicit, sedem in deformitate aliqua & turpitudine. Quæ cùm in aliis demõstrantur, urbanitas: cùm in ipsum dicentem recidũt, stultitia uocatur. Cùm uideatur autem res leuis, & quæ à scurris, mimis, insipientibus deniq;

Act. 3.

* Vtinámq; libertus eius.

Macrob. Sat. 2. cap. 1.

2. de Orat.

deniq; sæpe moueatur, tamē habet uim nescio an imperiosissimā, & cui repugnari minimè potest. Erūpit enim etiā inuitis sæpe, nec fultus ope: nec uultus modò ac uocis exprimit confeßionē, sed totū corpus ui sua concutit. Rerū autē sæpe (ut dixi) maximarū momēta uertit, cùm odiū irámq; frequētißimè frangat. Documento sunt iuuenes Tarētini, qui multa de Pyrrho rege securius inter cœnā locuti, cùm rationē facti reposcerētur, & neq; negari res, neq; defendi posset, risu sunt & opportuno ioco elapsi. Nanq; unus ex his, Imo, inquit, nisi lagena defecisset, occidissemus te. Eáq; urbanitate tota est inuidia criminis dissoluta. Verùm hoc quicquid est, ut non ausim dicere carere omnino arte, quia nōnullam obseruationē habet, suntq; ad id pertinētia & à Græcis & à Latinis cōposita præcepta: ita planè affirmo præcipuè positū esse in natura & occasione. Porrò natura nō tantùm in hoc ualet, ut acutior quis atq; habilior sit ad inueniendum: nam id sanè doctrina posset augeri: sed inest proprius quibusdā decor in habitu atq; uultu, ut eadē illa minus dicēte alio uideantur urbana esse. Occasioni uerò & in rebus est tanta uis, ut sæpe adiuti ea nō indocti modò, sed etiam rustici salsè dicant in eum, quisquis aliquid dixerit prior. Sunt enim longè uenustiora omnia in respondendo, q̃ in prouocādo. Accedit difficultati, q̧ eius rei nulla exercitatio est, nulli præceptores. Vtiq; in cōuiuiis & sermonibus multi dicaces: sed quia in hoc usu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara, nec ex arte ꝓpria, sed ad hāc cōsuetudinē accōmodata. Nihil aūt uetabat & cōponi materias in hoc idoneas, ut cōtrouersiæ ꝑmistis salibus fingerētur: uel res proponi singulas ad iuuenū talē exercitationē. Quin illæ ipsæ, quæ dicta sunt, ac uocantur: quas certis diebus festæ licētiæ dicere solebamus, si paulū adhibita ratione

Val. lib. 5 titu. 1.

tione fingerẽtur, aut aliquid in his seriũ quoq; esset admistum, plurimũ poterunt utilitatis afferre: quæ nunc iuuenum, uel sibi ludentiũ exercitatio est. Pluribus autẽ nominibus in eadem re uulgo utimur: quæ tamen si diducas, suã propriam quãdam uim ostendent. Nam & urbanitas dicitur, qua quidem significari uideo sermonẽ præ se ferentem in uerbis & sono & usu propriũ quendam gustum urbis, et sumptam ex conuersatione doctorũ tacitã eruditionem: denique cui contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cũ gratia quadã & uenere dicatur, apparet. Salsum in consuetudine pro ridiculo tãtùm accipimus: natura nõ utiq; hoc est: quanquã & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero, omne quod salsum sit, ait esse Atticorum: non quia sunt maximè ad risum compositi: & Catullus cùm dicit, *2. de Orat.*

Nulla in tam magno est corpore mica salis, *In epigram.*

hoc dicit, nihil in corpore eius esse ridiculũ. Salsum igitur erit, quod nõ erit insulsum, uelut quoddã simplex orationis condimentũ, quod sentitur latẽte iudicio uelut palato, excitátq;, & à tædio defendit orationẽ. Sanè tamẽ ut ille in cibis paulo liberalius aspersus, si tamẽ non sit immodicus, affert aliquid propriæ uoluptatis: ita hi quoq; in dicẽdo habent quiddã quod nobis faciat audiendi sitim. Facetũ quoq; non tantùm circa ridicula opinor consistere. Neq; enim diceret Horatius facetũ carminis genus natura cõcessum esse Virgilio. Decoris hanc magis, et excultæ cuiusdã elegãtiæ appellationẽ puto. Ideóq; in epistolis Cicero hæc Bruti refert uerba, Næ illi sunt pedes faceti, ac deliciis ingrediẽti molles. Quod conuenit cum illo Horatiano, *Ser. 1. Sat. 10.*

– Molle atq; facetum Virgilio –. Iocum uerò accipimus quod est cõtrariũ serio. Nã & fingere, & terrere, & ꝓmittere interim, iocus est. Dicacitas sine dubio à dicẽdo,

quod est omni generi cõmune, ducta est: propriè tamẽ significat sermonẽ cũ risu aliquo incessentẽ. Ideo Demosthenẽ urbanũ fuisse dicũt, dicacẽ negant. Propriũ aũt materiæ de qua nũc loquimur, est ridiculũ. Ideóq; hæc tota disputatio à Græcis περὶ γελοῖου inscribitur. Eius prima diuisio traditur eadẽ quæ est omnis orationis, ut sit positũ in rebus, aut in uerbis. Vsus aũt maximè simplex. Aut enim ex aliis risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus mediis. Aliena aut reprehẽdimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus. Nostra, ridicula indicamus, et ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua subabsurda. Nãq; eadẽ quæ si imprudẽtibus excidant, stulta sunt: si simulamus, uenusta credũtur. Tertiũ est genus, ut idẽ dicit, in decipiẽdis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæterisq; quæ neutrã personã contingũt, ideóq; à me media dicũtur. Itẽ ridicula aut dicimus, aut facimus. Facto risus conciliatur interim admista grauitate: ut Marcus Cælius Prætor, cũ sellã eius curulẽ Cõsul Isauricus fregisset, alterã posuit loris intẽtam. dicebatur aũt Cos. à patre aliqñ cæsus flagris: Interim sine respectu pudoris, ut in illa pyxide Cæliana, quod neq; Oratori, neq; ulli graui uiro cõueniat. Idẽ aũt de uultu gestúq; ridiculo dictũ sit: in quibus est quidem summa gratia, sed maior cũ captare risum nõ uidẽtur. Nihil enim ex iis quæ dicũtur salsa, dicitur salsius. Quanquã aũt gratiæ plurimũ dictis seueritas affert, sitq; ridiculũ id ipsum, quia q dicit, nõ ridet: est tñ interim & aspectus et habitus oris et gestus nõ inurbanus, cũ iis modus cõtingit, id porrò qd' dicitur, aut est lasciuũ et hilare, qualia Galbæ pleraq;: aut cõtumeliosum, qualia nuþ Iunij Baßi: aut asperũ, qualia Caßij Seueri: aut lene, qualia Domitij Afri. Refert, hic ubi qs utatur. Nã in cõuiuiis et quotidiano sermõe lasciua humilib

2. de Orat.

Pro Cælio.

humilibus, hilaria omnibus conueniũt. Ludere nunquã uelimus, lõgéq; absit propositũ illud, Potius amicũ quàm dictũ perdidi. In hac quidẽ pugna forẽsi malim mihi lenibus *interdicere: quanquã & cõtumeliosè et asperè dicere in aduersariors permissum est, cùm accusare etiã palàm, et caput alterius iustè petere cõceßũ sit. Sed hîc quoq; tamẽ inhumana uideri solet fortunæ insectatio, uel quia culpa caret, uel quia recidere etiã in ipsos qui obiecerunt, potest. Primùm itaq; cõsiderãdũ est, & quis, & in qua causa, & apud quẽ, & in quẽ, & quid dicat. Oratori minimè cõuenit distortus uultus, gestúsq;, quæ in mimis rideri solẽt. Dicacitas etiã scurrilis & scenica huic personæ alieniβima est. Obscœnitas uerò nõ à uerbis tantùm abesse debet, sed etiã à significatione. Nã si quãdo obiici potest, nõ in omni loco exprobranda est. Oratorem præterea ut dicere urbanè nolo, ita uideri affectare id planè nolo. Quapropter ne dicet quidẽ salsè quoties poterit, & dictum potius aliquãdo perdet, quã minuet autoritatẽ. Nec accusatorẽ autẽ atroci in causa, nec patronũ in miserabili iocãtem ferret quisquã. Sunt etiã iudices quidã tristiores, quàm ut risum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id qđ in aduersariũ dicimus, aut in iudicẽ cõueniat, aut in nostrũ quoque litigatorẽ: quanquã aliqui reperiũtur qui ne id quidẽ quod in ipsos recidere poßit, euitẽt: quod fecit Longus Sulpitius, qui cùm ipse fœdißimus esset, eũ cõtra quẽ iudicio liberali aderat, ne faciẽ quidẽ habere liberi hominis dixit: cui respõdẽs Domitius Afer, Et tu, inquit, ex animi sententia Lõge? qui malã faciem habet, liber non est? Vitãdum etiã ne petulans, ne superbũ, ne loco, ne tempori alienum, ne præparatũ et domo allatũ uideatur quod dicimus. Nã aduersus miseros, sicut suprà dixerã, inhumanus est

*Vti licere

iocus. Sed quidã ita sunt receptæ autoritatis & notæ uerecũdiæ, ut nocitura sit in eos dicẽdi petulãtia. Nam de amicis iam præcepiũ est. Illud non ad orãdi ferè cõsiliũ, sed ad omnia pertinet, ne lacessat hoc modo quẽ lædere sit periculosum, ne aut inimicitiæ graues insequãtur, aut turpis satisfactio. Malè etiã dicitur qđ in plures cõuenit, si aut nationes totæ incessantur, aut ordines, aut cõditio aut studia multorũ. Ea quæ dicit uir bonus, omnia salua dignitate ac uerecũdia decẽt. Nimiũ enim risus pretiũ est, si probitatis impẽdio cõstat. Vnde autẽ cõcilietur risus, & quibus ex locis peti soleat, difficillimũ est dicere. Nã si species omnes persequi uelimus, nec modũ reperiemus, & frustra laborabimus. Neq; enim numerosi minus sunt loci ex quibus hæc dicta, quàm illi ex quibus eæ quas sentẽtias uocamus, ducũtur, neq; alij. Nã hîc quoq; est inuẽtio & elocutio, atq; ipsius elocutionis uis, alia in uerbis, alia in figuris. Risus igitur oriũtur aut ex corpore eius in quẽ dicimus: aut ex animo, qui factis ab eo dictisq; colligitur, aut ex his quæ sunt extrà posita. Intra hæc enim est oĩs uituperatio: quæ si grauius posita sit, seria est: si leuius, ridicula. Hæc aut ostẽdũtur, aut narrãtur, aut dicto notãtur. Rarũ est autem, ut oculis subiicere cõtingat, ut fecit C. Iulius, * qui cùm Helmio Mãciæ sæpius obstrepẽti sibi diceret, Iam ostẽdã qualis sis: isq; planè instaret interrogatione qualẽ se tandẽ ostẽsurus esset, digito demõstrauit imaginẽ galli in scuto Mariano Cimbrico pictã, cui Mãcia tũ simillimus est uisus. Tabernæ aũt erãt circa forũ, ac scutũ illud signi gratia positũ. Narrare quæ falsa sint, in primis est subtile, & oratoriũ: ut Cicero pro Cluẽtio narrat de Cepasio atq; Fabritio ac Marcus Cælius de illa C. Lælij collegæq; eius in prouinciã festinãtiũ cõtẽtione. Sed in his omnibus cùm elegãs & uenust

2. de Orat. *Crassus, habet Plinius li. 35. ca. 4.

uenuste exigitur tota expositio, tũ id est festiuissimũ, quod adiicit Orator. Nã & à Cicerone sic est Fabritij fuga illa cõdita, Itaq; cùm callidissimè se putaret dicere, et cùm illa uerba grauissima ex intimo artificio deprõpsisset: Respicite Iudices hominũ fortunas, respicite uarios durósq; casus, respicite. C. Fabritij senectutẽ: cùm hoc Respicite, ornãdæ orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse: at Fabritius à subsellijs demisso capite discesserat, et cætera quæ adiecit: nã est notus locus: cũ in re hoc solũ esset, Fabritiũ à iudicio recessisse. Et Cælius cũ omnia uenustissimè finxit, tũ illud ultimũ sic subsecutus: Quomodo trãsierit, utrũ rate, an piscatorio nauigio, nemo sciebat. Siculi quidẽ, ut sunt lasciui & dicaces, aiebãt in Delphino sedisse, & sic tanquã Ariona trãsuectũ. In narrãdo autẽ Cicero cõsistere facetias putat, dicacitatẽ in iaciẽdo. Mirè fuit in hoc genere uenustus Afer Domitius, cuius orationib⁹ cõplures huiusmodi narrationes insertæ reperiũtur: sed dictorũ quoq; ab eodẽ urbanè, sunt editi libri. Illud quoq; genus est positũ nõ in hac ueluti iaculatione uerborũ, & inclusa breuiter urbanitate, sed in quodã lõgiore actu: qđ de Crasso cõtra Brutũ Cicero in secũdo de Oratore libro, & alijs q̃busdã locis narrat. Nã cùm Brutus in accusatione Cn. Plãci, ex duobus lectoribus ostẽdisset cõtraria L. Crassum patronum eius in oratione quã de Colonia Narbonensi habuerat, suasisse ijs quæ de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipse lectores, hisq; patris eius dialogos dedit legẽdos: quorũ cùm in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonẽ habitũ cõplecteretur, requirebat ubi eßẽt eæ possessiones. Omneis aũt illas Brutus uẽdiderat: & cũ paterna mãcipare prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq; & q̃busdã etiã interim historijs exponẽdis gratia cõsequi Pro Cluen.

 solet.

solet. Sed acutior est illa atq; uelocior in urbanitate breuitas. Cuius quidẽ duplex est forma, dicẽdi, ac respõdendi, sed ratio cõmunis in parte. Nihil enim in lacesšẽdo dici potest, quod nõ etiã in repercutiendo. At ꝓpria quædã sunt respõdentiũ: illa etiã ira cõcitati afferre solẽt: hæc plerunq; in altercatione, aut in rogãdis testibus requirũtur. Cũ sint aũt loci plures ex quibus dicta ridicula ducãtur, repetendũ est mihi, nõ omnes eos Oratorib⁹ cõuenire. In primis autẽ ex amphibolia, neq; illa obscura, quæ Atellanæ more captẽt, nec qualia uulgò iactãtur à uilissimo quoq;, cõuersa in maledictũ ferè ambiguitate. Ne illa qdẽ, quæ Ciceronẽ aliquãdo, sed nõ in agẽdo, exciderũt, ut dixi, cũ is cãdidat⁹ qui coqui filius habebatur, corã eo suffragiũ ab alio peteret, Ego quoque tibi iure faueo. Nõ quia excludẽda sint omnino uerba duos sensus significantia, sed quia rarò bellẽ respõdeãt, nisi cũ prorsus reb⁹ ipsis adiuuãtur. Quare non hoc modò penè & ipsum scurrile Ciceronis est in eũdẽ, de quo suprà dixi, Isauricũ, Miror quid sit ꝗ pater tuus homo cõstãtissimus te nobis uariũ reliquit: sed illud ex eodẽ genere præclarũ, cùm obiiceret Miloni accusator in argumentũ factarũ Clodio insidiarũ, ꝗ Bouillas ante horã nonã diuertisset, ut expectaret dũ Clodius à uilla sua exiret, & idẽtidẽ interrogaret quo tẽpore Clodius occisus esset, respondit, Serò. Quod uel solũ sufficit, ut hoc genus nõ totum repudietur. Nec plura modò significari solẽt, sed etiã diuersa: ut Nero de seruo pessimo dixit, Nulli apud se plus fidei haberi: nihil ei neq; occlusum neq; obsignatũ esse. Peruenit res usq; ad ænigma: quale est Ciceronis in Pletoriũ Fonteij accusatorẽ, cuius matrẽ dixit, dũ uixisset, ludum: postquã mortua esset, magistros habuisse. Dicebantur autem, dum uixit, infames fœminæ ad eam conuenire solitæ:

Vide Donatũ in Adelphos Terent.

post

post mortē eius bona ueniebāt. quāquā hic ludus p translationē dictus est, magistri per ambiguitatem. In metalepsin quoq; cadit ratio dictorum: ut Fabius Maximus incusans Augusti congiariorū quæ amicis dabātur, exiguitatē, hemi naria esse dixit. Nā congiariū cùm sit cōmune liberalitatis atq; mensuræ, à mēsura ducta imminutio est rerū. Et hæc tā frigida, quàm est nominū fictio, adiectis, detractis, mutatis literis: ut Acisculū, qa esset pactus, Pacisculū: et Placidū nomine, quia is acerbus natura esset, Acidū: & Tulliū, cū fur esset, Tollium, dictos inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus q̃ in nominibus respondent. Afer enim uenustè Manlium Suram multū in agendo discursantem, salientem, manus iactantem, togam deiicientē et reponentē, non agere dixit, sed satagere. Est enim dictum per se urbanū, satagere, etiam si nulla subsit alterius uerbi similitudo. Fiūt & detracta et adiecta aspiratione, & binis cōiunctis uerbis similiter sæpius frigida, aliquādo tamē recipiēda. Eadémq; conditio est in iis quæ à nominibus trahūtur. Multa ex hoc Cicero in Verrē, sed ut ab aliis dicta: modò futurū ut omnia uerreret, cùm diceretur Verres, modò Herculi quē expilauerat, molestiorem apro Erymanthio fuisse: modò malum Sacerdotē, qui tam nequā uerrem reliquisset: quia Sacerdoti Verres successerat. Præbet tñ aliquādo occasionem quædam felicitas hoc quoq; genere bene utendi: ut pro Cecinna Cicero in testē Sex. Clodium Phormionem, Nec minus niger, inquit, nec minus confidēs, quàm ille Terētianus est Phormio. Acriora igitur sunt & elegātiora, quæ trahūtur ex ui rerū. In his maximè ualet similitudo, si tñ ad aliquid inferius leuiúsq; referatur: qua iam ueteres illi iocabantur, qui Lentulū Spintherē, & Scipionem Serapionē esse dixerunt. Sed ea non ab hominibus mo-

Act. 6.

Plin. lib. 7. cap. 12.

Val. lib. 9. titu. 5. Cice. ad Attic. lib. 6.

dò petitur, uerũetiã ab animalibus: ut nobis pueris Iunius Bassus, homo in primis dicax, Asinus albus uocabatur. Et Sarmẽtus seu Publius Blessus Iunium hominẽ nigrũ et macrũ & pandum, fibulã ferream dixit. Quod nunc risus petẽdi genus frequẽtißimũ est. Adhibetur aũt similitudo interim palàm, interim inseri solet parabolæ: cui⁹ est generis id Augusti, q militi libellũ timidè porrigẽti, Noli, inqt, dubitare, tãquã assem elephantodes. Sũt quædã etiã uerisimilia: unde Vatinius, cùm reus agẽte in eum Caluo, cãdido frontẽ sudario tergeret, idq; ipsum accusator in inuidiam uocaret: Quãuis reus sum, inquit, et panẽ cãdidũ edo. Adhuc est subtilior illa ex simili translatio, cùm qđ in alia re fieri solet, in aliam mutuamur. Ea dicatur sanè fictio: ut Chrysippus, cùm in triũpho Cæsaris eborea oppida essent translata, et post dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas esse oppidorũ Cæsaris dixit. Et Pedo de Mirmillone q Retiariũ cõsequebatur, nec feriebat, Viuum, inquit, capere uult. Iungitur amphiboliæ similitudo: ut L. Galba pilã negligenter petenti, Sic, inquit, petis, tanquã Cæsaris cãdidatus. Nã illud petis, ambiguũ est, securitas similis. Quod hactenus ostendisse satis est. Cæterùm frequẽtißima aliorũ generũ cũ aliis mistura est: eáq; optima, quæ ex pluribus cõstat. Eadẽ dißimiliũ ratio est. Hinc eques Romanus, ad quẽ in spectaculis bibẽtẽ cùm misisset Augustus qui ei diceret, Ego si prãdere uolo, domum eo: Tu enim, inquit, non times ne locũ perdas. Ex contrario nõ una species. Neq; enim eodem modo dixit Augustus præfecto quẽ ignominia notabat, subinde interponẽti precibus, Quid respondebo patri meo? Dic me tibi displicuisse: quo Galba penulã rogãti, Nõ poßũ cõmodare: domi maneo: cũ cœnaculũ eius pplueret. Tertiũ adhuc illud (siquidẽ ut ne auctorẽ ponã, uerecũdia

ipsius

ipsius facit) Libidinosior es, q̃ ullus spado: quo sine dubio et opinio decipitur. sed ex cõtrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorũ simile, qđ dixit Marcus Vestinius, cũ ei nũtiatũ esset,* Aliqñ desinet putere. Onerabo librũ exẽplis, similémq; iis qui risus gratia componũtur, efficiam, si persequi uoluero singula ueterũ. Ex omnibus argumẽtorũ locis eadẽ occasio est. Nã & finitione usus est Augustus de Pantomimis duobus, qui alternis gestibus cõtendebãt, cùm eorũ alterũ saltatorẽ dixit, alterũ interpellatorẽ. Et partitione Galba, cùm penulã roganti respõdit, Non pluit, nõ est opus tibi: si pluit, ipse utar. Proinde genere, specie, propriis, differẽtibus, iugatis, adiunctis, cõsequẽtibus, antecedẽtibus, repugnãtibus, causis, effectis, cõparatione pariũ, maiorũ, minorũ, similis materia præbetur. Sicut in tropos quoq; omneis cadunt. An nõ plurima καθ' ὑπερβολὴν dicũtur? quale refert Cicero de Mẽmio homine prælõgo, caput cũ ad fornicẽ Fabij offendisse. Et qđ P. Oppius dixit de genere Lẽtulorũ, cũ assiduè minores parẽtib⁹ liberi essent in nascẽdo, decrescere genus Lẽtulorũ. Interim utrũq;. Quid ironia? nõ ne etiã quæ sit uerissima, ioci ꝑpè gen⁹ est? Qua urbanè usus est Afer cũ Didio Gallo, q prouinciã ambitiosissimè petierat, deinde impetrata ea tanquã coactus querebatur, Age, inquit, aliquid & Reipublicæ causa elabora. Quáq; Cicero usus est, cũ Vatinij morte nũtiata, cuius parũ certus dicebatur autor, Interim, inquit, usura fruar. Idẽ per allegoriã M. Cælium melius obiicientẽ crimina quàm defendentẽ, Bonã dextram, malam sinistrã habere dicebat. Emphasi Liuius dicit ferro cotẽ Accium Nauiũ incidisse. Figuras quoq; mẽtis, quæ σχήματα διανοίας dicũtur, res eadẽ recipit omneis, in quas nõnulli diuiserũt species dictorũ. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus,

*Deest hic aliquid.

Ex tropis. 2. de Orat.

& minamur, & optamus. Quædã ut miserantes, & quædam ut irascentes dicimus. Ridiculum est autẽ omne quod aperte fingitur. Stulta reprehẽdere facillimũ est: nam per se sunt ridicula. Sed rem urbanã facit aliqua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat exeuntẽ de theatro Carpathiũ Tityus Maximus, an spectasset: fecit Carpathius dubitationẽ eius stultiorem dicendo, Non, sed in orchestra pila lusi. Refutatio cùm sit in negãdo, redarguẽdo, defendendo, eleuando, ridicule negauit Manius Curius. Nã cùm eius accusator, in Sipario omnibus locis aut nudũ eum in neruo, aut ab amicis redemptum ex alea pinxisset, Ergo ego (inquit) nũquã uici. Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vibiũ Curium multũ de annis ætatis suæ mentientem: Tum ergo cùm unà declamabamus, nõ eras natus. Interim & simulata assensione, ut idem Fabiæ Dolabellæ dicenti triginta se annos habere, Verũ est, inquit: nã hoc iam uiginti annis audio. Bellè interim subiicitur pro eo qđ neges, aliud mordacius, ut Iunius Bassus querẽte Domitia Paßieni, quòd incusans eius sordes, calceos eã ueteres diceret uendere solere: Nõ mehercule, inquit, hoc unquã dixi, sed emere te solere. Defensionẽ imitatus est eques Romanus, qui obiicienti Augusto ꝙ patrimonium comedisset: Meum, inquit, putaui. Eleuandi ratio est duplex, ut aut ueniã quis, aut iactantiã minuat: quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti uulnus ore exceptũ in seditione Sulpitiana, qđ ipse se passum pro Cæsare pugnantẽ gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit. Aut crimẽ obiectũ, ut Cicero obiurgantibus quòd sexagenarius Popiliam uirginẽ duxisset, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti, consequẽs uocant quidam, atq; illi simile, quo Cicero Curionẽ semper ab excusatione ætatis incipientem, facilius quotidie proœmium habere

bere dixit: quia ista natura sequi & cohærere uideantur. Sed eleuandi genus est etiã causarũ relatio, qua Cicero est usus in Vatiniũ, qui pedibus æger, cùm uellet uideri commodioris ualetudinis factus, & diceret se iã bina millia passuum ambulare: Dies enim, inquit, longiores sunt. & Augustus nũtiantibus Tarraconẽsibus palmã in ara eius enatam, Apparet, inquit, q̃ sæpe accẽdatis. Transtulit crimen Caßius Seuerus. Nam cùm obiurgaretur à Prætore, quòd aduocati eius L. Varo Epicureo Cæsaris amico conuitium fecissent, Nescio, inquit, qui cõuitiati sint: & puto Stoicos fuisse. Repercutiẽdi multa sunt genera: uenustißimũ, quod etiã similitudine aliqua uerbi adiuuatur: ut Thracallus dicenti Suellio, Si hoc ita est, is in exiliũ: si nõ est ita, redij, inquit. Elusit Caßius Seuerus obiiciente quodã quòd ei domo sua Proculeius interdixisset, respõdẽdo, Nũquid ego illuc accedo? Sic eluditur & ridiculũ ridiculo: ut diuus Augustus, cùm ei Galli torquẽ aureũ centũ pondo dedissent, & Dolabella per iocũ, tentans tamẽ ioci sui euentũ, dixisset, Imperator, torque me dona: Malo te, inquit, ciuica donare. Mendaciũ quoq; mendacio: ut Galba dicente quodã, Victoriato se uno in Sicilia quinq; pedes longam murænam emisse: Nihil, inquit, mirũ: nam ibi tam lõgæ nascuntur, ut iis piscatores pro restibus utantur. Cõtraria est negãti confeßionis simulatio, sed ipsa quoq; multũ habet urbanitatis. Sic Afer cùm ageret contra libertum Claudij Cæsaris, & ex diuerso quidã conditionis eiusdem cuius erat litigator, exclamasset, Præterea tu semper in libertos Cæsaris dicis? Nec mehercule, inquit, quicquam proficio. Cui uicinum est, non negare quod obiicitur, cùm & id palàm falsum est, & inde materia bene respondendi datur: ut Catulus dicenti Philippo, Quid latras? Furem uideo, inquit. Cicero 2. de Oratore.

In se

In se dicere, non est ferè nisi scurrarũ, & in Oratore utiq; minimè probabile. Quod fieri totidẽ modis, quot in alios, potest. Ideóq; hoc, quãuis frequẽs sit, trãseo. Illud uerò etiã si ridiculũ, indignũ tamẽ est homine liberali, quod aut turpiter, aut impotẽter dicitur: quod fecisse quendã scio, qui humiliori liberè aduersus se loquẽti, Colaphũ, inqt, tibi ducã, & formulã scribã, q caput durũ habeas. Hîc enim dubiũ est, utrũ ridere audiẽtes, an indignari debuerint. Superest genus decipiẽdi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ sunt in omni hac materia uel uenustißima. Inopinatũ & à lacessente poni solet: quale est quod refert Cicero, Quid huic abest, nisi res & uirtus? Aut illud Afri, Homo in agẽdis causis optimè uestitus. Et in occurrẽdo, ut Cicero audita falsa Vatinij morte, cũ Ouiniũ libertũ eius interrogasset, Rectè ne omnia? dicẽti, Rectè, Mortuus est, inqt. Plurimus aũt circa simulationẽ & dißimulationẽ risus est, quæ sunt uicina, & ppè eadẽ: sed simulatio est certã opinionẽ animi sui imitãtis: dißimulatio, aliena parũ se intelligere fingẽtis. Simulauit Afer, q cũ in causa subinde dicẽtib9 Celsinã dicere, cognouisset q erat potens fœmina: Quis est, inqt iste? Celsinã enim uideri sibi uirũ finxit. Dissimulauit Cicero, cũ Sex. Annalis testis reũ læsisset, et instaret idẽtidẽ accusator ei, Dic M. Tulli, nũqd potes de Sexto Annali? Versus tũc dicere cœpit de libro Ennij annali sexto,

Qui potis ingentis causas euoluere belli.

2. de Orato.

Cui sine dubio frequẽtißimã dat occasionẽ ambiguitas: ut Cassellio, qui cõsultori dicẽti, Nauẽ diuidere uolo: Perdes, inqt. Sed auerti intellectus etiã aliter solet, cùm ab asperioribus ad leniora deflectitur: ut qui interrogatus qd sentiret de eo qui in adulterio deprehẽsus esset, Tardũ fuisse respondit. Ei confine est quod dicitur per suspitionem: quale illud

illud apud Ciceronē, quærēti quòd uxor sua è fico se suspē- 2.de Orat.&
disset: Rogo des mihi surculū ex illa arbore, ut inseram. In Acad. 2.
telligitur enim qđ nō dicitur. Et hercle omnis falsè dicendi ratio in eo est, ut aliter quàm est, rectū uerūq; dicatur. Quod fit totū fingēdis aut nostris aut alienis ꝑsuasionib⁹, aut dicēdo quod fieri nō potest. Aliena finxit Iuba, q querenti quòd ab equo suo esset aspersus, Quid tu, inquit, me Hippocentaurū putas? Sic C. Caßius, qui militi sine gladio discurrēti, Heus commilito, pugno bene utêris, inquit. Et Galba de piscibus, qui cùm pridie ex parte adesi, & uersati postero die oppositi essent, Festinemus, alij subcœnāt, inquit. Tertiū illud Ciceronis (ut dixi) aduersus Curiū. fieri enim certè nō poterat, cùm declamaret, natus nō esset. Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nā cùm testis diceret, à reo fœmina sua ferro petita, & esset facilis reprehēsio cur illā potißimū partē corporis uulnerare uoluisset: Quid enim faceret, inqt, cùm tu galeā & loricā haberes? Vel optima est simulatio cōtra simulationē: qualis illa Domitij Afri fuit: Vetus habebat testamentū, & unus ex amicis recētioribus sperās aliquid ex mutatione tabularū, falsam tabulā intulerat, cōsulēs eū, an primipilaris ei testamēto suaderet ordinare suprema iudicia. Noli, inquit, facere: offendis illū. Iucūdißima sunt aūt ex his omnibus lenia, & (ut sic dixerim) boni stomachi: ut Afer ingrato litigatori cōspectū eius uitāti in foro, per nomēclatorē mißū ad eū, Amas me, inqt, quòd te nō uidi? Et dispēsatori, qui cùm ad reliqua nō respōderet, dicebat subinde: Nō comedi panē, & aquā bibo: Pasce, & redde quod debes. Quæ ὑπαγωγὰς uocāt. Et gratus iocus, qui minus exprobrat q̃ potest: ut idē dicēti cādidato. Sēper domū tuā colui: cū posset palàm negare, Credo, inquit, & uerū est. Interim de se
dicere,

dicere, ridiculum est: & quod in aliũ, si absentem diceret, urbanũ non esset, quoniã ipsi palàm exprobratur, mouet risum: quale Augusti est, cùm ab eo miles nescio quid improbè peteret, ueniret cõtrà Martian⁹, quẽ suspicabatur & ipsum aliquid iniustè rogaturũ: Nõ magis, inquit, faciam cõmilito quæ petis, quàm quod Martianus à me petiturus est. Adiuuãt urbanitatẽ & uersus cõmodè positi, seu toti ut sunt: quod edeò facilè est, ut Ouidius ex tetrasticho Macri carmine librũ in malos poëtas cõposuerit. qd' fit grati⁹, siqua etiã ambiguitate cõditur: ut Cicero in Acciũ hominẽ callidũ & uersutũ, cùm is in quadã causa suspectus esset, Nisi qua Vlysses rate euasit Laërtius. Seu uerbis ex parte mutatis, ut in eũ qui cùm antea stultißimus esset habitus, post acceptam hæreditatẽ primus sentẽtiam rogabatur, Cuius hæreditas est, quã uocant sapientiã, pro illo facultas est. Seu fictis nouis uersibus. Simile est quod παροιμία dicitur, & prouerbia opportunè aptata, ut de homine in aquã lapso, & ut alleuaretur rogãti, Tollat te, qui non nouit. Ex historia etiã ducere urbanitatẽ, eruditũ: ut Cicero fecit, cùm ei testem in iudicio Verris roganti dixisset Hortensius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debes, inquit, cùm Sphingen domi habeas. Acceperat autẽ ille à Verre Sphingem æneam magnæ pecuniæ. Subabsurda illa cõstant stultis simili imitatione, & quæ nisi fingãtur, stulta sunt: ut qui mirãtibus q̧ humile candelabrũ emisset, Prãsoriũ erit, inquit. Sed illa similia absurdis sunt acria, quæ tãquã sine ratiõe dicta ferũtur, ut seruus Dolabellæ cùm interrogaretur an dominus eius auctionem proposuisset, Domum, inquit, uendidit. Deprehẽsi interim pudorẽ suũ ridiculo aliquo explicãt: ut q testẽ dicẽtẽ se à reo uulneratũ, interrogauerat an cicatrices haberet: cùm ille ingẽtem in femore

Horat. Epistola 1. ad Scuam.

Plutarchus in vita Cice.

femore oſtendiſſet, Latus, inquit, oportuit. Contumeliis quoq; uti bellè datur: ut Hiſpo obiiciēti bis acerba crimina accuſatori, Mētiris, inqt. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis quas pferebat, chirographus eſſet: Et uerus, inqt, domine. Has aut accepi ſpecies, aut inueni, frequētiſſimas, ex quibus ridicula ducerētur. Sed repetam neceſſe eſt infinitas eſſe tam ſalsè dicendi, q̃ ſeuerè, quas præſtat perſona, locus, tēpus, caſus deniq;, qui eſt maximè uarius. Itaq; hæc ne omiſiſſe uiderer, attigi: illa autē quæ de uſu ipſo & modo iocandi complexus ſum, adeò infirma, ſed planè neceſſaria. His adiicit Domitius Marſus, qui de urbanitate diligentiſſimè ſcripſit, quædā nō ridicula, ſed cuilibet ſeueriſſimæ orationi conueniētia eleganter dicta, & proprio quodam lepôre iucunda: quæ ſunt quidē urbana, ſed riſum tñ nō habent. Neq; enim ei de riſu, ſed de urbanitate eſt opus inſtitutū, quā propriā eſſe noſtræ ciuitatis ait: & ſerò ſic intelligi cœptā, poſtquā Vrbis appellationē, etiam ſi nomē propriū nō adiiceretur, Romā tamē accipi ſit receptū. eámq; ſic finit, Vrbanitas eſt uirtus quædam in breue dictū coacta, & apta ad delectandos mouendósq; homines in omnē affectū, maximè idonea ad reſiſtendū, uel laceſſendū, prout quæq; res ac pſona deſiderat. Cui ſi breuitatis exceptionē detraxeris, omnes orationis uirtutes cōplexa ſit. Nam ſic cōſtat rebus & perſonis: et quod in utriſq; oporteat dicere, perfectæ eloquētiæ eſt. Cur autem breuē eam eſſe uoluerit, neſcio quidē. at quā in eodē libro dicat fuiſſe, & in multis, narrādi urbanitatem, paulò pòſt ita finit, Catonis (ut ait) opinionē ſequutus, Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta reſpōſáq; erūt: et qui in ſermonibus, circulis, cōuiuiis, itē in concionibus, omni deniq; loco ridiculè cōmodéq; dicet. Riſus erūt, quicūq; hæc faciet

Orator.

orator. Quas si recipimus finitiones, quicquid bene dicetur & urbanè, dicti nomē accipiet. Cæterùm illi qui hoc proposuerat, consentanea fuit illa diuisio, ut dictorū urbanorū alia seria, alia iocosa, alia media faceret. Nā eadē est omniū bene dictorum. Verùm mihi etiam iocosa quædam uidētur posse nō satis urbanè referri. Nam meo quidem iudicio, illa est urbanitas, in qua nihil absonū, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neq; sensu, neq; uerbis, neque ore gestúue poßit deprehendi: ut non tam sit in singulis dictis, quàm in toto colore dicendi: qualis apud Græcos Atticismos ille redolens Athenarū propriū saporem. Ne tamē iudicium Marsi hominis eruditißimi subtraham, seria partitur in tria genera, honorificū, cōtumeliosum, mediū. Et honorifici ponit exemplū Ciceronis quoq; pro Ligario apud Cæsarē, Qui nihil soles obliuisci, nisi iniurias. Et cōtumeliosi, qd' Attico scripsit de Pōpeio & Cæsare, Habeo quē fugiā, quē sequar nō habeo. Et medij, quod ἀποφθεγματικὸν uocat, et est cum ita dixit, Neq; grauē mortē accidere forti uiro posse, neq; immaturam consulari, neq; miseram sapiēti. Quæ omnia sunt optimè dicta: sed cur propriè nomen urbanitatis accipiant, nō uideo. Quod si non solùm totus (ut mihi uidetur) orationis color meretur, sed etiam singulis dictis tribuēdū est: illa potius urbana esse dixerim, quæ sunt generis eiusdē, quæ ridicula dicuntur, & tñ ridicula nō sunt: ut de Pollione Asinio seriis iocísq; pariter accōmodato dictū est, esse eum omnium horarū. Et de actore facilè dicente ex tēpore, ingeniū eum in numerato habere. Etiam Pompeij quod refert Marsus, in Ciceronem diffidentem eius partibus, Transi ad Cæsarem, me timebis. Erat enim, si de re minore aut alio animo, aut denique non ab ipso dictum fuisset, quod posset inter ridicula numerari.

Epis*t*o. libr. 8. In Catil. orat. 4.

Etiam

Etiam illud quod Cicero Cereliæ scripsit, reddens rationē cur illa C. Cæsaris tempora tam patienter toleraret: Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho. Stomachus enim ille habet aliquid ioco simile. Hæc quæ mouebant, dißimulanda mihi non fuerunt: in quibus ut errauerim, legentes tamen non decepi, indicata diuersa opinione, quam sequi magis probantibus liberum est.

De Altercatione. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Principio huius capitis rationē reddit cur altercationis pręcepta statim inuētioni, ante reliquas Rhetoricæ partes, subiungat: nempe ꝙ illa tota ex sola inuētione pēdeat, nec quidquā à dispositione mutuetur, neq; multum à reliquis tribus partibus adiuuetur. Describit altercationem orationem esse breuem, atq; cōcisam, quæ intentione aut depulsione constet, interrogandóq; aut respondendo fiat: qua descriptione, quid à perpetua actione differat, satis indicat. Locum habere aut in causis quę solis probationibus inartificialibus, vt in testiū interrogatione, vel etiā mistis, continentur. Nam & separatim fit altercatio, & perpetuæ etiam actioni potest inseri. Altercandi hæc præcepta tradit: opus esse primùm magna ingenij velocitate, animi præsentia, & acrimonia: vt ex tēpore quiduis dici posit: ad quod causas, instrumenta, tempora, locos & personas familiariter nosse, plurimū profuturū sit. Præterea iracundiæ vitio carendū esse, & moderatione vtendum. Omnia etiam non solùm refutanda, sed vrbanè contemnēda, eleuanda, & ridenda. Atq; in altercando præcipuum esse semper, id de quo quæritur, & quid efficere velimus, in oculis habere. Atq; id quidem ingenij acumine præstari, quod à natura proficiscens, etiā arte iuuetur. Postremò multas huius acuminis cōmoditates ad omnia quæ volumus egregiè præstanda, quas stupidi, indocti & clamosi non assequantur, dinumerat.

ALtercationis præcepta poterāt uideri tunc inchoāda, cùm omnia quæ ad cōtinuā oratione ꝑtinēt, peregissem: nā est usus eius ordine ultimus: sed cùm sit posita in sola inuentione, neq; habere dispositionē poßit, nec elocu-

tionis ornamenta magnopere desideret, aut circa memoriã & pronuntiationẽ laboret: prius quàm secundam quinque partium, hanc, quæ tota ex prima pendet, tractaturus nõ alieno loco uideor: quã scriptores ideo fortasse alij reliquerũt, quia satis cæteris perceptis, in hac quoque uidebatur esse profectum. Cõstat enim aut intẽtione, aut depulsione,
Lib. 3. de quibus satis traditum est: quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile est, id & in hac breui atque cõcisa prosit necesse est. Neq; alia dicuntur in altercatione, sed aliter, aut interrogãdo, aut respõdendo. Cuius rei ferè
Lib. 5. cap. 7. omnis obseruatio in illo testiũ loco excussa nobis est. Tamẽ quia latius hoc opus aggreßi sumus, neq; pfectus Orator sine hac uirtute dici põt, paululũ impendamus huic quoq; peculiaris operæ, quæ quidẽ in quibusdã causis ad uictoriam uel plurimum ualet. Nam ut in qualitate generali, in qua recténe factũ quid, an contrà sit, quæritur, perpetua dominatur oratio, et quæstionẽ finitionis actionis plerũq; satis explicat, et omnia penè in quibus de facto constat, aut cõiectura artificiali ratiõe colligitur: ita in iis causis (quæ sunt frequẽtißimæ) quæ uel solis extra artem probationibus, uel mistis continẽtur, asperrima in hac parte dimicatio est, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam & firmißima quæq; memoriæ iudicis inculcãda sunt, et præstãdum quicquid in actione promisimus, et refellenda mendacia. Nusquã est deniq; qui cognoscit, intentior. Nec immeritò quidã, quanquã in dicendo mediocres, hac tamẽ altercandi præstantia meruerunt nomẽ patronorũ. At quidam litigatoribus suis illũ modò ambitiosum declamãdi sudorẽ præstitisse contẽti, cùm turba laudantiũ destituũt subsellia, pugnámq; illã decertatoriam imperitis ac sæpe pullatæ turbæ relinquũt. Itaq; uideas alios plerũq; iudiciis priuatis ad

tis ad actiones uocari, alios ad probationes. Quæ si diuidẽda sunt officia, hoc certè magis necessariũ est: pudendúmq; dictu, si plus litigatorib⁹ prosunt minores. In publicis certè iudiciis uox illa præconis, præter patronos, ipsum qui egerit, citat. Opus est igitur in primis ingenio ueloci ac mobili, animo præsenti & acri. Non enim cogitandum, sed dicẽdũ statim est, & propè sub conatu aduersarij, manus erigenda. Quare cùm in omni parte huiusce officij plurimum facit, totas non diligenter modò, sed etiã familiariter nosse causas: tum in altercatione maximè necessariũ est, omnium personarũ, instrumentorũ, temporũ, locorũ habere notitiã: alioqui & tacendum est sæpe, & aliis subiicientibus, plerũq; studio loquẽdi fatuè modò accedendũ: quo nõnunquã accidit, ut in nostra credulitate, aliena studia erubescam⁹. Neq; tantũ hoc ipsis monitoribus clarescit: quidã faciunt apertè quòd rixemur. Videas enim plerosq; ita percitos exclamantes, ut iudex audiat contrariũ id esse quod admoneatur, sciátq; ille qui pronũtiaturus est, in causa malũ quod tacetur. Quare bonus altercator uitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obstat affectus, & fert extra causam, & plerunq; deformia cõuitia facere ac mereri cogit, & ipsos nõnunquam iudices incitat. Melior moderatio, ac nõnunquam etiam patientia. Neq; enim refutanda tantùm quæ è contrario dicũtur, sed contẽnenda, eleuanda, ridẽda sunt: nec usquã plus loci reperit urbanitas, odiũ mordet & pudor: cõtra turbantes audendum, & impudentiæ fortiter resistẽdum. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obstrepant ingẽti clamore, & medios sermones intercipiãt, & omnia tumultu confundãt: quos ut non imitari, sic acriter propulsare oportebit: & ipsorum improbitas retundenda: & Iudices uel præsidentes magistratus

appellandi frequenter, ut loquendi uices seruentur. Nam est res animi iacētis, & mollis supra modū frontis, fallitq; plerūq;, quòd probitas uocatur, quæ est imbecillitas. Valet autē in altercatione plurimū acumē: quod sine dubio ex arte non uenit. natura enim nō docetur, arte tamē adiuuatur. In qua præcipuū est semper id in oculis habere, de quo quæritur, & quod uolumus efficere: quia propositū tenētes, in rixā non ibimus: nec causæ debita tempora conuitiando cōteremus: gaudebimúsq; si hoc aduersarius facit. Omnia tempora ferè parata sunt meditatis diligenter quæ aut ex aduerso dici, aut respōderi à nobis poßint. Nonnunquā tamen solet hoc quoq; esse artis genus, ut quædam in actione dißimulata, subitò in altercādo proferantur: & inopinatis eruptionibus, & ex insidiis citißimo facto simillimū. Id autē tū faciendū, cùm est aliquid cui respōderi nō statim poßit: potuerat aūt si tēpus ad disponendum fuisset. Nam quod fideliter firmū est, à primis statim actionibus arripere optimum est, quò sæpius diutiúsq; dicatur. Illud uix saltem præcipiendū uidetur, ne turbidus & clamosus tātùm sit altercator, & quales ferè sunt qui literas nesciunt. Nā improbitas licet aduersario molesta sit, iudici inuisa est. Nocet etiā diu pugnare in iis quæ obtinere nō poßis. Nā ubi uinci necesse est, expedit cedere: quia siue plura sunt de q̄bus q̄ritur, facilior erit in cæteris fides: siue unū, mitior solet irrogari pœna uerecūdiæ. Nā culpā præsertim deprehēsam pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat acies, multi in re consilij atq; artis est, ut errantē aduersariū trahas, & ire quam lōgißimè cogas, ut uana interim spe exultet. Ideo quædā bene dißimulātur instrumēta. Instant enim, & sæpe discrimē omne cōmittūt, quod deesse nobis putāt, & faciūt ꝓbationibus nostris autoritatē postul-

stulando. Expedit etiã dare aliquid aduersario, quod pro se putet: quod apprehẽdens, maius aliquid cogatur dimittere. Duas interim res proponere, quarũ utrãlibet male sit electurus: qđ in altercatione fit potẽtius, quàm in actione: quia in illa nobis ipsi respondemus, in hac aduersariũ quasi cõfessum tenemus. Est in primis acuti, uidere quo iudex dicto moueatur, quid respuat: quod ex uultu sæpißimè, & aliquãdo etiã dicto aliquo factóue eius deprehẽditur. Et instare proficiẽtibus: & ab iis quæ nõ adiuuãt, q̃ mollißimè pedẽ oportet referre. Faciũt hoc medici quoq;, ut remedia perinde perseuerẽt adhibere, uel desinãt, ut illa recipi uel respui uidẽt. Nõnunquã si rẽ euoluere propositam facile nõ sit, inferẽda est alia quæstio: atq; in eã, si fieri potest, iudex auocãdus. Quid enim cùm respõdere nõ poßis, agendũ est, nisi ut aliud inuenias, cui aduersarius respõdere nõ poßit? In plerisq; iudex est auocãdus, ut dixi, qui circa testes est locus, & personis modò distat, quòd hîc patronorũ inter se certamẽ, illic pugna inter testẽ & patronũ. Exercitatio uerò huius rei lõgè facilior. Nã est utilißimum, frequẽter cum aliquo qui sit studiorũ eorundẽ, sumere materiam uel ueræ uel etiã fictæ cõtrouersiæ, & diuersas partes altercationis modo tueri: quod idem etiã in simplici genere quæstionũ fieri potest. Ne illud quidẽ ignorare aduocatũ uolo, quo quæq; ordine probatio sit apud iudices proferenda: cuius rei eadẽ in argumentis ratio est, ut potentißima prima & summa ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum. Lib. 5.

De Iudicio & Consilio. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Priusquã ad dispositionẽ trãseat, quæ lib. 7. tractatur, eorũ opiniones refutat, qui iudiciũ inuẽtioni subiiciebãt, tanquã Rheto-

ricæ secundã partẽ : contra quos libro 3.disputauit.Ostẽdit ergò iudiciũ sic per omnes orationis partes fusum,vt sanguis per vniuersum corpus : & naturale esse,cùm non magis arte tractetur quàm gustus & sapor,& maximè tribus primis Rhetoricæ partibus,inuẽtioni,dispositioni & elocutioni permistũ. Hãc inter iudicium & consiliũ differentiã assignat,quòd cõsiliũ latẽtibus reb⁹, iudiciũ se proferentibus adhibeatur : quódq; hoc frequentissimè certum sit,illud verò arte petitum, & reconditum. Quædam ex iudicio consilióue cauenda sequandáq; admonet, quæ exemplis ex Demosthene & Cicerone petitis manifesta reddit.

HIs pro nostra facultate tractatis,non dubitassem trãsire protinus ad dispositionem,quæ ordine ipso sequitur:nisi uererer, ne quoniã fuerunt qui iudiciũ inuentioni subiungerent, præterisse hunc locũ quibusdã uiderer,q mea quidẽ opinione adeò partibus operis huius omnib⁹ connexus ac mistus est,ut ne à sententiis quidem aut uerbis saltem singulis poßit separari:nec magis arte traditur, quàm gustus aut odor. Ideóq; *nos quid in quaq; re sequendũ cauendúnq; sit,docebimus,ut ad ea iudiciũ dirigatur. Præcipuum igitur,ne quod effici non poteſt, aggrediamur : ut cõtraria uitemus,& cõmunia:ne quid in eloquendo corruptum obscurúmq; sit,referatur oportet ad sensus, qui non docẽtur.* Nec *multũ à iudicio credo distare cõsilium,nisi q illud ostendentibus se rebus adhibetur, hòc latentibus, & aut omnino nondũ repertis,aut dubiis:& quòd iudicium frequentißimè certum est:consiliũ uerò est ratio quædam altè petita,& plerũq; plura perpendens & cõparans,habénsq; in se & inuentionẽ,& iudicationẽ.Sed ne hæc quidẽ præcepta in uniuersum spectãda sunt.nã ex re sumitur, cui locus ante actionẽ est frequẽter.Nã* Cicero *summo cõsilio uidetur in* Verrẽ *uel cõtrahere tẽpora dicẽdi maluisse, quàm in eum annũ quo erat* Quin. Hortensius Consul *futurus,incidere.Et in ipsis actionibus primum ac potentißimum*

Cice.de Orato. & de Inuentione 1.

mum obtinet locũ. nam quid dicendum, quid tacendũ, quid diffitendum sit, exigere, consilij est: negare sit satius, an defendere: ubi procemio utendũ, & quali: narrandúmne, & quomodo: iure prius pugnãdum, an æquo: qui sit ordo utilißimus: tum omnes colores, asperè an leniter, an etiã submißè loqui expediat. Sed hæc quoq; ut quisque passus est locus, monuimus: idémq; in reliqua parte faciemus. pauca tñ exempli gratia ponã, quib⁹ manifestius appareat quid sit quod demõstrari posse præceptis non arbitror. Laudatur consilium Demosthenis, q cùm suaderet bellum Atheniensibus parũ id prosperè expertis, nihil adhuc factũ esse ratione monstrat. poterat enim emendari negligentia. At si nihil esset erratũ, melioris in posterum spei nõ erat ratio. Olynth. 2.
Idẽ cùm offensam uereretur, si obiurgaret populi segnitiẽ, in asserẽda libertate Reipublicæ, maiorũ laude uti maluit, qui eam fortißimè administrassent. Nam & faciles habuit aures, & natura sequebatur ut meliora probãtcis, peiorũ pœniteret. Ciceronis quidẽ uel una pro Cluentio quãlibet multis exẽplis suffecerit oratio. Nam quod in eo consilium maximè mirer? primámne expositionem, quæ matri, cuius filium premebat autoritas, abstulit fidem? an q idem corrupti iudicij crimẽ transferre in aduersariũ maluit, quàm negare propter inueteratam (ut ipse dicit) infamiam? An q in re inuidiosa, legis auxilio nouißimè est usus? quo genere defensionis etiam offendisset nondũ præmollitas iudicum mentes. an quòd seipsum inuito Cluentio facere testatus est? Quid pro Milone, quòd non antè narrauit, quàm præiudiciis omnibus reum liberaret? quòd insidiarum inuidiam in Clodium uertit? quanquã re uera fuerat pugna fortuita: q factũ & laudauit: & tamen uolũtatem Milonis remouit? q illi preces non dedit, & in earũ locum ipse Olynth 3.

successit? Infinitũ est enumerare, ut Cottæ detraxerit autoritatem: ut pro Ligario se opposuerit: Cornelium ipsa cõfeßionis fiducia eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse nõ modò in orando, sed in omni uita, prius consilio: frustráque sine eo tradi cæteras artes: plúsq; uel sine doctrina prudentiam, q̃ sine prudentia facere doctrinã. Aptare etiã orationem locis, temporibus, personis, esse eiusdẽ uirtutis. Sed hic quia latius fusus est locus, mistúsq; cũ elocutione, tractabitur cùm præcipere de aptè dicendo cœperimus.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SEPTIMVS.

Præfatio de dispositionis vtilitate.

ARGVMENTVM.

Transitionẽ facit ab iis quæ hactenus de inuentione & motu dicta sunt, ad dispositionem, cuius tractationi hunc septimũ addixit: vires eius & laudes hac præfatione prædicat, & cur secundum in ordine partium Rhetorices locũ obtineat, rationẽ reddit. Omnia præclaris similitudinibus illustrat.

Pro hoc 7. libro vide Sulpitij Institutiones.

DE inuentione (ut arbitror) satis dictum est. Neq; enim ea demũ quæ ad dicendũ pertinẽt, executi sumus, uerũetiã motus animorũ tractauimus. Sed ut opera extruẽtibus satis non est, saxa atq; materiã, & cætera ædificãti utilia cõgerere, nisi disponẽdis iis collocãdisq; artificũ manus adhibeatur: sic in dicẽdo quãlibet abũdans rerũ copia, cumulũ tantùm habeat atq; cõgestũ, nisi illas easdẽ dispositio in ordinẽ digestas, atq; inter se cõmissas deuinxerit. Nec immeritò secũda quinq; partiũ posita est, cũ sine ea prior nihil ualeat. Neq;

enim

enim, quãquam fusis omnibus membris, statua sit, nisi collocetur: et siquã in corporibus nostris aliorúmue animalium partem permutes atq; transferas, licet habeat eadẽ omnia, prodigiũ sit tamen. Et artus etiã leuiter loco moti, perdunt quo uiguerũt usum: et turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimento. Nec mihi uidẽtur errare, qui ipsam rerum naturã stare ordine putãt: quo confuso, peritura sint omnia. Sic oratio carens hac uirtute, tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohæreat sibi: multa repetat, multa trãseat, uelut nocte in ignotis locis errãs: nec initio nec fine ꝓposito, casum potius quam consiliũ sequatur. Quapropter totus hic liber seruiat dispositioni. quæ quidẽ si certa aliqua uia tradi in omnes materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed cùm infinitæ litiũ formæ fuerint, futuræq; sint, & tot seculis nulla reperta sit causa quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, & uigilet, & inueniat, & iudicet, & consiliũ à seipso petat. Neq; inficias eo, quædam esse quæ demonstrari poßint, eáq; non omittam.

De dispositione facienda. CAP. I.

ARGVMENTVM.

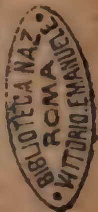
Quia ad bonã dispositionẽ faciendã necessariũ est, quæ multiplicia sunt, in suas partes aut species secare: principio statim capitis, quid partitio aut diuisio sit, & quo inter se differant, definitione explicat, nẽpe vt partitio sit totius in partes, diuisio generis in species sectio. Post hæc dispositionẽ finit esse vtilẽ rerũ ac partium in loco distributionẽ. Huius ordinẽ naturalem esse cõmonet, vt primæ quæstiones primo loco tractentur, verũtamen id plerunq; causæ vtilitate mutari: neq; semper eandem esse actiori quæ defensori rationẽ, Demosthenis & Aeschinis exemplo docet. Ergo quid ipse disponendo cùm præceptis, tum ratione sæpe factitarit, vt ad bonã dispositionem viam sternat, aperit: ex quo facienda esse hæc elicimus. Omnia quæ in causa versantur, tam ea quæ pro aduersariis, quàm quæ pro nobis faciant, & quid efficere vterq; velit, cognoscẽda, atq; oculis subiiciẽda. Ante omnia

actori hanc esse dispositionē seruandā, vt primo & summo loco firmissima, in medio infirmiora collocet. Reo grauissimū quodque primū refutādū, nisi leuiora multa falsa palàm erūt, per quæ in grauissimo detrahamus aduersariis fidē, cū aliqua tamē præfatione & excusatione dilati criminis. Anteactæ vitæ crimina plerūq; prima purgāda. Intuēdū esse diligēter si quęstio simplex sit, aut cōiūcta: Si simplex, an vnū respōdeamus, an plura: si vnū, an illud sit in re, an in scripto: si plura, quæ sint illa, & quo ordine ponenda, nempe vt ab infirmis ad potentissima perueniamus: si quæstio coniuncta, quàm diuersi sint status. Item à prima specie retrorsum quærendu esse vsq; ad primā generalem quæstionē: vel à genere ad extremā speciē descēdendū: vt si quis accuset te furti, quęras an furto sit illi quid sublatū, an auferri potuit, an habuit quod auferretur. Excerpendū esse quid cū aduersario nobis cōueniat, si pro nobis facit, & partiendo multiplicandū, quia hęc congregatio accusantem adiuuet, separatio defendentē. In tota aliquādo materia faciendum esse, vt multis prolatis, remotione partiū aut specierū vtentes, id vnū remaneat, quod magnopere cupiebamus. Et excutiendū esse quicquid dicit, & velut reiectione facta, ad optimū perueniendū: quod diuisioni atq; inuentioni viam facillimam præstat: vt occisus est Clodius, à Milone, an ab alio? A Milone: iure, an iniuria? iure. voluntate igitur, an imprudentia, an necessitate? necessitate, &c. Et quia plurimæ sunt causę in quibus vtra pars prior dicere debeat, incertum sit, hoc in foro diiudicari ait vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel sorte: quanquam id in multis inuentu videatur difficillimū. Occultiores quæstiones, & in ipsis sententias, verba, figuras, colores: ingenio, cura & exercitatione inueniri. Atq; in deligendis quæstionibus vtilia speciosis esse pręponenda. Omnia subiectis exemplis fusissimè etiam descriptis explanat.

Sit igitur (ut suprà significaui) diuisio, rerū plurium in singulas: partitio, singularū in partes, discretus ordo, et recta quædā locatio priorib⁹ sequētia annectēs: dispositio, utilis rerū ac partiū in locos distributio. Sed meminerim⁹ ipsam dispositionē plerūq; utilitate mutari, nec eandē semper primā quæstionem ex utraq; parte tractandam. Cuius rei ut cætera exēpla prætercam, Demosthenes *quoq; atq;*

Aeschines

Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diuersum secuti ordinem, cùm accusator à iure, quo uidebatur potentior, cœperit: patronus omnia uel penè omnia ante ius posuerit, quibus iudicem quæstioni legũ præpararet. Aliud enim alio docere prius expedit: alioqui semper petitoris arbitrio diceretur. Deniq; in accusatiõe mutua, ut se uterq; defendat priusquã aduersariũ arguat, omniũ rerũ necesse est ordinẽ esse diuersum. Igitur quid ego sim secutus, quod partim præceptis, partim usurpatũ ratione cognoueram, promam: nec unquã dißimulaui. Erat mihi curæ in controuersiis forensibus, nosse omnia quæ in causa uersarentur. Nam in schola certa sunt, & pauca, & ante declamationẽ exponũtur, quæ θέματα Græci uocãt, Cicero proposita. Cùm hæc in cõspectu quodãmodo collocaueram, nõ minus pro aduersa parte quàm pro mea cogitabã: Et primùm (quod non difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendũ) constituebam quid utraq; pars uellet efficere, tum per quid, hoc modo: Cogitabam quid primũ petitor diceret. Id aut cõfessum erat, aut controuersum. Si confessum, non poterat ibi esse quæstio. Trãsibam ergo ad responsum partis alterius, idem intuebar: nõnũquam etiã qđ inde obtinebatur, confessum erat. Vbi primùm cœperat nõ cõuenire, quæstio oriebatur. Id tale est, Occidisti hominẽ, occidi, cõuenit: transeo. Rationẽ reddere debet reus quare occiderit. Adulterũ, inqt, cũ adultera occidere licet. legẽ esse certũ est. Tertiũ iam aliquid uidẽdũ est, in quo pugna cõsistat. Nõ fuerãt adulteri: fuerũt, quæstio. de facto ambigitur, cõiectura est. Interim uerò & tertiũ confessum est, adulteros fuiße: sed tibi, inqt accusator, illos non licuit occidere. exul enim eras, & ignominiosus. de iure quæritur. At si ꝓtinus dicẽti, occidisti: respõdeatur, nõ occidi: statim pugna

pugna est. Sic explorandũ est ubi cõtrouersia incipiat, & considerari debet quæ primã quæstionẽ facit. Intẽtio simplex, Occidit Saturninũ Rabirius. cõiuncta, Lege de sicariis comisit L. Varenus. Nam C. Varenũ occidẽdo, & Cn. uulnerando, & Salarium itẽ occidendo, cadit. Nam sic diuersæ propositiones erunt. quod idẽ de petitionibus dictũ sit. Verùm ex cõiuncta propositione plures esse quæstiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit, aliud iure actionis excludit, In quo genere agenti est dispiciẽdũ quid quoq; loco diluat. Quod pertinet ad actorẽ, nõ planè dissentio à Celso, qui sine dubio Ciceronem est secutus. Instat tamẽ huic parti uehemẽtius, ut putet primo firmum aliqd esse ponẽdũ, summo firmißimũ, imbecilliora medio: quia & initio mouẽdus sit iudex, & summo impellẽdus. At pro reo plerũq; grauißimũ quicq; primũ mouendum est, ne illud spectãs iudex, reliquorũ defẽsioni sit auersior. Interim tamẽ & hoc mutabitur, si leuiora illa palàm falsa erũt, grauißimi defensio difficilior: ut detracta pri⁹ accusatoribus fide, aggrediamur ultimũ, iã iudicib⁹ omnia uana esse credẽtibus. Opus erit tamẽ præfatione, qua et ratio reddatur dilati criminis, & ꝓmittatur defensio: ne id quod nõ statim diluemus, timere uideamur. Anteactæ uitæ crimina plerũq; prima purgãda sunt, ut id de quo latur⁹ est sententiã iudex, audire ꝓpitius incipiat. Sed hoc quoq; pro Vareno Cicero in ultimũ distulit: nõ quid frequẽtissimè, sed quid tũ expediret, intuitus. Cũ simplx intẽtio est, uidendũ est an unũ aliquid respõdeam⁹, an plura. Si unũ, in re quæstionẽ instituamus, an in scripto: si in re, negandũ sit qđ obiicitur, an tuendũ: si in scripto, in qua specie iuris pugna sit, & in ea de uerbis, an uolũtate quæratur. Id ita consequemur, si intuiti fuerimus quæ sit lex quæ litẽ faciat, hoc est,

Vt pro Murena.

qua iu-

quâ iudicium sit constitutum. Nam quædã in scholasticis ponuntur ab coniugendã modò actæ rei seriẽ: ut, Pater expositum qui agnouerit, solutis alimẽtis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expositũ recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere uult filiã pauperis educatoris. Lex de expositis ad affectũ pertinet, iudiciũ pendet ex lege abdicationis. Nec tamẽ semper ex una lege quæstio est, ut in ἀντινομία. His spectatis apparebit circa quæ pugna sit. Cõiuncta defensio est, qualis pro Rabirio, Si occidisset, recte fecisset, sed nõ occidit. Vbi uerò multa contra unã propositionem dicimus, cogitandum est primùm quicquid dici potest: tum ex his quo quicque loco dici expediat, ordinandũ. In quo nõ idem sentio, quod de propositionibus paulò antè, quódq; de argumentis probationũ loco cõceßi, aliquãdo nos incipere à firmioribus. Nã uis quæstionũ semper crescere debet, & ad potentißima ab infirmißimis peruenire, siue sunt eiusdem generis, siue diuersi. Iuris autẽ quæstiones solẽt esse nonnũquam ex aliis atq; aliis cõflictationibus facti semper idem spectant: in utroq; genere similis ordo est. Sed prius de dissimilibus, ex qb⁹ infirmißimũ quicq; primũ tractari oportet. Ideóq; quasdã quæstiones executi donare solemus, & cõcedere. Neq; enim trãsire ad alias poßumus, nisi omißis prioribus. Quod ipsum ita fieri portet, nõ ut dãnaße eas uideamur, sed omisisse, quia possumus etiã sine eis uincere. Procurator alicuius pecuniã petit ex fœnore hæreditario: potest incidere quæstio, an huic esse procuratorem liceat. Finge nos, postquã tractauim⁹, remittere, uel etiã cõuinci quæretur, an ei cui⁹ nomine litigatur, procuratorẽ habẽdi sit ius. Discedamus hinc quoq;, recipit materia quæstionẽ, an ille cui⁹ nomine agitur, hæres sit fœneratoris, an ex asse

hæres

hæres. Hæc quoq; cōcessa sint, quæretur an debeatur. Contrà nemo tam demens fuerit, ut id quod firmißimum duxerit se habere, remittat. & ad leuiora transcendat. Huic in schola simile est, Non abdicabis adoptatum: ut hūc quoq;, non uirum fortem: & fortem, nō quicunq; uoluntati tuæ non paruerit: & ut in alia omnia subiectus sit, nō propter opinionem: & ut propter opinionem, nō propter talē opinionem. Hæc iuris quæstionum differentia est. In factis aūt ad idē tendentia sunt plura: ex quibus aliqua citra summā quæstionem remitti solent: ut si is cum quo furti agitur, dicat, Proba te habuisse: proba perdidisse, proba furto perdidisse, proba mea fraude. Priora enim remitti possunt: ultimum non potest. Solebam & hoc facere præcipuè, ut uel ab ultima specie (nam ea ferè est quæ continet causam) retrorsum quærerem usq; ad primam generalem quæstionem, uel à genere ad extremam speciem descenderem, etiam in suasoriis, ut deliberat Numa, an regnum offerētibus Romanis recipiat. Primum id est genus, an regnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi sint Romani talem Regem. Similiter & in controuersiis. Optet enim uir fortis alienam uxorem. Vltima species est, an optare poßit alienam uxorem. Generale est, an quicquid optauerit, accipere debeat: inde an ex priuato, an nuptias, an maritū habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur. Primum enim occurrit ferè, quod est ultimum dicendum, ut hoc, Non debes alienam uxorem optare. Ideóq; diuisionē perdit festinatio. Non oportet igitur offerentibus se contentum esse: quæratur aliquid quod est ultrà, si ne uiduam quidem: adhuc plus, si nihil ex priuato: ultimum retrorsum, quod idem à capite primum est, si nihil iniquū. Itaq; propositione uisa, quod est facillimum, cogitemus, si fieri

potest,

potest, quid naturale sit primũ responderi. Id si tanquã res agatur, & nobis ipsis respõdendi necessitas sit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id nõ contigerit, seponamus id quod primùm se obtulerit, & ipsi nobiscũ sic loquamur: Quid si hoc non esset? id iterũ & tertium, & dum nihil sit reliqui. Ita inferiora quoq; scrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis iudicẽ in summa quæstione faciẽt. Non dissimile huic est & illud præceptũ, ut à communibus ad propria ueniamus. Ferè enim cõmunia generalia sunt. Commune est, tyrannum occidit: proprium, *Viriatum tyrannum occidit, mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cũ aduersario conueniret, si modò id pro me erat: nec solùm premere confessionẽ, sed partiendo multiplicare: ut in illa controuersia, Dux qui competitorẽ patrẽ in suffragiis uicerat, captus est. Euntes ad redimẽdum eum legati, obuium habuerunt patrẽ reuertentem ab hostibus. is legatis dixit, Serò itis. Excusserũt illi patrem, & aurum in sinu eius inuenerunt: ipsi perseuerarũt ire quò intenderant: inuenerunt ducem crucifixũ, cuius uox fuit, Cauete proditorem. Reus est pater. Quæ conueniunt? Proditio nobis prodita est, & prodita à duce, quærimus proditorẽ. te iisse ad hostes fateris, et iisse clàm, et ab his incolumẽ rediisse, aurum retulisse, & aurũ occultũ habuisse. Nã quod fecit, id nõnunquã potẽtius fit in propositione: quæ si animos occuparit, propè aures ipsi defensioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accusantem adiuuat, separatio defendentem. Solebam id quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis extra quæ nihil esset, omnibus, deinde cæteris remotis, solum id superesset quod credi uolebam, ut in præuaricationum criminibus, Vt absoluatur reus, aut innocentia ipsius fit, aut interueni

*Virum tamen tyran.

teruueniente aliqua potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocētē fuisse cōfiteris, nulla potestas obstitit, nulla uis, corruptū iudiciū nō quereris, nulla probādi difficultas fuit: q̄d superest, nisi ut præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poterā, tn̄ plura amoliebar. Hominē occisum esse constat, nō in solitudine, ut à latronibus suspicer: nō prædæ gratia, quia inspoliatus est: non hæreditatis spe, quia pauper fuit. odium igitur in causa. quis inimicus? Quæ res aūt faciliorem diuisioni uiam præstat, eadē inuētioni quoq;, excutere quicquid dicitur, potest, et uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accusatur Milo q̄ Clodium occiderit: aut fecit, aut non. Optimū erat negare: si nō potest, occidit: ergo aut iure, aut iniuria. Vtiq; iure: aut uoluntate igitur, aut neceßitate. nā ignorantia prætendi non potest. Voluntas anceps est. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defensio, ut id pro Repub. fuerit. Neceßitate, subita igitur pugna, nō præparata. alter igitur insidiatus est. Vter? profectò Clodius. Vidésne ut ipsa rerum neceßitas deducat ad defensionem? Adhuc, Aut utiq; uoluit occidere insidiatorē Clodiū, aut non. Tutius si noluit. Fecerunt ergo serui Milonis, neq; iubente neq; sciente Milone. At hæc tam timida defensio detrahit autoritatē illi, qua rectè dicebamus occisum. Adiicitur, Quod suos quisq; seruos in tali re facere uoluisset. Hoc eo est utilius, q̄ sæpe nihil placet, et aliq̄d dicendū est. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id q̄d optimū est, aut id quod minimè malum. Propositione aliq̄n aduersarij utēdum: & esse nōnunquā cōmunē eam suo loco dictū est. Multis millibus uersuum scio apud quosdā esse quæsitū, quomodo inueniremus utra pars deberet prior dicere: quod in foro uel atrocitate formularū, uel modo pe-

titionum

titionum, uel nouißimè sorte diiudicatur. In schola quæri nihil attinet: cũ in declamationibus iisdẽ narrare, et cõtradictiones soluere, tã ab actore q̃ à defensore concessum sit. Sed in plurimis cõtrouersiis ne inueniri quidem potest: ut in illa, Qui tres liberos habebat, Oratorẽ, Philosophũ, et Medicũ, testamẽto quatuor partes fecit, et singulas singulis dedit: unã eius esse uoluit, q esset utilißimus ciuitati. Cõtẽdunt quis primus dicat: incertũ est, propositio tñ certa. Ab eo enim cuius personã tuebimur, incipiendum erit. Et hæc quidẽ de diuidẽdo in uniuersum præcipi possunt. At qũo inueniemus etiã illas occultiores quæstiones? scilicet qũo sentẽtias, uerba, figuras, colores? Ingenio, cura, exercitatione. Non tamẽ ferè unquã nisi imprudentẽ fugerint, si (ut dixi) naturã sequi ducem uelit. Sed pleriq; eloquẽtiæ famã affectantes, contenti sunt locis speciosis modò, uel nihil ad probationẽ cõferẽtibus. Alij nihil uitãtes, ea quæ in oculos incurrũt, exqrẽda putãt. Quod quò facilius appareat, unã de schola cõtrouersiã non ita sanè difficilem aut nouã proponã in exemplũ: Qui reo proditionis patri non affuerit, exhæres sit. proditionis dãnatus, cum aduocato exulet. Reo proditionis patri disertus filius affuit, rusticus non affuit: dãnatus abiit cũ aduocato in exiliũ. Rusticus cũ fortiter fecisset, præmij noĩe impetrauit restitutionẽ patris, et fratris. Pater reuersus intestatus decessit: petit rusticus partẽ bonorũ, Orator totũ sibi uẽdicat. Hîc illi eloquẽtes, quibusq; nos circa lites raras solicitiores, ridiculi uidemur, inuadẽt ꝑsonas fauorabiles. Actio pro rustico cõtra disertũ, pro uiro forti cõtra imbellẽ, pro restitutore cõtra ingratũ, pro eo qui parte cõtentus sit, contra eũ qui fratri nihil dare ex paternis uelit. Quæ omnia sunt in materia, et multũ iuuant, uictoriã tamẽ nõ tradunt. In hac quærẽtur

C sentent

sententiæ, si fieri poterit, præcipites, uel obscuræ. Nam ea nunc uirtus est, ut pulchrè fuerit cũ materia tumultu & clamore transactũ. Illi uerò quibus propositũ quidẽ melius, sed cura in proximo est, hæc uelut innatãtia uidebũt, excusatũ esse rusticũ, qui nõ interfuerit iudicio, nihil collaturus patri: sed ne disertũ quidẽ habere qđ imputet reo, cùm is damnatus sit. Dignũ esse hæreditate restitutorẽ, nõ auarũ, impiũ, ingratũ, qui diuidere nolit cum fratre, eóq; sic meritò. Quæstionẽ quoq; illã primã scripti & uoluntatis, qua nõ expugnata non sit sequẽtibus locus. At qui naturã sequetur, illa cogitabit profectò, primò, hoc dicturũ rusticũ. Pater intestatus duos nos filios reliquit, partẽ iure gentiũ peto. Quis tam imperitus, quis tam procul à literis, quin sic incipiat, etiam si nescierit quid sit propositio? Hanc communẽ omnium legem leuiter adornabit, ut iustã. Nẽpe sequetur, ut quæramus quid huic tã æquæ postulationi respõdeatur. At id manifestum est. Lex est quæ iubet exhæredẽ esse eũ, qui patri proditionis reo nõ affuerit: tu autẽ nõ affuisti. Hãc propositionẽ necessariò sequitur legis laudatio, & eius qui non affuerit, uituperatio. Adhuc uersamur in cõfessis: redeat animus ad petitorẽ: nũquid nõ hoc cogitet necesse est, nisi qui sit planè hebes? Si lex obstat, nulla lis est, inane iudicium est: atqui & legẽ esse, & hoc quod ea puniat, à rustico factũ, extra dubitationẽ est. Quid ergo dicemus? Rusticus eram. Sed lex erat, oẽs complectitur: nihil proderit. Quæramus ergo, nũ infirmari in aliqua parte lex poßit. Quid aliud (sæpius dicam) natura ꝑmittit, quàm ut cùm uerba cõtrà sint, de uoluntate quæratur? Generalis igitur quæstio, uerbis, an uoluntate sit standũ. Sed enim in cõmune de iure omni disputandum semper, nec unquã satis iudicatũ est. Quærendũ igitur in hac

ipsa,

ipsa, qua consistimus, an aliquid inueniri posit quod scripto aduersetur. Ergo quisquis non affuerit, exhæres erit? quisquis sine exceptione? Iam se illa uel ultro offerēt argumēta, Filius infans & æger nō affuit, & qui aberat, et qui militabat, & qui in legatione erat. Iam multū acti est: posset aliquis non affuisse, & hæres esse. Transeat nunc idem ille qui cogitauit, ut dit Cicero, tibicinis Latini modo ad disertum: Vt ita concedam: tu nec infans es, nec æger eras, nec absuisti, nec militasti, nec in legatione fuisti. Non aliud occurrit q̃ illud, Sed rusticus sum. Cōtrà quod palàm est, dicet, Vt agere nō potueris, aßidere potuisti. & uerū est. quare redeundum est rustico ad animum legūlatoris: Impietatē punire uoluit, ego autē impius nō sum. Cōtra quæ disertus, Tu impiè fecisti, inquit, cùm exhæredationē meruisti: licet te postea uel pœnitētia uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te damnatus est pater, Videbaris enim de causa pronūtiasse. Ad hæc rusticus, Tu uerò causa damnationis fuisti: multos offenderas: inimicitias domui contraxeras. Hæc coniecturalia. Illud quoq; quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale cō siliū, ne uniuersam domū periculo subiiceret. Hæc prima quæstione scripti & uoluntatis cōtinentur. Intēdamus ultrà animū, uideamúsq; an aliquid inueniri præterea posit quo id modo fiat. Sedulò imitor quærentem, ut quærere doceā, & omisso speciosiore illo styli genere, ad utili tatem me summitto discentiū. Omnes adhuc quæstiones ex persona petitoris ipsius duximus: cur nō aliqd circa patrē quærimus? Dictū uerò est, Cui [illegible] non affuerit, exhæres erit. Cur non conamur & hic quærere, num cuicūque non affuerit? Facimus hoc sæpe in iis controuersiis, in quibus petuntur in uincula qui parētes suos non alunt, an eū qui

Pro Muræn.

testimonium in filium impietatis reum dixit? an eum qui filium lenoni uendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid apprehendi potest? Damnatus est. Nũquid igitur lex ad absolutos tãtum patres pertinet? dura prima frõte quæstio. Nõ desperemus, credibile est hoc uoluisse legumlatorẽ, ne auxilia liberorum innocẽtibus deessent. Sed hoc dicere rustico uerecũdum est, quia innocentẽ fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumentũ cõtrouersiæ, Damnatus proditionis cũ aduocato exulet. Vix uidetur posse fieri, ut pœna filio eadẽ, patri & si affuerit, & si nõ affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile est, de nõ aduocato dãnati scriptum. An poßint enim bona esse ulla exulis, rusticus in utraq; parte dubiũ facit. Disertus & uerbis inhærebit, in quib' nulla exceptio est: & propter hoc ipsum pœnã esse constitutã eis qui nõ affuerint, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, & rusticũ innocẽti non affuisse dicet. Illud protinus non indignum qđ annotetur, posse ex uno statu duas generales fieri quæstiones, an quisquis, an cuicunq;. Hæc ex duabus personis quæsita sunt. E` tertia autẽ, quæ est aduersarij, nulla oriri quæstio potest: quia nulla fit ei de sua parte controuersia. Nondũ tamẽ cura deficiat. Ista enim omnia dici possent etiã nõ restituto patre. Nec statim eò tendamus, quod occurrit ultro. à rustico restitutũ. Qui id subtiliter quæret, aliqđ spectabit ultrà. Nam ut genus speciẽ sequitur, ita speciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutũ, ratiocinatiua atq; collectiua quæstio orietur, an restitutio pro sublatione iudicij sit, & perinde ualeat, ac si iudiciũ nõ fuisset. Vbi tẽtabit rusticus dicere, ne impetrare quidẽ aliter potuisse suorũ restitutionẽ uno præmio, nisi patre perinde ac si accusatus nõ esset, reuocato: quæ res, aduocati quoq; pœnam,

pœnã, tãquã is non affuisset, remiserit. Tũ ueniemus ad id quod primũ occurrebat, à rustico restitutum esse patrem. Vbi rursus ratiocinamur, an rusticus restitutor accipi debeat pro aduocato, quãdo id præstiterit, quod aduocatus petiit: nec improbũ sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, utrius iustius sit desiderium. Id ipsum adhuc diuiditur, etiã si uterq; sibi totũ uẽdicaret, nũc utiq;, cùm alter semissẽ, alter uniuersa, fratre excluso. Sed his tractatis, etiã magnũ momentũ habet apud iudices patris memoria, cũ præsertim de bonis ei⁹ quæratur. Erit ergo cõiectura, qua mẽte pater intestatus decesserit. Sed ea pertinet ad qualitatẽ, quæ alterius status instrumentũ est. Plerũq; aũt in fine causarũ de æquitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiũt. Aliquãdo tamẽ hũc ordinẽ mutabit utilitas: ut si in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicẽ præparem⁹. Nihil habui amplius qđ in uniuersum præciperẽ. Nũc eamus per singulas causarũ iudicialiũ partes, quas ut ꝑsequi ad ultimã speciẽ, id est ad singulas lites cõtrouersiásq; nõ possum: ita de generalib⁹ scribere licet, ut quæ in quẽ statũ frequẽtissimè incidãt, tradam. Et quia natura prima quæstio est, factum'ne sit, ab hac ordiar.

De Coniectura. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Hactenus de dispositione in vniuersum, nũc de eadẽ specialius in singulis statib⁹: quorũ natura primus est cõiecturalis, quo an sit res quæritur, præcipere aggreditur. Ergo à cõiectura orditur, quã primũ diuidit, nã antè lib. 3. definierat. Eã aut in re, aut in animo, & vtráq; triũ tẽporũ esse docet: præsentis, præteriti, & futuri. Quæ in re sit, quæstionẽ habere generalẽ, aut specialẽ: generalem, vt, an mũdus prouidẽtia gubernetur, specialẽ, vt, an regnũ affectet Mãlius. Ex præterito iudicia esse, & factorũ causas, vt cùm quæritur vnde bellũ. Quæ fiunt, & futura sunt, ex præteritis colligi. Animi cõiecturas in omnia etiã tẽpora cadere: & esse

tibi persona est,& de facto cõstat:vt qua mẽte Ligarius in Africa fuerit,&c. Per cõiecturas etiã de qualitate & quãtitate quęri:vt,an sol maior terra? An luna globosa? Cõiecturæ quæ accusatione & defensione cõstet, triplex genus esse:vnũ de autore & facto:alterũ de facto tãtùm:tertium de autore tãtùm. Ex tertio criminum translationes in alium,& mutuas accusationes nasci: quæ varia inter se comparatione vel ex toto, vel ex parte aliqua cõstent.In quibus nostra defensio accusationẽ aduersarij pręcedere debeat,rationes subiũgit.Tum quo quæq; modo tractanda sint,siue negẽtur,siue confessa sint, fusissimè explicat. Addit & coniecturam duplicẽ accusationi mutuæ simillimã:vt in qua tyrannicidij duo medici præmium petãt:quorũ primus venenum dedit,quo non est ille mortuus:alter antidotũ qua statim decessit.Vbi personæ,causæ,facultates, tempora,instrumẽta, testimonia,nõ aliter quàm in mutua accusatione cõparẽtur. Qua etiam ratione tractari illud oporteat, in quo de duob⁹ citra accusationem quæritur vtrùm factũ sit.Cõiecturæ locos & tractationem adiungit:eam his tribus capitibus contineri ostẽdit:an voluerit, an potuerit,an fecerit.In primo tria spectari:personas,causas, & cõsilia:& quid de vnoquoq; in vtrãq; partẽ dicendum sit,copiosissimè tradit In secũdo,an potuerit,locũ,tempus, difficultates, occasiones,quæ etiã ad animi cõiecturã valeãt,considerari. In tertio,in quo an fecerit quæritur,cõiuncta,consequentia,signa, antecedẽtia,antedicta & facta nostra & aliena discuti.Ad quam rationẽ reliqua omnia cõiecturæ genera reduci posint:vt furti, crediti,depositi,proditionis,affectatæ tyrannidis,adulterij,falsi, nisi quòd adulterij causæ aliquid habeant proprij, quia duorum plerunque discrimen sit, & de vtriusque vita dicere oporteat: quæ ratio in crimine falsi ferè sit eadem.

Coniectura omnis aut de re,aut de animo est.Vtriusq; tria tempora,præteritũ,præsens,futurum.De re & generales quæstiones sunt,& definitæ,id est & quæ nõ cõtinentur,& quæ cõtinentur. De animo quæri non potest, nisi ubi persona est,& de facto cõstat. Ergo cùm de re agitur,aut quid factum sit,in dubium uenit,aut quid fiat,aut quid sit futurum:ut in generalibus,an atomorum concursu Mũdus sit effectus:an prouidentia regatur:an sit aliquãdo

casurus. In definitis, an parricidiũ commiserit Roscius: an regnum affectet Manlius: an rectè Verrem sit accusaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maximè ualet. Nemo enim accusat nisi quæ facta sunt. Nam & quæ fiãt, & quæ futura sint, ex præteritis colliguntur. Quæritur & unde qd ortũ: ut pestilẽtia, ira deûm, an intẽperie cæli, an corruptis aqs, an noxio terræ halitu. Et quæ causa facti: ut quare ad Troiã quinquaginta Reges nauigauerint, iureiurãdo adacti, an exẽplo moti, an gratificantes Atridis. quæ duo genera non multũ inter se distãt. Ea uerò quæ sunt præsentis temporis, si non argumentis, quæ necesse est præcessisse, sed oculis deprehẽdenda sunt, non egẽt cõiectura: ut si apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. Sed & illud potest uideri extra hoc propositũ coniecturæ genus, cùm de aliquo homine quæritur, qui sit: ut est quæsitũ contra Vrbiniæ hæredes, si is qui tanquã filius petebat bona, Clusinius Figulus esset, an Sosipater: nã et substãtia eius sub oculos uenit, ut nõ posit quæri an sit: quomodo ultra Oceanũ, nec quid sit, nec quale sit, sed an quid sit. Verùm hoc quoque genus litis ex præterito pendet, an hic sit ex Vrbinia natus Clusinius Figulus. Fuerũt autẽ tales nostris etiã tẽporibus cõtrouersiæ, atq; aliquæ in meũ quoq; patrociniũ inciderunt. Animi coniectura non dubiè in omnia tẽpora cadit, Qua mẽte Ligarius in Africa fuerit, Qua mẽte Pyrrhus fœdus petat, Quomodo laturus sit Cæsar si Ptolemæus Pompeium occiderit. Quæritur per coniecturam & quantitas & qualitas circa modum, speciem, numerum. An sol maior quàm terra, Luna globosa, an plana, an acuta. Vnus Mũdus, an plures. Itémq; extra naturales quæstiones, maius bellũ Troianũ, an Peloponnesiacum. Qualis clypeus Achillis. An unus Hercules. In

Vide Iustin. lib. 2.

iis autẽ quæ accuſatione ac defenſione conſtant, unũ eſt genus in quo quæritur & de facto, et de autore. Quod interim cõiunctã quæſtionẽ habet, & utrũq; pariter negatur: interim ſeparatã, cùm et factũ ſit, nécne: & ſi de facto cõſtet, à quo factũ ſit, ambigitur. Ipſum quoq; factum aliqñ ſimplicẽ quæſtionẽ habet, an homo perierit: aliqñ duplicem, ueneno, an cruditate perierit. Alterũ eſt genus de facto tãtùm, cùm ſi id certũ ſit, nõ poteſt de autore dubitari. Tertium de autore tantùm, cùm factum conſtat: ſed à quo factũ ſit, in controuerſiam uenit. Et quod tertio loco poſui, non eſt ſimplex. Aut enim reus feciſſe tantũmodò ſe negat, aut alium feciſſe dicit. Sed ne in alterũ quidem transferẽdi criminis una forma eſt. Interdum enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν uocant, noſtrorum quidam concertatiuam. Interdum in aliquam perſonã, quæ extra diſcrimẽ iudicij eſt, trãsfertur, & aliâs certã, aliâs incertam. Et cùm in certam, aut in extrariam, aut in ipſius qui periit, uoluntatem. In quibus ſimilis atq; in ἀντικατηγορίᾳ, perſonarum, cauſarũ, cæterorũ comparatio eſt: ut Cicero pro Vareno in familiã Anchariaña: pro Scauro circa mortẽ Boſtaris in matrẽ auertens crimẽ, facit. Eſt etiã illud huic contrariũ cõparationis genus, in quo uterq; à ſe factũ eſſe dicit: et illud, in quo nõ perſonæ inter ſe, ſed ipſæ res collidũtur, id eſt, nõ uter fecerit, ſed utrũ factũ ſit. Cũ de facto et de autore cõſtat, de animo quæri poteſt. Nũc de ſingulis. Cũ pariter utrunq; negatur, hoc modo, Adulteriũ non cõmiſi. Tyrannidem non affectaui. In cædis ac ueneficij cauſis frequens eſt illa diuiſio, Non eſt factum: & ſi eſt factum, ego non feci. Sed cùm dicimus, Proba hominem occiſum, accuſatoris tantùm partes ſunt: à reo nihil dici contrà præter aliquas fortaſſe ſuſpitiones põt, quas ſpargere

ἀντικατηγορίαν Sulpitius repercuſſiuã & apologationem appellat.

quam

quãmaximè uariè oportebit: quia si unũ aliquid affirmaris, probãdũ est, aut causa periclitãdũ. Nã ut cũ inter id qđ ab aduersario, et id quod à nobis propositũ est, quæritur, uidetur utiq; alterũ uerũ: ita ex aduerso unũ est quo defendimur, reliquũ est quo premimur. At cũ quærimus de ambiguis signis,* cruditatis & ueneni, nihil tertiũ est: ideóq; utraq; pars qđ proposuit tuetur. Interim autẽ ex re quæritur, ueneficiũ fuerit, an cruditas, cũ aliqua ex ipsa citra personã quoq; argumenta ducũtur. Refert enim, conuiuiũ præcesserit, an tristitia: labor, an otium: uigilia, an quies. Aetas quoq; eius qui perierit, discrimẽ facit. Interest, subitò defecerit, an lõgiore ualetudine cõsumptus sit. Liberior adhuc in utrãq; partẽ disputatio, si tantùm subita mors in quæstionẽ uenit. Interim ex ꝑsona probatio rei petitur, ut ꝓpterea credibile sit uenenũ fuisse, q̃a credibile est ab hoc factũ ueneficiũ: uel contrà. Cùm uerò de reo & de facto quæritur, naturalis ordo est, ut prius factũ esse accusator probet, deinde à reo factũ. Si tñ plures in personã probationes habuerit, conuertet hũc ordinẽ. Defensor aũt prius negabit esse factũ: qa si in hac parte uicerit, reliqua nõ necesse habet dicere: uicto supest ut tueri se poßit. Illic quoq; ubi de facto tantùm controuersia est, quod si probetur, non poßit de autore dubitari: similiter argumẽta et ex ꝑsona, et ex re ducũtur, sed in unã facti quæstionẽ: sicut in illa cõtrouersia (utendũ est enim et his exẽplis, quæ sunt discentibus magis familiaria) Abdicatus medicinæ studuit. cũ pater eius ægrotaret, desperãtib9 de eo cæteris medicis, adhibitus, sanaturũ se dixit, si is potionẽ à se datã bibisset. Pater acceptæ potionis epota parte, dixit uenenũ sibi datũ: filius qđ reliquũ erat, exhausit: pater deceßit: ille parricidij reus est. Manifestũ est quis potionem dederit, nulla quæstio de

*Aliàs, cru delitatis, ut supra duob9 locis.

autore: tantùm an fuerit uenenũ, ex argumentis à persona ductis colligetur. Superest tertium, in quo factum esse constat aliqd: a quo sit factũ, quæritur. Eius rei superuacuũ est ponere exemplũ, cùm plurima sint huiusmodi iudicia: ut si hominẽ occisum esse manifestũ est, uel sacrilegiũ commissum, is autẽ qui arguitur fecisse, neget: ex hoc nascitur ἀντικατηγορία. Vtiq; hoc factũ esse conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere causarum admonet Celsus, fieri id in foro non posse: quod neminẽ ignorare arbitror. De uno enim reo consiliũ cogitur: & siqui sunt qui inuicẽ accusent, alterũ iudiciũ perferre necesse est. Apollodorus quoq; ἀντικατηγορίαν duas esse cõtrouersias dixit: et sunt re uera secundũ forense ius duæ lites. Potest tamẽ hoc genus in cognitionem uenire Senatus, aut Principis. Sed in iudicio quoq; nihil interest actionũ, utrùm simul de utroq; pnuntietur, an de uno seorsum. Quo in genere semp prior debebit esse defensio. Primùm, quia natura potior est salus nostra, quàm aduersarij pernicies. Deinde, quòd plus habebimus in accusatione autoritatis, si prius de innocẽtia nostra cõstiterit. Postremò, quòd ita demũ duplex causa erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquam partẽ, ut dicat, tu occidisti. At qui dicit, tu occidisti, superuacuũ habet postea dicere, ego nõ occidi. Hæ porrò actiões cõstant cõparatione: ipsa cõparatio nõ una uia ducitur. Aut enim totam causam nostrã cum tota aduersarij causa componimus, aut singula argumenta cum singulis. Quorũ utrum sit faciendũ, nõ potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci: ut Cicero singula pro Vareno cõparat in primo crimine. Est enim superior, cùm persona alieni cũ persona matris temerè comparetur. Quare optimũ est, si fieri poterit, ut singula uincãtur à singulis. Sed siquãdo in partibus laborabimus,

rabimus, uniuersitate pugnandũ est: siue inuicem accusant, siue crimen reus citra accusationẽ in aduersariũ uertit: ut Roscius in accusatores suos, quãuis reos non fecisset: siue in ipsos quos sua manu periisse dicemus, factũ deflectitur: nõ aliter quàm in iis quæ mutuã accusationẽ habẽt, utriusq; partis argumẽta inter se cõparantur. Id autẽ genus, de quo nouißimè dixi, nõ solùm in scholis sæpe tractatur, sed etiã in foro. Nã id est in causa Næuij Apruniani solũ quæsitũ, præcipitatáne esse ab eo uxor, an se ipsa sua spõte iecisset. Quã actionẽ equidẽ solã in hoc tẽpus emiserã, quod ipsum fecisse seductũ iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ quæ sub nomine meo ferũtur, negligentia excipientiũ in quæstum notariorũ corruptæ, minimã partem mei habẽt. Est & alia duplex coniectura, huic ἀντικατηγορίᾳ nõ diuersa, de præmiis, ut in illa cõtrouersia, Tyrãnus suspicatus à medico suo datũ sibi uenenũ, torsit eum: & cùm id dedisse se negaret, accersit alterum medicum: ille datũ ei uenenum dixit, sed se antidotũ daturum: & dedit ei potionẽ, qua epota tyrannus deceßit. De præmio duo medici contendũt. Nã ut illic factũ in aduersariũ trãsferentiũ, ita hîc sibi uendicantiũ personæ, causæ, facultates, tempora, instrumẽta, testimonia comparantur. Illud quoq; etiamsi nõ est ἀντικατηγορία, simili tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quæritur utrùm factum sit. Vtraq; enim pars expositionẽ suam habet, atq; eã tuetur: ut in lite Vrbiniana petitor dicit Clusiniũ Figulũ filiũ Vrbiniæ acie uicta in qua steterat, fugisse: iactatúmq; casibus uariis, retentũ etiã a Rege, tandẽ in Italiam ac patriã suã Marginos uenisse, atq; ibi agnosci. Pollio cõtrà, seruisse eũ Pisauri dominis duob⁹, medicinã factitasse, manumissum alienæ se familiæ uenali immiscuisse, ac rogãtem ut eis ser-

Quintiliani oratio prima.

Quintiliani scripta.

eis seruiret, emptũ. Non'ne tota lis cõstat duarũ causarum cõparatione, & cõiectura duplici atq; diuersa? Quæ autẽ accusantiũ atq; defendentiũ, eadem petentiũ & inficiantiũ ratio est. Ducitur cõiectura primùm à præteritis. In his sunt personæ, causæ, cõsilia. Nam is ordo est, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideóq; intuendũ ante omnia, qualis sit de quo agitur. Accusatoris autẽ est efficere, ut si quid obiecerit, nõ solùm turpe sit, sed etiã crimini de quo est iudiciũ, quàmaximè cõueniat. Nã si reũ cædis, impudicum uel adulterũ uocet, lædat quidẽ infamia: minus tamẽ hoc ad fidem ualeat, quã si audacẽ, petulantẽ, crudelẽ temerariũ ostenderit. Patrono, si fieri poterit, id agendũ est, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat: proximum est, ut à præsenti quæstione separet. Sũt enim pleraq; nõ solùm dissimilia, sed etiã aliquãdo cõtraria: ut si reus furti, prodigus dicatur, aut negligens. Neq; enim uidetur in eundẽ & cõtemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandũ est, nõ de hoc quæri, nec eum qui aliquãdo peccauerit, utiq; cõmisisse omnia: & hãc fiduciã fuisse accusatoribus falsa obiiciendi, quòd læsum & uulneratũ reum sperauere hac inuidia opprimi posse. Alia propositio est accusatoris, cõtra quã loci oriũtur sæpe à persona, & interim generaliter, Incredibile esse à filio patrẽ, ab uxore uirũ occisum, ab Imperatore proditam hostibus patriam. Facilè respõdetur, uel quòd omnia scelera in malos cadãt, ideóq; sæpe deprehẽsa sint: uel quòd indignũ sit, crimina ipsa atrocitate defendi. Interim propriè, qd' est uariũ. Nam dignitas & tuetur reum, & nonnunquã ipsa in argumentũ facti cõuertitur, tanquã inde fuerit spes impunitatis: sed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio uis est, in diuersum trahũtur. Probi uerò mores, &
antea-

anteactæ uitæ integritas, nunquã non plurimũ profuerint. Si nihil obiicietur, patronus quidem in hoc uehemẽter incumbet: accusator autẽ ad præsentẽ quæstionẽ, de qua sola iudiciũ sit, cognitionẽ allegabit, dicẽs neminẽ non aliquãdo cœpisse peccare, nec per ἐγκαίνια ducendũ scelus primum. Hoc in respõdendo. Sic autẽ præparabit actione prima iudicũ animos, ut noluisse potius obiicere, quàm nõ potuisse credatur. Eóq; satius est, omni se anteactæ uitæ abstinere cõuitio, quàm leuibus aut friuolis aut manifestò falsis reũ incessere, quã fides cæteris detrahitur: & qui nihil obiicit, omisisse credi potest maledicta tanquã superuacua: qui uana cõgerit, cõfitetur uanũ in anteactis argumentũ, in qbus uinci quàm tacere maluerit. Cætera quæ à personis duci solent, in argumẽtorũ locis exposuimus. Proxima est ex causis probatio, in qb⁹ hæc maximè spectantur, ira, odiũ, metus, cupiditas, spes: nam reliqua in has species cadũt. Quorum si q d in reũ cõueniet, accusatoris est efficere, ad quicquid faciendũ causæ ualere uideãtur, eásq; quas in argumentũ sumet, augere. Si min⁹, illuc cõferẽda est oratio, aut aliquas fortasse latẽtes fuisse, aut nihil ad rẽ pertinere cur fecerit, si fecit: aut etiã dignius esse odio scelus, quod nõ habuerit causam. Patron⁹ uerò quoties poterit, instabit huic loco, ut nihil credibile sit factũ esse sine causa. Quod Cicero uehemẽtissimè multis orationibus tractat: præcipuè tamẽ pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nã & damnatus est. At si ꝓponitur cur factũ sit, aut falsam, causam aut leuẽ, aut ignotã reo dicet. Possunt esse aliquæ interim ignotæ: an hæredẽ habuerit: an accusaturus fuerit eũ à quo dicitur occisus. Si alia defecerint, nõ utiq; spectandas esse causas. Nã quẽ posse reperiri, q nõ metuat, oderit, speret? plurimos tñ hæc salua innocẽtia facere. Neq; illud est omittendum

Vt pro Lucio Muræna.

Hanc Cicero vt multo præstãtissimam, sic etiam firmissimã putat: quare Sulpitius victricem probationem vocat.

tendum, non omnes causas in omnibus personis ualere. Nã ut alicui sit furãdi causa paupertas, nõ erit idẽ in T. Curio Fabricióq; momentũ. De causa prius, an de persona dicendũ sit, quæritur: uariéq; est ab Oratoribus factum: à Cicerone etiã prælatæ frequentißime causæ. Sed mihi, * si neutrò litis conditio præpõderet, secũdum naturã uidetur incipere à persona. Nã hoc magis generale est. rectiórq; diuisio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Potest tamẽ idipsum, sicut pleraq;, uertere utilitas. Nec tantùm causæ uoluntatis sunt quærendæ: sed interim & erroris, ut ebrietas, & ignorãtia. Nã ut hæc in qualitate crimẽ eleuãt, ita in cõiectura premunt. Et persona quidẽ nescio an unquã utiq; in uno actu rei poßit incidere, de qua ueutra pars dicat: de causis frequenter quæri nihil attinet, ut in adulteriis, in furtis: quia illas per se ipsa crimina secũ habẽt. Post hæc intuenda uidẽtur & cõsilia, quæ latè patẽt, an credibile sit reũ sperare id à se scelus effici posse: an ignorari cũ fecißet. an etiã si ignoratũ non esset, absolui, uel pœna leui trãsigi, uel tardiore, uel ex qua minus incõmodi cõsecuturus, quàm ex facto gaudij uideretur: an etiã tanti putauerit pœnã subire. Post hæc, an alio tẽpore, et aliter facere, uel facilius, uel securi⁹ potuerit: ut dicit Cicero ꝓ Milone, enumerãs plurimas occasiones q̃bus ab eo Clodius impunè occidi potuerit. Præterea, cur potißimũ in illo loco, illo tẽpore, illo modo sit aggressus: q & ipse diligẽtißimè tractatur, ꝓ eodẽ locus. An etiã si nulla ratione ductus est, impetu rapt⁹ sit, & absq; sentẽtia. Nã uulgò dicitur, Scelera nõ habere cõsiliũ. An etiã cõsuetudine peccãdi sit allect⁹. Excussa prima parte, an uoluerit, sequitur, an potuerit. Hic tractatur locus, tẽpus: ut furtũ in loco clauso uel recluso, frequenti uel solo: tẽpore uel diurno, cũ testes plures: uel nocturno,

Quidam codices habẽt, si sine ullo litis conuitio præponeretur, &c.

ęturno, cùm maior difficultas. Inspiciũtur utiq; difficultates & occasiones, quæ sunt plurimæ, ideóq; exemplis non egẽt. Hic sequẽs locus talis est, ut si fieri nõ potuit, sublata lis sit: si potuit, sequatur quæstio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi cõiecturã pertinẽt: nã & ex his colligitur an sperauerit. Ideo spectari debent & instrumenta, ut Clodij ac Milonis comitatus. Quæstio an fecerit, incipit à secundo tẽpore, id est præsenti: ac deinde cõiuncto, hoc est insequenti: quorũ sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, similia. His accedũt signa, de quibus tractatũ est. Verba etiã & facta, quæq; antecesserũt, quæq; insecuta sunt. Hæc aut nostra sunt, aut aliena. Sed uerba magis nocẽt, aut minus. Magis nocent & minus prosunt nostra, quàm aliena: magis ꝓsunt & minus nocẽt aliena, q̃ nostra. Facta autẽ interim magis prosunt nostra, interim aliena: ut si quid quod pro nobis sit, aduersarius fecit. Semper uerò magis nocent nostra q̃ aliena. Est & illa in uerbis differẽtia, ꝙ aut aperta sunt, aut dubia. Seu nostra seu aliena sunt, infirmiora in utrũq; sint necesse est dubia: tamẽ nostra sæpe magis nocẽt: ut in illa cõtrouersia: Interrogatus filius ubi esset pater, dixit, Vbicũq; est, uiuit. at ille in puteo mortuus est inuẽtus. Aliena quæ sunt dubia, nũquã poßũt nocere nisi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita est uox, Caueto tyrannicidã: & interrogat⁹ cuius ueneno moreretur, respõdit, Nõ expedit tibi scire. Nã si est qui poßit interrogari, soluet ambiguitatẽ. Cùm autẽ dicta factáq; nostra defendi solo animo poßint, aliena uariè refutantur. De uno quidem maximè genere coniecturaliũ controuersiarũ locuti uidemur, & in omnes aliquid de his cadit. Nam depositi, furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta ueniunt, an fuerit quod deponeretur: & à personis, an illũ deposuisse

apud

apud hũc, uel huic credidiſſe credibile ſit: an petitorem calumniari, an reũ inficiatorẽ eſſe, uel furẽ. Sed etiã in furti reo, ſicut in cædis, quæritur de facto, et de autore. Crediti et depoſiti duæ ſunt quæſtiones, ſed nõnũquã iũctæ, an datũ ſit, an redditum. Habẽt aliquid proprij, adulterij cauſæ, q̃ plerunq; duorũ diſcrimen eſt, & de utriuſq; uita dicendũ: quanquã & id quæritur, an utrũq; pariter defendi oporteat. Cuius rei conſiliũ naſcetur ex cauſa. Nam ſi adiuuabit pars altera, coniungã: ſi nocebit, ſeparabo. Ne quis aũt mihi putet temerè excidiſſe, q̃ plerunq; duorum crimen eſſe adulteriũ, nõ ſemper, dixerim: poteſt accuſari ſola mulier incerti adulterij: Munera domi inuẽta ſunt: pecunia, cuius autor nõ extat: codicilli, dubiũ ad quẽ ſcripti. In falſo quoque ratio ſimilis: aut enim plures in culpam uocantur, aut unus. Et ſcriptor quidẽ ſemp̃ tueri ſignatorẽ neceſſe habet, ſignator ſcriptorẽ non ſemper: nam & decipi potuit. Is aũt qui hos adhibuiſſe, et cui id factũ dicitur, & ſcriptorẽ et ſignatores defendet. Iidem argumentorũ loci in cauſis proditionis, & affectatæ tyrannidis. Verùm illa ſcholarũ conſuetudo ituris in forum poteſt nocere, q̃ omnia quæ in themate non ſunt, pro nobis ducimus. Adulteriũ obiicis, quis teſtis? quis index? quod pretiũ? quis conſcius? Venenum, ubi emi? à quo? quãdo? quanti? per quẽ dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ, ubi ſunt arma? quos contraxi ſatellites? Neq; hæc nego eſſe dicenda, & ipſis utendum pro parte ſuſcepta. Nã et in foro, ſi quãdo aduerſarius probare nõ poterit, deſiderabo. Sed in foro tantũ illam facultatẽ olim deſiderauimus, ubi nõ ferè cauſa agitur, ut nõ aliq̃d ex his, aut plura ponantur. Huic ſimile eſt, q̃ in epilogis quidã, quibus uolunt, liberos, parentes, nutrices accommodant: niſi quòd magis conceſſeris ea quæ nõ ſint poſita, deſiderare, quàm dicere.

Pro Cælio.

De

De animo quo modo quæratur, satis dictũ est, cùm ita diuiserimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nã qua uia tractatur an uoluerit, eadẽ quo animo fecerit. Id enim est, an malè facere uoluerit. Ordo quoque rerum aut affert aut detrahit fidem, multò scilicet magis res prout congruunt, aut repugnant. Sed hæc nisi in ipso complexu causarum non deprehenduntur. Quærendum tamen semper, quid cui connectatur, & quid cui consentiat.

De Finitione. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Qui factũ negare nõ potest, ei nomẽ facti negandũ docet: ergo coniecturę finitionem proximã esse: in qua quid sit res quæritur. In hãc nos aliquãdo à qualitate delabi ostendit: vt in actionibus Reip. lesæ: in quibus ad nomen cõfugimus, si quod obiicitur, rectè factũ esse defendi nõ potest. Quid finitio sit explicat, propria, dilucida, & breuiter cõprehensa rei propositæ expositio. His locis cõstare cõtendit, genere, specie, differentia, & proprio. Adhiberi autẽ illã pluribus causis, aut cùm certum de nomine sit, sed de re per illud intelligenda incertũ: Quod interim ex cõiectura pendeat, vt quid sit Deus: interim ex qualitate, vt quid Rhetorice: Aut cùm re manifesta, de nomine non constat: vt an sit tyrannicida, qui tyrannũ ad mortẽ cõpulit. Porrò hãc omnẽ materiã in tres species diuidi. Prima totũ crimẽ negari, nec aliud nomen subiici, etiã si rẽ fatemur: vt cùm obiicitur adulterium in in lupanari. Secũda sic negari crimẽ, vt aliud nomẽ edatur: vt si obiicienti sacrilegiũ, dicatur esse furtũ: vbi vtrunq; finiendũ. Tertia quæri in rebus specie diuersis, an hoc eodẽ nomine sit appellandũ, vt amatoriũ, venenũ. Formã oratoriæ finitionis describit, quã seruitute ex cõsuetudine philosophorũ ducta, immutabili necessitate nõ vult esse astrictã, aut per argumẽta verborũ cauillatricem, sed expositis rei partibus & proprietatibus latius oratione ductã. Cuius exẽpla luculẽta ex Ciceronis orationib⁹ profert. Finitionis hunc esse ordinem certũ, quid sit quo finitionem cõfirmamus: & an hoc sit, quo in rem finitionẽ applicamus. Illud generale esse, & ferè difficilius: hoc particulare, & ad aliud sequi. In finitione prouidendũ esse ne sit superuacua, nihil ad cau-

 sam

ſam pertinens, ambigua, cõmunis, cõtraria, falſa, parum plena, quibus duobus vltimis euerti precipuè poſsit. Excuſſa priore parte quid ſit: facilè quod ſecundũ eſt, id eſt, an hoc ſit, perfici: cùm ex primo non aliter inferatur, quàm ex theſi hypotheſis, adiunctis, repugnantibus, cauſis, effectis, ſimilibus. Exẽplis ex Cic. oratione pro Cecinna, & quibuſdã fictis, id demõſtrat. Circa finem quartum quoddam genus addit, quam finitionem certam vocat, de qua inter vtranque partem conueniat, vt in cauſa Cornelij de maieſtate, quam ad qualitatem reducit.

Sequitur coniecturã finitio. Nam qui non poteſt dicere nihil feciſſe, proximum habebit ut dicat, non id feciſſe quod obijcitur. Itaque plerunque legibus ijſdem, quibus coniectura, uerſatur, defenſionis tantùm genere mutato: ut in furtis, depoſitis, adulterijs. Nam quemadmodum dicimus, non feci furtũ, non accepi depoſitũ, non cõmiſi adulterium: ita, non eſt hoc furtum, non eſt hoc depoſitum, nõ eſt hoc adulteriũ. Interim à qualitate ad finitionem deſcenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, Reipub. læſæ. In quibus ſi rectè facta eſſe quæ obijciuntur, dici non poteſt, illud ſuccurrit, Non eſt hoc dementẽ eſſe, malè tractare, Remp. lædere. Finitio igitur eſt rei propoſitæ propria & dilucida & breuiter comprehenſa uerbis enuntiatio. Conſtat maximè, ſicut eſt dictũ, genere, ſpecie, differentibus, proprijs, ut ſi finias equum (noto enim maximè utar exemplo) genus eſt animal: ſpecies, mortale: differentia, irrationale (nam & homo mortale erat) proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus cauſis. Nam tum eſt certum de nomine, ſed quæritur quæ res ei ſubijcienda ſit: tum res eſt manifeſta, ſed de nomine non conſtat. De re, cùm dubium eſt, interim coniectura eſt: ut ſi quæratur quid ſit Deus. Nam qui id neget, Deum eſſe ſpiritum omnibus partibus immiſtum, non hoc dicat, falſam eſſe illius diuinæ naturæ appellationẽ, ſicut Epicurus, q̃ huma-

Deus quid ſit.

nam

nam ei formam, locúmque inter mundos dedit: sed nomine uterq; uno utitur: utrum sit in re, coniectat. Interim qualitas tractatur, ut quid sit Rhetorice, uis persuadendi, an bene dicendi scientia. Quod genus est in iudiciis frequētissimum. Sic enim quæritur, an deprehensus in lupanari cum aliena uxore, adulter sit: quia non de appellatione, sed de ui facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Nam si peccauit, non potest aliud esse quàm adulter. Diuersum est genus cū controuersia consistit in nomine, quod pendet ex scripto, nec uersatur in iudiciis nisi propter uerba, quæ litem generant. An qui se interficit, homicida sit: an qui tyrannum in mortem compulit, tyrannicida: an carmina magorū, ueneficiū. Res enim manifesta est, scitúrq; non idem esse occidere se, quod aliū: non idem occidere tyrannū, quod compellere ad mortem: non idē carmina, ac mortiferā potionē: quæritur tamen an eodē nomine appellanda sint. Quāquā autem dissentire uix audeo à Cicerone, qui permultos secutus autores dicit finitionem esse de eodem & de altero, (semper enim neganti aliquod esse nomen, dicendum quid sit potius) tamen in eandem treis habeo uelut species. Nam interim sic conuenit quærere, an habendum sit adulterium in lupanari. Cùm hoc negamus, non necesse est dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim quæritur, an hoc furtum, an sacrilegium: non quin sufficiat non esse sacrilegium, sed quia necesse sit dicere quid sit aliud: quo in loco utrunque finiendum est. Interim quæritur in rebus specie diuersis, an & hoc eodem modo sit appellandum, cùm res utraq; habeat suum nomen, ut amatoriū, uenenum. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiā hoc: quia nomen de quo ambigitur, utiq; in alia re certum est. Sacrilegium est rē sacram de tēplo surripere:

In Topicis.

num & priuatã? Adulteriũ: cum aliena uxore domi coire, an & in lupanari? Tyrannicidiũ, occidere tyrannũ, an etiã in mortẽ cõpellere? Ideóq; συλλογισμὸς, de quo postea di-
cap. 8. cam, uelut infirmior est finitio, quia hac quæritur, an idẽ sit huius rei nomẽ, quod alterius: illo, an perinde habenda sit hæc, atq; illa: Est & talis finitionũ diuersitas, ut quidã sentiunt, num idẽ diuersis uerbis cõprehendatur: ut Rhetorice, bene dicendi scientia, & eadẽ bene inueniendi, & bene enuntiandi, & dicendi secundũ uirtutem orationis, & dicendi quid sit officij. Atq; prouidendũ, an si sensu non pugnant, cõprehensione dissentiãt. Sed de his disputatur, non litigatur. Opus est aliquando finitione obscurioribus & ignotioribus uerbis, ut quid sit clarigatio. Erit & interim notis nomine uerbis: ut q̃d sit penus, quid litus. Quæ uarietas efficit, ut eam quidã coniecturæ, quidã qualitati, quidam legitimis quæstionibus subiecerint. Quibusdã ne placuit quidem omnino subtilis hæc, & ad morẽ Dialecticorum formata conclusio, ut in disputationibus potius per argumenta uerborum cauillatrix, quàm in Oratoris officio multũ allatura momẽti. Licet enim ualeat in sermone tantùm, ut constrictũ in uinculis suis habeat eũ qui responsurus est, & uel tacere, uel etiã inuitũ id quod sit cõtrà, cogat fateri: nõ eadẽ est tamẽ eius in causis utilitas. Persuadendũ enim iudici est; qui etiã si uerbis deuinctus est, tamẽ nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. Agenti uerò quæ tanta est huius præcisæ cõprehensionis necessitas? An si nõ dixero, homo est animal rationale mortale, nõ potero expositis tot corporis animiq; ꝓprietatibus, latius oratione ducta uel à dijs eũ uel à mutis discernere? Quid, quòd nec uno modo definitur res eadem, sed latiore, uarióq; tractatu? ut facit Cicero, ut oẽs Oratores plerũq; fecerũt. Rarissima

enim

enim apud eos reperietur illa ex cõsuetudine philosopho-rum ducta seruitus (est enim certè seruitus) ad certa se uerba adstringendi. Id'que faciendũ in libris Ciceronis de Oratore uetat M. Antonius. Nam etiã periculosum, cùm si uno in uerbo sit erratũ, tota causa cecidisse uideamur. Optimáque est illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur, uerba non periclitentur: Etenim, Recuperatores, non ea sola uis est, quæ ad corpus nostrũ uitámq; peruenit, sed etiã multo maior ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animũ perterritũ loco sæpe & certo statu dimouet. Aut cũ finitionẽ præcedit probatio, ut in Philippicis Cicero Seruiũ Sulpitium occisum ab Antonio colligit, & in clausula demum ita finit, Is ei profectò mortẽ attulit, qui causa mortis fuit. Nõ negauerim tamẽ hæc quoque ut expedit causæ, esse faciẽda, & siquãdo firma cõprehẽdi poterit, & breui cõplexu uerborũ finitio, esse id tũ elegans, tũ etiã fortißimum, si modò erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo est, quid sit, an hoc sit: & in hoc ferè labor maior est, ut finitionẽ cõfirmes, quã ut in rem finitionem applices. In eo, quid sit, duplex opus est. Nã & nostra cõfirmanda est, & aduersæ partis destruenda finitio. Ideóq; in schola, ubi nobis ipsis fingimus cõtradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinq; esse optimi poterunt. At in foro prouidendũ, nũ fortè superuacua, & nihil ad causam pertinẽs, an ambigua, an cõtraria, an cõmunis sit finitio: quorũ nihil nõ accidere agẽtis culpa potest. Vt rectè autẽ finiamus, ita fiet, si prius in animo cõstituerim9, qd uelimus efficere. Sic enim accõmodari ad uolũtatẽ uerba poterũt. Atq; ut à notißimo exemplo, quò sit res lucidior, nõ recedamus: Qui priuatã pecuniã de tẽplo surripuit, sacrilegij re9 est. Culpa manifesta. quæstio est, an huic

Philip. 9.

criminī nomē quod est in lege, cōueniat. Ergo ambigitur, an hoc sacrilegiū sit accusator, q̄a de tēplo sit surrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus, quia priuatā surripuerit, negat esse sacrilegiū, sed furtū fatetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegiū est surripere aliquid de sacro. Reus ita finiet, Sacrilegiū est surripere aliquid sacri. Vterq; alterius finitionē impugnat. Ea duobus generib⁹ euertitur, si aut falsa est, aut parū plena. Nā illud tertiū nisi stultis nō accidit, ut nihil ad quæstionē pertineat. Falsa est si dicas, Equ⁹ est animal rationale: nā est equus animal, sed irrationale. Quod autē cōmune cū alio est, desinet esse proprium. Hîc reus falsam dicit esse finitionē accusatoris: accusator autem nō potest dicere falsam rei. Nā est sacrilegiū, surripere aliquid sacri. Dicit parum plenā: adiiciendū enim, aut ex sacro. Maximus autem usus in approbando refellendóq; fine propriorū ac differentiū, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia, sicut in cæteris, cōfirmat æquitas, nonnunquā etiam cōiectura mentis. Etymologia maximè rara est. Quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tāta, ut maior timor oriatur? Vnde etiā nomen ductū est tumultus. Circa propria ac differētia magna subtilitas: ut cū quæritur, an addictus, quē lex seruire donec soluerit iubet, seruus sit: altera pars finit ita, Seruus est, qui est iure in seruitute. Altera, qui in seruitute est eo iure, quo seru⁹: aut ut antiqui dixerūt, qui seruitutē seruit. Quæ finitio etiam si constat æquo, nisi tamē propriis & differētib⁹ adiuuetur, inanis est. Dicet enim aduersarius seruire eū seruitutē, aut

cap. 10. eo iure quo seruū. Videamus ergo propria differentiáque liberorū, quæ libro quinto leuiter in transitu attigeram. Seruus cùm manumittitur, fit libertinus: addictus recepta libertate est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem nō

conseque-

consequetur: addictus soluĕdo, citra uoluntatē domini consequetur. Ad seruũ nulla lex pertinet: addictus legē habet. Propria liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomē, tribũ: habet hæc addictus. Excusso quid sit, prope peracta est quæstio, an hoc sit. Id enim agimus, ut sit causæ nostræ conueniens finitio. Potentißima autem est in ea qualitas, an amor, an insania. Huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias esse finitionis, ex antecedĕtibus, cõsequentibus, adiunctis, repugnãtibus, causis, effectis, similibus: de quorum argumĕtorum natura dictũ est. Breuiter autē pro Cecinna Cicero initia, causas, effecta, antecedentia, consequĕtia cõplexus est: Quid igitur? fugiebant propter metũ? Quid metuebant? Vim uidelicet. Potestis igitur principia negare, cùm extrema conceditis? Sed similibus quoq; usus est, Quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur, ut si quæratur an amatoriũ uenenũ sit, nécne: quia uenenum, amatoriũ non sit. Illud alterũ genus, quò sit manifestius adolescentibus meis, (meos enim semper adolescentes putabo) hîc quoq; fictæ cõtrouersiæ utar exĕplo: Iuuenes qui conuiuere solebãt, constituerũt ut in littore cœnarĕt. Vnius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo quem extruxerant, inscripserunt. Pater eius à transmarina peregrinatione cùm ad littus idem appulisset, lecto nomine suspendit se. Dicũtur hi causa mortis fuisse. Hìc finitio est accusatoris, Per quem factum est ut quis perierit, causa mortis est. Rei est, Qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset. Remota finitiõe, accusatori sat est dicere, Causa mortis fuistis, per uos enim factum est ut homo periret: quia nisi uos illud fecissetis, uiueret. Contrà, non statim per quem factum est ut quis periret, is damnari debet, ut

In Topicis.

Lib. 5.

accusator, testis, iudex rei capitalis. Nec undecunq; causa fluxit, ibi culpa est: ut si cui quis profectionē suaserit, ut ad amicū accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is cruditate illic cōtracta decesserit. Nec fuit in causa mortis solùm adolescentiū factū, sed credulitas senis, & in dolore ferundo infirmitas: deniq; si fortior fuisset aut prudētior, uiueret. Nec mala mēte fecerūt: & ille potuit uel ex loco tumuli, uel ex opere tumultuario suspicari nō esse monumentū. Quî ergo puniri debēt, in quibus omnia sunt homicidæ præter manū? Est interim certa finitio, de qua inter utrāq; partē conuenit: ut Cicero dicit, Maiestas est in imperio, atq; in omni populi Romani dignitate. Quæritur tñ an maiestas minuta sit, ut in causa Cornelij quæsitū est. Sed hic etiā similis uideri potest finitiuæ: tamē quia de finitiōe nō ambigitur, iudicatio est qualitas, atq; ad eū potius statū reducēda, ad cuius forte quādā uenimus mentionē, sed & erat ordine proximus locus.

De Qualitate. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Cōiectura & finitione absolutis, qualitatē, quod ordine naturę tertiū est, aggreditur: quam latè accipiendo, ad quātitatem cōtinuam & discretā extendit: cuius statu suasorias, demonstratiuas, & bonam partē iudicialiū contineri tradit. Qualitatem diuidit in absolutam & assumptiuā: in quibus omnis lis sit aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Culpæ defensionē in vtraq; primam tractat. Absolutā definit eā esse, in qua quod obiicitur, honestū esse defendimus. Cuius loci sunt natura, lex, mos, iudicatū, pactū: vt si quis in ciuitate libera cædē tyranni obiiciat. Assumptiuam, in qua factum per se improbabile, assumptis extrinsecus auxiliis defenditur, vt si Orestes accusetur quòd matrem suā occiderit, huius species multas enumerat: Cōparationem criminis, translationē vel remotionē, excusationē, quā subdiuidit in ignorantiā, necessitatē, & fortunā: culpæ imminutionē, & deprecationem, quā in Senatu, apud populū, & principē, & vbicūq; iuris clementia

mentia est, locũ habere dicit. Hactenus de culpę defensione: de prę miis duo quæri: an vllo sit quis pręmio dign᷒, an tãto: de duobus, vter, & quis de pluribus dignior. Quibus abdicatiõis causas, demẽtię, malæ tractationis, & orbarũ nuptias indicẽtiũ subiungit. Multas pręterea cõtrouersiarũ species enumerat, quę in qualitatem cadũt. Postremò quantitatem qualitati subiacere: seu ratione modi, quo facti magnitudo æstimatur, seu numeri, vt cùm quæritur an Thrasybulo triginta pręmia debeantur, colligit.

EST autẽ qualitas alia de summo genere, atq; ea quidẽ nõ simplex. Nã & qualis sit cuiusq; rei natura, et quæ forma, quæritur: an immortalis Anima, an humana specie Deus: & de magnitudine ac numero, quãtus Sol, an unus Mundus. Quæ oĩa cõiectura quidẽ colliguntur, quæstionẽ tamẽ habẽt in eo, qualia sint. Hæc & in suasorijs aliquãdo tractari solẽt, ut si Cæsar deliberet an Britãniã impugnet: quæ sit Oceani natura, an Britannia insula, (nam tum ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero militũ aggrediẽda, in consiliũ ferendũ sit. Eidẽ qualitati succedũt faciẽda, ac non faciẽda: appetenda, uitãda: quæ in suasorias quidẽ maximè cadunt, sed in controuersiis quoq; sunt freq̃uẽtia: hac sola differentia, quia illic de futuris, hîc de factis agitur. Itẽ demõstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu: factũ esse cõstat: quale sit factũ, quæritur. Lis est omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quãtitate. Igitur primum genus causæ aut simplex, aut comparatiuũ. Illic quid æquũ, hîc quid æquius, aut quid æquißimũ sit, excutitur. Cùm de pœna iudiciũ est, à parte eius qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut imminutio, aut excusatio, aut, ut quidam putãt, deprecatio. Defensio longè potẽtißima est, qua ipsum factũ quod obijcitur, dicimus honestũ esse. Abdicatur aliquis, quòd inuito patre militarit, honores petierit, uxorẽ duxerit: tuemur quod fecimus. Partẽ hãc uocãt Hermagorei κατ' ἀντίληψιν, ad intellectũ id nomẽ re-

 ferentes.

ferẽtes. Latinè *ad uerbũ trãslatũ nõ inuenio: absolutã appellãt. Sed enim de re sola quæstio, iusta sit ea, nec'ne. Iustũ omne cõtinetur natura, uel cõstitutione. Natura, quod sit secundũ cuiusq; rei dignitatẽ. Hæc sunt pietas, fides, contin ẽtia, & talia. Adijciũt & id qđ sit par: uerùm id nõ temere intuendũ est. Nã & uis cõtra uim, & talia nihil habent aduersum eũ qui prior fecit iniustè: & nõ quoniã res pares sunt, etiã id est iustũ, quod antecesſit. Illa utrinq; iusta, eadẽ lex, eadẽ cõditio: ac forsitan ne sint quidẽ paria, quæ ulla parte sunt disſimilia. Cõstitutio est in lege, more, iudicato, pacto.* Alterũ *est defensionis genus, in quo factũ p se improbabile, asſumptis extrinsecus auxilijs tuemur: id uocã: * προσληπτικὴν.* Latini *hoc quoq; nõ ad uerbũ trãsferũt.* Asſumptiua *enim dicitur causa. In quo genere fortisſimũ est, si crimẽ causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, oratio Milonis.* ἀντέγκλημα *dicitur, quia omnis nostra defensio cõstat eius accusatiõe, qui uindicatur.* Occisus *est, sed latro: excectus, sed raptor.* Est *& illa ex causis facti ducta defensio priori contraria, in qua neq; factũ ipsum p se, ut in absoluta quæstiõe defenditur: neq; ex cõtrario facto, sed ex aliqua utilitate aut* Reip. *aut hominũ multorũ, aut etiã ipsius aduersarij, nonnunquã & nostra, si modò id erit quod facere nostra causa fas sit: quod sub extrario accusatore & legibus agẽte prodesse nunquã potest, in domesticis disceptationib⁹ põt.* Nã *& filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, si malæ tractationis accusabitur: & patri filius, si demẽtiæ causa erit, non inuerecundè dicet multũ sua interfuisse. In quo tamen incommoda uitantis melior quàm cõmoda petẽtis est causa.* Quibus *similia etiã in uera rerum quæstione tractãtur.* Nam *quæ in scholis abdicatorũ, hæc in foro exhæredatorũ à parentibus, &*

bona

*κατ' ἀντί- [illegible]

bona apud Cõſules repetentiũ ratio eſt. quæ illic malæ tractationis, hîc rei uxoriæ, cùm quæritur utri⁹ culpa diuortiũ factũ ſit. quæ illic demẽtiæ, hîc petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defenſio, ſi peius aliquid futurum fuit. Nã in cõparatione malorũ, boni locũ obtinet leuius: ut ſi Mãcinus fœdus Numantinũ ſic defendat, quod periturus, niſi id factũ eſſet, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίςασις Græcè nominatur: cõparatiuum noſtri uocãt. Hæc circa defenſionẽ facti: quæ ſi neq; per ſe ipſam, neq; adhibitis auxiliis dabitur, proximũ eſt in aliũ trãsferre crimẽ, ſi poſſumus. Ideóq; etiã in hos qui iã ſcripti ſunt ſtatus, uiſa eſt cadere trãslatio. Interdũ ergo culpa in hominẽ relegatur: ut ſi Gracchus reus fœderis Numãtini, cui⁹ metu leges populares tuliſſe in Tribunatu uidetur, miſſũ ſe ab Impatore ſuo diceret. Interim deriuatur in rẽ: ut ſi is q̃ teſtamẽto q̃d iuſſus nõ fecerit, dicat ꝑ leges id fieri nõ potuiſſe. Hoc μετάςασιν dicũt. Excluſis quoq; his, excuſatio ſupeſt. Ea eſt aut ignorãtiæ: ut ſi q̃s fugitiuo ſtigmata ſcripſerit, eóq; ingenuo iudicato, neget ſe liberũ eũ ſciſſe. Aut neceſſitatis: ut cũ miles ad cõmeatus diẽ nõ affuit, dicit ſe fluminibus interclufum, aut ualetudine. Fortuna quoque ſæpe ſubſtituitur culpæ: nõnunquã malè feciſſe nos, ſed bono aio dicimus. Vtriuſq; rei multa et manifeſta excẽpla ſunt. Idcirco nõ eſt eorum neceſſaria expoſitio. Si oĩa quæ ſuprà ſcripta ſunt deerunt, uidẽdum an minui culpa poſſit. Hic eſt ille q̃ à q̃buſdã dicitur ſtat⁹ quãtitatis. Sed ea cũ ſit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti cõſtituitur: eoq; nobis ſub hoc eſſe ſtatu uidetur: ſicut eius quoq; q̃ ad numerũ refertur à Græcis. nã & ποιότητα, & ποσότητα dicũt, nos utrũq; eadẽ appellatione cõplectimur. Vltima eſt deprecatio: q̃d gen⁹ cauſæ pleriq; negarũt in iudiciũ unquã uenire.

Quin

Quin Cicero quoq; pro Quinto Ligario idẽ testari uidetur, cũ dicit, Causas Cæsar egi multas, & qdẽ tecũ, dũ te in foro tenuit ratio honorũ tuorũ: certè nunquã hoc modo, Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, nõ putauit, si unquã posthac, & cætera. In Senatu uerò, & apud populum, & apud principẽ, & ubicũq; iuris clemẽtia est, habet locum deprecatio. In qua plurimũ ualet, ex ipso qui reus est, hæc tria in uita præcedere, si innocẽs, si bene meritus, si spes in futurũ innocẽter uicturi, & in aliquo usi futuri: præterea si uel aliis incõmodis, uel præsenti periculo, uel pœnitẽtia uideatur satis pœnarũ dedisse. Extrà, nobilitas, dignitas, ꝓpinqui, amici. In eo tamẽ qui cognoscit, plurimũ ponẽdũ, si laus eum misericordis potius quàm reprehẽsio dissoluti cõsecutura est. Verùm & in iudiciis etiã si nõ toto genere causæ, tamẽ ex parte magna hic locus sæpe tractatur. Nã & diuisio frequẽs est, etiã si fecisset, ignoscẽdum fuisse, idq; in causis dubiis sæpe præualuit: & epilogi omnes in eadẽ ferè materia uersari solent. Sed nonnunquam etiã reus hîc totius summam cõstituit, si exhæredatũ à se filiũ pater testatus fuerit elogio: propterea quòd is meretricẽ amauerit. Nam omnis hîc quæstio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, & Centumuiri tribuere debeãt ueniã. Sed etiã in formulis, cũ pœnariæ sunt actiones, nos ita causam partimur, an cõmissa sit pœna, an exigi debeat. Id autẽ qd' illi uiderũt, uerũ est reũ à iudicibus hoc defensionis modo liberari nõ posse. De præmiis autẽ quærũtur duo, an ullo sit dignus qui petit, an tanto: ex duobus, uter dignior: ex pluribus, quis dignißimus. Quorũ tractatus ex ipso meritorũ genere ducũtur. Et intuebimur nõ rem tantũ, siue allegan da, siue cõparãda erit: sed personã quoq;. Nã & multũ interest, tyrannũ iuuenis occiderit, an senex: uir, an fœmina:

alie

alienus, an cōiūctus. Et locum multipliciter, in ciuitate tyrannis assueta, an libera semper: an arce, an domi. Et quomodo factū sit, ferro, an ueneno. Et quo tempore, bello, an pace: an cùm depositurus esset eā potestatē, an cùm aliquid noui sceleris ausurus. Habetur in meritis gratia, periculū quoq;, ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta sit refert. Nā in paupere gratior quam in diuite, dāte beneficiū quàm reddente, patre quàm orbo. Item quā rem dederit, & quo tēpore, & quo animo: id est nū in aliquam spē suā: similiter alia. Et ideo qualitas, maxima Oratoris recipit opera: quia in utrāq; partē plurimū est ingenio loci, nec usquā tantū affectus ualent. Nā cōiectura extrinsecus quoq; adductas frequēter probationes habet, & argumēta ex materia sumit: & quale qdq; uideatur, eloquētiæ opus est: hic regnat, hic imperat, hic sola uincit. Huic parti subiūgit Virginius causas abdicatiōis, demētiæ, malæ tractationis, orbarū nuptias indiscētiū. Nā & iudiciū ferè sic accidit: inuentíq; sunt, qui has materias officiorū uocarēt. Ad alios quoq; nōnunquā leges hæ recipiunt status. Nā et cōiectura est aliquādo in plerisq; horū, cū se uel non fecisse, uel bona mēte fecisse cōtēdūt. Cuius generis exēpla sunt multa. Et qd sit demētia, ac mala tractatio, finitur. Nā iuris quæstiones plerūq; leges præcurrere solēt, & ex qbus causis non* fiat statutū. Quod tamen facto defendi nō poterit, iure nitetur. Et quod & quibus causis abdicare non liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accusare dementiæ non permittatur. Abdicationū formæ sunt duæ: altera criminis perfecti, ut si abdicetur raptor, adulter. Altera imperfecti, uelut pendentis, & adhuc in conditione positi: quales sunt, in quibus abdicatur filius, qui non pareat patri. Illa semper asperam abdicantis act

*non fiant status.

tis act

tis actionem habet, (immutabile est enim quod factum est) hæc ex parte blandam, & suadenti similem. mauult enim pater corrigere, quã abdicare. At pro filiis in utroq; genere summissam, & ad satisfaciendũ compositã. A quo dissensuros scio, qui libenter patris figurã lædunt. quod non ausim dicere, nunquã esse faciendum (potest enim materia incidere quæ hoc exigat) cæterùm uidendũ est quoties aliter agi potest. Sed de figuris alio libro tractabimus. Nõ dißimiles autẽ abdicationũ actionibus sunt malæ tractationis actiones. Nam & ipsæ habent eandem in accusationibus moderationẽ. Dementiæ quoq; iudicia, aut propter id quod factum est, aut propter id quod adhuc fieri uel non fieri potest, instituũtur: & actor in eo quod factũ est, liberum habet impetũ: sic tamẽ, ut factũ accuset, ipsius patris tanquã ualetudine lapsi misereatur, in eo uerò cuius libera mutatio est, diu roget & suadeat, & nouißimè demẽtiã rationi queratur obstare, nõ mores quos quãto magis in præteritũ laudauerit, tãto facilius ꝓbabit morbo esse mutatos. Reus, quoties causa patietur, debebit esse in defensione moderatus, qa ferè ira, cõtẽtio & cõcitatio furori sunt similia. Omnibus his cõmune est quòd rei nõ semper defensione facti, sed excusatione ac uenia freqũeter utuntur. Est enim domestica disceptatio, qua & semel peccasse, & per errorẽ, & leuius quàm obiiciatur, absolutioni nõnunquã sufficit. Sed alia quoq; multa controuersiarum genera in qualitatẽ cadũt. Iniuriarũ: quãquã enim reus aliquãdo fecisse negat, plerũq; tamen hæc actio facto atq; animo continetur. De accusatore cõstituẽdo, quæ iudicia diuinatiões uocantur: in quo genere Cicero quidẽ qui mãdantibus sociis Verrẽ accusabat, hac usus est diuisione, spectandum à Act. 1. *quo maximè agi uelint hi, quorũ de ultiõe quæritur: à quo mini-*

minimè uelit is qui accusatur: frequētißimè tamen hæ sunt quæstiões, uter maiores causas habeat, uter plus industriæ aut uirium sit allaturus ad accusandum, uter id meliore fide facturus. Tutelæ præterea: in quo iudicio solet quæri, an alia de re quàm de calculis cognosci oporteat: an fides præstari debeat tantùm, nō etiam consilium & euētus. Cui simile est malæ gestæ procurationis in foro: negotiorū gestorū: nā & mādati actio est. Præter hæc fingūtur in scholis & scripti maleficij, in quibus aut hoc queritur, an scriptū sit: aut hoc, an maleficiū sit: rarò utrunq;. Malè gestæ legationis apud Græcos & ueris causis frequēs: ubi iuris loco quæri solet, an omnino aliter agere quam mandatum sit, liceat: & quousq; sit legatus: quoniā aliæ in renuntiando sunt: ut in hoc qui testimoniū in Verrem dixerat post perlatā legationē. Plurimū tamen est in eo, quale sit factū. Reipub. læsæ. Hinc mouentur quidē mille iuris cauillationes, quid sit Rēpub. lædere: & læserit'ne, an profuerit: &, ab ipso, an propter ipsum læsa sit. in facto tamē plurimum inest. Ingrati quoq;. In quo genere quæritur, an is cum quo agitur, acceperit beneficiū: quod rarò negandū est: ingratus est enim qui negat, an quantū acceperit, reddiderit: an protinus q nō reddiderit, ingratus sit: an potuerit reddere: an id quod exigebatur, debuerit: quo animo sit. Simpliciores illæ, iniusti repudij, sub qua lege cōtrouersiæ illud ꝓpriū habēt, quòd à parte accusantis defensio est, & defendētis accusatio. Præterea cū quis rationē mortis in Senatu reddit: ubi una quæstio est iuris, an is demum prohibēdus sit, qui mori uult ut se legū actionibus subtrahat. Cætera qualitatis. Fingūtur & testamēta, in quibus de sola quæratur uolūtate: ut in controuersia quam suprà exposui, in qua de parte patrimonij quarta, quam pater dignißimo

ex fi

ex filijs reliquerat, cōtendūt Philosophus, Medicus, Orator. Quod itē accidit si orbæ nuptias indicāt pares gradu, & si inter propinquos de idoneo quæratur. Sed nec omnes mihi pſeq materias in animo est (fingi enim adhuc possunt) nec cōmunes sunt earum quæstiones, quia positionibus mutātur. Hoc *tantùm admiror, Flauiū, cuius apud me meritò summa est autoritas, cùm artem scholæ tātùm cōponeret, tam angustè materiā qualitatis terminasse. Quātitas quoque (ut dixi plerunq;) etiā si nō semper, tamē plerūq; eidē subiacet, seu modi est, seu numeri. Sed modus aliquādo constat æstimatione facti, quāta sit culpa, quantúmue beneficiū: aliquādo iure, cùm id in controuersiā uenit, qua quis lege puniēdus, uel honorādus sit. Stuprator an decē millia dare debeat, quæ pœna huic crimini cōstituta est: an quia stupratus se suspendit, capite puniri tanquā causa mortis. Quo in genere fallūtur qui ita dicūt, tanquā inter duas leges quæratur.* Nam *de decē millibus nulla controuersia est, quæ nec petuntur.* Iudiciū *redditur, an reus causa sit mortis.* In *cōiecturā quoq; eadē species cadit: quū, perpetuo, an quinquēnali sit exilio multādus, in cōtrouersiā uenerit: num prudens cædē cōmiserit, quæritur. Illa quoq; quæ ex numero ducitur, pendet ex iure: an Thrasybulo triginta præmia debeātur: & cùm duo fures pecuniā abstulerunt, separatim quadruplū quisq;, an duplum debeat. Sed hìc factū quoq; æstimatur, & tñ ius ipsum pēdet ex qualitate.*

De actionis quæstione. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Qui neq; statu coniecturæ, neq; finitionis, neq; qualitatis tueri se volet, aut poterit, huic ad aliquod iuris adiutoriū, id est ad agendi cōditionē & modū cōfugiendū monet. Cuius duas partes facit, intentionē, & præscriptionē: quæ à statu qualitatis alienæ non sunt, sed litigandi formā habent diuersam. Intentio est quā-

dQ

do contra id quod intendit aduersarius, pugnamus, nec admittendum dicimus. Præscriptio, exceptio qua aduersario facultatem litigādi adimimus propter certam causam, aut actionem in aliam personam aut locum transferre volumus, quæ tum translatio dicitur. Præterea legis aut etiam scripti cuiusque varias vires enumerat, & ad status legitimos transit.

QVi neq; fecisse se negabit, neq; aliud esse quod fecerit, dicet, neq; factū defendet, necesse est in suo iure consistat: in quo plerūq; actionis est quæstio: quæ non semper eadē est, ut quidā putauerunt. Nam & iudiciū antecedit, qualia sunt præturæ curiosa cōsilia, cùm de iure accusatoris ambigitur: & in ipsis frequētißimè iudicijs uersatur. Est enim duplex eius disceptationis conditio, q; aut intentio, aut præscriptio habet cōtrouersiam. Ac fuerunt qui præscriptionis statū facerent, tanquā ea non iisdem omnibus, quibus cæteræ leges, quæstionibus contineretur. Cùm ex præscriptione lis pendet, de ipsa re quæri non est necesse. Ignominioso patri filius præscribit: de eo solo iudicatio est, an liceat. Quoties tamē poterimus, efficiendū est ut de re quoque bene sentiat. Sic enim iuri nostro libentius indulgebit: ut in spōsionibus quæ ex interdictis fiunt, etiāsi non proprietatis est quæstio, sed tantùm poßeßionis: tamē nō solùm poßedisse nos, sed etiam nostrū poßedisse docere oportebit. Sed frequētius etiā quæritur de intentione. Vir fortis optet quod uolet. nego illi dandum quicquid optauerit. nō habeo præscriptionem, sed tñ uoluntate contra uerba præscriptionis modò utor. In utroq; autē genere status idem fit. Porrò lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut pmittit. Litē habet, aut propter seipsam, aut propter alteram. Quæstio est aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto, aut apertū est, aut obscurum, aut ambiguū. Quod de legibus dico, idem accipi uolo

de testamentis, pactis, stipulationibus, omni deniq; scripto idem de uoce. Et quoniam quatuor huius generis quæstiones uel status facimus, singulos percurram.

De statu ex scripto & voluntate. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Status legales suprà quatuor enumerauit, qui à tribus aliis nõ re ipsa, sed ratione tractandi ad docendum accommodata, separati sunt. Primi species tres facit. Vnã in qua de scripto & voluntate quæritur, cùm scriptum obscurum est, & vterq; suam interpretationem confirmat, & aduersarij labefactat. Alteram in qua intellectus vnus certus, alter dubius. Tertiam in qua altera pars scripto, altera voluntate nititur. Scripto, tribus modis occurri posse docet. Primò, quando scriptum semper seruari nõ posse ex ipso apparet. Secundò, quando nullũ argumentũ ex ipsa lege peti potest. Tertiò, quando ex verbis scripti, scriptoris aliam mentem fuisse probamus. Qui scriptũ defendit, vt se voluntate quoque scriptoris adiuuare tentet, præcipit. Omnia subiectis exemplis manifesta erunt.

SCripti & uolũtatis frequẽtißima inter consultos quæstio est, et pars magna controuersiæ iuris hinc pendet: quo minus id in scholis accidere mirũ est, ubi etiã ex industria fingitur. Eius genus unum est, in quo & de scripto, & de uolũtate quæritur. Id tum accidit, cùm est in lege aliqua obscuritas, & in ea aut uterq; suã interpretationẽ cõfirmat, aut aduersarij subuertit: ut hìc, Fur quadruplũ soluat. duo surripuerũt pariter decẽ millia, petũtur abutroq; quadragena, illi postulãt ut uicena conferant. Nã & actor dicit hoc esse quadruplũ quod petat, & rei hoc quod offerant. uoluntas quoq; utrinq; defenditur. Aut cùm de altero intellectu certũ est, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne concionetur. Quæ filium habebat, prostare cœpit. Prohibetur adolescẽs cõcione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum est: an eadem huius causa sit, dubium

dubium est, quia ex hac natus, & hæc meretrix est. Solet & illud quæri, quò referatur quod scriptum est, Bis de eadē re ne sit actio. id est, hoc bis, ad actorē, an ad actionē. Hæc ex iure obscuro. Alterū genus est ex manifesto: quod qui solùm uiderunt, hūc statū plani & uolūtatis appellauerunt. In hoc altera pars scripto nititur, altera uoluntate. Sed cōtra scriptū tribus generibus occurritur. Vnū est, in quo id seruari semper nō posse, ex ipso patet. Liberi parētes alāt, aut uinciātur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia transitus, & diuisio, num quisquis non aluerit, num hic. Propter hoc proponūt quidam tale genus controuersiarū, in quo nullum argumentū est quod ex lege ipsa peti poßit, sed de eo tātùm de quo lis est, quærendū sit. Peregrinus si murū ascenderit, capite puniatur. Cùm hostes murū ascendissent, peregrinus eos depulit. petitur ad supplicium. Non erunt hìc separatæ quæstiones, an quisquis, an hic: quia nullū potest afferri argumentū cōtra scriptū, uehemētius eo qđ in lite est: sed hoc tātùm, an ne seruādæ quidē ciuitatis causa. Ergo & æquitate et uolūtate pugnādū. Fieri tamen potest, ut ex aliis legibus exēpla ducamus, per quæ appareat semper stari scripto non posse, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertiū, cùm in ipsis uerbis legis reperimus aliquid per quod probemus aliud legūlatorem uoluisse: ut in hac controuersia, Qui nocte cū ferro deprehēsus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuentum magistratus alligauit. Hìc quia est uerbum in lege Deprehēsus, satis etiam significatum uidetur non contineri lege nisi noxiū ferrum. Sed ut qui uolūtate nitetur, scriptū quoties poterit infirmare debebit: ita qui scriptū tuebitur, adiuuare se etiā uolūtate tētabit. In testamētis et illa accidūt, ut uolūtas manifesta sit, scriptū nihil sit: ut in iudicio Curiano, in quo nota

L. Craßi & Scæuolæ fuit cõtẽtio. Subſtitutus hæres erat, ſi poſthumus ante tutelæ ſuæ annos deceßiſſet: Nõ eſt nat⁹. Propinqui bona ſibi uendicabãt. Quis dubitaret, quin ea uoluntas fuiſſet teſtantis, ut is nõ nato filio hæres eſſet, qui mortuo: ſed hoc nõ ſcripſerat. Id quoq;, quod huic contrariũ eſt, accidit nuper, ut eßet ſcriptũ quod appareret ſcriptorem noluiſſe: Qui ſeſtertiûm numûm quinq; millia legauerat, cùm emẽdaret teſtamentũ, ſublatis ſeſtertiis numis, argẽti pondo poſuit, quinq; millia remanſerunt. Apparuit tamem quinq; pondo dari uoluiſſe, quia ille in argẽto legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiã ſtatu generales ſunt quæſtiones, ſcripto, an uolũtate ſtandũ ſit: quæ fuerit ſcribẽtis uoluntas. Tractatus omnes qualitatis aut coniecturæ, de quibus ſatis dictum arbitror.

De contrariis legibus. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Scripto & ſententiæ, leges cõtrarias ſubiũgit: quia in his quæ duæ ſunt, duo ſint ſcripti & volũtatis ſtatus. Quæ etiã ſi cõtrariæ dicãtur, cõtrarias tamẽ iure ipſo nõ eſſe, ſed caſu quodã collidi admonet. Porrò aut pares inter ſe collidit, aut ipſas ſecũ, aut diuerſas, aut ſimiles, aut etiã impares. Præterea vt lex alia aliam abroget, aut labefactet, ius vtriuſq; cognoſcendũ eſſe, quod aut in vtraq; dubiũ ſit, aut cõfeſſum. Si cõfeſſum, videndũ eſſe an ad deos pertineat, an ad homines: an ad Rẽpublicã, an ad priuatos, &c. Si dubiũ, alteri, aut inuicẽ vtriq; cõtrouerſiã de iure moueri. Poſtremò duplices leges vt duas cõmitti, & quod de legibus dicitur, idẽ de ſenatuſcõſultis & omnibus ſcriptis intelligendum.

PRoximum eſt de legibus cõtrariis dicere, quia inter omnes artiũ ſcriptores conſtat in antinomia duos eſſe ſcripti & uolũtatis ſtatus: neq; immeritò: quia cùm lex legi obſtet, utrinq; cõtra ſcriptũ dicitur, & quæſtio eſt de uolũtate: in utraq; id ambigitur, an utiq; illa legẽ ſit utẽdũ. Omnibus autẽ manifeſtũ eſt, nunquã eſſe legẽ legi contra-

Vide Budæum in annotationib⁹.

riam

riam iure ipso: quia si diuersum ius esset, alterũ altero abrogaretur: sed eas casu collidi, & euentu. Colliduntur autẽ aut pares inter se: ut si optio tyrãnicidæ & uiri fortis cõparentur, utriq; data quod uelit petẽdi potestatẽ, hîc meritorũ, temporis, præmij collatio est. Aut secum ipsæ, ut duorũ fortium, duorum tyrãnicidarum, duarũ raptarum: in qbus nõ potest esse alia quæstio quàm tẽporis, utra prior sit: aut qualitatis, utra iustior sit petitio. Diuersæ quoq; leges cõfligũt, aut similes. Diuersæ, quib⁹ etiã citra aduersam legẽ cõtradici poßit: ut in hac cõtrouersia, Magistratus ab arce ne discedat: Vir fortis optato quæ uolet: * uel alia nulla obstãte, quæri potest an quicqd optarit, accipere debeat: & à magistratu multa dicẽtur, quib⁹ scriptum expugnatur, Si incẽdiũ in arce fuerit, si in hostes recurrẽdũ. Similes, cõtra quas nihil opponi potest, nisi lex altera. Tyrãnicidæ imago in gymnasio ponatur: còntrà mulieris imago in gymnasio ne ponatur. Mulier tyrãnũ occidit. Nã neq; mulieris imago ullo alio casu poni potest, neq; tyrãnicidæ ullo alio casu summoueri. Impares sunt, cũ alteri multa sunt quæ opponi possunt, alteri nihil, nisi qđ in lite est: ut cũ uir fortis impunitatẽ desertoris petit. Nã cõtra legẽ uiri fortis (ut suprà ostendi) multa dicũtur: aduersus desertores scripta, nõ potest nisi optione subuerti. Itẽ aut cõfessum est ex utraq; parte ius, aut dubiũ. Si cõceßũ est, hæc ferè quærũtur: Vtra lex potẽtior, ad deos pertineat, an ad homines: ad Rempublicã, an ad priuatos: De honore, an de pœna: De magnis rebus, an de paruis: Permittat, an uetet, an imperet. Solet tractari & utra sit antiquior, & uelut potẽtißima, utra minus perdat: ut in desertore, et uiro forti, q̃ illo nõ occiso lex tota tollatur: occiso, sit reliqua uiro forti alia optio. Plurimũ tamẽ est in hoc, utrũ fieri sit melius,

*vel alia nulla obstante, nõ erat in vetusto codice.

Similes.

lius, atq; æquius de quo nihil præcipi nisi ꝓposita materia potest. Si dubiũ, aut alteri, aut inuicẽ utriq; de iure sit cõtrouersia: ut in re tali, Patri in filiũ, patrono in libertum man⁹ iniectio sit: liberti hæredẽ sequãtur. Liberti filiũ q̃dã fecit hæredẽ, inuicẽ petitur manus iniectio: ei patronus negat ius patris illi fuisse, q̃a ipse in manu patroni fuerit. Duplices *leges sicut duæ collidũtur: ut, Noth⁹ ante legitimũ nat⁹, legitim⁹ sit: post legitimũ, tãtũ ciuis.* Quòd de le*gibus, idẽ de Senatusconsultis dictũ: quæ si aut inter se pugnent, aut obstẽt legib⁹, nõ tamẽ aliud sit eius status nomẽ.*

De Syllogismo seu Ratiocinatione. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Quid syllogismus habeat scripto & volũtati simile, & in quo ab iisdẽ differat, & quã cũ finitione cõiunctionẽ habeat, primùm ostendit. Deinde duas eius species facit. Primã, quæ ex eo q͛d scriptũ est, id quod incertũ est ducit. vnde q̃a ratiocinatiõe colligit͛, ratiocinatiua dicatur, hui⁹ multas species cũ exẽplis dinumerat. Alterã quæ ex scripto ducit quod scriptũ nõ est: in quarũ vtraq; voluntas legislatoris, & æquitatis tractatio sit potentissima.

SYllogismus habet aliquid simile scripto & uoluntati, quia semper pars in eo altera scripto nititur: sed hoc interest, quòd illic contra scripum dicitur, hic super scriptũ: illic qui uerba defendit, hoc agit, ut fiat utiq; quod scriptũ est: hic ne aliud quàm scriptum est. Eius nonnulla etiam cũ finitione coniunctio. Nam sæpe si finitio infirma est, in syllogismum delabitur. Sit enim lex, Venefica capite puniatur, Sæpe secubanti amatoriũ dedit, eundẽ repudiauit: per propinquos rogata ut rediret, nõ est reuersa. suspẽdit se maritus. Mulier ueneficij rea est. Fortißima est actio dicentis amatoriũ uenenũ esse, id erit finitio: quæ si parũ ualebit, fiet syllogismus: ad quẽ uelut remissa priore contentione ueniemus, an perinde puniri debeat, ac si uirum uene

no

no necasset. Ergo hic status ducit ex eo quod scriptum est, id quod incertum est: quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinatiuus dicitur. In has autẽ ferè species uenit, An quod semel ius est, idem & sæpius: Incesti damnata, & præcipitata de saxo, uixit, repetitur. An quod in uno, & in pluribus: Qui duos uno tempore tyrannos occidit, duo præmia petit. An quod antè, & postea: Raptor profugit, rapta nupsit, reuerso illo petit optionem. An quod in toto, idẽ in parte: Aratrum accipere pignori nõ licet, uomerem accepit. An quod in parte, idẽ in toto: Lanas uehere Tarẽto non licet, oues uexit. In his syllogismis scripto alter nititur, alter non satis cautũ esse dicit. Postulo ut præcipitetur incesta, lex est: et rapta optionem petit, & in oue lanæ sunt: similiter alia. Sed quia respõderi potest, nõ est scriptũ ut sæpius præcipitetur damnata, aut quandocunq; rapta optet, aut tyrãnicida duo præmia accipiat, nihil de uomere cautũ, nihil de ouibus: ex eo quod manifestũ, colligitur quod dubium est. Maioris pugnæ est, ex scripto ducere quod scriptũ non est. Qui patrẽ occiderit, culeo insuatur, matrẽ occidit. Ex domo in ius educere ne liceat: tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc quæruntur, An quoties propria lex non est, simili sit utendum: an id de quo agitur, ei de quo scriptũ est, simile sit. Simile autẽ & maius est, & par, & minus. In illo priore, an satis lege cautum sit, an & si parum cautum est, hac sit utendum. In utroq; de uoluntate legumlatoris, sed de æquo tractatus potentissimi.* *bis.

De Ambiguo, seu Amphibolia. CAP. IX.

ARGVMENTVM.

Amphiboliam duobus modis fieri primùm docet, aut uocibus singulis, aut coniunctis. In singulis, tribus modis. Primò homonymia, cùm uox plura significat. Secũdò, cùm alium sensum habet simplex dictio integra, alium diuisa. Tertiò, cùm idem ac-

cidit compositis. In coniunctis per casus, per collocationem, per flexum, per situm, per productionẽ & correptionem. Quæ quibus modis soluendæ sint omnes, ordine tradit.

AMphiboliæ species sunt innumerabiles, adeò, ut philosophorum quibusdam nullum uideatur esse uerbum, quod non plura significet: genera admodũ pauca. Aut enim uocibus accidit singulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem, cum pluribus rebus aut etiã hominibus eadẽ appellatio est: ὁμωνυμία dicitur, ut Gallus. Vtrùm enim auem, an gentem, an nomẽ, an fortunam corporis significet, incertum est: & Aiax, Telamonis, an Oilei filius. Verba quoq; quædã diuersos intellectus habẽt, ut Cerno. quæ ambiguitas plurimis modis accidit: unde ferè lites, præcipuè ex testamentis, cùm de libertate, aut etiã de hæreditate cõtendunt ij quibus idẽ nomẽ est: aut quid sit legatũ, quæritur. Alterũ est, in quo alia integro uerbo significatio est, alia diuiso: ut in genua, & arma mẽtũ, et cor uinũ, ineptæ sanè cauillationes, ex quo tamẽ Græci cõtrouersias ducũt: inde αὐλητρὶς illa uulgata, cùm quæritur, utrũ aula quæ ter ceciderit, aut tibicina si ceciderit, debeat publicari. Tertia est ex cõpositis, ut si quis corpus suũ in occulto loco poni iubeat, circáq; monumẽtũ multũ agri ab hæredibus in tutelã cinerum, ut solet, leget, Sit latus occultũ. Sic apud Græcos cõtẽdit λέων & πανταλέων, cùm scriptura dubia est, bona omnia λέοντι, an bona πάντα λέοντι relicta sint. In cõiunctis plus ambiguitatis est. Fit aũt per casus: ut,*

Vide Gelliũ lib. 11. ca. 12.

αὐλητρὶς si ceciderit, publicetur.

Vide Laërtium in vita Zenonis.

*Littus.

Per casus.

Ennius apud Cic. 2. de Diuinat.

Aio te Aeacida Romanos uincere posse.

Per collocationem, ubi dubium est quid quò referri oporteat: ac frequentißimè cùm id quod medium est, utrinque poßit trahi, ut de Troilo Virgilius,

Aeneid. 1.

Lora tenens tamen-

Hic

Hic utrumq; teneat tamẽ lora, an quãuis teneat, tamẽ trahatur, quæri poteſt. Vnde controuerſia illa, Teſtamento quidam iuſsit poni ſtatuam auream haſtam tenentẽ. Quæritur, ſtatua haſtam tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua alterius materiæ. Fit per flexũ idem magis,

Quinquaginta ubi erant cẽtum inde occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentium ſermo ſubiunctus ſit, in dubio eſt: unde eſt controuerſia, Hæres meus uxori meæ dare damnâs eſto argenti, quod elegerit, pondo centum. Vter eligat quæritur. Verum id quod ex his primum eſt, mutatione caſuũ: ſequẽs, diuiſione uerborũ, aut trãslatione emẽdatur: tertiũ adiectione. Accuſatiui geminatione facta amphibolia, ſoluitur ablatiuo: ut illud, Lachetẽ audiui pcuſsiſſe Demeã, fiat, à Lachete pcuſſum Demeã. Sed ablatiuo ipſi, ut in primo diximus, ineſt naturalis amphibolia,

-Cœlo decurrit aperto: utrùm per apertum cœlum, an cùm cœlum apertum eſſet. Diuiſio reſpiratione & mora conſtat. Statuam, deinde auream haſtam: uel ſtatuam auream, deinde haſtam. Adiectio talis eſt, argentũ quod elegerit ipſe, ut hæres intelligatur: uel ipſa, ut uxor. Adiectione facta amphibolia, qualis ſit, Nos flentes illos deprehendimus, detractione ſoluetur. Pluribus uerbis emendandum, ubi eſt id, quod quò referatur, dubium eſt, & ipſum eſt ambiguũ. Hæres meus dare illi damnâs eſto omnia ſua. In quod genus incidit Cicero loquens de C. Fannij ſoceri instituto, Quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præſertim cùm ille Q. Scæuolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet. Nam id ſibi, & ad ſocerum referri, & ad Fannium poteſt. Productio quoq; in ſcripto & correptio in dubio relicta, cauſa eſt ambiguitatis: ut in hoc, Cato. aliud enim oſtẽdit breuis In Bruto.

secunda syllaba casu nominatiuo, aliud eadẽ syllaba producta casu datiuo aut ablatiuo. Plurimæ præterea sunt aliæ species, quas psequi nihil necesse est. Nec refert quo modo facta sit amphibolia, aut quo resoluatur. Duas enim res significari manifestũ est: et qd'ad scriptũ uocémue ptinet, in utranq; par est partẽ. Ideóq; frustra præcipitur, ut in hoc statu uocẽ ipsam ad nostrã partẽ conemur uertere. Nã si id fieri potest, amphibolia non est. Amphiboliæ aũt omnis in his erit quæstio, aliqñ uter sit secundum naturã magis sermo, semper utrùm sit æquius, utrùm is qui sic scripsit ac sic dixit, sic uoluerit. Quarum in utranq; partem satis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus, præceptum est.

Quæ sit inter status cognatio, & quæ diuersitas. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Pertractatis diligẽter statibus qui legales dicuntur, quæ sit illorũ inter se, & quorundam etiã cũ finitione cognatio, quæ rursus differentia, qua distincti sunt, ne qui illos separarũt, errare videantur, demonstrat. Atq; de dispositione hoc in genere ait, non posse oĩa quæ ad ipsam pertinẽt, arte & præceptis tradi: sed à natura quoq;, doctrina & studio, hanc facultatẽ parari: id pictorum atq; imperatorũ exẽplis probat. Præterea magno iudicio opus esse, vt certa nobis pposita materia, dispositione œconomica velut in re præsenti vtamur: quæ pro rei varietate quotidie alia atq; alia futura sit, hoc vno semper necessario, vt quocũq; collocationis vtamur ordine, aptè inter se iungantur omnia, & cohęreant.

EST autẽ quædã inter hos status cognatio. Nã & in finitione, quæ sit uoluntas nominis, quæritur: & in syllogismo, qui secũdus à finitione status est, spectatur qd uoluerit scriptor: et ex contrariis legibus duos esse scripti et uolũtatis status apparet. Rursus & finitio quodãmodo est amphibolia, cũ in duas partes diducatur intellectus nominis. Scriptũ & uoluntas habet in uerbis uocis quæstionem:

quod

quod idẽ in antinomia petitur. Ideóq; omnia hæc quidam scriptũ & uoluntatẽ esse dixerũt: alij in scripto & uoluntate amphiboliam esse quæ facit quæstionem. Sed distincta sunt. aliud est enim obscurũ ius, aliud ambiguũ. Igitur finitio in natura ipsa nominis quæstionẽ habet generalẽ, & quæ esse etiã citra cõplexũ causæ poßit: Scriptũ & uoluntas de eo disputat uerbo, quod est in lege: Syllogismus de eo quod nõ est. Amphiboliæ lis in diuersum trahit: Legũ contrariarũ ex diuerso pugna est. Neq; immeritò & recepta est à doctißimis hæc differentia, & apud plurimos ac prudẽtißimos durat. Et de hoc quidẽ genere *dispositionis, etiã si nõ omnia tradit, tamen aliqua potuerũt. Sũt alia, quæ nisi ꝓposita de qua dicendũ est materia, uiam docẽdi nõ præbeant. Non enim causa uniuersa in quæstiones ac locos diducenda est: sed hæ ipsæ partes habent rursus ordinẽ suum. Nam & in procemio primũ est aliquid, & secundũ, ac deinceps. Et quæstio omnis ac locus habet suã dispositionẽ, ut theses etiã simplices. An sic fortè satis erit diuidendi peritus, qui cõtrouersiã in hæc diduxerit, an omne præmiũ uiro forti dãdũ sit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta sit, an hæc? deinde cùm fuerit de prima quæstione dicendũ, paßim, & ut quicq; in mẽtem ueniet, miscuerit? nõ primũ in ea scierit esse tractandũ, uerbis legis standũ sit, an uolũtate? huius ipsius particulæ aliquod initiũ fecerit? deinde proxima subnectẽs, struxerit oratione, ut pars hominis est manus, ei⁹ digiti, illorũ quoq; articuli? Est & hoc, qđ scriptor demõstrare nõ poßit, nisi certa, definitáq; materia. Sed qđ una faciat, aut altera? quinimo centũ ac mille in re infinita, atq; materia? Præceptoris est, in alio atq; alio genere quotidie ostẽdere qs ordo sit rerũ, & quæ copulatio: ut paulatim fiat usus, et ad similia transitus. Tradi enim oĩa quæ

*disceptationis.

quæ ars efficit, nõ possunt. Nam quis pictor omnia quæ in rerum natura sunt, adumbrare didicit? sed percepta simul imitandi ratione, aßimilabit quicquid acceperit. Quis enim nõ faber uasculũ aliquod quale nunquam uiderat, facit? Quædã uerò non docentiũ sunt, sed discentium. Nam & medicus quid in quoq; ualetudinis genere faciendũ sit, quid quibus signis prouidendum, docebit. Vim sentiẽdi pulsus uenarum, caloris motus, spiritus meatũ, coloris distantiam, quæ sua cuiusq; sunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cũ causis deliberemus, cogitemúsque homines antè inuenisse artem, quàm docuisse. Illa enim potentißima est, quǽq; uerè dicitur œconomica totius causæ dispositio, quæ constitui nisi uelut in re præsenti non potest: Vbi assumendũ procœmium, ubi omittendũ: ubi utendum expositione continua, ubi partita: ubi ab initiis incipiendum, ubi more Homerico à mediis, uel ultimis: ubi omnino non exponendũ: Quando à nostris, quãdo ab aduersariorum propositionibus incipiamus: Quando à firmißimis probationibus, quãdo à leuioribus: Quãdo in causa proponendæ procœmiis quæstiones, qua præparatione præmuniendæ: quid iudicis animus accipere poßit statim dictum, quò paulatim deducẽdus: singulis, an uniuersis opponenda refutatio: reseruãdi perorationi, an per totã orationẽ diffundendi affectus: de iure prius, an de æquitate dicendũ: an anteacta crimina, an de quibus iudiciũ est, prius obiicere uel diluere conueniat: si multiplices causæ erunt, quis ordo faciendus, quæ testimonia, tabulǽue cuiusq; generis in actione recitandæ, quæ reseruandæ. Hæc est uelut imperatoria uirtus copias suas partientis ad casus præliorũ, retinẽtis partes propter castella tuenda, custodiendásue urbes, petendos commeatus, obsidenda itinera, mari deniq; ac terra diui-

ra diuidentis. Sed hæc in oratione præstat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studiũ. Quare nemo expectet, ut alieno tantùm labore sit disertus. Vigilandũ ducat, iterum enitendũ, pallendum: est facienda sua cuiq; uis, usus, sua ratio: non respiciendũ ad hæc, sed in promptu habẽda: nec tãquam tradita, sed tanquã innata. Nam uiam demonstrare uelociter ars potest, siqua est: uerùm ars satis præstat, si copias eloquẽtiæ ponit in medio: nostrũ est uti eis scire. Reliqua partiũ est demũ dispositio: & in his ipsis primus aliquis sensus, & secundus, & tertius: qui nõ modò ut sint ordine collocati, elaborandũ est, sed ut inter se iuncti, atq; ita cohærentes, ne cõmissura pelluceat: corpus sit, non membra. Quod ita cõtinget, si & quid in quoq; conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus, nõ pugnãtia, sed quæ inuicẽ complectantur. Ita res diuersæ distantibus ex locis quasi inuicẽ ignotæ nõ collidẽtur, sed aliqua societate cum priorib⁹ ac sequẽtibus se, copuláq; tenebunt: ac uidebitur nõ solũ cõposita oratio, sed etiã cõtinua. Verũ lõgius fortasse progredior fallente transitu, & à dispositione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER OCTAVVS.

PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Repetit breuiter atq; eleganter quę hactenus septẽ primis libris de inuẽtione & dispositione tractata sunt: in quibus quã rationẽ præcipiendi incipientibus adhibere præceptores debeant, docet: nempe simplicẽ & breuẽ, quæ ex omnibus (quæ nosse ad scientiæ perfectionẽ necessariũ sit(optima quæq; duntaxat eligat:

gat:quod ita fieri oportere, quatuor subiectis rationibus probat. Repetitione facta, maximũ esse naturæ momentũ, sine qua frustra tentētur omnia, admonet:& ad partē operis seqnētē transit, nempe ad elocutionē Rhetoricæ partem tertiã, vt pulcherrimã, ita difficillimã: qđ Marci Antonij & Ciceronis autoritate probat:& quo inter se differant disertus & eloquēs, quidque sit eloqui, definitione explicat. Et quoniã elocutio propriè verborũ sit, ne, cura rerum reiecta, in iis omne studium ponere velle videatur, importunorũ cauillationibus statim occurrit, se nullo pacto elocutionem mollem & effœminatã, quæ natura res non consequatur, sed affectata atq; accersita nimia diligentia dignitatē orationis corrũpat, approbare aut desiderare: verùm eam quæ à veritate profecta, sensum animi nostri optimè promat, res ipsas (quarum gratia verba reperta sunt) auditorũ animis exactè repræsentet, & earũ naturam ad viuum exprimat: quáq; decēter cohærentia omnia iucundam atq; admirabilem orationem facere possint. Tota præfatio ad docilitatem ex rerum præteritarũ repetitionis ordine & perspicuitate, atq; ad attentionem ex sequētium pulchritudine & difficultate est comparata.

HIS ferè quæ in proximos quinq; libros collata sunt, ratio inueniendi, atq; inuēta disponēdi, continetur: quam ut per omnes numeros penitus cognoscere, ad summam scientiæ necessarium est, ita incipientib⁹ breuius ac simplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate institutionis tam numerosæ atq; perplexæ deterreri solēt: aut eo tēpore quo præcipuè alenda ingenia, atq; indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur: aut si hæc sola didicerint, satis se ad eloquentiam instructos arbitrantur: aut quasi ad certas quasdam dicendi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde existimant accidisse, ut qui diligentißimi artium scriptores extiterunt, ab eloquentia longißimè fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana, & cùm ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expedita. Eligat itaque peritus ille præceptor ex

ptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præsentia, quæ placet, remota refutandi cætera mora. Sequũtur enim discipuli quò duxeris. Mox cũ robore discẽdi crescet etiã eruditio. Iidem primò solum iter credãt esse in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimũ. Sunt autem neque obscura, neq; ad percipiendum difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerunt. Itaq; in toto artis huiusce tractatu difficilius est iudicare quid doceas, quàm cùm iudicaris, docere: præcipuéque in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quæ si is qui instituetur, non repugnauerit, pronum ad cætera habiturus est cursum. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus, Rhetoricẽ bene dicendi scientiam, & utilem, et artem, & uirtutem esse: materiam eius, res omnes de quibus dicendum esset. Tum & eas in tribus ferè generibus, demõstratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationem porrò omnem constare rebus, & uerbis. In rebus intuendam inuentionem, in uerbis elocutionẽ, in utrisque collocationem: quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium, docendi, mouendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum, expositio & argumentatio: ad mouendum, affectus pertinerent: quos per omnem quidem causam, sed maximè tamẽ in ingressu ac fine dominari. Nam delectationem, quanuis in utroq; sit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ personis, locis, temporibus continerentur. In omni porrò materia tria esse quærenda, an sit, quid sit, quale sit. His adiiciebam, demonstratiuam laude ac uituperatione constare. In ea, quæ ab ipso de quo diceremus, quæ post eũ acta essent, intuendum. Hoc opus tractatu honestorũ utiliumq; constare.

constare. Suasorijs accedere tertiã partem ex coniectura, poßétne fieri, et an esset futurũ, de quo deliberaretur. Hîc præcipuè diximus spectandũ, quis, apud quẽ, quid diceret. Iudicialiũ causarũ alias in singulis, alias in pluribus controuersiis, consistere: & in quibusdã sufficere modò intentionẽ, modò depulsionẽ: porrò depulsionẽ omnẽ inficiatione duplici, factúmne, & an hoc factũ esset, præterea defensione ac trãslatione constare. Quæstionẽ, aut ex facto, aut ex scripto esse. Ex facto, de rerum fide, proprietate, qualitate. Ex scripto, de uerborũ ui, aut uolũtate: in quibus uis tum causarũ, tum actionũ inspici soleat, quæq; aut scripti & uolũtatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legũ contrariarũ specie cõtinetur. In omni porrò causa iudiciali quinq; esse partes: quarũ exordio cõciliari audientẽ, narratione causam proponi, cõfirmatione roborari, refutatione dissolui, peroratione aut memoriam iudicis refici, aut animos moueri. His argumẽtandi & afficiẽdi locos, & quibus generibus cõcitari, placari, resolui iudices oportet, adiecimus. Acceßit ratio diuisiõis. Credere modò qui discet uelit, certã quandã uiã esse, in qua multa etiam sine doctrina præstare debeat per se ipsa natura, ut hæc de quibus dixi, non tam inuẽta à præceptoribus, quàm cũ fierẽt, obseruata esse uideãtur. Plus exigũt laboris & curæ quæ sequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationẽ tractabimus, partẽ operis, ut inter oẽs Oratores cõuenit, difficillimam. Nam & M. Antonius, cuius suprà habuimus mẽtionem, ait à se disertos uisos esse multos, eloquentẽ autẽ neminẽ. Disertis satis putat dicere quæ oporteat: ornatè autem dicere, propriũ esse eloquentißimi. Quæ uirtus si usq; ad eũ in nullo reperta est, ac ne in ipso quidẽ, aut L. Crasso, certum est & in his & in prioribus eam desideratam,

De Orat. I.

quia

quia difficillima fuit. Et Marcus Tullius inuẽtionẽ quidẽ ac dispositionẽ prudentis hominis putat, eloquentiã Oratoris. Ideóq; præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit. Quod eũ meritò fecisse, etiã ipso rei de qua loquimur nomine palàm declaratur. Eloqui enim hoc est, omnia quæ mente conceperis, promere, atq; ad audiẽtes perferre: sine quo superuacua sunt priora, et similia gladio condito, atq; intra uaginam suam hærenti. Hoc itaq; maximè docetur: hoc nullus nisi arte assequi potest: huc studiũ adhibendum: hoc exercitatio petit, hoc imitatio: hîc omnis ætas cõsumitur: hoc maximè Orator Oratore præstãtior: hoc genera ipsa dicendi alia aliis potiora. Neq; enim Asiani, aut quocũq; alio genere corrupti, res nõ uiderunt, aut eas non collocauerũt: neq; quos aridos uocamus, stulti, aut in causis cæci fuerunt: sed his iudicium in eloquẽdo ac modus, illis uires defuerunt: ut appareat in hoc & uitium et uirtutem esse dicendi. Non ideo tamen sola est agenda cura uerborũ. Occurram enim necesse est, & uelut in uestibulo protinus apprehẽsuris hanc confeßionẽ meam, resistã, iis qui omissa rerũ (qui nerui sunt in causis) diligẽtia, quodam inani circa uoces studio senescunt: idq; faciunt gratia decoris: quod est in dicendo mea quidem opinione pulcherrimũ, sed cùm sequitur, nõ cùm affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his speciẽ accipiunt, ex quibus uires: nãq; & colorata, & adstricta, & lacertis expressa sunt: sed eadẽ si quis uulsa atq; fucata muliebriter comat, fœdißima sint ipso formæ labore. Et cultus concessus atque magnificus addit hominibus, ut Græco uersu testatum est, autoritatẽ: at muliebris & luxuriosus, non corpus exornat, sed detegit mentẽ. Similiter illa translucida & uersicolor quorundam elocutio, res ipsa effœminat,

2. de Orat.

Vide Erasmum in Prouerbio, Vestis virum facit.

minat, quæ illo uerborũ habitu uestiũtur. Curã ergo uerborũ, rerum uolo esse solicitudinem. Nam plerũq; optima rebus cohærent, & cernũtur suo lumine: at nos quærimus illa tanquã lateant semper, séq; subducant. Ita nunquã putamus circa id esse, de quo dicendũ est: sed ex aliis locis petimus, & inuctis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia est: quæ si toto corpore ualet, ungues polire, & capillum reponere, non existimabit ad curã suam pertinere. Sed euenit plerũq;, ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primùm, quia sunt optima minimè accersita, et simplicibus atq; ab ipsa ueritate profectis similia. Nam illa quæ curã fatẽtur, & ficta atq; cõposita uideri etiã uolũt, nec gratiã consequũtur, & fidẽ amittunt, propter id quòd sensus obumbrant, et uelut læto gramine sata strangulant. Nã & quod rectè dici potest, circumim⁹ amore uerborũ: & quod satis dictum est, repetimus: et quod uno uerbo patet, pluribus oneramus: et pleraq; significare melius putamus, quàm dicere. Quid q, nihil iam propriũ placet, dum parum creditur disertum, quod et alius dixisset? A corruptißimo quoq; Poëtarũ figuras seu translationes mutuamur: tũ demũ ingeniosi scilicet, si ad intelligendos nos opus sit ingenio. Atqui satis apertè Cicero præceperat, in dicẽdo uitium uel maximum esse, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine cõmunis sensus abhorrere. Sed ille durus, atq; ineruditus: nos melius, quibus sordent omnia quæ natura dictauit: qui non ornamenta quærimus, sed lenocinia. quasi uerò sit ulla uerborũ, nisi rei cohærẽtium, uirtus: quæ ut propria sint & dilucida et ornata, & aptè collocentur, si tota uita laborandũ est, omnis studiorũ fructus amissus est. Atq; plerosq; uideas hærentes circa singula, & dum inueniũt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur.

2. de Orat. in prologo.

Quod

Quod etiam si idcirco fieret, ut semper optimis uterentur, abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ & cursum dicendi refrenat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miser enim, & (ut sic dicam) pauper Orator est, qui nullum uerbũ æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationẽ loquẽdi primùm cognouerit, tum lectione multa & idonea copiosam sibi uerborũ supellectilem compararit, & huic adhibuerit artẽ collocandi: deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promptu sint, & ante oculos. Nanq; & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio præcedente, & acquisita facultate, & quasi reposita. Nanq; ista quærendi, iudicandi, cõparandi anxietas, dũ discimus, adhibẽda est, nõ cùm dicimus. Alioqui sicut qui patrimonium nõ pararunt, subinde quærunt: ita in oratione, qui non satis laborarunt. Si præparata uis dicendi fuerit, erunt in officio: sic ut non ad requisita respondere, sed ut semper sensibus inhærere uideantur, atq; ut umbra corpus sequi. Tamen in hac ipsa cura est aliquid satis. Nã cùm Latina, significãtia, ornata, aptè sint collocata, quid amplius laboremus? Quibusdã tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis penè syllabis commorandi: qui etiam cùm optima sint reperta, quærũt aliquid qd' sit magis antiquũ, remotũ, inopinatũ: nec intelligunt iacere sensus in oratione in qua uerba laudãtur. Sit igitur cura elocutionis quãmaxima, dum sciamus tamen nihil uerborũ causa esse faciendum, cùm uerba ipsa rerũ gratia sint reperta: quorũ ea sunt maximè ꝓbabilia, quæ sensum animi nostri optimè promũt, atq; in animis iudicũ quod uolumus efficiunt. Ea debent præstare sine dubio & admirabilem & iucundam orationem. Verùm admirabilẽ non sic quomodo prodigia

miramur, & iucundam orationem non deformi uoluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ in Elocutione spectanda. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quid esset elocutio, ex procemio cognouimus: proximũ erat, vt quomodo diuideretur, & quibus constaret, diceremus. Spectari ergo elocutionẽ ait in verbis aut singulis, aut coniunctis, vtraque suis propriis circumscribit, repetita quorundam ex primo libro mentione, atq; hoc insuper addito, ne verba sint nimis peregrina & externa, néue curiosa & affectata oratio.

IGitur quam Græci φράσιν uocãt, Latinè dicimus elocutionem. Eam spectamus in uerbis aut singulis, aut coniunctis. In singulis intuendũ est, ut sint Latina, perspicua, ornata, & ad id quod efficere uolumus, accõmodata. In cõiunctis, ut emẽdata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quæ de ratione Latinè atq; emendatè loquẽdi fuerunt dicenda, in libro primo cùm de Grammatice loqueremur, executi sumus. Verùm illic tãtùm ne uitiosa essent, præcepimus: hîc nõ alienũ est admonere, ut sint quãminimè peregrina, & externa. Multos enim quibus loquẽdi ratio nõ desit, inuenias. quos curiosè potius loqui dixeris, quàm Latinè: quomodo & illa Attica anus Theophrastũ hominẽ alioqui disertißimũ, annotata unius affectatione uerbi, hospitẽ dixit: nec alio se id deprehẽdisse interrogata respõdit, q̃ quòd nimiũ Atticè loqueretur. Et in Tito Liuio miræ facundiæ uiro putat inesse Pollio Asini⁹ quãdã Patauinitatẽ. Quare, si fieri potest, & uerba omnia, & uox, huius alũnũ urbis oleãt: ut oratio Romana planè uideatur, nõ ciuitate donata.

De Perspicuitate. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Elocutionis has esse virtutes dicit, vt in singulis verba perspicua sint, & ornata: in coniunctis collocata & figurata. Nam vt Latina sint & emendata, ad Grammaticum pertinere ostendit.

Prim-

Primam ergo virtutē perſpicuitatē aggreditur, quā effici ver borū proprietate contendit: cuius octo modos enumerat, quorū primo vitiū quod impropriū vocāt, opponit: docétq; nō omnia quæ ꝓpria non ſint, improprij vitio laborare: cùm abuſio & trāſlatio neceſſariæ ſint, & pro propriis recepta quæ per eas efferuntur. Nā proprietatē non ad nomen ſed ad vim ſignificādi referri. Et quia obſcœna, ſordida & humilia vitāda ſint, primi modi vſum nō eſſe ſemper oſtendit: & qui humilia ſemper vitantes etiā vbi cauſa nō poſtularet, ea quæ in vſu ſunt, reformidāt, ridendos eſſe iudicat. Perſpicuitati obſcuritatē opponit, cuius in verbis ſingulis tres modos enumerat: nimis vetuſta, regionibus familiaria, & artium propria, & homonyma. In cōiunctis modos octo: ſermonē nimis longū, hyperbaton, parētheſin nimis longā, amphiboliā, inaniū verborum turbam, obſcurationē, nimiam breuitatem, ſermonem verbis apertis occultos ſenſus habentem.

Quibus enumeratis, quæ ſit perſpicuitatis obſeruatio, virtus, & forma, cum ſumma eius commendatione præſcribit.

PErſpicuitas in uerbis præcipuā habet ꝓprietatē: ſed proprietas ipſa nō ſimpliciter accipitur. Prim⁹ enim intellectus eſt, ſua cuiuſq; rei appellatio: qua nō ſemꝑ utimur. Nam & obſcœna uitabimus, & ſordida, & humilia. Sunt autē humilia infra dignitatē rerū, aut ordinis. In quo uitio cauēdo non mediocriter quidā errare ſolent, qui omnia quæ ſunt in uſu, etiamſi cauſæ neceßitas poſtulet, reformidant: ut ille q in actione Ibericas *herbas ſe ſolo nequicquā intelligente dicebat, niſi irridēs hanc uanitatē Caßius Seuerus, ſpartū eum dicere uelle indicaſſet. Nec uideo quare clarus* Orator *duratos muria piſces nitidius eſſe crediderit, quàm ipſum id quod uitabat. In hac autē proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cuiuſq; rei utitur, nulla uirtus eſt: atq; ei contrarium eſt uitium id quod apud nos improprium, ἄκυρον apud Græcos uocatur: quale eſt,*

-Tantum ſperare dolorē. Aut *quod in oratione* Do*labellæ emendatum à* Cicerone *annotaui, * Morem ferre.* *Æneid. 4.* **Mortem*

*de cruce. aut qualia nunc laudantur à quibusdam, quorum est * decernere, uerba ceciderunt. Non tamen quicquid non erit propriũ, protinus & improprij uitio laborabit: quia primum omniũ multa sunt & Græce & Latine nõ denominata. Nã & qui iaculũ emittit, iaculari dicitur: qui pilã aut sudem, appellatione priuatim sibi aßignata caret: & ut lapidare quid sit manifestũ est, ita glebarũ testarúmq; iactus nõ habet nomen. Vnde abusio, quæ κατάχρησις dicitur, necessaria. Translatio quoq;, in qua uel maximus est orationis ornatus, uerba nõ suis rebus accommodat. Quare proprietas nõ ad nomen, sed ad uim significãdi refertur: nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur propriũ inter plura quæ sunt eiusdẽ nominis, id unde cætera ducta sunt: ut uertex est contorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur. inde propter flexum capillorũ, pars est summa capitis: & ex hoc, quod est in mõtibus eminentißimũ. Recte inquam dixeris hæc omnia uertices, proprie tamen unde initiũ est. Sic soleæ & turdi pisces, & cætera. Tertius est huic diuersus modus, cùm res cõmunis pluribus, in uno aliquo habet nomẽ eximiũ: ut carmen funebre proprie Nænia: & tabernaculũ ducis, Augustale. Itẽ quod commune est & aliis nomẽ, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur: ut urbem, Romã accipimus: & uenales, nouitios: & Corinthia, æra: cùm sint urbes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurũ & argentũ, quam æs Corinthiũ. Sed ne in his quidẽ uirtus Oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo solet ut propriè dictum, id est quo nihil inueniri poßit significãtius: ut Cato dixit C. Cæsarẽ ad euertendã Rempublicam sobriũ acceßisse: ut Virgilius deductũ carmen, & Horatius acrem tibiam, Hannibalémq; dirum

Aeglog. 9.
Serm. 1.

dirum. In quo modo illud quoq; est à quibusdam traditum proprij genus ex appositis, quæ epitheta dicũtur, ut, Dulce mustum: &, Cum dentibus albis. De quo genere alio loco dicendũ est. Etiam quæ bene translata sunt, propria dici solent. Interim autem quæ sunt in quoq; genere præcipua, proprij locũ accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes Cũctator est appellatus. Possunt uideri uerba quæ plus significant quam eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis: intellectũ enim adiuuant. Ego autem libentius emphasim retulerim ad ornatũ orationis, quia non ut intelligatur efficit, sed ut plus intelligatur. At obscuritas fit etiam uerbis ab usu remotis: ut si commentarios quis pontificũ, & uetustißima fœdera, & exoletos scrutatus autores, id ipsum petat ex his, ut quæ inde cõtraxerit, non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædã soli scire uideantur. Fallunt etiam uerba uel regionibus quibusdã magis familiaria, uel artiũ propria, ut Atabulus uentus, & nauis Saccaria, &, In malaco sanũ. Quæ uel uitanda apud iudicem ignarũ significationũ earum, uel interpretanda sunt: sicut in his quæ homonymæ dicuntur, ut, Taurus animal sit, an mons, an signũ in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, nisi distinctũ nõ intelligitur. Plus tamen est obscuritatis in contextu & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus, ut eum prosequi nõ poßit intẽtio: nec traiectione tam tardus, ut in hyperbaton finis eius differatur. Quibus adhuc peior est mistura uerborum, qualis in illo uersu,

Vide Celiũ lib. 3. ca. 15.

Saxa uocant Itali mediis quæ in fluctibus, aras. Aeneid. 1.

Etiam interiectione, qua et Oratores & Historici frequẽter utuntur, ut medio sermone aliquẽ inserãt sensum, impediri solet intellectus, nisi qđ interponitur, breue est. Nam

Virgilius illo loco quo pullũ equinũ describit, cũ dixisset,

Georg. 3. Nec uanos horret strepitus: -

compluribus insertis, alia figura quinto demũ uersu redit,

- Tum si qua sonum procul arma dedere,

Stare loco nescit. -

Vitanda in primis ambiguitas, non hæc solùm de cuius genere suprà dictũ est, quæ incertũ intellectũ facit, ut, Chremetẽ audiui percußisse Demeam: sed illa quoq;, quæ etiãsi turbare nõ potest sensum, in idẽ tamen uerborũ uitium incidit: ut si quis dicat uisum à se hominẽ librum scribentem. Nã etiamsi librũ ab homine scribi pateat, malè tamẽ composuerat, fecerátq; ambiguũ, quãtũ in ipso fuit. Est etiam in quibusdã turba inanium uerborũ, qui dum cõmunẽ loquendi morẽ reformidant, ducti specie nitoris, circumeunt omnia copiosa loquacitate quæ dicere uolũt: ipsam deinde illam seriẽ cũ alia simili iungentes, miscentésq;, ultrà quàm ullus spiritus durare poßit, extendũt. In hoc malũ etiam à quibusdã laboratur: neq; id nouũ uitiũ est, cùm iam apud Titũ Liuium inueniam fuisse præceptorẽ aliquẽ qui discipulos obscurare quæ dicerẽt, iuberet, Græco uerbo utens, σκότισον. Vnde illa scilicet egregia laudatio, Tãto melior: ne ego quidem intellexi. Alij breuitatis æmuli, necessaria quoq; orationi subtrahũt uerba, et uelut satis sit scire ipsos quæ dicere uelint, quãtũ ad alios pertineat, nihil putãt. At ego otiosum sermonẽ dixerim, quẽ auditor suo ingenio nõ intelligit. Quidã emutatis in peruersum dictis, de figuris idẽ uitiũ consequuntur. Peßima uerò sunt ἀδιανόητα, hoc est, quæ uerbis aperta, occultos sensus habẽt: ut, Conductus est cæcus secus uiam stare: et qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scholis supra se cubasse. Ingeniosa hæc et fortia, ut ex ancipiti diserta credantur perficiũt. At persuasit

Lachetem dicit suprà lib. 7. cap. 9. de Ambiguo.

quidẽ iam multos iſta perſuaſio, ut id iam demũ eleganter atq; exquiſitè dictum putent, quod interpretandum ſit. Sed auditoribus etiã nonnullis grata ſunt hæc, quæ cùm intellexerint, acumine ſuo delectantur, et gaudent nõ quaſi audiuerint, ſed quaſi inuenerint. Nobis *prima ſit uirtus perſpicuitas, propria uerba, rectus ordo, nõ in longum dilata concluſio: nihil neq; deſit, neq; ſuperfluat. Ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit.* Hæc *eſt eloquẽdi obſeruatio.* Nam *rerum perſpicuitas quo modo præſtãda ſit, diximus in præceptis narrationis. Similis autẽ ratio eſt in omnibus.* Nam *ſi neq; pauciora quàm oportet, neq; plura, neq; inordinata aut indiſtincta dixerimus, erũt dilucida, & negligenter quoq; audiẽtibus aperta: quia id ipſum in conſilio eſt habendum, non ſemper tam eſſe acrem iudicis intentionẽ, ut obſcuritatem apud ſe ipſe diſcutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ ſuæ lumẽ: ſed multis eum frequenter cogitationibus auocari: niſi tã clara fuerint quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut Sol in oculos, etiamſi in eam non intendatur, incurrat. Quare nõ ut intelligere poßit, ſed ne omnino poßit nõ intelligere, curandum. Propter quod etiam repetimus ſæpe quæ nõ ſatis percepiſſe eos qui cognoſcunt, putamus. Quæ cauſa utiq; noſtra culpa dicta obſcurius eſt: qua cauſa ad planiora & communia magis uerba deſcendimus: cùm id ipſum optimè fiat, quod nos aliquando non optimè feciſſe ſimulamus.*

De Ornatu. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Laudem ornatus amplificat ab eius pulchritudine & difficultate, per cõparationẽ: quãtáq; ſit eius vis, ex Ciceronis oratione pro Cornelio, eiuſdémq; alio loco teſtimoniis & variis ſimilitudinibus probat. Qualis ornatus eſſe debeat, definit: nõ effœminatus, nõ adſcititius aut fucatus, ſed ſanctus, fortis, virilis, & ſpeciẽ

cum vtilitate iunctã habens. Eundẽ pro diuerso materiæ genere variandum monet, atq; in genere demonstratiuo: in quo plenis velis ferri debet, longè alii esse quàm in deliberatiuo & iudiciali, à quibus etiã si pressior & castigatior sit, nõ tamẽ excludatur. Ornatum esse in singulis verbis, & cõiunctis, vt perspicuitatem: nã quòd suprà dixit in verbis singulis spectari an perspicua & ornata sint, ad primã positionẽ referendũ est, vt postea toti orationis corpori eædẽ virtutes seruiant. Primùm in singulis magnum esse synonymiæ vsum: quia cùm plura idẽ significent, aliáq; honestiora, sublimiora, iucũdiora, aut vocaliora sint, licet, quæ rebus accõmodatissima erũt, eligere: vt attrocibus verba ipso auditu aspera dare, à rebus humilibus sublimia procul auferre. Cõtrà vbi submittenda erit oratio, in verbis humilibus magnã vim reposita existimare. omnia Ciceronis, Horatiiq; & Virgilij illustribus exemplis demonstrat. Verborũ ex quibus ornatus petatur, triplicem sectionẽ facit. aut enim propria esse, aut ficta, aut trãslata. Propria, ornata esse, & dignitatẽ consequi, si antiqua sint, & cum modo sumãtur, nec ab illis obliteratis tẽporibus repetãtur. Ficta verò Græcis quàm Latinis esse magis cõcessa: quibus nouare vix permittitur, nisi his se remediis prẹmuniãt: permitte mihi vt sic loquar, liceat ita dicere, &c. At verba flectere, deriuare, cõponere, satis cõcedi. Trãslata, de quib⁹ cap. de tropis amplius loquetur, extra contextũ orationis probari nõ posse, nec vlla singula per se vim habere tradit. Itaq; à singulis ad cõiuncta trãsit. Coniuncti sermonis ornatũ in duo partitur: quam elocutionem cõcipiamus, & quomodo efferamus. In primo constare debere, minuendúmne, an augendũ sit: remissè dicẽdũ, an cõcitatè, &c. In secũdo, quibus translationibus, figuris, & sentẽtiis, & qua collocatione intentionẽ perficiamus. Et quia vitio carere prima sit virtus, antequam ad ornatũ & eius virtutes accedat, orationis vitia eidẽ cõtraria recenset, cacophaton, cuius plures species facit, tapinosin, & ei vitiũ cõtrariũ, rebus paruis excessum immoderatum tribuens, miosin, tautologian, epanalepsin, homœologian, macrologian, pleonasmon, periergiã, cacozelon, anœconometon, aschematon, cacosyntheton, cœnismon. quæ omnia exẽplis appositis explicat. His enumeratis ad ornatũ redit; cuius partibus suprà nominatis cultũ qui omnia nitidiora facit, quóq; orationis ornamẽta cõtinentur, adiungit, inter quæ enargiã, quam repræsentationem alij vocent, numerat, & expressam rei imaginem

nem hypotyposin aliis dictam, aliis rerum sub oculos subiectionem: quibus oratio maximè redditur illustris. Exempla ex Cicerone & Virgilio & à se ficta profert. Valere similitudines quoq; plurimum ad res illustrandas, præter illas quæ rebus probandis adhibentur: & quid circa illam obseruandum, quæq; similitudinis sit & parabolæ: quæ eiusdē species est, ratio, quotq; genera, docet. His brachylogian, virtutem qua res breuiter ante oculos ponitur atq; emphasin, qua plus intelligitur quàm dicitur, & diuersa virtute magnam vim orationi adferentem aphelian adiungit: aceruatim verò dinosim, phantasiā, exergasiam, hyperexergasiam, energian recenset. Postremò vim Oratoris in augendo & minuendo, vt ad sequens caput transitum faciat, concludit.

VEnio nūc ad ornatū: in quo sine dubio plus q̄ in cæteris dicēdi partib⁹ sibi indulget Orator. Nā emēdatè qdē ac dilucidè dicētiū, tenue præmiū est, magisq; uitiis carere, q̄ ut aliquā magnā uirtutē adeptus esse uideatis. Inuētio cū imperitis sæpe cōmunis dispositio modicæ doctrinæ credi potest: & quæ sunt artes altiores, plerūq; occultantur, ut artes sint. deniq; omnia hæc ad utilitatē causarū solam referenda sunt. Cultu uerò atq; ornatu se quoq; cōmēdat ipse qui dicit, & in cæteris iudiciū doctorū, in hoc uerò etiā popularē laudē petit. Nec fortibus modò, sed etiā fulgentibus armis præliatus in causa est Cicero Cornelij: q nō assecutus esset docendo iudicē tantùm, & utiliter demū ac Latinè perspicuéq; dicendo, ut populus Romanus admirationē suā nō acclamatione tātùm, sed etiam plausu confiteretur. Sublimitas profectò, & magnificētia, & nitor, & autoritas expreßit illū fragorē. Nec tam insolita laus esset prosecuta dicētē, si usitata & cæteris similis fuisset oratio. Atq; ego illos credo qui aderāt, nec sensisse quid facerent, nec spōte iudicióq; placuisse: sed uelut mēte captos, et quo eßēt in loco ignaros, erupisse in hūc uolūtatis affectū. Sed ne causæ quidē parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiūt, & magis attendūt, & facilius

credunt: plerunq; ipsa delectatione capiuntur, nonnunquã admiratione auferuntur. Nam & ferrũ affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tã nos confunderẽt, si uis eorum tantùm, nõ etiam ipse fulgor timeretur. Recteq; Cicero his ipsis ad Brutũ uerbis quadam in epistola scribit, Nam eloquentiam quæ admirationẽ non habet, nullam iudico. Aristoteles quoq; eandem petendã maximè putat. Sed hic ornatus (repetam enim) uirilis, fortis, & sanctus sit: nec effœminatam læuitatẽ, nec fuco eminentẽ colorem amet, sanguine & uiribus niteat. Hoc autem adeò uerũ est, ut cùm in hac maximè parte sint uicina uirtutibus uitia, etiã qui uitiis utuntur, uirtutis tamẽ his nomẽ imponãt. Quare nemo ex corruptis dicat me inimicum esse cultè dicentibus. Non nego hanc esse uirtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia & uiolas, & amœnos fontes surgentes, quàm ubi plena meßis, aut graues fructu uites erunt? Sterilẽ platanũ, tõsásq; myrtos, quàm maritã ulmũ & uberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites: licet. quid essent, si aliud nihil haberent? Nullus'ne ergo etiã fructiferis adhibendus est decor? quis negat? Nam & in ordinẽ certáq; interualla redigã meas arbores. Quid enim illo quincũce speciosius, qui, in quãcunq; partẽ spectaueris, rectus est? Sed protinus in id quoq; prodest, ut terræ succũ æqualiter trahãt. Surgentia in altum cacumina oleæ, ferro coërcebo: in orbẽ se formosius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius adstricta sunt ilia, si idẽ uelocior. Pulcher aspectu sit athleta, cuius lacertos exercitatio expreßit, idem certamini paratior. Nunquã uera species ab utilitate diuiditur. Sed hoc quidẽ discernere, *modici iudicij est. Illud obseruatione dignius, q̃ hic ipse honestus

Xenophon in Oeconomico, & Cicero in Caton.

*Quidam codices habent non.

nestus ornatus, pro materiæ genere debet esse uariat⁹. Atq; ut à prima diuisione ordiar, non idē demōstratiuis, & deli beratiuis, & iudicialibus causis cōueniet. Nāq; illud genus ostētationi cōpositū, solā petit audientiū uoluptatē: ideóq; omnes dicendi artes aperit, ornatúmq; orationis exponit: ut qui non insidietur, nec ad uictoriā, sed ad solum finem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit sententiis po pulare, uerbis nitidū, figuris iucundū, trālationibus ma= gnificū, cōpositione elaboratū, uelut institor quidā eloquē tiæ, intuendū, & penè pertractandū dabit. Nam euentus ad ipsum nō ad causam refertur. At ubi res agitur, & ue ra dimicatio est, ultimus fit famæ locus. Propterea non de= bet quisquā, ubi maxima rerū momēta uersantur, de uer= bis esse solicitus. Neq; eò pertinet, ut in his nullus sit orna= tus, sed uti preßior & seuerior, eò minus confessus, præci puè ad materiā accōmodatus. Nā & suadēdo sublimius ali quid senatus, cōcitatius populus, & in iudiciis publicæ ca pitaléſq; causæ poscunt accuratius dicēdi genus. At priua tum consiliū, causásq; paucorū, ut frequēter accidit, calcu lorū, purus sermo, & dißimilis curæ magis decuerit. An nō pudeat certam creditā pecuniā periodis postulare? aut circa stillicidia affici? aut in mancipij redhibitione sudare? Sed ad propositū. Et quoniā orationis tam ornatus quàm perspicuitas aut in singulis uerbis est, aut in plurib⁹ posi= tus: quid separata, quid coniuncta exigant, consideremus. quanquā rectißimè traditū est, perspicuitatem propriis, ornatū translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatum esse, quod sit improprium. Sed cū idem frequētißimè plu= ra significēt, quod συνωνυμία uocatur, iam sunt aliis alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nā ut syllabæ è literis melius sonātibus clariores sunt, ita uerba

συνωνυμία. Cic. in Par.

uerba à syllabis magis uocalia: & quò plus quæq; spiritus habet, auditu pulchrior. Et quod facit syllabarũ, idẽ uerborũ quoq; inter se copulatio, ut aliud alij iunctũ melius sonet. Diuersus est tamẽ usus. Nã rebus atrocibus uerba etiã ipso auditu aspera magis conueniẽt. In uniuersum quidem: optima simpliciũ creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut sono sunt iucundißima. Et honesta quidẽ turpib⁹ potiora semper, nec sordidis unquã in oratione erudita locus Clara illa atq; sublimia plerunq; materiæ modo cernenda sunt. Quod enim alibi magnificũ, tumidũ alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur. Et sicut in oratione nitida notabile est humilius uerbum, & uelut macula: ita à sermone tenui sublime nitidúmq; discordat, fit'que corruptum, quia in plano tumet. Quædam non tam ratione quàm sensu iudicantur: ut illud,

-Cæsa iungebant fœdera porca, fecit elegans, fictio

Aeneid.8. *nominis: quod si fuisset porco, uile erat. in quibusdã ratio manifesta est. Risimus, & meritò, nuper Poëtã q dixerat,*

Prætextam in cista mures rosere Camilli.

At Virgilij miramur illud, -Sæpe exiguus mus.

Georg.4. *Nam epitheton exiguus, aptũ propriũ effecit ne plus expectarem⁹, & casus singularis magis decuit, & clausula ipsa unius syllabæ non usitata, addidit gratiã. Imitatus est itaq;*

In art. Poët. *utrunq; Horatius, -Nascetur ridiculus unus.*

Nec augenda semper oratio, sed submittenda nõnunquã est. Vim rebus aliquãdo & ipsa uerborũ humilitas affert. An cùm dicit in Pisonẽ Cicero, Cùm tibi tota cognatio in sarraco aduehatur, incidisse uidetur in sordidũ nomẽ, non

Pro Cælio. *eo contemptũ hominis quem destructũ uolebat, auxisse? Et alibi. Caput opponis cum eo coniscãs. Vnde interim grati idiotis ioci: qualis est ille apud M. Tulliũ, Pusio qui cum*

maiore

maiore sorore cubitabat. Et, Cn. Flauius, qui corniců ocu los confixit. Et pro Milone illud, Heus ubi Ruscio? et, Eru tius Antoniaster. Id tñ in declamationibus est notabilius, Iaudariq; me puero solebat, Da patri panem. & in eodem, Etiam canem pascis. Res quidem præcipuè in scholis anceps, sed frequenter causa risus, nunc utiq;, cùm hæc exercitatio procul à ueritate seiũcta, laboret incredibili uerborũ fastidio, ac sibi magnam partem sermonis absciderit. Cùm sint autẽ uerba propria, ficta, translata: propriis dignitatem dat antiquitas. nãq; & sanctiorem & magis admirabilẽ faciunt orationẽ, quibus non quilibet fuerat usurus: eóq; ornamẽto acerrimi iudicij P. Virgilius unicè est usus. Olli enim, & quianam, & mis, & pone, pellucent & aspergũt illam, quæ etiam in picturis est gratissima, uetustatis inimitabilem arti autoritatem. Sed utendum modò, nec ex ultimis tenebris repetenda. Satis est uetus Quæso, quid necesse est dicere? Oppidò, quo sunt usi paululũ tẽpore nostro superiores, uereor ut iam nõ ferat quisquã: certè Antigerio, cuius eadẽ significatio est, nemo nisi ambitiosus utetur. Aerumnas quid opus est? tanquã parum sit si dicatur labor. Horridum, reor: tolerabile, autumo: tragicũ, prolem ducendam: uniuersam eius prosapiam, insulsum. Quid multa? totus propè mutatus est sermo. Quædam tamẽ adhuc uetera uetustate ipsa gratius nitẽt, quædã etiam necessariò interim sumuntur, nuncupare, & fari: & multa alia etiam audientibus grata inseri possunt, sed ita demũ, si non appareat affectatio: in qua mirificè Virgilius est,

*Hormethiorum amator iste uerborum,
Iste iste rhetor, nanq; quatinus totus
Thucydides* Britannus, Atticæ febres,
Tau Gallicum imminet: ipsemet malè illisit.

Pro Murena.
Pro Vareno, autore Prisciano.
Aenei. 1. 5. & 2.
Cice. 2. de fi.
Cicer. 3. de Orat.
3. de Orat.
In Priapeis.
*Corinthiorum.
*Tyrannus.
Vide Baptistam Pium cap. 43.

Ita

Ita omnia ista uerba miscuit fratri.

Philip.11. Cimber hic fuit, à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est, Germanũ Cimber occidit. Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur,

Et uerba antiqui multum furate Catonis
Crispe, Iugurthinæ conditor historiæ.

Odiosa cura. nam est cuilibet facilis: & hoc pessima, q rei studiosus, nõ uerba rebus aptauit, sed res extrinsecus arcessit, quibus hæc uerba cõueniãt. Fingere, ut primo libro dixi, Græcis magis concessum est, qui sonis etiã quibusdã & affectibus nõ dubitauerũt nomina aptare: nõ alia libertate, q̃ qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Nostri autẽ in iungendo aut deriuando paulũ aliquid ausi, uix in hoc satis recipiuntur. Nã memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecã etiam præfationibus esse tra-

3.de Orat. ctatum, an, gradus eliminat, apud Acciũ in Tragœdia dici oportuisset. At ueteres ne expectorat quidẽ timuerũt. Et sanè eiusdẽ notæ est, exanimat. At in tractu & declinatio-

De natura deorum.1. Lib.epist.ad Att.9.epist.181. ne talia sunt, qualia apud Ciceronẽ beatitas & beatitudo: quæ dura quidẽ sentit esse, uerũtamẽ usu putat posse molliri. Nec à uerbis modò, sed à nominibus quoq; deriuata sunt quædã, ut à Cicerone sullaturit,* & ab Asinio fimbriaturit et figulaturit. Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio Flauio, quorũ dura quædã admodũ uidẽtur, ut ens, et essentia: quæ cur tantopere aspernemur, nihil uideo, nisi q iniqui iudices aduersus nos sumus, ideóq; paupertate sermonis laboramus. Quædam tamen perdurant. Nã & quæ uetera nunc sunt, fuerunt olim noua, & quædã in usu perquam recentia, ut Messala primus reatum, munerarium Augustus primus, dixerũt. Piraticam quoq; ut musicam & fabricã dici adhuc dubitabãt mei præceptores.

* Subuculatũ, et ab Asi. fimbriatũ et fibulatum.

Fauorem

Fauorem, & urbanum, Cicero noua credit. Nam & in epistola ad Brutũ, Eum, inquit, amorẽ, & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in consilium aduocabo. Et ad Appium Pulchrum, Te hominẽ non solùm sapientẽ, uerumetiam (ut nũc loquuntur) urbanum. Idẽ putat à Terẽtio primùm dictum esse obsequiũ. Cæcilius ad Sisennam, Albenti cœlo. Ceruicẽ uidetur Hortẽsius primus dixisse. nã ueteres pluraliter appellabant. Audendum itaq;. neq; enim accedo Celso, qui ab Oratore uerba fingi uetat. Nam cùm sint eorum alia (ut dicit Cicero) natiua, id est quæ significata sunt primo sensu: alia reperta, quæ ex his facta sunt: ut iam nobis ponere alia q̃ quæ illi rudes homines primiq; fecerũt, fas nõ sit: at deriuare, flectere, coniungere, quod natis postea concessum est, qñ desiit licere? Et si quid periculosius finxisse uidebimur, quibusdam remediis præmuniẽdum est, Vt ita dicam, si licet dicere, quodammodo, permitte mihi sic. Quod idem etiam in iis quæ licentius translata erunt, proderit, quæ nõ tutò dici possunt. In quo nõ falli iudicium nostrũ, solicitudine ipsa manifestũ erit. Qua de re Græcum erit illud elegantißimũ, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Translata probari nisi in contextu sermonis nõ possunt. Itaq; de singulis uerbis satis dictum, quæ, ut alio loco ostendi, per se, nullam uirtutẽ habent. Sed ne inornata sunt quidẽ, nisi cùm sunt infra rei de qua loquendũ est, dignitatẽ: excepto, si obscœna nudis nominibus enũtientur. Quod uiderint qui nõ putant esse uitanda, quia nec sit uox ulla natura turpis: & siqua est rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectũ eundem nihilominus perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, ut iam responsum di talibus, uerecundiã silẽtio uindicabo. Iam hinc igitur ad cõiuncti sermonis rationẽ trãseamus. Cuius ornatus in hæc

Epist. lib. 3.

In Andria.

3. de Orat. & in Part. pag. 578

Lib. 1. cap. 5.

Cicer. epist. famil. 9. epistol. 22.

duo prima diuiditur, quã cõcipiamus elocutionẽ, quo modo efferamus. Nam primũ est, ut liqueat augere quid uelimus, an minuere: concitatè dicere, an moderatè: lætè, an seuerè: abundanter, an preßè: asperè, an leniter: magnificè, an subtiliter: grauiter, an urbanè. Tum quo translationis genere, quibus figuris, qualibus sententiis, quo modo, qua postremò collocatione, id qđ intẽdimus, efficere poßimus. Cæterũ dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ sunt huic contraria laudi, attingã: nã prima uirtus est, uitio carere. Igitur ante omnia, ne speremus ornatam orationẽ fore, quæ probabilis non erit. Probabile autẽ Cicero id genus dicit, quod non plus minúsue est quàm decet. Non quia comi expoliriq; non debeat, (nam & hæc ornatus pars est) sed quia uitium est ubique quod nimium est. Itaq; uult esse autoritatem & pondus in uerbis, sentẽtias uel graues, uel aptas opinionibus hominũ ac moribus. His enim saluis licet assumere ea quibus illustrẽ fieri orationẽ putat. Delectant translata, superlata, ad nomẽ adiuncta, duplicata, & idem significantia, ab ipsa actione atq; ab imitatione rerum non abhorrentia. Sed quoniã uitia prius demonstrare aggreßi sumus, uel hoc uitiũ sit quod κακόφατον uocatur: siue mala consuetudine in obscœnũ intellectum sermo detortus est, ut ductare exercitus, et patrare bellum, apud Salustiũ dicta sanctè et antiquè, ridentur à nobis, si diis placet. quã culpã non scribentiũ quidem iudico, sed legẽtium: tamẽ uitanda, quatinus uerba honesta moribus pdidimus, & euincẽtibus etiã uitiis cedẽdum est. siue iunctura deformiter sonat, ut si cũ hominib⁹ notis loqui nos dicimus, n. si hoc ipsum hominibus mediũ sit, in præfata uidemur incidere: q. a ultima prioris syllabæ litera, quæ exprimi nisi labris coëuntibus non põt, aut intersistere nos indecẽtißimè cogit, aut cõtinuata

In Partit. (margin note beside "re, quæ probabilis")

cum

cũ insequẽte, in naturã eius corrũpitur. Aliæ cõiũctiones aliqđ simile faciunt, quas pſequi longũ eſt, in eo uitio qđ uitãdũ dicimus, cõmorãtes. Sed diuiſio quoq; affert eandẽ iniuriã pudori, ut ſi intercapedinis nominatiuo caſu quis utatur. Nec ſcripto modo id accidit, ſed etiã ſenſu pleriq; obſcœnè intelligere, niſi caueris, cupiũt: ut apud Ouidiũ,

Quæq; latent, meliora putat.- ac ex uerbis quæ lõgiſſimè ab obſcœnitate abſunt, occaſionẽ turpitudinis rapere. Siquidem Celſus cacophaton apud Virgilium putat, Metam. 1.

Incipiunt agitata tumeſcere.- quod ſi recipias, nihil loqui tutũ eſt. Deformitati proximũ eſt humilitatis uitiũ. ταπείνωσιν uocant, qua rei magnitudo uel dignitas minuitur: ut Saxea eſt uerruca in ſummo mõtis uertice. Cui natura cõtrariũ, ſed errore par eſt, paruis dare excedẽtia modũ nomina, niſi cùm ex induſtria riſus inde captatur. Itaq; nec parricidã, nequã dixeris hominẽ: nec debitũ fortè meretrici, nefariũ: quòd alterũ parũ, ulterũ nimiũ eſt. Proinde quædam hebes, ſordida, ieiuna, triſtis, ingrata, uilis oratio eſt. Quæ uitia facillimè fiũt manifeſta cõtrariis uirtutibus. Nã primum acuto, ſecundũ nitido, tertiũ copioſo, deinceps hilari, iucũdo, accurato diuerſum eſt. Vitanda & μείωσις, cùm ſermoni quidẽ deeſt aliquid quò minus plenus ſit, quanquã id obſcuræ potius quàm inornatæ orationis uitiũ eſt. Sed hoc quoq; cùm à prudentibus fit, ſchema dici ſolet, ſicut ταυτολογία, id eſt eiuſdẽ uerbi aut ſermonis iteratio. Hæc enim, quanquam nõ magnopere ſummis autoribus uitata, interim uitium uideri poteſt: in quod ſæpe incidit etiam Cicero, ſecurus tã paruæ obſeruationis, ſicut hoc loco, Non ſolùm igitur illud iudiciũ iudicij ſimile iudices nõ fuit. Interim mutato nomine ἐπανάληψις dicitur, atq; eſt & ipſum inter ſchemata: quorũ exempla illo loco reddam, Georg. 1. Pro. cluen.

 quo uir

quo uirtutes erũt. Peior hac ὁμοιολογία est, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædiũ: atq; est tota coloris unius, quæ maxime deprehẽditur carẽs arte Oratoria: eáq; & in sententiis, & figuris, et cõpositione lõga, nõ animis solùm, sed etiã auribus est ingratißima. Vitãda μακρολογία, id est lõgior quàm oporteat sermo, ut apud Liuiũ, Legati nõ impetrata pace, retro domũ, unde uenerãt, abierũt. Sed huic uicina periphrasis uirtus habetur. Est & πλεονασμὸς uitiũ, cùm superuacuis uerbis oneratur oratio, Ego meis oculis uidi. Satis est enim, uidi. Emendauit hoc nõ inurbane in Hirtio Cicero, qui cũ in Pansam declamãs, filiũ à matre decẽ mẽsibus in utero latũ esse dixisset, Quid? aliæ, inqt, in penula solent ferre? Nõnunquã tamẽ illud genus, cuius exẽplum priore loco posui, affirmationis gratia adhibetur,

Lib. 8. ab. Vrbe cond.

Aeneid. 4.

–Vocémq; his aurib⁹ hausi. At uitiũ erit, quoties otiosum fuerit, & supererit, nõ cùm adiicietur. Est etiã quæ περιεργία uocatur, superuacua (ut sic dixerim) operositas, ut à diligẽti curiosus, & à religione superstitio distat. Atque ut semel finiã, uerbũ omne quod neq; intellectũ adiuuat neq; ornatũ, uitiosum dici potest. Κακόζηλον, id est mala affectatio, per omne dicẽdi genus peccat. Nã & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundãtia, & arceßita, & exultantia, sub idẽ nomẽ cadunt. Denique κακόζηλον uocatur quicquid est ultra uirtutẽ, quoties ingeniũ iudicio caret, et specie boni fallitur: omniũ in eloquẽtia uitiorũ peßimũ. Nã cætera cùm uitẽtur, hoc petitur. Est autẽ totũ in elocutione. Nam rerũ uitia sunt, stultum, cõmune, contrariũ, superuacuum: corrupta oratio in uerbis maxime impropriis, redundãtibus, comprehensione obscura, compositione fracta, uocũ similiũ aut ambiguarum puerili captatione consistit. Est autem omne κακόζηλον utique falsum, etiam

si non

si nō omne falsum κακόζηλον, ut cùm dicitur aliter quàm se natura habet, & quàm oportet, & quàm sat est. Totidē autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio à nobis opere plenius dictū est, & in hoc sæpe tractabitur, & adhuc spargetur omnib' locis. Loquentes enim de ornatu, subinde quæ sunt uitanda, similia uirtutibus uitia, dicemus. Sunt inornata & hæc, Quod malè dispositum est, id ἀνοικονόμητον: Quod male figuratū, id ἀσχήματον: Quod malè collocatū, id κακοσύνθετον uocant. Sed de dispositione diximus: de figuris & compositione dicemus. Κοινισμὸς quoq; appellatur quædam mista ex uaria ratione linguarum oratio, ut si Atticis Dorica, Ionica, Aeolica etiam dicta confundas. Cui simile uitiū est apud nos, si quis sublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus misceat. Id enim tale est monstrum, quale Horatius in prima parte libri de arte poëtica fingit,

In libro de causis corrupta eloquentiæ.

Humano capiti ceruicē pictor equinā Iūgere si uelit,-

& cætera ex diuersis naturis subiiciat. Ornatum est quod perspicuo ac probabili plus est. Eius primi sunt gradus in eo quod uelis exprimēdo concipiēdóq;: tertius, qui hæc nitidiora faciat: quod propriè dixeris cultum. Itaque ἐνάργειαν, cuius in præceptis narrationis feci mētionē, quia plus est euidentia, uel, ut alij dicunt, repræsentatio, quàm perspicuitas: & illud quidem patet, hæc se quodammodo ostendit: inter ornamēta ponamus. Magna uirtus est, res de quibus loquimur, clarè, atq; ut cerni uideantur, enūtiare. Non enim satis efficit, neq; ut debet plenè dominatur oratio, si usq; ad aures uolet, at ea sibi iudex de quibus cognoscit, narrari credit, nō exprimi, & oculis mētis ostēdi. Sed quoniam pluribus modis accipi solet, non equidē in omnes eam particulas secabo, quarū ambitiosè à quibusdam nu-

merus augetur, sed maximè necessarias attingam.

Et igitur unum genus quo tota rerum imago quodammodo uerbis depingitur,

Aeneid. 5. Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,

& cætera, quæ nobis illam pugilum congredientiũ faciem ita ostendunt, ut nõ clarior futura fuerit spectãtibus. Plurimũ in hoc genere, sicut in cæteris, eminet Cicero. An quisquam tam procul à concipiendis imaginibus rerũ abest, ut Act. 7. cùm illa in Verrẽ legit, Stetit soleatus Prætor populi Romani cũ pallio purpureo, tunicáq; talari, muliercula nixus in littore: non solùm ipsum os intueri uideatur, & locũ & habitũ, sed quædam etiã ex iis quæ dicta nõ sunt, sibi ipse adstruat? Ego certè mihi cernere uideor & uultũ, & oculos, & deformes utriusq; blãditias, & eorũ qui aderãt, tacitam auersationẽ, ac timidã uerecundiã. Interim ex pluribus efficitur illa, quã conamur exprimere, facies, ut est apud eundẽ (nãq; ad omniũ ornãdi uirtutũ exẽpla uel unus sufficit) in descriptiõe cõuiuij luxuriosi, Videbar uidere alios intrãtes, alios uerò exeũtes, quosdã ex uino uacillãtes, quosdã hesterna potatione oscitãtes. Versatur inter hoc Gallius unguẽtis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immũda, lutulenta uino, coronis lãguidulis, & spinis cooperta pisciũ. Quid plus uideret qui intrasset? Sic urbiũ captarũ crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciuitatẽ, cõplectitur omnia quæcunq; talis fortuna recipit: sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nũtius. At si aperias hæc quæ uerbo uno inclusa erant, apparebunt & fusæ per domos ac tẽpla flãmæ, & ruentiũ tectorũ fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidã sonus, aliorũ fuga incerta, alij in extremo cõplexu suorũ cohærẽtes, & infantiũ fœminarúmq; ploratus, & malè usq; in illum

Vide Aquilam Romanum de Prodiorthosi.

in illum diem seruati fato senes: tum prophanorum sacrorúmq; direptio, efferentium prædas repetentiúmq; discursus, & acti ante suum quisq; prædonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, & sicubi maius lucrum est, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia (ut dixi) complectatur euersio, minus est tamē totū dicere, quàm omnia. Consequemur autem ut manifesta sint, si fuerint uerisimilia: & licebit etiam falsò adfingere quicquid fieri solet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus,

Mihi frigidus horror — *Aeneid.2.*
Membra quatit, gelidúsq; coit formidine sanguis. &,
-Trepidæ matres pressere ad pectora natos. — *Aeneid.7.*

Atq; huius summæ iudicio quidē meo uirtutis facillima est uia. Naturam intueamur, hāc sequamur. Omnis eloquētia circa opera uitæ est, ad se refert qsq; quæ audit: et id facillimè accipiūt animi, q̃ agnoscūt. Præclarè uerò ad inferēdā rebus lucē, repertæ sunt similitudines, quarū aliæ sunt quæ probationis gratia inter argumēta ponūtur, aliæ ad exprimēdā rerū imaginē cōpositæ, quod est huius loci propriū,

-Inde lupi ceu Raptores atra in nebula.- & — *Aeneid.2.*
-Aui similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos humilis uolat æquora iuxta. — *Aeneid.4.*

Quo in genere id est precipuè custodiēdū, ne id qđ similitudinis gratia adsciuimus, aut obscurū sit, aut ignotū. Debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. Quare sanè Poëtis quidem permittamus huiusmodi exempla,

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xantique fluenta — *Aeneid. 4.*
Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Non idem decebit Oratorem, ut occultis aperta demōstret. Sed illud quoq; de quo in argumētis diximus, similitudinis

genus ornat orationẽ, facitq; sublimem, floridam, iucundã, mirabilem. Nam quo quæq; longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atq; inexpectata magis est. Illa uulgaria uideri possunt, & utilia tñ ad cõciliandam fidem, Vt terram cultu, sic animum disciplinis meliorẽ uberiorémq; fieri. Et ut medici ab alienata morbis mẽbra præcidunt, ita turpes ac pniciosos, etiã si nobis sanguine cohæreant, amputãdos. Iam sublimius illud pro Archia, Saxa atq; solitudines uoci respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atq; cõsistunt, & cætera. Quod quidem genus à quibusdã declamatoria maximè licentia corruptũ est. Nã & falsis utũtur: nec illa iis quibus tandẽ similia uideri uolũt, applicãt: quorũ utrunq; in iis est quæ me iuuene ubiq; cantari solebant, Magnorũ fluminũ nauigabiles fontes sunt. &, Generosioris arboris statim planta cum fructu est. In omni autẽ parabola aut præcedit similitudo, et res sequitur: aut præcedit res, & similitudo sequitur. Sed interim libera & separata est: interim, quod longè optimũ est, cum re cuius est imago, connectitur, collatione inuicẽ respondente, quod facit redditio contraria, quæ ἀνταπόδοσις dicitur. Præcedit similitudo illa, cuius modò feci mẽtionem, -Inde lupi ceu

Raptores atra in nebula.- Sequitur in primo Georgicôn post lõgã de bellis ciuilibus atq; externis cõquestionẽ,

Vt cùm carceribus sese effudêre quadrigæ,
Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens,
Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine antapodosi. Redditio autem illa rem utrãq; quã comparat, uelut subiicit oculis, et pariter ostẽdit. Cuius præclara apud Virgiliũ multa reperio exẽpla, sed oratoriis potius utendũ est. Dicit Cicero pro Muræna, ut aiunt in Græcis artificibus eos aulœdos esse, qui citharœdi

rædi fieri nõ potuerũt: sic nos uidemus, qui Oratores eua dere nõ potuerunt, eos ad iuris studiũ deuenire. Illud pro eodẽ, iam penè poëtico spiritu, sed tñ cũ sua redditione, qđ est ad ornatũ accommodatius: Nam ut tempestates sæpe certo aliquo cœli signo cõmouẽtur, sæpe improuiso, nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa concitantur: sic in hac comitiorũ tẽpestate populari sæpe intelligas quo signo cõmota sit: sæpe ita obscura est, ut casu excitata esse uideatur. Sunt & illæ breues, Vagiq; per syluas ritu ferarũ. Et illud Ciceronis in Clodiũ, Quo ex iudicio uelut ex incẽdio nudus effugit. Quibus similia possunt cuicũq; etiã ex quotidiano sermone succurrere. Huic subiacet uirtus nõ solũ apertè ponẽdi rẽ ante oculos, sed circũcisè atq; uelociter. Ac meritò laudatur breuitas integra, sed ea minus præstat quoties nihil dicit nisi qđ necesse est, βραχυλογίαν uocant, quæ reddetur inter schemata. Est uerò pulcherrima, cũ plura paucis cõplectimur, quale illud Salustij est, Mithridates corpore ingẽti perinde armatus. Hoc malè imitãtes sequitur obscuritas. Vicina prædictæ, sed amplior uirtus est ἔμφασις, altiorẽ præbẽs intellectũ, q̃ quẽ uerba per se ipsa declarãt. Eius duæ sunt species: altera, quæ plus significat q̃ dicit: altera, quæ etiã id quod nõ dicit. Prior est & apud Homerũ, cùm Menelaus Graios in equo sedisse dicit: nam uerbo uno magnitudinem eius ostendit. & apud Virgiliũ, Odyss. 4. & 8.

Demissum lapsi per funem.- Nam sic quoque altitudo demonstrata est. Idẽ Cyclopa cùm iacuisse dicit per antrũ, prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est. Sequens posita est in uoce aut omnino suppressa, aut etiam abscissa. Supprimitur uox, ut fecit pro Ligario Cicero, Quòd si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta nõ esset, quãtã tu per te, per te inquã obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim Aeneid. 2. Aeneid. 3.

illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines qui ad crudelitatē eum impellerent. Abscinditur per ἀποσιώπησιν, quæ quoniā est figura, reddetur suo loco. Est in uulgaribus quoq; uerbis emphasis, Virū esse oportet. &, Homo est ille, &, Viuēdum est. Adeò similis est arti plerunq; natura. Non tamen satis eloquētiæ est, ea de quibus dicat, clarè atq; euidenter ostēdere: sed sunt multi ac uarij excolendæ orationis modi. Nam & ipsa illa ἀφέλεια simplex & inaffectata habet quendam purum, qualis etiam in fœminis amatur, ornatum: & sunt quædam uelut è tenui diligētia circa proprietatē significationémq; mūditiæ. Alia copia locuples, alia floribus læta, uirium nō unū genus. Nam quicquid in suo genere satis effectū est, ualet. Præcipua tamē eius opera δείνωσις in exaggeranda indignitate: & in cæteris altitudo quædam: φαντασία in concipiēdis uisionibus: ἐξεργασία in efficiēdo uelut opere proposito: cui adiicitur ἐπεξεργασία, repetitio probationis eiusdē, & cumulus ex abundanti. ἐνέργεια confinis his est, ab agendo ducta, & cuius propria sit uirtus, nō esse quæ dicūtur, otiosa. Est & amarum quiddam, quod fere in cōtumelia est positum, quale est Caßij, Quid facies cùm in bona tua inuasero? hoc est cū te docuero nescire maledicere? Et acre, ut illud Crassi, Ego te Cōsulem putem, cùm tu me nō putes Senatorem? Sed uis Oratoris omnis in augendo minuendóque consistit. Vtriq; parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus: reliqui similes erunt. Sunt autē positi in rebus, et uerbis. Sed quæ sit rerum inuentio ac ratio, tractauimus: nunc quid elocutio attollat aut deprimat, dicendum.

In Philippum.

De Amplificatione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Primam amplificandi vel minuendi rationem in nomine esse docet

docet:vt cùm improbũ,latronẽ:contrà,vulneratum,læsum dicimus.Aliam etiã ex nominibus maiorem & manifestiorẽ, ex cõparatione ampliorũ verborũ cum inferiorib':quale est illud, nõ furem,sed raptorem:nõ sacrilegũ , sed hostẽ sacrorũ. Et quia species huiusmodi possunt plurimæ recenseri, vt confusionẽ ex multitudine tollat,quatuor amplificationis genera constituit: incrementũ,comparationẽ,ratiocinationẽ,congeriem.Incremẽti quatuor modos recenset,Comparationis tres : vbi cõparationem nõ semper ad amplificandũ, sed aliquãdo etiam ad probandũ adhiberi monet:Ratiocinationis quinq;. Cur hunc amplificãdi modum ita vocet,rationem reddit.Congeriei duos , & quid à synathrœsmo figura,id est coaceruatione,differat.Postremò minuendi totidẽ modos esse quot amplificandi tradit:& cur hyperbolen in tractatum de tropis differat , cúrque continuò tropos non subiungat,rationem assignat.

PRima est igitur amplificãdi uel minuẽdi species in ipso rei nomine,ut cùm eũ qui sit cæsus,occisum:eũ qui sit improbus,latronẽ:cõtrá q; eũ qui pulsauit,attigisse:qui uulnerauit,læsisse dicimus. Vtriusq; pariter exemplum est pro M. Cælio,Si uidua liberè, proterua petulãter, diues effusè libidinosa meretricio more uiueret,adulterũ ego putarem,siquis hãc paulo liberius salutasset? Nã & impudicã meretricẽ uocauit:& eũ cui lõgior cum illa fuerat usus,liberius salutasse. Hoc genus increscit, ac fit manifestius,si ampliora uerba cũ ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus,cõferãtur:ut Cicero in Verrẽ,Nõ enim furẽ,sed raptorẽ:nõ adulterũ,sed expugnatorẽ pudicitiæ:nõ sacrilegiũ,sed hostem sacrorum, religionúmq;:nõ sicariũ, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorúmq; in uestrum iudicium adduximus. Act. 5. *Illo enim modo ut sit multum, hoc etiam plus ut sit efficitur. Quatuor tamẽ maximè generibus uideo constare amplificationem,incremento,comparatione,ratiocinatione,congerie. Incrementum est potẽtissimũ,cùm magna uidentur etiam quæ inferiora sunt.Id*

aut

aut uno gradu fit, aut pluribus. Per id uenitur nõ modò ad summum, sed interim quodamodo supra summũ. Omnibus

Act. 7. his sufficit uel unũ Ciceronis exemplũ, Facinus est uincere ciuem Romanum, scelus uerberare, propè parricidiũ necare: quid dicam in crucem tollere? Nam & si tantum uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo etiã id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantùm occisus esset, per plures gradus ascenderat. Cùm uerò dixerit, propè parricidium necare, supra quod nihil est adiecit: quid dicã in crucem tollere? Ita cùm id quod maximum est occupasset, necesse erat in eo quod ultrà est, uerba deficere. Fit & aliter supra summum adiectio: ut apud Virgilium de Lauso,

Aeneid. 8.

-Quo pulchrior alter
Non fuit, exepto Laurentis corpore Turni.

Summum est enim, quo pulcrior alter nõ fuit. huic deinde aliqd suprapositũ est. Tertius quoq; est modus, ad quẽ nõ per gradus itur, ut quod non est plus quam maximũ, sed quo nihil maius est. Matrem tuam occidisti. Quid dicã amplius? Matrẽ tuam occidisti. Nã & hoc augẽdi genus est, tãtùm aliqd efficere, ut nõ posit augeri. Crescit oratio minus apertè, sed nescio an hoc ipso efficacius, cùm citra distinctionẽ in cõtextu & cursu semper aliqd priore maius

Philipp. 2. insequitur: ut de uomitu in Antoniũ Cicero, In cœtu uerò populi Romani negotiũ publicũ gerẽs magister equitum. Singula incrementũ habẽt. Per se deforme, uel nõ in cœtu uomere: in cœtu etiã nõ populi: populi etiam nõ Romani: uel si nullũ negotiũ ageret, uel si nõ publicũ: uel si nõ magister equitũ. Sed alius diuideret hæc, & circa singulos gradus moraretur: hic in sublime etiã currit, & ad summum peruenit nõ nixu, sed impetu. Verùm ut hæc amplificatio in superiora tẽdit, ita quæ fit per cõparationẽ, incremẽtũ

ex mi-

ex minoribus petit. Augendo enim quod est infrà, necesse extollat id quod suprà positũ est: ut idẽ, atq; in eodẽ loco, Si hoc tibi inter cœnam, & in illis immanibus poculis tuis accidisset, quis nõ turpe duceret? In cœtu uerò populi Romani. & in Catilinã, Serui mehercle mei si me isto pacto metuerẽt, ut te metuũt omnes ciues tui, domũ meã relinquẽdam putarẽ. Interim proposito uelut simili exẽplo, efficiẽdũ est ut sit maius id quod à nobis exaggerandũ est: ut idẽ pro Cluentio, cùm exposuisset Milesiã quandã à secundis hæredibus pro abortu pecuniã accepisse, Quãto est, inqt, Oppianicus in eadẽ iniuria maiore supplicio dignus? Si qdẽ illa cũ suo corpori uim attulisset, se ipsa cruciauit: hic aũt idẽ illud effecit per alieni corporis uim atq; cruciatũ. Nec putet quisquã hoc, quãquã est simile, illi ex argumentis loco, quo maiora ex minoribus colligũtur, idẽ esse. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio: sicut in Oppianico nõ id agitur in illa cõparatione, ut ille malè fecerit, sed ut peius. Est tamẽ quãquã diuersarũ rerũ quędã uicinia. Repetã igitur hic quoq; idẽ, quo sum illic usus, exemplũ, sed nõ in eundẽ usum. Nam hoc mihi ostẽdendũ est, augẽdi gratia nõ tota modò totis, sed etiã partes partibus cõparari: sicut hoc loco, An uerò uir amplissimus P. Scipio põtifex maximus Tib. Gracchũ mediocriter labefactantẽ statũ Reipublicæ, priuatus interfecit: Catilinã orbẽ terrarũ cæde atq; incẽdio uastare cupientẽ, nos Cõsules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & status Reipublicæ orbi terrarũ, & mediocris labefactatio cædi & incẽdiis & uastationi, & priuat⁹ Cõsulib⁹ cõparatur: quæ si qs dilatare uelit, plenos singula locos habẽt. Quas dixi p ratiocinatione fieri amplificationes, uideamus an satis proprio uerbo signauerim. Nec sum in hoc solicitus, dũ res ipsa uolẽtibus

Inuect. 1.

In Catil. 1.

discere

discere appareat. Hoc sum tamen secutus, quòd hæc amplificatio alibi posita est, alibi ualet: et ut aliud crescat, aliud augetur: inde ad id quod extolli uolumus, ratio deducitur.

Philipp. 2. Obiecturus Antonio Cicero merũ & uomitũ, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces & latera ad ebrietatem? Minimè sunt otiosa. Nã respiciẽtes ad hæc, possumus æstimare quãtũ ille uini in Hippiæ nuptiis exhauserit, quod ferre & coquere nõ posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec impropriũ, nec inusitatũ nomẽ est ratiocinationis, ut quod ex eadem causa inter stat' quoq; habemus. Sic et insequẽtib' amplificatio ducitur. siquidẽ tãta uis fuit uini erũpentis, ut nõ casum afferret aut uoluntatẽ, sed neceßitatẽ, ubi minimè deceret, uomendi: et cibus nõ recẽs, ut accidere interim solet, redderetur, sed q usq; in posterũ diem redundaret. Idem hoc præstant quæ antecesserunt. Nam cùm Aeolus à Iunone rogatus,

Aeneid. 1. -Cauum conuersa cuspide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto,
Qua data porta, ruunt:-, apparet quãta sit futura tẽpestas. Quid? cùm res atrocißimas quasq; in summã ipsi extulimus inuidiã, eleuamus consultò, quò grauiora uideantur quæ secutura sunt: ut à Cicerone factũ est cũ illa diceret,

Act. 7. Leuia sunt hæc in hoc reo crimina: Metũ uirgarũ Nauarchus nobilißimæ ciuitatis pretio redemit: humanũ est. Alius, ne securi feriretur: pecuniã dedit: usitatũ est. Nónne usus est ratiocinatiõe, q̃ colligerẽt audiẽtes quãtũ illud esset qd' inferebatur, cui cõparata hæc humana uiderẽtur atq; usitata? Sic quoq; solet ex alio aliud augeri, ut cũ Annibalis bellicis laudib' ampliatur uirt' Scipionis. Et fortitudinẽ Gallorũ Germanorũq; miramur, quò sit maior C. Cæsaris glo-

ris gloriæ. Illud quoq; est ex relatione ad aliqd, qđ nō eius rei gratia dictū uidetur, amplificationis gen⁹. Nō putāt in dignū Troiani principes, Graios Troianósq; ꝓpter Helenæ speciē tot mala tāto tēporis spatio sustinere: quænā igitur illa forma credēda est? Nō enim hoc dicit Paris, qui rapuit: nō aliqs iuuenis, nō un⁹ é uulgo: sed senes & prudētissimi, & Priamo aßidentes. Verū & ipse Rex decēni bello exhaust⁹, amißis tot liberis, imminente summo discrimine, cui faciē illā, ex qua tot lacrymarū origo fluxisset, inuisam atq; abominādā esse oportebat, et audit hæc, & eā filiā appellās iuxta se locat, et excusat etiā, atq; sibi esse malorū causam negat. Nec mihi uidetur in Symposio Plato, cū Alcibiadē cōfitētē de se qđ à Socrate pati uoluerit narrat, ut illū culparet hæc tradidisse: sed ut Socratis inuictā cōtinētiā ostēderet, quæ corrūpi speciosißimi hominis tā obuia uoluntate nō posset. Quin ex instrumēto quoq; herorū illorū magnitudo æstimāda nobis datur. ad hoc ptinet clypeus Aiacis, & hasta Pelias Achillis. Qua uirtute egregie est usus in Cyclope Virgilius. Nā qđ illud corpus concipiā, cuius Iliad. 3. Iliad. 6. Iliad. 16. Aeneid. 4.

Trunca manum pinus regit? -. Quid? cùm uix loricam duo multiplicem connixi humeris ferrēt, quantus Demoleos, qui indutus eam, -cursu palantes Troas agebat? Aeneid. 5.

Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantū fingere saltem potuisset, quantū ostendit dicēdo, Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis seruorū in cellis stratos lectos uideres? Cōchyliata peristromata, et Cn. Pōpeij, et in cellis seruorum, nihil dici poteſt ultrà: & necesse est tamen infinito plus in domino cogitare. Est hoc simile illi quod ἔμφασις dicitur: sed illa ex uerbo, hoc ex re coniecturā facit: tantóq; plus ualet, quanto res ipsa uerbis est firmior. Pōt adscribi amplificationi congeries quoq; uerborū ac sentētiarū idem Philipp. 2.

signifi

ſignificantium. Nam etiam ſi non per gradus aſcendant, tamen uelut aceruo quodam alleuantur. Quid enim tuus ille
Pro Liga. *Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorũ? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile eſt hoc figuræ quã* συναθροισμὸν *uocant: ſed illic plurium rerum eſt congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiã creſcere ſolet uerbis omnibus altius in-*
Act. 7. *ſurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors terrórq; ſociorum, & ciuium Romanorum, lictor Sextius. Eadem ferè eſt ratio minuendi. Nam totidem ſunt aſcendentibus, quot deſcendentibus gradus. Ideóq; uno ero exemplo contentus eius loci quo Cicero de oratione Rulli hæc dicit, Pauci tamen, qui proximi adſtiterãt, neſcio quid illum de lege Agraria uoluiſſe dicere ſuſpicabãtur. Quod ſi ad intellectum referas, minutio eſt: ſi ad obſcuritatẽ, incrementum. Scio poſſe uideri quibuſdam ſpeciem amplificationis hyperbolen quoque. nam & hæc in utranq; partem ualet: ſed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda eſt. Quos continuò ſubiungerem, niſi eſſet à cæteris ſeparata ratio dicendi, quæ conſtat non propriis, ſed translatis. Demus ergo breuiter hoc deſiderio iam penè publico, ne omittamus eum quem plerique præcipuum ac penè ſolum putant orationis ornatum.*

De generibus ſententiarum. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Rationem dicendi quæ translatis conſtat, ab ea quæ propriis conſtaret, ſeparandam eſſe in fine capitis ſuperioris dixit: in quo cum de amplificandi modis locutus eſſet ante tropos qui tranſlatis conſtant, amplificationibus tractatum de ſententiis ſubiungendum exiſtimauit. Quæ vox cùm ſit homonyma, quot modis accipi poſsit, quot ſint earum genera, quis vſus, quæ vitioſæ, quis modus,

modus, explicat. Triplicē sententiæ acceptionē ostendit. Prima significari id omne quod animo sentimus: secūda cōsilium aut decretū: tertia, ad huius similitudinē, orationē sumptam de vita, quæ quid in ea esse oporteat, breuiter ostendit. Et huius esse varia genera. Nā aut ad rē vniuersaliter referri, aut ad personam. Simplicē esse, aut duplicē, sine, & cum ratione subiecta. Ex diuersis quod cū mutatione figuræ addit acrimoniā. Quod à communi vertit ad propriū: Quod à rebus ad personas trāsfert. Enthymema, cū nō est argumentū, sed ad ornatū refertur. Epiphonema, in clausula additū. Noëma, clausulā sensus ferientē. Quibus nouarū sentētiarū genera subiūgit, ex inopinato, aliò relata, aliūde petita, geminata, cōtrariè posita, cōparata, quorū quædā bona dici possint, quædā vitiosa, quæ sint illa, cōmemorat. Sententiarū modū hunc esse, ne crebræ sint, ne palàm falsæ, vt à viris autoritate prçditis proferātur. Quare iis nimiū frequēter vtētes, & cōtrà in totū dānantes vituperat, viam quandā mediā inter vtrosq; indicans, & vsum eius mediocrem commendans.

SEntentiā ueteres quod animo sensissent uocauerunt. Id cùm est apud Oratores frequentißimū, tum etiā in usu quotidiano quasdā reliquias habet. Nā et iuraturi ex animi nostri sentētia, & gratulantes ex sentētia dicimus. Non rarò tamē & sic locuti sunt, ut sensa sua dicerēt: nā sensus, corporis uidebātur. Sed cōsuetudo iam tenuit, ut mēte cōcepta, sensus uocaremus: lumina aūt, præcipuéq; in clausulis posita, sentētias. Quæ minus crebra apud antiquos, nostris tēporibus modo carēt. Ideóq; mihi et de generibus earū, & de usu arbitror pauca dicenda. Antiquißimæ sunt, quæ propriè, quāuis omnibus idē sit nomē, sentētiæ uocātur, quas Græci γνώμας appellant. Vtrūq; autē nomen ex eo acceperunt, q̄ similes sunt cōsiliis aut decretis. Est autē hæc uox uniuersalis, quæ etiam citra complexū causæ poßit esse laudabilis, interim ad rem tantùm relata: ut, Nihil est tam populare q̄ bonitas. interim ad personam: quale est Afri Domitij, Princeps qui uult omnia scire, necesse habet *Pro Liga.*

 multa

multa ignoscere. Hãc quidã partẽ enthymematis, quidam initiũ aut clausulã epicherematis esse dixerũt: et est aliqñ, non tamẽ semper. Illud uerius, esse eam aliquando simplicẽ, ut eam quã suprà dixi. Aliquãdo ratione subiecta. Nam in omni certamine qui opulẽtior est, etiã si accipit iniuriam, tamẽ quia plus potest, facere uidetur. Nõnunquã duplicẽ, Obsequiũ amicos, ueritas odium parit. Sunt etiã qui decẽ genera fecerũt, sed eo modo quo fieri uel plura possunt, ꝑ interrogationẽ, comparationem, inficiationem, similitudinem, admirationem, & cætera huiusmodi. per omnes enim figuras tractari potest. Illud notabile ex diuersis, Mors misera non est, aditus ad mortem miser est. Ac rectæ quidem sunt tales, Tam deest auaro quod habet, quàm quod nõ habet. Sed maiorem uim accipiunt commutatione figuræ: ut,

Sallust. in Iugurth.

Aeneid. 12.

Vsque adeóne mori miserum est?- Acrius enim hoc, quàm per se, Mors misera nõ est. Et trãslatione à communi ad propriũ. Nam cùm sit rectum, Nocere facile est, prodesse difficile: uehementius apud Ouidium Medea dicit,

Seruare potui, perdere an poßim rogas? Vertit ad

Pro Liga.

personam Cicero, Nihil habet, Cæsar, nec fortuna tua maius, quàm ut poßis: nec natura melius, quàm ut uelis seruare quamplurimos. Ita quæ erant rerum, propria fecit hominis. In hoc genere custodiendum est, & id quidem ubique, ne crebræ sint, ne palàm falsæ (quales frequenter ab iis dicuntur qui hæc καθολικὰ uocãt: & quicquid pro causa uidetur, quasi indubitatum pronuntiant) & ne paßim & à quocunque dicantur. Magis enim decent eos in quibus est autoritas, ut rei põdus etiam persona confirmet. Quis enim ferat puerum aut adolescẽtulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicẽdo, & quodammodo præcipiat? Enthymema quoq; est omne quod mẽte concipimus:

mus: proprie tamen dicitur quæ est sentētia ex cōtrariis, ꝑpterea q eminere inter cæteras uidetur, ut Homer⁹ poëta, urbs Roma. De hoc in argumētis satis dictū est. Nō semper aūt ad probationē adhibetur, sed aliquādo ad ornatū. Quorū igitur impunitas, Cæsar, tuæ clemētiæ laus est, eorū te ipsorū ad crudelitatē acuet oratio? Nō quia sit ratio dissimilis, sed quia iam per alia ut id iniustum appareret, effectum erat. Et addita in clausula est epiphonematis modo non tam probatio, q̄ extrema quasi insultatio. Est enim epiphonema, rei narratæ uel probatæ summa acclamatio, Pro Lig.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Aeneid. 1.

Facere enim probus adolescēs periculose, quàm perpeti turpiter maluit. Est & qđ appellatur à nouis νόημα, qua uoce omnis intellectus accipi potest: sed hoc nomine donarūt ea quæ nō dicūt, uerū intelligi uolūt, ut in eū quē sæpius à ludo redemerat soror, agentē cum ea talionis, quòd ei pollicē dormiēti recidisset, Eras dignus ut haberes, integrā manū. Sic enim auditur, ut depugnares. Vocatur aliquid & clausula: quæ si est quod cōclusionē dicimus, & rectè, & quibusdā in partib⁹ necessaria est. Quare prius de facto uestro fateamini necesse est, quàm Ligarij culpā ullā reprehēdatis. Sed nūc illud uolūt, ut omnis locus, omnis sensus in fine sermonis feriat aurem. Turpe aūt ac propè nefas ducūt, respirare ullo loco qui acclamationē nō petierit. Inde minuti corruptiq; sensiculi, & extra rē petiti. Neque enim possunt tā multæ bonæ sentētiæ esse, q̄ necesse est multæ sint clausulæ. Iā hæc magis noua sentētiarū genera: Ex inopinato: ut dixit Vibius Crispus in eū qui cùm loricatus in foro ambularet, prætendebat id se metu facere, Quis tibi sic timere ꝑmisit? Et insigniter Africanus apud Neronē de morte matris, Rogant te Cæsar Galliæ tuæ, ut Pro Milo. Pro. Liga.

felicitatẽ tuam fortiter feras. Sunt & aliò relata, ut Afer Domitius cũ Cloatillam defenderet, cui obiectum crimen quòd uirũ qui inter rebellãtes fuerat, sepelisset, remiserat Claudius, in epilogo filios eius alloquẽs, Matrẽ tamẽ, inqt, pueri sepelitote. Et aliunde petita, id est in aliũ locum ex alio trãslata: ut pro Spathale Crispus, quam qui hæredẽ amator instituerat decessit, cùm haberet annos duodeuiginti, O hominẽ diuinũ, qui sibi indulsit. Facit quasdã sentẽtias sola geminatio: qualis est Senecæ in eo scripto quod Nero ad Senatũ misit occisa matre, cùm se periclitatũ uideri uellet, Saluũ me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior, cùm ex contrariis ualet, Habeo quẽ fugiã, quẽ sequar nõ habeo. Quid? quòd miser cùm loqui nõ posset, tacere nõ poterat? Ea uerò fit pulcherrima, cùm aliqua cõparatione clarescit. Trachallus cõtra Spathalẽ, Placet hoc ergo ô leges diligentissimè pudoris custodes, decimas uxoribus dari, quartas meretricibus? Sed horũ quidẽ generũ & bonæ dici possunt, & malæ. Illæ semper uitiosæ, uti à uerbo, Patres cõscripti. Sic enim incipiendũ est mihi, ut meminerítis patrũ. Peius adhuc, quo magis falsum est, & lõgius petitũ. Cõtra eandem sororẽ gladiatoris, cuius modò feci mentionẽ, *At digito pugnaui. Est etiã generis eiusdẽ, nescio an uitiosissimũ, quoties uerborũ ambiguitas cũ rerũ falsa quadã similitudine iũgitur. Clarum autorem iuuenis audiui, cũ lecta* è capite cuiusdã ossa sententiæ gratia tenẽda matri dedisset, Infelicissima fœmina nondũ extulisti filiũ, & iam ossa legisti. Ad hoc plerique minimis etiã inuẽtiunculis gaudẽt, quæ excussæ risum habẽt inuentæ facie ingenij blãdiũtur. De eo qui naufragus, & antè agrorum sterilitate uexatus, in scholis fingitur se suspendisse, Quem nec terra recipit, nec mare, pendeat. Huic simile in illo de quo

Ad Att. 8.

*Ad digitũ mihi pugna est.

*in capite.

quo ſuprà dixi, cui pater ſua membra laceranti uenenũ dedit, Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxurioſum, q̃ ἀποκαρτέρησιν ſimulaſſe dicitur, Necte laqueũ, habes qđ faucibus tuis iraſcaris, Sume uenenũ, decet luxurioſum bibendo mori. Alia uana: ut ſuadẽtis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incẽdio ſepeliant: Alexandrũ ſepelio, hoc quiſquã ſpectabit è tecto? Quaſi uerò id ſit in re tota indignißimũ. Alia nimia: ut de Germanis dicentẽ quendã audiui. Caput neſcio ubi impoſitum. Et de uiro furti, Bella umbone propellit. Sed finis non erit, ſi ſingulas corruptorũ perſequar formas. Illud potius, quod eſt magis neceſſariũ. Duæ ſunt diuerſæ opiniones, aliorũ ſententias ſolas penè ſpectantium, aliorum omnino damnantiũ: quorũ mihi neutrum admodum placet. Denſitas earum obſtat inuicem, ut in ſatis omnibus fructibúſq; arborũ nihil ad iuſtam magnitudinẽ adoleſcere poteſt, quod loco in quem creſcat caret. Nec pictura in qua nihil circũlitum eſt, eminet. Ideóq; artifices etiam cùm plura in unam tabulam opera cõtulerunt, ſpatiis diſtinguunt, ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadem conciſam quoq; orationẽ. Subſiſtit enim omnis ſententia: ideóq; poſt eam utiq; aliud eſt initium. Vnde ſoluta ferè oratio, & è ſingulis nõ membris ſed fruſtis collata, ſtructura caret, cùm illa rotũda & undiq; circũciſa inſiſtere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipſe dicendi quanlibet clarus, multis tamen ac uariis uelut maculis conſpergitur. Porrò ut affert lumẽ clauus purpuræ loco inſertus, ita certè neminem deceat intertexta pluribus notis ueſtis. Quare licet hæc enitere, & aliquatenus extare uideãtur, tamẽ lumina illa non flãmæ, ſed ſcintillis inter fumum emicantibus ſimilia dixeris: quæ ne apparent quidem ubi tota lucet oratio, ut in ſole ſidera ipſa deſinunt cer

ni: & quæ crebris paruisq; conatibus se attollunt, inæqualia tantùm, & uelut confragosa, nec admirationẽ cõsequũtur eminentiũ, & planorũ gratiã perdunt. Hoc quoq; accedit, quòd solas captãti sentẽtias, multas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Nõ enim potest esse delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas & diuisionẽ pro sentẽtia poni, & argumentũ, si tantùm in clausula & calce pronũtietur. Occidisti uxorẽ ipse adulter: nõ ferrẽ te etiã si repudiasses. diuisio est. Vis scire uenenũ esse amatoriũ? uiueret homo nisi illud bibisset. argumentũ est. Nec multas pleriq; sententias dicũt, sed omnia tanquã sentẽtias. Huic quibusdam contrariũ studiũ, qui fugiunt ac reformidant omnem hanc in dicẽdo uoluptatem, nihil probãtes nisi planum, & humile, & sine conatu. Ita dum timẽt ne aliquãdo cadant, semper iacẽt. Quod enim tantum in sententia bona crimẽ est? non causæ prodest? nõ iudicẽ mouet? nõ dicentẽ commẽdat? At est quoddã genus, quo ueteres nõ utebãtur. At quã usq; nos uocatis uetustatẽ? Nam si ad illã extremam, multa Demosthenes, quæ ante eũ nemo. Quomodo potest Ciceronem probare, qui nihil putet ex Catone Gracchisq; mutãdum? Sed ante hos simplicior adhuc loquẽdi ratio fuit. Ego uerò hæc lumina orationis, uelut oculos quosdam esse eloquentiæ credo. Sed neq; oculos esse toto corpore uelim, ne cætera mẽbra officiũ suum perdãt: & si necesse sit, ueterem illũ horrorem dicendi malim, quàm istam nouam licẽtiã. Sed patet media quædã uia, sicut in cultu uictúq; accessit aliquis citra reprehẽsionem nitor, quẽ sicut possumus adiiciamus uirtutibus. Prius tamẽ sit uitiis carere: ne dũ uolumus esse meliores ueteribus, simus tantùm dissimiles. Reddam nunc, quã proximam esse dixeram, partem de tropis, quos motus clarissimi nostrorũ autores uocant. Horũ tradere

Cic. 3. de Oratore.

dere

dere præcepta & Grãmatici solẽt. Sed à me, cùm de illorũ officio loquerer, dilata pars hæc est, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi seruandus.

De Tropis. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Definit tropũ esse verbi vel sermonis à propria significatione in aliã cum virtute mutationẽ. Troporũ quosdam significationis vehementioris causa, quosdã decoris assumi ostendit. Et in aliis verba verti, in aliis sensus ipsos. Horũ primo loco metaphoram recenset cuius vim, vtilitatem & iucunditatẽ prædicat, fieriq; quatuor de causis docet, necessitatis, significationis vehementioris, ornatus, & turpitudinis vitandæ causa. Quo differat à similitudine, & vim eius esse quadruplicẽ tradit: cùm animata pro animatis, inanima pro inanimis, inanima pro animatis, aut animata pro inanimis ponũtur. Eius vsum modicũ esse debere, ne nimia frequentia obscuret, aut tædio afficiat. Vitiosas metaphoras has esse, humilẽ, sordidã, maiorẽ, minorẽ, redundãtem, dissimilẽ, durã. Synecdochen, cuius plures esse species docet: nam aut à parte totũ, aut à specie genus, aut à præcedentibus sequentia, & cõtrà intelligit: Poëtisq; liberior est quàm Oratoribus. Metonymiã, id est nominis pro nomine positionem, ad quam inuentum pro re inuenta, possessa pro possessoribus, & cõtrà, contenta pro continẽtibus, effecta pro efficiẽtibus refert. Antonomasiã, quæ fit per epitheton, & ex his quę in quoq; sunt pręcipua, & ex factis, quibus persona significatur. Onomatopœiã, id est nominis fictionẽ, Gręcis quã Latinis magis cõcessam. Catachresin, id est abusionẽ, quę nõ habẽtibus nomẽ accommodat quod in proximo est, & quo pacto à metaphora discernatur, ostẽdit. Metalepsin, quæ ex alio in aliud velut viam pręstat. Epitheton, quo poëtæ frequẽtius vtuntur, quia apud oratores nisi vim rei exprimat, locũ nõ habet, quod quãdo ad antonomasiã referatur, aut nomẽ suũ retineat, docet. Allegoriam, cùm aliud verbis, aliud sensu ostẽditur. Et eius totius vsum nõnunquã esse in oratione, etiã si rarò, frequentius verò ex parte. Speciosum aũt esse illud genus quod tribus permistũ sit, similitudine, allegoria, & trãslatione. Alia eiusdẽ genera recẽset, id quod in exẽplis est, & ænigma nõ euitatũ magnis Oratoribus: & ironiã, quã illusionẽ

vocamus:cuius species sint sarcasmus, astismus, antiphrasis, paroemia, myćterismus. Periphrasin, id est circuitum loquēdi, quæ nōnunquā necessitatis causa, vt dictu deformia tegātur, nōnunquam ornatus adhibetur. Cùm verò in vitiū incidit, perissologia dicitur. Hyperbatō, quod opportuna ordinis mutatione, aliquid ex significatione mutādo, numerosam orationē reddit. Nā si sola structura variaretur, nullo ex significatiōe mutato, figura verborū potius esset quàm tropus: quod cùm duobus verbis fit, anastrophe dicit̃. Vltimā hyperbolen, quæ augēdo vel minuēdo fit pluribus modis: augēdo, plus facto esse dicēdo, aut p similitudinē attollēdo, signis vel trāslatiōe, vel alia insuper addita: In qua mēsura seruāda sit, vt naturalē modū nō excedamus, etiā si quid vltra fidem dicamus: cuius in minuēdo totidem sint genera.

TRopus est uerbi uel sermonis à propria significatione in aliā cū uirtute mutatio. Circa quē inexplicabilis et Grāmaticis inter ipsos, et Philosophis pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quis cui subiiciatur. Nos omißis quæ nihil ad instituendū Oratorem pertinēt, cauillationibus, necessarios maximè atq; in usum receptos exequemur: hoc modò in his annotasse contenti, quosdā gratia significationis, quosdam decoris assumi, & esse alios in uerbis propriis, alios in translatis: uertiq; formas nō uerborū modò, sed & sensuū, et cōpositionis. Quare mihi uidentur errasse, qui nō alios crediderunt tropos, q̃ in quibus uerbū pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in iisdē ferè qui significādi gratia adhibētur, esse & ornatū: sed nō idē accidet cōtrà: eruntq; quidā tantùm ad speciē accōmodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cùm frequētißimus est, tū longè pulcherrimus, translatione dico, quæ metaphora Græcè uocatur. Quæ quidē cū ita est ab ipsa nobis cōcessa natura, ut indocti quoq; nō sentiētes ea frequēter utātur: tum ita iucunda atq; nitida, ut in oratione quālibet clara, proprio tamen lumine eluceat. Neq; enim uulgaris esse, nec

humilis,

humilis, nec insuauis, rectè modò adscita, potest. Copiam quoq; sermonis auget pmutando, aut mutuando qd' nō habet: quódq; difficillimū est, præstat ne ulli rei nomen deesse uideatur. Trāsfertur ergo nomē aut uerbum ex eo loco in quo propriū est, in eū in quo aut propriū deest, aut translatū proprio melius est. Id facimus aut quia necesse est, aut quia significātius est, aut (ut dixi) quia decentius. Vbi nihil horū præstabit quod transferetur, impropriū erit. Necessitate rustici dicunt gemmā in uitibus, (quid enim dicerent aliud?) & sitire segetes, & fructus laborare. Necessitate nos, durū hominem, aut asperum. Non enim propriū erat quod daremus his affectionibus nomen. Iam incensum ira: &, inflammatū cupiditate: &, lapsum errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis uerbis, quàm his arcessitis, magis proprium erat. Illa ad ornatū, lumen orationis: &, generis claritatem: &, concionū procellas: &, eloquentiæ *flumina: ut Cicero pro Milone, Clodium fontem gloriæ eius uocat, & alio loco segetem ac materiam. Quædam etiam parum speciosa dictu, per hanc explicantur, *fulmina

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus Georg. 4.
Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inertes.

In totū autē metaphora breuior est quàm similitudo: eóq; distat, quòd illa comparatur rei quā uolumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Cōparatio est, cū dico fecisse quid hominē ut leonem: translatio, cùm dico de homine, leo est. Huius uis omnis quadruplex maximè uidetur: cùm in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut de agitatore,

-Gubernator magna contorsit equū ui. & ut Liuius Scipionē à Catone adlatrari solitū refert. Inanima ,p aliis generis eiusdē sumuntur: ut, -Classiq; immittit habenas. Aut pro rebus animalibus inanima, Ferro an fato* uirtus Dec. 4. li. 7. Æneid. 6. *metus.

 Argiuûm

Aeneid.2. Argiuûm occidit. Aut contrà, -Sedet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.

Praecipuéq; ex his oritur mira sublimitas, quae audaci & proximè periculum translatione tolluntur, cũ rebus sensu carentibus, actum quendam & animos damus, qualis est,

Aeneid.8. -Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis, Quid

Pro Ligario. enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorũ tuorũ? Duplicatur interim haec uirtus apud Vir-

Aeneid.7. giliũ, -Ferrũq; armare ueneno. Nã & ueneno armare, & ferrũ armare, trãslatio est. Secãtur haec in plures: ut à rationali ad rationale, et idẽ de irrationalibus: & haec inuicẽ, quibus similis ratio est, et à toto, & à partibus. Sed iam nõ pueris praecipimus, ut accepto genere species intelligere nõ possint. Vt modicus aũt atq; opportunus eius usus illustrat orationẽ: ita frequẽs & obscurat, & taedio cõplet: cõtinuus uerò in allegoriã et aenigma exit. Sunt quaedã etiã humiles trãslationes: ut id de quo modò dixi, Saxea est uer-

In Catil. & Sallust. Ib Orat. et de Orat.3. ruca. Et sordidae. Non enim si Cicero rectè sentinã Reipub. dixit, foeditatẽ hominũ significãs: idcirco probẽ illud quoque ueteris oratoris, Persecuisti Reipub. uomicas. Optiméq; Cicero demõstrat cauendũ, ne sit deformis translatio: qualis est (nam ipsis eius utar exemplis) Castratam morte Aphricani Rẽp. &, Stercus curiae Glauciã. Ne nimio maior: aut, quod saepius accidit, minor. Ne dissimilis: quorum exempla nimiũ frequẽter deprehẽdet, qui scierit haec uitia esse. Sed & copia quoq; modũ egressa uitiosa est, praecipuè

Hora. Carm. Horat. serm. 2. satyr.5. in eadẽ specie. Sunt & durae, id est à lõginqua similitudine ductae: ut, Capitis niues. &, Iupiter hybernas cana niue conspuit Alpes. In illo uerò plurimum erroris, quòd ea quae poëtis (qui & omnia ad uoluptatẽ referunt, & plu-

rima

rima uertere etiã ipsa metri necessitate cogũtur) permissa sunt, cõuenire quidã etiã prosæ putant. At ego in agendo nec pastorẽ populi autore Homero dixerim: nec uolucres pennis remigare, licet Virgilius in apibus ac Dædalo speciosissimè sit usus. Metaphora enim aut uacantẽ occupare locũ debet, aut si in alienũ uenit, plus ualere eo quod expellit. Quod aliquãdo penè iam magis de synecdoche dicã. Nã trãslatio permouẽdis animis plerunq;, & signãdis rebus, ac sub oculos subiiciendis reperta est. Hæc uariare sermonẽ potest, ut ex uno plures intelligamus, parte totũ, specie genus, præcedẽtibus sequẽtia, uel cõtra: omnia liberiora Poëtis, quam Oratoribus. Nã prosa ut mucronem pro gladio, & tectũ pro domo recipiet: ita nõ puppim pro naui, nec abietẽ pro tabellis. Et rursus ut pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedẽ. Maximè autẽ in orãdo ualebit numerorũ illa libertas. Nam & Liuius sæpe sic dicit, Romanus prælio uictor: cùm Romanos uicisse significat. Et cõtrà Cicero ad Brutũ: Populo, inquit, imposuimus, & Oratores uisi sumus. cũ de se tantũ loqueretur. Quod genus nõ orationes modò ornat, sed etiã quotidiani sermonis usus recipit. Quidã συνεκδοχὴν uocãt, cùm & id in contextu sermonis qđ tacetur accipimus. Verbũ enim ex uerbo intelligitur, qđ inter uitia ἔκλειψις uocatur. Arcadas ad portas ruere.- Mihi hanc figurã esse magis placet. illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio,

Iliad. α. Geor. 4. Aeneid. 6. Aeneid. 11.

Aspice, aratra iugo referũt suspensa iuuenci.

Aeglog. 2.

unde apparet noctem appropinquare. Id nescio an Oratorè conueniat, nisi in argumentãdo, cùm rei signũ est. Sed hoc ab elocutionis ratione distat. Nec procul ab hoc genere discedit μετωνυμία, quæ est nominis, p nomine positio: cuius uis est, pro eo qđ dicitur, causam propter quã dicitur, ponere:

Ad Brutũ. nere:sed,ut ait Cicero, ὑπαλλαγὴν Rhetores dicunt. Hæc
ὑπαλλαγή. inuenta ab inuẽtore, & subiecta ab obtinẽtibus significat,
Aeneid. 1. ut, Cererem corruptam undis, &, -Receptus Terra
Hor. in Art. Neptunus classes Aquilonibus arcet. Quod sit retro durius. Refert autẽ inquãtum dictus tropus Oratorẽ sequatur. Nã ut Vulcanũ pro igne uulgò audiuimus, &, Vario Marte pugnatũ, eruditus est sermo: & Venerẽ quàm coitũ dixisse magis decet: ita Liberũ & Cererẽ pro uino & pane licentius, quàm ut fori seueritas ferat: sicut ex eo quod continet, id qđ cõtinetur, usus recipit: ut bene moratas urbes, & poculũ epotũ, & seculũ felix. Ad id qđ cõtrà est, ra-
Aeneid. 6. rò audeat quis, nisi Poëta, -Iã proximus ardet Vcalegõ. Nisi fortè hoc potius est, à possessore, quod poßidetur: ut hominẽ deuorari, cuius patrimoniũ consumitur. Quomodo fiũt innumerabiles species. Huius enim sunt generis, cũ ab Annibale cæsa apud Cannas sexaginta millia dicimus, & apue Tragicos ab Aegialao: et carmina Virgilij uenisse, & uenire cõmeatus qui afferãtur: & sacrilegiũ deprehẽsum, nõ sacrilegũ: & armorũ sciẽtiã habere, nõ artis. Illud quoq; & Poëtis & Oratorib⁹ frequẽs, quo eũ qui efficit, ex eo qđ efficitur, ostendim⁹. Nã et carminũ autores,

Hor. car. 1. Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regúmq; turres. Et,
Aeneid. 6. Pallentésq; habitant morbi, tristísq; senectus.

Et Orator præcipitẽ iram, hilarẽ adolescentiã, segne otiũ dicit. Est etiã huic tropo quædã cũ synecdoche uicinia. Nã cùm dico uultus hominis pro uultu, dico pluraliter quod singulare est: quod plurale est, singulariter. Sed non id ago, ut unũ ex multis intelligatur (nã id est manifestũ) sed nomen immuto: ut cùm aurata tecta, aurea pusillũ à uero discedo, quia nõ est nisi pars aurata. Quæ singula persequi,

minutioris

minutioris est curæ etiã nõ Oratorẽ instituentibus, Ἀντονομασία, quæ aliud pro nomine ponit, Poëtis quoq; modò frequẽtißima, & per epitheton, q̃ detracto eo cui apponitur, ualet pro nomine, Tydides, Pelides: & ex his quæ in quoq; sunt præcipua, -Diuûm pater, atq; hominũ rex. Et ex factis quibus persona signatur, -Thalamo quæ fixa reliquit Impius.- Oratoribus etiãsi rarus eius rei, nõnullus tamen usus est. Nã ut Tydiden & Pelidẽ nõ dixerint, ita dixerũt impiũ pro parricida: euersorẽ quoq; Carthaginis & Numãtiæ pro Scipione, et Romanæ eloquẽtiæ principẽ pro Cicerone posuisse nõ dubitẽt. Cicero ipse certè usus est hac libertate: Nõ multa peccas, inq̃t ille fortißimo uiro senior magister: & si peccas, te regere possum, Neutrum enim nomẽ positum est, & utrunq; intelligitur. Ὀνοματοποιΐα quidẽ, id est fictio nominis, Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. Et sunt plurima ita posita ab iis qui sermonẽ primi fecerũt, aptãtes affectibus uocẽ. Nã Mugitus & Sibilus & murmur inde uenerũt. Deinde tãquã cõsummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cũ multa quotidie ab antiq̃s ficta moriãtur. Vix illa quæ παραγόμενα uocãt, quæ ex uocibus in usum receptis quocũq; modo declinãtur, nobis permittim⁹, qualia sunt Sullaturit, & Proscripturit: atq; laureati postes, pro illo lauro coronati, ex eadem fictione sunt. Sed hoc feliciter eualuit: at cõtrà, uio pro eo, infelicius. In Græcis obelisco*, coludumo, &c. durè etiã iũgere uetamur, qui tolerãter uidere Septẽtriones uidemur. Eo magis necessaria κατάχρησις, quã rectè dicimus abusionẽ, quæ nõ habẽtib⁹ nomen suum, accõmodat quod in proximo est, sic, -Equũ diuina Palladis arte Aedificant:- & apud Tragicos, Et iã leo pariet, & pater est. Mille sunt hæc. & Acetabula, quic-

Aeneid. 4.

Pro Muran.

Vt supra ca. 3. de Ornatu.

Aeneid. 2.

la, quicquid habet, & Pyxides cuiuscunq; materiæ sunt. & Parricida, matris quoq; aut fratris interfector. Discernendúmq; est hoc totũ à translatione genus, quòd abusio est, ubi nomẽ defuit: trãlatio, ubi aliud fuit. Nam poëtæ solent abusiuè etiã in his rebus quibus nomina sua sunt, uicinis potius uti, qđ rarũ in prosa est. Illa quoq; quidã καταχρήσεις esse uolũt, cũ pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. À quibus hæc quidẽ dissonãtia sunt. ꝙ in his nõ uerbũ pro uerbo ponitur, sed res pro re. Neq; enim putat quisquã luxuriã & liberalitatẽ idẽ significare, uerùm id qđ fit, alius luxuriã esse dicit, alius liberalitatem: quãuis neutri dubiũ sit hæc esse diuersa. Supest ex his quæ aliter significãt, μετάληψις, id est transsumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiã præstat: tropus & rarißim⁹, & maximè improprius: Græcis tamẽ frequẽtior, q Cẽtaurũ Chirona, & νήσους θοὰς ὀξείας dicũt. Nos qs ferat, si Verrem, suẽ: aut Læliũ, doctũ nominemus? Est enim hæc in metalepsi natura, ut inter id qđ trãfertur, sit medius quidã gradus, nihil ipse significãs, sed præbẽs transitũ: quẽ tropũ magis affectamus ut habere uideamur, ꝙ ut ullo in loco desideretur. Nã eius frequẽtißimũ exemplũ est, cano, cãto, dico: ita cano. dico. Item est mediũ illud cano. Nec diutius in eo morandũ: nihil enim usus admodũ uideo, nisi, ut dixi, in medijs. Cætera iam nõ significandi gratia, sed ad ornandã modò, nõ augendam orationem assumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, quod rectè dicimus appositũ: à nõnullis sequẽs dicitur. Eo Poëtæ & frequentius & liberius utuntur. Nanq; illis satis est conuenire uerbo cui apponitur: & ita Dentes albi, & Humida uina in his non reprehenduntur. Apud Oratorem, nisi aliquid efficitur, redundat. Tum autẽ efficitur, si sine illo qđ dicitur, minus est: qualia sunt, O scelus

Aeneid. 8.
Georg. 3.

abo

abominãdum, ô deformem libidinem. Exornatur autem res tota maxime translationibus, Cupiditas effrænata, &, Insanæ substructiones. Et solet fieri aliis adiũctis Epitheton tropis, ut apud Virgiliũ, Turpis egestas, & Tristis senectus. Verũtamẽ talis est ratio huiusce uirtutis, ut sine appositis nuda sit & uelut incompta oratio. Ne oneretur tamen multis. nã fit longa & impedita, ut in quæstionibus eã iudices similem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoq;, in quo & numerus est duplex, nec duplũ uiriũ: quãquã nõ singula modò, sed etiã plura uerba apponi solẽt: ut, Pro Cluent. Pro Milo. Aeneid. 6.

Coniugio Acchisa Veneris dignate superbo. Aeneid. 3.

ed hoc quoque modo duo uerba uni apposita, ne uersum uidẽ decuerint. Sunt autẽ quibus nõ uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat. Necesse est enim semper, ut id qđ est appositum, si à proprio diuiseris, per se significet, & faciat antonomasian. Nam si dicas, Ille qui Carthaginẽ & Numantiã euertit, antonomasia est: si adieceris Scipio, appositum. Non potest ergo nõ esse iunctum. At ἀλληγορία, quam inuersionem interpretamur, aliud uerbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Prius, ut,

O nauis, referent in mare te noui
Fluctus? ò quid agis? fortiter occupa Portum. Carmi. 1. od. 14.

tusq; etiam ille Horatij locus, quo nauim pro Republi- fluctuum tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace atque concordia dicit. Tale Lucretius,

Auia Pieridum peragro loca.- & Virgilius, Lib. 4.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor: Georg. 1.
Et iam tempus equûm spumantia soluere colla.

e translatione uerò in Bucolicis,

Certè equidem audieram, quà se subducere colles Aeglog. 9.
Incipiunt, mollique iugum demittere cliuo,

Vsque

Vsque ad aquam, & ueteris iam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam.

Hoc enim loco præter nomē cætera ꝓpriis decisa sunt uerbis: uerū nō pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Habet usum talis allegoriæ frequēter oratio, sed rarò totius: plerūq; apertis permista est. Tota apud Ciceronem talis, Hoc miror enim, queróq;, quenquā hominē ita pessundare alterū uerbis uelle, ut etiā nauē ꝑforet in qua ipse nauiget. Illud cōmistum frequentissimū, Equidem cæteras tempestates et procellas in illis dūtaxat fluctibus concionū semper Miloni putaui esse subeundas. Nisi adiecisset dūtaxat fluctibus cōcionū, esset allegoria: nūc eā miscuit. Quo in genere et species ex arcessitis uerbis uenit, et intellectus ex propriis. Illud uerò lōgè speciosissimū genus orationis, in quo triū permista est gratia, similitudinis, allegoriæ, et translationis: Quod fretū, quē Euripū, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, cōmutationes, fluctus, quātas ꝑturbationes, et quātos æstus habet ratio comitiorū? Dies intermissus unus, aut nox interposita sæpe et perturbat omnia, et totā opinionē parua nōnunquā commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis est custodiēdum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc desinas. Multi enim cùm initiū à tēpestate sumpserūt, incēdio aut ruina finiunt: quæ est inconsequētia rerū fœdissima. Cæterùm allegoria paruis quoq; ingeniis, et quotidiano sermoni frequētissimè seruit. nā illa in agēdis causis iam detrita, Pedē conferre, &, Iugulum petere, &, Sanguinē mittere, inde sunt: nec offendūt tamen. Est enim grata in eloquendo nouitas, & cōmutatio: & magis inopinata delectāt. Ideóq; iam in his amisimus modū, & gratiā rei nimia captatione consumpsimus. Est in exēplis allegoria, si nō prædicta ratione

Pro Milo.

Pro Mure.

tione ponãtur. Nã ut Dionysium Corinthi esse, quo Græci omnes utũtur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria quæ est obscurior, ænigma dicitur: uitiũ meo qdẽ iudicio, si qdẽ dicere dilucidè, uirtus: quo tñ & Poëtæ utũtur,

Vide Erasmum in adagio, Dionysius Corinthi.

Dic quibus in terris, & æris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli spatium, non amplius ulnas?

Aeglog. 3.

Et Oratores nõnunquã: ut, Cæcilius* quadrantariã Clytæmnestrã in triclinio coam, in cubiculo nolam. Nanq; & nunc quædã soluuntur, & tum erant notiora cùm dicerẽtur, et ænigmata sunt tamẽ, nec ea, nisi quis interpretetur, intelligas. In eo uerò genere quo cõtraria ostẽduntur, ironia est: illusionẽ uocãt: quæ aut pronũtiatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. nã si qua earũ uerbis dissentit, apparet diuersam esse orationi uoluntatẽ. quãquã in pluri mis id tropis accidit, ut intersit quid de quo dicatur: quia (quod dicitur alibi) uerũ est, aut laudi simulatione detrahere, aut uituperationi laude, cõcessum esse: quale est q, C. Verres Prætor urbanus, homo sanctus et diligẽs, subsortitionẽ eius eo die nõ haberet. Et contrà, Oratores uisi sumus, & populo imposuimus. Aliquãdo cũ risu quodã contraria dicũtur iis quæ intelligi uolunt: quẽadmodũ in Clodiũ, Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita anteacta seruauit. Præter hæc usus est allegoriæ, ut tristia dicamus melioribꝰ uerbis, aut bonæ rei gratia quædã cõtrariis significemus, aliud textu: quæ & enumerauimus. Hæc siquis profectò ignorat quibus Græci nominibus appellẽt, σαρκασμὸν, ἀςεισμὸν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν dici sciat. Sũt etiã qui hæc nõ species allegoriæ, sed ipsa tropos dicũt: acri quidẽ ratione, q, illa obscurior sit, et in his omnibus apertè appareat qd uelimus. Cui accedit hoc quoq; , q, genus cũ diuiditur in species, nihil habet ꝓpriũ: ut arboris

Vide Celiũ lib. 10. ca. 16. et An. Alcia. parerg. lib. 2. ca. 12.

Pro cluent.

Cicero in Oratore.

species sunt pinus, & olea, et cupressus, et ipsius per se nulla proprietas: Allegoria uerò habeat aliqd propriũ. qd' quõ fieri potest, nisi ipsa species est? Sed ad utendũ nihil refert. Adiicitur his μυκτηρισμὸς, simulatus quidẽ, sed nõ latẽs derisus. Pluribus aũt uerbis cùm id quod uno aut paucioribus certè dici potest, explicatur, περίφρασιν uocãt, circuitũ loquendi, qui nõnunquã necessitatẽ habet, quoties dictu deformia operit: ut Sallustius, Ad requisita naturæ. Interim ornatũ petit solùm, qui est apud Poëtas frequẽtissimus: ut,

Aeneid. 2. Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuûm gratissima serpit.

Et apud Oratores nõ rarus, semper tñ adstrictior. Quicquid enim significari breuius potest, & cum ornatu latius ostẽditur, περίφρασις est: cui nomẽ Latinè datũ est, nõ sanè orationis aptũ uirtuti, circumlocutio. Verùm hæc ut cùm decorẽ habet, periphrasis: ita cũ in uitiũ incidit, περισσολογία dicitur. Obstat enim quicquid nõ adiuuat. Hyperbaton quoq;, id est uerbi transgressionẽ, quã frequẽter ratio comparationis et decor poscit, nõ immeritò inter uirtutes habemus. Fit enim frequẽtissimè aspera et dura, et dissoluta & hians oratio, si ad necessitatẽ ordinis sui uerba redigãtur, et ut quodq; oritur, ita proximis etiamsi uinciri nõ potest, alligetur. Differẽda igitur quædã, & præsumẽda, atq; ut in structuris lapidũ impolitiorũ, loco quo cõuenit quicq; ponẽdũ. Non enim recidere ea, nec polire possumus, quæ coagmentata se magis iungant, sed utendum his qualia sunt, eligẽdæq; sedes. Nec aliud põt sermonẽ facere numerosum, quàm opportuna ordinis mutatio. Neq; alio, κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ, Platonis inuẽta sunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operũ in Piræũ descendisse significat, plurimis modis scripta, quòd eũ quoq; maximi

1. de Republ.

facere

facere experiretur. Verùm id cùm duobus uerbis fit, ἀναστροφὴ dicitur, reuersio quædã. qualia sunt uulgò, Mecũ, secum: apud Oratores & Historicos, Quibus de rebus. At cũ decoris gratia cotrahitur lõgius uerbũ, propriè hyperbati tenet nomẽ: ut, Animaduerti iudices omnẽ accusatoris orationẽ in duas diuisam esse partes. Nã in duas partes diuisam esse: rectũ erat, sed durũ & incomptũ. Poëtæ quidẽ etiam uerborum diuisionem faciunt, & transgreßionem, Pro Cluent.

-Hyperboreo septẽ subiecta trioni. quod orationequaquam recipiet. Ad id quidẽ est, ꝑpter quod cũ dicitur, tropus fit, quia componendus est è duobus intellectibus. Alioqui ubi nihil ex significatione mutatũ est, & structura sola uariatur, figura potius uerborũ dici potest: sicut multi narrationẽ longis mutãt hyperbatis. Ex cõfusis quæ uitia accidãt, suo loco diximus. Hyperbolen audacioris ornatus summo loco posui. Est hæc emẽtiẽs superiectio. Virtus eius ex diuerso par augẽdi atq; minuẽdi. Et fit pluribus modis. Aut enim plus facto dicimus, Vomẽs frustis esculentis gremium suũ & totum tribunal impleuit. -Geminiq; minãtur In cœlũ scopuli.- Aut res per similitudinem attollimus, -Credas innare reuulsas Cycladas. Aut per cõparationem: ut, -Fulminis ocyor alis. Aut signis quasi qbusdã, Illa uel intactæ segetis per summa uolaret Georg. 3. Philip. 2. Aeneid. 1. Aeneid. 8. Aeneid. 5.

Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas.

Vel trãslatione, ut ipsum illud uolaret. Crescit interim hyperbole, alia insup addita: ut Cicero in Antoniũ dicit, Quæ Charybdis tã uorax? Charybdin dico? q̃ si fuit, fuit animal unũ: Oceanus medius fidius uix uidetur tot res, tã dißipatas, tã distãtibus in locis positas, tã citò absorbere potuisse. Exquisitã uerò figurã huius rei deprehẽdisse apud principem Lyricorũ Pindarũ uideor in libro quem inscripsit Aeneid. 7. Philip. 2.

ὕμνους. Is nanq; Herculis impetum aduersus Meropas, qui in insula Co dicũtur habitasse, nõ igni, nec uẽtis, nec mari, sed fulmini dicit similem fuisse: ut illa minora, hoc par esset.
Act. 7. Quod imitat⁹ Cicero, illa cõposuit in Verrẽ, Versabatur in Sicilia lõgo interuallo nõ Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quõdã insula multos & crudeles tyrãnos) sed nouũ quoddã monstrũ ex uetere illa immanitate, q̃ in iisdẽ uersata locis dicitur. Nõ enim Charybdin tã infestam neq; Scyllã nauib⁹, quàm istũ in eodẽ freto fuisse arbitror.
Aeglog. 2. Nec pauciora sunt genera minuẽdi. -Vix oßibus hærent. Et quod Cicero in quodam ioculari libello,

Fundum Varro uocat, quem poßim mittere funda:
Ni tamen exciderit, quà caua funda patet.

Sed huius quoque rei seruetur mensura quædam. Quãuis enim est omnis hyperbole ultra fidem, non tamen esse debet ultra modum: nec alia uia magis in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cùm præsertim minimè sint ignota & obscura. Monere satis est, mentiri hyperbolen, nec ita, ut mendacio fallere uelit. Quo magis intuendũ est, quousque deceat extollere quod nobis nõ creditur. Peruenit hæc res frequentißimè ad risum: qui si captatus est, urbanitatis: sin aliter, stultitiæ nomen assequitur. Est autem in usu uulgò quoq; et inter eruditos, et apud rusticos, uidelicet quia natura est omnibus augendi res uel minuẽdi cupiditas insita, nec quisquã uero contentus est. Sed ignoscitur, quia nõ affirmamus. Tũ est hyperbole uirtus, cùm res ipsa de qua loquẽdum est, naturalem modum excesßit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantũ est, nõ potest: meliúsq; ultrà quàm citrà stat oratio. Sed de hoc satis, quia eundem locum plenius in eo libro quo causas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

M. FAB

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER NONVS.

Quo differant figuræ à tropis. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Troporũ absoluta tractatione, ad figuras trãsit. Primùm quæ sit inter tropos & figuras cõueniẽtia, explicat. Deinde quo inter se differãt, ex vtriusque definitione colligit. Prçterea figuræ duplicem acceptionẽ ostendit. Primam, sententiæ qualemcũq; formam & habitũ. Secũdam, à simplici ac in promptu posito dicẽdi modo mutationẽ, de qua hoc capite tractat. Hoc itaq;, quod ambiguum erat, discusso, figuram definit esse arte aliqua nouatam dicẽdi formã. Deinde dupliciter diuidit, in figurã sententiarũ, & verborũ. Et quia natura res verbis priores sunt, de figuris sententiarũ prius loquitur, eásq; non vulgariter ab vtilitate cõmendat: quia & ad fidem faciendã, & ad mouendos affectus plurimũ possint. id similitudine à re militari sumpta euidẽtius reddit. Postremò figurarũ nõ esse infinitũ numerũ, vt quot affectus sint, totidem figuras esse dicamus, sed certũ esse modum quẽdã docet: quámq; viã in figuris enumerãdis Cicero secutus sit, locis integris ex Oratore eius & de Oratore lib. 3. citatis ostendit.

CVM sit proximo libro de tropis dictũ, sequitur pertinẽs ad figuras, quæ schemata Græcè uocantur, locus, ipsa rei natura cõiunctus superiori. Nam pleriq; has tropos esse existimauerunt, quia siue ex hoc duxerint nomen, quòd sint formati quodã modo: siue ex eo quòd uertãt orationẽ, unde & motus dicũtur: fatẽdũ erit esse utrũq; eorũ etiã in figuris. Vsus quoq; est idem. nam & uim rebus adiiciũt, & gratiã præstant. Nec desunt qui tropis *figuræ nomen imponant, quorum est* C. Artorius Proculus. *Quin adeò similitudo manifesta est, ut eam discernere non sit in promptu.* Nam

quo modo quædã in his species planè distant, manẽte tamẽ generali illa societate, quòd utraq; res à recta & simplici ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectitur: ita quædam perquam tenui limite diuiduntur: ut cùm ironia tam inter figuras sententiæ, quàm inter tropos reperiatur. περίφρασιν aũt, & ὑπέρβατον, & ὀνοματοποιίαν, & ἐπίθετον,, clari quoq; Autores figuras uerborum potius quàm tropos dixerunt. Quo magis signanda est utriusq; rei differentia. Est igitur tropus sermo à naturali & principali significatione tranlatus ad aliam ornandæ orationis gratia: uel, (ut pleriq; Grammatici finiuut) dictio ab eo loco in quo propria est, translata in eum in quo propria non est. Figura (sicut nomine ipso patet) est cõformatio quædã orationis remota à communi & primùm se offerente ratione. Quare in tropis ponũtur uerba alia pro aliis, ut in μεταφορᾷ, μετονυμίᾳ, ἀντονομασίᾳ, μεταλήψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ, plerunq; ὑπερβολῇ. nãq; & rebus fit, & uerbis. ὀνοματοποιΐα fictio est nominis. ergo hoc quoq; pro aliis ponitur, quibus usuri fuimus si illud nõ fingeremus. περίφρασις etiamsi frequenter & id ipsum in cuius locum assumitur, nomen complecti solet, utitur tamen pluribus pro uno. ἐπίθετον quoniam plerũq; habet antonomasiæ partem, coniunctione eius fit tropus. In hyperbato commutatio est ordinis: ideóq; multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen uerbum aut partem eius à suo loco in alienum, Horũ nihil in figuras cadit. Nam & propriis uerbis, & ordine collocatis figura fieri potest. Quomodo autẽ irõnia alia sit tropi, alia schematis, suo loco reddam. Nomine enim fateor esse cõmunia hæc, & scio quàm multiplicem habeant, quámq; scrupulosam disputationẽ: sed ea non pertinet ad præsens meũ propositũ. Nihil enim refert

quo

quo modo appelletur utrũlibet eorũ, si quid oratiõi prosit, apparet. Nec mutatur uocabulis uis rerũ. Et sicut homines si aliud acceperũt q̃ quod habuerãt nomẽ, iidẽ sunt tamẽ: ita haec de quibus loquimur, siue tropi, siue figurae dicentur, idem efficiẽt. Non enim nominibus prosunt, sed effectibus: ut statũ cõiecturalẽ, an infitialẽ, an facti, an substãtiae, an de substãtia nominemus, nihil interest, dũ idẽ quaeri sciamus. Optimũ ergo in his sequi maximè recepta, & rẽ ipsam quocũq; appellabitur modo, intelligi. Illud tamẽ notandũ, coire frequenter in easdem sententias & tropon & figurã. Tã enim trãslatis uerbis quàm proprijs figuratur oratio. Est autẽ non mediocris inter Autores dissensio, & quae uis nominis eius, & quot genera, & quàm multae sint species. Quare primũ intuendũ est, quid accipere debeamus figurã. Nã duobus modis dicitur: Vno qualiscũq; forma sentẽtiae: sicut in corporibus, quibus, quoquo modo sint cõposita, utiq; habitus est aliquis: Altero, quo ꝓpriè schema dicitur, in sensu uel sermone aliqua à uulgari & simplici specie cũ ratione mutatio: sicut nos sedemus, incũbimus, respicimus. Itaq; cùm in eosdẽ casus, aut tempora, aut numeros, aut etiã pedes, cõtinuò quis aut certè nimiũ freqũeter incurrit, praecipere solemus uariãdas figuras esse uitãdae similitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquam omnis sermo habeat figurã. Itẽ q; eâdẽ figura dicimus cursitare, qua lectitare, id est eadẽ ratiõe declinari. Quare illo intellectu priore & cõmuni nihil nõ figuratũ est. Quo si cõtenti sumus, nõ immeritò Apollodorus, si tradẽti Caecilio credimus, incõprehensibilia partis huius praecepta existimauit. Sed si habitus quidã, & quasi gestus sic appellãdi sunt, id demum hoc loco accipi schema oportebit, quod sit à simplici atq; in promptu posito dicẽdi modo poëticè uel

oratorie mutatum. Sic enim uerũ erit aliam esse orationẽ ἀσχηματιστον, id est carentem figuris, quod uitiũ nõ inter minima est: aliam ἐσχηματισμένην, id est figuratã. Verùm id ipsum anguste Zoilus terminauit, qui id solũ putauerit schema, quo aliud simulatur dici, quàm dicitur: quod sanè uulgo quoq; sic accipi scio: unde & figuratæ cõtrouersiæ quædã, de quibus paulò pòst dicã, uocantur. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius unũ quidã putauerũt, in hoc ipso diuersas opiniones secuti. Nam hi quia uerborum mutatio sensus quoq; uerteret, omnes figuras in uerbis esse dixerũt: illi quia uerba rebus accõmodarentur, omnes in sensibus. Quarũ utraq; manifesta cauillatio est. Nam ut eadem dici solent aliter atq; aliter, manétq; sensus elocutione mutata: ita & figura sentẽtiæ, plures habere uerborũ figuras potest. Illa est enim posita in concipiẽda cogitatione, hæc in enũtianda: sed frequẽtissimè coëunt:
Act. 3. ut in hoc, Nemo iam iam Dolabella neq; tui, neq; tuorum liberûm. Nam oratio à Iudice auersa, in sentẽtia: iam iam, & liberûm, in uerbis sunt schemata. Inter plurimos enim, quod sciam, cõsensum est duas eius esse partes: διανοίας, id est mentis, uel sensus, uel sentẽtiarum, nã iis omnibus modis dictũ est: & λέξεως, id est uerborũ, uel dictionis, uel elocutionis, uel sermonis, uel orationis. nam & uariatur, & nihil refert. Cornelius tñ Celsus adiicit uerbis & sententiis figuras colorum: nimia profectò nouitatis cupiditate ductus. Nã quis ignorasse eruditũ alioqui uirũ credat colores & sentẽtias sensus esse? Quare sicut omnẽ orationẽ, ita figuras quoq; uersari necesse est in sensu, & in uerbis. Vt uerò natura prius est concipere animo res, q̃ enũtiare: ita de iis figuris antè loquẽdũ est, quæ ad mẽtẽ pertinẽt: quarũ quidẽ utilitas cũ magna, tũ multiplex, in nullo nõ orationis

tionis opere uel clarissimè elucet. Nā etsi minimè uidetur pertinere ad probationē, qua figura quicq; dicatur, facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos iudicū qua nō obseruatur irrepit. Nanq; ut in armorū certamine aduersos ictus, & rectas ac simplices manus cùm uidere, tū etiā cauere ac ꝓpulsare facile est: aduersæ tectǽq; minus sunt obseruabiles: & aliud ostēdisse q̄ petas, artis est: sic oratio quæ astu caret, pondere, mole, & impulsu præliatur: simulanti, uariantiq; conatus, in latera atq; in terga incurrere datur, & arma aduocare, & uelut nutu fallere. Iam uerò affectus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, manus multū ad motū animorū ualent, quāto plus orationis ipsius uultus ad id quod intēdimus efficere, cōpositus? Plurimum tamē ad cōmendationē facit, siue in cōciliandis agētis moribus, siue ad promerendū actioni fauorē, siue ad leuandū uarietate fastidiū, siue ad quædā uel decētius indicāda uel tutius. Sed antequā quæ cuiq; rei figura cōueniat, ostendā, dicendū est nequaquā eas esse tā multas, quàm sunt à quibusdā constitutæ. Neq; enim me mouent nomina illa, quæ fingere utiq; Græcis promptissimū est. Ante omnia igitur illi qui totidē figuras putant, quot affectus, repudiādi: nō quia affectus non sit quædā qualitas mentis: sed quia figura, quam nō cōmuniter, sed propriè nominamus, nō sit simplex rei cuiusq; enuntiatio. Quapropter in dicēdo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contēnere, nō sunt figuræ, nō magis quàm suadere, minari, rogare, excusare. Sed fallit parū diligenter intuētes, quòd inueniunt in omnibus his locis figuras, & earū exēpla ex orationibus excerpūt. Neq; enim pars ulla dicēdi est, quæ nō recipere eas possit. Sed aliud est admittere figurā, aliud figurā esse. Neq; enim uerebor explicandæ rei gratia frequētiorē eiusdē nominis

repetitionẽ. Quare dabũt mihi aliquã in irascẽte, deprecãte, miserãte, figurã, scio: sed nõ ideo irasci, misereri, deprecari, figura erit. Cicero quidẽ omnia orationis lumina in hunc locũ congerit, mediã quandã (ut arbitror) secutus uiã: ut nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola quæ haberẽt aliquam remotã ab usu cõmuni fictionẽ: sed quæ essent clarißima, & ad mouendũ auditorem ualerent plurimũ: quem duobus ab eo libris tractatũ locum ad literam subieci, ne fraudarẽ legentes iudicio maximi autoris.

Locus Cic de figuris elocutionis ex tertio de Oratore, & ex Orato. ad Brutũ, ad literam.

In tertio de Oratore ita scriptũ est: In perpetua autẽ oratione, cùm & cõiunctionis lenitatem, & numerorũ quam dixi rationẽ tenuerimus, tũ est quasi luminibus distinguenda & frequẽtanda omnis oratio sententiarũ atq; uerborũ. Nam & cõmoratio una in re, permultũ mouet, & illustris explanatio, rerúmq;, quasi gerãtur, sub aspectũ penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimũ ualet, & ad illustrandũ id quod exponitur, & ad amplificãdum: ut ijs qui audiẽt, illud quod augebimus, quantũ efficere oratio poterit, tantũ esse uideatur: & huic cõtraria sæpe præcisio est: & ad plus intelligendũ q̃ dixeris, significatio: & distinctè concisa breuitas, & extenuatio: & huic adiũcta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrẽs: & ab re digreßio: in qua cùm fuerit delectatio, tum reditus ad rẽ aptus & cõcinnus esse debebit: propositióq; quid sis dicturus: & ab eo quod est dictũ, seiũctio: & reditus ad propositũ, & iteratio: & rationis apta cõclusio: tum augẽdi minuẽdi ue causa ueritatis superlatio, atq; traiectio: & rogatio, atq; huic finitima quasi percõtatio: expositióq; sentẽtiæ suæ: tũ illa quæ maximè quasi irrepit in hominũ mẽtes, alia dicentis ac significãtis dißimulatio, quæ est periucũda, cũ in oratione nõ contẽtione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum

distrib

distributio, tũ correctio uel antè uel pòst quàm dixeris, uel cũ aliquid à teipso reijcias, præmunitio etiã est ad id quod aggrediare: & reiectio in aliũ: cõmunicatio, quæ est quasi cũ ijs ipsis apud quos dicas, deliberatio: morũ ac uitæ imitatio, uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentũ orationis, & aptũ ad animos conciliandos uel maximè, sæpe autẽ etiam ad cõmouendos: personarũ ficta inductio, uel grauißimũ lumen augendi: descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, antè occupatio: tum duo illa quæ maximè mouẽt, similitudo, & exemplũ: digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: uox quædã libera, atq; etiã effrenatior augendi causa: iracundia, obiurgatio, promißio, deprecatio, obsecratio, declinatio: breuis à proposito, nõ ut superior illa, digreßio: purgatio, cõciliatio, læsio, optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquã armorũ est uel ad usum cõminatio & quasi petitio, uel ad uenustatẽ ipsa tractatio. Nam & geminatio uerborũ habet interdũ uim, lepôrem aliâs: et paululũ immutatũ uerbũ atq; deflexum: & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremũ cõuersio: & in eadẽ uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progreßio: & eiusdem uerbi crebrius positi quædã distinctio, & reuocatio uerbi: & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadũt similiter: aut quæ paribus paria referũtur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & uerborum concinna transgreßio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositũ subiecta ratio, & item in

distrib

distributis supposita ratio, & permißio & rursus alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatũ, & interruptũ, & imago, & sibi ipsi respõsio, & immutatio, & disiũctio, & ordo, & relatio, & digreßio, & circũscriptio. Hæc enim sunt ferè, atq; horũ similia, uel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationẽ, uerborúmq; cõformationibus illuminent. Eadẽ sunt in Oratore plurima, nõ omnia tamen, & paulo magis distincta: quia post orationis & sententiarũ figuras, tertiũ quendã subiecit locũ ad alias (ut ipse ait) quasi uirtutes dicendi pertinentẽ: ET *reliqua ex collocatione uerborũ quæ sumũtur quasi lumina, magnum afferũt ornatũ orationi. Sunt enim similia illis quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellãtur insignia, nõ quòd sola ornẽt, sed quòd excellant. Eadẽ ratio est horũ quæ sunt orationis lumina, & quodãmodo insignia: cũ aut duplicantur iterãtúrq; uerba, aut breuiter cõmutata ponũtur: aut ab eodẽ uerbo ducitur sæpius oratio: aut in idẽ coniicitur, aut in utrũq;, aut adiungitur idẽ iteratũ, aut idẽ ad extremũ refertur: aut cõtinenter unũ uerbũ nõ in eadẽ sentẽtia ponitur: aut cùm similiter uel cadũt uerba, uel desinũt: aut multis modis cõtrariis relata cõtraria: aut cùm gradatim sursumuersus reditur: aut cùm demptis coniũctionibus dissolutè plura dicuntur: aut cùm aliquid prætereuntes, cur id faciamus ostẽdimus: aut cũ corrigimus nosmeipsos, quasi reprehẽdẽtes: aut si est aliqua exclamatio uel admirationis uel cõquestionis: aut cùm eiusdẽ nominis casus sæpius cõmutãtur. Sẽtentiarũ ornamenta maiora sunt: quibus quia frequẽtißimè Demosthenes utitur, sunt qui putent idcirco eius eloquẽtiã maximè esse laudabilem. Enimuero nullus ferè ab eo locus sine quadam confirmatione sententiæ edicitur:*

Verba Ciceronis in Bruto.

tur:nec aliud quicquã est dicere, nisi omnes aut certè plerasq; aliqua specie illuminare sentẽtias. Quas cùm tu optimè Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quẽ expetimus, ut uerset sæpe multis modis eandem & unam rem, & hæreat in eadẽ cõmoreturq; sentẽtia. Sæpe etiã ut extenuet aliquid: sæpe ut irrideat: ut declinet à proposito, deflectátq; sentẽtiam: ut proponat quid dicturus sit: ut cùm trãsegerit, iam aliquid definiat: ut se ipse reuocet: ut quod dixit, iteret: ut argumentũ ratione concludat: ut interrogãdo urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respõdeat: ut cõtrà ac dicat, accipi & sentiri uelit: ut addubitet quid potius, aut quo modo dicat: ut diuidat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipso in quo reprehendatur, culpã in aduersariũ conferat: ut sæpe cũ iis qui audiunt, nonnunquã etiã cũ aduersario quasi deliberet: ut hominũ mores sermonésq; describat: ut muta quædã loquẽtia inducat: ut ab eo quod agitur, auertat animos: ut sæpe in hilaritatem risúmue cõuertat: ut antè occupet quod uideat opponi: ut cõparet similitudines: ut utatur exẽplis: ut aliud alij tribuẽs dispertiat: ut interpellatorẽ coërceat: ut aliquid reticere se dicat: ut denũtiet quid caueat: ut liberius quid audeat: ut irascatur etiã: ut obiurget aliquãdo: ut deprecetur: ut supplicet, ut medeatur: ut à ꝓposito declinet aliquãtulum: ut optet: ut execretur: ut fiat iis apud quos dicet, familiaris: atq; alias etiã dicẽdi quasi uirtutes sequatur: breuitatẽ, si res petet: sæpe etiã rẽ dicẽdo subiiciet oculis, sæpe suprà feret q̃ fieri possit: significatio sæpe erit maior q̃ oratio: sæpe hilaritas, sæpe uitæ naturarúmq; imitatio. Hoc in genere (nã quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

De

De Figuris sententiarum. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Ciceronẽ de figuris mediã quãdã viã secutũ esse ostẽdit, vt nõ eas modò quę ab vsu cõmuni remotã dicẽdi formã haberent, figuras vocaret, verùm etiã quæcũq; essent clarissima, & ad mouẽdũ auditorẽ potẽtissima. quæ vt ab illo rectè facta sint, se tamen hoc capite de illis figuris quæ ab illo simplici indicãdi modo recedunt, locuturũ profitetur. Nã alia vt figuras admittãt, figuras tamẽ nõ esse. id interrogationis exẽplo ꝓbat: qua cũ nihil sit cõmuni⁹, figuratã tamẽ esse, cũ instãdi gratia fit, vel inuidiæ, vel miserationis, vel auferẽdæ dissimulationis, aut acrius imperãdi, vel vbi negari q̃d nõ potest, vel vbi difficilis est ratio respõdẽdi. Interrogationi ꝓximã figurã in respõdẽdo enumerat, cũ aliud interrogãti, ad aliud occurritur, augẽdi criminis causa, vel declinãdi. Itẽ interrogãdi se ipsum, & sibi respõdẽdi vicissitudinẽ: & subiectionis schema. Pręsumptionẽ, cuius varię sint species, pręmunitio, cõfessio, prędictio, emẽdatio, pręparatio, reprehẽsio. Dubitationẽ. Cõmunicationẽ cũ iudice aut aduersario, cuius species sit sustẽtatio dicta ab aliis paradoxõ, quorũ sentẽtię nõ accedit. Permissionẽ. Simulationẽ, ex qua fit exclamatio assimulata, & arte cõposita, & licẽtia ex eodẽ ferè fonte manãs. Prosopopœiã, cuius varię species: sermocinatio, ficta imaginatio, parode, formę fictio, incertę ꝑsonę ficta oratio, iactus sine ꝑsona sermo, obliqua allocutio, aut narratio. Apostrophen, quę fit vel cùm aduersarios inuadimus, vel cũ ad inuocationẽ vel ad inuidiosam imploratio nẽ cõuertimur, vel cũ à ꝓposita quæstione audiẽtẽ abducimus. Subiectionẽ sub oculos, qua nõ solũ quę facta sunt, aut fiũt, sed etiã quę futura sunt, aut fuerũt, imaginamur: cuius species metastasis, & locorũ descriptio, quę topographia vocat̃. Ironiã, quæ quo pacto figura à tropo differat, breuiter explicat, nẽpe quo metaphora ab allegoria, cuius species apophasis, cõfessio nihil nocitura, cõcessio iniqui, causę fiducia, cõsensio, ficta ꝑmissio, & iussio. Cõcessio eorũ quę videri nolumus, laus, amplificatio eorum quę dilui facilè possunt. Aposiopesis, quę fit irę, solicitudinis, trãsitionis, digressionis causa. Et ꝑ pręcisionẽ. Ethopœiã vel mimesin, id est morũ alienorũ, imitationẽ, in eludendo positã, quæ in factis & dictis versatur. Dissimulationẽ artificij, & negligentiæ cõfessionẽ, quibus dicti pœnitentia subiacet. Dilationẽ & repetitionẽ. Emphasin, cùm ex aliquo latens aliq̃d eruitur. Ex quo genus illud

nus illud à quo figuratæ cōtrouersiæ dicūtur, cuius triplex vsus, si dicere palàm parū tutū est, vel si nō decet, vel si nouitate & varietate magis delectat, quàm si relatio recta sit. Quæ tria sigillatim tractat, in quibus quis figurarū modus, quæ declamatorū vitia, qūo figuris respondendum sit, quámq; variæ figuræ à diuersis positæ sint, & quę à figuris excludendę, fusissimè præscribit.

*ERgo cui latius cōplecti cōformatiōes uerborū ac sententiarū placuerit, habet quod sequatur: nec affirmare ausim quicquā esse melius, sed hæc ad ꝓpositi mei rationē legat. Nam mihi de his sententiarū figuris dicere in animo est, quæ ab illo simplici modo * indicādi recedunt: quod idē multis doctißimis uiris uideo placuisse. Omnia tamē illa etiā quæ sunt alterius modi lumina, adeò sunt uirtutes orationis, ut sine his nulla intelligi uerè poßit oratio. Nā quo modo iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, ꝓpositio, ꝑmißio, finitio, seiunctio, expositio sentētiæ suæ, rationis apta cōclusio, præmunitio, similitudo, exēplū, digestio, distributio, interpellatio, interpellātis coërctio, cōtētio, purgatio, læsio? Quid uerò agit oīno eloquētia detractis amplificādi minuēdiq; ratiōib⁹? Quarū prior desiderat illā plusquā dixeris significationē, id est ἔμφασιν, & superlationē ueritatis, & traiectionē: hæc altera extenuationē, deprecationémq;. Qui affect⁹ erūt uel cōcitati detracta uoce libera, effrenatiore iracundia, obiurgatione, optatione, execratiōe? uel illi mitiores, nisi adiuuātur commēdatione, cōciliatione, ad hilaritatē impulsiōe? Quæ delectatio, aut qđ mediocriter saltē docti hominis indiciū, nisi alia repetitiōe, alia cōmoratiōe infigere: digredi à re, & redire ad ꝓpositū suū scierit: remouere à se, in aliū traijcere: quæ relinquenda, quæ contemnēda sit, iudicare? Motus est in his oratiōis atq; actus: quibus detractis iacet, & uelut agitāte corpus spiritu caret. Quæ cū adesse debēt, tum*

*Aliàs, dicendi.

dispon

disponẽda atq; uariãda sunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri uidemus, omni sono mulceant. Verùm ea plerũq; recta sunt, nec se fingunt, sed confitentur. Admittunt autẽ (ut dixi) figuras: quod uel ex proximo doceri potest. Quid enim tam cõmune, quàm interrogare, uel percontari? Nã utroq; utimur indifferenter, cùm alterũ noscendi, alterũ arguendi gratia uideatur adhiberi. At ea res utrocunq; modo dicatur, etiã multiplex habet schema. Incipiamus enim ab iis quibus acrior ac uehemẽtior fit probatio, quod primo loco posuimus. Simplex est sic rogare,

Aeneid. 1. Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?

Figuratũ autẽ, quoties nõ sciscitandi gratia assumitur, sed instãdi: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? & Quousq; tandẽ abutêre Catilina patiẽtia nostra? & Patêre tua consilia nõ sentis? & totus deniq; hic locus. Quanto enim magis ardet, q̃ si diceretur, Diu abuteris patientia nostra: & Patẽt tua cõsilia. Interrogamus etiã quod negari non possit: Dixítne tandẽ causam C. Fidiculanius Falcula? Aut ubi respondẽdi difficilis est ratio, ut uulgò uti solemus, Quo modo? q fieri potest? Aut inuidiae gratia, ut Medea apud Senecã, -Quas peti terras iubes? Aut miserationis, ut Sinon apud Virgiliũ,

Pro Liga. In Catil. Ibidem. Pro Cluent.

Aeneid. 2. Heu quae me tellus, inquit, quae me aequora possunt
Accipere? - Aut instandi, et auferẽdae dissimulationis: ut Asinius, Audísne? furiosum, inquam, non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est uarietatis: nam & indignationi conuenit,

Aeneid. 1. -Et quisquam numẽ Iunonis adoret? Et admirationi,

Aeneid. 3. -Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames!- Est interim acrius imperãdi genus,

Aeneid. 4. Non arma expedient, totáque ex urbe sequentur?

Et ipsi

Et ipsi nosmet rogamus: quale est illud Terentianum,

Quid igitur faciam?- Est aliqua etiã in respõdendo figura, cùm aliud interrogãti, ad aliud, quia sic utilius sit, occurritur, tum augẽdi criminis gratia, ut testis in reum rogatus, an ab reo fustibus uapulasset, Et innocẽs; inquit. Tum declinandi quod est frequentissimum: Quæro an occideris hominem, respondetur, Latronem. An fundum occupaueris, respondetur, meum. Vt confessionem præcedat defensio: ut apud Virgilium in Bucolicis dicenti, In Eunucho.

Non ego te uidi Damonis, pessime, caprum Aeglog. 4.

Excipere insidijs?- occurritur,

An mihi cantando uictus non redderet ille?

Cui est confinis dissimulatio, nõ alibi quàm in risu posita, ideóq; tractata suo loco. Nã seriò si fiat, pro cõfessione est. Cæterùm et interrogãdi seipsum, & respõdendi sibi, solẽt esse nõ ingratæ uices: ut Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hoc dico? nẽpe apud eũ, q cũ hoc sciret, tũ me antequã uidit, Reipublicæ reddidit. Aliter ꝑ Cælio ficta interrogatio est: Dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescẽtes? et totus locus. Deinde, Ego si qs Iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis ac cõtinẽtiæ fuit, &c. Cui diuersum est, cũ aliũ rogaueris, nõ expectare respõsum, & statim subijcere: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Quod schema quidã per * subiectionẽ uocãt. Fit et cõparatione: Vter igitur facilius suæ sentẽtiæ rationẽ redderet? Et alijs modis tũ breuius, tũ latius, tum de una re, tum de pluribus. Mirè uerò in causis ualet præsumptio, quæ πρόληψις dicitur, cũ id qđ obijci potest, occupamus. Id neq; in alijs partibus parũ est, & præcipuè proœmio conuenit. Sed quanquã generis unius, diuersas tamẽ species habet. Est enim quædam præ- Cic. in Orat. *suggestionem. Pro Milo.

In Divin. munitio, qualis Ciceronis cõtra Q. Cæciliũ, quòd ad accusandũ descẽdat, qui semper defenderit. Quædã cõfeßio: ut pro Rabirio Posthumo, quẽ sua quoq; sentẽtia reprehẽdendũ fatetur, q pecuniam regi crediderit. Quædã prædictio: ut, Dicam enim nõ augẽdi criminis gratia. Quædam emẽdatio: ut, Rogo ignoscatis mihi, si lõgius sum euectus. Frequẽtißima præparatio, cũ pluribus uerbis, uel quare facturi qd simus, uel quare fecerimus, dici solet. Verborũ quoq; uis ac ꝓprietas cõfirmatur uel præsumptione: Quãquã illa non pœna, sed prohibitio sceleris fuit. Aut reprehẽsione: Ciues, ciues inquã, si hoc eos appellari nomine fas est. Affert aliquã fidẽ ueritatis et dubitatio, cũ simulamus quærere nos unde incipiendũ, ubi desinendũ: quid potißimũ dicendũ, an omnino dicendũ sit: cuiusmodi exẽplis plena sunt omnia: sed unũ interim sufficit, Equidẽ quod ad me

Pro Cluent. attinet, quò me uertã nescio. Negem fuisse infamiã iudicij corrupti? &c. Hoc etiã in præteritũ ualet: nã & dubitasse nos fingimus. A quo schemate nõ procul abest illa quæ dicitur cõmunicatio, cùm aut ipsos aduersarios cõsulimus, ut Domitius Afer ꝓ Cloantilla, At illa nescit trepida quid liceat fœminæ, quid cõiugẽ deceat: forte uos in illa solicitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit: tu frater, uos paterni amici, qd' consiliũ datis? Aut cùm iudicibus quasi deliberamus, qd' est frequẽtißimũ: Quid suadetis? &, Vos interrogo, quid tandẽ fieri oportuit? ut Cato: Cedo, si uos in eo loco essetis, qd aliud fecissetis? Et alibi, Cõmunẽ rẽ agi putatote, ac uos huic rei præpositos esse. Sed nõnũquã cõmunicãtes aliquid inexpectatũ subiungimus, quod & ꝑ

Act. 7. se schema est: ut in Verrẽ Cicero, Quid deinde? quid censetis? furtũ fortasse, aut prædã aliquã? Deinde cùm diu suspendisset iudicũ animos, subiecit quod multo esset improbius.

bius. Hoc Celsus sustentationem uocat. *Est autem duplex: nam contra frequenter cùm expectationē grauissimorum fecimus, ad aliquid quod sit leue, aut nullo modo criminosum, descendimus. Sed quia non tantùm per cōmunicationē fieri solet, παράδοξον alij nominauerūt, id est inopinatū. Illis nō accedo, qui schema esse existimant etiam si quid nobisipsis dicamus inexpectatū accidisse: ut* Pollio, *Nūquā fore credidi Iudices, ut reo Scauro, ne qd in eius iudicio gratia ualeret precarer. Penè idē fons est illius quā permissionem uocāt, qui cōmunicationis: cùm aliqua ipsis iudicibus relinquimus æstimanda, aliqua nōnūquā aduersarijs quoque: ut Caluus Vatinio: Perfrica frontē, & dic te digniorem qui prætor fieres, quam Catonem.* Quæ *uero sunt augendis affectibus accōmodatæ figuræ, constant maximè simulatione.* Nanq; *& irasci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari. & optare, quæque sunt similia his, fingimus. Inde sunt illa, Liberatus sum. Respiraui. &, Bene habet. &, Quæ amentia est hæc? O tēpora, o mores. O miserum me. consumptis enim lacrymis infixus tamen pectori hæret dolor. &,* *Philip. 2.* *Pro Milon.*

-*Magnæ nunc hiscite terræ!* Quod *exclamationē quidā uocant, ponuntq; inter figuras orationis.* Hæc *quoties uera sunt, nō sunt in ea forma de qua nunc loquimur. Assimulata, & arte cōposita, proculdubio schemata sunt existimanda. Quod idē dictū sit de oratione libera, quam Cornificius licentiā uocat, Græci παῤῥησίαν. Quid enim minus figuratū, quam uera libertas? Sed frequēter sub hac facie latet adulatio. Nā Cicero cū dicit pro Ligario, Suscepto bello, Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla ui coactus, cōsilio ac uolūtate mea ad ea arma profectus sum, quæ erant contra te sumpta: non solùm ad utilitatē Ligarij* *Lib. 4. ad Herennium.*

respicit, sed magis laudare uictoris clemētiam nō potest. In illa uerò sentētia, Quid autē aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? admirabiliter utriusq; partis facit bonā causam: sed hoc eum demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorū (ut Cicero existimat) laterū, fictiones personarū, quæ προσωποποιίαι dicūtur. Mirè nāq; cùm uariāt orationē, tū excitāt. His aduersariorū cogitationes uelut secum loquentiū protrahimus: quæ tamen ita demū à fide nō abhorrēt, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos nō sit absurdū: & nostros cū aliis sermones, & aliorū inter se credibiliter introducim⁹: & suadēdo, obiurgādo, quærēdo, laudādo, miserando, personas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, concessum est. Vrbes etiā populiq; uocē accipiūt. Ac sunt quidam qui has demum προσωποποιίας dicāt, in qbus & corpora & uerba fingimus. Sermones hominū aßimilatos dicere διαλόγους malūt, quā quod Latinorū quidā dixerūt, sermocinationē. Ego iā recepto more utrūq; eodē modo appellaui. Nam certè sermo fingi nō potest, ut nō ꝑsonæ sermo fingatur. Sed in his quæ natura nō permittit, hoc modo mollior fit figura: Etenim si mecū patria, quæ mihi uita mea multo est charior, si cūcta Italia, si omnis Respublica sic loquatur, M. Tulli quid agis? Illud audacius genus, Quæ tecū Catilina sic agit, & quodāmodo tacita loquitur. Nullū iā aliquot annis facinus extitit, nisi per te. Cōmodè etiā aut nobis aliquas ante oculos esse rerū personarū ue imagines fingimus, aut eadē aduersariis aut iudicib⁹, nō accidere miramur: qualia sunt, Videtur mihi. &, Nō ne uidetur tibi? Sed magna quædam uis eloquētiæ desideratur. Falsa enim & incredibilia natura neceße est aut magis moueāt, quia supra uera sunt: aut pro ua=

In Catilin. inuect. I.

ibidem.

Pro uanis accipiātur, quia uera nō sunt. Vt dicta aūt quædā, ita scripta quoq; fingi solēt: quod facit Asinius pro Liburnia, Mater mea, quæ mihi tū charißima, tum dulcißima fuit, quǽq; mihi uixit, bisq; eadē die mihi uitā dedit, & reliqua: deinde, exhæres esto. Hæc cū p se figura est, tū duplicatur, quoties, sicut in hac causa, ad imitationē alteri⁹ scripturæ cōponitur. Nā cōtrà recitabatur testamentū, P. Nouanius Gallio, cui ego omnia meritißimo uolo et debeo pro eius animi in me summa uolūtate. et adiectis deinceps aliis, hæres esto. Incipit esse quodāmodo παρῳδὴ, quod nomē ductū à cāticis ad aliorū similitudinē modulatis, abusiuè etiā in uersificatione, ac sermonū imitatione seruatur. Sed formas quoq; fingimus sæpe, ut famā Virgilius: ut uoluptatē ac uirtutē (quēadmodū à Xenophōte traditur) Prodicus: ut mortē ac uitā, quas cōtēdentes in Satyra tradit Ennius. Est & incertæ personæ ficta oratio. Hîc aliqs. &, Dicat aliqs. Est & iactus sine persona sermo, Hîc Dolopū manus, hîc sæuus tendebat Achilles. Quod fit mistura figurarū, cùm προσωποποιΐα accedit illa quæ est orationis per detractionē: detractum est enim quis diceret. Vertitur interim προσωποποιΐα in speciē narrādi. Vnde & apud historicos reperiuntur obliquæ allocutiones: ut in T. Liuij primo statim libro, Vrbes quoq;, ut cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua uirt⁹ ac dij iuuēt, magnas opes sibi, magnū́q; nomē facere. Auersus quoq; à iudice sermo, q dicitur ἀποστροφὴ, mirè mouet, siue aduersarios inuadimus, Quid enim tu⁹ ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Siue ad inuocationē aliquā cōuertimur, Vos enim iā ego Albani tumuli atq; luci. Siue ad inuidiosā implorationē, O leges Porciæ, legésq; Sēproniæ. Sed illa quoq; uocatur auersio, quæ à proposita quæstione abducit audiētem:

Aeneid. 2.

Pro Ligar.

Pro Milo.

Pro Sestio, & Ac. in Verrem. 7.

Aeneid.4. Non ego cum Danais Troianā excindere gentem
Aulide iuraui.- Quod fit & multis & uariis figuris, cùm aut aliud expectasse nos, aut maius aliqd timuisse simulamus, aut plus uideri posse ignorātib⁹: quale est proœmiū pro Cælio. Illa uero (ut ait Cicero) sub oculos subiectio, tū fieri solet, cùm res nō gesta indicatur, sed ut sit gesta ostēditur: nec uniuersa, sed per partes: quē locū proximo libro subiecimus euidentiæ: & Celsus hoc nomē isti figuræ dedit. ab aliis ὑποτύπωσις dicitur, proposita quædam forma rerū ita expressa uerbis, ut cerni potius uideatur, quam audiri: In Verr 7. Ipse inflammatus scelere ac furore, in forū uenit. ardebant oculi: toto ex ore crudelitas emicabat. Nec solùm quæ facta sint aut fiant, sed etiā quæ futura sint, aut futura fuerint, imaginamur. Mirè tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerat Clodius si præturā inuasisset. Sed hæc quidē trāslatio tēporū, quæ propriè μετάστασις dicitur, in διατυπώσει uerecundior apud priores fuit. Proponebāt enim talia, Credite uos intueri. ut Cicero, Pro Cluent. Hæc quæ non uidistis oculis, animis cernere potestis. Nouè uerò, & præcipuè declamatores, audacius, nec mehercule sine motu quodā imaginantur: ut Seneca in cōtrouersia cuius summa est q̃ pater filiū & nouercā, inducēte altero filio, in adulterio deprehensos occidit. Duc, sequor: accipe hāc senilē manū, & quocūq; uis imprime. Et paulo pòst, Aspice, inqt, qd' diu nō credidisti. Ego uerò nō uideo, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliqd. Nō enim narrari res, sed agi uidetur. Locorū quoq; dilucida & significās descriptio, eidē uirtuti aßignatur à quibusdā: alij τοπογραφίαν dicunt. Εἰρωνέιαν inueni qui dißimulationē uocarent: quo nomine quia parū totius huius figuræ uidentur uires ostendi, nimirū sicut in plerisq;

Hæc decla. non extat.

Græca

Græca erimus appellatione contẽti. Igitur εἰρωνεία quæ est schema, ab illa quæ est tropus, genere ipso nihil admodum distat: (in utroq; enim cõtrariũ ei qđ dicitur, intelligendũ est) species uerò prudẽtius intuenti, diuersas esse facile est deprehẽdere: Primũ, q̃ tropus aptior est: et quãquã aliud dicit ac sentit, nõ tñ aliud simulat. Nã & omnia circa ferè recta sunt: ut illud in Catilinã, A quo repudiatus, ad sodalẽ tuũ uirũ optimũ M. Marcellũ demigrasti. In duobus demũ uerbis est ironia, ergo etiam breuior est tropus. At in figura, totius uolũtatis fictio est, apparẽs magis q̃ cõfessa: ut illic uerba sint uerbis diuersa, hîc sermonis sensus, uoci: et tota interim causæ cõformatio, tũ etiã uita uniuersa, ironiã habere uidetur, qualis est uisa Socratis. Nã ideo dictus εἴρων, id est agẽs imperitũ, et admirator aliorũ tanquã sapiẽtiũ: ut quẽadmodũ ἀλληγορίαν facit cõtinua μεταφορά, sic hoc schema faciat troporũ ille contextus. Quædã uerò genera huius figuræ nullã cũ tropis habẽt societatẽ: ut illa statim prima quæ dicitur à negãdo, quã nõnulli uocãt ἀπόφασιν, Non agã tecũ iure summo, nõ dicã qđ forsitan obtinerẽ. &, Quid ego istius decreta, quid rapinas, qđ hæreditatũ possessiones datas, quid ereptas proferam? &, Mitto illã primã libidinis iniuriã. &, Ne illa quidẽ testimonia recito, quæ dicta sunt de sestertiis septingentis millibus. &, Possum dicere. Quibus generib⁹ ꝑ totas interim quæstiones decurrimus: ut Cicero, Hoc ego si sic agerẽ tãquã mihi crimẽ esset diluendũ, hæc pluribus dicerẽ. Εἰρωνεία est et cũ similes imperãtibus uel permittẽtibus sumus,

Inuect. 1.

Cicero 2. de Oratore & 4. Acad.

Act. 5.

I, sequere Italiã uentis.– Et cũ ea quæ nolumus uideri in aduersariis esse, cõcedimus eis. Id acrius fit cùm eadem in nobis sunt, et in aduersario nõ sunt: – Mèq; timoris Argue tu Drance, quandò tot cædis aceruos

Aeneid. 4.

Aeneid. 11.

Teucrorum tua dextera dedit.-

Quod idē cōtrà ualet, cùm aut ea quæ à nobis absunt, aut etiam quæ in aduersarios recidunt, quasi fatemur:

Aeneid. 10. Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter.

Nec in psonis tātùm, sed & in rebus uersatur hæc cōtraria dicēdi q̄ quæ intelligi uelis, ratio: ut totū p Quin. Ligario procœmiū, & illæ eleuationes: uidelicet, O dij boni.

Aeneid. 4. Scilicet is superis labor est.- Et ille p Oppio locus, O amorē mirū, O beneuolētiā singularē. Non procul autē absunt ab hac simulatione tres inter se similes. Cōfeßio nihil nocitura: qualis est, Habes igitur Tubero qd'est accusatori maximè optandū, confitentē reū. Et cōceßio, cū aliquid etiā iniquū uidemur causæ fiducia pati: Metū uirgarū Nauarchus nobilißimæ ciuitatis pretio redemit: humanū est. Et p Cluētio de inuidia, Dominetur in cōcionibus, iaceat in iudicijs. Tertia cōsensio: ut pro eodē, Iudiciū esse corruptū. Hæc euidentior figura est, cū alicui rei assentimur quæ est futura p nobis: uerùm id accidere sine aduersarij uitio nō potest. Quædā etiā uelut laudamus, ut Cicero in Verrē circa crimē Apollonij Drepanitani, Gaudeo etiā si qd ab eo abstulisti: & abs te nihil rectius factū esse dico. Interim augemus crimina quæ ex facili aut diluere possumus, aut negare: qd'est frequētius, q̄ ut exēplū desideret. Interim hoc ipso fidē detrahimus illis, q sint tā grauia: ut p Roscio Cicero, cū immanitatē parricidij, quanquā p se manifestā, tamē etiā ui orationis exaggerat. Ἀποσιώπησις, quā idē Cicero reticentiā, Celsus obticētiā, nōnulli interruptionē appellāt, et ipsa ostēdit affectus uel iræ, ut,

(marginal notes: Pro Ligat. — Act. 6.)

Aeneid. 1. Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.

Pro Milo. Vel solicitudinis, et quasi religiōis: An hui9 ille legis, quā Clodius à se inuentā gloriatur, mentionē facere ausus esset

uiuo

uiuo Milone;ne dicã consule?de nostrũ enim omnium: non audeo totũ dicere. Cui simile est in procemio, p Ctesiphonte Demosthenis. Vel aliò transeundi gratia: Cõmunis autẽ, tametsi, ignoscite mihi iudices. In quo est & illa (si tñ inter schemata numerari debet, cùm aliis etiã pars causæ uideatur) digreßio: Abit enim causa in laudes Cn. Pompeij. Id quod fieri etiã sine ἀποσιωπήσει potuit. Nã breuior illa, ut ait Cicero, à re digreßio, plurimis fit modis. Sed hæc exempli gratia sufficiẽt, Tũ Caius Varenus, is qui à familia Anchariana occisus est: hoc, quæso, iudices diligẽter attẽdite. Et pro Milone, Et aspexit me illis quidẽ oculis quibus tũ solebat, cùm omnibus omnia minabatur. Est alia non quidẽ reticentia, quæ sit imperfecti sermonis, sed tñ præcisa uelut ante legitimũ finem oratio: ut illud, Nimis urgeo, commoueri uidetur adolescẽs. &, Quid plura? ipsum adolescẽtem dicere audistis. Pro Liga. Imitatio morũ alienorum, quæ ἠθοποιΐα, uel ut alij malunt, μίμησις dicitur, iã inter leuiores affectus numerari potest. Est enim posita ferè in eludẽdo: sed uersatur & in factis, et in dictis. In factis, qđ est ὑποτυπώσει uicinum. In dictis, quale est apud Terentium,

At ego nesciebam quorsum tu ires. Paruula — In Eunuc.
Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua,
Soror dicta est: cupio abducere ut reddam suis.

Sed nostrorum quoq; dictorũ factorúmq; similis imitatio est per relationẽ, nisi q̃ frequẽtius asseuerat quàm eludit: Dicebã habere eos actorẽ Quin. Cæciliũ. Act. I. Sũt & illa iucũda, & ad cõmendationẽ cùm uarietate, tũ etiã ipsa natura plurimũ prosunt, quæ simplicẽ quãdã, & nõ præparatam ostẽdẽdo orationẽ, minus nos suspectos iudici faciũt. Hinc est quasi pœnitẽtia dicti: ut pro Cælio, Sed qđ ego ita grauẽ personã introduxi? Et quibus utimur uulgò, Imprudẽs

incidi. Vel cũ quærere nos q̃d dicamus fingimus, Quid reliquũ est? & , Nũ quid omisi? Et cùm ibidẽ in Verrẽ ait Cicero, Vnũ etiã mihi reliquũ huiusmodi crimẽ est. et, Aliud ex alio succurrit mihi. Vnde etiam uenusti trãsitus fiunt: nõ quia transitus ipse sit schema: ut Cicero narrato Pisonis exemplo, qui anulũ sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, uelut hoc in memoriã adductus, adiecit, Hic modò me cõmonuit Pisonis annulus, quod totũ effluxerat, q̃ multis istũ putatis hominib⁹ honestis de digitis anulos aureos abstulisse? Et cùm aliqua uelut ignoramus, Sed earũ rerum artificẽ, quẽ? quem? nã? rectè admones Polycletũ esse dicebant. Quod quidẽ nõ in hoc tantùm ualet. Quibusdã enim dũ aliud agere uidemur, aliud efficimus: sicut hic Cicero cõsequitur, ne cùm morbum in signis atq; tabulis obijciat

Act. 6. Verri, ipse quoq; earũ rerũ studiosus esse credatur. Et De

Pro ctesiphonte. mosthenes iurãdo p interfectos in Marathone & Salamine, id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheronẽa acceptæ laboret. Faciũt illa quoq; iucũdã orationẽ, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriã iudicis, & reposcere quæ deposueris, & separare quædã schemate aliquo (non enim est ipsa per se iteratio schema) & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudẽt enim res uarietate: & sicut oculi diuersarũ aspectu rerũ magis detinẽtur, ita semper animis præstant in quod se uelut nouum intendant. Est emphasis etiã inter figuras, cùm ex aliquo dicto latens aliquid eruitur: ut apud Virgiliũ,

Aeneid. 4. Non licuit thalami expertem sine crimine uitam
Degere more feræ?- Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tñ huc erupit eius affect⁹, ut sine thalamis uitã nõ hoĩm putet, sed ferarũ. Aliud apud Ouidiũ genus, apud quẽ & Myrrha nutrici amorẽ patris sic cõfitetur,

-O, dix

-O, dixit, felicem coniuge matrem. *Metam. 4*

Huic uel confinis, uel eadẽ est, qua nũc utimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod & frequentißimũ est, & expectari maximè credo, ueniendũ est: in quo per quandã suspitionem, quod nõ dicimus, accipi uolumus: nõ utiq; contrarium, ut in εἰρωνείᾳ: sed aliud latẽs, & auditori quasi inueniendũ: quod, ut suprà ostendi, iã ferè solũ schema à nostris uocatur, & unde cõtrouersiæ figuratæ dicuntur. Eius triplex usus est. Vnus, si dicere palàm parũ tutũ est. Alter, si non decet. Tertius, qui uenustatis modò gratia adhibetur, & ipsa nouitate ac uarietate magis quam si relatio sit recta, delectat. Ex his qđ est primũ, frequẽs in scholis est. Nã & actiones deponentiũ imperiũ tyrannorũ, & post ciuile bellũ senatuscõsulta fingũtur, & capitale est obiicere anteacta: ut quod in foro nõ expedit, illic nec liceat. Sed schematũ cõditio nõ eadẽ est. Quãlibet enim apertũ, quod modò & aliter intelligi poßit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantùm, nõ etiam offensa uitatur. Quod si ambiguitate sentẽtiæ poßit eludi, nemo nõ illi furto fauet. Vera negotia nunquã adhuc habuerũt hãc silentij neceßitatẽ, sed aliã huic similem, uerùm multo ad agendũ difficiliorẽ, cùm personæ potẽtes obstant, sine quarũ reprehẽsione teneri causa non poßit. Ideóq; hoc parcius & circunspectius faciendum: quia nihil interest quomodo offendas: & aperta figura perdit hoc ipsum, quod figura est. Ideóq; à quibusdã tota res repudiatur, siue intelligatur, siue nõ. Sed licet modũ adhibere: in primis, ne sint manifestæ. Non erũt aũt, si nõ ex uerbis dubiis et quasi duplicib⁹ petẽtur: qualis est in suspecta nuru, Duxi uxorẽ, q̃ patri placuit. Aut, quod est multo ineptius, cõpositionibus ambiguis: ut illa cõtrouersia, in q̃ infamis amore uirginis filiæ pater, raptã ea

Ex Diony.

interrogat à quo uitiata sit, Quis te, inqt, rapuit? Tu pater nescis? Res ipsæ perducãt iudicẽ ad suspitionẽ, & amoliamur cætera, ut hoc solũ supersit, in quo multũ etiã affectus iuuãt, & interrupta silẽtio dictio, & cunctationes. Sic enim fiet, ut iudex quærat illud nescio quid, quod ipse fortasse nõ crederet si audiret: & ei qd' à se inuentũ existimat, credat. Sed ne si optimæ quidẽ sint, esse debent frequentes. Nã densitate ipsa figuræ aperiũtur, nec offensæ minus habẽt, sed autoritatis. Nec pudor uidetur ꝙ nõ palã obiicias, sed diffidẽtia. In summa, sic maximè iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. Equidẽ quãdoq; & in personas incidi tales, & in rẽ quoq; (qd' est magis rarũ) quæ obtineri nisi hac arte nõ posset. Reã tuebar, quæ subiecisse dicebatur marito testamentũ, & dicebatur chirographum marito expirãte hæredibꝰ dedisse: & uerũ erat. Nã qa per leges institui uxor nõ poterat hæres, id fuerat actũ, ut ad eam bona per hoc tacitũ fideicõmissum peruenirẽt. Et caput quidẽ ueri facile erat, si hoc diceremus palàm: sed peribat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agendũ, ut iudices illud intelligerẽt factũ, delatores nõ possent apprehẽdere ut dictũ: & contingit utrũq;. Quod nõ inseruissem, ueritus opinionẽ iactãtiæ, nisi ꝓbare uoluissem, in foro quoq; esse his figuris locũ. Quædã etiã quæ probare nõ posis, figura potius spargẽda sunt. Hæret enim nõnunquã telũ istud occultum, & hoc ipso quòd nõ apparet, eximi nõ potest. At si idẽ dicas palàm, & defenditur, & probandũ est. Cùm aũt obstat nobis personæ reuerẽtia (quod secundũ posuimus genus) tanto cautius dicendũ est, quãto ualidius bonos inhibet pudor, quàm metus. Hîc uerò tegere nos iudex quod sciamus, & uerba ui quadã ueritatis erũpentia credat coërcere. Nam quanto minus aut ipsi in quos dicimus, aut iudices,

dices, aut aßistentes oderint hanc maledicendi lasciuiam, si nolle nos credãt? Aut quid interest quo modo dicatur, cùm & res & animus intelligitur? Quid deniq; dicẽdo profici mus, nisi ut palàm sit nos facere, quod ipsi sciamus non esse faciẽdũ? Atq præcipuè primi quib⁹ præcipere cœperã, tẽpora hoc uitio laborarũt. Dicebãt enim libẽter tales cõ trouersias, quæ difficultatis gratia placẽt, cũ sint multo fa ciliores. Nã rectum genus approbari nisi maximis uiribus nõ potest: hæc diuerticula & anfractus suffugia sunt infir mitatis: ut qui cursu parũ ualẽt, flexu eludũt: cũ hæc quæ affectatur ratio sentẽtiarũ, nõ procul à ratione iocãdi ab- horreat. Adiuuat etiã quòd auditor gaudet intelligere, et fauet ingenio suo, & alio dicente se laudat. Itaq; nõ solùm si persona obstaret rectè oratiõi (quo in genere sæpius mo- do quã figuris opus est) decurrebãt ad schemata, sed facie bant illis locũ etiã ubi personæ inutiles ac nefariæ essent: ut si pater qui infamẽ in matrẽ filiũ secretò occidisset, re⁹ malæ tractationis, iacularetur in uxorẽ obliquis sentẽtiis. Nã quid impurius quàm retinuisse talẽ? Quid porrò tam contrariũ, quàm eum qui accusetur quia summum nefas suspicatus de uxore uideatur, confirmare id ipsa defensiõe, quod diluendũ est? At si iudicũ sumerẽt animũ, scirent quã eiusmodi actionẽ laturi nõ fuissent: multóq; etiam minus, cùm in parẽtes abominãda crimina spargerentur. Et qua- tinus huc incidimus, paulo plus scholis demus. Nã & in his educatur Orator: & in eo, quo modo declametur, positum est etiam quo modo agatur. Dicedum ergo de iis quoq; in quibus non aspersas figuras, sed palàm contrarias causæ pleriq; fecerũt. Tyrannidis affectatæ damnatus torquea- tur, ut conscios indicet: accusator eius optet quod uolet. Patrem qui accusauit, optat ne is torqueatur. pater ei contrad-

contradicit. Nemo se tenuit agens pro patre, quin figuras in filiũ faceret, tanquã illũ conſciũ pater in tormẽtis eſſet nominaturus. Quo quid ſtultius? Nã cùm hoc Iudices intellexerint, aut nõ torquebitur, cùm ideo torqueri uelit: aut torto nõ credetur. At credibile eſt hoc eum uelle fortaſſe. Diſsimulet ergo, ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) qd proderit hoc intellexiſſe, niſi dixerimus? Ergo ſi uerè ageretur, ſimiliter cõſiliũ illud latens prodidiſſemus? Quid ſi neq; utiq; uerũ eſt, & habere alias hic dãnatus cõtradicendi cauſas poteſt, uel q̃ legẽ conſeruandã putet, uel quòd nolit accuſatori debere beneficiũ, uel (quod ego maximè ſequerer) ut ſe innocentẽ in tormentis eſſe prætẽdat? Quare ne illud quidẽ ſemper ſuccurret ſic dicentibus. Patrociniũ hoc uoluit, qui cõtrouerſiã finxit. Fortaſſe enim noluit: ſed eſto, uoluerit: cõtinuó ne ſi ille ſtultè cogitauit, nobis quoq; ſtultè dicendũ eſt? At ego in cauſis agẽdis frequẽter nõ puto intuendũ quid litigator uelit. Eſt & ille in hoc genere frequẽs error, ut putẽt aliud quoſdam dicere, aliud uelle: præcipuè cùm in themate eſt aliquẽ ut ſibi mori liceat poſtulare: ut in illa cõtrouerſia, Qui aliquãdo fortiter fecerat, & alio bello petierat ut militia uacaret ex lege, q̃ quinquagenari⁹ eſſet, aduerſante filio ire in aciẽ coactus deſeruit. Filius q fortiter eodẽ prælio fecerat, incolumitatẽ eius optat: cõtradicit pater. Nõ enim, inquiũt, mori uult, ſed inuidiã filio facere. Eqdẽ rideo, q̃ illi ſic timent tãquã ipſi morituri, & in cõſiliũ ſuos metus ferũt, obliti tot exẽplorũ circa uolũtariã mortẽ, cauſarũ quoq; quas habet, fact⁹ ex uiro forti deſertor. Sed de una cõtrouerſia loqui ſupuacuũ eſt. Ego in uniuerſum neq; Oratoris puto eſſe unquã præuaricari: neq; litẽ intelligo, in qua pars utraq; idẽ uelit: neq; tã ſtultũ quenquã, qui ſi uiuere uelit,
mortem

mortẽ potius malè petat, q̃ omnino nõ petat. Nõ tamẽ nego esse controuersias huiusmodi figuratas: ut est illa, Reus parricidij, q fratrẽ occidisset, damnatũ iri uidebatur. Pater pro testimonio dixit eũ se iubente fecisse: absolutũ abdicat. Nã neq; in totũ filio parcit, nec qd' priore iudicio affirmauit, mutare palàm potest: & ut nõ durat ultra pœnã abdicationis, ita abdicat tamẽ: & *obliqua figura in patre plus facit quàm licet, in filio minus. Vt aũt nemo cõtra id quod uult dicit, ita potest melius aliquid uelle quàm dicit: quomodo ille abdicatus, qui à patre ut filiũ expositũ et ab eo educatũ solutis alimẽtis recipiat postulat, reuocari fortasse mauult, nõ tamẽ quod petit, nõ uult. Est latẽs & illa significatio, qua cùm ius asperius petitur à iudice, fit ei tamẽ spes aliqua clemẽtiæ: nõ palàm, ne paciscamur, sed per quandã credibilẽ suspitionẽ, ut in multis cõtrouersijs, sed in hac quoq;: Raptor nisi intra trigesimum diem & raptæ patrẽ & suum exorauerit, pereat. Qui exorato raptæ patre suũ non exorat, agit cũ eo dementiæ. Nam si permittat hic pater, lis tollitur: si nullam spem faciat, ut non demens, crudelis certè uideatur, & à se iudicẽ auertat. Latro igitur optimè, Occidet ergo, si potero. Remisit, et p suo ingenio pater Gallio, Dura anime hodie, dura: heri fortior fuisti. Cõfinia sunt his celebrata apud Græcos schemata, p quæ res asperas mollius significant. Nã Themistocles suasisse existimatur Atheniensibus, ut urbem apud deos deponerẽt: quia durũ erat dicere, ut relinquerẽt. & qui uictorias aureas in usum belli conflari uolebat, ita declinauit, uictorijs utendũ esse. Totũ autẽ allegoriæ simile est, aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæsitũ etiã est, quomodo respõderi contra figuras oporteret. Et qdã semp ex diuerso aperiẽdas putauerũt, sicut latẽtia uitia rescindũtur. Idq; sanè

* aliequi

Val. lib. 1. de neglecta relig.

ſanè frequẽtiſſimè faciendum eſt. aliter enim dilui obiecta nõ poſſunt, utiq; cùm quæſtio in eo cõſiſtit, qđ figuræ petunt. At cũ maledicta ſunt tantùm, nõ intelligere interim, bonæ cõſcientiæ eſt. Atq; etiã cùm fuerint crebriores figuræ, quàm ut diſsimulari poſsint, poſtulandũ eſt, ut illud neſcio quid qđ aduerſarij obliquis ſentẽtijs ſignificare uoluerint, ſi fiducia ſit, obijciãt palàm: aut certè non exigant, ut quod ipſi nõ audẽt dicere, id iudices non modò intelligant, ſed etiã credãt. Vtilis etiã aliquãdo diſsimulatio eſt, ut in eo (nota enim fabula eſt) qui cùm eſſet cõtra eũ dictũ, Iura per patroni tui cineres, paratũ ſe eſſe reſpõdit: & iudex conditione uſus eſt, clamante multũ aduocato, ſchemata de rerum natura tolli: ut protinus etiã præceptũ ſit, eiuſmodi figuris utendũ temerè nõ eſſe. Tertiũ eſt genus, in quo ſola melius dicendi petitur occaſio: ideóq; id Cicero non putat eſſe poſitũ in contẽtione. Tale eſt illud, quo idem utitur in Clodiũ, Quib⁹ iſte, qui omnia ſacrificia noſſet, facilè ab ſe deos placari poſſe arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiæ frequẽtiſſima eſt. Sed eruditiſſimũ longè, ſi per aliã rem alia inducatur: ut cùm aduerſus tyrannũ qui ſub pacto abolitionis dominationẽ depoſuerat, ait cõpetitor, Mihi in te dicere nõ licet, tu in me dic, & potes: Nuper te uolui occidere. Frequens illud eſt, nec magnopere captandũ, quod petitur à iureiurando: ut, ꝑ exhæredato, Ita mihi contingat, hærede filio mori. Nã & in totũ iurare, niſi ubi neceſſe eſt, graui uiro parũ conuenit: & eſt à Seneca dictũ eleganter, non patronorũ hoc eſſe, ſed teſtiũ. Nec meretur fidẽ, qui ſentẽtiolæ gratia iurat: niſi ſi poteſt tã bene quàm Demoſthenes, ut ſuprà dixi. Leuiſsimũ autem longè genus ex uerbo, etiam ſi eſt apud Ciceronẽ in Clodiam, Præſertim quam omnes amicam omniũ potius quàm cuiuſquam inimicam

[Margin: Pro domo ſua. — Pro Cælio.]

inimicã putauerũt. Comparationem equidem uideo figurã non esse, cùm sit interim probationis, interim etiã causæ genus: & sit talis eius forma, qualis est ꝑ Muræna, Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respõdeas: ille, ut quò cõtendit, maturè cũ exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarũ cantus excitat, &c. Nescio an orationis potius quàm sentẽtiæ sit. Id enim solum mutatur, quòd nõ uniuersa uniuersis, sed singula singulis opponũtur. Et Celsus tñ, & nõ negligẽs autor Visellius in hac eam parte posuerũt: Rutilius quidem Lupus in utroq; genere, ídque ἀντίθετον uocat. Præter illa uerò quæ Cicero inter lumina posuit sententiarũ, multa alia & idẽ Rutilius Gorgiam secutus, nõ illum Leontinũ, sed aliũ sui tẽporis, cuius quatuor libros in unum suum transtulit, et Celsus uidelicet Rutilio accedens, posuerunt schemata. Consummationẽ, quam Græcus διαλλαγὴν uocat, cùm plura argumenta ad unum effectũ deducuntur. Consequens, ille ἐπακολούθησιν, de quo nos in argumẽtis diximus. Collectionem, qui apud illũ est συλλογισμός. Minas, id est κατάπληξιν. Exhortationem, παραινετικόν. Quorum nihil non rectũ est, nisi cùm aliquã ex his de quibus locuti sumus, figuram accipit. Præter hæc Celsus, excludere, asseuerare, detrectare, excitare iudicẽ, prouerbiis uti, & uersibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere crimen, quod est δείνωσις, adulari, ignoscere, fastidire, admonere, satisfacere, precari, corripere, figuras putat. Partitionẽ quoq;, & propositionẽ, & diuisionem, et rerũ duarum cognationem, quod est ut idem ualeant quæ uidentur esse diuersa, ut non is demũ sit ueneficus, qui uitã abstulit data potione, sed etiã qui mẽtem: quod est in parte finitionis. Rutilius siue Gorgias, ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίρρησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, quod est

Lib. 5. cap. 8. & 10.

 dicere

dicere quid fieri oportuerit, deinde quid factũ sit: ἐναντιότητα, unde sint enthymemata κατ᾽ αἰτίασιν: μετάληψιν etiã, quo statu Hermagoras utitur. Visellius quanquã paucißimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamẽ, qđ cõmentũ uocat: & rationem appellans ἐπιχείρημα, inter has habet. quod quidẽ recipit quodammodo & Celsus: nam consequẽs an epicherema sit, dubitat. Visellius adiicit & sententiam. Inuenio qui aggregẽt his διασκευὰς, ἀπαγορευσεις, παραδιηγήσεις. Sed ut hæc nõ sunt schemata, sic alia uel sint forsitan, ac nos fugerint: uel etiam noua fieri adhuc poßint, eiusdem tamen naturæ cuius sunt ea de quibus dictum est.

De figuris verborum. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Sentẽtiarũ figuras, verborũ sequũtur, quorũ duo facit genera: vnũ, quod ad loquẽdi rationẽ pertinet, grãmaticũ appellãt: fieri quibus vitia ostẽdit: atq; ne vitiosum sit, excusari autoritate, vetustate, cõsuetudine, & ratione. Quod genus ab vtilitate cõmẽdat, quia sermonis eodẽ modo formati tædiũ leuet. Deinde quot quibúsq; modis figuræ in hoc genere fiãt, recẽset. In nominibus & verbis circa genus: vt timidi damæ, punitus es inimicos. In numero, Romani gens pugnacißima. Per partiũ mutationẽ, & tẽporum, vt scire tuũ, & vicimus pro vincemus. Per parẽthesin, hyperbaton, adiectionẽ & detractionẽ, deniq; ꝑ omnia genera per quę fit solœcismus. Absoluto priore genere, ad secundum quod Rhetoricũ dicitur, accedit, quod ipsis sensibus tũ gratiã, tũ vires accõmodare dicit. Cuius genera pręcipua tria enumerat, ꝑ adiectionẽ, detractionẽ, & similitudinẽ. Primã adiectionẽ ponit. cuius multas species facit. Geminationẽ amplificãdi, miserandi, vel ꝑ ironiã eleuãdi causa: & repetitionẽ, cùm ab iisdẽ verbis plura acriter & instãter incipiũt: vel cũ iisdem desinunt, vel vbi media primis respõdent, & vltima primis. Epanodon regreßionẽ vocant, polyptoton, metabolen, dissipata, flocẽ verborũ & sensuũ idem significantiũ, cõgregationẽ: diallagen, cùm diuersa cõgeruntur: asyndeton, id est dissolutionẽ, & polysyndeton, quod cõiunctionibus abũdat. Itẽ gradationẽ. Hactenus adiectionis figuras, postea verò detractionis, quę breuitatis vel nouitatis gratia

fiunt,

fiūt,enumerat. Synecdochē, cùm verbū subaudit,quę quo differat ab aposiopesi,explicat. Dissolutionē,quam etiā suprà fieri per adiectionē demonstrauit. Synezeugmenon,quādo plures sententiæ ad vnū verbū referūtur,quod multas habet species. Synœceiosin duas res diuersas colligentē. Tertiū genus adiungit ex similitudine,cuius species agnominatio,& ei affinis antanaclasis: quarū variæ species,paria & cōtraria, quorū gratiā cōmendat: sub quibus parison,homœoteleuton, homœoptoton, isocolon, antitheton, quod cōtrapositū vocāt,cuius septē modos enumerat:cui etiā antimetabolen subiicit. Quasdā etiā alias adiungit, quæ diuersa ratione,sententiarū & dictionum figuræ esse possint:dubitationē,correctionē, hyperbaton, & prosopopœiam: vt quādo in vno verbo sunt,verborū figuræ sint:in pluribus,sententiarum. Postremò figuras varias à quibusdā figurarū numero habitas recenset, in figurarū numerū non admittendas: & quo pacto figuris vtendum sit,grauissimè præcipit.

Verborum uerò figuræ & mutatæ sunt semper, & 1. utcunq; ualuit consuetudo,mutantur. Itaque si antiquum sermonem nostro comparemus,penè iam quicquid loquimur,figura est:ut huic rei inuidere,non,ut omnes ueteres,& Cicero præcipuè,hanc rem:& incumbere illi,nō in illum:& plenùm uino,non uini,& huic non hunc adulari:iam dicitur,& mille alia:utinámque non peiora uincant. Verùm schemata λέξεως duorum sunt generum:alterum loquendi rationem uocant:alterū,quod ad collocationem maximè exquisitū est. Quorum tametsi utrunq; cōuenit orationi,tamen poßis illud grammaticum, hoc rhetoricum magis dicere. Prius fit iisdem generibus,quibus uitia. Esset enim omne schema uitiū,si non peteretur,sed accideret. Verùm autoritate,uetustate, consuetudine plerunq; defenditur. sæpe etiam ratione quadā. Ideóq; cùm sit à simplici rectóque loquendi genere deflexa, uirtus est,si habet probabile aliquid quod sequatur. Vna tamen in re maximè utilis,ut quotidiani & semper eodē modo formati ser- Tuscul. quæstio. 3.

monis fastidiũ leuet, & nos à uulgari dicendi genere defendat. Quo si quis parcè, & cùm res poscet utetur, uelut aspersо quodã cõdimento, iucũdior erit: at qui nimiũ affectauerit, ipsam illã gratiã uarietatis amittet. quãquã sunt quædã figuræ ita receptæ, ut penè iã hoc ipsum nomẽ effugerint: quæ etiã si fuerint crebriores, aures cõsuetas minus feriẽt. Nã secretæ, & extra uulgarem usum positæ, ideóq; magis nobiles, ut nouitate aurẽ excitãt, ita copia satiant: nec se obuias fuisse dicẽti, sed conquisitas, & ex omnibus latebris extractas cõgestásq; declarãt. Fiũt ergo & circa

Georg. 1. *genus figuræ in nominibus. Nã & oculis capti talpæ, & ti*
Aeglog. 8. *midi damæ dicũtur à Virgilio: sed subest ratio, quia sexus uterq; altero significatur. Tam enim mares esse talpas damásq; q̃ fœminas certũ est. Et in uerbis: ut,* Fabricatus est
Pro Rab. Posthumo. *gladiũ: &,* Inimicos punitus es. *Quod mirũ minus est, q̃ in na*
Pro Milone. *tura uerborũ est & quæ facimus patiẽdi modò sæpe dicere, ut arbitror, suspicor: et cõtra faciẽdi, q̃ patimur, ut uapulo: ideóq; frequẽs pmutatio est: et pleraq; utroq; modo efferũtur, luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, aßẽtior aßẽtio, reuertor reuerto. Est figura & in nũero: uel cũ singulari pluralis subiũgitur,* Gladio pugnacißima gẽs Ro-
Politianus in Miscel. c. 89. Aeglog. 4. *mani. gẽs enim ex multis. Vel è diuerso,* – Quoi nõ risêre parẽtes, Nec deus hũc mẽsa, dea nec dignata cubili est. *Ex illis enim qui non risêre, hunc non dignatus deus, nec dea dignata.* Et mutatione partium, *ut in Satyra,*

Pers. Sat. 1. – Et nostrum istud uiuere triste Aspexi:

cum infinito uerbo sit usus pro appellatione. Nostrã *enim uitam uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio, ut*

Aeneid. 5. – Magnum dat ferre talentum,

tanquã ferendũ. Et participio p uerbo. Volo datũ. *Interim etiam dubitari potest cui simile uitio sit schema, ut in hoc,*

Virtus

Virtus est uitiũ fugere.- Aut enim partes orationis mutat ex illo, Virtus est fuga uitiorũ. aut casus ex illo, Virtutis est uitiũ fugere. Multa tamen hoc utroq; excitatius iũgũtur interim schemata. Sthenelus sciẽs pugnæ. Est enim, sciens Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora, Timarchides negat esse ei periculũ è securi. Præsens enim pro præterito positum est. Et futurum pro præsenti, — Horat. Epist. lib. 1. — Cat. 1. — Act. 7.

Hoc Ithacus uelit. Et ne morer, per omnia fit genera, per quæ fit solœcismus. Hęc est quoq; quã ἑτέρωσιν uocãt. cũ dißimilis est, Zeugma dicitur: ut apud Salluſtiũ, Neq; ea res falsum me habuit. &, Duci probare. Ex quibus ferè præter nouitatẽ breuitas etiam peti solet. Vnde eousq; processum est ut nõ pœniturũ, pro nõ acturo pœnitentiã: & uisuros, ad uidendũ missos, idem autor dixerit. Quæ ille quidẽ fecerit schemata, an idẽ uocari poßint: uidendũ, quia recepta sint. Nam receptis etiam uulgo autore cõtenti sumus. Verùm natura eualuit agẽtibus, qd' Pollio in Labieno damnat: & contumeliã fecit, quod à Cicerone reprehendi notũ est. affici enim contumelia dicebant. Alia commendatio uetustatis, cuius amator unicè Virgilius fuit, — Aeneid. 2. — In Iugur. — Philip. 3.

Vel cùm se pauidum contra mea iurgia iactat. — Aeneid. 11.

Progeniem sed enim Troiano à sanguine duci — Aeneid. 1.

Audierat.- Quorũ similia apud ueteres Tragicos Comicósq; sunt plurima. Illud etiã in cõsuetudine remãsit, Enimuero. His amplius apud eundem.

Nam quis te iuuenum confidentißime: - — Georg. 4.

cum quis, sermonis initium sit. &,

Tam magis illa tremens, & tristibus effera flammis, — Aeneid. 7.

Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ:

Quod est uersum ex illo, Quàm magis ærũna urget, tam magis ad malefaciẽdum urget. Pleni talibus antiqui: sicut

initio Eunuchi Terentius, Quid igitur faciam? -inquit.
Allusit tandem leno. Catullus in epithalamio,
-Dum innupta manet, dum chara suis est.
Sed prius dũ, significat quoad: sequẽs, usq; eo. Ex Græco uerò trãslata uel Sallustij plurima: quale est, uulgus amat fieri: uel Horatij. * Nã id maximè probat hoc Ciceronis.
Hor. ser. 2. sat. 6. Et mutatio casus: ut, -Nec longæ inuidit auenæ.
Et Vergilij, -Tyrrhenum nauigat æquor.
Aeneid. 1. Etiam uulgatum actis quoque, Saucius pectus. Ex eadem parte figurarum additio & abiectio est. Illáq; prior uideri potest superuacua, sed non sine gratia est,
Aeglog. 10. Nam neque Parnaßi uobis iuga, nam neque Pindi.
Potest enim deesse alterum nam. Et apud Horatium illud,
Carm. 1. Ode 12. Fabritiúmq;, Hunc, & intonsis Curium capillis.
In Eunuc. Est etiam adiectio, quæ in complexu sermonis aut uitium habet, aut figurã. Figurã, ut, Accede ad ignẽ hunc: iã calesces plus satis. plus enim quàm satis est. De altera quæ detractio est, pluribus dicendũ est. Vtimur uulgò & comparatiuis pro absolutis, ut cùm se quis infirmiorem esse dixerit. Duo inter se comparatiua committimus, Si te iã Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo erit uerendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius à me quàm quisquam crudelius factũ esse dicat. Sunt illa non similia solœcismo quidem, sed tamen numerum mutantia, quæ & tropis aßignari solent, ut de uno pluraliter dicamus,
Georg. 2. Sed nos immensum spatiis confecimus æquor.
Et de pluribus singulariter,
Ibidem. Haud secus ac patriis acer Romanus in armis.
Specie diuersa, sed genere eadem & hæc sunt,
Neue tibi ad solem uergant uineta cadentem.
Nec mihi tum molles sub dio carpere somnos,
Neu

Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas.

Nō enim uescio cui alij prius, nec postea sibi uni, sed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquā de aliis: Dicit Seruius, Negat Tullius. Et nostra persona utimur pro aliena, & alios pro aliis fingimus. Vtriusq; rei exemplum pro Cecinna. Pisonem aduersæ partis aduocatum alloquēs Cicero dicit, Restituisse te dixti, Nego me edicto prætoris restitutū esse. Verum enim illud restituisse Ebutius dixit: Nego me, Cecinna, edicto prætoris restitutum esse. Vbi & ipsum dixti, extrita syllaba, figura in uerbo est. Illa quoq; ex eodē genere possunt uideri, quā nos interpositionē, uel interclusionē dicimus, Græci παρένθεσιν uocāt, dū cōtinuationi sermonis medius aliquis sensus interuenit. Ego cū te (mecū enim sæpissime loqtur) patriæ reddidissem. Cui adijciūt hyperbaton, nō illud quod inter tropos esse uoluerūt: sed alterū, quod est eius figuræ sententiarū, quæ ἀποστροφὴ dicitur, simile, cū nō sensus mutatur, uerū forma eloquēdi, Pro Mil.

...Decios, Marios, magnósque Camillos, Georg. 2.
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæsar.

Acutius adbuc in Polydoro:

Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro Aeneid. 3.
Vi potitur.–
–Quid nō mortalia pectora cogis Auri sacra fames?

Qui tam parua momēta nominibus discreuerunt, μετάβασιν uocant, quam & aliter fieri putant:

Quid loquor? aut ubi sum?– Cōiunxit autem παρένθεσιν & ἀποστροφὴν Virgilius in illo loco, Aeneid. 4.

Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ Aeneid. 8.
Distulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabátque uiri mendacis uiscera Tullus.

Hæc schemata, et his similia, quæ erūt per mutationē, adie-

ctionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in se auditorē, nec languere patiūtur subinde aliqua notabili figura excitatū: & habent quandam ex illa uitij similitudine gratiā, ut in cibis interim acor ipse iucundus est. Quod cōtinget, si neq; supra modū multæ fuerint, nec eiusdē generis aut iunctæ, aut frequentes: quia satietatē ut uarietas earū, ita raritas effugit. Illud est acrius genus, qđ nō tantùm in ratione positū est loquendi, sed ipsis sensibus cū gratiam, tum etiā uires accommodat. È quibus primùm sit quod fit per adiectionē. plura sunt genera. Nā & uerba geminātur, uel
Pro Mil. amplificādi gratia: ut, Occidi, occidi, nō Sp. Meliū. Alterū
Pag: 334 est enim qđ indicat, alterū quod affirmat. Vel miserādi: ut,
Aeglo 1. Ah Corydon, Corydon. - Quæ eadem figura nonnun-
Pag: 6 quā per ironiam ad eleuandum conuertitur. Similis geminationis post aliquā interiectionem repetitio est, sed paulo
Philip. 2. etiam uehementior, Bona, miserū me (consumptis enim lacrymis tamen infixus animo hæret dolor) bona inquam Cn.
In Catil. 1. Pōpeij acerbißimæ uoci subiecta præconis. Viuis, & uiuis nō ad deponendā, sed ad confirmandā audaciam. Et ab iisdē
In eadem. uerbis plura acriter & instanter incipiūt: Nihilne te nocturnū præsidiū palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorū omniū, nihil hic munitißimus habēdi Senatus locus, nihil horū ora uultúsq; mouerūt? Et
Pro Mil. iisdē desinūt, Quis eos postulauit? Appius. quis produxit? Appius. Quanquam hoc exemplum ad aliud quoq; schema ptinet, cuius initia inter se & fines iidē sunt, quis et quis,
Cornif. li. 4. Appius & Appius. Quale est, Qui sunt qui fœdera sæpe
Pag: 120 ruperūt? Carthaginiēses. Qui sunt q crudele bellū in Italia gesserūt? Carthaginiēses. Qui sunt qui Italiā deformauerunt? Carthaginiēses. Qui sunt qui sibi ignosci postulant? Carthaginienses. Etiā in cōtrapositis uel comparatiuis solet respōdere primorū uerborum alterna repetitio, quod

modò huius esse loci poti⁹ dixi, Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille, ut eò quò intēdit, maturè cū exercitu perueniat. Te gallorū, illum buccinarum cantus exuscitat. Tu actionē instituis, ille aciē instruit. Tu caues ne cōsultores tui, ille ne urbes aut castra capiātur. Sed hac gratia non fuit contentus Orator, uertit in contrariū eandē figurā: Ille tenet & scit ut hostiū copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus est in propagādis finibus, tu in regēdis. Possunt media quoq; respōdere, uel primis: ut, Pro Muræ.

Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda. Vel ultimis, Aeneid. 7.
Hæc nauis onusta præda Siciliensi. cùm ipsa quoq; esset ex præda. Nec qsquā dubitauit idē posse fieri iteratis utrinq; medijs. Respōdent primis & ultima, Multi et graues dolores inuenti parētibus, & propinquis multi. Est & illud repetendi genus, quod semel proposita iterat & diuidit, Act. 7. Ibidem.

Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo Aeneid. 2.
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyßi.

ἐπάνοδ☉ dicitur Græcè, nostri regreßionem uocant. Nec solùm in eodē sensu, sed etiam in diuerso eadem uerba contrà sumūtur, Principū dignitas erat penè par, nō par fortasse eorū qui sequebātur. Interim uariatur casibus hæc & generibus iteratio: Magnus est labor dicēdi, magna res est. Et apud Rutiliū lōgiore περιόδῳ, et hæc initia sentētiarū sunt, Pater hic tuus? patrē hūc appellas? patris tu huius filius es? Fit casibus modo hoc schema quod πολύπτωτον uocāt. Constat & alijs etiā modis: ut pro Cluētio, Quod aūt tēpus ueneni dādi? illo die? in illa frequētia? Per quē porrò datū? unde sumptū? quæ porrò interceptio poculi? cur non de integro aūt datum? Hanc rerum coniunctam diuersitatē Cæcilius μεταβολὴν uocat: qualis est pro Cluentio locus in Oppianicū, Illū tabulas publicas uiolasse, censorias corru- Pro Lig.

 pisse,

pisse, decuriones uniuersi iudicarunt: cũ illo iam nemo rationẽ, nemo rem ullam cõtrahebat: nemo illũ ex tam multis cognatis & affinibus tutorẽ unquã liberis suis scripsit. & deinceps adhuc multa. Vt hæc in unũ congeruntur, ita contrà illa dispersa sunt, quæ à Cicerone dißipata dici puto,

Georg. 1. Hîc segetes, illic ueniunt felicius uuæ,
Arborei fœtus alibi, & deinceps.

Illa uerò apud Ciceronẽ mira figurarũ mistura deprehẽditur, in qua & primo uerbo lõgo pòst interuallo redditũ est ultimũ, & media primis, & mediis ultima congruunt: Vestrũ iam hîc factum deprehẽditur Patres conscripti, nõ meum: ac pulcherrimũ quidem factum: uerùm, ut dixi, non meum, sed uestrũ. Hanc frequẽtiorem repetitionẽ πλοκὴν uocant, quæ fit ex permistis figuris, ut suprà dixi, utq; se habet epistola ad Brutũ, Ego cùm in gratiam redierim cũ Appio Claudio, & redierim per Cn. Pompeiũ, te ego ergo cum redierim. Et in iisdem sententiis crebrioribus mutata declinationibus iteratione uerborum: ut apud Persium,

Satyr. 1. —Vsqueadeóne
Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?

Et apud Ciceronẽ, Neq; enim poterat indicio ex his damnatis qui iudicabãtur. Sed sensus quoq; toti quemadmodum cœperunt desinẽt: Venit ex Asia, hoc ipsum quàm bonum? Trib. pleb. uenit ex Asia. In eadẽ tamẽ periodo & uerbum ultimũ primo refertur, tertium iam sermone adiectum est, Act. 7. Veruntamen uenit. Interim sentẽtia quidem repetitur, sed eodem uerborum ordine, Quid Cleomenes facere potuit? Non enim possum quenquã insimulare falsò. Quid, inquã, Cleomenes magnopere facere potuit? Prioris sentẽtiæ uerbum ultimum, ac sequentis primum frequenter est idem: quo quidem schemate utuntur Poëtæ sæpius,

Pierides, uos hæc facietis maxima Gallo, Aeglog. 1
Gallo, cuius amor tantùm mihi crescit in horas.
Sed ne Oratores quidē rarò: Hic tamen uiuit, uiuit? imò uerò etiam in Senatū uenit. Aliquando, sicut in geminatione uerborū diximus, initia quoq; et clausulæ sentētiarū aliis, sed nō aliò tendētibus uerbis, inter se consonant. Initiis hoc modo, Dederim periculis omnib⁹, obtulerim insidiis, obiecerim inuidiæ. Rursus clausulæ: ibidē statim. Vos enim statuistis, uos sentētiā dixistis, uos iudicastis. Hoc alij μετωνυμίαν, alij disiūctionē uocāt, utrūq; (etiamsi est diuersum) rectè. Nā est nominū idē significantiū separatio. Congregantur quoq; uerba idē significātia: Quæ cùm ita sint Catilina, perge quò cœpisti: egredere aliquādo ex urbe: patēt portæ, proficiscere. Et in eūdē alio libro, Abiit, excessit, erupit, euasit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς uidetur, id est abūdās supra necessitatē oratio: sicut illa, Vidi oculos ante ipse meos. In illo enim uidi, inest ipse. Verū id, ut alio quoque loco dixi, cùm superuacua oneratur adiectione, uitiū dicitur: cùm aūt auget manifestā sentētiā, sicut hîc, uirtus: Vidi, ipse, ante oculos. quot uerba, totidē sunt affect⁹. Cur tamē hæc propriè nomine tali notarit, nō uideo. Nā & geminatio, & repetitio, et qualiscūq; adiectio, πλεονασμὸς uideri potest. Nec uerba modò, sed sensus quoq; idē facientes aceruātur. Perturbatio istū mētis, & quædā scelerū offusa caligo, & ardentes furiarū faces excitarūt. Congerūtur & diuersa: Mulier, tyranni sæua crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, demētia. Et apud Ouidiū,

In Catil. 1. | In Catil. 2. | Aeneid. 12. | Lib. 8 cap. 3. | Pro Milone. | Metam. 5.

Sed graue Nereidum numen, sed corniger Ammon,
Sed quæ uisceribus ueniebat bellua ponti
Exaturāda meis. Inueni qui & hoc uocaret πλοκήν: cui nō assentior, cùm sint unius figuræ mista quoq; & idē & di

& diuersum significantia, quod & ipsum διαλλαγὴν uocāt: Quæro ab inimicis, sint'ne hæc inuestigata, cōperta,
In Catill. 2. patefacta, sublata, deleta, extincta per me. Inuestigata, cōperta, patefacta, aliud ostēdunt: sublata, deleta, extincta, sunt inter se similia, sed nō etiā prioribus. Et hoc autē exēplum, & superius, aliā quoq; efficiūt figurā, quæ quia cōiunctionibus caret, dissolutio uocatur: apta, cùm qd istantius dicimus. Nā & singula inculcantur, & quasi plura fiunt. Ideóq; utimur hac figura nō in singulis modò uerbis, sed sentētiis etiā: ut Cicero dicit cōtra cōcionem Metelli, Qui indicabātur, eos uocari, custodiri, ad Senatū adduci iußi. in Senatu sunt positi. & totus hic locus. Hoc genus βραχυλογίαν uocant, quæ potest esse copulata dißolutio. Cōtrariū est schema, quod coniunctionibus abundat. Illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur. Hoc est, uel iisdē sæpius repetitis: ut, -Tectúmq; larémq;,
Georg. 3. Armáq;, Amycleúmq; canem, Cressámq; pharetram.
Aeneid. 1. Vel diuersis, Ama uirúmq;.- Multū ille & terris.- Multa quoq; & bello.- Aduerbia quoq; & pnomina
Aegiog. 1. uariātur. Hîc illū uidi iuuenē.-Bissenos cui nostra dies.- Hîc mihi responsum primus dedit illi petenti.
Sed utrūq; horū coaceruatio. Etenim tantùm iūcta aut dissoluta omnibus scriptores sua nomina dederūt, sed uaria, & cuiq; fingēti placuit. Fōs qdē unus, quia acriora facit & instantiora quæ dicimus, & uim quandā præ se ferētia, uelut sæpius erūpētis affectus. Gradatio quæ dicitur κλίμαξ, apertiorē habet artē, & magis affectatā, ideóq; esse rarior debet. Est autē ipsa quoq; adiectionis. repetit enim quæ dicta sunt: & priusquā ad aliud descēdat, in priorib⁹ resistit. Eius exēplū ex Græco notißimo trāsferatur, Nec hæc dixi quidē, sed nec scripsi: nec scripsi quidem, sed nec
obij

obij legationem: nec obij quidẽ, sed nec persuasi Thebanis. *Demosth. pro Ctesiphonte.* Sunt tamẽ erudita & Latina: Aphricano uirtutem industria, uirtus gloriã, gloria æmulos comparauit. &, Nõ ergo magis pecuniarũ repetũdarũ quàm maiestatis, neque maiestatis magis quàm Plautiæ legis, neq; Plautiæ legis magis quàm ambitus, neq; ambitus magis quàm omnium legũ iudicia perierunt. *Cornif. li. 4. In Vatiniũ.* Inuenitur apud Poëtas quoque, ut apud Homerum de sceptro quod à Ioue ad Agamemnonem usq; deducit: & apud nostrum etiam Tragicum,

Ioue propagatus est (ut perhibent) Tantalus,
Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem satus
Atreus, qui nostrum porrò propagat genus.

At quæ per detractionem fiunt figuræ, breuitatis nouitatisq; maximè gratia petũtur: quarũ una est ea, quã libro proximo in figuras distuli, Synecdoche, dùm subtractũ uerbũ aliquod satis ex cæteris intelligitur: ut Cælius in Antoniũ, Stupere gaudio Græc⁹. Simul enim auditur cœpit. Cicero ad Brutũ, Sermo nullus, scilicet nisi de te. Quid enim potius? Tũ Flauius, Erras tabellarie: & ego ibidẽ orãs inter cœnã exoraui. Cui similia sunt illa meo quidẽ iudicio, in quibus uerba decenter pudoris gratia subtrahuntur,

Nouimus & qui te, transuersa tuentibus hircis, *Aeglog. 3.*
Et quo, sed faciles Nymphæ risere, sacello.

Hanc quidam Aposiopesin putant frustra. Nã illa quid taceat incertũ est, aut certè lõgiore sermone explicandum: hîc unũ uerbũ, & manifestum quidem desideratur: quæ si Aposiopesis est, nihil in quo deest aliquid, non idẽ appellabitur. Ne ego illud quidẽ Aposiopesin semper uoco, in quo res quæcunq; relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epistolis Cicero, Data Lupercalibus. quo die Antonius Cæsari. quia nihil hîc aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema imposuit.

impoſuit. Altera eſt per detractionem figura, de qua modò dictũ eſt, cui coniunctiones eximuntur. Tertia quæ dicitur συνεζευγμένον, In qua unũ ad uerbũ plures ſentẽtiæ referũtur, quarũ unaquæq; deſideraret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut præpoſito uerbo ad quod reliqua reſpiciãt: Vicit pudorẽ libido, timorẽ audacia, rationẽ amentia. Aut illato, quo plura cluduntur: Neq; enim is es Catilina, ut te aut pudor unquã à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Mediũ quoq; poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequẽtibus ſufficiat. Iungit autẽ & diuerſos ſexus, ut cùm marem fœminámq; filios dicimus. Et ſingularia pluralibus miſcet. Sed hæc adeò ſunt uulgaria, ut ſibi artem figurarum aſſerere non poßint. Illud planè figura eſt, qua diuerſa ſermonis forma coniungitur,

Pro Cluent. | Inuect. 1.

Æneid. 3.

-Sociis tunc arma capeſſant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Quamuis enim pars bellum poſterior participio inſiſtat, utrique tamen conuenit illud edico: nam utriq; detractionis gratia facta coniunctio. συνοικείωσιν uocant, quæ duas res diuerſas colligat: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Huic diuerſam uolunt eſſe diſtinctionem, cui dant nomen παραδιαστολὴν, qua ſimilia diſcernuntur: Cùm te pro aſtuto ſapientem appelles, pro cõfidente fortem, pro illiberali diligentem. quod totum pendet ex finitione, ideóq; an figura ſit dubito. Cui contraria eſt ea quæ ex uicinia tranſit ad diuerſa aut ſimilia,

Hor. in Art.

-Breuis eſſe laboro, Obſcurus fio.- & quæ ſequũtur. Tertiũ eſt genus figurarũ, quæ aut ſimilitudine aliqua uocũ, aut parib⁹, aut cõtrariis uertũt in ſe aures, & animos excitãt. Huic nomẽ eſt προσονομασία, quæ dicitur agnominatio. Ea non uno modo fieri ſolet, ſed ex uicinia quadã

prædi

prædicti nominis ducta, casibus declinatur: ut Domitius Apher pro Cloantilla, Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. Et cum uerbo idem uerbum plus significanter subiungitur, Quãdo homo, hostis homo. Quibus exemplis sum in aliud usus, sed in uno facilis est geminatio. παρονομασία ei cõtrarium est, quod eodẽ uerbo quasi falsum augetur, Quæ lex priuatis hominibus esse lex non uidebatur. Cui confinis est ἀντανάκλασις, eiusdem uerbi contraria significatio. Cũ Proculeius quereretur de filio, quòd is mortẽ suam expectaret, & ille dixisset se uerò non expectare: Imò, inquit, rogo expectes. Non ex eodẽ, sed ex diuerso uicinum accipitur, cũ supplicio afficiẽdum dicas, quem supplicatione dignum iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eædẽ diuersa in significatione ponũtur, aut productione tantùm uel correptione mutatæ: quod etiam in iocis frigidum, equidẽ tradi inter præcepta miror: eorúmq; exẽpla uitandi potius quàm imitandi gratia pono. Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari. Auium dulcedo ad auium ducit. & apud Ouidium ludentem, In Pisonem.

Cur ego non dicam Furia te furiam? In epigram. lib. 4.

Cornificius hãc traductionẽ uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterũ. Sed elegãtius, quod est positũ in distinguẽdam rei proprietatẽ: Hãc Reipublicæ pestẽ paulisper reprimi, nõ in perpetuũ cõprimi posse. Et quæ præpositionibus in contrarium mutantur, Non emissus ex urbe, sed immissus in urbẽ esse uideatur. Melius atq; acrius, quod cùm figura iucundũ est, tũ etiã sensu ualet, Emit morte immortalitatẽ. Illa leuior est, Nõ Pisonũ, sed pistorũ. &, Ex oratore arator. Peßimũ uerò, Ne patres cõscripti uideantur circũscripti. Raró euenit, sed uehemẽter uenit. Sic cõtingit ut aliquis sensus uehemẽs & acer uenustatẽ aliquã nõ eodẽ In Catil. 1. Ibidem. Philip. 3.

ex

ex uerbo nō dissonam accipiat Et cur me prohibeat pudor uti domestico exēplo? Pater meus cōtra eū qui se legationi immoriturū dixerat, deinde uix paucis diebus insumptis re infecta redierat, Nō exigo ut immoriaris legationi, immorare. Nā & ualet sensus ipse, & in uerbis tantùm distantibus iucundè consonat uox, præsertim nō captata, sed uelut oblata: cū altero suo sit usus, alterū ab aduersario acceperit. Magnæ ueterib' curæ fuit gratiā dicēdi è paribus cōtrariis acqrere. Gorgias in hoc immodicus, copiosus utiq; prima ætate Isocrates fuit. Delectatus est his etiā M. Tullius, uerùm & modū adhibuit nō ingratæ (nisi copia redūdet) uoluptati, & rem alioqui leuem, sententiarū pondere impleuit. Nam per se frigida & inanis affectatio cùm in acreis incidit sensus, innata uidetur esse, nō accersita. Similium ferè quadruplex ratio est. Nam est primum, quoties uerbum uerbo simile, aut non dissimile ualde quæritur: ut,

Aeneid. 1. —Puppésq; tuæ, pubésq; tuorum. &, Si in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma. &, Non enim tā spes laudāda, quàm res est. Aut certè par est extremis syllabis consonans, Non uerbis, sed armis. Et hoc quoq; quoties in sententias acres incidit, pulchrum est, Quātum possis, in eo semper experire ut prosis. Hoc est πάρισον, ut plerisq; placuit. Cleosteleus πάρισον existimat, quod fit è mēbris nō dissimilibus. Secūdū, ut clausula similiter cadat, uel iisdem in ultimā partem collatis, ὁμοιοτέλευτον, similem duarū sententiarū uel plurium finem, Non modò ad salutē eius extinguendam, sed etiā gloriam per tales uiros infringēdā. Ex quibus ferè sunt, nō tamē ut semper ultimis consonēt, quæ τρίκωλα dicunt, Vicit pudorem libido, timorē audacia, rationē amētia. Sed in quaternas quoq;, ac plures hæc ratio ire sentētias potest. Fit etiam singulis uerbis, Hæc

(Margin: Pro Cluent. — Pro Mil. — Pro Clent.)

cubat

cubat, dolet, piget, pudet. & , Abijt, excessit, erupit, euasit. Tertiũ est quod in eosdẽ casus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur. *In Catil 2.* Sed neq; quod finem habet similem, est ὁμοιόπτωτον: utiq; in eundem finẽ uenit ὁμοιοτέλευτον. Est enim ὁμοιόπτωτον tantum casus similis, etiã si dissimilia sint quæ declinentur: nec tantùm in fine deprehẽditur, sed respõdent uel prima inter se, uel mediis, uel extremis: uel etiã pmutatis his, ut media primis, & summa mediis accõmodentur, & quocũq; modo accomodari poterũt. Nec enim semper paribus syllabis cõstat: ut est apud Afrum, Amisso nuper infelicis aulæ, si non præsidio inter pericula, tamen solatio uitæ inter aduersa. Ea uerò uidẽtur optima, in quibus initia sentẽtiarũ et fines cõsentiunt: ut hic, Præsidio, solatio. Et ut penè similia sint uerbis, et paribus cadãt, & eodẽ desinãt modo. Etiã ut sint, quod est quartũ, mẽbris æqualibus, quod ἰσόκωλον dicitur, Si quãtũ in agro locisq; desertis audacia põt, tãtũ in foro atq; iudicijs impudẽtia ualeret, ἰσόκωλον est, et ὁμοιόπτωτον habet. *Pro Cecin.* Nõ minus nũc in causa cederet Aulus Cecinna Sexti Ebutij impudẽtiæ, quàm tum in ui faciẽda cessit audaciæ, ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. Accedit & ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis casibus repeti, Non minus cederet, quàm cessit. Adbuc ὁμοιοτέλευτον, et παρονομασία est, Neminẽ posse alteri dare matrimoniũ, nisi quẽ penes sit patrimoniũ. Cõtrapositum autem, uel, ut quidã uocãt, cõtentio (ἀντίθετον dicitur) nõ uno fit modo. Nam & fit si singula singulis opponũtur: ut in eo quod modò dixi, Vicit pudorẽ libido, timorẽ audacia. *Pro Cluent.* Et bina binis, Nõ nostri ingenij, uestri auxilij est. Et sententiæ sententijs, Dominetur in cõcionibus, iaceat in iudicijs. *Ibidem.* Cui cõmodissimè subiũgitur & ea species quã distinctionẽ diximus, Odit populus Romanus priuatã luxuriã, publicã magni- *Pro Mure.*

 ficentiam

ficentiã diligit. Et quæ sunt simili casu, dißimili sentẽtia in ultimo locata: ut, Quod in tẽpore mali fuit, nihil obsit: qn quod in causa boni fuit, prosit. Nec semper contrapositum subiungitur, ut in hoc, Est enim hæc Iudices nõ scripta, sed nata lex. Verùm, sicut Cicero dicit, quod de singulis rebus propositis refertur ad singula: ut in eo quod sequitur, Quã nõ didicimus, accepimus, legimus, uerùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expreßimus. Nec semp qđ aduersum est, cõtraponitur, quale est apud Rutiliũ. Nobis primũ dij immortales fruges dederũt: nos quæ soli accepimus, in oẽs terras distribuimus. Nobis maiores nostri Rẽpubl. reliquerũt: nos etiã socios nostros de seruitute eripuimus. Fit etiã assumpta illa figura, qua uerba declinata repetũtur, qđ ἀντιμετάβολη dicitur, Nõ ut edã uiuo, sed ut uiuã edo. Et quod apud Ciceronẽ cõuersum ita est, ut cũ mutationẽ casus habeat, etiã similiter desinat: Vt et sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. Quod & eodem cluditur uerbo: ut quod dicit de Sexto Roscio, Etenim cũ artifex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse qui scenã introeat: tũ uir eiusmodi sit, ut solus uideatur dignus qui eò nõ accedat. Est et in nominibus ex diuerso collocatis sua gratia, Si Consul Antonius, Brutus hostis: si conseruator Reipublicæ Brutus, hostis Antonius. Olim plura de figuris q̃ necesse erat: & adhuc erit qui putet esse figurã, Incredibile est quod dico, sed uerũ. ἀνθυποφορὰν uocãt. &, Aliquis hoc semel tulit, ego bis, ego ter. Διέξοδον, ἄφοδον, Longius euectus sum, sed redeo ad propositũ. Quædã uerborũ figuræ paulùm figuris sentẽtiarũ declinãtur, ut dubitatio. Nã cũ est in re, priori parti aßignãda est: cũ in uerbo, sequẽti: Siue me malitiam, siue stultitiã dicere oportet. Item correctionis eadẽ ratio est. Nã quod illic dubitat, hîc emendat.

Marginalia: Pro Cluent. (at "ultimo locata"); Pro Mil. (at "subiungitur"); De Orat. 3. & in Orato. (at "nõ didicimus"); Pro Cluent. (at "Et quod apud Ciceronẽ"); Philip. 4. (at "gratia, Si Consul"); Cornif. 4. (at "bitatio").

emēdat. Etiā in personæ fictione accidere qdā idē putauerūt. ut in uerbis etiā esset hæc figura, Crudelitatis est mater auaritia. Et apud Sallustiū in Ciceronē, O Romule Arpinas. quale est & apud Menandrū Oedipus Othryasius. Hæc omnia copiosius sunt executi, qui nō ut partē operis transcurrerunt, sed proprie libros huic operi dedicauerūt: sicut Cæcilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Visellius, aliiq; nō pauci. sed nō minor erit eorū qui uiuunt, gloria. Vt fateor autē uerborū figuras posse plures reperiri à quibusdā, ita iis quæ ab autoribus claris tradūtur, meliores, nō assentior. Nā in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto trāseūdo uidetur ipse damnasse: quarū pars est quæ sentētiarū potius q̄ uerborū sit, ut imminutio, improuisa imago, sibi ipsi respōsio, digreßio, permißio, cōtrariū. hoc enim puto quod dicitur ἐναντιότης, sumpta ex aduerso probatio. Quædā omnino nō sunt figuræ, sicut ordo, dinumeratio, circūscriptio: siue hoc nomine significatur cōprehensa breuiter sentētia, siue finitio. Nā & hæc Cornificius atque Rutilius schemata λέξεως putāt. Verborū autē cōcinna trāsgreßio, id est hyperbaton, quod Cæcilius quoq; putat schema, à nobis est interposita. Et mutatio: quæ si ea est quā Rutilius ἀλλοίωσιν uocat, dißimilitudinē ostendit hominū, rerum, factorúmq;: si latius fiat, figura non est: si angustius, in ἀντίθετον cadet. Si uerò hæc appellatio significat ὑπαλλαγὴν, satis de ea dictū est. Quod uerò schema est, & ad propositū subiecta ratio? Vtrùm quod Rutilius αἰτιολογίαν uocat? nam de illo dubitari poßit an schema sit, distributis subiecta ratio. Quod apud eundem primo loco positū est, προσαπόδοσις dicitur, quæ ut maximè seruetur, sanè est in pluribus propositis: quia aut singulis

ſtatim ratio ſubiicitur: ut eſt apud C. Antoniũ. Sed neque accuſatorẽ eum metuo, qui ſum innocẽs: neq; cõpetitorem uereor, qui ſum Antonius: neq; Conſulẽ ſpero, qui eſt Cicero. Aut poſitis duobus uel tribus, eodẽ ordine ſingulis cõtinuò redditur: quale apud Brutũ de Dictatura Cn. Põpeij, Præſtat enim nemini imperare, quã alicui ſeruire. ſine illo enim uiuere honeſtè licet, cũ hoc uiuẽdi nulla cõditio eſt. Sed uni rei multiplex ratio ſubiicitur: ut apud Virgiliũ,

Georg. 1.

Siue inde occultas uires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt, ſiue illis omne per ignem
Excoquitur uitium, - Seu plures calor ille uias, -
Seu durat magis. - & totus locus.

In Partit.

Relationẽ quid accipi uelit, nõ mihi liquet. Nã ſi ἐπαλλαγὴν aut ἐπάνοδον aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti ſumus. Sed quicq̃d id eſt, neq; hoc, neq; ſuperiora in Oratore repetit. Sola eſt in eo libro poſita pariter inter figuras uerborũ, Exclamatio, quam ſentẽtiæ potius puto. affectus enim eſt, & cæteris omnib⁹ conſentio. Adiicit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixi. Cornificius interrogationẽ, ratiocinationẽ, ſubiectionẽ, trãslationẽ, occultationẽ, præterea ſententiã, membrũ, articulũ, interpretationẽ, cõcluſionem. quorũ priora alterius generis ſunt ſchemata, ſequentia ſchemata omnino nõ ſunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoq; ſunt ſchemata, παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιίαν, δικαιολογίαν, πρόληψιν, χαρακτηρισμόν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παρρησίαν: de quibus idẽ dico. Nam eos quidẽ autores, qui nullum prope finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiam quæ ſunt argumentorum, figuris adſcripſerunt. Ego illud de iis etiam quæ uerè ſunt, adiiciã breuiter, ſicut ornant orationẽ opportunè poſitæ, ita ineptiſſimas eſſe cũ immodicè petũtur.

Sunt qui neglecto rerũ pondere, & uiribus sententiarũ, si uel inania uerba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices, ideóq; nõ desinunt eas nectere: quas sine sententia sectari tã est ridiculũ, quàm quærere habitum, gestúmq; sine corpore. Sed ne hæ quidẽ quæ rectè fiunt, densandæ sunt nimis. Nã & uultus mutatio, oculorúmq; cõiectus, multum in actu ualet, sed siquis ducere os exquisitis modis, & frontis ac luminũ incõstantia trepidare nõ desinat, rideatur. Et oratio habeat rectã quandã uelut faciem: quæ ut stupere immobili rigore non debebit, ita sæpius in ea, quam natura dedit, specie continẽda est. Sciendũ uerò in primis, quid quisq; in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarũ posita est in delectatione. Vbi uerò atrocitate, inuidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contrapositis, & pariter cadentibus, & consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cùm in his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem: & ubicunque ars ostentatur, ueritas abesse uideatur.

De Compositione, CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

De cõpositiõe locuturus, veniæ præfatione vtitur: quòd de ea re, quæ à Cicerone diligẽtissimè pertractata sit, scribere audeat: qui totus locus ad beneuolẽtiã ꝑtinet. Deinde cõtra eos pugnat qui horrido illo & inculto, vt impetus fert, dicẽdi fluxu cõtenti, curã omnẽ bonæ cõpositionis contẽnunt, quã multis egregiis similitudibus ex cõmuni rerũ natura sumptis, itẽ veterũ exẽplo & autoritate abiiciendã nõ esse, atq; ad delectandũ & mouendũ esse efficacissimam, aliis insuper argumẽtis probat: quæ pars ad reddendos attentos spectat. Ante omnia orationis diuisionem facit, in vinctã & solutam, & secũdum has cõpositionis, quam præcipuè in oratione vincta esse demonstrat: cuius tres species facit: Incisa, Membra, Circuitus. In iis tria esse necessaria docet: Ordinem, Iuncturam, Numerum. Ordinis obseruationem in singulis esse, & contextis. In quibus cauendum, ne decrescat oratio, vt

priora dignitate præcedant, ne superuacua sequãtur, vt verba sensum claudant, vt amphibolia absit. Iuncturã in verbis esse, incisis, membris, & periodis. In verbis cauendũ, ne ex vltima & prima syllaba deforme aliquid cõsurgat: ne concurrãt vocales, ne consonãtes rixentur, ne vltimæ syllabæ verbi prioris sint primæ sequẽtis: ne crebra monosyllaba, breuiáq; verba aut nomina, lõgáue cõtinuẽtur, ne verba verbis, aut nomina nominibus multa vel similiter desinentia aut cadentia, aut eodẽ modo declinata iungãtur: ne quid, ne virtus quidem, nimis frequens sit. Incisum definit sensum esse non expleto numero cõclusum. Membrum, sensum numeris cõclusum, sed à toto corpore abruptũ, per se nihil efficientẽ. Periodi plurima nomina recẽset, & duo genera facit. Vnũ longiore ambitu circunductũ: alterũ mẽbris & incisis plures sensus habentibus cõstãs. Periodi mẽbra, legẽ, modúmq; atq; etiã membri rationẽ describit: atq; in membris & incisis videndũ monet ne prima & extrema malè coëant, & quæ quibus anteponãtur. Tertiũ est numerus: qui quo à metro differat, explicat fusissimè, eúmq; in pedibus simplicibus vel cõpositis esse docet: pedúmq; nomina structurámq; ꝓfert, omnésq; in orationem venire, sed cũ delectu, tradit. nã alios initiis, alios clausulis, mediis alios aptiores esse: in quib⁹ qui horũ rectè aut secus collocentur, definit, & exẽplis subiectis demõstrat, atq; in clausulis plurimum referre, nõ solùm quis claudat, verumetiã quis antecedat. Prçterea nimiã cõpositionis religionẽ, quç dimetiendis pedibus syllabísue ꝑpendẽdis veluti cõsenescit, maximè vitandã censet: quia à rerũ grauiũ cõsideratione nos abducat, & naturalẽ dicẽdi fluxũ retardet. sequendã ergo esse vim lõga exercitatione cõparatã, nec tam intuẽdos pedes, quàm vniuersam cõprehensionẽ. Prooemiis in causis difficilibus, locis cõmunibus, amplificationibus, & epilogis, periodos, pro rei ratione diuersas, aptas esse docet. In historia nõ esse numeros finitos, sed fluxũ quendã orationis rotundũ, connexione perpetua ad finẽ vsq; decurrentẽ. Generi demõstratiuo fusiores & liberiores cõuenire numeros: aliis generibus pro rei diuersitate varios. Narrationibus opus esse tardioribus & grauioribus, probationi acrioribus, epilogis lentioribus. Postremò, quæ sit cuiusq; orationis partis proprietas, quibus vt pronuntiatio, sic cõpositio accommodetur, cui longæ syllabæ pondus & autoritatem, breues celeritatem addãt, quam mixtç longis, exultare & currere: longæ ad breues descẽdentes,

breuiorem

breuiorem: breues ad longas ascendentes, acriorem faciant, denique compositionis partes & propria breuiter repetit.

De compositione nō equidē post Marcū Tulliū scribere auderē (cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata) nisi & eiusdē ætatis homines scriptis ad ipsum etiā literis reprehēdere id collocādi genus ausi fuissent, & post eū plures multa ad eandē rem pertinētia memoriæ tradidissent. Itaq; accedā in plerisq; Ciceroni, atq; in iis ero quæ indubitata sunt, breuior: in quibusdā paulū fortasse dissentiā. Nam etiā cùm iudiciū meū ostendero, suū tamē legētibus relinquā. Neq; ignoro quosdā esse, qui curā omnē cōpositionis excludāt, atq; illum horridū sermonē, ut forte effluxerit, modò magis naturalē, modò etiam magis uirilē esse cōtendant. Qui si id demū naturale esse dicunt, quod à natura primùm ortū est, & quale antè cultū fuit, tota hæc ars orādi subuertetur. Neq; enim loquuti sunt ad hāc regulā et diligētiā primi homines, nec procemiis præparare, docere expositione, argumētis probare, affectibus cōmouere scierunt. Ergo his omnibus, nō sola cōpositione caruerūt: quorū si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem casas, aut uestibus pellium tegmina, aut urbibus montes ac syluas mutari oportuit. Quæ porrò ars statim fuit? quid non cultu nitescit? cur uites coërcemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat. mansuefacimus animalia? indomita nascūtur. Verùm id est maximè naturale, quod fieri natura optimè patitur. Fortius uerò qui incompositum potest esse, quàm iunctum, et bene collocatum? Neque si parui pedes uim detrahant rebus, ut Sotadeorum, & Galliamborū, & quorundam in oratione simili penè licētia lasciuientiū, compositionis est iudicādū. Cæterū quātò uehemētior fluminū cursus est prono alueo,

ac nullas moras obiiciēte, quam inter obstātia saxa fractis aquis ac reluctātibus, tāto quæ cōnexa est, et totis uiribus fluit, fragosa atq; interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipsas specie solui putent, qn̄ nec ulla res sine arte satis ualeat, & comitetur semꝑ artē decor? An nō eā quæ emissa optime est, hastā speciosissime cōtortā ferri uidemus? et arcu dirigentiū tela, quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior? Iam in certamine armorū, atq; in omni palæstra quid satis recte cauetur ac petitur, cui nō artifex motus, & certi quidā pedes adsint? Quare mihi cōpositione uelut amētis quibusdā neruisue intēdi et cōcitari sentētiæ uidētur. Ideo eruditissimo cuiq; persuasum est, ualere eā quāplurimū, non ad delectationem modò, sed ad motum quoq; animorū. Primùm, quia nihil intrare potest in affectum, quod in aure uelut quodā uestibulo statim offendit. Deinde quòd natura ducimur ad modos. Neq; enim aliter eueniret, ut illi quoq; organorū soni, quāquā uerba nō exprimunt, in alios tamē atq; alios motus ducerēt auditorē. In certaminibus sacris nō eadē ratione cōcitant animos ac remittūt: nec eosdē modos adhibēt cùm bellicū est canēdū, et cùm posito genu supplicandum: nec idem signorū cōcentus est procedente ad prælium exercitu, idē receptui carmen. Pythagoreis certè moris fuit, & cùm euigilassent, animos ad lyram excitare, quò essent ad agendū erectiores: et cùm somnum peterent, ad eandem prius lenire mentes, ut siquid fuisset turbidiorū cogitationū, componerent. Quòd si numeris et modis inest quædam tacita uis, in oratione est uehementissima: quantùmq; interest, sensus idē quibus uerbis efferatur, tantū uerba eadem qua compositione uel in exitu iungantur, uel fine claudantur. Nam quædam & sentētiis parua, & elocutione modica, uirtus hæc sola commendat.

Deniq;

Deniq; qđ cuiq; uisum erit uehemẽter, dulciter, speciosè dictũ, soluat & turbet: aberit omnis uis, iucũditas, decor. Soluit quędã sua in Oratore Cicero: Nam neq; me diuitiæ mouẽt, quibus oẽs Aphricanos & Lælios multi uenalitij mercatoresq; superarũt: immuta paululũ, ut sit, Multi superarũt mercatores, uenalitiiq;, et sequẽtes deinceps periodos: quas si ad illum modum perturbes, uelut fracta aut trãsuersa tela proieceris. Idẽ corrigit quæ à Graccho cõposita durius putat. Illum decet, nos hac simus probatione contenti, q̃ in scribẽdo quæ se nobis solutiora obtulerint, cõponemus. Quid enim attinet eorũ exẽpla quærere, quæ sibi quisq; experiri põt? Illud notasse satis habeo, quo pulchriora & sensu & elocutione dissolueris, hoc orationem magis deformẽ fore: quia neglıgẽtia collocationis ipsa uerborum luce deprehẽditur. Itaq; ut cõfiteor penè ultimam Oratoribus artẽ cõpositionis, quæ pfecta sit, contigisse: ita illis priscis habitã inter curas, inquãtũ adhuc profecerãt, puto. Neq; mihi quãlibet magnus autor Cicero psuaserit, Lysiã, Herodotũ, Thucydidẽ, parum studiosos eius fuisse. Genus fortasse sint secuti nõ idẽ qđ Demosthenes, aut Plato, quãquã & ij ipsi inter se dißimiles fuerũt. Nã neq; illud in Lysia dicẽdi textũ tenue atq; rarũ lętioribus numeris corrũpendũ erat. Perdidisset enim gratiã, quæ in eo maxima est, simplicis atq; inaffectati coloris: perdidisset fidẽ quoq;. Nam scribebat aliis, nõ ipse dicebat: ut oportuerit esse illa rudibus & incõpositis similia: qđ ipsum cõpositio est. Et historiæ (quæ currere debet ac ferri) minus cõuenissent intersistẽtes clausulæ, et debita actionib⁹ respiratio, et cludẽdi inchoãdiq; sentẽtias ratio. In cõcionib⁹ quidẽ etiã similiter cadẽtia quędã, & cõtraposita deprehẽdas: in Herodoto uerò cùm omnia (ut ego quidẽ sentio) leniter fluãt,

In Orat. ex Corneliana.

In Orat.

tum ipsa διάλεκτος habet eam iucũditatẽ, ut latentes etiã numeros complexa uideatur. Sed de propositorũ diuersitate post pauiũ: nunc quæ prius iis qui rectè cõponere uolent, discẽda sint. Est igitur ante omnia oratio alia uincta, atq; cõtexta: soluta alia, qualis in sermone & epistolis: nisi cùm aliquid supra naturã suã tractãt, ut de Philosophia, de Republica, similibúsq;. Quod non eò dico, quia nõ illud quoq; solutũ habeat suos quosdam, & forsitã difficiliores etiã pedes: neq; enim aut hiare semp uocalibus, aut destitui tẽporibus uolunt sermo & epistola: sed nõ fluunt, nec cohærent, nec uerba de uerbis trahũt: ut potius laxiora in his uincula, quàm nulla sint. Nonnũquam in causis quoq; minoribus decet eadẽ simplicitas, quæ non illis, sed aliis utitur numeris, dißimulátq; eos, & tantùm communit occultius. At illa connexa series tres habet formas: Incisa, quæ κόμματα dicũtur: Membra, quæ κῶλα: & περίοδον, quæ est uel ambitus, uel circunductũ, uel continuatio, uel conclusio. in omni porrò compositione tria sunt necessaria, ordo, iũctura, numerus. Primùm igitur de ordine. Eius obseruatio in uerbis est singulis, & contextis. Singula sunt quæ diximus ἀσύνδετα. In his cauẽdũ est ne decrescat oratio, et fortiori subiũgatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debẽt sentẽtiæ, et insurgere: ut optimè Cicero, Tu, inqt, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio supuenit. At si cœpisset à toto corpore, nõ bene ad latera faucésq; descẽderet. Est et alius naturalis ordo, ut uiros ac fœminas, diẽ ac noctẽ, ortũ & occasum dicas potius q̃ retrorsum. Quędã ordine pmutato fiunt supuacua, ut Fratres gemini. Nam si præcesserint gemini, fratres addere nõ est necesse. Illa nimia quorundã fuit obseruatio, ut uocabula uer

Philip. 2. [margin, beside "mè Cicero"]

Cicero pro Cluent. C. & L. fratres gemini fuerũt. [margin, beside "trorsum ... est necesse"]

la uerbis, uerba rursus aduerbiis, nomina appositis, et pronominibus rursus essent priora. Nam fit contra quoq; frequenter nõ indecorè. Nec nõ & illud nimiæ est superstitionis, ut quæq; sint tempore, ea facere etiã ordine priora: nõ quin frequenter sit hoc melius, sed quia interdũ plus ualẽt antè gesta, ideóq; leuioribus superponenda sunt. Verbo sensum cludere, multo, si compositio patiatur, optimũ est. In uerbis enim sermonis uis inest. At si id asperũ erit, cedat hæc ratio numeris, ut fit apud summos Græcos Latinósq; Oratores frequentißimè. Sine dubio enim omne quod non cludet, hyperbaton est. Ipsum hoc inter tropos uel figuras quæ sunt uirtutis, receptũ est. Non enim ad pedes uerba dimensa sunt: ideóq; ex loco transferũtur in locũ, ut iungantur quo congruunt maximè: sicut in structura saxorũ rudium, etiã ipsa enormitas inuenit cui applicari, & in quo poßit insistere. Felicißimus tamen sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cũ his numerus opportunè cadens cõtingit. Quædam uerò trãsgreßiones & longæ sunt nimis, ut in superioribus diximus libris: & interim etiam cõpositione uitiosæ, quæ in hoc ipsum petũtur, ut exultẽt atq; lasciuiãt: quales illæ Mecœnatis, - Sole & aurora rubẽt Plurima. Inter sacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidẽ unus inter miserrimos uidere meas. Quod inter hæc peßimũ est, qa in re tristi ludit cõpositio. Sæpe tamẽ est uehemẽs aliqs sensus in uerbo: qđ si in media parte sentẽtiæ latet, trãsiri intẽtione, & obscurari circuniacẽtibus solet: in clausula positũ, aßignatur auditori, & infigitur: quale est illud Ciceronis, Vt tibi necesse esset in cõspectu populi Romani uomere postridie. Trãsfer hoc ultimũ, minus ualebit. Nã totius ductus hic est quasi mucro, ut per se fœdæ uomẽdi neceßitati, iam nihil ultrà expectãtibus, Philip. 2.
hanc

hanc quoq; adiiceret deformitatē, ut cibus teneri nō posset postridie. Solebat Afer Domiti⁹ traiicere in clausulas uerba tantùm asperādæ compositionis gratia, & maximè in procemiis: ut pro Cloātilla, Gratias agā cōtinuò. Et pro Lælia, Eis utrisq; apud te iudicem periclitatur Lælia. Adeò refugit tenerā delicatámq; modulādi uoluptatē, ut currētib⁹ per se numeris, quo eos inhiberet obiiceret. Amphiboliā quoq; fieri uitiosa locatione uerborum, nemo est qui nesciat. Hæc arbitror, ut in breui, de ordine fuisse dicēda: q si uitiosus est, licet & iūcta sit, & aptè cadēs oratio, tamē meritò incōposita dicatur. Iūctura sequitur. Ea est in uerbis, incisis, mēbris, periodis. Omnia nanq; ista & uirtutes & uitia in cōplexu habēt. Atq; ut ordinē sequar, primū quæ imperitis quoq; ad reprehensionē notabilia uidentur, id est, quæ cōmissis inter se uerbis duobus, ex ultima prioris, ac prima sequētis syllaba, deforme aliquod nomen efficiūt. Tū uocaliū cōcursus: q cùm accidit, hiat & intersistit, & quasi laborat oratio. Pessimè lōgæ quæ easdē inter se literas cōmittūt, sonabūt. Præcipuus tamē erit hiatus earū quæ cauo aut patulo maximè ore efferūtur. E plenior litera est, I angustior: ideóq; obscurius in his uitiū. Minus peccabit q lōgis breues subiiciet, & adhuc q præponet lōgæ breuē. Minima est in duab⁹ breuib⁹ offensio. Atq; cùm aliæ subiūgūtur aliis, perinde asperiores erūt, prout oris hiatu simili aut diuerso pronūtiabūtur. Non tamē id ut crimē ingens expauescendū est, ac nescio negligentia in hoc, an solicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetū dicēdi, & à potioribus auertat. Quare ut negligētiæ pars est hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorrescere: nimióq; nō immeritò in hac cura putāt omnes Isocratē secutos, præcipuéq; Theopōpū. At Demosthenes & Ci-

cero

cero modicè respexerũt ad hãc partẽ. Nam & coëuntes literæ, quæ συναλοιφὴ dicitur, etiã leniorẽ faciũt orationem, quàm si omnia uerba suo fine cludãtur: & nõnunquã hiulca etiã decent, faciúntq; ampliora quædã: ut, Pulchra oratione acta omnino iactare. tũ lõgæ per se, & uelut optimæ syllabæ aliquid etiã medij tẽporis inter uocales, quasi intersistatur, assumũt. Qua de re utar Ciceronis potissimùm uerbis: Habet, inquit, ille tanquã hiatus & cõcursus uocalium molle quiddã, & quod indicet nõ ingratã negligentiã de re hominis magis quàm de uerbis laborãtis. Ceterùm cõsonãtes quoq; eǽq; præcipuè quæ sunt asperiores, in cõmissura uerborũ rixãtur, & S ultima cũ X proxima, quarũ tristior, etiãsi binæ collidãtur. stridor est, ut, ars studiorũ. Quæ fuit causa & Seruio (ut dixi) subtrahendæ S literæ, quoties ultima esset, aliáq; consonãte susciperetur. Quod reprehendit Lauranius, Messala defendit. Nam neq; Luciliũ putant uti eadẽ ultima cùm dicit, Serenũ fuit & dignũ loco. Quinetiã Cicero in Oratore plures antiquorũ tradit sic locutos: inde belligerare, pomeridiẽ, & illa Censorij Catonis, Diè hanc, æquè M litera in E mollita. quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti solẽt: & dũ librariorũ inscitiã insectari uolũt, suã confitentur. Atqui eadẽ illa litera quoties ultima est, & uocalẽ uerbi sequẽtis ita cõtingit, ut in eã trãsire poßit, etiã si scribitur: tamẽ parũ exprimitur: ut, Multũ ille. - &, Quantũ erat. adeò ut penè cuiusdã nouæ literæ sonũ reddat. Neq; enim eximitur, sed obscuratur, & tantùm aliqua inter duas uocales uelut nota est, ne ipsæ coëant. Videndũ etiam, ne syllabæ uerbi prioris ultimæ, sint primæ sequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epistolis excidit, Res mihi inuisæ uisæ sunt Brute. Et in carmine,

In Orator. pag. 671

O fort

O fortunatam natam me Consule Romam.

Etiam monosyllaba si plura sunt, malè cõtinuabũtur: quia necesse est cõpositio multis clausulis cõcisa subsultet. Ideóque etiã breuiũ uerborũ ac nominũ uitãda cõtinuatio, & ex diuerso quoq; lõgorũ. afferũt enim quandã dicẽdi tarditatẽ. Illa quoq; uitia sunt eiusdẽ loci, si cadẽtia similiter, et similiter desinẽtia, & eodẽ modo declinata, multa iungantur. Nec uerba quidẽ uerbis, aut nomina nominibus, similiáq; his cõtinuari decet: cùm uirtutes etiã ipsæ tædiũ pariant, nisi gratia uarietatis adiutæ. Membrorũ, incisorũq; iunctura nõ eo modo est obseruãda, quo uerborum, quanquã & in his extrema & prima coëunt. Sed plurimũ refert cõpositionis, quæ quibus anteponas. Nã & uomẽs, frustis esculentis uinũ redolentibus, gremiũ suũ & totũ tribunal impleuit. Et cõtrà (nam frequẽtius utar iisdẽ diuersarũ quoq; rerũ exemplis, quò sint magis familiaria) Saxa atq; solitudines uoci respõdent, bestiæ sæpe immanes cantu flectũtur atq; cõsistunt. Magis id insurgebat, si uerteretur. Nã etsi plus est saxa quàm bestias cõmoueri, inest tamẽ cõpositioni decor. Sed trãseamus ad numeros. Omnis structura ac dimẽsio & copulatio uocũ cõstat aut numeris (numeros ῥυθμοὺς accipi uolo) aut μέτρῳ, id est dimensione quadam. Quod etiamsi cõstat utrunq; pedibus, habet tamẽ nõ simplicẽ differentiã. Nam rhythmi, id est numeri, spatio temporũ constant: metra etiã ordine: ideóq; alterum esse quantitatis uidetur, alterũ qualitatis. ῥυθμὸς aut par est, ut Dactylus. unam enim syllabã parẽ breuibus habet. Est quidẽ uis eadem & aliis pedibus, sed nomẽ illud tenet. Longam esse duorum temporum, breuẽ unius, etiam pueri sciũt. Aut sescuplex, ut Pæon: cuius uis est ex lõga & tribus breuibus: quiq; ei cõtrarius, ex tribus breuib[9] & lon-

Philip. 2.

Pro Archia

ga,

ga,uel alio quoquo modo tēpora triū ad duo relata sescuplū faciunt. Aut duplex,ut Iambus:nā est ex breui & longa:quiq; est ei contrarius. Sūt hi & metrici pedes:sed hoc interest,q rhythmo indifferēs est,Dactylúsne ille priores habeat breues,an sequētes. Tēpus enim* solum metitur,ut à sublatione ad positionē iisdem sit spatiis pedum. In uersu pro Dactylo poni nō poterit Anapæstus aut Spondeus: nec Pæon eadē ratione à breuibus incipiet ac desinet. Neq; solum alium pro alio pedem metrorum ratio non recipit,sed ne Dactylum quidem aut forte Spōdeum alterum pro altero. Itaq; si quinque continuos Dactylos,ut sunt in illo, *sonum.

Panditur interea domus Omnipotentis olympi, Aeneid. 10.

confundas,solueris uersum. Sūt et illa discrimina,q rhythmis libera spatia,metris finita sunt:& his certæ clausulæ, illi quo modo cœperant currunt usq; ad μεταβολὴν, id est transitum in aliud genus rhythmi. Et q metrum in uerbis modò,rhythmus etiā in corporis motu est. Inania quoq; tēpora rhythmi facilius accipient,quanquā hæc et in metris accidunt. maior tamē illic licētia est,ubi tēpora etiā animo metiūtur,& pedū & digitorū ictu interualla signāt quibusdā notis,atq; æstimant quot breues illud spatiū habeat. inde τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps lōgiores fiūt percussiones. Nam σημεῖον tempus est unū. In cōpositione orationis certior,et magis omnibus aperta seruari debet dimēsio. Est igitur in pedibus. Et metrici quidē pedes adeò reperiūtur in oratiōe,ut in ea frequēter nō sentiētibus nobis omniū generū excidāt uersus. Et cōtrà nihil est prosa scriptū, quod nō redigi poßit in quædam uersiculorū genera. Sed in adeò molestos incidimus Grāmaticos,quàm fuerunt qui Lyricorū quædam carmina in uarias mensuras coēgerunt. At Cicero frequentißimè dicit totum hoc constare

numer

numeris, ideóq; reprehenditur à quibusdam, tanquam orationem ad rhythmos alliget. Nam sunt numeri rhythmi, ut & ipse constituit, & secuti eum, Virgilius cùm dicit,

Aeglog. 10. -Numeros memini, si uerba tenerem. & Horatius,

Carm. 4. Numerísque fertur Lege solutis.

Inuadũt ergo hãc inter cæteras uocẽ. Neq; enim Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris contorta ferrẽtur. In quo si hoc sentimus rhythmis contorta, dissentio. Nã rhythmi, ut dixi, neq; finẽ habẽt certũ, nec ullam in contextu uarietatẽ, sed qua cœperunt sublatione ac positione, ad finem usq; decurrunt: oratio non descendit ad strepitum digitorũ. Id quod Cicero optimè uidet, ac testatur frequenter, se qđ numerosum sit quærere: ut magis nõ ἄρυθμον, quod esset inscitum atq; agreste, quàm ἔῤῥυθμον, quod poëticum est, esse compositionẽ uelit: sicut etiam quos palæstritas esse nolumus, peritos tamẽ palæstræ esse uolumus, nõ ἀπαλάιςρυς. Verùm ea quæ efficitur ex pedibus æqua cõclusio, nomẽ aliquod desiderat. Quid sit igitur potius quàm numerus, et Oratorius numerus, ut enthymema Rhetoricus syllogismus? Ego certè ne in calũniã cadã, qua ne M. quidẽ Tullius caruit, posco hoc mihi, ut cũ pro composito dixero numerũ, & ubicũq; iam dixi, Oratoriũ dicere intelligar. Collocatio aũt uerba iam probata, & electa, & uelut aßignata sibi debet cõnectere: nã uel dura inter se cõmissa potiora sunt inutilib⁹. Tamẽ et eligere quædam, dum ex iis quæ idẽ significent, atq; idem ualeant, permiserim: & adiicere, dum nõ otiosa: & detrahere, dum nõ necessaria: sed et figuris mutare et casus et numeros, quorum uarietas frequenter gratia compositionis adscita, etiã sine numero solet esse iucũda: etiã ubi aliud ratio, aliud cõsuetudo poscit, utrùm uolet sumat cõpositio, Vitauisse uel

uitassẽ

uitasse: Deprehēdere uel deprendere. Coitus etiam syllabarum nō negabo, & quicquid sententiis aut eloquentiæ non nocebit. Præcipuū tamē in hoc opus est, scire qđ quoq; loco uerbū maximè quadret. Atq; is optimè cōponet, qui hoc solùm cōponēdi gratia faciet. Ratio uerò pedū in oratione est multo q̄ in uersu difficilior: primùm, q uersus paucis cōtinetur, oratio lōgiores habet sæpe circuitus: deinde, q uersus semp similis sibi est, & una ratione decurrit: orationis cōpositio nisi uaria est, & offendit similitudine, & affectatione deprehēditur: et in omni quidē corpore, totóq; (ut ita dixerim) tractu, numeris inserta est. Neq; enim loq possumus nisi è syllabis breuibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamē & desideratur in clausulis, & apparet: primū, quia sensus omnis habet suū finē, poßidétq; naturale interuallū, quo à sequētis initio diuidatur: deinde, q aures continuā uocē secutæ, ductǽq; uelut prono decurrētis orationis flumine, tū magis iudicāt, cùm ille impetus stetit, & intuendi tempus dedit. Nō igitur durum sit, neq; abruptū, quo animi uelut respirant ac reficiuntur. Hæc est sedes orationis, hoc auditor expectat, hìc laus omnis declamat. Proximā clausulis diligentiā postulant initia. nam & ad hæc intētus auditor est. Sed eorū facilior ratio est. Nō enim cohærēt aliis, nec præcedētibus seruiunt: sed nouū exordium sumūt, cùm illa, quālibet sit cōposita, ipsam gratiā perdat, si ad eā rupta uia ueniamus. Nāq; cū sit, ut uidetur, seuera Demosthenis cōpositio, πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, & illa quæ ab uno (quod sciā) Bruto minus pbatur, cæteris placet, κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ: nō desunt qui Ciceronē carpant in his, Familiaris cœperat esse balneatori. &, Non minus dura archipiratæ. nam Balneatori & Archipiratæ idem finis est, qui

Pro Ctesi. pag. 6

Philip. 3.

Pro Cælio.

N πᾶσι

πᾶσι καὶ πάσαις, & qui μηδὲ τοξεύῃ: sed propria sunt: ideo seueriora. Est in eo quoq; nõnihil, q̃ hic singulis uerbis bini pedes continẽtur, quod etiã in carminibus est permolle: nec solùm ubi quinæ syllabæ nectũtur, ut in his, Fortißima Tyndaridarũ: sed etiã ubi quaternæ, cùm uersus cluditur Apẽnino, & Armamẽtis, et Oriona. Quare hoc quoq; uitandum est, ne pluriũ syllabarũ uerbis utamur in fine. Medijs quoq; nõ ea modò cura sit, ut inter se cohæreant, sed ne pigra, ne longa sint: ne, quod nunc maximũ uitium est, breuium contextu resultent, ac sonum reddant penè puerilium crepitaculorũ. Nam ut initia clausulæq; plurimũ momẽti habẽt quoties incipit sensus aut desinit: sic in medijs quoq; sunt quidã conatus qui leuiter insistũt: ut currentiũ pes etiamsi non moratur, tamen uestigiũ facit. Itaq; nõ modò mẽbra atq; incisa bene incipere atq; cludi decet, sed etiã in ijs quæ nõ dubiè contexta sunt, nec respiratione utũtur illi *uel occulti gradus. quis enim dubitet unũ sensum et unius spiritus esse, Animaduerti iudices omnẽ accusatoris orationẽ in duas diuisam esse partes? Tamẽ et duo prima uerba, et tria proxima, et deinceps duo rursus ac tria, suos quasi numeros habẽt spiritũ sustinẽtes: sicut apud rhythmicos æstimantur hæ particulæ prout sunt graues, acres, lentæ, celeres, remissæ, exultãtes. Proinde id quod ex illis cõficitur, aut seuerũ, aut luxuriosum, aut quadratũ, aut solutũ erit.

Quædam etiã clausulæ sunt claudæ atq; pendentes, si relinquantur: sed sequẽtibus suscipi ac sustineri solent: eóq; facto, uitiũ quod erat in fine, continuatio emẽdat. Nõ uult P. R. obsoletis criminibus accusari Verrem. durũ, si desinas: sed cùm est continuatum ijs quæ sequũtur, quanquã natura ipsa diuisa sint, Noua postulat, inaudita desiderat: saluus est cursus. Vt adeas, tãtum dabis: malè cluderet. nã et trimetri uersus

Hor. Ser. 1. Satyr. 1.
Pers. satyr. 1.
Luca. in 9.
Aeneid. 3.
* spiritũ sustinemus, quis.
Pro Cluent.
Act. 7.
In eadem
Ibidem.

uersus pars ultima est. excipit, Vt cibū uestitúmq; introferre liceat, tantū: præceps adhuc, firmatur ac sustinetur ultima, Recusabat nemo. Versum in oratione fieri, multo fœdissimum est totū: sicut etiā in parte, deforme: utique si pars posterior in clausula deprehēdatur, rursus prior ingressu. Nā quod est cōtrà, sæpe etiā decet, quia & cludit interim optimè prima pars uersus, dū intra paucas syllabas, præcipuè senarij atq; octonarij. In Aphrica fuisse, initiū senarij est, primū pro Quin. Ligario caput: cludit, Esse uideatur. Nā nimis frequēs, octonariū inchoat. Talia sunt Demosthenis, πᾶσι καὶ πάσαις, καὶ πᾶσιν ὑμῖν ὅσην εὔνοιαν. & totū penè principiū. Et ultima uersuū initio cōueniūt orationis: Etsi uerror, Iudices, &, Animaduerti Iudices. Sed initia initiis nō cōueniunt. T. Liuius hexametri exordio cœpit, Facturúsne operæpretiū sim. Nā ita edidit, éstq; meli⁹ q̄ quomodo emēdatur. Nec clausulæ clausulis: ut Cicero, Quò me uertā nescio. qui trimetri finis est. Trimetrū. &, Pro misero dicere liceat. Sex enim pedes, tres percußiones habēt. Peius claudit finis hexametri: ut Brutus in epistolis, Neq; enim illi malūt habere tutores aut defensores, quāquā sciūt placuisse Catoni. Illic minus sunt notabiles, q̄a hoc gen⁹ sermōi ꝓximū est. itaq; & uersus hi ferè excidūt, quos Brutus ipso cōponēdi duct⁹ studio sæpißimè facit, nō rarò Asinius: sed etiā Cicero nōnūquā, ut in principio statim orationis in Luciū Pisonē, Pro di immortales, q̄s hic illuxit dies? Nō minore aūt cura uitādum est quicq̄d ἔνρυθμον, quale est apud Sallustiū, Falsò queritur de natura sua. Quāuis enim uincta sit, tamē soluta uideri debet oratio. Atq Plato diligētißimus cōpositionis, in Timæo prima statim parte uitare ista non potuit. Nā et initiū hexametri statim inuenias, & Anacreontion ꝓtinus

Pro lege Manilia.
Pro Ctesi.
Pro Milone.
Pro Cluent.
Tit. Liuius.
Pro Ligario
In Iugur.

colon efficias, & si uelis, trimetron, & quod duobus pedib⁹ & parte πενθημιμερὶς à Græcis dicitur: & hæc omnia in tribus uerbis, ut Thucydidis, ὧν ἐρύμασι κᾶρες ἐφάνησαν, ex mollißimo rhythmorũ genere excidãt. Sed quia orationem iam constare pedibus dixi, aliqua de iis quoq;: quorum nomina quoniã uaria esse tradũtur, constituendũ est quo quenq; appellemus. Et quidẽ Ciceronẽ sequar: nã is eminẽtißimos Græcorũ est secutus, excepto quòd pedes mihi trisyllabos nõ uidetur excedere, quanquã ille Pæone Dochimóq;, quorũ prior in quatuor, secundus in quinq; excurrit, utatur. Nec tamẽ ipse dißimulat quibusdã numeros uideri, nõ pedes. nec immeritò. Quicquid enim supra treis syllabas habet, id ex plurib⁹ est pedibus. Ergo cũ constẽt quatuor pedes binis, octo ternis: Spondeũ longis duabus, Pyrrhychiũ, quem alij Periambum uocant, breuibus: Iambũ breui lõgáq;: huic contrariũ è longa & breui, hunc Choreũ nos, ut alij Trochæũ, nominemus. Ex iis uerò qui ternas syllabas habent, Dactylũ longa duabúsq; breuib⁹: huic tẽporibus parẽ, sed retroactũ, appellari cõstat Anapæston. Media inter longas breuis faciet Amphimacrũ: sed frequẽtius eius nomẽ est Creticus. Lõga inter breues, Amphibrachys: duabus lõgis breuẽ sequentibus, Bacchius: totidẽ longis breuem præcedentibus, huic contrarius Palimbacchius erit. Tres breues Trochæũ, quẽ Tribrachyn dici uolunt, qui Choreo Trochæi nomẽ imponũt: totidẽ longæ Molosson efficiunt. Horũ pedũ nullus non in orationem uenit: sed quo quiq; sunt temporibus pleniores, longísq; syllabis magis stabiles, hoc grauiorẽ faciũt orationẽ, breues celerẽ ac mobilẽ. Vtrũq; locis utile. Nã & illud ubi opus est uelocitate, tardũ & segne, & hoc ubi põdus exigitur, præceps ac resultãs, meritò dãnetur. Sit in hoc quoq; aliquid forstasse

tasse

tasse momenti, quod & lõgis lõgiores, & breuibus sunt breuiores syllabæ: ut quãuis neq; plus duob⁹ tẽporib⁹, neq; uno minus habere uideantur (ideoq; in metris oẽs breues longæq; inter se obsessæ sunt pares) lateat tamẽ nescio quid, si quicquã supsit, aut desit. Nã uersuũ ppria cõditio est, ideoque in his quædã etiã cõmunes. Veritas uerò qua patitur æquè breuẽ esse uel lõgã uocalẽ cùm est sola, quàm cùm eã consonãtes una pluréſue præcedũt: certè in dimensione pedum, syllaba quæ est breuis, insequente alia uel breui, quæ tamen duas primas consonantes habeat, fit longa: ut,

Agrestem tenui musam meditaris auena.

nam licet gre breuis, facit tamẽ longã A priorẽ. Dat igitur illi aliquid ex suo tẽpore: quomodo, nisi habeat plus q̃ quæ breuissima, qualis ipsa esset detractis consonãtibus? nũc unũ tempus accõmodat priori, & unũ accipit à sequente, ita duæ natura breues, positione sunt tẽporũ quatuor. Miror aũt in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerẽt, alios dãnarent, quasi ullus esset quem nõ sit necesse in oratione deprehendi. Licet enim Pæonem sequatur Ephorus, inuẽtũ à Thrasymacho, probatũ ab Aristotele, Dactylúmq;, ut tẽperatiores breuibus ac lõgis: fugiat Spondeũ & Trochæũ, alterius tarditate, alterius celeritate dãnata: & Herous, qui est idẽ Dactylus, Aristoteli amplior, Iãbus humanior uideatur: Trochæũ ut nimis currentem damnet, eiq; *Cordacis nomẽ imponat, eadèmq; dicãt Theodectes ac Theophrastus, similia post eos Halicarnasseus Dionysius: irrũpent etiã ad uicinos, nec semper illis Heroo, aut Pæone suo, quẽ quia uersus rarò facit, maximè laudãt, uti licebit: ut sint tamẽ aliis alij crebriores, nõ uerba faciẽt, q̃ neq; augeri, neq; minui, neq; sicut modulatione pduci aut corripi possint: sed trãmutatio & collocatio.

Aeglo. 1.

Rhetor. 3.

* κορδακικώτερον appellat Aristoteles.

Pleriq; enim ex commissuris eorũ uel diuisione fiũt pedes: quo fit ut iisdem uerbis alij atque alij uersus fiant: ut memini quendam non ignobilem poëtam ita lusisse,

Astra tenet cœlũ, mare classes, area messẽ. Hîc retrorsum fit Sotadeus. Itémq; Sotadeo adiũgat retro trimetros,

Caput exeruit mobile pinus repetita.

Miscendi ergo sunt, curãdũq; ut sint plures qui placeant, & circũfusi bonis deteriores lateãt. Nec uerò in literis syllabisq; natura mutatur, sed refert quæ cum qua optimè coëat. Plurimũ igitur autoritatis, ut dixi, & põderis habẽt lõgæ, celeritatis breues: quæ si miscẽtur quibusdã lõgis, currũt: si cõtinuãtur, exultãt. Acres, quæ ex breuibus ad lõgas insurgũt: leniores, quæ à lõgis in breues descendũt. Optimè incipitur à lõgis, rectè aliquãdo à breuibus: ut, Nouũ crimẽ C. Cæsar. Leni9, ut, Animaduerti iudices. Quod initiũ partitioni simile est, quæ celeritate gaudet. Clausula quoq; è lõgis firmissima est: sed cludẽt et breues, quãuis habeatur indifferẽs ultima. Neq; enim ego ignoro, in fine pro lõga accipi breuẽ, q uidetur aliqd uacãti tempori, ex eo quod insequitur, accedere: aures tamẽ cõsulens meas, intelligo multũ referre, utrúmne longa sit quæ cludit, an pro lõga. Neq; enim tã plenũ est, Dicere incipientem timere: quàm illud, Ausus est cõfiteri. Atqui si nihil refert, breuis an lõga sit ultima, idẽ pes erit: uerũ nescio quo modo, sedebit hoc, illud subsistet. Quo moti quidã, lõgæ ultimæ tria tẽpora dederũt, ut illud tẽpus quod breuis ex lõga accipit, huic quoq; accederet. Nec solũ refert quis claudat, sed quis antecedat. Retrorsum autẽ neq; plus tribus, (iiq; si nõ ternas syllabas habebũt, repetẽdi sunt, absit tamẽ poëtica obseruatio) neq; minus duob9: alioqui pes erit, nõ numerus. Potest tamen uel unus esse Dichoreus, si unus est qui

Pro Ligario.
Pro Cluent.
Pro Milone.
Pro Ligario.

est qui constat ex duobus Choreis. Itémq; Pæon, qui est ex Choreo & Pyrrhichio, quē aptū initiis putant: uel cōtrà qui est è tribus breuibus & longa, cui clausulam aßignāt: de quibus ferè duobus scriptores huius artis loquuntur, alios oēs, quotcunq; sint tēporū quæ ad orationē ptineant, Pæonas appellant. Est & Dochimus, qui fit ex Bacchio & Iambo, uel Iambo & Cretico, stabilis in clausulis, & seuerus. Spōdeus quoq;, quo plurimū est Demosthenes usus, morā semper per se habet: optimè præcedet eū Creticus: ut in hoc, De quo ego nihil dicā nisi depellendi criminis causa. Illud est qđ suprà dixi multū referre, unóne uerbo pedes sint duo cōprehēsi, an uterq; liber. Sic enim fit fortè, Criminis causa: molle, Archipiratæ: mollius si Tribrachys præcedat, facilitates, temeritates. Est enim quoddā in ipsa diuisione uerborū latens tempus, ut in Pentametri medio Spondeo: qui nisi alterius uerbi fine, alterius initio constet, uersum nō efficit. Potest, etiam si minus bene, præponi Anapæstus, Muliere nō solùm nobili, uerumetiā nota. Tū Anapæstus & Creticus. Iambus quoq;, qui est utroq; syllaba minor. præcedet enim tres longas breuis. Sed & Spondeus Iambo rectè præponitur, In armis fui. Tū Spondeus et Bacchius, sic enim fiet ultimus Dochimus, Iisdē in armis fui. Ex iis quæ suprà probaui, apparet Molosson quoq; clausulæ conuenire, dū habeat ex quocūq; pede ante se breuē. Illud scimus, ubicunq; sunt, esse pro nobis. Minus grauis erit Spondeus præcedente Pyrrhichio, ut, Iudicij Iuniani. & adhuc peius priore Pæone: ut, Brute dubitaui: nisi potius hoc esse uelimus Dactylū et Bacchiū. Duo Spōdei nō ferè coniungi patiuntur: quæ in uersu quoq; notabilis clausula est, nisi cū id fieri potest ex tribus quasi membris: Cur de perfugis nostris copias cōparat is cōtra nos? una syllaba, duabus, una.

Pro Cælio.

Pro Ligario.

In Oratore.

Ne Dactylus quidē Spondeo bene præponitur, quia finem uersus damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit, & Pro Ligario. sibi iungitur, Venenū timeres. Vitat Choreum, Spondeum autem amat: ut, Non uenena timeres: sed uirus timeres. Cōtrarius quoq; qui est, cludet, nisi si ultimā longā esse uolu- Act. 7. mus: optiméq; habebit ante se Molosson: ut, Et spinis resper sum. Aut Bacchiū, Quod hic potest, nos possemus. Sed uerius erit cludere Choreum præcedenti Spondeo. Nam hic potius est numerus, Nos possemus: &, Romanus sum. Clu- In Oratore. det & Dichoreus, si pes idem sibiipsi iungetur, quo Asiani sunt usi plurimū. Cuius exemplū Cicero ponit, Patris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit. Accipiet ante se Choreus & Pyrrhichiū: Omnes propè ciues uirtute, gloria, dignitate superabat. Cludet & Dactylus, nisi eū obser- Act. 7. uatio ultimæ Creticū facit: ut, Muliercula nixus in littore. Habebit antè bene creticū & iambum, spondeum malè, Pro Ligario. peius choreū. Cludit amphibracchus, Q. Ligariū in Africa fuisse. si nō eū malumus esse bacchiū. Nō optimus est trochæus, si ultima est breuis. quod certè sit necesse est, alioqui quomodo cludet, qui placet plerisq;, dichoræus? Illa obseruatione ex trochæo fit anapæstus. Idē trochæus præcedēte longa fit pæon: quale est, Si potero. &, Dixit hoc Cicero, Obstat inuidia. Sed hoc initiis dederūt. Cludit & Pyrrhichius choreo præcedente: nam sic pæon est. Omnes ij qui in breues excidūt, minus erūt stabiles: nec alibi ferè satis apti, quàm ubi cursus orationis exigitur, et clausulis non inter- Pro Mura. sistitur. Creticus est initiis optimus: Quod precatus à diis immortalibus sum. & clausulis, In cōspectu populi Romani uomere postridie. Apparet uerò quàm bene eum præcedant, uel anapæstus, uel ille qui uidetur fini aptior, pæon. Pro Ligario. Sed & se ipse sequitur, Seruare quamplurimos. Sic melius

quàm

quàm choreo præcedente, Quis nõ turpe duceret? si ultima breuis pro longa sit. Sed fingamus sic, Non turpe, duceret. Sed hic est illud inane quod dixi. Paululum enim moræ damus inter ultimũ atq; proximũ uerbũ, & turpe illud interuallo quodam producimus: alioqui fit exultantißimũ, et trimetri finis, Quis nõ turpe duceret? Sicut illud, Ore spiritũ excipere liceret: si iungas, lasciui carminis est: sed interpunctis quibusdã & tribus quasi initiis, fit plenũ autoritatis. Nec ego cũ præcedentes pedes posui, legem dedi ne alij essent: sed quid ferè accideret, quod in præsentia uideretur optimũ, ostẽdi. Et quidẽ optimè est sibi iunctus anapæstus, ut qui sit pentametri finis: uel Rhythmus, qui nomen ab eo traxit. Nã ubi libido dominatur, innocentiæ leue præsidiũ est. Nam synalœphe facit, ut ultimæ syllabæ pro una sonent. Mollior fiet præcedente spondeo uel bacchio: ut si mutes idem, leue innocẽtiæ præsidium est. Non me capit (ut à magnis uiris dissentiã) pæon qui est ex tribus breuibus & longa. Nam est ipse una plus breui anapæsto, facilitas & agilitas. Quod quid ita placuerit his, nõ uideo, nisi q̃ illum ferè probauerint, quibus loquẽdi magis quàm orandi studiũ fuit. Nam & ante se breuibus gaudet pyrrhichio & choreo, mea facilitas, nostra facilitas. At præcedẽte spõdeo tum planè finis est trimetri: cùm sit per se quoq; ei contrarius. Principiis meritò laudatur. Nam & primã stabilem, & tres celeres habet: tamen hoc quoq; meliores alios puto. Totus uerò hic locus nõ ideo tractatur à nobis, ut oratio quæ ferri debet ac fluere, dimetiendis pedibus ac perpendendis syllabis consenescat. Nã id tum miseri, tum in minimis occupati est. Neq; enim qui se totũ in hac cura cõsumpserit, potioribus uacabit: siquidẽ relicto rerũ põdere, ac nitore contempto, tesserulas (ut ait Lucilius) struet, & uermi

Philip. 2.
Act. 7.
In Oratore. pag. 495

uermiculatè inter se lexeis cõmittet. Nónne ergo refrigeretur sic calor, & impetus pereat, ut equorũ cursum qui dirigit, minuit: & passus qui æquat, cursum frangit? quasi numeri nõ fuerint in cõpositione deprehẽsi: sicut poëma nemo dubitauerit imperito quodã initio fusum, & auriũ mẽsura, et similiter decurrẽtiũ spatiorũ obseruatione esse generatũ, mox in eo reptos pedes. Satis igitur in hoc nos cõponit multa scribẽdi exercitatio, ut ex tẽpore etiã similia fundamus. Neq; uerò tã sint intuẽdi pedes, q̃ uniuersa cõprehensio: ut uersum facientes, totũ illũ decursum, nõ sex uel quinq; partes, ex quib⁹ constat uersus, aspiciũt. Antè enim carmen ortũ est, quàm obseruatio carminis. Indéq; illud,

Enni. in Oratore. —Fauni uatésque canebant.

Ergo quẽ in poëmate locum habet uersificatio, eũ in oratione cõpositio. Optimè autẽ de illa iudicãt aures, quæ & plena sentiunt, & parũ expleta desiderãt, et fragosis offenduntur, & lenibus mulcẽtur, et cõtortis excitãtur, & stabilia probãt, clauda deprehẽdunt, redundãtia et nimia fastidiunt. Ideóq; docti rationem componendi intelligunt, indocti uoluptatẽ. Quædã uerò arte tradi non possunt. Mutandus est casus, si durius is quo cœperamus, feratur. Num in quẽ transeamus ex quo, præcipi potest? Figuræ laborãti etiã compositioni uariatæ sæpe succurrunt. Quæ? cùm orationis, tum etiã sentẽtiæ. Num præscriptum eius rei ullum est? Occasionibus utendum, & cum re præsenti deliberãdũ. Enimuero spatia ipsa, quæ in hac quidẽ parte plurimum ualent, quod possunt nisi auriũ habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimiùm, alia pluribus breuia & abscissa sunt? Cur in circunductionibus etiã cùm

Act. 4. sensus finitus est, aliquid tamẽ loci uacare uidetur? Neminem uestrũ ignorare arbitror, Iudices, hũc per hosce dies

sermonē uulgi, atq; hanc opinionem populi Romani fuisse Cur hosce potius quàm hos? Neq; enim erat asperū. Rationem fortasse non reddā, sentiā esse melius. Cur nō satis sit, sermonē uulgi fuisse? Compositio enim patiebatur. Ignorabam, sed ita ut audio, hoc animus accipit, plenū sine hac geminatione non esse. Ad sensum igitur referenda sunt. Nequeas satis forte quid seuerū, quid iucūdū sit, intelligere: facias quidē natura duce melius quàm arte: sed naturæ ipsi ars inerit. Illud prorsus Oratoris, scire ubi quoq; genere cōpositionis sit utēdū. Ea duplex obseruatio: altera, quæ ad pedes refertur: altera, quæ ad cōprehensiones quæ efficiuntur ex pedibus. Et de his prius. Diximus igitur esse incisa, mēbra, circuitus. Incisum (quātū mea fert opinio) erit sensus nō expleto numero cōclusus: plerisq; pars membri. Tale est enim quo Cicero utitur, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Fiunt autem etiā singulis uerbis incisa: ut, Diximus, testes dare uolumus. Incisum est, diximus. Mēbrum autē est sensus numeris conclusus, sed à toto corpore abruptus, & per se nihil efficiēs. Id enim, O callidos homines, perfectū est: at remotū à cæteris, uim nō habet: ut per se manus, & pes, & caput. &, O rem excogitatā, ô ingenia metuenda. Quādo ergo incipit corpus esse? cū uenit extrema cōclusio, Quē, quæso, nostrū fefellit, id uos ita esse facturos? Quā Cicero breuissimam putat. Itaq; ferè incisa & mēbra mista sunt, & conclusionē utique desiderāt. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitū, circuitū, comprehēsionem, cōtinuationem, circūscriptionē. Genera eius duo sunt: alterū simplex, cùm sensus unus longiore ambitu circūducitur: alterū, quod constat mēbris et incisis, quæ plures sensus habēt: Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris, et reliqua. Habet periodus mem

In Corn. 2.

In Oratore.

Act. 7.

dus mēbra minimū duo. Medius numerus uidetur quatuor: In Oratore. sed recipit frequēter & plura. Modus ei à Cicerone aut quatuor senariis uersibus, aut ipsius spiritus modo terminatur. Præstare debet, ut sensum concludat: sit aperta, ut intelligi poßit: nō immodico, ut memoria cōtineri. Mēbrū longius iusto, tardum: breuius, instabile est. Vbicunq; acri ter erit & instanter pugnaciterq; dicendū, membratim cæsim'que dicemus. Nā hoc in oratione plurimū ualet: adeóq; rebus accommodanda compositio, ut asperis asperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cū dicēte æque audiētem inhorrescere. Mēbratim plerūq; narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis resoluemus: exceptis quæ nō docēdi gratia, sed ornādi narrantur: ut in Verrem Proserpinæ raptus. Act. 5. Hæc enim lenis et fluens cōtextus decet. Periodus apta procemiis maiorum causarū, ubi solicitudine, cōmendatione, miseratione res eget. Itē cōmunibus locis, & in omni amplificatione: sed poscitur tum austera, si accuses: tū fusa, si laudes. Multum & in epilogis pollet. Totū aūt adhibēdū est, quò sit amplius, cōpositionis genus, cū iudex nō solùm rē tenet, sed etiam captus est oratione, & se credit actori, & uoluptate iam ducitur. Historia nō tam finitos numeros, quàm orbē quēdam contextúmq; desiderat. Nanq; omnia eius membra cōnexa sunt, quoniā lubrica est, ac fluit: ut homines qui manib⁹ inuicē apprehēsis gradū firmāt, cōtinēt et cōtinētur. Demōstratiuū gen⁹ omne fusiores habet liberioresq; numeros. Iudiciale, & concionale, ut materia uariū est, sic etiā ipsa collocatione uerborū. Vbi iā nobis pars ex duab⁹ quas modò fecim⁹, secūda tractāda est. Nā qs dubitat alia leni⁹, alia cōcitatius, alia sublimi⁹, alia pugnacius, alia grauius esse dicenda? Grauibus, sublimibus, ornatis longas magis

syllabas conuenire? Ita ut lenia spatium, sublimia & ornata claritatem quoq; uocum poscant, potius quàm his contraria. Magis laudarē breuibus argumenta, partitiones, iocos, & quicquid est sermoni magis simile. Itaq; cōponemus procemium uariè, atq; ut sensus eius postulabit. Neq; enim accesserim Celso, qui unam quandam huic parti formam dedit: & optimam cōpositionē esse procemij, ut apud Asinium dixit, Si Cæsar ex omnibus mortalibus qui sint ac fuerint, posset huic causæ disceptator legi, non quisquā te potius optādus nobis fuit. Non quia negem hoc bene esse cōpositū, sed quia legem hāc esse componēdi in omnibus principiis recusem. Nā iudicis animus uariè præparatur: tum miserabiles esse uolumus, tū modesti, tum acres, tum graues, tum blandi: tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc ut sunt diuersa natura, dissimilem cōponēdi quoq; rationem desiderāt. An similibus Cicero usus est numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario? Narratio ferè tardiores, atq;, ut sic dixerim, modestiores desiderat pedes, & nominibus maximè mistos. Nā & uerbis ut sæpius pressa est, ita interim insurgit: sed docere & infigere animis res semper cupit: quod minimè festinantiū opus est. Ac mihi uidetur tota narratio constare longioribus mēbris, breuioribus periodis. Argumēta acria & citata, pedibus quoq; ad hāc naturā accōmodatis utentur, nō tamē ita ut Trochæis, quæ celeria quidē, sed sine uiribus sunt. Uerū quāuis sint breuibus longisque mista, nō tamē plures longas q̄ breues habētia. Illa sublimia spatiosas clarásq; uoces habēt, amāt amplitudinē dactyli quoq;, ac Pæonis, etiā si maiori ex parte syllabis breuibus, tēporibus tamē satis pleni. Aspera cōtrà iābis maximè concitantur: non solùm q̄ sint è duab9 modò syllabis, eóq; frequētiorē quasi pulsum habent,

habent, quæ res lenitati cõtraria est: sed etiã quod omnibus partibus insurgunt, & à breuibus in lõgas nitũtur & crescunt, ideóq; meliores Choreis, qui à lõgis in breues cadũt. Summissa, qualia in epilogis, lentas & ipsa & minus exclamantes exigunt. Vult esse Celsus aliquã & superiorẽ compositionem, quam si quidẽ sciremus, doceremus: sed sit necesse est tarda & supina. Verùm nisi ex uerbis atq; sententiis per sese id quæritur, satis odiosa esse non poterit. Deniq; ut semel finiã, sic ferè cõponendũ, quo modo pronũtiãdum erit. An non in procemiis plerunq; summißi (nisi cùm in accusatione concitandus est iudex, aut aliquã indignatione cõplendus) in narratione pleni atq; expreßi, in argumẽtis citati, atq; ipso etiã motu celeres sumus? ut in locis ac descriptionibus fusi ac fluentes, in epilogis plerunq; deiecti & infracti? Atqui corporis quoque motui sua quædam tẽpora, & ad signa pedũ nõ minus saltationi quàm modulationibus adhibet musica ratio numeros. Quid? non uox ad actus accõmodatur naturæ ipsarum de quibus dicimus rerum? Quo minus id mirum in pedibus orationis, cùm debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaq; ubi est necesse, affectamus etiam tumorem, qui spondeis atque iambis maximè continetur,

ὑπέργος Hyperoargus sceptra mihi liquit Pelops. At ille comicus æquè senarius, quẽ Trochaicũ uocãt, plurib⁹ Choreis, qui Trochæi ab aliis dicuntur. Pyrrichius quidẽ decurrit: sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit,

Terent. in Eunucho. Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem?

Asperũ uerò & maledicũ etiã in carmine iãbis grassatur,

Quis hoc potest uidere, quis potest pati,

Nisi impudicus, & uorax, & aleo? In uniuersum autem, si sit necesse, duram potius atq; asperam compositionem

nem malim esse, quā effœminatam & eneruem, qualis apud multos: et quotidie magis lasciuimus, * syntonorum modis saltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse continua, & in eosdē semper pedes ire. Nā & uersificandi genus est, unam legem omnibus sermonibus dare: & id cū manifesta affectatione (cuius rei maximè cauenda suspitio est) tum etiam similitudine tædium ac satietatem creat: quóq; est dulcius, magis perit: amittitq; & fidem, & affectus, motúsq; oēs, qui est in hac cura deprehensus: nec potest ei credere, aut propter eū dolere & irasci iudex, cui putat hoc uacare. Ideóq; uincta quædam quasi soluenda de industria sunt, illa quidē maximi laboris, ne laborata uideantur. Sed neque longioribus quàm oportet hyperbatis cōpositioni seruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam fecisse uideamur. Et certè nullum aptum atq; idoneum uerbum prætermittemus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullum tam difficile, quod non cōmodè inseri poßit, nisi quod in euitandis eiusmodi uerbis nō decorem compositionis quærimus, sed facilitatem. Non tamē mirabor Latinos magis indulsisse compositioni, quàm Atticos, quanuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratiæ. Nec uitium dixerim si Cicero à Demosthene paululū in hac parte desciuit. Sed quæ sit differentia nostri Græciq; sermonis, explicabit summus liber. Compositio (nam finem imponere egresso destinatū modum uolumini festino) debet esse honesta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio, in adiectione, detractione, mutatione. Vsus, pro natura rerū quas dicimus. Cura magna, ut sentiendi atque loquendi prior sit. Dißimulatio curæ præcipua, ut numeri sponte fluxisse, non arceßiti & coacti esse uideantur.

* sybaritarum.

M. FAB.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER DECIMVS.

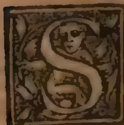
De copia verborum. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Quæ ad inueniendũ,diſponendum, & eloquendum pertinẽt, ſuperioribus libris tradidit. Nunc huius libri & capitis initio admonet,quæ hactenus tradita ſunt,ad perfectam eloquentiã non ſufficere,niſi facilitas quædam firma, quã Latini habitũ dicunt, acceſſerit. Eam legẽdi,ſcribẽdi,& dicendi exercitatione parari,ſi verborũ & rerum copia inſtruamur,docet. Et rȩs quidẽ cuiuſque cauſæ proprias eſſe,verba cum varia alia aliis locis poſita,eidem rei cõueniant,in promptu & conſpectu eſſe debere. Quorũ copia cũ delectu paranda ſit,vt ſuis locis aptari queant. Itaque verborũ idẽ valentium varietatẽ,ſubiectis exẽplis,quæ ad docendũ potentiſsima ſunt,exhibet. Quorum copiam duobus contingere tradit:optima audiendo,& legendo. Auditionis rationem,& cõmoda:quòd viua vox,actio, pronuntiatio, & periculum dicentis moueant:deinde lectionis, quã potiorẽ eſſe ex vtriuſq; cõparatione probat:& quo pacto legendi ſint autores optimi,proponit: nempe nõ oſcitãter,vel carptim truncatímue, ſed diu multúmq; à principio ad finem:quin etiam lectos ſemel, ex integro reſumẽdos,præcipuè Oratores, in quibus virtutes maximè occultãtur. quorum orationes ſi vtrinq; habitæ extent,cauſis cognitis legere,vtiliſsimũ ſit. Poëtarum etiam lectionem plurimũ cõmẽdat: ꝙ ab his in rebus,ſpiritus:in verbis,ſublimitas:in affectibus,motus:in perſonis,decor petatur. Quod etiã lepore & venuſtate rerum ab illis fictarũ,ingenia moleſtiis forẽſibus malè affecta recreentur. In quibus tñ libertas verborũ,& licẽtia figurarũ excuſanda Oratori,nõ imitanda ſit. Hiſtoriæ lectionẽ vtilẽ etiã eſſe, cùm propter rerũ & exemplorũ cognitionẽ,quȩ ſuppeditat:tum etiã ꝙ dictionis ſuauitate alere orationem poſsit:quãuis multæ hiſtoricorũ virtutes,quibus illi poëtis proximi ſunt,ſint Oratori vitandæ. Philoſophos quoq; nõ eſſe negligendos, nõ quidẽ quia ſermonis ratio ab his petenda ſit,ſed quòd de vitiis & virtutibus

optimè

optimè differãt,& nos argumẽtari doceãt, maximè Socratici, q̃ inductionibus vtuntur. Postremò qui legendi,& quæ virtutes in quoq; autore præcipuæ sint,adiungit. Et quãuis perfecti & absoluti quiq; præcipuè legẽdi sint,qui pauci sunt,iudiciũ tñ habẽtibus,nullũ omnino ex quo quid vtilitatis referri possit, refugiẽdũ esse censet.Præcipuos in quoq; genere, Græcos primùm, deinde Latinos:& quibus virtutibus excellãt,enumerat.Poëtas primùm heroicos,à quorũ principe Homero incipiẽdum putat: quẽ cum Virgilio comparat, vt postea Demosthenem cum Cicerone, & quàm diuersis virtutibus emineant,ostendit. Deinde Elegos Lyricos,Tragœdiæ & Comœdiæ scriptores, Historicos, Philosophos,Oratores,quos omnes cum Latinis cõfert;quid in omnib[9] laudandum,& imitatione dignum sit,aut secus,explicando.

ED hæc eloquẽdi præcepta sicut cognitioni sunt necessaria,ita non satis ad uim dicẽdi ualent,nisi illis firma quædã facilitas,quæ apud Græcos ἕξις nominatur,accesserit:quam,scribendo plus,an legẽdo,an dicẽdo consequamur,solere quæri scio. Quod esset diligẽtius nobis examinãdũ,si qualibet earum rerũ possemus una esse contenti. Verùm ita sunt inter se cõnexa et indiscreta omnia,ut si quid ex his defuerit, frustra sit in cæteris laboratũ. Nam neq; solida atq; robusta fuerit unquã eloquẽtia,nisi multo stylo uires acceperit:& citra lectionis exemplum labor ille carens rectore, fluit. Qui autem scierit quo sint quæq; modo dicenda, nisi tanquã in procinctu paratam quidẽ ad omnes casus habuerit eloquentiam,uelut clausis thesauris incubabit. Nõ autem ut quicq; præcipuè necessariũ est,sic ad efficiendũ Oratorẽ maximi protinus erit momenti. Nam certè cùm sit in eloquendo positum Oratoris officiũ,dicere ante omnia est: atq; hinc initium eius artis fuisse manifestum est:proximã deinde imitationẽ,nouissimam scribẽdi quoq; diligentiam. Sed ut perueniri ad summa nisi ex principiis nõ potest: ita

procedēte iam opere, minima incipiūt esse, quæ prima sunt.
Lib.1.& 2. Verùm nos nō quomodo sit instituendus Orator, hoc loco dicimus: (nam id quidē aut satis, aut certè uti potuimus à nobis dictū est) sed ut athletam qui omnia iam perdidicerit à præceptore, nimirū quo genere exercitationis ad certamina præparandus sit: ita eū qui res inuenire & disponere sciet, uerba quoq; & eligēdi & collocandi rationē perceperit, instruamus qua ratione quæ didicit, facere q̃ optimè & quàm facillimè poßit. Non ergo dubiū est, quin ei uelut opes sint quædā parandæ, quibus uti ubicunq; desideratum erit, poßit. Eæ cōstant copia rerū ac uerborū. Sed res propriæ sunt cuiusq; causæ, aut paucis cōmunes: uerba in uniuersas paranda: quæ si rebus singulis essent singula, minorē curam postularent: nam cuncta sese cū ipsis protinus rebus offerrēt. Sed cùm sint aliis alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficiētia, aut melius sonātia, debēt esse nō solùm nota omnia, sed in promptu, atq; (ut ita dicam) in conspectu, ut cùm se iudicio dicētis ostēderint, facilis ex his optimorū sit electio. Equidē scio quosdā collecta quæ idem significarent uocabula solitos ediscere, quò facilius & occurreret unū ex pluribus: & cùm essent usi aliquo, si breue intra spatiū rursus desideraretur, effugiendæ repetitionis gratia sumerēt aliud quo idē intelligi posset. Quod cū est puerile, & cuiusdā infelicis operæ, tum etiā utile parum. turbā enim modò congregat, ex qua sine discrimine occupet proximū quodq; Nobis autē copia cum iudicio paranda est: uim orādi, nō circulatoriā uolubilitatē spectātibus. Id aūt consequemur optima legendo atq; audiendo. Non solùm enim nomina ipsa rerū cognoscemus hac cura, sed cui quodq; loco sit aptißimū. Omnib⁹ enim ferè uerbis, præter pauca quæ sunt parū uerecūda, in oratione locus est. Nam

scriptor

ſcriptores quidẽ iãborũ, ueteríſq; comœdiæ, etiam in illis ſæpe laudãtur: ſed nobis noſtrum opus interim tueri ſatis eſt. Omnia uerba (exceptis de quibus dixi) ſunt alicubi optima: nã & humilibus interim & uulgarib⁹ eſt opus: & quæ cultiore in parte uidẽtur ſordida, ubi res poſcit, ꝓpriè dicũtur. Hæc ut ſciamus, atq; eorũ nõ ſignificationẽ modò, ſed formas etiã mẽſuráſq; norimus, ut ubicũq; erũt poſita, cõueniãt, niſi multa lectione atq; auditione aſſequi nõ poſſumus: cùm omnẽ ſermonẽ auribus primũ accipiam⁹. Propter qđ infantes à mutis nutricibus iuſſu Regũ in ſolitudine educati, etiã ſi uerba quædã emiſiſſe tradũtur, tamẽ loquendi facultate caruerũt. Sũt autem alia huius naturæ, ut idẽ pluribus uocibus declarẽt, ita ut nihil ſignificationis, quo potius utaris, interſit: ut enſis & gladius. Alia, quæ etiam ſi propria rerum aliquarum ſint nomina, τροπικῶς tamen ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum & mucro. Nam per abuſionem ſicarios etiam omnes uocamus qui cædem telo quocunque commiſerint. Alia circuitu uerborum plurium oſtendimus: quale eſt, Herod. 2.

-Et preſſi copia lactis. Aeglog. 1.

Plurima uerò mutatione figuramus, Scio, Nõ ignoro, et, Nõ me fugit, Nõ me præterit, &, Quis neſcit? Nemini dubiũ eſt. Sed etiã ex proximo mutuari licet. Nã & intelligo & ſentio, & uideo, ſæpe idẽ ualẽt quod ſcio. Quorum nobis ubertatẽ ac diuitias dabit lectio, ut his nõ ſolùm quomodo occurrerint, ſed etiã quomodo oporteat, utamur. Nõ ſemper enim hæc inter ſe idẽ faciunt: nec ſicut de intellectu animi rectè dixerim, Video: ita de uiſu oculorũ, Intelligo. Nec ut mucro gladiũ, ſic mucronẽ gladius oſtẽdit. Sed ut copia uerborũ ſic paratur, ita non uerborũ tantũ gratia legendũ uel audiendũ eſt. Nam omnium quæcunq; docemus,

hoc sunt exēpla potētiora etiā ipsis quæ tradūtur artibus, cùm eò qui discit, perductus est, ut intelligere ea sine demōstrāte, & sequi iā suis uirib⁹ poßit: quia quæ doctor præcipit, Orator ostendit. Alia uerò legentes, alia audientes magis adiuuāt. Excitat qui dicit spiritu ipso, nec imagine & ambitu rerū, sed rebus incēdit. Viuunt enim omnia, & mouētur, excipimúsq; noua illa uelut nascētia cū fauore ac solicitudine. Nec fortuna modò iudicij, sed etiā ipsorū qui orāt, periculo afficimur. Præter hæc, & uox et actio decora, cōmoda ut quisq; locus postulabit, pronūtiādi uel potētißima in dicēdo ratio, &, ut semel dicā, pariter omnia docent. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut suus cuiq; fauor, aut ille laudātium clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & uelut tacita quadā uerecūdia inhibemur plus nobis credere, cū interim & uitiosa pluribus placeant, & à corrogatis laudētur etiā quæ non placēt. Sed è cōtrario quoq; accidit, ut optimè dictis gratiā praua iudicia nō referāt. Lectio libera est, nec actiōis impetu trāscurrit: sed repetere sæpius licet, siue dubites, siue memoriæ penitus affigere uelis. Repetamus aūt, & tractemus, & ut cibos mansos ac propè liquefactos demittimus, quo facilius digerātur, ita lectio nō cruda, sed multa iteratione mollita, et uelut cōfecta, memoriæ imitationíq; tradatur. Ac diu nō nisi optimus quisq;, & qui credētē sibi minimè fallat, legēdus est, sed diligēter, ac penè ad scribēdi solicitudinē: nec p partes modò scrutāda omnia, sed perlectus liber utiq; ex integro resumēdus, præcipuéq; oratio, cuius uirtutes frequēter ex industria quoq; occultantur. Sæpe enim præparat, dißimulat, insidiatur Orator, eáq; in prima parte actiōis dicit quæ sunt in summa pfutura. Itaque suo loco min⁹ placēt, adhuc nobis quare dicta sint ignoranti-

rantibus: ideóq; erũt cognitis omnibus repetẽda. Illud uerò utilißimũ, nosse eas causas quarũ orationes in manus sum pserimus: et quoties cõtinget, utrinq; habitas legere actiones: ut Demosthenis atq; Aeschinis inter se cõtrarias: ut Seruij Sulpitij, & Meßalæ, quorũ alter pro Aufidia, contra dixit alter: & Pollionis & Caßij reo Aspernate, aliásque plurimas. Quinetiã si minus pares uidebũtur, aliquæ tamẽ ad cognoscendã litiũ quæstionẽ rectè requirẽtur: ut cõtra Ciceronis orationes, Tuberonis in Q. Ligariũ, & Hortẽsii pro Verre. Quinetiã easdẽ causas ut quisq; egerit, utile erit scire. Nã pro domo Ciceronis dixit Callidi⁹: & pro Milone orationẽ Brut⁹ exercitationis gratia scripsit, etiã si egisse eũ Cornelius Celsus falsò existimat. Et Pollio ac Messala defenderũt eosdẽ: & nobis pueris insignes p Voluseno Catulo, Domitij Afri, Crispi Paßieni, Decimi Lælij, orationes ferebãtur. Neq; id statim legẽti persuasũ sit, omnia quæ magni autores dixerint, utiq; esse perfecta. Nã & labũtur aliquãdo, & oneri cedũt, & indulgẽt ingeniorũ suorũ uoluptati: nec semp intẽdũt animũ, & nõnunquã fatigãtur: cùm Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio uerò etiã Homerus ipse uideatur. Sũmi enim sunt, homines tamẽ: acciditq; iis q quicqd apud illos repererũt, dicẽdi legẽ putãt, ut deteriora imitẽtur (id enim est facilius) ac se abũdè similes putẽt, si uitia magnorũ cõsequantur. Modestè tamẽ & circũspecto iudicio de tãtis uiris pnũtiãdũ est, ne (qđ plerisq; accidit) dãnent q̃ nõ intelligũt. Ac si necesse est in alterã errare partẽ, omnia eorũ legẽtibus placere, q̃ multa displicere maluerim. Plurimum dicit Oratori cõferre Theophrastus lectionẽ poëtarũ: multiq; eius iudiciũ sequũtur: neq; id immeritò. Nãq; ab his & in rebus spiritus, & in uerbis sublimitas, & in affectibus mo

tus omnis, & in personis decor petitur, præcipuéq; uelut attrita quotidiano actu forēsi ingenia, optime rerū taliū blāditia reparātur. Ideóq; in hac lectione Cicero requiescē dum putat. Meminerimus tamen nō per omnia Poëtas esse Oratori sequēdos, nec libertate uerborū, nec licētia figurarū: totúmq; illud studiorū genus ostētationi cōparatū, præter id q solā petit uoluptatē, eámq;, fingendo nō falsa modò, sed etiam quædam incredibilia, sectatur, patrocinio quoq; aliquo iuuari: q alligati ad certā pedū necessitatem, nō semper ꝓpriis uti poßint, sed depulsi à recta uia, necessariò ad eloquēdi quædam diuerticula cōfugiāt: nec mutare quædam modò uerba, sed extēdere, corripere, conuertere, diuidere cogātur: nos uerò armatos stare in acie, & summis de rebus decernere, & ad uictoriā niti. Neq; ego arma squallere situ ac rubigine uelim, sed fulgorē his inesse, q terreat, qualis est ferri, quo mēs simul uisúsq; perstringatur: nō qualis auri argētiq; imbellis, & potius habēti periculosus. Historia quoq; alere orationē quodā molli iucūdóq; succo potest. Verū & ipsa sic est legēda, ut sciam⁹ plerasq; eius uirtutes Oratori esse uitādas. Est enim proxima Poëtis, & quodāmodo carmē solutū: & scribitur ad narrādum, nō ad probādū: totúmq; opus nō ad actū rei, pugnǽq; præsentē, sed ad memoriā posteritatis, & ingenij famā cōponitur: ideóq; & uerbis liberioribus, & remotioribus figuris narrādi tædiū euitat. Itaq;, ut dixi, neq; illa Sallustiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas potest esse perfectius, apud occupatum uariis cogitationibus iudicem, & sæpius ineruditū, captāda nobis est: neque illa Liuij lactea ubertas satis docebit eū, qui nō speciē expositionis, sed fidem quærit. Adde quòd M. Tullius ne Thucydidem quidē aut Xenophōtem utiles Oratori putat, quāquam

Lib. 3. cap. de narratio.

In Orat.

Vide Laërtium in vita Xenophōtis.

quàm illũ bellicũ canere, huius ore Musas esse locutas existimet. Licet tamẽ nobis in digreßionibus uti uel historico nonnũquã nitore, dum in iis de quibus erit quæstio, meminerimus non athletarũ toros, sed militum lacertos esse: nec uersicolorẽ illã, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, uestẽ bene ad forensem puluerẽ facere. Est & alius ex historiis usus, & is quidẽ maximus, sed non ad præsentẽ pertinens locũ, ex cognitione rerum exemplorúmq;, quibus in primis instructus esse debet Orator, ne omnia testimonia expetat à litigatore: sed pleraq; ex uetustate diligẽter sibi cognita sumat: hoc potentiora, quòd ea sola criminibus odij et gratiæ uacant. A philosophorũ uerò lectione ut essent nobis multa petẽda, uitio factũ est Oratorum, qui quidẽ illis optima sui operis parte cesserũt. Nã & de iustis, honestis, utilibus, quæq; sunt his cõtraria, et de rebus diuinis maximè dicunt, & argumentantur acriter: & altercationibus atq; interrogationibus Oratorẽ futurũ optimè Socratici præparant. Sed his quoq; adhibendũ est simile iudicium, ut etiam cùm in rebus uersemur iisdem, nõ tamen eandem esse conditionem sciamus litium ac disputationum, fori & auditorij, præceptorum & periculorum. Credo exacturos plerosq;, cùm tantum esse utilitatis in legendo indicemus, ut id quoq; adiungamus operi, qui sint legẽdi, quæ in quoque autore præcipua uirtus. Sed persequi singulos, infiniti fuerit operis. Quippe cùm in Bruto M. Tullius tot millibus uersuum de Romanis tantùm Oratoribus loquatur, & tamẽ de omnibus ætatis suæ, quibus cum uiuebat, exceptis Cæsare atq; Marcello, silentiũ egerit. quis erit modus, si & illos, & qui postea fuerũt, & Græcos omnes & Philosophos & Poëtas persequi uelim? Fuerit igitur breuitas illa tutißima, quæ est apud Liuiũ in epistola ad filium

ſcripta,legendos Demoſthenem atq; Ciceronem:tum ita ut quiſq; eſſet Demoſtheni & Ciceroni ſimillimus.Non eſt tñ diſsimulanda noſtri quoq; iudicij ſumma.paucos enim,uel potius uix ullum ex iis qui uetuſtatẽ pertulerunt,exiſtimo poſſe reperiri,qui iudiciũ adhibẽtibus nõ allaturus ſit utilitatis aliquid:cũ ſe Cicero ab illis quoq; uetuſtiſsimis autoribus,ingenioſis quidẽ,ſed arte carentibus,plurimũ fateatur adiutum.Nec multo aliter de nobis ſentio. Quotus enim quiſq; inueniri tam demens põt,qui ne minima quidẽ alicuius certè fiducia partis,memoriã poſteritatis ſperaue rit? q ſi quis eſt,intra primos ſtatim uerſus deprehẽdetur, & citius nos dimittet,q̃ ut eius nobis magno tẽporis detrimento conſtet experimẽtũ.Sed nõ quicquid ad aliquã partẽ ſciẽtiæ pertinet,protinus ad faciendã etiam φράσιν de qua loquimur,accõmodatũ eſt.Verùm antequã de ſingulis loquar,pauca in uniuerſum de uarietate opinionum dicenda ſunt.Nam quidã ſolos ueteres legendos putãt,neq; in ullis aliis eſſe naturalẽ eloquẽtiã,& robur uiris dignũ, arbitrãtur.Alios recẽs hæc laſciuia,deliciæq;,et oĩa ad uoluptatẽ multitudinis imperitæ cõpoſita delectant. Sunt etiã qui rectũ dicẽdi genus ſequi uolũt.Alij preſſa demũ & tenuia,et quæ minimũ ab uſu quotidiano recedãt,ſana et uerè Attica putãt.Quoſdã elatior ingenij uis,et magis cõcitata,et plena ſpiritus capit.Sunt & lenis,& nitidi,et cõpoſiti generis non pauci amatores. De qua differẽtia diſſerã diligentius,cũ de genere dicẽdi quærendũ erit. Interim ſummatim quid à qua lectione petere poſsint,q cõfirmare facultatẽ dicẽdi uolũt,attingã.Paucos enim,qui ſunt eminentiſsimi,excerpere in animo eſt. facile eſt autẽ ſtudioſis, q ſint his ſimillimi,iudicare: ne quiſquã queratur omiſſos fortè aliquos eorum quos ipſe ualde probet. Fateor enim

Lib.12. cap.10.

plures

plures legendos esse, q̃ qui à me nominabũtur. Sed nũc genera ipsa lectionũ quæ præcipuè cõuenire intẽdentibus ut Oratores fiant existimem, persequar. Igitur ut Aratus ab Ioue incipiendũ putat, ita nos rite cœpturi ab Homero uidemur. Hic enim (quẽadmodũ ex Oceano dicit ipse amniũ uim fontiúmq; cursus initium capere) omnibus eloquẽtiæ partibus exemplũ & ortũ dedit. Hũc nemo in magnis sublimitate, in paruis ꝓprietate superauerit. Idẽ lætus ac pressus, iucundus & grauis, tũ copia, tum breuitate mirabilis: nec poëtica modò, sed oratoria uirtute eminẽtißimus. Nã ut de laudibus, exhortationibus, cõsolationib⁹ taceã: nónne uel nonus liber, quo missa ad Achillẽ legatio cõtinetur, uel in primo inter duces illa cõtẽtio, uel dictæ in secũdo sentẽtiæ, oẽs litiũ ac cõsiliorũ explicãt artes? Affectus quidẽ uel illos mites, uel hos cõcitatos, nemo erit tã indoctus, qui nõ in sua potestate hunc autorẽ habuisse fateatur. Age uerò, nónne in utriusque sui operis ingressu paucißimis uersibus legẽ procemiorũ nõ dico seruauit, sed constituit? Nã et beneuolum auditorẽ inuocatione dearũ, quas præsidere uatibus creditũ est, & intentũ proposita rerũ magnitudine, et docilẽ summa celeriter comprehensa facit. Narrare uerò quis breuius, quàm qui mortẽ nũtiat Patrocli? quis significãtius potest, quàm qui Curetũ Aetolorúmq; prælium exponit? Iam similitudines, amplificationes, exẽpla, digressus, signa rerũ & argumẽta, cæteráq; probandi ac refutandi, sunt ita multa, ut etiã qui de artibus scripserunt, plurima earũ rerũ testimonia ab hoc Poëta petãt. Nã epilogus quidem quis unquã poterit illis Priami rogãtis Achillẽ precibus æquari? Quid? in uerbis, sentẽtiis, figuris, dispositione toti⁹ operis, nónne humani ingenij modũ excedit? Vt magni sit uiri, uirtutes eius nõ æmulatione (quod fieri nõ potest)

Autores Græci.
Homerus
Iliad. 21.
Iliad. 17.
Iliad. 9.
Iliad. 24.

ſed intellectu ſequi. Verùm hic oẽs ſine dubio, & in omni genere eloquẽtiæ procul à ſe reliquit, Heroicos tñ præcipuè, uidelicet quia clariſsima in materia ſimili cõparatio eſt. Raro aſſurgit Heſiodus, magnáq; pars eius in nominibus eſt occupata, tñ utiles circa ꝓcepta ſñiæ, lenitáſq; uerborũ, et cõpoſitionis ꝓbabilis: datúrq; ei palma in illo medio genere dicẽdi. Cõtrà in Antimacho uis & grauitas, et minimè uulgare eloquẽdi genus habet laudẽ. Sed quãuis ei ſecũdas fere Grãmaticorũ conſenſus deferat, & affectib⁹, & iucũditate, & diſpoſitione, et omnino arte deficitur, ut planè manifeſtò appareat quãto ſit aliud ꝓximũ eſſe, aliud ſecundũ. Panyaſin ex utroq; miſtũ putant, in eloquẽdo neutrius æquare uirtutes: alterũ tñ ab eo materia, alterũ diſponẽdi ratione ſuperari. Apollonius in ordinẽ à Grãmaticis datũ nõ uenit, quia Ariſtarchus atq; Ariſtophanes Poẽtarũ iudices, neminẽ ſui tẽporis in numerũ redegerunt: nõ tñ contemnẽdum edidit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, nullus affectus, nulla ꝑſona cui uſquã ſit oratio: ſufficit tñ operi, cui ſe parem credidit. Admirabilis in ſuo genere Theocritus, ſed Muſa illa ruſtica & paſtoralis non forũ modò, uerùm ipſam etiam urbem reformidat. Audire uideor undiq; congerentes nomina plurimorũ poëtarũ. Quid? Herculis acta nõ bene Piſandros? Quid? Nicãdrũ fruſtra ſecuti Macer atq; Virgilius? Quid? Euphorionẽ trãſibimus? quẽ niſi probaſſet Virgilius, idẽ nunquã certè conditorum Chalcidico uerſu carminũ feciſſet in Bucolicis mẽtionẽ. Quid? Horatius fruſtra Tyrtæũ Homero ſubiungit? Nec ſanè quiſquã eſt tã procul à cognitione eorũ remotus, ut nõ indicẽ certè ex bibliotheca ſumptũ trãsferre in libros ſuos poſſit. Nec ignoro igitur quos trãſeo, nec utiq; dãno, ut qui dixerim

rim esse in omnibus utilitatis aliquid: sed ad illos iã perfectis cõstitutisq; uirib⁹ reuertemur. Quod etiã in cœnis grãdibus sæpe facimus, ut cùm optimis satiati sumus, uarie tas tamẽ nobis ex uilioribus grata sit. Tũc & elegiã uaca bit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus. Secũdas cõfeßione plurimorũ Philetas occupauit. Sed dũ assequimur illã firmã (ut dixi) facilitatẽ, optimis assuescẽ dũ est: & multa magis q̃ multorũ lectione firmãda mens, & ducẽdus est color. Itaq; ex tribus receptis Aristarchi iu dicio scriptoribus iãborũ, ad ἕξιν maxime pertinebit unus Archilochus. Sũma in hoc uis elocutionis, cũ ualidæ, tum breues uibrãtésq; sentẽtiæ, plurimũ sanguinis atq; neruorũ: adeò ut uideatur quibusdã, q̃ quoquã minor est, mate riæ esse, nõ ingenij uitiũ. Nouẽ uerò Lyricorũ lõgè Pinda rus princeps, spiritus magnificẽtia, sentẽtiis, figuris, beatißima rerũ uerborũq; copia, & uelut quodã eloquentiæ flumine: ꝓpter quæ Horatius eũ meritò credidit nemini imitabilẽ. Stesichorus q̃ sit ingenio ualidus, materiæ quoq; ostẽdũt maxima bella & clarißimos canẽtẽ duces, & epici carminis onera lyra sustinẽtẽ. Reddit enim ꝑsonis in agẽdo simul loquẽdóq; debitã dignitatẽ: ac si tenuisset modũ, uidetur æmulari ꝓxim⁹ Homerũ potuisse: sed redũdat, atq; effunditur: qđ ut est reprehẽdendũ, ita copiæ uitiũ est. Alcæus in parte operis aureo plectro merito donatur, qua tyrãnos insectatur: multũ etiã moribus cõfert: in eloquẽdo quoq; breuis & magnificus: & diligẽs, plurimũq; Home ro similis, sed in lusus & amores descẽdit, maioribus tamẽ aptior. Simonides tenuis, alioqui sermone proprio & iucũditate quadã cõmẽdari potest: præcipua tamẽ eius in cõ mouẽda miseratiõe uirtus, ut qdã in hac eũ parte oib⁹ eiusdẽ operis autorib⁹ præferãt. Antiqua comœdia cũ synce

Carm. 4.

ram illã sermonis Attici gratiã propè sola retinet, tũ facũdißimæ libertatis, etsi est in insectãdis uitiis præcipua, plurimũ tamẽ uiriũ etiã in cæteris partibus habet. Nã & grãdis, & elegãs, & uenusta, & nescio an ulla, post Homerũ tamẽ quẽ ut Achillẽ semper excipi par est, aut similior sit Oratoribus, aut ad Oratores faciẽdos aptior. Plures eius autores: Aristophanes tamẽ & Eupolis Cratinúsq; præcipui. Tragœdias primus in lucẽ Aeschylus ꝓtulit, sublimis & grauis, & grãdiloquus sæpe usq; ad uitiũ: sed rudis in plerisq;, & incõpositus: ꝓpter qđ correctas eius fabulas in certamẽ deferre posterioribꝰ poëtis Atheniẽses ꝑmisêre: súntq; eo modo multi coronati. Sed lõgè clarius illustrauerũt hoc opus Sophocles atq; Euripides: quorũ in dispari dicẽdi uia uter sit poëta melior, inter plurimos q̃ritur. Idq; ego sanè, quoniã ad præsentẽ materiã nihil ꝑtinet, iniudicatũ relinquo. Illud q̃dẽ nemo nõ fateatur necesse est, iis qui se ad agẽdũ cõparẽt, utiliorẽ logè Euripidẽ fore. Nãq; is & in sermone (qđ ipsum reprehẽdũt, q̃bus grauitas & cothurnus & sonꝰ Sophoclis uidetur esse sublimior) magis accedit oratorio generi: & sentẽtiis dẽsus, & in iis quæ à sapiẽtibus tradita sunt, penè ipsis par, & in dicẽdo ac respõdẽdo cuilibet eorũ qui fuerũt in foro diserti, comparãdus. In affectibus uerò cũ omnibus mirus, tũ in iis qui miseratiõe cõstãt, facilè præcipuus. Hũc & admiratus maximè est (ut sæpe testatur) & secutus, quãquã in opere diuerso, Menãder: qui uel unus, meo quidẽ iudicio, diligẽter lectus, ad cũcta quæ præcipimus effingẽda sufficiat: ita omnẽ uitæ imaginẽ expreßit: tãta in eo inueniẽdi copia, & eloquẽdi facultas: ita est omnibꝰ rebus, personis, affectibus accõmodatus. Nec mihi ꝑfectò uiderũt, q orationes quæ Charisii nomine edũtur, à Menãdro scriptas putãt. Sed mihi lõgè

gè magis Orator probari in opere suo uidetur, nisi fortè aut illa mala iudicia, quæ Epitrepõtas, Epicleros, Lochos habent: aut meditationes in Psophoda, & Nomotheta, & Hypobolimæo, nõ omnibus Oratoriis numeris sunt absolutæ. Ego tamẽ plus adhuc quiddã collocaturũ declamatoribus puto, quoniã his necesse est secũdũ cõditionẽ cõtrouersiarũ plures subire psonas, patrũ, filiorũ, maritorũ, militũ, rusticorũ, diuitũ, pauperũ, irascentiũ, deprecãtiũ, mitiũ, asperorũ. In qbus omnibus mirè custoditur ab hoc poëta decorũ. Atq; ille quidẽ omnibus eiusdẽ operis autoribus abstulit nomẽ, et fulgore quodã suæ claritatis tenebras obduxit. Habẽt tamẽ alij quoq; Comici, si cũ uenia legantur, quædã quæ possis decerpere: & præcipuè Philemon, q ut prauis sui tẽporis iudiciis Menãdro sæpe prælatus est, ita cõsensu omniũ meruit credi secũdus. Historiã multi scripsere præclarè, sed nemo dubitat duos lõgè cæteris præferẽdos, quorũ diuersa uirtus laudẽ penè est parẽ cõsecuta. Dẽsus, & breuis, et semper instãs sibi Thucydides: dulcis, & cãdidus, & fusus Herodotus: ille cõcitatis, hic remissis affectibus melior: ille concionibus, hic sermonibus: ille ui, hic uoluptate. Theopõpus his proxim9, ut in historia prædictis minor, ita Oratori magis similis: ut qui antequã est ad hoc opus solicitatus, diu fuerit Orator. Philistus quoq; meretur q turbæ q̃uis bonorũ post hos * aut horũ eximatur imitator Thucydidis: et ut multo infirmior, ita aliquaten9 lucidior. Ephor9, ut Isocrati uisum, calcarib9 eget. Clitarchi pbatur ingeniũ, fides infamatur. Lõgo pòst interuallo tẽporis natus Timagenes, uel hoc est ipso pbabilis, q intermissã historias scribẽdi industriã noua laude reparauit. Xenophõ nõ excidit mihi, sed inter philosophos reddẽdus est. Sequitur oratorũ ingẽs manus, cũ decẽ simul Athenis ætas

* aliàs, autorum.

nis ætas una tulerit: quorũ lõgè princeps Demosthenes, *ac penè lex orãdi fuit. tãta uis in eo, tã dẽsa omnia, ita qbusdã neruis intẽta sunt, tã nihil otiosum, is dicẽdi modus, ut nec quod desit in eo, nec quod redũdet inuenias.* Plenior Aeschi*nes, & magis fusus, & grãdiori similis, quo minus strictus est: carnis tamẽ plus habet, lacertorũ minus.* Dulcis *in primis & acutus* Hyperides: *sed minoribus causis, ut nõ dixerim utilior, magis par. His ætate* Lysias *maior, subtilis atq; elegãs, & quo nihil, si* Oratori *satis sit docere, q̃ras perfectius. nihil enim est inane, nihil arcessitũ, puro tamẽ fonti q̃ magno flumini ꝓpior.* Isocrates *in diuerso genere dicẽdi nitidus & cõptus, & palæstræ q̃ pugnæ magis accõmodatus, oẽs dicẽdi ueneres sectat⁹ est: nec immeritò: auditoriis enim se, nõ iudiciis cõpararat: in inuẽtione facilis, honesti studiosus: in cõpositione adeò diligẽs, ut cura eius reprehẽdatur.* Neq; *ego in his, de quibus sum locutus, has solas uirtutes, sed has præcipuas puto: nec cæteros parũ fuisse magnos.* Quinetiã Phalereũ illũ Demetreũ *(quãquã is prim⁹ inclinasse eloquẽtiã dicitur) multũ ingenij habuisse & facũdiæ fateor, uel ob hoc memoria dignũ q̃, ultimus est ferè ex* Atticis *q dici poßit* Orator: *quẽ tamẽ in illo medio genere dicẽdi præfert omnibus* Cicero. Philosophorũ, *ex qb⁹ plurimũ se traxisse eloquẽtiæ* M. Tullius *cõfitetur, qs dubitet* Platonẽ *eße præcipuũ, siue acumine differẽdi, siue eloquẽdi facultate diuina quadã &* Homerica? *multũ enim supra prosam orationẽ, & quã pedestrẽ* Græci *uocãt, surgit: ut mihi nõ hominis ingenio, sed quodã* Delphico *uideatur oraculo instinctus.* Quid *ego cõmemorẽ* Xenophõtis *iucũditatẽ illã inaffectatã, sed quã nulla poßit affectatio consequi: ut ipsæ finxisse sermonem* Gratiæ *uideantur: & quod de* Pericle *ueteris comœdiæ testimonium est, in hunc*

transferri

trāsferri iustißimè poßit, in labris eius sediſſe quādā persuadēdi deā? Quid reliquorū Socraticorū elegātiā? Quid Aristotelem? quē dubito sciētia rerū, an scriptorū copia, an eloquēdi suauitate, an inuētionū acumine, an uarietate operū, clariorē putem. Nam in Theophrasto tam est eloquēdi nitor ille diuinus, ut ex eo nomē quoq; traxiſſe dicatur. Minus indulſere eloquētiæ Stoici ueteres: ſed cū honesta suaserūt, tū in colligendo probandóq; quæ instituerāt, plurimū ualuerūt: rebus tamē acuti magis, quàm (id quod ſanè nō affectauerūt) oratione magnifici. Idē nobis per Romanos quoq; autores ordo ducēdus est. Itaq; ut apud illos Homerus, ſic apud nos Virgilius auſpicatißimum dederit exordium, omnium eius generis poëtarū Græcorū nostrorumq; illi haud dubiè proximus. Vtar enim uerbis iiſdē, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi: qui mihi interrogāti, quem Homero crederet maximè accedere, Secundus, inquit, est Virgilius, propior tn̄ primo quàm tertio. Et hercle ut illi naturæ cœlesti atq; immortali ceſſerimus, ita curæ & diligētiæ uel ideo in hoc plus est, q̃ ei fuit magis laborādū: & quātū eminētioribus uincimur, fortaſſe æqualitate penſamus. Cæteri omnes longè ſequentur. Nam Macer & Lucretius legēdi quidē, ſed nō ut phraſin, id est corpus eloquētiæ faciāt: elegātes in ſua quiſq; materia, ſed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in iis ꝑ quæ nomē est aſſecutus, interpres operis alieni, non ſpernēdus quidē, uerùm ad augēdā facultatē dicēdi parùm locuples. Ennium ſicut ſacros uetuſtate lucos adoremus, in quibus grādia et antiqua robora iam nō tantā habent ſpeciē, quātam religionē. Propiores alij, atq; ad hanc phraſin de qua loquimur, magis utiles. Laſciuus quidē in Heroicis quoque Ouidius, & nimiùm amator ingenij ſui, laudandus

Romani autores.
Poëta.

tamen

Aliàs parcius. tamē* in partibus. Cornelius aūt Seuerus, etiāsi uersificator q̄ poëta melior, si tñ, ut est dictum, ad exemplar primi libri bellū Siculū perscripsisset, uēdicaret sibi iure secūdū locū.* Sed eū cōsummari mors immatura nō passa est: puerilia tñ eius opera & maximā indolem ostendunt, & mirabilem præcipuè in ætate illa recti generis uoluntatē. Multū in Valerio Flacco nuper amisimus. Vehemens & poëticū ingeniū Saleij Baßi fuit, nec ipsum senectute maturum. Rabirius ac Pedo nō indigni cognitione, si uacet. Lucanus ardens, & concitatus, & sententiis clarißimus, &, ut dicā quod sentio, magis Oratoribus quàm Poëtis annumerādus. Hos nominauimus, quia Germanicū Augustū ab institutis studiis deflexit cura terrarum, parúmq; diis uisum est esse eū maximū poëtarum. Quid tñ iis ipsis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis successerat, sublimius, doctius, omnibus deniq; numeris præstantius? Quis enim caneret bella melius, quàm qui sic gerit? Quē præsidentes studiis deæ propius audirēt? Cui magis suas artes aperiret familiare numē Mineruæ? Dicent hæc plenius futura secula. Nunc enim cæterarū fulgore uirtutum laus ista præstringitur. Nos tñ sacra literarū colentes feras Cæsar si nō tacitum hoc præterimus, & Virgiliano certè uersu testamur,

*Varenum consum.

Inter uictrices hederam tibi serpere lauros.

Elegiaci. Elegia Græcos quoq; ꝓuocamus: cuius mihi tersus atq; elegans maximè uidetur autor Tibullus. Sunt qui Propertiū malint. Ouidi⁹ utroq; lasciuior: sicut durior Gallus. Satyra quidē tota nostra est, in qua primus insignē laudē adeptus est Lucilius, q quosdā ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum nō eiusdē modò operis autoribus, sed omnibus poëtis præferre non dubitent. Ego quantū ab illis, tantum ab Horatio, dissentio, qui Luciliū fluere lutulentū, et esse

Serm. 1. Sat. 4.

aliquid

aliquid qđ tollere poßis, putat. Nã & eruditio in eo mira, & libertas, atq; inde acerbitas, & abundè salis. Multo est tersior ac purus magis Horatius, & ad notandos hominũ mores præcipuus. Multũ et ueræ gloriæ, quãuis uno libro, Persius meruit. Sũt clari hodièq;, et q olim nominabũtur. Alterũ illud est, & prius Satyræ genus, quod nõ sola carminũ uarietate mistum condidit Terẽtius Varro, uir Romanorũ eruditißimus. Plurimos hic libros & doctißimos cõposuit, peritißimus linguæ Latinæ, et omnis antiqtatis, & rerũ Græcarũ, nostrarúmq; plus, tamẽ scientiæ collaturus, quàm eloquentiæ. Iambus nõ sanè à Romanis celebratus est ut ppriũ opus, à quibusdã interpositus: cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio: quãquã illi epodos interuenire reperiatur. At Lyricorũ idẽ Horatius ferè solus legi dignus. Nã & insurgit aliqñ, & plenus est iucũditatis & gratiæ, et uariis figuris & uerbis felicißimè audax. Si quẽ adiicere uelis, is erit Cæsius Bassus, quem nuper uidimus: sed eũ longè præcedunt ingenia uiuentiũ. Tragœdiæ scriptores Accius atq; Pacuuius clarißimi, grauitate sentẽtiarũ, uerborũ põdere, & autoritate personarũ. Ceterũ nitor, & summa in excolẽdis operibus manus, magis uideri potest temporibus quàm ipsis defuisse. Viriũ tamẽ Accio plus tribuitur: Pacuuiũ uideri doctiorẽ, q esse docti affectãt, uolũt. Iam Varij Thyestes cuilibet Græcorũ cõparari põt. Ouidij Medea uidetur mihi ostẽdere quantũ uir ille præstare potuerit, si ingenio suo tẽperare q̃ indulgere maluisset. Eorum quos uiderim, longè princeps Põponius Secundus: quẽ senes parũ Tragicum putabãt, eruditiõe ac nitore præstare cõfitebãtur. In comœdia maximè claudicamus: licet Varro dicat Musas, Aelij Stolonis sentẽtia, Plautino sermone locuturas fuisse, si Latinè loq uellẽt:

Iambici.

Tragici.

Comici.

licet Cæciliũ ueteres laudibus ferant: licet Terẽtij scripta ad Scipionẽ Africanum referantur: quæ tamen sunt in hoc genere elegãtißima, et plus adhuc habitura gratiæ, si intra uersus trimetros stetissent. Vix leuem consequimur umbrã, adeò ut mihi sermo ipse Romanus nõ recipere uideatur illã solis concessam Atticis uenerẽ, quandò eam ne Græci quidẽ in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinámq; nõ inquinasset argumẽta puerorũ fœdis amoribus, mores suos fassus. At historia nõ cesserit Græcis, nec opponere Thucydidi Sallustiũ uerear: nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Liuiũ, cùm in narrãdo miræ iucũditatis, clarißimiq; cãdoris, tũ in cõcionibus suprà q̃ enarrari potest eloquentẽ: ita dicũtur omnia cùm rebus tũ personis accommodata: sed affectus quidẽ, præcipuè eos qui sunt dulciores, ut parcißimè dicã, nemo historicorũ commẽdauit magis. Ideóq; immortalẽ illã Sallustij uelocitatẽ, diuersis uirtutibus consecutus est. Nã mihi egregiè dixisse uidetur Seruilius Nouianus pares eos magis q̃ similes: qui & ipse à nobis auditus est, clari uir ingenij, et sentẽtijs creber, sed minus pressus, quàm historiæ autoritas postulat. Quã paulùm ætate præcedẽs eum Bassus Aufidius egregiè utiq; in libris belli Germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in qbusdã suis ipse uiribus minor. Superest adhuc, & exornat ætatis nostræ gloriã, uir seculorũ memoria dignus, q olim nominabitur, nũc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores, ut libertas, quãquã circũcisis q̃ dixisset, ei nocuerit. Sed elatũ abundè spiritum, et audaces sentẽtias deprehẽdas etiã in iis quæ manẽt. Sunt et alij scriptores boni: sed nos genera degustamus, nõ bibliothecas excutimus. Oratores uerò uel præcipuè Latinam eloquentiã parẽ facere Græcæ possunt. Nã Ciceronem cuicũq; eorum

Historici.

Oratores.

fortiter

fortiter opposuerim. Nec ignoro quantã mihi concitem pugnã, cũ præsertim id nõ sit propositi, ut eũ Demostheni cõparem hoc tẽpore: neq; enim attinet: cũ Demosthenẽ in primis legendũ, uel ediscendũ potius putẽ. Quorũ ego uirtutes plerasq; arbitror similes, consilium, ordinẽ, diuidendi, præparãdi, probãdi rationẽ, omnia deniq; quæ sunt inuentionis. In eloquẽdo est aliqua diuersitas: densior ille, hic copiosior: ille cõcludit astrictius, hic latius pugnat: ille acumine semper: hic frequẽter & põdere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adiici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & cõmiseratione (qui duo plurimũ affectus ualẽt) uincimus. Et fortasse epilogos illi mos ciuitatis abstulerit: sed & nobis illa quæ Attici mirãtur, diuersa Latini sermonis ratio minus permiserit. In epistolis qdẽ, quãquã sunt utriusq;, nulla cõtẽtio est. Cedendũ uerò in hoc qdẽ, ꝙ ille & prior fuit, & ex magna parte Ciceronem quãtus est fecit. Nã mihi uidetur M. Tullius cũ se totũ ad imitationẽ Græcorũ cõtulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiã Platonis, iucũditatẽ Isocratis. Nec uerò qđ in quoque optimũ fuit, studio cõsecutus est tãtũ, sed plurimas uel potius oẽs ex seipso uirtutes extulit immortalis ingenij beatißima ubertate. Nõ enim pluuias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed uiuo gurgite exũdat, dono quodã Prouidẽtiæ genitus, in quo totas uires suas eloquẽtia experiretur. Nã qs docere diligẽtius, mouere uehemẽtius põt? Cui tãta unquã iucũditas affuit? ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eũ credas: & cùm trãsuersum ui sua iudicẽ ferat, tamẽ ille nõ rapi uideatur, sed sequi. Iã in omnibus quæ dicit, tanta autoritas inest, ut dißẽtire pudeat: nec aduocati studiũ, sed testis aut iudicis afferat fidẽ. Cùm interim hæc omnia, quæ uix singula quisquã intẽtißima cura cõsequi posset, fluũt

illaborata: & illa qua nihil pulchrius auditu est, oratio, præ se fert tamē felicißimā facilitatē. Quare nō immeritò ab hominibus ætatis suæ regnare in iudiciis dictus est: apud posteros uerò id cōsecutus, ut Cicero iā nō hominis, sed eloquētiæ nomen habeatur. Hūc igitur spectemus: hoc ꝓpositū nobis sit exēplū. Ille se profecisse sciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Asinio Pollione inuētio, summa diligētia: adeò ut quibusdā etiā nimia uideatur: & cōsilij & animi satis: à nitore & iucūditate Ciceronis ita longe abest, ut uideri poßit seculo prior. At Messala nitidus & cādidus, & quodāmodo præ se ferēs in dicēdo nobilitatē suam: uiribus minor. C. uerò Cæsar si foro tantū uacasset, nō alius ex nostris cōtra Ciceronē nominaretur. tāta in eo uis est, id acumē, ea cōcitatio, ut illum eodē animo dixisse, quo bellauit, appareat. Exornat tamē hæc omnia mira sermonis, cuius propriè studiosus fuit, elegātia. Multū ingenij in Cælio, & præcipuè in accusando multa urbanitas: dignúsq; uir, cui & mēs melior, & uita lōgior cōtigißet. Inueni qui Caluū præferrēt omnibus, inueni qui Ciceroni crederēt eū nimia cōtra se calūnia uerū sanguinē perdidisse. sed est & sancta & grauis oratio, & castigata, & frequēter uehemēs quoq;. Imitator est autē Atticorū: fecitq; illi ꝓperata mors iniuriā, siquid adiecturus, nō si qd detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius insignē non immeritò famā tribus orationibus meruit. Multa, si cū iudicio legatur, dabit imitatione digna Caßius Seuerus, q si cæteris uirtutibus colorē & grauitatē orationis adiecisset, ponēdus inter præcipuos foret. Nā & ingenij plurimum est in eo, & acerbitas mira & urbanitas, & uis summa: sed plus stomacho quā cōsilio dedit: præterea ut amari sales, ita frequēter amaritudo ipsa ridicula est. Sūt et alij multi diserti, quos

Cic. in Brut.

Caluus. In Bruto.

ti, quos persequi longũ est. Eorũ quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus, lõgè præstãtißimi. Verborũ arte ille, & toto genere dicendi præferẽdus, & quẽ in numero ueterũ habere nõ timeas: hic cõcitatior, sed in cura uerborũ nimius, & cõpositione nõnunquã lõgior, & translationibus parũ modicus. Erãt clara & nuper ingenia. Nã & Trachallus plerũq; sublimis, & satis apertus fuit, & quẽ uelle optima crederes: auditus tamẽ maior. Nã & uocis, quantã in nullo cognoui, felicitas, & pronuntiatio uel scenis suffectura, et decor: omnia deniq; ei, quæ sunt extrà, superfuerũt. Et Vibius Crispus, cõpositus, & iucũdus, & delectationi natus, priuatis tamẽ causis q̃ publicis melior. Iulio Secũdo si lõgior cõtigisset ætas, clarißimũ profectò nomẽ Oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim atque adiiciebat cæteris uirtutib⁹ suis quod desiderari potest. id est autẽ, ut esset multò magis pugnax, & sæpius ad curã rerũ ab elocutione respiceret. Cæterũ interceptus quoq; magnũ sibi uẽdicat locũ. Ea est facũdia, tãta in explicãdo qđ uelit, gratia: tã cãdidũ & lene & speciosum dicẽdi genus: tanta uerborũ etiã quæ assumpta sunt, proprietas: tanta in quibusdã ex periculo petitis significãtia. Habebũt q̃ post nos de Oratoribus scribẽt, magnam eos qui nunc uigẽt materiã uerè laudãdi. Sunt enim summa hodie, quib⁹ illustratur forũ, ingenia. Nãq; & consummati iã patroni ueteribus æmulãtur, & eos iuuenũ ad optima tẽdentiũ imitatur ac sequitur industria. Supersunt qui de Philosophia scripserũt: quo in genere paucißimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerũt. Idẽ igitur M. Tullius, qui ubiq;, etiã in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius uerò, multòq; q̃ in orationibus præstãtior Brutus, suffecit põderi rerũ: scias eũ sẽtire, quæ dicit. Scripsit nõ parũ multa Cornelius *Philosophi Latini.*

Celſus, Scepticos ſecutus, nō ſine cultu ac nitore. Plācus in Stoicis rerū cognitioni utilis. In Epicureis leuis quidē, ſed nō iniucūdus tamē autor eſt Catius. Ex induſtria Senecam in omni genere eloquētiæ diſtuli, ꝓpter uulgatā falsò de me opinionē, qua dānare eū, & inuiſum quoq; habere ſum creditus. Quod accidit mihi, dū corruptū, & omnibus uitiis fractū dicēdi genus reuocare ad ſeueriora iudicia contendo. Tum autē ſolus hic ferè in manibus adoleſcētiū fuit. Quē non equidē omnino conabar excutere, ſed potioribus præferri nō ſinebā, quos ille nō deſtiterat inceſſere, cùm diuerſi ſibi conſcius generis, placere ſe in dicēdo poſſe iis qbus illi placerēt, diffideret. Amabāt autē eū magis, quam imitabantur: tātúmq; ab illo defluebāt, quātū ille ab antiquis deſcēderat. Foret enim optādū, pares, aut ſaltē proximos illi uiro fieri. Sed placebat propter ſola uitia, & ad ea ſe quiſq; dirigebat effingēda, quæ poterat: deinde cū ſe iactaret, eodē modo dicere, Senecam infamabat. Cuius & multæ alioqui, & magnæ uirtutes fuerūt, ingeniū facile & copioſum, plurimū ſtudij, multarū rerū cognitio: in qua tamē aliquādo ab iis quibus inquirēda quædā mādabat, deceptus eſt. Tractauit etiā omnē ferè ſtudiorū materiā. Nā & orationes eius, & poëmata, & epiſtolæ, & dialogi, feruntur. In Philoſophia parū diligēs, egregius tamē uitiorū inſectator fuit. Multæ in eo claræq; ſentētiæ, multa etiā morū gratia legēda: ſed in eloquēdo corrupta pleraq;, atq; eo perniencioſiſſima, quòd abūdāt dulcibus uitiis. Velles eū ſuo ingenio dixiſſe, alieno iudicio. Nā ſi aliqua contēpſiſſet, ſi parum concupiſſet, ſi nō omnia ſua amaſſet, ſi rerū pōdera minutiſſimis ſentētiis nō fregiſſet: cōſenſu potius eruditorū, quàm puerorū amore cōprobaretur. Verùm ſic quoq; iā robuſtis, & ſeueriore genere ſatis firmatis legendus uel

ideo,

ideo, quòd exercere potest utrinq; iudicium. Multa enim (ut dixi) probanda in eo, multa etiã admiranda sunt: eligere modò curæ sit: quod utinã ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora uellet, quæ quod uoluit effecit.

De Imitatione. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Quoniã omnia præcepta parũ profutura sunt, nisi nos ad alicuius perfecti imitationẽ cõponamus: postquã qui legendi nobis essent pronũtiauit, de imitatione, per quam aut maximis autoribus æquales aut proximi euadamus cõtingit, præcepta tradit. Primò probat eam vtilẽ, & necessariã: deinde non ipsam per se sufficere, sed conandũ aliquid supra eos quos imitamur. Tertiò circa imitationẽ duo esse videnda: quos, & quid in illis imitemur. Primùm ex superiori capite manifestũ est. quid imitandũ sit superest, nempe optima, quæ quisq, talia esse cognoscit, cùm in maximis etiã autoribus aliqua vitiosa, minus perfecta & plena incidant. Ergo nõ solùm verborum imitationem esse, verũetiã spectandum decorum rerum & personarũ, consilium, quæ proprietas omnium partium, quę ratio delectandi & monẽdi, & quo pacto etiam ad docendum spectant, quæ verborũ copia, figurarum varietas, cõponẽdi ratio: quo cognito quisq; vires exploret, quid ferre valeant: nã insanũ esse inimitabilia persequi repugnãte natura. Præterea cauendũ ne orator poëtas, aut poëta oratores, sibi imitandos proponat, nisi in eo quod in omnibus habet cõmune eloquentia. Postremò ne cui nos vni imitando addicamus.

Ex his cæterisq; lectione dignis autoribus et uerborũ sumenda copia est, et uarietas figurarũ, & componẽdi ratio: tum ad exemplum uirtutũ omnium mens dirigenda. Neq; enim dubitari põt, quin artis pars magna cõtineatur imitatione. Nam ut inuenire primũ fuit, estq; præcipuũ: sic ea quæ bene inuẽta sunt, utile sequi. Atq; omnis uitæ ratio sic cõstat, ut quæ pbamus in aliis, facere ipsi uelim⁹. Sic literarũ ductus, ut scribẽdi fiat usus, pueri sequũtur: sic musici uocem docentiũ, pictores opera priorũ, rustici probatam experimẽto culturã in exemplũ intuentur. Omnis denique

nique disciplinæ initia ad propositũ sibi præscriptũ formari uidemus. Et hercle necesse est aut similes aut dißimiles bonis simus. Similẽ rarò natura præstat, frequẽter imitatio. Sed hoc ipsum, qđ tãto faciliorẽ nobis rationẽ rerũ omniũ facit, q̃ fuit iis qui nihil qđ sequerẽtur habuerũt, nisi cautè & cũ iudicio apprehẽditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio ꝑ se ipsa nõ sufficit, uel quia pigri est ingenij, cõtentũ esse iis quæ sunt ab aliis inuenta. Quid enim futurũ erat temporibus illis quæ sine exẽplo fuerũt, si homines nihil nisi quod iam cognouissent, faciendũ sibi aut cogitandũ putassent? nempe nihil fuisset inuentũ. Cur igitur nefas est reperiri aliquid à nobis, quod antè nõ fuerit? An illi rudes sola mẽtis natura ducti sunt in hoc, ut tã multa generarent: nos ad quærendum non eo ipso concitemur, quod certè scimus inuenisse eos qui quæsierunt? Et cùm illi, qui nullum cuiusquã rei habuerunt magistrũ, plurima in posteros tradiderint, nobis usus aliarũ rerũ ad eruẽdas alias nõ proderit, sed nihil habebimus nisi beneficij alieni? quẽadmodum quidam pictores in id solum student, ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant. Turpe etiam illud est, cõtentũ esse id consequi, quod imiteris. Nam rursus quid erat futurũ, si nemo plus effecisset eo quẽ sequebatur? Nihil in poëtis supra Liuium Andronicũ, nihil in historiis supra Pontificũ annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: non esset pictura, nisi quæ lineas modò extremas umbræ quã corpora in sole fecissent, circunscriberet. Ac si omnia percenseas, nulla sit ars qualis inuenta est, nec intra initiũ stetit: nisi fortè nostra potißimùm tempora damnamus huius infelicitatis, ut nũc demũ nihil crescat. Nihil enim crescit sola imitatione. Quòd si prioribus adiicere fas non est, quomodo sperare possumus ullum oratorem perfectũ? cum

in iis

in iis quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuentus in quo nihil aut desideretur, aut reprehendatur. Sed etiā qui summa nō appetunt, contendere potius, quàm sequi debēt. Nam qui agit ut prior sit, forsitan etiam si non transierit, æquabit. Eū uerò nemo potest æquare, cuius uestigiis sibi utiq; insistendū putat. necesse est enim semper sit posterior qui sequitur. Adde quòd plerunq; facilius est plus facere, quàm idem. Tātam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa quidem natura in hoc ita eualuerit, ut nō res quæ simillimæ uideantur, discrimine aliquo discernātur. Adde q quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo qd' imitatur, ut umbra corpore, & imago facie, et actus histrionum ueris affectibus. Quod in orationibus quoq; euenit. Nanque iis quæ in exemplum assumimus, subest natura, & uera uis: cōtrà omnis imitatio facta est, & ad alienū propositum cōmodatur. Quo fit ut minus sanguinis ac uirium declamationes habeant, quàm orationes: q in illis uera, in his aßimulata materia est: Adde q ea quæ in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, inuentio, uis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideóq; pleriq; cùm uerba quædam ex orationibus excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes, mirè à se quæ legerunt, effingi arbitrantur: cùm & uerba intercidāt inualescántq; tēporibus, ut quorum certißima sit regula in cōsuetudine, eáq; non sua natura sint bona aut mala, (nam per se soni tantùm sunt) sed prout opportunè propriéq; aut secus collocata sunt: & compositio cùm rebus accommodata sit, tum ipsa uarietate gratißima. Quapropter exactißimo iudicio circa hanc partem studiorū examinanda sunt omnia. Primum, quos imitemur. nam sunt plurimi qui similitudinē peßimi cuiusq; & corruptißimi cōcupierint. Deinde in ipsis quos

elegerimus, quid sit ad quod efficiendum nos comparemus. Nam in magnis quoq; autoribus incidũt aliqua uitiosa, et à doctis inter ipsos etiam mutuò reprehensa. atq; utinam tam bona imitantes dicerẽt melius, quàm mala peius dicũt. Nec uerò saltẽ iis quibus ad euitãda uitia iudicij satis fuit, sufficiat imaginẽ uirtutis effingere, et solã, ut sic dixerim, cutẽ, uel potius illas Epicuri figuras, quas è summis corporibus dicit effluere. Hoc aũt iis accidit, qui nõ introspectis penitus uirtutibus, ad primũ se uelut aspectum orationis aptarũt: & cũ iis felicissimè cessit imitatio, qui uerbis atq; numeris sunt nõ multùm differẽtes, uim dicendi atq; inuẽtionis nõ assequũtur, sed plerũq; declinãt in peius, & proxima uirtutibus uitia comprehẽdunt, fiúntq; pro grãdibus tumidi, pressis exiles, fortib⁹ temerarij, lætis corrupti, cõpositis exultantes, simplicibus negligẽtes. Ideóq; q horridè atq; incompositè quidlibet frigidum illud & inane extulerũt, antiquis se pares credũt: qui carẽt cultu atq; sentẽtiis, Atticis scilicet: qui præcisis cõclusionibus obscuri, Sallustium atq; Thucydidem superant: tristes ac ieiuni Pollionẽ æmulantur: otiosi & supini, siquid modò longius circũduxerunt, iurãt ita Ciceronem loquuturum fuisse. Noueram quosdã, qui se pulchrè expressisse genus illud cœlestis huius in dicẽdo uiri sibi uiderentur, si in clausula posuissent, Esse uideatur. Ergo primũ est, ut qd' imitaturus est quisque, intelligat: & quare bonũ sit, sciat. Tum in suscipiẽdo onere cõsulat suas uires. Nã quædã sunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ nõ sufficiat, aut diuersitas repugnet. Nec cui tenue ingeniũ erit, sola uelit fortia & abrupta: cui forte quidẽ, sed indomitum, amore subtilitatis & uim suã perdat, & elegantiam quam cupit, nõ assequatur. Nihil est enim tam indecens, quam cùm mollia durè fiunt.

Atque

Atq; ego illi praeceptori quem instituerã in libro secundo, tradidi nõ ea sola docẽda esse, ad quae quẽq; discipulorũ natura cõpositũ uideret. Nam is & adiuuare debet quae in quoq; eorũ inuenerit bona, & quantũ fieri potest, adiicere quae desunt, & emẽdare quaedã, & mutare. rector enim est alienorũ ingeniorũ atq; formator. difficilius est naturã suã fingere. Sed ne ille quidẽ doctor, quanquã omnia quae recta sunt, uelit esse in suis auditoribus quamplenissima, in eo tamẽ cui naturam obstare uiderit, laborabit. Id quoq; uitandum (in quo magna pars errat) ne in oratione poëtas nobis & historicos, in illorũ operibus Oratores aut declamatores imitãdos putemus. Sua cuiq; proposita lex, suus decor est. Nec comoedia in cothurnos assurgit, nec cõtrà tragoedia socco ingreditur: habet tamẽ omnis eloquentia aliquid cõmune. Id imitemur, quod commune est. Etiam hoc solet incõmodi accidere iis qui se uni alicui generi dederũt, ut si asperitas his placuit alicuius, hãc etiã in leni ac remisso causarũ genere nõ exuant, si tenuitas aut nuditas, in asperis grauibúsq; causis ponderi rerũ parũ respõdeant: cùm sit diuersa non causarũ modò inter ipsas cõditio, sed in singulis etiam causis partiũ: sint que alia leniter, alia asperè, alia cõcitatè, alia remissè, alia docẽdi, alia mouẽdi gratia dicẽda: quorũ omniũ dissimilis atq; diuersa inter se ratio est. Itaq; ne hoc qdẽ suaserim, uni se alicui propriè, quẽ p omnia sequatur, addicere. Lõgè pfectissimus Graecorũ Demosthenes, aliquid tamẽ aliquo in loco melius alij, plurima ille: sed nõ q maximè imitandus, etiã solus imitãdus est. Quid ergo? nõ est satis omnia sic dicere quomodo Marcus Tullius dixit? Mihi quidẽ satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamẽ noceret, uim Caesaris, asperitatẽ Caelij, diligentiã Pollionis, iudicium Calui, quibusdã in locis assume-

assumere? Nã præter id quod prudẽtis est, quod in quoque optimũ est, si poßit, suum facere: tũ in tãta rei difficultate unũ intuẽtes, uix aliqua pars sequitur. Ideóq; cùm totum exprimere quem elegeris, penè sit homini inconcessum, pluriũ bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; loco cõueniat, aptemus. Imitatio autẽ (nam sæpius idẽ dicam) nõ sit tãtùm in uerbis. Illuc intẽdẽda mẽs, quantũ fuerit illis uiris decoris in rebus atq; personis, qđ cõsiliũ, quæ dispositio, quàm omnia etiã quæ delectationi uideãtur data, ad uictoriã spectẽt: quid agatur procemio: quæ ratio & quàm uaria narrandi: quæ uis probandi ac refellẽdi: quanta in affectibus omnis generis mouẽdis scientia, quantáq; laus ipsa popularis utilitatis gratia assumpta. quæ tum est pulcherrima, cùm sequitur, nõ cùm arcessitur. Hæc si peruiderimus, tũ uerè imitabimur. Qui uerò etiã ꝓpria his bona adiecerit, ut suppleat quæ deerãt, circũcidat siquid redũdabit, is erit (quẽ quærimus) perfectus Orator: quẽ nunc cõsummari potißimùm oportebat, cùm tanto plura exempla bene dicendi supersint, quàm illis qui adhuc summi sunt, contigerũt. Nã erit hæc quoq; laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

Quomodo scribendum sit. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Tria ad facilitatem eloquẽtiæ parandã necessaria esse dixit: legẽdi, scribẽdi, & dicẽdi exercitationẽ. De primo locutus, ad secũdũ aggreditur, nẽpe ad stylũ, id est modũ scribẽdi. In quo duo cõsiderãda ait, quid, & quo modo scribi oporteat. Priore mẽbro in quintũ caput dilato, secundũ exequitur. Scribẽdũ esse quãdiligentißimè, & quamsæpißimè quæ iusto tẽpore excogitata erũt & bene collocãda, cũ rerũ & verborũ certo delectu, repetẽda frequẽter, & sub incudẽ reuocãda calore inuẽtionis refrigerato, atque etiã retractãda quæ semel cõposita erũt, Sallustij atq; Virgilij exemplo. Quæ diligẽtia & solicitudo initiis necessaria est.

Deinde

Deinde duo genera vitiosè scribētiū notat: vnū eorū quibus morosis nimiū nihil placet, qui meditando & cogitādo maiorē temporis partē cōsumūt, semp vnde incipiāt quærētes. Aliud eorū qui ex tēpore quicqd primus impetus suggerit, effundūt, magna leuitate res temere cōgerētes. Ex quo dictātes qđ alij celeriter excipiāt, ꝑpter varia eius rei quæ subiūgit incōmoda, reprobat: inter quos viā mediā bene scribēdi studioso sequēdā, & qd illi scribēdi initiū inuenire volēti intuendū sit, præscribit: nēpe quid res, locus, tēpus, vel personæ poscāt. Locum secretū studiis esse aptū, nō tamē nemora & syluas: quæ ad studia non vocare, sed potius auocare ad voluptatē videntur. Lucubrationē nocturnam esse lōgè vtilissimā: ita tamē, vt valetudinis habeatur ratio: quæ scribēdo & meditādo lædi pręcipuè solet: quarū rerū cōmoditas si nō suppetat, nō propterea omnibus locis & temporibus meditationi dādam nō esse operam. Postremò quibus sit in ceratis tabellis scribēdū, quibus in mēbranis, & quamobrē, quáq; versuum longitudine, quibúsve relictis marginibus, tradit.

ET hæc quidem auxilia extrinsecus adhibētur: in iis autem quæ nobisipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longè plurimum affert stylus. Nec immeritò M. Tullius hunc optimū effectorem ac magistrū dicēdi uocat. De Orat. 1. *Cui sententiæ personam L. Craßi in disputationibus quæ sunt de Oratore aßignando, iudiciū suum cum illius autoritate coniunxit. Scribendū ergo quamdiligentißimè, & quāplurimū. Nā ut terra altè effossa, generandis alēdísq; seminibus fœcūdior est: sic profectus nō à summo petitus, studiorū fructus effundit uberius, & fidelius cōtinet. Nā sine hac quidē conscientia, ipsa illa ex tempore dicendi facultas, inanem modò loquacitatem dabit, & uerba in labris nascentia. Illic radices, illic fundamēta sunt: illic opes uelut sanctiore quodam ærario recõditæ, unde ad subitos quoq; casus, cùm res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiāt labori certaminū, & usu nō exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura uoluit magnū*

effici

effici citò, præposuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatem: quæ nascendi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uisceribus parentum continerentur. Sed cùm sit duplex quæstio, quomodo, & quæ maximè scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. Sit primò uel tardus, dũ diligens, stylus: quæramus optima, nec protinus se offerentibus gaudeamus: adhibeatur iudiciũ inuẽtis, dispositio probatis. Delectus enim rerũ uerborúmq; agendus est, & pondera singulorũ examinãda. Pòst subeat ratio collocãdi, uersenturq; omni modo numeri: non ut quodq; se proferret uerbum, occupet locum. Quæ quidẽ ut diligentius exequamur, repetenda sæpius erunt scriptorũ proxima. Nã præter id, quòd sic melius iungũtur prioribus sequẽtia, calor quoq; ille cogitationis, qui scribendi mora refrixit recipit ex integro uires, & uelut repetito spatio sumit impetũ. qđ in certamine saliẽdi fieri uidemus, ut conatũ longius petãt, & ad illud quò contenditur spatiũ, cursu ferantur, utq; in iaculando brachia reducimus, & expulsuri tela, neruos retro tendimus. Interim tamen, si feret flatus, dãda sunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim nostra dum nascuntur, placent: alioqui nec scriberentur. Sed redeamus, ad iudicium, & retractemus suspectam facilitatẽ. Sic scripsisse Sallustium accepimus: & sanè manifestus est etiam ex opere ipso labor. Virgilium quoq; paucissimos die composuisse uersus, autor est Varus. Oratoris quidem alia conditio est. Itaq; hãc moram & solicitudinem initiis impero. Nam primum hoc constituendum, hoc obtinendum est, ut quamoptimè scribamus: celeritatem dabit consuetudo. Paulatim res facilius se ostendent, uerba respondebunt, compositio sequetur: cuncta denique, ut in familia bene instituta, in officio erunt. Summa hæc est rei. Citò scribendo non

Vide Pli. li. 8. de Elephãtis.

Vide Gelliũ lib. 17. ca. 10.

non fit ut bene scribatur: bene scribẽdo fit ut citò. Sed tum maximè cũ facultas illa contigerit, resistamus, ut prouideamus, & ferociẽtes equos frenis quibusdã coerceamus: quod non tam morã faciet, quàm nouos impetus dabit. Nec enim rursus eos qui robur aliquod in stylo fecerint, ad infelicẽ calumniandi se pœnã alligandos puto. Nam quomodo sufficere ciuilibus officiis poßit, qui singulis actionũ partibus insenescat? Sunt autẽ quibus nihil sit satis: omnia mutare, omnia aliter dicere q̃ occurrit, uelint: increduli quidã, & de ingenio suo peßimè meriti, qui diligentiã putãt, facere sibi scribendi difficultatem. Nec promptũ est dicere, utros peccare ualidius putẽ, quibus omnia sua placẽt, an quibus nihil. Accidit enim etiã ingeniosis adolescẽtibus frequẽter, ut labore consumantur, & in silentiũ usq; descẽdant nimia bene dicẽdi cupiditate. Qua de re memini narrasse mihi Iulium Secundũ illum æqualem meum, atq; à me, ut notũ est, familiariter amatum, miræ facundiæ uirũ, infinitæ tñ curæ, quid esset sibi à patruo suo dictũ. Is fuit Iulius Florus, in eloquẽtia Galliarũ (quoniã ibi demũ exercuit eã) princeps, alioq inter paucos disertus, et dignus illa propinquitate. Is cùm Secũdũ scholæ adhuc* operã dantẽ, tristẽ fortè uidisset, interrogauit, Quæ causa frontis tam adductæ? nec dißimulauit adolescẽs, tertium iam diem esse, ex quo omni labore materiæ adscribendũ destinatæ nõ inueniret exordium: quo sibi non præsens tantũ dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens, Nunquid tu, inquit, melius dicere uis, quàm potes? Ita se res habet. Curãdum est ut quamoptime dicamus: dicẽdũ tamen pro facultate. Ad profectum enim opus est studio, nõ indignatione. Vt poßimus aũt scribere etiam plura, & celerius, nõ exercitatio modò præstabit, in qua sine dubio multũ est, sed etiã ratio:

*Aliàs operatum.

ratio: si non resupini, spectantésq; tectum, & cogitationem murmure agitantes, expectauerimus quid obueniat: sed qd res poscat, quid personã deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus, intuiti, humano quodam modo ad scribendũ accesserimus. Sic nobis et initia, et quæ sequũtur, natura ipsa præscribit. Certa sunt enim pleraq;, & nisi conniueamus, in oculos incurrũt: ideóq; nec indocti nec rustici diu quærunt unde incipiant: quo pudendũ est magis si difficultatem facit doctrina. Nõ ergo putemus semper optimũ esse quod latet: immutescamus alioqui, si nihil dicẽdum uideatur, nisi quod nõ inuenimus. Diuersum est huic eorũ uitium, qui primò decurrere per materiã stylo quamuelocißimo uolunt, & sequẽtes calorem atq; impetum, ex tempore scribunt (hanc syluam uocant) repetunt deinde, & componunt quæ effuderãt: sed uerba emendantur & numeri, manet in rebus temere congestis quæ fuit leuitas. Protinus ergo adhibere curã rectius erit, atq; ab initio sic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequemur, in quibus ferè plus calor quàm diligẽtia ualet. Satis apparet ex eo, q̃ hanc scribentiũ negligentiam damno, quid de illis dictandi deliciis sentiam. Nam in stylo quidem quãlibet properato dat aliquam cogitationi morã non consequens celeritatem eius manus: ille cui dictamus, urget, atq; interim pudet etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi conscium infirmitatis nostræ timẽtes. Quo fit, ut nõ rudia tãtùm, & fortuita, sed impropria interim, dum sola est connectendi sermonis cupiditas, effluãt: quæ nec scribentium curã, nec dicentium impetum consequantur. At idem ille qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo uelut offensator fuerit, inhibetur cursus, atque omnis quæ erat conceptæ mentis intentio,

mora

mora & interdū iracundia excutitur. Tum illa quæ apertiorem animi motum sequuntur, quæq; ipsa animum quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere uultum simul & interim obiurgare, quæq; Persius notat, cùm leuiter dicendi genus significat, Satyr. 1.

Nec pluteū, inquit, cædit, nec demorsos sapit ungues: etiā ridicula sunt, nisi cùm soli sumus. Deniq; ut semel qđ est potētißimū dicam: secretū (quod dictando perit) atq; liberū arbitris locū, & quàm altißimū silentiū scribētibus maximè conuenire nemo dubitauerit. Nō tamē protinus audiēdi, qui credūt aptißima in hoc nemora, syluásq;, quòd illa cœli libertas, locorúmq; amœnitas, sublimē animū, & beatiorē spiritū parēt. Mihi certè iucūdus hic magis, quā studiorū hortator uidetur esse secessus. Nāq; illa ipsa quæ delectāt, necesse est auocent ab intētione operis destinati. Neq; enim se bona fide in multa simul intēdere anim⁹ totū potest: & quocūq; respexerit, desinit intueri quod propositū erat. Quare syluarū amœnitas, & præter labētia flumina, & inspirātes ramis arborū auræ, uolucrūq; cantus, & ipsa latè circūspiciēdi libertas, ad se trahūt: ut mihi remittere potius uoluptas ista uideatur cogitationē, q̄ intēdere. Demosthenes melius, q se in locū ex quo nulla exaudiri uox, nihilq; ꝑspici posset, recōdebat ne aliud agere mētē cogerēt oculi. Ideóq; lucubrātes, silētiū noctis, & clausum cubiculū, & lumē unū uelut rectos maximè teneat. Sed cū in omni studiorū genere, tū in hoc præcipuè bona ualetudo, quæq; eā maximè præstat frugalitas, necessaria est: cū tēpora ab ipsa rerū natura ad quietē refectionémq; nobis data, in acerrimū laborē conuertimus. Cui tamē non plus irrogādū est, quàm quod somno supererit, haud deerit. Obstat enim diligentiæ scribendi etiam fatigatio: &

Q abundè

abundè, si uacet, lucis spatia sufficiunt, occupatos, in noctē necessitas agit. Est tamē lucubratio, quoties ad eā integri ac refecti uenimus, optimū secreti genus. Sed silentiū, & secessus, & undiq; liber animus, ut sunt maximè optāda, ita nō semper possunt contingere: ideóq; non statim si quid obstrepet, abiiciendi codices erūt, & deplorādus dies: uerùm incōmodis repugnandum: & hic faciendus usus, ut omnia quæ impediunt, uincat intentio. quam si tota mēte in opus ipsum direxeris, nihil eorū quæ oculis uel auribus incursant, ad animū perueniet. An uerò frequēter etiā fortuita hoc cogitatio præstat, ut obuios nō uideamus, & itinere deerremus: nō consequemur idem si & uoluerimus? Non est indulgendum causis desidiæ. Nā si non nisi refecti, non nisi hilares, non nisi omnibus aliis curis uacantes, studendum existimauerimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conuiuiis etiā faciat sibi cogitatio ipsa secretū. Quid alioqui fiet, cùm in medio foro, tot circunstātibus iudiciis, iurgiis, fortuitis etiā clamoribus, erit subitò continua oratione dicendum, si particulas quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? Propter quæ idē ille tantus amator secreti Demosthenes, in littore in quod se maximo cū sono fluctus illideret, meditans, consuescebat concionum fremitus nō expauescere. Illa quoq; minora (sed nihil in studiis paruum est) non sunt transeūda, scribi optimè ceris, in quibus facillima est ratio delēdi: nisi fortè uisus infirmior membranarū potius usum exiget: quæ ut iuuant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetū frangunt. Relinquēdæ autem in utrolibet genere uacuæ tabellæ, in quibus libera adiicienti sit excursio. Nam interim pigritiam emendandi angustiæ faciunt, aut

certè

certè nouorum interpositione priora confundunt. Ne latas quidem ultra modum esse ceras uelim, expertus iuuenē studiosum alioqui prælongos habuisse sermones, quia illos numero uersuū metiebatur: idq; uitiū, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus esse sublatū. Debet uacare etiā locus, in quo notentur quæ scribentibus solent extra ordinē, id est ex aliis quàm qui sunt in manibus loci, occurrere. Irrumpunt enim optimi nonnūquam sensus, quos neq; inserere oportet, neq; differre tutū est: quia interim elabuntur: interim memoriæ sui intētos, ab alia inuentione declināt: ideóq; optimè sunt in deposito.

De Emendatione. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Styli secūdū officiū in emēdatione eorū quę primùm scripta sunt, cōsistit: cuius tres esse partes docet, adiicere, detrahere, mutare: Eáq; tria optimè pręstari posse, si quę primo calore effudimus, in aliquod tēpus reposita, p interuallū sępe regustemus, & tāquam aliena legamus: vbi modus adhiberi debet. Nā qui nunquā de tabula, quod aiūt, manū tollere possunt, semper inueniētes qđ mutēt, detrahāt, & adiiciāt, magnopere vituperādos esse.

SEquitur emendatio, pars studiorum longè utilißima. Neq; enim sine causa creditum est, stylū nō minus agere, cū delet. Huius autem operis est, adiicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciúsq; iudiciū, quæ replēda uel deiiciēda sunt. premere uerò tumētia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata digerere, soluta cōponere, exultātia coërcere, duplicis operæ. Nā & dānāda sunt quæ placuerāt, & inueniēda quæ fugerāt. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post interuallum uelut noua atque aliena redeamus, ne nobis scripta nostra tanquam recentes fœtus blandiantur. Sed neq; hoc contingere

ſemper poteſt, præſertim Oratori, cui ſæpius ſcribere ad præſentes uſus neceſſe eſt: Et ipſa emendatio finē habet. Sūt enim qui ad omnia ſcripta tanquā uitioſa redeant, & quaſi nihil fas ſit rectū eſſe quod primū eſt, melius exiſtiment quicquid eſt aliud: idq; faciant quoties librū in manus reſumpſerint, ſimiles medicis etiā integra ſecantibus. Accidit itaq; ut cicatricoſa ſint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè qd' ſufficiat: ut opus poliat lima, nō exterat. Temporis quoq; eſſe debet modus. Nā quòd Cinnæ Smyrnam nouē annis accepimus ſcriptam, & Panegyricū Iſocratis, qui parciſſimè, decem annis dicunt elaboratū, ad Oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, ſi tam tardum fuerit, auxilium.

Quæ ſcribenda ſint præcipuè. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Diuiſionis tertio capite factæ, ſecundū membrū aggreditur, quæ maximè ſcribenda ſint. nam ibi quo modo quicq; ſcribendū eſſet, docuit. Ergo principio vertere Græca in Latinū ſermonē, ꝓpter rerū & verborū copiā, figurarū varietatē, & artis ſubtilitatem, q̄bus omnibus abundāt Græci, vtiliſsimū eſſe cēſet. Hinc & crebrā ex Latinis cōuerſionē multum profuturā: ſiue carmen in orationē ſolutā cōuertamus, ſiue qd paraphraſi interpretemur, cuius naturam vímq; explicat. Neq; id in alienis orationibus modò, verumetiā in noſtris conandū. Atq; ſi facultatē dicendi maximam parare nobis volumus, ex quæſtionibus ſimplicibus, quæ nullis circūſtantiis ſunt implicitæ. theſes dicunt, eā vel maximā parari poſſe probat. Deinde ex cōfirmatione & cōfutatione ſententiarū. Tertiò ex declamationibus à rerū veritate nō abhorrētibus. Quam etiā facultatē ſequēti, hiſtorias, propter vbertatem, dialogos & carmina, animi reficiēdi cauſa, conſcribēda iudicat. Poſtremò, ſerias etiā cauſas iuuenibus proponēdas, quas vel agi audierint, vel etiā alias ad veritatē cōparatas: quas ſi vtrinq; tractauerint, ad aliquod eloquentiæ lumen peruenturos eſſe.

PRoximū eſt ut dicamus quæ præcipuè ſcribēda ſint. Hoc exuberātis q̄dē eſt operis, ut explicemus quæ ſint mate

materiæ: quæ prima aut secunda, aut deinceps tractanda sint. Nam id factũ est etiam primo libro, quo puerorũ: & secundo, quo iã robustorũ studiis ordinem dedimus. Sed de quo nũc agitur, unde copia ac facilitas maximè ueniat, uertere Græca in Latinũ ueteres nostri Oratores optimũ iudicabãt. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequentißimè præcipit: quin etiã libros Platonis atq; Xenophontis edidit hoc genere trãslatos. Id Messalæ placuit: multæq; sunt ab eo scriptæ ad hunc modũ orationes: adeò ut etiã cũ illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate cõtenderet. Et manifesta est exercitationis huiusce ratio. Nã & rerũ copia Græci autores abundãt, & plurimum artis in eloquẽtiã intulerũt: & hos trãsferentibus, uerbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur nostris: figuras uerò, quibus maximè ornatur oratio, multas ac uarias excogitandi etiã neceßitas quædã est: quia plerũq; à Græcis Romana dissentiũt. Sed & illa ex Latinis conuersio, multum & ipsa cõtulerit. Ac de carminibus quidẽ neminẽ credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpitius. Nam & sublimis spiritus attollere orationẽ potest, & uerba poëtica libertate audaciora, præsumũt eandem propriè dicẽdi facultatẽ. Sed & ipsis sentẽtiis adiicere licet oratorium robur, & omissa supplere, & effusa substringere. Neq; ego παράφρασιν esse interpretationẽ tãtum uolo, sed circa eosdẽ sensus certamẽ atq; æmulationẽ. Ideóq; ab illis dissentio, qui uertere orationes Latinas uetãt, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nã neq; semper est desperãdũ, aliquid illis quæ dicta sunt, melius posse reperiri: neq; adeò ieiunã ac pauperem natura eloquẽtiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel non

Lib. 1.

Timæum, & Oeconomicũ.

mel non non poßit. Nisi fortè histrionũ multa circa uoces easdem uariare gestus potest, orandi minor uis, ut dicatur aliquid, post quod in eadẽ materia nihil dicẽdũ sit. Sed esto, neq; melius quod inuenimus sit, neq; par: est certè ꝓximus locus. An uerò ipsi nõ bis ac sæpius de eadem re dicimus, & quidẽ continuas nonnũquam sententias? Nisi fortè cõtendere nobiscum possumus, cum aliis nõ possumus. Nam si uno tantùm genere bene diceretur, fas erat existimari præclusam nobis à prioribus uiã. Nunc uerò innumerabiles sunt modi, plurimæq; eodem uiæ ducunt. Sua breuitati gratia, sua copiæ: alia translatis uirtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata cõmendat. Ipsa deniq; utilißima est exercitationi difficultas. Quid quòd autores maximi sic diligentius cognoscuntur? Nõ enim scripta, lectione secura trãscurrimus: sed tractam[9] singula, et necessariò introspicimus: & quantũ uirtutis habeant, uel hoc ipso cognoscimus, quòd imitari non possumus. Nec aliena tantùm trãsferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit: ut ex industria sumamus sententias quasdam, eásque uersemus quàm numerosißimè, uelut eadẽ cera aliæ atque aliæ formæ duci solent. Plurimũ autẽ parari facultatis existimo ex simplicißima quaq; materia. Nã in illa multiplici ꝑsonarũ, causarũ, tẽporũ, locorũ, dictorũ, factorũ diuersitate facilè delitescet infirmitas, tot se undiq; reb[9], ex quibus aliquã apprehendas, offerẽtibus. Illud uirtutis indiciũ est, fundere quæ natura cõtracta sunt, augere parua: uarietatem similibus, uoluptatem expositis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optimè facient infinitæ quæstiones, quas uocari θέσεις diximus: quib[9] Cicero iã princeps in Republica exerceri solebat. His cõfinis est destructio & confirmatio sententiarũ. Nam cùm sit sententia, decretum

Lib. 3. cap. 5.

eretum quoddam atq; præceptũ, quod de re, idẽ de iudicio rei quæri potest. Tum loci cõmunes, quos etiã scriptos ab Oratoribus scimus. nam qui hæc recta tantũ, & in nullos flexus recẽdẽtia copiosè tractauerit, utiq; in illis plures excursus recipiẽtibus magis abũdabit, eritq; in omnes causas gratus. Omnes enim generalibus quæstionibus cõstant. Nam quid interest, Cornelius Tribunus plebis quòd codicem legerit, reus sit: an quæramus, uioletur'ne maiestas, si magistratus rogationẽ suam populo ipse recitauerit? Milo Clodium recténe occiderit, ueniat in iudiciũ: an oporteat'ne insidiatorẽ interfici, uel perniciosum Reipublicæ ciuem, etiam si nõ insidietur? Cato Martiam honeste'ne tradiderit Hortensio: an, cõueniat'ne res talis bono uiro? De personis iudicatur, sed de rebus contenditur. Declamationes uerò, quales in scholis Rhetorũ dicũtur, si modò sunt ad ueritatẽ accomodatæ, & orationibus similes, non tantùm dum adolescit profectus, sunt utilissimæ, quæ inuentionẽ & dispositionẽ pariter exercent, sed etiam cũ est cõsummatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim atq; enitescit uelut pabulo lætiore facundia, & assidua cõtentionũ asperitate fatigata renouatur. Quapropter historiæ nonnunquã ubertas in aliqua exercendi styli parte ponẽda: & dialogorum libertate gestiendũ. Ne carmine quidẽ ludere, cõtrariũ fuerit: sicut athletæ remissa quibusdã tẽporibus ciborũ atq; exercitationũ certa necessitate, otio & iucũdioribus epulis reficiuntur. Ideóque mihi uidetur M. Tullius tantum intulisse eloquentiæ lumẽ, quòd in hos quoq; studiorũ secessus excurrit. Nã si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor, & durescat articulus, et ipse ille mucro ingenij quotidiana pugna retũdatur. Sed quẽadmodũ forensibus certaminibus exercitatos, & quasi

militantes reficit ac reparat hæc uelut sagina dicendi: sic adolescẽtes non debẽt nimiũ in falsa rerũ imagine detineri, & inanibus simulacris: usqueadeò ut difficile ab his digressos sit assuefacere, ne ab illa in qua propè cõsenuerint umbra, uera discrimina uelut quendã solẽ reformidẽt: qđ accidisse etiã Porcio Latroni, q primus clari nominis professor fuit, traditur: ut cũ ei summã in scholis opinionẽ obtinẽti, causa in foro esset orãda, impensè petierit, uti subsellia in basilicã transferrẽtur. ita illi cœlũ nouum fuit, ut omnis eius eloquẽtia cõtineri tecto ac parietibus uideretur. Quare iuuenis q rationẽ inueniẽdi eloquẽdiq; à præceptoribus diligẽter acceperit (quod nõ est infiniti operis, si docere sciant) & exercitationẽ quoq; modicã fuerit consecutus, Oratorem sibi aliquẽ (quod apud maiores fieri solebat) deligat, quẽ sequatur, quem imitetur: iudiciis intersit quãplurimis, & sit certaminis cui destinatur, frequens spectator: tũ causas uel easdem quas agi audierit, stylo & ipse cõponat, uel etiã alias, ueras modò: ut utrinq; tractet: &, quod in gladiatoribus fieri uidemus, in rebus actis exerceatur: ut fecisse Brutũ diximꝰ pro Milone. Melius hoc, quã rescribere ueteribus orationibus, ut fecit Sestius cõtra Ciceronis actionẽ habitã pro eodẽ, cùm alterã partẽ satis nosse non posset ex sola defensione. Citius autẽ sic idoneꝰ erit iuuenis, quẽ præceptor coëgerit in declamãdo quãsimillimũ esse ueritati, & p totas ire materias: quarũ nunc facillima, et maximè fauorabilia decerpũt. Obstat huic qđ secũdo libro posui, frequẽs turba discipulorũ, & cõsuetudo classiũ certis diebus audiendarũ: nõnihil etiã persuasio patrũ, numerantium potius declamationes, quàm æstimantiũ, Sed (quod dixi primo, ut arbitror, libro) nec ille se bonus præceptor maiore numero quàm sustinere poßit, onerabit:

Lib 3. cap. 6.

rabit: & nimiã loquacitatem recidet, ut omnia quæ sunt in cõtrouersia, nõ (ut quidã uolũt) quæ in rerũ natura, dicãtur: & uel lõgiore potius dierũ spatio laxabit dicendi necessitatẽ, uel materias diuidere permittet. Vna enim diligẽter effecta plus ꝓderit q̃ plures inchoatæ, & quasi degustatæ. Propter qđ accidit, ut nec suo loco quicq; ponatur: nec illa quæ prima sunt, seruent suã legẽ: iuuenibus flosculos omniũ partiũ in ea quæ sunt dicturi congerẽtibus: quo fit, ut timentes ne sequentia perdant, priora confundant.

De Cogitatione. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Legendi & scribendi absoluta ratione, priusquã ad dicendi modum, quod tertium est, perueniat, de cogitatione, quã locat inter duo postrema mediã, loquitur: quæ quãti sit vsus atq; vtilitatis, primùm elegãter describit. Deinde quomodo firma & valida cogitãdi vis parari posſit, demõstrat: videlicet si longa dicẽdi exercitatione formã nobis fecerimus, quæ cogitãtes sequatur: hinc animo & memoria pauca cõplecti primũ, deinde per incremẽta paulo plura cõsuescamus: sic fore vt illa vsu augeatur, & exercitatione retineat̃, firmiſsimáq; euadat. Id exẽplis Eriphyli, Metrodori, & Hortẽsij ꝓbat. Verùm quod in omnibus artis partibus, ita hîc cauendũ monet, ne cogitatis ita superstitiosè adhæreamus, vt si fortuna quid plausibile ex tẽpore offerat, repudiare velimus.

PRoxima stylo cogitatio est, quæ & ipsa uires ab hoc accipit, & est inter scribẽdi laborẽ, extẽporaleq; fortunã media quædã, & nescio an usus frequẽtiſsimi. Nã scribere nec ubiq; nec semper poſſumus: cogitationi tẽporis ac loci plurimũ est. Hæc paucis admodũ horis magnas etiam causas cõplectitur. Hæc quoties intermiſsus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerũ actus aliquid inueni uacui, nec otiũ patitur. Neq; uerò rerũ ordinẽ modò (qđ ipsum satis erat) intra se ipsa disponit, sed uerba etiã copulat, totámq; ita cõtexit orationẽ, ut ei nihil

præter manum desit. nam memoriæ quoq; plerũq; inhæret fidelius quod nulla scribendi securitate laxatur. Sed ne ad hanc quidẽ uim cogitandi perueniri potest aut subitò, aut citò. Nam primùm faciẽda multo stylo forma est, quæ nos etiam cogitantes sequatur: tum assumendus usus paulatim, ut pauca primùm cõplectamur animo, quæ reddi fideliter possint: mox per incrementa tam modica: ut onerari se labor ille non sentiat, augenda usu: & exercitatione multa

Lib. 11. ca. 2. *cõtinẽda est: quæ quidẽ maxima ex parte memoria cõstat: ideóq; aliqua mihi in illũ locum differenda sunt. Eò tamen peruenit, ut is cui nõ refragetur ingeniũ, acri studio adiutus tantùm consequatur, ut ea etiã quæ cogitarit, quæque scripserit atq; edidicerit, in dicendo fidẽ seruent. Cicero*

Li. 2. de Ora. *In Bruto.* *certè Græcorum Metrodorũ Sceptiũ, & Eriphylũ Rhodium, nostrorúmq; Hortẽtiũ tradidit, quæ cogitauerãt, ad uerbum in agendo retulisse. Sed si fortè aliquis inter dicendũ effulserit extemporalis color, nõ superstitiosè cogitatis demũ est inhærendum. Neq; enim tantum habẽt curæ, ut non sit dandus & fortunæ locus: cùm sæpe etiam scriptis ea quæ subitò nata sunt inserantur. Ideóq; totum hoc exercitationis genus ita instituendum est, ut & digredi ex eo, & redire in id facilè possimus. Nam ut primum est domo afferre paratam dicendi copiam, & certam: ita refutare tẽporis munera, longè stultissimum est. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non possit, adiuuare possit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa quæ complexi animo sumus, fluant secura: non solicitos & respicientes, & una spe suspensos recordationis, non sinant prouidere: alioqui uel extemporalem temeritatem malo, quàm malè cohærentem cogitationem. Peius enim quæritur, retrorsus: quia cùm illa desideramus, ab aliis*

auerti

auertimur: & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura sunt autem, si utrunq; quærendum est, quæ inueniri possunt, quàm quæ inuenta sunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur & contineatur. CAP. VII.

ARGVMENTVM.

Qui legẽdi, quę scribẽda, & quomodo, tradidit. Rationẽ dicẽdi, quod vltimũ erat, aggreditur. Primùm facultatis extẽporalis vtilitatẽ ex adiũctis, cõsequẽtibus, & similibus cõmẽdat. Deinde quo pacto parari & retineri possit, docet. Parari, si dicẽdi artem ꝓbè tenuerimus: si quò & quà sit perueniendũ, si partes causarũ, ordinũ, quæstionũ, quæ dispositio rerũ, quid loco primo, quid secundo, ac deinceps sit collocandũ, scierimus. Quibus extra artẽ, ex labore & studio adiungit, vt copiã optimi sermonis nobis paremus: vt orationẽ multo & fideli stylo, cõsuetudine atq; exercitatione formemus: cuius colorẽ etiã ex tẽpore dicta referant: vt nõ solùm animi naturali mobilitate, verũetiã pręcedẽte intẽtione, vsu quodã irrationali, quẽ tamẽ ars pręcedat, adhibitis rerum imaginibus, & vi mẽtis plurimũ valeamus. Pudorẽ quoq., & glorię cupiditatẽ, ad hãc facultatẽ plurimũ cõferre cõtedit: ad quã paulatim à paruis initiis frequẽti meditatione & vsu perueniẽdũ sit. Porrò retineri eadẽ qua paratur exercitatione: quã duplicem esse vult: primã, qua audiẽtibus pluribus, de quorum iudicio atq; opinione sumus soliciti, plura quotidie dicendo exerceamur: Alterã, qua nobiscũ cogitamus: & totas materias silentio persequimur. quarũ comparatione facta, varia cõmoda commemorat. Atq; vt exacto & ꝑfecto sermone vti cõsuescamus, & diligẽter plurima scribẽdo, optimè & facillimè dicere discamus, pręcipit.

MAximus uerò studiorũ fructus est, & uelut præmiũ quoddã amplissimũ longi laboris, ex tẽpore dicẽdi facultas: quã qui nõ erit cõsecutus, mea qdẽ sentẽtia ciuilibus officiis renũtiabit, & solã scribẽdi facultatẽ potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonæ fidei uiro cõuenit, auxilium in publicũ polliceri, quòd in præsentissimis qbusq; periculis desit: ut indicare portũ, ad quem nauis accedere,

nisi lenibus uẽtis uecta, nõ poßit. Siquidem innumerabiles accidunt subitæ neceßitates, uel apud magistratus, uel repræsentatis iudiciis cõtinuò agẽdi: quarum siqua non dico cuicũq; innocẽtiũ ciuiũ, sed amicorũ ac ꝓpinquorũ alicui euenerit, stabitne mutus, & salutarẽ petẽtibus uocẽ, statim, si nõ succurratur, perituris, moras & secessum & silentiũ quæret, dũ illa uerba fabricẽtur, & memoriæ insidãt, & uox ac latus præparetur? Quæ uerò patitur hoc ratio, ut quisquã sit Orator imparatus ad casus? Quid cùm aduersario respõdendũ erit, fiet? Nã sæpe ea quæ opinati sumus, et cõtra quæ scripsim⁹, fallũt, ac tota subitò causa mutatur. Atq; ut gubernatori ad incursus tẽpestatũ, sic agẽti ad uarietatẽ causarũ ratio mutãda est. Quid porrò mult⁹ styl⁹, & aßidua lectio, & lõga studiorũ ætas facit, si manet eadem quæ fuit incipiẽtibus difficultas? Perisse ꝑfectò confitendũ est præteritũ laborẽ cui semper idẽ laborandũ est. Neq; ego hoc ago, ut ex tẽpore dicere malit, sed ut poßit. Id autẽ maximè hoc modo cõsequemur. Nota sit primùm dicẽdi uia. Neq; enim prius cõtingere cursus potest, quàm scierimus quò sit & quà perueniẽdũ. Nec satis est nõ ignorare quæ sunt causarũ iudicialiũ partes, aut quæstionũ ordinẽ rectè disponere, quanquã ista sunt præcipua: sed quid quoq; loco primũ sit, quid secũdũ, ac deinceps: quæ ita sunt natura copulata, ut mutari aut interuelli sine cõfusione nõ poßint. Quisquis autem uia dicet, ducetur ante omnia rerũ ipsa serie, uelut duce: ꝓpter quod homines etiã modicè exercitati, facillimè tenorẽ in narrationibus seruãt. Deinde, quid quoq; loco quærant, scient: nec circunspectabunt, nec offerentibus se aliũde sensibus turbabuntur: nec confundent ex diuersis orationẽ, uelut salientes huc, illuc, nec usquam insistentes. Postremò habebũt modum & finem, qui

esse

esse citra diuisionem nullus potest. Expletis pro facultate omnibus quæ proposuerint, peruenisse se ad ultimũ sentiẽt. Et hæc quidẽ ex arte. Illa uerò ex studio, ut copiam sermonis optimi, quemadmodũ præceptum est, comparemus: multo ac fideli stylo sic formetur oratio, ut scriptorũ colorẽ etiam quæ subitò effusa sunt, reddant: ut cùm multa scripserimus, etiam multa dicamus. Nã consuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit: quæ si paululum intermissa fuerit, non uelocitas illa modò tardatur, sed & νάρκημα ipsum coit atq; cõcurrit. Quanquã enim opus est naturali quadam mobilitate animi, ut dum proxima dicimus, struere ulteriora possimus, sempérq; nostrã uocem prouisa & formata cogitatio excipiat, uix tamẽ aut natura aut ratio in tã multiplex officiũ diducere animũ queat, ut inuẽtioni, dispositioni, elocutioni, ordini rerũ uerborúmq;, tũ iis quæ dicit, quæ subiũcturus est, quæ ultrà spectãda sunt, adhibita uocis, p̃nũtiationis, gestus obseruatione, unà sufficiat. Lõgè enim præcedat oportet intẽtio, ac præ se res agat: quantúmq; dicẽdo consumitur, tantũ ex ultimo prorogetur: ut donec perueniamus ad finẽ, non minus prospectu procedamus quàm gradu, si nõ intersistentes offensantésq; breuia illa atq; cõcisa singultantiũ modo ciecturi simus. Est igitur usus quidam irrationalis, quam Græci ἄλογον τριβὴν uocãt, quo manus in scribẽdo decurrit, quo oculi totos simul in lectione uersus flexúsq; eorũ & trãsitus intuẽtur, & antè sequentia uidẽt, quàm priora dixerunt. Quo cõstant miracula illa in scenis pilariorũ ac uentilatorũ, ut ea quæ emiserint, ultro uenire in manus credas, & quà iubentur decurrere. Sed hic usus ita proderit, si ea de qua locuti sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud quod in se rationẽ nõ habet, in ratione uersetur. Nã

mihi ne

mihi ne dicere quidē uidetur, nisi qui dispositè, ornatè, copiosè dicit. Sed nec tumultuarij nec fortuiti sermonis contextū mirabor unquam, quē iurgātibus etiā mulierculis superfluere uideo: quē si calor ac spiritus tulit (frequēter enim accidit, ut successum extemporalē consequi cura nō

3. de Orato. posit) Deum tunc affuisse, cùm id euenisset, ueteres Oratores (ut Cicero dicit) aiebant. Sed ratio manifesta est. Nā bene cōcepti affectus, & recentes rerū imagines cōtinuo impetu feruntur, quæ nōnunquā mora styli refrigescūt, & dilatæ non reuertuntur. Vtiq; uerò cùm infelix illa uerborū cauillatio accesit, & cursus ad singula uestigia restitit, nō potest ferri contorta uis. Sed ut optimè uocū singularū cedat electio, nō cōtinua, sed cōposita est. Quare capiendæ

Lib. 6. cap. 3. sunt illæ de quibus dixi rerū imagines, quas uocari φανταςίας indicauimus, omniáq; de quibus dicturi erimus, personæ, quæstiones, spes, metus, habenda in oculis, in affectus recipiēda. Pectus est enim quod disertos facit, & uis mētis. Ideóq; imperitis quoq;, si modò sunt aliquo affectu concitati, uerba nō desunt. Tū intendendus animus, non in aliquā rem unam, sed in plures simul continuas: ut si per aliquā rectam uiam mittamus oculos, simul omnia quæ sunt in ea, circáq; intuemur, nō ultimum tantùm uidemus, sed usq; ad ultimū. Addit ad dicendū etiā pudor stimulos, addit & dicendorum expectata laus: mirúmq; uideri potest, quòd cùm stylus secreto gaudeat, atq; omnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorū frequentia, ut miles congestu signorū excitatur. Nanq; difficiliorem cogitationem exprimit & expolit dicendi necesitas, & secundos impetus auget placendi cupido. Adeò præmium omnia spectant, ut eloquentia quoq;, quanquam plurimum habeat in se uoluptatis, maximè tamen præsenti fructu laudis

opinio-

opinionisq; ducatur. Nec quisquã tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse cõtingere: sed sicut in cogitatione præcepimus, ita facilitatẽ quoq; extẽporalẽ à paruis initiis paulatim perducemus ad summã: quæ neq; perfici neq; cõtineri nisi usu potest: cæterùm peruenire eò debet, ut cogitatio nõ utiq; melior sit ea, sed tutior: cùm hãc felicitatẽ non in prosa modò multi sint cõsecuti, sed etiã in carmine, ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias. Credendũ enim Ciceroni est: nõ quia nostris quoq; temporibus nõ & fecerint quidã hoc, & faciant: quod tamẽ ipsum nõ tam probabile puto (neq; enim habet aut usum res, aut necessitatem) quàm exhortandis in hanc spem, qui foro præparantur, utile exemplũ. Neq; uerò tantam esse unquã fiduciam facilitatis uelim, ut non breue saltẽ tempus, quod nusquam ferè deerit, ad ea quæ dicturi sumus, dispicienda sumamus. quod quidẽ in iudiciis ac foro datur semper. neque enim quisquã est, qui causam quã non didicerit, agat. Declamatores quosdã peruersa ducit ambitio, ut exposita controuersia protinus dicere uelint: quin etiã, quod est in primis friuolũ ac scenicum, uerbũ petant quo incipiãt. Sed tam contumeliosos in se ridet inuicẽ eloquẽtia: & qui stultis uideri eruditi uolũt, stulti eruditis uidentur. Siqua tamẽ fortuna tam subitã fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, & uis omnis intendenda rebus, & in præsentia remittendũ aliquid ex cura uerborum, * si utrunq; non dabitur. tum & tardior pronũtiatio moras habet, & suspensa ac uelut dubitãs oratio, ut tamẽ deliberare, nõ hæsitare uideamur. Hoc, dum ègredimur è portu, si nos nondum aptatis satis armamentis aget uentus: deinde paulatim simul euntes aptabimus uela, & disponemus rudentes, & impleri sinus optabimus. Id potius, quàm

In Oratore.
Pro Archia poëta.

* Quidam Codices sic legunt, si sequi, &c.

se inu

se inani uerborum torrenti dare quasi tempestatibus quò uolēt auferēdū. Sed minore studio cōtinetur hæc facultas, quàm paratur. Ars enim semel præcepta, non capitur: stylus quoq; intermißione paulū admodū de celeritate deperdit: promptū hoc, & in expedito positū, exercitatione sola cōtinetur. Hac uti sic optimū est, ut quotidie dicam⁹ audiētib⁹ plurib⁹, maximè de quorū simus iudicio ac opinione soliciti. rarū est enim ut satis se quisquā uereatur. Vel soli tamē dicamus potius, quā nō omnino dicamus. Est illa exercitatio cogitādi, totásq; materias uel silentio (dum tamen quasi dicat intra seipsum) persequēdi, quæ nullo non & tempore & loco, quādo non aliud agimus, explicari potest: & est in parte utilior, q̃ hæc proxima. Diligentius enim cōponitur q̃ illa, in qua cōtextū dicēdi intermittere ueremur. Rursus illa prior plus confert, uocis firmitatē, oris facilitatē, motū corporis, q & ipse, ut dixi, excitat Oratorē, & iactatiōe manus, pedis supplosione, sicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendū uerò semper, & ubiq;. Neque enim ferè tam est ullus dies occupatus, ut nihil lucratiuæ, ut Cicero Brutum facere tradit, operæ ad scribendum aut dicendum rapi aliquo momento temporis poßit. Siquidem C. Carbo etiā in tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi. Ne id quidem tacendū est, quod eidem Ciceroni placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem. quicquid loquemur, ubicunque, sit pro sua scilicet portione perfectum. Scribendum certè nūquā est magis, quàm cùm multa dicemus ex tempore. Ita enim seruabitur pondus, & innatans illa uerborum facilitas in altum reducetur: sicut rustici proximas uitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducant, ut inferiores penitus descendendo firmentur. Ac nescio an utrunque

In Bruto.

cum cu

cum cura & studio fecerimus, inuicem prosit, ut scribendo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Scribendum ergo, quoties licebit: si id non dabitur, cogitandum: ab utroque exclusi, debent tamen adniti, ut neque deprehensus Orator neque litigator destitutus esse uideatur. Plerunque autem multa agentibus accidit, ut maximè necessaria, & utique initia scribant: cætera quæ domo afferunt, cogitatione complectantur: subitis ex tempore occurrant. Quod fecisse M. Tullium commentariis ipsius apparet. Sed feruntur aliorum quoque & inuenti fortè ut eos dicturus quisque composuerat, & in libros digesti: ut causarum quæ sunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi, de quibus loquor, commentarij ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis esse uideantur compositi. Nam Ciceronis ad præsens modò tempus aptatos libertus Tyro contraxit: quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere prorsus recipio hanc breuem annotationem, libellósque qui uel manu teneantur, & ad quos interim respicere fas sit. Illud quod Lenas præcipit, displicet mihi, quæ scripserimus, in summas siue commentarios & capita conferre. Facit enim & discendi negligentiam hæc ipsa fiducia, & lacerat ac deformat orationem. Ego autem ne scribendum quidem puto, quod simus memoria persecuturi. Nam hîc quoque accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec sinat præsentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrunque animus æstuat, cùm & scripta perdidit, & non quærit noua. Sed de memoria destinatus est libro proximo locus, nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER VNDECIMVS.

Præfatio, & de aptè dicendo. CAP. I.

ARGVMENTVM.

Vim eloquendi citra facilitatē dicendi firmā, quæ legēdo, scribendo & dicendo paratur, cōsummatā, & perfectā esse nō posse, & quid horū vnumquodque (quibus imitationē, emēdationē & cogitationē admiscuit) propriū haberet, superiore libro tradidit. Huius aūt initio irritos adhuc esse in eloquētia nostros conatus, nisi aptè & cōgruēter dicere studeamus, atq; omnē ornatū insulsum & ridiculū esse, nisi hæc illi virtus cōtingat, ꝓfitetur. Id egregiis similitudinibus, & Ciceronis autoritate probat. Aptè dicere volēti, obseruāda primùm, deinde vitāda præscribit. Obseruāda, vt quid cuiq; orationis parti cōgruat: ꝗd rei, loco, tēpori iudici conciliādo, docēdo & mouēdo, cōsideret: cùm omnis ornatus rei cui adhibetur, conditione cōstet. Nec solū quid expediat, verùm etiā quid deceat, animaduertendū: quæ duo vt aliquādo cōiūcta sint, aliquādo etiā separētur: vt apparet ex causa Socratis, Aphricani maioris, & Rutilij. Peruidendū itaq; nō minus quid dicas, quàm quo loco: quare nō esse hāc virtutē minus inuētionis quā elocutionis. Vitādā sui iactationē longè vitiosissimā, à qua Ciceronē cōtra obtrectatores vindicat & purgat: quāuis Oratori eloquētiæ fiduciā cōcedat: Arrogantiā, qua iudicasse de causa, & iudicibus præire quodāmodo velle qui dicit, videt: Actionē impudentē, tumultuosam, iracūdā, summissam, adulationē, affectatā scurrilitatē: In reb⁹ ac verbis turpib⁹ nullū pudorē, atq; in omni negotio neglectā autoritatē. Eloquētię genus ad ꝑsonas, tēpora, causas & res accōmodādū. Personas esse vel senes, quib⁹ pressum & mite dicēdi genus cōuenit: vel iuuenes, quibus vberius, & magis luxuriās: vel milites, quib⁹ simplicius: vel Philosophos, quibus inornatū & sine affectib⁹: vel Principes & Imperatores, quibus genus quoddā mediū, ornatū quidē, sed seueritate tēperatū. Atq; horū omniū alios esse actores, alios litigatores, alios iudices: quibus omnibus ex pręceptis exordij libro quarto traditis sit

tribuenda conueniens oratio. In tēpore & loco hęc esse quoque consideranda: Tempus, an sit liberum, lætum, triste, angustū: Locus, an sit publicus, priuatus, sacer, prophanus, celeber, secretus, aliena ciuitas, nostra, castra, forū, curia, campus, theatrū, domus: quibus omnibus seruato decoro congruens tribuēda sit oratio. Causa si demonstratiui sit generis, vt ad delectationem audientium componatur: si alterius in actu & cōtentione positi, vt dicendi lenocinia respuat, & res serias sequatur. Hinc quid declamantes deceat, & quibus affectibus vti debeāt. Quæ moderatio quarundam causarum propria. Quo pacto quæ natura sunt indecora & turpia, tractanda sint. Qua ratione excusanda, hominibúsque probanda, atq; etiam laudanda, exemplis ex Ciceronis pro Cluentio, pro Muræna, & aliis orationibus, demōstrat. Itē qua ratione in aliis reprehendenda sint quæ feceris, ex oratione pro Ligario. Atq; vt sit de pudēdis quærendū, vt aspera sint mollienda: vt'q; fortunam, aut ordines, gentésue aut populos insectari decenter possis, atq; vt verborū moderatione rei detrahenda sit inuidia, promptis ex eodem exemplis tradit.

ARATA, sicut superiore libro cōtinetur, facultate scribendi, cogitandiq;, & ex tēpore etiā, cùm res poscet, orādi: proxima est cura, ut dicamus aptè: quam uirtutem quartam elocutionis Cicero demonstrat, quáq; meo quidē iudicio maximè necessaria est. Nam cùm sit ornatus orationis uarius & multiplex, conueniátq; alius alij: nisi fuerit accommodatus rebus atq; personis, non modò non illustrabit eam, sed etiam destruet, & uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodest esse uerba & Latina, & significantia, & nitida, figuris etiam numerisq; elaborata, nisi cum iis in quæ iudicem duci formariq; uolumus, consentiāt? Si genus sublime dicēdi paruis in causis, paruum limatúmq; grandibus, lætum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, summissum concitatis, trux atq; uiolentū iucūdis adhibeamus? Vt monilibus, & margaritis, ac ueste longa, quæ sunt 2. & 3. de Oratore.

ornamenta fœminarum, deformẽtur uiri: nec habitus triũphalis, quo nihil excogitari poteſt auguſtius, fœminas deceat. Hũc locũ Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perſtringit: neq; tamen uideri poteſt quicquã omiſiſſe, dicẽdo, nõ omni cauſæ, nec auditori, nec perſonæ, nec tẽpori cõgruere orationis unũ genus. Nec ferè pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Craſſus, cùm apud ſummos Oratore, hominéſq; eruditiſsimos dicat, ſatis habet partem hanc uelut notare inter agnoſcẽtes: & hic Cicero alloquẽs Brutũ teſtatur eſſe hæc ei nota, ideóq; breuius à ſe dici, quanquã ſit fuſus locus, tractetúrq; à philoſophis latius. Nos inſtitutionẽ profeſsi, nõ ſolum ſcientibus iſta, ſed etiã diſcẽtibus tradimus: ideóq; paulo pluribus uerbis debet haberi uenia.

In Oratore.

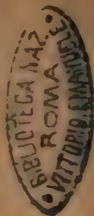
Quare notũ ſit nobis ante oĩa, qd cõciliãdo, docẽdo, mouẽdo iudici cõueniat: qd quaq; parte orationis petamus. Ita neq; uetera, aut trãslata, aut ficta uerba in incipiẽdo, narrãdo, argumẽtãdo tractabim⁹, neq; decurrẽtis cõtexto nitore circuitus, ubi diuidẽda erit cauſa, & in partes ſuas digerenda, neq; humile atq; quotidianum ſermonis genus, & compoſitione ipſa diſſolutũ, epilogis dabimus: nec iocis lacrymas, ubi opus erit miſeratione, ſiccabimus. Nã ornatus omnis non tã ſua quàm rei cui adhibetur conditione cõſtat nec plus refert quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc aptè dicere, nõ elocutionis tantùm genere cõſtat, ſed eſt cũ inuẽtione cõmune. Nã ſi tantũ habẽt etiã uerba momentũ, quanto res ipſæ maius? quarũ quæ eſſet obſeruatio, ſuis locis ſubinde ſubiecimus. Illud eſt diligẽtius docendum, eum demum dicere aptè qui non ſolùm quid expediat, ſed etiã quid deceat, inſpexerit. Nec me fugit plerũq; hæc eſſe coniuncta. Nam quod decet, ferè prodeſt: neq; alio magis animi Iudicum conciliari, aut ſi res in contrarium tulit, alie-

nari

nari solent. Aliquãdo tamen & hæc dissentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipsam utilitatẽ uincet quod decet. Nam quis nescit nihil magis profuturũ ad absolutionẽ Socrati fuisse, quàm si esset usus illo iudiciali genere defensionis, & oratione summissa conciliasset Iudicũ animos sibi, criminéq; ipsum solicitè redarguisset? Verùm id eũ minimè decebat: ideóq; sic egit, ut qui pœnam suam honoribus summis esset æstimaturus. Maluit enim uir sapiẽtißimus, qđ superesset ex uita, sibi perire, quàm qđ præterisset: & quandò ab hominibus sui temporis parũ intelligebatur, posterorũ se iudiciis reseruauit, breui detrimẽto iam ultimæ senectutis, æuũ seculorũ omniũ consecutus. Itaq; quãuis Lysias, qui tũ in dicẽdo præstantißimus habebatur, defensionẽ illi scriptã attulisset, uti ea noluit, cùm bonã quidẽ, sed parũ sibi conuenietẽ iudicasset. Quo uel solo patet, nõ persuadẽdi, sed bene dicẽdi finẽ in Oratore seruandũ, cùm interim ꝑsuadere deforme sit. Nõ fuit hoc utile absolutioni: sed (qđ est maius) homini fuit. Et nos secundũ cõmunẽ potius loquẽdi cõsuetudinẽ, quàm ipsam ueritatis regulã, diuisione hac utimur, ut ab eo quod deceat, utilitatẽ separemus. Nisi fortè prior ille Aphricanus, qui patria cedere, quàm cũ Tribuno pleb. humillimo contendere de innocentia sua maluit, inutiliter sibi uidetur consuluisse: aut P. Rutilius uel quũ illo penè Socratico genere defensionis est usus, uel quũ reuocante eũ P. Sylla manere in exilio maluit, quid sibi maximè cõduceret nesciebat. Hi uerò parua illa, quæ abiectißimus quisq; animus utilia credit, si cum uirtute cõferrãtur, despicienda iudicauerũt: ideóq; perpetua seculorũ admiratione celebrãtur. Neq; nos simus tã humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunq; discrimẽ rarò admodũ euenit. Cæterùm idẽ ferè (ut dixi) in omni genere

Cicero. 1. de Oratore, & Val. lib. 6. titu. 4.

Cicero 1. de Oratore.

causarũ et ꝓderit, et decebit. Est autẽ quod oẽs et semꝑ & ubiq; suadere ac dicere honestè facereq; deceat, contráq; neminẽ ullo unquã in loco turpiter. Minora uerò, quæque sunt ex mediis, plura sunt talia, ut aliis sint concedenda, aliis nõ sint: aut ꝑ ꝑsona, tẽpore, loco, causa magis ac min⁹ uel excusanda debeãt uideri, uel reprehẽdenda. Cũ dicamus aũt de rebus aut alienis, aut nostris, diuidẽda ratio est eorũ, dũ sciamus pleraq; neutro loco cõuenire. In primis igitur oĩs sui uitiosa iactatio est eloquẽtiæ tamen in Oratore præcipuè, afferṫque audiẽtib⁹ nõ fastidiũ modò, sed plerũq; etiã odium. Habet enim mens nostra natura sublime quiddã & erectũ, & impatiẽs superioris. Ideóq; abiectos aut summittẽtes se, libẽter alleuamus, qa hoc facere tanq̃ maiores uidemur: & quoties discessit æmulatio, succedit humanitas. At q se supra modũ extollit, premere ac despicere creditur, nec tã se maiorẽ, quàm minores cæteros facere. Inde inuidẽt humiliores. Hoc uitiũ est eorũ, qui nec cedere uolunt, nec possunt cõtẽdere: ridẽt superiores, improbãt bonos. Plerũq; uerò deprehẽdas arrogãtiũ fallacẽ de se opinionẽ: sed in his ueri quoq; sufficit cõscientia. Reprehensus est in hac parte nõ mediocriter Cicero, quãquã is quidẽ rerũ à se gestarum maior, quàm eloquẽtiæ fuit in orationibus utiq; iactator. Ac plerũq; illud quoq; nõ sine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos qbus erat usus adiutoribus in opprimẽda cõiuratione: aut respõdebat inuidiæ, cui tamẽ non fuit par, seruatæ patriæ pœnã passus exiliũ: ut illorũ quæ egerat in cõsulatu, freqũes cõmemoratio, possit uideri nõ gloriæ magis quàm defensioni data. Eloquentiã quidẽ cùm plenissimã diuersæ partis aduocatis concederet, sibi nunquã in agendo immodicè arrogauit. Illius sunt enim, Siquid est in me ingenij, Iudices, quod sentio

Pro Arch.

quàm

quàm sit exiguum. &, Nã quo minus ingenio possum, subsidiũ mihi diligentia cõparaui. Quinetiã cõtra Q. Caecilium de accusatore in Verrẽ cõstituẽdo, quãuis multũ esset in hoc quoq; momẽti, uter ad agendũ magis idoneus ueniret, dicendi tamẽ facultatẽ magis illi detraxit, quam arrogauit sibi: séq; nõ cõsecutũ, sed omnia fecisse ut posset eã cõsequi, dixit. In epistolis aliquãdo familiariter apud amicos, nõnunquã in dialogis, aliena tamẽ persona, uerum de eloquentia sua dicit. Et apertè tamẽ gloriari, nescio an sit magis tolerabile uel ipsa uitij hui[9] simplicitate, quàm illa iactatione peruersa, si abundãs opibus pauperẽ se, nobilis obscurũ, potẽs infirmũ, & disertus imperitũ planè & infantem uocet. Ambitiosissimũ gloriandi genus est etiã deridere. Ab aliis ergo laudemur. Nã ipsos, ut Demosthenes ait, erubescere etiã cũ ab aliis laudabimur, decet. Neq; hoc dico, nõ aliquãdo de rebus à se gestis Oratori esse dicendũ, sicut eidẽ Demostheni pro Ctesiphõte: qđ tamẽ ita emẽdauit, ut necessitatẽ id faciendi ostẽderet, inuidiámq; omnẽ in eũ regereret, qui hoc se coẽgisset. Et M. Tullius saepe dicit de oppressa cõiuratione Catilinae: sed modò id uirtuti Senatus, modò prouidẽtiae deorũ immortaliũ assignat. Plerunq; cõtra inimicos atq; obtrectatores plus uindicat sibi: erant enim tuenda cùm obiicerentur. In carminibus utinã pepercisset, quae non desierunt carpere maligni,

Cedant arma togae, concedat laurea linguae. &,
O fortunatam natam me consule Romam.

Et Iouẽ illum, à quo in concilium deorum aduocatur: & Mineruã, quae omnes eũ artes edocuit. quae sibi ille, secutus quaedam Graecorũ exempla, permiserat. Verùm eloquẽtiae ut indecora iactatio, sic nonnunquã concedenda fiducia est. Nam quis reprehẽdat haec, Quid putẽ? cõtemptúmne me?

Pro Quint. In Diuin. 3 lib. de Oratore, & in Bruto. In Pisonem. Pro Rabirio. In libro temporum suorũ. Philip. 2.

Nam neq; tā plenū & erectū & audax, & præcultū senibus conuenerit, quam pressum, & mite, & limatū, & quale intelligi uult Cicero cum dicit orationē suā cœpisse canescere: sicut uestibus quoq; nō purpura coccóq; fulgētib' illa ætas satis apta sit. In iuuenibus etiā uberiora paulo, & pene periclitantia feruntur. At in iisdē siccū & solicitū & contractū dicēdi propositū, plerūq; affectatione ipsa seueritatis inuisum est: quādo etiā morū senilis autoritas, immatura in adolescētib' creditur. Simpliciora militares decent. Philosophiā ex professo (ut quidā faciūt) ostentantibus, parū decori sunt pleriq; orationis ornatus, maximéq; ex affectibus, quos illi uitia dicūt. Verba quoq; exquisitiora, & cōpositio numerosa tali proposito diuersa. Nō enim solùm illa lætiora, qualia à Cicerone dicūtur, Saxa atq; solitudines uoci respōdēt: sed etiā illa, quāquā plena sanguinis, Vos enim iā Albani tumuli atq; luci, uos inquā imploro atq; testor, uósq; Albanorū obrutæ aræ, sacrorū populi Romani sociæ & æquales: nō cōueniāt barbæ illi atq; tristitiæ. At uir ciuilis, ueréq; sapiēs, qui se nō otiosis disputationibus, sed administrationi Reipublicæ dederit (à qua lōgissimè isti qui philosophi uocātur, recesserūt) omnia quæ ad efficiendū oratione quod proposuerit ualēt, libēter adhibebit: cū prius quod honestū sit, efficere in animo suo constituerit. Est quod principes deceat, aliis nō cōcesseris. Imperatorū ac triūphaliū separata est aliqua ex parte ratio eloquētiæ: sicut Pompeius abūde disertus rerū suarum narrator: & hic q bello ciuili se interfecit, Cato, eloquēs senator fuit. Idē dictū, sæpe in alio liberū, in alio furiosum, in alio superbū est. Verba aduersus Agamēnonē à Thersite habita ridetur, da illa Diomedi, alii ue cui pari, magnū animū ferre præ se uidebūtur. Ego te cōsulē putē, inquit, L. Crass.

In Bruto.

Pro Arch.

Pro Milone

Iliad. 2.

3. de Orato. L. Crassus Philippo, cùm tu me nō putes senatorem? Vox honestißimæ libertatis, nō tamē ferres quencūq; dicentem. Negat se magnifacere aliquis poëtarū, utrum Cæsar ater an albus homo sit: insania, uerte, ut idem Cæsar de illo dixerit, arrogantia est. Maior in personis obseruatio est apud Comicos Tragicósq;. Multis enim utūtur, & uariis. Eadē & eorū qui orationes aliis scribebant, fuit ratio, & declamantium est. Non enim semper ut aduocati, sed plerunque ut litigatores dicimus. Verumetiā in iis causis quibus aduocamur, eadem differentia diligenter est custodienda. Vtimur enim fictione personarū, & uelut ore alieno loquimur: dandiq; sunt iis quibus uocē accōmodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terētianus pater fingitur. Quid asperius lictore Verris, Vt adeas, tātū dabis? Quid fortius illo, Cuius inter ipsa uerborū supplicia, una uox audiebatur, Ciuis Romanus sum? Quàm dignæ Milonis in peroratione ipsa uoces eo uiro, qui pro Republica seditiosum ciuem toties compescuisset, quiq; insidias uirtute superasset? Deniq; non modò quot in causa, totidem in prosopopœia sunt uarietates: sed hoc etiam plures, quòd in his puerorū, fœminarum, populorū, mutarū etiā rerū aßimulamus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadē in iis pro quibus agemus, obseruanda sunt. Aliter enim pro alio sæpe dicendū est, ut quisq; honestus, humilis, inuidiosus, fauorabilis erit, adiecta propositorū quoq; & anteactæ uitæ differētia. Iucūdißima uerò in Oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoq; diuersa bonū uirum decēt, malos odisse, publica uice cōmoueri, ultū ire scelera & iniurias: et omnia, ut initio dixi, honesta. Nec tantū qs, & pro quo, sed etiā apud quē dicas, interest. Facit enim et fortu

Pro Cælio.

Act. 7. in Verrem.

fortunæ discrimē, & potestas: nec eadem apud principem, magistratū, senatorem, priuatū tantū liberū, ratio est: nec eodem sono publica iudicia, & arbitrorū disceptationes aguntur. Nam ut orantem pro capite solicitudo deceat & cura, & omnes ad amplificandā orationē quasi machinæ: ita in paruis rebus iudiciisq; uana sint eadē, rideatúrq; meritò qui apud disceptatorē de re leuißima sedēs dicturus, utatur illa Ciceronis cōfeßione, non modò se animo cōmoueri, sed etiā corpore ipso pphorrescere. Quis uerò nesciat quin aliud dicendi genus poscat grauitas senatoria, aliud aura popularis? cùm etiā singulis iudicātibus, nō idē apud graues uiros, qđ leuiores: nō idē apud eruditū, qđ militarem ac rusticū deceat: sit' que nōnūquā summittēda & cōtrahēda oratio, ne iudex eā uel intelligere uel capere non poßit. Tēpus quoq; ac locus egēt obseruatione ppria. Nā & tēpus tū lætū, tū triste, tū liberū, tū angustū est. Atq; ad hæc omnia cōponēdus Orator. Et, loco publico priuatóne, celebri an secreto, aliena ciuitate an tua, in castris denique an foro dicas, interest plurimū: ac suam quicq; formā, & propriū quendā modū eloquētiæ poscit: cùm etiā in cæteris actibus uitæ nō idē in foro, curia, cāpo, theatro, domi, facere conueniat: & pleraq; quæ natura nō sunt reprehendēda, atq; ideo interim sunt necessaria, alibi q̄ mos permiserit, turpia habeātur. Illud iā diximus, quāto plus nitoris & cultus demōstratiuæ materiæ, ut ad delectationē audiētium cōpositæ, quàm quæ sunt in actu & cōtentione, suasoriæ iudicialésq; permittant. Hoc adhuc adiiciendū, aliquas etiam quæ sunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant, effici conditione causarū. An quisquā tulerit reū in discrimine capitis, præcipuè qui apud uictorem & principē pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis ac repeti-

Pro Milone.

Lib. 8. cap. 3.

repetitis, ex uetustate uerbis, cõpositione quæ sit maximè à uulgari usu remota, decurrentib⁹ periodis, quamlætißimis locis sentẽtiisq; dicentẽ? Nõ perdãt hæc omnia necessariũ periclitãti solicitudinis colorẽ, petẽdúmq; etiã innocẽtibus misericordiæ auxiliũ? Moueatur'ne quisquã eius fortuna, quẽ tumidũ, ac sui iactantem, & ambitiosum institorem eloquẽtiæ in ancipiti sorte uideat? Nõ: imò oderit reũ uerba aucupantẽ, & anxiũ de fama ingenij, & cui esse diserto uacet. Quod mirè Cælius in defensione causæ qua reus de ui fuit, cõprehẽdisse mihi uidetur, Ne cui uestrum, atq; etiam omniũ qui ad rẽ agendã adsunt, meus aut uultus molestior, aut uox immoderatior aliqua, aut deniq;, quod nimiũ est, iactãtior gestus fuisse uideatur. Atqui sunt quædam actiones in satisfactione, deprecatione, cõfeßione positæ: sentẽtiolis'ne flendũ erit? Epiphonemata aut enthymemata exorabũt? Non quicquid meris adiicietur affectibus, omnes eorũ diluet uires, & miseratione securitate laxabit? Agè si de morte filij sui, uel iniuria quæ morte sit grauior, dicendũ patri fuerit, aut in narrãdo gratiã illã expositionis, quæ cõtinget ex sermone puro atq; dilucido, quæret, breuiter ad significanter ordinẽ rei protulisse cõtentus, aut argumẽta diducet in digitos, & propositionũ ac partitionũ captabit lepôrem, &, ut plerũq; in hoc genere moris est, intẽtione omni remissa loquetur? Quò fugerit interim dolor ille? ubi lacrymæ substiterint? unde se in mediũ tam secura obseruatio artiũ miserit? Non ab exordio usq; ad ultimam uocem cõtinuus quidam gemitus, & idem tristitiæ uultus seruabitur, si quidẽ uolet dolorẽ suũ etiã in audientes transfundere? quem si usquam remiserit, in animum iudicantiũ non reducet. Quod præcipuè declamantibus (neque enim me pœnitet ad hoc quoque opus meum,

& cu-

& curam susceptorũ semel adolescẽtium respicere) custodiendum est, quo plures in schola fingũtur affectus, quos nõ ut aduocati, sed ut paßi subimus. Cùm etiam hoc genus simulari litiũ soleat, cùm ius mortis à senatu quidã uel ob aliquã magnam infelicitatem, uel etiã pœnitentiã petunt: in quibus nõ solùm cantare, quod uitiũ peruasit, aut lasciuire, sed ne argumẽtari quidẽ nisi mistis, & quidem ita, ut in ipsa probatione magis emineant, affectibus decet. Nã qui intermittere in agẽdo dolorẽ potest, uidetur posse etiam deponere. Nescio tamẽ an huius (de quo loquimur) decoris custodia maximè circa eos cõtra quos dicimus, examinanda sit. Nam sine dubio in omnib⁹ statim accusationibus hoc agendum est, ne ad eas libenter descendisse uideamur. Ideóq; mihi illud Caßij Seueri nõ mediocriter displicet, Dij boni, uiuo: & quo me uiuere iuuet, Aspernatem reum uideo. Non enim iusta ex causa uel necessaria uideri potest postulasse eũ, sed quadam accusandi uoluptate. Præter hoc tamẽ, quod est cõmune, propriã moderationẽ quædam causæ desiderant. Quapropter & qui curationẽ bonorum patris postulabit, doleat eius ualetudine: & quamlibet grauia filio pater obiecturus, miserrimam sibi ostendat esse hanc ipsam neceßitatem: nec hoc paucis modò uerbis, sed toto colore actionis, ut id eũ nõ dicere modò, sed etiã uerè dicere appareat. Nec causanti pupillo sic tutor irascitur unquã, ut nõ remaneant amoris uestigia, & sacra quædam patris eius memoria. Iam quo modo contra abdicantẽ patrẽ, querẽtem uxorẽ, agi causam oporteret, in libro, ut arbitror, septimo dixi. Quando etiã ipsos loqui, quando aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo procemij præcepta sunt, continet. Eße & in uerbis quod deceat, aut turpe sit, nemini dubium est. Vnum iam igitur huic loco, quod est *Cap. de qualitate.*

sanè

sanè summæ difficultatis, adiiciendū uidetur, quibus modis ea quæ sunt natura parū speciosa, quǽq; nō dicere, si utrūlibet esset liberū, maluissemus, nō tamen sint indecora dicētibus. Quid asperiorē habere frontem potest, aut quid aures hominum magis respuunt, quàm cùm est filio filiíue aduocatis in matrem perorandū? aliquādo tamē necesse est, ut in causa Cluentij Habiti: sed nō semper illa uia, qua cōtra Saßiam Cicero usus est: non quia non ille optimè, sed quia plurimū refert, qua in re & quomodo lædat. Itaque illa cùm filij caput palàm impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamē quæ sola supererant, diuinè Cicero seruauit. Primùm, ne obliuisceretur reuerētiæ quæ parētib' debetur: deinde ut repetitis altius causis, diligētißimè ostēderet, quàm id quod erat in matrē dicturus, nō oporteret modò fieri, sed etiam necesse esset. primáque hæc expositio fuit, quāquā ad præsentē quæstionē nihil pertinebat. adeò in causa difficili atq; perplexa nihil prius intuendū credidit, quam quid deceret. Fecit itaq; nomē parētis non filio inuidiosum, sed ipsi in quā dicebatur. Potest tamē aliquādo mater & in re leuiore aut minus infesta cōtra filiū stare: tū lenior atq; summißior decebit oratio. Nā & satisfaciendo, aut nostrā minuemus inuidiā, aut etiā in diuersum eā transferemus: & si grauiter dolere filiū palàm fuerit, credetur abesse ab eo culpa, fiétq; ultro miserabilis. Auertere quoq; in alios crimē decet, ut fraude aliquorū cōcîta credatur: & omnia nos passuros, nihil asperè dicturos, testādū: ut etiā si nō poßimus nō cōuitiari, nolle uideamur. Etiā si quid obiiciendū erit, officiū est patroni, ut id filiò inuito, sed fide cogente facere credatur. Ita poterit uterq; laudari. Quod de matre dixi, de utroq; parente accipiēdū est. Nam inter patres etiā filiósq;, cùm interuenisset emancipatio,

cipatio, litigatū scio. In aliis quoq; propinquitatib⁹ custodiendum est, ut inuiti, & necessariò, & parcè iudicemur dixisse: magis autē aut minus, ut cuiq; personæ debetur reuerētia. Eadē pro libertis aduersus patronos obseruātia. Et ut semel plura cōplectar, nunquā decebit sic aduersus tales agere personas, quo modo contra nos agi ab hominibus cōditionis eiusdē iniquo animo tulissemus. Præstatur hoc aliquādo etiā dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulātes in lædēdis his, aut etiā ambitiosos putet. Itaq; Cicero quanquā erat in Cottā grauißimè dicturus, neq; aliter agi P. Oppij causa poterat, lōga tamē præfatione excusauit officij sui neceßitatē. Aliquādo etiā inferioribus, præcipuéq; adolescētulis parcere aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cælio contra Atracinū, ut eum non inimicè corripere, sed penè patriè monere uideatur. Nā & iuuenis, & nobilis, & nō iniusto dolore uenerat ad accusandū. Sed in iis quidē, in quib⁹ uel iudici, uel etiā aßistētibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor: illic plus difficultatis, ubi ipsos contra quos dicimus, ueremur offendere. Duæ simul huiusmodi personæ Ciceroni pro Muræna dicēti obstiterūt, M. Catonis, Seruiiq; Sulpitij: quàm decēter tamē Sulpitio cùm oēs cōceßisset uirtutes, sciētiā petēdi cōsulatus ademit? Quid enim aliud esset quo se uictū homo nobilis & iuris antistes magis ferret? Vt uerò rationē defensionis suæ reddidit, cū se studuisse petitioni Sulpitij cōtra honorē Murænæ, nō idē debere accusationi contra caput, diceret? Quàm molli aūt articulo tractauit Catonē? cuius naturā summè admiratus, nō ipsius uitio, sed Stoicæ sectæ qbusdā in reb⁹ factā duriorē uideri uolebat: ut inter eos nō forēsem cōtētionē, sed studiosā disputationē crederes inci-

res incidisse. Hæc est profectò ratio, & certißimũ præceptorũ genus, illius uiri obseruatio, ut cũ aliquid detrahere salua gratia uelis, cõcedas alia oĩa: in hoc solo uel min⁹ peritũ quã in cæteris, adiecta, si poterit fieri, etiã causa cur ita sit: uel paulo ꝑtinaciorẽ, uel credulũ, uel iratũ, uel impulsum ab aliis. Hoc illis cõmune remediũ est, si in tota actione æqualiter appareat nõ honor modò, sed etiã charitas: præterea causa sit nobis iusta sic dicẽdi: neq; id moderatè tãtũ faciamus, sed etiã necessariò. Diuersum ab hoc, sed facili⁹, cũ hoĩm aut alioq turpiũ, aut nobis inuisorũ quædã facta laudãda sunt. Decet enim rẽ ipsam ꝓbare in qualicũq; persona. Dixit Cicero pro Gabinio & P. Vatinio inimicißimis antea sibi hominibus, & in quos orationes etiã scripserat: uerùm causa iusta fit fatẽdo nõ se de ingenij fama, sed de fide esse solicitum. Difficilior ei ratio in iudicio Cluẽtiano fuit, cũ Scamandrũ necesse haberet dicere nocẽtẽ, cuius egerat causam. Verùm illud elegãtißimè, cùm eorũ à quibus ipse productus esset, preces, tũ etiã adolescentiã suã excusat: detracturus alioqui plus autoritatis, si in causa præsertim suspecta, se eũ esse, qui temere nocentes reos susciperet fateretur. Apud iudicẽ uerò quũ aut ꝓponitur alienũ cõmodũ in causa quã susceperimus, aut suũ, ut persuadẽdi ardua ratio, ita dicendi expeditißima. Fiducia enim iustitiæ eius, nõ causæ, nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflãdus, ut tãto clarior futura sit fides ac religio in ꝓnuntiãdo, quãto minus uel offensæ uel utilitati suæ indulserit. Hoc modo & apud eos à quibus appellatũ erit, si fortè ad eosdẽ remittemur, adiiciẽda ratio uel necessitatis alicuius, si id causæ cedit, uel erroris, uel suspitionis. Tutißimũ ergo pœnitẽtiæ confeßio, & satisfactio culpæ, perducẽdúsq; omni modo iudex ad iræ pudorem. Accidit

etiam

etiam nõnunquam, ut eandem causam de qua pronũtiauit, cognoscat iterũ: tum illud quidẽ cõmune, apud aliũ nos iudicem disputaturos de illius sentẽtia nõ fuisse: neq; enim emẽdari ab alio quàm ab ipso fas esse: cæterùm ex causa, ut quæq; permittet, aut ignorata quædã, aut defuisse testes, aut (quod timidißimè, & si nihil aliud planè fuerit, dicendum est) patronos non satis fecisse succurret, etiã si apud alios iudices agetur, ut in secũda assertione, aut in centũuiralibus iudiciis duplicibus, parte uicta. Decẽtius erit, quoties cõtigerit, seruare iudicũ pudorẽ: de qua re latius in probationũ loco dictũ est. Potest euenire, ut in aliis reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus: ut obiicit Tubero Ligario, quòd in Africa fuerit. Et ambitus quidã dãnati, recuperãdæ dignitatis gratia reos eiusdẽ criminis detulerunt: ut in scholis luxuriãtem patrẽ luxuriosus ipse iuuenis accusat. Id quàm decenter fieri poßit, equidẽ nõ inuenio, nisi aliqd reperiatur qd' intersit, psona, ætas, tẽpus, causa, locus, animus. Tubero iuuenẽ se patri hæsisse, illũ à senatu missum nõ ad bellũ, sed ad frumentũ coëmendũ ait: ut primũ licuerit, à partibus receßisse: Ligariũ & pseuerasse, & nõ p Cn. Pompeio, inter quẽ & Cæsarẽ dignitatis fuerit cõtẽtio, cùm saluã uterq; Rẽpublicã uellet, sed pro Iuba atq; Afris inimicißimis populo Romano stetisse. Cæterùm uel facillimũ esse ibi alienã culpã accusare, ubi fateris tuã. Verùm id iã iudicis est, nõ actoris. Quòd si nulla cõtingit excusatio, sola colorẽ habet pœnitẽtia. Potest enim uideri satis emẽdatus, q in odiũ eorũ in qb⁹ errauerat, ipse cõuersus est. Sũt enim quidam, qui hoc natura ipsa rei nõ indecẽs faciũt: ut cùm pater ex meretrice natũ, quòd amet meretricẽ in matrimonium, abdicat. Scholastica materia, sed nõ quæ non poßit accidere. Hic igitur multa non deformiter di- Lib. 5. cap. 2.

cet, uel quòd omnium sit uotum parentum, ut honestiores quàm sint ipsi, liberos habeant (nã & filia nata, meretrix eam mater pudicam esse uoluisset) uel quòd humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere) uel quòd nõ habuerit patrem qui moneret: quin eo minus faciendũ filio fuisse, ne renouaret domus pudorem, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ necessitatem: ne deniq; legẽ quandã suis quoq; subinde liberis daret. & credibilis erit etiã propria quædam in illa meretrice turpitudo, quam nũc hic pater ferre nõ possit. alia prætereo. Neq; enim nũc declamamus, sed ostendimus nõnũquã posse ipsis incõmodis dicentẽ bene uti. Illic maior æstus, ubi quis pudenda queritur, ut stuprum, præcipuè in maribus: aut os prophanatũ. Non dico si loquatur ipse (nam quid aliud ei quàm gemitus ac fletus, & execratio uitæ conueniat? ut iudex intelligat potius dolorem illũ, quàm audiat) sed patrono quoq; per similes affectus eundũ erit, quia hoc iniuriæ genus uerecũdius inest passis q̃ ausis. Molliẽda est in plerisq; alio colore asperitas orationis, ut Cicero de proscriptorũ liberis fecit, Quid enim crudelius, q̃ homines honestis parẽtibus ac maioribus natos, à Republica summoueri? Itaq; durũ id esse summus ille tractãdorũ animorũ artifex confitetur: sed ita legibus Syllæ cohærere statũ ciuitatis affirmat, ut his solutis stare ipsa nõ possit. Assecutus itaq; est, ut aliquid eorũ quoque causa uideretur facere, cõtra quos diceret. Illud etiã in iocis monui, quam turpis esset fortunæ insectatio: & ne in totos ordines, aut gentes aut populos petulantia incurreret. Sed interim fides patrocinij cogit quædã de uniuerso genere aliquorũ hominũ dicere, ut Libertinorũ, uel militũ, uel Publicanorũ, uel similiter aliorũ. in quibus omnibus cõmune remediũ est, ut ea quæ lædũt, nõ libenter tractare

uidearis:

uidearis: nec in omnia impetum facias, sed in id quod expugnandum est: & reprehendens, alia laude cõpenses. Similites cupidos dicas esse, non mirum, quòd periculorũ ac sanguinis maiora sibi deberi præmia putent: eosdem petulantes, & hoc fieri, quòd bellis magis quàm paci assueuerint. Libertinis detrahenda est autoritas: licet his testimonium reddere industriæ, per quam exierint de seruitute. Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero uariè detracturus Græcis testibus fidem, doctrinã his cõcedit ac literas: seq; eius gentis amatorẽ esse profitetur. Sardos cõtemnit, Allobrogas ut hostis insectatur: quorũ nihil tunc cùm diceretur, parũ aptum, aut remotum à cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi solet siqua est rei inuidia, si asperum dicas nimium seuerũ, iniustũ persuasione labi, pertinacem ultra modum tenacem esse propositi: plerunq; uelut ipsos coneris ratione uincere, quod est mollißimum. Indecorum est super hæc omnia nimium: ideóq; etiã quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoq; tẽperetur, gratiam perdit. Cuius rei obseruatio iudicio magis quodam sentiri, quàm præceptis tradi potest. Quantum satis sit, & quantum recipiant aures, non habet hæc res mensuram, & quasi pondus: quia ut in cibis, alia aliis magis complẽt. Adiiciendũ etiam breuiter uidetur, quòd ferè dicendi uirtutes diuersißimæ, non solùm suos amatores habeãt, sed ab eisdem sæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco scribit id esse optimũ, quod cùm te facilè crediderts consequi imitatione, non poßis. Alio uerò, nõ se id egisse, ut ita diceret quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo. Quod potest pugnare inter se uideri. Verum utrunque, ac meritò, laudatur. Causa enim modò distat: quia simplicitas illa, & uelut securitas inaffectatæ orationis, mirè tenues

Pro Flacco, Vareno, Fonteio.

In Oratore.

ta recordationē adhibeāt. Postremò ingeniis fideli & magna memoria preditis, & tēpore abūdantibus, ad verbū ediscēda omnia imperat: dura verò aut nulla, ex tēporali tamen dicendi facultate valentibus, cōprehēsis animo rebus, eloquendi facultatē liberam permittit: & quātū memoria natura studióq; veleat, Themistoclis, Mithridatis, Crassi atque Cyri exemplis ostendit.

MEmoriam quidā naturæ modò esse munus existimauerunt: éstq; in ea non dubiè plurimū: sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur: & totus de quo diximus, adhuc inanis est labor, nisi cæteræ partes hoc uelut spiritu continentur. Nam & omnis disciplina memoria constat, frustráq; docemur, si quicquid audimus, præterfluat: & exēplorum, legum, responsorum, dictorum, benéq; factorum uelut quasdam copias, quibus abūdare, quásq; in promptu semper habere debet Orator, eadem illa uis repræsentat. Neque immeritò thesaurus hic eloquentiæ dicitur. Sed nō firmè tātùm continere, uerùmetiam citò, percipere multa acturos oportet: nec quæ scripseris modò, iterata lectione complecti: sed in cogitatis quoq; rerum ac uerborum contextum sequi: & quæ sint ab aduersa parte dicta, meminisse: nec utiq; eo quo dicta sunt ordine refutare, sed opportunis locis ponere. Quid? extemporalis oratio non alio mihi uidetur mētis uigore constare. Nam dum alia dicimus: quæ dicturi sumus, intuenda sunt. ita cùm semper cogitatio ultra id quod est, longius quærit: quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit: quod illa quasi media quædam manus acceptū ab inuentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid sit quod memoriam faciat: quanquam pleriq; imprimi quædā uestigia nostro animo, quæ uelut in ceris annulorum signa seruentur, existimant. Neq; ero tam credulus, ut quasi habitu tardiorem firmiorémq; memoriam fieri putem. Eius

autem quod ad animum pertinet, magis admirer naturam, subitò res uetustas tanto ex interuallo repetitas reddere se & offerre: nec tãtùm requirẽtibus, sed etiã spõte interim: nec uigilantibus, sed etiam quiete compositis magis, eóq; illa quoq; animalia quæ carere intellectu uidemus, meminerunt, & agnoscunt, & quanlibet longo itinere diducta, ad assuetas sibi sedes reuertuntur. Quid? non hæc uarietas mira est, excidere proxima, uetera inhærere? hesternorúm immemores, acta pueritiæ recordari? Quid quòd quædam requisita se occultant, & eadem fortè succurrũt? nec manet semper memoria, sed aliquando etiam redit? Nesciretur tamen quanta uis esset eius, quanta diuinitas illa, nisi in hoc lumen orandi uim extulisset. Non enim rerũ modò, sed etiam uerborum ordinem præstat: nec ea pauca cõtexit, sed durat propè in infinitũ, & in longissimis actionibus prius audiendi patientia quàm memoriæ fides deficit. Quod & ipsum argumẽtum est, subesse artem aliquã, iuuaríque ratione naturam: cùm iidem docti facere illud, indocti & inexercitati nõ possimus: quãquã inuenio apud Platonem obstare memoriæ, usum literarũ: uidelicet quòd illa quæ scriptis reposuimus, uelut custodire desinimus, & ipsa securitate dimittimus. Nec dubium est, quin plurimũ in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminum à prospectu rerum quas intuetur, nòn auersa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies scribimus ediscendi causa, cogitatione ipsa contineat. Artem autem memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides, cuius uulgata fabula est: Cùm pugili coronato carmen quale componi uictoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegata ei pecuniæ pars est quòd more Poëtis frequentissimo digressus, in laudes Castoris & Pollucis exierat: quapropter partẽ ab iis petere, quorum fa

In Phadro & Timæo.

rum facta celebrasset, iubebatur. & persoluerũt, ut traditum est. Nam cùm esset grande conuiuiũ in honorem eiusdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio est excitus, quòd eum duo iuuenes equis aduecti desiderare maiorem in modum dicebantur. Et illos quidem non inuenit, fuisse tamen gratos erga se, exitu comperit. Nam uix eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit: atq; ita cõtudit, ut non ora modò oppressorum, sed mẽbra etiam omnia requirentes ad sepulturam propinqui, nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicitur, memor ordinis quo quisq; discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autem magna inter autores dissentio, Glauco'ne Carystio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ scriptũ sit id carmen: & Pharsali fuerit hæc domus, ut ipse quodam loco significare Simonides uidetur, atque Apollodorus, & Eratosthenes & Euphorion & Larisseus Eurypilus tradiderunt: an Granone, ut Apollas Callimachus, quem secutus Cicero, hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Thessalum perisse in eo conuiuio constat, adiicitur sororis filius: putant & ortos plerosque ab illo Scopa, qui maior ætate fuerit: quanquam mihi totum de Tyndaridis fabulosum uidetur: neque omnino huius rei meminit usquam poëta ipse, profectò non taciturus de tanta sua gloria. 2. de Orat.

Ex hoc Simonidis facto notatum uidetur, iuuari memoriam signatis animo sedibus, id'que credere suo quisq; experimento. Nam cùm in loca aliqua post tempus reuersi sumus, non ipsa agnoscimus tantùm, sed etiam quæ in his fecerimus reminiscimur, personǽq; subeunt, nonnunquã tacitæ quoq; cogitationes in mentem reuertuntur. Nata est igitur, ut in plerisque, ars ab experimento. Loca discunt quammaximè spatiosa, multa uarietate signata, domũ for-

tè magnam, & in multos diductã recessus. In ea quicquid notabile est, animo diligẽter afficitur, ut sine cũctatione ac mora parteis eius omnes cogitatio poßit pcurrere. Et primus hic labor est, nõ hærere in occursu. Plus enim quàm firma debet esse memoria, quæ aliã memoriã adiuuet. Tũ quæ scripserũt, uel cogitatione cõplectũtur, & alio signo quo moneantur, notãt: quod esse uel ex re tota potest, ut de nauigatione, militia: uel ex uerbo aliquo. Nã etiã excidẽtes, unius admonitione uerbi in memoriã reponũtur. Sit autẽ signũ nauigationis, ut anchora: militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; digerũt, primũ sensum uel locum uestibulo quasi aßignãt, secundũ atrio, tũ impluuia circumeunt: nec cubiculis modò aut exedris, sed statuis etiã similibúsq; per ordinẽ cõmittũt. Hoc facto, cũ est repetẽda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recẽsere, & qđ cuiq; crediderũt, reposcũt, & eorũ imagine admonẽtur: ut quamlibet multa sint quorũ meminisse oporteat, sint singula cõnexa quodã choro, ne errẽt coniungẽtes prioribus sequẽtia solo ediscẽdi labore. Quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere lõgo, ut urbiũ ambitu, & picturis fieri potest. Etiam fingere sibi has imagines licet. Opus est ergo locis, quæ uel fingũtur, uel sumũtur: imaginibus, uel simulacris, quæ utiq; fingẽda sunt. Imagines notæ sunt quibus ea quæ ediscẽda sunt, notamus: ut quomodo Cicero dicit, locis pro cera, simulacris pro literis utamur. Illud quoq; ad uerbum ponere, optimũ fuerit: Locis est utendũ multis, illustribus, explicatis modicis interuallis: imaginibus aliqđ agẽtibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeritérq; pcutere animum poßint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in XII. signis per quæ Sol meat, trecenos & sexagenos inuenerit locos. Vanitas nimirũ fuit atq; iactatio circa memo-

2. de Ora. & in Partit.

riam suã potius arte quàm natura gloriãtur. Equidẽ hæc ad quædã prodesse non negauerim, ut si rerũ nomina multa per ordinẽ audita, redděda sint. Nãq; in iis quæ didicerunt locis reponũt res illas, mẽsam, ut hoc utar, in uestibulo, in atrio puluinũ, & sic cætera: deinde relegẽtes, inueniũt ubi posuerint. Et forsitã in hoc sunt adiuti, qui auctione dimissi, quid cuiq; uendidissent, testibus argentariorum tabulis reddiderũt. quod præstitisse Hortẽsiũ dicũt. Minus idem proderit in ediscendis quæ orationis perpetuæ erũt. Nã & sensus nõ eandem imaginẽ quam res habent, cùm alterũ fingendũ sit, & horũ tamẽ utrũq; commonet. Sed sermonis alicuius habiti uerborũ cõtextus eadẽ arte quomodo comprehendetur? Mitto quòd quædam nullis simulacris significari possunt, ut certæ coniunctiones. habeamus enim sanè, ut qui notis scribũt, certas imagines omniũ, & loca scilicet infinita, per quæ uerba quæ sunt in quinq; contra Verrem secundæ actionis libris, explicentur, ut meminerimus etiam omnium quasi depositorũ: non'ne impediri quidẽ eorũ quæ dicit, decursum necesse est duplici memoriæ cura? Nã quomodo poterũt copulata fluere, si propter singula uerba ad singulas formas respiciendum erit? Quare & Carneades, & Scepsius (de quo modò dixi) Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeãt sua: nos simpliciora tradamus. Si longior cõplectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere (laborat enim maximè onere) & hæ partes non sint perexiguæ: alioquin nimis multæ erunt, & eam distinguent atq; concident. Nec utiq; certũ imperauerim modum, sed maximè ut quisq; finietur locus: nisi fortè tã sit numerosus, ut ipse quoq; diuidi debeat. Dãdi sunt certi quidem termini, ut contextum uerborum (qui est difficillim⁹) cõtinuet crebra meditatio, partes deinceps

Senec. lib. 1. Declama.

2. de Orat.

ipsas repetitus ordo cõiungat. Nõ est inutile, quo facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarũ recordatio commoneat & quasi excitet memoriam. Nemo enim ferè tam infelix, ut qd' cuiq; loco signũ destinauerit, nesciat: ut si erit tardus ad hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipse excitent notæ. Hinc est ex illa arte nõ inutile, attẽdere signa ad eos qui exciderunt sensus: anchorã (ut suprà posui) si de naue dicendũ esset: spiculũ, si de prælio. Multũ enim signa faciũt, & ex alia memoria uenit alia, ut cũ translatus annulus uel alligatus cõmoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc adstringũt, quæ memoriã ab aliquo simili trãsferũt ad id quod cõtinendũ est: ut in nominibus, si Fabius fortè sit tenẽdus, referam⁹ ad illũ cũctatorẽ, qui excidere nõ potest: aut ad aliquẽ amicũ, qui idẽ uocetur. quod est facilius in Apris, & Vrsis, & Nasone, aut Crispo: ut id memoriæ affigatur, unde sunt nomina. Origo quoq; aliquãdo declinatorũ, tenendi magis causa est, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio, si debẽt inseri. Illud neminem nõ iuuabit, iisdẽ qbus scripserit ceris, ediscere. Sequitur enim uestigiis quibusdã memoriã, & uelut oculis intuetur non paginas modò, sed uersus propè ipsos, qui tũ dicit similis legenti. Iam uerò si litura aut adiectio aliqua aut mutatio interueniat, signa sunt quædã quæ intuẽtes errare nõ possumus. Est ratio, ut illi de qua primùm locut⁹ sum, arti nõ dissimilis, ita (si qd me experimẽta docuerũt) & expeditior & potẽtior, ediscere tacitè. Nã id quoq; est, qd' tũ erat, optimũ, si nõ subirẽt uelut otiosum animũ plerũq; aliæ cogitationes, ꝓpter quas excitãdus est uoce, ut duplici motu iuuetur memoria, dicẽdi, & audiẽdi. Sed hæc uox sit modica, & magis murmur. Qui autẽ legẽte alio ediscit, in parte tardatur, quòd acrior est oculorũ quàm auriũ sensus: in parte iuuari potest,

test, quòd cũ semel aut bis audierit, cõtinuò illi memoriã suam experiri licet, & cum legente cõtẽdere. Nã & alioqui id maximè faciendũ est, ut nos subinde tentemus: quia cõtinua lectio, & quæ magis, & quæ minus hærẽt, æqualiter transit. In experiẽdo teneas'ne, & maior intẽtio est, & nihil superuacui tẽporis perit, quo etiã quæ tenemus, repeti solent: ita sola quæ exciderũt, retractantur, ut crebra iteratione firmentur: quãquã solent hoc ipso maximè hærere, quòd exciderũt. Illud ediscẽdo scribẽdóq; cõmune est, utriq; plurimùm cõferre bonam ualetudinẽ, digestum cibum, animũ cogitationibus aliis liberum. Verùm & in iis quæ scripsimus, complectẽdis, multũ ualẽt, & in iis quæ cogitamus, continẽdis, (propè soli excepta, quæ potẽtissima est, exercitatione) diuisio & compositio. Nam qui rectè diuiserit, nũquã poterit in rerũ ordine errare. Certa sunt enim nõ solùm in digerẽdis quæstionib[9], sed etiã in exequẽdis, si modò rectè dicimus, prima ac secunda, & deinceps: cohærẽtq; omnis rerũ copulatio, ut ei nihil neq; subtrahi sine manifesto intellectu, neq; inseri possit. An uerò Scæuola in lusu duodecim scruporũ, cum prior calculum promouisset, essẽtq; uictus, dũ rus tẽdit, repetito totius certaminis ordine quo dato errasset, recordatus rediit ad eum qui cũ luserat, ísq; ita factũ esse cõfessus est: min[9] idẽ ordo ualebit in oratione, præserim totus nostro arbitrio constitutus, cũ tãtũ ille ualeat alternus? Etiã quæ bene composita erũt, memoriã serie sua ducẽt. Nã sicut facili[9] uersus edi scimus quam prosam orationẽ: ita ꝓsæ uincta, q̃ dissoluta. Sic cõtingit, ut etiã quæ ex tẽpore uidebãtur effusa, ad uerbũ repetita reddãtur: quod meæ quoq; memoriæ mediocritatẽ sequebatur, siquando interuentus aliquorũ, qui hunc honorẽ mererentur, iterare declamationis partẽ coëgisset. nec est

nec est mendacio locus, saluis qui interfuerũt. Siquis tamen unã maximámq; à me artem memoriæ quærat, exercitatio est, & labor. multa ediscere, multa cogitare, & (si fieri potest) quotidie, potẽtißimũ est. Nihil æquè uel augetur cura, uel negligentia intercidit. Quare & pueri statim, ut præcepi, quamplurima ediscant: & quæcũq; ætas operã iuuandæ studio memoriæ dabit: deuoret initio tædiũ illud & scripta & lecta sæpius reuoluẽdi, & quasi eũdem cibũ remandendi. Quod ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, & quæ tædiũ nõ afferant, cœperimus ediscere, tũ quotidie adiicere singulos uersus, quorum acceßio labori sensum incremẽti nõ afferat, in summam ad infinitũ usque perueniat: & poëtica prius, tũ Oratorũ nouißimè etiam solutiora numeris, & magis ab usu dicẽdi remota, qualia sunt iurisconsultorũ. Difficiliora enim debẽt esse quæ exercẽt, quò sit leuius ipsum illud in quod exercent: ut Athletæ ponderibus plũbeis assuefaciũt manus, quibus uacuis & nudis in certamine utendũ est. Non omittã etiã quod quotidianis experimẽtis deprehenditur, minimè fidelẽ esse paulò tardioribus ingeniis recentẽ memoriã. Mirũ dictu est, nec in promptu ratio, quantũ nox interposita afferat firmitatis, siue quiescit labor ille, cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, siue maturatur atq; concoquitur, seu firmißima eius pars est recordatio: quæ statim referri nõ poterãt, contexũtur postera die: cõfirmatq; memoriã idẽ illud tẽpus, quod esse in causa solet obliuionis. Etiã illa præuelox ferè citò effluit, & uelut præsenti officio functa nihil in posterum debeat, tanquã dimissa discedit. Nec est mirũ magis hærere animo quæ diutius affixa sint. Ex hac ingeniorum diuersitate nata dubitatio est, ad uerbũ sit ediscendũ dicturis, an uim modò rerũ atq; ordinẽ cõplecti satis sit: de quo sine dubio non*

* odium.

bio non potest in uniuersum pronũtiari. Nam si memoria suffragatur, tẽpus non desit, nulla me uelim syllaba effugiat: alioq etiã scribere sit superuacuũ. Id'q; præcipuè à pueris obtinendũ, atq; in hãc consuetudinẽ memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideóq; & admoneri, et ad libellũ respicere, uitiosum, quòd libertatẽ negligentiæ facit: nec quisquã se parũ tenere iudicat, quod ne sibi excidat nõ timet. Inde interruptus actionis impetus, & resistens ac salebrosa oratio, & q dicit ediscẽti similis, etiã omnẽ bene scriptorũ gratiã perdit uel hoc ipso, quòd scripsisse se confitetur. Memoria autẽ facit etiam prompti ingenij famam, ut illa quæ dicimus, nõ domo attulisse, sed ibi protinus sumpsisse uideamur: quod & Oratori & ipsi causæ plurimũ cõfert. Nã & magis miratur, & min⁹ timet iudex quæ nõ putat aduersus se præparata. Id'q; in actionibus inter præcipua seruandũ est, ut quædã etiã quæ optimè uinximus, uelut soluta enuntiemus: & cogitãtibus nõnunquã & dubitãtibus similes quærere uideamur quæ attulimus. Ergo quid sit optimũ, neminẽ fugit. si uerò aut memoria natura durior erit, aut nõ suffragabitur tẽpus, etiã inutile erit ad omnia se uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet, aut deformẽ hæsitationẽ, aut etiam silentiũ inducat. Tutiúsq; multo, cõprehẽsis animo rebus ipsis, libertatẽ sibi eloquẽdi relinquere. Nam & inuitus perdit quisq; id quod elegerat uerbũ: nec facilè reponit aliud, dũ id quod scripserat, quærit. Sed ne hæc quidẽ infirmæ memoriæ remediũ est nisi in iis qui sibi facultatẽ aliquã dicendi ex tempore parauerũt. Quòd si cui utrunq; defuerit, huic omittere omnino totũ actionũ laborem, ac si quid in literis ualet, ad scribendum potius suadebo conuertere. Sed hæc rara infelicitas erit. Cæterùm quantùm natura studióque

ualeat

Thucydides 1. Plin. li. 7. Vale. 8. Plinius 7. Valer 8. Xenophon in Pedia.

ualeat memoria, uel Themistocles testis, quē unū intra annum optimè locutū esse Persicè cōstat: uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuisse: uel Crassus ille diues, qui cū Asiæ præesset, quinq; Græci sermonis differētias sic tenuit, ut qua quisq; apud eū lingua postulasset, eadē sibi ius redditū ferret: uel Cyrus, quem omnium militū tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos quamlibet multos uersus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiā nunc esse qui facerent, sed mihi nunquā ut ipse interessem contigit: habēda tamen fides est uel in hoc, ut qui crediderit, & speret.

De Pronuntiatione. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Quibus nominibus appelletur pronūtiatio, & quantā habeat vim ac potestatē in orationibus, testimoniis, exemplis & similibus, ostēdit: & qui pronūtiationi tāquā parū naturali detrahunt, reprobat. Deinde in vocē & gestū diuidit: quorū vox ad auditū, gestus ad oculos ptinet. In voce duo spectāda monet, naturā, & vsum. In natura quātitatē & qualitatē. In quātitate, an grādis vel exigua, vel inter has extremitates media. In qualitate, an cādida, fusca, plena, exilis, lenis aspera, cōtracta, fusa, dura, flexibilis, clara, obtusa. In vtēdi modo, ut ea sit pvarietate rerū acuta, grauis, flexa, intēta, remissa, lēta, cōcitata. Ad vocē augendā atq; etiā tuēdā hęc ait conducere: corporis firmitatē, quā ambulatio, vnctio, veneris abstinētia & frugalitas pstēt: Fauces molles & lenes: Humorē in ore mediocrē: Ediscere varia clamosa & flexuosa: Exerceri quotidie dicendo. His cōfirmatā & constitutā vocē, iisdē propriis quibus orationē circūscribit: vt sit emēdata, dilucida, ornata, & apta. Emendatā ait fore, si nō erit rustica, peregrina, absurda, rudis, immanis, dura, rigida, vana, prępinguis, tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effœminata, spiritu breui, parū durabili, in receptu difficili. Dilucidā, si erit explanata & distincta. Ornatā, si erit facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secās aëra auribus sedēs, mediis sonis vtēs: quę cū augēda erit, excitētur: cùm summittēda, tēperentur. Aptā, si rerum de

rum de quibus dicimus,& animorũ habitibus erit accõmodata:in rebus lætis, plena,simplex, & hilaris:in certamine, erecta: In ira,atrox,& aspera ac densa,ac crebra respiratione:In inuidia faciẽda,lẽtior:In blãdiendo,fatẽdo,rogãdo,satisfaciẽdo,lenis & summissa:Suadẽdo,monẽdo,pollicendo & cõsolando,grauis:in metu & verecũdia,cõtracta:Adhortãdo,fortis:Disputãdo,volubilis,cõcinna,cõtracta.In miseratione,flexa & flebilis:In egressionibus,fusa:In expositione ac sermonib⁹, tecta:In magnis affectib⁹,elata:In cõpositis,submissa. In ꝓœmio plerũq; lenis cum gestu modesto:In narratione,apertior:In cõfirmatione, agilior, acrior & instãtior.In ꝓpositione,partitione & interrogatiõe,sermoni ꝓxima.In egresione lenis,dulcis & remissa. In epilogis si vtimur enumeratione,cõcisa,cõtinẽs:si cõcitamus,nũc intenta, nũc remisior,nũc plenior.Si placamus,inclinata & lenis.Si miseratiõẽ excitamus,flebilis.In summa, in tota causa & partibus eius,rebus,ꝑsonis & sentẽtiis cõueniẽs. Hactenus de voce, nũc de gestu,secũda ꝓnũciationis parte:quã voci cõsentire, & cũ ea aĩo parere cõfirmat:eũq; ex effectis,exẽplis,similibúsq; nõ vulgariter celebrat:& qualis sit eius in oĩb⁹ corporis partib⁹ obseruatio:vt capite,vultu,palpebris,genis,superciliis, naribus,labris, ceruice,collo,manib⁹,digitis,pedib⁹,toga & comis:quę ꝓnũtiationis illustramẽta iuxta ꝑsonarũ,rerũ & partiũ orõnis varietatẽ variè obseruare debeat Orator, describit:quẽ ad personas primũ,deinde ad res respicere iubet.Atq; in ꝑsonis, qs, apud quos, & quibus præsentibus dicat,intuendũ monet. In rebus quatuor, Primùm tota causa qualis sit:tristísne an hilaris, grandis an pusilla:cui generũ dicẽdi differẽtia adiũgitur : Sitne demõstratiui generis causa,an deliberatiui ,vel iudicialis:Secũdò quæ sit partiũ differẽtia,exordij narrationis,ꝓbationis,& epilogi : Tertiò quæ sentẽtiæ:Quartò qualia verba quæ vt sentẽtiæ , variè rebus & partib⁹ atq; etiã officiis,vt docẽdi,mouẽdi,aut cõciliãdi,accõmodãda sint.Deniq; totã gestuũ obseruationẽ ad vocẽ & animi affectus attẽperanda esse. Postremò cũ præcepta generaliter tradita sint,nõ oĩa omnibus,sed alia aliis cõuenire , & decora esse: cùm in actione decorũ præcipuè spectetur, exẽplis Comœdorũ similibus probat.Cúmq; gestuum in dicendo, & vocis maxima sit gratia,si cũ mediocritate his vtamur,argutias eorũ & flexus superstitiosos procul remouẽdos esse , & modum adhibendum ne histriones aut mimi,non Oratores videamur, monet.

PRonũtiatio à plerisq; actio dicitur. sed prius nomē à uoce, sequēs à gestu uidetur accipere. Nanq; actionē Cicero aliâs quasi sermonē, aliâs eloquentiā quandā corporis dicit. Idē tamē duas eius partes facit, quæ sunt eædem pronũtiationis, uocē, atq; motũ. Quapropter utraq; appellatione indifferenter uti licet. Habet autē res ipsa mirā quandā in orationibus uim ac potestatem. Neq; enim tā refert qualia sint quæ intra nosmetipsos cōposuimus, quàm quomodo afferantur. nam ita quisq; ut audit, mouetur. Quare neq; ꝓbatio ulla, quæ modò uenit ab Oratore, tā firma est, ut non perdat uires suas nisi adiuuetur asseueratione dicētis. Affectus omnes languescāt necesse est, nisi uoce, uultu, totius propè habitu corporis inardescāt. Nā cùm hæc omnia fecerimus, felices, si tamē nostrũ illũ ignē iudex conceperit: ne dũ eũ supini securiq; moueamus, nō & ipse nostra oscitatiōe soluatur. Documēto sunt uel scenici actores, qui & optimis poëtarũ tantũ adiiciũt gratiæ, ut nos infinitè magis eadē illa audita quàm lecta delectent, & uilissimis etiā quibusdā impetrēt aures: ut quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiā frequens in theatris. Quòd si in rebus quas fictas esse scimus & inanes, tantum pronuntiatio potest, ut irā, lacrymas, solicitudinē afferat, quāto plus ualeat necesse est ubi & credimus? Equidē uel mediocrem orationē cōmendatam uiribus actionis, affirmauerim plus habiturā esse momenti, quàm optimā eadē illa destitutam. Siquidē & Demosthenes quid esset in toto dicēdi opere primũ, interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidémq; secũdum ac tertiumlocum, donec ab eo quæri desineret: ut eā uideri posset nō præcipuam, sed solam iudicasse. Ideóq; ipse tā diligenter apud Andronicũ Hypocritē studuit, ut admirantibus eius orationē Rhodiis, nō immeritò

3. de Oratore & in Brut.

Cic. in Brut. & 3. de Ora.

Aeschines

Aeschimes dixisse uideatur, Quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionē dominari putat. Hac Cn. Lentulū plus opinionis consecutum, quàm eloquētia tradit. Eadē C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi Romani lacrymas cōcitasse, Antoniū & Crassum multū ualuisse, plurimū uerò Quin. Hortēsium: cuius rei fides est, quòd eius scripta tantùm intra famā sunt, qui diu princeps Oratorū, aliquādo æmulus Ciceronis existimatus est, nouißimè quoad uixit, secundus: ut appareat placuisse aliqd eo dicēte, quod legentes nō inuenimus. Et hercle cùm ualeāt multū uerba per se, et uox ppriā uim adiiciat rebus, & gestus motúsq; significet aliquid, profectò perfectū quiddā fieri, cùm omnia coierint, necesse est. Sunt tamē qui rudē illā, & qualē impetus cuiusq; animi tulit, actionē iudicēt fortiorē, & solā uiris dignā: sed nō alij ferè, quàm qui etiā in dicēdo curam, & artē, & nitorē, & quicquid studio paratur, ut affectata & parū naturalia solent improbare, uel qui uerborū atq; ipsius etiā soni rusticitate, ut L. Cottā dicit Cicero fecisse, imitationē antiquitatis affectant. Verùm illi persuasione sua fruātur, qui hominibus, ut sint Oratores, satis putāt nasci: nostro labori dēt ueniā, qui nihil credimus esse perfectū, nisi ubi natura cura iuuetur. In hoc igitur nō cōtumaciter consentio, primas partes esse naturæ. Nā certè bene pronūtiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in iis quæ subitò dicēda erūt, facilitas prōpta defuerit: nec si inemendabilia oris incōmoda obstabūt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidē nisi liberalis, actionē habere optimā potest. Bona enim firmáq; ut uolumus uti licet: mala uel imbecilla & inhibet multa, ut insurgere, exclamare: et aliqua cogit, ut summittere, de-

3 de Orat.
In Bruto.
De Orat. 3.
In Bruto.
3. de Orat. & In Bruto.

tere, deflectere, & raucas fauces ac latus fatigatũ deformi cantico reficere. Sed nos de eo nũc loquimur, cui nõ frustra præcipitur. Cum sit autẽ omnis actio, ut dixi, in duas diuisa partes, uocẽ, gestúmq;: quorũ alter oculos, altera aures mouet, per quos duos sensus oĩs ad animũ penetrat affectus: prius est de uoce dicere, cui etiã gestus accõmodatur. In ea prima obseruatio est, qualẽ habeas: secũda, quomodo utaris. Natura uocis spectatur quantitate & qualitate. Quãtitas simplicior est. In summa enim grandis aut exigua est: sed inter has extremitates mediæ sunt species, & ab ima ad summã, ac retrò, multi sunt gradus. Qualitas magis uaria est. Nã est et candida & fusca, & plena & exilis, et lenis & aspera, & cõtracta & fusa, et dura & flexibilis, & clara & obtusa. Spiritus etiã longior, breuiórq;. Nec causas cur quicq; eorum accidat, persequi, proposito operi necessariũ est, eorúmne sit differẽtia in quibus aura illa cõcipitur, an eorũ per quæ uelut organa meat, an ipsi propria natura, an prout mouetur: lateris pectorísue firmitas, an capitis etiã plus adiuuet. Nã opus est omnibus, sicut nõ oris modò suauitate, sed nariũ quoq;, per quas quod superest uocis egeritur. Dulcis tamẽ esse debet, nõ exprobrans sonus. Vtendi uoce, multiplex ratio. Nã præter illã differentiã, quæ est tripertita, acutæ, grauis, flexæ: tũ intentis, tũ remißis, tũ elatis, tũ inferioribus modis opus est, spatiis quoq; lentioribus aut citatiorib⁹: sed iis ipsis media interiacẽt multa: & ut facies quãquam ex paucißimis constat, infinitã habet differentiã: ita uox etsi paucas quæ nominari poßint, cõtinet species, ꝓpria cuiq; est: & nõ hæc minus auribus, quàm oculis illa dignoscitur. Augentur autem, sicut omniũ, ita uocis quoq; bona, cura, & negligẽtia minuuntur. Sed cura nõ eadẽ Oratoribus, quæ phonascis, conue-

Plin. lib. 28. cap. 6.

conuenit: tamen multa sunt utriusq; cõmunia, firmitas corporis, ne ad spadonũ & mulierũ & ægrorũ exilitatẽ uox nostra tenuetur: quod ambulatio, unctio, ueneris abstinentia, facilis ciborũ digestio, id est frugalitas, præstat. Præterea ut sint fauces integræ, id est molles ac leues, quarum uitio & frãgitur, & obscuratur, & exasperatur, & scinditur uox. Nã ut tibiæ eodẽ spiritu accepto, aliũ clausis, aliũ apertis foraminib', aliũ nõ satis purgatæ, aliũ quassæ sonũ reddunt: ita fauces tumentes strangulant uocẽ, obtusæ obscurant, rasæ exasperant, cõuulsæ fractis sunt organis similes. Finditur etiã spiritus obiectu aliquo, sicut lapillo tenues aquæ, quarũ fluxus etiã si ultra paulũ coit, aliquid tamẽ caui relinquit post idipsum quod offenderat. Humor quoq; uocẽ ut nimius impedit, ita cõsumptus destituit. Nã & fatigatio corpora nõ ad præsens modò tẽpus, sed etiam in futurũ afficit. Sed ut cõmuniter & phonascis & Oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia cõualescũt, ita curæ non idem genus est. Nã neq; certa tẽpora ad spatiãdũ dari possunt tot ciuilibus officiis occupato, nec præparare ab imis sonis uocem ad summos, nec semper à contentione * condere licet. cùm pluribus iudiciis sæpe dicendũ sit. Ne ciborũ quidẽ est eadẽ obseruatio. Non enim tã molli teneráq; uoce, quàm forti ac durabili opus est: cùm illi omnes etiã altißimos sonos leniant cãtu oris, nobis pleraq; asperè sunt concitatéq; dicẽda, & uigilandæ noctes, & fuligo lucubrationũ bibẽda, & in sudata ueste durandũ. Quare uocẽ deliciis nõ molliamus, nec imbuatur ea consuetudine, quæ duratura non sit: sed exercitatio eius talis sit, qualis usus: nec silentio subsidat. sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis leuatur. Ediscere autẽ quo exercearis, erit optimũ (nã ex tẽpore dicẽti auocatur cura uocis, ille q ex

*conquiescere.

rebus ipsis concipitur affectus) & ediscere quammaximè uaria, quæ & clamorem, & disputationẽ, & sermonẽ, & flexus habeant, ut simul in omnia paremur. Hoc satis est, alioq nitida illa & curata uox insolitũ laborẽ recusabit, ut assueta gymnasiis & oleo corpora, quãlibet sint in suis certaminibus speciosa atq; robusta, si militare iter fascésq; & uigilias imperes, deficiant, & quærant unctores suos, nudúmq; sudorẽ. Illa quidẽ in hoc opere præcipi quis ferat, uitandos soles atq; uẽtos, & nubila etiã ac siccitates? Ita si dicendũ in sole, aut uentoso, humido, calidóue die fuerit, reos deserem⁹? Nã crudũ quidẽ, aut saturũ, aut ebriũ, aut eiecto modó uomitu, quæ cauẽda quidã monẽt, declamare neminẽ, qui sit mẽtis cõpos, puto. Illud nõ sine causa est ab omnibus præceptũ, ut parcatur maximè uoci in illo à pueritia in adolescentiã trãsitu, quia naturaliter impeditur, nõ, ut arbitror, propter calorẽ, quod quidã putauerũt, (nã est maior aliis) sed propter humorẽ potius. Nã hoc ætas illa turgescit. Itaq; nares etiã, ac pectus, eo tẽpore tumẽt, atq; omnia uelut germinãt, tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propositũ redeã, iã cõfirmatæ cõstitutæq; uocis genus exercitationis optimũ duco, quod est operi simillimũ, dicere quotidie sicut agimus. Nanq; hoc modo nõ uox tantùm cõfirmatur & latus, sed etiã corporis decẽs & accõmodatus orationi motus cõponitur. Nõ alia est aũt ratio pronũtiationis, quàm ipsius orationis. Nã ut illa emẽdata, dilucida, ornata, apta, esse debet: ita hæc quoque emẽdata erit, id est uitio carebit, si fuerit os facile, explanatũ, iucũdũ, urbanũ: id est, in quo nulla neq; rusticitas neq; peregrinitas resonet. Nõ enim sine causa dicitur barbarũ, Græcúmue. Nã sonis homines, ut æra tinnitu, dignoscim⁹. Ita fiet illud quod Ennius probat, cùm dicit suauiloquẽti

ore Ce-

ore Cethegum fuisse: nõ quod Cicero in iis reprehẽdit, quos ait latrare, nõ agere. Sunt enim multa uitia, de quib⁹ dixi cũ in quadã primi libri parte puerorũ ora formarẽ, opportunius ratus in ea ætate facere illorũ mentionẽ, in qua emẽdari possunt. Itaq; sit ipsa uox primùm (ut sic dicã) sana, id est, nullũ eorũ de quibus nunc dixi, patiatur incõmodũ: deinde non subsurda, rudis, immanis, dura, rigida, * uana, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effœminata: spiritus, nec breuis, nec parũ durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida uerò erit pronũtiatio, primùm, si uerba tota exegerit, quorũ pars deuorare, pars destitui solet, plerisq; extremas syllabas nõ proferẽtib⁹, dũ priorũ sono indulgent. Vt est autẽ necessaria uerborum explanatio, ita oẽs cõputare & uelut annumerare literas, molestũ, & odiosum. Nã & uocales frequẽtissimè cœũt, & cõsonãtiũ quædã insequẽte uocali dissimulãtur. utriusq; exẽplum posuimus, Multùm ille & terris. Vitatur etiã duriorum inter se cõgressus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta sunt. Ideóq; laudatur in Catulo suauis appellatio literarũ. Secundũ est, ut sit oratio distincta, id est ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. Obseruãdũ etiã quo loco sustinẽdus & quasi suspẽdẽdus sermo sit (quam Græci* ὑποδιαστολὴν, uel ὑποστιγμὴν uocãt) quo deponẽdus. Suspẽditur, Arma uirũq; cano, quia illud uirũ, ad sequẽtia pertinet: ut sit, uirũ, Troiæ q primus ab oris. & hic iterũ. nam etiã si aliud est unde uenit, quàm quò uenit, non distinguendũ tamen, quia utrũq; eodem uerbo continetur, uenit. tertiò Italiã, quia interiectio est fato profugus, & cõtinuũ sermonẽ q faciebat, Italiã Lauináq;, diuidit: ob eandémq; causam, quartò pfugus, deinde, Lauináq; uenit Littora: ubi iã erit distinctio, quia inde alius incipit

Cic. in Bruto. Lib. 1. cap. 1. & 5.

*Varia.

Aeneid. 1.

Cicero in Bruto.

* ὑποδιαστολὴν

Aeneid. 1.

sensus. Sed in ipsis etiã distinctionibus tẽpus aliâs breuius, aliâs lõgius dabimus. Interest enim, sermonẽ finiat, an sensum. Atq; illã distinctionẽ Littora, ptimus altero spiritus initio insequar, cùm illuc uenero, -Atq; altæ mœnia Romæ: deponã, & morabor, & nouum rursus exordiũ faciã. Sunt aliquãdo & sine respiratione quædã moræ etiã in pe-
Philip. 2. riodis: ut in illa, In cœtu uerò populi Romani, negotiũ publicũ gerẽs, magister equitũ, &c. Multa mẽbra habẽt. Sensus enim sunt alij atq; alij. & sicut una circũductio est, ita paulũ morandũ in his interuallis, nõ interrũpendus est cõtextus: & è contrario spiritũ interim recipere sine intellectu moræ necesse est: quo loco quasi surripiẽdus est: alioqui si inscitè recipiatur, nõ minus afferat obscuritatis, quã uitiosa distinctio. Virtus aũt distinguẽdi fortasse sit parua, sine qua tamẽ esse nulla alia in agẽdo potest. Ornata est pronũtiatio, cui suffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra, auribus sedens. Est enim quædã ad auditũ accõmodata, non magnitudine, sed proprietate, ad hoc uelut tractabilis, utique habẽs oẽs in se qui desiderantur sonos, intẽtionésque, & toto (ut aiũt) organo instructa: cui aderit lateris firmitas, spiritus cũ spatio pertinax, tũ labori non facilè cessurus. Neq; grauißimus, ut in musica, sonus, nec acutißimus orationibus conuenit. Nam & hic parũ clarus, nimiúmq; plenus, nullum afferre animis motũ potest: & ille prætenuis, & immodicæ claritatis, cũ est ultra uerũ, tum neq; pronuntiatione flecti, neq; diutius ferre intentionẽ potest. Nam uox, ut nerui, quo remißior, hoc & grauior & plenior: quo tẽsior, hoc tenuis & acuta magis est. Sic ima uim non habet, summa rumpi periclitatur. Medijs igitur utendum sonis: hîcque, cùm augenda intẽtio est, excitãdi: cùm

summitten

summittenda, sunt tēperādi. Nam prima est obseruatio rectè pronūtiandi, æqualitas, ne sermo subsultet imparibus spatiis ac sonis, miscens lōga breuibus, grauia acutis, elata summißis: & inæqualitate horū omniū, sicut pedū, claudicet. Secūda, uarietas est, quod solū est pronūtiatio: ne quis pugnare inter se putet æqualitatē & uarietatē: cū illi uirtuti cōtrariū sit uitiū inæqualitas, huic, q̃ dicitur μονοειδὴς, quasi quidam unus aspectus. Ars porrò uariandi cùm gratiam præbet, ac renouat aures, tū dicentē ipsa laboris mutatione reficit: ut standi, ambulādi, sedendi, iacendi uices sunt, nihilq; eorū pati unū diu possumus. Illud uerò maximum (sed id paulò pòst tractabimus) quòd secūdū rationem rerum de quibus dicimus, animorúmq; habitus, cōformāda uox est, ne ab oratione discordet. Vitemus igitur illā quæ Græcè μονοτονία uocatur, una quædā spiritus ac soni intentio: nō solùm ne dicamus omnia clamose, qđ insanum est: aut intra loquēdi modum, qđ motu caret: aut summisso murmure, quo etiā debilitatur oīs intētio: sed ut in iisdē partibus, iisdémq; affectibus, sint tamē quædā nō ita magnæ uocis declinationes, prout aut uerborū dignitas, aut sentētiarū natura, aut depositio, aut inceptio, aut trāsitus postulabit: ut qui singulis pinxerūt coloribus, alia tamē eminentiora, alia reductiora fecerūt, sine quo ne mēbris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilißima pro Milone principium, nónne ad singulas penè distinctiones, quāuis in eadē facie, tamen quasi uultus mutādus est? Etsi uereor Iudices, ne turpe sit pro fortißimo uiro dicere incipientē timere. Etiam si est toto proposito contractum atq; summissum, quia & exordium est, & soliciti exordiū, tamen fuerit necesse est aliquid plenius & erectius dum dicit, Pro fortißimo uiro.

quàm cùm, Etsi uereor: & , Turpe sit: & , Timere. Iam secũda respiratio increscat oportet, & naturali quodã conatu, quo minus pauidè dicimus quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur, Minimèq; deceat, cùm T. Annius ipse magis de Reipublicæ salute, quàm de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est, Me ad eius causam parẽ animi magnitudinẽ afferre nõ posse. Tum inuidiosiora, Tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa uerò iam penè apertis (ut aiũt) tibiis, Qui quocũque inciderũt, ueterẽ cõsuetudinẽ fori, & pristinũ morẽ iudiciorũ requirũt. Nam sequens latum etiam atq; fusum est, Non enim corona concessus uester cinctus est, ut solebat. Quod notaui, ut appareret nõ solùm in mẽbris causæ, sed etiam in articulis esse aliquã pronuntiandi uarietatẽ: sine qua nihil neq; maius neq; minus est. Vox autẽ ultra uires urgenda non est. Nã & suffocata sæpe, & maiore nisu minus clara est, & interim elisa, in illum sonum erumpit, cui Græci κλοσμὸν nomen à gallorũ immaturo cantu dederũt. Nec uolubilitate nimia cõfundenda quæ dicimus: qua & distinctio perit, & affectus, & nonnũquã etiã uerba aliqua sui parte fraudãtur. Cui contrariũ est uitiũ nimiæ tarditatis. Nam & difficultatẽ inueniẽdi fatetur, & segnitia soluit animos, & in quo est aliquid, tẽporibus præfinitis *aquam perdit. Promptũ sit os, non præceps: moderatũ, nõ lentũ. Spiritus quoq; nec crebrò receptus concîdat sententiam: nec eousq; trahatur, donec deficiat. Nam & deformis est consumpti illius sonus, & respiratio sub aqua diu pressi similis, & receptus longior, & non opportunus, ut qui fiat non ubi uolumus, sed ubi necesse est. Quare longiorem dicturis periodum, colligẽdus est spiritus: ita tamen, ut id neq; diu, neq; cum sono faciamus, neq; omnino ut manifestũ

*alludit ad rationem clepsydrarum.

sit

sit, reliquis partib⁹ optimè inter iuncturas sermonis reuocabitur. Exercendus autẽ est, ut sit quàlongißimus: quod Demosthenes ut efficeret, scandẽs in aduersum cõtinuabat quàm posset plurimos uersus. Idem quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluẽs dicere domi solebat. Est interim & longus, & plenus, & clarus satis spiritus, nõ tamen firmæ intẽtionis, ideóq; tremulus: ut corpora quæ aspectu integra, neruis parũ sustinẽtur. Id βράγχον Græci uocant. Sunt qui spiritũ cum stridore per raritatẽ dentiũ non recipiunt, sed resorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrsum etiã clarè sonãte, imitẽtur iumenta onere & iugo laborãtia. Quod affectãt quoq;, tanquã inuentiõis copia urgeãtur, maiórq; uis eloquẽtiæ ingruat, quã quæ emitti faucibus poßit. Est aliis cõcursus oris, & cum uerbis suis colluctatio. Iam tußire, & expuere crebrò, & ab imo pulmone pituitã trochleis adducere, & oris humore proximos spargere, & maiorem partẽ spiritus in eloquendo per nares effundere, etiã si non utiq; uocis sunt uitia, quia tamẽ propter uocẽ accidunt, potißimùm huic loco subiiciantur. Sed quodcunq; ex his uitiũ magis tulerim, quàm quo nũc maximè laboratur in causis omnibus scholísque, cantandi: quod inutilius sit an fœdius, nescio. Quid enim minus Oratori cõuenit, quàm modulatio scenica, & nonnunquã ebriorũ aut comessantiũ licentiæ similis? Quid uerò mouẽdis affectibus cõtrariũ magis, quàm cùm dolendum, irascendũ, indignãdum commiserandum sit, non solùm ab iis affectibus, in quos inducendus est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatẽ, ludorũ talarium licentia soluere? Nã Cicero illos ex Lycia & Caria rhetoras penè cantare in epilogis dixit. Nos etiam cãtandi seueriorẽ paulo modum excesßimus. Quisquam'ne, nõ dico de homicidio, sacrilegio,

De Orat. I.

In Oratore.

parricidio, sed de calculis certè atq; rationibus, quisquam deniq; (ut semel finiã) in lite cãtat? Quod si omnino recipiendũ est, nihil causæ est cur nõ illã uocis modulationẽ fidibus ac tibiis, imò mehercule, qđ est huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamen hoc libenter: nã nec cuiquã sunt iniucũda quæ cãtat ipse: & laboris in hoc quàm in agendo, minus est. Et sunt quidã qui secũdum alia uitæ uitia, etiã hac ubiq; audiẽdi quod aures mulceat, uoluptate ducãtur. Quid ergo? nõ & Cicero dicit esse aliquẽ in oratione cantũ obscuriorẽ? Et hoc quodã naturali uitio uenit. Ostendã non multò pòst, ubi & quatenus recipiẽdus sit hic flexus, & cãtus quidẽ, sed (quod pleriq; intelligere nolũt) obscurior. Iã enim tẽpus est dicẽdi quæ sit apta pronũtiatio: quæ certè ea est, quæ iis de quibus dicimus, accommodatur: quod quidẽ maxima ex parte præstãt ipsi motus animorum, sonatq; uox ut feritur. Sed cũ sint alij ueri affectus, alij ficti & imitati: ueri naturaliter erumpunt, ut dolentiũ, irascentiũ, indignantiũ: sed carẽt arte, ideóque sunt disciplinæ traditione formãdi. Contrà qui effingũtur imitatione, artẽ habẽt: sed hi carẽt natura: ideóq; in his primum est bene affici, & cõcipere imagines rerũ, & tanquã ueris moueri. sic uelut media uox, quẽ habitũ à nostris acceperit, hunc Iudicũ animis dabit. Est enim mẽtis index, ac totidẽ, quot illa, mutationes habet. Itaq; lætis in rebus plena, simplex, & ipsa quodã modo hilaris fluit: at in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intẽditur. Atrox in ira, & aspera ac densa: & respiratione crebra. Neq; enim potest esse longus spiritus, cũ immoderatè effunditur. Paululũ in inuidia* lentior, quia nõ ferè ad hãc nisi inferiores confugiũt: at in blãdiẽdo, fatẽdo, satisfaciendo, rogando, lenis & summissa. Suadentiũ, & monentium, & pollic

In Oratore.

* lenior,

pollicentium, & consolantiũ grauis. In metu & uerecũdia contracta, adhortationibus fortis, disputationib⁹ teres, miseratione flexa & flebilis, & consultò quasi obscurior: at in egreßionibus fusa, & securæ claritatis, in expositione ac sermonibus recta, & inter acutũ sonũ & grauẽ media. Attollitur autẽ concitatis affectibus, compositis descendit, pro utriusq; rei modo altius uel inferius. Quid aũt quisq; in dicendo postulet locus, paulũ differam, ut de gestu prius dicam: qui & ipse uoci consentit, & animo cũ ea simul paret. Is quantũ habeat in Oratore momẽti, satis uel ex eo patet, quòd pleraq; etiã citra uerba significat. Quippe non manus solùm, sed nutus etiã declarãt nostrã uoluntatẽ, & in mutis pro sermone sunt: & salutatio frequẽter sine uoce intelligitur atq; afficit, & ex ingressu uultúq; perspicitur habitus animorũ: & animaliũ quoq; sermone carẽtiũ, ira, lætitia, adulatio, & oculis, & quibusdã aliis corporis signis deprehẽditur. Nec mirũ si ista, quæ tamen in aliquo sunt posita motu, tantũ in animis ualẽt, quũ pictura tacens opus, & habitus semp eiusdẽ, sic in intimos penetret affectus, ut ipsam uim dicẽdi nõnunquam superare uideatur. Cõtra si gestus ac uultus ab oratione dissentiãt, tristia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuẽtes: nõ autoritas modò uerbis, sed etiã fides desit. Decor quoq; à gestu atq; motu uenit. Ideóq; Demosthenes grãde quoddã intuẽs speculũ, cõponere actionẽ solebat. Adeò quãuis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demũ oculis credidit qđ efficeret. Præcipuũ uerò in actione, sicut in corpore ipso, caput est, cùm ad illũ de quo dixi decorẽ, tũ etiã ad significationẽ decoris. Illa sunt, ut sit primò rectũ, & secũdũ naturã. Nã & deiecto humilitas, & supino arrogantia, & in latus inclinato lãguor, & præduro ac rigẽte barbaria quædam mentis

Cic. In part

De Gestu.

mentis ostenditur. Tũ accipiat aptos ex ipsa actione motus ut cùm gestu cõcordet, & manib⁹ ac lateribus obsequatur. Aspect⁹ enim semp eodẽ uertitur quò gest⁹, exceptis quæ aut dãnare, aut cõcedere, aut a nobis remouere oportebit: ut idẽ illud uultu uideamur auersari, manu repellere:

Aeneid. 3. *–Dij talem terris auertite pestem.* &,

Aeneid. 1. *–Haud equidem tali me dignor honore.*

Significat uerò plurimis modis. Nã præter annuẽdi, renuẽdi, cõfirmãdiq; motus, sunt & uerecũdiæ, & dubitationis & admirationis, & indignationis noti & cõmunes omnibus. Solo tamẽ eo facere gestũ scenici quoq; doctores uitiosum putauerunt. Etiã frequens eius nutus non caret uitio: adeò iactare id, & comas excutientẽ rotare, phanaticũ est. Dominatur autẽ maximè uultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blãdi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summißi sumus. hoc pendent homines, hunc intuẽtur, hũc spectant etiam antequã dicimus. hoc quosdã amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic est sæpe pro omnib⁹ uerbis. Itaq; in iis quæ ad scenam cõponũtur fabulis, artifices ꝑnũtiandi à personis quoq; affectus mutuãtur: ut sit Niobe in tragœdia tristis, atrox Medea, attonit⁹ Aiax, truculẽtus Hercules. In comœdiis uerò præter aliã obseruationẽ, qua serui, lenones, parasiti, rustici, milites, uetulæ, meretriculæ, ancillæ, senes austeri ac mites, iuuenes seueri ac luxuriosi, matronæ, puellæ, inter se discernũtur: pater ille cuius præcipuæ partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio. atq; id ostendere maximè Latinis actoribus moris est, qđ cũ iis, quas agũt, partibus congruat. Sed in ipso uultu plurimum ualẽt oculi, per quos maximè animus emanat, ut citra motũ quoq; & hilaritate enitescãt, et tristitia quoddã nubilum ducant.

ducant. Quinetiã lacrymas his natura mẽtis indices dedit: quæ aut erũpũt dolore, aut lætitia manãt. Motu uerò intenti, remißi, ſuperbi, torui, mites, aſperi fiũt: quæ ut act⁹ popoſcerit, fingẽtur. Rigidi uerò & extẽti, aut languidi & torpẽtes, aut ſtupẽtes, aut laſciui & mobiles, aut natãtes, & quadã uoluptate ſuffuſi, aut limi, & (ut ſic dicam) uenerei, aut poſcentes aliquid, pollicentéſue nonnunquam eſſe debebũt. Nam opertos cõpreſſóſue eos in dicẽdo, quis niſi planè rudis aut ſtultus habeat? Et ad hæc omnia exprimenda: in palpebris etiã & in genis eſt quoddã deſeruiens his miniſteriũ. Multũ & ſuperciliis agitur. Nã & oculos formãt aliquatenus, & fronti imperãt. His cõtrahitur, attollitur, demittitur: ut una res in ea plus ualeat, ſanguis ille qui mẽtis habitu mouetur, & cùm infirmã uerecũdia cutẽ accipit, effunditur in ruborẽ: cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit: tẽperatus mediũ quoddã ſerenũ efficit. Vitiũ in ſuperciliis, ſi aut immota ſunt omnino, aut nimiũ mobilia, aut inæqualitate (ut modò de perſona comica dixerã) dißidẽt, aut cõtra id quod dicim⁹, fingũtur. Ira enim cõtractis, triſtitia deductis, hilaritas remißis oſtenditur. Annuẽdi quoq; & renuẽdi ratione demittũtur, aut alleuantur. Naribus labríſq; nõ ferè quicquã decenter oſtẽdimus, tametſi deriſus, contẽptus, faſtidiũ ſignificari ſolet. Nam & corrugare nares (ut Horatius ait) & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulſu ſubito ſpiritum excutere, & diducere ſæpius, & plana manu reſupinare, indecorũ eſt: cùm emũctio etiã frequẽtior nõ ſine cauſa reprehendatur. Labra & porrigũtur malè, & ſcinduntur, & adſtringũtur, & diducũtur, & dẽtes nudãt, & in latus ac penè ad aurẽ trahuntur, & uelut quodã faſtidio replicantur, & pendẽt, & uocem tantũ altera parte dimittunt. Sermon. 1.

Lambe

*efferendis Lãbere quoq; ea & mordere, deforme est: cùm etiã in *efficiendis uerbis modicus eorum esse debeat motus. Ore enim magis quàm labris loquẽdũ est. Ceruicẽ rectã oportet esse, Collum nõ rigidã aut supinã. Collũ diuersa quidẽ, sed pari deformitate & cõtrahitur, & tẽditur: sed tẽso subest & labor, tenuatúrq; uox ac fatigatur. Affixum pectori mẽtũ, minus Mentum clarã, & quasi latiorẽ presso gutture facit. Humerorũ rarò decens alleuatio atq; cõtractio est. Breuiatur enim ceruix, & gestũ quendam humilẽ atq; seruilẽ & quasi fraudulentũ facit, cùm se in habitũ adulationis, admirationis, Humeri Ceruix metus, fingũt. Brachij moderata proiectio remissis humeris, Brachium atq; explicãtibus se in proferẽda manu digitis, continuos & decurrentes locos maximè decet. At cùm speciosius qd uberiúsq; dicendũ est, ut illud, Saxa atque solitudines uoci Pro Arch. respõdent, expatiatur in latus, & ipsa quodãmodo se cum gestu fundit oratio. Manus uerò, sine qbus trũca esset actio Manuũ uaria ac debilis, uix dici potest quot mot⁹ habeãt, cũ penè ipsam uerborũ copiã persequãtur. Nã cæteræ partes loquentem adiuuãt, hæ (propè est ut dicam) ipsæ loquũtur. An non his poscimus? pollicemur? uocamus? dimittimus? minamur? supplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudiũ, tristitiã, dubitationẽ, confeßionẽ, pœnitentiam, modũ, copiam, numerũ, tempus, ostendimus? Non eædẽ concitant? supplicãt? inhibẽt? probãt? admirantur? uerecũdantur? Non in demõstrãdis locis atq; personis, aduerbiorum atq; pronominũ obtinẽt uicem? ut in tanta per omnes gẽtes nationésq; linguæ diuersitate, hic mihi omniũ hominum communis sermo uideatur. Et ij quidẽ de quibus sum De Gestibus significantibus per imitationẽ locutus, cũ ipsis uocibus naturaliter exeũt gestus: alij sunt qui res imitatione significãt: ut si ægrũ tentantis uenas medici similitudine, aut citharœdum formatis ad modũ percutientis

extientis neruos manibus ostendas, quod est genus quamlõgißimè in actione fugiendũ. Abesse enim plurimũ à saltatore debet Orator, ut sit gestus ad sensus magis quã ad uerba accommodatus: quod etiam histrionibus: paulo grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manũ referre, cùm de se ipso loquatur, & in eũ quẽ demõstret, intẽdere, & aliqua his similia permiserim: ita nõ effingere status quosdã, & quicquid dicet, ostẽdere. Neq; id in manibus solùm, sed in omni gestu ac uoce seruandũ est. Non enim aut in illa periodo, Stetit soleatus Prætor populi Romani, inclinatio incumbẽtis in mulierculã Verris effingenda est: aut in illa, Cædebatur in medio foro Messanæ: mot⁹ laterũ qualis esse ad uerbera solet, torquẽdus: aut uox qualis dolore exprimitur, eruẽda: cũ mihi Comœdi quoq; peßimè facere uideãtur, qui etiã si iuuenẽ agãt, cùm tamẽ in expositione: aut senis sermo, ut in Hydriæ prologo: aut mulieris, ut in Georgo, incidit, tremula uel effœminata uoce pronuntiãt. Adeò in illis quoq; est aliqua uitiosa imitatio, quorũ ars omnis cõstat imitatione. Est aũt gestus ille maximè cõmunis, quo medius digitus in pollicẽ cõtrahitur explicitis tribus, & principiis utilis cũ leni in utrãq; partẽ motu modicè platus, simul capite atq; humeris sensim ad id quò manus feratur, obsecũdãtib⁹: et in narrãdo certus, sed tũ paulo productior: et in exprobrãdo et arguẽdo acer atq; instãs. Lõgi⁹ enim partibus his & liberius exeritur. Vitiose uerè idẽ sinistrũ quasi humerum petẽs in latus agi solet: quanquam adhuc peius aliqui transuersum brachiũ proferũt, & cubito pronũtiãt. Duo quoq; medij sub pollice ueniũt, & est hic adhuc priore gestus instãtior, principio & narrationi non accommodatus. At cùm tres contracti pollice premũtur, tum digitus ille, quo usum optimè Crassum Cicero dicit,

Gesty fugiendi.

Act. 7.

In eadem.

De Orat. 2.

dicit, explicari solet, Is in exprobrãdo & indicãdo (unde ei nomẽ est) ualet: & alleuata ac spectãte humerum manus paulum inclinatus affirmat: uersus in terrã & quasi pronus urget: aliquãdo pro numero est. Idem summo articulo utrinq; leuiter apprehẽso, duobus modicè curuatis, minus tamen minimo, aptus ad disputandũ est. Acrius tamẽ argumentari uidẽtur qui mediũ articulũ potius tenẽt: tanto cõtractioribus ultimis digitis, quanto priores descẽderunt. Est & ille uerecũdæ orationi aptißimus, quo quatuor primis leuiter in summũ coëuntibus digitis, nõ procul ab ore aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona ac paulatũ prolata laxatur. Hoc modo cœpisse Demosthenẽ credo in illo pro Ctesiphõte timido summissoq; principio: sic formatã Ciceronis manũ cùm diceret, Si quid est in me ingenij iudices, quod sentio quàm sit exiguũ. Eadẽ aliquatenus liberius deorsum spectãtib⁹ digitis colligitur in os, & fusius paulo in diuersum resoluitur, ut quodãmodo sermonẽ ipsum proferre uideatur. Binos interim digitos distinguimus, sed non inserto pollice, paulũ tamẽ inferioribus intrà spectãtibus, sed ne illis quidẽ tensis q̃ suprà sunt. Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios articulos iũgitur: interim quartus obliquè reponitur: interim quatuor remißis magis quàm tensis, pollice intus inclinato, habilẽ in latus demõstrando, aut distinguẽdo quæ dicimus, manũ facimus, cùm supina in sinistrũ latus, prona in alterũ fertur. Sũt & illi breues gestus, cùm manus leuiter pandata, qualis * uouentiũ est, paruis interuallis, & subaßẽtiẽtib⁹ humeris mouetur: maximè apta parcè & quasi timidè loquentibus. Est admirationi conueniens ille gestus, quo manus modicè supinata, ac per singulos à minimo collecta digitos, redeũte

Pro Arch. pag. 116

*fouentium.

flexu

flexu simul explicatur atq; cōuertitur. Nec unomodo interrogātes gestū cōponimus: plerūq; tamē uertētes manū, utcunq; cōposita est. Pollici proximus digitus, mediúmque quà dexter est, unguē pollici summo suo iūgēs, remißis cæteris, est & approbātibus & narrātibus & distinguentibus decorus. Cui non dißimilis, sed cōpreßis tribus digitis, quo nūc Græci plurimùm utūtur etiā utraq; manu, quoties enthymemata sua gestu uelut cornu tundūt cæsim. Manus lenior promittit & assensatur, citatior hortatur, interim laudat. Est & ille urgentis orationē gestus uulgaris magis quàm ex arte, qui contrahit alterno celeriq; motu, & explicat manū. Est & illa caua, & rara, & supra humeri altitudinē elata cū quodā motu uelut hortatrix manus, à peregrinis scholis iā propè recepta. Tremula, scenica est. Digitos, cū summi coiērūt, ad os referre, cur qbusdā displicuerit, nescio. Nā id & leuiter admirātes, & interim subita indignatione uelut pauescētes, & deprecātes, facimus. Quin cōpressam etiā manū in pœnitentia uel ira pectori admouemus, ubi uox uel inter dentes expressa nō dedecet, Quid nūc agā? Quid faciā? Auerso pollice demōstrare aliqd, receptū magis puto, quàm Oratori decorū. Sed cū omnis motus sex partes habeat, septimúsq; sit ille q in se redit orbis, uitiosa est una circūuersio: reliqui, ante nos, & dextra læuáq;, & sursum & deorsum aliqd ostēdūt: in posteriora gestus nō dirigitur. Interim tamē uelut reiici solet. Optimè aūt manus à sinistra parte incipit, in dextra deponitur: sed ut deponi, nō ut ferire uideatur: quāquā & in fine interim cadit, ut citò tamē redeat: & nōnūquā resilit uel negātib⁹ nobis, uel admirātibus. Hîc ueteres artifices illud rectè adiecerūt, ut manus cū sensu et inciperet, & deponeretur. Alioqui enim aut ante uocē erit

 gestus,

gestus, aut post uocē: quod est utrūq; deforme. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, q interuallū motus tria uerba esse uoluerūt: qd' nec obseruatur, nec fieri potest: sed illi quasi mēsurā tarditatis celeritatísq; aliquā esse uoluerūt, nec immeritò, ne aut diu otiosa esset manus, aut (qd' multi faciūt) actionē cōtinuo motu cōciderēt. Aliud est quod & fit frequētius, & magis fallit. Sunt quædā latētes sermonis percußiones, & quasi aliqui pedes, ad quos plurimorū gestus cadit: ut sit unus motus, Nouū crimē: alter, C. Cæsar: tertius, et ante hāc diē: quartus, Inauditū: deinde, Propinquus meus: &, Ad te Quintus Tubero detulit. Vnde id quoque fluit uitiū, ut iuuenes cū scribūt, gestu præmodulati cogitationē, sic cōponāt, quo modo casura manus est. Inde & illud uitiū, ut gestus qui in fine dexter esse debet, in sinistrū frequēter desinat. Melius illud, cū sint in sermone omni breuia quædā mēbra, ad quæ, si necesse sit, recipere spiritū liceat, ad hæc gestū disponere: ut puta, Nouū crimē C. Cæsar, habet per se finē quēdā suū, quia sequitur cōiunctio deinde, Et ante hāc diē inauditū, satis circūscriptum est. Ad hæc cōmodāda manus est, idq; dū erit prima & cōposita actio. At ubi iā calor eā cōcitauerit, etiā gestus cū ipsa orationis celeritate crebrescet. Aliis locis citata: aliis pressa conueniet pnūtiatio. Illa trāscurrimus, cōgerimus, abūdamus, festinamus: hac instamus, inculcamus, infigimus. Plus aūt affectus habēt lētiora: ideóq; Roscius citatior, Aesopus grauior fuit: q ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadē mot⁹ quoq; obseruatio est. Itaq; in fabulis, iuuenū, senū, militū, matronarū grauior ingressus est: serui, ancillæ, parasiti, piscatores citatius mouētur. Tolli aūt manū artifices supra oculos, demitti infra pectus uetāt: adeò à capite eā petere, aut ad imū uētrē deducere uitiosum habetur. Ad sinistrā

Pro Ligar.

intra

intra humerũ promouetur, ultrà nõ decet. Sed cùm auersantes in læuã partẽ uelut propellemus manum, sinister humerus proferẽdus, ut cũ capite ad dextrã ferente cõsentiat. Manus sinistra nunquã sola gestũ recte facit: dextræ se frequenter accommodat, siue in digitos argumẽta digerimus, siue auersis in sinistrũ palmis abominamur, siue obiicimus aduersas, siue in latus utrãq; distẽdimus, siue satis facientes, aut supplicantes. Diuersi autẽ sunt hi gestus, siue summittimus, siue adorãtes attollimus, siue aliqua demonstrationi aut inuocationi protẽdimus, Vos Albani tumuli atq; luci. Aut Gracchanum illud, Quò me miser conferam? quò uertã? in Capitolium ne? at fratris sanguine redũdat. an domũ? matrem ne ut miserã lamentãtẽmq; uideam & abiectã? Plus enim affectus in his iunctæ exhibent manus. In rebus paruis, tristibus, mitibus, breues: magnis, lætis, atrocibus, extẽsiores sunt. Vitia quoq; earũ subiiciẽda sunt, quæ quidẽ accidere etiã exercitatis actoribus solẽt. Nã gestũ poculum poscẽtis, aut uerbera minãtis, aut numerũ quingẽtorum flexo pollice efficiẽtis, quæ sunt à quibusdã scriptoribus notata, ne in rusticis qdẽ uidi. At ut brachio excerto introspiciatur latus, ut manũ alius ultra sinũ proferre nõ audeat, alius in quantũ patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra læuum humerum gestu, ita in tergum flagellet, ut cõsistere post eum parum tutum sit, aut sinistrum ducat orbem, aut temere sparsa manu in proximos offendat, aut cubitum utrũq; in diuersum latus uentilet: sæpe scio euenire. Solet esse & pigra, & trepida, & secãti similis: interim etiã uncis digitis, aut à capite deiiciatur, aut eadẽ manus supinata in superiora iactetur. Fit & ille habitus, q esse in statuis pacificator solet, q inclinato in hũerũ dextrũ capite, brachio ab aure protẽso, manũ

Pro Milone.

De Orat. 3.

rius gestus est. Male etiam in sinistrum pedem insistētium dexter aut attollitur, aut summis digitis suspēditur. Varicare supra modū, & in stādo deforme est, & accedēte motu propè obscœnū. Procursio opportuna, breuis, moderata, rara. Conueniēs etiā ambulatio quædā, propter immodicas laudationū moras: quanquā Cicero rarū incessum, neq; ita longū probat. Discursare uerò, &, quod Domitius Apher de Sura Manilio dixit, satagere, ineptißimū: urbanéq; Flauius Virginius interrogauit de quodā suo antisophiste, quot millia passuū declamasset. Præcipi & illud scio, ne ambulātes auertamur à iudicibus, sed sint obliqui pedes ad cōciliū nobis respiciētibus. Id fieri iudiciis priuatis nō potest. Verùm & breuiora sunt spatia, nec auersi diu sumus. Interim tamen recedere sensim datur. Quidā et resiliūt, qd' est planè ridiculū. Pedis supplosio ut loco est opportuna, ut ait Cicero, in cōtētionibus aut incipiendis, aut finiēdis: ita crebra & inepti est hominis, & desinit iudicē in se cōuertere. Est & illa indecora in dextrū ac læuū latus uacillatio, alternis pedib⁹ insistētiū. Lōgißimè fugiēda mollis actio, qualē in Tityo Cicero dicit fuisse, unde etiā saltationis quoddā genus Tityus sit appellatū. Reprehēdēda est & illa frequēs & cōcitata in utrāq; partē nutatio, quā in Curione patre irrisit et Iunius, quærēs qs in lintre loqueretur. & C. Sicinius: nā cùm aßidēte collega, qui erat propter ualetudinē & deligatus, & plurimis medicamētis ꝓpter dolorē artuū delibutus, multū se Curio ex more iactasset, Nūquā, inqt, Octaui, collegæ tuo gratiā referes: q nisi fuisset, istic hodie te muscæ comedißet. Iactātur & humeri: qd' uitiū Demosthenes ita dicitur emēdasse, ut cū in angusto quodā pulpito stās diceret, hasta humero depēdēs immineret: ut si calore dicēdi uitare id excidisset, offensatione

In Oratore.

De Orat. 3.

In Bruto.

In Bruto.

Humerus

tione illa cõmoneretur. Ambulantẽ loqui ita demũ oportet in causis publicis, in qb⁹ multi sunt iudices, si qđ dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter uelimus. Illud uerò nõ ferendũ, ꝙ quidã reiecta in humerũ toga, cũ dextra sinũ usq; ad lũbos reduxerũt, sinistra gestũ facientes spatiãtur, & fabulãtur: cùm etiã læuã restringere plata lõgius dextra sit odiosum. Vnde moneor ut ne id quidẽ trãseã ineptissimè fieri, cũ inter moras laudationũ aut in aurẽ alicuius loquũtur, aut cũ sodalib⁹ iocãtur, aut nõnũquã ad librarios suos ita respiciũt, ut sportulã dictare uideãtur. Inclinari ad iudicẽ cũ doceas, utiq; si id de quo loquaris, sit obscurius, decet. Incũbere aduocato aduersis subselliis sedẽti, cõtumeliosum. Reclinari etiã ad suos, & manib⁹ sustineri, nisi planè iusta fatigatio est, delicatũ: sicut palã moneri, excidẽtis: aut legere. Nãq; in his omnib⁹ & uis illa dicẽdi soluitur, & frigescit affectus, & iudex parũ sibi præstari reuerẽtiæ credit. Trãsire in diuersa subsellia, parũ uerecũdũ est. Nã & Caßius Seuerus urbanè aduersus hoc faciẽtes lineã poposcit. Et si aliquãdo cõcitatè itur, nunquã nõ frigidè reditur. Multa ex iis quæ præcipim⁹, mutari necesse est ab iis q dicũt apud tribunalia. Nã & uultus erectior, ut eũ apud quẽ dicitur, spectet: & gestus, ut ad eũdẽ tẽdẽs elatior sit necesse est, & alia quæ occurrere etiã me tacẽte omnib⁹ possunt. Itémq; ab iis q sedẽtes agũt. Nã & ferè fit hoc in rebus minoribus: et iidẽ impetus actionis esse nõ possunt, & quædã uitia fiũt necessaria. Nam & dexter pes à læua iudicis sedẽti proferẽdus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrũ eãt, ut ad iudicẽ spectẽt. Equidẽ plerosq; & ad singulas sentẽtiarũ clausulas uideo assurgẽtes sibi, & nõnullos subinde aliquid etiã spatiãtes quod an deceat, ipsi uiderint. cũ id faciũt, nõ sedẽtes agũt.

Bibere

Bibere aut etiam esse inter agēdū, quod multis moris fuit, & est quibusdā, ab Oratore meo procul absit. Nam siquis aliter dicēdi onera perferre nō poßit, nō ita miserū est nō agere, potiúsq; multo, quàm & operis & hominum contēptū fateri. Cultus nō est proprius Oratoris aliquis, sed magis more conspicitur. Quare sit, ut in omnibus honestis debet esse, splendidus & uirilis. Nā & toga, & calceus, & capillus, tā nimia cura quàm negligētia sunt reprehendēda. Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenus tēporum cōditione mutatum est. Nam ueteribus nulli sinus: perquā breues post illos fuerūt. Itaq; etiā gestu necesse est usos esse in principiis eos alio, quorū brachiū, sicut Græcorū, ueste continebatur. Sed nos de præsentibus loquimur. Cui laticlaui ius non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulùm posterioribus ad medios poplites usq; perueniāt. Nā infrà mulierū est, suprà centurionū. Vt purpuræ rectè descēdant, leuis cura est. Notatur interim negligētia, Latū habētium clauū modus est, ut sit paulū cinctis summißior. Ipsam togā rotundā esse, & aptè cæsam uelim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior mediis cruribus optimè terminatur, posterior eadē portione altius quàm cinctura. Sinus decētißimus, si aliquāto supra imā togam fuerit. nunquā certè sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrū obliquè ducitur uelut balteus, nec strāgulet, nec fluat. Pars togæ quæ postea imponitur, sit inferior: nā ita & sedet melius, & continetur. Subducēda etiā pars aliqua tunicæ: ne ad lacertum in actu redeat: tū sinus iniiciēdus humero, cuius extremā oram reiecisse non dedecet. Operiri autē humerū cū toto iugulo non oportet. alioq amictus fiet angustus: & dignitatē, quæ est in latitudine pectoris, perdet. Sinistrum brachiū eousque

Vestitus et Cultus

alleuandum est, ut quasi normalē illum angulū faciat. Super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat. Manus non impleatur annulis præcipuè medios articulos non trāseūtibus: cuius erit habitus optimus, alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, nisi si libellū tenebit: qd' nō utiq; captādum est. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiam, & ad multos gestus est impedimento. Togam ueteres ad calceos usq; demittebāt, ut Græci palliū. Id'que ut fiat, qui de gestu scripserūt circa tēpora illa, Plotius Nigidiúsq; præcipiūt. Quo magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in hoc utiq; libro penè etiā nimiū curiosi, persuasionē, qui solitū id facere Ciceronē uelandarū uaricū gratia tradit: cū hoc amictus genus in statuis eorū quoq; qui post Ciceronē fuerūt, appareat. Palliolū, sicut fascias quibus crura uestiuntur, & focalia, & auriū ligamēta, sola excusare potest ualetudo. Sed hæc amictus obseruatio, dū incipimus: procedēte uerò actu, iam penè ab initio narrationis sinus ab humero rectè uelut spōte delabitur: & cùm ad argumēta ac locos uētū est, reiicere à sinistro togā, deiicere etiā si hæreat, sinum, cōueniet. Lænā a faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardēt enim iā omnia. Et ut uox uehementior ac magis uaria est, sic amictus quoq; habet actū quendā uelut præliantē. Itaq; ut lænam inuoluere toga, & incingi, penè furiosum est, sinū uerò in dextrū humerum ab imo reiicere, solutū ac delicatū, fiúntq; adhuc peius aliqua: ita cur laxiorē sinum sinistro brachio nō subiiciamus? Habet enim acre quiddā atq; expeditū, & calori concitationiq; nō inhabile. Cùm uerò magna pars est exhausta orationis, utiq; afflante fortuna penè omnia decēt, sudor ipse & fatigatio, & negligētior amictus, & soluta ac uelut labēs undique toga. Quo magis miror hāc quoq; succurrisse Plinio curā,

ut ita

ut ita sudario frontē siccari iuberet, ne comæ turbarētur, quas componi post paulū, sicuti dignū erat, grauiter & seuerè uetuit. Mihi uerò illæ quoq; turbatæ præ se ferre aliquid affectus, & ipsa obliuione curæ huius cōmēdari uidentur. At si incipiētibus aut paulū progreßis decidat toga, nō reponere eā prorsus negligētis aut pigri, aut quomodo debeat amiciri, nesciētis est. Hæc sunt uel illustramēta pronūtiationis, uel uitia: quibus propositis, multa cogitare debet Orator. Primùm, qd, apud quos, qb⁹ præsentibus sit acturus. Nā ut dicere alia aliis, et apud alios magis cōuenit: sic etiā facere. Neq; eadē in uoce, gestu, incessu, apud Principē, Senatū, populū, magistratū, priuato, publico iudicio, postulatione, actione similiter decēt. Quā differentiā subiicere sibi quisq;, qui animū intēderit, potest, tū qua de re dicat, & efficere quid uelit. Rei quadruplex obseruatio est. Vna in tota causa. Sunt enim tristes, hilares, solicitæ, securæ, grādes, pusillæ: ut uix unquā ita solicitarè partib⁹ earū debeamus, ut nō summæ meminerim⁹. Altera, quæ est in differētia partiū, ut in procemio, narratione, argumētatione, epilogo. Tertia in sentētiis ipsis, in quibus secūdū res & affectus uariātur omnia. Quarta, in uerbis, quorū ut est uitiosa, si efficere oīa uelimus, imitatio: ita quibusdā nisi sua natura redditur, uis oīs aufertur. Igitur in laudationib⁹ (nisi si funebres erūt) gratiarū actione, exhortatione, similibus, læta & magnifica & sublimis est actio. Funebres cōciones, cōsolationes, plerūq; causæ reorū, tristes atq; summissæ. In Senatu cōseruāda autoritas: apud populū dignitas: in priuatis, modus. De partib⁹ causæ, & sententiis uerbisq;, quæ sunt multiplicia, plurib⁹ dicēdū. Tria autē præstare debet pronūtiatio: cōciliet, persuadeat, moueat: qbus natura cohæret, ut etiā delectet. Cōciliatio ferè

aut cõmendatione morũ (qui nescio quomodo ex uoce etiã atq; actione pellucēt) aut orationis suauitate constat: persuadēdi uis asseueratione, quæ interim plus ipsis probationibus ualet. An ista (inquit Callidio Cicero) si uera essent, sic à te dicerētur? &, Tantũ abest ut inflammares nostros animos, somnũ isto loco uix tenebamus. Fiducia igitur appareat, & cõstãtia, utiq; si autoritas subest. Mouēdi autem ratio aut in repræsentandis est, aut imitãdis affectibus. Ergo cũ iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de causa iusserit, leniter consurgendũ: tũ in cõponenda toga, uel (si necesse erit) etiã ex integro iniiciēda, duntaxat in iudiciis (apud principē enim & magistratus ac tribunalia non licebit) paulũ est cõmorãdum, ut & amictus sit decētior, & protinus aliquid spatij ad cogitandũ. Etiã cùm ad iudicem nos cõuerterimus, & consultus prætor permiserit dicere, nõ protinus est erũpendũ, sed danda breuis cogitationi mora. Mirè enim auditurũ dicturi cura delectat, & iudex se ipse cõponit. Hoc præcipit Homerus Vlyßis exẽplo, quẽ stetisse oculis in terrã defixis, immotóq; sceptro, priusquã illam eloquētiæ procellã effunderet, dicit. In hac cunctatione sunt quædã non indecentes, ut appellant scenici, moræ, caput mulcere, manũ intueri, infringere articulos, simulare conatũ, suspiratione solicitudinem fateri, aut quod quenq; magis decet: eáq; diutius, si iudex nondũ intendet animũ. Status sit rectus: æqui & diducti paululũ pedes, uel procedēs minimo momēto sinister: genua recta, sic tamē, ut nõ extendãtur. Humeri remißi, uultus seuerus, nõ mœstus, nec stupens, nec lãguidus: brachia à latere modicè remota: manus sinistra, qualē suprà demõstraui: dextra cùm iam incipiendũ erit, paulum prolata ultra signũ, gestu quàm modestißimo, uelut expectãs quãdo incipiendum sit. Vitiosa

Iliad. 3.

tiosa enim sunt illa, intueri lacunaria, perfricare faciē, & quasi improbā facere: tendere cōfidētia uultū, aut quò sit magis toruus, superciliis adstringere: capillos a fronte cōtra naturā retroagere, ut sit horror ille terribilis: tū, id qđ Græci frequētißimè faciūt, crebro digitorū labiorúmq; motu cōmētari, screare, pedē alterū lōgè proferre, partē togæ sinistra tenere, stare diductū, uel rigidū, uel supinū, uel incuruū, uel humeris, ut luctaturi solēt, ad occipitium ductis. Procœmio frequētißimè lenis cōuenit pronūtiatio. Nihil est enim ad conciliādū gratius uerecūdia. Nō tamen semper. nec enim uno modo dicūtur exordia, ut docui. Plerunq; tamen & uox tēperata, ac gestus modestus, & sedēs humero toga, & laterū lenis in utrāq; partē motus, eôdem spectātibus oculis, decebit. Narratio magis prolatā manū amictū recidentē, gestū distinctū, uocē sermoni proximā, ac tantùm *apertiorē, sonū simplicē frequētißimè postulabit, in his dūtaxat, Quintus igitur Ligarius cùm esset adhuc nulla belli suspitio. &, A. Cluētius Habit⁹ pater huiusce. Aliud in eadē poscūt affectus uel cōcitati, Nubit genero socrus. uel flebiles, Cōstituitur in foro Laodiceæ spectaculū acerbū et miserū toti Asiæ prouinciæ. Maximè uaria & multiplex actio est ꝓbationū. Nam & proponere, partiri, interrogare, sermoni sunt proxima, & cōtradictionē sumere. Nā ea quoq; diuersa propositio est. Sed hæc tamē aliquādo irridētes, aliquādo imitātes pronūtiamus. Argumētatio plerūq; agilior, & acrior, & instātior, cōsentiētē orationi postulat etiā gestū, id est fortē celeritatem. Instandū quibusdam in partibus, & densanda oratio. Egreßiones ferè lenes, & dulces, & remissæ, ut rapt⁹ Proserpinæ, Siciliæ descriptio, Cn. Pōpeij laus. Neq; est mirū minus habere contentionis ea quæ sunt extra quæstionem.

*acriorem.
Pro Ligario.
Pro Cluent.
Act. 3.

Mollior

Mollior nõnunquã cũ reprehensione diuersæ partis imitatio. Videbar uidere alios intrantes, alios autem exeuntes, quosdã ex uino uacillãtes. Vbi nõ dißidẽs à uoce permittitur gestus: quo fit in utrãq; partẽ tenera quædã, sed intra manus tamẽ, & sine motu laterũ translatio. Accẽdẽdi iudicis plures sunt gradus. Sũmus ille, & quo nullus est in Oratore acutior, Suscepto bello, Cæsar, gesto iã etiã ex parte magna. Prædixit enim, Quãtũ potero uoce cõtẽdã, ut populus hæc Romanus exaudiat. Paulũ inferior, & habẽs aliquid etiã iucũditatis, Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Plenius adhuc & lẽtius, ideóq; dulcius, In cœtu uerò populi Romani negotiũ publicũ gerẽs. Producẽda omnia, trahẽdǽq; tũ uocales, aperiẽdǽq; sunt fauces. Pleniore tamẽ hæc canali fluũt, Vos Albani tumuli atq; luci. Nã cãtici quiddã habẽt, sensímq; resupina sunt, Saxa atq; solitudines uoci respõdẽt. Tales sunt illæ inclinationes uocis, quas inuicẽ Demosthenes atq; Aeschines exprobrãt, nõ ideo improbandæ. cũ enim uterq; alteri obiiciat, palàm est utrunq; fecisse. Nã neq; ille per Marathonis & Platearũ & Salaminis propugnatores recto sono iurauit, nec hic Thebas sermone defleuit. Est his diuersa uox, & penè extra organa, cui Græci nomẽ amaritudinis dederũt, supra modũ ac penè naturã uocis hũanæ acerba: Quin cõpescitis uocẽ istã indicẽ stultitiæ, testẽ paucitatis? Sed id qđ excedere modũ dixi, in illa parte prima est, Quin cõpescitis. Epilogus si enumerationẽ rerũ habet, desiderat quãdam cõcisorũ cõtinuationẽ: si ad cõcitãdos iudices est accõmodatus, aliqd ex iis quæ suprà dixi: si placãdos, inclinatã quandã lenitatẽ: si misericordia cõmouẽdos, flexũ uocis, & flebilẽ suauitatẽ, qua præcipuè frãgũtur animi, quǽq; est maximè naturalis. Nã etiam orbos ui

Pro Rabirio perduel. 241

duásque

duásq; uideas in ipsis funeribus canoro quodam modo proclamãtes. Hic etiã fusca illo uox, qualẽ Cicero fuisse in Antonio dicit, mirè facit. habet enim in se quod imitemur. Duplex est tamẽ miseratio: altera cũ inuidia, qualis modò dicta de dãnatione Philodami, altera cũ deprecatione de missior. Quare etiã si est in illis quoq; cãtus obscurior, In cœtu uerò populi Romani. nõ enim hæc rixãtis modo dixit. &, Vox Albani tumuli. neq; enim quasi inclamaret aut testaretur locutus est: tamẽ infinito magis illa flexa & circũducta sunt, Me miserũ, me infelicẽ. &, Quid respõdebo liberis meis? &, Reuocare tu me in patriã potuisti Milo per hos, ego te in eadẽ patria per eosdẽ retinere nõ potero? Et cũ bona C. Rabirij uno sestertio addicit, O meũ miserum acerbúmq; præconiũ. Illa quoq; mirè facit in peroratione uelut deficiẽtis dolore & fatigatione cõfeßio: ut pro eodẽ Milone, Sed finis sit: neq; enim præ lacrymis iã loqui poßũ. Quæ similẽ uerbis habere debẽt etiã pronũtiationẽ. Poßũt uideri alia quoq; huius partis atq; officij, reos excitare, pueros attollere, ꝓpinquos ꝓducere, uestes laniare: sed suo loco dicta sunt. Et q̃a in partib⁹ causæ etiã aliis est uarietas, satis apparet accõmodãdã sentẽtiis ipsis pronũtiationẽ, sicut ostẽdimus. Sed uerbis quoq;, q̃d nouißimè dixerã, nõ semp, sed aliquãdo. An nõ hæc, Misellus & pauperculus, summissa atq; cõtracta: Fortis, & uehemẽs, & latro, erecta & cõcitata uoce dicẽda sunt? Accedit enim uis & ꝓprietas reb⁹ tali adstipulatione: quæ nisi adsit, aliud uox aliud animus ostẽdat. Quid q̃, eadẽ uerba mutata pronunciatione indicãt, affirmãt, exprobrãt, negãt, mirantur, indignãtur, interrogãt, irridẽt, eleuãt? Aliter enim dicitur,

In Bruto, & de Orat. 1.

Act. 7.

Pro Milone.

Lib. 7.

Aeneid. 1.

Aeglog. 3.

Aen. 9. et 11.

Tu mihi quodcunque hoc regni,- &,
Cantando tu illum?- &, Tu'ne ille Aeneas?- &,

-Méq;

-Méq; timoris Argue tu Drance.-

Et ne morer, intra se quisq; uel hoc, uel aliud quod uolet, per omnes affectus uerset: uerũ esse quod dicimus sciet. Vnũ iambis adiiciendũ est, cùm præcipuè in actione spectetur decorũ, sæpe aliud alios decere. Est enim latẽs quædam in hoc ratio, & inenarrabilis: & ut uerè hoc dictũ est, caput esse artis, decere quod facias: ita id neq; sine arte esse, neq; totũ arte tradi potest. In quibusdã uirtutes nõ habẽt gratiã, in qbusdã uitia ipsa delectãt. Maximos actores comœdiarũ Demetriũ & Stratoclea placere diuersis uirtutibꝰ uidimus. Sed illud minus mirũ, q̃ alter deos, & iuuenes, et bonos patres, seruósq;, & matronas, & graues anus optimè: alter acres senes, callidos seruos, parasitos, lenones, & omnia agitatiora melius. Fuit enim natura diuersa. Nã uox quoq; Demetrij iucũdior, illius acrior erat. Annotãdæ magis ꝓprietates, quæ trãsferri nõ poterãt, manus iactare, et dulces exclamatiões theatri causa ꝑducere, & ingrediẽdo uentũ cõcipere ueste, & nõnunquã dextros latere facere gestus: qđ nemin ẽ alium præter Demetriũ decuit: nanq; in hæc omnia, statura & mira specie adiuuabatur. illũ cursus, & agilitas, & uel parũ conueniẽs personæ risus, (quẽ nõ ignarus rationis populo dabat) & cõtracta etiã ceruicula. Quicqd horũ alter fecisset, fœdißimũ uideretur. Quare norit se quisq;, nec tantùm ex cõmunibus præceptis, sed etiã ex natura sua capiat consiliũ formãdæ actionis. Neque illud tamẽ est nefas, ut aliquẽ uel omnia uel plura deceãt. Huius quoq; loci clausula sit eadẽ necesse est, quæ cæterorum est, regnare maximè modũ. Non enim comœdum esse, sed Oratorẽ uolo. Quare neq; in gestu ꝑsequemur omnes argutias, nec in loquẽdo distinctionibus, temporibus, affectionibus molestè utemur: ut si sit in scena dicendum,

Quid

Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidem
Cùm arcessor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias? Terent. in Eunucho.

Hîc enim dubitationis moras, uocis flexus, uarias manus, diuersos nutus actor adhibebit. Aliud oratio sapit, nec uult nimium esse condîta. Actione enim constat, non imitatione. Quare non immeritò reprehenditur pronũtiatio uultuosa, & gesticulationib⁹ molesta, & uocis mutationib⁹ resultans. Nec inutiliter ex Græcis ueteres transtulerũt, quod ab his sumptum Lenas Popilius posuit, esse hanc motiosam actionẽ. Optimè igitur idem, qui omnia, Cicero præceperat, quæ suprà ex Oratore posui: quibus similia in Bruto de Marco Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulo agitatior, & exigitur, & quibusdam partibus conuenit: ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiã, perdamus uiri boni & grauis autoritatem. Hoc cap.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER DVODECIMVS.

PROOEMIVM.

ARGVMENTVM.

Difficillimam operis partem sibi superesse, hac præfatione testatur: in quam dum à leuioribus initiũ duxerit, perseuerãdo per singula penè imprudẽs euectus sit: sed ne nũc quidẽ deficiẽdum esse, quãuis paucissimos habeat quos sequatur. Ac Ciceronẽ quidem solum esse, qui de optimo dicendi genere scripserit: se autẽ & de genere dicendi, & de moribus Oratoris esse dicturum. quæ præfatio ad attentionem comparata est.

VENTVM

ENTVM est ad partẽ operis destinati lõgè grauissimam. Cuius equidem onus si tantũ opinione prima concipere potuissem, quànto me premi ferẽs sentio, maturi⁹ cõsuluissem uires meas. Sed initio pudor omittendi quæ promiseram, tenuit: mox quanquã per singulas propè partes labor cresceret, ne perderẽ quæ iã effecta erãt, per omnes difficultates animo me sustẽtaui. Quare nunc quoq;, licet maior quàm unquã moles premat, tamẽ prospicienti finẽ mihi cõstitutum est uel deficere potius, quàm desperare. Fefellit autẽ, quòd initiũ à paruis ceperamus: mox uelut aura solicitãte prouecti longius: dum tantùm nota illa, & plerisq; artiũ scriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul uidebamur, & multos circà uelut iisdem se uentis credere ausos habebamus. Iam cum eloquẽdi rationẽ nouissimè repertã, paucissimisq; tentatã ingressi sumus, rarus qui iã procul à portu recessisset, reperiebatur. Postquã uerò nobis ille quẽ instituebamus, Orator, à dicẽdi magistris dimissus, aut suo iã impetu fertur, aut maiora sibi auxilia ex ipsis sapientiæ penetralib⁹ petit: quàm in altũ simus ablati, sentire cœpim⁹. Nũc cœlũ undiq;, et undiq; põtus. Vnũ
3. Aeneid. modò in illa immẽsa uastitate cernere uidemur M. Tulliũ, qui tamẽ ipse, quãuis tãta atq; ita instructa naue hoc mare ingressus, cõtrahit uela, inhibètq; remos. & de ipso demũ genere dicẽdi quo sit usurus pfect⁹ Orator, satis habet dicere. At nostra temeritas etiã mores ei cõabitur dare. et assignabit officia. Ita nec antecedẽtẽ cõseq possum⁹ et lõgi⁹ eũdũ est, ut res feret. Probabilis tñ cupiditas honestorũ et
* audientiæ. uel tutioris * audaciæ est tẽtare quibus paratior uenia est.

Non posse Oratorem esse nisi virum bonum. CAP. I.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Ostendit Oratorem nisi bonum virum esse nõ posse, non solùm in dicendi officio, sed etiam in arte ipsa, & orationis facultate: quod probat ab ingenio, studio, doctrina & autoritate boni Oratoris, quæ ei necessaria sint, malis autem & stultis hominibus minimè conuenire. Soluit dicendi contraria exempla in Demosthene & Cicerone: quos & malos viros fuisse negat, & meliores Oratores potuisse fieri, si omnia perfecta habuissent, concedit. Artem etiam defendit, quæ tametsi in causis malis Oratorem instruat, tamen in eisdem animũ Oratoris & consilium spectandum esse: quo fiat vt sæpe quod cõtra æquitatem esse videatur, ex causa aliqua rectum & honestum sit: vt cùm tyrãni interfector etiam contra leges defenditur.

Sit ergo nobis Orator quẽ instituimus, is qui à M. Catone finitur uir bonus dicẽdi peritus. Verùm id qđ ille posuit prius, etiã ipsa natura potius ac maius est, utiq; uir bonus, nõ eò tãtùm, q̃ si uis illa dicẽdi malitiã instruxerit, nihil sit publicis priuatisq; rebus perniciosius eloquentia, sed nos quoq; ipsi, q̃ pro uirili parte cõferre aliquid ad facultatẽ dicẽdi conati sumus, peßimè mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus hæc arma, nõ militi. Quid de nobis loquor? Rerũ ipsa natura in eo qđ præcipuè indulsisse homini uidetur, quóq; nos à cæteris animalibus separasse, nõ parẽs, sed nouerca fuerit, si facultatẽ dicẽdi, sociã scelerũ, aduersam innocẽtiæ, hostem ueritatis inuenit. Mutos enim nasci, & egere omni ratione satius fuisset, q̃ prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere. Longius tendit hoc iudiciũ meũ. Neq; enim tantùm id dico, eum qui sit Orator, uirũ bonũ esse oportere: sed ne futurũ quidem Oratorẽ, nisi uirũ bonũ. Nam certè neq; intelligentiã cõcesseris iis qui proposita honestorũ ac turpiũ uia, peiorẽ sequi malint: neq; prudentiã iis qui in grauißimas frequẽter legũ, semper uerò malæ conscientiæ pœnas à semetipsis

improuiso rerũ exitu inducantur. Quòd si neminẽ malum esse, nisi stultũ, eundem, nõ modò à sapientibus dicitur, sed uulgò quoq; semper est creditũ: certè nõ fiet unquã stultus Orator. Adde q̃, ne studio quidẽ operis pulcherrimi uacare mens, nisi omnibus uitiis libera, potest: primùm, quod in eodẽ pectore nullum est honestorũ turpiúmq; consortiũ: & cogitare optima simul ac deterrima, nõ magis est unius animi, quàm eiusdem hominis bonum esse ac malum. Tum illa quoq; ex causa, quòd mentẽ tantæ rei intentam, uacare omnibus aliis etiã culpa carẽtibus curis oportet. Ita demũ enim libera, ac tota, nulla distringẽte atq; aliò ducẽte causa, spectabit id solũ ad qđ accingitur. Quòd si agrorũ nimia cura, & solicitior rei familiaris diligẽtia, & uenãdi uoluptas, & dati spectaculis dies, multum studiis auferũt (huic enim rei perit tẽpus quodcũq; alteri datur) qd putamus facturas, cupiditatẽ, auaritiã, inuidiam, quarũ impotẽtissimæ cogitationes, somnos etiã ipsos, et illa per quietẽ uisa perturbãt? Nihil est enim tam occupatũ, tam multiforme, tot ac tã uariis affectibus cõcisum atq; laceratũ, quàm mala mens. Nam & cũ insidiatur, spe, curis, labore distringitur: & iam cùm sceleris cõpos fuerit, solicitudine, pœnitẽtia, pœnarũ omniũ expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? Nõ hercle magis quàm frugibus in terra sentibus ac rubis occupata. Age, nõ ad pferẽdos studiorũ labores necessaria frugalitas? Quid igitur ex libidine ac luxuria spei? Nõ præcipuè acuit ad cupiditatẽ literarũ, amor laudis? Non igitur malis esse laudẽ curæ putamus? Iam hoc quis nõ uidet, maximã partẽ orationis in tractatu æqui boniq; cõsistere? Dicétne de his secundũ debitã rerũ dignitatẽ malus atq; iniquus? Deniq; ut maximã partem quæstionis eximam, demus, id quod nullo

modo

modo fieri potest, idē ingenij, studij, doctrinæ, peßimo atq; optimo uiro, uter melior dicetur Orator? Nimirū qui homo quoq; melior. Nō igitur unquā malus idē homo, & pfectus Orator. Nō enim perfectum est quicquā, quo melius est aliud. Sed ne more Socraticorū nobismetipsis respōsum finxisse uideamur, sit aliquis adeò cōtra ueritatē obstinatus, ut audeat dicere, eodem ingenio, studio, doctrina præditū, nihilo deteriorē futurū Oratorē malū uirū quā bonū. Cōuincamus huius quoq; amentiam. Nam hoc certè nemo dubitabit, omnē Oratorē id agere, ut iudici quæ proposita fuerint, uera & honesta uideātur. Vtrū igitur hoc facilius bonus uir persuadebit, an malus? Bonus quidē: & dicet sæpius uera atq; honesta. Sed etiā siquādo aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebim⁹, potest) falsò hæc affirmare conabitur, maiore cū fide necesse est audiatur. At malis hominibus ex contēptu opinionis, & ignorātia recti, nōnunquā excidit ipsa simulatio. Inde immodestè proponūt, sine pudore affirmāt. Sequitur in iis quæ certū est effici nō posse, deformis pertinacia, & irrit⁹ labor. Nā sicut in uita, ita in causis quoq; spes improbos habēt. Frequenter autē accidit, ut his etiā uera dicentibus fides desit, uideatúrque talis aduocatus, malæ causæ argumentum.

Nunc de iis dicendū est, quæ mihi quasi conspiratione quadā uulgi reclamari uidentur. Orator ergo Demosthenes non fuit? atqui malum uirum accepimus. Non Cicero? atqui huius quoque mores multi reprehenderunt. Quid agā? magna responsi inuidia subeunda est, mitigandæ sunt prius aures. Mihi enim nec Demosthenes, tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia quæ in eū ab inimicis congesta sunt, credam, cùm & pulcherrima eius in republica consilia, & finem uitæ clarum legam. Nec Marco

Tullio defuisse uideo in ulla parte ciuis optimi uolũtatem. testimonio est actus nobilißimè cõsulatus: integerrimè ꝓuincia administrata: & repudiatus uigintiuiratus: & ciuilibus bellis, quæ in ætatẽ eius grauißima inciderũt, neque spe neq; metu declinatus animus quò minus optimis se partibus, id est reipublicæ, iũgeret. Parũ fortis uidetur quibusdã, q̃bus optimè respõdit ipse, nõ se timidũ in suscipiẽdis, sed in prouidẽdis periculis: quod ꝓbauit morte quoque ipsa, quã præstãcißimo suscepit animo. Quòd si defuit his uiris summa uirtus, sic quærẽtibus an Oratores fuerint, respõdebo, quomodo Stoici si interrogentur an sapiẽs Zeno, an Cleãthes, an Chrysippus, respõdeãt magnos quidem illos ac uenerabiles, nõ tamẽ id q̃d natura hominis summũ habet, consecútos. Nã & Pythagoras, nõ sapiẽtẽ se, ut qui ante eũ fuerũt, sed studiosum sapiẽtiæ uocari uoluit. Ego tamẽ secundũ cõmunẽ loquendi cõsuetudinẽ sæpe dixi, dicámq;, perfectũ Oratorẽ esse Ciceronẽ, ut amicos et bonos uiros & prudentißimos dicimus uulgò, quorum nihil nisi perfectè sapienti datur. Sed cũ propriè, & ad legẽ ipsam ueritatis loquendũ erit, eũ quærã Oratorem, quẽ & ille quærebat. Quanquã enim stetisse ipsum in fastigio eloquẽtiæ fateor, ac uix q̃d adiici potuerit inuenio, fortasse inuẽturus quid adhuc abscissurũ putẽ fuisse, (nã ferè sic docti iudicauerũt, plurimũ in eo uirtutũ, nonnihil fuisse uitiorũ: & se ipse multa ex illa iuuenili abũdantia coërcuisse testatur) tamẽ quandò nec sapiẽtis sibi nomẽ, minimè sui cõtẽptor, asseruit, & melius dicere certè data lõgiore uita, & ætate ad cõponendũ securiore potuisset: nõ malignè crediderim defuisse ei summã illã, ad quã nemo propius accessit. Et licebat, si aliter sentirẽ, fortius id & liberius defendere. An uerò M. Antonius neminẽ à se uisum eloquentẽ, quod

In Oratore, & in Bruto

quod tanto minus erat, professus est: ipse etiam M Tullius quærit adhuc eũ, & tantùm imaginatur ac fingit: ego non audeã dicere, aliquid in hac quæ superest æternitate inueniri posse, eo quod fuerit, perfectius? Trãseo illos qui Ciceroni ac Demosthenì ne in eloquẽtia quidẽ satis tribuũt: quãquã neq; ipsi Ciceroni Demosthenes uideatur satis esse perfectus, quẽ dormitare interim dicit: nec Cicero Bruto Caluóq;, qui certè cõpositionẽ illius etiã apud ipsum reprehẽdũt: nec Asinio utriq;, qui uitia orationis eius etiã inimicè pluribus locis insequũtur. Cõcedamus sanè (qđ minimè natura patiatur) repertũ esse aliquẽ malũ uirũ summè disertũ: nihilo tamẽ minus Oratorẽ eũ negabo. Nã nec omnibus qui fuerint manu prõpti, uiri fortis nomẽ cõcesserim, quia sine uirtute intelligi nõ potest fortitudo. An ei qui ad defendẽdas causas aduocatur, nõ est opus fide, quam nec cupiditas corrũpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, sed proditorẽ, transfugã, præuaricatorẽ donabimus Oratoris illo sacro nomine? Quòd si mediocribus etiã patronis cõuenit hæc quæ uulgò dicitur bonitas, cur nõ Orator ille qui nõdũ fuit, sed potest esse, tam sit moribus quàm dicẽdi uirtute perfectus? Nõ enim forensem quãdã instituimus operã, nec mercenariã uocẽ, nec (ut asperioribus uerbis parcamus) nõ inutilẽ sanè litiũ aduocatũ, quẽ denique causidicũ uulgò uocant, sed uirũ cùm ingenij natura præstantẽ, tum uerò tot pulcherrimas artes penitus mẽte complexũ, datum tandẽ rebus humanis, qualẽ nulla antea uetustas cognouerit, singularem, perfectúmq; undique, optima sentientẽ, optimeq; dicentẽ. In hoc quota pars erit, quòd aut innocentes tuebitur, aut improborũ scelera cõpescet, aut in pecuniariis quæstionibus ueritati cõtra calumniam aderit? Summus ille quidẽ in his quoq; operibus fuerit, sed

In Oratore.

in maioribus clarius elucebit, cùm regẽda Senatus consilia, & popularis error ad meliora ducendus. An nõ talẽ quendam uidetur finxisse Virgilius, quẽ in seditione uulgi iam faces & saxa iaculantis, moderatorẽ dedit?

Aeneid. 1. Tum pietate grauem ac meritis si fortè uirum quem
Conspexere, silent, arrectisq; auribus adstant.

Habemus igitur ante omnia uirũ bonum: post hæc adiecit dicendi peritum,

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Quid? nõ in bellis quoq; idẽ ille uir quem instituimus, si sit ad præliũ miles cohortãdus, ex mediis sapiẽtiæ præceptis orationẽ trahet? Nã quomodo pugnã ineũtibus, tot simul metus, laboris, doloris, postremò mortis ipsius exciderint, nisi in eorũ locum pietas, & fortitudo, & honesti præsens imago successerit? Quæ certè melius persuadebit aliis, qui prius persuaserit sibi. Prodit enim se, quãlibet custodiatur, simulatio: nec unquã tãta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac hæreat quoties ab animo uerba dissentiunt. Vir autẽ malus aliud dicat necesse est quàm sentit. Bonos nunquã honestus sermo deficiet, nũquã rerũ optimarũ (nã iidẽ etiã prudentes erũt) inuẽtio: quæ etiã si lenociniis destituta sit, satis tamẽ natura sua ornatur: nec quicquã nõ diserte, quod honestè dicitur. Quare iuuẽtus, imò omnis ætas (neq; enim rectæ uolũtati serũ est tẽpus ullũ) totis mentib⁹ huc tendamus, in hoc elaboremus: forsan & cõsummare cõtingat. Nã si natura non prohibet esse uirum bonũ, & esse dicendi peritũ: cur nõ aliquis etiam unus utrunq; cõsequi posit? cur autẽ non se quisq; speret fore illũ aliquem? Ad quod si uires ingenij nõ suffecerint, tamen ad quem usque modũ processerimus, meliores erimus ex utroq;. Hoc certè prorsus eximatur animo, rem pulcherrimã eloquẽtiã cum

uitiis

uitiis mētis posse misceri. Facultas dicēdi si in malos incidit, et ipsa iudicāda est malū. peiores enim illos facit, quib⁹ cōtingit. Videor mihi audire quosdā (nec enim deerūt unquā qui diserti esse quàm boni malint) illa dicentes, Quid ergo tātū est artis in eloquētia? cur tu de coloribus, et difficilium causarū defensione, nonnihil etiam de confesso loquutus es, nisi aliquando uis & facultas dicendi expugnat ipsam ueritatē? Bonus enim uir non agit nisi bonas causas, eas porrò etiā sine doctrina satis p se tuetur ueritas ipsa. Quibus ego, cùm de meo primū opere respōdero, etiā pro boni uiri officio, siquādo eum ad defensionē nocentium ratio duxerit, satisfaciā. Pertractare enim quo modo aut pro falsis, aut etiā pro iniustis aliqñ dicatur, nō est inutile, uel propter hoc solū, ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quemadmodū remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocēt fuerint. Neq; enim Academici cū in utranq; disserunt partem, non secundū alteram uiuunt. Neq; Carneades ille, qui Romæ audiēte Censorio Catone nō minoribus uiribus cōtra iustitiā dicitur disseruisse, quàm pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse uir fuit. Verū et uirtus quid sit, aduersa ei malitia detegit: et æquitas fit ex iniqui cōtēplatione manifestior: et plurima contrariis probātur. Debent ergo Oratori sic esse aduersariorū nota cōsilia, ut hostiū imperatori. Verùm et illud, quod prima propositione durū uidetur, pōt afferre ratio, ut uir bonus in defensione causæ uelit auferre aliqñ iudici ueritatē. Quod si quis à me proponi mirabitur, (quanquā non est hæc mea propriè sentētia, sed eorū quos grauissimos sapiētiæ magistros ætas uetus credidit) sic iudicet, pleraq; esse quæ non tam factis, quàm causis eorū, uel honesta fiant, uel turpia. Nam si hominē occidere, sæpe uirtus: liberos necare, nōnunquā pul-

cherrimũ est: asperiora quædã adhuc dictu, si cõmunis utilitas exegerit, facere conceditur. Ne hoc quidẽ nudum est intuendũ, qualem causam uir bonus, sed etiã quare, & qua mẽte defendat. Ac primùm cõcedant mihi omnes oportet, quod Stoicorũ quoq; asperrimi confitentur, facturũ aliqñ bonũ uirũ, ut mendaciũ dicat, & quidẽ nonnunquã leuioribus causis: ut in pueris ægrotantibus, utilitatis eorũ gratia multa fingimus, multa nõ facturi promittimus: nedum si ab homine occidendo grassator auertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallẽdus: ut hoc qđ aliâs in seruis quoq; reprehendendũ est, sit aliâs in ipso sapiẽte laudandũ. Id si constiterit, multa iam uideo posse euenire, ꝑpter quæ Orator bene suscipiat tale causæ genus, quale remota ratione honesta nõ suscepisset. Nec hoc dico, quia seueriores sequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitãtibꝰ: tametsi non mediocris hæsitatio est, hinc iustitiæ ꝓposita imagine, inde pietatis. nihil dubij relinquamus. Sit aliquis insidiatus tyrãno, atq; ob id reus: utrúmne saluũ eũ nollet is qui à nobis finitur Orator? an si tuendũ susceperit. nõ tã falsis defendet, q̃ qui apud iudices malã causam tuetur? Quid si quædã benefacta dãnaturus est iudex, nisi ea nõ esse facta conuicerimus: non uel hoc modo seruabit Orator non innocẽtem modò, sed etiã laudabilem ciuem? Quid si quædam iusta natura, sed conditione tẽporũ inutilia ciuitati sciemus: nónne utemur arte dicendi, bona quidem, sed malis artibus simili? Ad hoc, nemo dubitabit, quin si nocẽtes mutari in bonã mẽtem aliquo modo posſint, sicut posse interdũ conceditur, saluos esse eos magis è republica sit, quam puniri. Si liqueat igitur Oratori, futurũ bonũ uirum, cui uera obiicientur, non id aget, ut saluus sit? Da nũc ut crimine manifesto prematur dux bonus, & sine quo uincere hostẽ ciuitas non

posſit

poßit: nónne ei communis utilitas Oratorẽ aduocabit? Certè Fabricius Cornelium Rufinum, alioqui & malum ciuẽ, & sibi inimicum: tamẽ quia utilem sciebat ducẽ, imminẽte bello palàm consulem suffragio suo fecit: atq; id mirãtibus quibusdã respõdit, A ciue se spoliari malle, quàm ab hoste uenire. Ita hic si fuisset Orator, nõ defendisset eundẽ Rufinũ uel manifesti peculatus reum? Multa dici possunt similia, sed uel unũ ex his quodlibet sufficit. Non enim hoc agimus, ut istud illi quẽ formamus uiro sæpe sit faciendũ: sed ut si talis coëgerit ratio, sit tamẽ uera finitio, Oratorẽ esse uirum bonum dicendi peritum. Præcipere uerò ac discere quomodo etiam probatione difficilia tractentur, necessarium est. Nam frequenter etiam optimæ causæ similes sunt malis, & innocẽs reus multis uerisimilibus premitur: quo fit, ut eâdẽ actionis ratione sit defendendus, qua si nocẽs esset. Iam innumerabilia sunt bonis causis malisq; cõmunia, testes, literæ, suspiciones, opiniones. Nõ aliter autẽ uerisimilia quàm uera & cõfirmantur, & refellũtur. Quapropter ut res feret, flectetur oratio, manẽte honesta uolũtate.

Cognoscenda esse Oratori quibus mores formentur. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Philosophiæ cognitionem Oratori necessariam esse non ad viuendum modò, sed etiam ad dicendum contendit: nec vnam illius partem, sed omnes tres, vt rationalem, moralem, & naturalem: quarum singularum materiam & vires explicat. Deinde Philosophiam non ab vno aliquo, sed ab omnibus, & ab optimo quoque esse petendam: cùm turpe sit vni sectæ addictum esse. Nec verò præcepta tantùm, sed exempla etiam illustrium dictorum factorúmque cognoscenda.

QVando igitur Orator est uir bonus, is autẽ citra uirtutem intelligi non potest, uirtus etiam si quosdam

impetus ex natura sumit, tamẽ perficiẽda doctrina est: mores ante omnia Oratori studiis erunt excolendi, atq; omnis honesti iustiq; disciplina ꝑtractãda: sine qua nemo nec uir bonus esse, nec dicẽdi peritus põt. nisi fortè accedamus iis, qui natura cõstare mores, & nihil adiuuari disciplina putãt: scilicet, ut ea quidẽ quæ manu fiunt, atq; eorũ etiã cõtemptißima cõfiteantur egere doctoribus: uirtutem uerò, qua nihil homini quo ad deos immortales propius accederet, datũ est, obuiã & illaboratã, tantũ quia nati sumus, habeamus. Abstinẽs erit, qui idipsum quid sit abstinẽtia ignorarit? Et fortis, q̃ metus doloris, mortis, superstitionis, nulla ratiõe purgauerit? Et iustus, qui æqui boniq; tractatũ, qui leges quæ natura sunt oĩbus datæ, quæq; ꝓpriæ populis et gẽtibus cõstitutæ, nõ eruditiore aliquo sermone tractauerit? O q̃ istud parũ putant, quibus tã facile uidetur! Sed hoc transeo, de quo neminem qui literas uel primis, ut aiunt, labris degustarit, dubitaturũ puto: ad illud sequens reuertar, ne dicẽdi quidẽ satis peritũ fore, q̃ nõ et naturæ uim omnẽ penitus ꝑspexerit, et mores præceptis ac ratione formarit. Neq; enim frustra in tertio de Orat. libro L. Crassus cũcta quæ de æquo, iusto, uero, bono, déq; iis quæ sunt cõtrà posita, dicuntur, ꝓpria esse Oratoris affirmat: ac philosophos, cùm ea dicẽdi uiribus tuẽtur, uti Rhetorũ armis, nõ suis. Idẽ tñ cõfitetur ea iam esse à philosophia petẽda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in possesßione earũ rerum fuisse. Hinc etiã illud est quod Cicero pluribꝰ libris et epistolis testatur, dicẽdi facultatẽ ex intimis sapiẽtiæ fontibus fluere: ideóq; aliquãdiu præceptores eosdẽ fuisse morũ atq; dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea nõ eò ꝑtinet, ut esse Oratorẽ philosophũ uelim, qñ nõ alia uitæ secta longius à ciuilibus officiis, atq; ab omni munere

Orat

Oratoris recessit. Nã qs philosophorũ aut in iudiciis frequens, aut clarus in concionibus fuit? Quis deniq; in ipsa, quã maximè pleriq; præcipiũt, reipublicæ administratiõe uersatus est? Atq; eò illũ quẽ instituo, Romanũ quendã uelim esse sapientẽ, qui nõ secretis disputationibus, sed rerũ experimentis atq; operibus uerè ciuilẽ uirũ exhibeat. Sed quia deserta ab iis qui se ad eloquẽtiã contulerũt, studia sapientiæ, nõ iã in actu suo, atq; in hac fori luce uersantur, sed in porticus & gymnasia primũ, mox in conuẽtus scholarũ recesserũt, id quod est Oratori necessariũ, nec à dicẽdi præceptoribus traditur, ab iis petere nimirum necesse est, apud quos remãsit. Euoluẽdi penitus autores qui de uirtute præcipiũt, ut Oratoris uita cũ scientia diuinarũ rerũ sit humanarúmq; cõiũcta. Quæ ipsæ quãto maiores ac pulchriores uiderẽtur, si illas ij docerẽt, qui etiã eloqui præstãtissimè possũt? Vtinámq; sit tẽpus unquã, quo perfectus aliquis (qualẽ optamus) Orator hãc partẽ superbo nomine, & uitiis quorũdã bona eius corrũpẽtiũ inuisam, uindicet sibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquẽtiæ adducat. Quæ quidẽ cùm sit in tres diuisa partes, naturalẽ, moralẽ, rationalẽ: quæ tandẽ nõ est cũ Oratoris opere cõiuncta? Nã ut ordinẽ retroagamus, de ultima illa, quæ tota uersatur in uerbis, nemo dubitauerit, si & proprietates uocis cuiusq; nosse, & ambigua aperire, & perplexa discernere & de falsis iudicare, & colligere ac resoluere quæ uelis, Oratoris est: quãquã ea nõ tam est minutè atq; concisè in actionibus utendũ, q̃ in disputationibus: qa nõ docere modò, sed mouere etiã ac delectare audiẽtes debet Orator: ad quod impetu quoq; & uirib⁹ ac decore est opus: ut uis amniũ maior est altis ripis, multóq; gurgitis tractu fluẽtiũ q̃ tenuis aquæ, & obiectu lapillorũ resultantis. Et ut palæstrici

tils frequẽter ipse testatus est. Neq; tanta in eo unquã fuisset ubertas, si ingeniũ suũ consepto fori, nõ ipsius rerũ naturæ finibus terminasset. Verùm ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta cõferre plurimũ eloquẽtiæ poßit: quãquã ea nõ inter multas potest esse cõtẽtio. Nam in primis nos Epicurus à se ipse dimittit, qui fugere omnẽ disciplinã nauigatione quãuelocißima iubet. Neq; uerò Aristippus summũ in uoluptate corporis bonũ ponẽs, ad hũc nos laborem adhortetur. Pyrrhon quidẽ quas in hoc opere partes habere potest, cui iudices esse apud quos uerba faciat, & reũ pro quo loquatur & senatũ in quo sit dicẽda sententia, nõ liquebit? Academiã quidã utilißimã credunt, quòd mos in utranq; partẽ disserẽdi, ad exercitationẽ forẽsium causarũ proximè accedat. Adiiciũt loco ꝓbationis, quòd ea præstãtißimos in eloquẽtia uiros ediderit. Peripatetici studio quoq; quodã Oratorio iactant. Nam theses dicere exercitationis gratia ferè est ab his institutũ. Stoici sicut copiã nitorémq; eloquẽtiæ ferè præceptorib⁹ suis defuisse cõcedãt necesse est, ita nullos aut probare acrius, aut cõcludere subtilius cõtendũt. Sed hæc inter ipsos, q uelut sacramẽto rogati, uel etiã superstitione cõstricti, nefas ducũt à suscepta semel ꝑsuasione discedere. Oratori uerò nihil est necesse in cuiusquã iurare leges. Maius enim est opus atq; præstãtius ad qđ ipse tẽdit, & cuius est uelut candidatus, si qdẽ est futurus cũ uitæ, tũ etiã eloquẽtiæ laude ꝑfectus. Quare in exẽplũ bene dicẽdi facũdißimũ quẽq; ꝓponet sibi ad imitãdũ: moribus uerò formãdis quãhonestißima præcepta, rectißimámq; ad uirtutẽ uiã deliget. Exercitatione qdẽ utetur omni, sed tñ erit plurimus in maximis quibusq; ac natura pulcherrimis. Nã quæ potest materia reperiri ad grauiter copioséq; dicẽdũ magis abũdãs, q̃ de uirtute,

de

de republica, de prouidētia, de origine animorum, de amicitia? Hæc sunt quibus mens pariter atq; oratio insurgāt, uerè bona, quæ mitigēt metus, coërceant cupiditates, eximant nos opinionibus uulgi, animúmq; cœlestem. Neq; ea solùm quæ talibus disciplinis continentur, sed magis etiam quæ sunt tradita antiquitus dicta acta præclarè, & nosse, & animo semper agitare cōueniet. Quæ profectò nusquā plura maioráque, quàm in nostræ ciuitatis monumētis reperientur. An fortitudinem, iustitiam, fidem, continētiam, frugalitatem, contemptū doloris ac mortis, melius alij docebunt, quā Fabricij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, aliiq; innumerabiles? Quantū enim Græci præceptis ualent, tantum Romani (quod est maius) exēplis. Tantúmq; nō cognatis id è rebus admoneri sciet, qui nō modò proximū tempus, lucémq; præsentem intueri satis credat, sed omnē posteritatis memoriā, spatiū uitæ honestæ, & curriculū laudis existimet. Hinc mihi ille iustitiæ haustus bibat, hinc sumptā libertatem in causis atq; consiliis præstet. Neq; erit perfectus Orator, nisi qui honestè dicere & sciet, & audebit.

Necessariam iuris ciuilis Oratori esse scientiam. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Necessariam esse Oratori iuris sciētiam, eámque promptam & paratam in omni disputatione, contendit. Nec difficilem esse, cùm paucis rebus neque adeò multis præceptis constet, & bona parte in bonorum virorum sensu sit posita. Itaque reprehendit eos qui relicto eloquentiæ studio, ignauia se ad ius ciuile vel ad philosophiam contulerunt.

IVris quoq; ciuilis necessaria huic uiro sciētia est, et morū ac religionum eius Reipublicæ quam capesset. Nam qualis esse suasor in cōsiliis publicis priuatisue poterit, tot rerū quib⁹ præcipuè ciuitas cōtinetur, ignarus? Quo aūt

improuiso rerũ exitu inducantur. Quòd si neminẽ malum esse, nisi stultũ, eundem, nõ modò à sapientibus dicitur, sed uulgò quoq; semper est creditũ: certè nõ fiet unquã stultus Orator. Adde q; ne studio quidẽ operis pulcherrimi uacare mens, nisi omnibus uitiis libera, potest: primùm, quod in eodẽ pectore nullum est honestorũ turpiúmq; consortiũ: & cogitare optima simul ac deterrima, nõ magis est unius animi, quàm eiusdem hominis bonum esse ac malum. Tum illa quoq; ex causa, quòd mentẽ tantæ rei intentam, uacare omnibus aliis etiã culpa carẽtibus curis oportet. Ita demũ enim libera, ac tota, nulla distringẽte atq; aliò ducẽte causa, spectabit id solũ ad qđ accingitur. Quòd si agrorũ nimia cura, & solicitior rei familiaris diligẽtia, & uenãdi uoluptas, & dati spectaculis dies, multum studiis auferũt (huic enim rei perit tẽpus quodcũq; alteri datur) qđ putamus facturas, cupiditatẽ, auaritiã, inuidiam, quarũ impotẽtissimæ cogitationes, somnos etiã ipsos, et illa per quietẽ uisa perturbãt? Nihil est enim tam occupatũ, tam multiforme, tot ac tã uariis affectibus cõcisum atq; laceratũ, quàm mala mens. Nam & cũ insidiatur, spe, curis, labore distringitur: & iam cùm sceleris cõpos fuerit, solicitudine, pœnitẽtia, pœnarũ omniũ expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? Nõ hercle magis quàm frugibus in terra sentibus ac rubis occupata. Agè, nõ ad pferẽdos studiorũ labores necessaria frugalitas? Quid igitur ex libidine ac luxuria spei? Nõ præcipuè acuit ad cupiditatẽ literarũ, amor laudis? Non igitur malis esse laudẽ curæ putamus? Iam hoc quis nõ uidet, maximã partẽ orationis in tractatu æqui boniq; cõsistere? Dicétne de his secundũ debitã rerũ dignitatẽ malus atq; iniquus? Deniq; ut maximã partem quæstionis eximam, demus, id quod nullo

modo

modo fieri potest, idē ingenij, studij, doctrinæ, peßimo atq; optimo uiro, uter melior dicetur Orator? Nimirū qui homo quoq; melior. Nō igitur unquā malus idē homo, & pfectus Orator. Nō enim perfectum est quicquā, quo melius est aliud. Sed ne more Socraticorū nobiſmetipſis respō ſum finxiſſe uideamur, ſit aliquis adeò cōtra ueritatē obſtinatus, ut audeat dicere, eodem ingenio, ſtudio, doctrina præditū, nihilo deteriorē futurū Oratorē malū uirū quā bonū. Cōuincamus huius quoq; amentiam. Nam hoc certè nemo dubitabit, omnē Oratorē id agere, ut iudici quæ propoſita fuerint, uera & honeſta uideātur. Vtrū igitur hoc facilius bonus uir perſuadebit, an malus? Bonus quidē: & dicet ſæpius uera atq; honeſta. Sed etiā ſiquādo aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebim⁹, poteſt) falsò hæc affirmare conabitur, maiore cū fide neceſſe eſt audiatur. At malis hominibus ex contēptu opinionis, & ignorātia recti, nōnunquā excidit ipſa ſimulatio. Inde immodeſtè proponūt, ſine pudore affirmāt. Sequitur in iis quæ certū eſt effici nō poſſe, deformis pertinacia, & irrit⁹ labor. Nā ſicut in uita, ita in cauſis quoq; ſpes improbos habēt. Frequenter autē accidit, ut his etiā uera dicentibus fides deſit, uideatúrque talis aduocatus, malæ cauſæ argumentum.

Nunc de iis dicendū eſt, quæ mihi quaſi conſpiratione quadā uulgi reclamari uidentur. Orator ergo Demoſthenes non fuit? atqui malum uirum accepimus. Non Cicero? atqui huius quoque mores multi reprehenderunt. Quid agā? magna reſponſi inuidia ſubeunda eſt, mitigandæ ſunt prius aures. Mihi enim nec Demoſthenes, tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia quæ in eū ab inimicis congeſta ſunt, credam, cùm & pulcherrima eius in republica conſilia, & finem uitæ clarum legam. Nec Marco

Tullio defuisse uideo in ulla parte ciuis optimi uolūtatem. testimonio est actus nobilissimè cōsulatus: integerrimè prouincia administrata: & repudiatus uigintiuiratus: & ciuilibus bellis, quæ in ætatē eius grauissima inciderūt, neque spe neq; metu declinatus animus quò minus optimis se partibus, id est reipublicæ, iūgeret. Parū fortis uidetur quibusdā, qbus optimè respōdit ipse, nō se timidū in suscipiēdis, sed in prouidēdis periculis: quod pbauit morte quoque ipsa, quā præstācissimo suscepit animo. Quòd si defuit his uiris summa uirtus, sic quærētibus an Oratores fuerint, respōdebo, quomodo Stoici si interrogentur an sapiēs Zeno, an Cleāthes, an Chrysippus, respōdeāt magnos quidem illos ac uenerabiles, nō tamē id qd natura hominis summū habet, consecútos. Nā & Pythagoras, nō sapiētē se, ut qui ante eū fuerūt, sed studiosum sapiētiæ uocari uoluit. Ego tamē secundū cōmunē loquendi cōsuetudinē sæpe dixi, dicámq;, perfectū Oratorē esse Ciceronē, ut amicos et bonos uiros & prudentissimos dicimus uulgò, quorum nihil nisi perfectè sapienti datur. Sed cū propriè, & ad legē ipsam ueritatis loquendū erit, eū quærā Oratorem, quē & ille quærebat. Quanquā enim stetisse ipsum in fastigio eloquētiæ fateor, ac uix qd adiici potuerit inuenio, fortasse inuēturus quid adhuc abscissurū putē fuisse, (nā ferè sic docti iudicauerūt, plurimū in eo uirtutū, nonnihil fuisse uitiorū: & se ipse multa ex illa iuuenili abūdantia coërcuisse testatur) tamē quandò nec sapiētis sibi nomē, minimè sui cōtēptor, asseruit, & melius dicere certè data lōgiore uita, & ætate ad cōponendū securiore potuisset: nō malignè crediderim defuisse ei summā illā, ad quā nemo propius accessit. Et licebat, si aliter sentirē, fortius id & liberius defendere. An uerò M. Antonius neminē à se uisum eloquentē,

In Oratore, & in Bruto

quod

quod tanto minus erat, professus est: ipse etiam M Tullius quærit adhuc eũ, & tantùm imaginatur ac fingit: ego non audeã dicere, aliquid in hac quæ superest æternitate inueniri posse, eo quod fuerit, perfectius? Trãseo illos qui Ciceroni ac Demostheni ne in eloquẽtia quidẽ satis tribuũt: quã quã neq; ipsi Ciceroni Demosthenes uideatur satis esse perfectus, quẽ dormitare interim dicit: nec Cicero Bruto Caluóq;, qui certè cõpositionẽ illius etiã apud ipsum reprehẽdũt: nec Asinio utriq;, qui uitia orationis eius etiã inimicè pluribus locis insequũtur. Cõcedamus sanè (qđ minimè natura patiatur) repertũ esse aliquẽ malũ uirũ summè disertũ: nihilo tamẽ minus Oratorẽ eũ negabo. Nã nec omnibus qui fuerint manu prõpti, uiri fortis nomẽ cõcesserim, quia sine uirtute intelligi nõ potest fortitudo. An ei qui ad defendẽdas causas aduocatur, nõ est opus fide, quam nec cupiditas corrũpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, sed proditorẽ, transfugã, præuaricatorẽ donabimus Oratoris illo sacro nomine? Quòd si mediocribus etiã patronis cõuenit hæc quæ uulgò dicitur bonitas, cur nõ Orator ille qui nõdũ fuit, sed potest esse, tam sit moribus quàm dicẽdi uirtute perfectus? Nõ enim forensem quãdã instituimus operã, nec mercenariã uocẽ, nec (ut asperioribus uerbis parcamus) nõ inutilẽ sanè litiũ aduocatũ, quẽ denique causidicũ uulgò uocant, sed uirũ cùm ingenij natura præstantẽ, tum uerò tot pulcherrimas artes penitus mẽte complexũ, datum tandẽ rebus humanis, qualẽ nulla antea uetustas cognouerit, singularem, perfectúmq; undique, optima sentientẽ, optiméq; dicentẽ. In hoc quota pars erit, quòd aut innocentes tuebitur, aut improborũ scelera cõpescet, aut in pecuniariis quæstionibus ueritati cõtra calumniam aderit? Summus ille quidẽ in his quoq; operibus fuerit, sed

In Oratore.

in maioribus clarius elucebit, cùm regēda Senatus consilia, & popularis error ad meliora ducendus. An nō talē quendam uidetur finxisse Virgilius, quē in seditione uulgi iam faces & saxa iaculantis, moderatorē dedit?

Aeneid.1. Tum pietate grauem ac meritis si fortè uirum quem
Conspexere, silent, arrectisq; auribus adstant.

Habemus igitur ante omnia uirū bonum: post hæc adiecit dicendi peritum,

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Quid? nō in bellis quoq; idē ille uir quem instituimus, si sit ad præliū miles cohortādus, ex mediis sapiētiæ præceptis orationē trahet? Nā quomodo pugnā ineūtibus, tot simul metus, laboris, doloris, postremò mortis ipsius exciderint. nisi in eorū locum pietas, & fortitudo, & honesti præsens imago successerit? Quæ certè melius persuadebit aliis, qui prius persuaserit sibi. Prodit enim se, quālibet custodiatur, simulatio: nec unquā tāta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac hæreat quoties ab animo uerba dissentiunt. Vir autē malus aliud dicat necesse est quàm sentit. Bonos nunquā honestus sermo deficiet, nūquā rerū optimarū (nā iidē etiā prudentes erūt) inuētio: quæ etiā si lenociniis destituta sit, satis tamē natura sua ornatur: nec quicquā nō diserte, quod honestè dicitur. Quare iuuētus, imò omnis ætas (neq; enim rectæ uolūtati serū est tēpus ullū) totis mentib⁹ huc tendamus, in hoc elaboremus: forsan & cōsummare cōtingat. Nā si natura non prohibet esse uirum bonū, & esse dicendi peritū: cur nō aliquis etiam unus utrunq; cōsequi poßit? cur autē non se quisq; speret fore illū aliquem? Ad quod si uires ingenij nō suffecerint, tamen ad quem usque modū processerimus, meliores erimus ex utroq;. Hoc certè prorsus eximatur animo, rem pulcherrimā eloquētiā cum

uitiis

uitiis mētis posse misceri. Facultas dicēdi si in malos incidit, et ipsa iudicāda est malū. peiores enim illos facit, quib⁹ cōtingit. Videor mihi audire quosdā (nec enim deerūt unquā qui diserti esse quàm boni malint) illa dicentes, Quid ergo tātū est artis in eloquētia? cur tu de coloribus, et difficilium causarū defensione, nonnihil etiam de confesso loquutus es, nisi aliquando uis & facultas dicendi expugnat ipsam ueritatē? Bonus enim uir non agit nisi bonas causas, eas porrò etiā sine doctrina satis ꝑ se tuetur ueritas ipsa. Quibus ego, cùm de meo primū opere respōdero, etiā pro boni uiri officio, siquādo eum ad defensionē nocentium ratio duxerit, satisfaciā. Pertractare enim quo modo aut pro falsis, aut etiā pro iniustis aliqñ dicatur, nō est inutile, uel propter hoc solū, ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quemadmodū remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocēt fuerint. Neq; enim Academici cū in utranq; disserunt partem, non secundū alteram uiuunt. Neq; Carneades ille, qui Romæ audiēte Censorio Catone nō minoribus uiribus cōtra iustitiā dicitur disseruisse, quàm pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse uir fuit. Verū et uirtus quid sit, aduersa ei malitia detegit: et æquitas fit ex iniqui cōtēplatione manifestior: et plurima contrariis probātur. Debent ergo Oratori sic esse aduersariorū nota cōsilia, ut hostiū imperatori. Verùm et illud, quod prima propositione durū uidetur, pōt afferre ratio, ut uir bonus in defensione causæ uelit auferre aliqñ iudici ueritatē. Quod si quis à me proponi mirabitur, (quanquā non est hæc mea propriè sentētia, sed eorū quos grauißimos sapiētiæ magistros ætas uetus credidit) sic iudicet, pleraq; esse quæ non tam factis, quàm causis eorū, uel honesta fiant, uel turpia. Nam si hominē occidere, sæpe uirtus: liberos necare, nōnunquā pul-

cherrimũ est: asperiora quædã adhuc dictu, si cõmunis utilitas exegerit, facere conceditur. Ne hoc quidẽ nudum est intuendũ, qualem causam uir bonus, sed etiã quare, & qua mẽte defendat. Ac primùm cõcedant mihi omnes oportet, quod Stoicorũ quoq; asperrimi confitentur, facturũ aliqñ bonũ uirũ, ut mendaciũ dicat, & quidẽ nonnunquã leuioribus causis: ut in pueris ægrotantibus, utilitatis eorũ gratia multa fingimus, multa nõ facturi promittimus: nedum si ab homine occidendo grassator auertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallẽdus: ut hoc qđ aliâs in seruis quoq; reprehendendũ est, sit aliâs in ipso sapiẽte laudandũ. Id si constiterit, multa iam uideo posse euenire, ꝑpter quæ Orator bene suscipiat tale causæ genus, quale remota ratione honesta nõ suscepisset. Nec hoc dico, quia seueriores sequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitãtib⁹: tametsi non mediocris hæsitatio est, hinc iustitiæ ꝓposita imagine, inde pietatis. nihil dubij relinquamus. Sit aliquis insidiatus tyrãno, atq; ob id reus: utrúmne saluũ eũ nollet is qui à nobis finitur Orator? an si tuendũ susceperit. nõ tã falsis defendet, q̃ qui apud iudices malã causam tuetur? Quid si quædã benefacta dãnaturus est iudex, nisi ea nõ esse facta conuicerimus: non uel hoc modo seruabit Orator non innocẽtem modò, sed etiã laudabilem ciuem? Quid si quædam iusta natura, sed conditione tẽporũ inutilia ciuitati sciemus: nónne utemur arte dicendi, bona quidem, sed malis artibus simili? Ad hoc, nemo dubitabit, quin si nocẽtes mutari in bonã mẽtem aliquo modo poßint, sicut posse interdũ conceditur, saluos esse eos magis è republica sit, quam puniri. Si liqueat igitur Oratori, futurũ bonũ uirum, cui uera obiicientur, non id aget, ut saluus sit? Da nũc ut crimine manifesto prematur dux bonus, & sine quo uincere honestè ciuitas non

poßit

poßit: nónne ei communis utilitas Oratorē aduocabit? Certè Fabricius Cornelium Rufinum, alioqui & malum ciuē, & sibi inimicum: tamē quia utilem sciebat ducē, imminēte bello palàm consulem suffragio suo fecit: atq; id mirātibus quibusdā respōdit, A ciue se spoliari malle, quàm ab hoste uenire. Ita hic si fuisset Orator, nō defendisset eundē Rufinū uel manifesti peculatus reum? Multa dici possunt similia, sed uel unū ex his quodlibet sufficit. Non enim hoc agimus, ut istud illi quē formamus uiro sæpe sit faciendū: sed ut si talis coëgerit ratio, sit tamē uera finitio, Oratorē esse uirum bonum dicendi peritum. Præcipere uerò ac discere quomodo etiam probatione difficilia tractentur, necessarium est. Nam frequenter etiam optimæ causæ similes sunt malis, & innocēs reus multis uerisimilibus premitur: quo fit, ut eâdē actionis ratione sit defendendus, qua si nocēs esset. Iam innumerabilia sunt bonis causis malisq; cōmunia, testes, literæ, suspiciones, opiniones. Nō aliter autē uerisimilia quàm uera & cōfirmantur, & refellūtur. Quapropter ut res feret, flectetur oratio, manēte honesta uolūtate.

Cognoscenda esse Oratori quibus mores formentur. CAP. II.

ARGVMENTVM.

Philosophiæ cognitionem Oratori necessariam esse non ad viuendum modò, sed etiam ad dicendum contendit: nec vnam illius partem, sed omnes tres, vt rationalem, moralem, & naturalem: quarum singularum materiam & vires explicat. Deinde Philosophiam non ab vno aliquo, sed ab omnibus, & ab optimo quoque esse petendam: cùm turpe sit vni sectæ addictum esse. Nec verò præcepta tantùm, sed exempla etiam illustrium dictorum factorúmque cognoscenda.

QVando igitur Orator est uir bonus, is autē citra uirtutem intelligi non potest, uirtus etiam si quosdam

impetus ex natura sumit, tamē perficiēda doctrina est: mores ante omnia Oratori studiis erunt excolendi, atq; omnis honesti iustiq; disciplina ꝑtractāda: sine qua nemo nec uir bonus esse, nec dicēdi peritus pōt. nisi fortè accedamus iis, qui natura cōstare mores, & nihil adiuuari disciplina putāt: scilicet, ut ea quidē quæ manu fiunt, atq; eorū etiā cōtemptißima cōfiteantur egere doctoribus: uirtutem uerò, qua nihil homini quo ad deos immortales propius accederet, datū est, obuiā & illaboratā, tantū quia nati sumus, habeamus. Abstinēs erit, qui idipsum quid sit abstinētia ignorarit? Et fortis, q̄ metus doloris, mortis, superstitionis, nulla ratiōe purgauerit? Et iustus, qui æqui boniq; tractatū, qui leges quæ natura sunt oībus datæ, quæq; ꝓpriæ populis et gētibus cōstitutæ, nō eruditiore aliquo sermone tractauerit? O q̄ istud parū putant, quibus tā facile uidetur! Sed hoc transeo, de quo neminem qui literas uel primis, ut aiunt, labris degustarit, dubitaturū puto: ad illud sequens reuertar, ne dicēdi quidē satis peritū fore, q̄ nō et naturæ uim omnē penitus ꝑspexerit, et mores præceptis ac ratione formarit. Neq; enim frustra in tertio de Orat. libro L. Crassus cūcta quæ de æquo, iusto, uero, bono, déq; iis quæ sunt cōtrà posita, dicuntur, ꝓpria esse Oratoris affirmat: ac philosophos, cùm ea dicēdi uiribus tuētur, uti Rhetorū armis, nō suis. Idē tn̄ cōfitetur ea iam esse à philosophia petēda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in possessione earū rerum fuisse. Hinc etiā illud est quod Cicero pluribꝰ libris et epistolis testatur, dicēdi facultatē ex intimis sapiētiæ fontibus fluere: ideóq; aliquādiu præceptores eosdē fuisse morū atq; dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea nō eò ꝑtinet, ut esse Oratorē philosophū uelim, qn̄ nō alia uitæ secta longius à ciuilibus officiis, atq; ab omni munere

Orat

Oratoris receßit. Nā qs philosophorū aut in iudiciis frequens, aut clarus in concionibus fuit? Quis deniq; in ipsa, quā maximè pleriq; præcipiūt, reipublicæ administratiōe uersatus est? Atq; eò illū quē instituo, Romanū quendā uelim esse sapientē, qui nō secretis disputationibus, sed rerū experimentis atq; operibus uerè ciuilē uirū exhibeat. Sed quia deserta ab iis qui se ad eloquētiā contulerūt, studia sapientiæ, nō iā in actu suo, atq; in hac fori luce uersantur, sed in porticus & gymnasia primū, mox in conuētus scholarū recesserūt, id quod est Oratori necessariū, nec à dicēdi præceptoribus traditur, ab iis petere nimirum necesse est, apud quos remāsit. Euoluēdi penitus autores qui de uirtute præcipiūt, ut Oratoris uita cū scientia diuinarū rerū sit humanarúmq; cōiūcta. Quæ ipsæ quāto maiores ac pulchriores uiderētur, si illas ij docerēt, qui etiā eloqui præstātißimè poßūt? Vtinámq; sit tēpus unquā, quo perfectus aliquis (qualē optamus) Orator hāc partē superbo nomine, & uitiis quorūdā bona eius corrūpētiū inuisam, uindicet sibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquētiæ adducat. Quæ quidē cùm sit in tres diuisa partes, naturalē, moralē, rationalē: quæ tandē nō est cū Oratoris opere cōiuncta? Nā ut ordinē retroagamus, de ultima illa, quæ tota uersatur in uerbis, nemo dubitauerit, si & proprietates uocis cuiusq; nosse, & ambigua aperire, & perplexa discernere & de falsis iudicare, & colligere ac resoluere quæ uelis, Oratoris est: quāquā ea nō tam est minutè atq; concisè in actionibus utendū, q̄ in disputationibus: qa nō docere modò, sed mouere etiā ac delectare audiētes debet Orator: ad quod impetu quoq; & uirib⁹ ac decore est opus: ut uis amniū maior est altis ripis, multóq; gurgitis tractu fluētiū q̄ tenuis aquæ, & obiectu lapillorū resultantis. Et ut palæ-

strici

strici doctores illos quos numeros uocāt, nō idcirco discē-tibus tradūt, ut his omnibus ij qui didicerint, in ipso luctā di certamine utātur (plus enim pōdere & firmitate & spiritu agitur) sed ut subsit copia illa, ex qua unū aut alterū, cuius se occasio dederit, efficiāt: ita hæc pars dialectica, siue illā dicere malimus disputatricē, ut est utilis sæpe & finitionibus, & cōprehēsionibus, & separādis quæ sunt differentia, & resoluenda ambiguitate, & distinguēdo, diuidēdo, illiciēdo, amplificādo: ita si totū sibi uindicauerit in foro certamen, obstabit melioribus, & sectas ad tenuitatē suā uires, ipsa subtilitate consumet. Itaq; reperias quosdā in disputādo mirè callidos, cū ab illa cauillatione discesserint, nō magis sufficere in aliquo grauiore actu, quàm parua quædā animalia, quæ in angustiis mobilia, cāpo deprehendūtur. Iā quidē pars illa moralis quæ dicitur Ethice, certè tota Oratori est accōmodata. Nā in tāta causarū (ut superioribus libris diximus) uarietate, cùm alia cōiectura quærātur, alia finitionibus cōcludātur, alia iure summoueantur, uel transferātur, alia colligātur, uel ipsa inter se concurrāt, uel in diuersum ambiguitate ducātur, nulla ferè dici potest, cuius nō parte in aliqua tractatus æqui ac boni reperiatur. Plerasq; uerò esse qs nescit, quæ totæ in sola qualitate cōsistāt? In cōsiliis uerò quæ ratio suadendi est est ab honesti quæstione seposita? Quid illa etiā pars tertia, quæ laudādi ac uituperādi officiis cōtinetur? Nēpe in tractatu recti prauiq; uersatur. An de iustitia, fortitudine, abstinētia, tēperātia, pietate, nō plurima dicet Orator? sed ille uir bonus, q hæc nō uocibus tantū sibi nota atq; nominib⁹, auriū tenus in usum linguæ perceperit, sed qui uirtutes ipsas mēte cōplexus, ita sentiet, nec in cogitādo ita laborabit, sed qđ sciet, uerè dicet. Cū sit aūt omnis generalis

quæstio

quæstio speciali potētior, q̃a uniuerso pars cōtinetur, non utiq; accedit parti q̃d uniuersum est: profectò nemo dubitabit generales quæstiones in illo maximè studiorum more uersatas. Iā uerò cū sint multa ꝓpriis breuibúsq; cōprehēsionibus finiēda, unde etiā status causarū dicitur finitiuus: nónne ad id quoq; instrui ab iis qui plus in hoc studij dederūt, oportet? Quid? nō quæstio iuris omnis, aut uerborum ꝓprietate, aut æqui disputatione, aut uolūtatis coniectura cōtinetur? quorū pars ad rationalē, pars ad moralē tractatū redūdat. Ergo natura ꝓmista est omnibus istis oratio, q̃ quidē oratio est uerè. Nā ignara quidē huiusce doctrinæ loquacitas, erret necesse est, ut quæ uel nullos uel falsos duces habeat. Pars uerò naturalis, cū est ad exercitationē dicēdi tāto cæteris uberior, quāto maiore spiritu de diuinis rebus quā humanis loquedū est, tū illā etiā moralē, sine qua nulla esse (ut docuimus) oratio potest, totā cōplectitur. Nā si regitur ꝓuidētia mūdus, administrāda certè bonis uiris erit Respublica. Si diuina nostris animis origo, tendēdū ad uirtutē: nec uoluptatib' terreni corporis seruiēdū. An hæc nō frequēter tractabit Orator? Iā de auguriis, respōsis, religione, deniq; omnibus de quibus maxima sæpe in Senatu cōsilia uersata sunt, nō erit ei disserēdum, si quidē (ut nobis placet) futurus est uir ciuilis idē? Quæ deniq; intelligi saltē potest eloquētia hois optima nesciētis? Hæc si ratione manifesta nō essent, exēplis tamē crederemus. Siquidē & Periclē, cuius eloquētiæ etiā si nulla ad nos monumēta uenerūt, uim tamē quandam incredibilē cū historici, tū etiā liberrimū genus hominum comici ueteres tradunt, Anaxagoræ physici cōstat auditorē fuisse: & Demosthenē principē omniū Græciæ Oratorū, dedisse operā Platoni. Nā M. Tullius nō tantū se debere scholis Rhetorū, quātū Academiæ spatiis fre-

In Oratore, & Bruto.

In Oratore.

Ibidem.

tiis frequẽter ipse testatus est. Neq; tanta in eo unquã fuisset ubertas, si ingeniũ suũ consepto fori, nõ ipsius rerũ naturæ finibus terminasset. Verùm ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta cõferre plurimũ eloquẽtiæ poßit: quãquã ea nõ inter multas potest esse cõtẽtio. Nam in primis nos Epicurus à se ipse dimittit, qui fugere omnẽ disciplinã nauigatione quãuelocißima iubet. Neq; uerò Aristippus summũ in uoluptate corporis bonũ ponẽs, ad hũc nos laborem adhortetur. Pyrrhon quidẽ quas in hoc opere partes habere potest, cui iudices esse apud quos uerba faciat, & reũ pro quo loquatur & senatũ in quo sit dicẽda sententia, nõ liquebit? Academiã quidã utilißimã credunt, quòd mos in utranq; partẽ disserẽdi, ad exercitationẽ forẽsium causarũ proximè accedat. Adiiciũt loco ꝓbationis, quòd ea præstãtißimos in eloquẽtia uiros ediderit. Peripatetici studio quoq; quodã Oratorio iactant. Nam theses dicere exercitationis gratia ferè est ab his institutũ. Stoici sicut copiã nitorémq; eloquẽtiæ ferè præceptorib⁹ suis defuisse cõcedãt necesse est, ita nullos aut probare acrius, aut cõcludere subtilius cõtendũt. Sed hæc inter ipsos, q uelut sacramẽto rogati, uel etiã superstitione cõstricti, nefas ducũt à suscepta semel ꝑsuasione discedere. Oratori uerò nihil est necesse in cuiusquã iurare leges. Maius enim est opus atq; præstãtius ad qđ ipse tẽdit, & cuius est uelut candidatus, si qdẽ est futurus cũ uitæ, tũ etiã eloquẽtiæ laude ꝑfectus. Quare in exẽplũ bene dicẽdi facũdißimũ quẽq; ꝓponet sibi ad imitãdũ: moribus uerò formãdis quãhonestißima præcepta, rectißimámq; ad uirtutẽ uiã deliget. Exercitatione qdẽ utetur omni, sed tñ erit plurimus in maximis quibusq; ac natura pulcherrimis. Nã quæ potest materia reperiri ad grauiter copioséq; dicẽdũ magis abũdãs, q̃ de uirtute,

de

de republica, de prouidētia, de origine animorum, de amicitia? Hæc ſunt quibus mens pariter atq; oratio inſurgāt, uerè bona, quæ mitigēt metus, coërceant cupiditates, eximant nos opinionibus uulgi, animúmq; cœleſtem. Neq; ea ſolùm quæ talibus diſciplinis continentur, ſed magis etiam quæ ſunt tradita antiquitus dicta acta præclarè, & noſſe, & animo ſemper agitare cōueniet. Quæ profectò nuſquā plura maioráque, quàm in noſtræ ciuitatis monumētis reperientur. An fortitudinem, iuſtitiam, fidem, continētiam, frugalitatem, contemptū doloris ac mortis, melius alij docebunt, quā Fabricij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, aliiq; innumerabiles? Quantū enim Græci præceptis ualent, tantum Romani (quod eſt maius) exēplis. Tantúmq; nō cognatis id è rebus admoneri ſciet, qui nō modò proximū tempus, lucémq; præſentem intueri ſatis credat, ſed omnē poſteritatis memoriā, ſpatiū uitæ honeſtæ, & curriculū laudis exiſtimet. Hinc mihi ille iuſtitiæ hauſtus bibat, hinc ſumptā libertatem in cauſis atq; conſiliis præſtet. Neq; erit perfectus Orator, niſi qui honeſtè dicere & ſciet, & audebit.

Neceſſariam iuris ciuilis Oratori eſſe ſcientiam. CAP. III.

ARGVMENTVM.

Neceſſariam eſſe Oratori iuris ſciētiam, eámque promptam & paratam in omni diſputatione, contendit. Nec difficilem eſſe, cùm paucis rebus neque adeò multis præceptis conſtet, & bona parte in bonorum virorum ſenſu ſit poſita. Itaque reprehendit eos qui relicto eloquentiæ ſtudio, ignauia ſe ad ius ciuile vel ad philoſophiam contulerunt.

IVris quoq; ciuilis neceſſaria huic uiro ſciētia eſt, et morū ac religionum eius Reipublicæ quam capeſſet. Nam qualis eſſe ſuaſor in cōſiliis publicis priuatiſue poterit, tot rerū quib' præcipuè ciuitas cōtinetur, ignarus? Quo aūt

modo

modo patronũ se causarum nõ falsò dixerit, qui quod est in causis potentißimũ, sit ab altero petiturus? penè nõ dißimilis iis, qui poëtarũ scripta pronuntiant. Nã quodãmodo mãdata perferet, et ea quæ sibi à iudice credi postulaturus est, aliena fide dicet: & ipse litigantium auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nõnunquã minore incõmodo poßit, cùm domi præcepta & composita, sicut & cætera quæ in causa sunt, in discẽdo cognita ad iudicem perferet: quid fiet in iis quæstionibus quæ subitò inter ipsas actiones nasci solẽt? nõ deformiter respectet? et inter subsellia minores aduocatos interroget? Potest aũt satis diligẽter accipere quæ tũ audiet, cũ ei dicẽda sunt? aut fortiter affirmare, aut ingenuè pro suis dicere? poßit in actionib᷒: quid fiet in altercatiõe, ubi occurrendũ continuò, nec libera ad discendũ mora est? Quid si fortè peritus iuris ille nõ aderit? Quid si quis non satis in ea re doctus, falsum aliqd subiecerit? Hoc enim est maximũ ignorãtiæ malũ, ꝙ credit eum scire, qui moneat. Neq; ego sum nostri moris ignarus, oblitúsue eorũ q uelut ad arculas sedẽt, & tela agentibus subministrant: neq; idẽ Græcos quoq; nescio factitasse, unde nomẽ his pragmaticorũ datũ est. Sed loquor de Oratore, qui nõ clamorẽ modò suũ causis, sed omnia quæ profutura sunt, debet. Itaq; eum nec inutilẽ si ad horã fortè cõstiterit, neq; in testationibus faciẽdis esse imperitũ uelim. Quis enim potius præparabit ea, quæ cùm aget, esse in causa uelit? Nisi fortè imperatorẽ quis idoneum credit in prælijs quidem strenuũ & fortem, & omniũ quæ pugna poscit, artificẽ: sed neq; delectus agere, nec copias contrahere atq; instruere, nec prospicere cõmeatus, nec locũ capere castris scientẽ. prius est enim certè parare bella, quàm gerere. Atqui simillimus huic sit aduocatus, si plura quæ ad uincendum ualent, aliis reliquerit:

cùm

cùm præsertim hoc, quod est maximè necessarium, non tam sit arduũ, quàm procul intuẽtibus fortasse uideatur. Nãq; omne ius qd'est certũ, aut scripto aut moribus constat: dubium, æquitatis regula examinãdũ est. Quæ scripta sunt, aut posita in more ciuitatis, nullã habẽt difficultatẽ: cognitionis sunt enim, nõ inuẽtionis. at quæ consultorũ respõsis explicãtur, aut in uerborũ interpretatione sunt posita, aut in recti prauiq; discrimine. Vim cuiusq; uocis intelligere, aut cõmune prudentium est, aut propriũ oratoris: æquitas optimo cuiq; notissima. Nos porrò & bonum uirũ, & prudentem in primis, oratorem putamus: qui cùm se ad id quod est optimũ natura, direxerit, nõ magnopere cõmouebitur si quis ab eo consultus dissentiet, cùm ipsis illis diuersas inter se opiniones tueri concessum sit. Sed etiam si nosse quid quisque senserit uolet, lectionis opus est, qua nihil est in studiis minus laboriosum. Quòd si pleriq; desperata facultate agendi, ad discẽdum ius declinauerũt, quàm id scire facile est oratori, quod discunt qui sua quoq; cõfessione oratores esse nõ possunt? Verùm et M. Cato cùm in dicẽdo præstantissimus, tum iuris idẽ fuit peritissimus: & Scæuolæ Seruióq; Sulpitio cõcessa est etiã facũdiæ uirtus. Et M. Tullius nõ modò inter agendũ nunquã est destitutus sciẽtia iuris, sed etiã componere aliqua de eo cœperat: ut appareat posse oratorẽ non discẽdo tantùm iuri uacare, sed etiã docendo. Verùm ea quæ de moribus excolendis studióq; iuris præcipimus, ne quis eò credat reprehẽdenda, quod multos cognouimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiã necesse est, cõfugerint ad hæc diuerticula desidiæ: quorum alij se ad album ac rubricas transtulerũt, & formularij, uel, ut Cicero ait, leguli quidam esse maluerunt: tanquã utiliora eligentes ea, quorum solam facilita- 1. de Orat. & pro Mura.

Y tem

tem sequebantur. alij pigritiæ arrogantioris, qui subitò fronte conficta, immißáq; barba, ueluti despexissent oratoria præcepta, paulum aliquid sederunt in scholis philosophorũ, ut deinde in publico tristes, domi dissoluti, captarent autoritatem cõtemptu cæterorum. Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.

Necessariam Oratori cognitionem historiarum. CAP. IIII.

ARGVMENTVM.

Historiam quoque Oratori necessariam esse vult, cùm veram, tum etiam fabulosam: in qua tamẽ antiquitatis & senectutis maior sit autoritas.

IN primis uerò abundare debet Orator exẽplorũ copia, cùm ueterum, tum etiam nouorum: adeò ut non ea modò quæ cõscripta sunt historiis, aut sermonibus uelut per manus tradita, quæq; quotidie agũtur, debeat nosse: uerùm ne ea quidẽ quæ sunt à clarioribus poëtis ficta, negligere. Nã illa quidẽ priora, aut testimoniorũ, aut etiam iudicatorũ obtinent locũ. Sed hæc quoq; aut uetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quamplurima: unde etiam senibus autoritas maior est, quòd plura nosse & uidisse credũtur: quod Homerus freqũtißimè testatur. Sed non est expectanda ultima ætas, cùm studia præstent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis seculis uixisse uideamur.

Quæ sint Oratoris instrumenta. CAP. V.

ARGVMENTVM.

Quæ dicta sunt de moribus Oratoris, & de rerum cognitione, ad instrumenta illius pertinent: quibus adduntur hæc artificialia, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, actio. Sed in primis animi præstantia contra verecundiam est necessaria, ne debilitetur in agẽdo Orator, & iusta fiducia destituatur. Vbi quam intelli

intelligat verecundiã, declarat, ne ingenuus ac modestus pudor reprehendi videatur, qui adeò Oratori est necessarius, vt si desit, fingendus sit etiã in dicẽdo, ac præ se ferendus. Esse etiã hæc naturalia in necessaria parte Oratoris, vocem, latera, decorem: quibus Trachallum temporibus suis exelluisse dicit.

HAec sunt quæ me redditurũ promiserã instrumenta, non artis, ut quidã putauerũt, sed ipsius Oratoris. Hæc arma habere ad manũ, horũ sciẽtia debet esse succinctus, accedente uerborũ figurarũmq; facili copia, & inuẽtionis ratione, & disponẽdi usu, & memoriæ firmitate, et actionis gratia. Sed plurimũ ex his ualet animi præstãtia, quam nec metus frãgat, nec acclamatio terreat, nec audientiũ autoritas ultra debitã reuerẽtiã tardet. Nam ut abominanda sunt contraria his uitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogãtiæ, ita citra constãtiã, fiduciã, fortitudinem, nihil ars, nihil studiũ, nihil profectus ipse profuerit: ut si des arma timidis & imbellibus. Inuitus mehercle dico, quoniã & aliter accipi potest, ipsam uerecundiã, uitiũ quidẽ, sed amabile, & quæ uirtutes facillimè generet, esse interim aduersam, multisq; in causa fuisse, ut bona ingenij studiiq; in lucẽ non prolata, situ quodã secreti consumerentur. Sciat autem si quis hæc fortè minus adhuc peritus distinguẽdi uim cuiusq; uerbi leget, nõ probitatẽ à me reprehendi, sed uerecũdiã, quæ est timor quidam reducens animum ab iis quæ facienda sunt: unde confusio, & cœpti pœnitẽtia, & subitum silentiũ. Quis porrò dubitet uitiis adscribere affectum propter quem facere honestè pudet? Neq; ego rursus nolo eum qui sit dicturus, & solicitum surgere, & colore mutari, & periculum intelligere: quæ si non accident, etiam simulanda erunt: sed intellectus hic sit operis, non metus: moueamúrque, non concidamus. Optima est autem emendatio uerecundiæ, fiducia:

 & quam-

& quamlibet imbecilla frons, magna cõsciẽtia sustinetur. Sunt & naturalia, ut supra dixi, quæ tamẽ & cura iuuantur, instrumẽta, uox, latus, decor: quæ quidẽ tantũ ualẽt, ut frequenter famam ingenij faciant. Habuit Oratores ætas nostra copiosiores: sed cùm diceret, eminere inter æquales Trachallus uidebatur. ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorum, frontis autoritas, gestus præstantia, uox quidem, non ut Cicero desiderat, penè tragœdorum, sed super omnes, quos ego quidem audierim, tragœdos. Certè cùm in basilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor aũt iudicia, ut moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerẽt, & auditum eũ, & intellectum, &, quod agẽtibus cæteris contumeliosum fuit, laudatũ quoq; ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc uotum est, & rara felicitas: quæ si non adsit, sanè sufficiat, ab iis quibus quis dicit, audiri. Talis esse debet Orator, & hæc scire.

Quod sit incipiendi causas agere tẽpus. CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Maturè incipiendum esse causas agere præcipit, ne si citius id fiat, efferamur: sin tardius, deficiamus: ídque à facilioribus tentandum. Quod postquam inceptum est, melius esse ad studia aliquãdo resilire & relabi, & quodammodo renouari, quàm semel progredi. quò firmior in posterum & prudentior Orator euadat: quod Ciceronem fecisse probat.

AGendi autẽ initium sine dubio secundũ uires cuiusq; sumendũ est: neq; ego annos definiã, cũ Demosthenem puerum admodũ actiones pupillares habuisse manifestũ sit: Caluus, Cæsar, Pollio, multũ ante quæstoriã omnes ætatem grauißima iudicia susceperint: prætextatos egisse quosdã sit traditũ: Cæsar Augustus duodecim natus annos, auiã pro Rostris laudauerit. Modus mihi uidetur quidam tenẽdus, ut neq; præpropere distringatur immatura frõs, & quica-

Vide Plut. in vitã Demosthenis.

& quicquid est illud adhuc acerbum, proferatur. Nā inde & cōtemptus operis innascitur, & fundamēta iaciūtur impudētiæ, & (quod est ubiq; perniciosissimum) præuenit uires fiducia. Nec rursus differēdū est tyrociniū in senectutē. Nā quotidie metus crescit, maiúsq; fit semper qd' ausuri sumus: & dū deliberamus quādo incipiēdū sit, incipere iā serū est. Quare fructū studiorū uiridē & adhuc dulcem promi decet, dū & uenia & spes est, & paratus fauor, & audere nō dedecet: & si quid desit operi, supplet ætas: & siqua sunt dicta iuueniliter, pro indole accipiūtur: ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roscio locus, Quid enim tā cōmune, quam spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuātibus, litt⁹ eiectis? Quæ cùm sex & uiginti natus annos, summis audiētiū clamoribus dixerit, deferbuisse tēpore, & annis liquata iā senior idē fatetur. Et hercle quātūlibet secreta studia cōtulerint, est tamē proprius quidā fori profectus: alia lux, alia ueri discriminis facies: plúsq; si separes, usus sine doctrina, q̄ citra usum doctrina, ualeat. Ideóque nōnulli senes in schola facti, stupēt nouitate cū in iudicia uenerūt, & omnia suis exercitationibus similia desiderant. At illic & iudex tacet, & aduersarius obstrepit, & nihil temere dictū perit: & siquid tibi ipse sumas, ꝓbādū est: et laboratā cōgestámq; dierū ac noctiū studio actionē, aqua deficit: & omisso magna semꝑ flādi tumore, in qbusdā causis loquēdū est, qd' illi diserti minimè sciūt. Itaq; nōnullos reperias, q sibi eloquētiores uideātur, q̄ ut causas agant. Cæterùm illū quē iuuenē, tenerísq; adhuc uiribus nitentē, in forū deduximus, & incipere à quàmmaximè facili ac fauorabili causa uelim, ut catuli ferarū molliore præda saginātur: & nō utiq; ab hoc initio cōtinuare operā, & ingenio adhuc alēdo callū inducere, sed iā scientē qd sit pugna,

Asconius apud Gel. septē & uiginti numerat.

In Oratore & Bruto.

leant, nisi actoris idonea uoce munitæ: & si pœnas scelerũ expetere fas nõ est, propè est ut scelera ipsa permissa sint: & licentiã malis dari, certè cõtra bonos est. Quare neque sociorũ querelas, nec amici uel propinqui necẽ, nec erupturas in Rempublicam conspirationes inultas patietur Orator: nõ pœnæ nocentium cupidus, sed emẽdandi uitia, corrigendiq; mores. Nã qui ratione traduci ad meliora nõ possunt, solo metu cõtinẽtur. Itaq; ut accusatoriã uitã uiuere, & ad deferendos reos præmio duci, proximum latrocinio est: ita pestem intestinam propulsare, cũ propugnatoribus patriæ cõparãdum. Ideóq; principes in Republica uiri nõ detrectauerũt hãc officij partẽ: crediti q; sunt etiã clari iuuenes obsidẽ Reipublicæ dare malorũ ciuiũ accusationẽ, quia nec odisse improbos, nec simultates prouocare, nisi ex fiducia bonæ mẽtis uidebantur. Idq; cùm ab Hortẽsio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæsare, plurimis aliis, tum ab utroq; Catone factũ est: quorũ alter appellatus est sapiẽs: alter nisi creditur fuisse, uix scio cui reliquerit huius nominis locũ. Nãq; defendet omnis Orator, idémq; portũ illũ eloquẽtiæ suæ salutarẽ, non etiam piratis patefaciet, ducetúrq; in aduocationẽ maximè causa. Quoniã tamen omnes qui nõ improbè litigabunt, quorũ certe bona pars est, sustinere nõ potest unus, aliquid & cõmendantium personis dabit, & ipsorum qui iudicio decernẽt, ut optimi cuiusq; uoluntate moueatur. nãque hos & amicissimos uir bonus habebit. Summouendum uerò est utrunq; ambitus genus, uel potentibus contra humiles uenditandi operam suã: uel illud etiam iactantius, minores utiq; contra dignitatem attollendi. Non enim fortuna causas uel iustas uel improbas facit. Neq; uerò pudor obstet, quo minus susceptam, cùm melior uideretur, litem, cognita inter dicendũ iniquitate,

 dimittat,

dimittat, cùm prius litigatori dixerit uerũ. Nã & in hoc maximũ, si æqui iudices sumus, beneficium est, ut nõ fallamus uana spe litigantẽ. Neq; est dignus opera patroni, qui nõ utitur cõsilio. Et certè nõ conuenit ei quẽ Oratorẽ esse uolumus, iniusta tueri scientẽ. Nã si ex illis quas suprà diximus causis falsum tuebitur, erit tamẽ honestũ quod ipse faciet. Gratisne ei semper agẽdũ sit, tractari potest. Quod ex prima statim frõte diiudicare, imprudentiũ est. Nã quis ignorat, quin id lõgè sit honestissimũ, ac liberalibus disciplinis, & illo quẽ exigimus animo dignissimũ, non uendere operã, nec eleuare tãti beneficij autoritatẽ? cũ pleraq; hoc ipso possint uideri uilia, quòd pretiũ habẽt. Cæcis hoc, ut aiũt, satis clarũ est: nec quisquã qui sufficiẽtia sibi (modica autẽ hæc sunt) possidebit, hunc quæstũ sine crimine sordiũ fecerit. At si res familiaris amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundũ oẽs sapientiũ leges patietur sibi gratiã referri: cùm & Socrati collatũ sit ad uictũ: & Zeno, Cleanthes, Chrysipp⁹ mercedes à discipulis acceptauerint. Neq; enim uideo quæ iustior acquirẽdi ratio, quã ex honestissimo labore, & ab iis de quibus optimè meruerint, quiq; si nihil inuicẽ præstẽt, indigni fuerint defensiõe. Quod quidẽ nõ iustũ modò, sed necessariũ etiã est, cũ hæc ipsa opera, tẽpúsq; omne alienis negotiis datũ, facultatẽ aliter acquirẽdi recidant. Sed tũ quoq; tenẽdus est modus: ac plurimũ refert, & à quo accipiat, & quantũ, & quousq;. Paciscendi quidem ille piraticus mos, & imponentiũ periculis pretia, procul abominãda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit: cùm præsertim bonos homines bonásque causas tuenti nõ sit metuendus ingratus: qui si futurus, malo tamẽ ille peccet. Nihil ergo acqrere uolet Orator ultrà quàm satis erit: ac ne pauper quidem tanquã mercedem accipiet,

Xenophon memorabilium 1.

sed

ſed mutua beneuolentia utetur, cùm ſciat ſe tãto plus præſtitiſſe: quia nec uænire hoc beneficiũ oportet, nec perire. Deniq; ut gratus ſit, ad eum magis pertinet, qui debet.

Quæ in diſcendis cauſis Oratori obſeruanda ſint. CAP. VIII.

ARGVMENTVM.

Cauſam quã dicturus eſt, Oratori diligẽter cognoſcendã eſſe pręcipit, ꝙ nõnulli negligentia, alij ambitione leuius curẽt: neq; verò per aliũ, vt pleriq;, neq; ex libellis, ſed per ſeipſum cognoſcẽdam. Summã aũt diligentiã adhibẽdam, ita vt neq; tẽpori parcatur, neq, fugiatur moleſtia quo minus ſæpe etiã de eadẽ re audiamus. Notanda etiã interim eſſe quædã, ne excidant, monet. Acriter quoq; litigatori inſtandum, eúmq; verſandum omnẽ in partem, & modò ex noſtra, modò ex aduerſarij perſona agendũ. Inſtrumenta litis & inſpiciunda omnia, & pertractanda, & per totã cauſam eundũ, perſcrutando eruendóq; quicquid in ea vel teſtibus tractandis vel argumẽtis aptũ eſſe queat. Poſtremò etiã iudicis perſonã eſſe ſumendam, & omnibus ante oculos propoſitis, vidẽdum quid in quaq; re firmiſsimũ ſit, & æſtimandũ in vtrãq; partem, vt totius cauſæ euentus ante iudicium proſpiciatur.

PRoxima diſcẽdæ cauſæ ratio: quod eſt orationis fundamentũ. Neq; enim quiſquã tam ingenio tenui reperitur, qui cùm omnia quæ ſunt in cauſa, diligenter cognouerit, ad docendum certè iudicẽ non ſufficiat. Sed eius rei paucißimis cura eſt. Nã ut taceam de negligentibus, quorũ nihil refert ubi litiũ cardo uertatur, dum ſint quæ uel extra cauſam ex perſonis aut cõmuni tractatu locorum occaſionem clamandi largiantur: aliquos et ambitio peruertit, qui partim tanquam occupati, ſempérq; aliud habẽtes qđ antè agendum ſit, pridie ad ſe uenire litigatorem, aut eodẽ matutino iubent, nonnunquã etiam inter ipſa ſubſellia didiciſſe ſe gloriantur: partim iactantia ingenij, ut res citò accepiſſe uideantur, tenere ſe & intelligere prius penè

minem (quod sæpè euenit) imperitum, sed etiam ut sciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquam nō doceant causam, sed agant, non ut cum patrono, sed ut cum iudice loquuntur. Quapropter nunquam satis credendum est, sed agitandus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. Nam ut medicis non apparentia modò uitia curanda sunt, sed etiam inuenienda quæ latent, sæpe ipsis ea qui sanandi sunt, occulentibus: ita aduocatus plura quàm ostenduntur, aspiciat. Nā cùm satis in audiendo patiētiæ impenderit, in aliam rursus ei personam trāseundū est, agendúsque aduersarius, proponendū quicquid omnino excogitari cōtrà potest, quicquid recipit in eiusmodi disceptatiōe natura. Interrogādus quàm infestißimè, ac premendus. Nā dum omnia quærimus, aliquādo ad uerū, ubi minimè expectautmus, peruenimus. In summa, optimus est in discēdo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, testem populū, paratißimas cōsignationes, ipsum deniq; aduersariū quædā non negaturū. ideóq; opus est intueri omne litis instrumentū: quod uidere nō est satis, perlegēdū erit. Nam frequentißimè aut non sunt omnino quæ promittebantur, aut minus continent: aut cum alio aliquo nocituro permista sunt: aut nimia sunt, & fidē hoc ipso detractura, quòd non habent modum. Deniq; linum ruptū, aut turbata * cera, aut sine agnitore signa frequenter inuenies: quæ nisi domi excusseris, in foro inopinata decipient: plúsq; nocebunt destituta, quàm non promissa nocuissent. Multa etiam quæ litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet: modò per omnes quos tradidimus argumentorum locos eat: quos ut circunspectare in agendo, & attentare singulos minimè conuenit, propter quas diximus causas: ita in dicēdo rimari necessarium est, quæ per-

*catera, Lib.5.ca.10.

sonæ,

sonæ, quæ tēpora, quæ loca, instituta, instrumēta cætera: ex quibus non tantùm illud quod est artificiale probationis genus colligi posit, sed qui metuēdi testes quomodo sint refellendi. Nam plurimū refert, inuidia reus, an odio, an cōtemptu laboret: quorū ferè pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic causam ꝑscrutatus, ꝓpositis ante oculos omnibus quæ prosint noceant'ue, tertiā deinceps personā induat iudicis, fingátq; apud se agi causam, & quod ipsum mouisset de eadē re pronūtiaturum. id potentißimum apud quencunq; agetur, existimet: & sic eum rarò fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ seruanda in agendis causis Oratori sint. CAP IX.

ARGVMENTVM.

Oratorem in agendo cautū, nō ambitiosum esse oportere monet: sed dissimulandā artem si offenderit, & vtilitati seruiēdum. Nullam causam vel tenuē illi repudiandā: neque, si res non suppeditat dicendi materiā, extrà petendam: & tum vel maximè à maledicendi petulantia, quę odiosa est, nec causæ tātùm, sed etiā patrono nocet, abstinendum. Plures causas, quàm agere posit, nō suscipiendas: & in his quæ dicturus sit, scribenda frequenter, vel etiam si fieri posit, sculpenda: hoc est, Orator se omni ratione ad memoriā comparabit: cuius tamen facultatē non semper futurā ait, nec eam, vbi deerit, tentandam, quod obesset plurimum: sed cura potius omni atque ingenio contendendum: cui doctrina, studium & exercitatio suffragabuntur.

QVæ sint in agēdo seruāda, toto ferè opere executi sumus, pauca tamē propria huius loci, quæ nō tam dicendi arte, quàm officiis agēdi continētur, attingam. Ante omnia, ne, quod plerisq; accidit, ab utilitate eū causæ, præsentis cupido laudis abducat. Nā ut gerētibus bella, nō semper exercitus per plana & amœna ducendus est, sed adeūdi plerūq; asperi colles, expugnādæ ciuitates quālibet præ-

cisis

cisis impositæ rupibus, aut operum mole difficiles: ita oratio gaudebit quidē occasione latius decurrēdi, & æquo cōgressa cāpo, totas uires populariter explicabit: at si iuris anfractus, aut eruēdæ ueritatis latebras adire cogetur, nō obequitabit, nec illis uibrātibus cōcitatísq; sentētiis uelut mißilibus utetur: sed operibus, & cuniculis, & insidiis, & occultis artibus rem geret. Quæ omnia nō, dum fiunt, laudantur, sed cùm facta sunt: unde etiā cupidis minus opinionis, plus fructus uenit. Nā cùm illa dicēdi uitiosa iactatio inter plausores suos detonuit, resurgit ueræ uirtutis fortior fama: nec iudices à quo sint moti dißimulāt, & doctis creditur: nec est orationis uera laus, nisi cùm finita est. Veteribus quidē etiā dißimulare eloquētiā fuit moris: idque M. Antonius præcipit, quò plus dicētibus fidei, minúsque suspectæ aduocatorū insidiæ forēt. Sed illa dißimulari quæ tū erat, potuit: nōdū enim tantū dicēdi lumē accesserat, ut etiā per obstātia erūperet. Quare artes quidē & consilia lateāt, & quicqd si deprehēditur perit. Hactenus eloquētia secretū habet. Verborū quidē delectus, grauitas sentētiarū, figurarū elegātia, aut nō sunt, aut apparēt, sed uel propter hoc ipsum ostentāda nō sunt, quòd apparēt: aut si unū è duobus eligendū, causa potius laudetur quàm patronus. Finē tamen hunc præstabit Orator, ut uideatur optimam causam optimè egisse. Illud certū erit, neminem peius agere, quàm q displicēte causa placet. necesse est enim extra causam sit quod placet. Nec illo fastidio laborabit Orator, nō agēdi causas minores, tanquā infra eū sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia. Nā & suscipiendi ratio iustißima est officium, & optādū etiā ut amici q̃ minimas lites habeāt: & abundè dixit bene, qui rei satisfecit. At quidā etiā si fortè susceperūt negotia paulo

ad dicendũ tenuiora, extrinsecus adductis ea rebus circumliniũt: ac si defecerint alia, conuitiis implẽt uacua causarũ, si cõtingit, ueris: si minus, fictis: modò sit materia ingenij, mereatúrq; clamorẽ dũ dicitur. Quod ego adeò lõgè puto ab Oratore perfecto, ut eũ ne uera quidẽ obiecturũ, nisi id causa exigit, credam. Ea est enim prorsus canina, ut ait Appius, eloquẽtia, cẽsurã maledicẽdi subire: quod faciẽtibus, etiã malè audiendi præsumenda patiẽtia est. Nam & in ipsos fit impetus frequẽter qui egerũt, & certè patroni petulãtiã litigator luit. Sed hæc minora sunt ipso illo uitio animi, quo maledicus à malefico nõ distat nisi occasiõe. Turpis uoluptas, & inhumana, & nulli audientiũ bono grata: à litigatoribus quidẽ frequẽter exigitur, qui ultionẽ malũt, quàm defensionẽ. Sed neq; alia multa ad arbitriũ eorũ facienda sunt. Hoc quidẽ quis hominũ liberi modò sanguinis sustineat, petulãs esse ad alterius arbitriũ? Atqui etiam in aduocatos partis aduersæ libẽter nõnulli inuehuntur: quod, nisi si fortè meruerũt, & inhumanũ est respectu cõmuniũ officiorũ, & cùm ipsi qui dicit, inutile (nã idem iuris respõsuris datur) tũ causæ contrariũ, quia planè & aduersarij fiũt, & inimici: & quãtulũcunq; his uiriũ est, contumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimum Oratori & autoritatis & fidei affert, modestia, si à uiro bono in rabulã latratorémq; cõuertitur, cõpositus non ad animũ iudicis, sed ad stomachũ litigatoris. Frequẽter etiã species libertatis deducere ad temeritatem solet, nõ causis modò, sed ipsis quoq; qui dixerũt, periculosam. Nec immeritò Pericles solebat optare, nequod sibi uerbũ in mentem ueniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantundẽ possunt nocere. Nam quæ fortia dum dicũtur uidebãtur, stulta cùm læserunt

runt uocantur. Nunc quia uariũ ferè propositũ agentium fuit, & quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laborauit: quẽ credã fore in hoc Oratoris modum, tradere non alienum uidetur. Afferet ad dicendum curæ semper quantum plurimũ poterit. Neq; enim solùm negligentis, sed & mali, & in suscepta causa perfidi ac proditoris est, peius agere quàm posit. Ideóq; ne suscipiendæ quidem sunt causæ plures, quàm quibus suffecturũ se sciat. Dicet scripta quam res patietur plurima: & ut Demosthenes ait, si continget, & sculpta. Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis iudiciis post interiectos dies dantur, permiserint: at cùm protinus respondendũ est, omnia parari non possunt, adeò ut paulo minus promptis etiã noceat scripsisse, si alia ex diuerso quàm opinati fuerant, occurrerint. Inuiti enim recedunt à præparatis, & tota actione respiciunt requirúntq; nũ aliquid ex illis interuallis, atq; ex tempore dicendis inseri posit. quod si fiat, nõ cohæret, nec commissuris modò, ut in opere male iuncto hiantibus, sed ipsa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber est impetus, nec cura contexta, & utrunq; alteri obstat. Illa enim quæ scripta sunt, retinẽt animũ, nõ sequuntur. Itaq; in his actionibus omni, ut agricolæ dicunt, pede standum est. Nam cùm in propositione ac refutatione causa consistat, quæ nostræ partis sunt, scripta esse possunt, quæ etiã responsurũ aduersariũ certum est, (est enim aliquãdo certum) pari cura refelluntur. Ad alia unũ paratũ afferre possumus, ut causam bene nouerimus: alterũ ibi sumere, ut dicentem aduersariũ diligenter audiamus. Licet tamẽ præcogitare plura, & animũ ad omnes casus componere: idq; est tutius stylo, quo facilius et omittitur cogitatio, et trãsfertur. Sed siue in respondendo fuerit subitò dicendum,

siue

siue quæ alia ita exegerit ratio, nunquam oppressum se ac deprehensum credet Orator, cui disciplina & studium & exercitatio dederit uires etiam facilitatis: quémq; armatũ semper, ac uelut in procinctu stãtem, nõ magis unquam in causis oratio, quàm in rebus quotidianis ac domesticis sermo deficiet, nec se unquam propter hoc oneri subtrahet, modò sit causæ dicendæ tempus: nam cætera semper sciet.

De genere dicendi. CAP. X.

ARGVMENTVM.

Varia esse dicendi genera, & aliũ alio delectari, sicut in picturis & statuis, quarum varios & excellentes artifices cõmemorat: quibus traductis ad Orationis similitudinẽ confert Oratores Latinos, distantes inter se ac dissimiles: in quibus tamẽ Ciceronem vnũ omnibus anteponit, & defendit cõtra obtrectatores. Deinde exponit genera dicendi, & ex tribus optimũ facit quod Atticum vocabant: in eóq; reprehendit prauum quorũdam iudicium, qui ornatũ & amplitudinẽ ab hoc genere remouẽtes, aridi atq; exucti erant. Græcorum autẽ facundiã Latinæ anteponit: ꝙ & sono literarum dulcior, & copia verborũ vberior sit. In quo tamẽ medetur Latinorum inopiæ, quòd dotes Græcorum aliis virtutibus æquare possint: nõ verborũ modò tractatione, sed & rebus illorũ opes compẽsando, præsertim in magna & ornata oratione: nã in subtili Græcos superiores esse. Eodémq; in loco rursus improbat Atticos aridos illos atq; ieiunos, qui omnia propriis ac necessariis modò verbis dicẽda putabant: ornatũ negans minus aptũ, & secundum naturam esse in magna oratione, quàm proprietatem in subtili: additq; eodem voluptati auditorũ seruiendũ esse, modò id cautè & modicè fiat, ne officiatur causarum vtilitati. Quæstionem quoq; aliam inducit hoc loco. de dicendi & scribẽdi ratione. quam vult eandem esse oportere in vtroq; opere: nec aliter scripta, quàm quæ dicenda forent, ad posteros tradenda esse, exceptis iis vbi actio ad tempus & auditorum voluntatem accommodatur, vt in causis. In infinitis quæstionibus naturę rerum sicut in dicendo, ita in scribendo seruiendum esse. Post hæc facit alteram diuisionem Orationis: in genus subtile, graue, & medium. Quorum primum ad docendum, secundum ad mouendum

uendum, tertiũ ad delectandũ accõmodatum sit. In subtili acumen esse, & in narrãdo probãdóq; valere. Mediũ, amœnũ, floridum, verbis ac sentẽtiis mediocriter ornatũ. Graue, magnũ, vehemens, copiosum, quod nõ ducat: sed vi trahat auditorem, & in quãuis partem auferat. Itaq; in eo esse personarũ fictiones liberiores, amplificationes, sublata contra fidẽ, & omnia affectuum genera, non tam ad docendũ delectandúmue, quàm ad incitandum auditorẽ accõmodata. Addit deinde his tribus & alia quædam genera media inter illa, & ipsorũ quodammodo gradibus temperata: vt in musicis sonis minus maximo, & rursus minimo maius, quod tñ medium inter vtrunq; nõdum sit, sed citrà consistat. Atq; in his omnibus generibus vult Oratorem instructum ac paratum esse debere, vt vnoquoq; aptè & decenter vtatur, vel in tota vel in aliqua parte causę, cùm alia alio modo dicẽda sint: vt grauiter, acriter, seuerè, vehementer, concitatè, copiosè, amarè, comiter, remissè. subtiliter, blandè, leniter, dulciter, breuiter, vrbanè: eósq; reprehendit qui intemperato quodam & plausibili magis quàm sano genere in causis vtebãtur, quasi hoc esset aptũ & populare. Postremò hæc omnia prædicta facilia esse bono & exercitato Oratori iudicat: qui tamen iudicium & modum adhibere debeat, ne intemperantia prolabatur.

*Superest ut dicã de genere orationis. Hic erat ꝓpositus à nobis in diuisione prima locus tertius: nã ita promiseraũ, me de arte, de artifice, de opere dicturũ. Cùm sit autem *Rhetoris atq; Oratoris opus oratio, pluresque eius formæ, sicut ostendam, in omnibus his & ars est, & artifex: plurimũ tamen inuicem differunt: nec solùm specie, ut signum signo, & tabula tabulâ, & actio actione, sed genere ipso, ut à Græcis Tuscanicæ statuæ, & Asianus eloquens Attico. Suos autẽ hæc operum genera quæ dico, ut autores, sic etiam amatores habent: atq; ideo nondum est perfectus Orator, ac nescio an ars ulla, non solùm quia aliud in alio magis eminet, sed quòd nõ una omnibus forma placuit, partim conditione uel temporum uel locorum, partim iudicio cuiusque atq; proposito. Primi, quorũ quidem opera* *Rhetorices.

Z non

Pictores clari, de quibus vide Pli. lib. 35. cap. 9. & 10.

Intelligēdi, id est iudicādi, quasi artē intelligāt, id est, quomodo tumens vel cauū in plano exprimatur.

nō uetustatis modò gratia uisenda sint, clari pictores fuisse dicuntur Polygnotus atq; Aglaophon, quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa propè rudia, ac uelut futuræ mox artis primordia, maximis qui post eos extiterunt autoribus præferāt, proprio quodā intelligēdi (ut mea fert opinio) ambitu. Pòst Zeusis atq; Parrhasius non multū ætate distantes (circa Peloponnesia ambo tēpora: nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontē inuenitur) plurimū arti addiderunt. Quorū prior luminū umbrarúmq; inuenisse rationem, secundus examinasse subtilius lineas traditur. Nam Zeusis plus mēbris corporis dedit, id amplius atq; augustius ratus, atq; (ut existimāt) Homerū secutus, cui ualidißima quæque forma etiā in fœminis placet. Ille uerò ita circūscripsit omnia, ut eum legumlatorem uocent, quia Deorū atq; Heroum effigies, quales ab eo sunt traditæ, cæteri tanquā ita necesse sit sequuntur. Floruit autem circa Philippū, & usq; ad successores Alexandri, pictura præcipuè, sed diuersis uirtutibus. Nā cura Protogenes, ratione Pāphilus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, cōcipiendis uisionibus (quas φαντασίας uocāt) Theon Samius, ingenio et gratia quā in se ipse maximè iactat, Apelles est præstantißimus. Euphranorem admirandum facit, q & cæteris optimis studiis inter præcipuos, et pingendi fingendíq; idem mirus artifex fuit. Similis in statuis differētia. Nā duriora, & Tuscanicis proxima Calon atq; Egesias, iam minus rigida Calamis, molliora adhuc supra dictis Myrō fecit. Diligētia ac decor in Polycleto supra cæteros: cui quanquā à plerisq; tribuitur palma, tamē ne nihil detrahatur, deesse pondus putant. Nam ut humanæ formæ decorē addiderit supra uerū, ita non expleuisse deorū autoritatem uidetur. Quin ætatem quoq; grauiorē di-

citur

citur refugisse, nihil ausus ultra læues genas. At quæ Polycleto defuerũt, Phidiæ atq; Alcameni dãtur. Phidias tamẽ diis quàm hominibus efficiẽdis melior artifex traditur: in ebore uerò longè citra æmulũ, uel si nihil nisi Mineruam Athenis, aut Olympiũ in Elide Iouẽ fecisset: cuius pulchritudo adiecisse aliquid etiã receptæ religioni uidetur. adeò maiestas operis deũ æquauit. Ad * ueritatẽ Lysippum & Praxitelẽ accessisse optimè affirmãt. Nã Demetrius tãquã nimius in ea reprehẽditur, & fuit similitudinis quàm pulchritudinis amãtior. In oratione uerò si species intueri uelis, totidẽ penè reperias ingeniorũ, quot corporũ formas. Sed fuere quædã genera dicẽdi conditione tẽporũ horridiora, alioqui magnã iam ingenij uim præ se ferẽtia. Hinc sunt Lælij, Africani, Catones, Gracchiq;, quos tu licet Polygnotos uel Calonas appelles. Mediã illã formã teneãt L. Crassus, Q. Hortẽsius. Tum deinde efflorescat nõ multũ inter se distantium tẽporũ Oratorũ ingens prouẽtus. Hinc uim Cæsaris, indolẽ Cælij, subtilitatẽ Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatẽ Caßij, diligẽtiã Pollionis, dignitatem Messalæ, sanctitatẽ Calui reperiemus. In his etiã quos ipsi uidimus, copiã Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucũditatẽ Crispi, sonũ Trachalli, elegantiã Secundi. At M. Tullium nõ illum habemus Euphranorem circa plurium artium species præstantẽ, sed in omnibus quæ in quoq; laudantur, eminentißimũ. Quem tamen & suorũ homines temporum incessere audebant ut tumidiorem, & Asianum & redundantẽ, & in repetitionibus nimiũ, & in salibus aliquãdo frigidũ, & in compositione fractũ, exultãtem, ac penè (quod procul absit) uiro molliorẽ. Postea uerò quàm triumuirali proscriptione cõsumptus est, paßim qui oderãt, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatores

*id est uerarum rerũ formas expressisse.

Horũ omniũ genera dicendi exprimit Cice. de Claris Oratorib.

etiam præsentis potẽtiæ, nõ respõsurũ inuaserũt. Ille tamẽ qui ieiunus à qbusdã & aridus habetur, nõ aliter ab ipsis inimicis malè audire, quàm nimis floribus & ingenij affluentia potuit. Falsum utrũq;, sed tamẽ illa mẽtiẽdi propior occasio. Præcipuè uerò presserũt eũ, qui uideri Atticorum imitatores concupierãt. Hæc manus quasi quibusdã sacris initiata, ut alienigenã, & uirũ superstitiosum, deuinctũq; illis legibus insequebatur. Vnde nũc quoq; aridi, & exucci, & exãgues (hi sunt enim qui suæ imbecillitati, sanitatis appellationẽ, quæ est maximè cõtraria obtẽdant) quia clariorẽ uim eloquẽtiæ uelut solẽ ferre nõ possunt, umbra magni nominis delitescũt. quibus quia multa, & pluribus locis Cicero ipse respõdit, tutior mihi de hoc disserẽdi breuitas erit. Et antiqua quidẽ illa diuisio inter Asianos atq; Atticos fuit, cùm hi pressi & integri, cõtrà inflati illi & inanes haberẽtur: & in his nihil superflueret, illis iudiciũ maximè ac modus deesset. Quod quidã, quorũ & Santra est, hoc putant accidisse, quòd paulatim sermone Græco in ꝓximas Asiæ ciuitates influẽte, nondũ satis periti loquẽdi, facundiã concupierint: ideóq; ea quæ propriè signari poterant, circuitu cœperint enũtiare, ac deinde in eo perseuerarint. Mihi autẽ orationis differentiã fecisse & dicentiũ & audientiũ naturæ uidẽtur, quòd Attici limati quidem & emũcti nihil inane aut redũdãs ferebãt: Asiana gẽs tumidior alioqui & iactantior, uaniore etiã dicendi gloria inflata est. Tertiũ mox, q̄ hæc diuidebãt, adiecerũt genus, Rhodiũ: quod uelut mediũ esse, atq; ex utroq; mistum uolũt. Neq; enim Atticè pressi, neq; Asianè sunt abũdãtes: ut aliquid habere uideãtur gentis, aliquid autoris. Aeschines enim, qui hũc exilio delegerat locũ, intulit eò studia Athenarum, quæ uelut sata quædã cœlo terráq; degenerãt, saporem

porem illũ Atticum peregrino miſcuerũt. Lęti ergo quidem ac remiſsi,nõ ſine pondere tamen: neq; fontibus puris, neq; torrẽtibus turbidis, ſed lenibus ſtagnis ſimiles habentur. Nemo igitur dubitauerit longè eſſe optimũ genus Atticorũ. In quo ut eſt aliquid inter ipſos cõmune,id eſt iudiciũ acre,terſúmq;:ita ingeniorũ plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multũ uidẽtur q ſolos eſſe Atticos credũt tenues,& lucidos,et ſignificãtes,ſed quadã eloquẽtiæ frugalitate contentos,ac ſemper manũ intra palliũ cõtinẽtes. Nam quis erit hic Atticus? Sit Lyſias. hũc enim amplectũtur amatores iſtius nominis modũ. Non igitur iam uſq; ad Coccũ & Antocidẽ remittemur. Interrogare tamen uelim an Iſocrates Atticè dixerit. Nihil enim tã eſt Lyſiæ diuerſum. Negabũt? At eius ſchola principes Oratorum dedit. Quæratur ſimilius aliquid. Hyperides Atticus? Certè. At plus indulſit uoluptati. Trãſeo plurimos, Lycurgũ, Ariſtogitona,et his priores, Iſæũ, Antifontẽ: quos ut homines, inter ſe genere ſimiles, differẽtes dixeris ſpecie. qd ille, cuius modò fecimus mẽtionẽ, Aeſchines? nonne his latior,& audẽtior,& excelſior? Quid deniq; Demoſthenes? nõ cunctos illos tenues & circũſpectos,ui, ſublimitate, impetu, cultu, cõpoſitione ſuperauit? nõ inſurgit locis? nõ figuris gaudet? nõ trãslationibus nitet? nõ oratione ficta dat carentibus uocẽ? nõ illud iuſiurãdũ per cæſos in Marathone ac Salamine ꝓpugnatores Reipublicæ, ſatis manifeſtò docet præceptorẽ eius Platonẽ fuiſſe? Quẽ ipſum nũ Aſianũ appellabimus, plerũq; inſtinctis diuino ſpiritu uatibus cõparãdũ? Quid Periclea? ſimilémne credimus Lyſiacæ gracilitati, quẽ fulminibus & cœleſti fragori cõparãt comici, dũ illi cõuitiãtur? Quid eſt igitur cur in iis demũ q tenui uenula per calculos fluũt, Atticũ ſaporẽ putẽt? ibi demũ thy-

mum redolere dicāt? Quos ego existimo, siquod in his finibus uberius inuenerint solū, fertilioréмue segetē, negaturos Atticā esse, quòd plus quàm acceperit seminis reddat: quia hāc eius terræ fidē Menāder eludit. Itaq; siquis nunc ad eas Demosthenis uirtutes, quas ille summus Orator habuit, tamē quæ defuiße ei, siue ipsius natura, siue lege ciuitatis uidētur, adiecerit, ut affectus cōcitatius moueat, audiā dicētē, nō fecit hoc Demosthenes? & siqd exierit numeris aptius, fortasse nō poßit, sed tamē siquid exierit, nō erit Atticū? Melius de hoc nomine sentiāt: credántq; Atticè dicere, esse optimè dicere. Atq; in hac tamē opinione pseuerātes Græcos magis tulerim. Latina mihi facūdia, ut inuētione, dispositione, cōsilio, cæteris huius generis artib9 similis Græcæ, ac prorsus discipula eius uidetur: ita circa rationē eloquēdi uix habere imitationis locū. Nanq; est ipsis statim sonis durior, quādò & iucūdißimas ex Græcis literas nō habemus, uocalē alterā, alterā cōsonātē, quib9 nullæ apud eos dulcius spirāt: quas mutuari solemus quoties illorū nominibus utimur. Quod cū cōtingit, nescio quomodo uelut hilarior ptinus renidet oratio, ut in Zephyris & Zopyris, quæ si nostris literis scribātur, surdū quiddā & barbarū efficient, & uelut in locū earū succedēt tristes & horridæ, quibus Græcia caret. Nā illa quæ sexta est nostrarū, penè nō humana uoce, uel omnino nō uoce potius, inter discrimina dētiū efflāda est: quæ etiā cùm uocalē proxima accipit, quassa quodāmodo, utiq; quoties aliquā cōsonantium frangit, ut in hoc ipso frangit, multo fit horridior. Aeolicæ quoq; literæ, qua seruū ceruúmq; dicimus, etiam si forma à nobis repudiata est, uis tamē nos ipsa persequitur. Duras & illa syllabas facit, quæ ad coniungendas demum subiectas sibi uocales est utilis, aliâs superuacua, ut

Lege ciuitatis, qua Orator uetabat epilogo uti, ne affectus moueret.

υ & ζ ant φ

f

Q

equos

equos ac equũ scribimus, cùm ipsæ etiam hæ uocales duæ u u
efficiãt sonũ qualis apud Græcos nullus est, ideóque scribi
illorũ literis non potest. Quid, quòd pleraq; nos illa quasi
mugiẽte litera cludimus M, qua nullũ Græcè uerbum ca- M
dit? At illi ν iucundã, & in fine præcipuè quasi tinnientẽ, N
illius loco ponunt, quæ est apud nos rarißima in clausulis.
Quid quòd syllabæ nostræ in B literam, & D innitũtur, B
adeò asperè, ut pleriq; nõ antiquißimorũ quidem, sed tamẽ D
ueterũ, mollire tentauerint, non solùm auersa pro abuersis
dicẽdo, sed & in præpositione B literæ absonã & ipsam S ab, abs
subiiciendo? Sed accentus quoq; cũ rigore quodam, tum si-
militudine ipsa minus suaues habemus, quia ultima syllaba
nec acuta unquã excitatur, nec flexa circunducitur, sed in
grauẽ, uel duas graues cadit semper. Itaq; tanto est sermo
Græcus Latino iucundior, ut nostri poëtæ quoties dulce
carmẽ esse uoluerũt, illorũ id nominibus exornent. His illa
potentiora, q res plurimæ carent appellationibus, ut eas
necesse sit transferre, aut circumire: etiã in iis quæ denomi
nata sunt, summa paupertas in eadẽ nos frequentißimè re-
uoluit: at illis non uerborũ modò, sed linguarum etiã inter
se differentium copia est. Quare qui à Latinis exiget illam
gratiã sermonis Attici, det mihi in loquendo eandẽ iucũdi
tatẽ, & parẽ copiam. Quod si negatum est, sententias apta
bimus iis uocibus quas habemus, nec rerũ nimiam tenuita-
tẽ, ut nõ dicã pinguioribus, fortioribus certè uerbis misce
bimus, ne uirtus utraq; pereat ipsa cõfusione. Nã quo minus
adiuuat sermo, rerũ inuentione pugnandũ est. Sensus subli
mes uariiq; eruantur. Permouẽdi oẽs affectus erũt, oratio
translationũ nitore illuminãda. Nõ possumus esse tã graci
les? simus fortiores. Subtilitate uincimur? ualeam' põdere.
Proprietas penes illos est certior? copia uincamus. Ingenia

Græcorũ etiam minora suos portus habent, nos plerunq; maioribus uelis mouemur: ualidior spiritus nostros sinus tendat. Non tñ alto semper feremur: nã & littora interim sequẽda sunt. Illi facilis per quælibet uada accessus, ego aliquid non multo tñ altius, in quo mea cymba nõ sidat, inueniã. Neq; enim si tenuiora hæc ac preßiora Græci melius, in eóque uincimur solo, & ideo in comœdiis non contendimus, prorsus tamen omittenda pars hæc orationis, sed exigenda ut optime possumus: possumus autem rerũ & modo et iudicio esse similes: uerborũ gratia, quam in ipsis nõ habemus, extrinsecus condienda est. An nõ in priuatis et acutus, & indistinctus, & non supra modum elatus M. Tullius? nõ in M. Callidio insignis hæc uirtus? non Scipio, Lælius, Cato, in eloquẽdo uelut Attici Romanorum fuerũt? Cui porrò nõ satis est, quo nihil esse melius põt? Ad hoc quidam nullã esse naturalẽ putant eloquẽtiã, nisi quæ sit quotidiano sermoni simillima, quo cũ amicis, cõiugib⁹, liberis, seruis loquamur, contenti promere animi uolũtatẽ, nihilq; arceßiti et elaborati requirẽtes: quicquid huc sit adiectũ, id esse affectationis, et ambitiosæ in loquẽdo iactantiæ, remotũ a ueritate, fictúmq; ipsorũ gratia uerborũ, quibus solũ à natura sit officium attributũ, seruire sensibus: sicut athletarũ corpora etiam si ualidiora fiãt exercitatione, & lege quadam ciborũ, non tamen esse naturalia, atque ab illa specie quæ sit cõcessa hominib⁹, abhorrere. Quid enim, inquiũt, attinet circuitu res ostẽdere, et trãslationib⁹, id est, aut plurib⁹ aut alienis uerbis, cũ sua cuiq; sint aßignata nomina? Deniq; antiquißimũ quẽq; maxime secũdũ naturã dixisse cõtendũt, mox poëtis similiores extitisse, etiã si parcius, simili tñ rõne falsa & impropria uirtutes ducentes. Qua in disputatiõe nõnihil ueri est, ideóq; nõ tã pcul, quã

fit

sit a quibusdã, recedendũ a proprijs atq; cõmunib⁹. Si quis tñ (ut in loco dixi cõpositionis) ad necessaria, quibus nihil minus est, aliqd melius adiecerit, nõ erit hac calũnia reprehendendus. Nã mihi aliam quãdã uidetur habere naturam sermo uulgaris, aliã uiri eloquẽtis oratio: cui si res indicare modò satis esset, nihil ultra uerborũ ꝓprietatẽ elaboraret: sed cũ debeat delectare, mouere, in plurimas animũ audientis species impellere, utetur iis quoq; adiutorijs, quæ ab eadẽ sunt nobis cõcessa natura. Nã et lacertos exercitatione cõstringere, et augere uires, et colorẽ trahere, naturale est: ideóq; in oĩbus gẽtib⁹ alius alio facũdior habetur, et eloquẽdo dulcis magis. Quod si nõ eueniret, oẽs pares essent, et idẽ oẽs deceret. At loquũtur, & seruãt personarũ discrimẽ. ita quo quisq; plus efficit dicẽdo, hoc magis secũdum naturæ eloquẽtiã dicit. Quapropter ne illis quidẽ nimiũ repugno, qui dandũ putant nõnihil esse tẽporibus atq; auribus nitidius aliquid atq; affectatius postulãtibus. Itaq; nõ solũ ad priores Catonẽ Gracchósq;, sed ne ad hos quidẽ Oratorẽ alligandũ puto. Atq; id fecisse M. Tulliũ uideo, ut cũ omnia utilitati, tũ partẽ quandã delectationi daret, cùm & ipsam se rẽ agere diceret (agebat aũt maximè) litigatoris. Nã hoc ipso proderat, q̃ placebat. Ad cuius uoluptates nihil equidẽ quod addi poßit inuenio, nisi ut sensus nos quidẽ dicamus plures. Neq; enim fieri põt salua tractatione causæ, et dicẽdi autoritate, si crebra hæc lumina & continua fuerint, ut non inuicẽ offecerint. Sed me hactenus cedentẽ nemo insequatur ultra, do tempori, ne crassa toga sit, nõ serica: ne intonsum caput, nõ in gradus atq; annulos totũ comptum: cũ in eo qui se non ad luxuriam ac libidinẽ referat, eadẽ speciosiora quoq; sint, quæ honestiora. Cæterũ hoc qd' uulgò sentẽtias uocamus (ueteribus præcipuéq;

In Bruto. Græcis in usu non fuit, apud Ciceronẽ inuenio (dum rẽ cõtineant, & copia nõ redundent, et ad uictoriã spectẽt, quis utile neget? Feriunt animũ, & uno ictu frequenter impellunt, & ipsa breuitate magis hærẽt, et dictione persuadẽt. Ac sunt qui hæc excitatiora lumina etiã si dicere pmittãt, à componẽdis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidẽ locus intactus est omittẽdus, quia plures eruditorũ aliam esse dicendi rationẽ, aliam scribendi putauerunt: ideóq; in agẽdo clarissimos quosdã, nihil posteritati mansurisq; mox literis reliquisse, ut Periclẽ et *Cic. in Brut.* Demadẽ: rursus alios ad componẽdum optimos, actionibus idoneos nõ fuisse, ut Isocratem: præterea in agẽdo plus impetus posse plerunq;, & petitas uel paulo licẽtius uoluptates. Cõmouẽdos enim esse, docẽdósq; animos imperitorum. At quod libris dedicatur, & in exemplũ editur: tersum ac limatũ, & ad legẽ ac regulam compositum esse oportere, quia ueniat in manus doctorũ, & iudices artis habeat artifices. Quin illi subtiles, ut similes ac multi persuaserũt magistri, παράδειγμα dicendo, ἐνθύμημα scribẽdo esse altius tradiderũt. Mihi unũ atq; idẽ uidetur bene dicere, ac bene scribere: neq; aliud esse oratio scripta, quàm monumẽtum actiõis habitæ. Itaq; nullas nõ (ut opinor) debet habere uirtutes dico, nõ uitia. Nam imperitis placere aliquando quæ uitiosa sunt, scio. Quo differunt igitur? Quòd si mihi des concilium iudicũ sapientum, perquam multa recidã ex orationibus nõ Ciceronis modò, sed etiã eius qui est strictior multo, Demosthenis. Neq; enim affectus oĩno mouẽdi erunt, nec aures delectatione mulcẽdæ, cùm etiã procemia superuacua esse apud tales, Aristoteles existimet. nõ enim trahẽtur his illi sapiẽtes, propriè & significanter rẽ indicare, probatione colligere, satis est. Cũ uerò iudex detur aut populus,

pulus, aut ex populo, laturiq; sentētiā indocti sæpius, atq; interim rustici: omnia quæ ad obtinendū quod intendimus, prodesse credemus, adhibēda sunt: eáq; etiā cùm dicemus, pmēda, & cū scribemus ut doceamus quomodo dici oporteat. An Demosthenē mallē sic egisse ut scripsit, aut Ciceronē? aut eos præstātißimos Oratores alio quam scriptis cognoscimus? Melius egerūt igitur, an peius? nā si peius, sic potius oportuit dici ut scripserunt: si melius, sic oportuit scribi ut dixerūt. Quid ergo? Sēper sic aget Orator ut scribit? Si licebit, semper. quod si impediāt breuitate tēpora à iudice data, multū ex eo quod potuit dici, recidetur: editio habebit omnia. Quæ aūt secundū naturā iudicātium dicta sunt, nō ita posteris tradētur, ne uideātur propositi fuisse, nō tēporis. Nā id quoq; plurimū refert, quo modo iudex audire uelit: atq; ei uultus sæpe ipse rect⁹ est dicētis, ut Cicero præcepit. Ideoq; instādū iis quæ placere intellexeris, resiliēdū ab iis quæ nō recipiētur. Sermo ipse qui facilè iudicē doceat, optādus. Nec id mirū sit, cùm etiā testiū personis aliqua mutētur. Prudēter enim, qui cùm interrogasset rusticū testē, an Amphiona nosset, negāte eo, detraxit aspirationē, breuiauitq; secūdā eius nominis syllabā, & ille eū sic optimè norat. Huiusmodi casus efficiūt ut aliqn̄ dicatur aliter q̄ scribitur, cùm dicere qūo scribēdū est, nō licet. Altera est diuisio, quæ in tres partes & ipsa discedit, quā discerni posse etiā rectè dicēdi genera inter se uidentur. Nanq; unū subtile, quod ἰσχνὸν uocant. Alterū grande atq; robustū, quod cōstituūt ἁδρόν. Tertium alij mediū ex duobus: alij floridū, nanq; id ἀνθηρὸν appellāt, addiderunt. quorū tamen tamen ea ferè ratio est, ut primū docēdi, secūdum mouēdi, tertiū illud utrocūq; nomine, delectandi, siue aliud interconciliandi præstare uidetur officium. In docēdo autem

Differentiā f & ph assignat Priscia. lib. 1.

autē acumen, in intercōciliādo lenitas, in mouēdo grauitas uideatur. Itaq; illo subtili præcipuè ratio narrādi probādiq; cōsistet: sed qd' etiā detractis cæteris uirtutib⁹, suo genere plenū sit. Medius hic modus, & translationibus crebrior, & figuris erit iucūdior, egreßionibus amœnus, cōpositione aptus, sentētiis dulcis, lenior tamē, ut amnis lucidus quidā, & uirētib⁹ utrinq; syluis inūbratus. At ille qui saxa deuoluat, & ꝑ ōtē indignetur, & ripas sibi faciat, multus & torrēs iudicē uel nitētē cōtrà, feret, cogétq; ire quà rapit. Hic Orator & defunctos excitabit, ut Appiū Cæcū:

Pro Cælio. apud hūc & patria ipsa exclamabit, aliquēq; (ut apud Ciceronē in oratione cōtra Catilinā in Senatu) alloquetur.

Inuect. 1. Hic & amplificationibus extollet orationē, & ui superlationū quoq; eriget: Quæ Charybdis tā uorax? &, Ocean⁹

Philip. 2. medius fidius ipse. Nota sunt enim iā studiosis hæc lumina. Hic deos ipsos in cōgreßū propè suū sermonémq; deducet, Vos enim Albani tumuli atq; luci: uos, inquā, Albanorum

Pro Milone. obrutæ aræ, sacrorū populi Romani sociæ & æquales. Hic irā, hic misericordiā inspirabit, hic dicet, Te uidit, & fleuit, & appellauit. et per omnes affectus tractatur. Hinc itaq; illuc sequetur, nec doceri desiderabit. Quare si ex tribus his generibus necessariò sit eligēdū unū, qs dubitet hoc præferre omnib⁹, & ualidißimū alioqui, & maximis qui-

Iliados γ. busq; causis accōmodatißimū? Nā & Homerus breuē qdē cum animi iucūditate, & propriā, (id enim est nō errare uerbis) & carentē superuacuis eloquētiā Menelao dedit,

Iliados α. quæ sunt uirtutes generis illius primi. Et ex ore Nestoris dixit dulciorē melle profluere sermonē: qua certe delectatione nihil fingi maius potest. Sed summā aggreßus, ut in

Iliados γ. Vlysse, facūdiā, magnitudinē illi iūxit: cui orationē niuib⁹ hybernis copia, uerborū atq; impetu parē tribuit. Cū hoc

igitur

igitur nemo mortaliũ cõtẽdet: hunc ut deũ homines intue bũtur. Hãc uim & celeritatẽ in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Aristophanes cõparat: hæc est uera dicẽdi facultas. Sed neq; his tribus quasi formis inclusa eloquẽtia est. Nam ut inter gracile ualidúmq;, tertiũ aliquid cõstitutũ est: ita horũ interualla sunt. Atq; inter hæc ipsa mistum quiddã ex duobus mediũ est eorũ. Nam & subtili plenius aliquid atq; subtilius, & uehemẽti remißius atq; uehemẽtius inuenitur: ut illud lene aut ascẽdit ad fortiora, aut ad tenuiora summittitur: ac sic ppè innumerabiles species reperiũtur, quæ utiq; aliquo momẽto inter se differãt: sicut quatuor generaliter uẽtos à totidẽ mundi cardinibus accepimus flare, cùm interim plurimi medij eorũ, uarietate regionũ ac fluminũ propriè deprehẽdantur. Eadémq; musicis ratio est, qui cũ in cithara quinq; cõstituerunt sonos, plurima deinde uarietate cõplẽt spatia illa neruorũ, atq; iis quos interposuerũt, inserũt alios, ut pauci illi trãsitus multos gradus habeãt. Plures igitur etiã eloquẽtiæ facies, sed stultißimũ quærere ad quã recturus se sit Orator: cùm oĩs species, quæ modò recta est, habeat usum, atq; id ipsum omne sit Oratoris, qd' uulgo genus dicendi uocant. Vtetur enim, ut res exiget, omnib⁹: nec pro causa modò, sed et pro partibus causæ. Nã ut nõ eodẽ modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis ac spõsionib⁹ & de certa re credita dicet, sentẽtiarũ in Senatu, & concionum, & priuatorũ consiliorũ seruabit discrimina, uitã ex differentia personarũ, locorũ, tẽporúmq; mutabit: ita in eadẽ oratione aliter conciliabit, nõ ex iisdẽ partibus irã & misericordiã petet: alias ad docendũ, alias ad mouẽdũ adhibebit artes. Nõ unus color procemij, narrationis, argumentorũ, egreßionis, perorationis, seruabitur. Dicet idẽ grauiter,

In Comœdia δῆμοι.
In Nebulis.

uiter, seuerè, acriter, uehementer, concitatè, copiosè, amarè, comiter, remißè, subtiliter, blādè, leniter, dulciter, breuiter, urbanè, nō ubiq; simul, sed ubicunq; par sit. sic fiet tū id ꝓpter quod maximè repertus est usus orationis, ut dicat & utiliter, & ad efficiēdū quod intēdit, potēter: tum laudē quoq; nec doctorū modò, sed etiā uulgi cōsequetur. Fallūtur enim plurimū qui uitiosum & corruptū dicendi genus, qđ aut uerborū licētia resultat, aut puerilibus sententiolis lasciuit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leuiter excutiātur, flosculis nitet, aut præcipitia pro sublimib⁹ habet, aut specie libertatis insanit: magis existimāt populare atq; plausibile. Quod quidē placere multis nec inficior, nec miror. Est enim iucūdioris ac fauorabilis qualiscūq; eloquentiæ, & ducit animos naturali uoluptate uox omnis, neq; aliūde illi per fora atq; aggerē circuli: quo minus mirū est q nulli nō agētiū parata uulgi corona est. Vbi uerò quid exquisitius dictū accidit aurib⁹ imperitorū, qualecūq; id, qđ modò se ipsi posse desperē, habet admirationē. neq; immeritò: nā ne illud qdē facile est. Sed euanescūt hæc atq; emoriūtur cōparatione meliorū: ut lana tincta fuco citra purpurā placet: at si cōtuleris etiā lacernæ, cōspectu melioris obruatur, ut Ouidius ait. Si uerò iudiciū his corruptis acrius adhibeas, ut buccinis purpurā: iā illud qđ fefellerat, exuat mētitū colorē, & quadā uix enarrabili fœditate pallescat. Luceat igitur hæc citra solē, ut quedā *exigua animalia igniculi uidētur in tenebris. Deniq; mala multi probant, nemo improbat bona. Neq; uerò omnia ista de qbus locuti sumus, Orator optimè tātū, sed etiā facillimè faciet. Neq; enim uis summa dicēdi est admiratione digna, si infelix usq; ad ultimū solicitudo persequitur, ac Oratorē macerat & coquit,

*Lāpyridas Græci uocāt, Horatius noctilucā, Cicero Nitedulā.

ægrè

ægrè uerba uertentem, & perpendendis coagmentandisq; eis intabescentem. Nitidus ille, & sublimis, & locuples, circunfluentibus undique eloquentiæ copiis imperat. Desinit enim in aduersa niti, qui peruenit in summum. Scandenti, circa ima labor est: cæterùm quantum processeris, mollietur diues & lætius solum. Et si hæc quoque iam leuius suprema perseuerantibus studiis euaserit, inde fructus illaborati offerunt sese, & omnia sponte proueniunt: quæ tamē quotidie nisi decerpantur, arescunt. Sed & copia habet modum, sine quo nihil nec laudabile, nec salutare est: & nitor ille cultum uirilem, & inuētio iudicium. Sic erūt magna, non nimia: sublimia, non abrupta: fortia, non temeraria: seuera, non tristia: grauia, non tarda; læta, non luxuriosa: iucunda, non dissoluta: plena, non tumida. Similis in cæteris ratio est. Tutißima ferè per medium uia, quia utriusque ultimum uitium est.

Quæ post finem studia. CAP. XI.

ARGVMENTVM.

Oratorem emeritum, & iam vel ætate vel alio incommodo ingrauescentem, maturè cessare ab opere iubet: non ita tamen, vt se otio dedat, sed vt vel historiam scribat, aut præceptis eloquentiæ, formandísque nouis oratoribus operam det, suo Ciceronísque exemplo. Deinde excusat præceptorum magnitudinē, & extenuat non in artibus tantùm ac rerum cognitione percipienda, sed etiam in moribus: & nos ingenij ac voluntatis nostræ admonet, in qua situm sit vt boni viri esse velimus, cùm ad virtutem & honestatem nati simus. Ingenij vim immēsam esse, modò in artibus discendis (quod vel solius adolescentiæ spatio fieri posit) rationem & ordinem & modum adhibeamus, nec indulgeamus vitiis quorundam præceptorum, & nos ipsi finem in scholis maturè faciamus. Rerum autem cognitionem, vsum nobis & lectionem allaturam esse, nec ita multo tempore, si studiis his otium & horas vacuas impendamus. Id exemplis illustrium & doctisimorum virorum confirmat, quibus nos ad spem

spem eloquentiæ studiúmque capessendum hortatur, nec remittendum conatum, quo minus, si ad summa non poterimus, saltem ad aliquem locum perueniamus.

His dicēdi uirtutibus usus Orator in iudiciis, cōciliis, cōcionibus, Senatu, in omni deniq; officio boni ciuis, finem quoq; dignum & optimo uiro, & opere sanctißimo faciet: non quia prodesse unquam satis sit, & illa mēte atq; illa facultate prædito non conueniat operis pulcherrimi quamlongißimū tēpus, sed quia decet hoc quoq; prospicere, ne quid peius q̄ fecerit, faciat. Neq; enim scientia modò cōstat Orator, quæ augetur annis, sed uoce, laterū firmitate: quibus fractis aut imminutis ætate seu ualetudine, cauēdum est ne quid in Oratore summo desideretur, ne intersistat fatigatus, ne quæ dicet, parū audiri sentiat, ne se queratur priorē. Vidi ego longè omniū quos mihi cognoscere contigit, summū Oratorē, Domitium Afrum, ualde senem, quotidie aliquid ex ea quam meruerat autoritate perdentem, cum agente illo, quem principem fuisse quondam fori nō erat dubium, alij (quod indignum uidebatur) riderent, alij erubescerent: quæ occasio illis fuit dicendi, malle eū deficere quàm desinere. Neq; erant illa qualiacunq; mala, sed minora. Quare antequam in has ætatis ueniat insidias, receptui canet, & in portum integra naue perueniet. Neq; enim minores cum cùm id fecerit, studiorū fructus sequentur. Aut ille monumēta rerum posteris, aut, ut L. Crassus in libris Ciceronis destinabat, quærentibus tradet, aut eloquentiæ componet artem, aut pulcherrimis uitæ præceptis dignū os dabit. Frequentabūt uerò eius domum optimi iuuenes more ueterū, & uerā dicendi uiam uelut ex oraculo petent. Hos ille formabit quasi eloquētiæ parens, & ut uetus gubernator, littora & portus, & quæ tēpestatū signa,

De Orat. 1

quid

quid secundis flatibus, quid aduersis, ratis poscat, docebit: non humanitatis solum communi ductus officio, sed amore quodã operis. Nemo enim minui uelit id, in quo maximus fuit. Quid porrò est honestius, quàm docere quod optimè scias? Sic ad se Cælium deductũ à patre Cicero profitetur. Sic Pansam, Hircium, Dolabellã in morẽ præceptoris exercuit, quotidie dicens, audiénsq;. Ac nescio an eum tũc beatißimũ credi oporteat fore, cùm iam secretus & consecratus, liber inuidia, procul à cõtentionibus, famã in tuto collocarit, et sentiat uiuus eam quæ post fata præstari magis solet, uenerationẽ, & quid apud posteros futurus sit uidebit. Cõscius sum mihi, quãtũ mediocritate ualui, quǽq; antea scierim, quǽq; operis huiusce gratia potuerim inquirere, candidè me atq; simpliciter in notitiam eorũ, siqui fortè cognoscere uoluissent, protulisse. Atq; id uiro bono satis est docuisse qd' scierit. Vereor tamen, ne aut magna nimiũ uidear exigere, qui eundem uirũ bonum esse, & dicendi peritum uelim: aut multa, qui tot artibus in pueritia discendis, morũ quoq; præcepta, & scientiam iuris ciuilis, præter ea quæ de eloquẽtia tradebantur, adiecerim: quíq; hæc operi nostro necessaria esse crediderim, uelut põdus reì perhorrescant, ac desperent ante experimentũ. Sed hi primùm renuntiẽt sibi, quãta sit humani ingenij uis, quàm potẽs efficiendi quæ uelit, cum maria transire, syderũ cursus numeróśq; cognoscere, mundũ ipsum penè dimetîri, minores sed difficiliores artes potuerint. Tũ cogitent, quãtam rem petãt, quámq; nullus sit hoc proposito præmio labor recusandus. Quod si mẽte cõceperint, huic quoq; parti facilius accedent, ut ipsum iter neq; imperuium, neq; saltẽ durũ putent. Nã id quod prius quódq; maius est, ut boni uiri simus, uoluntate maximè cõstat: quã qui uera fide induerit, facilè

Cicer. Epist. Fami. IX. & Suet. de Rhethor. illust.

easdem quæ uirtutem docet. artes accipiet. Neq; enim aut tam perplexa, aut tam numerosa sunt quæ premunt, ut non paucorũ admodum annorum intẽtione discantur. Longam enim facit operã, q; repugnamus. Breuis est institutio uitæ honestæ beatæq;, si credas. Natura enim nos ad mentẽ optimã genuit: adeóq; discere meliora uolentibus promptũ est, ut uere intuẽti mirũ sit illud magis, malos esse tam multos. Nam ut aqua piscibus, ut sicca terrenis, circunfusus nobis spiritus uolucribus cõuenit: ita certè facilius esse oportebat, secundũ naturã, quàm contra eã uiuere. Cætera uerò, etiam si ætatem nostram non spatio senectutis, sed tempore adolescẽtiæ metiamur, abundè multos ad discẽdum annos habent. Omnia enim breuiora reddet ordo, & ratio, et modus. Sed culpa est in præceptoribus prima, libenter detinẽtibus puerũ, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quò difficilius sit qd' pollicẽtur, partim etiã inscitia tradẽdi, uel negligẽtia: Proxima in nobis, qui morari in eo quod nouimus, quàm discere quæ nondum scimus, melius putamus. Nã ut de nostris potißimũ studiis dicã, quid attinet tam multis annis, quàm in more est plurimorũ, (ut de his à quibus magna in hoc pars ætatis absumitur, taceam) declamitare in schola, & tantũ laboris in rebus falsis cõsumere, cum satis sit modico tẽpore imaginẽ ueri discriminis, & dicẽdi leges comperisse? Quod nõ dico quia sit unquam omittenda dicendi exercitatio, sed quia nõ sit in una eius specie consenescendum. Cognoscere enim, & præcepta uiuẽdi perdiscere, & in foro nos experiri potuimus, dum scholastici sumus. Dicẽdi ratio talis, ut non multos annos poscat. Quælibet enim ex iis artib⁹ quarũ prius habui mẽtionẽ, in paucos libros contrahi solet. adeò infinito spatio ac traditione opus nõ est. Reliqua est, quæ uires

citò

citò facit, cõsuetudo. Rerũ cognitio quotidie crescit, et tamen multorũ ad eas librorum necessaria lectio est, quibus aut rerũ exempla ab historicis, aut dicendi ab Oratoribus petũtur. Philosophorũ quoq; consultorúmq; opiniones, sicuti alia, uelimus legere necessarium est. Quæ quidẽ possumus omnia: sed breue nobis tempus nos facimus. Quantulũ enim studiis impartimur? Alias horas uanus salutãdi labor, alias datũ fabulis otiũ, alias spectacula, alias conuiuia trahunt. adiice tot genera ludendi, & insanam corporis curã. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorũ anxiæ solicitudines, multæ causæ libidinũ, et uinũ, et flagitiosus omni genere uoluptatũ animus. Ne ea quidẽ tẽpora idonea, quæ supersunt. Quæ si omnia studiis impẽderẽtur, iam nobis longa ætas, & abunde satis ad discendũ spatia uiderentur: & diurna tantũ cõputantibus tempora, & noctes, quarũ bona pars omni somno longior est, adiuuarẽt. Nunc computamus annos, non quibus studuimus, sed quibus uiximus. Nec uerò si Geometræ, & Grãmatici, cæterarúmq; artiũ professores omnẽ suam uitam, quamlibet longa fuerit, in singulis artibus consumpserunt, sequitur ut plures quasdã uitas ad plura discẽda desideremus. Neq; illi didicerunt hæc usq; in senectutem, sed ea sola didicisse contenti fuerunt, ac tot annos in utendo, non in percipiẽdo exhauserunt. Cæterum ut de Homero taceam, in quo nullius nõ artis aut perfecta aut certè non dubia uestigia reperiuntur: ut Eleum Hippiam transeam, qui non liberalium modò disciplinarũ præ se scientiam tulit, sed uestẽ & annulum, crepidásque, quæ omnia manu sua fecerat, in usu habuit, atque ita se præparauit, ne cuius alteri[9] ope egeret, né ue ullius rei: Gorgias quoq; summæ senectutis, id quærere auditores, de quo q́sq; uellet, iubebat. Quæ tandẽ ars digna literis Platoni defuit?

Cicero 3. de Oratore.

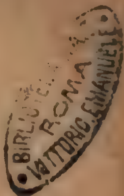
Cic. 1. & 3. de Orat. & 2. de Finibus.

Quot seculis Aristoteles didicit, ut nō solùm quæ ad philosophos atq; Oratores pertinēt, sciētia complecteretur, sed animaliū satorúmq; naturas omnes perquireret? Illis enim hæc inueniēda fuerūt, nobis cognoscēda sunt. Tot nos præceptorib⁹, tot exēplis instruxit antiquitas, ut poßit uideri nulla sorte nascēdi ætas felicior, quàm nostra, cui docendæ priores elaborauerūt. Marcus Cēsorius Cato, idē orator, idem historiæ conditor, idem iuris, idem rerum rusticarū peritißimus, inter tot operas militiæ, tantas domi cōtentiones, rudi seculo literas Græcas ætate iam declinata didicit, ut esset hominibus documēto, ea quoq; percipi posse, quæ senes cōcupissent. Quàm multa, imò penè oīa tradidit Varro? Quod instrumentū dicēdi M. Tullio defuit? Quid plura? cū etiam Cornelius Celsus mediocri uir ingenio, nō solùm de his omnibus cōscripserit artibus, sed amplius rei militaris, & rusticæ etiā, & medicinæ præcepta reliquerit? dignus uel ipso proposito, ut cū scisse omnia illa credamus. At perficere tantū opus, arduū est, & nemo perfecit. Ante omnia sufficit ad exhortationē studiorum, nō capere id rerum naturam, ut quicquid nō est factū, ne fieri quidē possit: cū omnia quæ magna sunt atq; admirabilia, tempus aliquod quo primùm efficerentur, habuerint. Quantū enim Poësis ab Homero & Virgilio, tantū fastigiū accepit eloquentia à Demosthene atq; Cicerone. Deniq; quicquid est optimū, antè non fuerat. Verùm etiam siquis summa desperet (quod cur faciat, cui ingeniū, ualetudo, facultas, præceptor, nō deerunt?) tamē est (ut Cicero ait) pulchrum in secundis tertiisque consistere. Neq; enim siquis Achillis gloriam in bellicis consequi nō pōt, Aiacis aut Diomedis laudem aspernabitur: neq; q Homeri, non Tyrtæi. Quinimo si hanc cogitationē homines habuissent, ut nemo se meliorem

fore

fore eo q optimus fuisset, arbitraretur: ij ipsi qui sunt optimi, nõ fuissent: neq; post Lucretium ac Macrum Virgilius, neq; post Crassum & Hortensiũ Cicero, sed neç alij postea uicerint. Verùm ut transeundi spes non sit, magna tamẽ est dignitas subsequendi. An Pollio & Messala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiæ, agere cœperunt, parum in uita dignitatis habuerũt, parũ ad posteros gloriæ tradiderunt? Alioqui peßimè de rebus humanis perductæ in summum artes mererentur, si quod optimum fuisset, defuisset. Adde q magnos modica quoq; eloquentia parit fructus: ac siquis hæc studia utilitate sola metiatur, penè illi perfectæ par est. Neq; erat difficile, uel ueteribus uel nouis exẽplis palàm facere, nõ aliũde maiores honores, opes, amicitias, laudem præsentẽ futuram hominibus contigisse, si tamẽ dignum literis esset, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atq; ipsa possessio pleniβimam studiis gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more eorum qui à se nõ uirtutes, sed uoluptatẽ quæ fit ex uirtutibus, peti dicũt. Ipsam igitur orandi maiestatem, qua nihil dij immortales melius homini dederunt, & qua remota muta sunt omnia, & luce præsenti & memoria posteritatis carent, toto animo petamus, nitamúrq; semper ad optima: quod facientes, aut euademus in summum, aut certè multos infra nos uidebimus.

In Oratore.

Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi pro uirili parte adiuuari posse per nos uidebãtur: quorum cognitio studiosis iuuenibus si non magnam utilitatẽ afferet, at certè, quod magis petimus, bonam uoluntatem.

Cõclusio totius operis.

M. FAB. QVINTIL. DE INSTITVtione oratoria ad Marcellum Victorium libri duodecimi & ultimi finis.

INDEX ALPHABETICVS IN XII. M. FAB. QVINTILIANI LIBROS DE INSTITVTIONE ORATORIA.

Apologo

Capita

Circun

Educatio

Euathlus

Ingenio

 Λ, litera

Loca

Meditatio

adhib-

Mune-

Nego

Oratio

παρέν

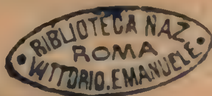
Sæuitia

FINIS.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIS ELOQVENTISSIMI DECLAMATIONES VNDEVIGINTI.

LVGDVNI,
APVD THEOBALDVM
PAGANVM

1558.

DECLAMATIONVM
XIX. INDEX.

MAR. FABII QVINTILIANI ORATORIS ELOQVENTISSIMI DECLMATIONVM LIBER.

PARIES PALMATVS, DECLAMATIO I.

ARGVMENTVM.

Quidam cui erat filius cæcus, quem hæredem instituerat, induxit illi nouercam, iuuenémq; in secreta domus parte seposuit. Is noctu dum in cubiculo cum vxore iaceret, occisus est: inuentúsq; postero die habens gladium filij defixum in vulnere, pariete ab ipsius ad filij cubiculum vestigiis palmæ cruentato. Accusant se inuicem Cæcus & Nouerca.

Pro Cæco contra Nouercam.

I IVVENIS innocentissimus, Iudices, vti vellet ambitu tristissimę calamitatis, poterat allegare vobis amissam cum oculis cogitationū omnium temeritatem: sed cùm ostēdere innocentiam suam moribus malit, quàm aduersis: neq; pietatis neq; conscientiæ suæ grauem ferre contumeliam potest, vt parricidium non fecisse videatur beneficio cæcitatis. Quare non petit vt miserum putetis, nisi & innocēs fuerit: non petit vt afflictum alleuetis, nisi & probauerit sese infeliciorem quòd patrem amisit, quàm quòd oculos. Aestimate iuuenē iis moribus quibus videntē æstimaretis, vita, pudore, pietate. Quæ si omnia sibi, vt erunt promissa, constiterint, nullo terrebitur crimine. Nec quòd sceleratissima fœminarum calamitatē nostram cruētato pariete imitata est, expauescimus. Quo diligē-

tior, quo solicitior fuit ne deprehēderetur, hoc magis indicauit sibi oculos non defuisse. Gratias agimus, quòd nimium auidæ suspitionis argumenta in nostram transtulit partem. non esse Cæci scelus difficilius probaretur, nisi omnia sic acta essent, vt fecisse Cæcus videretur. Quare Iudices non improbè sperauerim futurum, vt suspecta sint vobis quæ tā inconsideratè ficta sunt contra miseram cæcitatem. Primùm, quòd spatium illud ingens domus, quod in medio fuit, ita digesto cruore satiatum est vsq; ad cubiculum miserrimi iuuenis, tāquam planè timuerit parricida ne non deprehenderetur. Deinde, sceleri nox potissimùm electa, quo tempore inueniri maritus sine vxore non posset. Tum in cæde in qua nemo vtitur ferro, nisi alieno, gladius adolescentis, ne argumentum deesset Nouercæ, relictus est. Postremò, peractum vulnere vno scelus, quod obiiceretur manibus errantis. Et tamen contra tam multa incredibilia solum aduocat Nouerca testamentum, vultq; illud esse pretium parricidij: vt rerū intellectu in diuersum coacto, occisum eò probet patrē, quòd nō meruerit occidi. Nos verò istud (si crimen putatis) agnoscimus. Iuuenis hic patris sui hæres solus est. Hoc testamētum, si viuente adhuc miserrimo sene notum esse in domo potuit, scitis quis illi debuerit irasci. Nam quòd inuisum fuisse filiū patri iactat, crimen Nouercæ erat, si cōfiteremur. Idq; probari ex hoc putat, quòd secretū non filius accipit à patre, sed cæcitas. Quo loco dissimulare satis callidè conatur inuidiam suam. Pater qui filium cæcum in semota penatiū parte seposuit, eripuit Nouercæ oculis voluptatem. Nanq; ista cùm n... misse vacuos penates videretur, cùm patri filium Cæcum hoc esse crederet quod orbitatem, excogitauit indulgentissimus senex quemadmodū hic miser patri suo in eadē domo esset, Nouercæ in alia, accepit secretum quod erat petiturus. Quod quo sit animo senis factum, potestis interrogare testamentum. Neq; ego grauissimū patrem suprema sua iuueni iactasse crediderim, vt hæredem filium scriberet. nō est res quæ imputetur, istā magis oportet vel aliquo indicio, vel suspicione muliebri arcana mariti deprehēdisse, & statim omnibus nuptiarū renuntiasse pignoribus. Nā cùm propter pecuniā ames, idem amoris & spei finis est. Habuerat adolescens gladiū in cubiculo suo semper, siue antequam in hanc fortunam incideret paratū, siue quia cæcitatis miseræ solatium est habere rem

viden

videntium. Certè nũquam illum pater timuerat, nunquam Nouerca obiecerat. Palàm positum est sub oculis omniũ tota dodomo notissimum ferrum. Scitis quãto negligentius custodiat ferrum bona cõscientia, quàm etiã extra suspicionem sit res sine vsu. Innocentia facit vt ferrum subtrahi possit etiã videnti. Siue igitur aliquis ex seruulis corruptus est præsertim in tã facili occasione, siue ipsi Nouercæ nõ defuit audacia ad ferẽdũ, quod facere poterat & pręsente priuigno, vtiq; (quod dubitari nõ potest, quod facit certũ sceleris autorẽ) mauult in cęde alieno vti quàm suo gladio quisquis illum relicturus est. Reliqua Iudices si fieri possunt, facta æstimate. Dicitur cęcus sine rectore, sine duce, ex illa penatium parte secreta, & penè ex alia domo, per inane longum, per tot offensa limina, per excubantes seruulos errasse cum ferro: cubiculũ deinde patris ingressus, in neutrã deflexisse partem, sed recto gradu sicut ducere oculi solent, ad lectulũ accessisse leuiter, nõ in torũ incidisse, nõ antè peruenisse quàm crederet. Vos Iudices criminum tumultũ ex rerum fide ducite. Dormiens senex, quẽ Cæcus percussor quęreret, excitatus antè esset quàm inueniretur. Iungunt his multo incredibiliora, vt occiderit patrẽ, pepercerit Nouercæ: parricidium autem vno ictu explicuerit: quod ferè vix etiam iis cõtingere solet, qui oculos manu sequuntur. Nulla ergo luminũ virtus, sed homo ferrum missurus in casum, satis felix si percussisset quãcunq; corporis partem, in ipsam protinus animã incidit, & an morti satisfecisset, intellexit. Officium Iudices oculorum est renuntiare manibus quid actum sit. Cæci percussoris vna securitas fuerat, sæpius ferire. Negat præterea quicquam se ex his Nouerca sensisse, cũ iuxtà iaceret: nec explicat vnde illud acciderit maximæ signum trepidationis. Si & pater vno ictu perierat, neq; ista vigilabat, nũquam gladiũ reliquit percussor securus. Reliqua Iudices nimiũ suspecta, improbè assimulata. Spatiosissimus paries, & longissimum domus latus habuit notas sanguinis, quas reliquisse videretur manus reuertentis. O quàm bene quicquid volunt imitãtur oculi. Stupeo, si qua est fides, omnia priuignum illa nocte fecisse. Dicitur ad votum Nouercæ gladiũ in vulnere reliquisse, quem suum negare nõ posset. Deinde per totum parietẽ quid aliud inscripsisse, quàm se parricidã sanguinem patris vsq; ad cubiculum suum perduxisse, & viam sequentibus reliquisse? Hoc fecit aliquis negatu-

rus: Gratulor tibi adolescens, si non potuisti parricidium illud admittere, nisi vt relinqueres argumentum cæcitatis, habuisti innocentiæ necessitatem. Causam igitur miserrimi adolescentis sic apud vos agere proposui, vt primùm ipsum defendã, quasi reus tantum sit: deinde cùm esse securus de huius innocētia cœpero, tunc ingrediar Nouercę accusationem. Spectabitis vtrũq; suis moribus, suis causis: erítq; facilior via vestræ religionis. Quanquam duos iudicia complexa sunt, vos tamen tanquam de singulis cognoueritis. Et primùm sic agam, tanquam iuuenis habeat oculos, tanquam impetus eius nulla corporis debilitate frangantur. Interrogabo quid antè perditè, quid flagitiosè, quid impiè fecerit, per quæ se parricidã scelera promiserit. Innocentia per gradus certos ab homine discedit: & ne in maximis trepidet audacia, diu vires in minoribus colligit. Nemo inde cœpit, quò incredibile est peruenisse. Dicas necesse est quæ huic cum patre odia fuerint, quàm violenta dissensio inter sacrorum infinita nominum pignora. Crede mulier etiam tua causa. Nam si facile est filio occidere patrem, facilius est vxori maritum. Loquar nunc de infirmitate miseræ cæcitatis. Temeritas omnis animorũ, calamitate corporum frangitur: & frigescunt impetus mentium, quos non explicant ministeria membrorũ. Ad solum se alligat destituta mœrorem. Vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus non concipit nefas ad quod ducibus oculis peruenitur. Cogitat semper errare & offendere, cogitat eundi redeundiq; difficultatem. Magna innocentiæ necessitas est, neminem facilius posse deprehendi. Semper se custodiunt miseri, ne esse miserabiles desinant: & quisquis amisit oculos, laborat ne meritò perdiderit. Quid aliud cæcitas discit, quàm rogare, blandiri? Odium omne adiuuant oculi, & hunc in pectoribus humanis furorem lumina accendunt: nec leuis animis accedit insania, quoties quem execreris aspicias. Cæcus miserior est quàm vt inuisus sit: timidior est, quàm vt oderit. Præterea nocentibus liberis frequentissimas ad parricidium causas suggessit illud quod videbant. Vitiis enim nostris in animum per oculos via est. Aliis tradidit in parentum sanguinem luxuria ferrum, luxuria videntium crimen: Aliis meretriculæ amor immodica poscentis: amor, cui renuntiant oculi. Cæcus infelix patrem occidit? deinde cui manum porriget securior? cuius humeris leuior incũbet? Quis cõ
tumelias

tumelias seruorum castigabit seuerius? quis calamitatem tam obnoxiam maiore reuerentia proteget? Inter felices alius est ordo votorum: Cæcus filius optat superstitem parentem. Volo nunc scire quemadmodum dicat explicitum tam difficile facinus. Cæcus parricidium cogitauit. cum quo? cuius se commisit oculis? iturus per totam domum, quem ducem elegit? Ille qui erat in cubiculo suo solus, secum (opinor) secum deliberat. Sufficit sibi, cum homine expeditissimo loquitur. Cur enim socium consciẽtiæ quærat? omnia potest scire. Primùm, nox quãdo sit. Deinde prospicere solicitè, an omnis familia dormiat. Gradu suspẽso ponere certa vestigia. & in omnem timoris sui partem solicitum circumagere vultum. O quàm parum est in metu ipsos etiam oculos habere! Ita nõ iste sibi dixit, Occidere quidẽ patrem volo, sed quem sequentur hæ manus? Nocte solus egrediar, sed quando perueniam? Putas nos iunctis habitare liminibus? domus inter patrem filiúmq; media. Quantum erroris, quantum moræ! spatium ingens & vix metiendum. Cæcitas inconsulta quid agis? nox antè deficiet. Quid si deinde vterq; vigilauerit? quid si Nouerca? Age, limen inueniam, cardinem sine strepitu mouebo, dormientis cubiculum intrabo, quiescentem feriã patrem. semel satis erit, nec nouerca vigilabit. Securus egrediar, sciente nullo reuertar. Vota sunt ista, sed oculorum. Cæcus desperaret etiamsi tam multa nox polliceretur. Hoc loco quæram necesse est, quæ ratio fuerit vt iuuenis ad parricidium suo potissimùm gladio vteretur. Nimirũ illud in mentem venit, quia erat relicturus. Nam si alienum & ignotum in vulnere patris gladiũ reliquisset, potuerat de percussore dubitari. Hic attulit suum, vt etiam si euasisset, tamen ferro suo teneretur. Cur ergo, inquis, gladium in cubiculo tuo habebas? quia habueram semper, quia vsurus illo non eram. Ferrum ergo parricidio meo tot ante annos præparaui, & secundum illum quem minabar patri, tandiu innocens fui? Ego eram ferro ac mente paratus, & tot abiere noctes? Antè gladium illum familiarem oculis tuis feci, antè omnibus seruulis notum. pependit in cubiculo tanquam testis conscientiæ meæ palàm in medio negligenter, sic vt subtrahi posset. Non illum conscientia trepida velauit: tam notus in cubiculo fuit, quàm cæcitas domini. Quisquis ferrũ præparat sceleri, sic illud habet, vt possit suũ negare. Ponite nunc ante oculos actũ parricidij, deprehẽdetis

Hic locus sic distingui potest: sed oculorũ. Cæcus desperaret, etiam, &c.

difficultatem. Dono illud, dum à suo limine egreditur, dum illos quos accepit à patre seruulos, fallit. ecce cubiculũ senis inuenit aliquando, ecce paries ille deficit, & percussoris manus subitò destituit, cessere fores sine strepitu: quid postea agit? Vtrum ipsum cubiculi parietem circuit, an se committit in medium, & per spatia tenebrarum armatã manum iactat? Ecce patris lectulum tenet, & iam dormientium anhelitus imminens audit, vnde sciet quò dirigat ferrum? quẽ potius feriat ex duobus? Tentauit ergo vultus, & pectus obiectum? breuissimã periturae animae viam quaerit? & quantus erit sopor, qui ista non sentiat? Dices, neq; ego sensi. Ideo intelligis quàm malã causam habeas, cuius & vna & incredibilis defensio est. Ita feritur in sinu tuo maritus, & tu nihil sentis? Ad latus tuum fata hominis peraguntur, tu taces tanquam te priuignus occiderit priorem? Ita non ille percussus est homo, quem Caecus occidit? Te verò (si nihil aliud) calẽs ille cruor deniq; suscitasset. Sed quàm manifesta est conscientia quae te ad hanc compellit necessitatem, vt cùm occisum à priuigno tuo patrem videri velis, cogaris dicere nihil sensisse? Sufficit, vicimus, innocẽtes sumus. Cùm in eodem lectulo fueris, cùm amplexa sis forsitan illum qui occisus est, tam incredibilem profiteris soporem? Cur ergo tu incolumis es? quae tam iratis manibus sanguinem tuum fortuna subtraxit? Certè dormiebas, certè nihil senseras. Ita priuignus te reliquit, qui deprehendi non timebat? Occidit ergo aliquis patrem, & Nouercae pepercit? Maximum omnium nefas fortiter fecit, minori sceleri statim par non fuit? Omnia humana sacra confudit, violare non est ausus pectus odiorum? Incredibile est, sine fide est, non occidere Nouercam, cui imputes quòd patrem occidat. Quid ais adolescens? túne circa illum sanguinem defecisti? Illa te blandius rogauit anima? perdidisti ergo, illud, quòd nihil senserat, quòd nox, quòd silentium, quòd tempus supererat sceleris alterius? Tu si facere parricidium posses, ideo patrem tantum occidisses, vt tibi & Nouercam liceret occidere. Non video cur, nisi videri velit relictam mulierem ideo tantùm, vt videretur illud nefas illa fecisse. callide satis. Sed hoc alio protinus argumento subuerteretur. Non est eiusdem cõsilij, nouercae parcere vt substituat ream, & gladium relinquere quòd ipse deprehendatur. Saepius vti necesse habeo argumento caecitatis, & hoc etiam loco, quo de illo vulnere disputãdum

est.

est. Mehercule si percussor intrasset qui videret, qui lumẽ præ se tulisset, non tamẽ tam feliciter librasset ictum, quem etiam si nullæ fallerent tenebræ, metus & conscientia magni sceleris testes incertum fecissent. Rarò cõtingit semel ferire carnifici, quanuis cõponat ipse ceruicem, & exercitata manus homicidium nouissimè velut quoddam genus artis exerceat. Sic ergo librauit manum cæcus, vt ipsam protinus feriret animam? Ego mehercule etiam illud admiror, quod cùm patrem vellet, non Nouercam percussit. Præter animum nihil virium habet parricidę primus ictus: ille trepidat, ille cogitat, ille erubescit, ille est ab innocentia proximus, ille præstat hoc solum, vt sequens fortius feriat. Interrogare nunc volo quæ iuueni causa fuerit, vt reliquerit gladiũ. Scilicet noluit Nouercam suã infamari. Abstulit sibi omnem defensionem, & se parricidã confessus est, ferrum in vulnere reliquit. Si nondum occisum putabat, iterũ feriret. Si iam perfectum nefas intelligebat, auferret indicium. Sed q̃d ego rem manifestissimã colligo? Si vultis Iudices scire à quo sit gladius relictus, cogitate cui expedierit vt inueniret. Sed paries vsq; ad cubiculũ priuigni vestigio manus cruẽtatus est. Cogitate Iudices ante omnia, nõ esse incallidũ hominẽ, neque cõsilij iacentis, qui cæcus explicare conetur facinus etiam oculis difficile. Ille ergo non existimat, cùm manum cruẽtam parieti applicat, vestigiũ à se parricidij sui relinqui? cùm dexterã qua duce vtebatur, veste tergere, atq; ita abire sine vestigio posset, totum parietem cruentabat, & vbiq; aliquid de patre misero relinquebat? Quid futurum esset postero die, quantã expectaret inuidiam ad lucem, non cogitabat: sed disponebat indicium certum, indubitatum, sine errore, quod Nouerca sequeretur vsq; ad cubiculum suum, vsq; ad limen ipsum? O admirabilẽ casum, nec cruor antè defecit? Vtar hoc loco natura ipsius rei. Palmatus sanguine paries inuentus sic est, totam manum explicuit, omnes digitos diligenter expressit. Totum ergo sanguinem consumeret intra prima vestigia. Pone enim manum cruentatam, atq; adeò (vt istis etiam blandiar) madentem: pone mensuram itineris, spatium parietis: diu enim in secretã domus partem reuertẽdum est: debet proxima pars à cubiculo patris habere plurimum sanguinis, sequẽs minus, tertia minimũ, vltima nihil. Nam cruor quoties admotus est, transit, aut in manu tardè reptantis arescit. Hoc quid esse dicamus, quòd circa

cubiculū vtrunq; sanguinis istius vestigium quasi incipit? hinc est paries palmatus, & illinc? Quomodo pertulit manus quod relinquebat? Nouerca istud, Nouerca securis cōposuit oculis: illa miserum dextera sanguinem tulit, & manum subinde renouauit. Palmatus paries habet distantiam, vacat aliquid loci, integrum vbiq; vestigium est, Cæcus manus traxisset. Quæro nunc, vnde tantum sanguinis in manu? Tunc enim ex omni vulnere cruor profluit & effunditur, cùm ferri recentem viam sequitur. At quoties eodem quo factum est cluditur telo, latet tota mortis inuidia. Præterea cùm manus ex parte qua palmare vestigium potest, plicetur in capulo, & se dum telo occupat claudat, necesse est exteriore vt parte respersa sit. Tuus autem qui palmatus est paries, vestigium eius partis ostēdit, ad quam cruor peruenire non potuit. Vestrum est nunc omnia ista comparare, perpendere. Cur prudentior sit iudex in deprehendendo scelere, quàm reus in admittendo, hoc esse in causa puto, quòd alter tantùm pro se cogitat, alter pro parte vtraq;. Tuitus sum adolescentis miserrimi causam, nunc inspicere volo quāto certioribus argumētis Nouerca teneatur. Transeo illum vulgarem & omnibus notū de cōparatione personarum locum. Alius diceret, maritum & vxorē, nisi liberis initiarentur, nō fortissimis corporum vinculis inhærere. Ego illud potius dicam. Decepta est mulier expectatio tua. Veneras quasi in vacuā domū, & sine hærede. Expectaueras vt infelix iste iuuenis ab ipsis protinus nuptiarum tuarū expelleretur auspiciis, extorrē & inopem summoueret pater blādo corruptus amplexu, & omnino summam calamitatem corporis occurrere delicatis vxoris oculis vetaret. Inuenisti pium & deuotum vnico senem, & de omnibus coniugis tui desperasti ob id affectibus. Miserrimus est maritus quisquis inducit filio Nouercā, quòd vxori non videtur posse vtrunq; amare. Quæro igitur ante omnia, vbi occisus est maritus? In cubiculo suo. hoc paulò antè priuigno defendendum non fuit. Occisus est in cubiculo senex. Ita ille percussor non timuit vxorem? Audio secretum nuptiarum, & matrimonialis lectuli solitudinē occisurum intrare. Quem quæram? vbi relinquitur maritus ab vxore innocens? Noctem autē ad scelus quis elegit? Nox tuū tempus est. quid si accedit huic etiā sceleris occasio? Non venire debes ad secretā domus partem, nec tota tibi penatium sacra peragenda sunt. Tu nō cogi
tas

tas quemadmodum suspensa manu sonātem blandè cardinem flectas. Iaces secundum occasionem, & expeditum tibi in proximo facinus est Non times, ne quis deprehendat. Ipsi quoque seruuli longius quiescunt: & præstatur grande secretum genio loci. Tibíq; ferire cùm velis, scire an dormiat licet. Nox & ferrum, & securus maritus, quidnam isto delicatius scelere? Occisum esse miserum senem cùm tu volueris scimus. Quomodo tamen, inquit, gladius peruenit in meam potestatem, qui priuigni fuit? Hæremus, hic difficilis expugnandus est locus. Quis credet mihi si dixero, Gladiū Cæcus ille perdidit, perpetua nocte clausæ genæ non custodierunt? Fingere nimirum ad tēpus videbor, & rem nimium manifestam impudenter complorare. Scilicet semper isti apposita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquā callido glorieris ingenio, non decepisti trucem horridúmq; latronem: nostri tibi occasionē præbuere mores. Nam quòd vno ictu occisus est senex, ad te suspitio magis respicit. Tu præparare corpus illud ad ictus potes, dum videris amplecti. Tu blanda manu prætentare pectus, vbi assiduo visceris pulsu non quiescat anima, vbi statim mors sit, vbi de spiritu sanguinis ictum explorare antè & cognoscere licet. potest & vno ictu mulier occidere. Venio nunc ad vestigia parietis cruentati, quibus te satis abūdéq; pressimus dū adolescētem defendimus. Hæc sunt tamen quæ cōtra te reseruata sunt. Cùm maritus tuus in cubiculo occideretur, sciebas nullum tibi relictum patrociniū, nisi aliquid cæcitati simile fecisses: ideóq; sanguinem in illam partē induxisti, in quam quæri volebas, vt postero die omnis inuidia, sanguinis notas & vestigia præparata sequeretur. Infamas cæcum, cōsilium ex calamitate sumpsisti. Sciebas illum non aliter, si dux defecisset, ingredi posse, quàm si vestigia parietis perpetuitate dirigeret. Simulasti itaq; cæcitatem, & ne quid sceleri impio deesset, mariti tui cruore lusisti. Omnia tibi composita atq; simulata sunt per otium & securitatem, tanquam scelus transferretur ingenio. Nūc enim tu innocens, quia priuigni gladius in vulnere, quia paries cruētatus. hoc sufficere vtrunq; indicio putabas? Quàm facili momento causæ fata vertuntur! quòd fecisse etiam is scelus frequenter inuentus est, qui obiiciebat. Sed causas, inquit, parricidij iste habuit, quem iratus pater in secretam domus partē relegauerat. Mulier, illa forsitan ignominia felicioris videretur

esse

esse priuigni. Cæcitatis beneficium est, cùm illi secretũ datur. O præclaram senis optimi singularémq; pietatem? quàm blandè ille seposuit miserum suum? quàm diligenter vxoris gaudẽtis exclusit oculos? quàm multo Cæcum pudore donauit? Si felicior, inquit, essem pater, ego tibi potius cederem domo tota. Nunc miser illã occupa partẽ, in qua nemo te videat, in quam solus ego veniam, sint circa te seruuli fideles. nõ gemitus tuos audiat quisquam, non flebili mœrore pascatur. Nihil est quod te solicitet conuersatione nostri. Secretum quod cæcitati præstatur, ideo præstatur, vt minus oculi desiderentur. Aliquis odit filium cæcum, & hac tantùm vltione contentus est, vt illi assignet quietam, & sepositam, & meliorem domus partẽ? Ita ais, ego sic intelligebam, quasi abdicaret, quasi expelleret. Iratus igitur senex tenet iuuenem suum velut interiore cõplexu, & à limine obstat? Rogo, quòd duos separat media domo, te integram, sanam: illum infelicem, cæcum, contumeliæ opportunũ, iniuriæ facilem, vtrum filio irascitur, an vxori? Volo, inquit, iuuenis vtaris amœna domus parte, ne hæc quæ nitidioribus tectis elaborata sunt, pertineant ad oculos tuos. Quis tam stultè irascitur cæco, vt putet illius interesse vbi habitare iubeatur? Te potius ille submouet, tuis inuidiam facit oculis. tibi dicit, Sufficiat, satis est, habes maiorem domus partem. absentẽ puta, misero in paternis ædibus aliquem angulum relinque. Pater qui filio sub nouerca assignat secretam domus partem, confitetur vxori se abdicare non posse. Transit ad aliud genus defensionis, Sibi causam cædis non fuisse, cùm hic hæres inuẽtus sit omnium bonorũ. Quis enim alius esse debeat, vt huic properandum fuerit ad hæreditatem? Filius scriptus non timet pœnitentiã testamenti. Omniũ bonorũ hæres relictus est. Nõ ergo irascebatur pater cùm daret secretam domus partem. Non possunt tibi diuersa prodesse, eadem obiiceres reo si exhæredatus esset. Elige vtrũ voles. Si sciuit se esse hæredem, amare magis patrẽ debuit: si ignorauit, non habuit quod speraret ex morte patris. Reliquũ est vt intueamur, ille qui periit, ab vtro magis vestrum desideretur. Te, opinor, hic grauius afficit dolor, impatiẽtius hic luctus exanimat, túq; obsoletam protinus nubem, & tẽpori accõmodata lugubria flãmeo reuertente mutabis: hic verò iuuenis, qui si fortunæ suæ mala cum præteritis cõparet, cæcus cœpit esse nunc primùm: quid nõ miser in hoc

sene

ſene perdidit?viuebat illi magna pietas,aderant quocunq; iuſſerat de facie patris oculi.non illudere infelicibus tenebris cõtumaces ſeruuli poterant,nec(quod extremũ contumeliarum genus eſt) vt dominum agerent rogabant. Nunc quanta dij boni ludibria ſunt ineunda?Iunxere ſe pariter cæcitas & ſolitudo. Quid tibi nunc miſerrime adoleſcẽs hæreditas prodeſt, quam tantum audis?quid enim circa te pecunia poteſt? Quæ fruendi voluptates ? quid aliud quàm ſpoliorũ facilis occaſio? Quàm bene iſta omnia paterni oculi cuſtodiebant? quàm facilè decipi,quàm facilè denudari,quàm ſine labore falli potes?quàm citò inops fieri?Morte patris exhæredatus es.Quid nunc tibi niſi perpetuus imminet mœror, & execratio vitæ?Miſer poſt omnia & lacrymas perdidit,nec dolentem adiuuant oculi. Incipit apud te gladius habere quod agat.Quærit,ecce quærit miſer ferrum.Nunc,inquit,huc reddite illud,innocens donec habuit meas manus tantùm.ſi mori neceſſe eſt,illi potiſsimũ incumbam.Hoc illa iam olim grauis & infelix anima querebatur.Vbi nũc meæ vires?vbi impetus?vbi dextra tam fortis? vno ictu puto ne me quidem ipſum mihi continget occidere.

CAECVS PRO LIMINE. DECLAM. II.

ARGVMENTVM.

Ex incendio domus adoleſcens patrem extulit. Dum matrem repetiit,& ipſam & oculos amiſit. Induxit illi pater Nouercam. Quæ acceßit quodam tempore ad maritum , dixitq; parari illi venenũ, quod iuuenis in ſinu haberet,& ſibi promiſſam dimidiam partem bonorum ſi illud marito porrexiſſet.Intrauit ad cæcum pater,interrogauitq; an hæc vera eſſent:ille negauit.exquiſiuit,& inuenit in ſinu venenum.Interrogauit cui paraſſet,ille tacuit. Receßit pater, & mutato teſtamento,Nouercam fecit hæredem.Eadem nocte ſtrepitus in domo fuit.Intrauit familia in cubiculũ domini, inuenitq; ipſum occiſum,& nouercam iuxta cadauer dormienti ſimilem,cæcum in limine cubiculi ſui ſtantem,gladium eius ſub puluino cruentatum.

Accuſant ſe inuicẽ Cæcus & Nouerca.

PRO

ENTIO, Iudices, pudori iuuenis, pro quo minimum est quòd parricida non est, grauissimum videri quòd absoluendus est contra Nouercam, & plurimum cæco de reuerentia deperire virtutum, cum in patrocinio summæ pietatis aufertur quicquid aliū defenderet innocentem. Hoc primùm itaq; publicis allegamus affectibus, quòd pro se reus indignatur vti corporis probatione. Solus omnium non remittit sibi, vt incredibilior sit in parricidio Cæcus, quàm fuit cùm videret. Homo omniū quos vnquam miseros fecere virtutes, innocentissimus, parricidiū negauit antequam pater occideretur: & nequid hodiernæ solicitudini præstari putetis, fecit, quod est summum in rebus humanis nefas, ne vel in alio crederetur. Ignoscite per fidem, quòd indignatur se iuuenis in honorem tantum calamitatis absolui. Filium qui patrem ex incendio sua cæcitate seruauit, facinus est hoc tantùm innocentem videri, quòd illum nō potuerit occidere. Nam quod ad mulierem Iudices pertinet, quæ defendi non potest nisi patrem Cæcus occidit, tam impudentem delationis necessitatem malo, quàm si tantùm negaret. Viderit qui fiduciā veritatis putat, quòd Cæco facinus obiectum est. Deprehensa mulieris audacia est, quæ non potest nisi incredibilium comparatione defendi: & quisquis Cæcum inuicē accusat, solus est reus. Aliæ Iudices esse debuerunt aduersus hanc debilitatem probationes. Cæcus in parricidio non debet suspectus fieri, sed deprehēdi. Quæso itaq; Iudices vt hęc prima propter causam iuuenis putetis, quæ cōtra illum nimia sunt. Nihil magis debet esse pro Cæco, quàm quòd aduersus illum fuerūt multa fingenda. Et cōstat de pietate, de innocētia hominis, qui expugnandus fuit parricidij similitudine. Congesta sunt aduersus miseram debilitatem, ferrum, cruor, venenum, & quicquid non potest esse negligentiæ, nisi nescientis. Nemo Iudices, nemo diligentior debet esse ad facinus, quàm qui parricidiū potuit facere Cæcus. Iuuenis iste de quo summa in rebus humanis monstra finguntur, eius fuit erga parentes semper affectus, quem nefas est optare de liberis. Cùm domus igniū septa violentia rapuisset miseris senibus omne præsidium, illa festinatione qua fugimus, erumpimus, in mediū cucurrit incendium.

In

In quanto tunc periculo fuit rerũ naturæ pietas! Dum diu multúmq; attonitus hæret, dum ad vtrũq; respicit, ad vtrũq; discurrit, penè infelicissimos parentes perdidit pietatis æqualitas. Vt demum miserrimos senes cluserat iam propior ignis (audiat licet inuita pietas) patrem iuuenis elegit, & de pariter ardentibus vices disposuit affectus. Vixdum posito sene, cúm illum quoq; miraremur explicitum, iterum flamas aperuit, & vndiq; coëuntis incẽdij redditus globis arserat iuuenis, si tardius perdidisset oculos. Facinus est existimare Iudices, non hoc quoq; maximis contigisse conatibus, vt seruaretur & mater. Minus tamen in vtroq; fecerat, nisi perdidisset oculos. Viderint qui filiũ in eo magis parente mirantur, in cuius salutem faciem vultúsq; consumpsit. Patri præstitit cæcitatem, qui amisit oculos, dum repetit quam reliquerat matrem. Non expectatis, certum habeo Iudices, vt excusem quòd pater induxit Cæco Nouercam. Factum est eo tempore, quo constabat patrem filio senem soluendo non esse. Contenderim quinimo iuuenis fuisse consilium, vt pater cui matrimonium filiúmq; abstulerat incẽdium, residua senectutis alia solaretur vxore: & vt domus quæ Cæcum tantum habebat & senem, acciperet ex coniugio ministeria custodita. Facinus est iudices, quòd bonos priuignos Nouercæ facilius decipiunt, nec leuius oderunt. Quàm multis insidiis, quàm multis artibus patet cæcitas innocentis! Mulier cui spem inuadendæ hæreditatis præstabat debilitas priuigni, senectus mariti, intellexit hoc solum deesse sceleris occasioni, vt prius infamaretur parricidij Cæcus. Viso igitur hoc, quòd sibi iuuenis non videbatur esse priuignus, venenum quod in miseri sinu abdiderat, deprehensura, nuntiauit patri, tãquam parricidium pararetur. Et quia mendacium poterat facilè nudari si quem conscium nominasset, totam delationem sic ordinauit, vt sibi crederetur promissam dimidiam partem bonorũ, si venenum seni voluisset ipsa porrigere. Videtis Iudices, qua præparatione Nouerca ad testamentum patris accesserit. Mulierẽ quam credit maritus noluisse partem bonorum accipere pro scelere, necesse est sic remuneret, vt faciat hæredem. O quãto aliter probaretur parricidiũ, quod iam potest deprehendi! Mulier quæ se dicebat in cõscientiã sceleris admissam, non hoc primum exegit à patre, vt quæreret quis parasset Cæco venenũ, quis dedisset: vnde maximum sciebat posse fieri quæstionis errorem

rorem, instituit vt innocentissimus iuuenis interrogaretur repente, subitò infamatura velut deprehensi trepidationem, seu tacuisset Cæcus, seu negasset. Adductus ad filium senex dixit iuueni quicquid audierat. Nunquam Iudices tam simplicis innocentiæ fuit facinus negare. Nō esset ausus iuuenis corā ea muliere mētiri, quæ prodidit & sciit vbi esset venenū. Vt verò sensit infelix instantem Nouercam, postulantémq; vt sinus iuuenis exquireretur, tunc verò attonitus, hærens, & tota malorum suorū cogitatione cōfusus, intellexit hoc argumentū eius esse quæ parasset vt posset deprehendi. Igitur propere, festinanter omnia membra pertractans, & mersis in sinum manibus, dum cuncta suspitionibus, dum tactu iuuenis explorat, venenū primus inuenit. Laudo Iudices innocētiam silentij, laudo fiduciā, quòd interrogatus cui parasset, non putauit sibi defendendum venenum. Rem quinimo fecit eius qui sciret patrem non crediturum, & (quæ maxima est innocentiæ cōtumacia) persuasionem senis nulla voluit excusatione corrumpere. Non fuit illud trepidatio, non tacita confessio. Quisquis habet venenū, habet & quod respondeat deprehensus. Fecit post hæc senex rem hominis quem non mouisset quicquid inuenerat. Nō torsit ministeria Cæci, & de scelere in quo solus nocens esse parricida non poterat, non explicuit ordinem quæstionis, sed, quod plus est quàm absoluere, remisit iuueni defensionē. Vtrū deinde intellectis deterrimæ mulieris insidiis, filium paulisper voluerit exhæredatione protegere, & diligentius de patrimonio suo deliberaturus, interim captauerit vt videretur mulieris cupiditati iam nō obstare priuignus, an facillimū fuerit vt exhæredationē quoq; impetraret Nouerca Cęci ab homine cui tam multa persuaserat: cogitationibus vestris relinquo. Hoc tātum dixisse contentus sum, Testamentum continuò mutauit. Et ne quis miretur hanc festinationē, statim subsequutum est vt periret. An interfuerit Iudices iuuenis huius, vt viueret pater, qui iam alio moriebatur hærede, vos æstimabitis. Certè nō interfuit vt occideretur. Facinus Iudices quod illa nocte in cubiculo Nouercæ, quod in lectulo factū est, domus tota persensit. Nemo nō sibi visus est iuxtà fuisse. Excitari sola Nouerca nō potuit illo in loco vnde venerat fragor. Cōncurrit familia quò solicitos atq; trepidantes ducebat strepitus, quem sequebātur. Inuenerunt senem occisum, Nouercam iuxta cadauer sic iacētem,

tem,ne statim possent interrogare quis occidisset. Nuntiatum est deinde facinus & Cæco. Inuentus est (quod innocentiæ sufficit) nō à scelere rediens, stans in limine cubiculi sui animo quo discurrebant videntes. Vt deinde ferrum iuuenis inquireretur, exegit eadem vtiq; quæ postulauerat de veneno. Quòd in lectulo gladius cruentatus inuentus est, non deprecor Iudices, quin contra cæcitatem nō minus argumentum putetis, quàm quòd inueniri potuit venenū in parricidij suspitione. Gladius cruentatus nouissima probatio debet esse, non sola. Ignoscite malorum periculorum metus, ignoscite humana discrimina. Defensionē iuuenis primùm lacrymis gemitúq; prosequimur. Perdidit infelix patrem, perdidit & cæcitas illum senem, cuius oscula, cuius amplexum imponebat vulneribus oculorum, cui præstabat Cæcus vt viueret. Misera ignorantia, misera debilitas, quòd te Nouerca nō sic potius decipere maluit, vt biberes venenum. Facinus est Iudices comparationem fieri, vt incredibile sit parricidium. Idem vos putatis efficere noctium merita, & affectus osculis blanditiísq; quæsitos, quod natalium pignorúmq; reuerētias? Nullas ergo facili⁹ perire crediderim, quàm corporū charitates. Et licet matrimoniis paulatim reuerentia grauitatis accedat, possunt tamē distrahi facilitate qua coëunt. Vxor est, quam iungit, quam diducit vtilitas: cuius hæc sola reuerentia est, quòd videtur inuenta causa liberorum. Aspicimus matrimoniorum singula momenta rixantia: mutant quotidie domos, & per amplexus lectulósq; discurrunt. Placet etiā post liberos alius maritus: & vnde deprehendas omnium scelerum facilitatem, possunt non amare viuentes. Quid si huic vxoriæ vtilitati Nouercale nomen adiungas? Mulieri quæ post liberos inducitur, matrimonij non contingit tota reuerentia. Quanto alios præstat affectus, diligere vitæ lucísq; autorem? Liberi ac parentis non alius mihi videtur affectus, quàm quo rerum natura, quo mūdus ipse cōstrictus est. Quisquámne mortaliū confodiet illud sacrū venerandúmq; corpus, quod potest ex ignibus rapi? pro quo bene cōsumūtur oculi? Nō inuenio Iudices, quemadmodum possit esse cōtra liberos salua reuerentia. Nō est difficile vt maritū vxor occidat, si nō est difficilius vt filius patrē. Non est Iudices quòd putetis inter mulierem & virū de scelere quæri: neq; est quòd se Nouerca sexus occasione tueatur. Maior est cæcitatis infirmitas. Sunt & fœminis ad scelera

vires,cùm habent causas virorum.Quinimo si interroges,facilius hæc pectora metus,odium,ira corrūpunt:& quoniam non habēt roboris tantum,vnde vitia mentiū vincant,plerūq; facinus infirmitate fecerunt.Sanè tamē illis sceleribus sufficere nō possint,quæ discursum,quæ exigunt laborē:quod verò tā muliebre possis inuenire facinus, quàm occidere hominem iuxta te iacentē?aggredi senem,qui se tuis crediderit amplexibus?cuius somnos ipsa disponas?ipsa custodias?Omnis alius percussor deprehendi potest antequam feriat,vxor non sentitur nisi dum occidit.Non est Iudices incredibile vt occiderit mulier hominem,quem dicitur potuisse cęcus occidere.Facinus est Iudices, si cæcos habere non credimus nisi necessitatis innocentiā. Prima est infirmitas cæcitatis,vt nolit.Fallitur quisquis hanc calamitatem non animorum putat esse,sed corporū.Totius hominis debilitas est oculos perdidisse.Et si diligēter actus intuearis humanos, ministeria luminū sumus.Cæcus nō irascitur,nō odit,non cōcupiscit.Et cùm corpora nostra vigorem de luminibus accipiant,pereunt cum suis vitia causis. En ad quod erūpant manus, quæ proxima quæq; tādiu quærūt:manus quę sua quoq; ministeria non explicant.Audebit quicquam corpus illud quod ad singulos sibi videtur decidere motus? cui quicquid ante se est,donec exploretur,abruptū est?Facinus admittet,in quo nihil ipse facturus est?Facinus,quod totū credat alij? Quid si cæcitas sit quam fecerint ignes?Nemo in incendio solos ex homine perdit oculos.Tunc facies sentit incendiū,cùm ambusti defecere gressus, cùm opponi non possunt pro oculis manus,& ad lumina nostra flāmas omnium membrorū vulneribus admittimus.Cæcum vel hoc faciet innocentē,quòd licet viribus,licet sufficiat audacia, nō habet persuasionē hominis, qui possit imponere.Nefas est Iudices, hunc iuuenem reliquarum debilitatum ratione defendi.Quàm incredibile est vt occiderit patrē,qui pati non potuit vt perderet? Rogo quid opus est gladio,quid veneno parricidæ? quantulum fuit potius seruare matrem?Rapiatur ex parentibus illa infirmior, illa peritura. Parricidiū sic facere potuisti, vt optimus filius videreris. Quantum deinde putatis impatiētissimis affectibus accessisse post cæcitatem?charior est pater cùm in locum successit oculorū:& tunc est infinita pietas, cùm in illa debeas amare quod feceris.Quid dicitis Iudices?Transferet in facinus hūc cæcitatis

tis suæ iuuenis fauorẽ, ad quẽ quotidie laudatura ciuitas coit, cui assidẽt omnes liberi, omnes parentes? faciet se pietatis pariter & sceleris exemplũ? Facilius est vt occidas patrem à quo sis ipse seruatus. Nullius vnquã Iudices parricidij magis debuistis excutere causas. Cupiditas, inquit, iuuenẽ egit in facinus. Hoc si credibile, si verũ est, debet videri mulier hæres maritũ, an patrem cæcus exhæredatus occiderit. Habeãt sanè Iudices hanc nefariæ cupiditatis festinationem, quos vitiorum ardor, quos quotidie luxuria præcipitat. Quò cæco hæreditatẽ vel innocentem? Oculi sunt, oculi, per quos paupertatẽ ferre nõ possumus: oculi tota nostra luxuria. Hi nos in omnia quotidie vitia præcipitant, mirantur, adamant, cõcupiscunt. Facilius impleas animi satietatem. Quò per fidem diuitias iuueni, apud quem omniũ rerum diuersitas periit? Circundes licet hanc debilitatem fulgore, diuitiis: cæco tamen tunc magis cuncta desunt, cùm cõtigerunt: nec inuenias debilitatem cui magis cum paupertate cõueniat. Homo in honorem parentum excæcatus, patrimonio sub patre melius vtetur. Et quòd per fidem parricidij genus iuuenis elegit? Venenum, inquit, parauit. Cur per fidem, si sufficit ferro, facinus aggreditur, cui adhibere consciũ, cui præstare debeat ministrum, cùm maius habere possit in gladio parricida secretum? An postea iuueni succurrit quid possent facere manus, & se circa venenum deprehẽsa debilitas collegit in vires? Nemo Iudices, nemo nescit quemadmodum possit occidere. Intellexit Iudices Nouerca quàm incredibile esset vt videretur cæcus parasse venenum. Igitur adiecit tentatam se vt illud ipsa porrigeret. Date per fidem Iudices operã, inuenite verba. secretò priuignus & Nouerca de parricidio loquuntur. Ita se nõ putat vterq; tẽtari? Quid cogitatis, quid dicitis Iudices? Nullúmne in tota domo quod corrũperet aliud parricida pectus inuenit? Difficilius hoc credas Nouercæ, si te à nullo alio putes impetraturum. Non ergo iuuenis credit hoc omnes loqui cum patre? omniũ blãditiarũ primum esse sermonẽ? Nouercã timeas negantem. Non habet fidem, ei credere parricidium, quẽ scias proditurum nisi impetraueris. Per fidem Iudices, diligẽter attẽdite criminis diuersitatem. Tentatã se in parricidij conscientia mulier affirmat. Quis verò dubitet, nunquam hoc priuignũ fuisse facturum si habere conscium potuisset alium? Atqui venenum iam parauit, emit. Et cùm hoc ipse facere non potuerit

Cæcus, quis est iste cui parricidij tantùm instrumenta creduntur? Cur nõ idem porrigit seni? vel si non potest decipi maritus nisi manibus vxoris, cur antè parricidium struitur, quàm sciat an Nouerca promittat? Nam quòd vult videri promissam sibi partem bonorum, nõ est argumentum, nisi & ipsum probetur. Mulier quę solicitatur ad facinus, quemadmodum sibi cõsulit ne illam parricida decipiat? Et probationes prospicere debuit, seu factura quod rogabatur, seu pditura. Adde quòd neq; odit Nouercam Cæcus, cui parricidium credit: neq; hæreditate corrumpitur, cuius cõtentus est parte dimidia. Nemo Iudices parricidium faciet, quo alius vtatur. Exigo igitur vt istud parricidium Cæci, tu socia, vt conscia manifestius probes. Quid opus est vt iam venenum iuuenis habeat? potius sermonibus vestris interpone testes, fac corã seruis loquatur, fac intersint amici, fac audiat pater. Facillimum est Cæci decipere secretum. Vtere mulier homine qui se commisit oculis tuis. Vtere verbis, quæ regis manibus, quæ moues. Volo venenum ipse proferat, ipse porrigat: volo te rursus in facinus hortetur, volo plura promittat. Parricidium Cæci deprehendi potest, dum tibi fatetur. Sed, inquit, inuentus est tenens venenum. Exiguum argumentum Nouerca de magna facilitate fecisti. Non accusas Cæcum, sed ostendis. Homo expositus ad omnem occasionem, ad omne ludibrium, quem tactus, quem proxima quæque decipiũt, quid refert quid in sinu habeat? ille quem deprehendere possis, qualem relinquas! A quo modò Nouerca digressa est, cuius ordinauit vestes, tetigit sinus, membra composuit, venenum potest habere sic vt nesciat, potest sic, vt aliud putet. Si mehercule volueris, tenebit palàm: si iusseris, accipiet coram seruulis, coram amicis: & si venenũ non dices, hauriet, bibet. Nullo magis Iudices argumento potest innocẽtia cæcitatis intelligi, quàm quòd videtur iuuenis deprehensus. Si parricida est, & exquiritur, hãc saltem sibi præstabit dissimulationem, ne teneat venenũ. Neminem Iudices credo mirari, quòd iuuenis interrogatus cui parasset, verba non habuit. Non fuit illud patris indignatio, non fuit dolor, venenum iuuenis expauit. Auferunt nobis vocẽ, quę fieri posse non credimus, & silentium est admiratio subita miserorum. Nescit tacere deprehensorũ scelerũ trepidatio: & statim respondet illa cum suo sibi scelere parata defensio. Tacere facilius est deceptis, quàm deprehensis. Quid per fidem facere

cere vultis iuuenem, quem de parricidio consulit pater ille seruatus? Miror hercule nō dixisse, Volui, sum veneficus, sum parricida. & inuidiam putarem si confessus esset. Bene quidē quòd nescit iuuenis quemadmodum parricidiū neget, neq; habet illa deprehensorum multa verba. Venenum quod tenet Cæcus, ipsius est, si illud excuset. Sed, inquit, exhæredatus est à patre. Poteram Iudices secretum hoc senis profundúmq; vocare consilium, contra iuuenem tamen esse non debet, etiā vt de parricidio crediderit Nouercæ. Notum hoc iudices ac vulgare facinus est, quòd plerunq; contra liberos amantur vxores, & sequētium matrimoniorum non aliunde quàm de dāno pietatis affectus est. Genus infirmissimæ seruitutis est senex maritus, & vxoriæ charitatis ardorem flagrantius frigidis concipimus affectibus. Quid quòd necesse est impatientius amet maritus vxorē, qui sibi videtur filium iam perdidisse? Facillimum est de cæco parricidiū credere, cùm hucusq; erraueris, vt inquireres. Volo scire Iudices, quid fecerit homo senex, qui parricidam filium sciat. Non culeum parat, non illud porrigit venenum, non saltem abdicatione dimittit: testamentum tantummodo mutat, & parricida sola paupertate punitur. Rogo, quis præcipitat? vrget? adeóne non potest fieri idē postero die? grauius hoc faciet pater, si non præstiterit vxori. Quid quòd hoc ipsum tam placidè, tam quietè facit, quasi captet imponere? Quid dicitis miserorum parentum affectus? Exhæredaturus filium pater, non aduocat propinquos, non contrahit amicos, nullis lacrymis tabulæ, nulla vociferatione complentur? Nescis senex, quanta tibi opus sit ratione tabularum: exhæredas miserabilem parricidam. Non est Iudices quòd putetis ideo nullum adiectum ad exhæredationem iuuenis elogium, quia de scelere constaret. Nemo vnquam ideo non obiecit filio parricidium, quia crederetur. Per fidem Iudices, duorum inter quos de scelere quæritur, æstimemus mutato testamento proximā noctem. Iuuenis, seu innocens, seu parricida est, adhuc in suo silentio stupet: nec facilè dixerim, vnde maior trepidatio, si alienum tenuit, an suū venenum. Nouerca rem inter manus habet anxiam, trepidam. Nihil est difficilius quàm differre gaudium, quod scias te non mereri: & filio se esse prælatam, non est longa persuasio. Expectat nunc vt iuuenis agat causam postero die, vt credulū senem propinqui, vt ciuitas vniuersa castiget, & se Nouerca

ſenſit vnius tantum noctis hæredem. Non creditur teſtamento hominis, qui eadem nocte qua filium exhæredauit, occiditur. Tractemus nunc Iudices ipſius ſceleris comparationẽ. Cæcus ignorat vbi iaceat ſenex, an iam quieſcat. Et quàm difficile eſt vt credat illũ, qui modò de parricidio ſuſpicatus eſt, dormire patrem? Tu ſentis quando ſenem vicerit laſsitudo curarum. Cæco quis renuntiat quod diei noctiſue ſecretum? Scis pariter an vnà quieſcentium fores vallauerit cura ſeruorum. Tu facere potes occaſionem, vxor & domina. Cæco fortaſsis ad aliud limen errandum eſt: tibi hoc ſolum reſtat, vt ferias. Cæcus neceſſe eſt quietem patris ipſa corporum electione confundat: tu iugulum, tu potes pertractare pectus, dum amplecteris. Nobis iterum caſus redit, rurſus incerta tentanda ſunt: tibi reſtat vt ſtatim membra componas, vt quieſcas. Non ſufficiunt facinus facturo ſolæ cogitationes, & vix tam multa pariter ſciretis oculi. Per fidem Iudices ab vtro credibilius eſt occiſum ſenẽ? à nouerca, quæ proſpexit vt alius poſſet eſſe ſuſpectus: an à iuuene, cuius inuidia periturus erat, etiam vt illum alius occidat? Intuemini per fidem Iudices procedentem parricidam. Quos non iſta veſtigia frangant rumpántque ſomnos? Veſtigia plura ſemper errantium, quæ non valent ſuſpenſis prætentatiſque greſsibus librare corpus: & quia diu ſunt incerta, nutantia neceſſe eſt grauius premant ſolum cui crediderint. Quanto ex hoc turbæ plus accipiat neceſſe eſt illa nocturni ſilentij quies, quòd ambulantis cæci nec manus ceſſant, præmittuntur, explorant, & adeſſe ſe nuntiant? Illa per quæ complexus veniunt, non ſunt in poteſtate cæci, quib⁹ toto ſe fateatur ſtrepitu. Quicquid occurrit, nequaquam poteſt euitare cæcitas niſi offenſa. Vt ambulare, vt ingredi nocte poſsimus, dies facit. Quàm multa deinde ſuperſunt poſtquam ad patrem peruentum eſt? Exploretur neceſſe eſt pariter iacentium prima diuerſitas, vultus, ora tractentur, detrahantur velamenta corporibus, quæratur vulneri locus. Ita ex duobus neutrum excitat? Grauior ſemper dexteræ tractatus errantis. Paulatim deinde admouendus eſt pectori mucro, & nequa confundatur ignorantia nimium liber ictus, præcedat oportet gladium manus. Vnde tantum virium cæco, vt in vno ſtatim ictu mors tota peragatur? Incertũ vulnus ſit neceſſe eſt, cuius impetum non regitis oculi: nec poſsis cuſtodire deſtinatũ ferro locum, dum ad colligendum vulneris pondus,

pondus, dextra redire permittitur. Vtrum deinde iuuenis post vulnus vnum continuò fugit? Et queadmodum scit an facinus expleuerit? an potius expectat vt de parricidio cadaueri credat? Ecce iterũ per eadem incerta redeũdum est, omnia rursus periculosè tẽtanda veniẽti. Fidẽ vestrã Iudices, vt nobis prosit argumentũ criminis nostri, cæcus si nec venire nec reuerti sine strẽpitu potest: neq; sic occidere potuit, vt deciperet Nouercã. Te, te hoc loco mulier interrogo, quę tã grauis quies, vt te mors tam vicina nõ excitet? Paruulis noctium turbamur offensis. Excitant nos exigui plerunq; motus, vox incerta, lõginqua, & aliquãdo ipsum silẽtium. Illorũ sanè iuxta te supremã nõ sentias, quos senectus languoréq; dissoluunt? Hominis qui ferro occiditur, tumultuatur exitus, & similis est repugnanti. Quid quòd necesse est nulla mors inquietior sit, quàm quę statim sõ ta est? Nam quòd dormiẽs occisus est, nõ est quòd sic æstimetis, tanquam per illã quietẽ transierit in mortem si aliquid necesse est inter soporem mortémq; mediũ, nec potest iungi tanta diuersitas, cùm sit somnus ipse pars vitæ. Nõ multũ interest, quietem nostrã ratio vitæ rũpat, an mortis! Hominẽ qui dormiẽs occiditur, ipsa mors excitat. Sane nõ habuerit supremã vocem, habet vtiq; palpitationes, habet motus, & quicquid totus lectulus sciat. Et quãdo mulier seni tuo blandius implicita iacuisti? Siccine dormis, quę modò turbasti totã domũ? cuius priuignus parricida, miser est maritus? Ecce vitalib⁹ ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, & fugiens per vulnus anima agit ante se anhelitus, agit crebra suspiria. En iterũ largus ille sanguis circa tuos duratur artus, stringeris deficiẽtium rigore mẽbrorum: nõ moueris, nõ expauescis, sed dormis per tot diuersitates? Non relinquitur quid aliud simulare posit mulier, cui necesse est iuxta eũ inueniri quẽ occidit. Nõ est Iudices, quòd incredibile putetis, vt quis perferat dormientis simulationẽ: nihil est quod facilius humana calliditas posit imitari. Sic quidã cadauerum expressere pallorem, & cõtra verbera & experimenta telorum, mortiũ pertulere patientiã. Quãto facilius est simulare rem, cuius imitationi sufficit clusisse lumina, laxasse membra, dedisse suspiriis modum, & anhelitus negligenter egisse? Inter dormientẽ simulantémq; nõ est nisi cõscientia. Nã quòd ad tot vestigia, tot manus, tot proclamationes in eodẽ tenore durauit, nolite mirari: facilius excites dormientẽ. Et hæc est o-

mnium natura rerũ, ne quid diutius perferas, quàm quod imitaris. Simulare somnũ habet & hanc facilitatẽ, quòd videtur similis excitato, qui deprehensus est. Quid hoc esse vis mulier, quòd te non excitat res qua domus tota turbatur? Illam seruilis negligentiæ quietẽ, illos sine curis, sine affectibus somnos, illos qui non statim primo timore prosiliunt, fragor noctis agitauit. Quantus deinde fremitus discurrẽtium tota domo? Prima sunt euigilantium pręsidia clamores, nec potest quieta res esse noctis auxilium. Minore strepitu cõmota es cùm excitareris. Ecce cubiculi vestri fores trepidę festinationis effringũtur impulsu: en lumen super lectulum ingerunt multę manus, & ad prostratorum corporũ similitudinẽ cubiculum gemitu, vociferatione cõpletur. Tu iaces, & in cadaueris similitudinẽ vsq; resoluta es. Hoc tu quietem putas esse? Patiẽtia est. Vestræ Iudices æstimandum relinquo prudentiæ, strepitum quẽ in cubiculo senis fuisse cõfessi sunt qui illò potissimùm cõcurrerunt, vtrũ putetis factũ colluctatione morientis, an à peracta cæde referentis gladium mulieris fuisse discursum? An hoc quoque inter artes nouercæ, vt omnibus sceleris sui partibus sensim quietéq; dispositis, ipsa ad excitandã familiã fecerit strepitum, cui hoc solum supererat, vt sic inueniretur? Fragor quo familia excitata est, si redeuntis cæci fuit, deprehensus iuuenis esset antequam gladiũ referret. Vt sciatis Iudices neminẽ fuisse in domo, quẽ nõ fragor ille cõfuderit: cæcus quoq; inuẽtus in limine est, sicut solet vltro citróq; cõmeare. Iuuenis si inter suũ patrísq; cubiculum facilè discurrit, quid adhuc in limine facit? Euasit, effugit, gladium iam reposuit. Et quanto facilius est cæco simulare somnos, vultum quietis imitari? Quod per fidẽ maius subitæ cõfusionis argumentum est, quã quòd cæcus exiliuit, & stetit? Grauius necesse est expauescant, quibus de solitudine sua nõ renuntiant oculi: & quorum cõclusus animus non exit in visus, non habet vnde timori suo par sit. Deprehẽsus est iuuenis vbi illum destituerat impetus timoris. Potest negligere cęcitas in cubiculo suo ducem, in quo dies omnes cunctásq; noctes agit iter, quod iam multis offensis, multis edidicit erroribus. Extra limen cęcitas est, inde error, inde tenebrę. Nihil est innocentius cæco, qui nec in scelere deprehensus est, nec in dissimulatione. Proclamat hoc loco iuuenis. Vt primùm, inquit, mi pater, fragor me domus, & velut tui cõfudere gemitus, ite-
rum

rum tanquam te rapturus exiliui. Tunc primum miser sensi facinus cæcitatis: steti, donec mihi renũtiareris occisus, & in illa discurrentiũ trepidatione tenui miser otium timoris. O si numen aliquod paulisper accõmodasset oculos, primus in cubiculum intrassem patris, inuenissem fortassis adhuc aliqua verba morientis, loqui & interrogare potuissem. Tarda & trepida sunt officia seruorũ. Ego te deprehendissem Nouerca vigilantem. Sed, inquit, gladius cæci cruentatus inuẽtus est. Non est Iudices cæcitatis audacia, de parricidio referre gladiũ: & homo, cuius paulo antè exquisiti sunt sinus, nõ referret in cubiculum suum ferrum, quod non tegere posset, non abscondere, & tamen cruentatũ sciat. Quis hãc Iudices impudẽtiã ferat? Negat cæco surripi potuisse gladiũ mulier, quæ se quiete defendit. Et quanto facilius est somnos decipere miserorũ? Grauior est quies, quibus ex lassitudine calamitatũ venit. Cæco verò facile est etiã vigilãti surripere gladium. Quemadmodũ autem paratur argumentum? Quædam facere non potest negligentia, & facilius est vt cæcitatem imitentur oculi gladium cruentatum reponentes. Has tantùm causas habet qui occidit alieno. Sentio Iudices iamdudũ indignari miserrimum iuuenẽ, quòd argumentis, quòd probatione defenditur. reddenda sunt maximo virorum patrocinia tam piæ cæcitatis, & agenda reliqua pars causæ admiratione. Intueri mihi Iudices videor expeditionis illius incredibilem nouámq; faciem. Vadit rapto patre iuuenis per ardentes crescentésq; flammas. Dicturum me putatis, vt euadat, vt fugiat? Properat miser, vt reuertatur. En membra contactu stringuntur ignium: Pater tamen toto cooperitur amplexu, & ardentibus tunc quoq; penè luminibus, texerunt manus alterius oculos. Hoc me nunc putatis stupere, mirari, quòd huic iuuenis oneri per medios ignium globos & ruẽtia tecta suffecit? illud est cui vix habere possit mortalitas fidem. Visus est sibi fecisse rem facilem. Quanta dij deæq; pietatis audacia est, ire rursus in flammas, illò vbi patrem penè perdideris? Iam non erat illud penetrale, iam non erat domus, vbiq; tamen iuueni videbatur ardere mater. Iam miser vndique flagrantibus membris, cùm discurrentem clusisset ignis, quod solũ supererat virium genus, matrem quærebat oculis. Non fuit illud primum ignium, perire lumina candentia, non protexerunt flagrantem sua membra faciẽ, & ocu

li quærentibus matrem manibus arserunt. Rursus infelix totũ tactu perlustrat incendium, & vnde maximus est collabẽtium culminum fragor, illò debilitas tãquam inuentura reuocatur. Solus omnium seruatus est beneficio cæcitatis. Protrahatur Iudices, si videtur, in medium reus plurimũ. probationibus adiice re debent truces vultus, terribilis mináxq; facies. Hic est Iudices qui dicitur tota nocte discurrisse. Hic ille circũspectus, hic ille felix parricida. Recesserunt cuncta debilitatis officia, & hominis qui circum genua vestra ducendus est, non est qui dirigat gressus, non seruuli supersunt, non penates. Respõdete per fidẽ, respondete mortales, vtrùm hic patrẽ occidit, an perdidit? Quid agis infelicissime iuuenis? Rogãdum est, neq; habes totas preces. perit ille vester ambitus, vestra miseratio : sed nefas est, vt reatus iste sentiat debilitatis aduersa. Nos agedũ iuuenis duc, imò nostris humeris, nostris manibus innitere: nos tibi preces, nos accomodamus oculos. Quid aduersaris infelix? Quid repugnas? Scimus te non rogare pro vita, sed dura miser, dura. saltem viue dum vincas. decet te hîc quoque virtutum tuarum cumulus, decet vt digneris moriturus absolui.

MILES MARIANVS.

DECLAM. III.

ARGVMENTVM.

Bello Cimbrico miles Marianus Tribunum stuprum sibi inferre conantẽ, ꝓpinquũ Marij occidit. Reus est cædis apud Imperatorẽ.

Pro Milite contra Tribunum.

SATIS dedecoris atq; flagitij castra ceperũt, cùm hæc furenti Tribuno mens subiecta est, vt in medio belli Cimbrici strepitu, ante signa (tuis honor sit habitus sanctissimis auribus) iuberet prostare gladio cinctum, & vim turpissimam ac nefariã tentaret inferre (ne quid aliud dicam) fortiori. Habet æternam labes illa memoriam, & in exemplũ, in quod facillimè vitia proficiunt, noua culpa pernotuit. Et licet impunita sit reo virtus sua, tamẽ in hoc ruentis in deteriora seculi cursu, affirmo, plures erunt qui

qui Tribunum imitentur, quàm qui Militem. Et si nihil minus conuenire videtur partibus aduocati, summe Imperator, quàm reo capite periclitãti subsidiũ miserationis auferre: memor tamen pro quo, & apud quem loquar, audacter, atq; vt spero, tutò profiteor, Militem tuum, quicquid afferat casus hodie, sub ipso fortunæ minantis ictu stare securum. Aut enim absolues tanquam innocentem, aut punies tanquam virum. Fas est vita periclitari, qui natum se meminit lege pereundi. Neq; in militiam grauissimo asperrimóque bello ita venit, vt nesciret sibi mortem in procinctu habendam: neq; est tam imbellis, vt non forti pectore aduersa, dum non inhonesta, toleret. Affirmo tibi C. Mari, non sic nuper repugnasset, si illum Tribunus voluisset occidere. Neq; ignorauit quæ manerent eũ pericula, cùm obscœnos furiosi corruptoris amplexus gladio diuelleret. Nec habeo sanè quid in milite præsertim tuo laudem, si pudicus est tantùm quia expedit: nec si sit vitæ cupidissimus, pœnitere eũ facti sui potest. De interfectore corruptoris fortasse dubites: illud vtiq; scio, de impudico Milite non deliberasses. Hunc verò C. Mari (defendatur enim tam fortiter Miles tuus, quàm vindicatus est) nec si damnaueris, pœnitebit. Si fors ita tulerit, ibit ad pœnã pleno gradu, tam paratus mori pro pudicitia, quàm occidere: laudémq; perpetuam fortissimi pudoris secum feret. Omnis licet delatorum vis ingruat, nunquam tamen effici poterit, vt Miles tuus magis doleat quòd accusatus, quàm quòd appellatus est. Sed neq; hoc Roma parens, nec signa militaria, aquilæq; victrices, nec tua summe Imperator diuina virtus sinat, vt tua quoq; sententia quisquam vir & Romanus & Miles nimium pudicus sit, apud quẽ ante principia agẽdum est. Ecce cùm maximè hoc agitur, vt inter Romanarum legionum manipulos scorta deligere, & ad stuprũ trahere, sacramẽto rogatos posthac liceat ex decreto tuo: nec pudet accusatorem apud C. Marium (quod exemplum diuinitus nobis datum videtur, quid in homine virtus possit) assidẽtibus Legatis Præfectísq;, & istis illi prodigio dissimillimis Tribunis, toto armatorum iudicio, obiicere militi quòd vir sit: tantúmq; non durum ac rusticum, sed parum meretriciis artibus queritur educatum. At ego, si qua est fides, pudicitiam in Milite etiam laudare erubesco. Fœminarum est ista virtus. Aliter laudandus est vir fortis, idoneus bello, prõptus ad pericula, præstãtis animi: liberè

dicam

dicam, dignior qui Tribunus esset. Hoc enim propinquo Mari non erubesceres. Pater huic emeritis bello stipendiis tū, cùm tota subnixū Numidia fregimus Iugurtham, exauctoratas armis manus agresti labore subegit. Prædura priscis moribus mater, frigoribus ac solibus perusta, & in plerisque ruris operibus marito particeps, affirmo, quam nemo appellasset impunè. His ortus ipse, procul ab omni cōtactu recesserat, pueriles quoq; annos aliquo semp opere durādo, sequi pecora primò, arcere gregibus feras, aliquid semper audere maius annis. Ludus fuit rotare saxa, vibrare iactu sudes, saltus agitare venatu, mox vigētibus lacertis humū scindere, segnē futuris noualibus eruere syluam. Sic effectum est, vt (quemadmodum aliqui putant) posset citò militare. Interim ex vltimo littore Oceani, & dirempta frigoribus plaga, gens à rerum natura bene relegata, stolida viribus, indomita feritate, insolens successu, nec minus animorum immanitate, quàm corporum, beluis suis proxima, Italiam inundauit. Nec tamen tantùm vi sua, quātùm luxuria socordiáque nostrorum ducum elata, dum nos in bello quoq; vitia pacis sequuntur, & delicati sumus etiam miseri, vastitatem agris, solitudinē iuuentuti, periculū imperio ac propè exitium attulit: apparuítq; nunquam Populo Rom. ad propulsandam perniciem magis viris opus fuisse. Itaq; cùm appareret soluta militiæ disciplina, & nōn minor nobis pugna cùm moribus esset, quàm cum hostibus, ad vnicū C. Mari cùm virtutis tuæ, tum sanctitatis seueritatísq; præsidium cōfugimus. Et mehercule festinarunt parentes ad nomē liberos mittere, quā uis asperrimo bello, velut occasionem cōplexi, vt sub te ponere rudimenta militiæ contingeret, cernere quotidie diuinę virtutis exēplum, te hortatorem operum habere, te testē. Et cùm hæc cōmunis totius exercitus esset felicitas, dux Marius, tamē (ô facinus indignū) plus reliquis consecuti videbātur, quibus Trib. contigerat propinquus tuus. Quanta cura robora militum legeris Imperator, vt hostibus propè humanas vires excedentibus opponeres parem delectum, vel ex eo manifestum est, quod cùm scires nō ex censu esse virtutem, præterita facultatum contemplatione, vires tantùm animósq; spectasti. Quid prodest? en quanta delectui tuo fit inuidia: diceris aduersus Cimbros puerum prōbasse. Sed neque te militaris ætas fefellit: cuius certissima mēsura est, posse fortiter facere. Neq;

illa

illa libido fuit saltem vitiis vsitata, quæ ad obscœnos Veneris impetus formæ cupidine incenditur, sed quidem perditus cõtumeliæ amor, ac summa flagitiorum voluptas, inquinare honesta: hoc ipsum quòd primus ante signa procurrit, quòd veteranos tyro præcedit, quòd redit puluere & cruore concretus, istud, istud quòd tam vir est. Vulgaria sunt irritamẽta cupiditatis, forma, ætas: singularis res est fortis concubinus. Illas cicatrices, illa vulnera, illa tot eximiæ decora militiæ, quid exequar vltrà? Imperator, pudet me quod intelligis. Transeo oblatã nolenti munerũ vacationẽ, & blandius quàm militiæ disciplina postulat, adulatum militi Tribunum, imperatas asperrimas expeditiones vt remitterentur, sæpe ordinis, sæpe affinitatis tuæ iactatam gratiã. Confitemur C. Mari, diutius vixit obscœnus corruptor, dum ista miles non intelligit. Non audeo dicere Imperator, concipe animo temporis illius habitum, rẽforma cogitationes tuas: in aliis forsitan causis permittatur indignitatem rei oratione exaggerare, de iniuria nostra Latinè queri non possumus. parcẽdum verbis est, inhibẽda magna ex parte veritas. præuaricandũ mihi est, si pudorem habeo. Collatis cum hoste grauissimo cõminus castris, cũ totũ bellũ quodam genere ad pedem venisset, & omniũ mentes imminentis pugnæ cogitatio impleßet, circunfremente vndique barbarico vlulatu, Romano militi pro vallo excubanti, meretriciam obscœnæ libidinis patientiam aliquis imperat? Suum quisque habeat fortasse iudicium: mea sententia non satis pudicus est miles, qui armatus tantùm negat. Hoc expositionis loco Imperator malo accusatoribus credas. Illi narrarunt rem viro & Romano & milite tuo dignã, tantúmq; nõ ardorem luminũ, horrorem capillorũ, fremitum indignationis ante oculos dicendo posuerunt. Ad primum statim obscœnæ libidinis sermonẽ, non aliter quàm si in hostem clasicũ cecinisset, gladiũ illum quem à te pro pudicitia nostrarũ cõiugũ acceperat, per pectus infandi corruptoris exegit, & in latus vltra pedẽ. Si omnes milites tales habemus Mari, vicimus. Verebar equidẽ ne fugandi corruptoris causa ferrũ strinxisset, & (quod accidere interim solet) dum alter recessurum putat, alter percussurum nõ putat, tã honestum opus casus fecisset. Neq; enim (vt opinor) hoc quoq; exigendum fuit, vt cùm cæcus amentia corruptor per vulnera ipsa rueret ad prendendos amplexus, miles etiã gladium reduceret

ceret. Ego verò parum viriliter istum indignatũ puto, si in tanto dolore Tribunum potuit agnoscere. ipse nihil excusat. Percussi, inquit. Gratia Marti, signísq;. Occidi, hausi noxium vltrice dextera sanguinem, siue licuit, siue nõ licuit. Atq; vtinã plures mortes cepisset, vt impurum spiritum renascens pœna torqueret. Parum seuerè militarem redeuntibus suppliciis disciplinam cõtinemus, si Tribuno post hoc factum bene cessit quòd occisus est. Reũ ergo cædis nõ inficiatione defendã. Viro forti præsertim & innocenti nihil facere cõuenit quod negandũ sit. Non abnuo crimen: imò si accusatores tacerent, ipse narrassem. Obiicite igitur, sed, vt delatores decetto, tum. Verecundissimum enim militem apud sanctissimas Imperatoris aures minus pudet confiteri quàm queri. Parúmne dedecoris subimus, quòd nõ de honoribus fortissimi viri quæritur? & vt lõgissimè vota procedant, rem honestissimã militi fecisse, impune erit? Damnetur etiam, & pudicitiam supplicio pendat. Cõuenite legiones, intendite animo sancto cõtracta vndiq; auxilia. Lex dicitur castris, nec pauci sunt qui hoc nolint licere, illud velint. Non me hercule possunt tenere, quo minus in accusatorẽ dolor meus erumpat. Quid dicis? Tu si Tribunus esses, hoc fecisses? Si miles esses, hoc tulisses? Date præcepta, cõponite disciplinam. Miles hac contumelia percussus est. indignis verò vocibus contaminatus, nihil amplius aget, quàm renuet? Et quis nõ illum inter prostitutos habeat, si cõmiserit vt possit iterum appellari? Neget tamen, & vltionem iniuriæ suæ differat. Ita putò, cùm illuserit Tribunus, queretur. Iniicitur manus. & ab assignata statione miles abducitur, vt stuprũ patiatur. Vos interrogo accusatores, quid faciet? feret libidinosas manus vulnera sua tractantes? deponet arma, an reponet? Vir est enim, autorẽ habet, hoc primi ordines iubent. Aequum est Tribuno militẽ parêre: in diem sperare etiam processus potest. pro hoc merito accipiet fortasse vicem, ordines ducet. & sub illo alij militabũt. Si hæc conditio causæ est, si defensio sui non permittitur, indicate, prædicite, si corruptorem non licet feriri, feret. non enim potest nuda manu repelli. Mementote, corruptor armatus est. Implicitus tamẽ infando nexu, cogitate quid sibi fecisset, vtrũ id, si plura dispiciat, imò, si videtur, quò iustius queri possit, patiatur. Istud verò flagitium in conatu pereat. Nam si libido ad votũ obscœni corruptoris processerit, duo occidendi erunt. Li-

berè

benè itaq; dixerim C.Mari, quam de fortisſimo milite ſententiã feras, magis tua intereſt. Huius quidem gloriæ nihil plus adiici poteſt, quàm ſi pro re tã honeſta moriatur: hunc mirabitur ſola virtutem incorrupta teſtis vetuſtas, hoc factum patres liberis vel poſt pœnam præcipient. Tu cogita quid te ſenſiſſe homines ſciant. Hoc exemplum in neutram partem poteſt taceri. Cogitare certum eſt id quenque cùm iudicat, probare quid in re ſimili ipſe feciſſet. Omnibus enim ad virile robur per pueritiam iter eſt, & iam contra libidinem maturuiſſe nõ prodeſt. Recognoſce incrementa tua, & honeſtã tantæ magnitudini memoriam priſtinæ tenuitatis. Sine dubio te ad tot Conſulatus, & actos aut deſtinatos triũphos diuina virtus tua ſuſtulit. Memento tamen, & tu ſub Tribuno militaſti, nec ad hoc faſtigiũ dignitatis tam breui tibi venire contigiſſet, ſi ſerò cœpiſſes. Dicam nunc ego præcipuam ſemper curam Romanis moribus pudicitiæ fuiſſe? Referam Lucretiam, quæ condito in viſcera ſua ferro, pœnã à ſe neceſsitatis exegit, & vt quãprimum pudicus animus à polluto corpore ſepararetur, ſe ipſa percuſsit, quia corruptorem nõ potuit occidere? Si nunc placet tibi miles, quid ego Virginiũ narrẽ, qui filię virginitatem, qua ſola poterat, morte defendit, raptúmq; de ꝓximo ferrũ nõ recuſanti puellæ immerſit? Diuiſit illi ſolum Appiũ, quem tamẽ Populus Roma. ſeceſsione à patribus, & ꝓpè ciuili bello perſecutus, in vincula duci coëgit: neq; vlla res tũ magis indignationem plebis commouit, quàm quòd pudicitiam auferre tentauerat filiæ militis. Hæc ſunt honeſta, hæc narranda fœminarum exempla. Nam virorum quæ pudicitia eſt, niſi non corrumpere? Non ſit mihi forſitan querendum auerſis auribus ſeculi in tantum vitia regnare, vt obſcœnis cupiditatibus natura ceſſerit, vt pollutis in fœmineam vſque patientiam maribus, incurrat iam libido in ſexum ſuum. Finem tamẽ aliquem ſibi vitia ipſa exceperunt, vltimúmq; ad hoc huius flagitij crimen fuit, corrupiſſe futurum virum. Hoc verò cuius dementiæ eſt? In concubinatum iuniores leguntur, & in muliebrem patientiam vocatur fortaſſe iam maritus. Ego verò gratulor militari diſciplinæ, gratulor opinioni caſtrorum, ſi huius mentis Tribunus in hunc primum incidit. Itáne tandẽ (iuuat enim velut præſentis inſequi furorem) ſcorta tua ſtipendium merẽtur, & ſub ſignis exoletos trahi? Ideo meretrices ab exercitu ſummouentur

tur,intrare castra fœminis non licet?Ita puto, non opus est: militem,hoc est plusquam virum,iamiámq; in acie staturum,cui pro virili portione salutem suam patria cõmisit,appellas. Fortasse clasśico sonãte ideo stationes circuis, ideo vigilias ambis. En quem Tribunum faceres,cùm prætextati militabant? Non hic profusus est furor?non manifesta dementia est?Vides munitum gladio latus,loricam ferro asperã, clausam galea faciẽ, & ad terrorem belli cristas minantes,inscriptũ in scuto C.Marij nomen,totum deniq; virum Martio habitu horrentem.Hic tibi cultus prostituti videtur? Appellabis de stupro?vim afferes? Quid deinde expectas?vt ille te Tribunum putet, cùm tu illũ non putes militem? Vacat enim vitiis nostris, & ad omne votũ fluente fortuna lasciuit otium,aut in eo saltẽ statu respub.est, vt ad restituendã eam satis sit milites impudicos non esse. Non de prolatãdo tibi imperio res est,nec transmarinas (vt nuper) prouincias petimus:de Italiæ possesśione certatur, pro aris focísq; cõstitimus:an hæc omnia igni ferróq; vastentur, an nobis caput barbarus hostis excîdat, an Cimbricè loquendũ sit. Vita omnium nostrûm & salus (pati nánq; aliud ne sub hoste quidem viri timemus) in vltimum discrimen adducitur.Influxit Italię inaudita multitudo,quam ne ea quidẽ potuit sustinere terra,quæ genuit:inusitata corporũ magnitudo, mores etiã Germanis feri. Strage nostrorum campi latent. Iam fugatorũ Carbonis atque Syllani sub comparatione felix militia est. Iacet post amissum Scaurus exercitum.Seruilij Manliíq; bina cum tot legionibus castra perdidimus. Gens maiorem terrarum partem victoriis peruagata, tantùm in Mario stetit. Libenter te Imperator interrogo,in hoc rerum statu tales milites habere malis, an tales Tribunos? In tanto belli discursu, ne concessæ quidem veneri dares veniam. Nam quo ad altiorem quisque honorum gradum extenditur, magis in exemplum spectãtibus patet.Cùm alij excubent armati, alij claustra portarum tueantur,alij vallum fossásq; scutis innixi cingant, cibũ ipsum stãtes capiant, Tribunus inter scorta volutabitur? & has solas vigilias aget?ac ne ideo quidem breuem saltem frugalitatis perferet simulationem,ne hæc illum facere milites sciãt? Age porrò si viueret Trib.& hoc ad te factum Imperator deferremus,circunstaret vniuersus exercitus,nec hanc militis cõtumeliam,sed militiæ putaret, quid ageres? quid constitueres? Beneficiũ

Beneficium accepisti Mari,beneficium:nō habes necesse propinquū tuum occidere.Nam si verè æstimemus,imperiū Pop. Rom.ad hanc diem militari disciplina stetit. Non enim nobis aut multitudo maior est quā cæteris gentibus,aut vehementiora corpora,quàm vel his ecce Cimbris,aut maiores opes quàm locupletissimis regnis,aut mortis cōtemptus facilior quàm plerisq; barbaris causam vitæ non habētibus. Principes nos facit seueritas institutorum,ordo militiæ, amor quidam laboris, & quotidiana exercitatione assidua belli meditatio. Itaq; plura penè moribus quàm viribus vicimus, cùm captiuæ quóq; sanctè habebantur,& cōtumelia etiam hosti aberat. Quæ omnia longa superbæ nobilitatis intermissa luxuria,tui nobis mores retulerunt. Dij profectò magnitudinem tuā curant Imperator ac dirigunt,qui tibi super cæteras laudes obtulerunt tam honestę sentētiæ occasionem. Quòd miles fortiter fecit,si absoluis, tuū exemplum est. Nisi fortè hoc me perturbari putatis, quòd Tribunus fuit. Ideo hercle turpior,ideo morte omni dignior. Hęc enim conditio superiorum est,vt quicquid faciunt, præcipere videātur:& perniciosissimus est malæ rei maximus quisq; autor. Quis continebit militiam? Quis castrensis disciplinæ præcipiet seueritatem? Quis te Imperator maioribus curis districto, delicta militum coërcebit? Tribuni corpus & peccatum corriget? Ad quem confugiam? cui querar? Sic fit vt necesse habeamus ipsi nos vindicare. Tribunus fuit,& hic miles fuit. Tribunus. Hoc dicis,cui parere caligatum lex iubet, qui non solùm militibus,sed centurionibus præpositus, partē quandā imperatoriæ potestatis obtinet. Ita opinor cōtra iura castrorū fecerat miles,etiā si tātum negasset. Nescit quod istius honoris fastigium,quæ potestas ordinis: tyro est. Agè si ad te C. Mari aliquis impudicum militem detulisset,ferres dicentem, Tribunus me iussit? Quòd si par in vtraq; parte delictum est,hoc tamen crimen militē saltem decet. Tribunus fuit. Videor mehercle Imperator oblitus mediocritatis meæ,cùm vix vnius defensioni sufficiam, quædam pro vniuerso dicturus exercitu. Omnes has quæ circūstetere legiones,florē Italiæ,ciuium sociorúmq; robora,vna voce proclamare apud tribunal existima. Nō ignominiæ Tribuni parêre possumus,nemo nostrum recusat itinerum laborem, nec inuisum super arma fascem, non æstiui solis ardorem,nec sub pellibus actam hyemem. ferienda sit fati-

gato fossa, pro vallo portísq; vigilādum, fortiter ancipites inibimus pugnas, vulnera laude pensabimus, mors erit ignominia potior. Quicquid in pugna patimur, virorū est. Imperet asperas Tribunus expeditiones, si quo vertice montis hostis pellēdus est, si inter infestos armatis saltus speculandum: sæuiat deniq; in terga verberibus, exigat seruilem plagarum patientiam, leno etiam seruis excipitur, fortasse hac lege captiuos vendes. Si meretricia imperatur necessitas, si aduersus obscœnā vim corruptoris arma tantùm contumeliæ causa habemus, potius castra capiantur, & vim Tribuni interpellet Cimber. Nihil tale nouere Germani, & sanctius viuitur ad Oceanum. Quid futurum est Imperator, si ad pudicitiam militum pertinet vinci? An ignoramus, Imperator, quanta quondā populi Romani exarserit seditio, cùm ex domo fœneratoris addictus lacero verberibus tergo prorupisset in publicum, & illas suppliciorum notas tulisse se quereretur quòd vim corruptoris pati noluisset? Et ille tamen quāquam hoc flagitiū conatus in addicto ac penè seruo, & vix libero, videbatur aliquatenus memor fuisse Romanæ sanctitatis, qui vim obscœnissimam non tentauerat nisi aduersus alligatas manus: eò tamen vsq; populi Romani vindicta processit, vt ardentibus bello finibus, ad delectum nemo responderet. nisi & pœna corruptoris, & abrogatione legis satisfactū esset. Nolebant militare, quamuis hanc iniuriam non miles acceperat. Quid de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum cognita domi causa necauit? Iamiam commilito quicunq; casus manet, etiam si te, Imperator, damnaturus est, habes solatium, satius est quàm à patre occidi. At propinquus C. Marij fuit. Corrumpitis Iudicē, et animo alioqui leui gratiæ pōdus imponitis. Propinquus tuus fuit. O rem omnibus narrandam, cùm absolueris. Nam si quid tibi iudicandi fides tua causa facere permittit, cogitas profectò quantum tibi hoc ipsum apud æmulos, quos virtutibus offendis, allaturum sit inuidiæ, cùm videberis aut corruptorē militis iudicare innocentem, aut propinquum tuum etiam vindicare nocentē. Olim iam Imperator inter fulgentes virtutes tuas liuor locum quærit & natura quidē omnibus nouitatis incrementis aduersa nobilitas, tuis tamen laudibus pressa & obruta rimatur occasionē criminum. Quòd si bene inuidiā noui, hoc quoq; tibi obiicietur, quòd saltem propinquus tuus peccauit. Quare abdicandus

&

& eiurandus est non tuus sanguis. Certè nihil minus committendum, quàm vt vlciscaris hoc flagitium in eo præsertim, qui apud malignos poterit videri te permittente fecisse. An ille si vnquam cogitasset se esse propinquum tuum, non has virtutes tuas, inter quas fortuna tua minima est, cùm ei velut propius contemplari licuisset, toto pectore haurire debuerat? Non huic affinitatis suæ felicitati referre gratiam? Milites te meliùs imitantur. Quòd si post hanc mentem viueret Tribunus, necessarium forsitan erat hac quoq; eum premi inuidia, quòd ista fecisset Marij propinquus, quòd ex ipsa stirpe virtutum sustulisset se flagitij soboles. Nam cùm bene sit liberata probro familia, quid attinet illud subinde Mario obiicere? Optimũ fuerat non habuisse talem proximum, aut libenter perdidisse.

Perorata Imperator, vt mediocritas ingenij mei tulit, causa, scio commendationis partes esse reliquas: sed has superuacuas facit sanctitas tua. Quid enim verear ne noceat reo humilitas apud te, cui vel gratior potest esse nuda virtus, apud quem maximum est ex se cœpisse? Commendem tibi ordinem caligati militis, quem velut incrementorum tuorum natalem libenter ab alto respicis? Adhuc fortasse patritium valuerit genus, sed ductum eius longa serie dignitatis ordinem ipsa virtutum conditione meliorem fecisti. Nondum potuit altius procedere vir adhuc huius ætatis. Tamen cùm virum fortem, cùm dignum tuis castris, tuis auspiciis probarim, commẽdo tibi quicquid melius miles fieri potest. Hoc quidem profectò non expectas, vt in extrema actione miserabili fletu, & humili obtestatione vitam genu nixus petat: nec tu rogari ab innocente exigis, nec viro forti opus est precari absolutionẽ. Vnum rogat, vt si quid de causa illius dubitas, des dilationem vsq; ad proximum prælium. pone in prima acie: pone ante signa (fortiter dixerim) nõ inter tyrones, vbi plus periculi, quò maximus hostium globus ingruet: specta pugnãtem: affirmo, tunc minus ignosces Tribuno. Liceat ire in aciem, congredi cum hostibus. Si perire debet, rogat te Imperator miles tuus, opera mortis suæ vtaris feliciter.

MATHEMATICVS, DECLAM. IIII.

ARGVMENTVM.

Vir fortis optet præmiũ quod volet. Qui causas voluntariæ mortis in Senatu non reddiderit, insepultus abiiciatur. Quidã de partu vxoris Mathematicũ cõsuluit. Is respõdit virum fortẽ futurum qui nasceretur, deinde parricidã. Cùm adoleuisset qui erat natus, bello patriæ fortiter fecit. Reddit causas voluntariæ mortis. Pater contradicit.

Pro Filio contra Patrem.

POSITVS, P.C. in ea conditione tristissimæ sortis, vt nec morte dignus sim, nisi me parricidã putetis: nec præmio, nisi innocẽtem: adeóq; ludibriis miseræ diuersitatis vel necessitatis implicitus, vt impetrandum à vobis habeam odij mei fauorem: quæso præter omnia, quæ ante hoc tempus circa nos ordo prędictæ veritatis explicuit, attulisse me credatis vrgentium malorum probationẽ. De parricidio venit, quòd occidere me possum: de fato, quòd mihi nõ licet mori. Nõ solus mathematicus seculo tẽporibúsq; prædixit has manus, sed & ego me parricidium credo facturum: plus quàm responsum, quàm sacre artis pręsagiũ, triste est, quod mihi sic minatur animus meus. Non habeo infelix in cogitationibus meis, vnde nõ timeã, & facinus, quod sibi pro me pietas patris, quódq; singulorũ innocẽtia rogat, sentio, patior, agnosco. Ne quis me tamen laborare putet miseræ persuasionis errore, accipite cur non possim dubitare de fato. Parricidiũ credit, qui facturus est: non timet, qui periturus est. Ante omnia igitur à grauitate publica peto, ne pro tota innocentia mea cõtenti sitis hoc, quòd volo mori. Nec quia videor contendere cũ mathematico, vincere necessitates, expugnare fatũ, ideo mihi bene credi putetis & vitã. Aliud est, facinus non esse facturum, aliud mori velle ne facias. Quinimo (si qua est fides) hoc quod vos constantiam putatis, infirmitas est: quòd ad suprema cõfugio, animũ meũ noui. Nouissima victæ mẽtis integritas est in mea potestate, breui non habebo nec mortem. Fidem vestrã P. C. ne quid amplius de misera pietate speretis. Qui mori volo ne parricidiũ admittam, nõ inuenio quẽadmodum

dum illud possim non facere victurus. Nã quod ad patrẽ perti net, qui me retinet viuere nolentem, nõ miror, quòd adhuc recenti gloriæ nostræ gaudio stupet, & in opera mea totus oculis animóq; cõuersus, parricidã nõ videt per virum fortẽ. Hic est animus, quo me quãuis denũtiatũ prædictúmq; seruauit: & cum incertis adhuc dubiisq; virtutibus præstiterit vt viuerem, præstat meritis actisq; ne moriar. Nũc ille, quòd pietate, quòd videor ipsius perire reuerentia, vocat parricidium suum: & in orbitate, quã facere sibi videtur, non remediũ meum, sed suum spectat affectũ. Filius qui vult mori ne parricida sit, aliter sibi videtur remunerari non posse, quàm vt ipse moriatur. Meritò prorsus, meritò miserum senem tristes solicitudines & præscij metus ad mathematicum & respõsa miserunt. Debui vir fortis nuntiari, parricida prædici. Siue enim miseræ cõiugis prodigiosa fœcunditas tumultuosis pulsibus maritales inquietauit amplexus, siue per anxias noctes dirósq; somnos feralibus senex imaginibus agitatus dicitur ad notissimũ sacræ artis antistitem, nõ spes, non auida vota, sed suspiria, metus, & præsagium magni nescio cuius incerti detulisse pallorem: quid aliud hoc esse vultis P. C. quàm primã fatalis instinctus necessitatẽ? De partu vxoris non potuit nõ interrogare, deinde non credidit. Referam nunc P. C. cuius artis, cuius fuisse dicatur autoritatis, quem putauit adeundum, qui sic timebat. Homo qui, quod certum habeo, plurimis meruerat experimentis, vt ad illum velut ad oracula deorũ, plenúmq; sacro spiritu pectus, hominum solicitudines metúsq; confugerent: dicitur inspecta totius ratione cœli, digestis sideribus in numeros, ad publici priuatíque fati stupuisse conspectum: & tanta prosperorum tristiúmque congerie magis ipso consultore perterritus, diu non commisisse verbis quod videbat. Sed ò virum grauitatis antiquæ, dignúmq; cui se fatorum arcana nudarent. Cùm partus de quo quærebatur, multa præstaret, propiora prospera, lætos incipientes annos, non fuit contentus meliora prædicere, sed (quæ certissima est vera proferentium fides) quicquid deprehẽderat, protulit in mediũ, & proclamauit futurum virum fortem, deinde parricidam. Quis vnquam P. C. fiducia maiore respondit? Cùm summum facinus denuntiaret, antè se dixit probaturum. Fecerat profectò P. C. interrogando mathematicum pater rem non educaturi si quid tristius comperisset, nisi hoc

primum de fato fuisset vt viuerem. Sed nec mathematici fides circa momentum aliquémue cessauit ordinem: non numerus fefellit, non sexus in partu, non iuuenta, non robur. Illa quoq; quæ velut extrinsecus cōsentiebant, affuere respōso, bellum, hostis, acies, ad illam ipsam qua fortiter facere poteramus, ætatem. Pater verò periculi sui denuntiatione non territus, arma mihi, prò tristis necessitas, arma ipse circundedit, & suis ad pugnam manibus aptauit, tanquam mathematico iam credidisset. Quis miretur quòd responsum non cōtempserit, dum sperabat vt fortiter facerem? Mori me nō vult, & iam nō superest nisi parricidum! O mors laudanda fortibus, expetenda miseris, non recusanda felicibus, quātum te quæsiuimus in bello? Tuli enim (deos testor) in aciem, tuli nō virium iactationem, non gloriæ cupiditatem, sed vt patriæ præstaret aliquid vtilitas mei: vt hunc mihi deploratum spiritū, hoc destinatum damnatúmq; corpus, publicarum vtilitatum vsus absumeret. Ibi primum miser didici quàm multa nescientes, quàm multa faceremus inuiti. In medios hostiū globos pdītus pugnator exilij, cessit acies. Densissima quæq; certamina solus inuasi, resistere nemo sustinuit. Obuiis ictibus membra nudaui, & ad incurrens vbiq; ferrum vitalia parata circuntuli: vacua circa me tela ceciderunt. Miserum me deceptæ cogitationis euentu, fortiter feci, dū mereor occidi. Recedite gratulantes, abite laudantes, nō circūeo templa, non reddo vota numinibus: ad parricidiū veni. Quem ego paulò antè passus sum miseræ cōscientiæ pudorem? Ad patrem arma nō retuli. Timui quinimo ne mihi dum reuertor, occurret, ne in oscula mea plenásq; adhuc victricibus telis manus incauto rueret amplexu. Quam tūc inter cæteras exclamationes deducentis exercitus vocem, quod circunstantis populi murmur excepi? Magnū felicémq; iuuenem, si subitò moreretur. Adiuuate dij pariter atq; homines, dum perire cōcupisco, dum volo: miseremini, ne hūc ardorem fugientis animæ dilatione laxetis. Proclamo, testor, in nouissimo fati stamus abrupto, propè est vt occidat patrē parricida prædictus, cùm est mori paratus. Quid me pater adhuc detines? Quid moraris abeuntem? Melius quidem fuerat hunc spiritum aut in ipsa maternorum viscerum sede comprimere, aut vt primùm contactu suo cœlū terrásq; polluerat, festinata morte dimittere. Sanè tamē charitas patriæ priuatos vicerit metus, & in honorē virtutum

scelera nutrita sint:quicquid est propter quod educari me tanti fuit, explicitum peractúmq; est. Restat vna pars fati, vltimū solúmq; facinus. Frustra me consolaris æquanimitate patientiáq; tua. Non idem vtriusq; nostrū discrimen agitur. Tu mori periclitaris, ego patrē inuitus occidere. Hoc primum itaq; excuso vobis P. C. quòd præmium peto. satis sit hactenus viri fortis nomen agnoscere, hucusque autoritatem sacræ legis attingere, vt illam in aduocationem sacræ mortis adducam. Relaturum me putatis illa optionū verba solennia, non capere magnorum pretia meritorum, solas æquitates: tanta remunerandum benignitate quòd fortiter fecit aliquis, quanta solicitaretis vt faceret? Nemini vnquam minus soluendo ciuitas fuit. præstiti, post quod mori continuò deberem. Sed securi estote de auiditate summæ potestatis: illud infinitum, illud immodicum, quod nobis voluerunt licere leges, intra se consumit ille qui meruit. Titulos, imagines, honores, seruate victuris: mihi præstate salutē patris, innocentiam meam, temporum pudorem. Quæso ne mihi ideo præmium negetis, quia fortassis & hoc debeatis odisse, quòd fortiter feci. Extra inuidiam est optio, cùm id exigam, quod impetrare potuissem etiam antequam fortiter facerem. Nam quòd obiter optionis reddo rationem, quæso nequis ideo me parū aut præmio fidere credat, aut causis, quia vtriusq; iuris miscui preces. Ignoscite ardori perire cupientis, quòd pariter imploro quæ singula sufficere potuissent. Fidem quinimo vestrā, siqua adhuc lex est quæ adiuuare possit mori volentē, cōmodate, cōferte. Est vtriusq; iuris & autoritas, quod in mea morte tribuatis. Præstate causis vt moriar, præmio vt sepeliar. Sentio P. C. hoc primum ab affectibus publicis petendum, ne quis ideo mori me velle non credat, quia potius ad causas ac verba confugi, quia à vobis malui petere quicquid ab his potui manibus accipere. Merui fateor malignas interpretationes, vir fortis vt morerer. à bello reuersus arma posui, populi fauorem, gaudia ciuitatis intraui. Sed siue hoc est sepulturæ suæ magna reuerentia, pessimæq; additæ pectoribus humanis infirmitates, vt esset quod timeret, qui nō timet mortem: siue decuit innocentiæ amore pereuntem tranquillitas magna pereundi: ignoscite quæso cunctationi, patientiæ, moræ. Si me continuò occidissem, tanquam parricida moriebar. Neq; est P. C. quòd excludi præmium putetis contradi-

ctione patris. Eximus per magnorum operũ reuerentiã de necessitate parendi, & aut interim nobis magna venit contra nominis huius potentiam de virtutũ fauore libertas, aut obsequia peracta demum optione repetemus. Non est quòd vos resistentis moueat autoritas. Neminem inuenias mori volentẽ, qui nõ habeat aliquem vetantem. Ille cui præsto nõ sunt pignora charitatis, lacrymis tamen audientium, & consolationibus, & prõptissima semper exhortatione retinetur. Parentibus verò circa liberos vnus affectus est, fauere vitæ, timere mortem. Non habent patientiam nec iustæ orbitatis, & inter supplicia licet pœnásq;, omnes tamen illis innocentes, omnes miseri sumus. Ego P.C. communem hanc impatientiam senis accendo pietate, reuerentia. Fieri non potest vt se mori debere persuadeat patri filius, propter quem se videtur occidere. Hactenus leges, hactenus merita virtutũ: veniamus ad necessitates. Mori volo, mori volo, ita vt reddidi causas. Ita non ex hac destinatione sentitis quicquid dici non potest? Videritis, quid nos hucusq; protulerit, hinc incipit ratio. Quod volo, fingite vnum ex populo turbáq; petere, ius præmiorum. Non debet hoc vetari, quoties habet causas: non potest, quoties non habet. Scilicet enim verendum est, ne ad hoc inconsultè, nẽ temere leuitas humana prosiliat: & credibile est, vt quicquid apud hominẽ pro vita dici potest, ipsa sibi vita non dixerit. Abite gratulationes, silete blanditiæ, quoties iam putatis noluisse me mori? Primùm, hoc maximum, quòd pro incolumitate hominis natura cõmenta est, vt periremus inuiti: & contra tot aduersos casus, patientiæ nobis æquanimitate succurreret. Inde est quòd inter luctus & desperationes fœda viuacitate duramus. An vos me moueri nõ creditis quòd iuuenis sum? quòd modò vitæ voluptates, modò gaudia lucis ingressus sum? Quãtopere mihi blanditur, quòd publicis ex acie reportatus humeris lætitiã ciuitatis impleui? Quoties mehercle hæc vulnera, & rorantia hostili cruore arma cõplexus, animum supra necessitates erigo, supra fatũ pono. Sed omnia mihi iam discussa, consumpta sunt, & honesta pereũdi ratione victa cesserunt. Quid mihi amplius cũ corpore, quod oderunt oculi sui? cum quo quotidie properãs anima rixatur? Non sunt mea membra, quæ possim velut hostis alicuius lacerare, confodere. Homini qui semel renũtiauit rebus humanis, nõ redditur vita, sed tempus: & ipsa cupiditas ratióq; pereundi,

hoc

hoc ipso quo vetamur, accrescit. Felicior mehercle qui moritur antequam debeat, antequam velit. Penè serò renuntiat vitæ quisquis sic ad exitum peruenit, vt hoc illum facere nemo miretur. Ei tantũ debet mors negari, de quo nõ sufficit hoc pœnę genus, vt ipse se potius occidat. Nã quòd lex iussit vt moriturus redderet causas, quòd insepultum voluit abiici, si sic properasset erumpere, vt non nuntiaret hoc prius, non fateretur: fallitur quisquis ideo factum putat, vt teneremur inuiti. Illa verò nõ timet pereundi temeritatẽ, nec secretum doloris alieni libenter inquirit. Sciebat illos non aliter ausuros proferre causas, quos sceleris cõscientia, quos maioris cruciatus metus in suprema compelleret. Igitur ne supplicia properato lucrarentur obitu, rursus in pœna nocentis insepulti corporis reuocauit iniuria. Lex placida, mitis, causas mortis reddi voluit, nõ æstimari. Possum igitur P. C. publica quadã voce generis humani respõdere quærẽtibus causas mortis interrogatus. At ego difficilius redderẽ vitæ. Quid iuuat ô misera mortalitas animã per tot annos, etiam si natura patiatur, per infinita temporũ spatia tristissimo corporis retinere cõplexu? Si cũcta gaudia nostra, si voluptates, & quæcunq; ex hac vniuersitate mũdi vel solicitant aspectu, vel blandiuntur vsu, diligenter excutias, tota vita hominis vnus est dies. Humiles prorsus abiectæq; mẽtes, quas non implent hæc eadem semperq; redeuntia: vt qui honestis operatus artibus sciat quis finis bonorum, quæ vera felicitas, nunquam sibi videbitur præmatura morte periturus: & lucis causas ad animum mentémq; referentiũ neminem quotidie vita non satiat. Relaturum me nunc putatis, quanto plura sint in hac æui breuitate fugiẽda: cõparaturum gaudiis, prosperis, metus, calamitates? Illa illa æstimemus, ꝓpter quæ fatigamus votis deos, propter quæ breuem querimur ætatem. Nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Nõ pudet propter hæc ferre debilitates, luctus, spatia morborum? & cùm liceat euadere, malle pati? Finge tibi velut ipsam proclamare naturã. Receptus es in hoc pulcherrimum mundi rerúmq; consortiũ, & per succedentium vices in ordinẽ mortalitatis natus, bona nostra vidisti: admitte posteros, cede venientibus. Nescis te quãto diutius vixeris, tanto magis impatientiã parere? Quãtumlibet prorogẽtur tẽpora, iungantur ætates, quãdoq; tamẽ nõ potest nõ exitu perire miseri, qui moritur inuitus. Miraris quòd suprema mea

ipse præcipitem? Nunquid enim non hoc agunt singuli dies? Omnis nos hora per tacitos fallentésq; cursus applicat fato, & in hac turpissima perpetuitatis cogitatiõe districti, perexigua festinantis æui momẽta præmorimur. Faciamus potius de fine remediũ, de necessitate solatiũ: exeamus spõte, cõsilio, pleni securitatis, gratias agẽtes. Solus vixit quoad voluit, qui mori maluit. Indulgete quæso sæuæ tristésq; causæ, indulgete virtutes, vt mori tãquam magno animo velim. Ita nõ sufficit ad maturandos exitus, quod fortiter feci? Infirmæ prorsus terrenæq; mentis est, vt numeretis annos: ego (quæ felicissima vel lasciuitudo vel satietas est) virtute cõsenui. Quid adhuc inter accidentia fragilésq; casus ago? Homo receptus in publicas gratulationes, præsentiæ humilitate decresco. Minores fiãt necesse est diuturnitate, quorũ initia cõfirmauere successus, cùm iam, nec operibus, nec felicitati possit accedere. Cùm fortuna ruere dementia est, & ætatem trahere pereuntem. Nullos ego senes degere turpius puto, quàm qui fortissimi fuerunt. Vultis expectem vt putres artus fœdet pudenda canities? vt sanguine mẽbra vacuata vix nitantur ad gressus? vt hæ laudatę manus, nec ad quotidianæ vitæ ministeria sufficiant? Quàm miserũ, quàm deforme est meminisse quod fueris! referre cicatricum tuarũ redundationes, & frigidam præteritorũ memoriam, cùm iam fidem membra non habeant, supra sua facta rideri. Festinatò exire de seculo debeo, dũ alacre corpus, dũ spiritus viget, dum teneor, dũ desideror: & hoc volo deberi manibus meis, animo meo. Fauete dij pariter atq; homines: mortem vir fortis inueni. Est hæc cõmunis mihi cum multis fortasse causa, sed veniamus ad meã. Si mihi Mathematicus denunciasset damna membrorum, grauẽ corporis perpetuúmq; languorẽ, ignosceres tãta mala vel incerta fugienti. Plus est quod expauesco, quod timeo. Minatus est mihi manus meas, meos animos: nullúmque voluit esse momentũ, quo securus intrepidúsq; requiescerem. Iussus sum vitã per anhelitus metúsq; consumere. Quis inter hæc spei, quis consolationis est locus? Mori debeo tãquam nocens, si Mathematicus verũ dixit: tãquàm miser, si mẽtitus est. Quid, quòd me futurum dixit parricidã? Ecquem mittamus in experimentũ, cui credamus? Placet pòst futurorũ incertam tractare rationem. quid ad diuersas suasiones, & ad loquacissima humanorũ pectorũ ingenia variaris? Parricidium dictus sum

facturus

facturus: si possum posthac viuere, nõ sum innocẽs, etiã si non fecero. Interrogare mehercle hic libet vos omnes liberi, oẽs parẽtes, quem mihi post hãc denuntiationẽ assignetis animũ. Homo sum, cuius corpus iratum fortasse seculo numen, velut aptissimã facinori videtur elegisse materiã, cui in primis contĩnuò natalibus assignata est virtus pariter & facinus, omniũ incredibiliũ diuersorúmq; pariter capax, omnibus difficultatibus nouitatibúsq; sufficiẽs, sceleribus miser, & sine morte sua nocens, in quo debeatis ipsas quoq; odisse virtutes. Nescio quæ me prodigiosa feritas in patrẽ velut telum aliquod casurúmq; pondus librat, impingit. Facinus me manet, quod contra fidem est, quod profuturũ mihi negatur, & nolim: cuius nõ tempus, non locus, non causa prædicitur. An mori debeam, vos æstimabitis: non debui nasci. Sentit pater quanta sit prædicti sceleris immanitas: & ideo tentat efficere, vt Mathematicam artẽ non putetis: ac modò contendit non esse fatum, & cuncta casu fortuitóq; decurrere: modò etiam vt prouidentia regantur, non posse tamen humana scientia deprehendi. Dum vtrunq; colligo, interim apud grauitatem vestram depono sensisse aliquid patrem etiam cùm metuit. Ego Mathematicum probaui dixisse verum: ille credit esse quod dixit venturum. Casúne tibi pater hæc diuersitas videtur in corpus vnum dissentiẽtibus solidata primordiis, vt summo vertice locatus igneus vigor cuncta leuia calidi spiritus ardore suspenderet: profundus humor ad ima demersus, vnde quotidie superpositi caloris alimenta traherentur, terrenũ pondus in medio quãto supernè spiritu, tanta penitus inanitate subnixum librata mole consideret, vt seculorum infinita series, per assiduas temporum vices sua lege festinet? Quid hæc fulgentium siderum veneranda facies? quòd quædam velut infixa ac cohærentia perpetua semélq; capta sede collucent, alia toto sparsa cœlo vagos cursus certis emetiuntur erroribus? Ista credis passim fortuitóque disposita? Rogo, quid melius ratio fecisset? Deus hæc, Deus fabricator operis vniuersi ex illa rudi primáq; caligine protractum posuit in vultum, digessit in partes. Postquam dederat vniuersitati parem dignámq; faciem, spiritum desuper quo pariter animarentur, immisit. Inde est quòd quicquid nascitur, consociata numini proprietate signatur, & in totã æui sui breuitatem cõpositum firmatúmq; sic accipit futura, quasi vitã. Hæc credo

dò pater terrori primis fuiſſe mortalibus, mox admirationem conſumpta nouitate meruiſſe. Paulatim deinde hoc quod ſtupemus, animus auſus diligenter attendere, in arcana naturæ ſecrum miſit ingeniũ, & ex aſsiduis obſeruationibus notiſq; redeuntibus latentiũ ratione collecta, peruenit ad cauſas. Miraris fatum hominis poſſe prædici? Defectiones ſiderũ laboréſq; narrãtur, nũtiatur origo tempeſtatum, laſsitudo ventorũ, quod ſidus immodicos ſolis ardores, quod ſeueras minetur hyemes, quid ſignificent ſparſi longius crines, quid ardentius ſolito iubar, quid excuſſa flãma ſideribus. Nõ inuenio quid poſsit eſſe certius verę artis ingenio, quàm dicere quid futurũ ſit, fieri deinde quod dixerit. Quòd ſi eſſe artẽ Mathematicã probãt natura, ratio, experimenta: pater quoq;, qui credidit cõſulendũ, ſupereſt, vt oſtendamus verum dixiſſe de futuris, quem de præteritis non poſſumus probare mentitum. Accipite primã certiſsimæ ſcientiæ probationem. Homo qui de partu conſulebatur, non confudit turbauítq; reſponſum, nec per varias ambages indeprehenſibilem ſparſit errorem: nihil ita locutus eſt, vt illud audientium interpretatio traheret dirigerétq; quò mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi eſt, non dare conſulentibus quod depoſcant, ſed caligine magnáque promiſſorum varietate ſuſpenſos ſic dimittere, vt quicquid caſus attulerit, putent eſſe prædictum. An ſcilicet hæc fuerit ratio fingendi, quòd dicebat vſitata, communia, quæ futura pater facilè crederet, libenter audiret? Fortiter, inquit, faciet filius tuus. Rogo, vbi magis deſinit qui mentitur? Sed quibus ille, dij deæq;, ſignis, quibus impletus eſt notis, qui de parricida diſsimulare non potuit cùm quæreret pater? artem tantùm mirari me pater putas? Ego miror animum, ſtupeo conſtantiam. Erit, inquit, vir fortis, & parricida. Rogo, quæ ratio fallendi eſt, ea dicere propter quæ nec prioribus debeat credi? In parricidio, quod proſpiciebat Mathematicus, hæc ſola ratio fuit mendacii, ne prædiceretur. Fero tamen, vt quis in aliis conſultationibus decipi poſsit aut errare: de futuro parricida non magis Mathematicus poteſt, quàm pater interrogare. Omnes, ſicuti apud ſacræ artis antiſtites ſatis cõſtat, animæ proprietates, & futuras mentiũ corporúmq; formas, ex illorũ ſiderum qualitate, quibus in ortu ſuo cuncta gignuntur, accipiunt. Aliquis vagi numinis errore perſtrictus eſt, vitam tranſiget ille diſcurſibus. Placida

cida conceptum stella signauit, erit modesta lenitate conspicuus. ardens nascẽtis hoĩ ã sidus accendit, viribus pariter moribúsq; flagrabit. Lãguidi & iam vergẽtis in procliue mundi, hebescentibus tardior membris, similis senectæ iuuẽta pigrescit. Iam sicui principalium deorum fulgor illuxerit, in populi consurget imperium. Credo mehercle in illum natalem meum monstri diem, iratorum numinum conspirasse violentiam, sedémq; prodigiosi spiritus collato pariter igne pressisse. Si verum est, post vetusta secula, & innumerabiles annos reddi rursus aliis corporibus animas, fortassis in me renatus sit aliquis ex illis, quorũ scelere violatus dies mundum subito mutauit, quos per maria terrásque fugientes, furiales faces, & vltricum dearum terror agitauit. Necesse est vt maiores notas ventura promittant, quæ non temere nascuntur. Sic futuras tempestates, pelagi fragor, & conscium nemorum murmur enunciat: sic periturorum fata populorum ardentes cœlo faces, & crinita siderum flamma præcurrit. Prædicebar bello, monstrabar armis, agebat ante se ventura feritas publicas calamitates, & omnium malorum consummatione parricida ponebar. At nunc ista putet aliquis fortuitò, non arte sentiri: possit fortasse casu euenire quod futurum sit, non potest casu fieri quod prædictum est. Ecquãdo vnquàm pater explicuit manifestius vllius fati necessitatem totus ordo responsi? Vir, inquit, nascetur: euenit. Educabitur, quãuis parricidiũ prædictum sit: accidit. Perueniet ad iuuentæ robur. adoleui. Viribus erit cõspicuus, & nimis. Aderunt bella, venerunt. Ibit in aciẽ te volente, missúsq; fortiter faciet: feci. Erit parricida, si vixero. Si pater tam secretæ profundæque artis ratio reddenda est, nónne habere tibi grande consortium prædicti videtur ipsa diuersitas? Virum fortem dixit, & parricidam. Vicina sunt hæc, etiã vt dissimilia: paria viribus, etiã vt mẽte dissentiant. Quid enim me aliud notabilem fecit in bello, quàm quòd nõ parco cædibus, cruore non satior, exultans super stratorũ corporum strages, palpitantibus adhuc cadaueribus alacer insisto? Virtutis sunt ista, cùm hostis cõtigit. Pax est quæ nos deprehẽdit: & cùm iusta grassandi materia cõsumpta est, in facinus necesse est otiosus ardor erũpat. Ecce iam reipublicæ præbita est quies, mihi tamẽ plurimũ est cum gladio meo. totis diebus tracto ferrũ, ad arma respicio. tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede pater, & parricidiũ tã facile

facile est, quã fortiter facere, cùm vtrunq; de fato est. Sed quousq; ratione colligã quod exitu iam probatum est? quod nullis Mathematicus dixit ambagibus? nullis dissimulari artibus potest? Partem responsi futurã in alio opere iam vidisti, &, quod præcipuè torquet animum, fides sceleris virtus fuit. Explicata est autoritas responsi, cùm de duobus prædictis vnũ factũ est. Nec possis de veritate dubitare, quoties cùm incertis experimenta consentiunt. In responso cui cuncta cesserunt, fieri non potest vt hoc solum falsum sit, quod nouissimũ est. Nõ potest, inquit, fieri parricidiũ. Vis mirer pater, si nõ creditur futurum, quod etiã cùm factũ est, vix creditur? Falleris si aduersus prædictas necessitates sufficere credis quòd ego bonus filius sum, quòd tu optimus pater. Tu non mereris scire, credo ego vtiq; nolle me scire. Quid est ergo fatũ, nisi quod fit, & non habet causas? Quẽadmodum ergo, inquit, istud vitari potest, si fieri necesse est? Scilicet hac sola ratione, vt mors inter facinus hominémq; ponatur. Vincitur pater fatum si resistas: vincit, si cõtẽpseris. Ago quinimo gratias hoc solo nomine crudelissimis fatis, quòd maximũ facinus nõ in prima æui mei parte posuerunt; quòd præmissæ sunt antè virtutes, magnorúmq; operum prior ordo defluxit. Potest puto caueri parricidium, quod & prædicitur, & nouissimum est. Fingamus pater Mathematicũ de hac sola vitæ meæ parte mentitum: quid tanti est vt credam ista, & viuam? Occidi pater non potest. Sed quid refert si difficultas ista nõ est salua animo meo? Excedit omnẽ calamitatẽ, innocentiæ suæ non credere, diebus ac noctibus timere, suspectum habere animum suũ, calũniari manus, incusare visus, & parricidalẽ agere cogitationẽ. Maior mihi ratio moriendi est, si parricidiũ fieri non potest, & ego me credo facturũ. Quem tu mihi pater imperas laborem? quam asperam exigis patientiam? Horreo oscula tua, ne seniles artus nimium grauis amplexus elidat. Non sustineo eosdẽ expetere conuictus, ne quos porrexerim cibos, venena fiant. Timeo eiusdem peregrinationis adire comitatum. Omne fugio secretum, ne quid fortuna, ne quid afferat casus. Quousque timebitur animus? Mors mihi præstare potest ne parricidiũ faciam, mors vt videar nec fuisse facturus. Sed me infelicem, quàm multa sunt quæ timere debeam etiam contra animum meũ? Vnde scio an expulsum me repente sensibus meis, aliqua magni discriminis imago raptura sit

ra sit? Prosilibo fortasse, tanquam sequar classici vocātis instinctum, tanquam me ruentis patriæ fragor, & vociferatio captæ ciuitatis exciuerint. Me sanè interdiu custodire possum, sed vnde scio quid afferat nox, casus, error? Mathematicus hoc nō futurum dixit vt vellem, sed vt occiderem. Tu quoq; pater quanto grauiores passurus es ex ipsa dissimulatione cruciatus? Felicius prorsus est, palàm occidisse quē timeas. Cùm bene in oculis meis amplexibúsq; requiescas, subeat necesse est tacitas cogitationes prædicti periculi metus: & licet cōponatur ad fortē superbámq; constantiam, naturalis tamen hominis infirmitas potest tam percussorem timere, quàm mortem. Explica nos pater tam misero tristíque complexu, & longissimas solicitudines breui recide patientia. Minus indignum est vt moriar si innocens futurus sum, quàm vt viuam si parricida. Denuntio tibi pater, & de suprema necessitate confiteor. Iam nō sunt meæ potestatis hæ manus: non regere dexteram, non retinere sufficio. Venit ille nescio quis ardor, non sentio, non intuentur oculi. Tūc omnia incipio scire, cùm gesta sunt. Quid? tu me lacertorū viriúmq; beneficio strauisse nuper hostes putas? Quantū dicuntur narrasse captiui? nescio quem in me mōstrosi vultus horruere conspectum. nō tela iaciebā, non iaculabar ictus, furialibus miser facibus ardebam, & pectus istud nō lorica, non ferrum, sed diri serpentū clauserant nexus. Non fuit illud pugna, nō acies. in bello parricida vincebā, excesserūt opera mea humanarū virium mediocritatem. quicquid factum est, rabies, insania fuit. Prædico, protestor, non ego parricidium faciam, non ego fortiter feci. Quòd si vlla ratione casúue effici potest vt prædicta non fiant, fidem vestram P. C. vt mihi potius innocentia, quàm fato debeatur: ego dicar expugnasse constitutionem, fregisse vincula necessitatis: mea pietas, mea laudetur integritas. Dij non sinant, vt inter me respōsúmq; decernat exitus. Mathematicum vincere malo, quàm reprehendere. Quid nunc agam P. C. quemadmodum me vir fortis ad preces, quēadmodum parricida componam? Dicam, misereminí? dicam, succurrite? sic rogari contra mortem solet. Nouo mihi inauditóque opus est ambitu malorum. Nisi morior, periclitor. ideo videor causas reddidisse, vt contradiceret pater: & si bene noui malignas interpretationes, non exitum captasse dicar, sed excusationem. Explicate per fidem miseri pudoris æstum, nunquam

quam videbitur mori voluisse parricida, si vixerit. Ad tua nunc genua porrigo optime pater has ad scelus tantum fortes manus. Per ego, si fas est, quicquid feci, per hanc ipsam mei charitatem, qua me nōdum timere cœpisti, miserere, filium pietate pereuntem ne velis exitum facere parricidæ. Præsta mihi patientiam, qua me modò bello credidisti. Finge nos in ipso prosperi Martis cecidisse cōplexu: cōfectúmq; magnis vulneribus cadauer efferri. Relinquo tibi pro me omnes parētes: húc quo nos retinere voluisses, in suprema mea transfer affectum: tuis manibus cópone corpus, extrue rogos, funeri iusta persolue. Deinde cùm iã nouissimis osculis, supremóq; discedēs satiatus fueris amplexu, tunc te fas est sublatis ad cœlū manibus proclamare, Mathematice, mētitus es. Reddidimus causas, peregimus preces. reliqua vos manus, vos adiuuate ciues, nō vt liceat mihi mori. licet istud etiã vt negetis. Vir fortis cōmendo vobis exitum meū, si nō cōtinuo letale vulnus impressero: si nō cum sanguine totã animã properans ictus egesserit, adiuuate dexteram, deprimite telum. & ante omnia detinete patrem. Nescio quàm longè manum sparsurus sit fugientis animæ dolor, quò cadat extractus mucro visceribus, in quem se collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis scire quantum debeam timere victurus? Metuo ne patrem, dum morior, occidam.

AEGER REDEMPTVS, DECLAM. V.

ARGVMENTVM.

Liberi parentes in egestate aut alant, aut vinciantur. Quidam duos filios habebat, frugi, & luxuriosum. Peregrè profecti sunt capti à piratis. luxuriosus lãguere cœpit. Ambo de redēptione scripserunt. Pater vniuersis bonis in vnū redactis, profectus est. Dixerunt illi prædones, nō attulisse illū nisi vnius pretium, & eligeret vtrū vellet. Aegrū redemit. Qui dū reuertitur, mortuus est. Alter ruptis vinculis fugit. Alimēta poscit pater: cōtradicit filius.

Pro Patre contra Filium.

VANVIS Iudices in tanta malorum continuatione iam poteram nihil ex accidentium meorum nouitate mirari, nullúmq; mihi reliquerint impatientiæ genus aduersa, quæ de solatiis remediisq; creuerunt

trieuerunt:confiteor tamē hoc solum me prospicere nullo metu,nulla tristium recordatione potuisse,vt post piratas, orbitatem,famem,hinc quoq; calamitatibus nostris pondus accederet,quòd reuersus est filius meus. Viuebam miser, vt hūc viderem,soláque superstitis expectatione suspensus, auidissimam moriendi cupiditatem contentiosa mendicitate fallebam. Pudet persuasionis:redisse se iuuenis affirmat vt vindicaretur morte fratris,vt patris orbitate gauderet:nec intelligit maiorem se factis meis autoritatē hac indignatione conferre. Nunc magis sentio,quantum facinus fuerit ægrum nō redimere. Queritur se relictum, qui potuit euadere. Vtcunq; igitur Iudices poterā redemptionis illius reddere de præsenti iuuenis impietate rationem,& mihi crudelitas ista præstabat,vt filium viderer elegisse meliorem. Non vtor tamen occasionis huius inuidia,nec quicquid miseræ pietatis impatientia feci, querela malo defendere. Ego verò tunc non mores liberorum, mentésq; tractaui, nec mihi in illa tristissima conditione succurrit de cōparatione consiliū. Sola,quid facerem,necessitas,sola iuuenum meorum aduersa suaserūt. Ex duobus liberis neutrum magis amat qui redimit ægrum. Illud planè Iudices vltra omnē malorum meorū fateor esse tristitiam, quòd hac asperitate iuuenis, hoc inopiæ squalorísq; despectu famam optimi fratris incessit. Hominem qui piraticū carcerem, qui prædonum vincula discusserat, decuerat ne voluisset aliter reuerti. Ex quo se nobis tanto virium labore restituit, poterat eius quoque admirationem mereri qui pretio paulò antè cessisset. Dij immortales, quam laudem,quem gloriæ fauorem impleuerat! si pasceret patrem, redemerat fratrem. Relaturus vobis Iudices ordine malorum meorum euētum,quem nemo tam crudelis, nemo tam sæuus audiet, vt me non pascat,hunc ante omnia, qui se queritur in fratris comparatione damnatum,secreti doloris indignatione conuenio. Quid agis impotens superbe? Tu nescis vtrum fuerim redēpturus ex duobus sanis,ex duobus ægris. Habui enim Iudices,filios diuersissima mentiū corporúmque qualitate cōpositos:& sicut mox probauit sæua captiuitas,in totam dissimilitudinem,vitæ quoque genere diductos. Hic nanq; robustus ac patiens,non molliri prosperis facilè,non accidentibus frangi:& quē de voluptatū gaudiorúmq; contemptu scires parem quādoq; fortunis,traxerat ex firmitate mentis magnam proti-

nus & in membra constantiam. Ille verò pariter in lætitiam metúsq; resolutus, alienus à curis, solicitudinibus impar, delicatus, impatiens, & iam similis ægro. Sed apud patris affectus hæc ipsa liberos dissimilitudo iungebat, & erat quædam inæqualitate charitatis æqualitas, quòd hunc seriò, laudatúmque semper, illum iam quadam miseratione diligerem. Quid profuit indiuidua pietas? Erat etiam me nolente manifestũ vtrius magis colloquiis, magis lætaret aspectu. Velit nolit Iudices ipsa quoq; querela iuuenis, quid de patris fateatur animo, probat. Irasci quòd nõ sit fratri prælatus ægro, impatientia est hominis qui magis ametur. Accipite Iudices maiorẽ pietatis æque probationem. filium nec peregrè dimissurus elegi, iunxi fratrem, aptaui comitem, & vtroq; patris latere nudato, visus sum mihi magis habiturus vtrunq; mecum, si pariter essent. Hanc apud me iuuenum æqualitatem, etiam in calamitatibus fortuna seruauit. Vterq; captus est, ambo de redemptione scripserunt. Dissimules licet, iterum tamen & inter aduersa persuasionem charioris inuenio. In captiuitate cõmuni puto minus sperauit ille de patre, qui languere cœpit. Tu mihi nunc impotentissime iuuenis, tu quæso responde. Quid aliud facere debuerit pater duos redempturus? Cunctas facultates in pretia collegi: rus, seruulos, penates, & omnia vtiliora properanti festinatione parentis addixi, & vltrà quàm nõ potest excogitare summus affectus, nihil senectuti meæ, nihil dubiis casibus (prò inconsulta pietas) nihil neque illi reseruaui, quem redemissem. Quantum Iudices ad piratas tulerim, scire potestis ex hac fame. Fuerit pretium licet exiguum, paruúmq;, dum totum: fingite quanlibet diuitem, quanlibet pauperẽ patrem. nemo vnquã plus pro liberis dedit, quàm qui sibi nihil reliquit. Vtrúmne igitur Iudices nemo mortalium habet pretium pluriũ liberorum? An piraticæ feritatis ingeniũ est, in captiuorum taxatione solos æstimare redimentes? Dij immortales, quàm arrogans me pirata, quàm superbus excepit? Parum, inquit, attulisti senex, languet alter. Quid ego à diis hominibúsq; merui, quòd mihi non redditurus vtrunq;, non ipse potius elegit? Sæuus, & humani doloris artifex, negauit à me duos posse redimi. Deinde vt hoc tristius, vt difficilius esset, redditurum se dixit vtrũ maluissem. Vides iuuenis quantum pietati meæ testimonium reddiderit ipsa crudelitas. Cõditio nõ ponitur nisi duos redẽ-

pturo.

pituro. Expectatis, certū habeo iudices, vt in tristissimæ necessitatis positus abrupto, ad ægrū continuò properauerim. Quis non putet audita conditione vincula me statim detraxisse languenti? Oderitis licet confessioné meā, deliberaui. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æstus, perquā longū pietas misera cōsiliū, & quod nunquam satis manibus filij, nunquam satis excusabo consciētiæ meæ, nō statim mihi ille deficiens vnicus fuit. Dissimules licet orbitas, ego mihi plurimū videor adiecisse languori cūctationis mora, & sensit infelix quid in electionis huius necessitate fuerim neutro languēte facturus. Tādem, quod solùm habebat ambitus genus, desperatione præualuit. Accepi, fateor, illum qui solutus quoq; non sequebatur, quē nō gaudiū redemptionis, non lætitia prælati, nō hortantis erexit patris amplexus. Si esset in rebus humanis ylla clementia, merueram etiam de piratis vt mihi duo redderentur. Vtinam Iudices iuuenis illius vita præstaret, vt videretur non periculi miseratione, sed charitate prælatus. Me infelicem, quòd bonam habeo causam. Explicuit iustitiam comparationis, qui decessit etiam redemptus, & in perituro filio nihil aliud electū est. In quo fui miser famæ periculo? Filius meus languore defunctus est. Tamen pater occiderat ægrum si reliquisset. Videram continuò Iudices in carcere illo quantum promitteret constantia hominis, quem non captiuitas, non expectatio patris, nō fratris fregisset infirmitas. Nec immeritò de fortissimo iuuene cūcta speraui, si fuisset ad omnes conatus explicato languente liberior. Tandē miseros fortuna respexit, & puto contra prædonū cōmenta feritatem, ipsa consensit, vt nobis quem negauerant, non abstulissent. Non quidem mihi Iudices arrogo temporis illius prouidentiam, nihil me fateor fecisse consilio: potest tamen vtriusque iuuenis exitus necessitatibus meis assignare rationem. Periit quē redemi, reuersus est quē reliqui. Inuenisse te putas iuuenis patrē cibos & alimenta poscentē? Quærebam pretium tuum, testor clementiam mitissimæ ciuitatis: hæ preces, hic rogātis ambitus fuit. Misereminі, date stipes, indulgete, conferte, repetendus est ille qui redimi maluit fratrem. Sed & hac te decebat reuersum proclamare voce, Erige vultus pater, attolle tristissimā faciē: vindicati de sæuissimis prædonibus sumus, duos redemisti. alimēta posco, poteram non adiicere, filium pater, sed mendicus hominem, sed iuuenem senex. Quis

enim magis ex ipsis rerũ naturæ sacris venerandísq; primordiis descendit affectus? Quid etiam inter liberos ac parentes tam cõmune, tam publicũ, quàm vt alicuius famem proximus quisq; depellat? Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in cõmune succurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quẽq; quod pro se timeret afferere. Nõdum hæc charitas est, neç personis impensa reuerentia: sed similiũ accidentium prouidi metus, & cõmuniũ fortuitorũ religiosus horror. In aliena fame sui quisque miseretur. Sic cibos obsidio partitur, sic inopiam pariter nauigantiũ frequẽter vnius alimenta pauerunt. Hinc & ille venit affectus, quòd ignotis cadaueribus humum congerimus, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, vt non quãtulocunq; veneretur aggestu. Parentibus verò liberi non præstatis alimenta, sed redditis: quanto dij deæq; breuiora, quanto minora pro tot infantię, tot pueritiæ sumptibus, tã variis vel abstinentissimæ iuuentutis impendiis? Si mehercule hoc quoque officij genus natura permitteret, bene pro deficientibus aliquid & vita vestra deperderet, iterúmq; ex illa quam traxistis anima portio breuis in suum redirет autorem. Vultis scire quãtus nomini nostro debeatur affectus? quãta veneratio? Non est beneficium quòd pascitis: sed est facinus quòd negatis. Liberi parentes alant. Pudet sacrorũ nominum, pudet religionis humanæ. Hæc ergo lex erit? Quid imprecer homini, qui primus fecit vt pietate iuuaremur? Liberi parentes alant. O crudele factũ, O nũquam tristior fames. ita pascit ille qui cogitur? Non meruisti, inquit, accipere. Discede pietas, quiesce paulisper: infirmitas remuneranda sit. Primùm lex seuerissima est, vt fortius alimenta poscantur. Perdiderunt pulchritudinẽ sanctitatémq; naturæ, qui putant illis parentibus iura succurrere, quibus apud liberos salua est de mutua charitate reuerentia. collisis prospexere pignoribus, & inter tam venerabiles affectus hoc quoq; dignũ prouidentia fuit, vt aliquid & odia præstarent. Quereris, irasceris, & ideo iuberis. Expectãdum est videlicet vt liberorũ parentúmq; concordiã præferãt totius merita vitæ, & vt pietas, natura, sanguis accipiant quotidie tanquã amicitiæ nexum; & nisi nos promeruerimus obsequiis, adulatione, patiẽtia, natales ortus & pignora prima perierũt? Si vultis Iudices vt huic nomini salua sit in omni personarum diuersitate veneratio: bonũ patrem filius alat, lex malum.

Non

Non faciã hanc contumeliam rerum naturæ,non faciam legi, vt excusem vel peßimum patrem, vt sacro nomini tentẽ gratiam petere de venia.Sim licet crudelis ac sæuus,filium tamen diutius amaui.Clauserim paternos penates, de testamento, de spe succeßionis expulerim,onerauerim vinculis manus,fœdauerim membra verberibus:persolui gratia nõ potest nec malo patri.Arrogans,impotens sum, nolo quotidie mereri quicquid mihi deberi cœpit primo die.Facilis,mitis,indulgẽs,vocabula sunt ista minoris affectus : propter hæc aleretur amicus, pasceretur extraneus.Vestrũ quinimo crimen est , quòd interdum aliud sumus:& (vnde manifestũ est diuersitatem nostram venire de moribus liberorũ) non inuenias asperũ patrem,nisi iam peccãtis ætatis.Quid ais? rigidus,immitis sum : ideo pasce, tantum pasce , non vltrà malo pro reuerentia nominis nostri. Quicquid præstatis inuiti , & cum alitur pater quem quereris indignũ,accipere mihi videntur oẽs parẽtes.Si vis,affectum debes:sin minus,neceßitate seruitutẽ,patientiã.Nõ tanquã pater alitur,qui tanquã bonus amatur.Sepone iuuenis , differ querelas,tunc irasceris,tunc obiicies mihi,cùm prosperitatũ, cùm secundorum officia deposcã.Non talis ad tua genua prouoluor, vt extimendus sim. Nulli malus est pater , cùm esse cœpit infelix. Aspicis collapsum,& ex omni calamitatum genere miserum, & vltra quod accidentium mensura non exit,in orbitate mendicũ. Riget squallidi capitis concreta canities, vigor pristini vultus vacuis luminibus intabuit , & per obstantium crinium illuuiẽ tenuis arentiũ iactus oculorũ.Hæret astricta nudatis oßibus cutis,& in fame sua homine cõsumpto, iam membra sine corpore.Iterũ bonus sum:in pristinã religionem de calamitatũ horrore restituor. Adeóne non habent hæc ipsa supplicia pœnas,quòd posco,quòd rogo,quòd mendicus sum filij mei?Et quàm multa dij, deæque non possunt pro nobis impetrare leges?Quanto plura sunt quæ negantur cùm præstãt inuiti?Non exigo vt tuis manibus porrigas cibos,vt consoleris, vt foueas : proiice quod rapiam,abiice quod colligam. Genus vltionis est pascere,nec misereri.Si tamen iudices fas est impietatis huius vllas accipere causas,& filium qui non alit,putatis reddere posse rationem , æstimate per fidem quod sit facinus illud, cuius vltionẽ debeat exigere aliquis de fame patris. Captum me,inquit,nõ redemisti.Quis non putet queri de filio

patrē? Quenquámne dicentē feras, nihil tibi debeo, quia mihi vitæ lucísq; beneficiū semel præstitisti, quia hunc spiritū, hoc corpus non ex indulgentia tua rursus accepi? Iniquissima magnorum conditio meritorum est, si quicquid non fuerit adiectum, de prioribus perit, & pessimo exēplo gratiam præteritis auferunt reliqua cessantia. Non redemi. non tamē ideo minus est quòd in hunc te diuinorū humanorúmq; cōspectū de nostra protulimus anima. Maria terrásq;, & infatigabiles siderum cursus, & cuncta sacro fulgore lucentia nos vt fruereris ostendimus. Has quas subtrahis manus, hæc verba quæ negāt, de meo spiritu, de meis visceribus hausisti. Gaude potius, exulta quòd tibi patris asperitas præstat boni filij iactationem. Solus habet quod imputet patri, qui queritur, & pascit. Quàm multa iudices huic querelæ respondere poteram, propter quæ filium salua pietate nō redemissem? Quis non acciperet excusationē, si dicerē, Impediit quanuis properantē senectus, inopia, languor: pretiū non tam festinātęr inueni: explicare non potui nauigationē iuuenibus quoq; fortibúsq; difficilem: solus ac senex non illa qua sperauerā prosperitate direxi? Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properaui? Remoue iuuenis indignationem, nihil plus pro filio factū est quē recepi. Non fortunā tibi debeo, sed affectū: non exitū, sed voluntatem. Pro duobus pretia cōtraxi, pro duobus maria cōscēdi, pro duobus genua tenui. Rogo vter magis amaretur si mihi piratæ duos reddidissent? Age tu nunc iuuenis ad faciendā inopiæ patris inuidiam (si videtur) exclama, Famem obtendis, ad quam luxuria, prodigarúmq; voluptatū continuatione venisti: exhausisti senex cēsus in pretia meretricum, quāquam & huic iubetur necessitati pietas vestra succurrere, & lex quæ inopē, quæ patrem nominare contenta est, filium nō remisit ad causas. Quid verò si in educationem, in discursus, in pretia vacuatus sum? Excedit omnē scelerum cōparationē, patrem mendicum facere, nec pascere. Tentat iudices hoc, quòd nō est redēptus, ampliare alia iuuenis inuidia. Fratrē, inquit, mihi prætulisti. Fateamur paulisper hoc crimen, agnoscamus hoc nefas. Impudentissime generis humani, tu non feres vt frater tuus vel magis ametur? Vides enim, prælatus est tibi nescio quis affectus, possident charitatis tuæ locū pignora de minoribus sumpta nominibus. Illum nempe, cuius æquè spiritus de visceribus

his

his trahebat ortũ:qui patrem vel solus impleret. Pessimus est mortalium,qui amari fratrẽ suũ sine sui charitate putat. Tu cu stodies vtrũ frequentius osculer,vtrũ stringam magis arctiore cõplexu? Non est hoc impatientia,nec circa patris affectus sacra de pietatis contẽtione rixa. Eum tantũ fratrẽ putas amari magis,quem nõ ames?Falleris iuuenis,longéq; te ab intellectu rerũ naturæ seposuit praua ꝑsuasio, qui putas ex paternis affectibus filio perire,quicquid in altero de necessitate præponderat. Par est in oẽs liberos, eadémq; pietas, sed habet in aliquo plerũq; ꝓprias indulgentiæ causas, & salua charitatis æqualitate est quiddã per quod tacito mentis instinctu singulos rursus tãquam vnicos amemus. Hunc primus nascẽdi locus, illũ gratiorem præfecit infantia,alium lætior vultus,& blãdior osculis amplexibúsq; facies,quosdam magis seueritas probitásq; commendat, in quibusdam diligũtur impatientius calamitates. Et damna corporũ, debilitatésq; mẽbrorũ notabilius miseratione cõplectimur. Salua est tamen vniuersitas, cùm quicquid in alio cessare creditur, in altero restituit alter affectus. Securus sis, non intercidũt ista,non pereunt,sed inuicem vincunt, præualent,cedunt. Filio non potest præferri nisi filius. Blãdiar Iudices paulisper calamitatibus meis, & sic agam tanquam apud piratas inuenerim vtrunq; sanum.Attuli sine dubio pretiũ duorum,sed vtrunq; prædo non reddit. offert electionem, suadete quid faciã. Quid dicitis? Ista pietas est, abire, discedere, irasci scilicet,queri,& inuidiam facere piratis? Vos interrogo liberi, vos parentes, Non ergo facinus est,ideo neutrũ redimere,quia vtrũq; non possis? Egregia pietas,æquale liberos iustitia desperationis,& ex hoc quo succurrere non contingit duobus,orbitatem facere totam. Tu verò senectus accipe quicquid datur, accipe quicquid offertur,dum hoc saltem feritati libet,antequã in patientiã tam sæua decrescat immanitas. Interim multa pos sunt afferre casus:sperare licet,repetere,sperare pater,fortassis euadat.Quæcũq; explicari conseruatione non possunt,per partes vicésq; seruantur: & facilius est diuisa subtrahere, quorum magnitudo laborat in solido.Quãtum intelligo Iudices,filius, cui profuturum non erat vt eligerẽ,hoc solum ferre non potest, quo redẽptus est frater. Quis hanc Iudices impudentiam ferat? Obiicit mihi quòd vllũ de liberis meis potuerim facere discrimen. Deinde queritur non se potius electum, & cum fratri

præter eiusdem nominis par ac simile consortium reuerentiæ quoq; languoris accesserit, indignatur apud affectus patris nõ eam præualuisse partẽ, in qua tantum filius erat. Non inuenio Iudices quemadmodum effugere potuerim criminis huius inuidiã, si hunc potius recepissem. Patri, cui vtrunq; pirata reddere nolebat, redimẽdus fuit aut æger aut neuter. Quid, quòd inquit, etiam luxuriosum prætulisti? Parce iuuenis maledictis, parce conuitiis. Reliquistis hæc nomina, domi erunt ista vitia, domi erunt istæ virtutes, sed cùm fueritis reuersi. Interim nihil aliud estis quàm fratres, quàm liberi mei, duo captiui, ambo miseri, & diuersitas vestra de calamitatum societate consumpta est. Vides quàm nefas sit alterum ex vobis mihi esse viliorem? Piratarum non interest vter eligatur. Dignũ hunc dereliquisti, luxuriosum redemisti. Cõparatione vestra iuuenis circa patrimonium honoréue contenderes, & ego proclamabo, vicisses. Sed ventum est illuc, vbi non probitas, non mores æstimantur, & de corporibus sola taxatio est. Vnde tristes tolleraret casus, ferret sordes vinculorum, piraticam famen iuuenis, quẽ torquere solebat nostra frugalitas? vnde in illa solitudine carceris duret animus conuictibus semper comitatibúsq; lætatus? Expecta tu quem decet honesta patientia, laudabilis labor, qui tibi difficultatum reddis ipse rationem. Tu differris, luxuriosus redimitur. Quid vis? Prætuli illum de quo soli tibi querebar: quem cùm vellem castigare, reprehendere, te solebam laudare, mirari. Exaggera quantum voles vitia fratris: luxuriosum, perditum voca, dum scias te sic magis probare non animum fuisse patris, sed de calamitate rationem. Ille eligit, qui recipit antè meliorem. Sed parce quæso iuuenis aduersorum interpretationi. Non est electio, alterum recipere, cùm pretium attuleris duorũ. discrimẽ illud non ego, sed pirata cõmẽtus est. Quicquid inter vos in alterutro fecero, affectus est, quo duos amo. Et homo apud quem filius sola præualuit gratia calamitatis, non fratrem tibi prætuli, sed quod in te fratri prætulissem. Con filiũ hoc putas fuisse patris? Fortunæ est, qua capti pariter estis, qua decubuit alter, qua non cõualuit redemptus. Cum propter duos venerim, quod in altero mihi pirata concessit, idem est ac si mihi neutrum reddidisset. Sed quousq; facti mei dissimulabo rationẽ? Aeger electus est, respondete nũc, si videtur. Luxuriosus, perditus fuit. Parcamus quæso memoriæ, revereamur

mur suprema cineris, pœniteret me fortasse si viueret. Iterum ac sæpius(quod necesse est) ipsa criminis mei voce defendar, Aegrũ redemi. Non habent profectò, nõ habẽt discrimẽ liberi, nisi de calamitate: & inter homines quos natura pietatis æquauit, differentiã nisi de dolore non explices. Non cum vsu nunc vestro, nõ cum moribus loquor. Ille anhelat, illius sunt lassa suspiria, ad illum serius veni. Excogitasti rursus fortuna quod superaresceret charitati, quod posset sacris nominibus accedere. Hic solus maior affectus est quàm filios amare, filij misereri. Me quidem Iudices si quis interroget, conditio illa nõ fuit vera, non simplex, habuítq; piraticæ feritatis ingeniũ. Aegrum mihi non licuit relinquere, licuit eligere. An fas fuisse credis, vt iuxta moriturũ tu reddereris, & homines eius immanitatis, vt possent liberos cũ patre partiri, paterentur eũ sibi relinqui, quẽ periturũ ex hoc probabãt, quòd illũ pater nõ eligebat? Tentata est misera pietas, & placuit hoc quoq; addi calamitatibus nostris, vt onerarer pudore cõditionis partes nõ habẽtis. Cùm in comparatione sani æger offertur, ideo ponitur, vt eligatur. Superest, nisi fallor Iudices, vt cùm sibi prælatũ fratrẽ queratur: æstimetis vtri tũc magis debuerit pietas nostra succurrere. Est quidẽ Iudices humanæ infirmitatis ista natura, vt ex omnibus accidentibus grauissimũ putet quisq; quod patitur: & cùm aliena cogitationibus, nostra dolore tractẽtur, necesse est apud impatientiam suam vel minora præualeant. Languor est tamen, languor, cui meritò cesserint cunctæ calamitates, in cuius comparatione consolari se potest genus omne miserorũ. Stringat licet manus sæua captiuitas, profunda carceris nocte membra claudantur, datur tamen colludere catenis, artus extrahere nexibus: & habet aliquid æquanimitatis, cum pœna sua posse rixari. Sæuiunt regna tormentis, bella vulneribus, sed leuius afficit quicquid viribus feras: & cùm in plenum adhuc sanguinem aduersa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione vincuntur. Quos cruciatus compares, quem dolorem, cùm penitus visceribus immissa tabes quotidie aliquid ex homine pręmittit in mortẽ? cũ cibos, haustus, & omnia blandimẽta vitæ fames fastidit, & poscit? desiderare asidentiũ officia, dehinc ferre non posse? grauari quos appetieris attactus? per totũ cubile corpus velut super ardẽtes exagitare flãmas? Lux fatigatis luminibus grauis, vox sola de gemitu. Cùm ex duobus captiuis lã

guet alter, vna est inæqualitas patris eligere sanū. Retuli Iudices vsque adhuc in penatibus suis iuxta parētes propinquósque languentem. O carcer, ô morbi, quem vos nō facitis ægrū? Et non ille carcer, quē seueritas legū, quem potestatū iustitia commenta est. Non possunt humani metus, humanarū cogitationum ingenia satis abundéque cōcipere quæ vidi. Iacet sub immensæ rupis abrupto tristis, & vltra naturalē profundæ caliginis noctem mersus piraticis artibus specus, quē tota circumfusi vastitas maris, & vndique minātibus scopulis illisa tēpestas terrore ruituræ molis euerberat. Horrent cūcta crucibus, squallēt circūiecta naufragiis, nullus nisi in supplicia mortésque pspectus, & ad infeliciū captiuorū metum præmissus de simili exitu dolor. Spiritus solus intus viuit, quem vinctorum trahūt reddúntque gemitus, quem tot contulere languētes. Hoc erat vbi iacebat æger, illud tot annorum ex quo cœpit pirata grassari, idem cubile. Corpus quod grauaretur assidentium sedulas manus, iacet inter vincula, quibus instringat adhuc recentem pirata captiuum: & quāuis tenuata de nexibus mēbra labantur, rursus in modū stringentium tenent, quæ nullo suspensa nixu velut victo homine sederūt. Qualis erat ille sub ferro, cuius exāgues manus vix leuia velamenta transferrent? Quis inter complorationes gemitúsque somnus, quē vix silentia solicita præstarent? Ad quæ colloquia tristitia respiraret? Vndique pares similésque miseri, & veteribus captiuis adiectus quotidie nouus aliquis impatiens. Compara, si videtur, huic ægro captiuitatem tantùm tuam. Tu quereris quòd cibos pirata nō pręstet, ille remittit oblatos. Te nuda humus, nudum cubile frangit: ille ad singulos ardentis corporis motus in sua vincula versatur, & quocūq; mēbra lassata dolore trāstulerit, in suppliciū redit renouata patientia. Breuiter sæuissimi lāguoris definienda mensura est. Non potest ex illo sanari, nec quem redemerit pater. Insta nunc, si videtur, ac subinde iuuenis interroga, cur ægrū potius elegerim. Reddi à me posse rationem cur hoc fecerim, putas? Ego verò non possem nec si te redemissem. Quid enim si respondere iubeas orbitatem, cur in exequias totos egerat census? Quid sibi velit ille funebrium longus ordo pōparum? Cur super flagrātes iaceāt rogos? Cur ardēti nō diuellātur amplexu? Et ego dico, proclamo, fateor, erroris aut dementiæ furor est cùm feceris. Hoc est ergo, inquit, quod de te præcipuè queror,

queror, moriturum mihi prętulisti. Quæso iuuenis, ne nobis pa tes tantum inesse feritatis, vt illum potuerimus existimare moriturum. Vis non sperem victurum filium, quem tunc primùm aspicio, cōplector ægrum, quē pirata non recusat sibi relinqui? Si persuasionem patris interroges, quicquid est quod miser torquetur, afficitur: non languorem credo, sed impatientiam, desiderium, dolorē. Hominis qui apud piratas languet, vnū remedium putes, vt redimatur. Sed non est, quęso iuuenis, quòd hoc patrociniū de tam calamitosa pietate cōcipiā, vt dicam, victurū putaui. Exaggero quinimo inuidiam criminis mei. Redemi, fateor, illum, qui dilationes, qui moras ferre non poterat, in quo mihi pirata vendebat breuia oscula, paucos dies. Si me hercle vterq; fuisset æger, illum redemissem, qui prior languere cœpisset. Si duos pariter naufragia raperēt, illi porrigerem manū, quem iam membrorū cōtentione lassatum fluctus hauriret. Si vulneribus cōfectos remisisset acies, properātius ei clauderem plagas, per quem animā largior sanguis egereret. Ignoscite dij pariter atq; homines, nō possum de liberis, possum eligere de miseris. Gratias quinimo fortunæ, gratias ago, quòd adhuc æger sentit, intelligit. Alioqui cadauer acceperam, & pretia duorum pro funere tantum supremísque persolueram. Nescis quātum pudori, quantum adiiciat affectibus meis inter tam impares æquata conditio. Aeger qui tantundē est piratis, plus est patri. Velis tamen nolis infelix senectus fatendum est quod merito, quod summa pietate factū est, quàm difficilè fecerimus. Quæ tunc mihi cogitationes, quis temporis illius animus fuit, cùm inter duos liberos incerta miser electione discurrerē? Hūc diutius osculabar, illum putabam desperatione moriturum. Lacrymas ad languentem gemitúsq; transtuleram, & tu mihi videbaris futurus æger? Quoties catenas tuas soluturus inuasi? sed mihi cōmendabat relictum, quòd te prætulissem. Quā frequenter iā laxata misero vincula rursus imposui, dum mihi tua potius sanitas placet? Disimulare nō possum conditionis illius secretas difficultates. Redimi debebat æger, ego te volebā. Ponere vos Iudices velut in illa necessitatis meæ prę sentia volo. Ecce infelix ad primum aspectū patris conatus assurgere, illas pallentes sordibus manus paululū tanquàm amplexus daturus erexit: nec vsq; in ceruices meas spiritu iam deficiēte perlatas, in suū miser iterū cubile deiecit. Totus ille circa nos carceris populus

populus obticuit:& ne colloquiis nostris terribilis catenarum stridor obstreperet, lassatos artus in sua tenuere patientia. Ego serius, grauis, hinc, si videtur, incipiã. Luxuriose, meruisti. Ignorat profectò paterni doloris æstus, quisquis solatium putat vt de languẽte filio queratur, vt moribus mẽtiq; maledicat. Abite virtutes, ignosce probitas, charior est ex liberis ille qui moritur. Mihi verò fateor hinc aliqua languente filio venisse solatia, quòd vixit infelix quemadmodũ voluit, quòd fuit hilaris ac læta breuis ætas, Crede iuuenis, & pro te iam maluissem vt luxuriosus esses. Cui tu tempori, cui dolori rigorem vltionis, frõtem castigantis iniungis? Impatientissima res est perdere filiũ cui videaris irasci. Corruptum me precibus putatis, ambitúque lacrymarum? Hoc vicit æger, quod non rogabat. Assidebã misero, demittebat oculos. interroganti responsum de lacrymis tantum gemitúq; reddebat. agebat me deliberante iam victũ, cùm repente miseras manus velut recidentis amplexus posuit in sinu meo. Et cùm lassa suspiria per ardentes anhelitus egestis sæpe visceribus, cùm diu collatis vterq; singultibus miscuissemus lassas sine voce lacrymas, tãdẽ spiritu vix in paucissima verba collecto, Tibi quidẽ, inquit, gratias ago pater, quòd redẽpturus vtrũq; venisti: nõ adeò tamen sensus meos lãguor hebetauit, vt exitum cõditionis huius ignorem. ego luxuriosus, ego perditus, nunc verò super infamiam nominis huius immorior. Vtinã hoc saltẽ mihi serò fata præstarent, vt residuum laborãtis animæ in tuo poneremus amplexu. Sed si mora est longior properantibus expectare pereuntem, ite superstites, ite felices: has tantum reliquias cõmendate piratis, ne mersus profundo, & proiectus in fluctus, exitum faciam hominis ad quẽ non venerit pater. Vnde enim sperare possum, vt reuertaris, vt facias? Tunc super abrupta verba tota defectione conticuit, strictísq; vitalibus circa dolorem suũ membra riguerunt. Exclamaui, fateor, quid agis infelix? cur desperatione collaberis: Attolle paulisper oculos, cõfirma, dura, te frater elegit. Visa est post hanc vocem meã peracta conditio. cõtinuò pirata detraxit catenas, vincula laxauit. Vultis elegisse me negem? Vultis in lucẽ diẽq; productus, carceri suo reddatur æger? Ego verò nõ habui verba, quibus me deliberare, quibus nolle cõtenderem. Vultis scire quid pater, quid pirata præstiterit? Ego duos redemi, sed alterum accepi. Vt scias, inquit, ægrum redimi nõ debuisse, defun-

ctus

ctus est. Crudelissime generis humani, qui nos putas pretium tuum perdidisse, audi quã multa nobis in morituro filio pirata reddiderit. Frater ille tuus inter vincula catenásq; deficiẽs, respirauit aliquid in toro, tãdémq; liberas vinculis manus per totius lectuli spatia iactauit, post impias carceris sordes illũ cum ferali veste squallorẽ exuit, paulisper æger vidit propinquos, allocutus est amicos, mãdauit, exegit: & quanuis suprema sorte collabens, prius tamẽ luce cœli libera satiatus est. Contulit mihi grãde velit nolit fortuna in orbitate solatiũ, filiũ qui relictus mea fuit moriturus inuidia, non occidi, sed perdidi. Quid ais iuuenis? Ita si moriturũ filium redimere nõ debui, nõ sufficit hæc tibi de me pœna, quòd ille decesßit? Irasci patri tãtum fortasse fas esset, si viueret frater: tunc alimenta quęrenti respõdere posses, Posce pręlatum. Quantum intelligo, qui de mendicitate patris vindicaris, ægri es redempti iuuenis inimicus. Nescis quid sit inuidiam facere patri. Melior erat tua causa, si mei misereris. At quanto, dij deæq;, alius fuit ille infelicißimi iuuenis affectus! Nuntio enim, & audiente & tota ciuitate teste proclamo. Tibi gratias agebat ille dum moreretur. Credo me hercle hoc miserum dolorẽ cõsumptum, quòd sibi videbatur pretium suum mihi perdidisse. Non aliter igitur quàm si te præsente deficeret, Per illud, inquit, frater optime natalium nostrorum sacrum venerandúmq; consortium, per socias peregrinationes, per aduersa cõmunia, per hoc quod & tu languere potuisti, si te vel tua quandoq; virtus, vel satietas secura prædonum piratico carcere emiserit, commendo tibi senem quem facimus vterq; mendicum. Testor immortalia numina, & infernarum sedium deos, pascerem patrem si te redimisset. Ego tamen, inquit, mihi debeo, quòd reuersus sum. Non quidem quicquam velim iuuenis de virtutum tuarum admiratione detractum, audias tamen necesse est in hac pietate verum. Euasisse te putas ingrate? Dimissus es. Mea pietas istud, mea fecit electio. Vnde enim euenit quicquid antè captiuitas tua præstare non potuit? Iacta quantum voles effractum carcerem, ruptas catenas: vis scire quid negligentes fecerit securósq; piratas? Acceperant pretium duorum. Intelligit Iudices & ipse iuuenis, non esse se calamitatum nostrarum iustitiæ parem, & sic agit, tanquam alere non debeat. Itaq; transfert in hoc defensionẽ, vt posse se neget. Quid dicitis Iudices?
Feretis

Feretis hoc dicentem iuuenem corpore atq; ætate robustum, Non habes opes, sed membra, sed vires? Nam neque ego laborem, nec difficiles posco conatus, contentus sum iuuenis vt velis. Cibos me poscere putas? Humeros posco quibus incũbam, manus quas eliso pectori apponam, sinus in quos egeram exhaustarum reliquias lacrymarum: vt sepelias, vt hæc cùm miseri illius membris ossa componas. Non alimenta quæro, sed filium. Quid quod nec graue longúmq; supremæ pietatis exigimus officium? Non diu viuerem etiam si me duo pasceretis. Securus sis, breui te gemitus mei liberabunt, assiduis planctibus euerberata vitalia. Quid me remittis ad turbam? Quid facis rursus omnibus grauem? Consumpsi fletus, clementiam ciuitatis exhausi. Nõ alit populus hominẽ quẽ pascere filius debet. Quid sibi vult hæc aliena calamitatibus nostris, aliena virtutibus tuis, iuuenis, asperitas? Abstulisti mihi malorũ quoq; meorũ verecundiã. Quicquid faciebã, mẽdicitas est ex quo reuersus es. Durat in suscepto rigore iuuenis, & ad misericordiã nõ memoria fratris, nõ patris contẽplatione deflectitur. Exclamaret alius hoc loco, Ex tua fide dignus quidẽ eras impotẽtissime generis humani, quẽ in tormẽta mea doloremq; redeuntem, vincula rursus ac pœna carceris exciperet. Et insultes huic cõfessioni licet, allegare nõ possum. Quid mihi miseras vltiones, quid triste mõstratis auxiliũ? Faceret hoc pater qui redimere noluisset. Agè nũc viuacissima senectus, redeamus ad preces, quod solum vis paternæ pietatis agnoscit, hîc quoq; rogemus. Per ego te iuuenis illos meos de quibus nũc quereris, annos, per expertos tibi notósq; humanorũ accidẽtiũ casus, ꝑ infelicis illius manes, cui nec hoc saltẽ cõtigit, vt te reuerso, te præsente moreretur: pasce nũc quòd te redimere volui, pasce quòd fratrẽ tuũ redemi. Nõ ego lassitudinẽ tuã posco, nũquam otiũ meũ: nec vt ipse securùs quietúsq; trãsigã diem, tuas operibus manus tuũ laboribus assigno sudorẽ. Iungamus mutuæ pietatis officia, par flebile, par omnibus ætatibus nominibúsq; reuerendũ est nobis negotiũ tum ciuitate mitissima. Quãto libentíus dabũt, cùm viderint pariter vnáq; miseros mutua sustentatione connexos? Et ego quidem rogabo, qui soleo, sed in tuos sinus populus congerat stipes. Quicquid preces, quicquid impetrauerint lacrymæ meæ, accipe, tuere, dispensa, pro tua fama, pro tua sum pietate solicitus. Ego mendicabo, tu pasces.

CORP.

CORPORIS PROIECTI. Ipsa est Anus cæca.

DECLAM. VI.

ARGVMENTVM.

Qui in calamitate parẽtes deseruerit, insepultus abiiciatur. Quĩ habebat vxorem & filium, captus à Piratis scripsit domum de redemptione. Vxor flendo oculos amisit, filius retinente matre profectus vicariis manibus redemit patrẽ. Idẽ in vinculis decessit. Abiectus in mare, & appulsus ad littus patrium, est eiectus. vult illũ sepelire pater, mater prohibet.

Pro patre contra Matrem.

ETIAMSI Iudices in hac asperrima conditione fragilitatis humanæ, in qua nemo propè mortaliũ impune viuit, hæc omnibus natura est, vt sua cuiq; calamitas præcipuè misera atq; intoleranda videatur: inter omnes tamen hoc cõstet necesse est, infelicitatẽ meã tantum cæteras supergressam, vt prorsus hæc sit quæ fieri debeat vsq; ad cæcitatem. Quid enim passus sum tam leue, vt nõ comparatio mei felices aliorum etiam miserias faciat? Graue est à piratis alligari, magis dicat hoc qui sciat quàm citò capti moriantur. Alligatus sum, sed tamẽ miser magis queror quòd solutus sum. Indigna est impietas in suos, quæ quanta versetur in hoc iudicio, videtis. Sed mihi hoc quoq; querẽdum est, quòd me & vxor nimium dilexit, & filius. Quid ego putarem in rerũ natura posse reperiri quod orbitate acerbius videretur? Non contingit mihi, quod cæteris miserrimum est, filium efferre. Parum est quòd iuueni singularis exempli causa mortis fui, & tam pretiosa redemptus anima, senex odiosus morte filij mei viuo. Parum est quòd mihi luctum meum fluctus nuntiarunt, & aliud agenti patri subitò ad littus orbitas appulsa est, quòd miserrimum iuuenem toto iactatum mari, etiã, si nemo interpellasset, serò sepelirem: adhuc supremo prohibeor officio, & ne quid solatij contingat, perdo etiam matris misericordiam. Iniicit erranti corpori manum mulier, & piratis & tempestate crudelior: atq; vt accedat dolori meo cumulus, quæ hoc facit,

vxor

vxor mea eſt. Ne quis tamen erret ignotus, nõ eſt filij mei nouerca, ſed mater. O facinus, ô cladibus noſtris mutata natura. Mater ignem vltimum filio negat, & mulier quæ maritũ quoque ſuum debilitata deſiderat. Quis hoc de iſta credat? Filium non flet funditus euerſa. fulmẽ hoc gladiúmq; non ſentit. Comparet dolorẽ, quãto minore cauſa excæcata eſt? Huius iudices pœnæ ab ipſa morte repetite crimen. Ego ſum, ego & alligaui filiũ meũ, & infamaui: & ne nõ accedat grauiſsimi doloris comes pœnitentia, in illum mortiferũ carcerem merſi. Quo fato parentes miſer ſortitus eſt, vt illi vitam pater, ſepulturam mater auferret? Nam vt pietatem filij mei ſemel indicem, patrem redemit. Si quòd ego redierim, vxor iraſcitur, reddat rationem cur acceptis literis meis fleuerit. Atqui miſerrimus iuuenis quomodo magis temperare potuit officia? Lex parentibus in calamitate ferre opem iubebat, vterque parens erat calamitate deuinctus, vnus autem ſuccurrere vtrique non poterat, inuenit tamen ingenioſa pietas, & vtriq; ſubuenit diſpendio ſui. Ipſe venit ad patrem, me remiſit ad matrem. Hoc ſi defendendũ eſt, agnoſco partes meas, cauſam planctibus agam. flere enim certè per legem licet. Alioqui diu laudare non expedit. Diligẽter defendere contrarium eſt actioni noſtræ: vt impetremus, funus moramur. dum nos litigamus, dum circa cadauer noſtrũ orbi rixamur, dum agitur cauſa defuncti, dum ſepulcro lege præſcribitur, dum dantur legitima dicentibus tempora, putreſcit interim corpus, nec totum in ſicco iacet. Cadauer ab incurſu auium ferarũmq; tantum miſerantium corona cuſtodit. Cõuenerunt etiam alieni parentes, totus in ſpectaculum populus effuſus eſt, & ignoto quoque corpori publica humanitas quaſi quaſdã fecit exequias. Deflent omnes homines, dolent: plurimorum tamen illa vox eſt, Iuuenis inſepultus iacet. Miſer, nec patrem habet fortaſſe, nec matrem. Iam hominis figurã vetuſtas penè conſumpſit. Iam lenta tabes in terram defluxit. Iam ſolutæ cute oſſa nudantur. Quamlibet duraueris animo, non ferres tamen iſta ſi videres. Sed audire certè potes. Ille eſt filius noſter, cuius ſpes ipſas amauimus, quẽ apud omnia templa & ſuggeſtos votis deos ſuperſtitem precati ſumus, à quo ſepeliri optauimus. Ille amabilis infans, ille blandus puer, ille iuuenis etiam ante hoc crimen piiſsimus. Ille dum par fortuna parentum fuit, propenſus in amorem tui. Mentior, niſi cùm peregrinatio mea

nos

nos diduceret, maluit esse cum matre. Me per omnia maria volitantem, vt plus filio relinquerem, circunuenit sæuius ipso mari latrocinium. Describam nunc ego pendentem fluctibus carcerem, & catenas macie mea laxatas, & detritam lateribus meis consciam malorũ carinam, & obrutam perennibus tenebris feralis loci cruentam cæcitatem? Ista verò, siquid pudoris habeo, tacenda sunt. Alioqui quis mihi ignoscet quòd vicariũ accepi? Etiam scripsisse pœnitet. O literæ fletibus tremulæ. O parum alligatæ manus. O delenda vxoris oculis epistola. cur indicaui, cur scripsi quod vxor ac filius vltimum legerent? Vt incertum sit vtrum me carius redimant, an lugeant. cognita clade, rarissimi vxor exempli, & prorsus talis filij mater totos effleuit oculos, fontémq; illum perennium lacrymarum tantum cæcitas clusit. Si non tenuisset, filium vicerat. Continuus inde planctus, incredibilis mœstitia, assidua lamentatio fuit. Iuuenem nescio in me magis an in te futurum impium, si nõ redemisset, quem tu sic desiderabas. Ergo profectionẽ apparat, vt quoniam reddere matri nõ poterat oculos, redderet virum oculis chariorem. Sed videlicet est quædam vltima calamitatũ rabies, & nouissimè in furorem vota ipsa vertuntur. Retinuit iuuenem, & epistolis meis legem opposuit. O vanæ figurationes, & pectora hominũ alto errore confusa. Nemo illã nõ putabat timere de filio. Itaq; iuuenis quod ad solatiũ pertinere credidit, cõmendauit amicis custodiam matris, substituit vici curæ suæ ꝓpinquos. Neq; enim aliter vsq; ad reditũ meũ cæca vixisset. Quicquid humana ratio valet, cõtulit. Si potuisset redimere oculos matris qua pietate fuit, vicarios suos dedisset. Ipse profectus est solo comitatus animo, nec se putauit ire sine pretio, quanuis ad piratas ferret inanes manus. Dicat aliquis, adeò domi nihil reliqueras? adeò longa ætate sic vixeras, vt ne pretium quidem tui paraueris? Si hoc ita esset, testor deos, de redẽptione literas non misissem. Fuit vnde redimi possem, Iudices, fuit: sed illud totum filius matri reliquit. Nauigat ergo per horridos fluctus, & gementia littora, & spumãtes scopulos, & quacunq; miser relatus est, inauspicatũ metiens iter, prorsus ominosè retentus, peruersis etiã votis, qui optaret alligari à piratis quos vitare quoq; miserum est. Quærit hæc omnia impius ille filius propter parentes, quod non præstitisset frater fratri, non vxor viro. Quid differimus vltrà? Non pater filio. Dij immorta-
 les,

les, cœli, maris, inferorũ præsides, vni mihi adhuc omnes malè experti, vos tamen solos habeo testes, quàm inuitus redẽptus sim. Miserum me, periit qui sciebat. Nam vt primùm peruenit iuuenis ad piratas afferens redemptionis meæ se pretium, è ferali nauicula auidus exiliit, vicarias oblaturus manus. strauit se ad genua singulorũ, & vt cupiditas fecerat blandũ, obsecrauit omnibus precibus, miserabili planctu, & lacrymis penè maternis: nemo vnquam sic vt solueretur rogauit. Nec sanè difficile fuit impetrare à piratis captiuitatem, maior illi pugna mecum fuit. Non dignum illud spectaculum latronibus erat, cùm pater filiúsq; de vinculis contenderent, & sibi quisq; carcerem vindicaret. Ego iam vsu defendebã meũ, & in his annis iam maturam mortem asserebã. At ille cõtrà, Ego te in calamitate deseram? ego alligatum relinquam? Et quomodo ad matrem redibo, quæ misera desiderio tui dies noctésq; fletibus iũgit? quæ viuere sine te non potest? Non dicebat tamen omnia: & cùm assiduos planctus & irrequietas diceret lacrymas, adiiciebat, Iam penè cæca est, fortassè si redieris, videbit. In summa, nõ recedo. Fas est mihi etiam inuitis parentibus piè facere. Non recedo, si perseueras, demus piratis lucrũ. Aut vicarius ero, aut comes. Quantum inter hæc fleuit? quãdiu cecîdit oculos suos? Si perseuerassem, duos excæcaueram. Obstupuerunt pietate tanta etiam latrones, & per immobiles antè vultus fletus cucurrit. Non tenuissent fortasse iuuenem, nisi redempturos parẽtes talem filium credidissent. Ipse in se transtulit ferreos nexus, & hilarior alligatus est filius, quàm solutus est pater. Supremum tamen, & nefas in æternum, me iam catenatis manibus amplexus, postquàm mei cura discesserat, Matrem, inquit, tibi per hæc merita cõmendo. Tu illam tuere, defende, ama, ne relinque: sic paria faciemus. Illic tu eris vicarius meus, si hæc feceris: non irascetur mihi fortasse mater quòd ab illa recessi. Sic in nauem filij mei malè permutatus vector imponor, & quà visum oculi dederũt, ad piratas è puppe prospecto: curua littora, & immensum sideribus fretum, & turritos vrbium scopulos retro lego. Miserum me, quandiu à piratis etiam nauigatur? Mandata tamen tua fili perago, assideo, sustento. Imò me hercle tu assides fili, tu sustines, propter quem mihi etiam huius propensior cura est. Dum recedere ab vxore nolo, filium nõ redemi. At illum interim quotidie situs carceris strãgulat, insidunt

ossibus

ossibus catenæ, exemplum seculi in myoparone moritur. Mater, iam satis est. habes pœnas super legem. sepelissent talẽ virũ etiam ipsi piratæ, nisi eos conscientia scelerum, metúsque pœnarum ab omni littore arceret. Quod vnum poterant, secundis proiecere ventis. Excepit mitior matre tempestas, & (siqua dici potest calamitatum felicitas) prospero cursu cadauer tantum non ad ipsa maiorũ sepulcra depositum est. Narretur res seculo nostro diuersa, & nescio vtra parte mirabilior. Filij corpus matri maria retulerunt, mater mari. Magnam quidẽ partem agnosco culpæ meæ. Ego vxorem adduxi, & ne miseram dolore fraudarem, ipse meis humeris aduersariam meã vsque ad littora tuli. Et sanè aduersus eũ prima verba, orbitatis animo æstimantẽ fefellerũt. Quis autẽ nõ dolentis affectum putasset, cùm diceret defuncto filio mater, Quid enim nauigasti? Quid maria ingressus es? Quid piratas petisti? Nam illa quidem vulgatissima orbitatis vox est, Fili, cui me reliquisti? Etiam cùm tota super corpus incubuit, amplexam putaui. Etiam cùm iniecit tollentibus manum. Et hoc inquam solent facere matres, vt funus morentur. At ista legem recitat, & in cadauer filij perorat. Tace, tace misera, ita tu istud optasti? Sola scilicet calamitatibus nostris adhuc defuit culpa, vt cùm sæuitia nimiæ quoque felicitatis turpis sit, procedat inauditum antea monstrum. misera, crudelis, siquid irati dij reliquerunt, si quid infelicitas oblita est, suis manibus perdere cupiat. Detracta est fortunæ inuidia, quandò suo quoq; iudicio mater post amissum filium parum misera est. Lacrymas ipsas nouissimè perdo, inanis domi libitina plangitur, derisus designator redit, refertur rogus. Inter hæc omnia non gemitus vllus matris, non lacrymæ, non questus. Putes appulsum ad littus aliquem esse piratam. Vnde hunc illi animum? Si mala sua ideo non sentit quia non videt, & hoc boni cæcitas habet, eruat aliquis oculos meos. Sed tenebræ corporis affectibus non obstãt. Est'ne hæc vxor mea? éstne ille filius noster? Liceat dubitare, si fieri potest, & sanè vix iam dignoscendam speciem vetustas reliquit: sed attritæ manus, & tumida vestigia vinculorum, & testis longæ captiuitatis macies, infelicia argumenta, consentiunt. Miserũ me, certus luctus est. Filium agnosco, vxorẽ non agnosco. Ergo quoniam de iure longior pugna est, & nobis festinandum: sint primæ precum partes. Adeste vniuersi vtriusq; sexus parentes, dũ

matrem in exequias filij rogo. Per matrimonium vetus, & per mutuam charitatem quæ vtriq; nostrum magno constat, adiicio, per commune pignus, per annos pariter actos, & beneficio filij plures, per meum in te obsequium, iam mei miserere, cuius soles. Crede mihi, hoc quod patior, carcere peius est, captiuitate crudelius. Mea ista pœna est. Quid tibi tantum mali feci? quid offendi? Certè ego te non reliqui. Iam si totum affectū in hunc consumpsisti virū, & omnis per oculos misericordia effluxit, tulerit sanè filius noster meritò pœnas, dederit spiritū supplicio, nihil de præteritis loquamur, quod postulauit Cicero etiam ab illo crudelißimo Siciliæ tyranno, mors sit extrema malorum. Quod quidem cùm permissum non esset, pernoctabant ante ostium carceris pretio redimentes sepeliendi potestatem. Quid? tandem hoc Marcus Tullius, patres matrésque, promeruit: tu vende saltem, quod sub Verre crudelißimū fuit. Certè ego filium redimā, nec mihi pretium diu quærendū est, habeo manus. Nihil moueris nunc, & debilitatem tuā iactas. Singulare fœminis exemplū ostendi narraríq; desideras, sepulturam filij maritus à te impetrare non potuit. Vade hercule si libet, & corpus in fluctus repelle. Aut si parum celebri loco videtur abiectū, iniice manum, & ne minus te satiet alienum ministerium, ipsa potißimùm trahe. alteram manū cadaueri impone, altera duc qua frequentißimum rotis iter est, & nigra limo via. Proterat miserum onustum vehiculum, & sanctißimū pectus vngulæ rumpant. Ipsa quoniam deficieris oculis, elisum caput, & oppressa ponderibus præcordia manibus tuis pertracta: si quidem audeas, istis etiam lacera dentibus. Litigamus, consistimus, in diuersum abimus: nempe cùm viceris, omnia paria habebimus præter animum. Non sepelies? vide quæso, vide ne dum litigas, arenam fluctus aggeret, iniiciat humum misericors populus. Obstas? si cuius clementia tumulum fecerit, effode: & cùm talis sis mater, aude indignari, & exclama, Magis amauit patrem. Cruces succiduntur, percussos sepeliri carnifex non vetat. Ipsi piratæ nihil amplius quàm proiiciunt. Mater (quanquam hoc nomen profanari nefas est) si perseuerat esse filij sui nouerca, vt hac crudelitate videatur digna, quæ orbitatem suam non intelligit, si vltra hostium affectū, qui cæsos acie sæpe tumularunt, vltra tyrannos, vltra latrones, parum habet non sepelire, nisi aliorum quoq; officia præciderit, & tā-

tùm

tùm non petita ex fluctibus aqua restinguit ignem, si adeò nō genuit filium, sed effudit, & illo infelici partu ingratum vteri pondus exposuit: licet imputet nobis vt volet, quod tueri nō potest, singulare mariti desideriū, dicam tamen quod sentio, excusatius odisset virū quàm filium. Quanquā in hoc mutuæ charitatis affectu paria fecimus: illa oculos ꝓpter matrimoniū neglexit, ego filium: vicē cæcitatis orbitate persolui: tamē, quod inter hæc quoq; mala priuatim doleam necesse est, omnē illā quam contraxerat, perdit opinionem. Iam inimici mei triumphant, iam paßim loquuntur. Illa exempli mulier, illa seculi decus, virum redimi noluit, nec filium sepeliri. Equidem Iudices vt sentio, neminem non mortalium fauere hominis sepulturæ conuenit, quia hæc vna res est, cuius exemplum ad omnes pertineat. Ideóq; non nisi ab vltimo parricidio exigitur pœna traus hominem. Etiam siqua sunt iura quæ obstent, si tamen angustus saltem detur accessus, per quem intrare humanitas poßit, vera clementia occasione contenta est. Siue omnis in defunctis sensus perit, & ad operiendam fœditatem, subtrahendámq; dolori materiam, mortui viuentium causa sepeliuntur: seu cùm ad infernas sedes anima migrauit, vnus hic luce viduis honos, & à suprema face (vt vates ferunt) petitam vlterioris ripæ stationem cōtingunt, quæ vera esse & credo miser, & opto, citò iturus ad filium: certè rerū natura, vt in generandis alendísq; hominibus quæ necessaria erant, ex se ipsa prospexit, ita cùm rursus opus suum resoluit, corpora nostra quamprimum reducere ad principia festinat, vt desertis etiam locis circa cadauer tracta imbribus terra concrescit, aggerant puluerem venti, & liquefacta multa die membra paulatim humus bibit, etiā si nullus operit. At ipsa longo tempore in terram ossa desidūt. Nobis verò aduersus exanimes genuit non solùm miserationem, quę cogitationi nostræ subit, sed etiā religionē. Inde ignotis quoq; corporibus transeūtium viatorū collatitia sepultura, inde iniecta ab alienis humus. Facinus indignum, cùm hæc ita sint, sepultus esset filius meus, nisi incidisset in matrē. Et hæc iudices non ideo ego dico, vt affectu iura corrumpam, neq; vobis præcipio, sed aduersariæ exprobro. Legem quidē istam quidni horream, cùm id vnum miserrimo iuueni sit obiectum, quod in calamitate non deseruerit patrem? Sed quatenus luctus nostri in ius vocantur, & flenti disputandum est, & orbitati suæ

mater irascitur: superemus quam exorare non possumus. Ecquando duorum hominum miseriora vota vidistis, vt de his pater si vicerit, filium suum efferat: mater si vicerit, abiiciat? Quæ tamen lex est? Qui parentes in calamitate deseruerit, insepultus abiiciatur, Omnis nobis in hac prius causa iudices de scripto & intellectu legis contentio est, vtrùm verborum ambiguitate, an voluntatis fide standum sit. Pars enim aduersa id nititur, parentem fuisse in calamitate, eam quæ deserta sit: cuius rei pœna est, abiici insepultum. Quid tum fuerit in causa, quid sit postea consecutum, quomodo legem intelligere conueniat, subterfugit dicere, neq; à vestigio scripti recedit, sed nuda recitatione contenta est. Nos neq; omnibus personis, neque omnibus cæcis scriptam esse legem, & iuueni iustas ac necessarias recedendi causas: & cui rei semper ius satis plenum est, bonum animũ fuisse, postremò non hoc esse deserere contendimus, atq; eò causam dimittimus, vt non sit absoluendus adolescens, nisi etiam laudandus. Qui autẽ dubitat an scripti volũtatem sequi conueniat, is mihi videtur quæstionem tentare incertus qua de re. Ideo pauciora adiiciam, quod nobis quoq; (si ita pergitis) afferet quãdam cauillationem ista sermonis ambiguitas: ac videri poterit omnẽ actionem partis aduersæ prima statim recitatione subuertere. Nam lex cùm dicit, Qui parentes in calamitate deseruerit: rursúsq; cùm dicit, Insepultus abiiciatur: nõ vtiq; id significat, vt nõ liceat eum sepeliri postquam proiectus est. Quare aut mihi quoq; permittite sic agere quomodo volo, aut (quod magis vestrã religionem decet) indignam sanctissimis auribus verborum captionem ex vtraque parte præcidite: & cùm filium singularis exempli probauero, fortiter sentite nullam vnquam à maioribus nostris pœnam scriptam esse pietati. Atque in eo quod primum posuerã, non ad hanc rem pertinere legem, non diu versabor, neq; dubitatione, quam non habet, afferam moram. Neq; enim puto si ætas impediet infantem, valetudo ægrũ, Respub. legatum, dux militem, nihilominus obstricta crudelitas non accipiet rationem necessitatis: & cùm semel apparuerit patere in eiusmodi causis defensionem, potero planè esse securus: nec timebo ne teneri videatur filius meus, si non potuit omnibus succurrere, dum in ipsa lege occupatus est. Pater alligatus est, mater cæca est, vnus vtriq; filius, magna locorũ distantia, habet lex in medio

dio debitorem. Duc ad vtrum mauis, ad vtrunq; non potes, nisi hanc cōditionem misero imponimus, vt quicquid fecerit, proiiciendus sit. Si exierit, mater sepeliri vetabit: si remanserit, pater. Non dubito fore dubium, quin ius in hac lege fuerit & mihi, nisi fortè(vt omnia iniquè iniustéq; conquiritis) hîc quoq; vnius occasione verbi aliud putatis iuuare parentes, aliud non deserere. Id est, de hoc dubitare vultis, vtrum parentibus vbiq; ferri oporteat auxilia, vt ego existimo: an verò non mereatur adiutorium, nisi qui præsente filio miser est. Nam si deserere in calamitate, nihil aliud putamus esse, quàm à misero discedere, duo simul scelera permittimus. Primum illud, vt etiam qui aderit, possit impune nihil præstare, si quidē absolutus est hac lege qui secundum miserum stetit. Quo quidem modo non adiutores calamitosis parētibus filios damus, sed spectatores. Dehinc accidit illud vel grauius, quòd cùm rerum necessitas quotidie nos diuidat, si quædam fortuna parentes nos deprehenderit, quamuis exiguo diuisus spatio, impune opem non feret, non succurret, vt hac saltem se calumnia defendat. Non reliqui, nō abscessi: neq; pede, quod aiunt, vno à parente discessi. solutus erit omni auxiliandi necessitate, quandò vestra interpretatione, absentia, impietatis occasio est. Hoc voluisse legumlatorē putamus, vt natus ex nobismetipsis in rebus aduersis præsidiū parenti labore atq; præstāria solueret, lucis vsuram vbicumq;: nisi fortè non sumus parentes nisi palàm. Quid est ergo non deserere? Opem ferre, non deesse. Omnia hæc enim eò spectāt, vt auxilio liberorum tuti sint parentes. Quòd cùm ita sit, tam ad me lex ista pertinuit, quàm ad matrem. Duo vnum vocabamus, videamus quò ire debuerit. Poteram quidem fortiter dicere, Pater iussi. Hoc nomen omni lege maius est. Tribunos deducimus, candidatos ferimus. Ius nobis vitæ necisq; concessum est: si non fecerit quod iubeo, non deferā illū ad sepulturā. Necesse habuit parere. Nō deseruit, sed abductus est. Crede, non contēptu tui venit in carcerē. Sint sanè iura paria, sedeátq; medius inter duos iudex: non comparabo personas, quamuis apud omnes gentes plus iuris habeat pater. sit sane natura cōmunis, nō imputabo quòd nomē dedi, quòd familiā, quòd impensas, quòd dum illi acquiro, captus sum. Non indulgentiæ discrimen excutiam, de qua iam lite cōcessum est. Fuerint quidem ista facienda, sed ego ius meum reprimo. inter duos pa-

rentes cæcus affectus est. Exorabit qui prior rogauerit. tempore certe vinco: antè miser esse cœpi. Tu adhuc integra es, ego iam alligatus sum. Tu sana in domo, ego iam penè defunctus in carcere. Tibi adhuc non opus est filio, ego iam rogo. Nēpe calamitas tua nata est post epistolam meā: nisi te flentē cōsolari filius voluisset, ante cæcitatem tuā exisset. Noli mirari si te gratia vinco, antè exoraui filiū, quàm tu rogares. Si quisquam figuratione quadam in hac malorū cōditione iudicem ponat, fortuna quæso absit, cuius tanta calamitas fuit. Abstulerat quidem tibi oculos nimius affectus, & de quinq; rerum sensibus pars vna cessabat, & tenebras etiā, saluis luminibus alternās cōtinua nox duxerat. Maius est tamen malū quod sic fletur. Nam vt meritò queri posit ablatas videndi voluptates, impeditos rerum actus: tamen si nō iniqui iudices sumus, nec ambitione miseri sunt qui mederi posint, referam, non solùm quà vincenda mihi, sed magis etiam quà consolanda est. Nam quando omne tormentum corporis abest, dolórq; membrorum, qui totam cogitationem in se rapit, feliciter cessat: superest vt cruciet nimiū otium, & asidua quies, res si non sint necesitate iucundæ. Nā visus damnum sarciūt reliquæ voluptates, odor, gustus, tactus, auditus: quibus tametsi deesse summam fatendum est, non est tamen maximæ calamitatis loco numeranda parū plena felicitas. Domus certè propria, lectúsq; genialis, conuentus propinquorum, sermo amicorum, ipsa (quod raró cōtingit) honesta calamitas, & in quacunq; fortuna beata libertas, tot voluptates obruere possunt vnū dolorem. Nam lucis desiderium si malis meis compares, etiā delicatum est. Non enim aliquid rerū natura genitura est spectaculo nostro nouum, ac non quicquid speciosisimū pulcherrimúmq; visuri sumus, vidimus. nēpe quotidie nox oritur, & æquam temporū portionem inuoluit obscuritas, & ex parte sui ipsa quodammodo cæca natura est. Cui alienis oculis vti licet, audire, imperare, cuius ministeriis officia non desunt (nō ei defuerunt, nisi se erigit, & fortunæ suæ rationē reddit) miser non est, præsertim in tam bona cæcitatis cōscientia: animi vitio miser est. Nō debet dolere quippiā qui potest gloriari: quanquam cuiuslibet & quacunque causa hunc incursum passæ leuius est tamen malum fœminæ. Non enim nauigatis, nō legationem obitis, non frequenti peregrinatione variatis aspectus: non militaris vos, non forensis ratio deducit.

Alioquī

Alioqui semper estis intra domum, vno plurimum in loco, leuibus officiis affixæ. Tuum quidem affectum si bene noui, nulla magis causa cæcitatem doluisti, quàm quòd ad redimendum maritum ire non posses. Hæc tua calamitas erat, æstimemus meam. Nulli quidē grauior visa est quàm tibi. audi tamē quàm multa in illis epistolis non scripserim. O fili, in quibus te malis reliqui? Iam illa principalis ac maxima dono Deûm concessa libertas, nec hominum solùm, sed ferarum volucrúmq; sensibus fixa & ingenita, primū spoliū fuit. Me ipse perdidi, teneor venale mācipium, & ciuis Romanus merces fio, & libertatem senex dedisco, & natus ingenuus vænire opto. minimū est, habitamus in fluctibus. hyberni nos feriunt venti. non statio, non sedes, non quies, sed quod malorum meorum maxima portio est, tam miseri sunt etiam domini mei. Sed citò prætereūda est memoria propter me vxori grauis, mihi propter filiū. Transeo hirsutos hostiū vultus: & immanium barbarorum feros fremitus, tantúmq; mihi quotidie esse metuendū, quantum pati captus, audere pirata potuisset. Nihil est desiderio suorum grauius: timui ne quem ex meis viderem. Nihil tempestate minacius quotidie naufragium optaui. nam mortem, cōfitebor, senili inertia vna causa minus cupiebam, ne defunctū nemo sepeliret. Quam vestem relictam captiuo putas, nisi quæ præda nō erat? quales epulas cibósq; præbent qui ipsi rapto viuunt? Nam illa quidē satis digna quis dixerit, vdum carcerem, & inundatam sentina nauiculam, & impositum nuda trabe irrequietum latus, reuinctas post tergū manus, alligatos, tanquam esset quà fugeremus, pedes? Solæ in carcere tenebræ iuuabant. Sæpe de auribus questus sum, quæ sonum flagellorum, gemitúmq; cæsorum, quāuis impexis obrutæ comis acciperent, dura metus sui exempla. Miserum me fili nempe morbo peristi. Compara terram mari, domum naui, lectulum carceri, libertatem seruituti, desiderium oculorum totius corporis damno. Quò nos longius ducit calamitatum nostrarum misera contentio? Cæci etiā litigare possunt, captiui nec viuere. Verùm hæc etiam si in æquo ponerētur, multum tamen in alteram partem debuissent habere momenti, quòd plus mihi poterant prodesse quàm tibi. Ei labori incūbere oportet, vbi effectus promittitur. Stulta cura est, quæ spem non habet. Ego redimi poteram, tu sanari nō poteras. Qualiscunq; ista calamitas, inemendabilis cecidit: non

remedium accipere,non vicarium poteſt.Aſſediſſet ſcilicet le-ctulo inefficax ſeduiitas, & acceptis epiſtolis meis iuuenis filius nihil aliud quàm cum matre fleuiſſet. Quia profectus eſt, alterius tantum parentis calamitas emendata eſt. Si remanſiſſet,& matrem cæcam haberet,& patrem captiuũ.Adiicio quòd tibi non neceſſaria filij pręſentia fuit. Aſsidere enim,cibos miniſtrare, manũ porrigere quilibet poterat. Mentior niſi factũ eſt:me ab illis captum, tam dura conditione venalem, quod vtiq; in confeſſo eſt,nemo alius redemiſſet, quàm filius meus. Et ego ſic ago tanquam hæc tantùm filius propter me fecerit, quanquam in hoc litigatu quodammodo tibi ipſa excidiſti: & quãquam id agas,vt merita tua iniuria vincas,& nouum induiſti rigorem,non prohibeo tamen teſtimonium,ad redemptionem meam filium ipſa miſiſti, cùm ſic plangeres,cùm mortẽ precareris,cùm te omni viduatam voluptate clamares,cùm ſæpius gemeres captiuitatem meã, quàm cæcitatem tuam. Non erat illi ferreum pectus,nec cor ſilice concretum, vt hæc pati poſſet æquo animo. Tu filium prima docuiſti ſibi non parcere potius quàm plus flere,potius quàm ipſam reſcindere cæcitatem.Profectus eſt,maritum tibi reddidit.O crimen graue. Si hoc antè feciſſet,videres. At retinere non potuiſti. Non dicam tibi,habet pietas impetum ſuũ, nec vllũ dominum nouit affectus:nec ille te potuit retinere ne fleres. Audi quod eſt verius, aliud putauit. Non erat credibile obſtare te redemptioni meæ: interpretatus eſt maternum metum, & maris domui noſtræ malè experti periculum credidit,timens ne ſi tibi nõ paruiſſet, nemo non vos putaſſet colludere. Cæterùm me poterat nõ redimere,cùm tu clamares,Cæca ſum,oculos deſiderio viri perdidi,ſolitudinem ferre non poſſum. Ita ille ad redemptionem meam excuſatius profectus eſſet,ſi me minus deſideraſſes? Dubitatur an tua cauſa fecerit?& filium & virum habere non poteras:reddidit tibi quem magis amabas. Siſte iam lacrymas, maritum reducem & incolumem accipe. Quid iraſceris? Quæ tanta mutatio eſt?quis hoc crederet? Quereris diſceſsiſſe quem odiſti,cùm eum rediſſe nolis quem diligis. Atqui ſi (vt ſuprà probauimus) is parentes in calamitate deſerit, qui opem non fert,&(vt nunc oſtendemus) optimus filius corpore ſuo adiutoria matri redemit, profectò opem tulit,id eſt non deſeruit. Nam ſi,vt antè dixi,ne veſtigio quidẽ abiiſſe à miſeris licet,ne
ipſorũ

ipsorum quidē causa qui adiuuantur, discedere fas erit, nec cibos saltem petere, aut alia vsibus necessaria parare continget. Si verò dum adiuuatur parens, nihil refert vbi sit ille qui adiuuat, quia præsens cura exhibetur: quicquid tibi ego præstiti, ad autorem muneris, id est, ad redemptorem meum transferendum est. Non assedi, non consolatus sum, non ministraui, non tuli, non denique totus tibi rediui. Verùm fatendum est, si desertam te putas, mea culpa est. Sed iam tempus est ista quæ non excusata debent videri, verùm pulchra atque magnifica, animo maiore defendere, & cùm iudicium agatur exempli, tandem causam suam intelligere. Hoc saltem habebis miserrime fili, quod honoratis contingere funeribus solet, defunctus laudaberis. Omnia licet huc reuocemus præterita, & ad canendas vnius laudes vniuersorum vatum scriptorúmq; ora consentiant, vincet tamen res ista mille linguas, ipsámque, si fit aliqua corpore vno, facundiam materia superabit, etiam si nihil dixero nisi quod obiectum est. Lucem libertatémq; patri filius reddidit, & (quod antè inauditum est) magis me amauit quàm vellem. Ingressus est maria, in quibus iam minimum periculi tempestas habet: & quod inter ista difficilimum est, amore mei vicit etiam matrem suam. Tace nefaria lingua, ergo tu ista laudas? Obtulit se captiuitati, quia sciebat graue esse alligari, malis patris successit. Subit libens pœnam pietas etiā sceleribus grauem. Tu melius vxor, quæ facturum retinebas. Comparate nunc, siquis patrem per hostes solus tulit, qui cùm venientia in partem tela excepisset, simplici tamen morte defunctus est. Vnum legimus, qui vicarias pro parte non quidem piratis aut mari manus obtulerit, sed vbi redimi posset. Me miserum, dicendum est quòd hoc ipso admoneor exemplo, in honorem pietatis etiam damnati sepeliuntur. Hæc alij laudāt, ego queror. Te quidem iuuenis omnia secula loquentur, & admirabile exemplum tenaci memoriæ traditum, in ipsa astra sublimem pennata virtus feret. Sed mihi ista laus tua caro constat. Non erat satius lectulo matris incumbere, & in huius ministeriis deditum secura otia impendere? Soli tibi contigerat vt posses patrem excusare, nō redimere. Me interim, vt cœperat, tabes lenta consumeret. Me, quæ debebat sola, senem mors redemisset: & cùm exanime corpus in fluctus esset abiectum, si contigisset similis tempestas, quod æquius erat, tu me fili sepelisses.

Fefellit

Fefellit te ingenitus honestis animis gloriæ amor: spes tibi perpetuæ laudis imposuit. Vbi virtus? vbi pietas? Peristi miser, & malè audis. Non morienti pater assedi, non ægri caput molliori sede composui, non fatigatũ latus mutaui, non spiritũ excepi. Absens, extinctus, euersus, mortem tuam inueni. Nemo ægro vincula laxauit, nemo manus ferro sordidas ad accipiendos remisit cibos. Tantum catenarum causa solutus es, neglectus, despectus. Quidni vilis senis vicarius? Inter tot ardentissima febrium desideria, non habuisti quem posceres. quo modo te vincula composuerant, iacuisti: matrem, patrem, propinquos tantum cogitasti. Nunquid indulgeo mihi, quòd te puto expirasse in carcere meo? Nondum matri satisfactum est. Quoniã pœnas à cadaueribus exigis, audi sequẽtia tempora. Mors ipsa filij tui naufragium fecit. per tot fluctus volũtatũ corpus intumuit, tot illisum scopulis, tam spatiosis tractũ arenis, nũquam tamen infelicius, quàm cùm venit in terram. O quam graue est mori! quanto grauius, quòd ego viuo superstes filij mei! Viuo omnibus diis hominibúsq;, sed ante omnes mihi & inuisus & infestus: & vxoris quoq; pietatem perdo. In funere filij diuortium fecit. Video hæc rerum naturæ bona, quæ filio abstuli. Omnis mea ætas mei admonet luctus: senectus, ad quam nõ peruenit: misera pueritia, quam nunc transiuit: adolescentia, in qua periit. Supersum, vt, si felicissimè cesserit, rogum meum videam, & edaces circa corpus filij mei flammas. Si hoc non contigerit, nigrum cadauer, & deforme etiã ignotis spectaculum. Inter hæc mala credetis puto si dixero, Vellem oculos non habere. Quid nũc amplius? Ad te vxor preces conuertam irritas, malè tentatas? Tu verò perge, & bono tuo vtere: felicẽ te, quòd in hac fortuna irasceris. Ad hos confugiendum est. Per cõmunes casus, per calamitatem meã, humanæ calamitatis exẽplar, ita vos coniuges vestræ ament, non sic desiderent, ita hoc orbitatis meæ vltimum exemplũ sit, ita vobis habere tã pios filios non necesse sit, miseremini. Si vicarium accipitis, me proiicite. Non inuidiosæ preces sunt, nihilominus impero. Nõ læta sententiam vestram sequetur gratulatio, non ad templa deducar, sed ad sepulcra. Etiam cùm vicero, flendum est. Si verò vincimur, ibo in littus miser: planctibus aues abigam, aut me corpori filij mei velut tumulum imponam. Iacebimus duo insepulta cadauera. me feris obiiciam, aut circa singulorum domus ad genua

genua prætereuntium ibo:& recepto iam miseris more supplex, non cibos petam, non stipem: mendicabo terram, & collatas miserantium manu glebas: aut (quod certè licet) filium in mare proiiciam. Iam crudeles aquæ, & venti malè secundi, reddo vobis vestrum beneficium. Ferte quò libet, licet ad barbaros, licet ad hostes, licet ad piratas. Forsasse aliquis iubebit sepeliri, certè (quod sciam) nemo prohibebit.

TORMENTA PAVPERIS, DECLAM. VII.

ARGVMENTVM.

Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper & diues inimici. Pauperi erat filius. Nocte quadam pauper cum filio reuertebatur. Interfectus est adolescens. Offert se pauper in tormenta, dicens à diuite eum interemptum. Diues contradicit ex lege.

Pro Paupere contra diuitem.

SENTIO iudices plurimum detrahi calamitatibus meis miserationis, quòd ad vos detulisse videor nimium fortem dolorem: & tristissimæ orbitatis inde quoque accessisse nouitatem, quòd cùm aduersus me tam grauia & crudelia deposcam, patior inuidiam hominis exigentis aliena tormenta. Non possum tamen vel in nobis approbare quid patiar, quòd mihi non est relicta miseri patris infirmitas. Percussorem filij mei vidi, & miserior sum quàm si nescirē quis occidisset. Fateor igitur iudices, ipse miror vnde ad hoc probationis genus repente confugerim. Veneram tanquam nuntiaturus indubia, manifesta: nec alium expectaueram publicarum suspitionum de filij mei morte consensum, quàm si percussorem videretis omnes. Hîc hîc vt torquerer inueni. Postquam satis non videbantur explicare verba quòd videram, confugi ad fidem doloris. Quid faciam, si temeritates quoque nostras conscientia reorum non potest pati? Intellexi miseratione factum, qui vt torquerer exegeram, ex quo me diues non putat aliud in quæstione dicturum. Neque ego iudices quenquam vestrum dubitare crediderim, ex qua conscientia, qua trepidatione descendat, vt quis torqueri nolit: inimi

inimicum. Quos nunc putatis cruciatus diuitem pati, quem dolorem, quòd hoc mihi negat? quàm vellet ideo tantum filium meum non occidisse, vt mihi posset indulgere tormenta? An hoc creditis iudices diuitem facere legum libertatísque respectu, & reum pro exemplo esse solicitum? Ille verò nunc laceratur, & sic magis nostro dolore fruitur. Operæpretium est inimico negare tormenta, cùm feceris vt velit ipse torqueri. Illud igitur à vobis iudices infelicissimus omnium mortalium peto, ne cùm inaudita, incredibilia passus sim, misereri velitis corporis mei: crudelius & indignius est quàm torqueri, non impetrare tormenta. Est aduersorum meorum & ista nouitas, quòd necesse habetis eam mihi ratione succurrere, qua odissetis alium. nec quicquam est homine infelicius, pro quo tormenta sunt. Percussorem à me filij mei visum esse contendo. Facinus est hoc vos non deprehendere, si mendacium est. Facinus hoc me non probare, si verum est. Quod ad me quidē iudices pertinet, orbitatis meæ repeto præsentiam, & noctem illam rursus ante oculos meos cogitationes reponunt. Iam mihi videor & in tormentis esse confessus. Filium Iudices habui sicut erecti ac sublimis animi, ita qui nondum suos haberet inimicos, & quem nemo adhuc nisi causa tantùm mei doloris occideret. O parentum misera conditio, quàm nouis inusitatísque patemus insidiis! Nos exasperamus, nos offendimus, inimici tamen liberos nostros oderunt. Quis hoc vnquam iudices simultatū timuisset ingenium, vt eodem aliquis excogitaret animo & quòd parcit, & quòd occidit? Reliqua iudices non debeo nisi in quæstione narrare. Felices illos in mei comparatione patres, qui periisse liberos suos nuntiis credūt. Ego sum inaudita malorum nouitate perculsus, cuius vnicus ideo tātùm occisus est, vt viderem. Reuertebamur nocte pariter, sicut omnia nos vitæ ministeria iungebant: & homines quibus non seruos præstabat fortuna custodes, tuebamur pauperem mutua pietate comitatum, inuicem sustinētes, inuicem innixi, nec nisi magna percussoris diligentia separandi: cùm diues medio noctis horrore stricto mucrone prosiliit, & stupentibus attonitísque miseris confodit illum fortiorem: illum, qui fortassis aliquid in mea morte fecisset. Cōfiteor iudices, nihil tunc oculorum meorum diligentia, nihil egit cura miseri patris. Percussor voluit agnosci. Vos nunc ciues, vos omneis humani generis affectus, mi-
serti

ferrimus interrogo pater. Suadete quid faciam. Hunc quem videtis circa me ſanguinē, de filij mei vulneribus accepi. His manibus labentis vnici mēbra ſuſtinui. In oculis meis adhuc vultus illius morientis hærent, auribus verba ſuper cadauer habita inimici exultantis. Fidem tormentorum, quouſque percuſſoris filij mei conſcius ero? Aperite pectus iſtud, & totum de viſceribus meis latronis egerite ſecretum. Vidi, & mihi non creditur. Vidi, ita poſsim, & in tormentis idem dicere. Aut ſi compono, ſi fingo, vrar, lacerer, & non probem. Si videtur, torquendus ſum Iudices, vt hoc deſinam dicere. Nec me Iudices fallit quantam molem accuſationis etiam in manifeſta veritate ſuſceperim. Diuitem detuli reum pauper inimicus, occiſi pater: & poſtulo vt mihi credatur teſtimonium in mea orbitate dicēti. Itaque non deprecor quò minus mihi velitis iraſci donec probem. torquete tanquam mentientem. Lex, inquit, liberum hominem torqueri vetat. Per fidem Iudices, quis non hoc eum reſpondere credat, cuius tormenta poſcantur? Nemini Iudices credo dubium, legem quæ torqueri liberum hominem vetat, hoc proſpexiſſe tantum, ne quis torqueretur inuitus: & iura quæ nos à ſeruilium corporum conditione ſecernūt, impatientiæ tantum ſuccurriſſe nolentium. Omnium beneficiorum iſta natura eſt, vt non ſit neceſsitas, ſed poteſtas. Quicquid in honorem alicuius inuētum eſt, deſinet priuilegium vocari poſſe, ſi cogas. Cuncta, ſi videtur, iura percurrite: nuſquam adeò pro nobis ſolicita lex eſt, vt quod præſtat, extorqueat. Dedit cæco talionis actionem, non manus recuſantis impellit. Iniuriarū cædis agere permiſit, ſed non cogit inuitos. Adeò penè leuius eſt vltionem perire, quàm poteſtatem. Genus ſeruitutis eſt coacta libertas, & eadem iniquitas, quicquid de inuito homine facias. Vis ſcire quid lex iſta proſpexerit? Non exigo vt torquearis. Quàm multa dij deæq; non minus ſunt iuſta quàm lex exigit, quarundam inuidia rerum, vt vinci ſe magnitudo patiatur? & quicquid accidiſſe mireris, tantundem poſcit in vltione nouitatis. Filius in conſpectu patris occiſus eſt, torquete ſecuri. nihil iniquius fieri poteſt. Ignoſcant perſuaſiones, ſi facinus iſtud omnium illicitarum rerum conſumpſit inuidiam. Et vnde tormentis ſalua iuſtitia eſt, plus eſt de quo quæritur, quàm quo modo quærendum eſt. Nullum debet inimicum videri genus probationis eſſe quod ſolum eſt. Et quicquid potuit

tuit prodesse seueritati, nunquam nocuit exemplo. Sufficit libertatis reuerentiæ, quòd torquetis inuiti, quòd contra me non alius inuenit. Liberum torqueri non licet. Hoc est iudices propter quod filium meum diues coram me non timuit occidere. Filium igitur meum in conspectu meo occisum esse contēdo. Quid dicitis? Ita non erat contra proclamationis huius fidem, si nunc agere possem quietum modestúmq; miserum? Vultis, cùm hoc viderim, tantum testimonium dicam? Mirum hercle, si scindo vestes, nudo corpus, ignes, flagella deposco? Insaniat necesse est pater, cùm solus hoc sciat. Fallitur Iudices quisquis hoc quod postulo, contemptum, quisquis audaciam vocat. Filius vrit, exagitat, & inter tormenta fugio dolorem. Si mentientis est velle torqueri, inuenite quid facere debeat qui verum dicit, & non probat. Mentiris, inquit. Bene quòd & tu fateris non esse mihi sine quæstione credendum. Et quas per fidem mendacio meo causas diues assignas? Ignoro percussorem. Deinde te potissimum de quo quererer elegi. An scio, & simultatibus nostris occasionem orbitatis indulgeo? Decipi me non potuisse manifestum est. Filius meus, cùm pariter rediremus, occisus est. An dignoscere percussorem nocte non potui, cùm percussor potuerit eligere, fugere? Quid ais? Iuuenē meũ alius occidit, & tu mihi solatium vltionis imples? Te accuso scilicet, vt interim nescio quis ille effugiat, euadat. Quod tu mihi genus furoris assignas, vt maximi sceleris vltio pereat falsæ accusationis incerto? Homo qui me vidisse contendo cùm occideres filium meũ, nisi de te vindicor, nõ reliqui mihi vt hoc de aliis probarem. O te extra omnes humanorũ pectorũ affectus inimice sepositum, nunc quî me putas posse mentiri? Perdidi infelix illum chariorem pauperibus affectum. Succurrere mihi putas quòd aliquando dissedimus? Falleris, deciperis. Hominis cuius occisus est filius, vnus inimicus est. Sanè possit aliquis hanc doloris dissimulationem mendacio perferre verborum, torqueri volo. Nihil est tanti nisi verum. Videlicet inter ignes ac flagella sufficit mihi si dixero, hic est inimicus animæ, qui nobis subinde maledixit: hic ille contumeliosus, ille impotens. Ego nescio an mihi possit in quæstione sufficere quòd vidi, & quòd inimicus me contendit ideo velle torqueri. Tormenta postulo. En ad quod confugiat homo qui se sciat posse mentiri. Nulla est ratio quæstionum relicta mortalibus, si adiuuant

contra

contra veritatẽ,& sublata est de rebus humanis necessitatis huius vtilitas,si iam tuetur vltro, explicátq; fingẽtibus. Hucusq; durant artis ingenia mortaliũ:& licet sit aliquis secreti firmitate compositus,hominẽ tamẽ vltrà non sequitur animus.Nõ vacat asserere quæ finxeris,tunc cùm vix prodest & verum fateri. Et nemo non contra id torquetur,quod dixit ante tormẽta.Non refert,cuius ad equuleum nominis persuasionem, quas silentij afferas causas. In quæstionibus tãtùm corpora sumus, & nemo non contra aliquem torquetur affectum. Exigã quæstionẽ,an recusem? Quid interest tormẽtis breui futurus similis homini qui fateatur inuitus? Nouum iudices inauditúmq; rebus humanis aperitur exẽplũ. Nemo vnquam ideo torqueri non debuit,quia mẽtiretur. Sed si fas est iudices dubitare de fide quæstionũ, alius debet esse suspectus,ille scilicet in quo seruilium pectorum recessus,in quo verniles excutiuntur artus. Quoties tortori est rixa cum membris,tum cruciatus agnoscit assiduis suppliciis durata patientia,& homini nõ est noua res dolor corporis appliciti,quòd scissa laceratáq; veste primũ ferre nõ potest pudorem,quòd nescit ad flagellorum vices membra componere,nec vllo verbera frangit occursu. Nos inquam sumus quos leges superuacuũ putauere torqueri. Vnde nobis inter ista secretũ? In tormẽtis libero homini opus est patiẽtia, vt verum dicat. Sed,inquit,ideo torqueri non debes, quia exigis vt torquearis. Aliud sunt inimice tormenta, aliud velle torqueri. Felices illos qui recusare voluerunt. Meretur clementiã & fauorem quisquis ad illa tremens exanimísque perducitur, quem vix à genibus tortor abducit, cui iam scissas quoq; difficilè possis eripere vestes. Ego queadmodum vultis deprecer, qui videor prouocasse tortorem? Ille,ille sine vlla miseratione laceratur,cui ad singulos ictus dicitur, Ipse voluisti.quem non decet rogare,qui creditur fingere proclamationes, simulare gemitus:de quo primùm videntur vindicanda tormenta. Non inuenio Iudices quid sperare possit qui mẽtitur,& exigit quæstionem.Homini qui vult torqueri, diu non creditur nec verũ dicenti. Nec est Iudices quòd putetis adeò mihi tristissimam orbitatem omnes humanorum pectorum rapuisse sensus, vt non intelligam petere me,quòd diues possit euadere, & penè magis pro percussore torqueri. Sed quid me facere vultis? Nõ debeo videri posse mentiri,homo,qui cùm filius meus occide-

retur, interfui. Veritati tantùm præsto patientiam, exigo quęstionem, in qua quid dicturus sim nescio: quid debeam dicere, vidi, scio. Vultis post hoc argumentis, suspicionibus agam? Breuiora tormenta sunt. Non inuenio Iudices cur renuat tătopere diues quæstionē, postquam supersunt adhuc incerta ac dubia. Facinus est tamen me non torqueri, si mihi torto vtique credēdum est. Quousq; me crudelissime mortalium metus simulatione deludis? Ego magis qui postulo tormenta, timeo: ego qui nihil facere potui cùm viderem. Suspecta tibi est nostra patientia. Vides enim, hortatur nos contra dolorem primę robur ætatis, solidū plenúmq; corpus. Quàm facilis, quàm expedita res est torqueri miserum! Affero ad quęstionē iam planctibus membra liuentia. Quantū animæ, quantū sanguinis orbitas traxit? Quanto imbecilliora sunt hæc quotidianis lamētationibus euerberata vitalia? Quicquam ergo fingere potest hic pallor, hæc macies, & iam torto similis infirmitas? Adiice quòd nihil minus in quæstione diu possis dicere si mentiaris, quàm quod oculis scias: & breuissimū confessionis est genus dixisse quod videris. Felices, diues, quos tortor interrogat, qui non habent in sua potestate credentes. Impatiētissima res est, posse cùm velis desinere torqueri. Quin potius, inquit, probas? Fiduciam hominis, qui scias hoc me vidisse solum. Sine dubio diues multa te poterant argumenta conuincere, si deferret alius: & eras manifestissimus reus, si mihi percussor quærendus esset. Quis enim credibilior in cæde pauperis, quàm diues inimicus? Aut de quo facilius constare posset scelere, quod causam non habet nisi de sola vltione? Non inuenit multa verba, vidisse. nec mihi debet perire probatio ista, quia poteras & accusari. Exigit probationes, cùm facinus sic disposuerit, ne possit probari. Quem mihi nox testem, quos præstare potuit oculos nuda semp & incomitata paupertas? Tibi seruus à cōsciētia sceleris summouendus fuit: & ista ratione quis interesset: quem putares posse torqueri? Et totū facinus in has angustias redegisti, vt illud soli scirent, qui faciebant, & cui non crederetur. Nūquid dubitaretis quærere, si alius sciret hoc scelus? Facinus est ideo filij mei perire vindictam, quia pater vidi. Ego verò Iudices & ex hoc quòd recusat diues quęstionem, partem probationis impleui. Accusatoris tormenta nunquam timebit reus, nisi de quo credi potest & ante tormenta. Cur, inquit, si mihi

si mihi causæ sceleris simultates nostræ erant, nō te potius occidissem? Verè crudelis, ego te hoc maxime argumēto percussorem probo, quòd mihi pepercisti. Tuum fuit hoc inimice commentum, occiso filio seruare patrem. Parcendi tamen mihi vel hæc fuit ratio, quòd defendi nō poteras, si duo perissemus. Audire mehercle mihi videor illas cogitationes, illa scelerum secreta consilia: Quid mihi cum vulneribus, quid cum cruore consumptæ & iam penè abeuntis animæ? Occidatur potius ille iam iuuenis, iam inimicus, de sene vindicabitis me patris oculi. Vis mirer ꝙ me nolueris occidere? Queri mehercule te puto, quòd in senectute magni doloris vita breuis est. Pepercisti mihi, quo modo excogitant artes detinere supplicia, & de pereūtibus magis sæuitia eruitur dolore suspēso. Agnosco noctis illius clementiā inimice: quòd me torqueri nō vis, ex hoc euenit, quòd neq; occidisti. Tentat Iudices efficere diues, vt incredibile videatur quòd occisum ab eo contendo filiū. Dicturum nunc putatis magis interesse securitatis, vt quis facinus sibi tantummodo credat, & id tutius esse inimico patre quàm conscio. Plus est quod affirmo. Filium in conspectu patris occidere sic operæpretium est, si illud ipse facias. Perdit plurimam de sceleribus voluptatem, qui mandat, & minus gratiæ rebus ex nuntio venit. Occidet alius te iubente, sed vulneribus illis non fruētur oculi: sed plus est vt singultibus abeuntis animæ, vt cruore satieris, vt collapsum palpitantémq; videas, vt me vidente. Conuenit Iudices quòd ipse diues hoc fecit, & quòd ego vidi: ratio sæuitię est, vt aliquis coram me occidatur, propter quem occiditur. Fidem vestrā Iudices, ne me ideo nō putetis vidisse, quia nihil feci. Seruulorum iste libertorúmque dolor est, occiso homine statim scire quid facias, exclamare, procurrere, fidem deorū hominúmq; testari, postea cum lacrymis venire. Vultis percussorē inuadam? Vultis fugiētē sequar? Interim deficientem quis excipiet? cui se morientis imponet infirmitas? Scis profectò percussor facinus ordinare, disponere. filium occidere coram patre, secretū est. Misereminì Iudices igitur, vt hinc quoq; velitis æstimare diuitis conscientiam, quòd contentus est ne de scelere quæratur. non habet fiduciā hominis qui me sciat mentiri: &, quod non minus debetis attendere quàm si fateretur, nō putat sibi saluum vt iterum neget. Dissimules licet, non est innocentiæ metus, cùm timētur

aliena tormenta. Quid ait diues? Orbitatem meam in tale genus vſum'que cõuerter, ſi paterni doloris autoritas facinus impingit alienum? Deinde nõ ipſe affers equuleos, non ipſe diſponis ignes. Diceres mehercle te velle torqueri: ego ſcindo veſtes, tu intremiſcis. ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor exanimem. ego equuleos, ego poſco flammas, tu non habes in meo dolore patiẽtiam. Rogo quid aliud faceret qui occidiſſet? Quid nunc agam miſer? Gratiam confeſsionis ante tormenta conſumpſi. Scio quanto credibilius fuiſſet, ſi hoc ſtatim inter ignes, inter flagella dixiſſem, & multum de autoritate primæ proclamationis amiſi. Non eſt tamen quòd ſuperuacua putetis eſſe tormenta, quanquam dixerim quicquid ſciebam. Habeo adhuc ex illo multa referre ſecreto, quæ argumẽta faciet dolor. Non refert an me vidiſſe dixerim, tormẽtis hoc probaturus ſum, debuiſſe mihi credi ante tormenta. O quantopere nunc inimice torqueris, quòd te coram iudicibus interrogo, quòd hoc non potes mihi fateri. Sed ſi bene gaudij tui perſpicio ſecretum, non putas te negare, quia vidi. Arrogantiſsime percuſſorum euaſiſſe te putabas, quòd illud duo tantùm ſciebamus? Meis, meis hoc ignibus nega, & dum me per ſingulos artus tortor interrogat, perfer ſaltem non credendi patientiam, cùm ego me vidiſſe proclamem, tu nullam afferas innocentiæ probationem. Non potes aliter abſolui, quàm vt illud ego negem. Nec tamen Iudices putetis ſolo me calamitatum ambitu petere quæſtionem, dabo propter quod torqueatis irati. Filiũ meũ illum ſingulis vobis vniuerſis'que laudandum, iuxta quẽ felix, iuxta quem arrogans eram, occidit. Mea nimia libertas, ita ego te non equuleo efferam, non ſuper ardentes eximam flammas? Nunc me vindicas, nunc tueris. Modò modò coram me filium meum diues occidit fiducia tui. concurrite omnes liberi, omnes parẽtes, vrite, lacerate hos primùm patris oculos, diſtrahite has manus, quæ nihil pro pereũte fecerunt: hoc corpus, hæc membra, quæ de complexu latronis vulnera nulla retulerunt. Siue hoc pœnam, ſiue vultis eſſe clementiam, debeo tam miſer eſſe dum probo, quàm cùm viderem. Miſerum me, ſi fas eſt in quæſtione mentiri. Sine dubio diues hoc captauit recuſando quæſtionem, ne crederetur. ſed dura parũper anime, vidiſti. Nũc infelix ad nos miſeros pietas redi: quod fieri in ipſa orbitate non potuit, & vires quas improuiſus abſtulit dolor,

dolor, probatio restituet. Cùm flammis vrentur nuda vitalia, nox illa occurrat: cùm membra fidiculæ flagella laxauerint, rursus ante oculos sit morientis vnici vultus, hæreant verba percussoris, mandata pereuntis. Filium spectasse morientem, longa præsentia est. Nescis infelix senectus quãta tibi opus sit veritatis contentione, vt pœniteat diuitem quòd non duos occidit. Iam nunc tamen vobis Iudices infirmitatem meam allego, commendo. Si me fortè fidiculæ flagella mutauerint, ego tamen vidi. Si vocem in equuleis ignibúsq; perdidero, ego tamen vidi. Si totus vndiq; dolor pariter admotus occiderit, ego tamen vidi. Alioqui nisi hoc animo meo, nisi licuerit oculis, morerer hoc dolore, quo puto me posse torqueri.

GEMINI LANGVENTES, DECLAM. VIII.

ARGVMENTVM.

Gemini quibus erant pater & mater, ægrotare cœperunt. Consulti medici dixerunt eundem esse languorem. Desperantibus reliquis promisit vnus se alterum sanaturum, si alterius vitalia inspexisset. Permittente patre execuit infantem, & vitalia inspexit. Sanato vno, accusatur pater ab vxore malæ tractationis.

Pro matre contra patrem.

VANVIS Iudices plurimum infelicissimæ matris aduersis miserationis abstulerit, quòd ex duobus liberis pari desperatione languentibus alter euasit, & plerisq; maximum dolorem prima fronte tractantibus videatur auiditas gaudiorum, vt modò ad totius orbitatis redacta patientiam, iam non sit vnius salute contenta: nõ possumus tamen affectibus vestris non hãc primam tristissimæ calamitatis allegare mensuram, quæ ex ipsa quoq; solatij sui conditione descendit. Minus misera quereretur de marito, si sanari nec ille potuisset, pro quo est frater occisus. Nũc infelix par nõ est dolori, nunc nõ inuenit vlla solatia, ex quo sibi videtur filium perdidisse victurum. Super impatientiã tristissimæ orbitatis increscit, quòd intelligit illũ non sine sanitate fuisse lãguorem: nec persuaderi miseræ potest perituro laborasse fato, in quo inuentũ est quod sanaret aliũ. Captet li-

cet crudelissimus senex parricidij immanitatem metu maiore protegere, non inuenio vnde colligi posśit vtrunq; fuisse moriturũ. Ex duobus ægris non periit, nisi qui occisus est. Ante omnia igitur illud à vobis infelicissima mater petit, ne maximi sceleris ideo decrescat inuidia, quia pati videtur & reus ex orbitate tantundẽ. Non perdidit filium quisquis occidit. Explicat à dolore patrẽ, quòd sibi videtur fecisse rẽ maximam, & in locũ iuuenis amissi substituit de vanitate solatiũ. Alia est, alia conditio matris, quæ medico nõ credidit, apud quã sæuissimæ cõditionis immanitas fidẽ non potuit impetrare tentandi. Pro vtroq; timuit, pro vtroq; sperauit. Facinus est eũ maioris pietatis videri, qui de morte filij putauit alterius vel certa salute trãsigere. Sic debetis odisse patrem, tanquã duos occiderit, cuius non interfuit vter occideretur. Est tamẽ sanctissimi Iudices quod de crudelissimo parricida queri posśit nõ sola mater. Adiecit humanis calamitatibus ipsam sanitatẽ, & morborũ languorúsq; violentiã medicinæ concessit. Filiũ occidit (si ipsi creditis) fortasse moriturũ: & hominem cuius charitas debuerat ipsa desperatione creuisse, in hoc solũ impendit, vt tantũdẽ superesset incerti. Nõ exonerat Iudices immanitatẽ sæuissimi patris, ꝙ hac ratione credidit de languẽte filio rẽ inauditã, rẽ facere crudelem. Vnam rationẽ habet, si ipse sanetur. O tristior indigniórq; semp mensura calamitatũ magna felicitas. Hũccine fecit exitum illa modò ciuitate tota conspicua mater? ille indiscretus ab vtroq; latere comitatus? ille gaudentium dulcis error oculorum? Quid mihi mortem nuntiatis vnius? Perdidit misera geminos. Paśsi sunt enim languorẽ miserrimi iuuenes, sine dubio pariter vnáq;, non fraternitate, non animæ corporúmq; consortio, sed conditione fragilitatis humanæ, qua sic extranei quoq; duo laguere potuissent. Non negauerim morbum terribilem, grauem, & parẽtibus vtiq; metuendũ: de cuius tamen adhuc, vt parcissimè dixerim, remedio quæreretur. Quid refert an medici cõsenserint vtrũq; periturũ, cùm eundẽ dixerint esse languorem? Manifestum est de duobus nõ dixisse verum, quos de altero cõstat esse mentitos, Iam tamen Iudices de tam perdita pronũtiatione non querimur, quòd ægros quos sibi videbantur explicare non posse, parentibus crediderunt. Innocentior est simplicitas, desperare, si remedia non noueris. & hanc ignorantiæ malo probitatem, vt languorem quem nescias,

ſcias, tantùm neges poſſe ſanari. Maximi tamen virorum, & quibus artis ſuæ ſoluẽdo non ſit humanitas, ſi ſciebant hoc genus curationis, & illud non indicare voluerunt. Vultis & illos mentitos breuiter probem? Deſperauerunt de languore, cuius remedium (ſi patri creditis) alius inuenit. Siue enim Iudices vaniſsimus neſcientium vidit hanc patris in periculo liberorũ rigidam nimiámq; patientiam, & hominem in filiorum languore ſolicitum de remedio generis humani: ſiue captauit ex hoc vultu quandam artis mutationem imitari, quandò ſanare non poterat, & ignorantiæ pudorem tegere magno tentauit incerto: ſiue vt aliud videretur dixiſſe quàm reliqui: verba deſperationis incredibili vanitate variauit, magnáq; miſeros parentes ambage ſuſpendens, tutiſsimũ putauit promittere, quod deberet nemo experiri. Cauſas quidem ſe dixit ignorare morborum, ſed ſalutem ſpopondit vnius, ſi licuiſſet alterum occidere, lacerare, perſpicere. En cui pietas patris, cui credere ſolicitudo debuerit: dixit ſe ſcire remedium, quod neſciebat. Vultis intelligere Iudices nihil impatientia charitatis feciſſe patrem? Non retulit ad matrẽ, adacta eſt à morte filij vel ſanitate diſcedere. Non propinquos conſuluit, non amicos, ſed ſua tantũ perſuaſione medicíq; cõtentus, quod nocentius eſt quàm ſi ipſe occidiſſet, alterutrũ potuit eligere. Dicat nũc parricida, quid fecerit illud quòd etiam de ſimilibus tam paribus ægris in alterum deſperatio illa præualuit? Si medici non interfuit vtrum occideret, conſtabit viuere vtrunq; potuiſſe: ſi interfuit, conſtabit non eundem fuiſſe languorem. Qualis fuerit illa curatio, quid paſſus ſit iuuenis in morte qua medicus parabatur, omnium cogitationibus liquere crediderim. Ideóq; parcimus auribus matris. Breuiter tamen longæ crudelitatis explicanda ſæuitia eſt. Ex omnibus quæ pertulit, leuiſsimum fuit quòd occiſus eſt. Non eſt quòd veniã triſtiſsimæ curationis paret, quòd videtur in alio fratre explicata promiſsio. An alterum medicus ſanauerit, fortuna viderit: quod negari non poteſt, alterum medicus occidit. Erumpit hoc loco mulier infelix, & tota libertate proclamat. Redde mihi, inquit, marite filium, quem tibi pariter medicóq; cõmiſi. Hic eſt ille veſter inſanabilis, recipe quẽ mihi credidiſti. hic ille moriturus, hic quem permiſeras medico, ſi maluiſſet occidere. Vides quid profecerint anxia vota pietatis, ſolicitæ preces. Dum iam frigidi pectoris calorẽ ſuper-

positis reuocamus vberibus, dum frigentia membra continuis osculis, & spiritu trepidæ matris animamus, dum labẽtes oculi ad nostras exclamationes nostrósq; planctus admissa paulatim luce laxantur, dum multa mentior, multa promitto, & fratrem dico sanatum, respexit ad vitam, conualuit, euasit. Non tamen iacto pietatem, nõ arrogo mihi prosperæ curationis euentum. Quid hunc sanauerit, vis scire breuiter? quod potuit vtrunque sanare. Pudeat vos ô iura legésq;, quòd miserrimi sexus dolorem, his clusistis angustiis. Ita maritum, quòd occisus est filius, malæ tractationis vxor accusat? Perdiderunt legis huius autoritatem, quæ ad illas vxorias querelas matrimonium solẽt deferre delicias. Ego illam datam miseris tantùm matribus puto potestatem, ab iniquo coniuge explicare diuortium: & contra maritales tuetur iniurias, vbi nolis præstare patiẽtiam. Illis succurrit quas nefas est ab viro discedere, quas in pessimi coniugij durum perpetuúmq; complexum, communium pignorum nexus arctauit, quæ malos maritos pariter & patres nec relinquere nec ferre sufficiunt. Facinus est ideo euadere maritum, quia damnaretur si de illo minore dolore quereretur. Itaq; impudenter facit, quòd pro detracto matrona cultu, negatóq; comitatu, fastiditis noctibus, pulsatáq; facie, filium cõplorat occisum. Sileo adhuc illa per quæ parricidij creuit immanitas. Occisum filium obiicio, putate luxuriosum, perditum nocentem: fingite hoc patrem ira, indignatione fecisse: quantum facinus sit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui vult videri se illud fecisse pro filio. Ecquid Iudices? vel ex hoc totus animus mariti, tota tristissimæ coniugis calamitas perspici potest, quòd se negat matri communium liberorum debere rationem? Placet ergo mortales, vt de hominibus in quos plus ex harum sanguine, ex harum transit anima, non habeant partem nisi tantum doloris? Solos ergo communicabit misera plãctus, & ab omnibus consiliis quibus ordinatur iuuenta, vita disponitur, extranea, vtilitate seposita, circa mœrores tantum lacrymarúmq; cõsortium orbitate iungetur? Si mehercle fas est æstimare vtri plus parẽti debeatur ex liberis, non improbè totam potestatem sibi vindicabit affectus, quæ decem mẽsibus ante vestram incipit diligere notitiam: & cùm vos patres gaudium primum faciat oculorum, antè sunt conscientia matres. Facinus est ideo tantum illis minus licere, quia minus facere sufficiunt.

sufficiunt. Vos estis qui crescentes adhuc in peregrinationes, qui iam adultos in castra magnorum parētum vanitate dimittitis. Erubescitis desideriis tāquā infirmitate, & vnde velocissimus transitus est in rigorē, liberos vultis amare patientia. Quā multa ideo tantum de filiis facitis, quia licet? & frequentius potestatis vestræ iactatione tanquā aliquo grauitatis genere delinquitis. Non habet orbitas vestra lacrymas, super ardentes rogos tenetis inconcussam rigidámq; faciem, itis obuiam consolationibus, & quod omnem modum feritatis excedit, captatis in magna calamitate laudari. Quicquam ergo erit quod de communibus pignoribus, non pari mente, pari impatientia, vel, si necessitas postulet, pari rigore faciatis? Mali tantū patris interest vt matri min⁹ liceat. Sanè cedat vobis circa regēdas cō munium pignorū mentes sexus infirmior: vos mores vos vitæ genus, vos matrimonia, cæteróſq; actus vestra persuasione firmetis: nunquid arrogans consortium, nunquid impotens societas est, liberos communes esse languentes? Si quis imò pudor est, cede nunc tota potestate matri, illius sit in ægri toro proximus locus, hæc adhibeat fomenta, porrigat cibos: si quid impatientia, si quid flagrantium viscerum poscit infirmitas, mater neget, mater indulgeat. Illas quas immodicus ardor discutit vestes, hæc super fatigatos reponat artus: illa iactatas toto lectulo manus sedulo contineat affectu. Frustra captas videri vltionem magnæ charitatis, ab omni curæ ratione sepositus. Cùm circa curationes liberorum non consentiunt parentes, curationis est culpa, non matris. Quid quòd filium occidit innocentem, cui nihil obiicere, nihil poterat irasci? Filium (si ipsi creditis) pro fratre mori paratum, cuius suprema ferre non poterat. Nouum Iudices & incognitum rebus humanis audite facinus. Iam parricidiū pietas, charitas, & impatientia orbitatis admittit. Malo odium, querelas, execrationes, quàm vt quis liberos affectu quo seruantur occidat. Quid refert an per hoc alterius filij anima redimatur? Si parricidiū fas est vllas accipere causas, filius propter se tantum debet occidi. Adiicite Iudices immanitati, quòd occidit ægrum. Omnibus equidem mortalibus maiorē crediderim de languore venire reuerentiam: & illorū quoq; quos inter supplicia pereuntes auido spectamus assensu, juxta valetudines tamē morborúmq; violentiam quodam innocentiæ fauore miseremur. In carceribus, & in illa profunda nocte

nocte pœnarum, irreligiosus ille anheli pectoris pallor inspicitur, non sic confundunt obuios grauibus catenis colla stridētia, & diutino squalore concreta facies, vt ille quem ad singulos conatus gressúsq; labentem vix trahit impellítque longus ordo vinctorum, & inter tot destinatos, tótq; perituros, omnium tamen in se retorquet oculos vnus æger. Quid ais? tu illum quem nunc nefas est castigare, reprehendere, cuius auribus parcere debuerunt sæuiora verba, si quid negares, videreris occidere: ferro, vulneribus aggrederis? Non potest hinc tibi venire defensio, vt hoc sis pro alterius salute commentus. Inter duos liberos pari desperatione languētes, da bonū patrem, non præpōderabit alterutrū, nō eliget, sed vt incertū orbitatis euadat, ipse morietur. Tentat hoc loco Iudices crudelissimus senex excusationem temeritatis suæ de medicorum trahere consensu. Desperauerāt, inquit, de duobus. Sed vt incertum orbitatis euadat, sepono paulisper immanitatem patris, qui credidit: & de arrogantissimæ persuasionis hominibus queri, de totius generis humani nomine volo. Quàm multas artes misera mortaliū sollicitudo fecisti! Fato viuimus, languemus, conualescimus, morimur: medicina quid præstas, nisi vt iuxta te nemo desperet? Dicturum me putas, nō credo renūtiantibus, non accedo cùm deserunt relinquúntq; languentes. Ego verò medicis nō credo sperantibus. Aspicite maiorem partē generis humani, & si me interroges, illam robustiorem, illam adhuc in prima rerum naturæ veritate viuentem, nullos artis huius nouit antistites: nec minus tamen bellorum vulneribus, morborúmque medetur incursibus, non disputationum vanitate solerti, sed experimentis: & inuicem per similes dissimilésq; casus obseruatione ducente, tradita ratione succurrit. Non medicina sanat, sed quicquid videtur sanasse, medicina est. Quo vultis animo feram, quòd ars (quantum dicitis) inuenta pro vita, si diis placet, autoritatem formámque captat, vt longè ventura suprema prospiciat? vt adesse fata denuntiet, quæ nec timentur? & maxima scientiæ pars esse cœpit, sanare non posse. Quisquam'ne ab homine qui adhuc loquitur, spirat, intelligit, sic recedet, quemadmodum relinquitur exanime corpus? & ibi finem vitę putabit, vbicunque scientiæ substiterit infirmitas? Si fragilitatem mortalitatis, incertósque velimus æstimare casus, tantundem periculi habet omnis æger. Iniquissimum est desperationes vocari, quoties remedium medicina non inuenit: & an-

gustias siue artis, siue mentis humanæ, ad inuidiam referre fatorum. Nihil magis interesse omnium puto, quàm vt spes pro homine tam longa quàm vita sit. Vnde putatis inuentos tardos funerum apparatus? Vnde quòd exequias plāctibus, plo ratu, magnóque semper inquietamus vlulatu, quàm quòd facinus videtur credere tam facilè vel morti? Vidimus igitur frequenter ad vitam post conclamata suprema redeuntes. Plerique conualuerunt negligentiæ bono, quosdam explicuit quicquid alios fortasis occideret. Hos indulgentiæ temeritas, illos adiuuit desperationis audacia. Datur fortasis huic arti perspicere morbos, profutura meditari, sed vnde sciet quantum inter viscera, latentésque pectoris sinus, vnicuique animæ natura concesserit? quam proprietatem spiritus, quam corpus acceperit? Non tam variæ mortalibus formæ, nec in vultibus nostris sedet tanta diuersitas, quanta latet in ipsis disimilitudo vitalibus. Inenarrabile, indeprehensibile est quicquid nos elementorum varia compago formauit. Et prout in nos plura seu rariora de terrenis seminibus, cœlestibúsque coiërunt, ita vel duramur tacita ratione, vel soluimur. An desperantibus credi debuerit, vos æstimabitis. qui negarunt ægros posse sanari, nec in hoc probauerunt qui euasit, nec in illo quem non languor occidit. Iustas mehercle haberet mulier causas querelarum, si noua incognitáque ratione vel vtrunque seruasses. Nunquam ex magno venit affectu incredibilia vel profutura tentasse: & in re quæ plus de incerto habet, temeritas experimenti solam probat desperationis audaciam. Quid refert cuius sit conditionis æger, quantum adhuc spei, quantum videatur habere de vita? Sacrosancti sint parentum metus. Dij non sinant vt ex liberis vilior incipiat esse periturus. Medici desperauerunt. Quid istud ad patrem? Spera tu, iube sperare matrem: tuis potius affectibus, tuis crede votis. Et hoc de parricidij facilitate est, circa filiorum languorem ad desperantes potius accedere. Fidem habes hominibus, quos mentiri alius affirmat, contra quos iterum credis vni præsertim? Pesimè hercle de tua feritate sentirem, si in quacunque filij curatione non adhiberes propinquos, non interrogares amicos, non respiceres ad matris animum, non hanc primam impatientiam, nō hunc consulis timorē. De nullo filio minus debet soli sibi permittere pater, quàm qui videtur vtique moriturus. Fra-

tres,

tres,inquit,& gemini erant,ideóque credibile est illis eundem fuisse languorem. Rogo, quis in vllo mortalium ferat ignorantiam pariter & affirmationem? quisquis nescit quod genus languoris sit,non potest scire an idem sit. Nihil Iudices in rebus humanis voluit esse rerum natura tam simile, quod non aliqua proprietate secerneret. Quid refert an ex iisdem prima illa duorum corporum animorumque compago seminibus oriatur? Sibi quisque firmatur,sibi quisque componitur,& duo plures 'ue fratres nascuntur fato singulorum. Hanc ipsam indifferentiam quam mirantur occursus, stupent ciuitatis oculi, parentum tamen agnitio dignoscit, separat notitia nutricum, & fallentibus notis,est rursus quod faciat ipsa similitudo dissimile. In plerisque quanuis sit indiscreta facies, inuenitur tamen alius oris sonus,habitus,incessus: & vt ipsa consentiant, diuersa mens, contrarij mores, & vitæ genera rixantia. Quid quòd non eandem esse naturam geminorum probat etiam fortuna dissimilis? Hunc presſit paupertate perpetua, illum insperatis opibus excoluit. Illius per titulos & honores, huius per ignobiles obscurásque sordes totam duxit ætatem. Simile est quicquid accipiunt ex homine gemini, dissimile quicquid ex fato. Nec enim tam pariter in lucem de maternis exiluere visceribus, vt illos eadem origo signauerit. Quantum putas interfuisse temporis, dum primum vteri pondus egeritur? dum parumper exonerata vitalia,altero rursus homine laxantur? Breue fortassis exiguúmque videatur mortalibus oculis:sed si terrena mente perspicere velis orbis huius vastitatem, scies multum esse quod inter duas transcurrat animas. Voluitur super hæc cœli siderúmque compago, & præcipiti per procliue decursu,totius diei noctísque breuitate emensus Oriẽtis Occidentísque cursus,diuersorum siderum in primo statim ortu,rotato se rursus axe consequitur. Hoc tu paruum credis esse spatium,quod diuersis pariter rebus impletur? Quantum inter illa transcurrentis horæ momenta nascitur, perit? Igitur quando vnquam peregrinati sunt vnà,militauere pariter? quid nõ diducti separatiq; fecerunt? quãdo illos languor,quãdo suprema iunxerũt? Et quãdoq; sit necesse est aliter,ex geminis quòd pariter languerũt,non sic accidit quomodo fratribus,sed quomodo duobus. Non eodẽ fato languere geminos, quẽadmodũ vultis breuius probẽ, quàm quòd nec vterq; occisus est,nec vterque sa-

que ſanatus? Sed fingamus hoc eſſe verũ, quòd deſperauerunt medici:relinque nobis pater innocentiã calamitatis, ſalua ſolatia ſint de liberis,quos tibi videris nõ perdidiſſe niſi fato.Quis ex parẽtibus neſcit hac ſe mortalitatis procreare lege? Sed indigni exitus ſupra orbitatem ſunt.Ideo magis flemus illos quos bella rapuerũt,hauſit incendium,naufragia merſerũt. Fortius feras inter aſsidentiũ manus, inter ſuorũ officia labentes, cũ ſe inuicẽ oſcula,cùm ſe ſatiauere ſermones,cũ data ſuprema mãdata ſunt,& ſe ſcit pietas oĩa feciſſe pro vita. Igitur verũ dixerim,illos mori credimus,hos perire. Nõ inuenio quẽadmodũ excuſationẽ pater de cõſenſu poſsit accipere medicorum.Hoc eſt quod omnẽ cõparationẽ feritatis excedit. Filiũ pater propter hominẽ quem non putauit poſſe ſanari, occidit. quod tu monſtri portentiq; genus es? Habes parricidij patientiã, non habes orbitatis.Ita demũ potes ferre filij mortẽ,ſi facinus adieceris? Tu occidis,quia deſperauere medici? Quererer mehercle ſi reliquiſſes,ſi quid de cõtinuatione curæ ſolicitudo laxaſſet.Nihil ergo plus facies, quàm illi qui nunc plures fortaſsis circũeunt ægros,quos detrahit,quos auocat alia curatio.Filios ſaltem committe vel matri,de fortuna queratur,diis faciat inuidiam.Mulieri quæ ferre non poteſt quòd videris deſperaſſe, nunquã ex hoc rationẽ reddas,quòd occideris. Quis hãc Iudices impudẽtiam ferat? tentat pater vt & huic rei credatis,quòd deſperauerũt oẽs, & quòd ſperauit vnus. Noſtræ quidẽ querelæ ſufficit non cõueniſſe medicis:& cũ inuentus ſit qui cõtra ſenſum deſperantium,genus aliquod ſanitatis afferret,fas erat Iudices vt adhuc inueniretur alius qui lætiora & vtiliora promitteret.Hoc nunc me queri putatis, quòd in re de qua credere nec omnibus debuiſſet,acceſsit vni? Nõ intereſt an ſuperſit remediũ quod tentare non debeas: & vbi tantundem periculi ſperes quantũ deſperatio habet,melior exitus eſt qui facit miſeros innocentes. Quid inuidiam prioribus medicis paramus? Neq; magis deſperat,quàm qui ſe negat noſſe languorẽ.Quid ais pater? Ita tecũ quiſquã ſic audet agere de duobus filiis,tanquã de duobus ægris? Tu ex geminis alterum occidẽdũ dabis? Non ferrem ſi ſeparare expoſiturus auderes, ſi contentus eſſes educaturus alterutrũ: non ferrem à piratis captũ filiũ alterius vicaria ſeruitute redimentẽ. Tu de orbitate facies vices? & caſum ſingulorũ per vtrũq; diffundes? Parricidiũ vocarẽ,ſi promitten

mittente medico ꝙ sanaret vnum, posses eligere periturũ. Penè crudelius est geminos diuidere quàm perdere. En scientia cui debeat credi. negat se scire causas lãguoris, deinde promittit quicquid licere nõ deberet nec intelligẽtibus. Occidam, inquit, deinde sanabo. Memineris pater in hac conditione prius esse vt occidas. Non est tanta pietas seruare filiũ, quãtum facinus occidere. Tu nũc hoc putas profundæ artis esse secretum? Verba tantũ desperationis inuoluit, & homo cautissimæ vanitatis captat illam nouissimã circumire breuitatẽ. Vides quãta promissum suũ experimẽtúmq; caligine medicus inuoluerit? nunquã cõstabit an fuerit languore moriturus æger, qui aliter occiditur. Non noui, inquit, languoris genus. Post hãc vocem mehercle nõ deberes committere ægros, etiam si vellet experiri potionis haustus, ciborum fomentorúmq; nouitates. Nescio, inquit: sed si permiseris alterius aperire vitalia, pectus effringere, remedium fortassis inueniam. Iam excusatus es medice matri, sperasti ne tibi crederetur. Differo paulisper ꝙ de fratribus, quòd de geminis, quòd pater hoc facit nõ consentiẽte matre: publico potius mortalitatis contendo nomine, non debere genus istud curationis admitti. Actum est velut de genere humano, si nobis pro salute ægri opus est morte hominis alterius: & penè ratio sanitatis intercidit, si consumit medicina tantundem. Ego quenquam dicentem feram, Vt inueniam valetudinis causas, date mihi aliud corpus, ãlia vitalia: occidã: deinde salutaria quæram, profutura meditabor? Ita nõ facilius est nosse languorem? Quæ hæc est impudentia crudelissimæ vtilitatis? Aegrum placuit occidere, vt inueniretur cur non debuisset occidi. Nullum sanctissimi Iudices natura morborum genus solis visceribus abscondit: & quicquid causas valetudinis de vitalibus trahit, in corpus emanat. Inde pallor, inde macies, quòd ad interiorẽ dolorem superposita consentiunt. Non inuenio cur hominem vulneribus exquiras, cur remedia quoq; vitalibus per corpus immittas, & in latentes meatus per hæc quibus tegimur, medicina descendat. Cur ergo non eadem ratione languor admittit intellectum sui, qua sanitatem prodit? Abditos profundósque morbos, aut citatior clausi sanguinis cursus, aut crebrior anhelitus laborantis animæ indicat. Crede de his ante omnia sensibus, oculis tuis: & ipsos de quibus agitur, modò singulos, modò pariter interroga, cui potissimum

parti

parti graue tacitæ pestis pondus insederit, vnde prorumpat in gemitus conscius dolor. Medicus qui per hæc non potest inuenire languorē, nō inuenit nec remediū. Quid si aliquid sanato medicina potest pręstare rationis? Sufficit ꝙ aliquando iam facta ex vnius hominis inspectione, ad totius intellectum naturæ medicina profecit. Quid allaturus huic ægroto es, quod nō tot seculorum, tot languentium experimenta deprehēderint? Vis tu potius hac audacia, qua secreta languoris exquiris, remedia tentare? Breuior via sanitatis humanæ, propior nostræ salutis vtilitas est. Si viscerum nimius ardor stricta circa se mēbra durauit, adhibe remedia laxantia. Si fluitat nimiis æger humoribus, præsto sint per quæ pressis clusísque venis in nouas vires corpus arescat. Si parum prodest abstinentia, rursus ciborum qualitate foueatur. Si spiritus receptis premitur alimentis, ad puriores meatus ieiunio faméq; tenuetur. Contigit tibi magna experimētorum materia medice, ægri duo, & languor idem. Non est opus vt expectes quando se per vnius hominis patientiam explicet profuturorū magna diuersitas. potes experiri pariter eadem, consentanea, diuersa, pugnantia. Nulla ratio est vulnerum, sanguinis, supremorum. Quemadmodum sanari debeat alius æger, scire nō possis nisi ex altero sanato. Quid quòd etiam vt idem sit valetudinis genus, necesse est tamen duorum corporum diuersitate varietur? Numquam in alienis visceribus inuenias totum quod de altero quæras, & alius languor est, alius æger. Cur maximum nefas alterius filij salute defendis? Homo in quo sola quæritur causa languoris, propter medicum occiditur. Adiice quòd nec deprehendi ex non sanato potest vllius causa languoris. Quicquid nos in vitia morborum à naturali sanitate commutat, facit aut nimij sanguinis pondus exæstuans, aut superfluus calor, aut vltra naturalem modum humor exūdans, aut spiritus per tacitos meatus non solita laxitate discurrens. Quid horum, si vitalia ferro vulneribúsque resecentur, saluum potest esse languentibus, cùm compressi spiritus laborem protinus ille reserati pectoris meatus emittat, sanguis iisdem pariter deprehendatur egrediatúrq; vulneribus? An fas putatis vt suam seruent viscera nudata faciem? vt nihil perdat ex priore natura illud pectoris vitæque secretum, cùm admisit oculos? Plurimum in nobis etiam timore mutatur. Quantum affert solicitudo, gaudium,

dium, dolor, & aliquis subitus affectus? Quoties dum ad curationem præparatur æger, dum cõponitur ad sua remedia corpus, medentium manus anima destituit? Iam verò ad singulos ictus, & longissimas vulnerum moras, quantũ ex toto homine conuertitur clamore, gemitu? Necesse est omneis perire quibus cõtinetur vita, causas, quoties vita ipsa consumitur: & cum homine qui propter intellectum languoris occiditur, ipse quoque paulatim languor emoritur. Differ saltem pater hanc crudelitatẽ: quicquid ex filio facis, facies ex cadauere. Si potest deprehẽdi languor dum occidit, facilius cùm occiderit. Interrogare mehercle hoc loco libet, vtrúmne periturũ pater, an medicus elegerit? Negauit sua interesse quem occideret: hoc si & alter perisset, probauerat vtrũq; fuisse periturum: cùm conualuit, probat vtrunq; victurum. Ad sæuissimam curationem potuit ægrũ facilius mehercle explicare, si esset vnici pater. Sufficit ergo comparare, decernere, num iterũ ille tibi pretiosior, ille melior incipiet esse victuro. Vbi est impatiẽtia patris, qua vix dimittitur cadauer in rogos? qua corpus exanime detinetur amplexu? Dij immortales, quàm sæua, quàm crudelis est ista cunctatio! dum deliberas, dum vnumquẽq; detrectas, parricidium in vtroq; consumis. Duorũ vilitate fit, vt ex fratribus possit alteruter occidi. Nũquã Iudices res tam horribilis inauditæq; feritatis admissa est. Filium pater propter eum occidit, quẽ etiã ipsum poterat occidere. Transfert Iudices reus in medicum electionis inuidiam. Ille, inquit, æstimauit, ille decreuit. Ergo manifestum est nõ parem fuisse languorem. Ex duobus ægris plus habuit spei, propter quẽ debuit alter occidi. Recede paulisper mulier infelix, filij tui nobis referenda curatio est. Felices ægri, qui languore moriuntur, qui supremos anhelitus inter suorum amplexus, inter suorũ alloquia posuerũt. Vt erat iuuenis primò ipso comparationis incerto, mox electione cruciatus, abacta est è perituro prima mater, & modò sedula ministeria seruorum, repente mutata sunt in mortis officia. Detrahuntur tremẽtibus velamenta membris, & vt grassaturas manus totũ corpus admitteret, nudatur miserabilis ac deflenda macies. Toto deinde tenditur toro, & ad immobilẽ rigidámq; patientiam per omnia lectuli spatia duraturus exponitur. Accipit carnifex ille telum, non quo dextra statim totum vulnus imprimeret, sed quod leuiter paulatímq; descendens, animam in consi

in confinio mortis ac vitæ librato dolore suspenderet. Hæc exhortatio, hoc fuit perituri iuuenis alloquium. Fortiter dura, patiēter admitte, sanabitur frater. Nō est ꝙ exanimeris metu, dolore deficias. Caue viscera exclamatione ne lasses, anhelitu gemitúque concutias, ne remedium pereat alienum. Passus est miser discurrentem per omnia reserati pectoris improbum vagæ artis errorem. Contentum fuisse medicum toto homine discentem primo putatis aspectu? Egesta sæpe vitalia, pertractata, diducta sunt: fecerunt manus plura quàm ferrum. Stat iuxta medicum pater apertis visceribus inhians, stillantem animæ sedem cruentis manibus agitantem ne festinet hortatur, iubet altius diligentiúsque scrutari: interrogat, dubitat, contendit, affirmat, & accipit de filij morte rationem. At mulier infelix clusis aduoluta foribus, cruentúmque secretum toto corpore effringens, velut super busta tumulósque clamabat. Audi miserrime iuuenis, siquis adhuc tibi superest sensus, exaudi. non permisit hoc mater, crede orbitati meæ, crede lacrymis, nec frater hac vellet ratione sanari. Inter hæc reficiebatur miser haustibus, detinebatur alloquiis, comprimebatur residuus cruor, cludebantur aperta vitalia. Nemo vnquam tam noua pertulit commenta sæuitiæ: tanquam sanaretur, occisus est. Ite nunc & quærite an potuerit medico sanante viuere, qui tandiu vixit dum occiditur. Vos tunc putatis illius tantum languoris medicum quæsisse causas? quæsiuit quicquid nesciebat: & vsus occasione rarissima, in omnem voluit proficere nouitatem. Dij immortales, quantum infelix iuuenis animæ, quantum sanguinis, quantum habuit ex vita, qui pertulit ordinem longissimæ curationis? Vix ægrè misero licuit mori, vix à cruciatibus suis anima dimissa est. Inuentum putatis esse languorem? Inuentum est illum potuisse sanari. Agedum commento tuo senex superbus exulta, habes quod liberis, quod parentibus, quod imputare seculo possis, fecisti medicum parricida meliorem. Libet mehercle intueri par illud. Aegrum vidisses hominem, qualem non salutares medentium manus, non ars inuenta pro vita, sed diri ferarum rabidíque morsus, & auium fames satiata destituit, hinc alium in nouas vires recénsque robur reddito vigore surgentem. Vultis scire Iudices vnde venerit tanta diuersitas? Illum pater curauit, hunc mater. Quantum, inquit, misera

GLADIATOR,

DECLAM. IX.

ARGVMENTVM.

Abdicare & recusare liceat. Pauperis & diuitis inimicorum filij iuuenes amici erãt. Filius diuitis cùm in piratas incidisset, scripsit Patri de redemptione. Illo morante profectus pauperis filius, cùm amicum apud piratas non inuenisset, quia lanistæ venierat, peruenit in ciuitatem in qua munus parabatur, sub tempus ipsum quo pugnaturus erat diuitis filius. Pactus est cum munerario pauper adolescens, vt vicariis operis redimeret amicum, petiitque vt si egeret pauper pater, alimenta ei præstaret. Ipse in pugna occisus est. Diuitis filius reuersus egentem inuenit pauperem. palàm cœpit alere. abdicatur.

Pro Filio contra Patrem.

EMINEM vnquam Iudices intra tam breue ætatis suæ spatium plura terra maríq; perpessum, quã quæ proxima peregrinatiõe vel tuli, vel timui, vel vidi, facilis, vt opinor, fides est, cùm ex omnib⁹ quos nouimus, mortalibus vnus nominari me miserior possit, quem infelicem ego feci. Tamen in hac quoque omnia excogitantis in me fortunæ violentia, confiteor nunquam hunc me concepisse animo metum, ne post redemptum per alienas manus filium, displiceret patri meo misericordia. Illas verebar magis iam non tacitas vulgi opiniones, quibus crudelitatis atque sæuitiæ reus peragor apud plerosque sanctos & graues homines. Nondum excusare potui quòd redemptus sum. Obiicitur mihi orbatus senex, & ille qui modò saluo filio etiam contra diuitem steterat, amissis in vno iuuene omnibus bonis inimicæ domus supplex. Licet enim totas aduocemus in odia fortunæ vires, & egentem vnum senem vniuersa gratiæ mole calcemus, confitendum est tamen, plus amici nocuimus, quàm inimici. Quin ipsa prorogatæ quotidiana stipe infelicis animæ videtur quodammodo maligna clementia. Quod enim beneficium est efficere vt viuat orbus? Vnum tamen vel grauius crimen infelix hæc abdicationis meæ fortuna defendit, quòd vix ad sustinendum spiritum sufficientes cibos, prorsus tantum mortis impedimenta, auara

 manu de-

manu dederim. Puto iam ignoſcetis omnes, ſi plus præſtare non potui inuito patre. Quanquam Iudices oboritur animo meo nonnunquã & illa ſuſpitio, quòd patrem non alimenta vni ſeni parcè viuere aſſueto, nec liberaliter data, nec diu danda, in offenſam meã compulerint. Quantulũ eſt enim facultatibus diuitis, quod ſub patre ſanè tenaci filiofamiliæ ſupereſt? Ac ſi foret maius fortè momentũ, quis tamen parens tam durus eſt, vt propter aliquam impenſam carere filio velit, quòd ipſe celatus ſit, quòd nõ ſuæ miſericordiæ pauperẽ commiſerim, non rogauerim, præſertim qui quicquid vnquã petij à patre, exoraui? Sed neq; hæc vltimo fulmine caſtigari meruit in differendis precibus verecunda cũctatio. Qui dum tempus opportunũ, faciles aditus, hilariorẽ animũ capto, interim voluiſſe peteſſe cui ignoſceret. Neq; inficior tamen fuiſſe me lętiorẽ quàm oportuit: tametſi hoc præcipuè habere videor patris ſimile. Sed ſi vlla emendatio pœnitentia eſt, hic in publico vobis adhibitis rogabo. Non ego æs alienũ luxuria cõtraxi, nec profuſus in vitia fortuna noſtra malè vſus ſum. Redẽptionis meæ pretiũ debeo. Si impetro, intelligam verũ eſſe quod quidam opinantur, ambitioſum patrem publicare voluiſſe domus ſuæ miſericordiã, ne viderentur pauperes tantùm vitam inimicis ſuis dediſſe. Si perſeuerat vt porrectos agenti cibos mea fame rependat, & expulſum omnibus bonis filium ſimilem faciat inimico, vereor ne iniquis æſtimatoribus inexpiabilis illius & ſæpe reprehenſi odij culpa videatur penes patrem, qui tam facilè iraſcitur. Verũ enim ſic placet, fortunæ magis moribus diſsidere, quàm ſuis. nam & paupertatis eſt propriũ, quando alia deficiũt, exercere libertatem: & dũ contemptus fama vitatur, potentiores vel ambitioſè offendere: & nacta bonam conſcientiam magna fortuna, indignius imparem aduerſariũ patitur. Ergo conſeruit, vt ſolet, caſus duratura longius à paruis initiis odia, dũ contumeliam humilitas facilius intelligit, dignitas grauius. Neque vlla fuit æmulatio (quæ enim eſſe inter impares poteſt?) ſed fato quodã ſimilis ex diuerſis cauſis, contentio. Hic iraſcendo pertinax erat, ille incendendo contumax. Quanquam niſi vltimam exprimere confeſsionem victi vtique placuiſſet, multa iampridem ſigna dederant veniæ, finémque pugnæ petentis. Nam quò pertinuiſſe credimus, quòd pauper adoleſcens relictis omnibus ſolum me quem coleret,

quem

quem amaret, elegerat? Sine dubio à primis ætatis annis iunxerat nos potentissimus amor ille puerilis, dum aut nulla erãt inter parentes odia, aut à nobis non intelligebantur. Post diductas tamen domos perseuerauit, imò impensius laborauit. Et si quid mihi in eo satis perspectum est, nihil horũ fecit inuito patre. Quantum intelligere potui, pauper sine dubio pudore cedendi, ne damnasse causam suam videretur, simul quòd nulla ipsi dabatur gratiæ via, stare visus in suscepto circuitu, tamen quosdam molliores tentauit aditus, & dũ firma tandem pax impetraretur, filiũ nobis obsidem dedit. Ac ne meus quidẽ offendi visus est pater, certè nunquã reprehendit, nũquã prohibuit: nec clàm feci, nec contumacem aduersus patris imperia vnquam fuisse me vel ipse rerũ declarat ordo. Nam quantis infestũ latronibus mare iussus intraui. Neque dissimulauerim magnas fuisse causas patri cur hoc mihi imperaret, quod ipse facere non poterat; ego etsi nesciebam, nõ interrogaui: satis plena ratio fuit patrem velle. Felix nauigantium conditio, qui procellas modò, & sæuos tẽpestatis incursus, & albẽtes fluctibus scopulos, aliáq; pericula tantũ maris pertulerunt: ego miser naufragis inuideo, captus barbaris manibus: nec tam nexu catenarũ vinctus, quàm pondere, inundatũ carcerẽ tuli, & vincula macie laxaui. Quis non ignosceret omnibus qui post hoc exemplum nauigare timuissent? Ergo qua vna spe misera trahebatur anima, literas de redemptione scripsi patri (testor deos) soli. Quid enim sentire viderer de parentis affectu, si hoc incolumi redemptionem ab alio petiuissem? Nam quod vnũ mihi secundum patrem fortuna videbatur parasse præsidium, hoc sperare in illa sorte non poteram. Quid attinebat amico scribere, quem sciebam non habere vnde redimeret? Nunquam'ne mihi dabitur liberum tempus conquerendi apud patrem de amicis suis, qui proficisci volentem retinere tentarũt? qui piæ festinationi attulerunt moras? Profectus esset tamen vel inuitis omnibus (quis enim non hoc præstaret filio pater?) nisi quòd interim amicus antecessit. Illum non pericula maris, non infesti latronibus sinus, non vicinum meæ fortunæ documentum prohibuit. Minus hæc miror de amico: illud est quod pensari nullis beneficiis possit, proficiscentẽ non retinuit pater: imò si quid in subsidia vitæ seposuerat parca frugalitas, id omne in impensas itineris contraxit & contulit.

Infelicissime senex, sic egere cœpisti. Dicã nunc ego per quos iuuenis præstantissimus nauigauerit fluctus, quos accesserit scopulos, quantos lustrauerit sinus? Faciliora ista putant qui nunquam nauigauerunt. In omnia præceps, sine respectu sui, quem iam tum apparebat vitæ non parcere, adiit, explorauit, & tamẽ ille quoq; qui tãtopere festinabat, serò peruenit. Audite, audite Iudices nouã captiui querelam. iam miser apud piratas non eram. Alebat deuotum corpus grauior omni fame sagina, et inter debita noxæ mãcipia contẽptissimus tyro gladiator, vt nouissimè perderem calamitatis meæ innocentiam, discebã quotidie scelus. Hæc tamen omnia sustinui, tuli: adeò difficile est etiam sua causa mori. Et iam dies aderat, iámq; ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant. sedebat sanguine nostro fauorabilis dominus, cùm me, cuius, vt interiecto mari, non fortunam quisquã nosse, non natales, non patrem poterat, vna tamen res faceret apud quosdam miserabilem, quòd videbar iniquè comparatus. Certa enim arenæ destinabar victima, nemo munerario vilius steterat. Fremebant vbiq; omnia apparatu mortis. hic ferrũ acuebat, ille accẽdebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella afferebantur. omnes piratas putares. Sonabãt clangore ferali tubæ, illatísq; libitinæ toris ducebatur fun⁹ ante mortẽ. Vbiq; vulnera, gemit⁹, cruor, totum in oculis periculũ. Si quid est in me abdicatione dignũ Iudices, vnum crimen agnosco, quòd in hæc amicũ meum misi. Est quidẽ felicibus difficilis miseriarum vera æstimatio, figurare tamen potestis qui tũc animus mihi, quæ cogitatio fuerit. Nanq; & natura redit in extremis tristis præteritæ voluptatis recordatio, & mihi cùm generis conscientia, cùm fortunæ cõscius aliquãdo fulgor, cùm liberales artes, cùm omnia quondã honestiora munerario meo, domus, familia, amici, cæteráque nunquam videnda in vltima mortis expectatione succurrerent tenenti seruilia arma, & ignominiosa morte perituro, tum (si vlla miseris est fides) quid horum omnium ignari agerẽt propinqui, nihil peius de fortuna mea suspicantes, quàm quod scripseram: illud tamen grauissimũ, quòd patrem qui tãdiu non veniret, captum putabã. Ergo tota cogitatione intentus in mortem, expectabam cruentũ illum confectorem. Quis enim dubitet quid futurũ fuerit si egò pugnassem? Ille quoq; occisus est,

qui in-

qui inter nos, vt apparet, fortior fuit. His cogitationibus attonito, & in mortem iam penè demerso, inopinata subitò amici mei species effulsit. Obstupui, totúmq; corpus percurrit frigidus pauor, neq; aliter quàm si vana obiiceretur oculis imago, mente captus steti. Vbi primùm lux rediit, laxatúmq; est iter voci, Quid tu, inquam, quo casu peruenisti huc miser? Nunquid & te vendidere piratæ? At ille complexus ceruices meas, effusis in pectus meum lacrymis, solutus, intercepto propè iam spiritu, serò, iam trepidante me, primam vocem & diu solam edidit, Satis vixi. Vt verò causas itineris reddidit, & venisse se ad redimendum indicauit, & vnde inquam tibi pecunia, nisi redistis in gratiam, & te pater meus misit? Audite gentes, audite populi, non solita iudicium nostrum corona circunstet: sed si patitur natura rerum, totus ad cognitionem talis exempli orbis circunfluat. Tacete priora secula, in quibus tamē à primordio generis humani paucissima amicitiæ paria admirabiliora fecerat longa temporibus nostris fides intercepta: quicquid historiæ tradiderunt, carmina finxerunt, fabulæ adiecerunt, sub hac cōparatione taceant. Quis crederet (si dubitari posset) inter duos amicos, quorum alterum immunem malorum omnium fortuna fecerat, alterum piratis ac lanistæ tradiderat, meliorem conditionem fuisse captiui? Si diues essem, inquit, pecuniam pro te attulissem, quod vnū pauperibus præsidiū est, manus habeo, has piratis daturus fui, has pro te in pugnam vicarias dabo. Ignosce pater, quòd nimia contentione affectus, penè tibi orbitatis vulnus impresserim. Testor deos nō per me stetisse quòd viuo. Neq; enim ita me efferarat ludus, aut in tantū durauerat animū cædis longa meditatio, vt eū amicū vellem occidi, qui pro me mori poterat. Vendicabam mihi fortunā meā, & adhuc necessitatis gladiator depugnare etiā volebā, neq; vllis precibus poterā euinci, quanquā se non superfuturū alioqui minabatur, idq; vnū affirmabat interesse, vtrū vicariū mallē habere mortis, an comitē. Nō vici. Quid igitur actū sit quæritis? Duxit me ad munerariū Iudices. Quas ego illius preces, quàm pertinaces lacrymas, quàm miserabilē obtestationē vidi! Nemo vnquā sic rogauit missionē. Trāsferūtur in illū detracta corpori meo arma, & malè aptatis insignibus festinatū par producitur. Quid me admonetis supremarū amici mei precū, quibus hæc alimenta caro empta, inopi patris se-

nectuti petita? adiutorium hoc ad causam putatis? Me pudet quòd rogatus sum. Per hanc, inquit, mihi lucem vltimã, per notissimam amoris nostri fidẽ, nõ sinas mẽdicare parente meum. Sustineas, adiuues, præstes affectũ, si mereor: tu sis illi vicarius meus. Nec plura dicendi tẽpus fuit, iámq; suprema per galeam dederam oscula, digressísq, in diuersum ministris permissus Mars erat. O' quàm solicitus spectaui! quàm attonita mente! quàm simili corporis motu! Quoties ad infestum mucronem quasi ipse peterer, me summisi! Quoties ad conatus erectus sum! O' misera cogitatio, ô crudelis natura metus, meritò tu amice pugnare maluisti. Facinus indignũ, illũ animum, illum ardorẽ non contigisse castris, nõ bellicis certaminibus, vbi vera virtus, nulla pugnãdi lege præmiũ scribitur. Qua vi præliũ inualerat, iratus etiãnũ tanquã aduersario meo, ad omnes impetus excipiebatur callidè veterani gladiatoris astu, omnes conatus cõtra se erãt. Nec difficilẽ tamẽ sub illo præsertim autoramento habuisset missionẽ, sed noluit gladiator viuere. Igitur iam nudũ corpus vulneribus offerẽs, vt totã propè mercedem semel solueret, stans periit. Cui licuit in patria, in domo, inter propinquos, securo cõsenescere æuo, tranquillam sine reprehensione agere vitam, iacet confectus vulneribus, & primo iuuentæ flore fraudatus, periit miser fato meo. At ego qui debebar illi fortunæ, quem mors sibi destinauerat, emissus ludo nocentior, quàm venditus: etiam viatico illius infelicis reuertor. Placeamus licet nobis fortuna nostra pater, pauperi soluẽdo non sumus. Siqua est fides Iudices, pudet me cõtrà indicare mea beneficia, nec videor vobis rationẽ posse reddere, quod mihi tam parum obiiciatur. Redemptoris mei patri in pretiũ meũ orbo, egenti, quid præstiti? Quod pirata capto, quod lanista gladiatori, exiguã stipem, & cibos semper petendos. Quãtulũ enim dari poterat, quod non sentiret dominus tam curiosus? De hac re consedistis, hoc concitauit istã iudicij scenã panis datus mendico: & dilatata hac impotentiæ nostræ opinione, videbamur amicos ferro occidere, inimicos fame. Computemus totam istã meæ luxuriæ impensam, audite summam, & miramini si hos sumptus ne diuitiæ quidẽ sustinẽt. Tãti cõstat patri captiuitas mea cùm tam carè redemptus sim. Quo tandem patereris animo, si delicatus adolescens, præsertim splẽdidis opibus, vel ex ætate mores, vel ex fortuna traxissem, &

tempesti-

tempestiua conuiuia; & peruigiles ludos aduocata sodalium turba, solutus atq; affluens agerem, tantúmq; impenderē quãtum non posset te ignorante consumi, quæ tamē ipsa boni patres libenter annis remiserũt, cum abdicatione dignum putes, & vltimo patriæ potestatis fulmine coërcendum, quod mēdico seni porrexerim, vt parcissimè dicam, quod illi filius misit? Non redempta meretrix, non egestum conuiuiis fœnus, non lenonum parasitorúmq; cara adulatio in crimen venit: cibaria senis nempe vnius ætate ac malis confecti. Hoc diuitias tuas concutit? hoc fundatam paternis auitísque opibus domum exhaurit? Si tam auarus es, computa, adhuc de alieno vixi. At hæc fortasse quæ circũstat iudicium corona, & omnis ignara causæ turba, magnum nescio quod & portento simile crimen expectat. Abdicas me pater tam citò? Modò tibi ex illa funesta peregrinatione insperatus reuertor. vnde vt venirem, vix optare potuisti. Nulla adhuc pro reditu meo soluta sunt vota, non percussæ diis immortalibus hostiæ, redemptori certè gratiam non retulimus. At ego expectabam vt desiderio incensus affectus vix posset expleri, vt post infaustam profectionē velut obiurgatus tanto periculo, nunquam me posthac saltem peregre dimitteres. Vix salutatis laribus expellor, & apud plerosq; dubitari potest an admissus sim. An hoc agis, ne quid tibi præstitisse videatur qui me redemit? Sæuus enim credo & impius, & (quod maximũ omnium vitiorum signum est) ingratus beneficia patris nõ æstimo. Fortasse cui vitam debeam nescio, nulla est apud animũ meum memoria meritorum. Miserum me, ꝙ non possum tantum soluere, quantum accepi. Quanquam causas abdicationis pater altius repetit, & vltra peregrinationem meam inquirit, ídque ratione duplici. Primùm, vt reum quem premere atrocitas criminũ non potest, turba confundat: deinde vt grauius videatur iudicium patris, cùm is damnet qui soleat ignoscere. Cur, inquit, cùm ego inimicũ haberem pauperē, tu amicũ filium eius habuisti? Volo Iudices omissa omni contentione scilicet sic agere, Peccaui, veniã peto: & errare hominis est, & ignoscere patris. Duxit me similis ætas, euicerunt officia, cepit fides, amantē odisse nõ potui. Nihilominus satis abundéq; pœnarũ est: & si pietatem tuam bene noui, plusquam velles, datũ est. Quantũlibet peccauerim, quid amplius iratissimus dominus exigeret? Ludo tibi satisfeci. Nullúmne cladibus

meis finem dari placet? Parum est quod insanos pertuli fluctus, & sæuis tempestatibus commissus, arbitrio ventorũ pependi? Parum est quod in nefarias latronum manus præda perueni, & (quæ vltima malorum etiam seruorum conditio est) sine exceptione venalis? Inde me si voluisset, emere potuit inimicus. Parum est quod me diu piratæ in carcere retentum, quia redemptorem illis diuitem promiseram patrẽ, in ludum vendiderunt tanquam decepti? Quòd quotidianæ pugnæ meditatione tandiu, mori didici? Quòd compositus, armatus inductus perierã, si melior amicus fuissem, nisi me noua velut in portu adoptata tempestas, paternis laribus extorrem, & necessarij quoque victus inopem, circùm ad alienas mitteret domos? Pudet enumerare calamitatum mearum gradus, piratam, lanistam, patrẽ. Atqui pars ista criminis. Iudices mei non defendi meruit, sed laudari. Neq, enim reperio quid in rebus humanis excogitarit natura præstantius amicitia, quid concordia contra fortunam maius auxilium. Nam primũ præter cætera animalia induit nostris pectoribus quãdam societatem, quę mutuo gaudere congressu, contrahere populos, condere vrbes edocuit, & cũ mentibus nostris varios imposuerit motus, nullum profectò meliorem beneuolẽtia tribuit affectum. Quid enim foret humano genere felicius, si omnes esse possent amici? Non bella, seditiones, latrocinia, lites, cæteráque mala quæ hominibus ex seipsis nata sunt, fortunæ accessissent. Id quia nimium Deo visum est, at certè honestis conuenire mentibus, fidem colere, amoris gratiã referre, omnibus temporibus, omnibus gẽtibus præcipuum & quodãmodo sacrũ fuit (neq; enim nisi optimis mentibus contingit vt aut sic amare sciant, aut sic amari mereantur) hoc ego crimen expauescam? Scires quantopere gloriaret pater, si cum amico ego meo redissem. Nisi fortè similitudine flagitiorũ ductus, turpi me coniunxerã iuueni, quæ vita sine dubio nomen amicitię nõ accipit: tametsi ad paria ducẽte natura, vitia amborũ conuenerunt. Obiice mihi amicũ, & habes maledicẽdi materiã. Gladiator fuit, quare amicus illius fuisti? Ita, opinor, pœnitet. Effert te longius dolor, & nimia concitatus ira, quò progrediare non respicis. Non sentis pater hoc te mihi obiicere, quòd viuam? Quisquam de illa amicitia queri potest præter pauperem? At ego inimicũ habebam illius patrem. Decuerat quidẽ, simultates, quas maximè omniũ mortales esse

es esse voluere sapientes, in his desinere, in quibus nascerẽtur. Nam sic quoq; immodicas serit discordiarum fortuna causas, etiam si non hæreditaria subeamus odia, ac diutius inimicitiæ maneant, quàm inimici. Tamẽ siquid aduersus te ipse cõmisit adolescens, sit hostis & meus. Si innoxius, & omni vacans culpa, charitatem mereri cupit, si nullius me amici filius validius amat, quî tandẽ vis pater respuã, & iratas obiiciam manus? Tu quoq; non odiisses pauperẽ si te amaret. Inserit se, & beneficiis certat. Noras adolescentem omnia vltro præstantem, & sic me amabat, quãuis tu esses inimicus patri. Adiice, si tanta in adolescente indoles fuit, quãtam nulla vnquam cognouere secula: si fides antiquissima, & cum deorum cœtu permixtis inaudita temporibus: si me semper habuit chariorẽ spiritu suo, etiámne despicienda mihi rarissimi boni occasio fuit? At ego perpetuã quãdam mihi gloriam reor, quòd ille cœlestis animus me potissimùm quem amaret elegerit, quódq; ego sim probatus tanto iudice. Me quoq; igitur feret fama per gentes, & amici laudibus illustrior viuam. Credet aliquis idem me pro illo fuisse facturũ. Cur cùm inimici nos essemus, vos amici fuisti? Aliud hoc loco crimen agnosco. Peccauimus enim, fateor, peccauimus, quòd cùm amici essemus, vos inimici fuistis. Hęc Iudices diutius exequerer, nisi absoluta essent ipso iudice patre. Longũ jam istius criminis tempus est, nunquam obiecit, nũquam excanduit. Et quid hoc inter nos pater conuenit, nisi longiores repetis offensas? Apud malignos videaris me iratus non redemisse. Sed si quid antè cõmisissem odio tuo dignum, potuisti me redemptum non recipere. Manifestum est ergo te patiẽte, id est te volente amicum mihi fuisse iuuenem. Et sanè non solus in hac fuisti sententia, idem filio permisit & pauper. Atqui si pars hęc causæ, quæ cõfessione longi silentij absoluta, hodie in accessionẽ criminis alterius deducitur, potest apud vos impetrare veniam, facilior certè sequẽtium ratio est. ille enim sanè fuerit inimici filius, hic iam est amici pater. Nec ignoro Iudicẽs quàm malè ista defensio de humano genere mereatur, si adeò nihil est per se misericordia, vt nisi vlterior aliqua necessitas pudori vim fecerit, pro summo crimine damnanda sit minus necessaria humanitas. Ergo si alienum & ignotum, tamen (quæ publica omnium mortaliũ, quippe sub vno parẽte naturæ, cognatio est) hominem cibo forte iuuissem, pœna dignum
videretur

videretur seruasse perituram animam, & ignouisse rebus humanis, & respectu communis omniũ sortis, velut adorato numini stipem posuisse Fortunæ? Si hoc crimen est, laudetur ergo crudelitas, nihil habeatur piratis lanistisque prudentius. Ferantur sanè profutura humano generi duo exempla, intra tam breue tempus propter misericordiam alter abdicatus, alter occisus. Quod crimen si fatendum sit, non animum mihi ipse finxi, aut mea potestate regitur affectus in arbitrio formantis mores omnium naturæ compositus, cum crimine meo natus sum. Nam siue cœlestis prouidentia, siue irrationabilis casus, siue assignata siderum cursu nascētibus nobis necessitas, multa varietate pectora nostra distinxit, nec minus numerosas animorum quàm corporum dedit formas. Sunt quorum mentes etiam nocentium supplicia confundant, qui ad omnium sanguinem pallescant, ignotorum quoque miseriis illacryment. Sũt contrà qui ne suorum quidem misereantur. mihi mite pectus, & mollis affectus ad omnem calamitatum conspectum tremit. Noli me æstimare mea fortuna pater, non habeo gladiatoris animum. Vtinam quidem mihi causa permitteret sic gloriari, Iuuenis conceptus splendidis parentibus, cùm solum tam speciosæ fortunæ crederem fructũ posse prodesse, & contra varios mortalium casus quasi portum benignitatis aperire, concupiui quandam humanitatis ciuicam gloriam, periturum hominem, siue ille naufragio eiectus, siue spoliatus incendio, siue exutus latrocinio erat, naturæ patriæque restitui. Paria tecum facio Respublica, quæ propter me vnum ciuem perdideras. Hæc me magis decet impensa, quàm vestis, quàm argentum, quàm vbi laus emitur. Vbi enim pecunia melius poni potest, quàm vbi fœnus bonitatis extenditur? Magna cõscientia est, felicitatem meruisse. Ignotus sanè sit & alienus: quid fuerit antè, non quæro, post hæc erit amicus. Et hercle quo quisque plus potest, quóque latius patet ad fortunæ incursus, hoc magis cogitare debet atque respicere, quantum in nos fortunæ regnum sit, quàm instabili sede humana consistant. Non me aurata laquearia, nec radiantes marmore columnæ, nec graues crustæ fecerint immemorem fragilitatis. Multa sæpe & locupletibus accidunt, sæpe in imum summa decidũt. Ego vidi pauperem auxilia diuiti ferentem. Sed sanè superbius æstimet miserias longa felicitas, & alienum casum facilè despiciat

ſpiciat ſecurus ſui. Ego quoties auxilia calamitatis petere aliquem video, non poſſum non moueri fortuna mea. Succurrit mihi continuò tempus illud, quo ipſe clementiam optabam. Ignoſce pater, ſi penitus animó meo hic inſedit affectus: amare miſericordiam miſer cœpi. Sed inimicus, inquit, meus eſt. Nam quis nos tantopere laudaret pater, ſi hoc amico præſtaremus? Hæc eſt celebranda virtus, hæc animi ſuſpicienda moderatio, vincere iram, & inter ſimultates quoque meminiſſe hominis. Vt Fabio Maximo immortalem attulit laudem ereptus ex hoſtium manibus inimicus: vt Tiberium Gracchum admirata ciuitas eſt, Scipione in carcerem duci prohibito: te quoque ſimilis animi magnitudo memoriæ dabit. Tuis enim opibus viuit inimicus. Quicquid eſt iſtud quod ſenex inops ex noſtra domo accipit, ſi non iraſceris, tu prę ſtitiſti, tibi hoc pulchrum atq; magnificum eſt. Nam ego ſi quid in patrem ſeruatoris mei confero, non ſum laudandus. Neq; expectaueris hoc loco pater, vt illa dicam, Semper odiorũ honeſtus occaſus eſt: & dum ſimultates nihil aliud habent quàm nocendi cupiditatem, ſpecioſa in melius animi mutatio eſt cum exempli honore, iunctæque ex hoſtili penè concurſu in affinitatem manus. Vnde tantum miſero boni, vt inimicus ſit? Aſpice ſolum, egentem, ſenem, omnibus præſidiis deſtitutum: nónne contumeliam fortunæ tuæ facis, ſi hunc odiſti, & adhuc tua putas intereſſe ne viuat? Nulla tibi contingere maior vltio poteſt, quàm ſi talis eſt, vt illius etiam nos miſereamur. Magna mehercle iam de vetere æmulo pœna ſupereſt, panem eripere mendico, & grauiſsimæ per ſe fortunæ manu pondus imponere. Age ſi periſſet, cadauer calcaſſes? Feræ mehercle generoſiores, iacẽtes tranſeunt: & reſeruati hoſtes, reſtitutæq; vrbes maiora cauſæ exempla ſint: quod ſcio, victis etiam gladiatores parcunt. Poſt orbitatem, poſt egeſtatem, quid amplius poteſt pati, niſi quod optat? Vlteriórne tibi aliqua vltio quærenda eſt, aut aliquid rerum natura peius capit? Quis non te omnium mortalium inhumaniſsimum putet, ſi hoc aduerſus inimicum tuum ſaltem optaſti? Si me hercle inexpiabiles odiorum cauſæ, & compoſitis quoq; fabulis vlteriores inimicitiæ fuiſſent, auſim dicere, ſi propter illum liberos perdidiſſes, accipienda tamen erat à fortuna talis ſatisfactio; certè ad vitandam inſolentiæ opinionem, quæ ferè immeritam quoque potentiam carpit, ne vaga-

ne vagaretur per vrbem inuidiosus mendicus, & calamitatis autori causas vulgus regereret odiorum. Nescio quomodo omnis pro laborante fauor est, nec vlla perpetuam gratiam seruat nisi modesta victoria. Nostra potissimùm clementia sustineatur, ne illius alij misereantur. Facilis, vt animaduertere vos spero Iudices, defensionis meæ cursus est. Antequam incipiam habere causam nimium bonam, hic iam cõscientia trepidat, & ratio velut inter binos deprehẽsa scopulos, cùm aliud obiiciatur, aliud defendendum sit, hęret in dubio: cum beneficiis meis computare non audeo. Cognouistis expositionem causæ, quãta quámque excedentia fidem adolescentis optimi merita narrauerim. hæc mihi omnia sine dubio ille pręstitit. Sed quid interest? debitor delicatus sum. Quid in hac parte defensionis agam Iudices? Dicam, referre gratiam beneficiis volui? Itáne tandem aliquis mendicare amici patrem æquo animo visurus fuit? At ille me redemit, cui nihil retuli. Dicam moueri me supremis amici mei precibus? Egregia verò comparatio. At ille mihi præstitit, quod non rogaui. Vtrò me vertam? Tanquam honestum defendam factum, an tanquam necessarium? Alterum absolui facilius potest, alterum laudari rectissimũ opinor. Veritatis interest. Audi pater, alimenta ista quę donata egenti putas, quanti illi constent. Si accepto captiuitatis meæ nuntio, nullis precibus adductus, nullis epistolis vocatus adolescẽs ad liberandum me vinculis piratarum profectus esset, quibus tamen meritis pensarem, cùm id mihi præstitisset, quod ego tantum à patre speraui? Intrare maria præsertim tam recenti documento timẽda, & latrones vltro quærere, & cùm præter vicarias manus nihil esset, nauigare voto captiuitatis quis posset alius quã qui paratus esset pro amico mori? Magnum hoc per se, ac seculo nostro vix credibile Iudices. Illud verò omni prędicatione maius, ad redimendum me profectus est, cùm mendicaturum patrem suum sciret. Atqui sperare poterat futurũ, vt sine periculo suo redimeretur nihilominus amicus, cùm haberem diuitem patrem. Sed noluit ipsum itineris apparatum, & nequa periret redemptionis hora, præceps cucurrit. Prò fidẽ deûm hominúmq;, quemadmodum ad redemptionem amici festinat, etiam cuius pater lentus est? Terentium, quẽ inter cæteros captiuos secũdo Punico bello Scipio Africanus vinculis exoluerat, memoriæ tradidere maiores, insigne receptæ liber-

tatis

tatis pileo testantem in triumpho ducis esse conspectum. Et ille quidem maioris momenti accessione publicam senserat felicitatem, priuatim tamen debere se putauit victoriæ beneficium. Quid me facere conuenit, qui per maria latrociniis infesta solus petitus sum? qui lucem, libertatem, denique quicquid patri debeo, non ignarus, vt primo natalis horæ tempore, sed vidés sentiénsque acceperim? nec solùm donatus his bonis, sed summis periculis liberatus sum? Nónne me ex amici fide natum, & tenacioribus beneficiorum vinculis fatear esse constrictum? Miserrime, amice fidelissime, ingratum me moriendo fecisti. Et quantulũ est quod adhuc loquor de mea infelicitate, de piratis? Leuis est ista fortuna, hæc etiam nunc recepit moram. Solent expectare latrones redemptorem. In ludo fui: qua pœna nullam vlteriorem scelera nouerunt, cuius ad comparationẽ ergastulum leue est. Hoc si scisses pater, affirmo, promitto, cuius pietatis es, nemo te antecessisset. Illa certũ habeo expectas vt dicam. morabar inter sacrilegos, incendiarios, &, quę gladiatoribus vna laus est, homicidas inclusos turpiore custodia, & sordido cellarum situ. Iámq; in eam veneram fortunã, vt me victum recipere non posses, victorẽ nolles. Aderat hora supplicij mei, qua nusquã morandũ: iam prębendus erat iugulus, & fundẽda vita cũ sanguine. Neq; enim dubitare de euentu licet. exemplar fati mei vidi. Si me ab his imminẽtibus malis pecunia redemisset, beneficium tamen potius dicerẽ magis æstimãdum esse, quàm pretium. Sed apud malignos interpretes posset videri vel spem secutus aliquam vẽturi temporis, vel præsentis voluptatem. Hoc admirabile, & vni tantum pietati referẽdum est. dedit beneficiũ quod nunquã reciperet: & cùm amicum quem redimebat, habiturus non esset, nihil aliud emit quàm honestã mortis conscientiam. Transtulit ergo in se fortunam meã, subiitq; nõ solùm fortiter, sed etiã libẽter id quod mihi miserũ putabat. Res dictu incredibilis, gladiator dimissus, redemptor occisus est. Recepit pectore aduerso ferrum, vt quasi quam emittebat animam, in meum pectus transfunderet: & hoc vno tristis occiditur, quòd amplius amicum visurus non erat. Eant nũc antiquarum cõditores fabularum poëtæ, & se ad exhortandam amicitię fidem magna quædã composuisse carminibus putẽt, si dixerint aliquos per maria terrásque asperiorem fortunam amicorum tantùm secutos, aut principem

Græciæ virum in vltionem interfecti amici inauſpicata bella geſsiſſe. Nam inter fratres quoque illa maximè admirabilis, tamen alterna mors eſt. Vna fingitur coniunx, quæ iam perituri vitam mariti vicaria morte ſua redemit: adiicitúrque miraculo fabulæ, feciſſe hoc eam quod non præſtitiſſet pater. En indubitabile ſeculi decus, & fictis maius: vt moreretur pro me amicus, ſuum reliquit patrem, meum vicit. Et ſane quid profuiſſet feſtinatio patris, etiam ſi ad redimendum me prior fortè veniſſet? Hoc me pretio nemo alius redemiſſet. Neque verò plurimum fuit præſtitiſſe mortem. nanque interim ſpecioſo titulo bene vita penſatur. Illud verò exiſtimo grauius, nomen gladiatoris accipere, ſubire dominum laniſtam. Minus te amice laudarem ſi viciſſes. An ille animus rediret in cellulam, ferret ſaginam, magiſtrum, perſonam denique ſceleris? Mea depugnaſti cauſa, tua periſti. Hæc tamen omnia vltimæ fortunæ nomina, vt mihi detraheret, induit ſibi. Venit in arenam homo nec ſceleratus, nec infelix. Ecquando Iudices hoc audiſtis? Bonitate ſua gladiator factus eſt. Vtinam Iudices hæc quæ illi ſpecioſa ſunt, tam honeſta eſſent & mihi. Quoties ad infelicisſimum reſpexi ſenem, cuius orbitate viuo, cùm confectum cladibus, & tantum pœnę ſuæ reſiduum conſidero: verum fatendum eſt, pudet me pretij mei. Video ſenem meliore ſui parte pręſepultum, omnis etiam ſpei ſuperſtitem, orbum, deſtitutum. Illud tamen ſolatium eſt, quòd niſi talem amicum habuiſſem, hæc de te dicerentur. Huic patri inuidioſa quædam, opinor, & quæ beneficio mortis penſetur, criminoſa liberalitas contigerit egenti. Alioqui duo egentes, & circa omnium vel ignotorum domos ſtipem rogabimus pariter Si quis grandis natu parens eſt, miſerebitur ſenis: ſi quis iuuenis filius, miſerebitur adoleſcentis. Fortaſſe proderit mendicaturo mihi, quòd ipſe aliquando egentem pauperem alui. Accipe ſatisfactionem, in quacunque parte rerum naturæ es amice charisſime. non excidêre mihi tua mandata: fortuna defecit, opes auferuntur. Quod vnum mihi relictum eſt, en polliceor patri tuo vicarias manus. Quid vis porrò faciam? Agreſtia opera delicatior aggrediar? hoc à fortuna non didici: & quotidiani quæſtus operis duobus egentibus non ſufficit. Miſerum me, ſi exoluere fidem voluero, fortaſſe mihi in ludum reuertendum eſt.

SEPVL

SEPVLCRVM INCANTATVM, DECLAM. X.

ARGVMENTVM.

Malæ tractationis sit actio. Quæ amissum filium nocte videbat in somnis, indicauit marito. Ille adhibito mago incantauit sepulcrum. Mater desiit videre filium. Accusat maritum malæ tractationis.

Pro vxore contra maritum.

VANVIS Iudices inter eos qui liberorum mortibus destituti, cuncta vota & præparata spes in senectutem ante se egerunt, id ferè acerbissimũ certamen conflictationis oriatur, vt vnusquisque luctibus ac lacrymis suis credat accedere quãdam dignitatem, si miserrimus esse videatur: hæc tamen fœmina neque noto neque publico genere miserabilis, non impudenter inter cæteras matres quæ aut vnicos aut iuuenes pios filios perdiderunt, eminere & occupare quendam mœrentium principatum differentia nouæ calamitatis affectat, quæ sola omnium supra fidem infelix in vno filio iam alteram patitur orbitatem. Priorem quidem illam, vt communem cæteris, & fato accidentem, fortius vtcunque tolerabat. Nam & de filio nihil aliud perdiderat misera nisi dies, nec iam timebat ne ille quo fruebatur, mori posset. Planctibus lacrymísque, penè improbè dixerim, parcius vtebatur, nec sibi permittebat dolor lugere venientem. Nunc destituta solatio, persuasione fraudata dum non putabat perisse quem poterat videre, eripuit ingrata filio alterum titulum. Miser ille nisi teneretur, iam ad patrem veniret. Tantum misera petit, ne minus perdidisse videatur, quàm ipsa desiderat. Non inani persuasione, nec cogitationibus ficta lugentis vmbra veniebat, nec agitabat incertos leuis imago somnos, ac ne confusi quidẽ tristi cinere vultus, & infernũ fauilla caput noctibus suis obibat, sed filius erat qualis aliquando, & iuuenis, & pulcher habitu: nec aspici tantum viderique contentus: verùm si quid desiderio creditis miseræ quæ sola vidit, amplexus & oscula dabat, & tota nocte viuebat. Multum perdidit mater, si contingebat hoc illi: non minus, si videbatur. Nunc tenebras inanes, & longas

oculis flentibus noctes, iuxta somnum mariti peruigil, & tantum deserta metitur. Non desiderio fictus, aut fucatus habitu, nec vt somniorum vanitate conspicitur, sed experta non totum mori hominem, illud quod nec flammis vritur, nec cineribus extinguitur, nec vrnis sepulcrísque satis premitur, expectat. Nunc ista carcere obseratam animam, & repugnantem magico iuuenem cogitat ferro. Infelicissima omnium mater plus aliquid esse quàm vmbram filium putat, postquam potuit includi: nec sua tantummodo pœna, proprióque supplicio deserta consumitur rescissa orbitate: vel magis cruciatur, quòd non licet filio venire cupienti. Nunc barbaro carmine grauem terram totis noctibus pulsat, & impositum sibi sepulcrum, quod non possit euoluere, quæ solebat ipsos discutere inferos, vmbra miratur. Miser quem non tantùm verba clauserunt (nam forsitan per illa transisset) sed vincula ferrea, solidíque nexus ad mortem reduxerunt. Quomodo tenetur infelix, qui ne propter hoc quidem venit, vt queratur? Misereor fœminæ, cuius inuidiæ totum facinus adscribitur. Marítus sic filium inclusit, tanquam se inquietari mater ista quereretur. Igitur Iudices nemo miretur, si ad tam crudelem, ad tam immitem patrem vmbra non venit. Sciebat vbi lacrymas, vbi posset inuenire singultus, à quo magis desideraretur. Nanque isti ferreum pectus, & dura præcordia, nec sunt de orbitate sensus. Quid enim inhumanius patre? quid inueniri truculentius potest? Inuidit matri ne filio frueretur: nec hoc ideo fecit, quia videre ipse malebat: ne viuentem quidem adhuc & incolumem tam blanda, támque debita pietate prosequebatur, vt defuncto seruaturus affectum etiam sepulti pater videretur. Tanto magis effusa mater, & suis ac paternis vicibus occurrens. Hæc pallidior ad metus, ad vota pronior, non diebus secura, non noctibus. Et ille miser intelligebat vtri promptior ex parentibus & facilior esset affectus. Itaque ab huius osculis, ab huius fœminæ ceruice pendebat. Et quia longum est officia præterita debitæ pietatis agitare, illo ipso languore quo filius caducum illud & fragile corpus amisit, quàm perditè mulier, & vsq; in exemplum, modò super ora pallentis infelices lacerabat oculos, nunc siccata frustra vbera querebatur, nunc superstitem cædebat vterum! Notabat hæc ille deficiens, mádabátq; morti suæ cui periret. Vbi sunt qui citò iubent sta-

bent stare lacrymas, quibus non placet longum agere mœrorem? Retulit vmbra gratiam matri. Scio, & intelligo, cùm inter gementes cadauer iacet medium, & cùm omnes videtur remisisse curas, tunc sentit & intelligit, & inter suos iudicat. Moneo te orbitas, moneo effusius fleas, effusius efferas, nũquã perisse credas. Filij sui vmbra cui nõ apparet, irascitur Iam gelidi piger corporis sanguis omnes in mortem strinxerat venas, & nutantium fulgor extremus vanescebat oculorum, & iam desperantibus medicis crediderat pater, adhuc tamen sperare mater videbatur, & quancunque corporis partem osculis misera tepefecerat, illi vitæ calorem redisse clamabat. Oderat ignes, oderat rogos: reponi corpus, & seruari membra cupiebat. Et nunc infelicem magis matrem pœnitet quòd sepultus est, qui poterat reuerti. Scitis ipsi quo exequiarum die labore extracta sit, quandiu filium tenuerit allambentibus flammis. Vnde enim speraret vt postea videre contingeret? vt extra orbitatem haberet oculos? Iam magum misera quærebat, vt vmbra euocaretur. Reliqua, mater infelix, tu ad Iudices referre debebas. & nisi orbitate, nisi lacrymis vox mutaretur in gemitus, noctes tuas quanto melius tuo ore lugeres? Ego vtcunque potero perferam. Satiare misera, satiare saltem memoria diei illius, quo exequias vnici duximus. Iam planctus, inquit, lacrymásque consumpseram, & tenebras veluti perpetuas venire gaudebam. Iam fatigata propinquorum officia defecerant. iam plangorem familiæ altus sopor vicerat. Rogo nequis tam contumeliosus sit in matrem, vt per quietem contigisse filium dicat. Vnde miseræ tunc, vnde somnus? Nihil de te marite, nihil queror. Satis magnas dedisses pœnas, si totis noctibus mecũ flere voluisses. Vidisses vtique non quemadmodum tenues rerum imagines solent cogitationibus accipere corpus, cùm vanæ absenti animo cogitationes finguntur sed ipsum filiũ, qualis blãdissimus erat: & si dimittatur, videbo. Subitò ante me diductis constitit tenebris, non ille pallens, nec acerbo languore consumptus, nec qualis super rogos videbatur & flammas, sed viridis, & sane pulcher habitu. Nescio vbi totam reliquerat mortem. non igni torridæ comæ, nec fauilla funebri nigra facies, nec vix bene cinere composito vmbræ recentis igneus squallor. Proclamaret mater infelix, etiam si talem videre dixisset.

Primò tantùm stetit, & se permisit agnosci. Ego tunc plurimùm stupui, non ausa oscula dare, non iungere amplexus. infelix primam perdidi noctem, dum timeo ne fugeret. Hanc tu marite persuasionem putas, & vanum animi mei lugentis errorem? Quicquid est in filio, plus apud matrẽ fit cùm desinit. Vis deniq; scire q̄d vxori tuæ detraxeris? ex defuncto filio nõ habet aliud quod speret. Iam nox altera aderat, & primis statim tenebris præstò filius erat, nõ ille vt pridie procul, & tantũ videndus, sed audacius & propius, & ad matris manus tanquã corpus accedens. Nec iam nisi cũ luce certa, fugatísque sideribus, inuitus ille vanescebat ex oculis, multum resistens, sæpe respiciens, & qui se promitteret etiã proxima nocte venturũ. Iam mœrori locus nõ erat, mulier filiũ nocte videbat, die sperabat. Quid attinet singula referre? Nullis, inq̄t, destituta sum tenebris, donec scelerata tacui. Satiabar osculis, satiabar amplexibus, & colloquebar, & audiebam. Misera plus perdidi, si nemo credit. Iam cœperam tuam quoque marite crudelis agere causam, rogabámq; iuuenẽ vt paternis quoq; oculis lætus occurreret, & tibi ingrate dimidia nocte cedebam. Iam miser & ille pollicebatur. hæc me fiducia perdidit, vt confiterer. Rogo, quid tam muliebre, quid tam maternũ fieri potest? Gaude, inquit, marite, gaude: filium fortasse nocte proxima videbis. illum quem crudelibus flammis exussisti, ex quo cineres & ossa supersunt, iuuenem videbis, & fortè etiam die speres. Ego certè totis noctibus mater sum, video, fruor iam & narro. Exitum paterni affectus quæritis? Filium videre timuit. Sic magnum protinus nescia matre, cuius horrido murmure imperiosísque verbis dij superi manésque torquentur, excogitator iste mortis alterius aduocat, non vt exorati manes diducerentur, nec vt euocata nocturnis vlulatibus vndecunque vmbra properaret, sed tanquam parum sepulcra premerent, & tumulorum leue pondus esset, filius, inquit, meus non satis periit. adhuc fulgore siderum fruitur, & nocte nostra. Nam cùm dies occidit, imponit morti suæ finem, domum repetit, & maternos territat somnos. Inueni aliqua, inueni vincula verborum, sed arte tota, sed labore toto. Magna tua gloria est, si retines filium, qui redit etiam à morte ad matrem. Noxium sepulcro circundatur carmen. Tunc horrentibus verbis vrna præcluditur, tunc primùm miser filius mors & vmbra fit. Ite nunc &

nunc & putate vana fuisse matris solatia. Filium ista si cogitationibus & inani persuasione vidisset, adhuc videret. At quæ supplicia sustinuit infelix illa statim nocte? Iam totam domum ac familiam quies prima sopiuerat, & tacentibus tenebris venerat tempus dulcissimum matri. Iacebat hæc insomnis, inquieta, cùm diceret, iam statim apparebit, iam statim veniet: nunquam tamen tardius venit. Miseram me fili, proxima nocte iam veneras. Ecce iam medios sidera tenent cursus. indignor, irascor. ita demum mihi satisfacies, si apud patrem fuisti. Miseram me, iam maligna mundus luce clarescit. Quando venies? iam redire debebas. At postquam alteram tertiámque noctem deserta vanis questubus duxit, tum tristiora lugubria, tum squallidæ magis placuere vestes, tum repetitis sanguinauere planctibus iam conualescentes lacerti. Nihil est infelicius matre quæ perdidit aliquid in filio postquam extulit. Cùm verò comperit noctes suas iuuenis necessitatibus magicis excantato perisse feretro, quantum illa præfixum clausúmque tumulum nudis cecidit vberibus? quo fletu sepulcra perfudit? quo gemitu audientem forsitan & exire cupientem frustra vocauit animam? O' natura crudelis, plus magum posse quàm matrem. Vbi sunt qui acerbas mortium necessitates, & ferrea iura fatorum, & inuictas nec vllo mœrore mutabiles inanium leges querebantur vmbrarum? Filium tuum mulier infelix non impositæ inferis clusere terræ, nec spissa perpetuæ noctis caligo compescuit, non fabulosa vatibus palus, multúmque celebrati curuato igne torrentes: hæc permeabat, hæc omnia nocte transibat, leuiorémque mortem suam fecerat, quàm si peregrinaretur & abesset. Et nunc minus mali pateretur, si non sentiret. Ille qui non venit in quendam carcerem translatus à tumulo, patitur veneficia vitæ. Magnæ sunt ergo vmbrarum catenæ: & quanquam volatilem vagámque imaginem, morti stringunt atque alligant tanquam reum corpus animam. Ferro verò ac lapidibus arctare, & vt solent bellicæ robur accipere portæ, ipsam vmbram iam catenis alligare, iam claustris, non dico crudele est, portentosum, nefarium, vtique si hæc faciat qui sensurum filium credat. Et nunc illos miserrima mater in corpus putat & in membra descendisse mucrones. O' mage sæue, crudelis, ô in lacrymas artifex nostras, vellē non dedis-

ſes tam magnum experimentum. Iraſcimur tibi, & blandiri neceſſe eſt. Dum cludis vmbram, intelligimus ſolum te eſſe qui poſsis euocare. Videtur itaque mulier infelix à dignitatis dolore ſecedere, quod tam vxorias in forum querelas, & tanquam delicata matronæ deſideria pertulerit. Non enim veſtes, nec aurum, nec ambitioſos quærit ornatus, contenta eſt orbitas ſordibus ſuis. Ac ne pellicis quidem dolore compellitur, nec tacita gaudia mariti, impatientia & muliebri vanitate complorat. Sed nec relictum torum deſertúmque genialem velut contempta vilitas vxoris vlciſcitur: alia longè, alia de noctibus cura eſt. Ne timueris, quæcunque eſt, dignitas eſt magni doloris: nihil queritur miſera niſi par orbitate, niſi matre dignum quòd publicos conſumat oculos, quòd ignotas quoque exigat lacrymas. Quantam enim à marito acceperit iniuriam, ſcire vultis? Sola mater filium perdidit, nec poteſt inuidiam facere morti. Antè itaque quàm ſciatis Iudices quis dolor, quis'ue mœror, quæ tanta impatientia eruperit, vt mulier aliquando dulcium oblita tenebrarum, clarum nitorem publicæ lucis, & diem etiam domi inuiſum, in foro, intérque leges notabilis & ſepulcris abſtracta pateretur, certum profectò habetis, neque audaciam, neque impudentiam, nec vanitatem vnquam querelas habuiſſe miſerorum. Quàm verum eſt quicquid exclamat calamitas, nec ab infelicibus ficti temere exeunt gemitus! Mulier quæ ſanguinantes ad Iudices porrigit lacertos, quæ ſciſſo laniatóque vultu, quæ liuidis profertur vberibus, magno dolore cogitur vt hoc potius agat, quàm cineres oſculetur, quàm complectatur vrnam. Grauis teſtis querelæ ſuæ orbitas eſt. Et antequam ad genus illatæ iniquè iniuriæ venio, cur marite, quæ ex te filium perdidit, quicquam poteſt queri? Crudelis orbitatem feris adhuc alio dolore, tanquam parum deſideria conficiant, quæ de vnico gerit: non pateris animam vacare lacrymis ſuis tu, qui ſinum debes, qui colloquia & amplexus. Quàm miſera eſt quæ queritur, & de ſolatio ſuo non coniugis deſideriis largè indulget, nihil aſperè, nihil contra voluntatem! Habet priuilegium ſuum mater infelix: molles manus, & mitia fomenta magnis vulneribus admoueas. quæ ſe adhuc ſecari plaga permittit, in ſummo eſt. Viri forſitan quo modo fortior ſexus ſit, & contra dolorem quàm imbecillis animus magis pugnat. Itaque totum

iſtud

istud lugere, fœmineum est: & simul orbitas imbelle pectus inuadit, animus ille qui luctus suos sequitur, incipit indulgentiam sentire lacrymarum. Fidem tuam marite, coniugi flere liceat, satiari gemitu, orbitati permitte quandiu velit flere. Odi patrem, qui cùm filium & ipse perdiderit, putat nimis lugere matrem. Quid ergo queritur, inquis? Hoc primum; filium non quomodo debes scelerate desideras. Magno animo orbus es, loqueris fuisse mortalem, & interpretaris nihil superesse post flammas. Flet iuxta latus & plangit vxor, tu siccos oculos habes. Illa totis noctibus funebres exercet vlulatus, tu graues somnos, ac placidam quietem. Pater crudelis, pater immemor, quid vis tibi amplius obiiciamus? Ex quo perdidisti filium, nunquam sic desiderasti vt videres. Quid quòd eripuisti matri solatium, puta vanum & superuacuum? Nolo Iudices, nolo corripias, scires quantum esset hoc, si tantundem doleres. Res indignior non est, quàm quòd tibi de eo postulas credi, quod non vidisti. Indulge sanè vanæ rei, ignosce: libenter se orbitas decipit. Magnas calamitates vana ratio sustentat, quòd indulgent mala persuasionibus suis. Quicquid ad miseros pertinet, crudelius eripitur, quo minus est. Clamat itaque, clamat mater infelix, si mihi aliquam imaginem filij mei, vel paruuli, vel iam adulti, vel nouissimam iuuenis auferres, iniicerem tamen misera tanquam corpori manum, illam similitudinem flens tenerem, illos oculos, illam gratissimam faciem, & ritus oris expressos, & adumbratos artificis manu vultus. Sed illum perdidi, vnde imago, vnde similitudo, vnde solatium. Fili plus hodie amisi, quàm cùm elatus es. post mortem te tuam vidi Si mehercle notas in corpore vnici vestes subtrahere tentares, dicerem, succurre solatio meo. Hæc omnia apud me filij mei membra sunt, ego osculabor, amplectar, flebo supra. Non est ratio fortasse: ideo quicquid rationem vicit, affectus est. Nihil est sceleratius prudenti orbitate. Leuia, inquit, leuia loquor. Ego filium meum videbam. Quænam istum fortuna, quæ indulserat conditio naturæ? Non excludebat orbitas oculos tuos. Eras iam consecuta mater, vt iuuenem die absentem putares. Maximam perdidit mors acerbitatem, si posis videre quem amiseris. Videre ergo tibi contingebat ò mulier vultum, habitum, corpus, incessum. Non crederem nisi te perdidisse sentires. Tem-

res. Tempora ergo cum morte diuiseras, & superstite filio frue baris omnibus tenebris. Quantum perdideris, hinc æstima, hoc tibi si non contigisset, non eras tam improba vt optares. Aliquis (ô pietas) sepultus & conditus, cæteri corporis cinis & fauilla, tamen corpus sumebat in nocte, & ad solita viuentis membra reuocatus præbebat se matris oculis, qualem nō crederes recessurum. Nec queri de luce poteramus: quantum licebat aderat. Videbas ergo mulier, ac pręsentia fruebaris. Videbam, inquit, & fruebar. Et ad quem pertinebat rogo, etiam si decipiebar? Sed quid ego vtor testimonio tuo? Mago credo & vidisse te filium, & nunc non videre. At tu misera nihil crudelius ex marito timebas, quàm ne tibi non crederet. Nemo, inquit, oculis meis fidem detrahat. Fili indulgentissime adolescens vidi te, nec semel vidi. Certum est, fixum est, eripi non potest. Quatenus impius pater & hoc tibi auferre conatur, vt te venisse non credam? Nec illud garrula, nec vana voce vulgaui. venire te nulli indicaui, nisi qui deberet optare vt hoc posses. Patri tantum tuo, patri (ignosce deceptæ) confessa sum, dum interrogo an te & ille vidisset. Itaque das mulier infelix graues nimiásque pœnas: effecit magus ne filium videres, & solum apud te reliquit, vt meminisses quòd videras. Totum tamen illud solatium tuum refer misera, si potes, & primum confitere simpliciter, an soporis pondus illud, & nesciæ quietis vanitas fuerit. Apud me quidem satis misera, satis eras mater infelix, etiam si tale somnium perdidisses. Miserere, inquit, melius de affectibus meis sentias. Non ego fatigata planctibus sensi venisse noctem: videre filium peruigiles meruistis oculi, sed primum dum metuo, vmbra processit subitò, dij boni quod ego gaudium, quam vidi felicitatem! Constitit ante me filius meus discussis tenebris, ita dimittatur aliquando. Prosilui protinus, & accessi. vultus, comas, ora perspexi. meus erat. Quàm lætum se, quàm hilarem offerebat! quomodo persuadebat mihi, ne crederem morti? Scelerate nescis pater, quàm similem viuenti filium cluseris. Circumibant totum corpus oculi, non inueniebam quid ignis egisset. Subinde dicebam, hunc ego extuli? hunc rogo imposui? ex hoc ego cineres & ossa collegi? Si talis est, quid habeo quod lugeam? Perisse filium meum hoc vno intelligebam, quòd illum non poteram & patri ostendere. Confitebor, primæ tamen nec ego

credidi

credidi nocti,& tanquam victis irascebar oculis, & erubescebam misera si quies fuisset. Ecce iterum iuuenis, ecce iam quotidie venit. Quid habeo quod interpreter? Verum est vtique, quod semper est. Nouissimè non tanquam vmbra veniebat, sed assidebat, sed amplexus dabat. Ego sentiebam & recipiebam. Quotiescunque domus fuerat grato sopore prostrata, aderat ille, quales humanis se offerunt oculis propitij dij, quale lætissimum numen est cùm se patitur videri. Sicut omnis religio templorum, omnis religio lucorum, cùm tacuere mortalia, & profani procul errauere sedibus totis, solitudine frui, & de suis dicitur exire simulacris: ita iuuenis meus noctibus totis agebat filium, & paterna domo ac penatibus suis fruebatur placidus & mitis: & matri propitius, vt numen & deus delabi sideribus, & venire de liquido puróque aëre videbatur. Quid imprecer sceleratissimo patri? vmbram probare voluit. Miseremini Iudices, vt hoc facinus quibus debetis accipiatis animis, maius parricidio, maius quàm si filij sepulcrum funditus eruisset, & sacratos morte lapides, etiam cineres & ossa religiosè quiescentia fracta sparsisset vrna. Aduocatur homo, cuius ars est ire contra naturam: qui simul ac ore squallido barbarum murmur intonuit, falleréque coëgit superos, audire inferos, tremere terras, vt experimentis loquentium fama est: constitit iuxta tumulum miserrimi iuuenis mors certior: Nunc opertæ, inquit, arcana mea tenebræ adiuuate me digna, nunc omne per vnum numen, & religio, quam isti irrogo, propius adeste, succurrite. Magis mihi laborandum est, quàm cùm sidera mundo reuelluntur, cùm iubentur hyberni fluuiorum stare decursus, cùm potentiore carminis veneno victi rumpuntur in mea instrumenta serpentes. Custodiendus est iuuenis, assignandus est inferis, & densioribus transfuga cludendus est tenebris. Quanto facilius opus erat si reuocaretur? Mox in ipsam dicitur incubuisse pronus vrnam, & inter ossa & inter cineres verba clusisse. Hoc tamen subinde respiciens confitebatur, repugnabat vmbra. Itaque carminibus non satis credo, præfigamus omne tumuli latus, & multo vinciamus saxa ferro. Iam bene habet, expirauit aliquando: non videri, non progredi potest. An mentiar, scies proxima nocte. Omnes mehercle parentes, vtique qui liberos perdiderunt, ire in istos oculos, in ista ora debebant. Tu

sic filium tuum clusisti, tanquam nocentes ad inferos reuocari soleant animæ, quæ inter languentium familiam, & tristes penatium morbos vagæ errantésque magica vanitate captãtur? Laqueóne vitam damnatus eliserat? Noxium per sua viscera exegerat ferrum? An ex conscientia venena præsumpserat? nec recipiebat se, nisi carmine inclusus? Quando domum tuam funereus & squallidus, quando te terruit? Crudelissime omnium pater, de filio tuo malam vmbram fecisti. Quas nunc putas vxoris miserrimæ esse cogitationes? qua materna viscera persuasione torqueri? Nunc filius meus illic vnde venire consueuerat, iacet strictus, alligatus, impatiens. Queritur solito terram grauiorem, vtique cùm sentit venisse noctem, quando vmbræ feliciores dimittuntur ad matres. At verò siqua inter manes colloquia sunt, & esse credo, non deest qui iuueni meo dicat, quàm vilis tuis fuisti? quàm libenter te perdiderunt? Quid illa mater, ad quam ire consueueras? has tibi catenas, hæc vincula pro merito reddidit? Ita infelicissima omnium mulier, & si magus etiam recedat, hoc periclitatur, ne filius se putet venisse ad inuitam. Agit iam hoc loco nobiscum maritus grauius, altius, sapientius, vt homo sine dolore. Negat vllos esse manes, contendit omnia perire cum corpore, nec remeare viuentes à cinere sensus, nec tam videri imagines hominum, quàm cogitari, & oculos luctibus credere. Quòd si ita est, magum ad quid aduocauit? Pessimus parentum, qui dum liberos suos sepeliunt, flere contenti, vt obiter ab rogo siccis oculis reuertantur: negat ad manes, negat ad vmbras peruenire quod plangas: affirmat perire lacrymas, affirmat perire singultus. O sceleratum hominem, quisquis luget, & timet ne hoc perdat. Vana ergo sapientes persuasione frustrati, qui constare homines & perfici corporis alimentis animæque dixerunt, corpus caducum, fragile, terrenum, vt sicca humidis, calida frigidis, resolutis astricta pugnarent, partim aut doloribus affici, aut nouissimis annis, aut senectute dissolui. Animam verò flammei vigoris impetũ, perennitatémque non ex nostro igne sumentem, sed quo sidera volant, & quo sacri torquentur axes, inde venire, vnde rerum omnium autorem parentémque spiritum ducimus: néc interire, nec solui, nec vllo mortalitatis affici fato: sed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris

bris

bris mortalibus leui se igne lustrauerit, petere sedes inter astra, donec in alia fata seculo pugnante transmigret: deinde prioris corporis meminisse. Inde euocatos prodire manes, inde corpus & vultus, & quicquid videmus, accipere, occurrere suis imagines charas, aliquando & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, sentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum. Rogo, cùm filius perit, nónne satius est hoc credere? Tuæ tamen, inquit, hoc quieti præstiti, ne attonitis agitata terroribus, solicitas semper ageres, suspensásque duceres noctes. Ita parricida commune facinus fecisti: & imputas quòd filium videre desiimus? Somnum enim antè petebamus, & placidum soporem. Crudelis, nunc inquieta, nunc attonita mater est, nunc perdidimus noctes. Vmbrámne tu filij rem formidolosam, rem plenam putasti esse terroris? Quid illa lætius facie? quid illo blandius vultu? quid magis adulatur oculis? quid possunt videre libentius lacrymæ? Non magis metuenda est vmbra filij, quàm cadauer. Necesse est vt mors horrida fiat aliena. Sed aliæ forsitan animum imagines territant, & tunc inferi vocantur cùm ignoti sunt. Itaque prudenter, si tantùm ad suos veniunt. Sceleratus ille, ille impius, quicunque defunctum filium vidit, & meminit quòd elatus est. Terrebaris, inquit, & solicitis noctibus laborabas. Itáne es marite crudelis? Tu clusisses filium etiam si ad te veniret? Nec magus, inquit, inclusit vmbram, sed persuasioni tuæ succurrit: ideóque putas non venire illum, quia nec antè veniebat, quia nec factum est aliquid in quo auocareris. Hoc ipso incipit mater sibi gratulari. Ita non tenetur, inquit, ille, non premitur, nullo carmine, nullo inclusus est ferro. Remouete ergo omnia, & interrogabo. Ego autem scelerata tam citò credidi, ita non ille ad me veniret solutus & liber? non ad hos oculos, non ad hos properaret amplexus? Quando enim me iuuenis ipse nisi flentem, quando non liuidum pectus, & sanguinantes vidit lacertos? quando non erubuit matri fecisse terrorem? Arte cluditur miser, arte retinetur. Quid vis carmina tibi amplius præstent? effecerunt quod repromiserant. Desinis erubescere iam quòd filium non vides? At tu cuius in leges dij superi manésque torquentur, qui nocturno terribilis vlulatu profundum specus &

ima

ima terrarum moues, modò seruientium reuocator anima-rum, nunc idem crudelis & inexorabilis custos, aliquando preces & matris admitte. Paciscere quantilibet, totos lugentis posce census, non vt labores, nec vt horridum carmen exerceas, sed vt ferrum tuum refigas, vt verba tua resoluas, vt nihil feceris, dimitte tantum, & euocasti. Nihil ipse crudeliter. patri scio paruisti, sed & huius etiam lacrymis, planctibus huius indulge, consule famæ tuæ. Execrabilem te mage facies & inuisum, si facilius de filio exoraris vt includas. Nec tu marite, nec tu timueris ne vltricis vmbræ vanis exagitere terroribus, vllísque imaginibus: hinc secura dabitur quies, scit ad quam debeat venire dimissus. Iuuenis piissime, iuuenis indulgentissime, nunquam matri tuæ vmbra nec manes, si modò veneficum pondus, & terroribus omnibus verba grauiora mago patiente discusseris, ad me, inquit mater infelix, ad meas noctes, ad meas lacrymas, ad illos viuentes mihi semper amplexus miseræ propera. Scio quid mihi nocuerit, scio quid me torserit. Fruar, & tacebo.

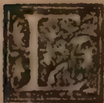
DIVES ACCVSATVS PRODITIONIS,

DECLAM. XI.

ARGVMENTVM.

Pauper & diues inimici, vtrique terni liberi. Bellum incidit ciuitati. Diues dux creatus, profectus est in castra. Rumor ortus est ab eo prodi Rempublicam. Processit pauper in concionem, & accusauit diuitem proditionis. Absente eo populus lapidibus liberos eius occidit. Reuersus diues est victor à bello. Petit ad supplicium filios pauperis. Pater se offert. Contradicit diues. Erant enim leges, vt proditor morte puniretur, & calumniator idem pateretur quod reus, si conuictus esset.

Pro diuite contra pauperem.

Xpectaueram quidem vt de inimici mei supplicio non quæreretur, nec me decipi posse credideram in vltione quam mihi debeat ciuitas tam liberi doloris, sed quatinus eò malorum nouitate pertini, vt in vindicta primùm mea consulere leges ac iura velletis,

letis, quæso ne quis prodesse pauperi velit, quòd nec defendi potest sine genere pœnæ. Plus meretur pati homo, qui (si ipsi creditis) debet occidi. Hoc est quinimo Iudices, quod super omnes calamitates meas ferre non possum: videtur sibi satis vixisse pauper, postquam occidit liberos meos. Operæpretium putat coram impatientia mea felicem consummare patrem, & gaudiorum suorum satietati hoc quoque adiicit, vt orbitatem meam liberis suis relinquat. Fidem vestram Iudices, ne pereat quòd vltioni meæ cõtingit bonus pater. Actum erat de solatiis meis, si liberos suos pauper mallet occidi. Illud planè Iudices etiam in hac pauperis impudentia miror, liberos meos pudore deceptæ ciuitatis occidit, deinde me crudelem vocat. Paruulos suos ostendit, allegat, tanquam non ego potius querar hoc de quoquam patre fieri: nec intelligit quantum debeat ad impatientiam nostri doloris accidere, si passus sum quod & in vltione miserum est. Facinus est Iudices quenquam calamitatum suarum inuidiam pati. Sic vltionem meam debetis aspicere, tanquam & liberos suos pauper occiderit. Nec me fallit Iudices plerosque credere, callidissimum pauperem nec mori velle, & hoc quòd nudat iugulum, pectus opponit, artes esse pro vita. Sed ego illum non credo mentiri, ego qui scio quid maluissem. Nunquam hoc aduersus nos excogitasset, nisi impatientissimus pater: & hanc pœnæ meæ suppliciorúmque nouitatem de sua pietate commentus est. Nihil magis de inimico efficere velis, quàm quod ipse ferre non possis. Habet hoc mali Iudices principum innocentia, quòd inimicos esse nobis, nisi postquam nocuerint, nescimus: & tunc omnibus patemus insidiis, quoties nos odit inferior. Homo qui omnem aduersus superiora rabiem de sui vilitate sumebat, qui genus libertatis putabat odisse maiores, nulli charitati, nullis implicitus affectibus, quòd humilis, quòd esset abiectus, in furorem se magnæ colluctationis exercuit. Primus se meum dixit inimicum. O dij deæque, cuius ego monstri artes pertuli? in cuius feritatis colluctatione duraui? Inimicum habui, neque occidere contentum, & mori paratum. Gratias ago ciuitati quòd in illis necessitatibus, in quibus nihil adulationi, nihil præstabatis obsequiis, laudatus sum testimonio periculorum. Bellum mihi fatúmque publicæ solicitudinis credidistis. Sed neque ego rem melioris ducis facere

cere potui, quàm quòd sine liberis meis profectus sum: non reliquisset illos dux proditurus. Non puto Iudices adhuc quæri vnde illæ falsarum solicitudinum fabulæ repente proruperint, quis primus trepidæ ciuitatis aures rumore compleuerit, cùm videatis quis sic egerit vt crederetis. Vidit hanc inter metus vestros occasionẽ: & quia semper apud solicitos in deterius prona persuasio est, abusus est hoc quod poterat videri timere vobiscum. Igitur homo qui nullum conscium meum, nullum mihi crimen obiecit, de mendacij magnitudine fidem veritatis captauit. Ciuitas deinde cui accusator proditam se esse persuaserat, fecit quicquid hic de me facere potuit. Liberos meos quos inimicus tota sua concione monstrauerat, occidit genere quo pereunt innocentes. Feretis me Iudices liberius aliqua dicentem? Rem pessimi exempli passus eram, etiam si prodidissem. Scio vos Iudices hoc loco mirari innocentiam meam. Vt primùm enim mihi calamitates meas nuntius in castra pertulit, non arma proieci, nõ stationes vallúmque deserui: totam orbitatem meam in bella conuerti, tanquã liberos meos ibi perdidissem. Si vnquam Iudices in me habuissent profanæ cogitationes locum, si patriam odisse vel pro liberis meis possem, proditorem me feceratis. Necesse est Iudices hoc primum reuersus exclamem, Ita pauper etiam nunc liberos habet? Adhuc inimici mei plena domus est? O miseræ cogitationes, ô decepta solatia. Sic ego reuertebar quasi vindicatus? Quas ego legionum vestrarum indignationes, quẽ fortissimi exercitus compescui dolorem, dum omnibus promitto liberos suos, dum minus pro vindicta mea puto, quicquid ipse fecissem? Congerantur iam licet aduersus omnium mortalium nocentissimum cuncta supplicia, ego tamen maximum vltionis meæ solatium perdidi, quòd pauperi vos potius debueratis irasci. Quoniam igitur adhuc cum paupere legibus ac iure consisto, liberos eius in supplicium patris peto. Quid satis imprecer homini qui fecit vt quisquam deberet sic vindicari? Calumniator, inquit, idem patiatur. Permittunt mihi Iudices calamitates meę queri de hac lege, tanquam parum nobis in vltione prospexerit. contra nos iniuentus est vindictæ modus, quo nõ debeamus esse cõtenti. Quisquámne mortalium idem vocat facinus & pœnam? Tantúmne doloris venire de suppliciis, quantum de calamitatibus, putat? Nescit

profectò nescit quantam patientiam paret mœrori, quantum animo membrísque rigoris inducat, quod patiaris agnoscere. Innocentia opus est, vt miserũ faciat dolor. Constet licet vtrinque mortium numerus, totidẽ nobis vltio cadauera assignet, plus tamen est de innocentibus. Et quicquid patiuntur deprehensi, licet solatio idem sit, æquitate minus est Vt idem sit supplicium nocentis & facinus, vna ratione efficias vt illud ferre nõ possit. Frustra æstimatis quàm crudele, quàm sæuum sit quod petimus, in quantum excesserit vsitata genera pœnarum. Explicata est Iudices, explicata legis inuidia, cùm quis quod patitur, & fecit. Quid quòd hoc solum est pœnæ genus in quo non debeat nocens nisi de se queri? & tanto minus debeat esse miserabilis, quanto maior est quòd patitur inuidia? Quid æquius excogitari, quid iustius potest? Grassatus aliquis est ferro, præbeat & ipse ceruices. Miscuit noxium virus; refundatur in suum facinus autorem. Oculos rapuit, effodit: reddat de sua cæcitate solatium. In nullo mortalium perferre possum sceleris sui impatientiam. Breuissima est iustitia vindictæ, cùm facinus mensura pœnæ est. Et si naturam vltionis inspicias, optimè vindicatur quisque quo modo miser est. Fidem vestram Iudices, ne ideo tantum putetis iustum quod exigit reus, quia ego recuso. Non ferretis me pauperis mortem petentem, si liberos suos obtulisset. Ex omnibus tamen quicunque incognita, inaudita passi sunt, nullos hac lege magis vindicandos puto, quàm quorum liberos aliquis occidit. Quid mihi pro hoc redditis leges? vbi respiro? vbi claudo gemitus? vnde sumo solatium? Bene bene admones dolor: illos illos liceat inuadere, qui nunc magis amantur, quos orbitas nostra commendat. Sic quoq; circunscribimur, nisi totidem sunt, nisi illis par est ac similis ætas, & ante omnia optimus pater. Deceperas me fortuna, deceperas, si mihi tam grãde fecisset facinus homo qui liberos non haberet. Quid quòd ex omnium scelerum comparatione nihil est detestabilius hominibus qui leges ipsas faciũt nocẽtes? vestro mehercle nomine calumniantibus debetis irasci, quorum nefas nõ potest nisi per iudicum facinus imponere. Actũ est de rebus humanis, si de criminibus nostris tantundem mendaciis licet: nec vllus innocens hucusque felix est, vt diligentię fingentium par sit. Quenquámne mortalium in re quam finxerit, quam composuerit, inuenire aliquid quod

potest

potest probationem vocare, & facinus explicare facilitate verborum? Magis oderis mendacium, cùm simile vero est. Quoties manifestum est aliquem perisse sine causa, calumniantibus irasci debeas, vt possis illis ignoscere qui crediderũt. Adiicite h[illegible] exexecrationi, quòd calumniatus est in bello, quòd de prodi[illegible]ione, quòd de duce, quòd hæc omnia fecit inimicus. Nõ est quòd se publico tueatur errore, nec in excusationem afferat tanquam crediderit & ipse fingentibus. Nemo sic decipitur, vt de inimico suo mentiatur. Rumor, inquit, fuit te prodidisse. Bene admones. Hunc primum calumniæ tuæ obiicio rumorem. Quis enim iudices nesciat hanc famæ esse naturam; vt sit primò vnius hominis audacia? De nulla re locutus est cõtinuò populus, nec quicquam adeò subitò statímque notum est, vt in illo pariter omnium sermo consentiat. Quam non possit mouere ciuitatem, quem non replere populum, si quid omnibus nobis narres, in nullo non cœtu loquaris, & de re quantùm maximè fingas, iam dicas esse rumorem? Quãta tibi deinde mentiẽdi materia de periculorum nostrorum occasione succurrit? Nihil est tam capax malignitatum sermonúmq;, quàm bellum. Quid interest vnde sumpserit rumor ortum? Quod negari non potest, tu concionaris, accusas, tu crimen de fabula facis. In rumore, cuius probationes, cuius argumenta non habes, calumniæ genus est primum credere. Sed, inquit, mori debeo, quia lex qua te accusaui, hoc proditorem pati iubet. Poteram quidem breuiter respondere, legem quæ calumniatorem idem pati iubet, eius pœnam exigere quod fecisset, non quod facere voluisset. Fingamus tamen non hoc pauperem captasse quod accidit, cui debet imputari exitus qui de calumniæ tuæ fluxit errore? Vultis scire iudices aliud quęsitum, quàm quod lex quæ mori iubebat? Accusauit me eo tempore quo non poteram damnatus occidi. Dic nunc, non ego effeci vt occiderentur liberi tui, & aude ciuitatis illud vocare facinus: non tamen vllis efficies artibus, vt non potius miserear reipublicæ meæ: non minus & illa facinus est passa, quàm pater. Coacta est liberos Imperatoris vincentis occidere. Fallitur iudices quisquis vllum facinus in rebus humanis publicum putat. Persuadentium vires sunt quicquid ciuitas facit: & quodcunque facit populus, secundum quod exasperatur, irascitur. Sic corpora nostra motum nisi de mente nõ sumunt, & otiosa sunt

ſunt membra donec illis animus vtatur. Nihil eſt facilius, quàm in quemlibet affectum mouere populum. Nulli, cùm coimus, ſua cogitatio, ſua mens, vlla ratio præſto eſt. nec habet vlla turba prudentiam ſingulorum: ſiue quòd minus publicos capimus affectus, ſiue negligentior eſt qui ſe non putat ſolùm debere rationem: & multi fiducia facimus omnium. Quam non poſsit rempublicam turbare, confundere, ſiquis repente proclamet, prodidit vos imperator veſter, addixit? & nunc ille liberos habet. Si mehercle poſt hanc inimice vocem templa monſtraſſes, ſacrilegum continuò flagraſſet incendium: ſi conuelli ſimulacra voluiſſes, feciſſet omne de numinibus ſuis facinus audacia. Vis ſcire tuum eſſe quicquid ciuitas fecit? Gloriareris illo, ſi prodidiſſem. Non eſt iudices quod vos à grauitata iuſtitiæ dolor vltionis abducat, quòd mortem ſuam inimicus offert. Non petit illud, niſi quiſquis ipſe non debet occidi. Seposita igitur pauliſper lege mei doloris, hoc tantùm ab affectibus veſtris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocēti pœnæ præſtetur arbitrium. Infinitam iudices ſceleribus aperitis audaciam, ſi pœnam licet eligere condemnato: nec iam vllam mortalium innocentiam trepidatione contineas, ſi patitur deprehēſus quiſq; quod maluit. Leuat omnes cruciatus, omnē dolorem, præparata mentem compoſuiſſe patientia. Fallitur quiſquis humana tormenta ſola nominum atrocitate metitur: nulla pœna eſt, niſi inuito. Non habemus vllum niſi ab impatientia dolorem: & vt aliquid crudele, ſæuum ſit, metus facit. Supplicium quiſquam vocat, ad quod proſilitur? quod expoſcitur? quod circa ſe non habet moras? Illò per fidem, illò trahite damnatos, quò non ſequantur. Tunc eſt pœna, cùm periturus trepidat, hæret, cùm reſtringit ſupremo vincula conatu. Volo perituri prius videre pallorem, audire gemitus: volo circunſpiciat, volo queratur. Fidem veſtram iudices, ne nocentibus ſupplicij ſui contingat electio. Minus iniquum eſt vt euadat nocens pœnam, quàm vt contemnat. Mortem verò damnatis quiſquis præſtat, indulget, nec ſunt alia beneficia pœnarum. Fallitur quiſquis illam velut omnium ſuppliciorum ſummam putat. Occidi non eſt pœna, ſed exitus. Neque enim habet impatientiam aut dolorem, quod poſsis aſpicere quaſi fatum. Quid ſi liberos relinquas, imò ſi ſerues? quàm felix exitus eſt, plenúſque lætitiæ? Lucrifacit mortis atrocitatem, quiſ-

quis laudatus occiditur. Me, inquit, occidite. Non habet liberos inimice, non habet, quisquis hoc te velle miratur. Sæue, crudelis, ego tibi permittam mori? At quid iam mihi melius optem? Vides quantum feceris nefas? Idem pro liberis meis offerre non potui. Tu verò paruulos tuos tene, vt in isto potius moriatur amplexu. Tu nunc quoque non euades, non effugies. Quacunque te duxerit orbitas, sequar, effundam si quod paraueris venenum, subtraham omne ferrum, incidam quoscunque strinxeris nexus, ab omni reuocabo præcipitio. Etiam occisis liberis tuis, non idem patieris inimice, nisi vixeris. Nec vereor Iudices, ne putetis vtriusque nostrum orbitatem simili esse ratione tractandam. Admouebuntur ecce contra lacrymas meas liberi, quos nemo noscet. Patris innocentis occisi sunt paruuli, quos nunc circa templa ferretis, circa quos se celebraret vestra lætitia. Facinus est iudices minorem esse transactarum mortium miserationem. Non inuenio quemadmodum liberis prodesse debeat odium patris. Perierunt etiam illi quorum nec pater debebat occidi. Me miserum, quòd sic quoque multa habiturus es, quibus ego qui vindicabor inuideam. Osculaberis antè perituros, alloqueris, accipies suprema mandata, & moriturum te continuò promittes. Exonerabis gemitus tuos, cùm eorum sepulcra numerabis. Siccabit oculos quòd meam nunc quoque respicies vacuam domum. Me miserum, pauperis tantum solatium futurum est, quòd pares sumus. Quid quòd in ipsa comparatione mortis non idem patientur liberi tui? Occidentur vno fortassis ictu, & erit vltio manibus contenta carnificis. Paruulos meos occidit quicquid fuit tota ciuitate telorum, omnis sexus, omnis ætas, omnis infirmitas. Nihil est crudelius morte hominum quos populus occidit, & solus hic exitus est, à quo non est nec cadaueribus salua reuerentia. Hoc me nũc complorare tantum putatis, quòd non sum liberis meis ante satiatus? Miser ego nec ad cadauera accessi, non in sepulcra maiorum meis manibus intuli, nec licuit super ipsa corpora proclamare, non feci. Qualem ego illum Patria perdidi diem, cùm duces ab explicito bello reuertuntur? Non me lætæ cinxere legiones, non effusi obuiam ciues triumphali circa currus meos exultauere lætitia: sequebar captiuos meos tristior victor, mœstus vndiq; claudebat exercitus, occurrentium lacrymæ propinquo-

pinquorum, & erubescentis circa me populi timida solatia. O' successuum quoque nostrorum misera conditio. Ergo ego victoriam meam non narrabo sine fletu, nemo amicorum propinquorúmque corã me de bello meo loquetur. Nihil est crudelius calamitate, quam gaudia reducunt. Quoties redierit ille lætus vobis in supplicia mea dies, lugubres mihi ferte vestes, renouate seruuli planctus, parate solatia propinqui. Nulli liberi impatientius desiderantur, quàm qui propter patrem videntur occisi. Sed verum, iudices, fatendum est, timeo mehercle ne par solatiis meis non sim, ne me iste quo pro liberis irascor affectus, in media vltione destituat. Sed adiuuate, miseremini propinqui: adiuuate amici: & si fortè defecero, tu vltionem meam popule consumma. Timeo mehercle ne cùm carnifex propius accesserit, subitò proclamem, Iam malo patrem. Sed siquis est pudor, oculi differte lacrymas, abite gemitus. horridum, trucem debeo præparare, & miserum. Deprehendam igitur omnium mortalium callidissime hunc quem simulas, quem nunc imitaris affectum. tunc sciemus quo animo rogaueris vt potius ipse morereris. Sed si bene noui capax omnium malorum scelerúmque pectus, inimice viues & libenter, & fortiter, & quasi vindicatus.

PASTI CADAVERIS
DECLAM. XII.

ARGVMENTVM.

Cùm ciuitas fame laboraret, misit ad frumenta Legatum, præstituta die intra quam rediret. Profectus ille emit, & ad aliam ciuitatem tempestate delatus duplo vendidit, & duplum frumenti modum comparauit. Illo cessante corporibus suorum pasti sunt. Reuersus ad præstitutam diem reipublicæ læsæ accusatur.

Pro Ciuibus contra Legatum.

QVANVIS Iudices innumerabiles me indignandi causę initio statim actionis strangulent, quia nec dicere vniuersas semel possum, nec gregatim erũpentes differre gemitus (leuior est enim dolor qui disponitur) primum tamen ille sibi asserit locum, qui est ex hoc iudicij tempore & tam lentæ vindictæ dilatione ortus,

animi mei propè dixerim furor, quòd hominem tam ſceleratum, vt nos quoque fecerit nocentes, legibus accerſimus, quòd defendi patimur, quòd vt puniatur precamur, quòd damnatus quoque vel morte defungetur, quàm nos in illa funeſtiſsima fame, dum ſepeliri licuit, optauimus: vel exilio, quod hic quantopere contemnat, apparet, qui tam lentè in patriam reuertitur. Quanquam de quo exilio loquar? Quãtalibet ignominia dimittite domo notatum, habet quò eat. Non publicis manibus exeuntem diſcerpſimus? non (quoniam ſemel conſueueramus, & bona fide ferarum eſſe ciuitas cœperat) hic primus nobis ex tam tardo cõmeatu placuit cibus? Sic enim iſtum laniari, ſic confici, ſic conſumi oportuit iure noſtro. Quis credat? ego me ab hoc abſtinere potui, cùm & eſurirem, & iraſcerer? Sed frumento occupati ſumus, nec quicquam aliud videmus. O' quanta es fames, quæ tam grandem irã viciſti! At ego etiã ſi talis vltio cõtigiſſet, ſi me à nefario graſſatore reipublicæ non lingua, ſed dentibus vindicaſſem, nihil tamen iræ, nihil vindictæ præſtiteram; hoc & meis feci. Aeſtuant adhuc intra pectus ſepulta ventribus noſtris cognata viſcera, & tumeſcere intus atq; indignari videntur, & ſera pœnitentia redundant. Iam enim vacat nobis lugere, iam cibos noſtros efferimus, viſcera cremamus. nam cætera nobiſcum ſepelientur. O' fames inaudita, in qua leuius eſt quòd eſurimus. Ignoſcite tamẽ violati manes meorum: hîc vos alloquor, ignoſcite quòd ora temerauimus, quòd ab homine deſciuimus. Non vt infelicem animam ſuſtineremus, non vt inuiſum ſpiritũ produceremus, fecimus: vna cauſa mortẽ diſtulimus, quòd ſi expiraſſemus, idem timebamus. Et ego quidẽ me cõſumptis excuſo, qui mihi ipſe iraſci non poſſum. at iſte interim ſtat, vt videtis, longa via saginatus & ſatur, atq, abundans publico commeatu: ad mentionẽ ciborum noſtrorum plenum faſtidio vultũ trahit, & exangues ac pallidos ad calculum vocat: quaſi ego non confitear illum etiam nimium multum attuliſſe. Tam pauci, rari per vias interlucent, & quanuis odio euerſoris noſtri euocatus è latebris ſuis populus, ſubſellia nõ implet. Pauci ſceleribus paſti, alienis mortibus ſalui, quòd viuunt, ipſi ſibi rei graues, ægra & tabida membra in publicum protulerunt. Hæ ſunt ciuitatis reliquiæ, quas videtis? Sic tabuimus, vt miſeri nec viuos habeamus, nec mortuos. Hic eſt populus, hæ vires, hæ ſpes, hæ opes.

Niſi tan

Nisi tandem ad vadimonium Legate venisses, non multorum dierum commeatum habebamus. Quò nunc tantum frumẽti? quò classem cõmeatu graue? Multũ hercle negotiatione tua actum est. Frumentum habeo, populum non habeo. Nusquam prodest. nusquam opus est, iam licet vendas. Dũ tu salutis publicæ nundinator proximum quenq; emptorem dimittis, dum aut funera nostra vendis, aut scelera: dum populo tuo fame moriente, alienæ ciuitati Legatus es factus, nos interim cibos ex malis inuenimus, & fames se ipsa pauit, & miseriæ nostræ crudeles factæ sunt. Patiamur te defendi, si absolui saltẽ nos possumus. Hæc nunc Iudices ego solus queror? ad me magis pertinent? aliquid propriè passus sum? non communem dolorem accusator habeo cum iudicibus? Quisquam in hac vindicta alteri cedit? non publica inopia, non totius populi mendicitas vna fuit? Nisi quia funestas epulas & nefarios inuenimus cibos, non putamus famẽ fuisse. In omnes gentes, in omnia ventura secula proscripti sumus, omnes hæc prodigia narrabũt, omnes execrabuntur, nisi qui non credent. Famẽ ipsam infamauimus, & (quod miseris vltimum est) miserationem quoque perdidimus. Adhuc tamen vna defensio fuit, quòd videbamur in hæc omnia istius opera impulsi. Si hic innocens est, nostra culpa est. Etiam'ne publica mala narrabo, & miseriis nostris conuitium faciam? Exibunt verba? subsequetur sermo? non alligabitur lingua? Planè nihil non possumus. Exploramus ordinem cladis nostræ, & simpliciter omnia indicantur. Decet ista nostro ore narrari. Sed nouimus, & nimium meminimus. iudex doceri non debet, opinor, reo indicanda sunt, qui à malis publicis abfuit, qui hoc certè maximum debet patriæ suæ beneficium, quòd à fame solus dimissus est. Audi itaq;, audi, frumentum istud quod lucrefecisti, quanti nobis constet. Aliquis fortasse iudices miratur, etiam si huius feralis anni fructus cessauit, quòd tamen illa superior longi temporis beata fœcunditas tabuerit: & secum iste dubitat, quid sit in causa cur ciuitas opulenta quondam, nihil frumenti nisi in spe habuerit. Sic fit: vbi vicinis ciuitatibus vendimus, & vndecunque affulsit lucrum, sine respectu salus publica addicitur, in vacuam possessionem fames venit. Etiam si quid residui erat, vt carius quidam venderent, ad annonæ incendium suppressum est. Testor tamen conscientiam vestram, non sumus questi quandiu

duplo emebamus. Non enim vulgaris illa labes frumenti fuit: nec qualis aliis ab agricolis accusari solet perfidia terrarum, & ingratæ mesŝis irritus labor. Noua & inaudita, & abominãda lues, quæ nihil homini reliquit præter hominem. Aut astricta citra conatum lata sub ipsis tabuere sulcis, aut leui rore euocata radix in puluerem incurrit, aut perustis torrido sole herbis moribunda seges impalluit. Nullus imber sitiẽtis soli puluerẽ tersit, nulla super aretes campos saltem vmbra nubium pependit. Callidi spiraucre venti, maturitatem præcepit æstus: etiam sicubi fortè ieiunæ herbæ solum vicerant, vanis tantum aristis spem fefellerunt, & inanes culmos tristis agricola iactauit ventis nihil relictui is. Leuia queror: prata exaruerunt, perierunt frondes, germina non exierunt: nuda terra, & rudes glebæ, & aridi fontes erant. Nisi hæc omnia inter scientes dicerem, poteram videri falsò questus de hoc anno, quo tantum frumenti vendidimus. Vtinam saltem nobis rudem victum syluæ ministrassent & carpere arbusta, concutere quercum, legere fraga licuisset: & quæcunque primi mortales ante traditos diuinitus mitiores cibos contra famem obiecerunt, pestifer annus reliquisset. Non eram delicatus. Sed ô tristis recordatio, funesta necesŝitas, nihil habuimus quo viueremus, præter famem. Nec tamen in totum queri de numinibus possumus, maria certè secunda experti. Si voluisset seruare Legatus diẽ quẽ illi felicitas temporis dederat, potuit nobis frumentum bis afferre. Vt primùm tanti mali sensus in ciuitatem percrebruit, cùm iam vrgente inopia quotidie malum arctius premeret, & præsente fortuna peior tamen esset futuri metus, apparuit nullum ex propinquo esse præsidium, cùm finitimas quoque ciuitates incendium nostrum adusŝisset. Erat quidem aliquid in vicino adhuc frumenti, sed iam nemo vendebat. Ergo vt vidimus salutem publicam trans mare petendam, se in curiam quisque cogunt. Vt arma bello, vt aqua incendio inclamari publicè solent: ita vno quodam consensu, non ætatibus spectatis, non honoribus, pariter retulimus, probauimus, decreuimus, pedibus manibus iuimus in sententiam necesŝitatis: nec ordo nos officiorum moratus est. Legationem multi pollicebantur, nec innocentiæ iste beneficio, vel autoritatis meritorúmq; respectu electus est, vna causa nos mouit, quòd se citò reditu- rum pollicebatur. Pecuniam sine numero infudimus frumen-

tum sine

tum sine modo mandauimus, quantum potuisset afferret, festinaret modò. Hoc vna voce supplices acclamabamus, ac ne moraremur, ne hoc quidem diu rogauimus: vna tantùm vox fuit, quam iste pro quodam præiudicio amplexus est. Nihil agis afferendo frumentum, si post illum diem veneris. Nostris manibus Legatum in nauem tulimus, ac ne quid moræ esset, pro sua quisque portione etiam commeatum dedimus, retinacula incidimus, & littus ingressi classem publicis manibus impulimus. Inde fugientia vela longo visu prosecuti, facilem emptionem, secundos ventos, placidum mare, non secus ac si ipsi nauigaremus, precati sumus. Quis credat hoc de tam miseris? Omnia à diis impetrauimus, scilicet vnum superest, vt pro aliena ciuitate vota soluēda sint. Citò peruenit, citò emit, citò rediit quò voluit. Quid prodest expectare? Alia ciuitas prior est, & sanè religiosus Legatus diem expectat. Nos interim coacta primò ex agris pecora diripuimus, & ne venturo saltem anno prospici posset, non reliquimus qui ararent boues, Iam seruis fugas imperauimus, iam procumbentes ante limina principum pauperes in ipsis precibus expirant. Plorantibus liberis Legatum promittimus. Iam tantùm sibi quisque cura est. Nihil tamen horum etiam nūc in inuidiam Legati queror, adhuc prior cursus est. Hactenus nostra mala tulimus, in reliqua Legatus nos vicarios dedit. Si quicquam tibi humani sanguinis superest, nisi nimia saturitate alienæ fortunæ cogitatio excidit, respice patriæ casum, respice necessitatem grauissimam. Miseri te misimus, expectant pallidi exanguésque ciues tui, & quicquid extremi spiritus adhuc superest, spe tui trahitur. Figura tibi exesos vultus, decrescentem populum, iam præmortuas vires. nec quicquam horum potes ignorare, si quid tibi credimus: fame laborantem ciuitatem vidisti. Festina dum supersunt quibus legationē renunties. Festina dum mori vltimum est, frumēto digni sumus, Quid in nos conuertis etiā alienæ ciuitatis famem? Quatenus nobis cōputandum est, propter te duplum mali tulimus tu super frumentum publicum stertis: & omnes maris circūuectus oras, littora portúsq; cognoscis. Tu inter duas ciuitates fatorū arbiter, alienæ conditor, tuæ euersor, salutē nostram peregrinis admetiris, & secunda tempestate in patriā ferentes habēs, contrarios ventos exoptas. Nos per arentes effusi campos, morientium herbarum

radices vellimus, eo quidem fortius, vt si fieri posit, in veneni incidamus, subeuntes insolitis cibis. Et sicubi fortè vberius paulo pabulum contigit, de pascuis rixa est. Amaros fruticum cortices, & ramorum malè arétium pallidas frondes decerpimus. morbida quicquid fames coëgit, corpus admisit. Iam passim moriuntur: & pestilētium more pecudum subinde aliquis ex populo in ipsis pascuis procumbit. Crebrior quotidie interitus, & latior strages: & me miserum, iam fames desinit. Quos tester deos? Superos'ne, quos per tantum nefas fugauimus? an inferos, quos nobis permiscuimus? an nostram malam conscientiam, omnia nos antè fecisse, quæ nemo præter nos fecit? Pecora cecidimus, campos euulsimus, syluas destruximus: nouissimè nihil relictum est præter esurientes & mortuos. Si qua est fides, libenter hanc partem accusationis subinde differo: adeò vbi tantum nefas narrandum est, etiam exigua temporis lucra sectari libet, & necesse est reo indicare, qui à malis publicis abfuit, quàm multis non ad diem venerit. Ignoscite dii hominésque sceleri quidem vltimo, sed tamen quod fecisse miserrimum est. Non habitant vnà pudor & fames: & cùm semel intrarit impotens domina, feras etiam & ingentes beluas subigit. Terram morientes momorderunt. Memetipsum, si nihil fuisset aliud, comedissem. Sed confitendum est, Legati beneficio non defuit. Postquam omnem patientiam vicerat ignea fames, postquam spes quoq;, quæ miseris vltima est, omnis abierat, & frumentum toties sibi frustra promissum animus iam ne cupere quidem audebat, subiit furor, & alienatio mentis, & tota sui arbitrij fames facta est. Animus malis diriguerat, os insolitis cibis stupebat: feris inuidere cœpimus. Primò tamen furtim, & intra suas quisque latebras admisit hoc monstrum: & si paulo citius venisses, potuisset hoc negari. Si quis ex strage corporum defuerat, sepultum putabamus: nec tamen indicauit quisquam, nec deprehendit aliquis. Nemo vt hoc faceret, exemplo impulsus est, se quisque docuit: omnes scire cœpimus, postquam omnes fecimus. Quoties tamen antequam inciperem, in portum cucurri? quandiu in altum intentus, si quæ essent in conspectu naues, oculos fatigaui? Tibi legate tempus differre facile est, qui tuam tantùm partem non vendidisti. Tu quē habeas diem videris, ego septimum expectare non possum. Ergo rabidi super cadauera incubuimus,

& clau-

& clausis oculis, quasi visus cōsciētia acerbior esset, tota corpora morsibus consumpsimus. Subit interim horror ex facto, & tædium ac detestatio sui, & plāctus. Sed cùm ab infaustis fugimus cibis, vrit iterum fames, & quod modò ex ore proiecimus, colligendum est. Nunc mihi illa fœda videntur, nūc abominanda, laceri artus, & nudata ossa, & abrepta cute intus cauum pectus: Nunc occurrunt effusa præcordia, & liuidæ carnes, & expressum dentibus tabum, & exhaustæ ossibus medullæ. Quantulum enim corporis fames relinquebat? Nunc illud horreo tempus, siquando aut manus incidit, aut facies, aut aliquid deniq; quod hominem propria nota signat. Nunc cibi succurrunt quos imponere in mensam nō ausus sum. Cōfitendum est enim, deuorauimus homines, & quidem auidè, qui diu nihil ederamus: & tamen cœpisse difficillimum fuit. Postquam ius factum est, postquam nemo erat in ciuitate quē confiteri puderet, tum verò iam in posterum prospicimus, & funera horreis condimus. Retroaguntur exequiæ, aut citra aut ad rogos pugna est. Hæres cadauer cernit. Nouum & incredibile, nisi nossemus, monstrum habuimus, sine rogis pestilentiam. Mortui ratio non constitit. Perisse ciues scio tantùm, quia inter viuentes non video. Aegri asidentes timebant, & labētem animam supremis domesticorum oculis reducebant. Primò tamen nihil rogabant suos nisi totam sepulturam. Vt maior vrgere necesitas cœpit, beneficium factum est expectare dum moritur. Nemo adeò affinis fuit, nemo tam coniunctus, quo pietas abstineret. nostros comedimus, nostros: Nam si alienos vellemus, nemo audebat, nemo cedebat. Nihil est, tamen quòd indignari velitis, narraui vobis lucrum vestrum. Frumentum duplo vēdidimus, & callidisimus Legatus vicinæ ciuitati imposuit. Plena nunc horrea, bonæ rationes, onustæ naues sunt, & quò magis gaudeamus tanto bono, pauci sumus. Nam quod ad temporis excusationem pertinet, nihil est opinor quòd æstuet. In desertum non incidit populum, nec sanè fuit cur festinaret: etiam nunc expectare poteramus. Sola est nostra ciuitas quæ fame perire non posit. Disimulaturum me putatis istius patrocinia? Confiteor, venit ad vltimū diem, attulit frumētum, gratulemur quòd iam nulla ciuitas fame laborat. O si vires sufficerent, latera durarent, aliquid ex aridis diu faucibus residuæ vocis exiret: quanta indignatione

opus erat, vbi pro omnibus dolendum est? Quod cùm ita sit, vniuersi qui assumus, proclamemus, hæc tota concio in vnam vocem consentiat, non esset tamen futura par crimini inuidia. vt omnes accusemus, quota pars queritur? Secum quisq; reputet quæ tulerit, quid admiserit. Planè immanis belua est, & non tantùm necessitatis causa per nefas pastus, qui quòd comederit hominem, non irascitur. Succurrite dolor & feri vomitus, & vltrix pœnitentia. Ades longi ieiunij imperiosa necessitas, & vos intus implicitæ, si quid potestis, admouete animæ, & à ferali ventre prorumpite, dum commissum nefas deuoto capite expiamus, & quasi lustrata vrbe, feralem victimã violatis manibus mittimus. Decent nos tales hostiæ. In iudicium perduxi publicum scelus, & infamatæ ciuitati quæro velamentum. Nemo nõ commisit aliquid, habetis tamen, si vultis, vnum, & pro omnibus nocentem: Reipublicæ læsæ accuso. Mirari vos certum habeo hanc verbi segnitiem, cùm ciuitas tota cõsumpta sit, cùm populus in se tabuerit, quo perstricta tantummodo patria, & leuiter (quod aiũt) manu offensa intelligi possit. Sed ferenda est, vt in cæteris, hęc quoque rerum naturæ iniuria, quòd non tam immanibus factis paria verba accommodantur: & fames nostra, fames dicitur: & cibi nostri, cibi vocantur, & Respublica nunc læsa. Nec scilicet nisi peracto legitimo ordine reus punietur. Omnia rogo scrupulosè agantur. Videte vt iure irascamur, qui contra ius viximus. Imò etiam si libet defensionem audiamus, & iam nunc nos moretur. Neget læsam Rempublicam: quia plusquam læsa est. Nõ enim discussos alicuius operis angulos, nec recisas lucorum frondes, nec publicarũ ædium dispersos parietes obiicimus. Ac si videbitur, adiiciet forsitan non esse Rempublicam quæ perierit. Id enim superest, vt iam hoc nomen extinctũ audiamus. Procedet eousq; fortasse, vt esurisse nos neget. Non inficior autem parum propriè hoc legis verbo nefas istius signari non posse. Maiores enim ne lædi quidem Rempublicam impunè voluerunt, ideóque existimo etiam hoc esse comprehẽsum. Nemo autem verebatur ne absolui posset crimẽ lege maius. Quid quòd actionem Reipublicæ læsæ tentat in legem malè gestæ legationis deflectere? Eligit reus crimen, hoc est, noxius crucem optat. Non sustineo iudices in tanto animi motu argumenta cõquirere, nec impetus iræ meæ in digitos descendit: hoc tamẽ scio,

non

non cadit in formulam publicus dolor. Nec si adeò iudicibus quid pasi sunt exciderit, vt has ferant cauillationes non diluẽtes crimen, sed differentes, populus quoque impunitum nefas sine lapidibus præteribit. Non præscribes. Te accusare malè gestæ legationis possum. Age porrò, si occisos obiecero homines, non tu es causa mortium? Si violata sepulcra, non propter te rogos fraudauimus? Sed legatus fuisti, quod tamen ipsum quid est aliud quàm Rempublicam tractare? Rem autem qui malè agit, vt arbitror, lædit. An existimas hanc legatis dari peccandi licentiam, vt quęcunque scelera in eo officio commiserunt, cum his omnibus hac vna lege decidant? O nimium inuidendam huius legationis conditionem, si tibi & famem remisit, & legem. Sed errauerim sanè, & quia nullum in foro nostro iudicium fuit, desuetudine ipsa iura exciderint: quomodo legem meam effugis? Nam nisi malis stupeo, duo sunt omnino quæ in eiusmodi crimine quæri soleant, An læsa sit Respub. an ab eo qui arguitur, læsa. In quibus siquid tibi fiduciæ fuisset, non à criminibus crimina appellares, nec ad alteram pœnam transfugeres, sed te ab hac quæ intenditur, tuereris. Dico læsam esse Rempub. Oratione hic opus est, aut reliquorum more accusatorum hoc nunc mihi quærẽdum, quomodo res verbis aggrauetur. Adeò infirmata est calamitatum memoria, quæ si posset excidere, non tamen narranda nobis, sed ostendenda erat ruina publica. Agedum, si videtur, extra portas prospicite squallida arua, & spinis obsitas segetes, & semesos arborum truncos. Viduis cultore agris, errant à fame nostra innocentes feræ, inanes villæ sunt, & deserta horrea in ruinam procumbunt. Nullus inuersis aratro glebis campus nitet, nullum solum opere renouatur. Iam & in sequẽtem annum famem timeo. Redite in domos vestras, videbitis noxios focos, & ignes tabo cadauerum extinctos, & tecta mortibus grauia. Cùm maximè inferimus in tumulos ossa insepulta, ducimus opertas exequias, & ad sepulturam residua conferuntur, & tandem cadauera igni permittimus. Vbi verò vniuersas familias fames extinxit (quæ pars maxima est) inanes domus situm ducunt, iacent relictæ sine hęrede sarcinę. Inuenitur interim clusa domo cõditus dominus, si cuius mors famem euasit, quem rimantes non inuenere proximi, qui inter suos vltimus decesit. Quò vos mitto? Ipsam intuemini

concionem,

concionē, vnius deficientis speciem tota ciuitas habet, cautum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem vultum, & destitutas genas, & inanes faucium sinus. Prona est ceruix, tergum ossibus inæquale, infernis imaginibus similes, fœda etiam cadauera. Aut si quis talis non est, confiteatur se vsque ad saturitatem comedisse. Sua quisque consulat misera præcordia, suum ventrem conscientia grauem. Dic nunc Legate, innocēs sum, quòd ad illum diem veni. At ergo propter te nocens sum, quòd ad illum diem vixi. Quæ comparata nobis mala, non delicatas lacrymas habent? Aliquem populum hostilis exercitus intra portas cogit, solet venire vltima obsessis inopia, sed euerti certè licet. Victor captiuum aut occidet, aut pascet. Tormenta quidam piratarum tulerunt, felices quibus contigit innocentia. Mors certè finis est, nec sæuitia vltra fata procedit. Aut etiam siquis adeò hominem exuit, vt ibi pœnam quærat, vbi sensus doloris non inueniat, nempe tamen cadauera feris obiiciet. Circundati sunt quidam flammis, ipsa tamen pœna habuit sepulturam. Nos incendij cinerem perdidimus, nostra etiam ruina tabuit. Nostra mala non latent, non ignis defunctos cremauit, non feræ lacerauerunt, non aues attigerunt, & tamē cadauera mortibus annumerare possumus. Citra spē conualescēdi afflicti sumus, imò etiam citra votū. Grauior in dies facti pœnitentia est, pudet vitę, lucem ac sidera intueri non audeo: quotidie felices mortuos clamo, & malæ conscientiæ facibus agitatus, nihil fortunatius in æterna sede vtcunq; compositis puto, adeò mors placet. iam etiam cibis nostris inuideo. præterita differo, ipsa ex nimia cupiditate nocet abūdātia, desideratos diu cibos auidè haurimus, & lassam famē saturitate strāgulamus. Morimur adhuc etiam frumento tuo. Atqui cæteræ Reipublicæ partes, quæ sunt ad vsum populi comparatæ, & leuiore cum damni sensu pereunt, & facilè remedium accipiūt, cùm reparari possit amissum. Opera restituam, ærarium replebo, naues, arma reficiam: hic vulnus altissimè penetrat, hic ipsa vitalia feriuntur, vbi populus ruit, vbi continuis funeribus omnis sexus atque ætas semel sternitur. Exhausta est ciuitas, & desolatæ domus, triste florentis quondam fortunæ indicium, laxi muri. Quàm multi in ciuitate nostra perierint quęritis? Minima quidem portio superest, sed etiam ex hoc intelligi potest,

test, esurienti populo satis fuerunt. Plurimum tamen interest quomodo perierint. Felix pestilentia, felix pręliorum strages, denique omnis mors facilis, fames aspera, vitalia haurit, præcordia carpit, animi tormentum, corporis tabes, magistra peccandi, durissima necessitatum, deformissima malorum. Hęc ad humile opus nobiles manus mittit, hæc alienis pedibus mendicantes prosternit, hæc sępe sociorum fidem fregit, hęc venena populis publicè dedit, hæc in parricidium pios egit. Adhuc tamen vnum videbatur remedium, nō expectare mortis diem, & tabescentem quotidie spiritum superuenientibus malis subducere. nam in fame nemo quidem mortis immunis est. At nō tua culpa fames cœpit, sed vulneratum iugulasti, titubantem strauisti, fumantē incendisti. Nequid iniquè faciam, diuisa sunt mala. Primam famem fortunæ imputo, vltimam tibi. Moram tuam itineribus separo. Denique ex eo inopiam tibi obiicio, ex quo propter te tuli. Itaq; caritas annonæ, rarum frumentum, cædes ac direptio pecorum, fuerint fortunæ, fuerint anni, fuerint temporum. Aliam conditionem habent ciuium mortes, & cadauerum dira laceratio, & peiores inopia cibi. Hæc fames iam tua est. Puta me in pręsenti nihil adiicere nisi hoc vnum, tardius quàm potueras venisti. Nondum tibi obiicio duplicata tempora, nec remensum toties mare, nec graues ancoras, nondum tantam moram, quanta legationi satis esset. Si innocentes essemus, populum septem diebus perdidisses. Angustos humani spiritus terminos fames fecit. morimur, deficimus. festina misericors, omnes excipe auras: etiam si tota secundis flatibus tetenderint vela venti, tamen remis adiuua. Salutem publicam vehis, spiritum populi tui reportas, omnium nostrum in ista classe nauigant animæ. Iuramus per tuum reditum, effusi per gradus templorum vota suscipimus, tendimus manus: nam quas feriamus hostias, non habemus. Quid spem publicam ad ancoras alligas? non stat interim dies, & plenis velis mors venit. Festina, merita tua non conditores æquauerint, non ipsi dij plus pręstiterint. Tibi nos, tibi liberos nostros, tibi quicquid homini iucundum est, tibi debemus quicquid vicinæ ciuitati præstitisti. Non dico illa quæ poteram, puta cæruleus imber in naues ruit, classis inter fluctus latet, nec inter canentes collisarum aquarū spumas vela dignoscimus, egerit ex fundo arenas mare, micant ignes, intonat cœlum, scissis rudētibus tempestas

pestas

pestas sibilat, deniq; sidus hybernum conditur: tu tamen perseuera: frumētum vehis: nihil horum necesse est feliciter nauiganti. festina. Quererer si naues commeatu tardasses, dum velocitatis ratio haberetur: mallem accipere dimidium. Nō delicati sumus, non luxuriæ quæritur abundantia, sed vnde spiritum sustineamus, vnde mortem differamus in præsentia quātulumcūq;. Si plus opus fuerit, redibis. Siccæ fauces sunt, æger anhelitus os tendit. Iam frustra in sinu parentum liberi plorant, & nōdum editi conceptus intra vterum famem sentiunt. Iam nemo diues est. Auras captamus, & rore vescimur, & iam sperare tormentum est. quotidie vires deficiunt. Iam nō imus in littus, sed redimus. In editis scopulis populus sedet, dum naues expectat, in pascua non redit. Aquas ingredimur, & vnus ad te spectantium rictus est, & cùm defecerunt omnia, expirant. Te, te expectantes intentis oculis morimur, in mare mortui cadunt. Quoties sole percussa nubes refulsit, nauem putamus. quoties fractus vēto fluctus incanuit, vela interpretamur. O mobiles miserorum spes, ad vnaquęque solatia, ab vnoquoque quomodo nutant? Hæc certè nauis est, ecce vela panduntur. propius appellitur, & accedendo crescit. nostra est, suos in vtranque partem ventos habuit, nostris votis gubernati flatus sunt, Hęc dicimus, at illa interim transuolat. Fletus inde & desperatio, & lucis odium. Nihil enim grauius quàm destitutæ spes torquent. Ne interrogare quidem licuit, aut quærere. nemo applicabat. Ergo incerti omnium rerum pependimus, nihil quisquā cognouit. Saltem si scire licuisset vbi frumentum vendidisses, ipsi petissemus. Iam quomodo ad singula momēta temporum mutabantur animi? Bene est, serenus sol occidit, purus se dies tollit, ad nos venti ferunt, iam veniet. Pendet interim fames, & illud quod iamdiu cogitat differt, ita tamen, vt subinde computet quot dies ad mortem supersint. nam quid profecit? Meministis, cùm cōtrarij venti flare cœpissent, & in altum fluctus à terra volarēt, quanta comploratio, quāti planctus fuerint. retinebitur, stabit, laborabit. At, si diis placet, legatus noster tum maximè bene nauigabat. Nos in hac fortuna, in tam graui casu, in eiusmodi cogitationibus sumus, tu sinus maris circuis, & per omneis curuatorū littorum ambitus terrā legis. Sic fit vt te iuuet diu nauigare. Nullus amœnus prætermittitur portus, nulla celebris ciuitas inuisitata transitur. Mentior,

tior, etiam ad esurientes applicas. Dein siquã timoris iniuriam quereris, non ferã te morantem: quomodo satis accusabo vendentem? Spiritus nostros transcribis, salutem nostrã exponis. Quæ diu inæstimabilis fuit, innocentiam publicã vendis. Frumentum nõ naufragio perdidimus, non latrocinio: lucro perimus. Tempestas quoq; aliquã nauem in medium littus impingeret, & ex classe numerosa omnes fluctus exhausisset. Periit frumentũ, quia clasis venit in portum. Ita nos alienæ ciuitati legatũ misimus, & vilia ac deuota capita vicinorũ deliciis morimur. Nobis nihil iam residui spiritus superest, nos in conspectu mortis stamus, nos legatũ frumentúmq, nostrũ ore aperto expectamus, clasis nostra vecturã facit, & vicinarum ciuitatũ copias reconducit. Penè à conspectu nostro vela cõuersa sunt, quantulo minus quàm congesti frumenti puluerem vidimus? tantum iam temporis transiuit ex quo pecuniam contulimus, Legatum creauimus. Iam dinumeratis tẽporibus quæ secundi venti breuiora fecerũt, quotidie spero, & sanè propè est. At legatus meus ad emendum modò proficiscitur. Tibi ergo tot ciuium mortes imputo, tibi stragem populi, tibi liberorũ parentúmq; miserrimas pœnas, tibi quicquid pasi sumus, tibi, quod grauius est, quicquid fecimus. Et scilicet speras vt tantam sceleris inuidiã ab animis nostris duplæ pecuniæ strepitus auertat? Nescis quàm multa vendideris. Duplo vẽdidi. Itáne infelicitas mea negotianti tibi lenocinata est? Quòd fame perire ciues meos patior, ꝙ vt vestram ciuitatem seruem, meam euerto: ꝙ à tam vicinis littoribus classem torqueo, quòd ad diem redire nõ possum, quòd pretium constituitis, quòd occultum datis duplum, patrocinio meo quantulum lucror? At nos inepti ac vesani de fame querebamur, grauis nobis inopia, intolerabilis & misera, accersita mors videbatur. Non agimus gratias industriæ legati? Respub. nostra locupletior perit. Sacrosanctus mercator opportunum, opinor, inuenit mercis exactum. Miror hercle, si tam bene negotiũ gesseras, quomodo nobis pecuniã non retuleris. Duplo vendidi. Decepisti vicinam ciuitatem, circunscripsisti, itaq; queritur. Duplo vendidi. Hoc enim vnũ supererat, vt deuectum tantidem vẽderes. Habita est itineris ratio, habita vsurarũ. Ego verò malo quod tam magno vendidisti. Apparet enim te nihil coactum. Sed si semel ponis hastam salutis, si redemptores vitæ admittis, & nos admone: melius

lius vendes. Nos quicquid in domibus habemus, quicquid in templis, quicquid ciuitas suum vocat, congerere parati sumus. Frumentum pecunia remetiamur, libertatem nostram addicimus, fines publicos tradimus: omnia licet eadem vicina ciuitas polliceatur, plus non potest. Prosit mihi quod apud negotiatores solet, in antecessus dedi. Triplum, quadruplum, quãtum poposceris accipe, & illa pecunia frumentum licet vicinis afferas. Si nobis nihil de commeatu nostro partiris, nos vicinæ ciuitati vendemus. Liceat seruire vbi frumẽtum est. Non exigua res est, pro vita, pro sepultura, pro innocentia licemur. Nõ potest hic commeatus tam carè emi, quàm expectari. Sed nisi vẽdidissem, inquit, fame laboranti ciuitati, timui ne raperet. Et ita vtique occupare voluisti, vt nobis iniuriam tu potissimũ faceres. Multum mehercle vos fallit opinio iudices, si vllam caussam ita euidentem deferri posse in forum putatis, cui nulla ne mendacij quidem velamẽta contingant. Opinione sua defenditur: & quæ res minimè coargui potest, vtitur se teste. Ne nos periremus, non timuisti: ne repetiti commeatus post diem nostræ mortis applicarentur, non timuisti. Nostris certè malis quanquam nihil poterat accidere inopinatum, tamẽ inter metus tempestatum, & ancipites incerti maris casus, confiteor, ne frumentum salua classe perderemus, non timuimus. Non dico vt maxima vis parata sit, vt more immanis latrocinij turba raptorum littus premat, vel repugna, vel fuge, vel roga: incensurum naues depressurúmque minitare potius, quàm totum frumentum vtique populo pereat. Partire vel gratis, dum nobis aliquid quo respiremus afferas. Illud quo certè nihil asperius accideret, rapi patere. Faciat fortuna quod voluerit, legatus à præcepto non recedat. Refer nobis saltem iniuriam nostram, mitte nuntios: ira famem differemus, rapiemus furẽtes arma, & se in obsidionem ciuitatis inimicæ sine delectu populus effundet. vastabo interim fines, hoc est per aliena prata pascar. Siqua in villis deprehendero pecora, diripiam, bellum me alet. Citius ad frumentum perueniemus, quàm tu cum frumẽto redibis. adiuuabunt pugnantem iusta sacramenta. Si contigerit æquum fortunæ iudicium, nõ meos tantùm commeatus recipiam. Si minus, certè dabitur bene mori. Liceat & manum cõserere, in acie confligere. condant se postea licet muris, longius obsidio eat, interim certè hostiũ potius cadaueribus viuemus.

Sed

Sed nulla vis fuit, nulla exterior iniuria, tuum certè commeatum nemo rapuit. iure miseri sumus, & ex stipulatu Legati nostri perimus. Vendidit quantum voluit, quanti voluit: & vt hoc ad nostras accederet moras, fortasse diu concionatus est. Omnis cum fide persoluta pecunia est. Hoc quî colligo? Qui quanti vult vendit Iudices, potest non vendere. Nam per fidem, si rapere alienum frumentum & possunt, & volunt, quid ita duplam pecuniam soluunt? Nam quomodo in magna inopia quicquid emi potest, vile est: ita cùm possis habere gratuitum, duplo carum est. Sed mihi credite, color iste patrocinij est, & diu in saturo otio cogitata defensio. Non potest similis vsquam fames fuisse. Nos graue huius anni sidus afflauit, nostrum hoc fatum fuit, quos non tantùm fata, sed etiam empta fallunt: qui nostra pecunia, nostra classe, nostro legato, nostro vento, felicissimo cursu, commeatum tamen perdidimus. Nos à frumento longius sumus, ad illam ciuitatem potuit frequenter accedere negotiator, sæpius applicari onusta classis. itaque non misere Legatos, nullus illis commeatus longiùs petendus fuit. quod felicissima annona, affluentibus copiis, fortunatis opibus contingit, nihil emerunt nisi deuectum. Quare nulla causa istius quem fingis, metus fuit, nulla vtique vis. Forum legisti, & quia adhuc supererat tempus, obiter negotiatus es. Rapturos putaui. Quid dicis scelerate? Et cùm hoc timeres, applicabas? Onustus viator apud latrones hospitaris? Commeatum publicum in annonæ scopulos impingis? & plenæ frumento classis ancoras ad famem ducis? Nō præcides medium mare? non velut inhospitales Syrtes, aut voracem Charybdim præteruecheris? non tota in fugam vela torquebis? Nusquam est periculosius legationis tuæ naufragium. Tu vt cogi posses, tu vt auferri frumentum posset, effecisti. Tantum habituri sumus, quantū reliquerit pudor esurientiū. Quid te duplo frumentum iactes vendidisse? Potuerunt nihil soluere. Quod refers, alienum beneficium est. Alterum confingitur hoc loco mēdaciū. Tempestate, inquit, appulsus sum. Ita planè infelix nauigator es, & cuius votis auræ non respondeant? Nescimus te duplo melius nauigasse, quàm sperauimus. Nescimus singulis commeatibus bina itinera confecta? Nescimus in vna legatione ventos quater secundos? Saterat verbo negare, quod verbo ponitur. Remoue hanc spem eludendæ mendacio ciuitatis.

Quo damno probas tempestatem? Quid amisisti? Frumentum certè totum venit in portum, nec laborasti. quanquã nimium onustas naues simulaueris, duplum afferre poterant. Non vexata armamenta, turbatósque funes, aut scissos velorum sinus quereris: classis statim exiit, & quod magnum integræ signum est, citò rediit. Porrò tempestas in vnum agebat angulum: nihil potuerunt obliquata vela deflectere. Non potest vltrà procedere, citrà applica. Effuge raptores, effuge non dimissuros. Si aliud fieri non potest, cum tempestate decide, naufragio in desertum littus impinge. Quid euitata procella prodest? quid subducta nubibus inuiis classis? in portu naufragium fecimus, & frumentum ad ancoras perdidimus. Ego verò, inquit, attuli, & quidem duplum. O' nos felices, rumpamus saturitate præcordia, pascamur in præteritũ, & famem crudelitate pensemus. Frumentum attulisti. Quid quòd medicina mortuorum sera est? Quid quòd nemo aquas infundet in cinerem? Quid quòd extincto populo etiam nouendialis tardè venit? quid quòd iam ego frumentum non desidero? Naufrago, tabulam abstulisti, mortuo applicas nauem. Duplum est, infunde in sepulcra & admetire tumulis. ibi sunt qui mandauerunt. Quid aliud effecisti afferendo frumentum, quàm vt nos quod adhuc fecimus, pœniteret? Nunc me magis pudet, nunc cibos meos obiurgo, potui heri non comedisse. O' nefas, in quo me scelere commeatus deprehendit? Siccine paria fecimus? Adhuc nihil habuimus, sed nunc licet reponamus. Quis autem vnquam pensabit necessaria superuacuis? Duplũ attulisti, sed illis qui perierunt, nihil. Sed non possumus iam non fecisse quod fecimus: plerunq; sera pro nullis sunt. Sed & temporũ ista momẽtis aut pretiosa fiunt, aut vilia. Vis scire quantum inter hoc tempus & illud intersit? Tenta igitur forum tuum, totum hoc non potest dimidio vendere. Superest adhuc vnum patrociniũ, in quo spes omnis profligatæ causæ consistat. Ad diem veni. State hîc certè iudices. nam ferri non potest, exundat altius dolor. Pudorẽ publicum, quamuis proiectum, & iam olim sepultum, hucusque protrahis? Cur non expectauimus? Cur famem non ad constitutum diem tulimus? Cur ad tantum nefas accessimus? In hac lance publica causa iudices pendet; aut iste tardè fecit, aut nos citò. Hoc videlicet expectasti, & ne captiosum esset officio tuo maturius redisse, ex industria tempus triuisti.

Non tem

Non tempestas in causa fuit, non vis vlla vicinæ ciuitatis. Vna ratione moratus es, nondum erat tempus. Adeo'ne nobis miseriæ publicæ exciderunt? Adeò insperato frumento obstupuimus, vt hæc audienda sint? Vltimum omnis memoriæ reum vna vox innocentem facit? Populatorem euersorémq; ciuitatis nisi ad supremum damnabo, absoluatur. Publicus reus rediit: Illum, respondet, diem dedimus. Tu tamen si interpellatus tempestatibus serius venisses, excusares mare, & ambiguos flatus, & tibi bonam causam habere videreris, cùm diceres, Antè non potui. Et nos hæc cogitauimus, his casibus ampliauimus tempus. Nos illum tibi diem dedimus: sed quia illud citius emisti quàm sperauimus, supra votum nostrum nauigasti. ad proximum littus maturè classis applicata est. Ego tibi possum satis irasci? Felicitatem nostram perdidisti. Ergo quantum in te, tempus consumptum est, dies excessit: peius pati nihil possumus, sed pessima diu patimur. Imputa nobis propitios ventos & secundum mare, & ciuitatis opulentæ liberalitatem, quæ tantum frumenti vendidit quãtum duobus populis satis esset. Quantumlibet velocitate tua glorieris, computa si placet, quando primùm conterminos portus onusta classe comprehenderis, quàm tardè à vicina ciuitate venisti. At etiam, si diis placet, animo defenditur, & quam causam vexandæ ciuitatis habuerit, quærit. Istud ego interrogare debueram. non vbique Iudices morandum est: alioqui si quid requirere vellem, multa occurrissent. Solent hi negotiatores, præter hæc aperta pretia, priuatum aliquid ac proprium stipulari, vtique cùm alienam rem vendunt. Potest fieri vt primò lucrari voluerit pretium, serius deinde subuenerit reddendæ rationis dicendæque causæ cogitatio. Væniit fortasse frumentum lucro, redemptum est patrocinio. Potest fieri vt aliquam gratiam sperauerit à ciuitate seruata: occulta quædam in ciuitate sua odia, quæ plerunque ex inanibus causis oboriuntur, habuerit. Multa succurrunt, sed (siqua est Iudices dicenti fides) ego nihil inuidiosius reputo, quàm quòd ciuitatem suam sine causa perdidit. Quæcunque ratio, quodcunque propositum fuit, audi quæ passi sumus postquam redire potuisti. Transeo tormenta nostræ inopiæ, maciem corporis, vulsos terra destrictósque ramis cibos, quòd aris altaria non imposuimus, quòd populus corporibus suis vias strauit, quòd men-

dicus quem rogaret non habuit. Non obiiciam tibi famem O' tristis recordatio, ô tormentis omnibus cõscientia grauior, rumpe ferreum pectus, & ardentia scelera viuentésque intus epulas excute. Luctantur intra viscera animæ, & vterum funeribus grauidum mortes agunt. Credibiles fabulas fecimus, felices miserias, scelera innocentia. Omnes quascunque clades fama vulgauit, solatia hinc petant: hîc audient occisos sine sanguine, sepultos sine ignibus cibos. Si quis mentitus est Cyclopas, Læstrygonas, Sphingas, aut inguinibus virginis latratū Siciliæ littus, & quæcunque miser didici domi, comites quæro: hinc argumentum, hinc fidem accipiant. Quædam planè falsa sunt, Sol in ortu suo non occidit, nec ad humanorum viscerū epulas diem vertit. Vidit nos vulneribus pastos, & ad euiscerata corpora illuxit. Publicè monstra commissa sunt, & inexpiabile nefas vno ore ciuitas fecit. Pœnis nostris iā ne fames quidem satis est. Hoc non omnes feræ faciunt: & quanuis sensus careant muta animalia, pleraq; tamen innocentibus cibis vescuntur, vti quæq; consuerunt. Inter homines etiam si qua alienis membris imprimunt dentem, mutuo tamen laniatu abstinent: nec est vlla super terras adeò rabiosa belua, cui non imago sua sancta sit. Nos quibus diuina prouidentia mitiores cibos cõcessit, qb' sociare populos, mutuo gaudere comitatu, sidera oculis animísq; cernere datū est: visa nõ ante nos fecim', nigros fame dentes pallidis cadaueribus impressimus, & inter horrorem ac famam restrictis labris morsus abrupimus. Cadauera rogis deuoluta sunt, & ad funera tanquam ad dapes cõcurrimus. Deficit aliquis extremo iam spiritu pendens, tamen durat, quia prius moriturum alterum putat: inuicem expectāt: & si spei figuratione tardius cadit, morsibus pugnat. Non in omnibus mortes expectantur, pater liberos esurit, & oppressa decimo mēse mater sibi parit, redit in vterum laceratus infans. Cludunt domos, ne quis funus eripiat. Solæ sunt diuitiæ mortium. velut infaustæ aues supra expirantes stamus. Secreta miseri petunt, in solitudinē fugiūt: & vbi nulla spes vitæ superest, mortes suas abscondunt: iam morituri ad feras confugiūt. Dehisce terra, & hāc noxiā ciuitatem (si hoc saltem fas est) haustu aliquo ad inferos conde. Cœlestes auras contaminato spiritu polluimus, & siderib' ac diei graues, & inuidiā seculo facimus. Nullas iam spero fruges, propitios deos non mereor. Quomo-

do me

do me à scelere meo diuellerem? in quas vltimas terras, quæ inhospitalia maria conderem? Meum sanè conscientiæ vrunt animum intus scelerum faces: & quoties facta reputaui, flagella mentis sonant. vltrices video furias, & in quancunque me partem conuerti, occurrunt vmbræ meorum. Habitant nescio quæ in pectore meo pœnæ: & ne morte saltem hos metus effugiam, occupant grauia apud inferos supplicia, volucris rota, & fugacibus cibis elusus senex. Adeo'ne apud inferos quidem vlla pœna est fame maior? & ille hæc patitur, qui hominem apposuit epulandum. Nobis imminet saxū, nobis stridunt ferreæ turres, nostris causis vrna iam stetit, nobis viuax ipsum crescit iecur, quia illic quoque viscera tantùm aues laniant. Excipiunt nos in proximo littore inhumatæ nostrorum animæ. Miserum me, vera'ne hæc sunt, an mens aspicit? Laceros video manes, & truncas partibus suis vmbras. Quid hoc est? Non de sepulchris insurgunt, non aliquo terrarum hiatu procedunt vmbræ nostrorum: de populo exeunt. Illuc ite, illi tædas intendite, illum anguibus petite, & tam longæ moræ exigite rationem. Vobis dicat, Duplum attuli. Vobis dicat, Ad diem veni. Ego si huius pœnā videro, possum reddere rationē quòd vixi.

APES PAVPERIS,
DECLAM. XIII.
ARGVMENTVM.

Damni per iniuriam dati sit actio. Pauper & diues in agro vicini erant iunctis hortulis. Habebat diues in horto flores, pauper apes. Questus est diues flores suos decerpi ab apibus pauperis. Denuntiauit vt transferret. Illo non transferente, flores suos veneno sparsit. Apes pauperis omnes perierunt. Reus est diues damni iniuria dati.

Pro Paupere contra Diuitem.

CREDO ego Iudices plerosque mirari, quòd homo tenuis etiam antequam quod habebam, perdidi, pauper ausus sim iudicio lacessere diuitem vtique vicinum, eúmque notæ impotentiæ, expertæ crudelitatis, in tantis fortunæ viribus perniciosum inimicum, etiam si venena non habeat. Neque ipse hoc periculum

ignoro, expertus non leui documento, quanti steterit mihi quòd semel imperata non feci. Sed neque illud Iudices damnũ tolerabile est pauperi, cùm tam paruis etiam diuites moueantur. Et mihi quanquam propè nihil iam relictum est quod perderem, si tamen ista impune sustinenda sint, solatium erit iram potius quàm contemptum pati. Nec sanè vitæ causa jam superest, si ad cæteras humilitatis nostrę contumelias hoc quoque accedat, vt si habemus aliquid, migrandum sit: si perdidimus, tacendum. Vnum oro, ne cui minor dignitate vestra videatur causa litis meæ. Ante omnia enim non debetis expectare vbi pauper magna perdiderim, sed quantulum est quod abstulerit mihi diues, minus est quod reliquit. Et tamen quis indignatur apes formula vindicari, cùm venenis etiam flosculi vindicentur? Quod tamen Iudices (quanquam euersus, & ab omni spe tuendæ paupertatis exclusus) æquiore animo tolerarem, si cuius culpæ etiam si iniustam pœnam, meritam tamen iram tulissem. Sed circunspicienti omnia nihil mihi obiici potest à diuite, nisi quòd vicinus sum. Est mihi paternus iudices agellus, sanè angustus & pauper, non vitibus consitus, non frumentis ferax, non pascuis lætus, ieiunæ modò glebæ, atque humiles thymi, & non latè pauperi casæ circuniecta possessio. Verùm mihi vel hoc fuit gratissima, quòd non fuit digna quam diues concupisceret. In hoc ego vitæ meæ secreto remotus è tumultu ciuitatis, ignobile æuum agere procul ab ambitu, & omnĩ maioris fortunæ cupiditate constitui: & dum molesta lege naturæ transiret ætas, vitam fallere. Hoc mihi paruulum terræ & humilis tugurij rusticum culmen æquitas animi regna fecerat, satisque diuitiarum erat, nihil amplius velle. Quid prodest? Sic quoque me latentem inuenit inuidia. Nec ab initio Iudices vicinus diuitis fui, pares circa me habitare domini, & frequentibus villis concors vicinia paruos limites coluit. Quod ciues pascebat, nunc diuitis vnius hortus est. Postquam proximos quosque reuellendo terminos ager locupletis latius inundauit: æquatæ solo villæ, & excisa patria sacra; & cum coniugibus paruisque liberis respectantes patrium larem migrauerunt veteres coloni; & latæ solitudinis indiscreta vnitas facta est, postquam ad apes meas diuitis fundus accessit. Nanque ego Iudices dum fortius opus permisit ætas, terram manibus subegi, &

difficul

difficultatem labore perdomui, & inuito solo nonnihil tamen fœcunditatis expressi. Citò labitur dies, & proclitis in pronũ fertur ætas: abiere vires, cẽsus meus, defectáq; labore senectus, magna pars mortis, nihil mihi reliquit nisi diligentiã. Circunspiciẽti quod conueniret opus inualidæ senectutis curæ, succurrebat sequi pecora, fœtúsque placidi gregis paupertatem tueri: sed ex omni parte circuniectus diuitis ager vix tenuem ad gressus meos semitam dabat. Quid agimus? inquam. Vndique vallo diuitiarum clusi sumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arua, inde vineta, hinc saltus. nullus terræ datur exitus. Quæramus animal quod volet. Nam quid apibus inuenit natura præstantius? Parcæ, fideles, laboriosæ. O animal simile pauperibus. Et sanè dabat occasionem mihi opportunitas hortuli mei. Est nanque positus ad ortus solis hyberni, apricus, omnibus ventis medius. Fusus ex proximo fonte riuus, crepitantibus inter radiantes calculos aquis, vtrinque ripa virente pręterfluit. Satis consiti flores, & viridis quanuis paucarum arborum coma, nascentibus populis prima sedes, vnde ego frequenter consertum nouæ iuuentutis agmen ramo grauescente suscepi. Nec me tanta capiebat voluptas quòd fluentia ceris mella conderem, quòd ad sustinendas paupertatis impensas deferrem in vrbem quod diuites emerent, quàm quòd aduersus omnia lassæ tędia ætatis habebam senex quod agerem. Iuuabat aut lenta vimina vernis fœtibus texere, & ne æstiuus ardor aut hyberna vis grauidam penetraret aluum, hiantes rimas tenaci linire fimo, aut fessis apibus vltro præbere mella, aut fugiens examen ære terrere, aut bella sedare pulueris iactu: tum ne quid periculi saltem singulis esset, auidas longè fugare volucres, & arcere paruo dictu animalia: reclusas interim scrutari apium domos, ne per vacuas aluos fœda pestis insidiosas texeret plagas. Dederam laboribus meis iustam senex missionem, habebam quæ pro me opus facerent. Quò non penetras liuor improbe? Quid've scabræ malignitati clausum est? Inuidit pauperi diues. Cùm euocasset me subitò trepidum, totóque fortunæ suæ strepitu circunstetisset, Quid tu, inquit, non potes imperare apibus tuis intra priuatum volent? ne hortorum meorum floribus insideant? ne in meo rorem legant? Remoue, transfer. Impotẽtissime tyranne, quò? Nunquid tam latum possideo agellum, vt illum apes

transuolare non possint? Neque tamen tantum inerat pectori meo robur, vt non perturbarer denuntiatione notæ impotentiæ. Volui relinquere auitos lares, & conscios natalium parietes, & ipsam nutriculam casam, iámque pauperé focũ, & fumosa tecta, & cõlitas meis manibus arbusculas trãsferre destinatus exul decreueram. Volui Iudices decedere, volui, sed nullum potui inuenire agellum, in quo non mihi vicinus diues esset. Nec tamen licuit diu quærere. Fortè serenus pura luce fulserat dies, & hilaris matutini solis tepor ad quotidiana opera lætius solito agmen effuderat. Quin ipse spectator operis (præcipua nanq; hæc mihi voluptas erat) processerã, sperãs fore vt viderem quemadmodũ aliæ libratæ pennis onera conferrent, aliæ deposita sarcina in nouas prorumperent prædas, & quanquàm angusto festinaretur aditu, turba tamen exeuntium non obstaret intrãtibus, aliæ militaribus castris pellerent vulgus ignauum, aliæ longum permensæ iter fatigatæ anhelitũ traherent, hæc ad æstiuum solem porrectas panderet pennas. Miserum me, ignoscite modò gemitibus meis. Non flosculos perdidi, nec caduca folia proximo lapsura vento. Apes cùm volarent, suffugium tenuitatis meæ, solatium senectutis amisi. Nunquam me aliâs pauperem putaui, triste me excepit expectátq; silentium, & inanis alui inchoata tantũ opera, & rudes ceræ. Vos Iudices æstimate quatenus recipiatis hunc affectum meũ. Libenter bibissem, si inuenissem, venenum. Hoc mihi damnum non brumæ glacialis penetrabilis rigor, nõ suppressi lõga siti flores induxerũt ieiunã miseris famẽ, nõ auiditas iniusta domini nihil mellis reseruantis, nõ æqualis fessas morbus inuasit: non dãnatis sedibus suis auias fuga petiere syluas. Apes pauper miser in opere pdidi. Parauit homo nefarius ante omnia tantũ veneni, quod posset & diuitis hortis satis esse; & liniuit flores maleficis succis, & in venenum mella conuertit. Sparsit omnibus floribus mortẽ: & quanto plura interim corrupit, quàm quæ apes abstulissent? Illæ studio quotidiani operis excitatæ, vt primùm aurora lucem vocauit, in assueta miseræ pascua volãt, vt antequàm noctis humorẽ radij solis ebiberẽt, matutinos legerent rores, & cœlestes aquas ad horreum ferre possent, nec sibi, sed operi biberẽt. Hîc triste spectaculũ, & tantũ non ipsi qui fecerat, miserandum. Illa ad primũ feralis succi haustũ insolito consternata gustu fugit, sed fugisse nihil pro

hil prodeſt. Illa longiores expetitura paſtus, in altum tollitur, vitámque in aura relinquit. Hæc primo ſtatim floſculo immoritur. Illa rigeſcentibus morte pedibus exanimis, ſicut hæſerat, pendet. Alia defecta niſu volandi, adhuc per terram languidè repit. Si quas tamen vſq; ad ſedem ſuam diſtulit mors lentior, ſicut ægræ ſolent ſub ipſis pendere portis, in globum nexas, & mutuò amplexas mors ſola diuiſit. Quis figurare poſsit, quis dicere, quàm multas mali formas, quàm varia leti genera fecerint tot mortes? Semel, vt ipſe triſtem finiam expoſitionē, dicendum eſt, omnes perdidi. Celebre illud alueariũ, & domino ſuo notius, ad nihilum recidit. Audete nunc laceſſere diuitem, quibus vitę cauſa ſupereſt: exerite libertatē fortibus verbis ſiquid offenderit. &; quod difficillimum fuit, iam expertus eſt venenum. Quòd ſi mihi fortuna vel ingenij vires, vel ſuas dediſſet, crimen iſtud non priuatam taxationem formulę merebatur. Venenum leges habere, emere, noſſe denique vetant, ineuitabilem peſtem occulta fraude graſſantē. Malè hæret ibi innocētia, vbi in poteſtate eſt ſecretum ſcelus, velut venenum, & quidem pręſentaneum, inuentum, compoſitum, datum eſt. Quantulum intereſt quis biberit? Homo dedit, & homini dari poteſt. Non adeò deſunt odiorum cauſæ, vt iam rara ſimultas ſit: & vt videatur aliquis nihil magis quàm malos odiſſe; libebit aliquando longius manum porrigere, & indulgere animis. Credite mihi Iudices, difficilius eſt venenum inuenire, quàm inimicum. Sed me conſcia mediocritatis infirmitas intra meas tantummodo continet querelas. nam damnum id eſt Iudices grauiſsimum. Pauper vulnus accepi, quod mihi diutius deflendum apud vos quàm probandum eſt. Nam coarguendis quidē criminibus quis labor eſt aduerſus confitentem? Habent diuites hoc quoq. contra nos contumelioſum, quòd non tanti videmur vt negent. Porrò qui confeſſum defendit, non abſolutionem ſceleris petit, ſed licentiam. Longius iſta quàm timui quæſtio peruenit: non de pręterito tantùm litigamus. hoc agitur, vt etiam ſi quid fortè reparauero, iterum diuiti liceat occidere. In duas enim, quantum animaduertere potui, quęſtiones diuidit cauſam, an damnum ſit, & an iniuria datum. Negat eſſe damnum, quòd animal liberum, & volucre, & vagum, & extra imperia poſitum perdiderit. Negat iniuria datum, quòd in priuato ſuo, ꝙ eas quæ ſibi nocerent, extinxerit: poſtremò quòd

sparso tantum per flores veneno, ipsæ apes vltro ad mortem venerint. Vt nihil esset quod his possem respondere, æquum erat inter vicinos sic agi: Sed excutiam singula, nec prius meis argumentis nitar, quàm diuersa repulero. Quoniam quidem quæritur an damnum sit perdere quod lucrum est habere. Liberum est animal puta: nō dico fœtus meis manibus exceptos, & in tutam conditos sedem, & reseruatis ad supplemēta generis fauis examen vernaculum, quoniam quidem tyrannorum iura defendis, natos in priuato meo: puta me vel inanis arboris trunco, vel cauis inuētos petris, domum fauos retulisse: multa nihilominus quę libera fuerant, transeunt in ius occupantium, sicut venatio, & aucupatio. Nam vt cætera animalia hominū causa finxerit prouidentia, quod omnibus nascitur, industriæ præmium est. Quid autem nō liberum natura genuit? Taceo de seruis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit, iisdem legibus, eadem fortuna, eadem necessitate natos. Ex eodem cœlo spiritum trahūt: nec natura vilis, sed fortuna dominum dedit. Cur infrenatis equis victor insidet? Cur iniusto quotidie iugo boum colla deterimus? Cur in vsum vestiū sæpe pecori lanæ detrahuntur? (Taceo de sanguine & epulis per mortem paratis) Si omnia quæ libera generantur, naturæ demus, desinitis diuites esse. Si verò hæc conditio est, vt quicquid ex his animalibus in vsum homini cessit, proprium sit habentis: profectò quicquid iure possidetur, iniuria aufertur, vt volucres mites, & aliæ quæ per rusticas villas, quæque ditibus cellis saginātur, in quibus tamē domini ambigua possessio est, & vaccæ, & armēta, & omne pecudum genus. Sed illa impositus cohibet magister. Peiúsne domino in iis ius est, quibus custode nō opus est? Nam si hoc dicitis, nihil esse nostrum quod perire possit, ex nullius animalis damno hæc edi formula potest. Nam & errare pecudes solent, & fugere mācipia. Si hoc in cæteris non obstat, vagari tu nolles apes, in opus exire, & ad quotidianum censum laboris assidui nō detrectare militiam. An nō ipsæ domum sua sponte reuolant, finémque laboris sui sole metiuntur, & omnis intra solitas domos turba conditur, noctémque modesto silentio trahunt? Age porrò, vt non sit earū certa possessio dum volant: nempe cùm remearunt, concludi, transferri, donari, venire possunt: in potestate sunt. Quomodo autem potest sine damno meo perire quod quotidie meū est?

At ex

At extra imperia positum est. Mirum hercle, si negato commercio sermonis humani, sunt in cæterorũ animalium forma. Tamẽ quam dominus dedit incolũt sedem, lasciuientem luxuria fugam tinnitu compescimus. Etiam si diuersis regibus coorta seditio ad bellũ inflammauit iras, exiguo puluere, vel vnius pœna ducis resedit omnis tumor. Illa verò admiranda sedulitas, quòd operi totus insumitur dies, in dominorum reditus ablata supplentur. Age, si obsequi possent, quid amplius imperares? Intelligo his vanis vltra necessitatem esse responsum. Si nõ sunt apes meæ, ne id quidem quod his efficitur, meum est. Atqui nulla vnquam inueniri potuit impudentia, quæ fructus mellis in dubium vocaret. Hoc ergo fieri potest, vt quod nascitur, meum sit: quod generat, alienum? Age, si mihi alui furto abessent; vtrum nulla daretur actio? An vimini modò vilisque texti pretium formula taxassem, & perinde agerem quasi inanes perdidissem? Nisi fallor, esset æstimatio & apum. An tandem quas surripere non liceret, liceat occidere? Non est damnum quòd exutus sum? quòd reditus perdidi? quòd annuos fructus præsidia paupertatis amisi? Non est damnum id perdidisse, quod (vt proximo vtar argumento) si habere voluero, emendum est? Quid ergo tibi opus est maleficis succis, cùm liceret palàm trucidare, & plenos vel cremare igni, vel aquis immergere aluos? An est aliquod animal quod nõ liceat nisi venenis occidere? Vt damnum sit, inquit, iure tamẽ feci, in priuato meo. Per fidem vestrã Iudices succurrite exemplo: non sufficit his partibus vnus rusticus pauper. obuiam publicè eundem est, & obiiciendæ aduersus nascentem licentiam cõsensu manus. Credite mihi, maior lite quæstio est. Hoc vobis hodie iudicandum est, vbi scelus facere non liceat. Nam cur non hoc idem de homicidio respõdeat? cur non de latrocinio? Nõ enim iure ista, sed modo differunt. Aperitur ingens funeri via. & obluctantia diu legum velut claustris scelera libera porta prorumpunt, si in priuatum iura non veniunt, & in manifestissima quaque noxa non de facto quæritur, sed de loco, nõ æqua portione cum sceleratis terras diuisimus. Vbi enim non iam diuitum priuatum est? Parum est proximos æquare terminos, & possessiones suas velut quasdam gẽtes fluminibus mõtibúsque distinguere. Iam etiam deuios saltus, & syluas vasta solitudine horridas occupant, tot aquę intra paucorum vmbram latent, è finibus

finibus suis populus excluditur, nec vllus procedentis finis est, nisi cùm & in alterum diuitem inciderit. Adhuc tamen spolia transeuntium, & abacti pecorum greges sub hoc titulo defendebantur, iam priuati veneni transcriptio est. Iterum ac sępius Iudices admoneo, considerate, discite, aut nihil vsquam contra ius licet, aut in priuato omnia. Atenim aduersus inferentem damnum iusta vltio fuit. Dicam nũc quàm iniqua sit inuicem iniuriæ compensatio, quámq; non solùm legi aduersa, sed etiã paci. Barbarorum mos est populorum, quos procul omnis iuris humani societate summotos proxima beluis natura efferauit. Nos ideo magistratus legésq; à maioribus nostris accepimus, ne sui quisq; doloris vindex sit: & asiduę scelerum causæ se refellant, si vltio crimẽ imitabitur. Damnum accepisti. Erat lex, forum, iudex: nisi si vos iure vindicari pudet. At mehercle iam ad arma mittimur, & instituitur perniciosa nocẽdi contentio, & in vicem legis ira succedit. Premetur quidem obnoxia infirmitas, & paucorum dominio subiecta plebes triste seruitium perferet. Est tamen & pauperibus interim dolor: & vt facilius nobis noceri potest, ita vobis latius. Postremò placeas licet tibi opum tuarũ fiducia diues, si mihi viuere expedit, pares sumus. Quid ergo? Si quid tibi damni attulissent apes meæ, non mihi auferretur ratio, sed forsitan aliqua daretur & tibi. Nunc verò quid quereris? Credo depopulatos agros, euersósque reditus. Non enim debet leue esse damnum, quod diues ferre non possit. Decerpebãt, inquit, flores meos. Ecquid intelligitis Iudices quanto dolore dignum sit quod ego perdidi, si etiam hoc damnũ est, flores auferre? Ita planè. Alioqui tu illos in vetustatem reseruabas, & durarent adhuc nisi ad hortum tuum apes venissent. Cuius rei inueniri potest breuior ætas? Nanque dum immaturos exterior alligat cortex, nodum dixeris florem. Paulatim deinde viuidiore succo tumescit vterus, & albentes accipit rimas, necdum tamen flos est. At cùm se ruptis iam tunicis in patulum capita fuderunt, & velut fissa in orbem, iámq; eorum videtur maturitas, & ignotus occasus est, & iam sine ventis quoque soluta natura, labitur gratia, nec quisquam est flos nisi nouus. Quare si dicerem, abstulere peritura, & quæ protinus humi iacuissent, in vsus hominum conuersa: inauditus tamen liuor videretur etiam apibus inuidere. Nunc verò differẽdum mihi est, quàm momẽtosa sit huius animalis rapina. Nescimus

qua

qua pernicitate plerunq; vix contactis floribus reuolet, discurrátque per singulos velox experiméto: quàm etiam vbi immorantur, libratis pendeant alis. Quis vnquam ꝙ ferentem apem viderat, vbi deesset inuenit? Quantulũ verò est quod ex his manu consitis floribus legant? Prata, syluæque vel maturæ fructibus vites, & fragrantes thymo colles (quantum coniectura suspicari potest) pabulum ministrant. Non ex omnibus floribus carpunt vtilia operi suo, sed in omnibus quærunt. Præsens & quidẽ protinus illa redditur merces, quòd omnibus quibus insedere, odorem mellis inspirant, & breui cõtactu vim sui relinquunt. Hoc tu damnum intelligis? hoc veneno vindicas, quod mehercle inhumanè etiam fumo prohibuisses? An non te solus vicinus colui? Non frugum mearum primitias omni vere misi? Non siquis ceris nouis candidior incidit fauus, tuis reseruatus est mẽsis, cùm paruis mediocritate munusculis illa semper adiiceretur commendatio, Hoc tibi mittunt apes meæ? Puto relata est mihi gratia. Admonui, inquit, & vt transferres denũtiaui. Idcirco contumacem meritò punisti. Non enim video quid aliud patrocinio tuo conferat hæc denuntiatio, superuacua, si non licuit tibi facere quod queror: iniusta, si licuit: iusta aut sine ista, aut ne cum ista quidem valeat. Pudoris verò quod velamẽtum est, malè audere, culpam defendi superbia? An tandem tuas pecudes quãuis diffusa stabula nõ capient, tibi omne armentis mugiet nemus, tu gregibus arua sulcabis, & ad excolendos agros procedet ignota etiam villicis familia, tuis horreis populi annona pendebit, nec tamen inuidebimus, nec quisquam tam graue putabit sibi istud fortunæ tuæ pondus: nos si paucas apes intra angustias pauperis horti composuimus, quæ tamen vobis mella faciunt, id prorsus indignè ferendum est? &, quod nunquam fando cognitum est, vicinus diuiti pauper molestus est? Adeò parum est plurimum possidere, vt cum seruis quoq; vestris habere peculium liceat, inuidiosum nobis putetis quicquid egestatis nomen excesserit? Tantóne his, in hac vt putamus æquissima libertate, legibus viuimus, vt nobis habere medelam non liceat, vobis liceat habere venena? Postremò quidem diuitis patrocinio non putaui Iudices respondendum, nisi rideri vestram maiestatem contumeliosa defensione non ferrem. Vltro enim, inquit, ad mortem venerunt apes tuę, Ita planè. Alioqui tu venenũ floribus dederas. Impudentiáne

Iudices

Iudices eius assignem, si hoc mihi apud vos obtinuerit, an stultitiæ, si sperauit? Si venenũ homini dedisset, diceret ipsum labiis admouisse pocula. Si percussorẽ posuisset in saltu, ipsum in insidias vltro venisse clamaret. Si telum abiectasset in tenebris, illatum sua culpa contenderet. Ego iudices quid dico? Duo esse sola quæ omni in crimine spectanda sint, animũ, & euentum. Quis animus diuitis fuit, cùm venenum sparsit? Vt apes perirent. Quis euentus? Perierunt. In summa Iudices quis dubitet quin damnũ ei sit imputandum, sine quo nõ accidisset? Intelligo neq; prudentiam vestram desiderare plura de causa, neque vestram fidem ac religionem egere exhortatione verè iudicandi. Quid moror igitur? Tenet me dolor, & assuetæ voluptatis desideriũ. Sunt quædam in hac causa, quæ sarcire pœna nõ posit. Maior forsitã materia videatur affectus. Si pauperes amare nisi paria non possumus, & necessariò nobis pretiosa, quæ sola sunt: animũ meum extinctæ vnius horę momẽto tot animæ mouẽt, quot perierũt, de me bene meritæ. Quin ipsum leti genus addit indignationẽ: veneno perierunt. Quis hoc vlla satis prosequi posit inuidia? Apes veneno? Hæc illis gratia refertur, ꝙ fructibus nostris inuigilãt? ꝙ quotidiana statione laboris assidui ne damno quidem summouẽtur? Nam & cætera animalia videtur mihi natura vsibus nostris genuisse, hæc etiã deliciis, cum eo ꝙ in illis quæ vel scindendo solo, vel maturãdo itineri comparamus, multus antè redditus insumitur labor: & cùm perdomanda, cùm alenda sint, nihil tamẽ possunt sine homine, & tantùm coacta prosunt. Apes faciunt iniussę fauos, sine vllo rationis humanę ministerio totus fructus vltro venit. Adiice ꝙ cætera animalia aut satis incurrunt, aut vitibus nocent: primáque, vt fama est, hostię causa pecudi fuit lęsa fruges. Harum ita innoxius per prata syluásque discurrit labor, vt tãtùm factum opus appareat. Qua satis digna prosequar laude? Dicã animal quoddammodo paruum hominis exemplar? Hoc humana excogitare nõ potuit solertia. Etiam ratio nostra, quę sub terris lucrum inuenit, quæ maria inquisitione sua sideribus immiscuit, hoc tamẽ efficere, consequi, imitari non potuit. Venena potius inuenimus. Iam primũ futuræ laudabilis vitæ digna principia, nõ illas libido progenerat, domitríxque omniũ animaliũ Venus. Vtque homines in excusationem sui fabulis tradiderunt, etiam deorum posteritas has regnis suis excepit.

Abest

Abest inimica virtutum voluptas castis sine labe corporibus. Solæ omnium non edunt fœtus, sed faciunt. Ipse paulatim, sicut stipatæ sunt, per mella viuiscunt: &, vt oportet animal laboriosum, ex opere nascuntur. Inde vt adoleuit iuuentus, & ad similes labores ætas roborata conualuit, relinquitur liber parentibus locus. Et ne coacta in angustum multitudo noua turba laboret, quasi habita verecundiæ ratione, cedit populus minor: suspensumq; proximis ramis examẽ, humanas manus expectat. Acceptas cum fide colit sedes. Et cùm ingenia nostra (quæ nos scilicet ambitiosi nostri æstimatores, proxima diuinis credimus) ad percipiendas disciplinas multo labore desudent, nulla apis nisi artifex nascitur. Quid credas aliud quàm diuinæ partẽ mentis his animis inesse? Quid præcipuum referas? Non vt cætera animalia per pastus vaga, incertũ quieti capiunt cubile, noctis arbitrio semper habitatura, sed tutas sedes continent. vrbes tectis, turba populos imitantur. Non vt feræ, volucres, non præsentis modò cibi memores, in diem viuunt: duraturus hyemi reponitur victus, & repletis vere cellis tutus annus est. Etiã cùm ad humanos vsus opera subducta sunt, reparare amissa contendunt, & labor damno incenditur, & nunquã deficit animus antè, quàm locus. Quid quòd inter animalia quæ nõ verba coniungunt, nõ verba rationis inuicem negant, tantus operis consensus est, tanta difficillimæ rei laboris concordia? Non humano vitio in proprios quæque vsus lucrum ducit: in publicum viuitur, & communes opes congerũtur in mediũ, nec fas est delibare gustu prius quàm plena horrea securos spondeant menses. Quis porrò tantus ardor operis, quæue officiorũ partitio, vt aliæ congerant onera, aliæ accipiant, aliæ liniant: quæ seueritas in castiganda inertia? Multa dictu visúque miranda. præuidere tempestates, nec dubio se cœlo tradere, nec vltra viciniam nubilo tendere. Iam si leues iniquior aura rapuit, ad dirigẽdos in destinata cursus, modico lapilli pondere librare pennas. Illas maiorum pectorum totis pro Rege castris procurrere, & inire bella, mortémque honestam pro duce oppetere. Adiice, quòd siquas aut ætas longior, aut morbus oppresit, efferuntur prius corpora: posteriórque operum quàm funerum cura est. Quid illigare cruribus flores? quid ore succos in publicum ferre? Me tamen ipsius operis præcipua admiratio subit. Non est temere, nec fortuitam figuram,

ram,& sedes modò reponendis cibis quæsisse credas: rudis cera componitur, accedit vsibus inenarrabilis decor. Nam primùm tenacibus vinculis fundamenta suspendunt, tum ab exordio in omnem partem opus æqualiter crescit, nec quicquã ex inchoatis parum est, quod nõ sua portione perfectum sit iam, nec alia parte opus esset. Gemina frons ceris imponitur. & cùm foraminibus tantum spatium detur, quantum ad generanda examina puram spem capiat (ipsi enim sibi inuicem anguli hærent, & ita mutuò vinciũtur atq; alligantur, vt quod voles, id medium sit) his textis ne vniuersi mellis effluat pondus, intersepta onera cluduntur. Quis non stupeat hoc fieri posse sine manibus? nulla interueniente doctrina hanc artem nasci? Quid nõ diuinum habent, nisi quòd moriuntur? An verò autorem vini Liberum colimus, primitiæ frugum Cereri referuntur, inuentrix oleæ Minerua narratur: mella genuisse minus est, & interponenda gustus voluptate tantum effecisse, quãtum ne ipsa quidem rerum natura per se potuit? Ad plurimarum incursus valetudinum remedium est, & pręsentissima medicina. Nam quod ad cibos quidem pertinet, diuites viderint. His animalibus aliquis insidiari potuit, & insidiari quare mella facerẽt? Hæc pestiferis succis exquisita per fraudem morte confecit? & quod sit indignissimum, quò facilius deciperet, fortasse venenum melle permiscuit? Quæ tam inhumana crudelitas? Quis tam inauditus liuor? Nihil enim est, quòd vtaris patrocinio tuo diues, paucorum damno foliorum doluisse te simulas. Dum meas apes occidere vis, flores tuos inutiles fecisti.

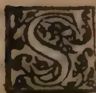
ODII POTIO I.

DECLAM. XIIII.

ARGVMENTVM.

Meretrix amatori suo pauperi dedit odij potionem. Adolescens desiit amare. Accusat illam veneficij.

Pro Iuuene contra meretricem.

ENTIO Iudices hanc quoq; calamitatibus meis accessisse nouitatem, vt vobis nondum videar odisse. Nec me præterit plurimum perire de nocentissimæ potionis inuidia, dum me putatis adhuc impatientia

patientia priore miserum. Quæso tamen vel hinc totam delati sceleris probationem grauitas vestra prospiciat, quòd dolori meo querelæque non creditur: nec amo, qui accusare possum: nec odi, qui amare mallem. Quid est aliud quod bibi, quàm venenum? Licet igitur nocentissima fœminarum rideat quòd accuso, & in manifestissimi sceleris confessione per ludibrium malorum euadere tentet meorum: non hoc est quod hodie me torquet ac lacerat, quòd à deterrimæ mulieris charitate discessi, sed quòd remedij mei patior dolorem. Fidem iustitiæ, fidem seueritatis humanæ, ne meretrici prosit vel quòd præuaricatione videor explicatus. Pro me forsitan fuerit, vt amare desinerem: contra me inuentum est, vt inuitus odissem. Hoc primum itaque Iudices à clementia publica peto, ne quòd videtis tristem habitu, dirúmque conspectu, verbis asperum, contentione terribilem: mores putetis. Hæc est illa sanitas mea. sic omnium in hac corporis mentísque dierum noctiúmque feritate, ille modò lætus, ille (si creditis) nimium remissus amator excandui. Misereminі Iudices, ne vobis venefica sic imponat tãquã hoc mei charitate cõmenta sit. Suum animũ, suum tantũ secuta fastidiũ est. Odij potionem cõtra se nemo dabit homini, nisi quẽ oderit. Quæso itaq; obtestórq; vos sanctissimi viri, vt calamitatis meæ penitus velitis æstimare mensurã. Perdidi infelix quòd quandoq; potui amare desinere: patior necessitatem rei quã breuiter vtiq; noluissem: excogitatur contra animũ futurámq; rationẽ, ne quod relinqueretur, meus esset affectus. Iterum cũ meretrice compositus sum, rursus in se cogitatiões meas, rursus retorsit oculos: & hominẽ quẽ ab incõmoda charitate vel satietas, vel ætas, vel fortunæ suæ fuit dimissura cõditio, ad perpetuã impatiẽtiam viribus nimiæ diuersitatis implicuit. Hoc solũ insanabile genus mortis est, vt odisse cogaris. Festina ad cõplorationẽ præsentis doloris animę, festina: sed te à prioribus malis recẽs abducit indignitas. altius gemitus, altius querela repetenda est. Cùm meretricis sit quòd amator odi, cuius putatis esse quòd pauper adamaui? Non quidem ego Iudices ex illis vnquam fui, quibus nobiles opes, affluẽtes indulsit fortuna diuitias, quorum felicitas capere posset in amore luxuriã. Habui tamen vnde ad vitæ necessitates, concessa gaudia parca mediocritate sufficerent. Ideóq; meretrice tantùm, & quæ certissima est in voluptate

 fruga-

frugalitas: vna fui semper eadémque contentus. At ista seria, grauis, quæ nunc amari recusat, ô quàm voluit amari! quibus artibus, qua calliditate miseram simplicitatem meam solicitauit primùm, deinde tenuit, donec quantulamcunque substantiam in huius sinus credulus iam, iámq; serus amator egererem? Iam frustra captauit videri miserari conditionem, in quã nos ipsa detraxit. Breuiter totũ nocentissimę mulieris accipite facinus: Pauperem me fecit, deinde ferre non potuit. Siue enim Iudices cõmunium quæ ad corrumpẽdas expugnãdásq; mentes excogitant ingenia meretricũ, placuit experimentũ, & in me tentatum est quãtum quis amare, quantum quis posset odisse: seu mulier omnibus exposita mortalibus, vanitatẽ fastidio mei despectúq; captauit: ei fama inde quæsita est, vt à solis videretur amari debere diuitibus. Non erat profectò quod paulo antè patiebar, iam tunc noster affectus, quòd scortorum foribus hærebam, quòd (si istis creditis) paupertatem in lupanarium obsequia transtuleram: pallor & deformis macies inde veniebant, vnde nunc quòd excãdesco, quòd fremo. Nũquam hoc tantum meretrix scit, quemadmodum nõ ametur. Quod negari igitur Iudices non potest, virus homine firmius, mente constantius, quod immodico ardoris æstu, & exundante impatientia possit etiam recusantis animi dolorem compescere, diris vtiq; carminibus, & feralium præcantationũ terrore permistum, lenitate vultus, & blanda porrigentis dissimulatione protectum, iam perustis, iam laborantibus visceribus infudit, & hominem solatiis potius ac mollium remediorum ratione tractandum, exasperauit ira, dolore conclusit, magnáque miserum commutatione renouauit. An fecerit Iudices vt amare desinerem, vos æstimabitis: fecit vt amare mallem. Explicitum me putatis, & ab incommodo hilariorem dimissum? Nunc nunc me fateor debere sanari. Habet aliquod solatium, quisquis in amore miser est. Leuior est calamitas, cui blanditur aliquid de voluptate lætitia. Nunc infelix vror ac lacеror. nunc me retinere, nunc regere non possum. Crudelius est odisse meretricem. Veneficij ago. Seposita paulisper Iudices noxiæ potionis inuidia, nónne vobis videtur implere sceleris fidem, quòd abstulit fidem conditio personæ? Veneficium Iudices tota vita meretricis est. Parum se lenociniis, parum putant agere mendaciis. Et cùm omnis ad expugnandas mentes
cura

cura collata sit, non sufficit tamen vt de sui charitate corpori credant. In hoc noctium dierúmque solicitudo consumitur, quemadmodum de libidinibus fiat affectus, qua ratione transcurrentia quotidie desideria teneantur: ne cui prosit offensa, ne quem explicet pudor, ne quem satietas aliquando dimittat. En quam putetis ignorare quibus vincatur oculis: quæ per incommoda desideria flagrantes, mentes corrumpat primùm, deinde consumat, cùm sciat quibus oscula, quibus arctissimi rumpantur amplexus: quæ pro lætitia dolorem, pro blanditiis gaudiisque tristitiam præcipiti velocitate substituant. Infinitum est quantum ex hoc medicamento deprehendi possit notitia peiorum, nemo scit tantum remedium. Tentat Iudices mulier impudentissima sceleris inuidiam nomine potionis effugere, & venenum negat esse tantum, nisi quod occidit. Facinus est Iudices euadere nocentes, quia iam facinus plura deuitat. Quid refert, animo noceat aliquis, an membris? Eodem scelere porrigitur omne quod non licet. Vnumquodque ex his quod datur, venenum est. Excusatio mehercle adhuc pro sexu tuo, pro conditione mulieris: sed vt illa nosses gratia tui, desideriúmque posses ingerere nolentibus, excogitasti per quod maritos à coniugum charitate diducas, per quod iuuenum mentes abiungas ab aliis fortasse meretricibus. Odij medicamentum nunquam ideo tantum meretrix habuit, vt illo cōtra se vteretur. Me quidem Iudices si quis interroget, in comparatione veneficij de quo queror, minus odisse debeat quod occidit. Et sicut ex ipsis quoque mortiferis mitiora sunt, quæ statim tota velocitate grassantur, & dolorem inter exitum vitámque non detinent: ita crudelius quod sic ordinatur, vt corporis parcat inuidiæ, & sit tantum animi venenum. Quid ais? non est noxium virus nisi quod occidit? Quid ergo vocaremus illud quo lumina sola raperētur? quo pars aliqua membrorum debilitate languesceret? Tu te veneficam negas, quæ potest potione facere quantum offensæ, quantum ira, quantum dolor? Amabit cui permiseris, execrabitur ille quem iusseris. accipient à te desideria nostra ortum, finem, modum. Sanè & amor & odium naturales videantur affectus, veneficium sunt cùm iubentur. Quid quòd non potest non habere vim veneni, quod contra voluntatem homini datur? Video cur sibi medicina permittat corporū vitia membrorúmq; morbos

infusis medicaminibus expellere: & sine animæ spiritúsque contagione, quæcunq; extrinsecus accidunt, potione vincũtur. Nõ potest vllus affectus sedibus suis per virus expelli, nisi totorum concussione vitalium: & cùm anima constet ex sensibus, quemcunque auferre tentaueris, illa statim prima nostri parte corporis retenta, confectóque quod petebatur, reliqua quoque viribus vicinæ tabis expirant. Quædam fortè medicamina possunt aliud vocari quàm venenum. dare quod non licet, non est aliud quàm veneficium. Quantum nefanda de pœnis humanis excogitare potuisti? Innocẽtius mehercle fuerat vt amaret aliquis inuitus. Potionem excogitasti, qua bella committere, qua se totum humanũ genus posset odisse. potest efficere vt non ament liberos parentes, vt propinquitas, vt fraternitas, vt amicitia se collidat. Odij potionem nemo accipit, nisi contra hominem quem non debet odisse. Tentat hoc loco nocẽtissima fœminarum de scelere suo facere beneficium. Meretricem, inquit, amaueras. Differo paulisper Iudices affectus huius excusationem. Dij deæque, quantum in hoc contumeliæ est, quòd sibi meretrix videtur adamata? Tu tibi cuiusquam affectus censoria grauitate præstabis? Tu tibi æstimare permittes, quàm frequenter aliquis lupanar intret? Tu cui non licet excludere debilitates, fastidire sordes, exposita ebrietatib⁹, addicta petulantiæ, &, quæ nouissima vilitas est, noctibus populóque concessa, mores iuuentutis emendas? Aequiore animo feras vt meretrix velit adamari. Eras, inquit, amator, & pauper. Volo Iudices sic apud vos paulisper agere, tanquam in hoc me affectu propinqui amicíque castigent. Non ego alicui⁹ matrimonij corruptor inuigilo, nec efferas cupiditates per illicitos duco complexus. Inuentas credo meretrices, vt esset aliquid quod liceret amare pauperibus. Nullam ego circa corpora ista consistere impatientiam puto. Diliguntur immodicè sola quæ non licent. Vt in furorem charitas aliqua conualescat, opus est difficultatibus. Breuis de concessis, sed statim satietati vicinus affectus est. Non fouet, non nutrit ardorem concupiscendi, vbi frui licet. Et quæcunque in mentibus circa permissa coalescunt, non sunt desiderij, sed voluntatis. Hoc ipsum tibi mulier obiicio, quòd nos in fabulas sermonésque misisti. Solus debet amare meretricem, quem meretrix oderit. Pauperi dedit odij potionẽ. Quid illam putatis dedisse diuitibus?

Si meher-

Si mehercle repente nobis contingerent opes, iterum nos in sui charitatem alia potione reuocaret, & ista nunc seria grauis vellet impatientia priore retinere. Meretrix pauperem amatorem propter se tantum non potest pati. Amanti, inquit, dedi. Hoc si remedium est, detur scienti. Prima pars sanitatis est, vt libenter accipiat. Quinimo cur non potius datur amaturo? Quanto melius, quanto prouidentius, & minore bibentis dolore constabit, vt adhuc labentem aggrediaris animum, vt tum adolescentis ardoris impetus in paruis extinguatur elementis? Eo tempore das potionem, quo pariter duos patiar affectus. Aliam impatientiam paras, & accipio odium, quia iam amorem ferre non possum. Non desino, sed esse aliud incipio: nec emendor in amore, sed transferor. Illa vera sunt remedia, quæ fugatis morbis, causisque languoris, postea non sentiuntur: & ea tantùm innocenter dabuntur, quæ potentiæ suæ qualitate consumpta desinunt cùm profuerunt. tu mihi dedisti quod semper exasperaret. Perpetua res est odisse sine causa. Ducam licet vxorem, te tamen odero: in peregrinas expeditiones patria dimittat, te tamē cogitationes sermonésq; respiciēt. Quid interest quemadmodū possederis animum meum? quēadmodum mihi à te non liceat abire, discedere? Fecisti vt te vbique persequar, vt meis fortaßis manibus inuadam, velim dare venenum. Qui meretricem odisse non desinit, amator est. Sed infelix, misereris mei. Quid ergo sanitate tam rigida? Paulatim potius ratione compesce, misceantur consilia, blanditiis veritas temperetur. Alioqui nō est quòd abigas, quòd expellas. Exasperant neceßitates, & in amore contentio semper accendit. Adiuuabit te interim libertas ipsa qua fruar, tēpus, satietas, & fortasse amator alius admonens conditionis. Sed inter oscula, inter amplexus, paupertatē non tanquā exploraris, sed tanquā miserearis allega. quanquam quid opus fide? sine curer vt desinam, si quantum affirmas, inuitum miseraris ac diligis. Amatoris vnum remedium est, amari. Si tamen necessariam putas emendationem, quàm multa sunt amantium remedia citra venenum? exclude, dimitte. fastidium posset quantum nō posset præstare paupertas. Fac vt me potius ipse castigem, vt erubescam, vt aliquando desperem. Is tantùm in amore sanatur, qui quod desinit, sibi debet. Homo igitur qui meritò indignarer si hoc tantùm fecisset aliquis vt diligi desinerem, quanto

iustius queror, factus cùm iam sum alius, infelix, alia patiens? Decipiunt nos rerum fallúntque nomina: & ille qui odit, de amore miser est. Non refert animi, quid nimium velis, & inter sanitatem languorémq; nihil interest, si vtrunq; ferre nō possis. Frustra mihi quisquam blanditur remedio, cuius patior tormenta, cruciatus. Aliud est vt amare desinas, aliud vt oderis. Recessisse nunc me tantum putatis ab amore meretricis? Ablatus est mihi ille huminis melior affectus, perdidi miser quicquid est vnde gaudium, vnde venit vitæ tota lætitia. Amor ille per quem rerum naturæ sacra primordia, totiúsque mūdi elementa creuerunt, qui tenet nunc figítque rixantia, & de contrariis depugnantibúsq; seminibus molem perpetuæ societatis animauit, fugatus eiectúsque est. Non habeo infelix affectum, quo quandoque possim ducere vxorem, amare liberos, appetere amicitias, sperare conuictus. Quisquis odij medicamentum biberit, vnum fortassis oderit, sed amare neminem potest. Dij immortales, quid ego hausi! quale visceribus virus ingestum est? Non fuit illud vnum venenum: bibi miser execrationis quicquid totius mortalitatis ira contulerat, quod erat omnium animalium furor, omnium serpentium congesta rabies. Odij medicamentum quid aliud est, quàm assiduus animi labor, perpetua tristitia, & homo ab omnibus gaudiis in contubernium doloris abductus? Fieri non potest, vt virus tā impotens semel in viscera receptum sit, & in vnum tātummodo sensum, mādetúrque quousque dominetur. Ecce iā mulier odi, quid tamen adhuc facere illud in vitalibus putas? Paulatim se necesse est per totum diffundat animum: & quanuis primo statim haustu illud expugnet in quod datur, breui tempore in nominis sui potentiam omnes reliquos stringit affectus. Medicamenti cui tantum contra animum primū licet, prima fortassis vis erit odium, exitus iste, vt venenum sit. Respondere Iudices illis libet, qui me paulò antè dicunt in amore fuisse miserabilem. Quanto crudeliora quanto grauiora patior, qui dicor explicitus? Modestior cùm amarem, & quietior fuerat sane pallor in facie, sed ipsa quoque comis, optanda tristitia. Inueniebam colloquia, merebárq; sermones: nunc me omnes fugiunt, auersantur, oderunt. Tum frequenter à lupanari deducebat pudor, abiiciebat occursus: nunc publica detinent: conqueror, assisto, conuicior. Prò miseranda conditio, rideor

vbique,

vbique,narror,ostendor. Ego sum tota ciuitate meretricis inimicus. Sic patior miser illas lupanarium insultationes,illa corriualium maledicta, conuicia:non possum satis tormentorum exprimere mensuram. Odi, nec vnquam visus sum magis amasse. Intelligitis puto Iudices, hominē, qui tantum ad vos detulit animi mentísque cruciatus, & pro vita queri.Sed potio infelix, quicquid est per quod paulatim proficitur ad mortem, assiduè mecum rixatur affectus, & breui necesse est consumar. Quotidie vincor. Quæ putatis esse tormenta, quem dolorem, cùm mens vetatur oculos sequi, cùm à luminibus suis animus abducitur? Quod non proficit, hoc superest vt occidat. Me infelicem, si venenum istud non habet mortem si mihi inter hos dolores longior vita ducenda est. Cur ergo post hoc animi vices commentáque prospicio? Si meretricis impotentiæ omnia licent, hoc erit remedium, vt amare rursus incipiam.

ODII POTIO II.

Ex superiori argumento.

DECLAM. XV.

Pro Meretrice contra Iuuenem.

ETSI Iudices ita à natura comparatum est, ne sit vllus iustior dolor, quàm beneficij sui perdidisse rationem, nihílque grauius afficiat conscientiam bonorum, quàm quotiescunque nulla merita ceciderunt: non efficiet tamen nefandum præsentis reatus indignúmque discrimen, vt misera puella non gratuletur sibi quòd illam pauper accusare iam potest. Timuerat infelix, ne remedio suo sic repugnaret pauper, vt magis amaret: ne iuuenis in omni genere animi contentiosus ac pertinax, potionem illam dolore coactæ sanitatis expelleret. Bene quòd & terribilis & minax est pauper, quòd pœnam nostram, quòd sanguinem petit. Non expectes vt statim gratias agat, qui sanatur inuitus. Nobis tamen Iudices hodiernam pauperis mentem non prima fronte tractantibus miserrimus iuuenis nondum videtur explicitus: & si bene prioris ardoris impatientiam noui, quod maximè facit, ira non

odium est. Alioqui si profecisset remedium, & à pristino furore iam liber, animo intellectũ sanitatis admitteret, omnẽ adhuc puellæ vitaret occursum, non sibi crederet vltionem, & ipsum quoque iudicij timeret adire complexum. Deprehensa est puto nouissimè potionis superuacua persuasio. Amat Iudices, amat, qui queritur quòd non ametur. Quid agã Iudices hoc loco? sub quo temperamento defensionẽ periclitantis aggrediar? timeo ne si cœpero simplicissimæ puellæ laudare mores, referre ꝓbitatem, amare rursus pauper incipiat. Siue enim Iudices malignitas est persuasionis humanæ, formam vacantẽ vocare meretricem, seu miseræ nomen id imposuit aliquis amator, cui cũ corporis bonis fortuna nõ dederat vnde seueri matrimonij castitati sufficeret, laborauit necessitatum suarum custodire probitatem. Nullius vnquam per hanc matrimonij turbata cõcordia est. Nemo questus est pro filio pater. Nemo exhaustas facultates in auidissimos sinus pœnitentiæ dolore defleuit. Tentet licet ingratissimus iuuenis inuidiã miseræ facere prioris affectus, nõ poterit obiicere meretrici & quòd amarit, & ꝙ amare desierit. Ne quẽ igitur accusator hac prima fortunę suæ cõploratione decipiat, tanquam meretricis charitate consumptus sit: securi estote pro innocentia nostra, talis incidit, talis adamauit, nec habuit quod perderet in tã immodico ardore, nisi mentem. Vidistis enim notissimum tota ciuitate miserũ, cùm lupanari noctibus diebúsq; deseruiens, quãuis indulgentissimę puellæ simplicitate frueretur, modò tamen maledictis opprobriisq; vulgi, modò crebra riualiũ contentione pulsatus, abigi tamen compescíq; non posset. mouit mitissimã puellã hic infelicis affectus. Laboranti primò sui voluit facultate succurrere: sed quicquid indulserat, fouebat ardorem: quæque in hac impatientia prona persuasio est, quia nihil præstanti meretrix tam sæpe cõtigeret, amari sibi videbatur. Postquã nihil miseratio, nihil proficiebat humanitas, tẽtauit asperitate discutere. Poposcit, exclusit. Non defuerũt misero preces, adhibita sunt ex ipsa iuuenis conditione consilia. Sed ista vincebat, & vires amoris impedimẽta perdebãt, donec intelligeret hominẽ qui explicari ratione nõ poterat, necessitate seruandũ. Puto Iudices frustra malè audit in immodico pauper ardore. Meretrix magis amauit hominem, à quo noluit amari. Consumptis igitur optima fœminarum cunctis indulgentiæ seueritatísque

consil-

consiliis, dum apud omnes de pauperis sui amore conqueritur, incidit remedium, quo iam dicebatur alius amator explicitus. Quæ prima igitur medicamenti pariter ac dantis integritas est, non negatura porrexit: adiuuit deinde quod dederat, imperauit sibi ne quas admitteret amplius preces, ne querelis assistentis, ne lacrymis moueretur, exclusit. Vultis scire Iudices vbi sit medicamenti quod obiicitur, totus affectus? Quisquis odium dedit, omnia post hoc facit vt debeat amari. Quanto iuuenis hoc melius in forum aliquando venisti? Incipis agere serium, grauem: iam leges, iam iura loqueris, conuiciaris, maledicisque meretricibus. Hunc tu animum modò inter libidines ac scorta perdebas, macie notabilis, pallore deformis, soláque impatientiæ tuæ fabula notus. Perieras infelix, nisi bibisses venenum. Veneficij agit. Credam mehercle Iudices ad subscriptionem huius immanitatis expectasse publicæ seueritatis aures. Quodnam seculo nefas nuntiaret hic gemitus? quæ prosiliret orbitas de nouercalibus quæsitura commissis? Quæ pestiferis hæredem medicaminibus enectum tristis comploraret affinitas? Non pudet ergo quòd vacatis lupanarium querelis, & ad vos deferuntur amantium rixæ? Videtis hunc accusatoria fronte terribilem? oscula poscit, destitutos queritur amplexus. Vultis vos abire potius in vestra secreta, ibique gaudia querelásque mutata conuersatione consumere? Non agnoscunt leges ac iura miseros. Hîc audiuntur seriç calamitates. Non est vltione dignus, de quo potest efficere meretrix vt queratur. Ecquando vnquam Iudices audistis de veneficio viuum querentem? facinus hoc semper ex mortibus accepit inuidiam. Si latrocinium, probes cruore, vulneribus: si sacrilegium, spoliis numinum, prędáque templorum. Ita veneficium si arguas, oportet ostendas putre liuoribus cadauer, inter efferentium manus fluens tabe corpus. Vt iam istud obiicere possis, & vita debet aliquid esse passa, quod inuidiam mortis imitetur. Veneficium voca quod cæcitate grassatur, quod in aliqua deprehenditur debilitate membrorum. Profer agedum corporis notas, in quas se noxiæ potionis vagus feruor effuderit, vbi depasta senectus visceribus sæuitura consederit. Aspicio par laboribus corpus, retinere sua ministeria, sufficientem animum seriis actibus, accusatoria firmitate robustum. Crede iuuenis omnibus qui te

modò noueramus, nunc acrior erectiórque resedit in sensus vigor, in membra sanguis, viribus velut nouæ iuuentutis exultans. Bibisse te medicamentum probare non posses, nisi meretrix fateretur. Quòd si permittitis Iudices, vt quicquid extra consuetudinem datur, ad huius vulgi referatur infamiam: beneficium malè audiendo vitietur sanitatis, statímque merebitur sceleris inuidiam, quicquid profuerit inuito. Illud tantùm noxium virus vocauere leges, quod non admitteret interpretationis incertum. Iniquissimum est venenum videri, quod in potestate bibentis est an sit remedium. Sentit Iudices iuuenis crimen quod detulit, nec nomine nec effectu scriptionem legis implere. itaque ex vocabulo mulieris quærit inuidiam. Meretricem, inquit, accuso. Nescis, mihi crede iuuenis, sceleris quod detulisti, qualem mihi debeas probationem. Rem expecto mehercule, vt sit ante omnia minax vultus, feralis habitus, horreant squallore crines, rigeat super nefandas cogitationes efferata tristitia. Facinus quod dicitur inquietare superos, sidera diris agitare carminibus, tumulos busta scrutari, & amputatis cadaueribus ipsas in scelus armare manus, fieri non potest vt autorem suum non statim primo prodat aspectu. Vides veneficæ non horridos vultus, placidámque faciem. Si cogitationes, si consilia pertractes, sola cura de forma est. omnis in hoc collata meditatio, vt solicitet aspectu, sermone detineat. Audio subinde exactas mero noctes, tua mulier conuiuia, perditas amantium rixas. Meretricis vnum veneficium est, ne desinat amari. Nunquid iniquè Iudices in tanti sceleris subscriptione deposco, ne nominibus reos velitis æstimare, sed moribus? Venefica tua quid prius vnquam, quid simile commisit? Cuius per hanc expugnatus animus est? Quis queritur iuuenis? qui senex? quis diues? quis pauper alius? In te ergo solo venefica, in te tantum aliud ista quàm meretrix. Vultis integritatem puellæ breuiter probem? Hanc quam nunc detestatur, accusat, amare mallet. Omnia Iudices facinora (nisi fallor) causas vel de cupiditate vel de simultatibus trahunt. Quod odium de amatore meretrici? Quæ præda de paupere? Odium, inquit, accepi. Ecquid Iudices? Satis me contra infamiam veneni vel solum medicamenti nomen absolueret. Nec inuenio cur debeat idem videri, quod non potest idem vocari. Agedum iuuenis, potionis imple huius immanitatem,
dic,

dic, Odium accepi contra coniugem, contra liberos meos, vt à sacris auocarer affectibus, vt pignora sancta despicerem. Illud odium in meretrice facinus est, quo vtitur in sui charitatem. Ita vel hoc solum sufficit excusationi, quòd illa contra se tantum dedit. Odium, inquit, accepi. Nunc te hîc reposco iuuenis inuidiam quam fortunæ nostræ paulò antè faciebas. Dic, meretrix dedit, prostituta porrexit. O quàm timueram ne diceres, amatorium sui. Consurge agedum iuuenis, & totis corporis animíque viribus imple susceptę accusationis horrorem. Est quod audiente tota ciuitate proclames, Miseremini mei, adiuuate, succurrite, bibi medicamentum crudele, sæuum: desij pauper amare meretricem. Iamiam non inquietis noctibus vagus vilissimi cuiusque perditos patior ictus, nec exclusus ante lupanarium fores posterum diem peruigil amator expecto. Possum nauigare, colere terras, sufficio militiæ, reditus est mihi animus quo fierem maritus, quo senectuti liberísque prospicerem. Quantum dij deæque remedium conditioni bibentis valuit! Fecerat te potio ista felicem, si diuitem puella. Ita vel hoc nō solum Iudices innocentissimæ puellæ pro defensione sufficeret, quòd nihil fecit sua causa? Amatorem dimisit, explicuit illa quæ captare dicitur vt ametur, quæ solicitat, quæ corrumpit affectus. Ingrate, quanta de te potuerit gratia frui? Non quidem confers pretia, non stipes, sed assides, sequeris, hæres, pręstas comitatum, fauorem, laudas vbique, miraris. Hinc ergo iratus meretricibus, quòd illas etiam pauperes ament, quòd facilè contingant, quòd laboribus exonerentur adeuntium facies, hinc amator vt diuites ament, in crimen maximum captas transferre beneficium? Vt aliquis amare desinat, non nisi ab amante præstatur. Quid ais iuuenis? Ita bibisti potionem, quæ finem cupiditatibus daret, premeret ardorem, desideria restingueret? Abi, recede, dum puellæ publico generis humani nomine gratias agimus, quòd hoc fieri posse monstrauit. Furor ille qui (si credimus) numina quoque detracta sideribus misit in terras, qui de sacris venerandísque pignoribus monstra commentus est, ardor qui miscuit hominum ferarúmque cōcubitus, ferrum, ignes claustra laxabat, per interiecta latè maria fugiebat, vetatur, perit. Accipite quod magis debeatis stupere, mirari: remedium amoris mulier inuenit. Desinite nunc incestum timere mortales,

tales, nulla pietas horreat nefandæ cupiditatis instinctum. quicquid non parentum minæ, castigationes, non serij propinqui, non paupertas, non necessitas poterat efficere, haustus breuis, facilis, vnus extorquet. O si quis odium posset omniū bibere vitiorum! Felix profectò mortalitas, si reliquos lapsus incommodósque mentis errores fas esset infusa potione compescere. Facinus est, quòd maximum remedium, gratiam sui autoris vocabulo perdit. Miraremur hominem, qui illud contra meretricem dedisset. Tibi tamen vltra omnes immodica cupiditate flagranti, tibi præcipuè succurrendum iuuenis. Cuius homo conditionis adamaueras? Diuitiis opus est, ne simus in amore miseri: & impotentissimi mali difficultates illi fortasse non sentiant, quos contra fastidia cæteróśque contemptus explicat felicitas magna pereundi. Felix profectò, qui non nisi facultates in lupanari effudit. Tu perdis animum, ille æs: tu bibis vxoria, tu lacrymis rogas, pallore blandiris: & quod ad pessimum spectat euentum, miserabilis sis oportet, vt amator esse videaris. Finge te nullum huius affectus sentire cruciatum, id amare te pauper saltem non pudet? Homo cui non vacaret agere longa languoris otia, ægrúmque non deceret totarum noctium quies, excusare non possis si tantum perdideris dies, cuius census ex manibus, ex laboribus substantia, quem quotidie poscit vltra rationem in dies demensus, amentiam pateris, felicium oscula tantum amplexúsque meditaris, & vnde tibi calamitatis huius non potest nec venia contingere, de voluptate miseres. Expectandum videlicet quando te fames, inopia castiget. sed inter ista cœpisti, quid iam facere potest ratio, consilium? Odio sanandus est, quem non explicat quòd pauper adamauit. Non tamen intelligere possumus tecum solam fuisse paupertatem. Iterum, non opes tantùm tibi, non facultates defuerunt: non erant, quantum video, propinqui, non amici: alioqui illi te potius nostra potione sanassent: vel si ignorassent huius graminis vires, vinculis nexibúsque tenuissent. Quid blandis affatibus impotentissimum eludis affectum? Datum est remedium dolori, qui sæpe egit in laqueos, in præcipitia compulit, qui cruciatus laborantis animæ vulneribus emisit. Quantum amori in hominem liceat, illi magis sciunt, qui amant. Iunge nunc cum fortuna tua conditionem mulieris adamatæ. Incideras quidem miser in puellam

Iam minimè superbam, miniméque difficilem. Quasdam tamen non possumus circumire meretrices. Quàm multa pro illis exigit sexus, ætas poscit? semper necessitas petit corporum, cultus poscit, stationis tristissimæ impatientia. Totos infelix dies lupanarium foribus impendes, vt quandoque prostituta pauperi vacet. Contentione numerantium dilatus, exclusus, otium meretricis expectas. Negatur tibi complexus, indignatione persequeris. Contingit, verùm felicitate corrumperis. spem gaudia parant, aduersa contritionem. Ex vtraque fortuna desideria coalescunt. Nobis crede qui vidimus, quis tibi vni fuit corporis habitus? quis pallor? quàm miserabilis, quàm pudenda tristitia? Quoties tu venenum bibere voluisti? Non est igitur iuuenis, quòd tibi queraris illam mitissimam partem humanæ mentis ablatam, non charitatem, sed impatientiam: non voluptatem, sed tormenta: non amorem, sed quod adamaueras, perdidisti. Amoris (si sapientiæ sequamur autores) antiquissimum numen, & cui se naturæ debet æternitas. Sed ille mitis & serius honestis cupiditatibus & viribus sacræ charitatis exultans, vt qui cuncta priscæ noctis operta caligine diduxerit primum, deinde miscuerit. Hic verò quo perditis visceribus adhęremus inquieti, lasciuientis adhuc ætatis instinctu tumultuosus ac petulans, telis funereis facibúsque armatus. Pręstat igitur ille mortalibus liberos hac vsitata cõiugij pietate: hic incesta, libidines, adulteria, meretrices. Referam nunc fabulosas immodici furoris prodigiosásque nouitates, conceptum nescientibus oculis ignoti hominis aspectũ, formam suis in se luminibus ardentem, virgines patrum senectute flagrantes, mortalium ferarúmque vultus vsque ad mõstrosæ fœcunditatis onera perlatos? Ex omnibus tamen quæ nobis patientibus extorquet affectus, hoc sæuissimum patimur, quòd nemo vult in amore sanari. Ego tamen, inquit, amare mallem. Hoc est ergo propter quod opus odio fuit. Nihil agebant castigationes, nec preces: consilia perdebantur. Odio debet amator explicari, quem sanat adamata. Interrogare te hoc loco libet, nunquid accusare posses, si quod fecit medicamento puella, fecisset animo? Licuit te reposcere quantum numerare non poteras, fastidire, contemnere. Iam indignaris quòd te maluit remedio quàm dolore sanari? Mulier cui ad dimittendum amorem sufficiebat vt odisset, ipsa

pro te

pro te commenta est vt illam tu potius odisses. Finge te tamen aliqua remedij tui sentire tormenta, arrogantissime miserorum: tu autem sperabas ardoris immodici felicem statim sanitatem. Quid si queratur æger abstinentię dolore sanatus? Excussa sunt plerunque languentium verberibus redemptáque debilitate vitia: ignibus, vulneribus interdum profutura grassata sunt, & quæ fuissent mala sanitatis, in gratiam remediorum de maioris periculi comparatione redierunt. Vix mehercle contingere potest, vt hilares ab hac impatientia lętíque discedant, quos pudor, quos satietas, quos pœnitentiæ ratio dimittit. Nec sine aliquo morsu resilitur à malis, quę voluptate tenuerunt. Iterum materia amoris est, desinere, nec queri. Opus fuit pari diuersitate, viribus quantis adamasti, ne respiceres, ne frequenter in media sanitate subsisteres. Quale tibi remedium debuerit adhiberi, vel ex hodierno sentis iuuenis affectu. Pro homine qui post odium queritur quòd non amet, parum fuit si amare desineret. Audi igitur ingratissime, quatinus ad publicas aures secreta nostra proferre voluisti. Dedi. Quid enim, inquit, facerem, quæ remedia tua multa perdideram? Ferre misera non poteram, quòd te iam cœperunt omnes ridere meretrices. Repete agedum illarum colloquia noctium, quibus te frequenter alterius, & fortasse diuitis amatoris iniuria receptum, inter oscula amplexúsque monui. Quid miser cum fortuna, quid cum mea conditione rixaris? Parce necessitatibus meis, duo pauperes sumus. Sed & tu quoties in sinus meos lacrymis fletúque resolutus exclamasti, Sẽtio furorem, sed imperare oculis, sed animum regere non possum? quàm libenter te mulier odissem? Non est igitur ingratissime mortalium quòd beneficium nostrum nomine potionis infames. Remedium bibisti, sed illud odium tuum est. Quid? quòd furis, conuiciaris, exclamas, non est haustus illius affectus, sed amor. Talis fuisti. Aliud sunt, aliud, illi quos in voluptates superfluentium facultatum mittit secura felicitas. Improbius pauperes amant. Sic tumultuabaris admissus, sic moras, sic impedimenta ferre non poteras. Maledicebas populo, conuiciabaris intrantibus. Cuius vnquam felicius commutata fortuna est, si tunc omnes oderas, nunc vnam pauper odisti? Quin potius iuuenis admittis consilij rationem? Quid agis infelix? Cur redditam modò sanitatem

rigore

rigore nimiæ contentionis exaſperas? Prædico, teſtor, conſumis odium, nondum totam mentem vis perfuſa poſſedit, adhuc circa te duo maximi rixantur affectus. adiuua potius, adiuua potionem. Contradic agedum, quicquid eſt aliud quod tumultuatur, exæſtuat: totúmque ſanitas componat hominem. Tunc te ſciemus amare deſiſſe, cùm deſieris odiſſe. Et innocentiam quidem puellæ ſatis, vt ſpero, defendimus, magnitudo periculi vocet preces. Conſurge agedum miſerrima fœminarum, reliquam defenſionis tuæ partem tuere lacrymis. Accuſator quid ſperas? quid expectas? Ad genūa tua non mittimus eam. Toto licet infelicem terrore conuenias, non exoſculabitur manus. Mortem, ſuprema denunties, te non rogabit. Fruſtra tibi aliquid de periculo noſtro metúque promittis. Neſcis, puella non habet odij remedium. Sanè tamen viribus potionis effectum ſit, vt accuſaueris innocentem: ſufficit vltioni vidiſſe pallentem: ſatis eſt audiſſe gemitus: memineris hanc eſſe quam tu non iuuenis odiſti. Quid agis? etiámne perferes illud pronuntiationis anceps, illud humanæ ſalutis incertum? Numerabis ergo ſententias, & ſi damnaueris, exultabis nefande, gaudebis? Puto non adamaſti. An & ſequeris dum carnifex trahit? Intereris dum hos oculos occiſura contingit manus? dum hæc amplexibus tuis nota ceruix, ad ſupremos nudatur ictus? Non exilies? non pectus oppones? non fidem hominum deorúmque clamabis? Accipies percuſſam ſuper palpitantia membra conſiſtens? potes hoc videre? potes hoc ferre? Sanatus es. Quòd ſi quid triſtius iudicij huius attulerit euentus, dij rapidè pereuntium beneficiorum ſemper vltores, dij quos iſte crudelis in amplexibus puellæ frequenter mœrore, lacrymis, aut finem amoris rogauit, aut mortem, date nobis iuſtam de ingrato iuuene vindictam. Nō imprecamur debilitates, naufragia, morbos. Pauper ſit, & amet quancunque meretricem, & amare non deſinat.

AMICI

AMICI VADES,

DECLAM. XVI.

ARGVMENTVM.

Duo amici, ex quibus vni mater erat, peregrè profecti, ad tyrannum appliciti sunt. Mater cognito quòd filius haberetur à tyranno, flendo oculos amisit. Oblata est à iuuenibus tyranno conditio vt dimitteret alterum ad visendam matrem, ad diem præstitutam reuersurum: ita vt nisi occurrisset ad diem, de eo qui restiterat, pœna sumeretur. Et iureiurando adstrictus est. Venit iuuenis in ciuitatem. Mater detinet ex lege, qua parentes in calamitate deserere non licebat.

Pro Iuuene contra Matrem.

ETsi sanctißimi viri olim omnes videor humanorum pectorum affectus in solam amicitiam contulisse, & patior inuidiam hominis qui sibi non reliquerit vt amaret & matrem: quoties tamen vniuersam pietatis meæ conscientiam intueor, in qua minimum est quòd videor bonus amicus, non possum non hanc primam electionis nostræ complorare fortunam, quòd mihi necesse est aut amicum relinquere, aut matrem. Facinus seuerißimi viri, facinus fit impatientißimis affectibus meis, quòd succurri non potest duobus. Excedit omnem querelæ meæ complorationem, quòd tam diuersis meorum conatibus aduersa conueniunt, vt videar eligere. Quid non darem miser pro luce matris, qui vt illam viderem, amicum dedi? Fidem vestram iudices, ne inter maximas necessitates pereat vsus hominis, qui paratus est duobus impendi. Iam hîc est tota ratio clementiæ, ne ibi me detineatis, vbi non prosum. Nec dißimulo sanctißimi viri proferre me cùm maximi tum incredibilis exempli fidem, vt non immeritò poßim videri cum matre colludere. Ego videor excogitasse istum colorem, & hoc quòd detineor, amicitiæ vocatur infirmitas. Miseremini iudices, tentate me, & dimittite. An voluerim reuerti, scire non potestis nisi reuertor. Illud sanctißimi iudices, illud affectus meos torquet ac lacerat, quòd sim ingenti expectatione deceptus.

Sperauc

Speraueram futurum, vt hoc loco rem magnam faceret & mater. Parauerам apud tyrannum hanc iactationem, vt me crederet remissum: & genus ostentationis adamaueram, vt mirarentur hominis fidem etiam in orbitate. Quo vultis hoc animo feram, quòd etiam vt reuertar, amico meo mater imposuit? Et quantum ad hanc pertinet, maximum iuuenem decepit, illum qui meos crediderit affectus. Non possum Iudices litis huius dissimulare facinus. innocentius fuerat vt ego nollem reuerti. Viderint sanctissimi viri, qui receptas nominum persuasiones velut aliquam seruitutem charitatis attendunt. Me si quis interroget, nullos affectus tantum nasci puto. Et si quis omnia vera ratione respiciat, quicquid liberos, fratres, propinquos inuicem tenet, amicitia est. Homines igitur, quos cùm maximè incredibilium rerum loquitur inuidia, sumus sine dubio non eiusdem pars animæ, non eiusdem pondus vteri: & quanto minus in causis, tanto plus in affectu est. Admirabilior charitas, in quam coimus viribus nostris. Non pudet Iudices hanc fateri persuasionem, minus debetur homini qui aliquem ideo tantũ amat, quia necesse est. Ita est Iudices, ita est, à primis statim ætatibus in eandem coire vitam, habet aliquem fraternitatis affectum. Sic effectum est, vt nos statim fama committeret: & tali certamine coiuimus, vt si quid accidisset vni, deberet & alteri exemplum. Inde est quod & pariter reuerti contempsimus, & quasi facilius esset inter fidos, placuit sub incerto pelagi cohærere. Nec tamen vanitate, nec discursu putetis extractos: magnas & inexplicabiles nauigandi fuisse causas, vel hinc potestis æstimare, quòd nos non detinuit hîc mater. Vtrum'ne igitur Iudices sumere de nobis etiam nunc voluit experimentum ipsa amicitia? & parum fortuna credidit hominibus adhuc tantum feliciter amantibus? An hæc est magnæ semper opinionis inuidia? nec vlli vnquàm tam plena confessione laudantur, vt illos non ipsa quoque amicitia tentare velit? Littoribus appulsi sumus, homines, quorum omnia casus, fama custodiebat. Consumitur terrore, qui parentibus statim cæcitas est. Hinc illud euenit, quòd sumus pariter alligati. Sic magis aduersus solutum carcer inuentus est. Pudet iudices fateri, iam in hoc victus, iam inferior recessi. ex duobus magis amatur, quem tyrannus, paratus est alligare. Quantum ibi amice debeo? Non potuit

m nos diui-

nos diuidere nisi mater. Tibi primùm cæcitas nuntiata est, tuus hic affectus fuit quòd hoc credidit tyrannus. Quid ille non fecit vt Rex desiderauerit vicarium corpus? amplexus est catenas. Sponderi sibi voluit hominem rediturum, per maria, per matrem: repromisit de incertis tanquàm de animo suo. Quis hominum pro se tam multa fecisset? Præstitit, inquam, amicus, præstitit rem quam videbatur ideo tyrannus indulsisse, ne fieret: & hominem qui in rebus humanis hunc esse nolebat affectum, decipimus dum tentamur. Ego non inuenio cur horreat mater carcerem, quid sibi velit quasi destinatas operire ceruices. Non odit me tyrannus, cuius non interest an alium occidat. Miserere mater, si quis est magnorum meritorum pudor: querere quòd vnum de cæcitate impatientius ex nobis amaris semper absentem. Cui tu fortunas, quibus necessitatibus iniicis manum? Me ad amicum meum admitteret alterius catena, & tyrannus nunc mihi portas aperiret, subsidio nauigium pirata præstaret. Si mehercle antè morerer, ire deberes mater ad diem. Misera non intelligis quanto te magis plus obligauerit amicus? plus debes homini, qui me tibi remisit, ex quo pati non potes vt reuertar. Libet mehercle Iudices, libet misereri hominum qui me laudant reuertentem. Amicus mihi credidit vt redirem. Ita nunc ego facio rem magnam, ego sum ille bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus. Siqua dicentis fides est, facinus mihi videtur, quòd scio me non esse periturum. Sentit iudices & ipsa mater rem se facere turpissimam si necessitate detineat. Itaque mulier quæ adhuc de affectu cuncta fecerat, ad legem subitò conuertitur. Pessima Iudices causa matris est, in qua plurimum lex potest. Liberi parentes in calamitate ne deserant. Facinus est Iudices hoc dici homini reuerso. Ita nunc ego contemno matrem, ego despicio cæcitatis obsequia, homo qui omnium calamitatum mearum ambitum in hoc consumpsi, vt redirem? qui inter supremas solicitudines non pro me rogaui? Mihi quisquam contumacium supplicia liberorum, mihi neglectæ pietatis minatur inuidiam? Bone Iupiter, quanti mihi consistit ne malus filius viderer? Imputem tibi necesse est mater, quòd meum amicum propter te reliqui, ad quem facinus est non reuerti. Nondũ Iudices necessitates meas, nondum amici merita refero, interim contendo tunc

esse tan-

esse tantum legis huius vsum, cùm in calamitate soli sunt parentes. Magnam partem mortalium fortuna dimisit à legibus, nec vlla iura tam tristia sunt, vt ea in aduersis patiantur homines. Ego cùm me necessitas rapit, sic habeo queri, quasi relinquar. Excusatæ sunt parentibus liberorum calamitates, & si quem lex ista deprehenderit, in alterius fatum transeat necesse est tanquàm orbitatem. Quid enim si me detinente matre alter è latere reuocaret? & si bella militem poscerent, si Legatum patria dimitteret, veluti ad propriam descendam necessitatis meæ complorationem? Si me damnatum pœna constringeret, videlicet effringeres carcerem mater, iniiceres carnifici manum, & perituri filij iugulum autoritate iuris operires? Dij deæque quàm longè est lex quæ retinet hominem, qui pœnæ non venit! Nescis quantum intelligo mater, quantam inuidiam debeant facere liberis parentes, à quibus relinquuntur. Mater quæ se deseri queritur, illud exclamet, Filium meum ciuitas peregrina solicitat: vt amœnos nescio cuius recessus orbis petat, debilitati meæ subtrahit humeros. Iuuenis meus abducit amore meretricis, & ab officiis ciuitatis vitiis abstrahitur oculorum. Eiusmodi gemitu filium necesse est persequaris, vt quòd detineor, obiter & pœna sit. Non facit ista lex ad liberos qui misericordia detinentur. Vt turpe sit quòd recedo, in eo tantum est ad quem reuertor: & vt facinus sit relicta mater, non faciunt nisi causæ relinquendi. Homo qui ad tyrannum reuertor, si malo animo relinquo matrem, dignus sum qui detinear. Non est itaque quòd subinde nominis vestri beneficia mater opponas, non est quod vtilitati tuæ fieri potest, si credimus esse in rebus humanis & alterum affectum amicitiæ, quam mihi videtur natura excogitasse vt coire inuicem posit totum hominum genus: quæ ideo nondum circa se tenet omnes admirationes, quia tota non cõtingit, quæ tamen peruenerat ad incredibiliũ fidem, nisi illam vos impediretis. Amicitia plurimorũ corporum, vnus animus, vicariæ manus, fortior quàm matris affectus. Rogo quid refert quid vocetur ille qui sic amat? Quid interest ex quibus magna merita descendant? Vultis scire quid de hoc affectu sentiat mater? Et amicum meum putat malle ne reuertar. Finge me positis paulisper meritis, q̃bus obligatus sum, hoc tantũ dicere, Amic' alligatus est, ire volo mater vt redeat, vt cõsoler,

 vt domi-

vt dominum rogem, vt si tyrannus exegerit, vicarium corpus opponam. Quid detines? quid moraris? Hoc est tempus propter quod coimus. Nescias an diligat cuius non habet experimenta nisi sola felicitas: & si vitæ præstes omnia secunda, amicus otiosa res est. Dicturum me putas, hoc expectat alligatus, expectat totum imò genus hominum, & nos in hanc fidem persuasionis receperunt, vt si hoc faciam, nemo miretur. Vis scire mater quem affectum, quam reuerentiam in calamitatibus amico præstare debeamus? Nullam legem timuit ne relinqueretur. Differo interim causam amicitiæ, agere paulisper omnium libet, & tyrannus mihi credidit, volo reuerti. Nulli vnquam mater plus commisit fides, neminem magis obligauerunt expectationes. Credidit mihi homo, cui res fauorabilis contingit si decipitur, qui sibi excogitasse contra omnes amicos videtur, vt illi imponeremus. Non est quòd mihi supplicia, quòd omnem mortis apparatum mater opponas. Facinus est, id tantùm hominibus bene credere, quod expedit: & actum est de rebus humanis, si sola seruatur vtilitatum fides. Infinitum est quantum mihi crediderit tyrannus, si me occiderit reuersum. Intelligit Iudices & ipsa mater, quantæ reuerentiæ locum amicus obtineat quæ incipit contendere affectu. Nisi fallor igitur, cùm ego sim materia litis, hoc primum æstimare debetis, vter in ea calamitate plus fecerit. Ante omnia permitte mihi de hoc affectus tui genere mater queri. Quid tibi tam rabido, tam præcipiti dolore voluisti? Quid aduersis tuis præstare faciem, & in oculos tuos accipere nuntium? Non reliquisti tibi vt redimeres, sine dubio adiecisti ad matris affectus: oculos in media orbitate fudisti, sed illud non laxat catenas, non explicat corpus. Quid mihi prodest iste qui se citra filium consumpsit affectus? Plus fecisset mater quæ isset ad tyrannum. Alligatus sum, tu nunc sic flebis tanquam soluar in lectulo, tanquam in tuis manibus expirem. in quibusdam calamitatibus desperatio non est summus affectus: & quisquis orbitatem statim credit, festinat ad impatientiæ securitatem. Insimules licet mater tantæ pro me impatientię, tam incredibilis affectus, amicus rem difficiliorem fecit, quod seruauit oculos suos, vt alligaretur. Dij deæque quãtum ille præstitit qui mihi inuidit pœnam meam, nec recessit! ille, ille terribilem carcerem facit, qui inde procedit. Iam

cedit. Iam non corporis nexus hærebat, nec aliud quàm resederant pondere catenæ, consumpti longo squallore vultus, concretæ noctibus diebúsque super ora lacrymæ. Misereremini Iudices, ne perdat autoritatem meritum quod vltra expectationem est. Ponite sub oculis alligatos, quorum alterum amicus redemerit, alterum mater. Rogo vter plus fecerit? Bone Iupiter, quàm auidè, quã fortiter vincula nostra tractauit! Quibus ille precibus exegit vt sibi crederetur? Accipe, inquit, has manus, hæc membra, si fieri potest, vt amicum matri remittamus. In totum explebo, si videatur, vicariæ pœna locum recedentis. Vel si vis vtiq; tibi dimissa membra restitui, spondeo quencunq; iusseris aperto iugulo diem. Fidem deorum hominúmq;, quid nõ factum est vt amicũ meum pœniteret? Ingestũ est misero illud carceris tenebrarúmq; secretũ. grauioribus vinculis opus esse carnifex dixit ad bonũ amicum. Accedere ad illud cubile iussi sunt homines nocentes: & subinde dictum est, Vide tamen, amicus si tanti est. Vna vox, vnus miseri gemitus, Vrite, lacerate, distrahite, ille tamen reuertetur. Miserere mater, magna res agitur. amicum meũ reliqui contendentem cum tyranno. Excuso me vobis humani generis affectus, & tibi ante omnia mater excuso, quòd hoc fieri passus sum. Vlla ergo in rebus humanis necessitas tanti fuit, vt illum amicum meum in carcerẽ ipse deducerem? vt squallorẽ meũ, meas catenas in membra festinãtis exuerem? vt tam abrupti commeatus diem contra tot incerta promitterem? Testor te misera cõscientia, & si quod nos in illa necessitate numẽ aspexit, quãtum simus rixati circa catenas, quàm omnia fecerim vt ille potius veniret ad matrem. Fateor Iudices, vnius cogitationis pudore victus sum, quòd tam magni beneficij difficultatẽ ab amico nõ accipere, affectus videbatur hominis qui nõ credidisset. Miserere mater, ne me solutũ putes, amicum alligaui. Hæ sunt catenæ quæ tegunt membra, quæ per maria, per infinita terrarũ spatia restringunt. Sic non potest carcer effringi. Inuideo tyrãno. scit alligare amicos, scit tenere dimissum. Iterum ac subinde proclame necesse est, Ego amicũ meũ alligaui, & vt te viderem, pœnam meam altero homine impleui. Scio quo hoc amicus præstiterit animo, sed ego rem feci hominis non reuersuri. Interrogo hoc loco impatientiam tuam mater, interrogo, quid faceres si nos ad te videndam deduxisset

alligatos aliquis satelles, si barbarus aliquis? Fruerêris oculis, fruerêris amplexibus? Non est quòd te ista tanquàm leuior, tanquàm expeditior conditio decipiat. Quid putas esse quòd me dimisit solutum ire quò vellem? Crudelis artifex non reliquit nobis vt imponeremus. Superuacuò igitur hoc vos in matris causa mouet, quòd cæca est. Quòd nobis inuidiam facit vulneribus oculorum, nolite detinendi putare causas: idem videns faceret. Nec plus est quod non potest cæcitas ferre, quàm mater. vt aliqua filio carere non possit, nonnunquam calamitas facit. Quòd si Iudices in persona mea nec affectu nec meritis inferior est amicus, quid aliud iustitia vestra debet attendere, quàm vter plus patiatur? Iam satiauit dolorem mater, egessit æstus, effudit impetum, iam non desiderant oculi, cùm cadunt. Adiice quòd hanc qualemcunque fortunam inter amicos tenet, inter propinquos, habet omnia ministeria sua debilitas, suas cooperationes. Vis scire quanto intolerabilius sit quod patitur amicus? Excæcauit te qnòd ego sic tenebar: ille accipit cibos, quos carnifex, quos tortor apponit.

VENENVM EFFVSVM

DECLAM. XVII.

ARGVMENTVM.

Filium ter abdicare voluit pater, victus. Inuenit quodam tempore in secreta domus parte medicamentum terentem. Interrogauit quid esset, cui parasset. Ille dixit venenum, & se mori velle. Iussit pater bibere. Ille effudit medicamentum. Accusatur à patre parricidij

Pro Filio contra Patrem.

ASSATVS per diuersos miseræ mentis æstus, & eundem dolorem, dum me ab vtroque animi genere semper quod impulerit abducat, & in pertinaciam desperationémque neutram mihi liceat perferre patientiam: hoc primum à notissima clementia vestra peto, ne miremini quòd inter tam varia tristissimáq; fata consilio diductus sum, nec pro malis meis quicquam melius inuenire potui, quàm vt morerer: nec pro innocentia, quàm vt viuerem. Nouo igitur iudices inauditóque genere discriminis

minis vtriusq; animi reus, qua satis calamitates meas comploratione, quo deflebo gemitu? Filiũ mori volentem penè occidit, quòd interuenerat pater. Videtis adhuc illa secreti nostri contentione rixantem. Quicquid citra suprema, citra exitium est, cõtumaciam vocat: quantum absolutionem aspicit, vitam. Quis post hoc quærat ac dubitet quo me affectu iusserit virus haurire, qui parricidium vocat quòd nõ biberim? Permissurus fuit, si bibere voluissem. Quæso itaq; Iudices delationis hodiernæ penitus velitis perspicere causas. Obiicere putatis parricidium patrẽ pro se? Necatur, vritur, sine dubio torquetur vita, hoc enim non potest ferre, quòd mori filium iussit, nec coëgit, & scit facinus fuisse in imperio, si innocentia est quòd recusaui. Suæ quod crudelitatis est, vel ab inuidia se criminibus meis defendit, excusat, & ne vocem illam tanquam peractum facinus oderitis, substituit pro malo patre miserũ. Hic est Iudices deprehensæ impietatis æstus. Nemo vnquã volet innocentẽ filium videri, quem voluerit occidere. Illud quoq; Iudices à grauitate publica peto, ne quis me mori voluisse nõ credat contumaciter. Adhuc prioris cõstantiæ meæ more defendor: alia est mihi ratio cùm vici, fortior sum reus quàm absolutus. Sed tunc tantum par esse non possum calamitatibus meis, cùm me cõstare cœpit nihil aliud esse quàm miserum. Bene quòd rursus vocauit in forũ, iussit integritatis agere causam, fecit vt mihi videar perdidisse mortẽ. Si pœnitet patrẽ quòd me bibere iussit venenũ, ego ferre non possum quòd effudi. Licet igitur immitissimus senex cõfundere publicos conetur affectus, querelarum frõte mutata, non sumus noui vobis accusator & reus, nec nos modò pietatis euersæ recens asseruit immanitas: parricidam me olim vocat. Ita est enim iudices, ita est, iam pridem hominum nefandorũ solis nominibus accusatur. Sic mihi illa prima patris maledixit asperitas. Hic est ille quem desinere iã iusseratis, qui semper ad vos recurrit, & vincitur. Fallitur quisquis illam de moribus senis lassitudinem vel patientiam sperat. Patri qui abdicare non potuit, minus est filius nocẽs, quàm absolutus. O pertinacissimum accusatorum genus, victi parẽtes. Dum autoritatem nominis vestri fortius imperiosis asseritis affectibus, & ne pudorẽ pœnitentiámq; fateamini, contumacia vindicatis errorẽ, calamitatibus meis accessit, vt ter absoluerer. Nãq; vt erat in superuacuo odio mei senex prima luce

deprehensus, ferre non potuit, quòd reddebar inuito: & quia à Iudicibus non impetrauerat vt abdicaret, apud se tenuit, ne desineret hoc velle. Credidit tamen aliquid profecturum querelarum errore repetito, & sperauit iuxta contentionem suam vt accesseret aliquando pro me iusta miseratio. Quid facerem igitur? quò verterem iam fatigatam innocentiam? Nec exire me decebat ex domo, ne viderer quicquid vos non credideratis, agnoscere: nec expectare poteram, cùm mihi rursus aliam seriem malorum minaretur, quòd me iam cœperat pater contentione qua vobis irascebatur, odisse. Tandem infelix misertus mei, misertus patris, cùm de præteritis prospicerem iurgia tam longa quàm vitam, captaui fateor omnem occursum, quē mihi videbar exasperare præsentia, exorare dum morior, & tanquàm nouissimi ambitus genus excogitaui, vt me in honorem sui reuerentiámq; pereuntem, sic odisse desineret, quomodo parcere solet ira cedenti. Non habet alium quàm mortis exitum filius, qui nec reconciliari potest, nec abdicari. Erat in domo nostra locus, in quē secedebā semper reus, in quē reuertebar absolutus, querelis meis lacrymísq; iam conscius, in quem se ferant. In hunc non tanquam custodiæ patris imponerem (nam quid possit inueniri, quo non me captātis aliquid deprehendere cura sequeretur?) sed sicut solent qui immori volunt, pudore, non ira, ab omnibus quæ videbantur auocatura, secessi. Nam nec placuerat exitus genus querulum, tumultuosum, aut quod faceret inuidiam. Sed quid mihi tecum est integritatis nimia simplicitas? Non putat se posse deprehendi, quisquis venenum parat ipse poturus. Totus oculis animóque conuersus hærebam miser in opere moriendi (nec dissimulo) cum quadam cunctatione, cum mora, sicuti bonæ conscientiæ lenta mors est, nec præcipiti per suprema trepidatione festinât quos hoc solum quòd sui miserentur occidit. Abiit per tacitas conquestiones mens in obitus contemplatione posita: & hausturus potionem qua renuntiarem rebus humanis, totam apud se repetebat animus innocentiam suam, cùm pater secretum quod per impatientiam pereuntis impleueram (quantum credo) lacrymis meis gemitúq; perductus intrauit. Nō potest videri Iudices suspicatus aliquid de parricidio: quid tererem, cui pararem, nesciebat, qui interrogauit. Nuntio vobis sanctissimi viri, nihil à morientibus fingi: nihil vita laborante simpli-

ſimplicius. Ad ſubitum interuentum patris non tanquam deprehenſus obſtupui, facinus me tacente non pallor, non eſt confeſſa trepidatio: nec, ſicut accidere nocentibus ſolet, illa obuia ſemper errantium patrociniorum verba variaui, cùm me repente interrogatione ſubita auocauit, abduxit, quæſiuit quid tererem, cui pararem: ſed ego ſine cunctatione, ſine tarditate reſpondi & me mori velle eadem veritate, & confeſſus ſum venenum eſſe quod terebatur. Date Iudices patrem qui filium mori nolit & credit. Quis habeat Iudices dicenti fidem? Venenum filij quod inuenerat pater, non ille potius effudit, ſtetit quinimo intrepidus, arrogans iuxta orbitatem quam videbat, & mihi mortem quam promiſeram, quam minabar, ingeſsit. Bibe, inquit. Quis poſt hoc Iudices expectat, vt continuò paream iubenti? Ita demum mihi non eſt aliud relictum, ſi patri parui. Audite nunc dij pariter atque homines, quid poſt tres abdicationes, & querelas toties Iudicum grauitate percuſſas, velut attonitus amens nuntiêt ſeculo pater parricida ſæuus, parricida crudelis. Non bibi venenum. Hoc eſt totum facinus meum, viuo, reſpondeo, non fugio Iudicem, non cedo criminibus. Iam non miror quid ſit circa quod impatientia deceptę crudelitatis exæſtuet plus quàm orbitatis gaudium, quod modò perdidit ſenex, ſperauerat vt occidere me poſſet meo veneno. Sed quatinus inueniſſe ſe putat quod crederetis, vt contentionibus ſubinde damnatis autoritatem de nouo dolore circundaret, inuſitata commentus eſt. Quæ ſola mihi ſupereſt ratio viuendi, facinus ea ſimplicitate, ea fide denego, qua confeſſus ſum de veneno. Parricidij agis. Abſtuliſti quidem mihi partem, vt exclamarem hoc loco, fieri non poteſt. Scio quantum defenſioni meæ difficultatis adiecerit, quòd iampridem in domo noſtra humanorum pignorum ratio non conſtat, ſed pronuntiatum liquet vtri ex nobis facilior ſit impietas, vter iuxta alterius languorem ſuprema non fecerit. Tu vnicum quotidie proturbare conaris è domo, velles inopiam meam, velles aſpicere ſqualllorem. Ego oſculor illas expellentis manus, ego abiicientis genua teneo, & ad patrem qui me tam notabiliter odit, non habeo cur velim redire, ſi nō amor. Præualeret nominis tui fortaſsis autoritas, ſi contentio noſtra cœpiſſet à veneno. Conſumpſiſti quicquid eſt quod parentes ab omnium ſcelerum ſuſpitione defendit. Non habet

pater vnde parricidium de filio credat, nisi quem posset occidere. Me quidem pater infelicis huius persuasionis simplicitatem si quis interroget, nec à te parricidium fieri posse credo, nisi meo veneno. Facinus tamen in omnibus incredibile pignoribus, nullis difficilius quàm liberis puto. Vos adhuc in suprema nostra præcipitat autoritas, qui filium occidere vocatis plerunque grauitatem, sicut abdicationis emendationem, sicut reliqua supplicia nostra rationis fronte protegitis, cunctósque prærigidæ mentis affectus vocabulo molliore lenitis. Nos nec felices facinus istud possumus concipere, nec miseri. Non perueniunt ad nefas istud nec necessitates. Omnis citra desperationem dolor, ira languescit. Et quanto dij deæque difficilius si patraretur sine conscio, sine ministro, totúmque facinus & animum filij poscat, & manus? Memento cuius obiicias immanitatis horrorem, patrem occidere velle. Hinc tantum accipis vires, vt mori possis deprehensus. Vt sciatis, inquit, verum esse quod obiicio, & abdicare volui. Non potest pater efficere genus querendi, pertinacia probationis. Tu cùm dicis, filius me voluit occidere, videris tibi facere prioribus iudicibus inuidiam, exclamare, vos faciles, vos misericordes, hunc mihi redditis, Sed iniquissimum est vt abdicatio, quæ nec in sui valuit effectum, fidem maiori crimini præstet. Non sum reus inexplorati pudoris, nec anteacta vitæ meæ sub hodierna primùm lite tractantur. Felicior innocentia est circa suspitiones, certior post reatum. Et quantum infamiæ præstant obiecta dum nutant, tantundem autoritatis absoluta restituunt. An scilicet superatus est gratia pater, & apud senes, & apud parentes autoritate præualui? Viderint qui calamitatibus suis sic blandiuntur, vt sibi affuisse credant misericordiam, fauorem: filius à patre delatus, nunquam poterit superior esse nisi causa. Sanè tamen feramus vt prima abdicatione non egesseris totum dolorem, multa tibi de criminibus meis verecundia querendi, multa paternæ pietatis abstulerit infirmitas, quid non implet repetita delatio? Reuersus es in forum iam ad Iudices iratos. Quanto terrore cuncta pertulit pudor ille iam victi & redeuntis in damnatam colluctationem? Acrior semper ex verecundia dolor. Sed & iudicum cura quanto malignior circa rediturum reum? Quàm multis placet illa de dissimilitudine pronuntiationis autoritas, & seuerior videtur diuersa sententia? Tertia verò abdicatio

catio dij immortales quem apparatum, quem mouit ambitum! Ego miror quòd mihi licuit audiri, quòd me non statim primus querelarum tumultus oppressit. Quid post ista noui pater obiici potest? Inter leges inter iura consenui, non habeo in moribus meis quod non melius Iudices sciant. Scilicet capit natura rerum vt futurus parricida non præmiserit notas, nullis antè sit maximi sceleris immanitas tumultuata flagitiis: & quandoq; culeo, serpentibus expianda feritas, sub placida mente primam pertulerit ætatem? Aliud est miserorum genus quod clementia, quod succurrendi fauore dimittitur. Absoluerunt me qui sciebant nō profuturum mihi quòd non abdicarer. Proclames igitur, licet, Subinde detuli, sæpe questus sum, ter abdicare volui: hoc tamen res ista debet efficere, vt tibi non oporteat credi, quicquid aliud obieceris. Non enim sequitur pater, vt me tuis criminibus accuses, quòd nocentem tuis moribus probes filium. Parricidam non facit seueritas vestra, non sæuitia, non terror: ad tam grande facinus non ira opus est, sed moribus: non dolore, sed mente. Omnes iniuriæ leuius exasperant, leuius oderunt: innocentis filij vltio est mori. Quòd si manifestum est, nihil tunc in moribus fuisse meis, quod posset esse suspectum, æstimemus vnde postea traxerim parricidij causas. Vos libet interrogare hoc loco Iudices, quis magis debet innocentiam amare? Vici patrem, omni nunc solicitudine, omni labore custodiam illam gratiam; illum ambitum meum, quo remuneror aduocatos, quo persoluo Iudicibus illud propter quod audeo domum reuerti, propter quod non timeo casus, non subita pro patre, non maligna fata. Fidem non capit, vt me tres absolutiones & innocentem probauerint, & effecerint parricidam. Præterea pater quàm infirmum me, quàm trepidum reddit ipsa victoria? An scilicet ignoro quòd me reuersum circunsistat totius domus maligna cura? quòd viuo inter homines quibus apud te gratiam parat, si de nobis aliqua mentiantur, fingant? Videlicet hoc nos in facinus præcipitat, impellit, quòd aliquid speramus de testamento tuo. Quid? ego non sentio quòd simili scelere missus in domum, à charitate tamē exclusus, abiectus sum? Rogo qua fiducia facinus paro toties delatus, & paterna conquestione petitus? Quod vis patrocinium sperem pro parricidio meo? Defendi non possem, si bibisses tu venenum. Finge me parricidij voluntatem, finge habere causas: vnde occasio

occasionem, vnde fiduciam? Ego nec mori possum, nisi vt deprehendar. Venenum paro, qui non ministrum, qui non inuenio conscium? Despicior à liberis, contemnor à seruulis, euitant sermonem meum, colloquia fugiunt, & charitatem tui simulant odio mei. An videlicet spero posse fieri vt ipse porrigam? Est enim mihi ad conuictus tuos facilis accessus. Venenum mehercle putabis quicquid dederint hæ manus. Et virus præsentaneum paro, quod statim, quod subitò corripiat? At quemadmodum mihi supersit vlla defensio? An lentum, & quod tarda peste consumat, scilicet vt non statim exclames, vt te meum virus bibisse non credas? Rogo, cui paraui venenum, quod dare non possum nisi mihi? Ita, inquit, parricidæ argumentum est & hoc ipsum, quòd habuisti venenum. Omnibus Iudices, quibus ad scelerum conatus adiuuatur deteriorum quotidie fœcunda mortalitas, non hanc solam potentiam natura concessit, in quam malis mentibus & nocentium ducuntur ingeniis, sed illis vsus ex animo est, totúmque quod faciũt, de conscientia possidentis accipiunt. Quid enim si latronem gladio tantum probes? Sic munimus & somnos. Excute peregrinantium sinus, hærent tela solicitis. Non vetant ista leges parare, prospicere: nec instrumenta prohibent, sed æstimant vsus. Finge me velut in media prosperitate vitæ proclamare, Venenum paraui, ad quod incerti casus, ad quod languor, dolor, ad quod confugeret improuisa debilitas. Miramini quòd hoc fecerim homo qui circa me fortunam, qui discrimina humana lassaui? cui nescio quid adhuc paret toties victa delatio? Debuit habere in sua potestate mortem, quem iam pater poterat occidere. Non est, inquit, credibile vt mori volueris absolutus, qui reus noluisti. Poteram quidem dicere pater, Vixi dum spero fas esse vt incipias aliquando misereri, vt te squallor meus frangat, mitigent lacrymæ, pallor exoret: sed ignosce innocentiæ, tunc me decuit pertinax & rigida defensio. Vixi ne me videretur expulisse de seculo profundorum scelerum deprehensa trepidatio: ne super cadauer meum proclamare posses. Certè meritò timui, meritò prædixi venenum, qui viuendi non habebat audaciam. Ne supremis meis conuiciareris, ne quid posses obiicere iam non negaturo. Verum tibi de impatientia mea fatendum est, eadem mente nolui mori cùm abdicares, qua non bibi cùm iuberes. Sed fruere iterum,
fruere

fruere sæpius confeſsione tam miſera,& quia oculos ſpectaculo non licuit implere, ſatientur aures. volui mori. Adiice, ſi videtur, hanc malis noſtris contumeliam, vt interroges, quare abdicare me ſubinde voluiſti? Quid ais rerum naturæ pietas? ita iuſtiores cauſas habet impatientia, quàm corporum damna, quàm facultatum triſtis euerſio? In ſuprema præcipitat me pater. Ita non hæc vna vox complectitur omnes calamitates? Non videmini nunc vobis vniuerſos audire miſeros? Poſsimus fortaſsis aliorum accidentium ſperare finem: non habent proximorum odia regreſſum. Quæcunque nexus accepere naturæ, & quæ ſanguine viſceribúſque conſtricta ſunt, non laxantur diducta, ſed pereunt. Quæ de primo tenore naſcendi vix in contrarium victa deflectunt, diúque prauitatis ſuæ rigore durata, mox in priſtinum curſum remiſſa non redeunt, ſed totum pondus omnéſque vires inclinata traxerunt: vigore quo ſibi permiſſa creuiſſent, in ipſius vitij robur adoleſcunt. In hoc tota eſt difficultas, vt incipiat non amare filium pater, hoc cùm frontem confeſsionis accipit, reliqua præcipiti furore decurrunt: & redituris charitatibus obſtat, quicquid obſtiterat odiis. Semel ſibi parentes liberíque mutantur, ſemel auferuntur. Felices qui habent in conſcientia ſua quod debeant emendare, corrigere. Illa demum poteſt ira deſinere quæ coaluit ex vitiis liberorum. Ego quid facio, cui non luxuria, non eſt mutanda petulantia? cuius abdicatio non de meis, ſed de patris moribus venit? Fruſtra mihi exhortationes, fruſtra blandientur vana ſolatia. Hominis quem pater odiſſe non deſinit, vnus exitus eſt, vt ſe oderit. Et quantulum habet de toto dolore noſtro ille quo venitur ad Iudicem dies? Ego cùm dico, pater me odit, illud exclamo, omnes ſine me ſunt feſti dies, omnis lætitia ſine filio, non alloquitur mœſtum, non aſsidet ille languenti. Gratiſsimus quiſquis de nobis triſtius aliquid attulerit, quiſquis maledixerit, conuitiatus fuerit abſenti. Ego ſi hoc poſſum ferre, merui. Alia ſunt aduerſa, quæ de continuatione ſui patientiam parant, quæ durant aſsiduitate, firmántque mentem. Quod te pater oderit, quotidie nouum eſt. Minus fortaſsis vrant inuicem ſimultates, & mutuis deteſtationibus inuiſa reſpirent. Odium is tantum filius perferre poterit, qui & ipſe oderit patrem. Vos nunc iudices, vniuerſos quinimo mortales infeliciſsimus iuuenis interrogo, quid me facere vultis?

vultis? Explicuit nos sine dubio de criminibus exitus, quòd absolutus sum: tamen non hoc effecit ne mori velim, sed vt mihi liceat & viuere. Victus sum enim mehercle, victus sum Iudices absolutionibus meis, & (quæ certissima est animæ laborantis infirmitas) misera felicitate defeci. Quem mihi vultum domum reuerso, quem suadetis animum? Non decet gaudium meum, exaspero hilaritate: non decet mœror, offendo tristitia; capto sermonem, inuisus sum tanquam arroganter insultem. Doloris causa dicor si propius aspiciar: videor si recedo, contemnere. Quousque vincemus? Nesciunt prorsus abdicationibus mederi, qui non statim cedunt, qui conscientiæ suæ rigore nituntur. Non vincitur pater, non sum absolutus: cùm domum veni, nemo me diligit, nemo reueretur. Iam ad nos de penatibus illis non pertinent nisi secreta, nisi latebræ. Non exuo, non depono sordes, & mihi quotidie senex tanquam accusaturus occurrit. Attendo quid faciam, quid loquar, qualis aspiciar, & (quod malignissimum est solicitudinis genus) me ipse custodio. Satiasti me vita, satiasti. & cùm felicibus quoque veniat ex nimia prosperitatis continuatione fastidium, quod tædium paras lassitudine miserorum? Consumpta est *in lacrymis*, in precibus ætas, exacti sordibus dies, anxietate noctes. Quid mihi contra tam indigna, tam grauia promittit integritas? Abdicari debet quem nocentem pater *odit*, *mori* quem innocentem. Sed vt credamus, inquit, voluisse te mori, cur potissimum veneno? Possis quidem pater hanc de omni supremorum genere litem facere moriẽtibus: & quia rerum natura varias fatorum vias indulsit animæ, in nullo non exitu simili ratione reprehendas quicquid electum est. Sic super strictum nudatúmque mucronem proclamàres, cur nõ veneno? Sed nihil est delicatius exitu, quem nõ supplicia, non metus, sed collecta de calamitatibus commendat infirmitas. Mihi tamen præcipuè cum hoc mortis instrumento propria concordia est: non spargit cruorem, non trucem cadaueris relinquit aspectũ; placida est, quieta est. Ingratissime senex, ego & hoc sic moriendo prospexeram, ne me occidisse alius videretur. Te nunc apprehendo, te interrogo pater: ita parricida sum ego, qui venenum affero in domum tuam imparatum, rude, terẽdum, cui tam multa restant antequam dari possit? Ita parricida sum, qui iuxta te quæro secretum, qui de potione tibi incerta, quam nemo de

mo detulit, quàm ſimpliciter tam facilè reſpondi? Secedo in medios penates, nullos ab introitu præpono cuſtodes, nõ euito tranſitus, non excludo venturos. Rogo vtrum hæc omnia ſunt occidere volentis, an mori? Venenum quod tibi pararetur, inueniſſes abſconſum, recõditum, multum circa illud palloris attoniti, conciſa verba, trepida ſuſpiria, & me negantem. Parricida deprehenſus effudiſſet venenum, ne fateretur. Cur ergo, inquit, ſi tibi paraueras, non bibiſti? Breuiter pater & ſecundum naturam conditionis humanæ reſpondeo, nihil aliud eſſe in poteſtate miſerorum, quàm vt mori velint. Ego cùm dico, mori volo: non hoc dico, moriturus ſum: de animo meo reſpondeo, non promitto de fato. Miraris quòd quanuis iam teneam venenum, multum tamen adhuc caſibus incertíſque ſupereſt accipere? perfoſsis plerunque viſceribus vitam tamen ab ipſa deſperatione redeuntem? Strictos circa colla laqueos, aut nexus, aut ipſius corporis ruina decepit, rotatos per abrupta molis iactus explicuit. Tam conſentaneum eſt ne moriatur qui velit, quàm quòd morimur inuiti. Sed malo, ſicut cœpi, ſimplici tecum ratione conſiſtere. Nihil æquè pater impetu conſtat, quàm mori velle: nec quicquam res humanæ impatientius habent pereuntis affectu. Hunc ſi retinere velles, ſufficit vt morereris: & rationem quoque homini moris eripiet, ſi quis abſtulerit ardorem. Frangit animum quiſquis interuenit, abducit, auocat quiſquis alloquitur. Ambiuntur cũcta moriendi ſpatia pro vita. Ideo nos mehercle crediderim eiuſmodi exitum eligere ſecretum. Minimum eſt quod cõfundat hominem infirmitate morientem, & exiguis cauſis opus eſt vt diſpliceat obitus quem miſero ſuaſit integritas. Quid ſi interueniat aliquis qui gaudeat? qui vindicari ſe putet? ſi teſtes adhibeat oculos, quibus inuidendum ſit? Statim mehercle arrogans vita ſimulabitur, ſtatim contumax dolor cum deprehenſa morte diſſentiet. Neſcis quantum mihi hæſitationis paraueris cùm interrogas, dum reſpondere cogis. Sed quem & reddere, iterum litigare, defendi. Me verò tunc pariter omnes tenuiſtis affectus, indignatio, pietas, reuerentia dolor. Ego propter patrem mori poſſum, coram patre non poſſum. Adiice nũc quod & dixiſti, bibe. Si mehercle ſaucium palpitantémque iuſsiſſes adigere ferrum, premerem cluſis vulneribus animam: ſi ſtringere aptatos ad colla nexus, conarer abrupto deſilire laqueo:

laqueo: si non iniiceres manum ad præcipitia properanti, flecterem in plana cursum. Meritò prorsus anima secretum solitudinémque captaueras. Interuenit pater, actum est, perit ille susceptæ mortis ardor, & vtroque nos resoluit affectu. Mori non debeo si vetuerit, non potero si iusserit. Bibe, inquit. Nondum quidem potioni virus aptatum est, sed me ideo deprehendisti, quia adhuc terebatur. Multa tamen mihi pater antè facienda sunt. Volo prius conuocare seruulos, contrahere libertos, complorare, conqueri, mandare, defendi. Bibe. Mihi verò tunc adiecisse visus es, teneris, hæres, eamus ad Iudicem. Bibe. Sed hoc iubes tanquam negem venenum. Interrogare vos velut in illa secreti nostri præsentia libet, quem mihi post hanc vocem animum datis? Dicit hoc accusator, dicit hoc victus, dicit secretò, dicit sic vt posśit negare si bibero. Bibe. Ego quidem volo, & hoc quammaximè paro, sed totum hunc animum senex tua auiditate mutasti. Bibe. Quid restat aliud quàm vt recusantis ora diducas? vt infundas per oppositas manus! Mihi verò tunc excidit quid velim, quid pararim. Vidi truces loquentis oculos, vultus parricidali ardore suffusos: iuberi mihi videbar vt biberem tuum venenum. Nescisti pater pertinaciam meam seruare, nescisti. Filium propter te mori volentem deprehendisti. Vis occidere? veta. inuade poculum ne hauriam, bibam. Exclama, temerarie quid facis? Iam desino irasci, iam reuertor in gratiam. Properabo, vt hoc secum aures ferant, vt impatientia tua fruantur oculi. Tibi imputes quod in me retorsisti, quòd ablata sunt sacramenta pereundi. Innocenti facilius est mori, si rogetur vt viuat. Fidem deorum, in quam me contumaciam pater, in quem tunc impulisti contentionis ardorem, cùm diceres, bibe! Nec viuere mihi libuit, nec mori. Ereptus sum miser animo meo, & improuisa voce perculsus, steti sine affectu, sine negatione, attonitus, amens, & me penè aliter occidi. Nihil est profectò improuisorum dolore torrentius, & fractæ malorum contentione mentes ad inexpectata caligant. Non querelas post hoc inuenio, non verba, non lacrymas. Ad nullius rei conatum sufficit mori alterius animo, & suo veneno. Licet igitur noua me reatus mole conuenias, non pœnitet tamen illum fixisse, non pœnitet illum spiritum rigorémque pereundi: tanquam parricida moriebar. Pater qui queritur quòd nō bibi, iam nunc

discceret,

discerer, deprehensus erat, negare non poterat. Essem nunc ter abdicatus, & me contenderet ad iudices meos redire non ausum. Bene quòd sic effudi, tanquam rursus vita placuisset. Venenum quod videretur deprehensum, nemo ideo bibisse crederetur, quia sibi parauerat. Dic nunc, non fui passurus si bibere voluisses. Deinde hoc sic probas, vt me hodiéque coneris occidere. Non eras passurus. Quando per fidem iniicis manus? potuit eadem, potuit peragi breuitate qua iusseras. Non eras passurus. Deinde non timuisti ne mihi animum pereundi vel hoc faceret, quòd putabam me iuberi. Facinus est si morior, vt postea quæratur an volueris occidere. Tu licet inuidiam vocis illius alterius mentis simulatione defendas, occisuri tamen fuit ipsum experimentum. Ne interest rigoris, quædam patiaris, an tentes. Nunquam mouebit patrem filius hoc quòd moritur, quem non mouit hoc quòd paratus est mori. Quid nunc faciam Iudices pertinacissimo rigori? in quod me componam patientiæ genus? Videtis hominem quem nullus animi mei status mutat, quem constantia nostra, quem offendit infirmitas. viuere volo, perturbat, expellit. Mori conor, interpellat, exagitat. Iam fortassis aliquid, si nobis hodiéque clementia vestra succurrerit, parauit, inuenit. Quis finis, quis exitus incredibilium malorum? De filio absoluto fecit vt mori mallet, de moriente vt viueret. Vos verò sanctissimi viri quo iam ambitu, quibus possem conuenire precibus? Ille vester infelix, ille vester absolutus, flere vetitus est. Non habet gratiam suam toties genua complecti, & ad fatigatam misericordiam noui discriminis pondus attulimus. O mors semper imparata miseris, negata cupientibus, quando succurres? Me infelicem, perdidi venenum. Sed quatinus aliquid pater expectationi tuæ repromisi, nolo desperes. Fruere quinimo ante suprema, ante exitum meum hac voce, vicisti. Nescio quidem quod rursus eligam obitus genus: an placeat reparare virus infelix. Sed prædico, testor, quæcunque sederit traditio leti, miserere, ne iubeas, miserere, ne cogas. Facilius me occiderent gemitus tui, lacrymæ tuæ. Et ne mihi putes illam secreti nostri excidisse vocem, venenum quidem te iubente bibere non potui, quandoque tamen hoc occidet quòd bibere iussisti.

INFAMIS IN MATREM, DECLAM. XVIII.

ARGVMENTVM.

Malæ tractationis sit actio. Speciosum filium infamem tanquàm incestum cũ matre cõmitteret, pater in secreta parte domus torsit: & occidit in tormentis. Interrogat illum mater quid ex filio compererit. Nolentem dicere, malæ tractationis accusat.

Pro Muliere contra Maritum.

ET SI Iudices callidiſsimus parricida facinus ſuum ſic ordinauit, vt vobis matrem faceret inuiſam, ſiue diſsimularet miſera mortem filij ſui, ſiue quereretur, tantáque monſtrorum nouitate circundatam eò perduxit, vt ſibi videatur infamaturus iterum vel patientiam noſtram, vel dolorem: matri tamen, in cuius calamitatibus ne minimum ſibi vindicat orbitas locum, ideo ad vos fugiendum fuit, vt ſciretis non illi præſtari quòd tacet maritus. Laudo Iudices, laudo miſeram, quòd interrogare noluit domi, qnòd nihil fecit & ipſa ſecretò. Hic coram ciuitate, coram liberis ac parentibus, & (licet diſsimulare parricida videatur) coram rumore mater inquirit, quid tormentis vnici quæſierit, quid morte compererit. Reſpondeat ſaltem reus, fateatur iratus, cur in peracta crudelitate modeſtiæ fronte ſubſiſtit. Nec vxori poteſt videri parcere, de qua ſcire voluit an eſſet inceſta: nec filio, quem tãquam ſciret occidit. Ante omnia igitur Iudices mulier infeliciſsimi pudoris hoc ab affectibus publicis petit, ne vobis accuſare videatur. Ream ſe inceſti, ream patricidij putat. Exhibet populo conſcientiam ſuam, & aduerſus quencunque ſermonem, quodcunque ſecretum, marito famǽque præſtat interrogandi poteſtatem. Vellet innocentiam ſuis probare viſceribus, vellet in equuleos in ignes hanc miſerã præcipitare pietatem. Ignoſcite Iudices impatientiæ, quæ contra callidiſsimam diſsimulationem libertate doloris exæſtuat. Inceſtum probaretur ſilentio patris, ſi taceret & mater. Equidem Iudices tam contrarios affectus ſenis ſatis admirari, ſatis ſtupere non poſſum. In rumore tam

ſuſpicax, poſt tormenta patiens, modò ad fabulas vulgaréſque ſermones pronus ac facilis, in orbitate, in parricidio, reatus quoque dolore conticuit. Quò repente conuerſus eſt? In quam modeſtiam deſperationémque defecit? torſit tanquam dicturum: tacet tanquam dixerit. Fidem igitur veſtram Iudices, ne cui præſtet magnæ ſeueritatis autoritatem, non poſſe defendi: néue ideo ſuſpicari nefanda malitis, quia ſe ſilentio parricida miratur. Parcere nunc illum cuiquam tacendo creditis? loqui ſe cùm maximè putat. Et ſi bene artes & profundæ mentis conſilia perſpicio, reſpondere ſibi videtur pluſquam mater interrogat. Fallitur quiſquis hunc eſſe credit inexplicabilis doloris æſtum, & inter ſilentij confeſsioniſque cauſas miſerum pudorem. Alium exitum non habet, quàm vt reſpondere nolle videatur, quiſquis filium occidit, & probare non poteſt propter quod debuerit occidi. Coniungat quantum volet nocentiſsimus ſenex cum rumore populi ſilentium ſuum, & relatura ordinem triſtiſsimæ ſortis collata malignitate cludat ora, compeſcat aditus: ſecuri tamen eſtote mortales, fas eſt, fas eſt innocentiſsimæ matri velut in templis, velut apud ipſos proclamare ſuperos, Amaui filium meũ matrona Iudices, cuius puellares annos, primam rudémque cõiugij mentem nulla libidinum reſperſit infamia, cui impudens rumor, ſuſpicax maritus nihil vnquam potuit obiicere niſi filium. quæ pudicitiæ prima fiducia eſt, edidit partum quem maritus agnoſceret. non timuit ne ſtupra furtiuóſq; concubitus, paruuli vultus, aut creſcentis infantiæ ſimilitudo detegeret. Natum de ſe continuò (ſiquid ipſi creditis) impatientius complexa quàm reliquæ parentes, non in nutrices nec in miniſteria ſepoſuit: ſuis aluit vberibus, ſuo fouit amplexu. Nunquid & hos annos parricida, nunquid & pueritiam miſeri iuuenis infamas? Actum eſt de ſacrorum nominum fide, ſi vt videatur innocens mater, ætas tãtùm filij facit. Accendebat hanc erga vnicum optimæ matris impatientiam rigidus pater, aſper maritus: & ſibi videbatur parum implere quem pro duobus conferebat affectum. Rarus hic nanque ad oſcula, difficilis amplexibus: & qui vnicum aſpiceret animo quo quandoque poſſet occidere, fecit vt notabilior eſſet charitas matris. Omnis igitur miſeræ ſermo cum filio, omnis in publicum pariter egreſſus. Gaudebat etiam quòd laudandus occurſibus, quòd omni

frequentia cœtúq; conſpicuus, populo iam ipſe fateretur quòd plus amaretur à matre. Miſeremini Iudices, ne nefandas ſuſpitiones maritum ex vllius traxiſſe credatis indiciis: ſuum rigorem, ſuum tantùm ſecutus eſt animum. Filium ſi nõ ames, videatur tibi mater adamaſſe? Quæſturum nunc me Iudices putatis de licentia ſermonis humani? Ego verò iuxta hunc patrem, non accuſo rumorem. Quæ materia fabulæ tam impudentis, quis fuerit autor, iſte probauit, qui credidit. Facillimum fuit vt loqueretur populus de inceſto, de quo mirabatur patrem ſuſpicari. Hæc ſunt Iudices quæ mater fecit ſecurè, ſimpliciter, palàm, coram marito, coram ciuitate. Referat nũc ſuum iſte ſecretum. Iuuenem (quæ integritatis prima ſimplicitas eſt) nihil timentem, in partem domus, qua nulla proclamatio, nullus poterat gemitus audiri, rapuit, abduxit. Ibi verberibus, ignibus, omni crudelitatis arte conſumpſit. Quis vnquam Iudices peius de innocentia temporum, de ſacris meruit affectibus? torſit filium, vt probaretur inceſtum, occidit vt crederetur. Ponite nunc ante oculos Iudices duorũ parentũ confeſsionem. Mater exclamat, filium amaui: pater dicit, occidi. Nefas eſt vtrunque putetis innocentem. Iam quidem nocẽtiſsime ſenex grande deprehenſæ feritatis indicium eſt, quòd cùm filium occideris, vt interrogeris expectas. Non erumpis ab illo ſecreto tuo terribilis in publicum? & homo filij cruore perfuſus, non proclamas? non deos hominéſq; teſtaris? non occidis & matrem? Scilicet modeſtia te ſcelerum tuorũ quammaximè decet, & ideo tibi relinquis vnde ſis quietæ patientiæ. Miſer parcis vxori, coniugales deos, & lectuli iura revereris. O quàm non habet nec quod mentiatur! Malæ tractationis agimus. Placet ergo Iudices, vt illa voce qua matrimoniorum conquerimur iniurias, gemitu quo corporum contumelias, damna, cultus, & negatos in publicum deflemus egreſſus, orbitates ac liberorum ſuprema plangantur? Quid tamen facere vultis miſerum dolorem, ſi non habet aliam ſexus hic legem? ſi intra iuris huius anguſtias, omnis nuptiarum querela conſtricta eſt? Mater quæ de morte filij maritum malæ tractationis accuſat, non vindicat, ſed probare contenta eſt quòd non debuerit occidi. Omittamus paulìſper Iudices orbitatis triſtiſsimæ dolorem, & in parricidio malæ tractationis reddamus aliunde cauſas. Ita non iuſtè quereretur vxor, ſi diceret

ceret, adulterium de me facile suspicatus es, citò credidisti? Matronalis pudor tutelam non ex sua tantùm innocentia habet, infirmitas huius sexus non potest totam improbitatis existimationem debere tantùm moribus suis: omnis in fœminas venit maritorum prædicatione reuerentia: omnes sermones originem de vestris pectoribus accipiunt. Tristior vultus, querela, fastidium, fatum est coniugij. De pudore pronuntiat, mittit in ora populi, mittit in fabulas. hoc proxima ministeria narrant, hoc exteri putant. Nemo peiore exemplo temere de vxore credit quàm cui omnes credituri sunt. Sanè faciat vos pronos ad suspiciones nimia charitas, & ex impatientia diligendi plerunque descendat, vt credas facilè quod timeas. Furtiua stupra, raptósq; concubitus obiiciat vel falsò maritus, fas est, fieri solet, parcius tamen si iam sit & mater, si in fidem castitatis vxoria fœcunditate profecerit. Quid si sit iam iuueni quoque filio seuera? iam nurum nepotésque prospiciat? Misèremini temporum, ne alienæ innocentiæ interpretationem de suis quisq; moribus trahat. Incestum posse fieri pater hoc solo vult probare, quòd filium potuit occidere. Rumor, inquit, fuit. Est Hercules cui contra rerum naturam, contrà parentes liberósque credatur. Rumor fuit. Hoc ergo sic audiemus, tanquam si diceres, conscius detulit seruus, nuntiauit ancilla, improuisus astiti, dum non timeor adueni. Rogo Iudices, vtrum credibilius putatis incestum de matre, an de rumore mendacium? Rem impudentissimam pupulus loquendo fecerat, nisi pater credidisset. Pessimum Iudices humanarum mentium malum est, quòd semper auidius nefanda fingũtur: nec vsquam se maius operæpretium putant maligni facere sermones, quàm cùm incredibilia quasi deprehensa narrantur. Necesse est contentiosius loquaris, quod probare non possis: & affirmationem sumit ex homine, quicquid non habet ex veritate. Est tamen hoc iniquissimum de loquacitate populi, quòd plerunq; famam accendit contentio non credentium. Materiam miraris rumoris, de qua nemo nec sibi credit? quam qui narrat, assignat alij? Rumor res sine teste, sine indice, res ex incertis improbissima, maligna, fallax, & similis silentio tuo. Quid & ipse de rumore senseris, vis breuiter probem? Tormentis quærendum putasti an verum diceret. Sanè sit aliqua publici sermonis autoritas in illis, ad quæ fas est populi peruenire notitiam. Video

cur adulteria proferantur in fabulas: explicantur per ministeria, per conscios habent inconsulta gaudia. Pars voluptatis videtur esse iactatio. Facinus verò, cui si fas est, vt illud humanæ mentis capit audacia, circundatur vndique nox profunda, densior caligo tenebrarum, quòd nocentes suis quoque oculis fatentur: non seruo, non creditur ancillæ. Quid inter nuntiis, quid opus est ministeriis? sufficit animus duorum, explicat omne filius materq; secretum. Incestū tanto incredibilius est, quanto & de illo plures loquuntur. O' misera conditio sexus, cuius ipsæ plerunque virtutes, fabulas parant. Cur ista nullis in publicum gaudet egreßibus? Vnde aduersum omnes tam rigida conuersatio, tam seuerus affectus? Nihil concupiscit, nihil ergo desiderat? Filius poßidet cuncta tempora, vniuersos occupauit affectus, filius matris tota iactatio est. Rogo, nunquid adamauit? Mihi credite, non est nefandorum ista simplicitas. da vt sit hæc inter matrem & filium conscientia, parcent osculis palàm, abstinebunt coram patre complexibus, omnis familiaritas substringetur in publico. sermones, occursus, coram seruulis libertisque vitabunt, & maximi sceleris ardor captabit affectare grauitatem. Elige parricida quod voles, incestum diligens suspectum non erit, negligens deprehenditur. Sed quid ego sic ago, tanquam inauditum, incredibile scelus locutus sit populus? Teneo in hoc sermone facinus vnius mali mariti. Non interest incestum de vxore fingat, an credat. Quid, iste ergo non timuit tam nefandæ rei famam, nec ad aures patris peruenire rumor erubuit? Dißimules licet, à te malignitas accepit ortum. secutus est quisquis hoc ausus est narrare, proferre. Da bonum patrem, bonum maritum, dicturum me putas, non credet? Nesciet esse rumorem. Ite nunc Iudices, & adhuc dubitate quis famæ fuerit autor, cuius pater agit causam. Speciosus, inquit, fuit. Non magis hoc facinus in matre est, quàm crimen in filio. Speciosus fuit. Vt hoc obiici poßit, vt debeat, adiice, & adulter & raptos, in illa matrona maritali dolore penè perculsus, in illa virgine publica subclamatus inuidia: quanquam hæc quoque intra notos discurrunt iuuentutis excursus. Quid ais? ab incesto libidines cœperunt? hoc primum vnquam iuuenis admisit? hoc solum argumentum sumis ex forma? Dic potius, deprehendi iuuenem mihi venena miscentem, in necem meam conscientia sceleris est armatus.

Infinitum

Infinitum est quantum debeat ante fecisse filius, vt de illo incestum pater sibi credat. Speciosus fuit. Quis enim non est formosus filius matri? Amant debilitates, amplectuntur illum morborum suppliciorúmque pallorem, & in vires charitatis accrescit ipsa miseratio. Non impedit ægræ pietatis animum deformitas, pulchritudo non auget. Amare liberos vnus affectus est. Liberi, marite, liberi non amantur oculis, non complectitur mater ore, non vultu, sed est in filio matri nescio quid homine formosius. Posit forsitan nouitas solicitare visus, expugnare mentes: in matris aspectu coalescit infantia, pueritia consurgit, iuuenta surrepit, speciosum suum quotidie videt, miratur, amplectitur. Quæ tandiu amauit, quando incipiet amare desinere? Non est opus nocentissimè senex ad hoc nefas charitate, sed amentia, sed furore. Vt in iuuene suo mater posit concupiscere quòd formosus est, oderit oportet quòd filius est: & adeò sacris affectibus non adiuuatur in facinus, vt ad illud nisi per obliuionem sui transire non possit. Quid, quod & incredibilius est, quòd parem duorum poscit insaniam? & ad incestum opus est vt adamet & filius, non vt adametur solùm. Ab vtro deinde vultus incipere, preces, venire sermonem? Audebit hoc rogare filius matrem? mater hoc impetraturam se sperabit à filio? Hunc animum tuum senex, quo cum maximè taces (si non est callida, non maligna simulatio) de fide tanti sceleris interrogo, an potest mater admittere quod loqui non potest pater? Speciosus fuit. Libet interrogare hoc loco omnes humani generis affectus. Placet ergo, vt si filio obtigerit indulgentior facies, vultus erectior, refugiat mater amplexus? Si virginem vsq; ad notabilem speciem natura formauerit, timeat oscula pater, horreátque contactum? Dij deæque malè perdant tam impudentes solicitudines, tam nefarios metus. Propè est ab incesto, timere ne fiat. Malo simplicitatem, quæ non vereatur infamiam: malo nudos affectus, inconsultámque pietatem. Nihil de se fingi, nihil credat posse narrari. Teneat insatiabiliter, auidè: tanti fama non est, vt amet filium mater solicitudine pudicitiæ. Me quidē marite si quis interroget, omnes matres liberos suos tanquā adamauerint, amant. Videbis oculos nunquam à facie vultúq; deflectere, comere caput, habitúmq; componere, suspirare cùm recesserit, exultare cùm venerit, conferere manus, pendere

ceruicibus? non osculis, non colloquiis, non præsentiæ voluptate satiari. Hoc est ergo in tam nefanda suspitione sæuissimum, incestum non potest fingi nisi de optima matre. Execrarer mehercle Iudices, si crimen istud clarius obiecisset filio pater, si vsque ad verborum processisset amentiam. Nemini minus fas esse debet credere incestum, quàm qui propter illud paratus est filium occidere. Quid quòd non credis tantum nefandæ, sed quęris? Ita tu non times monstri huius agitare secretum? Populus loquitur incestum, sed tu nega. Ciuitas infamat, tanto magis osculare vnicum, & coniugem tene: pariter duos circa tuum stringe complexum. Prò inaudita feritas: ita patri non sufficit non credere incestum, quod non potest probare? Ferrem tamen adhuc suspitiones tuas nefandissime senex, si dissimulanter indicia tanti sceleris agitasses. Obserua sermones, secreta custodi, omnium dierũ noctiúmq; momentis sagax scrutator insiste. Quid tibi cũ abruptis? quid cum supremis? Incestum iam credas oportet vt torqueas. At tu, pro nefas, verberibus, ignibus, & tota crudelitatis arte scrutaris rem, de qua non deberes interrogare seruos, de qua vernilium quoq; corporum patientiam petulanter excuteres. Laminas accendis, equuleos moues, & parricidio suspicaris incestũ. Nescis quod præceps, quod abruptum tam nefandæ diligẽtiæ, furore commoueas? Pater qui de incesto filium torquet, nõ est neganti crediturus. Omnium quidem Iudices incertorum suspitiones pessimè semper à corporibus incipiunt, nec bene de cuiusquã moribus illam partem hominis interroges, quæ non animo sed dolore respondet. Nondum dico quem torqueas, quis inter equuleos ignésq; ponatur, cuius arguta prius indicia præcedant: nouissimum debet esse, quicquid torquet & punit. Fidem hominum deorúmq;, ne grauitatẽ putetis à nouissimis vltimísq; cœpisse. Non habet probationẽ facinus de quo pater non potest alium torquere quàm filium. Video qua possis ratione defendi, si omnia antè fecisti, vt incestũ aliter erueres. Quid ais? Interrogasti seruulos, non potuit conscius inueniri. Exquisisti ancillas, non apparuit ministra flagitij. Non obscœna literarum commercia, non fatentis deprehendisti nefande blanditias. Nihil iuuenis maritus, dominus, pater. I nunc & dic scisse rumorem, sed vt torqueas: ducatur tamen quæstio per coniugis ministeria, per filij seruulos, in illa potius vilitate desæuiat.

sæuiat. Prius est vt repudietur vxor, vt diuortio fiat in domo grande secretum. Excedit omnem immanitatem, filium ideo torquere, vt scias an innocens torqueatur. Vnicum pater ignibus verberibúsque interrogas, rogo quid facturus si pernegauerit? Videlicet vt laudes, deinde dimittas, vt amplectaris perusta vitalia, & laceri pectoris vulnera pietati rursus admoueas. Solus superest pudor homini qui torsit vnicum, vt torquere debuerit. Faciat te necesse est res ista pessimum patrem, & oderis oportet filium, cui satisfacere non possis. Iamiam malo venena, ferrum, subitos ictus, improuisámque mortem. Incestum qui non credit, torquere non debet: qui credit, statim debet occidere. Quòd si tormenta etiam filij placent, si præstanda est satisfactio tam nefandi rumoris, exigo ne perdas quæstionem: in media ciuitate, in ipsa constitue fama, aduoca illos malignos, illos loquaces, & seculi rem exquire audiente populo. Coram omnibus torqueri debet, de quo loquuntur omnes. Interroget quisque quod volet, suis auribus, suis credat oculis. Cur in abditam semotámque partem iuuenis abducitur? Secretum quæstionis nec incesto filio debetur, nec innocenti. Dabo adhuc inter secretum publicationémque temperamentum. Aduoca propinquos, adhibe amicos, circumpone iuueni serios senes, intersint magistratus, assistant quibus habere possit ciuitas fidem. Præstare debes aut tibi vt probare possis, si confessus fuerit: aut filio, si pernegauerit. At tu nefande, crudelis, tollis quæstionis alteram partem, efficis ne possit amplius innocens esse qui tortus est. Quid agunt contra populum tormenta secreta? Prædico, testor, iterum dantur malignis alimenta sermonibus, & à quæstione seposita in maius redditur incertum. Coram omnibus torquere debet filium pater & qui vult absoluere, & qui est paratus occidere. Non vultis Iudices ad facinus indignissimæ quæstionis accedat, & quòd ipse torsit filium pater? Adeóne non potuit libertis aut seruulis necessitas ista mandari? non carnifex potius adhiberi? Pater in tormentis filij non auersos tenuit oculos, ipse vestes scidit, velamenta lacerauit, manibus flagella concussit, renouauit ignes, & mori filium contentione non siuit, diduxit os quod iam suprema claudebāt, fouit animum, vt longis cruciatibus patientia sufficeret. O dignum patrem, cui dicat innocens filius, feci. Non mehercle improbe mihi procla-

maturus hoc loco videor, hominem qui torquetur in matrem, debere coram matre torqueri. Cur excluditur infelix à sua causa, à sua quæstione? Adhibe speciosis cruciatibus hanc nimis amantem: huius gemitus excipe, huius suspiria oculósque custodi: si quod facinus admissum est, torquebis quidem filium, sed fatebitur mater. Irrumpere me tum maximè puta in illud tuum parricida secretum, iniicio properanti quæstioni manum, inhibe ictus, subtrahe paulisper ignes. quicquid est quod eruisti, profer in medium, memento te fecisse de filio propter quod tibi non debeat credi. Quid spiritum dolore præcipitas? Quid miseræ interualla patientiæ pertinaci crudelitate continuas, si frustra tibi sufficere credis quod audieris, nuntiare, proferre? Incestum vt credatur, ipse debet audiri. Mirabar & ego Iudices si tam nefanda quæstio alium exitum potuisset habere, quàm mortem. Hic est parricidij pudor, sic desinunt quæ incipere non debent. Facinus quæstionis, operis scelere maiore, exire tibi videris per orbitatem. Scimus vnde venerit ista contentio, nihil extorsit sæuitia misero. Vincit torquentem qui occiditur. Iamiam non miror, quòd post ista non habes vòcem, verba non inuenis. Vnicum sine teste lacerasti, vnicum occidisti, soli tibi deinde notum vis videri celare facinus, & in parricidio quæris aliunde tristitiam. Præpostera res est filium occidere, deinde erubescere. Fas non est non esse notum, propter quod se parricida putat innocentem. Eligas vtrum voles, aut tormēta damnes necesse est, aut silentium. Quod non debet indicari, quæri non debet. Possis videri fortassis crudelissime senex silentium filio præstare, si viueret. Cōsumpta est paterni nominis religio, omnis pietatis sublata reuerentia. Si hoc ille meruit, parum in quæstione, parum vltionis in morte est. Vindicare vis confessionem? traduc cadauer, & super illa vulnera omnes pone causas. Non est eiusdem fateri cur torseris, & tacere cur occideris. Quid ais seuerissime parricida? Filium consumpsisti per flagella, per laminas. Potes agere, viscera de tuis concepta vitalibus, sanguinem qui de tua fluxit anima, non insania, non furore, sed (quantum vis videri) consilio, grauitate lacerasti. Potes tacere super vulnera vnici, super exutos artus metuendus assistis, & causas quærente matre, quærente populo, hoc solum dicis, occidi? contenta esse debet incerto? Interrogari nunc te marite credis à ma-
tre

tre sola? Causas mortis illius reposcit solicitudo generis humani. Stant circa liberos attoniti parentes, horret inuicem se charitas fraterna complecti, rupta est illa osculorum inter soceros generósque simplicitas. Quousque nos cum silentij tui interpretatione committis? Si nihil factum est quod debeat erubescere temporum pudor, quid sibi volunt verba media, suspensa? Si nefas prodigiosis simile fabulis deprehendisti, miserere, ne sis vna morte contentus. Incestam grauius odisse debes, quòd & venit in fòrum, quòd audaciam innocentis imitatur, & tacenti videtur irasci. Cùm filium propter rumorem torseris, propter tormenta occideris, non est media res, vt neutrum sciamus. Mater quidem Iudices innocẽtissima hoc complorat, hoc ferre non potest, quòd nihil parricida respondet. Sed nobis videtur iam iam esse dicturus. Non fallit nos nefande quid captes, hoc quòd supra silentium trahis alta suspiria, quòd prorumpenti videris exclamatione deficere, mendacio paratur autoritas, & in fidem erupturæ vocis affertur, vt fateri videaris inuitus. Dic tamen, par est huic rei matris integritas vt mentiaris? O quanto nunc dolore torqueris, quòd instantem non potes aliqua truci proclamatione discutere. Non verba tibi contra miseram, sed argumenta desunt: non voce, sed probatione deficeris. Quod solum datur, relinquis infamiæ, & nos cum perpetua sermonum malignitate committis. Qui interrogantem nec damnat nec absoluit, rumore contentus est. Modestiam mariti pariter & patris accipite. De muliere quæ conuinci non potest, sufficere sibi putat vt incesta credatur. Quis vnquam tam nefandas artes, tam cruentum deprehendit ingenium? quia non potest probare quod dixerit, captat vt credatur quod non dixerit. Dissimulas, taces, sæue, crudelis? Inuenisti tormenta patris. Audi quid misera simplicissimo dolore proclamet. Non efficies, inquit, callidissime parricidarũ, vt non audeam cadauer amplecti. Ego verò incesta sum si possum moderari gemitus, comprimere lacrymas. Coite in funus omnes liberi, omnes parentes, custodite planctus meos, obseruate suspiria. siquid feci, siquid admisi, fatebor. Ecce supra lectulum effusa feralem, laceros artus & perustum complexa corpus exclamo, Teneo vnicum meum, velit nolit inuidia, meum misera formosum. Hoc erat quod infelicissimam matrem vltra solitæ charitatis exagitabat affe-
ctus,

ctus, amabam marite periturum. Infames quantumlibet hanc impatientiam, ego mihi videor defuisse, cessasse, multum de lætitia, multum perdidisse de gaudiis. Nemo vnquam filium nimis amauit. Excuso tibi, inquit, iuuenis innocentissime quòd supremis tuis nondum præstiti misera comitatum. Viuere quidem te defuncto continuò non debui, sed mori marito tacente non potui. Rumpam tædium lucis inuitæ, sed prius licuerit coram ciuitate manibus tuis iusta persoluere, cum damnato supra callidissimum silentium parricida, nihil te dixisse constiterit. Ignosce quòd ad iudicium istud orbata durauí. Timui ne si ad exitum impatientia, si præcipiti pietate properassem, faceret alium parricida de mea morte rumorem.

EX SVPERIORE ARGVMENTO,

DECLAM. XIX.

Pro Viro contra Vxorem.

EBEBATVR quidem tristissimæ orbitatis misero pudori, vt iam taceremus omnes, & post tam prodigiosas rerum sermonúmque nouitates, oportuerat hoc esse nouissimum de malis infelicissimæ domus, quòd occidi filium pater. Sed quoniam mulier immodici semper affectus, super cuncta quæ vel passus sim paulò antè, vel feci, reatus quoque me dolore concussit, veni petiturus à vobis ne me scientem silentium cõtentioni præstare credatis. Non quia occidi filium, taceo, sed occisus est vt tacerem. Vtinam Iudices negare possem quòd occidi. vtinam totum miseræ necessitatis ordinem fas esset intrare, & oris huius premere secretum. Miratur hanc aliquis patientiam meam? Ardor ille qui me modò impegit in filium, ipsa sui immanitate consumptus est. Quicquid erumpere posset in proclamationem, parricidio peractum est, in orbitate conticuit. Non habeo affectum, nisi quo cuncta tantum patiar, audiam, feram. Vtrunque de filio fieri non potest, vt & occiderim, & fatear cur meruerit occidi. Quapropter Iudices satis admirari, satis stupere non possum, quòd mulier cuius præter optimam sanè consci

conſcientiam, ſexus quoque maiorem malis noſtris pudorem præſtare debebat, tacere non poteſt ſilentium meum. Nouo quinimo fabuloſóque ſecum impatientiæ genere diſſentit. Queritur de populo quòd loquatur, de patre quòd taceat. Nec contenta confeſsione mariti, nihil ſe diſsimulare, nihil ſcire reatus autoritate teſtantis, mauult de ſilentio meo facere ſecretum orbitatis. Iſtud amentia ſit an innocentia, perditus dolor viderit. Ipſius animus poteſt ſcire quid filius meus dixerit, quæ me putat habere quod dicam. Fidem igitur veſtram Iudices, ne vos orbitatis miſeratione confundat ſola mater, néue maximæ calamitatis ibi tantum putetis reſediſſe ſenſum, vnde vos lacrymæ gemitúſque conueniunt. Mei magis debetis in vxoris comparatione miſereri, qui filium & perdidi, & occidi. Ego ſum infelicior ex parentibus duobus, qui quicquid Iudices iſta complorat, & patior, & feci. Felicem ignorantiæ conſcientiam matris, quę ſufficit interrogare. Maior me impatientia, maior vrit affectus: cur filium occiderim, indicare non poſſum, nec pœnitet quòd occidi. Infelix ſenectus, miſera patientia, ſic quoque quàm multa dicenda ſunt? Fuimus quondam, Iudices, fuimus feliciſsimi parentes, cùm adhuc rudis vnici nobis blandiretur infantia: durauítque domus tota proſperitas, quandiu pariter fruebamur, pariter dileximus, quãdiu ciuitas de nobis hoc ſolum poterat loqui, filium nos habere formoſum. Vt verò in eam adoleuit ætatem, in qua corporalibus bonis iuuentus inſolenter exultat, ſuperbus atque arrogans, in nullum vitæ genus, non in priuatos, non in publicos actus florentem duxit ætatem. Dij immortales, quantus qualiſque circa iuuenem rumor ingemuit! omnium maledictis ſucclamatus, omnium denotatione damnatus eſt, donec & ipſe conſenſum circa ſe publici doloris agnoſceret. Inde rarus in publico, & tanquam patris occurſus, tanquam ciuitatis ora vitaret. Non eſt leue concipere verbis, in quantam ciuitatis execrationem, in quantam culpam iuuenis inciderit. Dictus eſt occidere poſſe patrem, dictus eſt dignus quem poſſet etiam pater occidere. Quid facerem Iudices infeliciſsimus ſenex? iam iam non euitabat fama nec patrem, iam meis auribus nemo parcebat. Interrogare non audebam, diſsimulare non poteram. Fallitur quiſquis me putat quicquam feciſſe conſilio: impetus ac temporis ipſius neſcio quis ardor explicuit.

cuit. Præparari filio tormenta non possunt. Est in miseris penatibus pars remota, seposita, profunda tenebris, tristis accessu, omnibus apta flagitiis, & in qua audeat facere facinus & pater. Illò fateor dum me variæ cogitationes per totius domus spatia circumagunt, quantum intelligere licuit, improuisus adueni. Et ille quidem ad conspectum meum tanquam deprehẽsus obstupuit, refugítque trepidus, puto ne quærerem causam. Irrumpo festinanter, auidè, sine liberto, sine seruulo, sicut me deprehenderat temporis illius fatum, manibus, ictibus, & quæcunque ex obuiis dolor in telorum transtulerat vsus, vltra vires senectutis aggressus: ignes ex proximo raptos, verbera quæ casus obtulerat, non diuiso dolore, non per partes, non per interualla suspenso, sed semel, sed pariter inuado. Pars secreti fuit, vt ipse torquerem. Dij immortales, quæ contumacia, quæ fuit illa patientia, cùm domi torqueretur à patre, non inuocare matrem? Non repugnauit iuuenis, non opposuit manus, nullum implorauit auxilium. Mersis tantum deiectísque luminibus, tanquam vnquam flagella sustinuisset, tanquam meis torqueretur oculis, omnes ictus excepit in faciem: verberibus, ignibus, laudatos vultus, velut illis irasceretur, opposuit. Reddo testimonium nouissimum pudori, cùm iam mori vellet, occisus est. Laudo Iudices patientiam matris. cùm & ipsa semper plurimum esset domi, & ab illo secreto fortasse non longè, interuenire noluit, interpellare non ausa est. Sed & manibus meis gratulor, quòd non propinquus aliquis, non amicus irrupit. occidissem quisquis me tunc ausus fuisset interrogare pro filio. Sepeliui tamen lacera membra. funus indulsi, ossa collegi. Non iniecit vxor lectulo manum, non inter exequias planctibus elisísque vberibus mihi fecit inuidiam. Vnde in hanc impatientiam prorupit, exiluit? domi me nihil interrogauit. Possum iam mater infelix coram liberis ac parentibus, possum audientibus diis hominibúsque clamare, Et ego amaui filium meum, non osculis, non infirmitate, non lacrymis, sed viribus, dolore, patientia. Vnicum, quem si acie clausisset hostis, vicaria morte seruassem: si subitum cinxisset incendium, extulissem relicta meorum parte membrorum: eripui malignitati, abstuli famæ. Habeo quod imputem tibi naturæ pietas. Rem difficillimam feci, quòd non me potius occidi. Malæ tracta

tractationis accusat. Adeóne vxor tibi parum videor dedisse pœnarum, post periculum & labores ne lucrifaciat pater, quòd occidi filium suum? Nec pudet ergo si irasceris parricidæ? Quid tibi cum lege quam vos propter minores accepistis affectus? Querelas habet ista, non gemitus, & matre seposita solam complorat vxorem. Rursus ad populum vocas miserum pudorem? materiam noui rumoris accendis? Perdidi ergo rationem secreti mei. Sic omnia feceram, ne quid aut quæri posset, aut dici. Iam verò quid impudentius, quid indignius, quàm cùm sibi de liberis credunt licere tantundem, & æquum ius patris ac matris esse contendunt, quasi nesciant nobis arbitrium vitæ necísque commissum? Non est priuilegium, filium occidere cùm fieri potest: nec quisquam tantùm ideo fecit, quia liceret. Viscera vnici lacerare suffeci. Ignosce, si non potes mihi credere, nemo filium suum occidit odio: non erit tanti iuuenis inuisus. Illud est in patribus vsque ad parricidium terribile, quòd amant, quòd succurrũt, quod sibi videntur aliter non posse misereri. Non est quod vos ab æstimatione malorum meorum mollior sexus abducat. Maioris affectus est filium occidere, quàm vindicare. Desine igitur me mulier fatigare interrogationibus tuis. Ita tibi non videtur omnia respondere pro filio, qui dicit, occidi? Et licet comprimantur exclamationes, ora claudantur, nihil negat qui hoc fatetur. Atqui summorum facinorum ipsa immanitas innocentia est. Filium pater non demens, non insanus occidi. Hominem extra sensus affectúsque positum quisquis nunc miseratur, occidit. Vides senem sanguine suo fluentem, laceratis exustísque illis sanctioribus charioribúsque visceribus super exanimis vnici corpus cruentis manibus iacentem? Horreo cadauer, & velut corpora quæ cœlestis exanimauit ignis, adire propius timeo. Ad quædam facinora sufficit claudere oculos, vultus auertere, tacere, mirari, & incredibiles calamitates relinquere suis causis. Miserere, ne quid amplius quæras, ne quid interroges. Dicturum me putas, parce seculo, parce marito, parce patri? Tu verò parce illi qui occisus est. Nouum Iudices vxoris in maritum crimen audite. Silentium est de quo queritur. Solebat indignatio vestra conuitia nostra ferre non posse, & matronalis indignatio dicere videbatur, non parcis erga me marite verbis, nullam habet nostri tuus sermo reuerentiam,

facilè prorumpis in opprobria, facilè quod libet obiicis, exclamas, & dum nimium libertati vocis indulges, potest populus aliquem de me facere rumorem. Tu mulier obiicis mihi rem quæ nulli vnquam crimini fuit, solam in nostris moribus innocentiam voce reprehensam tuetur taciturnitas. Vide cur manus, cur verba peccare videantur. Illis infamamus, his torquemus, his occidimus. Vis scire quàm non possis queri de silentio meo? Felicissima fueras, si idem fecissemus omnes. Finge me paulisper sepositis silentij causis hoc tantum respondere, non prodo secretum. Ex omnibus Iudices, quibus humana pectora seriis grauibúsque complectuntur affectibus, nullam difficiliorem quàm silentij credo virtutem: adeóque promptissimo sermone facilè delinquimus, vt constantiam tacēdi neq; in aliis ferre possimus. Crimen hoc in me mulier vocat, quod in priscis illis morum mentiúmque rectoribus fuit prima sapientia, quòd quosdam totius vitæ pertulisse patientiam magis illa misera miratur antiquitas, quàm quod temporum vices, siderum cursus, & profunda naturæ velut conscia ratione sanxerunt. Quæ per fidem impotentia est effringere rigens sacra dissimulatione pectus? euoluere animum, quem super sua secreta compositum, non lætitia, non dolor, non necessitas, non fortuna laxauerint? Quisquis de tacente queritur, multo minus ferre poterit loquentem. Nec adeò coniugali societate cuncta miscentur, vt nihil sibi aduersus hanc concordiam proprium relinquat animus. Est aliquis etiam à sanguine suo secretus affectus, genúsque reuerentiæ, vt tacenda minimè velis scire charissimos: quędam nō possis verberibus, equuleis eruere: & plerosque videas fortiter super sua secreta moriētes. Agedum (si videtur) vtrunque sexum, omnem conditionē, omnem scrutemur ætatem: nullum sine conscientia pectus, nulla vita sine causis tacendi. Si te interrogaret omnia maritus, haberes aliquid & tu quod non fatereris. Et quanto silentium grauius est in sene, verecūdius in marito, sanctius in patre? Pudeat nos mulier infirmitatis. Vicit nos modò iuuenis ille constantia, mori voluit vt taceremus. Vides mulier quibus interpretationibus præstes tuum dolorem? Diceris ideo me interrogare, quia scis omnia me potius pati malle, quàm loqui. Quis enim in hac ciuitate non nouit taciturnitatis meæ rigorem? Quis ignorat qua cuncta soleam ferre patientia? Ne occisurus quidem

dem suspiria gemitúsque præmisi. Nihil feci vnde erupturum quandoque in orbitatem patris animum aut tu præscio timore sentires, aut ipse periturus. Hanc nunc me iactare conscientiam putas, quòd nihil in publico, nihil in vllo mihi permisi proclamare conuentu? Ego verò non sum questus de iuuene nec tibi, nec captaui vt illum mecum & mater odisset. Frustra te putas extorquere accusatione posse, quod mihi non ipsæ calamitates, non dolor, non meditatio orbitatis expresit. Vras licet, durabo, perferam. passus sum iam quod erat difficilius, occidi. Torsit, inquit, filium meum. Breuiter Iudices ratio reddatur. Infamem quid refert, an innocentem, si illud omnibus liquet? Iuuenem cunctis pignoribus inuisum, omnibus affectibus grauem maligni fecere sermones. Quid agimus anime? quemadmodum effugimus, euadimus? In tanta infamia nihil facere, credentis est. Vis me circumire singulos, reclamare populo, cum rumore rixari? Tuæ fortassis infirmitati conueniat negare, me tantum fortior assertio vnici decet. Eripiendus est non contẽtione verborum, sed vt ciuitas stupeat, vt erubescat. Torquere me filium putas? Inuidiam facio populo. Videor mihi illis verberibus lacerare famam, illis ignibus increpare rumorem. Quæstio de infami filio vnam rationem habet, vt probes innocentem. Dij mala prohibeant, vt noueris illum dolorem, quo potest torquere filium pater. Nihil est infelicius homine, cui de vnico suo mors sola non sufficit. Iuuenem in cuius animo perdiderant nomina nostra respectum, quem quotidie necesse habeamus excusare rumori, qui inter nos formosum malebat agere quàm filium, verberibus ignibúsque consumpsi. Vis scire vis quanta tormẽtorũ ratio fuerit? Debuit etiam tortus occidi. Si tamen vtique mater vis scire causas, leniter audi. Prospiciebam miser in grande quandoque facinus proruptorum, quòd otio vitam, quòd desidem domi perdebat ætatem. Non peregrinationibus excolere mentem, non experiri militiam, non tentare maria, non rura colere, non administrare Rempublicam, non ducere volebat vxorem. Præterea traxerat ex frequentibus castigationibus tædium patris, & in execrationem mei, conscientia qua non emendabatur, exarserat. Timebat occursus, non audebat adire: colloquia, oscula, conuictúsque fugiebat. Breuiter perditissimæ mentis definienda mensura est. Oderat me filius, & timebat. Filium

igitur totius ciuitatis existimatione damnatum, quem adhuc viuere mirabantur homines, torsisse me putatis? Ego verò occidi, tardè, diu. Quæstionem illud vocas? Pœna, supplicium, & malorum meorum exitus fuit. Nulla ratio est interrogandi hominem, cui non est fas nisi negare. Quanta tamen mihi fuit & in quæstione moderatio? Non enim præcipiti raptus impulsu exilui repente, subitò, nec captus dolore cæco impatientiæ meæ velox vulnus induxi. Non potest non ratione occidi filius, cùm antè torquetur. Dedi moras, spatium, tempus indulsi. Vides quantam hinc malignitatibus potuerim præstare materiam? si in illo secreto, gladio tantum, si vulneribus egissem, exitum fecerat iuuenis deprehensi. Non est igitur mulier quòd mihi facias duplicatæ quæstionis inuidiam, id est quòd torsi, & occidi. Sola est huius necessitatis ratio de morte. Illud est parricidium, filium torquere victurum. Putas iuuenem viuere potuisse, cui iam non poterat nisi morte succurri? Quem contra malignos sermones asserere cœperam, non reddidi rursus infamiæ, neque in oculos & ora vulgi de secreto patris emisi: prouidentia mea tibi quoque mater, ne in hunc interrogetur, eripui. Ille verò non fuit post tormenta laturus vitæ pudorem, vt interrogaretur à singulis, vt negaret. Verùm mulier affectibus tuis renuntiandum est, ad totius domus nostræ pertinere innocentiam credidi, ne se ipse potius occideret. Sentit Iudices mulier ad ius querelæ suæ, nec quòd torserim, nec quòd occiderim, pertinere. Itaque quærit quid mihi dixerit ille, de quo nescit an dixerit. Quid ais mater impatiens? ita in morte filij tui nihil aliud ad te pertinet quàm quid locutus sit? Ita si respondero, remittis parricidium, tormenta non obiicis? O inconsultam muliebrem semper amentiam! quid iuuenis in tormentis dixerit, tanquam ignoret interrogat. nihil me comperisse non credit, tanquam sciat quid dixerit. Fidem communis sanguinis, fidem communium malorum, ne parricidij me velis agitare secretum, ne calamitatibus nostris grauem facias innocentiam tuam. Viderit quid meruerit iuuenis ille, ego iam possum suprema reuereri, & post exitum vnici reuertor in patrem. Maior defunctis liberis præstanda reuerentia est, nec quicquam minus conuenit affectibus patris, quàm si insultare videatur occiso. In gratiam mecum filio reduxit orbitas, iram nostram mors seuera composuit. Qui

nimo

nimo recogitanti mihi totum ſecreti illius ordinem, ſubit tacita miſeratio, quantam ego debeam reuerentiam filio, quem potui torquere ſolus, quem potui ſolus occidere. Perſeueras, cogis, inſtas? Inuicem te mulier interrogo, cur ſi tantopere volebas ſcire quid interrogarem, quid ille loqueretur, non irruperis in quæſtionem, quam nullis miniſtris, nullis cuſtodibus vallauerat pater? Quanto melius mater ipſum adiſſes? quãto fortius interrogaſſes vna? quanto tibi plura dixiſſet? Quis te mulier affectus abegit, tenuit, excluſit? Agnoſco verecundiam tuam: timuiſti, credo, ne ſi in illo ſecreto fuiſſemus omnes, occidiſſe filium diceretur & mater. Inſtas tamen, & miſeri ſenis ora diducis. Puta me hoc ſolum dicere, ex maximi facinoris cunctatione veniens quid audierim, nondum ſcio: totus adhuc ſum in parricidio meo, & poſt mortem vnici omnia quibus laceratus, occiſus eſt, in animum meum tormenta redierunt. Eſt quidem difficile, vt aliquem pati pudorem parricida videatur: veruntamen ſtupore, amentia, & ſilentio in orbitate defeci. Ablata eſt mihi omnium verborum fides, omnis ſermonis autoritas: nec habet cauſam loquendi, cui non poteſt credi. Deſine mulier interrogare. Filium quem occidi pater, nec abſoluere nec accuſare iam debet. Quid, inquit, dixit cùm occideres? Miſeram parricidij innocentiam, quòd hoc me non poteſtas, non magiſtratus, non propinquus aliquis, non amicus, non ille ſemper loquax populus ac malignus interrogat. Quieſcitis, tacetis. Me infelicem, nunquid ſcitis omnes? Puta me mulier hoc tibi reſpondere, non habent incredibilia vocem. Quædam maiora ſunt, quàm vt illa capiat modus ſermonis humani. Tu verò crede nihil aliud fuiſſe quàm furorem inſaniſſe me puta, videbam quæ non fiebant, audiebam quæ nemo dicebat. Hoc ſolum non inſanientis habui, quòd tacebam. Finge me reſpondere, nihil dixit, nihil locutus eſt; non credis? Atqui multo minus creditura quid dixerit. Accipe mulier breuem verámque rationem, cur in quæſtione iuuenis occiſus eſt? Torquebam, nec interrogabam. ſiqua ad aures tuas ab illa quamuis remota domus parte perlata vox eſt, meus gemitus fuit, meorum viſcerum dolor. Quæris cur nihil dixerit? quia non habuit quod ſcire vellem, quod audire deberem. Nihil aliud quæſtio illa captauit quàm ſilentium, quod præſtare vita non poterat. Quiſquis in tormentis occiditur, ideo tortus

est, vt occideretur. An tu quæstionem illam fuisse credis, qualis vernilibus corporibus adhibetur? Ideo enim equuleos mouebam artifex senex, tenebam fidiculas ratione sæuitiæ, vt leuiter sedibus suis emota compago per singulos artus membra laxaret. Consumptus est spiritus silentio sui, & verbera ignésque animum pariter vocémque cluserunt. Videbatur mihi premere gemitus, tenere suspiria: & sic nihil dixit, tanquam torqueretur ab homine qui sciret. Miraris hanc in filio contumaciam, in iuuene patientiam? Patri torquenti non potest aliter responderi, quàm vt mori malit quàm confiteri. Quod sufficit igitur interrogantibus respondeo, mulier, occidi. Fallitur quisquis expectat vt obiiciamus illa communia: ego verò proclamo, non luxuriosum, non amore meretricis infamem, nihil ille delinquebat quomodo liberi solent. monstrum erat inenarrabile, quod nollem deprehendere, quod ferre non possem. Miratur aliquis quòd non abdicauerim, nec notissima vltione patrum fuerim tantum expulisse contentus? Tuus mulier nefarius, tuus inconsultus non permisit affectus. Filium cui contra seueritatem meam ignoscebas, quem mecum odisse non poteras, secuta fuisses abdicatum. Finge iuuenem dixisse nescio quid, ego audire nihil potui. non enim potestatis alicuius more consederam, nec torquentibus aliis agebam iudicem patrem. Ego tunc cuncta & passus sum pariter, & feci. Non vacabat aures præstare verbis, excipere gemitus, æstimare singultus: auocauit me contentio, dolor, orbitas, parricidium: omnia facta sunt festinatione præcipiti. Idem patris affectus est torquere vt scias, occidere vt nescias. In meam, inquit, infamiam taces. Ita nunc primùm laboras misera de fama, & post vnici mortem pertinere ad te cœpit quid loquantur homines? Scilicet filius impensus est vt erubesceres, vt malè audires? Adeóne hoc captanti non erat satis rem totam commisisse rumori? Ego verò me famæ tuæ mulier opposui, & inter matrem filiúmque medius parricidium feci: vnicum occidi, ne quid aliud loquerentur homines. Alioqui si hoc capto quod putas, quousque taceo? in quod tempus differo illam quam me putas premere vocem? Ecce reatus iudicium pronuntio, ego tamen scire me nego. Egregiam rationem malignitatis: locuturus aduersus vxorem, feci ne mihi crederetur. Fateor igitur, nihil ad certum indubitatúmque perduxi, hoc

est qui

est quinimo propter quod ad mortem vsque contendi. Non explicant tormenta quæstionem, quæ occidunt. Quid, inquit, dixit? Felicem te misera, si nescis quid dixit. Ita non es contenta conscientia tua? non sufficit quòd non habuit ille quod negaret, quod fateretur? Poscis verba quæstionis, cogis, extorques. Testor, tu facis ne posis negare quod dixero. Quid dixit? parasse se parentibus venenum: negas. Proditionis agitasse sermones: negas. Tyrannidis iniste consilium: negas. Et quicquid dixero, negabis. O bonæ conscientiæ incauta simplicitas! Ita non times ne coactus loqui multa fingam, multa componam? Si potes scire mulier an mentiar, scis quid dixerit. Quid dixit? nihil. Quid dixit? omnia. Maledixit seculo, fecit temporibus inuidiam, detestatus est patrem, conuitiatus est matri. Quid dixit? plus quàm interrogabam. Vicisti mulier obstinationem meam. Audi breue succinctúmque responsum quid dixerit, quod quæris, quod putas. O si quis in illam vos secreti nostri potuisset adhibere præsentiam! vidissetis nouum genus quæstionis, stabam senex furiis monstrosæ feritatis accinctus, manibus exertis, hinc ignibus, hinc verberibus armatus: super ora, super oculos iacentis asistens clamabam, furiose, demens, tace. Et ille ve[illegible] exustis amputatísque per quæ dolor exit in verba, fuit attonitus, amés. Quoties admotis ignibus ad aliquam corporis partem totum pectus imposuit? quoties hiatu oris auidè flammas [illegible]uersus exeuntia verba collegit? Cùm verò iam totus calor verberibus expulsus, viribus nouisimi doloris erumperet, pertractis ab ima pectoris parte suspiriis breuisimè collecti spiritus, ille quo redditur anima singultus, fuit similis exclamaturo nescio quid, quod & tu fortasis audires. Occupaui fateor, & aduocatis quas iam consumpseram viribus, manibus, telis, totóque corpore pariter adnixus antequam mentiretur, occidi. Misera temporis illius recordatio. deficientem in manibus meis filium vidi, aspexi ora pallentia, frigidos anhelitus, interrupta suspiria, & animam magno silentio exeuntem: non tamen tormenta laxaui, non subtraxi restrinxíque flammas. Miserere mulier, ne quæras amplius vocem huius affectus. filium qui moriebatur, occidi. Non perdidi tamen, non perdidi vnici mortem: fortunam non perdidi, iam me non interrogat nisi sola mater. Consiste agedum mulier loco

meo, & in habitum paterni furoris accincta admoue equuleos, flagella, laminas: prædico, testor, aliter non possum loqui, aliter mihi non potest credi. Quanquam miserrime iuuenis (fas est enim iam tuos alloqui manes) exprimere mihi vocem nullus poterit dolor, quantum volet laceret, vel occidat: vincere me tormenta docuisti. Si tamen fas est cogitationis memoria tractare verba miseræ quæstionis, cur me coram populo magis interrogas? Eamus vxor in illam desolatam domum, in illud iam patris filiíque secretum, ibi me interroga, ibi, vbi torsi, vbi occidi, vbi adhuc forsitan filij tui vaga per mœstos penates anima discurrit. Porrigat aliquis imaginem iuuenis occisi, ponat in sinu matris illas vestes, quibus ipsa iuuenem misera comebat. Eamus ad tumulum, misceamus super busta lacrymas. Ibi aut tacebimus pariter, aut inuicem confitebimur. Iamiam miser mori possum, explicuit te solicitudo, pietas. Non scribo tabulas, testamento suprema verba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantum nouissimis precibus à te ciuitas, per liberos, per coniuges, per natos, à te vxor per occisi iuuenis vmbram peto, à te mater, ne quid amplius quæras, tu infamiam ne dicas.

FINIS.

